

1918

XXXIV. évf. 1–5. füzete.

MAGYAR TÖRTÉNETI ÉLETRAJZOK.

A M. TUD. AKADÉMIA TÖRTÉNELMI BIZOTTSÁGÁNAK SEGÉLYEZÉSÉVEL
KIADJA A MAGYAR TÖRTÉNELMI TÁRSULAT.

BODNÁR ISTVÁN ES GÁRDONYI ALBERT

BEZERÉDJ ISTVÁN

(1796—1856)

A M. TUD. AKADÉMIA BEZERÉDJ PÁL-JUTALMÁVAL
KITÜNTETETT MŰ

I. KÖTET

BUDAPEST

AZ ATHENAEUM IRODALMI ÉS NYOMDAI R.-T. KIADÁSA

1918

Boltí ára 25 korona, társulati tagoknak 20 korona.

Oldal

7

26

49

69

85

103

121

168

182

187

203

215

222

232

242

248

267

267

325

348

390

391

TARTALOM.

	Lap
I. A Bezerédj-család ősei és leszármazása	7
II. Ifj. Bezerédj István tanulói évei otthon és Sopronban	26
III. Bezerédj István jogáspályája	49
IV. Megtelepülése Tolna vármegyében	69
V. Bezerédj István első házassága	85
VI. A hidjai otthon.....	103
VII. Tolna vármegye aranykora. A Csapó-, Augusz-, Bezerédj-, Sztankovánszky- uralom. Bezerédj István követsége	121
VIII. Bezerédj első országgyűlési szereplése	168
1. Az 1830. évi országgyűlés (168—182). 2. Az 1832/36. évi országgyűlés előzményei (182—187). 3. A magyar nyelv ügye (187—203). 4. Lelkiisme- reti szabadság (204—215). 5. Közjogi viták (215—222). 6. Az adóügyi vita (222—232). 7. Az első magyar vasút ügye (233—242). 8. A per excerpta hozott törvények (242—248). 9. Bezerédj politikai magatartása az 1832/36. évi országgyűlés alatt (248—267).	
IX. Bezerédj és az úrbéri reformmunkálat	267
X. Bezerédj és az 1832/36. évi országgyűlés igazságügyi tárgyalásai	325
XI. Bezerédjék gyermekvédelmi törekvései. Amália irodalmi működése, beteg- sége és halála	348

FÜGGELÉK.

I. Bezerédj István keresztlevele	390
II. Bezerédj István jogi bizonyítványa.....	391

KÉPEK JEGYZÉKE.

ÖNÁLLÓ MELLÉKLETEK.

	Lap
A Bezerédj-család 1431. évi címere.....	8
Bezerédj István.....	96
Bezerédj Amália	104
Bezerédj Istvánné és Flórika	168

A SZÖVEGBE NYOMOTT KÉPEK.

	Lap		Lap
1. A szerdahelyi Bezerédj-kuria ...	7	37. Bezerédj György	97
2. A szerdahelyi Bezerédj-kastély...	13	38. Somogyi Leopold bizonyítványa Bezerédj István és Amália házasságáról	100
3. Részlet Bezerédj Mihály leveléből	15	39. Részlet Bezerédj István házassági szerződéséből	102
4. Részlet Bezerédj Mihályné leveléből	17	40. A hidjai kastély régi képe	105
5. Id. Bezerédj István	21	41. A hidjai kastély mai képe	107
6. Id. Bezerédj Istvánné	23	42. Tengelicz	109
7. Felsőbüki Nagy Sándor levele leányához, Erzsébethez	24	43. Gróf Széchenyi István	111
8. Id. Bezerédj István feljegyzése fia születéséről	25	44. Csapó Ida	113
9. Id. Bezerédj István katonai szabadságlevele	27	45. Bezerédj Miklós püspök	115
10. Insurgensek vezényszavai id. Bezerédj I. kézírásában	30	46. Balatonfüred	117
11. Ifj. Bezerédj István gyermekkori levele anyjához	32	47. Kisfaludy Sándor badacsonyi háza	119
12. Köszög látképe	35	48. Badacsony	120
13. Somogyi Leopold püspök névalírása	36	49. Perczel Mór névalírása	128
14. Sopron látképe	38	50. József nádor	135
15. A Bezerédj-fiúk névnapj köszöntője	42	51. A székszárdi megyeház	139
16. Gróf Széchenyi Ferencz soproni palotája	43	52. Az országház Pozsonyban	143
17. Pap Demeter névalírása	50	53. Szekszárd látképe	153
18. Pozsony látképe	51	54. Perczel Móricz	160
19. A pozsonyi koronázási templom	53	55. Kölcsey Ferencz névalírása	164
20. Gróf Széchenyi Ferencz	55	56. Bezerédj Flóra gyermekkori arcképe	167
21. Gróf Széchenyi Ferenczné	57	57. Felsőbüki Nagy Pál	171
22. A czenki kastély	59	58. V. Ferdinánd megkoronázása ...	172
23. Liszt Ferencz levele Bezerédjhez	60	59. Gróf Andrássy György	175
24. Szlemenics Pál névalírása	61	60. Gróf Majláth György névalírása	176
25. Márkus Ignác bizonyítványa Bezerédj István táblai jegyzői működéséről	66	61. Gróf Desseffy József	177
26. Székelyi Majláth György persónális	67	62. Gróf Reviczky Ádám kancellár	183
27. Bezerédj Miklós névalírása	72	63. Széchenyi „Világ“ cz. művének címlapja	185
28. Bezerédj Ignác névalírása	73	64. Bezerédj Ignác	189
29. Bezerédj Pál névalírása	75	65. Gróf Károlyi György	191
30. Csapó Dániel	79	66. A régi nemzeti színház belseje	198
31. Bezerédj Anna névalírása	81	67. Kossuth nyugtája az „Országgyűlési Tudósítások“ előfizetéséről	200
32. Bezerédj István névalírása	84	68. Kossuth névalírása	201
33. Szegedi Róza badacsonyi háza	87	69. Beöthy Ödön	207
34. Kisfaludy Sándor levele Bezerédj Istvánhoz	89	70. Gróf Somsich Pongrácz	211
35. Bezerédj Amália dallam-kompozíciója	90	71. I. Ferencz a halálos ágyon	217
36. Bezerédj Amália gyermekversikeje	91	72. Az 1836. márczius 28-iki királyi leirat kezdősorai	227
		73. Zsedényi Ede	231
		74. Bezerédj követi végjelentésének címlapja	232
		75. Báró Sina György névalírása	234
		76. A hajóhid Buda és Pest között	236
		77. Gróf Széchenyi István 1835-ben	237
		78. A pest-kőbányai próbavasút	241

	Lap		Lap
79. Ferdinánd	246	96. Kölcsey Ferencz	347
80. Széchenyi levele Bezerédjhez	250	97. Sztankovánszky levele Bezerédj- hez	359
81. Nagy Pál szobra	251	98. Bajza kritikája Amália első műve- ről	261
82. Balogh János	261	99. Bezerédj Amália német elbeszélő- seinek czimlapja.....	363
83. Báró Wesselényi Miklós	265	100. A „Flóri könyve“ czimlapja.....	365
84. Gróf Széchenyi „Stádium“-ának czimlapja	271	101. A „Flóri könyve“ czimképe.....	367
85. Az „Operata in objecto urbariali“ czimlapja	275	102. A tolnai óvóképző alaprajza	369
86. Az „Opinio in re urbariali“ czimlapja	278	103. Játékjelenet a „Flóri könyve“-ből	371
87. Kölcsey naplójának czimlapja.....	283	104. Gróf Festetich Leó aláírása.....	373
88. V. Ferdinánd névalírása	289	105. A „Földesi estvék“ czimképe ...	379
89. V. Ferdinánd arczképe	297	106. A „Földesi estvék“ czimlapja ...	381
90. Sztankovánszky Imre	303	107. Jelentés Bezerédj Amália halá- láról	383
91. Klauzál Gábor	311	108. Jelentés id. Bezerédj Istvánné haláláról	385
92. József nádor névalírása	317	109. A „Flóri könyve“-ből	388
93. Deák Ferencz névalírása.....	326		
94. Deák Ferencz	333		
95. Ragályi arczképe	341		

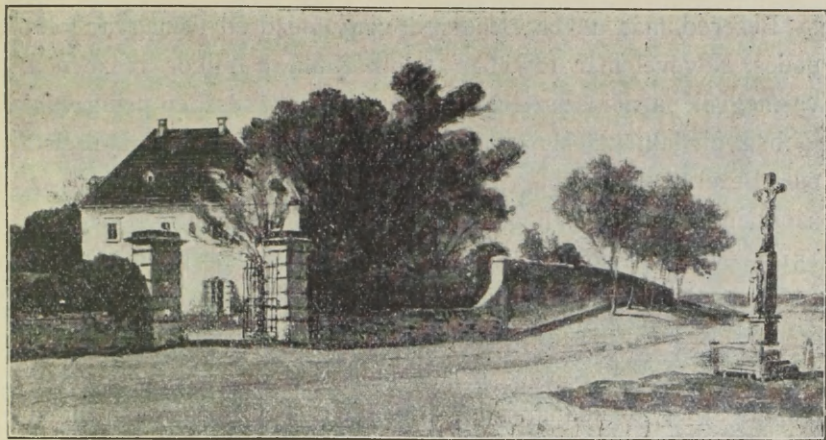
A MAGYAR TÖRTÉNETI ÉLETRAJZOK

1919-İK ÉVI FOLYAMA:

BODNÁR ISTVÁN ÉS
GÁRDONYI ALBERT:

BEZERÉDJ ISTVÁN ÉLETRAJZA

II. KÖTETE.

I. A SZERDAHELYI BEZERÉDJ-KURIA.

I.

A BEZERÉDJ-CSALÁD ŐSEI S LESZÁRMAZÁSA.

BEZERÉDJ-család veszprémi eredetű s onnan terjedt el Győr, Sopron, Vas, Tolna, Somogy, Baranya, sőt Bács-Bodrog vármegyébe is. Nem fogadjuk ugyan el Bezerédj Ferencz főstrázsamester föltevését, a mely a familia eredetét egy kis genealogiai önkénykedéssel egész *Attiláig* viszi vissza (latinszövegű kéziratos könyvében), de kétségtelen, hogy a család egyike Magyarország legrégebb családjainak.

A Bezerédj-család a XII. századtól a XV. századig virágzott Lőrente vagy Lőrinte nemzetségig viszi fel eredetét, a mely nemzetség névadó ősének emléke a veszprémmegyei Kis- és Nagy-Lőrinte községekben ma is él.¹ Az újabb kutatások szerint ennek a nemzetségnek egyik ága szakadt el a zalamegyei Bezerédj nevű, ma is meglévő községbe, a honnan aztán a Bezerédj-család a nevét vette.²

¹ Karácsonyi: Magyar nemzetségek II. k. 331. l.

² Palatinus: Vasvármegyei nemes családok I. k. 109. l.

Bezeréd, más néven Bezdered, vagy Bezdred ősmagyar település. Nevével már 1236-ban találkozunk, a mikor részben a vas megyei parnói cisztercita apátságé volt, részben pedig várjobbágyok lakták.¹ Hogy mikor került a Bezerédj-család első őse Bezeréd községbe, ma már nem lehet megállapítani, az azonban kétségtelen, hogy nevét a család innen vette, mert az 1513. évi adólajstrom szerint Detk és Bezeréd helységekben összesen 8 jobbágytelkük volt.²

A Bezerédj-név, mint családnév, először a XIV. századnak elején szerepel. I. Károly király Hollókő várát és tartozékait Tamás erdélyi vajdának adományozza s beiktatására a budai káptalant küldi ki. A Visegrádon 1327 május 21-ikén kelt királyi oklevélben Bezerédj Péter, mint királyi ember szerepel. 1343-ban Bezerédj Vörös László fiai: Pál és Jakab osztozkodnak s 1355-ben Bezerédj Jakab feleségül veszi a Nádasd-nemzetség Oszkai ágából, II. Bekének a leányát. 1345-ben Bezerédj Sebe hadnagy fiának, Egyednek fiai: György, Miklós és Mihály, Varsányi Ogmandot és ennek fiait meghagyják azon bezerédi birtokrész használatában, a melyet ezek Bezerédj Danka fiaitól: Dömötörtől, Dénestől és Lukától, valamint Bezerédj Sebestyén fiától Pétertől vásároltak. Tamás országbíró 1354-ben kelt egyik okmányában megemlékezik Bezerédj László fiának, Pálnak a Rumiakkal folytatott peréről, a kik Bezdred nevű birtokából egy részt elfoglaltak.³ 1359-ben ugyancsak Bezerédj Vörös László fiai Pál és Jakab osztozkodnak Bezerédj Gyármán unokaival: Gállal és Péterrel (László fiai) és Bezerédj Domokos fiával: Miklóssal.⁴

Mindezek szórványos adatok. A család genealogiája azonban az 1400 táján élt első Bezerédj Györgytől kétségtelen bizonyossággal levezethető. Ennek a Bezerédj Györgynek két fia, I. János és I. Zsigmond Rozgonyi István kíséretében részt vet-

¹ Csánki: Magyarország történelmi földrajza III. k. 36 l.

² Csánki id. m. III. k. 135. l.

³ Karácsonyi id. m. II. k. 352. l.

⁴ Palatinus id. m. I. k. 109. l.

A BEZERÉDJ-CSALÁD 1431. ÉVI CZÍMERE.
(Eredetije a Magyar Nemzeti Múzeumban őrzött Bezerédj-levéltárban.)

tek a hussziták elleni harcokban, ezért Zsigmond király Nürnbergben, 1431 július 2-ikán czimert adományozott nekik. («Sigmundus et Johannes Bezerethi ibidem fratres, familiares magnifici Stephani de Rozgon . . . in confinibus partium nostrarum superiorum contra et adversus perfidos hussitas et hereticos unacum eodem Stephano Rozgon domino suo procedendo» Bezerédj-levéltár, Nemzeti Múzeum).

A királyi diploma szerint a czímer a következő: Balra dölt hadi pajzs, vörös-kék mezővel, a pajzsban balra fordult fél arany oroslán, mely szájában háromágú korbácsot tart. A balra dölt zárt sisakon kék-vörös tekercs és ebből a pajzsbeli oroslán emelkedik ki. A foszlány mindkét felől: kék-arany.

1440 augusztus 2-ikán I. Ulászló Bezerédj György fiának, Zsigmondnak visszaadja a veszprémvármegyei Lörente nevű birtokot, a mely, mint Zsigmond előadta, őseiről szállt reá és János nevű testvérére, de rokonuknak, *Lörentei* Gyenge Lászlónak magtalanul történt elhúnyta után a király kezéhez jutott és az ő nevében Rozgonyi István fejérmegyei főispán által elfoglaltatott, most pedig Rozgonyi István fia, János tartja elfoglalva. (Hazai okmánytár II. k. 290. lap és a Családi levéltárban az eredeti levél XVII. századbéli másolata és magyar fordítása.)

1456 április 9-ikén új adománylevelet nyernek a fentemlített veszprémmegyei birtokra, V. László magyar királytól. Az adomány Bezerédj János, Essegváry Pál és néhai Bezerédj Zsigmond fiai részére szól. (Hazai okmánytár II. k. 332—333. lap.) Ebből az adománylevélből tudjuk meg, hogy I. Bezerédj Zsigmondnak gyermekei: II. János (Zala vármegye alispánja, Tört. tár 1909: 269. lap és Zalavári apátsági levéltár 3170. sz.), Balázs, II. György és I. László voltak. Az utóbbinak unokájában, Gáborban magva szakadt s a családot II. György származtatta tovább. Ennek fia II. Zsigmond (1502-ben Kéménd várnagya, Zalavári levéltár 2129. sz.) a kapornaki konventnek 1483 szeptember 30-ikán kelt okirata szerint Dötk helységnek reájuk eső részeit I. Bezerédj Zsigmond fiával Lászlóval egyet-

értőleg 50 aranyért elzalogosította Cseneházy Mátvás fainak. (Bezerédj-levéltár, Nemzeti Múzeum.)

II. Zsigmondnak fiai: I. Ferencz, I. Mihály, III. György csatatéren estek el, még pedig I. Ferencz, mint Szapolyai János hive, 1527-ben Szegednél, a hirhedt Fekete Iván rabló czár elleni harcban, a másik kettő pedig Mohácsnál.

II. Zsigmond fiaiban a család két ágra szakadt. A fiatalabb ágnak III. Györgynek ivadécai II. Bálintban 1668-ban kihaltak. Az idősebb ágbeli I. Mihálynak, a ki 1526-ban Mohácsnál elesett, Nádasdy Krisztina volt a felesége, fiuk pedig Gergely, a kinek felesége chernelházi Chernel Borbála. Ez a Gergely, valamint II. Bezerédj Zsigmondnak III. György fia 1564-ben I. Miksa királytól új adománylevelet nyernek a zalavármegyei Bezeréd, Felsőköppány, Detk, Szentkozmadamján és Ör nevű birtokokra. (Bezerédj-levéltár, Nemzeti Múzeum.) Kiténik ez az 1754 május 6-iki györmegyei nemesi vizsgálat irataiból is, a mikor Bezerédj Mihály györmegyei jegyző (később alispán, hétszemélynök), Ferencz fia, (kinek apja Mihály, ennek György, ennek László, ennek a nemességszerző Gergely) mint idősebb testvér igazolja a nemességét Pápán lakó testvéreinek, Jónak s fainak, Andrásnak és Józsefnek nevében is. Ámbár a Bezerédj-család kétségtelen nemessége közismert volt, az 1753-iki kir. rendelet értelmében bemutatta mégis I. Miksa királynak 1564 október 7-ikén kelt adománylevelét, melyben a zalamegyei Bezeréd, Szentkozma-Damján stb. jószágokat *Bezerédj* Gergelynek, Mihály fiának, Zsigmond unokájának adományozza. Hogy pedig ennek a Gergelynek László (1610 kapuvári várnagy, neje Poky Katalin) volt a fia, azt igazolta egy 1611. évi ítéletlevéllel. Hogy ennek a Lászlónak György (1656—59 sopronmegyei alispán és követ, neje Görbey Katalin) volt a fia, azt igazolta Nádasdy Ferencz országbíró 1669 május 20-ikán kelt oklevelével. Hogy Györgynek Mihály, ennek pedig Ferencz volt a fia, azt igazolta Esterházy Pál nádornak 1696 október hó 9-ikén kelt oklevelével. Hogy végül a nemességüket igazoló Mihály és Jób, az említett

Ferencz fiai, s hogy az említett Bezeréd stb. jószágok most is őket illetik, az 1740 december 9-ikén kelt osztálylevéllel igazolták, s így nemesi bizonyáglevelet nyertek. (Szerdahelyi levéltár, Bezerédj Pál 1845 márczius 11-ikén benyújtott folyamodványára kiadta Győr vármegye törvényhatósága.)

Eddigélé nincs említés a szerdahelyi birtokról, bár kétségtelen, hogy IV. György mint sopronmegyei alispán itt már birtokos volt. Ezt bizonyítja I. Lipót királynak 1677 márczius 5-ikén, Bécsben kelt adománylevele, melyben eme Bezerédj György fiát, Istvánt, ki később Zala és Somogy megyék alispánja lett s a Nádasdy-féle perben tanuként szerepelt és ennek testvéreit Bezerédj Zsigmondot, Pált, Ádámot, Mihályt, elismeréseül azoknak a hű szolgálatoknak, a melyeket *Bezerédj* István, mint pápai kapitány teljesített, megerősíti a szerdahelyi és vámoscsaládi birtokokban. A királyi adománylevél szerint a szerdahelyi jószág állott 8 lakott és egy pusztja jobbágytelekből, szabad italméréssel; a lesi, szereti erdőkben való szabad faizási joggal. Továbbá hajdan a Megyesy-család¹ tulajdonát képezett két jobbágytelekből, Szentmiklóson 1 egész és ½ jobbágytelekből, a szentmiklósi szőlőknek hegyvám és tizedmentességéből és szabad faizási jogból a szentmiklósi erdőkben. A vámoscsaládi jószághoz tartozott 4 jobbágytelek, ugyanannyi házzal s a korcsmáltatási jog¹/₃ része. A királyi adománylevél hangsúlyozza, hogy a felsorolt birtokok tulajdonjoga ez idő szerint is megillette őket és őseiket, hanem az erre vonatkozó okmányok az I. Amurád szultán elleni hadjárat alkalmával Kapuvár várában helyeztetek el és ott megégtek, a mint a csornai konvent bizonyágleveléből s az udvari kancellária előtt bemutatott tanuvallomási jegyzőkönyvből kitűnt. Ugyanekkor Lipót király elrendeli a birtokbaiktatást és a vasvári káptalan jelenti, hogy 1677 június 9-ikén Szerdahely birtokába beiktatta a nevezetteket

¹ A Megyesy-család a Pok- vagy Puk-nemzetségből származott, a mely családnak egyik őse, Mór, 1241-ben épen akkor szűrt le egy tatárt, a mikor ez IV. Bélára fölemelte lándzsáját. A család 88 birtokából 1624 után egy rész a Bezerédj-családra szállott. (Győrmege monográfiája.)

és pedig minden ellenmondás nélkül. Ugyanezen a napon történt a vámoscsaládi beiktatás is.

Bezerédj György gyermekei aztán 1689 június havában megosztottnak az így nyert javakon. És pedig:

1. Bezerédj Judit kapta a pápai és cziráki jószág $\frac{1}{6}$ részét.

2—3. Bezerédj Ádám és Mihály Szerdahelyet.

4. Bezerédj Pál a cziráki földeket.

5. Bezerédj Zsigmond a vámoscsaládi birtokot.

6. Bezerédj István a pápai házat, majorságot, asszonyfai réteket.

Ez osztály után a család két főágra szakad: a vámoscsaládi és szerdahelyi ágra. Bezerédj Istvánnak t. i. fiában, Jánosban magva szakad, testvérei Pál és Ádám is mag nélkül maradnak, III. Zsigmond (született Szerdahelyen 1638 február 22. † Vámoscsaládon 1661 október 9-ikén, neje béri Balogh Klára) lesz a vámoscsaládi ág törzsatyja, testvére II. Mihály pedig, kinek neje Bessenyei Klára, megalapítja a szerdahelyi főágot.

A vámoscsaládi ággal, életfolyásuk szorosán nem tartozván előadandóink keretébe, hamar végezhetünk. Legfeljebb azt említhetjük meg, hogy a törzsatyja, Bezerédj Zsigmond, világlátott férfiú, litteratus ember volt, a ki a Széchy urak mellett részt vett az 1655-iki pozsonyi országgyűlésen, azután két évig Grazban tanult, 1657-ben homonnai Drugeth György udvarába került, ennek halála után két évig vámoscsaládi ősi birtokán élt, 1663 január 1-én Nádasdy Ferencz országbíró szolgálatába lépett, a kivel 1665-ben, Olaszországban nagyobb utat tett s utazásáról naplót írt. Egyik fia Tamás 1691-ben Zimonynál elesett, a másik fia II. Imre pedig Rákóczi Ferencz szomorú véget ért dandárnoka volt.

Bezerédj Imre egyike Rákóczi legvitézebb hadvezéreinek, s mint legendaszerű hős nemcsak párviadalairól híres, de eredményes portyázásairól is. A labanczok retgették s fürge lovasai Ausztriát is megjárták. Egyes történetírók szerint ifjú feleségének labancz fogságba jutása s a trencsényi csatavesztés törték

volna meg lelki erejét s a császári fővezérrel: *Pálffy* Jánossal alkudozni kezdett átállása tárgyában, de alvezére *Horváth* István elárulta a tervet. Esterházy Antal parancsára 1708 szeptember 5-ikén Kőszegen elfogták, Sárospatakra vitték, ahol aztán 1708 december 18-ikán, bár neki Rákóczi mindenáron kegyelmet akart adni, Bercsényi Miklós és Esterházy Antal egyenes kívánságára, sógorával, Bottka Ádámmal együtt, lefejezték.

2. A SZERDAHELYI BEZERÉDJ-KASTÉLY

Bezerédj Imrének Lajos és Károly fiaiban magva szakadt, téves tehát Bezerédj István eddigi életíróinak amaz állítása, mintha ő is Bezerédj Imre egyenes leszármazója lett volna s megdől ama legendaszerű állítás is, hogy Bezerédj Imre halála óta Imre névre egyetlen egy családtagot sem kereszteltek, mert a szerdahelyi levéltárban okmány igazolja, hogy 1790 április 5-én Bezerédj Imre, Péter és Zsigmond, a vámoscsaládi ág törzsatyjának, Zsigmondnak dédunokái megengedik, hogy Magyar György, szentmiklósi leégett jobbágy magának házat építhessen s ha nem akar benne lakni, eladhassa. Az előbb említett Zsigmondnak, a vámoscsaládi ág törzsatyjának, V. György volt a

fia, a kinek Belezna Krisztinával kötött házasságából két fia, I. Sándor és II. István származott, a kikben a család ismét két ágra szakad. Sándor megalapítója lesz a vámoscsaládi idősebb ágnek, István pedig az ifjabb ágnek. Az idősebb ágból származott IV. György. Született Vámoscsaládon 1779-ben, meghalt Kissenyén 1863 szeptember 23-án. 1829-ben alnádor, 1844-ben a dunántúli kerületi tábla elnöke, Vas és Veszprém vármegyék követe. Neje mezőszegedi Szegedy Antónia, Szegedy Rozáliának, Kisfaludy Sándor hitvesének a húga. Az ő gyermekük volt Bezerédj Amália, Bezerédj István első és Etelka, Bezerédj Istvánnak második felesége, úgyszintén Bezerédj László, a neves politikus, Deák intimus embere. (Született 1813 július 25-én, † 1871 szeptember 27-én.)

De visszatérve a bennünket közelebbről érdeklő szerdahelyi ágra, láttuk, hogy rokoni osztály szerint Szerdahely Bezerédj Ádámra és II. Bezerédj Mihályra jutott, aki törzsatyja lett a szerdahelyi ágnek. Bezerédj Mihálynak két fia volt: II. Ferencz és I. József. Ferencz Szerdahelyen lakott és felesége Sartory Johanna volt. Ő alatta épült két kontignációsra a szerdahelyi ősi kúria. Legalább 1717 július 29-én azt írja testvérenek, Bezerédj Józsefnek, ki akkor táblai jegyző volt: «Ezen a héten Isten engedelmeből a szerdahelyi ház egészen elkészül, mely igen rendes és alkalmas, hogy bízvást akármely gróf ellakhatnék benne. Már sok «nimeth» urak nézték, sokaknak is fáj az foguk reá, nagyhéjában.»

Ferencz és József 1721-ben érdekes egyezséget kötöttek a birtok másik tulajdonosával, apai nagybátyjukkal, Bezerédj Ádámval, a ki Esterházy Pál palatinus udvari főhadnagya volt. Minthogy a kúriát, szántóföldjeit, rétjeit és jobbágyhelyeit «kárlották» kétfelé szaggatni, úgy egyeztek meg, hogy Bezerédj Ádámé legyen az akkoriban több jövedelmet hajtó korcsma és hozzátartozók, Bezerédj Ferenczé és Józsefé pedig a kúria, a hozzá tartozó földek és rétekek.

Ferencz 1722 május 15-i levele szerint az elzálogosított sütőri

jószágot is kiváltja. Sok baja van azonban a családnak az Esterházy-uradalom tisztjeivel. 1722-ben Bezerédj Ádám arról panaszkodik József öcscsének, hogy Franchich úr azt állítja, hogy az uraságnak erdejében nagy kárt és abúzust követnek el, «P. Villibald (tisztartó) pedig azt követeli, mutassuk meg neki a jussunkat». «Nem szokás, hogy valaki privátus embernek fitogassa a donációkat vagy privilegiumokat. A vadlövés Magyarországon elejétől fogva sohasem tiltatott a Nobilitásnak, hanem

és addig lefejeződjen; most csak a
 tulajdonosságom van a családra,
 ha atyáim én is ember tellyeféle emi es-
 god, meg ad az Isten, és legyen
 Hely ember kifel, és Hely Főfőlegem
 általmában ajánlak

Bezerédj
 Jata 28. Junij
 1790

Édes Nagyd
 Bezerédj Mihály

3. RÉSZLET BEZERÉDJ MIHÁLY LEVELEBŐL.

(1790. június 28.)

hogy másutt, avagy valaki erdejében hállókkal, kopókkal és pus-
 kásokkal formális vadászatot ne tegyünk. Jó forma erős paran-
 csolatot hozzon tehát magával Franchich úr ellen, hogy ne
 turbálja bennünket igaz jussunkban és szokott usuálásunkban.»
 1724-ben pedig Bezerédj József panaszkodik, hogy az ő öreg-
 atyjának 300 kapás olyan szölleje volt, mely később mások
 kezére jutott s így adó alá vette az uradalom, nekik pedig
 most csak 100 olyan kapás szöllejük van, a mely azelőtt dézsma
 és hegyvám alá tartozott.

Bennünket III. Mihály érdekel közelről. Nagyon törekvő,
 szorgalmas és tekintélyes ember. 1752-ben Zichy Ferencz, győri

püspök tudatja az ország bírójával, hogy Bezerédj Mihályt «mások előtt» nótáriusi hivatalra választotta (nevezte ki). Reá áll, hogy továbbra is az országbíró szolgálatjára álljon, de a gyűlésekre és a vármegyének efféle nagyobb szolgálatára megjelenjen, mert ország útjában lévén a vármegye, egy nótárius elégtelen. Bezerédj Mihály aztán szorgalmasan meg is felelt a reá bízott feladatoknak. Szép hivatali pályát futott meg. Győr megyének alispánja és követe lett, majd 1786-ban hétszemélynök. A szerdahelyi vagyont szépen gyarapítja. Esterházy Miklós herczeggel, úgy látszik, jó viszonyt tart fenn. Így 1765 márczius 16-án Bezerédj Mihály Les községben levő erdejét és Süttör (Söjtör) községben fekvő két $\frac{1}{4}$ telki állományát átadja a herczeg Esterházy Miklóstól Rábaszentmihályon nyert két telki állományért. Esterházy Miklós, Sopron megye főispánja, testőrségi kapitány a Pozsonyban kelt oklevelet Köpcsényben megerősíti s tekintettel a jó szomszédságra s a család által tett jó szolgálatokra, 250 köblös irtványföldet is megvált a jelenlegi birtokosoktól és azt átadja örök időkre a Bezerédj-családnak, számítva jövődöbeli szolgálataikra is. Átad ezen felül 2 köblös rétet is, amely a Sartory-réttel határos. Bezerédj Mihály édesanyja: Ferenczné született Sartory Janka 1790 szeptember 21-én újabb szerződést köt a herczeggel a Csapód, Les, Endröd községekben levő erdők használatára s mivel öneki a «fácánokban gyönyörűsége nem telt», ezen erdők használatát a herczegnek engedi át.

Bezerédj Mihály a családi vagyont felesége révén még inkább gyarapítja. A dúsgazdag Gindly Zsófiát vette el, a kinek atyja, Gindly Ignác, nemcsak Győr vármegyében birt tekintélyes javakkal, de Tolna vármegyében is mintegy 17.000 holdnyi birtoka volt.

Gindly Urbán Fülöp I. Lipót császár és királytól 1678 február 26-án nyert nemességlevelet, amelyet Győr vármegyében hirdettek ki. 1725-ben fiai: Gindly Urbán (felesége Breyer Katalin), ki 1682-ben Buda ostrománál tüntette ki magát és

Gindly Balázs (Bálint) igazolják nemességüket s III. Károly királytól 1730-ban kapják a «de Pusztá Tengelicz» előnevet és adományul a tolnamegyei Medina helységet, Tengelicz, Apáti, Hidja, Hidvég és Bikad-pusztákat, a melyek aztán később Gindly Károly, Gindly Zsófia és Gindly Balázs leszármazói között és pedig: Gindly Antal, Gindly Katalin (Csapó Dánielné), Gindly Klára (báró Bésánné), Gindly Terézia (Canobioné), Gindly Anna (Gruberné), Bezerédj Ferencz Zsófia leánya: Zichy Jánosné,

az Tájémiánál legyen rendőrség és ahinek gondolja annak ad-
gja által és csak azt mondja infokója Intni egy kitalálást
mit kereshetnek hogy tanulást ne legyenek. Talán az oka
tutka meg bírulni magán jövőnkben kezen erőt, ha beteg
atáj jó kezesint találának az is jótéte volt amint legyőz-
nek lenni idehíri fogja. evel igen odalmában gyűltek és
masadok.

Kedves Fiam
győr 22 márczi 1794

Edes Anyád Bezerédj

4. RÉSZLET BEZERÉDJ MIHÁLYNÉ LEVÉLBŐL.

(1794. márczius 22.)

id. Bezerédj István és testvérei, továbbá Gindly Erzsébet: Hiemer Ferenczné leszármazottjai, a Hiemer- és Jeszenszky-családok közt kerültek osztályra.

Gindly Ignácznak, a ki Győr megyében volt szolgabíró, Gindly Károly cs. kir. udvarnok (neje Rosty Katalin) volt a fia, leánya pedig az előbb említett Gindly Zsófia: Bezerédj Mihályné, a kinek révén aztán a Bezerédj-család Tolna vármegyében fiágon is birtokossá válik. A család két női tagja, Mihály testvérei: Bezerédj Eufrozina, Zichy Józsefné és Bezerédj Klára, Sztankovánszky Pál másodalispán felesége szintén ide származnak. Tolna vármegyének levéltárában a Bezerédj-családról

1764-ben történik először említés, a mikor özv. Zichy Józsefné Bezerédj Eufrozina, két fia zalai javainak gondnokául Zichy Ferenczet jelöli meg. Ekkor van először szó Bezerédj Mihályról, Károlyról, Ádámról, Sándorról és Jóbról is. Ettől kezdve gyakran találkozunk a tolnamegyei levéltárban neveikkel. Így 1769-ben Bezerédj Klára Sztankovánszky Pálné testvérét, Bezerédj Jóbot jelenti be meghatalmazottjául, 1777-ben pedig férje, Sztankovánszky Pál másodalispán után halotti negyedét kér, majd 1781—3-ban fiával, Sztankovánszky Andrással ügyvédet vallanak. 1777-ben Bezerédj Mihály tiltakozik valami ügyben. 1785-ben helyszíni szemlét kér egy mocsaras terület ügyében, 1786-ban pedig nejével: Gindly Zsófiával Chernelné, Gindly Anna birtokára 4000 forint bekebelezését kéri, stb.

Bezerédj Mihályt az anyagi javak mellett szépszámú gyerekekkel is megáldotta az Isten. Nyolcz gyermekük származott: *Antal*, a ki atyja halála után 1812-ig a közös, tolnamegyei birtokon, mint bérlő gazdálkodott; a korán elhunyt *János*, a ki úgy látszik, édesanyjával nem a legjobb viszonyban élhetett, mert 1795-ben arról panaszkodik Ignác bátyjának, hogy «édesanyja, Gindly Zsófia megesküdött, hogy amíg él, egy pénzt sem ad neki». ¹ *Ferencz* főstrázsamester, kinek neje Illésy Borbála, s leányuk Zsófia: Zichy Jánosné; *Mihály*, györmegyei alispán, ki magabazárkózott, különöz ember volt, 1826-ban történt halála után családja tagjai nagyobb mennyiségű papír- és aranypénzt találtak *eldugdosva* lakásán, «bár korántsem annyit, mint gondolni lehetett volna»; *Ignác*, ki 1793-ban hétszemélynök, 1815-ben királyi tanácsos, 1820-ban a Szent István-rend kiskeresztese; továbbá *Katalin*, Ferenczy Antal kőszegi táblai ülnök felesége; *Anna*, Jezerniczky Józsefné és a testvérek között korra nézve hatodik: idősb *Bezerédj* István táblabíró, sopronmegyei főszolgabíró és szerdahelyi birtokos.

Ez a Bezerédj István, a mi Bezerédj Istvánunknak az édesatyja!

¹ Bezerédj-levéltár, Nemzeti Múzeum.

Idősb Bezerédj István 1771 augusztus 4-én született, jobban mondva ezen a napon keresztelte meg Rábaszentmihályon *Simon* Péter plébános. Keresztszülei voltak gróf *Viczay* Mihály, keresztanyja Szegedy Antal alezredes felesége: *Gindly* Mária Terézia. Gimnáziumi tanulmányait valószínűleg Győrben és Sopronban végezte. A jogot, a mint a családi levéltárban ma is meglevő gondos jegyzetei igazolják, Pozsonyban és Pesten hallgatta. Atyja 1789 január 15-i levele szerint 4 mázsa zsömlye-lisztet és 1 mázsa «mund»-lisztet küld Pestre neki, ellátva a szokott szülei jó tanácsokkal is: *«Imádkozzál, jól tanulj, köszöntséd nevünkben a professzor urakat. Ha után Budára sétálnál, az Istenért vigyázz a Dunán. Ne hidj a jégnek. Mentsen meg Isten minden veszedelemtül»*. Bezerédj István köszönő válaszában Koppí professzort említi, *ki a lisztet szintén köszöni*. Kétségtelen, hogy a híres *Koppí* Károly kegyesrendi áldozárról van szó, a ki Bezerédj István történelemtanára volt, de hogy a fentebb említett különös kedveskedést mi által érdemelte ki, nem tudhatjuk.

Id. Bezerédj István atyjának még egy érdekes levelére akadunk a család levéltárában 1791 június 28-ról. «Kedvére esett, hogy fia a Haczfeld és Izdenczy colloquiumait¹ megküldötte. Inti, hogy jól viselje magát. Minden nap reggel szent misét hallgasson, a gyanus társaságot fussa, aláztos legyen, a diariumot tőle telhetően conficiálja, a bölcs urakat figyelmesen hallgassa. Tanuljon, olvasson, írjon, és legalább az emlékezetre méltóbb dolgokat minden nap nótálgassa s addig le se feküdjön, mert sok alkalmatossága van a tanulásra. Ha atyai intését megfogadja, szerencsés ember lesz. Bátyjától minden nap oktatást és tanácsot kérjen. Jó urakhoz csatolja magát. A gróf Ferenczet

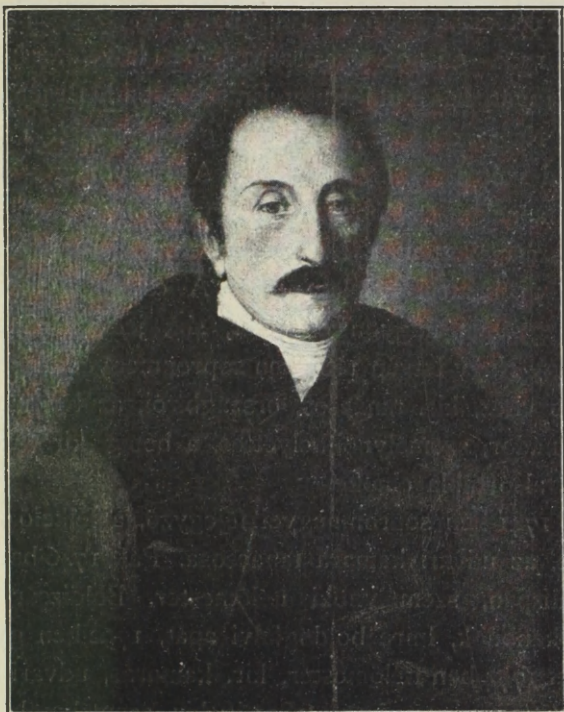
¹ Az 1790-ben névtelenül megjelent «Két miniszternek egymással közölt gondolati» című politikai röpiratot érti alatta, mely két osztrák miniszternek, H.-nak és I.-nek Magyarország felett folytatott beszélgetését tartalmazza azzal a célzattal, hogy a nemzet lássa, mily rosszakarattal viseltetik iránta a bécsi udvar. Az irat ismeretlen szerzője a nemzetnek durván szemére veti tehetetlenségét s ezzel önérzetét akarja felkelteni; egyszersmind azonban az udvar iránti gyűlöletet terjeszti, melynek bűnös törekvéseit leleplezi. Ballagi: A politikai irodalom Magyarországon 418. s. kk.

(Széchenyi) és Jánost néha-néha látogassa meg, de alkalmas idővel, a grófnénak «udvaroljon», a kis gróffal ismerkedjek és szerettesse magát az urakkal».

Id. Bezerédj Istvánnál nem is veszték kárba ezek a jó atyai tanácsok. Kötelességtudó tisztviselő, szorgalmas gazda vált belőle. Egyenes gondolkozású, szókimondó férfiú volt később is, s nagy tiszteletnek örvendett úgy szülővármegyéjében, Sopronban, mint második otthonában, Tolna vármegyében is. Alig, hogy végezte iskoláit, hivatalt vállalt Sopron megyében. Előbb aljegyző, rövid idő múlva alszolgabíró, főszolgabíró, később táblabíró, s amellet anyja oldalán, majd önállóan gazdálkodott Szerdahelyen. Felsőbüki Nagy Sándor, leendő apósa, a lehető legjobbat írja róla 1795 május 11-én Szentmiklósról testvéréhez: Felsőbüki Nagy József personalishoz, tanácsot kérve, hogy mitévő legyen, «a mennyiben Bezerédj István öccse urának leányával való barátsága annyira ment, hogy azt, anyjának megegyező akaratából házastársul venni öhajtaná.» «Az ifjú, mint már alkalmas időtül fogva ismerem, jóindulatú, judiciosus és nem tudatlan és noha ugyan a tiszta magaviseletet szereti, nem oly lágy ember, mint most többnyire az ifjak szoktak lenni, hanem a gazdaságot is kedveli és ami offició reabizattatik, szorgalmasabban eljár benne, mint a sallariumos v. nótariusok, ezen kívül, amint tudom, nagyon jó familiából való és értéke is legyen annyi, hogy leányomat eltarthatja».

Felsőbüki Nagy József 1795 május 15-én tudatja, hogy a legkisebb reflexiója sincsen, előre is szívesen gratulál huga szerencséjéhez. Így október hó 25-én megtartották a fényes lakodalmat, amely — amint Gindly Zsófia leveléből tudjuk, — némi halasztást szenvedett amiatt, hogy a personalisnak (Nagy József) Bécsbe kellett mennie. A judex curiae is ott volt s másnap *Széchenyi* Ferencz gróf bálra invitálta meg az egész társaságot Czenkre. Ez alkalommal az új pár házassági szerződést is írt alá, amelyen tanuk voltak: gróf *Széchenyi* Ferencz, felsőbüki Nagy József személynök, gróf *Festetics* Ignác és

Bezerédj Ignác udvari tanácsos. A menyasszony 1500 forint móríngot hozott a házhoz, a vőlegény 3000 forintot, amely az életben maradó fél tulajdona. A mit közösen szereznek, a felett felerészben szabadon rendelkeznek. Ingatlanszerzésnél a menyasszony neve is beirandó. Az özvegy számára halál esetén a férj szabad lakást és ellátást biztosít.

5. IDŐSBÉ BEZERÉDJ ISTVÁN.

A fiatalasszonyt id. Bezerédj István a szerdahelyi ősi rezidenciába vitte. Szerdahely Sopron megye kapuvári járásában, tőzsomszédságában fekszik Fertőszentmiklósnak, a melylyel újabban teljesen összeépült, úgy hogy közigazgatásilag Fertőszentmiklós-Szerdahely a neve. A két község lakossága a kivándorlással némileg megapadt, körülbelül 3500. Amint régi írásokból látjuk, Fertőszentmiklós elég jelentékeny forgalmú hely volt.

1724-ben volt polgármestere is, Logonics János személyében, az öreg bírása pedig Peiser György. Az Esterházyakon kívül az Ebergényi és Bezerédj-családok voltak nagyobb birtokosai, később pedig a Nagy-familia is, a melynek a család ősi fészken: Felső-Bükön, Farád, Bogyoszló, Potyond, Németi és Vásárosfalun és a petőházi réten, muzsaji, szili, sárkányi és cziráki erdőn s gyalókai malmon kívül itt is nagyobb birtokai voltak. Itt lakott Fertőszentmiklóson Nagy Sándor, Sopron vármegye alispánja s 1790—92—96. évi országgyűlési követe, a kinek előbb említett leányát, felsőbüki Nagy Erzsébetet id. Bezerédj István elvette. A Nagyok között, amint a genealogusok megjegyzik, ez a család volt a — legelőkelőbb. A hagyomány szerint az Erdélyből menekült és Sopron vármegyében megtelepült Barcsay Istvántól származott az a Nagy Benedek, a ki 1616-ban második Mátyástól új nemesi levelet nyert. A család, a mely Vas és Sopron megyében nagyon elterjedt, sok jeles férfit adott a hazának. Így Nagy István 1689-ben sopronmegyei alispán, arany-sarkantyús vitéz, kir. tanácsos, országbírói, azután nádori ítélőmester, alnádor, személynökhelyettes, a beteg kir. személynök helyett az alsó tábla elnöke.

István 1741-ben sopronmegyei főjegyző, a felkelő nemesség alezredese, az udvari kamara tanácsosa. Pál 1746-ban sopronmegyei alispán, személynöki ítélőmester. Boldizsár 1786-ban fehérvári kanonok, Imre boldogfalvi apát, 1792-ben győri kanonok. József 1774-ben ítélőmester, kir. kamarás, udvari kancelláriai előadó-tanácsos. 1795-től 1801-ig kir. személynök, az 1796-i országgyűlés alsó táblájának elnöke, a Szent István-rend vitéze, Pest vármegye főispánhelyettese.

Ez a Nagy József personális, a ki 1830-ban halt meg, valamint Nagy István consiliarius, édes testvérei voltak az előbb említett Nagy Sándornak, kinek fiai még *Nagy Pál*, a híres ellenzéki politikus, az 1797—1805 nemesi felkelésben kapitány, később 1809-ben őrnagy (szül. 1777 szeptember 28-án, meghalt Bécsben 1857 márczius 26-án), továbbá Nagy Péter, leányai

pedig Nagy Erzsébet id. Bezerédj Istvánné és Klára, Sibrik Mihályné.

Id. Bezerédj István tehát házassága révén is jelentős familiába jutott, a mi érezhető volt gyorsabb hivatali előmenetelében is. Vármegyei aljegyzőből 1796-ban alszolgabíró, 1799-ben pedig főszolgabíró lett.

6. IDŐSB BEZERÉDJ ISTVÁNNÉ.

A szerdahelyi öreg kúria körülbelül egy 10 holdnyi, vadgesztenye és gyümölcsfaktól árnyas területen fekszik. Ma is ugyanazon állapotban van, a mint azt Bezerédj Ferenc 1717-ben megépítette, a szükséghez képest legfeljebb csak a melléképületeket alakították át, vagy pótolták újakkal. A külsőleg elég egyszerű, minden cicoma nélkül való egyemeletes épületnek

földszintjén és emeletén 5—5 szoba van. Az alsó lakosztályt jelenleg az állami csendőrség bérlé, a felső emeletet azonban a tulajdonos család tartotta fenn magának. A körülbelül 421

Herzog Leányon

A Hercege meg Hercegné mára ide jön és
 jelenben velünk, azaz meg mind
 a W. D. nak, hogy akkor össze
 jól vannak. A Lakatosné hogy
 jól jön, nem látom Lyubovicskát,
 hanem Lütjgön Griff Holbajyohae
 mert a mint. eránzon a dolgozat,
 in Penschnak előtti nehergen me
 hszal. haza, ugy erben, hogy eő
 Hercegelegye. Főbb napokony alax
 benninbe dundigahin, if Herden
 Báltij

7. FELSŐBÜKI NAGY SÁNDOR LEVELE LEÁNYÁHOZ ERZSÉBETHZ.

katasztrális holdat kitevő birtok, a melyet Süttör, Széplak és Petőháza határolnak, a czenki czukorgyárnak van bérbeadva.

Az emeleti 5 tágas szobában szép családi mult van bezárva. A falak mentében régi, hatalmas berakott szekrények, ugyan-

azok az ősi tornyos ágyak, széles diványok, tükrös pohárszékek, tele régi edénynyel s apró dísz tárgyakkal. A hálóban a régi divatnak megfelelő óriási ellenzők, a türelmet próbára tevő kép-beragasztásokkal. A sarkokban rézlábakon terpeszkedő hatalmas cserépkályhák, füles székek. A falakon a család tagjai által szét nem vitt olajfestmények, köztük az előbb említett három Nagynak: Józsefnek, Sándornak és Istvánnak és Somogyi Lipót püspöknek arc képei s egy történelmileg is nevezetes kép, a Bezerédj Imrée, a melynek felírása a következő: «B. Bezerédj Imre méltóságos fejedelem felseő vadászai Rákóczi Ferencz kegyel-

1790^{ik} Október Hónapnak 28^{ik} Napján déli-
 előtt 10^{1/2} órakor az Miertek Felben született
 István Kálmán János. Az Ur Apka neveke és
 adata meg eket. Kinek az Kereszt Atyja,
 Nagy Sándor Ur öreg Atyja, Kereszt Anyja pedig
 Gindly Sophia az Atyjának való Nagy Anyja.

8. IDŐSBÉ BEZERÉDJ ISTVÁN FELJEGYZÉSE FIA SZÜLETÉSÉRŐL.

mes úrnak eő nagysága egyik lovas ezerének feő kapitánya, Dunánd innen való hadainak generális uraméknak ő kegyelmek után comandója. Meghalt 1708-ban». A legnagyobb értéke azonban a lakásnak egy hatalmas szekrény, tele régi, becses könyvekkel s két óriási leveles láda, amelyben csomagonként összekötve fekszenek a család írásai, úgy, amint azokat Müller László, Moson vármegye ii. aljegyzője 1887 augusztus havában dicséretes buzgalommal összeállította és jegyzékbe foglalta. E két, hatalmas ládából került ki adataink legnagyobb része.

Itt éldegélt a fiatal pár a legnagyobb lelki harmoniában. 1804-ig id. Bezerédj István azonban inkább csak anyja, Gindly Zsófia helyett s az apósától bérelt Farád, Bogyoszló, Potyond, Némethi, vásárosfalvai, szentmiklósi birtokokon stb. gazdálkodott.

De hivatalos állásánál fogva Sopronban is rendes lakást tartottak. Jobbára bérházban laktak s lakásukat még később, Bezerédj Istvánnak a szorosabb értelemben vett hivataltól történt visszavonulása után, táblabíró korában is megtartják. Így 1826—30 körül a Guary-féle házat bérlik, sőt 1833-ban id. István megvásárolja a gróf *Festetics* Ignác-féle házat 12 ezer forintért.

Házasságuk után körülbelül egy évre aztán családi öröm köszönt be a szerdahelyi öreg kuriába. Id. Bezerédj István a következőket jegyezte fel sajátkezűleg egy 8-ad rész ív papírosra:

«1796-ik Eszt. Október Hónapjának 28-ik napján délelőtt 10 $\frac{1}{2}$ órakor az Mértékjelben született István K. Sándor fiunk. Az Ur Isten nevelle és áldja meg eötet. Kinek keresztatya Nagy Sándor az öregattya, keresztanya pedig Gindly Sophia, az Atyáruul való Nagy Anya».

Ez az István, a mi Bezerédj Istvánunk!

Hogy Szerdahelyen született, az ebből az írásból ki nem tűnik, de iskolai bizonyítványaiban születési helyként mindenütt Szerdahely van megnevezve. S bizonyítja ezt a függelékben közölt alábbi keresztlevél is, a melyet Mődly József fertőszentmiklósi plébános úr volt szíves számunkra elküldeni.

Ezzel teljesen megdől ama egyes életrajzi adatokba becsúsztott tévedés, mintha Bezerédj István *Szombathelyen* született volna.

II.

IFJ. BEZERÉDJ ISTVÁN TANULÓÉVEI OTTHON ÉS SOPRONBAN.

KIS ISTVÁN születésével aztán megkezdődött a családban a nevelési gond, a mely, kivált eleinte, úgyszólván teljes egészében az édesanyára nehezedett. Édesatyját, id. Bezerédj Istvánt nemcsak a gazdaság, vármegyei hivatala, de nemsokára a katonáskodás is elvonta otthonától. A francia s más világtörténelmi események lóra ültették a magyar nemes-

séget, természetes, hogy az insurgensek sorából nem hiányozhatnak a *Bezerédj*-család sarjai sem. A család vitézi hírneve idősebb *Bezerédj* Istvánnak mindjárt eleinte szép állást juttat, a sopronmegyei nemesi felkelésnek századosává választják. A generális *Esterházy* Miklós herceg, az ezredes *Festetich* Ignác gróf volt. A mint fennmaradt katonai iratai bizonyítják, id. *Bezerédj* István nagy kötelességtudással látott munkához,

*Bezerédj István Kapitány Úr, az é. Egségének
gyjngébb Állapatyára, és Hárj Foglalatosá-
gna síerve. Nagy Méltóságú Herceg
Esterházy Miklós Districtualis Penara-
hs Úr Engedelmeivel, három Hetekre ki-
buddággal kara borsájtakik legf. Ken-
dra Cakos 7^{ik} Julijiff 1797.*

*Gróf Festetich Ignác
Christi*

9. IDŐSB BEZERÉDJ ISTVÁN KATONAI SZABADSÁGLEVELE.

kiváló jó katona, praktikus szervező volt, de apró torzsalkodások nemsokára szárnyát szegték katonai buzgalmának. Apósa, felsőbüki *Nagy* Sándor, amint maga írja, egyik vármegyei gyűlésen keményen megmondogatta véleményét *Festetich* Ignác gróf főispánnak, az insurgensek öbesterének, ki aztán mindenféle apró bosszantásokkal éreztette neheztelését nemcsak vele szemben, de vejevel s fiával, a később őrnagygyá lett felsőbüki *Nagy* Pállal is, kit még hadnagygyá sem akart kinevezetni. Így id. *Bezerédj* István, mert betegeskedett is, mindenképpen szabadulni akar a katonáskodástól. 1797 június 17-én elbocsáttatását

kéri *Esterházy* Miklós generálistól «*melle rossz állapota s a lovaglási fájdalma miatt*». Július 17-én azonban «*egészségi állapota és házi dolgaira*» csak rövidebb szabadságra bocsájtják. Július 22-én *Festetich* Ignác ezredestől újra kéri végleges elbocsáttatását, de július 29-én *Esterházy* megparancsolja, hogy augusztus 4-én legyen a szombathelyi táborban, a hol a «császár» is meg fog jelenni. Augusztus 16-án a szombathelyi táborból orvosi bizonyítvánnyal megújítja elbocsátási kérelmét, de egyúttal meglehetősen szókimondással meg is mondja az okot. Ugyanis *Radó* századost, kinél ő már régebben szolgál, eleje helyezték és «*ez nemcsak büntetés, de reá nézve sértés is, ezért nincs kedve szolgálni*». Sok huza-vona után, valószínűleg, ha nem is azonnal, de később mégis elbocsátották. A sopronmegyei nemesi felkelők sorában 1809-ben már legalább nem fordul elő, csak arról van szó, hogy a *Bezerédj*-család két katonát adott az insurreciónak. De a vármegye, tekintve nyelvtudását és teljes megbízhatóságát, ezután is megbízta katonai küldetésekkel, így 1809 július 4-én Sopron vármegye *Bezerédj* Istvánt és *Goldner* Mihály soproni tanácsost küldi a győri francia tábornokhoz: Narbonnehoz.

1798 április 15-én új öröm köszöntött be a *Bezerédj*-kuriába. Mint a fertőszentmiklósi anyakönyv igazolja, ekkor keresztelte meg *Tóth* István plébános *Bezerédj* István alszolgabíró és *Nagy* Erzsébet *Pál* és *János* nevű fiát, akinek keresztszülei felsőbüki *Nagy* Sándor soproni alispán és *Bezerédjné*, *Gindly* Zsófia voltak.

A két *Bezerédj*-fiú között így még két év korkülönbség sincs, amiért is mondhatni, hogy egymással nőttek fel s talán innen magyarázható meg az a ritka testvéri szeretet, egymáshoz való végtelen ragaszkodás, a mely egész életük során mindkettőjük lelkét betölti.

Gyermekeveikről nem sokat tudhatunk. Meleg, kényeztető szeretetben nevelkedhettek azonban, mert nagyanyjuk egyik levele szerint, még külön jutalmat is adott az Istvánt gondozó cselédnek. A szülők sem sajnáltak semmi áldozatot, csakhogy

gyerekeiket a legjobb útravalóval lássák el az egész életre. Első oktatásuk a szülői háznál történik. Az akkori szokás szerint külön instruktort tartanak a kis István mellett, a ki, úgy látszik, nemcsak magyarul, de más nyelveken is oktatta. Lehet ugyan, hogy e célra külön nevelőnő is volt a háznál. Annyi tény, hogy a kis István 1804-ben február 16-án magyarul ír nagyanyjának, de levelét már francziául ekként címezi:

A madame Madame Sophie de Bezerédj née de Gindly
à Raab.

Belől pedig így ír:

«Ides, kedves Kroszmamám.

Nagy örömmel vettem kegyes levelét, köszönöm, hogy méltóztatot írnya, telán nem volt ideje a Stefinek az íráshoz hogy nekem nem irtt — tsokolom Pali ötsémmel együtt kezeit édes kroszmamának, és reméllyem, hogy nemsokára fogok személlyesen udvarlására lenni, addig is magamat kegyes Gratiájában ajánlva maradok igaz fej hajtó és szó fogadó fia

Bezerédj István.

Die 16-a Februarii 804.»

Hogy már Szerdahelyen is volt német oktatásban része, ez kétségtelen, mert alig kerül Sopronba, máris németül levelez édesanyjával, a ki bár tőzsgyökeres magyar asszony, sohasem ír másképpen, mint németül, leveleiben legfeljebb csak az «Édes fíjam» megszólítás következetesen magyar. Az akkori úri nevelésnek különben elég beszédes bizonyága az is, hogy Bezerédj Istvánné többi testvérei, köztük még felsőbüki Nagy Pál, a Magyar Tudományos Akadémia lelkes előharczosa is majdnem mindig németül leveleznek.

A kis István gondos nevelésére, úgy látszik, nagyanyja s egyúttal keresztanyja, Gindly Zsófia is befolyt. Igazolja ezt a kis Istvánnak érdekes gyerek-helyesírással fenmaradt, következő levele, a melyet Szerdahelyről intézett 1804 január 9-én unokatestvéréhez, Ferenczy Istvánhoz, a ki nagyanyjánál, Gindly Zsófiánál nevelkedett:

«Kedves bátyám. Már régen nem láttam a Győrieket, hanem tsókolom kezeit édes Kroszmamámnak sok 1000 — Popi Nénémelly együtt. És kéretem Kroszmamámat, hogy ha lehet tehát jöjenek el Szerdahelre és kéretem Kroszmamámat, hogy izenye *meg hogy mikor lesz az Examen és* kívánom, hogy több új Eszten-döket Egészségben érhessenek. Maradok igaz szerető öcséd

Vigyázzon egyenként Kroszmamámra!
 Jobb károsításnál károsítás elölről.
 Belső. első tempo B. vázák...
 Jólba védelmez.
 Jólba védelmez.
 Szurj.
 Majdtkor a B. vázák.
 Hátsó ~~védelmez~~ bedönt
 hátul jólba balra védelmez.
 Kroszmamám B. váz. igazán

10. INSURGENSEK VEZÉNYSZAVAI IDŐSBÉZERÉDJ I. KÉZIRÁSÁBAN.

mind holtik Bezerédj István.» (Nemzeti Múzeum Könyvtára, Bezerédj-iratok).

Úgy látszik, hogy a vizsgákon nagyanya is meg szokott jelenni, sőt ő tüzi ki annak határidejét.

Hogy ki volt első instruktora, azt meg nem állapíthatjuk. Nagyon valószínű: valami fiatal klerikus.

Ifjú Bezerédj István 1811-ben üdvözetét küldi egy Rusa János nevű papnak Szerdahelyre, a ki talán mint káplán foglalkozhatott a gyerekekkel, mert a családdal igen jó viszonyt tart fenn. Még 1819-ben is levelet ír Gyulakesziről, megköszöni azt a sok szívességet és barátságot, a melyet nemes Sopron vár-

megyében *több úri háznál* tapasztalt s kéri id. Bezerédj Istvánt, hogy a neki ajándékozott kis üszöt most már ne küldje el, de inkább az *árát*, mert úgyis szűk a pénz, úgy hogy gyakorta mondhatja, hogy: *«hunczut vagyok!»*

Rusa János azonban inkább már csak Pált taníthatta.

Annyi bizonyos, hogy a kis Istvánt ahhoz értő gondos kezek vezették a tanulásban. Fennmaradt írásai kétségtelenül igazolják ezt. Belőlük a legnagyobb határozottsággal megállapítható fokozatos, sőt gyors fejlődése.

Első levelei bizony még elég gyerekesek, de éppen ez mutatja, hogy nevelője igyekezett bizonyos önállóságra szoktatni s benne az «ént», az egyéniséget kifejleszteni. Talán szebb lett volna, ha úgy diktálja a gyakori névnapi gratulációkat, újévi üdvözlő sorokat, a melyeket szülei s nagyanyja hosszú éveken át gondosan megőriztek, e helyett azonban a kis diákkal magával fogalmaztatja írásait. A későbbi években itt-ott már meglátszik az irányítgató kéz nyoma. A kis Istvánnak 8 éves korából még egy eredeti írása maradt fenn. 1804 augusztus 6-án édesanyjához szószerint a következőket írja:

«Ides, kedves Mamám!

Nagy örömmel vettem kedves levelét és bánom, hogy oljan rosz Pistyanba, de én kérni fogom édes Papámat, hogy mentül előbb elmenjünk Pistyanba. Köszöntetem édes Pali ötsémet, és tsókolom édes Klari Nénémet és Péter (Nagy Péter) bátsimmal együt és tsókolják kezeit édes Mamámnak az Instruktórom és az Örsze a Katitzával együt. Hála Isten mi mind egészségesek vagyunk, az egy Katitzán kívül, ...de már jobban vagyok hála Isten, de az szegén Örsének még most is a lába dagat. A vendégfogadó már erőssen épül, már mind a két tűzfal készen vagyok és én halá Isten jól mulatom magamat tanulásomal, mert erőssen készülünk az Examenre. A Pali (Nagy Pál) bátsi is it vagyok, ki is a Mamát tsókolja és a hideg is löli. Maradok igaz szívű és fejhajtó fia

Bezerédj István.

Die 6 aug 1804.»

E levél kelte után aztán két óra a kis István búcsút mond a szerdahelyi öreg kuriának. Ott hagyja a Pereszte-erdőt, udvaruk öreg, százados gesztenyefáit, a melyek bizonyára végig

6
 Idés Kedves Mamám!

Nagy örömmel vettem kedves leveled, és bánnom hogy olyan rossz Listyámba, de én kérni fogom édes Papámat hogy meentül előbb elmenjünk Istvánba. Köszöntetem idés Tali cölsemét, és tsokolom édes Klári, Nennémet és Péter bátsimmal együtt és tsokolják kezét it édes Mamámunk az 'Instruk', töröm és az Úrse a katitziával együtt hála Isten mi mind egiféségpek vagyunk, az egy katitzián kívül, annak a minapákiban a kasa fajt, de már jobban vagyom hála Isten, de az szegén Úrseinek még mást is a

II. IFJABB BEZERÉDJ ISTVÁN GYERMEKKORI LEVELE ANYJÁHOZ.

hallgatták, de suttogó lombjaikkal nem fecsegték tovább azt a sok-sok *hadi titkot*, a melyet Rákóczi legvitézebb brigadérosának, Szerdahely jobb sorsra érdemes egykori urának: *Bezerédj Imrének* a szépséges felesége — *férjétől kicsikarva*, a családi

hagyomány szerint tüstént tovább adott az ott tanyázó Heister labanc generálisnak . . .

. . . A kis diákot Sopronba vitték be szülei. Sopron már akkoriban is élénk, eleven város volt. Kis János superintendens a «Kis János superintendens emlékezései életéből» című művében úgy szól róla, mint «a mely az ország városai között nagyon tisztességes helyet foglal el». Dicséri vidékét, «amely nemcsak a természet áldásával, de kellemével is igen gazdag», kiemeli két gimnáziumát, a lutheránusokét s a kath. főgimnáziumot, ez utóbbiról nagy elfogulatlansággal tanusítván, hogy «a kath. papi és professori rend mindenkor illő vallási türelmet gyakorolt és gyakorol». Különben a mint írja: akkoriban a törvényes rendelkezések értelmében a városi magistrátus is felerészben katolikus, felerészben pedig evangélikus volt. S maga a város igazi vármegyei központ. Télen a fő- és közép-nemesség a rideg falusi magányból oda ment be lakni. Ezek közt említi gróf *Széchenyi* Ferenczet, kinek könyvtarából sok jeles művet kapott olvasmányul. Továbbá *Zay* Imrét, *Laitner* András ny. tábornagyot, *Högyészi* Pál nyug. táblai ülnököt. De nagy melegséggel emlékezik meg a *Bezerédj*-családról is, azt írván érdekes feljegyzéseiben a 266. lapon: «A *Bezerédj*-ház, különösen *Bezerédj* István Tolna köztisztviselői országgyűlési követe, ki valamikor Sopronba az atyjához jött, vagy jó, hasznos beszélgetéseiben mindig, mindenkor részeltetett s részeltet s egyszer a vele ide jött híres országgyűlési követet s mostani bihari első alispányt *Beöthy* Ödönt is velem megismertette».

A kis *Bezerédj* István tehát ide került a kath. főgimnáziumba. Szülei, ha nem is laktak benn Sopronban, de azért állandó lakást tartottak és hogy a kis Pista jó rokoni kezekbe került, ezt legalább is valószínűvé teszi öcscsének, a mindig jókedvű Palinak az alábbi jóízű levele, a melyből az olvasható ki, hogy idegen, bérelt házban ugyan, de nagybátyjokkal, *Bezerédj* Ferenczczel (1807-ben cs. kir. kapitány, később főstrázsamester) laktak egy fedél alatt. Ezt az érdekes levelet a kis «princzipista» valamelyik,

a szombathelyi aulában működő paphoz intézte. Szól pedig a következőképpen:

«Kedves Fő-tisztelendő Uram!

Nem ok nélkül sírtam én, mikor Szombathelyről elmentem, mert ottan jó dolgaim voltak, ellenben pedig az uton csaknem meg-fagytam; leg-alább a' lábaim a' nagy hideg miatt egészen meg-merevedtek annyira, hogy Kőszögre érkezőn nem állhattam a' lábaimon: ez volt az oka, hogy egész Kőszegig csaknem mindenkor sírtam: a' Pista nem sírt ugyan, de szinte úgy fázott, mint én, holott a' farkasbundából alig láttunk-ki. Kőszegen a' papa, és a' Mama el-értek bennünket, és ekkor mindgyárt jó kedvünk lett, de még-is a' Mamát egygy kevesé ki-nevettük, mert Áprilist járt. Már most ithon vagyunk, és tanulásainkat folytattuk, hogy Eminensek meg-maradhassunk, mert különben Vakátiókra nem ereszt-el a' Mama Szombathelyre. Püspök ö Nagyságának csókolom kegyes kezeit, és recomendálom magamat a' jövő Vakátiókra, majd addig meg-tanulok még egynehány új Sonátákat, és el-verem, hogy szinte szakadni fognak a' húrok. Szekretárius Urat és a' Péter Tóbiást, nem különben a' Károly bácsit alázotossan tiszteltem. A' Ferentz bácsinak azt ízenem, hogy a' házat, mellyben most lakunk, 17-dikben fogják licitálni, és el-adni; siessen tehát haza, mert félő, hogy az új házigazda néki ki-teszi a' szürét. Tudom én jól, hogy ezen ízenetemért a' Ferentz Bácsi engemet szokása szerént ismét Bernahájdernek fog-nevezni, de semmi az, mert ha vissza jön, egykevesé meg-czirókálom ötet, és azonnal jó állianciába leszz velem. Ezzel magamat ajánlom, és maradok fő-tisztelendő Urnak.

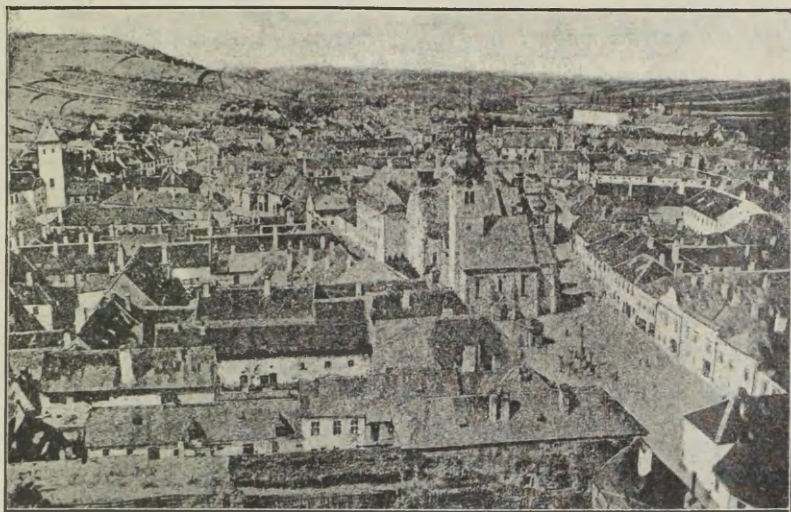
apró szolgálja

Bezerédi Pali Principista.

Sopron 8-dik Április 1809.»

Sopronban a kis István mellett külön (prefektust) nevelőt is tartottak. Kitűnik ez az ő akkori leveleiből, a melyekben mindig apró kedvezéseket, egy pár csomó dohányt, fát, stb. kér szüleitől a nevelő számára.

Hogy ki volt ez a nevelő, nem tudjuk. Valószínűleg: Farkas Vincze, ki később tanára is lett. Ez a prefektus azonban legfeljebb 1806-ig maradhatott csak mellette, mert ekkor már Somogyi Leopold szombathelyi püspök, id. *Bezerédj* Istvánnénak anyai nagybátyja, október 23-ról keletve azt írja Szombathelyről, *«hogy éppen ma érkezett meg Pestről a Kelemen professor által küldött instruktor, vagy prefectus; reá nézve ugyan egy kevésbé serioususnak látszik, de a mint észreveszi beszédjéből jó*

12. KŐSZEG LÁTKÉPE.

legény és annak módja szerint fog bánni a kicsinyekkel. A Kelemen professor már 300 forintot ígért neki, azért, ha jönnek és alkalmasnak találják az Urak, csak meg kell tartanunk az ígéretet, hanem felét magamra vállalom».

A derék főpapnak igazán meleg rokon szeretetéről, nemes jó szívéről tanuskodik ez az utóbbi ajánlat. Különben «köz-tudomás szerint a jószívűség, isteni félelem s felebaráti szeretet ritka példája volt ő» — a mint az előbb már említett Kis János superintendens is írja róla emlékjegyzeteiben:

— Somogyi püspök ritka felvilágosodott férfiú volt s nagy

kegyben állott a császár előtt is. Erre nézve elmondja *Kís.* hogy a mikor ő, többek unszolására nemességért folyamodott s kérvényét a «császárhoz» személyesen benyújtotta, illetve sürgette, ez megértvén, hogy azt az országbírája: *Ürményi*, a tárnokmester: gróf *Brunswick*, az erdélyi főkancellár: gróf *Teleky* és a bácsmegyei főispán: *Podmaniczky* is aláírták és hogy *Somogyi* Leopold püspök is külön bizonyítványt adott neki, így nyilatkozott:

«Hogy-hogy a szombathelyi püspök, *Somogyi*? Ez igen jó jel. Én ezt az embert nagyon szeretem. S itt a püspök dicséretére hosszasan kibocsájtkozott s reá helyes magasztaló beszé-

Helyey Hugom Afonyinak

igaz kiváló szolgálója s'
Fátya Somogyi püspöknek

13. SOMOGYI LEOPOLD PÜSPÖK NÉVALÁÍRÁSA.

decskét tartott, melynek summája abból állott, hogy a püspök nem avatkozik, mint némely püspökök, mindenféle világi dolgokba, hanem hivatalában büzgön eljár s testestől-lelkestől püspök».

A mi a nevelő díjazását illeti, háromszáz forint akkoriban nem megvetendő összeg volt, s körülbelül egy rendes, sőt egyetemi tanári fizetésnek felelt meg, az új nevelő tehát elég értelmes és képzett ember lehetett. S az ifjú Bezerédj-párnak is jól eshetett az anyagi támogatás, mert mint fiatal kezdők épp abban az időben vették bérbe a szentmiklósi apai birtokot évi 1200 forintért s a mint a számadási iratok igazolják, új vendéglőt is építettek s nagyon sok hasznos beruházásra kellett a jövedelem.

Az új prefektust a legnagyobb valószínűség szerint Gindly Józsefnek hívták. Bezerédj István és Pál ugyanis azt írják 1808 december 28-án kelt levelük kiegészítésekép nagyanyjuknak, Gindly Zsófiának, hogy újévi gratuláló levelük 1809 január

19-én visszamaradt Tisztelendő Gindly József iratai között. Hiszik, hogy ezen kelletlen hibát mind nekik, mind beteges prefektusuknak meg fogja bocsátani. (Nemzeti Múzeum, Bezerédj-levéltár.)

1809-ben nagy gondot okoz a családnak a nevelő kérdése.

Id. *Bezerédj* személyesen kér nevelőt magától a pannonhalmi apáttól, ki azt meg is igéri. De később *Chrysostom* apát 1809 október 26-án Szentmártonból hosszú latin levelet ír *Bezerédjnek*, a melyben előadja: hogy elküldi Vincze barátot, aki akkor lett subdiakonus. Azonban baj van vele, mert azután, hogy megígérte őt, jött a rendelet, hogy a háború miatt félbeszakadt iskolai tárgyából az iskolai év kezdetével tartsák meg a vizsgákat és az osztályozásokat. Ezen kívül tart tőle, hogy a jövő évi tananyagot semmiképpen sem tudja Vincze magánúton elvégezni, legalább úgy nem, hogy abból jó osztályzatot nyerhessen, ennek hiányában pedig két évet vesztene, s elesnék attól, hogy a papi rendbe felvétessék. Az a kisegítő eszméje támadt tehát, hogy mivel az iskolák november vége, vagy deczember eleje előtt amúgy sem kezdődhetnek, Vincze lásson hozzá úgy az úrfiak tanításához, mint a saját tanulmányaihoz. Ez az idő éppen elég lesz másik nevelő (prefektus) kereséséhez, ha szükség lenne reá: *«bár az én időmben — jegyzi meg az apát ír nyomatékosan — a tekintetes asszony nagybátyjainak, akik Sopronba jártak iskolába, nem volt nevelőjük, csak egy correptitoruk és szép előmenetelt tettek»*.

A mikor Vinczét megígérte, olyanok voltak a háborús kilátások, hogy ezek miatt úgy a nyilvános, mint az egyházi iskolák szünetelni fognak. Most azonban, mivel a nevelőség egyrészt az úrfiaknak nem szükséges, másrészt káros úgy a rendre, mint Vinczére nézve, kéri *Bezerédjt*, hogy ha okvetlenül ragaszkodik a nevelőséghez, deczember elejéig másikról gondoskodjék.

A gyerekei sorsát nagyon is szíven viselő *Bezerédjre* természetesen nagyon meglepő volt az apát levele s amint az iratai között fennmaradt fogalmazvány mutatja, nem is késett meg-

írni az apát úrnak, *«hogy levelét különös, de egyszersmind nagy megilletődéssel vette s az nem kevés és bizonyára kedvetlen nyughatatlanságot okozott neki»*. Kifejti, hogy Vincze barát további tanulmányaira nézve Szentmártonban létekor az apát úr aggodalmait már eloszlatta, azért nem tudja, hogy mely ellenkező történet adta azóta magát elő, azért közölte a levelet Vinczével, ki gondolatjait saját írása által itt küldi. Kifejti még, hogy *«nagyon is szükséges a gyerekek mellé az instruktor, mert*

14. SOPRON VÁRKERÜLETÉNEK LÁTKÉPE.

maga Sopronban állandóan nem lehet, hivatalosan is csak nagyon kevés időt tölthet ott, így elkerülhetetlen, hogy olyan ember légyen a gyermekek mellett, akire őket nemcsak tanulásokra, de leginkább keresztényi gyakorlásokra, jó magok viselésére nézve bátran hagyhassa és a ki az iskolai időn kívül is rájuk vigyázzon. Különben már az egész mult évben keresett prefectust, de nem talált s mindezért újból könyörög, hogy a többször említett Vinczét legalább két iskola esztendőknél elfolyásáig, amíg tudniillik a gyerekek Sopronban tanulnak, mellettük *meghagyni* méltóztassék, aki egyébként mellének gyengesége miatt professori hivatalt fel úgy sem vállalhat».

E levélnek ama kifejezéséből, hogy «mellettük meghagyni», az következtethető, hogy Vincze barát már előzőleg is tanította a fiúkat, így valószínű, hogy ez a barát Farkas Vincze volt,¹ de hogy az utolsó két évre is ő maradt-e mellettük, egész biztosan megállapítani nem tudjuk, mert 1809 november 22-én Chrysostom apát új levelet írt Bezerédjnek, a melyben tudatja, hogy előadta az egész dolgot a győri püspöknek, a ki megígérte, hogy egy kiváló klerikust fog az úrfiak mellé adni nevelőnek, de csak úgy, hogy ők *Győrött járjanak iskolába*, s az a kispap velük együtt legyen kosztban s amellet a szokott szeminárium ruhát kapja.

A Bezerédj-fiúk azonban továbbra is Sopronban maradtak s ha volt, ha nem, vagy bárki volt is külön nevelőjük Sopronban, derekasán megállották a helyüket.

A fiatal Bezerédj István tanulására nézve néhai Darvas Orbán, a soproni főgimnázium igazgatója meglehetősen hű képet ad egy 1903 október 20-án kelt levelében.

Akkoriban a fősúlyt a latin nyelvre fektették s a kath. főgimnáziumokban 1806-tól az u. n. második Ratio educationis szerint tanítottak. A középiskolát 2 évi elemi oktatás előzte meg, azután jött 4 évi grammatica és két humaniora. A mai középiskola utolsó két évének megfelelő két évi philosophia már a felsőbb tudományokhoz tartozott.

A tanítás súlypontja a latin nyelven volt, de itt is a rideg formalizmus uralkodott és semmi tekintet nem volt a classikái szellemre. Az emlékezőtehetséget fejlesztették, az ítélőképesség teljes elhanyagolásával. Emellet elnyomta a tanulókat a túlzott fegyelem is.²

¹ Farkas Vincze 1803 november 5-én lett benczés és Söjtörön, Sopron megyében, tehát a szomszéd faluban született. Még mint növendék 1805–1807-ben Sopronban, 1807–1808-ban Győrött volt gimn. tanár, 1808–1812 közt Pannonhalmán hittanhallgató. Pappá 1812-ben szentelték. 1838–49 közt tihanyi perjel (Sörös Pongrácz tanár úr sz. közlése). Bezerédj egy 1845-iki levelében úgy említi, mint egykori prefektusát és tanárát, a ki a távollévő apát helyett nagy vendégszeretettel fogadta.

² Finácz Ernő : A magyarországi középiskolák multja és jelene, 57–72. lap.

Az ifjú *Bezerédj* Istvánt 1806-ban már ez újabbi rendelkezések szerint tanították s a latinon kívül az akkor német Sopronban nagy súlyt fektettek a német nyelvre, sőt az ő gondos szülei a francia nyelv elsajátítására is. Nyelvmesteréül egyik későbbi levelében *Riedelt* említi.

Az ő fogékony lelke azonban játszva emésztette meg az akkori iskolai tudományt.

Darvas Orbán igazgató az első két évi tanulására nézve az ottani feljegyzésekben semmi nyomot nem talált, sőt azt írja, nem tudja, hogy *Bezerédj* hol végezte a két első évet.

Pedig kétségtelen, hogy *Bezerédj* ott tanult. Kítűnik ez nemcsak az édesapjához intézett leveleiből, de a *Bezerédj*-levéltárban talált, 1805 szeptember 6-ról kelt iskolai bizonyítványból is. Ezt a bizonyítványt Pater *Vester* Florián igazgató és *Kostyár* György, a III. oszt. tanára írták alá. De a mi számításunk szerint valami tévedés van a dologban, mert *Bezerédj* István 1805 szeptember 6-án még legfeljebb a II. osztályba járhatott. Az kétségtelen, hogy Sopront 1811-ben hagyta el, mivel pedig a gimnázium akkor csak 6 osztályból állott, kiszámítható, hogy 1805-ben még sehogy sem járhatott a III. osztályba. Vagy talán a bizonyítvány azért van a III-ik osztályról kiállítva, mert a két előkészítő osztályt is ide számították? Viszont, ha *Darvas* Orbán igazgató úr adatait fogadjuk el, a melyek szerint *Bezerédj* 1806/7-ben volt III. gimnázista, akkor is a VI. osztályt már 1809/10-ben és nem 1810/11-ben kellett volna elvégeznie. Mivel mindig *eminens* volt, fel sem tétélezhető, hogy szülei vele osztályt ismételtettek volna, így valószínűnek kell tartanunk, hogy már az 1807/8 iskolai év II. felében is szünetelt valami okból, talán a háborús mozgalmak miatt a tanítás s a *Darvas* Orbán-féle kimutatásban ezért nincsen az 1808. év II. felében a IV. osztályról szó, de ez az 1809. évről szóló kimutatásban újból fel van tüntetve, vagyis a diákság elveszített egy teljes iskolai évet, a mi *Bezerédj* soproni diák-pályáját is meghosszabbította.

Bezerédj István különben a Darvas-féle kimutatás szerint 1806 7-ben a III. osztályban, az I. félévben az összes tantárgyakból IV. *eminens* volt, de a II. félévben már *első eminenssé* küzdte fel magát. A vizsgálatot augusztus 14—26-án tartották meg. Osztályában volt 56 tanuló. Tanára volt: *Farkas Vincze*, igazgató: *Horváth Pál*.

A IV. osztály első felében is megtartotta érdemfokozatát. *Első eminens* maradt. Az 1808. II. félévi jegyzék azonban nincsen meg, de az 1809-i bővebb adatokkal ellátott jegyzék szerint a II. félévben 2-ik eminens. Tanára: *Hajnal Orbán*, Szent Benedek-rendi, igazgató: *Poós Sándor*. Az értesítő szerint a francia invázió miatt az ifjúságot a megye parancsára június 19-én hazabocsátották.

Ezzel egyelőre megszakadt a fiúk soproni tanulása, de a mint a pannonhalmi apát leveléből már előbb láttuk, otthon tovább folytatták tanulmányaikat.

Ezúttal Erzsébet napját, édesanyjuk nevenapját is otthon töltötték. Fennmaradt ennek emléke egy érdekes versben, a melyben hogy mennyi része van a fiúk poétai tudományának, eldönteni nem lehet, gyanakodnunk kell azonban a nevelőjük verselési ügyességére.

A névnap-i köszöntő ez:

«Tekintetes Felső Büki Nagy Örsébet asszonyságnak nevenapját, Édes Anyyokat tisztelő Fiai Ezen Dallal ünnepelték 19 november 1809.

Nagyobb kincset Hüt-társadnak
 Hymen nem kereshetett,
 Böltsebb Mentort Fiaidnak
 Argus nem szemlélhetett,
 Élj Hütvesed örömére,
 Fiaid szerencséjére,
 Nálodnál jobbat ez háznak
 Még Egek sem adhatnának.»

A vidám, jókedvű gyerekek otthonléte bizonyára jótékonyan enyhítette a szülők komolyságát s aggodalomra hajló lelki álla-

potát. Szerdahely útjába esett a francia inváziónak s az ellenséges katonák féktelenségeitől — bár még aránylag keveset szenvedtek, — a *Bezerédj*-birtok sem volt megkímélve. Gyakori harácsolásokban volt részük, így csak egy napon, augusztus 7-én 17 mérő búzát, 3 mérő rozsot, 51 mérő zabot, 38 itcze

Nagyobb kintet Hüt-társodnak
 Flymen nem keresetett
 Döltselt Mentort Fiaidnak
 , Argus sem szemlélhetett
 Elj Hütvesed örömeire
 Fiaid szerentsejére
 Nalodnál jobbat exháznak
 Még Eggek sem adhatának

15. A BEZERÉDJ TESTVÉREK NÉVNAPI KÖSZÖNTŐJE.

főzeléket, 272 porció szénát, 208 porció szalmát kellett kiszolgáltatniok. Az ilyfajta apró kis meglepetések mellett bőven jutott reájuk a vármegye útján bekövetelt hadisarczból is, így legalább egy jó pár ezer forintot fizettek el saját birtokrészük után s 1810 június 10-én Eötvös Ferencz alispán még a *Nagy Páltól*, *Pétertől*, *Sándortól* és *Sibrikné Nagy Klárától* követelt

hadisarcz befizetésére is *Bezerédjné, Nagy* Erzsébetet idézi törvénybe. A *Nagy*-családra, a mint a hiányos iratokból látható, 12.750 korona hadisarcz jutott, a minek előteremtése bizony nem kis gondot okozhatott, mert még a harczba ment *Nagy*-testvérek apró kiadásairól is *Bezerédjéknek* kellett gondoskodniok. De tették ezt igazi testvéri szeretettel s hogy mily lelki gyöngédséggel, ezt felsőbüki Nagy Pálnak és Péternek fennmaradt köszönő sorai bizonyítják.

16. GRÓF SZÉCHENYI FERENCZ SOPRONI PALOTÁJA.

Felsőbüki *Nagy* Pál azt írja május 20-án, a györmegyei Koronczóról, arról a híres és nevezetes helyről, ahol *Heister* tábornok 1704 június 13-án *Forgács* Simon kurucz vezér jó 2000 hajduját és 100 lovasát levágta, hogy mihelyt a palatinussal beszélt, meglátogatja testvérét. *Az aranyakat felosztotta*, és pedig a 100 darabból Sándornak és Péternek 30—30 darabot adott. «*A 18-at kedves gyermekeidtől szintén felosztottam, de nem költjük el, hanem szeretetünk jeléül megtartjuk s könyeim zálogául szolgáljanak annak a szeretetnek, amellyel gyermekeid iránt viseltetem.*»

Május 22-én ugyancsak Koronczóról Péter is értesíti nővérét, hogy ne aggódjanak, mindhárman jól vannak, hire-hamvát se látják a francziáknak s általában nagyon jó híreket kapnak. «*Pista tegnap itt volt s átadta nekünk a 6 drb. aranyat azon megjegyzéssel, hogy ezeket fiacskáid küldik. Tudom, hogy ez kedves Lizi a te gondolatod volt és mondd meg nekik, hogy ajándékukat emlékül megtartjuk és ezek helyett mi majd Napoleon aranyakat viszünk nekik. Holnap indulnak Széchenyi és Sándor (Nagy) eskadronjokkal Szentmihályra, én pedig további parancsig a tartalékkal itt maradok.*»

A Napoleon-aranyak hozására azonban nem került a sor, nemsokára mind a három testvér beszámol arról a hatalmas kudarczról, a mely a felkelő sereget Győr alatt érte. Egyhangulag a vezetést hibáztatják és bizony nem igen válogatják meg a szót, a melylyel keserőségüket kiöntik.

A három testvérnek nem lesz érdektelen leveleiből a kortörténetileg érdekes részeket itt közölni:

Felsőbüki Nagy Pál ezeket írja:

«Komárom, július hó 9-én.

Legkedvesebb Növérem!

Kapuváron történt elválásunk óta mindannyian sok szomorú napot értünk. Mind a hárman, hála a jó Istennek, jól vagyunk. A 13-i és a szerencsétlen 14-i csatában a nádor úr, miután a visszavonulás általános lett, parancsokkal engem küldött Győrbe. Már kartács tűzön keresztül, mely a városig terjedt, eljutottam a város kapujáig, mely utánam bezáródott és 11 napi ostrom után a várat atadtuk, mert már vagy 50 ház hamuvá égett és egy sem maradt sértetlen. Ignác sőgorod házat, ámbár már minden oldalról tüzzel volt körülvéve, 6 gyalogossal és egy vadászszal megmentettem. A vár átadása után Ácson keresztül vittek minket Komáromba, becsületszavunkat vették, hogy kicserélésig nem teljesítünk szolgálatot. Ácson 3 napig vesztegeltünk, mely időközt *Mon Brun*, *Colbert* és *Jaquinot* tábornokok tár-

saságában töltöttem. Most Komáromban vagyok és azon reményben élek, hogy nemsokára kicserélnek.

Péter testvérem a 13-i csatában elvesztette legénye ügyetlensége folytán legjobb lovait és 17-én Győrbe vezényeltetett, ahol velem elfogattatott és most itt van, de ő már szolgálatot teljesít hadosztályánál. Sándor a 14-i csatában egy ágyúgolyó által szintén elvesztette lovát, hátszákját és az ebben levő fehéreneműjét mintha ollóval vágták volna el, a benne levő aranyok mind elgörbültek, a nyeregkápa szétzúzva és csákója 3 újjnyira elszakadt. A nagy ármádiáról ma érkezett hírek különfélék, adná a jó Isten, hogy csak a ránk nézve kedvezőek, igazak legyenek. Néhány nap múlva valószínűleg ránk kerül a sor és talán sikerül a nemzetnek a 14-iki foltot kitörölni, amelyben ő igazán nem hibás.

Végrendeletem fekszik Bezerédj Ignác sógorodnál. Adja Isten, hogy ne legyen még szükség erre s mi még sok szép napot együtt tölthessünk.

Isten Veletek és kérlek Titeket, ne aggódjatok miattunk, mert tönkre nem megyünk és ha ez volna a sorsunk, akkor viszonyaink között egy tisztességteljes halál az egyedül irigylésre méltó szerencse. Csókol Pál.»

Felsőbüki Nagy Sándor levele még inkább tele van keserű kifakadásokkal:

«Komárom melletti tábor, 1809 július 13.

Kedves Nővérem!

A győri végzetes csata után, a melyben mindkét testvérem fogságba esett, én pedig egy udvariatlan ágyúgolyó által, mely hátszákomat lovamról leszedte és csákómat erősen megrongálta, nagy kárt szenvedtem, itt vagyok a táborban Komárom mellett, a hol a katonai ügyeket tárgyaljuk és azokat a *disznóságokat*, melyeket a német számárságok létrehoznak, legfényesebb győzelmekké átalakítjuk, hogy a már összeomló monarchiát romjaiból feltámasszuk. De most már az osztrák monarchiának és a magyar szabadságnak a végórája ütött, nincsen már semmi remé-

nyem. Azok a hunczutságok, melyekkel a legjobb intézkedéseket tönkre teszik, már nagyon kézzelfoghatók. Csak egyet akarok említeni példának. A győri ütközet előtt két napig mi és lovaink éheztünk, holott Győrött a legnagyobb raktárak voltak felhalmozva mindenfelével és másodszer egész csata alatt, mely késő estig tartott, egyetlenegy tábornokot sem láttunk, a ki legalább azt vezényelte volna, hogy jobbra, vagy balra menjünk, hanem ott álltunk, mint a juhok, a melyeket a vágóhídra visznek. A bosszúságtól az ajkát szétharapná az ember, midőn ezen határozatlanságot és butaságot látja ezen német *marháknál*, akik magyar becsületünknek és véres szabadságunknak a kegyelem-döfést adták. Különbén kár erre szót pazarolni, egy ördög itt, vagy ott rabszolgának lenni. Valami hírt óhajtanék Töleték kapni, itt sok soproni ember van. Néhány nap mulva, úgy látszik, dolgunk akad az ellenséggel, mert Pozsonytól dél felé nagy mozdulatok vannak folyamatban, ez lesz talán az utolsó, mert ha ezen csatát és Komáromot elveszítjük, akkor hazafelé hegedültethetjük magunkat.»

Felsőbüki *Nagy* Pálnak még egy felette érdekes levelére akadunk. Úgy látszik, megszökött a francia fogságból s a porosz határ felé menekülésében a következőket írja:

«Szerdahely október 5.

Kedves Növérem! 2 óraker délután ide érkeztem, de sem Szentmiklóson, sem itt sajnálatomra, nem találtam senkit közületek. Sietek, hogy ez éjjel legalább Bécsig eljuthassak. Ne ijedjete meg, ha esetleg éjjel itt *keresnek* engem, *ebben az életben már nehezen találkozunk*, ennek a *magyarázata és utolsó akaratom* íróasztalomon található, — reményem, hogy holnaputánig sikerül a porosz határt elérni. Isten veletek, éljetek boldogan és meg ne feledkezzete rólam, — enyéimékről gondoskodjatek, Isten veletek és Velünk. Testvéred Pál.»

Mindenesetre érdekes volna felsőbüki *Nagy* Pál eme sürgős menekülésének «magyarázatát» megtudni. De ez már nem tartozik jelen feladataink közé.

A békesség helyreállása után aztán a fiúk ismét visszakérülnek Sopronba. Pál a iv., István pedig az i. humanista osztályba.

István az i. humanista-osztályban 33 tanulótársa közt az i. és ii. félévben is 2-ik eminens. Tanára: *Pápay* Antal, ki egyúttal helyettes-igazgató is. A ii. humanista-osztályban pedig 1810/11-ben az i. félévben 2-ik eminens, a ii. félévben azonban első eminenssé lesz. Tanára: Nagy Gáspár, igazgató: Trucher Ágoston.

A háború okozta sok csapás és megpróbáltatás miatt a szülőknek bizony nem volt könnyű feladat a két fiúnak ilyen költséges, úri módon való neveltetése. Az egyre fejlődő, mindig komolyabban gondolkodó s érzőszívű István maga is tudja ezt s bizonyára a legmélyebb hálaérzet iratja vele ezt, az őt annyira jellemző újesztendei üdvözlő-levelet, a melynek e pár szavában: *jó ember és hazafi*, már ott találjuk az ő jövőendő életének egész programját:

«Sopron, 1810 december 30.

Minden gyermek kötelessége szüleit szeretni, tisztelni és háladatosságát minden kitelhető móddal kijelenteni, az Istent kérni, hogy ő nekik hosszú és a világ javaival tetézett létet adjon s az élet után az örök boldogsággal őket megajándékozza. Hát én, kit az egek oly jó nemzővel áldottak meg, ki sem költségét, sem más valamiét én reám nem kiméli, ki engemet *minden lehetségesre taníttat*, hogy valaha *jó ember és hazafi lehessek*, mit műveljek? Mit: minthogy az mindenható Istent szünetlen kérjem, hogy kedves uramatyámat számos esztendőig megtartsa . . .»

Az 1810/11. iskolai évvel aztán vége szakad a két Bezerédj soproni diák pályájának.

De mielőtt innen távoznának, a fiatal István szép emléket hagy maga után s nevét versben is megörökíti.

A hatodik osztály elvégzése után szorgalmáért több társával jutalmat nyert *Esterházy* Pál herczegtől s ebből az alkalomból

distichonokban egy hosszabb üdvözlő-verset írt, amely 6 lapra terjedően nyomtatásban is megjelent. Tartalmát tekintve, nincsen valami különösebb jelentősége, egyébként azonban nagyon ügyes vers, bizonyosága annak, hogy akkoriban a gimnáziumokban milyen kitünően verseltek.

Itt közöljük bevezetését s a versnek első és utolsó sorait:

Carmen eucharistico panegyricum, quod piis cineribus cels. principis et regni Hungariae palatini Pauli Eszterhazi de Galantha Occasione finiti tentaminis II. semestris, quo et lecta est classificatio et eminentes ex eiusdem principis munificentia publico premio donati sunt 1811. nonis Septembris in gymnasio Soproniensi O. S. B. Stephanus Bezeredj II. humanitatis scholae studiosus dicavit et cecinit:

Laetitia cari nunc pandite vela sodales
 Multis quae curis arcta fuere diu
 Advenit tandem per prospera meta laborum
 Frontibus cum vestris debita laura adest
 Di facerent socii cunctis ut gaudia magna
 E studiis fluerent laetitiaeve forent.

O socii ad metam qui currebamus eandem
 Pectora nullo aevo non memoranda mihi
 Vos tandem faciat Pallas bene culta beatos
 Eveniat nobis meta cupita precor!¹

A következő évben már mindketten Pozsonyban vannak. Sopronban ugyan 1785-től volt jogakadémia, de az evangélikusoknál. István bizonyára nem felekezeti elfogultságból nem akart itt maradni, de akkoriban Pozsony vezetett az egész országban híres jogakadémiájával s mint a diéták székhelye, előiskola volt a politikai pályára készülő fiatalságnak.

Pál ugyan még maradhatott volna itt a gimnáziumban, de úgy látszik, nem akart elszakadni testvérétől, tehát mint 1. évi humanista, szintén követte Pozsonyba a bátyját.

¹ Egyetemi könyvtár. Miscellanea I. 4° 18 1 b. db. Miscellanea I. 4° 7. bb. db.

III.

BEZERÉDJ ISTVÁN JOGÁSZPÁLYÁJA.

KIS DIÁKOK Pozsonyban igen jó helyre, Pap Demeter gondozása alá kerültek, a ki a jobb családok gyermekei részére olyan kisebb internátusfélélet tartott fenn. A mint leveleiből kitűnik, már valami 30 éven át nevelte és kormányozta a kezei alá került ifjakat. Tanult, képzett, tapasztalt, pap, tanár-féle ember lehetett, mert 1816-ban, a mikor pedig már az ifjabb Bezerédj is jogászkodott, azt írja egyik levelében, hogy «a Pali ma reggel 9 órakor sub meo Praesidio praeter exspectacionem igen jól végezte examenynyét és ugyan, a mint a votisalo Professoroktul észrevettem, cum Eminentia».

A háztartást egy öregebb asszonyság vezette, a kit ő is, a fiuk is legtöbbször német leveleikben «alte Fraunak», magyar leveleikben «öreg asszonynak» titulálnak. Műveltebb öreg nő, a kit a fiuk nagyon szerettek. Az öreg asszonynak volt egy leánya is: Mann Erzsébet, a kit a későbbi levelekben csak «alte Lisetének» emlegetnek. Ennek, mint kisebb fiú, Pali volt a kedvence, ritka szeretettel gondozta s még a negyvenes években is «*kedves buby*»-nak szólítja, korholva, hogy házassága óta még csak egyszer írt, holott mindenkinek megkapja levelét, a *Majláth* urét Zemplénből, *Lony*-ét Somogyból, csak épen a «*buby*» levelei nem érkeznek hozzá. Emlegetnek egy tisztelendő urat is, a kit német leveleikben G. Herrnek neveznek s a kiről 1823-ban azt írja *Mann* Erzsébet idősb *Bezerédj* Istvánnak, hogy «a főtisztelendő úr, az ő unokatestvére 20-án meghalt.» Leírja hosszas betegségét, továbbá az ezen halálesettel őt ért veszteséget. Hol talál ő kárpótlást? Élete legszebb éveit áldozta fel az elhunyt gondozására és még, miután a jövedelem nem volt elegendő, adósság is maradt hátra. Reményli, hogy nem hagyja el segítség nélkül. Mind ebből arra is lehet következtetni, hogy a sokat emlegetett G. Herr (Geistlicher Herr)

maga Pap Demeter volt. S mivel őt Mann Erzsébet «unokatestvérének» mondja, az «öreg asszony» nagynénje lehetett a «főtisztelendő úrnak.» Ez a «G. Herr» azonban inkább az akkor még gimnáziumba járó Pali nevelője lehetett, de Istvánnal is sokat foglalkozott. Volt mellettük még egy öreg inas is, a »mi Johannunk«, amint István leveleiben említi. Valami mesterember, ki később sok dolga miatt fiát ajánlta.

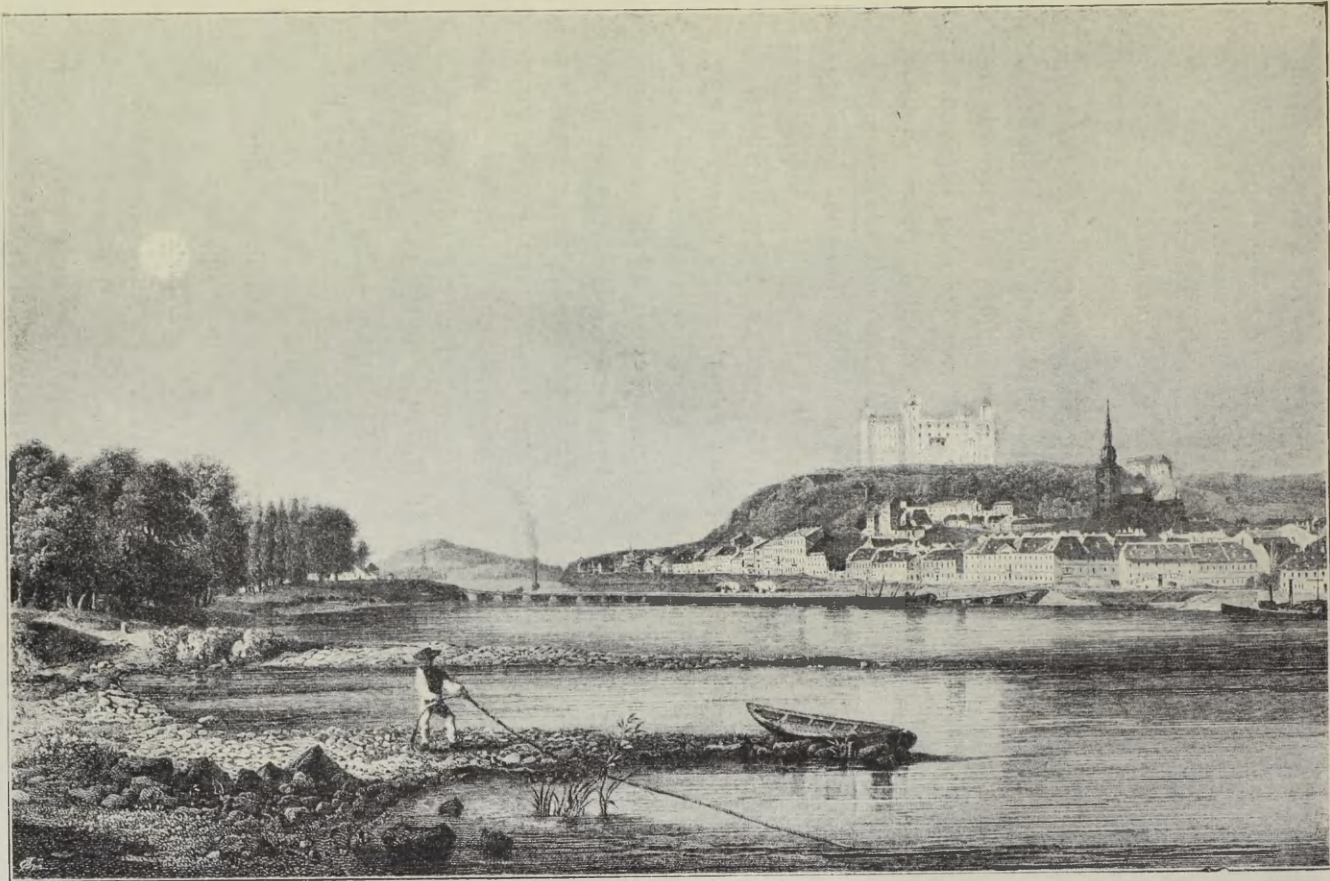
Ott volt ellátásban egyik unokatestvérük: Szentiványi Miklós, Szentiványi Antal, a tatai Esterházy uradalom praefectusának a kisebbik fia is, a kivel igen jó viszonyt tartottak fenn.

A fiukért eleinte fejenként 500—500 forintot fizettek szüleik, de később *Pap* Demeter nagyon panaszkodik a kurzusra, min-

Aláíratás
Pap Demeter

17. PÁP DEMETER NÉVALÁÍRÁSA.

dennek dupla ára van: «*a forint egy huszast nem tesz ki, de ha annyit tenne is, 500 forint most csak 166 forintokat téssen, hogy én ezzel stante caristia turpi ki nem mehetek, maga a tek. úr bölcsen láthattya*». Kéri, hogy a jövőre convencionalis pénzben állapotjanak meg s később kirukkol vele, «hogy tudniillik 800 papirosforintok szükségesek lesznek egynek eltartására». Szerinte ezt nem is lehet megtagadni, mert ő sohasem terhelte a szüléket fölösleges haszonvétellel, kitetszik abból is nyilván, hogy ámbár már 30 esztendeje, hogy hazája fiait neveli, kormányozza, ennek mindazonáltal oly kevés hasznát mondhatja, hogy ha az anyjátul nem jutott volna rá valami kevés, igen szegény módon kellene élnie. «De bíróra eddig sem volt szükségünk, ezután sem lesz», így teljesen Bezerédjékre bizza a kárpótlást. A mi, hogy meg is lett, későbbi levél szerint egészen bizonyos. S e mellett sokszor van szó *Pap* Dömötör uram

7*

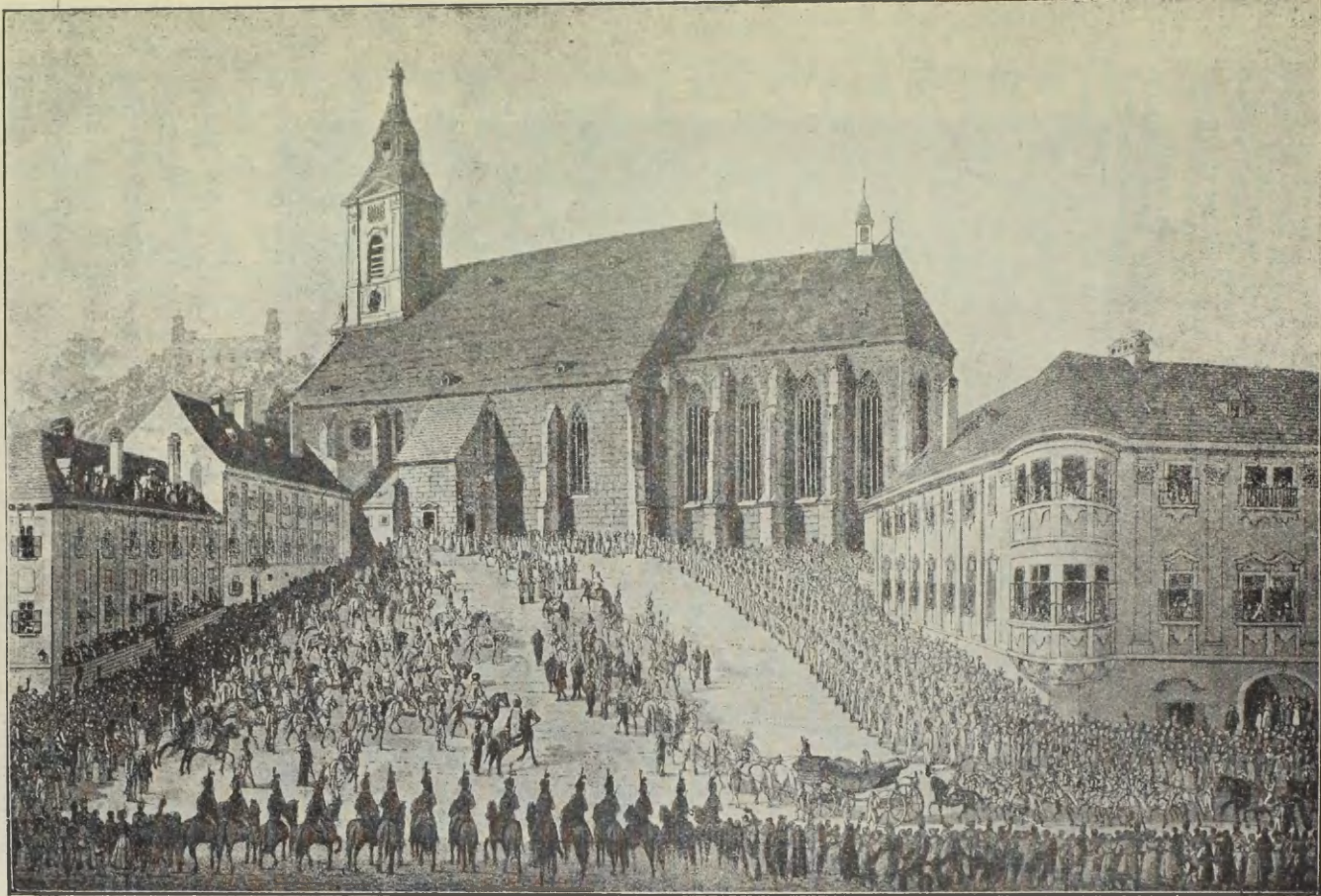
18. POZSONY LÁTKÉPE

leveleiben egy-egy a házába tévedt «südő»-ről s megírja őszintén, hogy «*ha a tek. asszony mintegy 10 f. áru tojást küldött volna, igen szent gondolatnak mondtam volna.. Itt most egy tojást 8 x-kal kell fizetnünk, a mézsáros székekben meg 36 x-ért is lehetetlen kapnunk némelykor egy font húst. Szégyellek panaszkodni*».

Ha még hozzáveszszük mindezekhez, hogy idősb Bezerédj fiai mellett külön nyelvmestert is tartott, őket zenére, rajzolásra, tánczra is taníttatta, mindenki beláthatja, hogy fiai gondos neveléseért — az akkori pénzértéket tekintve — igen nagy áldozatokat hozott. Érzik ezt maguk a gyerekek is. S nemcsak szóval, hanem tettel is kimutatják hálájukat. Szorgalmasak, kiváló tanulók mindketten. István, mint két évvel idősebb, természetesen már komolyabb. Teljes tüzzel és lélekkel lát a tanuláshoz. Apja 1812-ben dicsekedve írja feleségének, hogy «*Pista első emínens*», majd, hogy «*márczius 6-án verseny vitája volt legjobb tanuló társaival*» s azon ő, az apa is jelen volt, s Pista «*mint győztes került ki*». Palinak is megvolt a vizsgája, a melylyel «*ő — meg van elégedve*». — Pap Demeter is megjegyzi egyik levelében, hogy Pali (a kiről különben melleleg legyen mondva: ekkor *5-ik emínens volt*) annyit tanul, a mennyit ő képes, Pista azonban *mindig nagyon szorgalmas* a tanulásban.

A két fiatal Bezerédjnek nagyon tetszett a pozsonyi élet. Dicsérik az úri kényelmet, háznépüket, oktatóikat s a várost magát. Pozsony diétája miatt akkoriban országos központ volt. Az országgyűlések oda vonják az ország színe-javát és legtöbbször családostól, úgy, hogy Pozsony a diéták idején valószínűleg valamely «megszállt» város képét mutatja. Kötő jogakadémiája nagy vonzerejű természetesen az ifjuságra is.

Idősb *Bezerédj* Istvánt is számtalan szál fűzte Pozsonyhoz. 1790-ben galanthai gróf Esterházy Ferencz követhelyettese volt s az ezen követsége idejéből fennmaradt ismeretsége sok előkelő ház ajtaját megnyitotta a fiuknak is, a mi még kellemesebbé teszi ottlétüket. Nem tekintve, hogy szüleik gyakran meglátogatják őket

19. A POZSONYI KORONÁZÁSI TEMÉLŐM.

s a *Bezerédj* rokonságból főleg Bezerédj Ignácék, Somogyi püspök, Szentiványi Antal és mások is többször időznek Pozsonyban s meghívják magukhoz a fiatalokat, bejáratosak ők az Esterházy, Pálffy, Ürményi családokhoz is. S a mint István 1811 január 1-én írja: Pálffyéknál minden héten piknik, vasárnap redout. Pali meg (1815 január 22-én) a *Wachter* és *Bacsák* családokat emlegeti, a hova G. Süpekiné ajánlatára jutottak. *Bacsákné* nagyon szép házat vezet, a hol a farsangot nagyon jól töltötték, kitűnően mulattak, jó, hogy utána csütörtök jött, kialhatták magukat. De azért, a mint írja, a tanulásról sem feledkeznek meg. Épen a napokban felelt s nagyon jól sikerült. István azt írja 1811 január 23-án szüleinek: «hogy már előre is örülnek Pali névnapjának és Somogyi bácsi szavajárása szerint: *isznak majd a távollevők egészségére is*». A névnapokról különben sohasem feledkeznek el. Hálás leveleket írnak szüleiknek, sőt amint Pali írja 1814 november 21-én: Édesanyja nevenapját két napon át is megünnepelték, az egyik napon Jourtsekéknél, a másik napon náluk volt lakoma.

István a legmelegebb hangon ír a háziakról is: (1811 január 23.) Az öregasszony olyan, mint volt. Szeret beszélgetni, mindent maga tesz s azután mormog, hogy mindent neki kell elvégezni. Aznap este, a mikor édesanyjuk elutazott, Pali és a kisasszony nagyon sirtak, de később lecsillapodtak és most már jókedvűen énekelnek. (1811 november 18.) Jó dolguk van, jobban gondoskodnak róluk, mint kívánhatnák. Egy tanárnál már vizsgázott, a ki nagyon megdicsérte. Pali — a kinek ötletein s tréfáin mindenki, de különösen az öregasszony igen jól mulat — meg van elégedve tanárával.

De talán sokkal közvetlenebb lesz a pozsonyi élet leírása, ha a fiatal Bezerédjnek adjuk át a szót: «G. Herr» nagyon jó és okos férfi, röviden: teljes hasonmása Kramaratsnak (úgy látszik egyik nevelőjük), a kit üdvözlünk. Öregasszonyunk egy jó, természetes, beszédes anyóka, akinek nagy örömet csak avval szerezhetünk, ha neki csodás dolgokat, adomákat és gazdasági

dolgokat mesélünk. Ővele nagyon összeférünk, gondunkat viseli és ha valami jó van, azt bizonyára elteszi ozsonnára. A kisaszszony! mamám bizony örülni fog, ha meglátja: milyen rendben

20. GRÓF SZÉCHENYI FERENCZ.

tartja dolgainkat. Palit még a fogtisztításra is figyelmezteti. Francia mesterünk bizonyos Lex, derék ember, kitűnően érti szakmáját. Ő meg van elégedve velünk és dicséri Riedlt, hogy jól tanított minket. Zongoramesterünk bizonyos Schiller, derék ember, ő is meg van elégedve velünk és mi is ő vele. Pali már

vizsgázott, nem jelesrendű, ő a tizedik, de az ő tanára egy kicsit képzelgős, nem lehet sokat ráadni. Pali azonban otthon szorgalmas és G. úr meg van elégedve vele. Tanárainm derek emberek, különösen a történelem tanára *Salamon* egy valódi tudós. Én már négyszer vizsgáztam, mindig jól ment. Szóval többet az iskoláról és tanulóársaimról».

1812 február 11-én pedig így ír:

«A farsangot meglehetősen vígan töltöttük. Voltunk egy bálon, a melyről Pali, gondolom, elég részletesen beszámolt. Papával voltunk Esterházy Mukidliéknál, Ürményiéknél, hol mindenütt új ruhában parádéztunk, a melyekért kezeit csókoljuk. Az utolsó napokat, ha lehetett volna, itthon töltöttük volna, de mindég Ignác bácsinál voltunk, ahol annál jobban mulattunk, mert ott voltak: Kálmán, Derra, Szentiványi Náczi (akinek apja a mult héten itt volt) és Hauer kapitány.

Dolgaink elég jól folynak. Ahányszor feleltem, mindég jól ment és Palinknak is indokolt véleménye van jelentős előmenetelre. G. úr, az öregasszony és a kisasszony jól vannak, üdvözlötüket küldik. Mestereink meg vannak velünk elégedve, a táncz-tanulást még nem kezdtük meg, mert a mesternek nem volt ideje. Reményelem, hogy édesanyámat nemsokára Somogyi, Péter és Pali bácsival együtt láthatom.»

Ilyen viszonyok közt nem is lehet csodálni, hogy a fiatal Bezerédj István egyik levelében azt írja: «itt olyan jó dolga van, hogyha valaha innen valahova elmegy s ott jól érzi magát, azt fogja mondani, hogy olyan jó dolga van, mint Pozsonyban».

De azért ne higgye senki, hogy Bezerédj István üde, fiatal lelkét nem vonzotta a szülei ház. Öcscse, a fürge, jókedvű Pál inkább a városi életre volt teremtve, a csendes, elmélyedő, természet-szerető István azonban inkább a falun, a pusztán van elemében. Az anyaföld szeretetét ott a kis Szerdahelyen szívta magába, atyjának, a kitünő gazdának az oldalán. Már kis gyerek korában érdeklődik a gazdasági dolgok iránt, szereti a kertet,

az állatokat. Mint kis diák írja 1807-ben Sopronból atyjának, «hogy a Trutzernek mondaná meg, hogy a kertre, a beteg tehenekre, a borgyukra jól gondot viseljen» s alább alázatosan

21. GRÓF SZÉCHENYI FERENCZNÉ.

kéri atyját, hogy «a Turtsinak» ezután is abrakot adasson s csak ezek után ajánlja magát «gráciájába». Pozsonyból még 1811-ben is lelkére köti «Bábinak, hogy Riberáját ne etesse túl». *Vörösnek* (mérnök) azt üzeni, hogy a Hanyságot úgy

szabályozza, hogy a Turtsi részére jó hely maradjon, különben örüljön, hogy disputálhat velem, mert már tud *ő is gyököt vonni*. *Vizkeletyt* is arra kéri, hogy a Pereszte-erdőben sok snepfet tenyészsen husvét előtt, mert a szünidőre egy vadásztársat szerzett. A vadászat is kedvelt szórakozása volt s az is maradt egész életén át. Egy latin levelében *Pap* Demeter szemére is hányja tréfálkozva, hogy úgy látszik, jobban szereti a vadászatot, mint a levélírást. *Széchenyi* Ferencz gróf, a Nemzeti Múzeum hírneves alapítója is említi egy levelében a «kedves vadászokat», a mely levele különben azért is érdekes, mert mutatja azt a szíves szomszédi, baráti, sőt rokoní viszonyt is, a melyet a családdal tartott. Az id. Bezerédj Istvánnéhoz írt, kelet nélkül való levél így szól:

«Kedves öcsém asszonyka!

Az általküldött szíves ajándékot köszönettel vettük, de nagyobb köszönettel vennénk, ha mai nap (melyben gyermekeim feleségem kedvéért egy comediát játszanak) magát Eötsém asszony a *két kedves vadászai*val Czenkre megalázná. Ez lenne így agyafiságnak és szomszédágnak legbizonyosabb jele.

Igaz atyafi szolgálja

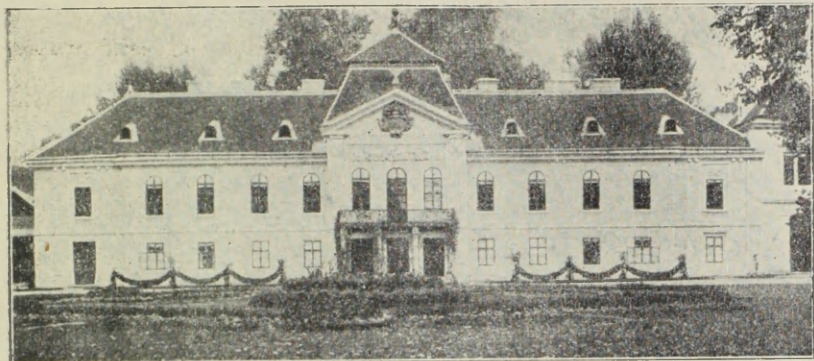
gróf *Széchenyi* Ferencz.

A comédia 2¹/₄ 4-re kezdődik és mind azok, a kik erre magokat megalázzák, éjjelre el nem bocsájtatnak. Így óhajtom feleségemmel, ki eöcsém asszonyomat tiszteli.»

Érdekes volna tudni, hogy a legnagyobb magyar: *Széchenyi* István, mint «színész» hogy állta meg a helyét. Ha ezt nem is, annyit mégis majdnem egész kétségtelenül megállapíthatunk, hogy az 1791-ben született *Széchenyi* és az 1796-ban született *Bezerédj* István között már a zsenge gyermekkorban megkezdődött az a bensőséges viszony, a mely talán szoros barátsággá sohasem erősödött, de a későbbi években is elég bizalmas volt.

De visszatérve a kis István pozsonyi tanulására, látjuk, hogy nagyon keményen megfogta a dolog végét. Kiváló, szorgalmas

diák volt s nagy gondot fordított az önképzésre, érdekelte nemcsak a tudomány, de művészeti dolgok iránt is hajlamot árul el. Pali 1815 május 1-én kelt levelében említést tesz róla, hogy «Pista már elkészítette a rajzot, a melyet Györbe visz — Popinak» (Zichyné). Szeretett tehát rajzolgatni s később az országgyűlésről küldözgetett leveleiben is nagyon ügyes vázlatokat találunk tőle. Így a tolnamegyei *Sobri*-világ idejében lerajzolgatja a notoriusabb gonosztevéket, hogy családja felismerje és óvakodjék tőlük. A zongorát is kitünően kezelte, bár zenei téren sohasem vitte odáig, mint Pali öccse, a ki

22. A CZENKI KASTÉLY.

1815-ben azt írja, hogy a Generálszászban annyira haladt, hogy május 7-én a domban játsza az első nyilvános misét és 1819-ben Pesten *Winkler* zongoraművésznek is annyira megtetszett a játéka és hangja, hogy elvitte a zeneegyletbe. Később Sopronban több hangversenyen vett részt s mint az iratai közt talált levélből látjuk: *Liszt*tel is volt összekötetése. Lisztnek ugyanis nagyon fájt, hogy mindenütt ünneplik, csak szülővárosa feledkezik meg róla. Ezt elmondta Bezerédj Istvánnak is, a ki aztán Pali öccse révén felbirtatta a soproniakat, hogy *Liszt*et hangversenyezni hívják meg.

A néphit azt tartja, hogy a szőlőtöke fejében már elraktározódva van a jövő évi termés. Talán a kis diák iskolai hajlamaiból

is következtetni lehet jövő fejlődési és életirányára? *Bezereďj* István, úgy látszik, elsősorban az úgynevezett «*honni*» tárgyakat szeretete. Előbbi levelében *Salamont* emeli ki, mint történelmi tudós professzort. Ez a tanár *Salamon* József kegyesrendi áldozópap és

Mes Thonin Bezereďj.

*Je vous ai attendu jusqu'à présent
(plus de 2 heures sans repos) —
J'en suis sûr que vous en
voitrez pour l'écrit —
Je m'occupe de retourner que
vous les 6 heures. Je ne
vous envoie pas de demande
à l'abbé de l'abbaye de Béreďj
la permission de lui faire un
visite assitôt arrivé — le*

23. LISZT FERENCZ LEVELE BEZEREDJHEZ.

bölcsész lehetett, ki 1782-ben született s 1813-ban Pozsonyban halt meg. Erős egyénisége kétségtelenül nagy hatással volt *Bezereďjre*, ki a magyar történet iránt való szeretetét egész életén át megtartá, magyar történelmi művek nélkül meg nem lehetett s azokat mint követ még Pozsonyba is maga után küldeti. Igaz, hogy a

magyar történet volt az ő lelkes korának *evangeliuma*, ez volt ama erős archimedesi pont, a melyen a felébredt nemzeti közszellem, az alkotmányunk elnyomására kifejtett bécsi törekvések ellenében, lábait megvetette.

Kedvelője volt a philosophiai tudománynak is s mint látszik, nem elégedett meg az egyoldalúbb iskolai előadásokkal. Bármily szabadelvű volt is különben az akkori pozsonyi felsőbb oktatás, mégsem igen hiszszük, hogy az enciklopedisták, *Diderot, d' Alembert, Holbach* báró destruktív követőjéről: *Helvetius*ról sok szó esett volna az iskolai előadásokban. *Bezerédj*, valószínűleg az atyjával folytatott beszélgetésekből kifolyóan, ezt is ismerni

*Paulus Szlemenics, J. U. Doctor
Juris Priv. Ungarice & German. Prof. Publ.
Ord. Reg.*

24. SZLEMENICS PÁL NÉVALÁIRÁSA.

óhajtja s 1814 június 14-én kelt levelében azt írja, hogy «*még tegnap keresett német Helvetiust és Landernél talált is. Többektől kérdezte, a kik azt mondták, hogy jó fordítás, külső országai kiadás, de mivel Lander azt akarta, hogy az originalisra reá fizessen, mely mégis, mint szebb nyomtatás és papíros és mint — originalis becsesebb s amellyet akármi jó fordítás is mégis el nem ér*», inkább a németet is megvette 13 forintért. Úgy látszik azonban, csupa figyelemből lakására vinni mégsem akarta, azért azt írja, hogy «*vagy ők viszik haza, vagy atyja elviheti Pistyánba, nem akarván a tisztelendő úrhoz haza hozni*».

Tanárai közül még «*a minden idők egyik legnagyobb magyar jogásza*»¹ Szlemenics volt reá kétségtelenül nagy hatással, a kit

¹ *Ortvay Tivadar*: Száz év egy hazai főiskola történetéből 258 l. Szlemenicsről es *Virozsilról* l. *Pauler Tivadar*: Adalékok a hazai jogtudomány történetéhez. 1837

1809-ben neveztek ki Pozsonyba a királyi akademiában a hazai polgári és *fenyítő* törvények rendes tanárává. Egy kis poétai elképzelő tehetséggel az elvetett mag csirájában megláthatjuk a későbbi fát, vagy az erdőt is. Így Szlemenicsről szólva, megmagyarázhatjuk *Bezerédj* István nagy fogékonyságát politikai pályája zenitjén a *börtön, javítóházak* s általában a *büntetőjog emberies alkalmazása terén*. Az ő melegen érző lelke sem szikla nem volt, sem útszéli föld, de televény talaj, hol az *emberies eszmék* elhintett magvai nemcsak kikeltek, virágoztak, de százszoros maggal fizettek. A könyörület, lelki nemesség, jótékonyság különben is veleszületett, *talán édesanyjától* örökölt tulajdonsága, a minék szép példája a szegényebb tanulótársai iránt való jóindulat. Egyik levelében azt írja haza édesanyjának, hogy az *«elhasznált ruhákat hozza el, mert itt nagyon sok diák van, a kinek nincs mit felvennie»*.

Szép lelki finomságra mutat egy 1818 május 31-én Hidjáról írott levele is, a melyben tudatja, hogy a szegény Mathustól kapott levelet, a melyben azt írja, hogy Pozsonyban egy *meszternek* a helye üres és ha ő azt megkapná, magát s *feleségét* egész életére szerencsésé tenné. A végre egy kis segedelmet kér. Azonnal írt Papnak (akinél lakott volt), hogy *nevében* adjon neki 50 forintot. Ha édes szülei megengednék, ő 5 aranyat szánt reá, *«jó megkezdés volna azt a szegény embert feleségestül egész életére talán nyugodalmas s megelégedett állapotba juttatni»*. Hogyha az 5 arany nem volna elég, tudja, hogy szülei szívesen hozzá teszik a még hiányzó pár forintot.

Pozsonyi tanulói pályájának aztán 1815 augusztus 17-én vége szakad, Pali testvérének igen nagy fájdmára, aki 1815 szeptember 6-án kelt levele szerint végtelenül sajnálja a testvérétől való elszakadást. Fájdmában, amint írja, a templomba ment, kérte a jó Istent, hogy kegyével neki is engedje meg ennek az évnek szerencsés befejezését.

Igazán nemes gondolkozásra vall s jellemzi *Bezerédj* jóságos, szüleit tisztelő és szerető lelkét, hogy az év szerencsés befeje-

zése alkalmával legelső gondja, hogy szüleinek haláját és mély köszönetét fejezze ki, a tanulói pályán élvezett sok jótéteményért. Más, könnyebbvérű gyerekek bizony talán ilyenkor jut legkevésbé eszébe a sok szülei gond és reáhalmozott szeretet, a fiatal *Bezerédj* szívéből azonban kinyílik a hála illatos virága. Érdekesnek tartjuk köszönőlevelének szószerint való közlését:

«Posony, augusztus 8-án 1815.

Kedves, drága Szülőim!

Soha jobban tapasztalni nem lehet, melly igaz légyen, hogy a' midőn a' szív legtöbbet érez, a nyelv legnémbb, mint én most tapasztalom, iskolai nevelésem végével, kedves Szüleimnek hozzám mutatott szereteteket, kegyességeket s annyi sok jótéteményeiket meg köszönni akarván; el nyom egészszen mind ezeknek, s' hálados fiui szeretetemnek nagysága — — akármit mondanék ezen indulatoknak tsak kissébbtése volna — de egyszersmind én azt is érzem, hogy mennél némbb vagyok a' köszönetre, annál készsebb lesz minden tehetségem a hálalásra, s' hogy első kötelességem, legnagyobb boldogságom mindig a' léssen, hogy kedves Szülőimnek a' miben tsak lehet örömet tsinállyak, szeretetek' s' kegyességek folytatását megérdemellyem, s' iparkodjam megmutatni, melly igen légyek kedves drága Szülőim' alázatos, szófogadó s' háladó

fiok Pista.»

Ezzel búcsút mond az általa annyira szeretett Pozsonynak. Örömmel, dicsőséggel viszi haza a tiszta eminens végbizonyítványt, a melyet a «Függelék»-ben közlünk.

De nem sokáig pihen. Szeptember elsején már munkában találjuk: *Konkolyi* László Sopron vármegye táblabírája, ki mint szolgabíró Fertőszentmiklóson lakott (később Konkolyi kézre jutott az ottani Nagy-féle birtok), 1815 november 28-án már ékes latin bizonyítványt állit ki arról, «*hogy B. I. elvégezésén tanulmányait szeptember 1-én, mint gyakornok állt be mellé s 3 hónapon át nagy megalégedésére működött. Mivel pedig*

nagyobb gyakorlat szerzése céljából Veszprém megyei jegyzői hivatalába készül — kiadja ezen ajánló bizonyítványát».

Bezerédj itt is kitünő helyre került *Bezerédj* Györgyhez — később apósához, ki akkor Veszprém vármegye főjegyzője volt, utóbb pedig a községi kerületi tábla elnöke lett s mint kitünő jogász volt ismeretes. Úgy látszik, a szülők már régebben megbeszéltek István odamenetelét, mert *Bezerédj* György azt írja *id. Bezerédj* Istvánnak november 15-ről kelt levelében, hogy «már félt, hogy elfeledkezett azon szíves kéréséről, hogy öcscsét hozzá adja prakszisra». «Örültem barátságos levelednek, mert megvallom, öcsémet első esmeretségmentől fogva úgy szeretem, mint önmön gyermekemet. Mentől előbb hozod, annál kedvesebb léssen, semmiről se aggódjál, a mit a szüleilhez viseltető igaz barátság és szeretet, a mit az ifjúhoz vonzó hajlandóság tölem kívánnak és a mennyire teljesíthetem, el nem mulasztom.»

A *Bezerédj* György vendégszerető otthonában töltött boldog időről, ott felgyüladt *első szerelméről* később fogunk szólni. E helyen csak azt említjük meg, hogy a kiváló jogász oldala mellett 1816 augusztus 1-ig maradt s *Bezerédj* György az említett napon kelt latinnyelvű bizonyítványában «mint Veszprém vármegye hites főjegyzője bizonyítja, hogy *Bezerédj* István kitünő eredménynyel elvégezvén tanulmányait, az ő oldala mellett nagy buzgósággal működött s törvénykezési határidőn (terminuson) át».

Gondos, előrelátó atya ekkor már Pest felé egyengette a nagyszorgalmú fiatal jogász útját, a hol mégis csak a legtöbb alkalom nyílt a további gyakorlat megszerzésére. A fiatal Istvánnak különben is elhatározott szándéka volt, hogy mielőtt valamely pályára lép, az ügyvédi oklevelet is megszerzi. A felsőbükői *Nagy* családdal való rokonsága itt is kitünő helyre juttatja. *Bezerédj* Ignác udvari tanácsos 1816 január 19-én azt írja testvérének, *id. Bezerédj* Istvánnak, «hogy *Nagy István consiliárius a jövő szent István terminusára Pistát egész készséggel maga mellé veszi mind szállásba, mind victusra. Nagy*

István egyváltalában depraecált minden fizetést, vagy akármely gratificatiót».

Nagy István consiliárius fényes úri házat vitt, a hol a fiatal *Bezerédj* Istvánt a legmelegebb vendégszeretettel halmozták el. Ő is, de később öcsce Pál is — ki szintén ide került gyakorlatra — egész elragadtatással és lelkesedéssel ír a már éltesebb udvari tanácsosné szeretetreméltóságáról. Az ifjú *Bezerédj* előtt e réven megnyitlak a legjobb társaságok ajtajai. Ő azonban úgy látszik, visszahúzódva, inkább tanulmányainak élt. Nehezeze esik még az is, ha a társaság kedvéért ide, vagy oda el kell mennie. Szüleinek legalább azt írja 1817 december 2-án: «*Tegnap az asszonyi szövetség számára az uraságok a nagy theatrumban Mesina menyasszonvát adták elő, engem is angagiroztak, de bosszankodtam, hogy ők játszanak, nem hogy még én is játszottam volna.*» A pesti családok közt mégis *Jeszenszkyéket, Nedeczkyéket*, a personalist — kinél többször hivatalos ebédre — *Véghéket, Almásy Pált, Gyürkyéket* emlegeti, mint a hova bejáratos volt.

Nagyobb társaságok keresése helyett inkább szorgalmasan eljárt hivatalába s készült az ügyvédi vizsgára. *Márkus Ignác* udvari tanácsos, referendarius 1817 szeptember 25-én kelt bizonyítványában igazolja is, «*hogy B. I. a királyi ítélő táblán mellette, mint hites jegyző működött, kifogástalanul nagy megelégedésére az 1816. évi szent István napi köztörvénykezési határidőtől*». Ügyvédi diplomát azonban ezúttal nem nyerhetett. Az udvari cancellária ugyanis bizonyos újításokat akart behozni a vizsgáztatás körül — követelvén egyebek közt a vizsga előtti 5 évi gyakorlatot. E miatt aztán nézeteltérés támadt a cancellária és a curia között, ez utóbbi nem akarta végrehajtani a rendeletet, hanem felirt ellene s még abba sem ment bele, hogy a már jelentkezettek levizsgáztassa — később adván ki részükre a diplomát.

A fiatal *Bezerédjt* nem kis mértékben bántotta ez az eset, tudva azt, hogy édesatyja az ő jövődjének megalapozása

iránt tett lépéseiben célzásokat tett az ő megszerzendő ügyvédi diplomájára is. Id. *Bezerédj* István ugyanis előbb már személyesen is beajánlván fiát *székhelyi Mailáth* György personalisnak, ki 1811—1822-ig Tolna vármegyének is főispánja volt, 1817 november 5-én levelet írt hozzá, kifejtvén, hogy fia «a közlő Szentmárton terminus alkalmatosságával cenzurát adni szándékszik, annak utána pedig óhajtana, hogy előre is a vár-

Excepcionem Dominationis Stephanum Bezerédj de Szentm., inde a Gratulatione Regni Indictionum Termino S. Regij Stephani 1817. ad laudem meam in qualitate Legati huius Sublata Rex Imp. Nostri consecutus, non solum in frequentandis libere Sessibus, offerendis in via Curatorum sed et inagnationum Sessibus, sed et huiusmodi, verum etiam a probitate nostrum penitentia com. endusse, in fidei subscriptum recognoscio Passioni 25to Septembris 1817.

*Ignatius Márkus
Consiliarius Archiepiscopi
Bezerédj*

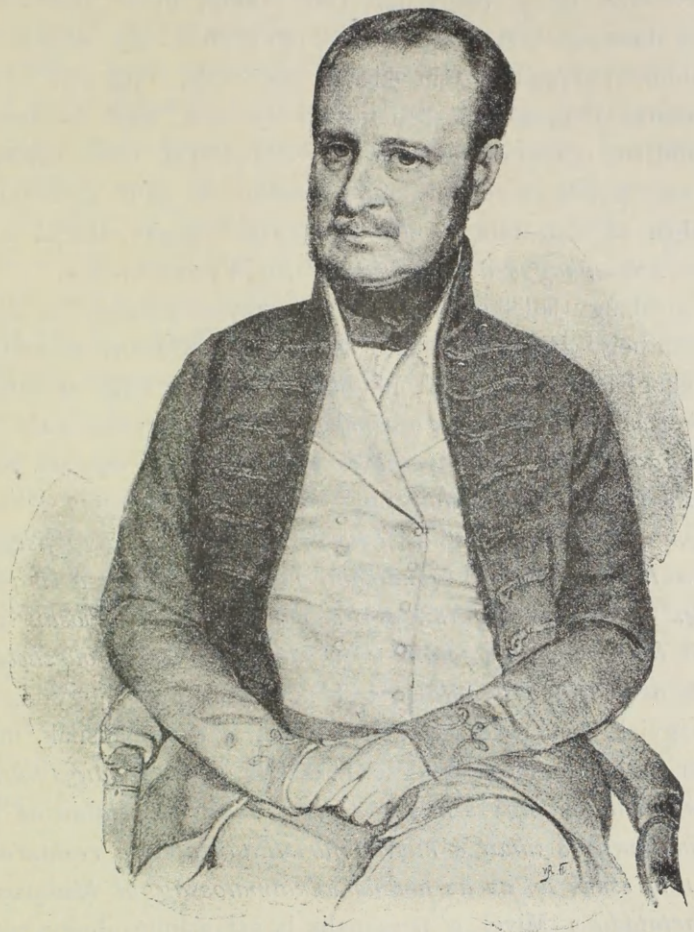

25. MARKUS IGNÁZ BIZONYÍTVÁNYA BEZERÉDJ ISTVÁN TÁBLAI JEGYZŐI MŰKÖDÉSÉRŐL.

megyében megismerkedhetne és a jövődő foglalatosságaiba magát gyakorolhatná, mely végre könyörög, hogy némi-nemű honoráriusi hivatalba, a mellyre őt legalkalmasabbnak és jövődőbeli előmenetelére nézve leghasznosabbnak itélni méltóztatik, megajándékozni, kegyesen kinevezni méltóztatnék».

Ezt a levelet az ifjú *Bezerédj* személyesen vitte el s 1817 november 15-én kelt levelében érdekesen írja le a fogadtatását a personalistól, a ki ez alkalommal is igen szép jelét adta legjobb akaratanak, de a mellett éles látásának, eredeti gondol-

kozásának, igaz, őszinte, magyaros szókimondásának. Elolvastván a levelet — végig mérte a szobát, elmondta a levél tartalmát a fiatal Bezerédjnek, de azután egész őszinte-

26. SZÉKHELYI MAJLÁTH GYÖRGY PERSONÁLIS.

séggel kijelentette, hogy szívesen tenne eleget a kérésnek, de mind a nótáriusi, mind a fiskálisi hivatal teljes, sőt feles számú, ő különben sem barátja a «becsületi szolgálatnak». *«De a mostani urfiaknak alig meri az ember proponálni, hogy ha honorárius esküdtség tetszene, avval most complaceálhatnék.»*

Azután elkezdte magyarázni e hivatalnak *«ösrégi voltát, befolyását mind a közre, mind a praxisra nézve való nagy hasznát»*, szinte eldicsekedett vele, hogy hivataloskodását ő is ezzel kezdte. (Hont megyében volt esküdt, onnét *Észterházy* Miklós herczeg hívta meg táblai ügyvédnek, így emelkedett fokról-fokra, 1792-ben már kir. személynöki, 1795-ben nádori ítélőmester, 1805-ben Bécsben udvari tanácsos, majd csakhamar kancelláriai referendárius, 1807-ben szent István vitéz. 1808-ban kir. személynök s a kir. tábla elnöke, s mint személynök 1811-ben az alsó tábla elnöke.) Biztatta, *«hogy minden okos ember helybenhagyását s dicséretét fogja kiérdemelni»*.

Szóval úgy fellelkesítette a neki nagyon megtetszett fiatal embert, hogy *Bezerédj* tüstént késznek nyilatkozott az esküdti állás elfoglalására s atyjának mindjárt meg is írja, hogy *«örömmel fogok ezen hivattal lépni a vármegyébe, már egyszer volt is a kívánságom. Maga a hivatal is éppen nem oly csekély, mint közönségesen tartják, talán nagyobb alkalmatosságom is lesz megismertetni magam, mint honorárius notárius, vagy fiscalis-képpen lett volna. Azt gondolom, hogy ajánlásomra is fog minden embernél szolgálni, és Főispányomnak bizonyosan igen kedvét fogjuk ez által találni és a jövődöben is én büszkébben fogok akármelly szolgálatot viselni.»* Reményli, hogy szülei jóváhagyják, kéri édesatyját, hogy írjon a personalisnak, mást ne kérjen, hanem megelégedését fejezze ki. *«Igen sokáig reménylem e hivatalom úgy sem fog tartani, mert ha nétalán az idő alkalmatlansága miatt a husvétii juristitium alatt a restauráció meg nem esnék is, az az aratási alkalmatossággal bizonyosan megtartatódik.»* Mivel a personalis is azt ajánlta, hogy minél előbb iparkodjék le, tudatja, hogy januáriusban, vagy február első napjaiban szándékoznék Tolnába, addig is mégegyszer kéri atyja beleegyező levelét a personalishoz, ő pedig Ignác bátyját fogja kérni, hogy az se kérjen mást, s *«mutassa megelégedését s ő igen nagy örömmel fogja e hivattal kezdeni pályáját»*.

Természetesen édesatyja a legnagyobb készséggel adta jóvá-

hagyasat, s már november 24-én szép köszönőlevelet írt a personalisnak, kifejezván örömét, a miért az esküdti hivatalt választotta fia számára s bizonyos benne, hogy a personalis *«mely belátása szerint éppen ez légyen az a hivatal, amely fiának jövődöbeli előmenetelére és szerencséjére fog szolgálni»*.

A fiatal *Bezerédj* István pedig igazán megelégedve, valóság-gal gyerekes örömmel készül a hivatalába leendő beiktatására. Készítetteti a *«diszruhát meg a diszkardot, a mi mintegy 90 latot fog nyomni»*. Itt azonban egy kis baj esett, azt írja, hogy *«a velem hozott ezüst csak 56 lat volt, az arany pedig 21 és így a cukros font 5 lattal megcsalt bennünket»*.

— De az esküdti kinevezési okmány mellett talán még szebb útravalót adott a komoly becsvágygyal életbe kilépő ifjunak *Nagy* István consiliárius, a ki azt írja szüleinek, hogy *«igen szívesen vette volna, ha Pista míg a prókatori cenzurán átesik — nála maradt volna, de a cenzura felfüggesztetett, ő tovább várakozni nem akar. Tolnába szándékozik esküdtnek, hogy a restauráció előtt magát ismertesse. Ezt ő is helyesli. Azért őt édes szüleihez visszabocsájtja»*. *«Hozzám jött, mint igen tökéletes ifju s az nálam is megmaradott és nemcsak a maga perfectió-jára iparkodott, de még mások szeretetét is megérdemlette és valóban szüleinek öröme lehet benne.»*

Bizony kevés fiatal ember lép ilyen szép ajánlattal ki az életbe!

IV.

MEGTELEPÜLÉSE TOLNA VÁRMEGYÉBEN.

TFJABB *Bezerédj* István Tolna vármegyébe való letelepülésének természetesen nem a hivatali pálya volt a leg-főbb mozgató rugója. Az érvényesülést ezen a téren sokkal inkább megtalálhatta volna szülővármegyéjében, Sopronban, a hova családját *évszázados kapcsok* fűzték, vagy akár Győr vármegyében is, a hol szintén tekintélyes rokoni össze-

köttetésekkel dicsekedhetett. Tolna vármegye a *Bezerédj* család birtoklási körülményeinek köszönhetően, hogy társadalmi, vármegyei s akkor neki pezsdülni kezdő politikai élete egy ilyen minden tekintetben kiváló, tetterős egyéniséggel gazdagodott.

Említettük már, hogy a *Bezerédj* család ősi birtokai Sopron-, Zala- és Győrme gyében feküdtek, de *Bezerédj* Mihály felesége *Gindly* Zsófia révén Tolna vármegyében is nagybirtokos lett. S ennek a hatalmas birtoknak a kezelése sem esett másképpen, mint akkoriban szokásos volt. Az *ősi juss*hoz, a hazai föld öröklött rögéhez való ragaszkodás, a rendezetlen úrbéri, regale állapotok, az ősiséggel járó öröklési jog sajátos birtoklási, jobban mondva gazdálkodási szokást teremtettek a legtöbb helyen. A családi birtokoknak az ágak közt való szétosztását nagyon, de nagyon megnehezítette az amúgy is szűkös fundus instruktusnak közö ssége s a szétosztás folytán szükségessé váló új instruálási költségnek hiánya, mely a hitelviszonyok fejletlensége folytán csaknem pótolhatlan volt. A vérségi elsőégi jogra való hivatkozás is nem egyszer igen sok üdvös birtokvagy gazdacserét akasztott meg. Ily körülmények közt nagyon sok családi birtoknál majdnem elkerülhetetlen volt, hogy az cumulative kezeltessék s hogy csak annak szűkös jövedelmén osztozkodjanak a néha már 3—4 generációból összeverődött successorok. Ily esetekben rendszerint egy-egy tehetősebb családtag bérelte ki a közös birtokot s elégítette ki a közös pénztárba gyűlő gyér jövedelemből a többi testvért és leszármazót. Eleinte a *Bezerédj* családban is így volt. A szerdahelyi és fertőszentmiklósi családi jószágokat id. *Bezerédj* István előbb édesanyja megbízásából kezelte, de 1803-tól kezdve már formálisan bérbé vette s később az 1817 augusztus 21-én Győrött kelt szerződés szerint a többi rokonsági rész beszámításával együtt 4400 forint évi árendát fizetett érte. *Bezerédj* Ignácz hétszemélynök pedig a görbői, bezeréd-dötki és a rábaszentmihályi birtokokat bérelte egyenként 6—600 forintért és a homoródit évi 200 forintért. Ezen birtokok jövedelmén aztán a testvérek

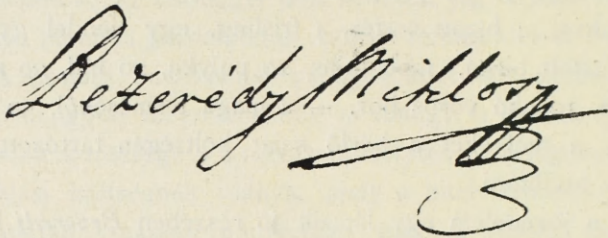
osztottak s az elhalt *Bezerédj* Ferencz és János özvegyei is megkapták a rájuk eső részt.

A tolnamegyei pusztának külső részét 1795 óta *Bezerédj* Antal, *Bezerédj* Mihály és *Gindly* Zsófia legidősebb fia bírta bérbe. 1803-ban aztán *Gindly* Zsófia hidjai pusztáját s az ahhoz tartozó Medina helységben és bikádi pusztában mind az ő részére osztályban jutott, mind pedig *Chernelné* öcscseasszonyától árendába birt részeket ugyancsak Antal fiának adta ki. Az évi bér 5000 forint készpénz, ezen kívül minden évben 50 pozsonyi mérő tiszta búza, 80 p. m. rozs, 250 p. m. zab, 30 p. m. árpa, 30 p. m. morzsolt kukoricza, 200 font tehén- és 300 font juhvaj, 4 hizott sertés, 4 frisling, egy vendel gyúrt sajt, 18 felfüstölt birka, 1200 tojás, 20 pulyka, 20 lúd, 20 récze, 40 kappan, 12 akó vörös bor, — a maga terméséből, 50 font írósvaj — a melyeket a bérlő saját költségén tartozott a győri házhoz szállítani.

Ez a jövedelem úgy látszik jó részében *Bezerédj* Mihályné *Gindly* Zsófia tartására szolgált, a ki fiatalabb éveiben energikus, kemény, katonás asszony volt, nagy rendet tartott gazdaságában, erélyesen megszámloltatta nemcsak tisztjeit, de tulajdon fiait is. Öregebb napjaiban azonban — mert alapjában véve igen jó szívű — könnyen befolyásolható volt. Főleg a nem valami boldog házasságban élt *Ferenczy* Antalnét, szül. *Bezerédj* Katalint s annak halála után árva gyermekeit s Antal fiának Károly nevű fiát tüntette ki leginkább nagyanyai szeretetével.

Pedig ez az utóbbi Károly gyerek sokszor ferde helyzetbe hozta az öreg *Bezerédj*nét tulajdon gyerekei előtt is. Elkényeztetett, csintalan, vásott fiú volt. A katonai pályára szánták, be is adták a bécsi katonai nevelőintézetbe, de ott sem boldogult. Sok gondot okozott nagyanyjának és kirendelt gyámjának *Gindly* Antalnak, majd *Cseh* Ignác tolnamegyei főszolgabírónak, utóbb alispánnak. A nagyanya felett gyakorolt határtalan «önkényuralmáért» a családi levelek és jegyzőkönyvek csak

«*Don Carlos*» néven emlegetik. *Bezerédj* Ignác hétszemélynök különösen sokat panaszkodik a vásott fiúra. Egyszer azt írja (1818 január 25-én) «*Az öregasszonyiál nem a legjobban folynak a dolgok, még a tutor Györött nem volt, a «Don Carlos» napról-napra több excessusokat és impertinenciákat követ el.*» Majd (február 7-én) hogy «*illetlenül és motskosan bánik nagyanyjával és a pénzétől is megfosztotta.*» «Stafétát küld e miatt a personalishoz, mint főispánhoz s a viczeispánt és a város biráját is megkéri, hogy *fogassa el és küldje tutorához.*» Egy levél szerint ez utóbb meg is történt.

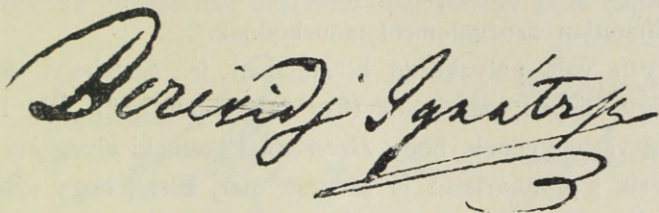
27. BEZERÉDJ MIKLÓS NÉVALÁÍRASA.

Az elkényeztetett Károly gyerek utóbb Pesten fakereskedő lett, de Tolna vármegye jegyzőkönyvei szerint még egész 1846-ig sok baj van vele. Volt egy öcsce is, János, a ki később Tolna vármegyében esküdt, szolgabíró lett s 1848-ban halt meg. (Ez évben felesége nyugdíjért folyamodik utána.)

Az öreg *Bezerédj* Mihálynéra, *Gindly* Zsófiára mindenesetre nagyon szép fényt vet, hogy ezt a két unokáját, bár *nem törvényes* házasságból származnak, a *Ferenczy* árvákkal együtt élete fogytáig a legmelegebb pártfogás alá veszi. Antal fiának halála után azonnal *unokáinak ismeri el* őket s lépéseket tesz a vármegyén, hogy a gyerekek törvényesítése és a homoródi birtokrészhez való majdani örökösödési jussuk érdekében a helytartótanács útján a királyhoz felterjesztés intéztessek. Ezt a szép jellemvonást nagyanyjától *Bezerédj* István is örökölte. Később, mint követ ő a legékesebb szöszölgőja a *házasságon*

kívül született gyermekek jogi védelmének s ez által az atyák hibáiból származó *emberietlen bűnhődésük* elhárításának.

Viszont a testvérektől sem lehet rossz néven venni, a mikor édesanyjukat gyámoltalan agg korában védeni óhajtják egy könnyelműségre hajló fiatal gyerek káros befolyásától, így teljesen érhető, hogy ha saját károsodásuk meggátlása céljából oda érlelik a dolgokat, hogy 1817 Böjtmás hava 25-én *Gindly Zsófia* egyezség útján: *fiai javára lemond a tolnamegyei birtokokon minden további rendelkezési jogról* s évi tartására — megfelelő deputatumok mellett 4000 forint élelmi díjat köt ki

28. BEZERÉDJ IGNÁCZ NEVALAIRÁSA.

magának. Ezt a szerződést gyermekei, hallván édesanyjuknak az önmaga által kikötött összeggel való elégedetlenségét, 1817 augusztus 28-án, *Bezerédj Ignác* udvari tanácsos közbenjárására pótegyezményvel bővítik ki s *«hogy asszony anyjoknak elme és szívbéli nyugalalmat szerezzenek, a 4000 forinton és naturalékon felül esztendőnkint még 2000 forintokat adnak, ki azt elfogadja s hogy anyai szeretetét megmutassa, igéri, hogy sem ezüstjeit, sem egyéb pretiosait el nem idegeníti, sem el nem ajándékozza»*. A testvérek ezen kívül magukra vállalták ama sok ezerre menő adósságnak kifizetését, a melyet könnyen befolyásolható édesanyjuk pártfogoltjai érdekében időközben csinált. A tolnamegyei birtokot pedig saját kezelésbe vették át, mivel a bérbeadásnak Mihály úr, volt győri másodalispán ellene mondott. A jószág kezelését mint eddig 1812-től kezdve, továbbra is *Szentivány Antal* sógoruk — a tatai uradalom inspectora vállalta el, de minden bizonynyal idősb *Bezerédj*

Istvánnal *egyetemlegesen*. A családi gyűlés jegyzőkönyve ugyanis birtok «*kormányzókat*» említ, a kiknek «*némi-nemű meghálálásképpen a tiszta jövedelem minden százátul 12 forintot jó szívvvel felajánltak a testvérek*».

— Ezzel tisztázva van ifjabb *Bezerédj* Istvánnak Tolna vármegyébe jövetele. A több napi járóföldre levő Szerdahelyről, de meg Tatáról is nagyon bajos ekkora nagy birtoknak a kezelése. Azért jött tehát ide a fiatal István, hogy itt rendet tartson s egyúttal, hogy itt jövőjének alapját lerakja.

Nagy örömmel, fiatalos lelkesedéssel lát a munkához. A gazdasági dolgokról atyjához intézett levelei nemes ambícióról, fáradhatatlan szorgalomról tanuskodnak.

Ilyen volt pályakezdő hivatalában is. Székhelyi *Mailáth* György főispán, personalis 1817 deczember 17-én írja Pestről Tolna vármegyének, hogy *Bezerédj* István, ki elvégezte tanulmányait s gyakorlatot is szerzett már, kérte, hogy ajánlja őt a T. Karoknak, hogy addig is, a míg tisztújító gyűlés tartatik, valamilyen hivatalt adjanak neki. Mivel egyrészt tekintélyes, régi családból származik, másrészt pedig tanult, gyakorlott, sokat ígérő s a *legkisebb hivatallal is megelégszik*, kinevezi Tolna vármegye tiszteletbeli esküdtjének s kéri a Karokat, hogy ha összegyűlnek, kivévén tőle a szokásos esküt, vegyék be a hites esküdtek közé.»

— Új hivatalába való beiktatása 1818. február 26-án történt meg Szekszárdon. Életének ezt az ő szerinte oly «*jelentős napját*» érdekesen, az ő puritán felfogását olyan jellemzően írja le a szüleinek, még aznapi levelében:

«... 8 órakor elmentem a Mukihoz (valószínűleg *Feszenszky* János, későbbi követtársa) s felöltöztem az ezüstös ruhámba, ez által is meg akarván mutatni, mely *ünnepélyes cselekedet* légyen előttem, a melyet teendő valék. 9 órakor egy kis kurta gyűlés tartatott, felolvasták a főispánynak részemre igen kegyes, szép levelét. A Statusok igen jól fogadták. Letettem hitemet tellyes szívembül, tellyes lelkembül, adja Isten, hogy remény-

ségem, szent fogadásaim beteljesedjenek, adja, hogy *házánknak sok jót, sok hasznot* szerezhessenek és sok örömet édes szüleimnek.»

«Félve, hogy a letett hitet valahogy *elégtelességnek* ne tartsam, szent fogadást tettem magamban is, de megfogadtam ezt már sokszor *másoknak* is, a kikről az eskü formulában nincsen szó . . .» (Remélem, hogy értnek kedves szüleim.) «Beédes lesz majd a tetteket elbeszélmem!» — ezzel fejezi mondatát s az után leírja az első hivatalos napját: «*Csehfalvay* (alispán) a civilis sedriához vette. Egy házasságbontó peren kívül, a melyben az egyeztetést próbálták, de a mely nem «sült» el,

Bezerédj Pál mino édes anyjának a hi. Szapfenbirtó, meghatal. matolya.

29. BEZERÉDJ PÁL NÉVALÁÍRÁSA.

mivel az asszony magát *kényszerítettnek* mondotta, semmi nevezesebb per nem fordult elő. Délután *Cseh* főbíróval a perceptoralis tabellákat egyeztette, a helység könyvével össze tartották, melyeket aztán *már mint esküdt* subscribált.»

Ettől fogva aztán hivatalának s a gazdaságnak élt. Eleinte fiatal kollegái — kik az akkori szokás szerint a vármegyeházán laktak — ajánlták fel részére lakásukat, majd, a mint írja, *Babics* (orvos) és *Forster* Benedek aljegyző felesége husvét tájára, a mikor gazdasszonya is megérkezett, külön lakást szereztek számára. Szabad idejét természetesen a hidjai birtokon töltötte, de levelei szerint itt is szorgalmasan végezte a hivatalos teendőket. Sokszor bizony félbeszakítja a hosszabb levélírást, mert a sedriákra s a közgyűlésekre kell készülnie.

Szorgalma, kiváló képzettsége, szeretetreméltó modora csak

hamar közkedveltté teszik. Már 1818 márczius 8-án a következőket írja Görböröl id. *Bezerédj* Istvánnak *Csehfalvay* Ferencz Tolna vármegye akkori alispánja:

«Örül, hogy *Bezerédj* István esküdtté neveztetett ki s ezen öröme annál inkább öregbedett, mert a legközelebb tartott «publicum» alkalmával nemcsak arról győződött meg, hogy minden hivatalos munkát készséggel elfogad, hanem azokat *tökéletesen* el is végzi. Örömmel fog alkalmat szolgáltatni, hogy a hivatalok folytatásának módját megismervén, tudományának és a közjó iránt való buzgóságának jeleit a tettes Karok előtt is nyilvánosságossá tehesse.»

Csakugyan: *Bezerédj* Istvánt hamar megismerte új vármegyéje. Az 1818. május hó 5-én tartott tisztújító közgyűlésen már «*becsületbeli aljegyzővé*», az ugyanazon év december havának 1-én lefolyt közgyűlés alkalmával pedig az alügyészszé előlépett Forster Benedek helyére, a «tekintetes Karok nagy örömeire *valóságos aljegyzővé*» neveztetett ki, vagy jobban mondva választatott meg s ezzel *széttéphetlenné lett az a kapocs, a mely őt az ősi vármegyéhez fűzte egész élete végeig.*

Hivataloskodása mellett aztán hozzálát az ősi gazdaság, ha nem is rendbe szedéséhez, de mindenesetre jobb karba helyezéséhez s tovább fejlesztéséhez. A birtok nem lehetett valami elsőrangú állapotban, mert a jószág előző kezelői: úgy *Szentiványi*, mint édesatyja is csak kevés időt tölthettek itt, ezért is írja egyik levelében édesatyjának, hogy bizony nagyon meglátszott távolléte, mert a «*gazda szeme nélkül nem igen hiznak az ökrök*». A családi jószág felügyelője *Szentiványi* is váltig panaszkodik, hogy az «öregasszonynak (*Gindly Zsófia*) és *Bezerédj* Jánosnének 7000 forintot kell előteremteni s egy évre a birtok kezeléséhez is 26–27 ezer forint szükséges».

Bezerédj Istvánnak tehát derekasan meg kellett fogni a dolog végét, hogy rendet teremtsen s ezt ő meg is cselekedte.

Már a kora reggel lovon találja. Bejárja az egész pusztát, itt is, ott is rendelkezik. Csakhamar névről ismer minden

állatot s különös előszeretettel védi a homokbuczkák megkötésére ültetett fákat, képes egy feleslegesen kivágott fűzfáért is szót emelni s megpirongatni a gondatlan cselédséget. A szerdahelyi birtokon atyja oldala mellett szerzett tapasztalatait igen jól érvényesíti itt s e mellett kitünő tanító mesterére talál nemcsak jogi tudása fejlesztésében, de gazdasági ismeretei bővítésében és betetőzésében is. Egyik birtokos szomszédja ugyanis *Csapó* Dániel, Tolna vármegye későbbi híres alispánja, majd követtársa, a kivel *Bezerédj* nagyanyja: *Gindly* Zsófia révén közeli rokonságban is állott, lévén *Csapó* Dánielnek a felesége is *Gindly* leány. A köztük kifejlődött rokon-baráti viszonyról s kölcsönös egymásra-hatásukról jobb alkalmunk lesz későbbben szólni, itt csak azt említjük fel, hogy *Csapó* Dániel (II.) országszerte ismert kitünő gazda volt, valóságos szakteknitély, a kit nagyon sokra becsült *Széchenyi* is, *Gyulai* Pál pedig a szekszárdi Garay emléktábla leleplezése alkalmával tartott beszédjében «*az első magyar nemzetgazda*» jelzővel tüntette ki.

Az ősrégi tagyosi *Csapó* család már a XII-ik századtól kezdve szerepel okleveleinkben. Tagjai közül többen kitűntek közszereplésükkel, sőt tudományos, irodalmi műveikkel is. Többek közt *Csapó* István 1702-ben írta a «*Dissertatio phisico astronomica*» című művet, *Csapó* Józsefnek «*Az első magyar fűvészet*» (1774) írójának külföldi úti naplóit és tudományos munkálatait pedig kéziratban a Nemzeti Múzeum őrzi s róla nevezték el a debreczeni *Csapó* utcát.¹ (Bodnár István Garay album 91. lap. Székely Ferencz cikke: *Garay* János és a *Csapó* család.)

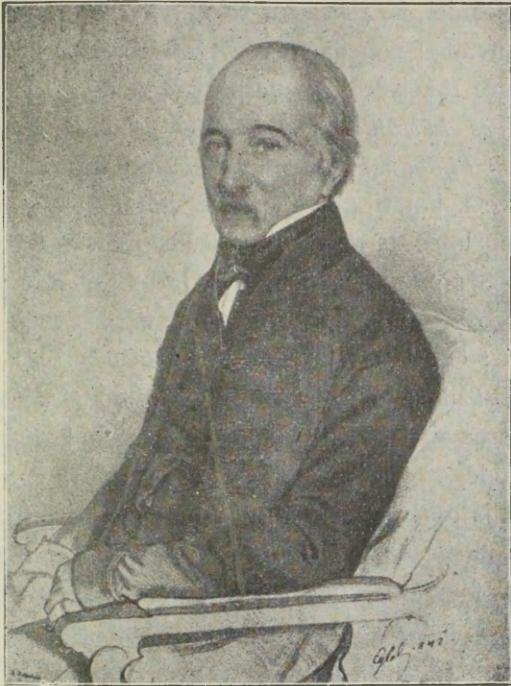
¹ A család jelesebb tagjai még *Csapó* Pál, Tolna vármegye jeles főjegyzője, neje *Dillon* Rozália bárónő; *Csapó* Vilmos nemzetőr ezredes, az ozorai győzelem egyik főtenyezője, *Csapó* Ida, nemeskéri Kiss Pál fumei kormányzó szellemes és fenkölt lelkű neje, kinek arczképe ott függ a fumei Asilo di Carita disztermében, *Csapó* Vilmos kamarás, irodalombarát és író, ki pályadíjat tűzött ki *Garay* János életrajzára, kiadta tagyosi *Csapó* Ida, nemeskéri Kiss Pálné naplóját, Liszt leveleit s a ki gazdag levéltárából *Bezerédj* Istvánnak közel 300 levelét bocsátotta rendelkezésünkre ezen életrajz megírásához.

A család egyik öse I. *Csapó* Dániel nagyanyja *Györy* Éva után örökli a tolnamegyei némedi-i és dunaszentgyörgyi birtokokat, a melyekhez később a mi *II. Csapó* Dánielünk, felesége révén a 17 ezer holdas *Gindly* birtoknak egyik tengeliczi részét is kapta. Ezt az alapjában futóhomokos birtokot aztán valóságos földi paradicsommá változtatta. Az Országos Magyar Gazdasági Egyesület 1879-iki évkönyve így ír *Csapó* Dánielről és a kies Tengeliczéről: «Magán életében önalkotta kies lakhelye, csinos, jó karban tartott majorjai, egyéb czélszerű gazdasági intézményei, országszerte híres juhászata, fatenyésztése s fanemestítése, az örök zöld fenyves telepítések, melyeket 'birtokának silány homokfoltjain, a köztörvény szavát és önhasznát egyenlőleg megértve, elővarázsolt, ezen ama vidéken szokatlan fa-nem meghonosításával stb. *legkitünőbb* honi mezőgazdáink közé avatták fel őt. Tengelicz-pusztai szép birtoka különösen nemcsak Tolnamegyének, hanem *az egész országnak legokszerűbben kezelt példány-gazdaságai közé emelkedett.*» (87. lap.)

A szomszéd birtokon látott ilyes szép példa természetesen a legjobb hatással volt a fiatal *Bezerédjre*. Belátta, hogy valamely birtok jövedelmzőségét az okszerű beruházásokkal lehet csak fokozni. A közös családi tanácskozásokon mind gyakoribbak lesznek a bejelentések a szükségessé vált átalakításokról s építkezésekről. Fiatal, jól látó szeme itt is, ott is észreveszi a hiányt. Nagy hévvel lát hozzá az újításokhoz, azért eleinte el is számítja a rendelkezésére álló összeggel itt-ott magát. Ezért írja 1825 december 31-én szüleinek: «*Nem igen vagyok szerencsés a prelimináris calculusokban, de hiszen majd mind ebbe, mind a gazdaság kevesebb költséggel való vezetésébe is bele tanulok.*»

Nagy buzgalommal folytatja a már előzőleg megkezdett javítást. Lassan fenyőfa, akác, később eperfa erdőcskék szegélyezik a futóhomok buczkákat, a melyek apró vándorló szemecskéit úgy hajtja a kultúra igájába, hogy néhol egész hal-mokat lehordat s helyére televény földet vitet. Nagy súlyt

helyez a gyümölcsfa tenyésztésre. Bárhol utazzék is, ha valami nemesebb gyümölcsöt lát — mindég metsz fájáról egy-egy oltó ágat s valósággal szemrehányásokat tesz öccsének, ha valamely nagyobb urasági kertből szemző ágat, díszcserje palántát, vagy virágmagot nem hoz számára.

30. CSAPÓ DÁNIEL.

Alig néhány évre rá aztán Hidja is más képet ölt. Kezdi megérdemelni a «kies» nevet. El is dicsekszik Bezerédj egyik levelében, hogy egy Szent István napon *28 fajta, saját termésű gyümölcs került névnapi, vendéglátó asztalára.*

Belterjesebb lesz a gazdálkodás is és nagyobb arányúvá válik a földmivelés, állattenyésztés. A híres kápolnai, *Csapó, Viczay* ménesből tűzvérű tenyészállatok frissítik fel a kevésbé nemes anyagot, úgy hogy Esterházy 2000 forintért és két szép

kosért vesz tőlük két feketét. 1825-ben Festetich grófnak is engednek választani 12 darab tenyészlovat és reá bízzák, hogy a nekik szánt kosokat is a gróf saját maga válaszsza ki, tisztjük tanácsára: bizván benne, hogy «ez öt arra indítja, hogy valami különös jót fog adni, melyet különben nem is bocsátott volna választásra».

«Csapó Dániel is 1830-ban az akkor már hirre kapott tót-megyéri juhnyájából 200 darab aranyon vásárolt meg egy fiatal kost, a melyre tőkélyétől elragadtatva mondá: *kerestem minde-nütt, itthon és külföldön egy állatot eszméim szerint s íme, mit külföldön hijában kerestem, megleltem itthon.*» (Mezei gazdaság könyve I. kötet 404. lap.) De már ezt megelőzőleg is a leghíresebbek közé tartozott juhászata, mert a fiatal *Bezerédj* 1824-ben száz pozsonyi mérő zabot ad *Csapónak* két kos ára fejében és 100 pozsonyi mérő rózsért még két más kost is kér Szerdahelyre: «*had terüllyön ott is a hírek!*»

A hidjai gazdaságnak ez a szép gyarapodása azonban csak úgy volt elérhető, hogy lassanként megszűnik a rokonsággal való közösködés.

1819 április 26-án *Szentiványi Antal* még azt írja, hogy «az *öregasszony* úgy látszik Paksra szándékszik menni lakni, hogy *Gindly Antal* fogadott is nékie szállást» s május 28-án már meghalt *Bezerédj Mihályné*, *Gindly Zsófia*, pedig csak 27-én délután 6 órakor érkezett Pestről haza, Győrbe. A mint *Fridrich Ádám* kancellista írja: «A méltóságos asszony előbb még billiárdozott, de egy óra mulva rosszul lett s reggel 5 órakor meghalt.»

Halála előtt *Ignác* fia előtt megáldotta összes gyermekeit s különös oltalmukba ajánlta az előbb említett «árvaít». Győr-ből Szerdahelyre vitték s «a szomszéd összegyülekezett nemes-ségeknek jelenlétekben, saját kívánságára a fertőszentmiklósi temetőben, édes leányának, néhai *Ferenczy Antal* hitvesének, *Bezerédj Katalinnak* koporsója mellett, minden tisztességgel s illendőséggel eltemették s a szentmiklósi templomban, úgy a

tatai és tolnai templomokban, nemkülönben a hidgyai és tengeliczi házi kápolnáknban az exequiák megtartattak és értehalotti miséket szolgáltatattak». Később gyermekei díszes sírkövet állítottak sírja fölé.

Bezerédj Mihályné még életében lemondott végrendekezési jogáról, így a szombathelyi káptalantól a család visszavette az ott letett végrendeletet, a mely nagyjában különben is megegyezett a gyermekeivel kötött egyezséggel s az öröklő testvérek «szép egyetértéssel» megejtették a rokoni osztályt.

Gindly Zsófia után szép vagyron maradt, mert a mint az irások bizonyítják, már ő is szép hozományt vitt a házhoz.

31. BEZERÉDJ ANNA NÉVALÁÍRÁSA.

Az 1763-ban meghalt édesanyja: *Prajers* (Preier) Katalin, az 1771-ben meghalt édesatyja: *Gindly* Ignác, az 1773-ban meghalt: *Szegedy* Antalné — (kinek 55 ezer forint hagyatékából 13.750 forint őt illette) — továbbá *Gindly* János után csak *ingóságokból*: 20.314 forint 19 krajczár esett rá. Ehhez jöttek a győri és tolnamegyei több ezer holdat kitevő ingatlanok.

Az örökösök a *Ferenczy* árvákkal már előzőleg megegyeztek, úgyszintén kielégítették elhunyt «kedves testvérük Bezerédj Zsófia férjét — *Szentiványi* Antalt» is 15 ezer forinttal s e mellett «az atyafiság igaz hajlandóságának megbizonyítására s emlékezetül édesanyjoknak értékjéből a briliánsokkal kirakott arany zsebórával, egy ezüst nagyobb árnyéktartóval felkészített gyertyatartóval is kedveskedtek neki, ki is azt illendő háladatossággal és köszönettel el is fogadta».

«Istenben boldogult édesanyjuk testi ruháját és fehér ruháit» *Bezerédj* Anna egyetlen leányának engedték, ki azt a rokonok és ismerősök közt szétosztotta. Az asztali és házi fehér ruhá-

kat, házi eszközöket pedig «5 egyenlő nyilakra osztották s Ignác úr mint öregebbik először, utána Mihály úr maga személyesen és úgy azután István, Ferencz özvegye és Anna (Jezericzkyne) reája sorsot húztak.

A győri házat kótyavetye útján *Kozma* Gergelynek adták el 25.000 forintért. A házi bútorokat s egyéb felszerelési tárgyakat is árverésre bocsátották, a melyek nagyobb részét az örökösök maguk tartották meg.

A drágaságokat előbb győri, majd az igazságosabb osztály kedvéért bécsi ékszerészszel is megbecsültették, azután a gyöngyöket, gyémántokat, ezüstöt s más drágaságokat nyilvánással szintén elosztották s «két rengő briliánt tűt, két hasonló fülbe való rózsát s egy nyakban függő hasonló szívet Ferenczy Antalné Zsófia leányának, *Argay* Mihály hitvesének, egy ezüst gyertyatartót *Bezerédj* János testvérjük özvegyének ajándékoztak». Egy aranyozott monstrantiát kapott a bezerédi templom, az «öregasszony hálósobájában állott Jézuskának ezüst megaranyozott koronáját s világgolyóbisát, mely 13 $\frac{3}{4}$ lat ezüstöt nyomott, 41 forint 15 krajczárban Mihály úr, a könyvtárt pedig 187 forint 7 krajczár értékben *Bezerédj* Ignác tartotta meg».

A házeladásból s más tárgyakért befolyt összeget 31.414 forint értékben a hagyatéki terhek kiegyenlítésére fordították, de még egy pár ezer forint fennmaradt.

Azután szóba jött a birtok felosztása. A legöregebb testvér Ignác úr megkérdezettvén, ő maga részéről a mellett volt, hogy ő »díszesebbnek és hasznosabbnak tartaná, az atyák példaira is, a kik némely nemes Zala vármegyében levő javakat már több íztől fogva osztatlanul kormányoztak, továbbra is az atyai és anyai javakat együtt tartani és a közös gazdálkodást folytatni, de mivel látta, hogy többnyire az osztály mellett vannak, mivel a *közös gazdálkodás több nehézségekkel jár, legyen meg az osztály*». A család ehhez képest azt végezte, hogy «István úr kérje fel *Schneeman* József Tolna vármegye rendes földmérőjét, ki a puszták állapotját igen jól ismeri, hogy

annak öt egyet érő részre osztására tegyen javaslatot. Hogy ez annál igazságosabban történjék, maga mellé vévén két faddi, két szentgyörgyi és két medinai, előre egy szolgabíró úr által meghitezendő gazdákat — a kik t. i. a pusztákat jobban ismerik és az oda való tisztek és öregebb cselédek közül pro informacione jelen levén, az említett 6 becsüs és az ő maga voksa és ítélete szerint classificálja a határt, szántóföldeket, réteket, bozótokat, homokokat, a privativum erdőket és a közerdőket. E munkálatokkal pünkösdig készüljön el, s az épületek, marhák és egyéb instructiók becsüi is ekkorra halasztattak».

«A szentmihályi, szerdahelyi, szentmiklósi, bezeredi, koppányi, dötki és teleki részek egyedül a fiú ágat illetik, a kis, nagyörbödi, homoródi portiók a szentmiklósi szőlővel, az 1760-iki osztálylevelél szerint a görbei dézsmás szőlővel együtt leányágra is szállanak. Ezek is hites emberek becsüje szerint classificáltassanak, az épületeket, instructiót a testvérek maguk becsülik fel. Addig pedig, míg az osztály megtörténik, mind az atyai, mind az anyai javak a mostani állapot és kormányzat alatt maradnak.»

Az itt tervezett birtokmegosztást azonban egyelőre nem vihették keresztül. Komplikálta a dolgot a két özvegyi tartás s hogy Bezeréden az urbariális még el nem végeztetett, a bezerédi, dötki, koppányi jószágok még a régiebb osztályos ágakkal is osztatlanok, Szerdahelyre nézve pedig az Esterházy herczegség részéről ex jure és proportionális per kezdődött s így némely az osztályt háborító változások lehetnek. Az atyafiság ezért elhatározta, hogy a mint a tolnamegyei anyai jószágok már 1820 Szent Mihálytól 1829-ig bérbe adattak, úgy ezek a jószágok is 1829 Szent György napig bérbe adassanak. A tolnai anyai részt és Szerdahelyet id. *Bezerédj* István, a többi birtokokat *Bezerédj* Ignác Győr vármegye főszolgabírája vette bérbe. *Bezerédj* István egész évre 23.000 forintot fizetett váltó czédulában, *Bezerédj* Ignác pedig 2900 forintot, az így befolyó 25.900 forinton arányosan osztottak, úgyszintén felosztottak a szerdahelyi s más ingóságokat s az állatállományt is.

Id. *Bezerédj* Istvánra tehát ezzel a bérlettel meglehetősen nagy anyagi gond nehezedik, annál is inkább, mert a feleségére esett felsőbüki Nagy vagyronra is megtörtént az osztály s felsőbüki Nagy Pál valósággal meglepte testvéreit a reá esett örökrész eladásával, a melyet testvérei is nagyon szerettek volna megtartani. Nagy Pál ugyanis — a mint Péter testvére írja *Bezerédj*-nének — 1820 december 12-én elvitte hozzájuk az alispánt és *Tarrt* s előttük kinyilatkoztatta, hogy büki birtokát eladta *Fankovicsnak* 120 ezer forint «*borzasztó*» összegért. Ezen összegre már 1818-ban 20 ezer forintot kapott, hogy adósságai-

*ifj. Bezerédj Istvánra mint
első atyámnak, a' ki a' ha-
szonbirtó' meg katalmasította.*

32. BEZERÉDJ ISTVÁN NÉVALÍRÁSA.

nak nagyobb részét kifizethesse. Jövő újévkor lesz az átadás, a melytől 5 évet számítva ismét kap 20 ezer forintot és minden évben, 10 éven át keresztül 8000 forintot s így az egész 120 ezer forint vételár ki lesz fizetve. Addig szerződésileg kikötötte, hogy házát összes kertjeivel lakásul és élvezetül használhassa.

Felsőbüki Nagy Pálnak ez a kijelentése nagy keserőséget okozott a testvéreknek. Különösen Sándor testvérével volt heves jelenete, de Péter is megmondogatta véleményét. Mindez egy jó óráig tartott, ekkor aztán Pál azt a nyilatkozatot tette: «hogy a mostani kellemetlen és kritikus helyzethől menekülhessen és hogy jövőjét biztosíthassa, ezen előnyös eladástól el nem állhat, de hogy a világnak és rokonságának bebizonyítsa, hogy a birtokot nem azért adta el, mintha az eladási árnak a nyakára szeretne hágni, itt az alispán előtt és a vármegyei közgyűlés előtt kijelenti, hogy ő birtokát eladni kénytelen volt,

hogy azonban az egész 100 ezer forintnyi összeget a megyénél letéteményezi és pedig részükre, és a megyének szabad kezét enged, hogy ezen összeget részükre biztosítsa. Az alispánt kéri, hogy az összeg kamataiból még fennálló csekély adósságát fizesse ki, sőt megengedi, hogy ezen pénzen a testvérek birtokot vehessenek, csak ő biztosítva legyen, hogy addig míg él, évenként 6000 forintot kapjon. Így all a dolog — jegyzi meg Péter — én azonban nem látok lehetőséget, hogy mi, ha *négyen* összeállunk is, a birtokot megtarthassuk.

Az itt elsorolt anyagi dolgok aztán határozottan siettetik és szükségessé teszik a gazdálkodásban való erős kezét, a birtok intenzív kihasználását s ezzel kapcsolatban ifjú *Bezerédj* István-nak teljes önállósítását. Édesatyja kérelmére 1821 február 19-ről keltezve Tolna vármegye bizonyáglevelet állít ki arról, hogy id. *Bezerédj* István fiát: ifjú *Bezerédj* Istvánt és Pált teljhatalmú meghatalmazottjának vallotta.

De volt erre még más ok is. Idősebb *Bezerédj* István azért is kívánta fiának a *teljes önállóságot* biztosítani, mert 1821 június 25-én, tehát mindezekre alig pár hónap múlva elkövetkezett ama ünnepélyes pillanat, a mikor a fiatal István beérkezik a földi boldogság révébe s oltárhoz vezetí szíve választottját: *Bezerédj* Amáliát.

V.

BEZERÉDJ ISTVÁN ELSŐ HÁZASSÁGA.

MIKOR BEZERÉDJ István 1818 elején Győrön át boldogan sietett le Pestről Szekszárdra, esküdti beiktatására, azt a «kegyet» kérte édesatyjától, hogy útközben «urabátyjához», *Bezerédj* Györgyhöz is benézhesen Veszprémbe. Ez a «vargabetüs» kis kitérés azonban már nem afféle sablonos rokoni látogatás volt, de az atyafiságos érzés mellett az első, mondhatni, gyermekszerelem lobogó lángja is vitte, vonzotta a fiatal *Bezerédj*t a veszprémi úri kuriához.

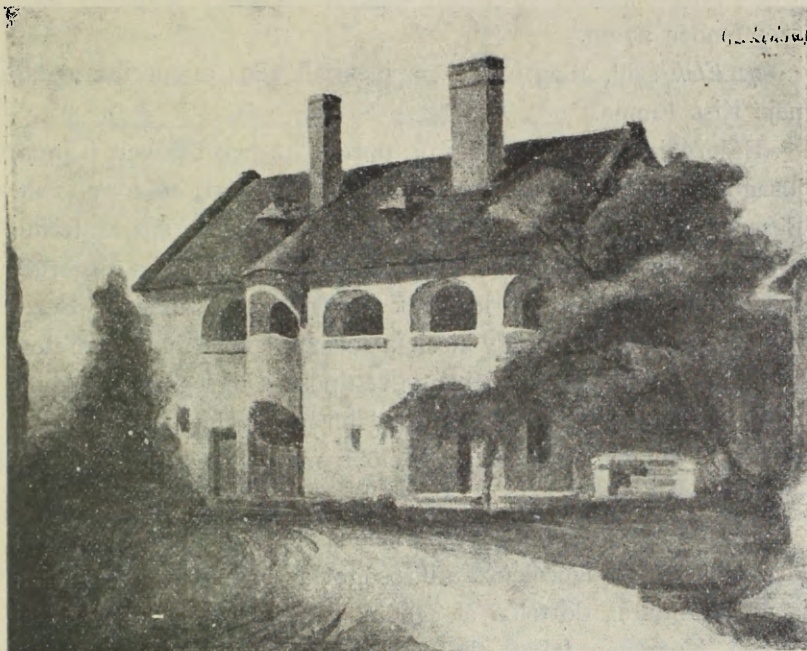
Említettük már, hogy Bezerédj György, ki többször volt országgyűlési követ s később 1827-ben alnádor, 1829-ben a kőszegi kerületi tábla elnöke lett, előbb Veszprém vármegyének főnotáriusa volt s hogy a fiatal Bezerédj jogi tanulmányainak befejeztével, mint messzeföldön híres jogászhoz, ő mellé ment praktizálni. 1815 decemberétől 1816 augusztus 1-ig maradt ugyancsak itt, a mi a «teljes jogi gyakorlat megszerzéséhez, még az ő ítélete szerint is, nem volt elég idő», de arra igen is elég, hogy abban a kedves, vonzó, meleg családi körben a fiatal gyermekkori érdeklődés s később a szerelem mélyebb érzése verjen gyökeret két, egymásnak teremtett, fiatal, fogékony szívben.

Bezerédj György a család tradíciói szerint nagyon okos, előrelátó, családja javáról lelkiismeretesen gondoskodó férfiú volt. Műveltsége, tudása meghaladta az akkori kor műveltségének átlagos színvonalát. Annyi bizonyos, hogy Bezerédj István mindenkor a legmélyebb tisztelet hangján emlékezik róla, bár a konzervatív gondolkodású öreg úr sok tekintetben nem volt vele egy véleményen s nem egyszer, ha nem is — korholja, de érthetően tudtára adja aggályait, sőt nehezteléseit is vejének, a szélsőség felé inkább hajló politikai magatartása miatt.

Bezerédj György mezőszegedi Szegedy Antóniát, *Szegedy* Rózának, Kisfaludy Sándor hitvesének a hugát vette feleségül. Ezen rokonság révén lett a Szegedyek kámi birtoka, hol *Kisfaludy* Sándor a XIX. század első éveiben lakott és szépséges verseit írta — *Bezerédj* Györgynek, majd később fiának *Bezerédj* Lászlónak tulajdona. *Bezerédj* Györgynek egyébként Szentivánfán is volt birtoka, veszprémi hivataloskodása alatt voltaképpen jó ideig itt volt az igazi otthona egész 1829-ig, a mikor május 6-án a báró Sennyeytől megvett sennyei (Vas megye) kényelmes, régi kastélyba hurczolkodik, a melyre felesége egyik levelében azt jegyzi meg: Remélem, onnan nem hurczolkodom többé!

Ez az óhajtása be is teljesedett Bezerédjnének, a mint unokája, Bezerédj István (B. László fia) nyug. főispán írja a Budapesti Szemle 1913 júliusi számában (75. lap): «Leszámítva a

köszegi téli szállást, hátralevő éveit Sennyén töltötte el, körülvéve férje és gyermekeinek szeretetétől, kiknek körében 1842-ben ragadta el a korai halál; végső kívánsága az volt, hogy szeretett László fiának lakhelyén Kámban legyen eltemetve, a hol a fiú kegyelet kápolnát emelt a jó anya hamvai felé.»

33. SZEGEDI RÓZA BADACSONYI HÁZA.

Bezerédj György és Szegedy Antónia házasságából hét élő gyermek származott:

1. *Bezerédj Amália*, Bezerédj Istvánnak első felesége, született Szentivánfán 1804 április 15-én, meghalt Mária-völgyön 1837 szeptember 21-én.

2. *Konstanczia*, férj. Okolicsányi Károlyné, született 1806-ban, meghalt 1836 szeptember 27-én.

3. *Etelka*, Bezerédj Istvánnak második felesége, szül. 1807-ben, meghalt 1888 június 15-én.

4. *Antónia* szül. 1809 márczius 9-én, meghalt 1891 márczius 7-én.

5. *Lujza*, felsőöri *Bertha* Antalné, szül. 1810-ben, meghalt 1872 jún. 19-én.

6. *László*, Vas vármegye főjegyzője, képviselő (neje verebi *Végh* Angela), szül. 1813 július 25-én, meghalt Kamban 1871 szeptember 27-én.

7. *Elek* szül. 1823 jún. 4-én, meghalt 1894 augusztus 23-án, neje Kiss Emma.

Bezerédj Györgyné a régi úri porták háziasan nevelt leánya, jószágos, melegkedélyű s családjának élő úri asszony volt. Bezerédj György pedig komoly, tudományosan képzett férfit, a kitől sokat lehetett tanulni. Nem csoda tehát, ha Bezerédj István fiatal, tudnivágyó lelkének imponált princípálisa: Bezerédj György, ki talán egy kicsit a formák embere volt, szeretett tekintélyt tartani, de alapjában véve típusa a melegszívű, rokont, barátot szerető igazi magyar táblabírónak. Unokája *Bezerédj* István jó humorral jellemzi az előbb már említett művében, a mikor ezeket írja róla:

«Az öreg *Bezerédj* az abszolutizmus alatt lemondott a kőszegi ker. tábla elnökségéről (ezt a bíróságot az új rendszer különben is megszüntette), de télen át ezután is megszokott tartózkodási helyén Kőszegen lakott, hol szerette gyermekeit és unokáit maga köré gyűjteni. Ezekről a családi összejövetelekről még most is tud a szóbeli hagyomány, különösen a fiatalabb nemzedéknek, az unokáknak emlékezetében élnek azok, mint a *szertartásos unalom emlékei*. A hosszú téli estéken meggyűjtötták a szalonban két ezüst tartóba helyezett stearin-gyertyát, a kanapén s a karszékekben helyet foglaltak az idősebbek, a nagy asztaltól távolabbi székek pedig a fiatalabbaknak jutottak kor szerint, úgy, hogy a legfiatalabbak kerültek legmesszebbre, egy bizonytalan félhomályba, s minthogy az idősebbek beszélgetését zavarni, vagy pláne egymás közt tréfálni nem volt szabad, az idő bizony igen *lassan* múlt a nyugtalan fiatalságnak. De az

idősebbek sem mulattak valami élénken; az öreg úr patientekártyáit rakta, leánya és menyé kézimunkán dolgoztak, halkan társalogtak és lopva szundikáltak, míg végre a «hora legalis»

Süveg János 15. évi 1829
 Drága kedves Uram Öljön

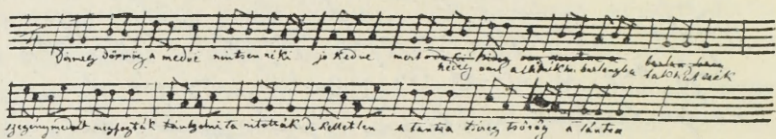
Kisfaludy Sándor, Keresztélyi László, így is értesít
 gyalmas, és tehetséges kereskedő, most az én egynek
 Keresztélyi Curiamint is átváltoztam, erre egy olajkő
 melletti ház épített; mindegy azonban ezen a
 vidéken a megvásárolt ház igen terjedt, ezen kívül
 hogy ő maga az általa városszabály megvásárolt ter-
 ményű Uraknál ajánlotta. Ezenbe jött, hogy
 Uram Öljön, és hozzáférései is voltak a megvásárolt
 területek. Kérem kedves Uram Öljön, mindegy,
 és nemcsak egy kis földet tudom ajánlani, ha
 földet megvásárolt területek már eladták, vagy sem?
 - Ha még meg volna, tehát Kisfaludy Sándor meg
 fogja ezt várt, ha 2000 forint volna is megvásárolt
 földet kíván. Ő az ajánlta, hogy a megvásárolt ter-
 ményekhez képest elvett földet kíván mind-
 egyrészt kasszán; a megvásárolt egyeztetés elvett,
 az mindig két pengő fizetést, és a kassza jog-
 sultsága az utolsó területek, és megvásárolt

34. KISFALUDY SÁNDOR LEVELE BEZERÉDJ ISTVÁNHOZ.

el nem érkezett; háromnegyed tíz órakor az öreg úr összetette kártyáit, jó éjt kívánt és aludni tért, a fiatalabbak pedig a megkönnyebbülés érzetével szintén visszavonulhattak.»

Hát a későbbi időkben lehetett mindez így, bizonyára így is volt, mivel az öregséggel már velejár bizonyos zsarnoki

hajlam, de a fiatal Bezerédj odakerültek az «öreg György» úr még a 40. életévébe sem lépett, javakorbéli férfiú volt, ki — a mint híres badacsonyi szüretjei s a házánál való gyakori összejövetelek bizonyítják — nem volt rideg és világtól elzárkózott ember, veszprémi és szentivánfai rezidenciája pedig éppen nem keltette ama bizonyos «elátkozott kastély» benyomását. Elég hangos, víg élet folyt ott, nyílt úri házat gyakrabban keresték fel a vármegye előkelői, a széles kiterjedésű Bezerédj család tagjai s a Szegedy és Kisfaludy rokonság. Amália maga is írja később az urának, hogy a «*papa gyakran meghívja az urakat az étkezéshez, este is ritkán vagyunk egyedül*».

35. BEZERÉDJ ANÁLIA DALIÁM-KOMPOZÍCIÓJA.

De ha egyéb nem, elég élénkséget kelthetett a házban a vidám gyermekzaj is. Akkoriban már öt leány és egy fiú szaporította György úrnak nem csekély apai gondját, de egyszerűsmind nem is kis örömét. A leánykák közül a legidősebb Amália volt. 12—13 életévéhez képest, ha testileg talán nem is, de szellemileg annál fejlettebb. Élénk, temperamentumos kis csöppség. Okos, «önálló» gondolkozású, mint általában az olyan családok gyermekei szoktak lenni, a kik a várva-várt «trónörökös-nél» előbb születnek s így bizonyos tekintetben *fiús* nevelésben részesülnek. Nem azt jelenti ez, mintha a gyöngéd anyai szeretet nem érvényesült volna a kis Amália nevelésénél, de azt, hogy mivel egymásután öt leány született és egyetlen fiú sem, az édesapa végre is leányánál érvényesítette az *első fiúnak szánt* nevelési elveit. Meglátszik, hogy kivált a kis Amáliával sokat foglalkoztak. Atyjának klasszikus műveltsége, a mely latin nyelven írt önéletrajzában is megnyilvánul, sok tudást csepegtetett az ő fogékony lelkébe. Az akkori szokás szerint a jó öreg

«butordarabon», a gyerekszoba teljhatalmú «Bábinénijén» kívül — ki a gyerekeket gondozta, felügyelt rájuk, s őket mint «pallós joggal» felruházott személyiség, még meg is büntette — külön nevelő és prefektus is volt a háznál. Különösen a nyelv-

Piros Rosa királynét
 At his kékbe sea szát
 At méget zola le neze
 At kezi s'kelem melyezzi -

~~Kékbe mint s'kelem melyezzi -~~
~~At méget zola le neze~~

~~At méget zola le neze~~

Kékbe mint s'kelem melyezzi -
~~At méget zola le neze~~
~~At méget zola le neze~~

~~At méget zola le neze~~

~~At méget zola le neze~~
~~At méget zola le neze~~
 Nem leng mind s'kelem

36. BEZERÉDJ AMÁLIA GYERMEKVERSIKÉJE.

vek tudására fektettek fősúlyt. Amália a magyaron kívül beszélt és írt németül, francziául, sőt tudott angolul is. A többi testvérek is hasonló nevelésben részesültek, sőt mikor a fiatal László felserdült, az öreg György úr kinyitotta a «legnagyobb bugyellárisát» is és 1000 pengő forintnyi, akkoriban nem kis

költséggel Angliába és más helyekre — külföldi útra küldte a fiát, ki aztán az *Augusz* Antallal megtett utazásáról érdekes naplóban számolt be.

Amália a több nyelvtudáson kívül jól zongorázott s a kor romantikus szokása szerint ügyesen pengette a hárfát, sőt kellemesen énekelt is. Finom zenei hallása volt. A későbbi években elég volt egy-egy magyar dalt hallania, tüstént elénekelte zongora- vagy hárfa-kísérettel. Ezért aztán később, kivált Pali sógora, ki igazán virtuóz volt a zongorázásban, mindig azzal kedveskedett neki, hogy bárhol járt is, hozott egy-egy «új magyar nótát» Amáliának, a mire különben Pált István bátyja is egyre biztatgatta. Különben Amáliának szép zenei tudását igazolják azok a fülbemászó apró dallamocskák is, a melyeket később a Flóri könyvében megjelent gyermekverseihez komponált.

Az új «*patvarista*» tehát elég kellemesnek találta a veszprémi Bezerédj házat. Tanuskodnak erről az abból a korból fennmaradt francia levelei, a melyeket Pál öcscséhez irogatott. Ezek a levelek elég érdekes fejlődését mutatják nemcsak a fiatal Bezerédjnek, de lassanként kimutatható belőlük az Amália iránt évről-évre *fokozódó érdeklődése* is. Alig van levele, hogy a kis «*cusimról*» meg ne emlékeznék. Így az érdekes felfogásra valló bevezetés után mindjárt már a legelső, magyarra fordított levelében is van Amáliáról szó:

Veszprém, 1815 december 19.

Kedves Palim,

Nem kívánok boldog újévet s arra kérem, hogy Ön se nekem. Minek mondjunk egymásnak olyan dolgokat, a melyek felől egyikünk sem kételkedik. Majd tettekkel és nem szavakkal fogjuk egymás iránt való kölcsönös szeretetünket bebizonyítani. De azért kérem, hogy nevében kívánjon boldog újévet *mindenkinek*, a ki arra — *számot tart*.

Én itt jól érzem magam. Nagybátyám és nagynéném egészen *kedvemre* valók. Minden időmet, mely elfoglaltságomból fennmarad, velük töltöm. Arra kérem, hogy vegye meg számomra

a «Moszkvai ütközetet» s küldje el azt nekem, ha nem tudja másképpen, hát gyorskocsin. De kérem, hogy el ne felejtse. Értesítsen arról is, hogy mit mondott *Klein* úr a leczkét illetőleg, melyre vonatkozólag arra kértem öt utolsó levelemben, hogy azt őrizze meg — *cusinom* részére. Írja meg, hogy tölti idejét, hogy mulat, milyennek ígérkezik a farsang, mit csinálnak összes ismerőseim, hogy van Szeleczky? Egy nap majd írok neki. És Lisette elmegy-e a bálba? Vagy a fogadalom, a melyet tett, még mindig tart? Arra kérem, hogy ne rövid, hanem hosszú levelet írjon nekem, a mely körülményesen beszámol mindenről, a miről gondolja, hogy az engem érdekel. Üdvözölje nevemben *Oberrauch* urat, majd elviszem neki Madonnáját én magam husvétkor. Mit csinálnak a tanár urak? Ne felejtse el, kérem, nekik *idönkiut* átadni üdvözetemet.

Isten vele, kedves Palim, ne késlekedjék sokáig az írással
Pistájának.

— Üdvözölje nevemben Majláth grófot, boldog újévet kívánok neki. Testvére írt nekem, nagyon jól érzi magát s nagyszerűen mulat.»

Az első levél után aztán gyors egymásutánban következnek a többiek. Megtudjuk belőlük, hogy a fiatal István közben szorgalmasan festeget. Mentegeti magát, hogy *Oberrauch* Madonnáját még most sem küldte vissza. Olvasta az ujságokban a levelet, a melyet Ő Szentsége a pápa írt *Klein* úrnak. Gratulációját küldi neki.

Egészen bizonyosra vehetjük, hogy a fiatal Bezerédj nemcsak a «leczkéket», de a «Moszkvai ütközetet» is már előzőleg odaigérte Amáliának. A következő, 1816 január 15-iki levelében azért kérdezi: mi van a megbízásaival s kéri Pál öcscsét, hogy sürgesse komissióit? A «Moszkvai ütközet» valami másolásra alkalmas kép lehetett. A mint az előbb emlegetett Madonna is bizonyítja, Bezerédj kedvvel másolgatta le a neki megtetsző képeket. S csaknem bizonyos, hogy a kis Amáliát is segítette rajzolási leczkéiben. Talán éppen együtt tanulgattak, mert később

Amália is egészen jól kezelte az ecsetet. Bizonyítják ezt az egybekelésük harmadik évében írott levelei. Talán akkor váltak el először egymástól hosszabb időre s a csekély távollétet Amália szüleinél arra használta fel, hogy magát lefestesse s hogy a festésben is órákat vegyen. Azt írja, hogy valami *Colibachi* nevű festőhöz jár, a kit élvezet festeni látni. Egyetlen egy ecsetvonása sem vész el, mindenik arra szolgál, hogy az egészet szépítse. A saját arczképével azonban Amália nincsen megelégedve, a homlok, a szemek és az orr jók, ellenben a száj és az áll nem. Meg is mondja neki, a legközelebbi ülésnél, hogy az áll nagyon széles, a szemöldökök nagyon magasak, ha ezeket kijavítja, az egész hasonlóbb lesz.

Különben gyermekes örömmel írja le, hogy az arczkép elragadóan van festve, bele se fáradt a nézésbe. A háttérbe egy fatörzset rajzolt a festő egynéhány elszórt ággal, a melyek halványzölden a távolból elragadó hatást tesznek. Rábeszélte őt, hogy a fejére kék drapériát tegyen. Ennek a fátyolnak ránczai a mellre esnek és fedik a derék egyik oldalát. Továbbá fehér bluz volt rajta kék övvel, a melyek biztosíthatja, hogy kedvezően hatnak. A festő elbeszélte egész élettörténetét s kinyilatkoztatta, hogy élvezet lenne neki, ha Amáliának órákat adhatna, fel is ajánlotta, hogy elviheti bármelyik képét lemásolás végett. Különben nem bánja, hogy arczképét vele festette meg, mert máris többet tanult, mintha órákat vett volna tőle. Most egy Madonnát másol, de nagyon sok baja van a fátyolával. Rossz a rajzdeszkája is, hajladozott, a festést megnehezíti. *Colibachi* azt is adott és ezenkívül egy elragadó fejet is másolni. Kéri a férjét, hogy küldje az 50 forintot, hogy a festőt kifizethesse.

De visszatérve, a következő levelek aztán (1816 június 23) már kezdenek bizonyító erejüvé válni Bezerédj érdeklődését illetőleg. A természet nem igen áldotta meg hódító, délczeg külsővel. Inkább alacsony termete volt, vézna teste, sajátos fejalkotással s a könyvekkel való sok társalkodás egy kicsit

hátat is hajlottabbá tette. Igyekszik tehát megkorrigálni a természetet. Határozottan többen törődik az öltözködésével, mintha bizony egy kicsit kelletné is magát: «saját kompozíciójú vadászöltönyt akar csináltatni». S a Larvan-féle nagyobb doboz fogpor mellett, egyszerre egy egész kis láda kölni vizet kér — nyolcz üveggel. (Lisette majd meghozatja Bécsből — Treveritől.) Hangsúlyozza, hogy *minden rendelkezésére álló idejét a nagybácsiéknál tölti*. Bálban is mindössze csak egyszer volt. Lehet, hogy holnap is elmegy, de legfeljebb csak *egy órára*. Itt már akaratlanul is az a kérdés tolu az ember ajkára: Mit is keresne *tovább* ott, mikor a 13 éves kis Amália még úgy sem mehet?

De nem vagyunk rászorulva ilyen, kissé talán erőszakos találgatásokra, tapogatózó lélek-analízisre. A fiatal Bezerédj fokozatosan maga adja a bizonyítékokat kezünkbe. További leveleiben hüen beszámol veszprémi napjairól. «A telet nem szereti, mert ott nagyon hideg van, igaz, hogy ez Magyarország *Szibériája!*» De a tavasz már egészen kellemes. «Rendesen érzi magát, azaz: nagyon jól». Vadásznak, bár kevés eredménnyel, később (1816 május 22) «*kirándulásokat tesznek a környéken*» s akkor már az «*ország Szibériája*» kellemes és «*nem sokkal áll alantabb Pozsony vidékenél.*» Bizonyára a kis Amáliának is van már ebben része. Nem a vidék, az éghajlat változik meg, de Bezerédj lelke megy át lassanként *tavaszi* változásba. A kis Amália rátette a szívére kezecskéjét. Még talán játszik, inceleg vele, a mi az ő gyermekes, bohókás, egy kicsit szeleburdi természetéhez nagyon is jól hozzáillik. Hiszen az ő romantikára hajló szivecskéje még később is úgy tud örülni a *virágnak* és a *lovagi hódolatnak*. Asszony már s mondhatjuk, a legboldogabb asszonyka, de Pöstyénből írott levelében gyerekes örömmel dicsekszik az urának, hogy *virágcsokrot* és *éjjeli zenét* is kapott s mintha most is hallanánk jóízű kacagását, a mikor hozzát teszi: «de hát az anyósa és a tanti (Jezernitzkyné) vigyáznak is reá, mint egy 13 éves kis leányra».

Annyi egészen bizonyos, hogy István kezdi Amáliát észrevenni. Egyszerre csak üres lesz a hajlék s hiányozni kezd a Bezerédj házból valami. Amália egynéhány hétre Pozsonyba ment rokon látogatásra, valószínűleg Ignác bácsijához, s ott a sok szórakozás között egy kicsit elfelejtkezett nemcsak édes szüleiről, de az ő Pista «cusinjáról» is. István tehát, mint hogyha «reklamálná» őt; a mikor a következőket írja öccsének:

Veszprém, 1816 július 13.

Kedves Palim,

nagy köszönet azért az örömért, melyet nekem szerzett azzal, hogy oly jó híreket közölt velem saját magáról és a *cusinról*. Csak folytassa kérem és írjon nekem olyan gyakran, mint eddig. Mondja meg Málinak, hogy bár nagyon örülünk az *Öntől kapott értesülés alapján* annak, hogy jól van és elégedett, de azért nem kevésbé szeretnénk erről *az ő levelei révén* értesülni; hogy gyakran, nagyon gyakran beszélünk róla; hogy édesanyja *nagyon nyugtalan volt addig*, míg az Ön révén nem kapott értesítést, gyakran említette, hogy ő maga megy el Pozsonyba, ha még sokáig tart, hogy nem kap róla hirt; hogy *Kisfaludyékkel* megünnepeltük a névnapját és hogy nemsokára látni fogja Bertalan urat, ki neki sok mindenfélét fog vinni. Mindnyájan öleljük őt . . .»

— Mái azonban még erre is hallgat, sőt Pál is, a miért aztán a következő levél még határozottabb:

Veszprém, 1816 július 24.

Kedves Palim,

a posta megjött és semmi levél Pozsonyból! Uram! Ön nem nagyon bizonyítja be előttem az örömet, a melylyel, mint mondja, nekem ír! és Amáliáról nem tudunk mit gondolni. Mondja meg neki, hogy ha *el tudná képzelni kedves, jó anyjának gyengéd nyugtalanságát*, biztos vagyok benne, hogy akkor nem késlekednék oly sokáig, hogy megszerezze neki az örömet, hogy *ő maga adjon hirt magáról*. Vigye el neki ezt a levelet

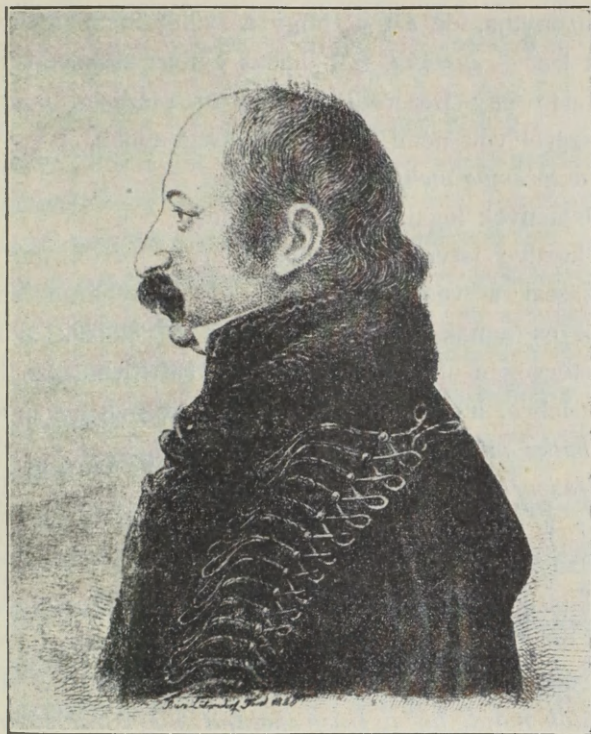

BEZERÉDJ ISTVÁN.

(Olajfestmény a hidjai Bezerédj-kastélyban.)

és mondja meg neki, hogy öleljük őt. Mi a *körülményekhez képest* jól vagyunk. Isten vele: Pistája.»

Lám, lám, a fiatal patvarista itt egy kis ravasz prókatori fogással a «*kedves, jó anyát*» tolja előtérbe, de lehetetlen ki nem érezni már a sorokból *nehéztelést* Amália hallgatása miatt,

37. BEZERÉDJ GYÖRGY.

ez az odavetett kifejezés pedig, hogy a *körülményekhez képest* jól vagyunk, resignációra hajló sejtelmességével sokkal többet mond annál, mint a mit voltaképpen mond.

— Sajnos, itt az érdekes fiataalkori levelezés megszakad. De a gyermeki érdeklődéstől a férfi szerelméig terjedő *nem hosszú* utat érdekesen világítja meg Pálnak, egy már pesti jogászokodása idejéből írt levele, a melyből határozottan kitűnik, hogy az

immár 15-ik életévébe lépett Amália nem is kis űrt tölt be Bezerédj István szívében. Testvére Bezerédj Pál 1819 szeptember 19-én kelt levelében: «Írigyli Pistát, hogy az már otthon lehet, de négy hó múlva ő is otthon lesz s már előre örül az esti *családi beszélgetéseknek*, mikor Pista majd *Máliról*, ő meg majd Pestről beszél.»

Ez a levél már nemcsak a fiatal Bezerédj István meleg vonzalmát bizonyítja, de azt is, hogy a szülék nem igen idegenkednek a kis — *cusintól*. Sőt, ha az ember összeveti a dolgok állását, talán úgy Bezerédj György úr részéről, mint István szülei részéről volt némi kis czélatosság abban, hogy a fiatal István *Veszprémbe menjen patvariára*.

A fejlemények legalább ezt igazolják.

Ettől kezdve Istvánnak szüleihez írott levelei tele vannak vágyakozással a veszprémi kuria felé. Gyakran emlékezik Amáliáról és annak szüleiről. Mélyen sajnálkozik Bezerédjné súlyos betegségén s egyszer Szerdahelyről jövet azon bosszankodik levelében, hogy onnan oly *korán*, még világosan el kellett jönnie, «*hátha még a veszprémi út nem volna előtte, a hol oly igen jó lesz nékie*». «De hiszen az a husvét is csak eljön ám, eltölt már *egynéhány óra*, pedig hiszen ezek teszik a napot.» (Pápa, 1820 február 8.)

Úgy látszik, a szerelmes István már ekkorra szerette volna szüleivel boldog egybekelésük napját meghatározni. Epedve várja le édesatyját Tatáról, hogy vele menjen Szerdahelyre. «*Beh örülök majd, ha a Basa holdját megismerjük a dorogi úton. Édes Mamám két hétre már Szerdahelyen leszünk és sétálunk a kertben . . . Beh örülök . . .*»

Szülei azonban, talán mert hogy Amália nagyon is fiatal volt még, nem látták elérkezettnek erre az időt. A szerelmes Istvánnak így napról-napra nehezebb a várakozás. Pedig közben Veszprémbe is járt s ezen útjáról írja: «*Veszprémet nehezen hagytam el. El fogják gondolni, valahányszor ott voltam, mindig boldogabb s boldogabbnak érzem magamat és lelkem többet-többet mulat ott!*» (Hidgya, 1820 május 10.)

Közben erős szemgyüladáson esik át s a lakodalom halasztására talán némi kis anyagi okok is közbejárszanak. A birtok mindig több-több befektetést igényel s a gondos szülék szeretnék, ha a fiatalok majdani otthonát mennél kényelmesebbé tehetnék. A fiatal István tehát itt is, ott is kölcsön után jár, biztatják mindenfelől, míg végre az «insurrectionális cassához» fordul. «Több 5000 forintnál nehezen lesz ott, de az is jó», írja s maga akarja felvinni a pénzt, de *csodálatoskép* megint csak — *Veszprémbe*.

1820 november 30-án kelt levelében ugyanis oda hívja le édesapját és édesanyját, de levele végén *«igaz szívből esedezik édes szüleinél, hogy ha nem jönnének össze Veszprémbe, méltóztassanak azon édes terminust rövidíteni»*. «Érzem magamban, hogy nem jó már sokáig halasztani, mert lelki és testi erőm nem gyarapodik.» «Majd a tavaszon ide lenn rendbe szedünk mindent, azután július 2-án egy jó Boldogasszonynapja vagyon, a mi Györgynél is nevezetes nap, ki is a mikor mondtam neki, hogy édesanyám *«Boldogasszonynapot»* óhajt azt gondolta, hogy az igen is jó lesz.»

«Ha nem előbb, legalább akkor *bizonyosan*, édes Papám és Mamám! Mikor alig várom azon boldog szempillantást! Azután addig majd rangirozzuk magunkat és azután oly szerencsés, oly boldog és *mindenre alkalmas* leszek! Könnyörgöm még egyszer *egész szívemből*.»

Ez az «édes terminus» aztán bár még egy kis eltolódást szenvedett, 1821 június 25-ikével végre mégis elkövetkezett. Az ezen a napon, Szombathelyen kelt esketési bizonyítványban *Somogyi* Lipót szombathelyi püspök bizonyítja, hogy «nemes *Bezerédj* István, tolnavármegyei aljegyző — a tolnai parochia kötelékében és *Bezerédj* Amália Veszprémből, eleget tevén a törvényes kötelezettségeknek, t. i. a háromszori kihirdetés alóli felmentésnek és az elbocsátásnak, perlaki *Somogyi* Károly és Ferencz több nemes vármegyei táblai ülnökei, mint tanuk előtt, a kath. egyház szertartásai szerint házasságra léptek».

A fiatalok a házasság megkötése előtt ifjú Bezerédj István kezeírásával, móringlevelet irtak alá, a mely beszédes bizony-sága ama ösrégi magyar szokásnak, a mely a nőt, a *feleséget*

*I*nfrascriptis prescribis Julem Jano, aqyfoy,
 quod debiles Sporis Supbanum gypje Bezeredy,
 A Comis Tolpensis Nic. Thomam Barabian
 Tolpensem, et Virginem Amaliam Bezeredy
 Vepreimensem, prohibere iurac ad usum qe
 partem a suis legalibus compositionis tan Dispropu
 me a primis matrimonio promissio obici Demeracis,
 vibus, quam Dimissione, civam Dominis Carolo
 et Leopoldo ambobus Sonogy de Arlas plurimus
 Ad Comum Tabula Patria Helykoribus, veluoi
 ad huc usum requisitis Tepeibus, jura viana
 S. Maris Calypji Romani Catholici, sub
 habere in matrimonium junsera, si egularis.
 In quom Julem prescribis man propria
 Subscriptas, et Sigillo meo roboratas corradedi
 cepe Liceras. Sabana die 25 Mensis
 Junii Anno Domini 1821

*Leopoldus Sonogy
 Jurej oboravit*

38. SONOGYI LEOPOLD BIZONYÍTVÁNYA BEZERÉDJ ISTVÁN ÉS AMÁLIA HÁZASSÁGARÓL.

mindig megbecsülte, jóban és rosszban a férj *fele* segitőtársának tekintette s éppen azért sokszor a törvényes rendelkezések és szokások ellenére is egyenlő jogokat igyekezett biztosítani számára.

Az érdekes móringlevél szösz szerint a következő:

«Mi Bezerédi Bezerédj István és Bezerédi Bezerédj Amália, ugyan Istvánnak több T. N. vármegyék Tábla Birójának, a ki nemzetségünknek Szerdahelyi ágából származik, és Felső Büki Nagy Erzsébethnek fia, s Györgynek T. N. Weszprém Vármegye Fő Jegyzőjének, a ki a Vámoscsaládi ágon vagyon, és Mező-Szegedi Szegedy Antóniának leánya, legbuzgóbb hálát adván Teremtőnknek, hogy bennünket összevezetett, és nekünk egymásban legtellyesebb boldogságot készített, az anyaszentegyház és hazánknak törvénye és rendtartása szerint házasságba lépünk, és annak szentségét véghetetlen boldog érzések özönében istenes indulattal felvesszük.

Én Bezerédj István édes Szülőimnek megegyezésével szeretett mátkámnak moringul kötök 3000 forintokat jó ezüst pénzben. Továbbá azon elsősegrül, mellyet hazánk törvénye a közszerzeményrül való rendelkezésre nézve, hogy tudniillik azt egészben kimeríthesse, a férjnek ad, lemondok; és mátkámnak jussát az enyimével mindenképp egyenlővé teszem. A mi pedig élelmünk és tartásunk modgyát illeti, a mint eddig tellességgel édes jó szülőimtül függőm édes volt, és az ő kegyes valóban szülői hatalmok alatt voltam, úgy jövőndő állapotunkat, és ha a jó Isten engemet édes Mátkám előtt szollittana ki a világbul annak sorsát tellyes és méltó megnyugvással, az ő atyai s anyai kegyességekbe, és szeretetekbe bízom, és az Istennek nevében buzgó esedezéssel ajánlom: áldván a Mindenhatót, hogy olly szülőim vagynak a kikben érzékeny, véghetetlen szerelmem megnyughatik.

Mi pedig öregb Bezerédj István és Nagy Erzsébeth édes fiunknak választásával igen megelekedvén, az ő házasságához legjobb áldásunkat adgyuk és az Istent boldogságukért imádkyuk; bizodalját pedig atyai és anyai indulattal tellyességgel elválólván, a fellebb irt moring kötésbe megegyezünk, és azt ezennel megerősittyük, mátkáját mint leányunkat úgy fogadgyuk, a kit minden időben minden körülállások között úgy fogunk tekinteni, és az ő sorsául, tartásául gondoskodni, ha pedig

a mindenhatónak megfoghatatlan végzése az volna, hogy mind ő, tudniillik a fennevezett fiunk magtalanul, mind mi mátkája Bezerédj Amália előtt e világbul ki mulnánk, hogy annak özvegyi sorsát bizonyossá tegyük azon esetre és időre nézve,

En' Bezerédj István edes
 Szülőimnek meggyászlevelével morin-
 gul, kötetek ^{2000 forintra} ~~...~~ ^{...}
 Istváni pedig illetésimnek és karta'imnak
 maggyát ilteti, a'mint eddig tetteim,
 gul edes jó' szülőimnek fejezőm
 ides vott, is azó hegyes ~~...~~
 s ban felelő katalomban alatt voltam,
 s így jövendő' állapotunkat, is ha
 a jó' fiuk engemet ides mátkám
 előtt jöttitana ki e világbul
 annak sorsát tetteim, is méltó
 megnyugvással, ~~...~~
~~...~~ s az ő atyai s

39. RÉSZLET BEZERÉDJ ISTVÁN HÁZASSÁGI SZERZŐDÉSÉBŐL.

ezen kötés erejével a többször említett István fiunk részére a successiot mostanság azaz nunc pro tunc megnyitjuk, és mind azt, a mi ötet mi utánnunk akárminő örökösödés és successióképpen valaha illetné, nékie ezennel általadgyuk és általbocsájtyuk; — hogy feleségének, mint férjének valóságos

birtokában volt javaihoz, azokhoz tellyes özvegyi jussa légyen, a melly just nékie ezen levél erejével valósággal adunk és bizonyossá teszünk, értetődvén, hogy ezen az előbb említett feltétel alatt tett általadásnak, mi reánk nézve életünkben semmi ereje nem leend; — a fenmondott esetre nézve pedig az tellyes sikerrel fog birni.»

VI.

A HIDJAI OTTHON.

FÉNYES esküvő után a hidjai dominium akkor még szűkös hajlékaiba hozta haza ifj. *Bezerédj* István fiatal feleségét. Nagy, mérhetlen boldogságuk jó ideig a kicsinyes ötszobás lakásban húzódott meg s csak 1830 táján gondolnak reá, hogy lakásukat új épületekkel és alkalmas kibővítésekkel nagyobbítsák.

A fiatal, eleven asszonyka csakhamar beletalálta magát új helyzetébe. Nyájas, jókedvű modorával nemsokára meghódította az egész környéket. A szomszédság különben is csupa rokonságból állott s a tengeliczi *Csapó*, a kajdaci *Sztankovánszky*, az apáthii *Gindly*, a péli *Zichy*, és a *Gruber*-féle családi összeköttetésekhez újabbnál újabb ismeretségek járulnak. *Döry* Ferenczék, *Miklósék*, *Lászlóék*, *Pejachevichék* Zombán, *Festetich* Leó és Sándor grófék Tolnán, *Auguszék*, *Kréhnmüllerék* (később *Tormayék*) Szekszárdon, a *Kápolnay*-család Kápolnán, utóbb a bonyhádi *Perczelek* stb. Sokat emlegetik *Hrabovszky* ezredest, a későbbi generálist, azt a nagymiveltségű katonát, a ki *Mária Lujza* regensző pármai udvarában is kedvelt egyéniség volt, gróf *Apponyi* Györgyöt, a későbbi híres államférfiút, a ki 1829-ben *Csapó* Dániel mellett Tengeliczen patvaristáskodott és báró *Louis* vagyis báró *Serpes* francia royalista emigráns, a ki negyven évig élt ugyancsak Tengeliczen a *Csapó*-családnál mint vendég (*Csapó* Ida, nemeskéri *Kiss* Pálné naplója). Az úgynevezett «futó ismeretségük» is igen nagy. *Festetich* gró-

féknál Tolnán sok katonatiszttal jönnek össze, a kik aztán ki-ki látogatnak hozzájuk. Így emlegetik többek közt báró *Graviert*, ki a bécsi francia követségnél van (*Bezerédj* István is meg akarja látogatni), továbbá báró *Boxberget*, gróf *Lasanszkyt*, gróf *Stolberg* ezredest, stb.

A fiatal pár élete tehát nem volt egyhangú. István maga írja, hogy *«folyvást kocsiznak, lovagolnak, már a «porozással» is megszoknak, este whisteznek, gondolkodnak, beszélnek utazásairól»*. (Szüleihez 1823 november 25.) A puszta csendjébe jókedvet, derős meleget hoz a gyakori vidám társaság.

Vasárnaponkint a közös pátérnél, az öreg *Simogánál* misét hallgatnak hol Kajdacson, hol Tengeliczen, hol Hidján. Együtt töltik az ünnepeket is, s ilyenkor, a mint *Bezerédj* István írja, a misét egyszerűen *«átteszik»* vagy ide vagy oda, a mikor aztán ebéden is együtt marad az egész társaság, a mely még délután s este is rendszerint újabb vendégekkel bővül ki. *Csapóéknál* eszes, szellemes, szépséges fiatal leány van: *Ida*, *Amáliának* kebelbarátnéja; a *Sztankovánszky*-házban ott a fiatal, nagy-képzetségű *Imre*, később vármegyei-főjegyző, majd főispán s fiatal testvére *Lilla*, báró *Gerliczy* Vinczéné, *Augusznéknál* a kellemes, behízelt modorú zene- és énekszerető «kis Tóni», a későbbi helytartó: *Augusz* Antal, és *Louisi* testvére, ki szintén «szépen énekel s igen mulatságos és kellemes leánya».¹ Szerdahelyről pedig gyakran le-lerándul a fiatal *Bezerédj* Pál, kinek jelenléte, a mint *Amália* írja: *«vigadni készülvén, egész társaságnak jókedvét teljessé teszi»*.

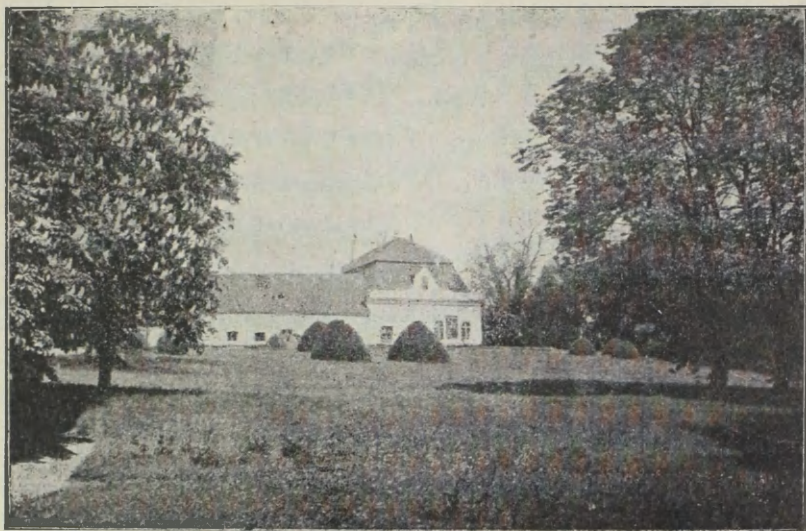
Nagyon kedves, intim társaságok verődtek tehát így itt időszakonként össze. A délelőtt rendszeren vadászattal telik el. Űzik, hajtják a nyulat agárral, kopóval s van olyan nap, hogy 70—100 szalonka is terítékre kerül, a mi vadászembernek már elég szívet csiklandozó élvezet. *Bezerédj* István szavai szerint Máli ilyenkor rendszerint *«kitesz magáért»*, szakácsnéjával jó ebédet készít, s

¹ B. I. levele 1827 december 12.

BEZERÉDJ AMÁLIA.
(1839-ben készült könyomat után.)

a jókedvű nimródok, a kik között a leggyakoribb *Csapó Dániel*, *Gindly Antal*, *Festetich Leó*, *Döry Miklós*, *Kiss Pál*, *Sztankovánszky*, *Bartoságh*, *Serpes báró* stb., pompásan elszórakoznak, a «szentmiklósi bor megnyeri a közönséges apróbációt» s «isszák a házigazda szülei és öccse egészségét is». A dús ebéd után aztán az öregek összeülnek, kedélyes társalgás mellett, hatalmas pipafüstben meghányják-vetik a vármegye és a haza sorsát.

40. A HIDJAI KASTÉLY RÉGI KÉPE.

Az öreg *Bezerédj István* szívesen elsakkozgat a fiatal *Augusztal*, *Forsterrel*, *Sztankovánszkyval*, a míg a jókedvű női társaság meg nem szabadítja őket a gyakori sakk és matt biztos veszedelmétől. István e közben verset ír az *Ida* «*Stammbuchjába*», majd «olvassák az akkor divatos *Kotzebuét* s azon józüeket nevetnek».¹

Vígan telik a farsang is. Híresek a rögtönzött megyebálok, legkivált pedig a kölesdiék. Majdnem minden hétre esik ott egy-

¹ B. I. levele 1821 december 28.

egy mulatság, köztük van — «maskirozott» is.¹ Ő maga nem igen szereti az ilyen fajta mulatságokat. Írja is egy kölesdi bálról, hogy nagyon sok volt a tánczos s ő majd — *megfagyott!* A vig, jókedvű Amalia azonban valósággal rajong a — tánczért. Egész elragadtatással írja le Pali sógorának az ő báli élményeit. Különösen melegen emlékezik meg egyik szekszárdi mulatságról, a hol «rengeteg nagy számmal voltak a tánczosok, kivált a katonatisztek és a szép tánczosnők, a kik között nagyon *ki-tündöklött* Plettenberg comtesse, az itt «fekvő» Oberstlieutenátnak szép és gazdag mostohaleánya. *Auersberg* grófné is ott volt és *Festetichné*, a kivel még mindég igen jó barátságban vannak, velük együtt *Auguszékhöz* volt szállva. Sok tréfájuk volt e nagyon jókedvű kis asszonnyal, a ki sokszor van nálók».

De a mulatozás rendszerint nemesebb célzt is szolgál. Dicsekedve emlegeti a «*töle kigondolt lotteriát*», «*34 darab kézimunkatárgyat adtak össze sorsolásra. Mindenki kívánta látni, hogy mely kezekbe jut fáradságának a bére, de közülök kevesen elégedtek meg a sors rendelésével, ő azonban örömmel gondol az 580 forintokra, a melyet ez a tréfa a szegény ispotálynak juttatott*». Valószínűleg ugyanezt a mulatságot *Bezerédj* István is leírja szüleinek, megemlítvén, hogy ő is «12 sorsot váltott 2 huszárával».²

Elég vig és eleven élet van tehát a vármegyében s a hidjai pusztán. Az 1824. esztendő azonban a távolba sodorja Amaliától benső, úgyszólván mindennapos barátnőjét, a jókedvű Csapó Idát. Határozottan állíthatjuk, hogy mindkét családnál megvolt a hajlandóság, hogy a fiatal *Bezerédj* Pál és Ida révén még szorosabbá váljék a rokoní viszony. Ida szülei határozottan szerették volna. István és Amália még élesztgetni is igyekeznek a tüzet. Palinak mindent megírnak Idáról s Ida is velük örül a Palitól hozzájuk írt leveleknek és Pali gyakori társaságának. A sors könyvében azonban másként volt megírva. Csapó

¹ B. I.: levele 1821 december 29.

² 1829 február 11.

Dániel 1824. márczius 10-én tudatja *Bezerédj* Istvánnal «Ida leányuknak *Kiss* Pállal tegnap történt eljegyzésüket, a melyen id. *Bezerédj* István is résztvett, Pista a sedrián foglalatokodván».

*«Mindaketten másfelé látszottak lenni elhatározva, — úgy-
mond — de az Egeknek máskép tetszett. Megesmerték egymást
s úgy látszik, mintha azt, a mit eddig mindketten kerestek, egy-
másban meglették volna. Mi szülők saját választásokhoz áldá-*

41. A HIDJAI KASTÉLY MAI KÉPE.

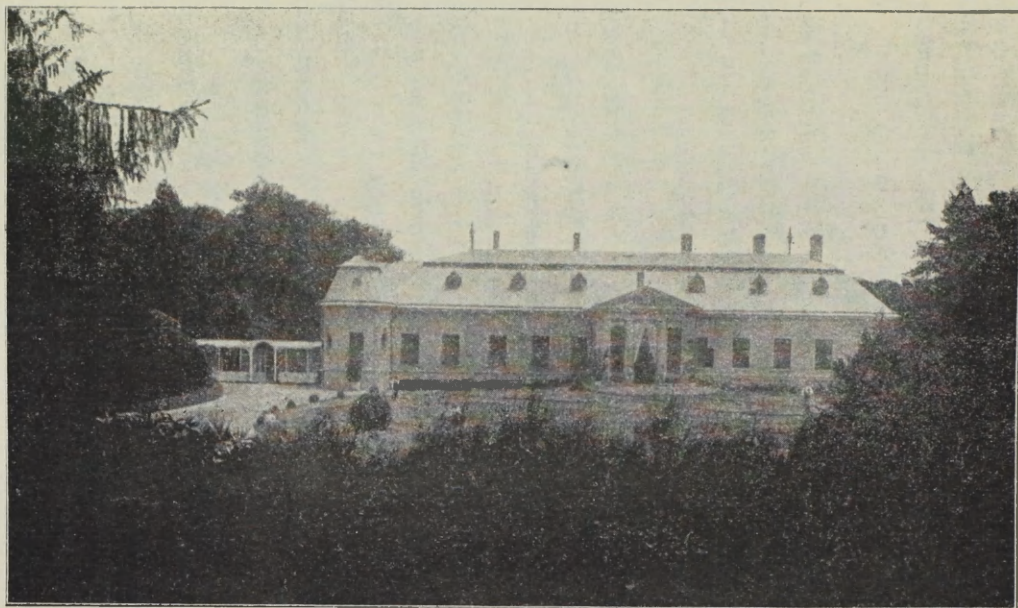
sainkat adjuk, a házi s legfőbb boldogságot megszerezni magokon áll». Kéri, hogy Palival együtt is most már kettős gyermekeiket tartsák meg atyafiságos hajlandóságukban.

A két család szoros rokoni összeköttetésében nem is tett semmi mélyebb változást ez a házasság. Legfeljebb a fiatal *Sztankovánszkyt* kellett *Bezerédj* Istvánnak egy darabig még, a mint írja, *Paur* barátjával vigasztalgatni. De ez sem volt mélyebb érzés, csak fiatalos fellángolás. Az élet csinál a szívek közt ilyen összegabalyító tréfát, de ki is egyenlíti azt. A fiatal *Sztankovánszky* is megtalálta egy pár év múlva az ő zavar-

talan boldogságát — másutt, a hidjai szép emlékek azonban örökké megmaradtak a szívek mélyén. Ezért írja naplójában a szépséges Csapó Ida 1837—38-ban: *«Mint a gyermek, örülök évek múlva hazámat viszontlátni és a kedves Tengeliczet szeretett lakóival. Csak arra nem szabad gondolnom, hogy Málymat nem láthatom többé Hidján. Sztankovánszky Imrénét is nagy betegnek mondják. Isten őrizze őt. Elgondolva Imrére és Pistára: mennél tovább haladok az életben, annál jobban érzem ezen ritka nemeslelkű két férfű valódi becsét».*

Csapó Ida, nemeskéri Kiss Pál révén Bécsbe került, az udvari légkörbe, a hol férje előbb az udvari kancelláriánál titkár, majd tanácsos lett. Innen aztán Fiuméba nevezték ki gubernátornak, a hol elég szép vagyont áldoztak reprezentációs célokra s a magyarok iránt való szimpáthia felkeltésére.

Az okos, szellemes, európai műveltségű asszony, a kiről Széchenyi is úgy emlékszik meg, mint *«kinek szép lelke oly forrón lángol mindaz iránt, mi a honnak felvirágzását érdekli»* (gróf Széchenyi István nemeskéri Kiss Pál fiumei kormányzóhoz. Pest 1840 november 30. Levelek III. kötet), nagyon érdekesen írja le naplójában bécsi élményeit, összeköttetéseit, az udvar főbb személyiségeivel való érintkezését s pozsonyi, fumei életét. Férje magas állása utat nyit neki a legelőkelőbb társaságokba, sőt a «császárhoz» s «császárnéhoz» is. Ott van az udvari ünnepeken, fogadásokon, hangversenyeken, színházban, s az elsők közé tartozik, a kit kézcsókra eresztenek 1835-ben a «császár» halottas ágyához. Mindjárt naplója elején nem késik bevallani, hogy voltaképpen Bécsben lett igazán magyar asszonnyá. Sok alkalma van nevezetes személyekkel az országból s a külföldről is megismerkedni. De szívét még sem lánczolja hozzájuk. Mulandó minden: *«Inkább gyakorolom, a hol csak lehet, édesanyai nyelvemet, melyben még nagyon balul fejezem ki magamat, bár a bécsi magyarok dicsérnek is. Ezután tartani fogom Kisfaludy lapját és megszerzem Marton magyar szótárát».*

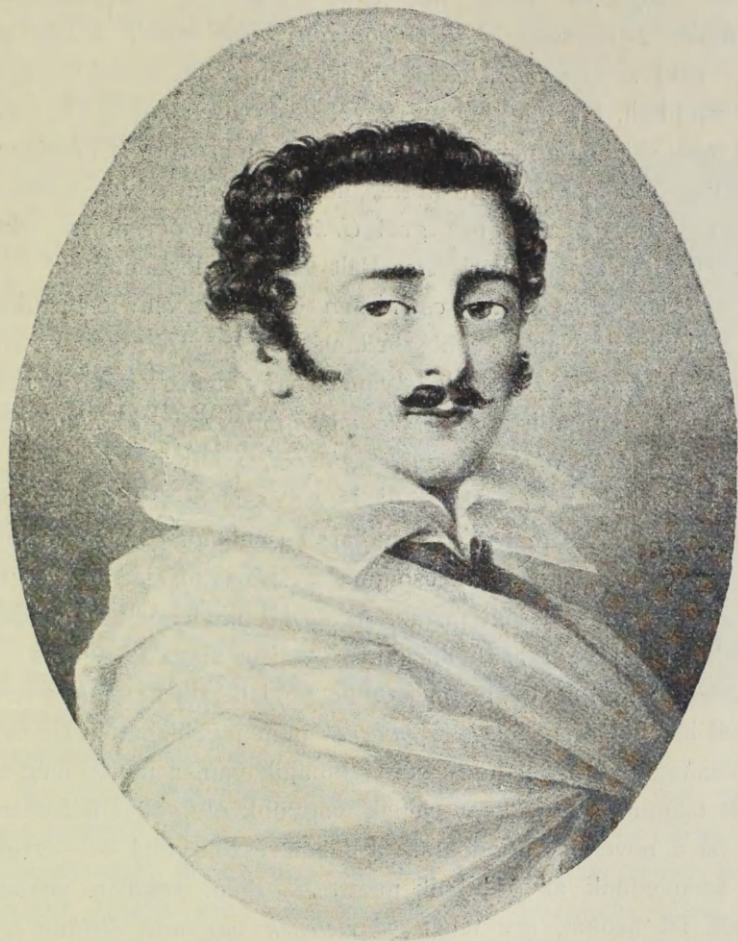
42. TENGELICZ.

Sok érdekes dolgot ír Tolnavármegye történetéből, édesatyjáról s az akkor szereplő személyiségekről, a tolnai Kubinszky és Pecsovics korbeli választásokról, de élelátása talán sehol sem oly feltűnő, mint a mikor *Kossuth* és *Széchenyi* fiumei találkozását leírja. Férje, mint kormányzó, talán erején túl is fényes házat vitt Fiumében s a magyar Littorale érdekében meghívja *Széchenyi* Istvánt. De a policzia jelentette, hogy ugyanakkor *Kossuth* is a környéken jár. Valóban, *Kossuth* másnap megjelent a palotában, hogy Kissné édesatyja, *Csapó* Dániel elvesztése felett kondoleáljon. *Széchenyi* hallva *Kossuth* jelenlétét, keserűen mondá: «*ő mindenben megelőz, csakhogy elvegye előlem az iniciatíva dicsőségét*». A diszebed után pedig izgatottan azt mondta Kiss Pálnak: «*Szerettem volna control nélkül izlelni a jó tengeri halat*». Az estéli kivilágításra is csak akkor ment el *Széchenyi*, a mikor biztosították, hogy ez neki készült. A páholyban aztán *Kossuth* folytatta a köztük akaratlanul is szándékosnak látszó apró bosszantást: Egyszerűen nem fogadta el a *Széchenyi* által neki ajánlott helyet.

«*Két napig figyelhettem a két nagy embert — írja Csapó Ida — ki a nagyobbik? csak a história döntheti majd el. Am a jövő Kossuthnak nyílik, a gróf kiégett vulkán, szelleme felémészti testét. Ábrázatának számtalan ránczai munkára és szenvedésre mutatnak, míg ellenben a «nép embere» nagy, tündöklő szemével bátran tekint a világba, módjában és toilettejében finom, mindenre tart. Én azt vettem ki, hogy ők imponálnak egymásnak és lesik mozdulataikat, mint a rapier-vívók, hol kell támadni, hol kell védelmezni*».

Jellasicznak Horvátország bánjává történt kineveztetése után Kiss Pál lemondott a fiumei kormányzóságról s a palatinus ideiglenesen felmenté, 21 ezer forint évi járandósággal. Bár a politikától is visszavonult, a császári biztos: *Gaal* Eduárd vádat emelt ellene egy levél alapján, melyet a külföldre menekült *nemeskéri* Kiss Miklós papirkosarában talált s összeragasztott. *Csapó* Ida megrázó drámai erővel írja le, a mikor a «szé-

gyentől lesújtva a szörnyeteg *Haynau* díszebédjén» kellett megjelenie. Férje *maga* kényszerítette rá, hogy üldöztetését enyhítse s esetleg az «új épületben» elzárt sok jó barátan, köztük

43. GRÓF SZÉCHENYI ISTVÁN.

Bezerédjn, Fiáthon, Fördösön is segítsen. Mély megvetéssel szól a «jellemtelen, szennyes, indulatos és vérszomjazó szörnyetegről», a ki előtte folyton dicsekedett, «*hogy a halálítéletek hozatalánál mily nyugodt maradt a — «lelkiismerete» és*

annyit említé lelke nyugalmát, hogy nyilván az ellenkezőjét lát-szik érezni». A bestiális ember azonban, a ki elcsapatása után számtalan fogolynak, köztük Bezerédjnek is visszaadta szabadságát, *Csapó* Ida férjén már nem segíthetett, «*mert az ítélet szándékos ravaszsággal akkor hozatott, mikor Machio és Haynau már nem szerepeltek*». Nejét és leányát, a két szelid, jóságos nőt azonban, kik tőle búcsút véve, keservesen zokogtak, szíve mélyéből sajnálja a nemesszívű *Csapó* Ida, a ki aztán *Walmódent*, *Haynau* utódját felvilágosította, hogy névalírásával visszaéltek, úgy hogy az sógora gróf *Grünne* útján perújítást eszközölt ki s férjét nemeskéri *Kiss* Pált végre is felmentették.

— *Csapó* Ida ezután csendesen elvonulva élte le birtokán további napjait. Naplója többször emlékezik meg *Bezerédj* István-ról és *Amáliáról*. *Bezerédj* István is nagy melegséggel ír még *Amália* halála után is a «*derék Idáról, a kiből szeretett Amáliájának mindég több-több rokonvonásait fedezi fel*».¹

De térjünk vissza *Bezerédj* István családi boldogságához. A fiatal pár vidáman élt a hidjai Tusculanumban, a melyet igyekeztek valóságos paradicsommá átváltoztatni. *Bezerédj* István fáradhatlan a gazdaságban, de *Amália* is mindennek utána-néző, gondos háziasszony. «A háztartás — írja maga is — nagyon sok időt vesz igénybe, mennél többet foglalkozik az ember vele, annál inkább látja, hogy az emberek nem megbízhatók. De csodálkozhatunk-e azon, hogy ennyi hibájuk van, a midőn még mi saját magunkban is kénytelenek vagyunk oly sokat felfedezni. De ha a nevelésre gondolunk, a miben részük volt! — — végül mi szenvedünk az ő hibáik miatt. — Igen, részben nekünk rójják fel azokat, így tehát *kénytelenek vagyunk életünk egy részét azzal tölteni, hogy hibáik következményeit elhárítsuk, vagy jóvá tegyük . . .*»

Különösen büszkélkedve emlegetik kertjüket. István minden tavasszal úgy csalogatja le édesanyját s *Ježerniczkyne*

¹ *Csapó* Dánielhez írott levele.

nagynénjét, hogy akkor jöjjenek, a mikor még a kertből is *mutogathatnak* valamit. Szinte fenyegetve írja, hogy ha nem sietnek: oda a baraczk s *az anyja előtt oly kedves* mandolavirág, a jázmin, a tulipán . . .

S az ibolya! Ez az Amália kedvenc virága. Bezerédjnek még most is sok, nagyon sok leveléből hull elszáradva előnkbe ez a szerény virág, a mikor a sárgult lapokat forgatjuk.

S milyen sokat fejez ki Amália levelében a talán férjének viszonzásul *visszaküldött egy szál ibolyácska*, meg ez a pár meleg sor:

«Az ibolyák sok örömet szereztek nekem. Ez inkább egy imádónak a figyelmessége, mint egy három éves férjé. Ellenben én, a ki most szerelmesebb vagyok, mint 3—4 év előtt, egész természetesnek találom ezt; csak saját szívemet kérdem s nem akarok más senmit kérdezni, midőn az én Istvánom érzelmeiről van szó.»

44. CSAPÓ IDA.

Így simul egymáshoz mindjobban és jobban a két egymást megértő, nemes lélek s a lelki egység, a teljes harmónia a szavak szebb köntösében már nem is jelentkezhetnének, mint a mikor Amália írja: *«... Magamról is beszélnék Neked, de akkor megint csak kizárólag Rólad volna szó, mert minden gondolatom, minden mi bennem végbe megy, hozzád vezet vissza. Teljes értelmében teljesítem a Szentírásnak azon ígését, a mely szerint a feleségnek egynek kell lenni a férjével.»*

Valóban így is van. Egyek voltak lelkileg, mintha csak ugyanazon egy lélek lakott volna két testben. Boldogságukat nem

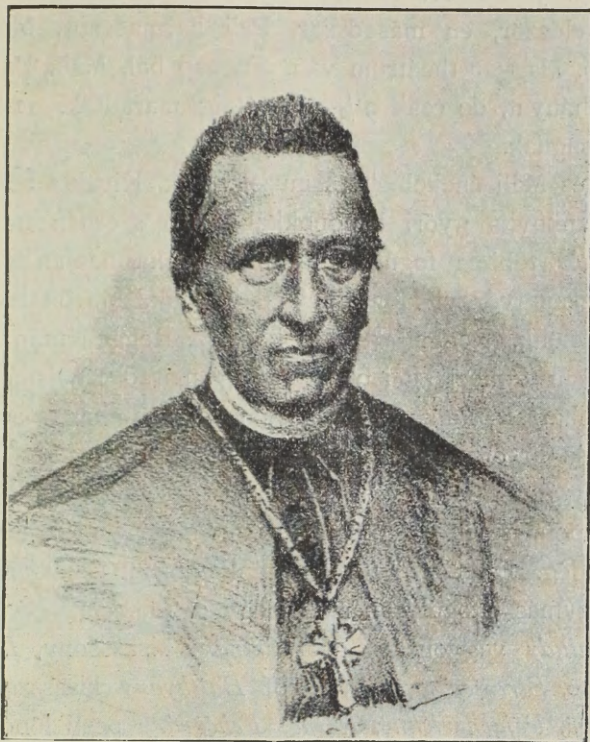
zavarta semmi, legfeljebb még teljesebbé tette szüleinek s a testvéreknek a kedves hidjai otthonban való gyakori látogatása. István szülei sokszor heteket töltenek itt, de Amália édesatyját is (ki Tolna vármegyének szintén táblabírája s 1831-től gróf *Viczay Mihály* zárgondnoka) le-lehozzák a vármegyei közgyűlések s más egyéb dolgai. Amália öccse, László, a későbbi politikus is iskolái elvégzése után 1831-ben Tolnában kap *«a törvényszékre bejárhatásra engedelmet»*, vagyis itt praktizál. *Bezerédj Pál*, Istvánnak az öccse még gyakoribb vendég s úgyszólván el sem igen maradhat, mert Amália mindjárt gyanuba veszi, hogy *«ki tudja miféle erős kötelekek csatolják Sopronhoz»* s egyúttal megfenyegeti, hogy majd megismeri az *illetőt* s *«büntetésül mindenféle hibát fog benne találni»*.¹

Ők is gyakorta fel-felrándulnak a szülőkhöz, rokonokhoz, de ezen kívül vannak más találkozási helyek is, a hol évente majdnem rendszeren összejönnek.

Akkoriban Füred volt, a mint mondani szokás, a *«világ központja»*. A magyar főúri, de legfőbbkép a gentry-osztálynak kedvencz találkozási helye, ott volt nemcsak Tolna elitje, de az egész Dunántúl s mondhatni az egész ország. A *Bezerédj*-család tagjai is úgyszólván majdnem minden évben találkozót adtak itt egymásnak. Ilyenkor szép tágas lakást tartanak s mint máskor is, úri jómódban élnek. Így 1826-ban maga *Bezerédj Miklós* püspök vette ki részükre Csépan alispánnak az ottani házát. (A fukarságig takarékos főpap mindjárt siet is a küldött foglalóhoz általa előlegezett 30 forintokat be-kasszálni.) Levele érdekes dokumentum az akkori patriarchalis állapotra. *«Lesz 7 szobátok, konyha, kamara, istálló, kocsiszín, egy kevés házi eszköz, székek, asztalok, 10 üres ágy, két romlott almarium, fizettek naponkint 15 forint 15 krajczárt váltóban egész Júliusban, akár töltitek itt a holnapot, akár nem.»*

¹ B. Amália levele 1826 december 27.

Sajnos, a balatonfüredi fürdőzés nemcsak nyári multságul és szórakozásul szolgál részükre. *Bezerédj* Istvánnak szülei is betegeskednek. Édesanyja hosszú évek során Füred mellett Pöstyént is használja s csúzos baja miatt 1829–30 körül egy ideig géplábra is rászorult. De legkivált Amália gyengélkedik

45. BEZERÉDJ MIKLÓS PÜSPÖK.

sokat. Már az első vizitelésük idején is beteg lett, «*de meggyőzte magát*» (1822) s *Bezerédj* István ettől kezdve mindég emlegeti a «*reumás alteraciót, a hurutot*», a mely minduntalan előveszi szegényt. 1826 május 28-án írt levelében azt írja az öccsének: «*Máli szegény soványkodik, majd Füreden meghizlaljuk, jó mulassuk és kinyugasztalylyuk*». Reménylik, hogy «*Sztankovits el nem marad Füredről és hoz magával nótákat*».

Pali se felejtse el a papa könyves almáriumjából a *perspectivát* s a *pisztolyokat* se minden apparatussal».

Kortörténetileg, az akkori társadalmi élet illusztrálására talán nem lesz érdektelen, ha *Bezerédj* István levelei nyomán ide írjuk a balatoni fürdőélet egy napi programját:

«1825. július 11. Esős, szeles, hideg idő. Máli tegnap fürdött először, én másodszor, Pali harmadszor. Mégis elég kellemes. Magyar theátrum van. Tegnap bál, Máli, Pali is tánczolt néhányat, de csak 9^{1/2}-től 10^{1/2}-ig maradtak. 11-kor vége a mulatságnak.

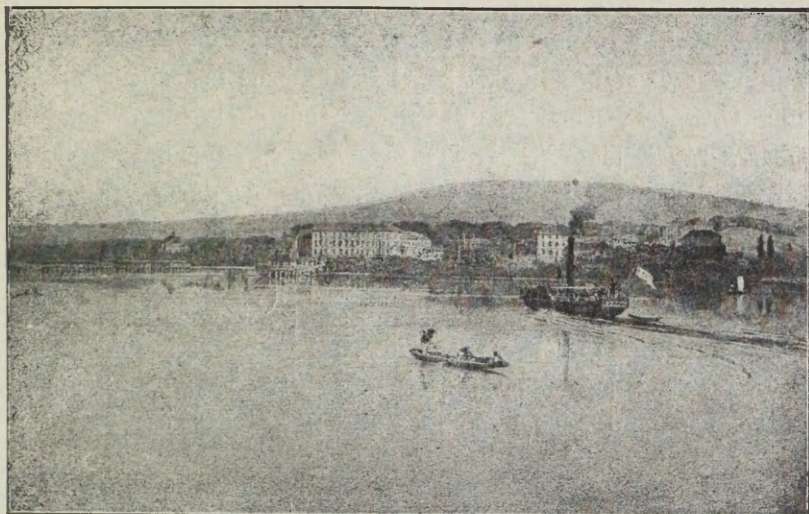
Pali és Máli énekelnek és muzsikálnak. Kivált a Pali minden nap Sztankovits győri kanonokkal. Jövő szerdán koncert, a hol ők és többen fognak játszani. Amália napján a nagyon kedves szentgyörgyi Horváthéknál voltunk. Ma ők lesznek itt. Korán kelünk. Reggel 3—4 pohár víz. Reggeli után ismét lemegyünk a kúthoz. Máli 9—10 óráig marad ott, ismét vízivás 3—4 pohárral. Pali többnyire énekel, én hallgatom, vagy whistezek. 11 órakor fürdés. 12 órakor a közönséges asztalnál ebéd. 3-ig a szobában vagyunk, azután sétálás, vagy whist, a promenadon, ismét 1—3 pohár vízivás. Most 3 órakor theátrum lesz mindég. Estefelé Pali és Sztankovits muzsikát arrangiroznak s egymás látogatásában is megy el idő.

Kisfaludy vagyon itt, gróf *Cziráky* kisasszony, *Luby* consiliariusné, *Straitcr* prépost, gróf *Batthyany* kisasszony, gróf *Czirákyné*, *Pejachevichné*, *Rótné*, *Fehérváry* pesti főnótárius, a ménfői *Bezerédjek*, *Rososék*, *Czinderyék* . . .»

Bezerédj István leveleiből különben érdekes fürdővendég-nevsort állíthatunk össze. Úgy látszik, rendszeren ott szoktak nyaralni: báró *Podmaniczkyék*, *Talliánék*, *Perczel* Ádamné, *Kemnitz*, gróf *Auersberg*, báró *Mengen*, *Márkus* óbester, *Kisfaludy* Sándor, *Hruskó* major (1826); gróf *Podmaniczky*né, gróf *Rádaynéval*, az ifjú *Podmaniczky*, gróf *Wartenleben*, a *Szentmiklósy*-familia, a *Horváth*-familia, *Barcza*, *Vajtsy*, *Cseh* Ignác, *Zlinszky*, *Talliánék*, *Bajzáth* báró Bánátbul, gróf *Auersperg*,

Mengen öbester, gróf *Eszterházy* György (Ferencz Carlsbádba megy) *Márkus* öbester, *Márkus* referendárius, *Barthodeiszky*, *Horváth* Pepi, *Szegedy* Károlyék, a győri püspök és még sok mások. (1827.) Írja is Csapónak: «Siessen urambátyám ezen jó idővel (a Balaton 21 grád) szaporítani ezeknek számát, mi itt létemnek kellemetességét is úgy fogja öregbiteni».

A füredi víg nyári életnek aztán mintegy természetes befejezője volt a badacsonyi víg szüret. Eleinte Bezerédj István

46. BALATONFÜRED.

apósa s a Szegedyek, jobban mondva a Kisfaludyak és Ignác bátyja révén vehetett itt részt, de később 1825-ben már nekik is volt ott szőlejük, mert május 25-én lelkére köti Pál öccsének, hogy Badacsony iránt értekezzenek és intézkedjenek az ipával, hogy «*ki ne nevéssenek az épületünkkel*».

A badacsonyi szüretre vonatkozólag 1819-ben azt írja Rusa János az egykori nevelő, hogy «sajnálhatja Pál, hogy ezen részt nem vett. Egyik bál a másikat követte. Ott volt a veszprémi püspök, *Márkus* referendárius s *Bezerédj* György is egész familiájával. Sajnálkozással hallotta Pista betegségét. De hála

Istennek, hogy most már jól van. Kívánja is, hogy kedves szüleinek öröme s a *magyar világnak boldogítására* a nagy Isten számosabb esztendőkre éltesse».

De maradt fenn innen *Bezerédj* Istvánnak is egy érdekes levele 1829. október 22-ikéről: «Máli egészséges, jó színben... Hétfőn *Jeszenszkyéknél*, a *Megyefayéknél*, tegnapelőtt és tegnap *Spisitsnél* volt bál. A társaság igen számos, 100-on felül és válogatott. *Horváth* püspök, ki referendáriusnak van kinevezve a kancelláriánál, a zirczi és keszthelyi apát, sok pappal. *Rosos* familiájával, a melyben *Bezerédj* Nácziné leányaival. *Spisits* nagy társasággal, a hol *Somsich* Pongráczné is leányaival. Az ifjú *Ürményi* Laczi is itt van, ki amannál van patvarián. *Jeszenszkyék*, kiknél a *berényi Inkeyné*, ki Pistyánba volt szép siketnéma leányával, *Gaálné* Galsáru, *Karácsonyiné*, *Kisfaludyék*, *Horváth* Muki, *Pauly* sógorával, ennek feleségével és többekkel, *Rohonczy* Náczi, *Niczky*, több tisztek s más asszonyok, leányok, férjfiak vannak itt *mind jókedvvel és magokat mulatni vágyó iparkodással*. Ma *Horváth* Mukiéknél lesz bál. Mi nem adunk, mert igen sok az ember, *nem* férnénk el és amúgy is elég van. Tegnap ipamtul és *Kisfaludyék* és *Vigyázó* nálunk ettek, ma mi odafenn eszünk...»

De talán a kelleténél tovább is időztünk itt és sokat foglalkoztunk a hidjai otthónnal és az ifjú *Bezerédj* pár aprólékos élet-körülményeivel. Egy kis hevenyészett rajz, vagy inkább élethű fénykép kívánt ez lenni az akkori társaséletről, de egyszerűsmind bizonyítéka annak, hogy még az ily disztingvált körben élő emberek élete is mily aránylag kis körben mozog, periodikus megismétlődésekből áll s teljesen hasonló a nagyobb kilendülések nélkül mozgó inga szabályos, törvényszerű, gépies lengéséhez.

Bezerédj István és Amália életkörülményeinek lökészerű lödítésre volt szükségük, mint a tó partjához kötözött csolnaknak, hogy ők a nyílt, szabadabb vizekre kijuthassanak. Ha *Bezerédj* Istvánt sorsa a pozsonyi diétára nem viszi, mint

kiváló gazda, tekintélyes birtokos nem igen emelkedik felül a finomultabb kategóriába tartozó vidéki gentri niveljén, jobb sorsra érdemes élete belefűlad a jó mód, mindennapi mulatóságok, rokoni, baráti összejövetelek sablonjába, lesz belőle tán a vármegyén kiváló alispán, ünnepest szónok, afajta zöldsasztali tekintély, irányítója az akkoriban szokásos kicsinyes család

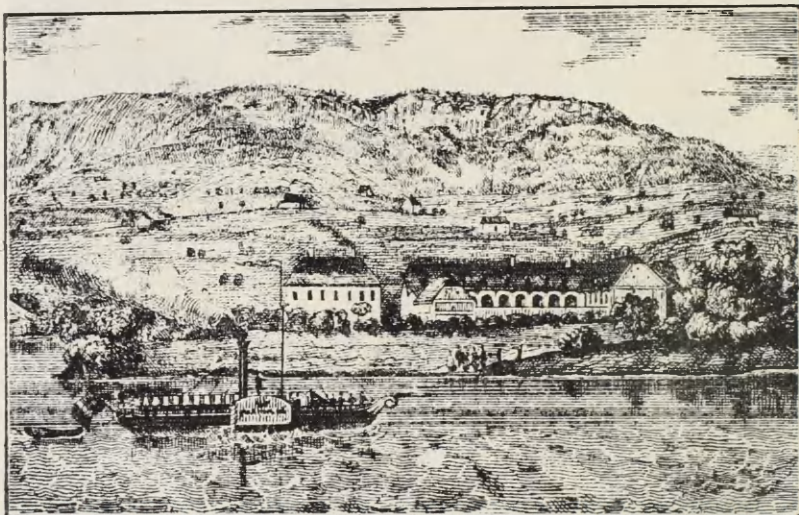
47. KISFALUDY SÁNDOR BADACSONYI HÁZA.

választási intrikáknak, apró torzsalkodásoknak és koteriás törekvéseknek . . .

Az új működési tér azonban az ország akkori szívében — szárnyat ad szép tehetség kifejlődésének, szemét *új távlatokból* való nézéshez szoktatja, megtanítja nemcsak a — látásra, de a dolgok *meqlátására*, kifejleszti élesebb judiciumát, ember, világ, élet ismeretét és *elvitázhatlan államférfii* képességeit, a melyek aztán őt a *mai Magyarország* alapkö lerakásánál nem közön-

séges *napszámosi* munkára, de sok tekintetben *vezető szerepre* képesítik.

A hidjai boldog és meleg családi otthonban Amália is megmaradt volna gondos háziasszonynak, de Pozsony mégis csak fejlettebb társadalmi életébe, közeleti és irodalmi nagyságok mindennapi társaságába jutva — gyönyörű, természetes esze, mint gyémánt a gyémántcsiszolóban : felveszi a drágakő értékesebb formációját s alapjában nemes szívjóságát csak fokozza,

48. BADACSONY.

megsokszorozza a *magasabb* helyről való alátekintés s meglátása ama elhagyatott, szomorú állapotnak, a melyben akkoriban a közműveltség, főleg a népnevelés országszerte szenvedett: az az emberietlen elhagyatottság, a melyben a földhöz ragadt jobbágy nép gyermekei emberhez nem méltó állapotban sinylődtek. S a mikor aztán a természettől amúgy is nemes lényét az anyaság fenséges érzése eszményien finommá nemesíti, szárnyat bont határozott írói tehetsége: első úttörője lesz a *magyar gyermekirodalomnak* s a kedves, még utól ma sem ért, vagy legalább túl nem szárnyalt: Flóri könyvével az

ártatlan gyermekléleknek örömet s magának és bálványozva szeretett Flórikájának pedig — *halhatatlanságot* szerez.

Az 1830-ik év nevezetes mindkettőjük életében. Ez a kiinduló pontja, mintegy az első mértföldmutatója annak a nemesen megfutott további életpályának, a melyen már nemcsak egy *szűk vármegye*, de az *egész ország* elismerése kíséri őket mindig feljebb vívő életútjokon . . .

VII.

«TOLNA VÁRMEGYE ARANYKORA» BEZERÉDJ ISTVÁN KÖVETSÉGE.

PERCZEL Mór, vagy a hogy magát nevezi: «*Rákóczi* Ferencz után az első insurgens kurucz, illetőleg honvéd tábornoka a magyaroknak» az 1820-as évektől 1848-ig terjedő időszakot: «Tolna vármegye aranykorának» keresztelte el.

Valóban, ha az ezen időben itt élt és működött, vagy innen elszármazott jeles férfiak nagy számát, hazafias tevékenységét s a vármegye minden téren való óriási haladását, országosan elismert vezető szerepét tekintjük, lehetetlen a fentebbi meghatározást túlzott szellemeskedésnek mondani.

Pedig Tolna vármegye a mohácsi vész alatt és után rettenetes éveket élt át. Megszűnt «létezni», mint «földrajzi fogalom» is, hiszen volt idő, a mikor Baranyával, sőt Somogy vármegyével összekapcsolva alkotott csak egy vármegyét.

Pusztulásának az a magyarázata, hogy a mint már a római világban *Aquincumtól* (Ó-Budától) *Alta Ripán (Tolnán)* és *Aliscán (Szekszárdon)* át vitt keresztül a «hadak útja» le egészen *Mursaig (Eszékig)*, úgy a mohácsi vész után a mindent eltipró török hadak is erre vették útjukat fel *Budának* és onnan le *Konstantinápolynak*.

Kászon bég 1532-ben Budáról jövet elfoglalja Tolnát s felégeti, megszállja Szekszárdot, 1565-ben a vármegyének már csak kis része adózik a — magyar királynak. Szigetvár elesével elveszett Tolna vármegye is s 1566-ban a kamarai számadások azt jegyzik meg, hogy a török teljesen elpusztította. *Verböczi* István és Imre nevű fia után *Zrinyi* Miklós tárnokmester, a szigetvári főkapitány volt itt az utolsó főispán (1560—1566-ig). Az ő halála után 122 évig, egész 1688-ig még főispánja sem volt a megyének, sőt 100 éven át ezt a méltóságot még a török hódoltság után is a pécsi püspökség mellékjárulékának tekintették s a szegény nép nemcsak a töröknek adózik, de hogy ennek túlkapásai ellen védelmet találjon, egyes, a török előtt rettegett magyar kapitányoknak is, így magának *Zrinyinek*, majd *Gyulaffy* László veszprémi s *Thurzó* György nagykanizsai kapitánynak.

Magát Tolna városát úgy, a hogy megkímélte a török. A xvi. század derekán még 900 házat számlál a város, a mely a törökök ismert vallási türelmességénél fogva hatalmas gócpontja lett a *Szigeti* Imre által 1544-ben megkezdett s a *Tövesi* Mátyás, *Sztáray* Mihály (1551), *Szegedi Kis* István (1552), *Decsi* Gáspár (1575), *Buzás* Mihály (1598) prédikátorok által folytatott reformációnak. 1602-ben azonban *Nádasdy* és *Thurzó* hajdúi ütnek rá, s Adony, Földvár és Paks erősségeivel Tolnát is elfoglalják és felpörkölik, úgy, hogy a lakosság nagy része Esztergomba és Komáromba menekül, s annak a hatalmas városnak, a hol 1463- majd 1518-ban még országgyűlést is tartottak, 1692-ben már csak 120 lakosát említi egy hivatalos kimutatás. Természetesen megsemmisült így a xvi. században a Fekete-tengerig legnagyobb tartott magyar kálvinista egyház is. De e rettenetes pusztuláson még nem is csodálkozhatunk, ha számba vesszük, hogy az egész Tolna, Baranya, sőt Somogy vármegyének együtt sincs ez időben több lakosa, mint 3221, a melyből magára Pécsre 1562 lakos esett.¹

¹ Marczali: Magyarország története II. József korában. I. k. 220—221 l.

Budaváranak 1686-ban történt visszafoglalása után azután *Bádeni* Lajos örgróf Simontornya, Pécs, Siklós, Kaposvár elfoglalásával teljesen megtisztítja a környéket a török uralomtól. 1695—96-ban már nyomok vannak *Esterházy* Pál nádornak Ozorán és Pinczehelyen megkezdett telepítésére. 1713-ban a szekszárdi vármegyei közgyűlés is kimondja, hogy a kik más megyéből jönnek ide, két évig mentesek az adófizetéstől. Csak a megyei költségekhez kell járulniok.

A vármegyei élet újból 1696-ban indul meg, legalább ettől az időtől kezdve vannak irások a vármegyei levéltárban. Van ugyan már 1687-ben is kinevezett főispánja Tolna vármegyének *Radonay* Mátyás személyében, a kit azonban *Daróczy* István alispán csak 1693-ban installál, de az egész vármegye irtózatos képét mutatja a pusztulásnak.

A régi birtokos nemes családok teljesen elszéledtek vagy kihaltak. Csak az egy *Pakos* család (melynek egyik őse *Pakos*, vagy *Paksi* Mihály már 1230—38-ban ispánja volt a vármegyének. Vármegyei Levéltár.) fiúsított leányági utódai azok, a kik ősi jogon telepedhetnek vissza a vármegyébe, vagyis a báró *Száraz* és királydaróczi *Daróczy* családok ivadékai, a kik 32 ezer forintot fizettek a *Pakos* vagy *Pakosy* család birtokába való visszahelyeztetésükért.¹

Radonay, a katonából pappá, majd 1687-ben pécsi püspökké lett új főispán azonban nem valami szerencsés kézzel kezdte meg a vármegye igazgatását, mellőzte az ősi választási jogot, pártfogoltját, *Broderich* András tolnai postamestert, katonai élelmiszer és gabonaraktár-felügyelőt tette meg önhatalmúlag alispánná, a mi a lélegzethez is alig jutott vármegyében a legnagyobb felfordulást okozta.²

¹ *Daróczy* Aladár: Tolna vármegye közigazdasági leírása. 1. Tört. rész 231. l.

² Ezen évekig tartó háborúságot nagyon érdekesen írta le dr. *Holub* József nemzeti múzeumi őr, a kinek a vármegye multjára vonatkozó számos adatáért is hálásak vagyunk. A főispán törvenytelen eljárása és önkénykedése ellen *Mérey* Mihály szekszárdi apáttal és *Daróczy* István paksi postamesterrel, volt alispánnal az élen hatalmas ellenzék protestál, sőt *Broderich* távollétében Új-Palánkán szépen más tisztí-

A vármegye lakossága a kurucz harczok alatt még tovább pusztul. Rákóczi puritán becsületességü brigadérosa, a vértanúhalált halt béri *Balogh* Ádám javarészben innen toborozza rettenthetetlen hőseit. A vármegye területén hol a kurucz, hol a labancz az úr, s utóbb a gazdátlan vagy lefoglalt nagyobb birtokok sorban idegen kézre kerülnek. Így lesznek itt birtokosok a *Wallis* grófok Tolnán, *Styrum-Lymburg* gróf Simon-tornyan, a *Monaszerlyek*, *Döryek* Zombán, *Sinzenndorf* Högyészén. A vármegye püspök-főispánjai is majdnem mind idegenek. Így: *Nesselrod* Vilmos Ferencz (1703—32), *Turen* Antal gróf (1732—35), *Cienfuegos* Alvarez bibornok (1736—39), karancsberényi *Berényi* Zsigmond (1739—48). 1749-től 50-ig a püspöki szék üres s így főispán sincs. 1751—1777-ig *Klimó* György a főispán.¹

Időközben azonban az *Esterházy* Pál herczeg által 1695 táján kezdett, *Walis* gróf által 1721-ben, *Mercy* Claudius Florimundus gróf által 1722-ben folytatott telepítések mind nagyobb-nagyobb arányt öltének, kezd népesedni a vármegye nemcsak az idegenből ideszakadt földhözragadt néppel, de tehetős, jó módú közép- és főrangú nemességgel is.² A főispánság is meg-

kart is választanak. Alispán *Dallos* András simontornyai vajda lett, a ki kereken ki mondta, hogy «német viceispán ugyan ő nekie nem fog parancsolni.» Főbíró *Furdics* Gergely, a simontornyai őrség fővajdája. Szolgabíró *Blagotta* Gergely úpalánkai harminczados, hites jegyző és comissarius pedig *Strauss* Mihály. A főispán közbenjárására a nádor ugyan több ízben kemény parancsolatot ad ellenük, katonai segédletet rendel ki s a választást is megsemmisíti, de a dolog vége mégis csak az lett, hogy *Radonay* helyett *Dolny* Istvánt nevezik ki főispánnak, *Broderich* pedig pör alá kerül s a tolnai raktárakban tapasztalt visszaélések miatt 3 évi börtönrre és hivatalvesztésre ítélik, de 1704-ben már újra tolnai postamester, sőt a kuruczok visszaszorítása után 1709-ben *Heister* ismét visszahelyezi alispánnak, a mely tisztet még 1712-ig viselte. Visszakerült a főispáni székbe *Radonay* Mátyás is s 1703-ig ott is maradt.

¹ Tolna vármegye főispánjai. Közlí Kovách Aladár a Közérdek 1906. évi 20. számában.

² Az egyes családok Tolna vármegyébe szakadásának pontos idejét nem tudhatjuk. Az alábbi évszámok csak azt mutatják, hogy az illető családok mikor protestáltak először birtokaiknak a szomszédok által történhető bármiféle háborgatása ellen. E szerint a fentebb már említett *Daróczy* családon kívül a XVIII. század elején itt vannak: *Babocsay* Pál (1713), *Gindly* Orbán (1714), *Zichy* Imre (1714), *Jeszzenszky* István (1715), *Füczay* Jób (1716), a *Füth* és *Fördös* családok (1716), *Márfy* József és

szűnik a pécsi püspökség tartozéka lenni. 1777-től 1782-ig már ismét tolnamegyei nagybirtokos: nagyapponyi *Apponyi* György viseli e méltóságot. 1785-től 1786-ig pedig sárvári és felsővidéki *Széchenyi* Ferencz gróf, 1786-tól 1790-ig mihaldi *Splényi* József báró, 1790—1811-ben nagyapponyi *Apponyi* Antal gróf a főispán, a ki 1809. márczius 15-én, az akkori szokástól eltérően már *magyarul* nyitja meg a vármegyei közgyűlést, szentesítve mintegy azt a már 1808-ban behozott szokást, hogy a vármegyei közgyűlések nyelve tiszta magyar legyen, a mi által Tolna vármegye megelőzte úgyszólván, majdnem az összes vármegyéket.

A vármegye lakosságának ez a nagyarányú vérfelfrissítése természetesen hatalmas gazdasági, társadalmi és közművelődési fejlődést indít meg. Óriási, pusztán állott földterületek kerülnek rendes művelés alá, nevelik az anyagi jómódot, szaporítják a kultúra eszközeit. Így, ha egyéb nem, fennmaradt pecsétje igazolja, hogy már a XVIII. század elején gimnáziuma van Szekszárdnak. Ez időben létesül a ma is fennálló gyönki algimnázium, a szekszárdi Ferencz-kórház. S a simontornyai *Styrum-Lymburg* gróf és grófné gyönyörű tanubizonyságot szolgáltatnak a magyar föld megbüvölő erejéről, idegenből ideszakadásuk ellenére is sok százezer koronára terjedő alapítványt

neje *Bezerédj* Eufrozina (1717), *Döry* László és a *Monasterly* család (1717), *Mosgay* Miklós (1719), *Kiri* Ferencz, Bonyhád telepítője (1719), a *Lengyel* család (1720), béri *Balogh* Ádám és sógora *Festetich* László (már jóval előbb szerepeltek a század elején, de mivel a hős béri *Balogh* Ádám brigadéros hűtlenség címén birtokát elvesztette és lefejeztetett, neje pedig a többi birtokot először testvéreinek: *Festetich* Lászlónak, majd utóbb *Petrovsky* Jozsefnek zálogba adta, tehát csak az utódok, vagyis béri *Balogh* Ádám felnőtt gyermekei kezdenek szerepelni a birtokok visszaváltása után 1740—44 körül). A gróf *Palisok* (1721), gróf *Mercy* Claudius Florimundus (1722), *Meszlenyi* János (1722), *Petrovsky* József mint béri *Balogh* Ádám zálogtartója (1724), a *Szárász* család (1724), gróf *Batthyányi* (1725), báró *Apponyi* (1726), gróf *Lymburg* Styrum (1726), báró *Schülson* (1733), *Perczel* József (1740), *Rudnyánszky* József (1750), a *Kliegl* család (1752), a *Talyak*, *Cseh*, *Csury*, *Sindor*, *Aszalay*, *Pozsgay*, *Györy* családok, utóbbiak után a *Csapó* család (1761—80-ig), *Bezerédj* Mihály (1781, női ágon 1717—1764), *Roštyak* (1783), *Csefalvay* család (1758 körül), *Sztankovánszky* Pál (1752 körül), *Hiemer* Mihály (1770), *Grabarich* Lázár (1773), *Forster* Rozália, férj. béri *Balogh* Józsefné, ezzel a *Forster* család (1776—1780). Kovách Aladár főlevéltáros úr szíves közlése.

tesznek elaggott *nemesek* eltartására, *nemes* ifjak tanulmányi alapjára, jobb sorsra érdemes szegény özvegyek gyámolítására.¹

Embérbaráti célzt szolgál, mert az elhagyatott, szegény nép kereseti alkalmainak növelését czélozza, a selyemtenyésztés felkarolása is. A Baranya vármegyében *Passardi* János Péter által megkezdett, de aláhanyatlott selyemtenyésztést *Mercy* Kolos Florimund tábornok lelkes munkájával a délvidéken s nemsokára Tolna vármegyében is új életre kelti. A vármegye 1771-ben már állandó selyemtenyésztési felügyelőt tart *Csákányi* János, később a nemesi felkelés kapitányának személyében, 60 forint fizetéssel, utazásakor ingyen lakás, ételmezés és fogat élvezetével.

Lótenyésztése is elsőrangú a vármegyének az országban. *Csapó* Dánielt már 1809-ben kiküldik a lótenyésztés mellé főfelügyelőnek. 1825-ben pedig tekintettel a lótenyésztés országos hanyatlására, id. *Bezerédj* Istvánt, *Csapó* Dánielt, *Gindly* Antalt, *Czindery* Lászlót, ifj. *Bezerédj* Istvánt és *Döry* Rajmond Károlyt megbízzák, «hogy öngondolatjaikat, tapasztalataikat köztanácskozás alá vevén és részben más vármegyék előljáró példáit, úgy a lótenyésztésről készült tudós értekezéseket, jelesen *Wenkheim* Józsefnek e tárgybeli munkáját, javaslatot adjanak a lótenyésztés előmozdítására.» Híresek is a *Viczay*, *Döry*, *Esterházy* ménések Európa szerte! S versenyez velük a *Csapó*, *Bezerédj*-féle ménes is.

S «a *Csapók*, *Bezerédjek*, *Gindlyek*, *Bésánok*, *Sinák*, *Esterházyak*, *Festeticsek* kis palotákat építettek a finom merinói gyapjat adó nyájak számára. *Esterházy* fogadást tett és nyert is Angliában, hogy több juhásza és juhászlegénye van, mint volna juha egy angol földbirtokosnak,» írja emlékjegyzeteiben *Perczel* Móricz.

A vármegye 1812-ben, tehát még jóval *Széchenyi* előtt, megkezdte a Kapos és Sárrét szabályozását, kiszáritását, s később

¹ A Styrum-Lyburg Károly gróf alap 1915. év végén: 295322.87 korona, a grófné alap 78701.71 korona.

itt-ott az öntözést is. Megalakul a Nádor-csatorna társulat. 1819-ben megkezdik a Dunának Bátánál való átvágását, a melyhez a vármegye Berecz Mihályt nevezi ki biztosnak. Később 1835—36-ban *Beszédes* József, a híres földmérő gyönyörű tervet készít *Széchenyi* helyeslésével a Grácztól—Kolozsvárig húzandó csatornára, a melynek megvitatására Tolna vármegye bizottságot is küldött ki, a mely azonban sok huza-vona után végre is az országgyűlés elé utalta a nagyszabású tervet.¹

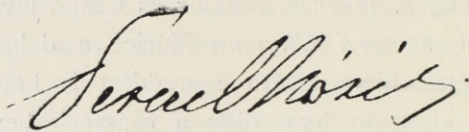
A dohánytermelésnek pedig kiváló mestere volt: *Perczel* Sándor, *Perczel* Miklósnak és Mórnak édesatyja. Csapónak ő ad először útbaigazítást a dohánytermesztésre, de Csapó már Amerikából hozat dohánymagot, a melyből aztán később juttat az egész vidéknek. (*Perczel* Sándor és Csapó levelei.) *Perczel* közvetítésével *szitányi Ullmann* Móricz a dohánybeváltásra, az árak előzetes biztosítására szerződést is kötött az egyes termelőkkel, «felszabadítva őket a császári beváltóhivatalok önkényétől. A dohánytermelést így megkészszerzte, a környéknek jó módot, magának milliókat szerzett.» (*Perczel* Mór.)

S hogyha hozzáveszszük mindehhez *Csapó* Dánielnek, *Bezerédj* Istvánnak s a regime többi tagjainak a vármegyei kultúra terén való későbbi sikeres együttműködését, vagyis ha tudjuk, hogy a humanizmus céljait szolgálva 1827-ben innen indul ki a² börtönrendszer javításának eszméje, hogy Tolna vármegye a

¹ *Csapó* Ida naplója szerint a zseniális mérnök Bécsben is propagandát igyekezett csinálni ideájának. A nagy művelet keresztülvitelét részvényekre tervezte. Az első serie nyolcz millióra szólott volna s 10 esztendő alatt készült volna el. Az általa tervezett kanális felvette volna a Mura vizét, a Zalát regulázva, a Balatont a Sárvíz-csatorna útján összekötötte volna a Dunával, ezt pedig a Tiszával s az erdélyi folyókat is hasznosította volna. A csatornát Tolna mellett akarta a Dunába vezetni. Zichy Ferenczet és *Beszédes* nagy pártolóját *Széchenyit* is foglalkoztatta a terv, a mely, hogy milyen életrevaló volt, semmi sem mutatja jobban, mint hogy a most megkezdett csatornázási munkálatok is majdnem ezen a nyomon haladnak.

² Tolna vármegye már 1778 október 19-én Hőgyészen, a várkastélyban tartott gyűlésen is azért határozza el a börtönöknek Simontornyáról való elhelyezését, mert ott a kedvezőtlen talajviszonyok folytán a székház *átnevésedett* és «Szekszárd már tiszta vizénél fogva is a foglyok letartóztatására és őrzésére egyedül alkalmas hely». *Kovách* Aladár Tolna vármegye székhelyének és székházának története cz. közleménye a «Tolna vármegyei Közművelődési Egyesület Évkönyvében». Szerk. *Bodnár* István 1914. 55. lap.

raboknak *Csapó* és *Bezerédj* gondoskodására posztógyártásra alkalmas *dologházat* állít, gondoskodik oktatásukról s «lelki vadságuk enyhítésére» külön kápolnát rendez be számukra, majd hogy a vármegyék közt mint legelső, az elmebetegeknek közadakozás útján külön kórházat építtet, (Bezerédj István készpénzen kívül nagyobb mennyiségű téglát ajánlott fel hozzá) s hogy *Bezerédj* István és Amália, *Festetics* Leó gróf, *Csapó* Dániel, ifjú *Augusz* Antal, majd *Bezerédj* Etelka buzgólkodására már a 30-as években óvodák vannak a vármegyében (Hidja, Kakasd, Szekszárd), sőt a «kiseddóvó-társaság» Tolnán felállítja az első óvóképzőt¹ s hogy az elemi-oktatásra, népnevelésre minden járásban bizottság ügyel s a *Perczelek*,

49 PERCEL MÓRICZ NÉVALÁÍRÁSA.

Döryek, Gindlyek, Magyarai-Kossák, Csapók, Bezerédjek, Rudnyánszkyak, Őszenszkyek nem atallották sorbajárni az iskolákat, hogy a tanítókat jutalmazzák s Tolna követi utasításában a tanítók függetlenségét és jómódját sürgeti s *Bezerédj* tesz az országgyűlésen indítványt először a tanítóképezdek felállítására; hogy zsidó joggyakornok mellett való mozgalmával Tolna vármegye vezet az emanczipáció kérdésében is s ha felemlítjük *Bezerédj* örökváltsági szerződését medinai és kakasdi jobbjáyaival s hogy talán «idő előtt», de mégis «elsüti pisztolyát» az általános teherviselés sürgetésére, önként ajánlva fel adózását vármegyéjének; mindezt így összefoglalva, egészen elfogadhatóvá válik *Perczel* Mórícznak büszke felkiáltása: «Hol volt akkor még *Kossuth, Deák*, de sőt még *Széchenyi* is, a mikor Tolnában már ki volt tűzve az újjáalakítás, a felsza-

¹ Vezetője *Wargha* István volt, a kinek nevéhez később a mende-monda a korona rejtékhelyének felfedezését fűzte.

badítás s javítás zászlója és hatalmasan megkezdve ama működés, a melynek koronája lön az 1848!»

Bezerédj István éppen ennek a megindult hatalmas közművelődési és gazdasági fejlődésnek a kezdetén került ide s mondhatni, *Csapó* Dániellel és többi társával együtt ő volt a további haladásnak erjesztő kovásza. Alig tölt itt egy-két évet, ismeri, becsüli az egész vármegye s nemsokára politikai téren is vezető szerephez jut. Nagyon is kedvező alkalom volt erre az alkotmányosságtól mindinkább távolodó kormányzással való általános elégedetlenség, a melyet az országgyűlésnek hosszú éveken át össze nem hívása, a törvényellenes adószedés és újonczozás és a pénz értékének óriási esése egészen az elkeseredésig fokozott.

A kormány ezek mellett Tolna vármegyében is megkezdí az administratori intézménnyel való kísérletezést. 1821-ben az országosnevű székhelyi *Mailáth* György főispán helyére radváni *Győry* Ferencz grófot nevezik ki administratornak, a ki ugyan nem valami sok vizet zavart itt, de kétségtelenül mégis nagyban hozzájárult az ellenzéki szellem felébresztéséhez. Különösen az újonczozás kérdése keltett nagyobb mozgolódást. A kormány elrendelte, hogy a vármegyék, a király által az 1813—15. esztendőkbén országgyűlésen kívül kívánt s akkor egyrészbén ki is állított újonczoknak még hátramaradt részét is állítsák ki, de ez ellen a törvényhatóságok, köztük Tolna vármegye is erélyesen protestáltak. Tolna vármegye *Csapó* Dániel és társai agitációjára már 1821-ben felírt a királyhoz két ízben is, a mely feliratokban «ezen két évi újonczokat tartozásnak el nem ismeri, s könyörög, hogy azoknak kiállításától a törvény rendelkezése szerint feloldoztattassék.» Az erélyes hangú felíratra válasz nem érkezett, de e helyett az 1822. december 22-én tartott közgyűlésen a főispáni helytartó előszóval azt terjesztette elő, hogy «Ő felsége ezen elhatározásával, érzelmével és akaratával tovább ne ellenkezzenek annál is inkább, mert Ő felsége a magyar tengerpart és a Száván túli részeknek visszakapcsolatása által újonnan fényes példát adott,

hogy az ország törvényeinek teljessége a szíven fekszik s több megye követéinek megígérte, hogy nemsokára országgyűlést fog tartani».

Ennek ellenére nagyon erélyes felszólalások hangzottak el. A hosszú ideig tartó vitatkozásnak azonban a vége mégis az lett, hogy «mivel a kétféle kötelesség: Ő felsége s a rendek felfogása közti súlyos megütközést másképp meggyőzni nem bírták, a kívánt újonczokat tekintettel arra, hogy azok nagyobb száma amúgy is a magyar tengerpart s a Száván túli részeknek nemrég történt visszakapcsolása által növeltetett, most az egyszer kiállították». «De egyszersmind közakarattal a jövődre megmásíthatlanul meghatározott, hogy a megye ennek utána mindenben szorosán és egyedül a törvény rendelkezéséhez fog ragaszkodni». Mindezeket új feliratban közlik a királylyal «azon aláztatos esedezéssel, hogy Ő felsége az ország rendjeit minél előbb országgyűléssel megvigasztalni méltóztasson s a most aláírandó újonczokat, a szükség esete megszűnván, hazabocsájtja».

Úgy látszik a kormány megelégedett a kérdésnek illetén elintézésével s a vármegyét békében hagyta. Bezerédj István legalább 1823 január 1. napján azt írja szüleinek: «Itt a recruták eránt még várakozásban vagyunk», de mindjárt hozzá is teszi, hogy «Turócz, Nyitra, Trencsén, Gömör a comissariusoknak is megtagadta, Zalába pedig hír szerint egy commandó vasas német van rendelve, a mely az állítást erővel eszközölje». (Ez azonban nem egészen bizonyos.) «Somogyrul Montpach uram rosszul referált, mert a Statusok megtagadván, az érdemes magistratus magát a Statusoktól elválasztotta és a Comissariusnak engedelmeskedvén, a Statusok végzése ellen recrutáz. Az alacsony lelkek!»

Az 1822. október hava 15-iki közgyűlésen is heves harcza van a főispáni helytartónak Tolna vármegye rendjeivel. Ekkor tárgyalták a közgyűlés színe előtt ünnepélyesen felbontott azt a királyi levelet, a mely támaszkodva arra, hogy a közlegé-

nyeknek zsoldja 1820-tól kezdve s a tisztek fizetése pedig már jóval előbb pengő pénzben fizettetik, így az országba «nagy csomó pengő pénz» folyik be, elrendeli, hogy az adó, a mely ügyis a katonaság tartására szolgál, a következő hó elsejétől pengő pénzben fiztessék.

Tolna vármegye rendjei örömmel látják a pengő pénz visszahozatalát, «de az alkotmánybeli törvények szerint a közadónak akármely meghatározása és elrendelése,» valamint «új papírpénzre való meghatározása egyedül az országgyűlésben egyesült törvényhozó hatalmat illeti,» azért egyes törvényhatóságok ezt az ügyet nem is tárgyalhatják, a király tehát tartson országgyűlést, a hol a fizetési módok felett tanácskozhatnak, de most világos lehetetlenségnek tartják, hogy a felemelt sóarával, harminczaddal, más egyébbel agyonterhelt nép, a mikor papírpénzben is alig fizetheti adóját, harmadfélnyire felemelt mennyiségben fizethesse».

Gróf radváni *Győry* Ferencz administrator 1824 végeig marad Tolna vármegyében, mert Bács megye főispánjává nevezték ki. Utódja ebeczky *Tihanyi* Tamás lett, kit 1825 június 20-án nagy csendben iktattak be főispáni méltóságába, mivel a mint *Dőry* Vincze másodalispán jelentette, épp akkoriban Szekszárd $\frac{1}{3}$ része teljesen leégett, «így a bevezetés pompája a leégett házak szomorú omladéki és a kárvallottaknak siralmi közt a részvétellel, de az ünnep díszével is meg nem fér.»

A beiktatás előtt nem sokkal azonban az alispán *Csehfalvay* Ferencz is meghalt. Mivel a tisztújítást a főispán hevenyében megejteni nem akarta, az alispán helyettesítésével az aug. 22-iki közgyűlésen *Dőry* Vincze II. alispánt bizta meg, a kit egyúttal nedeczei *Nedeczky* Ferencz táblabíróval együtt követté is megválasztottak. Úgy látszik, már ekkor szóba került *Bezerédj* Istvánnak követté leendő felküldése. *Dőry* Vincze azonban sokáig habozott, hogy mint alispánhelyettes megmaradhat-e továbbra követnek is? Így *Bezerédj* István még a választás előtt való napon is azt írja öcscsének, hogy «hol jövünk össze, a holnap

A kapott rossz hír csakugyan igaz volt. Csapó 1844. augusztus 5-én elhunyt Budapesten. Bezerédj régi követtársát, meghitt rokon barátját, a liberalis ügy egyik hatalmas támogatóját veszítette el benne.

1844 augusztus 19-én írja Bezerédj Pálnak, hogy Etelka Flórival kedden a gőzössel szerencsésen megérkezett, azóta jó nyugodalomban, reconvalescens formán együtt vannak. Flórit most jövő zápfogával épen olyan bajok, *köhécselés* és *alterációk* környezik, mint gyermekkorában... Etelkának is még nagyon kell vigyáznia. Bezerédj ereje sem igen jött még vissza. Feje sokszor elnehezül. A sessiókban is csak félig-meddig vehet részt.

1844 augusztus 29. Flóri alterációi szünőfélben vannak. Havas porainak kell köszönni. Ő maga erősödik. Csak meleget adna Isten, hogy úszhatnék. Flóri oly jó, kedves betegségében, hogy egészen szíve indul meg az embernek rajta.

1844 augusztus 30. Flóri alterációi még nem maradtak el, csak gyöngültek. Minden nap kikocsiztak, csakhogy Flórinak gyengélkedő állapotja hosszabb kirándulásokat, a mint gondolta, nem enged meg.

1844 szeptember 10. Havas Flóri állapotját javulva, de mégis olyannak találta, hogy okszerűen és biztosan a jövő télen Hidján nem lehet. Recidivától kell tartani. Ezért *keservesen bár, ráadták magukat, hogy Havas egy kis szállást keressen nekik Pesten*. Október 10-én lesznek ott...

1844 szeptember 30. «Flóri szemlátomást javul. *Bajos, hogy tegnap egy kis hurut jött reá, de igen egészséges, közönséges köhögésnek látszik.*» Pedig a kislány baja rosszabbodott s mégis csak Pestre kellett vinni.

1844 október 12. A mai gőzös nem hozta meg a jó levelet, ezt azonban Bezerédj nem tulajdonítja bajnak. Jó bizodalommal, buzgó imádsággal várja a jó híreket. Ír, mert neki oly jól esik írni.

1844 október 13-án írja Bezerédj Pálnak, hogy Flóriról jó tudósítást vett s Havas is jókedvű. A jó hírek azonban nem bizonyul-

tak igazaknak s Bezerédj 1844 október 17-én Pestre utazott a kis beteghez. Pozsonyból írja aztán 1844 október 22-én Bezerédj Pálhoz, hogy szegény kis Flórinak ismét alteráltabb az állapota mult szerda óta. Catharusa is tart. Szine se jó és ereje

igyekezem hogy te is tegy, néked
jó gyümölcsöt hozzon. és azok
nak mindannyan, különösen
pedig és legjobban én te veled
mindig örvendhesünk. Itten aladjon
édes telken kis Flórin! öltök
selyes szavval ' Jó légy, és sok
örömet szerezze' ez által

Minden jót kívánom
édes atyádnak
Deák Ferencz
Eötvös György
Dubsky Ferencz

fogyott. Havas az átgondolt és 6 hétre osztott kúrját elkezdte. Assa foetida s trifolium fibr. mit először ad neki a vegetativ systemáinak segedelmére és mellette digitalist csekély adagban a nervos systemájának csillapítására.

1844 október 28. (Etelkához és Flórihoz.) «Ma születésem napja van édeseim! Az Isten áldását s azzal minden jót, segedelmet és erősödést kérszerte kérek tőle reátok. Reggel a hegyekben voltam. Oly szép, langy, szív és kedély nyitó napfény, levegő s illat volt, mintha mellettem lettetek volna. Visszajövet a mélyüti kápolnában voltam, oly jól tudtam kinn a szabadban és benn a szent helyen imádkozni s oly engesztelő, vigasztaló, bátorító érzés gerjedezett bennem, mintha a kis angyalok szóltak volna édes, suttogó hangon kis Flórink felől és ígérték volna, hogy igen hamar meggyógyul, ők pedig addig is őrizni. könnyíteni fogják őt. Nem tudom megmagyarázni, mily tágult, könnyült kebellem jöttem haza s nemsokára vettem első levelet s délután a másikat és most várom a holnap és holnapután is és kérem az Istent, ki ma reggel vigasztalásával oly kegyelmesen körül lengett, hogy jók legyenek.»

Úgy látszik azonban, Bezerédj előtt eltitkolták Flóri nagyobb baját, mert levelében egy helyen azt írja: «Egy körülményen döbbsentem meg, hogy felfekszi magát. Kérlek, feküdjék ágyban szegény kis leányunk és tegyetek egy nagy tálban naponként friss vizet alája.» Gondoskodik kis játszótársról is. Csak a kis Vass Nani iránt sikere legyen levelének. És *Zsivorával* süteményt és virágot küld a kis betegnek...

1844 október 29. (Pálhoz.) Szegény kis leányom állapotja inkább hanyatlott. Alteratiói súlyosodnak és ereje fogyott. Nem tudjuk, az új orvosi szerek erős hatásának, vagy másnak kelljen-e tulajdonítanunk...

Még nem veszi el reményét. Havas is bizik.

1844 november 5. Havas ígéretei biztatók. A halolaj igen jó hatású. Etelkaék Havasék szomszédságában igen jó ellátásban vannak. Várni kell a kura végét.

1844 november 12. Holnap Pestre megyen. «Fájdalom, ismét rosszabb hírek Flórirul. Ki tudja, mire vár ott Istennek végzése. Legyen az ő szent akaratja és légyen felettünk segedelme és erősítő malasztja!»

1844 november 17. (Pálhoz.) Pesten a kis Flórit igen elgyengült és aggasztó állapotban találta. De Havas orvoslását tétovázás nélkül folytatják. Mellőzik a más orvossal való tanácskozást is, mert Havas szereit, úgy látszik, jótékonyan hatnak. Ott maradása Flóri állapotától függ.

1844 december 1. A kis leány állapota utolsó levele óta nagyon súlyosodott. Havas orvoslását már abba akarták hagyni, de tegnapelőtt némi könnyebbedés állt be. Pár nap múlva a homeopathiában kénytelenek keresni segédelmet. «Szóval egészen elgyengült. Az extremitások dagadtak, étvágya csekély, az alteratiókat megszüntetni nem tudják. Kiköpése is igen aggodalmat okozó szint mutat. Ha az Isten nem irgalmas, a legszomorúbbra el kell készülnünk. Legyen az ő akarata!»

1844 december 6. «Az Úristen keze megnehezedett rajtunk. Flórim tegnap megholt! Azonban bármily nehezen essék is, Isten végzése ellen zúgolódnunk nem szabad. Legyen tehát szent akaratja. A kis angyal pedig imádja ötet érettünk, hogy hozzá méltóan élhessem el a hátralevő időt és üdvösen készülhessek boldog egyesülésünkre, mire édes szüleinkkel és Málinkkal várnak bennünket.» (Bezerédj Pálhoz.)

Tudja, hogy jó testvérének éles, mély fájdalmat fog okozni, viszont ő a Pál gyermekeiben vigasztalásnak nézhet elébe.

Azt határozták, hogy Flórit holnap leküldik Hidjára, pár nap múlva ő maga teszi el édes anyjához. — Ételka fenn marad, januárban majd a gyűlés után mennek le végkép Hidjára.

«Tegnap délután félórával volt utolsó lélekezete. Csendesen, fájdalom nélkül mult ki. Még 11^{1/2} órakor czukor figurákon örült. Utolsó szava volt: Ó be szép! Mint kis bárány oly türelemmel és szívreható rezignációval volt utolsó napjaiban is. Ily hirtelen végét még Havas sem várta. A homeopath orvos éppen haldoklásához ért. Egészen édesanyja nyavalyát képezte magában. — Édes lelkem Palim, ha szegény ezt megérte volna!»

legalább levele szerint nem igen bizott az ellenzék győzelmében, vagyis *Döry* Vincze alispán bukásában. Nagyon szép jellemét mutatja azonban az édesatyjához írott levele. Azt írja ebben, hogy atyja Pesten meg fogja hallani, hogy mit mond majd a főispán, de könyörög, hogy az ő érdekében az *alispánságért* ne exponálja magát. Ha *Döry* marad az első alispán, inkább marad főjegyző, mint vele — második. Ezt már *Cseh*, a főjegyző miatt sem szeretné, hogy — *elébe* lépjen. Ha *Cseh* lenne az első alispán, akkor őt illeti a második hely. Ha *Döry* marad első, akkor legjobb lesz *Cseh* második alispánnak s ő főjegyzőnek. Ha *Döry* *kimarad*, akkor *nagy változások* lesznek, a mikor lehet ő reá gondolni, de ha előre látják, hogy *nem választhatják meg, akkor a főispán inkább ne is jelölje*.

A kitűzött választási nap csakugyan nagy meglepetést hozott.

Az október 22-iki tisztújító közgyűlést ebeczky *Tihanyi* Tamás szép beszéddel nyitotta meg: «Lépünk a nemesi rend törvényes méltóságának egy nevezetes gyakorlásához. Válaszszunk erős, tapasztalt, önálló férfiakat . . . a kiknek a hivatalokra ugyan szükségük nincs, hanem a kiket egyedül a közboldogság hív elősegéllésére törekedő indulat vezérel.»

Jobbaházi *Döry* Vincze — érezvén valószínűleg pártja kisebbségét — kinyilatkoztatta, hogy ő hosszas szolgálatában hazafias kötelességét teljesíteni iparkodott — már nyugodalmat óhajt s bár törvényes joga lenne a kandidáltatáshoz, kéri a főispánt, hogy őt ne is jelölje.

Ennek daczára mégis őt jelölték első helyen, másodiknak *Hajós* Sámuel, harmadiknak *Perczel* Sándort, negyedik helyen pedig *Csapó* Dánielt. A mire aztán heves jelenetek játszódnak le. Mint az egykorú jegyzőkönyv mondja: «*Döry* Vincze és *Csapó* Dániel urak között meghasonolván a voks, heves kikiáltás és rendetlen lárma következett, úgy, hogy az előlülő főispánt, sem másokat, a kik a rend helyrehozása végett szólani akartak, hallani nem lehetett». «A főispán végre is «czélszerűnek tartotta elhagyni a palotát». Később többek hívására mégis visszatért,

hivatkozott a gyülekezet méltóságára, elítélte a választás körüli heveskedést, erre *Döry Vincze* kinyilatkoztatta a főispánnak, hogy «a hivatalt, mely nem közmegegyezéssel ajánlatik fel neki, elfogadni nem fogja». De a főispán újabb «meghasonlást nem akarván», ezt ki sem hirdette, hanem szavazást rendelt el, a mikor *Csapó Dániel* 244, *Döry Vincze* 108, *Perczel Sándor* 2, *Hajós Sámuel* 1 szavazatot nyert, így *Csapó Dániel* lett az alispán, második alispán pedig *Cseh Ignác*, főjegyző *Bezerédj István*, aljegyző *Sztankovánszky Imre*.

Óriási diadala volt ez az ellenzéknek, a mit az ellenpárt nem is bírt szótlánul elviselni. A közgyűlési teremben még nagyobb kavarodás támadt. A mikor az alispánná választott *Csapó Dánielt* ősi szokás szerint négy főszolgabíró székestől együtt felemelte, *Perczel István* (utóbb baranyai aljegyző, később tolnamegyei követ és főispán), *Perczel Móricznak* egyik testvére, az alispáni székből a zöld asztalra borította, úgy, hogy az új alispán díszmagyarja is kiszakadt. Erre lett még csak óriási láрма és dulakodás. *Perczel Istvánt* menten összekaszabolják, ha *Móricz* testvérje — a mint ő írja — kardot nem ránt mellette.

Perczel Mór később is hálásan említi, hogy a nemesszívű *Csapó* azzal felelt a durva sértésre, hogy a *Perczel* fiúk közül *Imrét* esküdtté nevezte ki, később atyjukkal is kibékült s *Miklóst* gyakornokká maga mellé vette.

E mozgalmas választás után aztán eleven élet köszöntött be a vármegyébe. Tér nyílt a haladás fáklavivőinek: *Csapónak*, *Bezerédjnek*. Egymással vetélkedve, jobban mondva, egymást kiegészítve, nincsen olyan tér, a hol ne munkálkodnának szeretett vármegyénk, hazánk, az emberiség javára. Elég csak az akkori jegyzőkönyvben, hivatalos iratokban lapozni, minduntalan előbukkan az ő «közjóra irányzott igyekezetük», nemes építő buzgalmuk. Mind a ketten rajongó lélekkel csüggenek az ősi vármegyén, a melyet a politikai, emberi jogok igazi védőbástyájának tartanak.

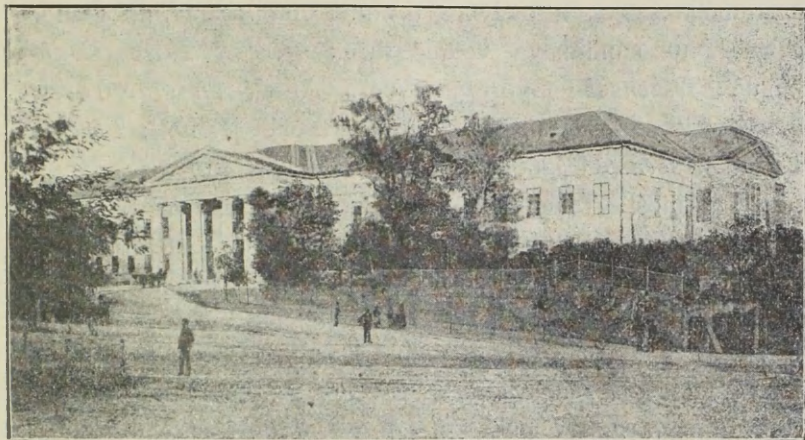
Bezerédj mint főjegyző — kivált közgyűlések előtt és után — heteket tölt Szekszárdon, hogy a legminuciózusabb gondossággal vegyen részt a tárgyak előkészítésében és az elintézett ügyek expedálásában. Nem is lehet csodálni, ha néha-néha bizalmasan azt kívánja, hogy «bárcsak már ezen diaetális proviziónak vége szakadna, hogy a munkát rendszeresen fel lehetne osztani» (1826 márczius 15-iki levele). S mivel «Szekszárdon többnyire az asztalnál van» (1828 november 22), Amalia nem szűnik meg szelíden, de egy kis tréfás malicziával korholni, «hogy vigyázzon a kedves torkára s ne kiabáljon sokat a gyűléseken. Inkább sétáljon és írjon neki, de azért ne rövidítse meg miatta az alvását, mert nagyon szomorú lenne, ha azért, hogy őt kielégítse, valamiről lemondana, a mi az egészségének szükséges».

Pedig bizony el lehet róla mondani, hogy magát egyáltalán nem kímélte. Sok baja van e miatt gyöngye szemeivel és többször betegeskedik. Vármegyéje 1827-ben a főjegyzői, eléggé terhes teendők mellett «alispáni képben bírónak» is őt nevezte ki, a mi pedig rendes körülmények között a második alispán tiszte volt. Emberszerető nagy lelkének azonban az ilyen megbízatás inkább pihenésszámba ment. Mint bíró igazságszerető, humánus, de legtöbbször kíméletes.¹ Egyébként is sokat bibelődik a szegény nép bajával, Csapóval együtt a legönzetlenebb jó tanácsadója, barátja, atyja. Különösen nagy önfeláldozást és lelkierőt tanúsítanak az 1830-iki kolera leküzdésében. Bizottságokat alakítanak, őrséget állítanak, sorba bejárják a veszélyeztetett helyeket. Orvosságot osztanak szét, nagyobb mennyiségű vörös bort ajánlanak fel s gyűjtenek másoktól is a szegény nép és az örkdő katonaság részére. Csapó kezdeményezésére a pécsi püspöktől s másoktól a mutatkozó éhínség leküzdésére sok száz mérő gabonát vásárolnak s osztanak szét a megye költségén.

Ilyen nemes odaadás és emberbaráti tevékenység mellett is

¹ Érdekes, hogy a mikor Csapó Dánielt 1825-ben «a talpon álló ítélet» (statáriális bíróság) előlülőjévé nevezik ki, Bezerédj egyik levelében arra kéri, hogy ha már elvállalta, a nála megszokott körütekintéssel járjon el.

korán éreznie kell a hálátlanság fullánkját. Az ó-konzervatívok, a Döryek, a Perczelek, a kik Perczel Mór saját szavai szerint: «a vármegye törzscsaládjainak tartván magukat, parvenünek néztek és neveztek minden más családot», nem tudták elfelejteni 1827. évi bukásukat s már az 1830-iki választáson is megpróbálták, hogy legalább egy kis zavart csináljanak. *Csapónak* hosszú éveken át megcsontosodott tekintélyével bajos volt szembeszállani. Ő róla mondta *Sztankovánszky* Imre főjegyző

51. A SZEKSZÁRDI MEGYEHÁZ.

az 1844-ben tartott emlékbeszédében: «Csakhamar kitűnik a megyén nemes jelleme, derék egyénisége mellett jeles észtehetősége, tudományos szép műveltsége, igazságszeretete, szilárd alkotmányyszerűsége . . . Szép lelkületének fővonása az eleven, tettes jóakarát, példátlan munkásság, a kettőnek nyomán pedig ügyvezérlő és bevégző szerencsés tapintata. A barátságos egyeztetésben ő remeklő mester volt. Hozzá nem fért harag, bosszú és gyűlölet . . .» — Ily sok szép tulajdonságával, főleg kiengesztelő modorával sikerült is neki legalább a saját személyére nézve a nehézségeket elhárítani, de Bezerédj, a «bevándorolt parvenü» megmaradt szálkának az előbb említett családok sze-

részét aztán fordítsák közhasznú célokra, míg magát a kölcsönt 35 év alatt a *nemes* és nem nemes birtokokra kivetendő évi 5 millióval törleszszék és fizessék vissza. Megczukrozása lett volna ez a beadni szándékolt nemesi adózás keserű pirulájának.

Perczel István elnöklésével Tolna vármegye is bizottságot küldött ki a kérdés tanulmányozására, a mely bizottság memorandumában aztán nagyjából elfogadta *Széchenyi* eszméjét, sőt a telekdíjon kívül más kirovásokat is megengedett volna. de úgy, hogy a kölcsönveendő összegeket oszszák szét a vármegyék közt, hol azt külön alapként kezeljék. *Bezerédj* körülményesnek találta *Széchenyi* tervét, ő a *nyílt és egyenes általános adózás híve* volt. Az első napi nagy vitában már veszélyben forgott az adózás egész elve, de másnapra *Bartal* feltüzelt a fiatalságot. nagy beszédet mondott, a mire maga *Perczel* István is protestalt a házi adó megbuktatása ellen. *Bartal* a telekdíjat elválasztotta a kölcsön eszméjétől s ennek olykép való elfogadását ajánlotta, hogy az országos pénztár egyik forrásául megpendített subsidium helyébe jöjjön s majd ha az országnak biztosítékul szolgáló *egyenes és közvetett* adóforrásai lesznek, lehet csak *kölcsönről álmodni*. *Döry* Gábor azt vitatta, hogy kölcsön nélkül a földbirtokosok nem képesek a telekdíjat megfizetni. *Perczel* István, *Augusz*, *Ujvári*, *Fördös* a mellett való érvelésére, hogy ezt a *Bartal* indítványa sem zárja ki, csak hogy nem szeretné azt elmulhatlan feltételül kimondani s ily alakban mind a telekdíjat, mind az országos pénztárt megbuktatni, végre is *Bartal* indítványa győzött, vagyis hogy a subsidium helyett *rendszeres* adót nyervén, könnyű lesz minden adónak egybeolvadását s egyenlő viselését elérni. (*Bartal* 1844 márczius 5-iki levele *Bezerédj*hez.)

Körülbelül ez volt *Bezerédj* felfogása is, bár ő még ezen felül a 3 év előtti utasítás megváltoztatását is szerette volna. A választmányi tervet tehát azzal küldték fel a követeknek, hogy ha az országgyűlésen hasznosabb, kivihetőbb eszmék mutatkoznak, azt is pártolják, de a *telekdíj, még ha a kölcsön keresztül nem vihető is, az országos pénztárba befizettessék*.

Ilyen volt az ide-oda ingadozó politikai hangulat december 16-án, amikor *Bezerédj* és *Perczel* Móricz betérjesztették követi végjelentéseket, a mely gyönyörű szép politikai írásmű. Felsorolják benne az országgyűlésen hozott fontosabb törvényeket, a nemzeti nyelvről, a lelkiismereti szabadság megvédéséről, a nem nemesek birtokszerzése és hivatalviseléséről, a közmunkák szabályozásáról. S légió azok száma, úgy mond, a melyek nem valósulhattak. Ezek közt felemlitik a keresztül nem ment javaslatokat, az országgyűlésnek a királyi városok és szabadkerületek képviselőivel való kiegészítéséről, az országgyűlés czélszerű áthelyezéséről, az örökös tartományok kormányzatának magyar ügyekbe való beavatkozása megszüntetéséről, illetve önálló független miniszterium szervezéséről... Hatalmas argumentálásal törnek lándzsát az adózási ügy rendezésének kérdésében, hogy t. i. a nemzet a szegény adózó népnek igazságot szolgáljasson s az 1547 : 26. t. cz. átkát megoldja. Többet érne ez bármely *mesterséges iervnél és kombinácziónál!* Végül határozatot kérnek, hogy a vármegye, mely az ipar pártolására — *egyessületi úton legelőször lépett* fel az országban — házi szükségleteit honi termékekből szerezze be.

A követi végjelentés felolvasása után aztán maga *Bezerédj* István is felállott s megindultságtól remegő hangon bejelentette nagy elhatározását, az önkéntes adózást. Ez a kijelentés még politikai belső barátait is meglepte, mert *Bezerédj* előzőleg senkinek sem szólt. *Augusz* Antal rögtön *csatlakozott* az indítványhoz s mivel polgári birtokai után már úgy is adózik, nemesi birtokait is felajánlja adóalapul s a befolyó adót a honi műipar gyarapítására és művelésére óhajta fordíttatni. *Bartal* György pedig, mivel akkor még saját tulajdon birtoka nem volt, a «napontai szükségleteire megkivántató költség» megadóztatásul 20 forintot ajánl fel.

Bezerédj beszéde s felolvasott beadványa elnémitotta az ellenfeleket. A rendek kimondták, hogy «bár a nemzeti közakaratot meghiusultnak látják, a dús tartalmu követi jelentésben

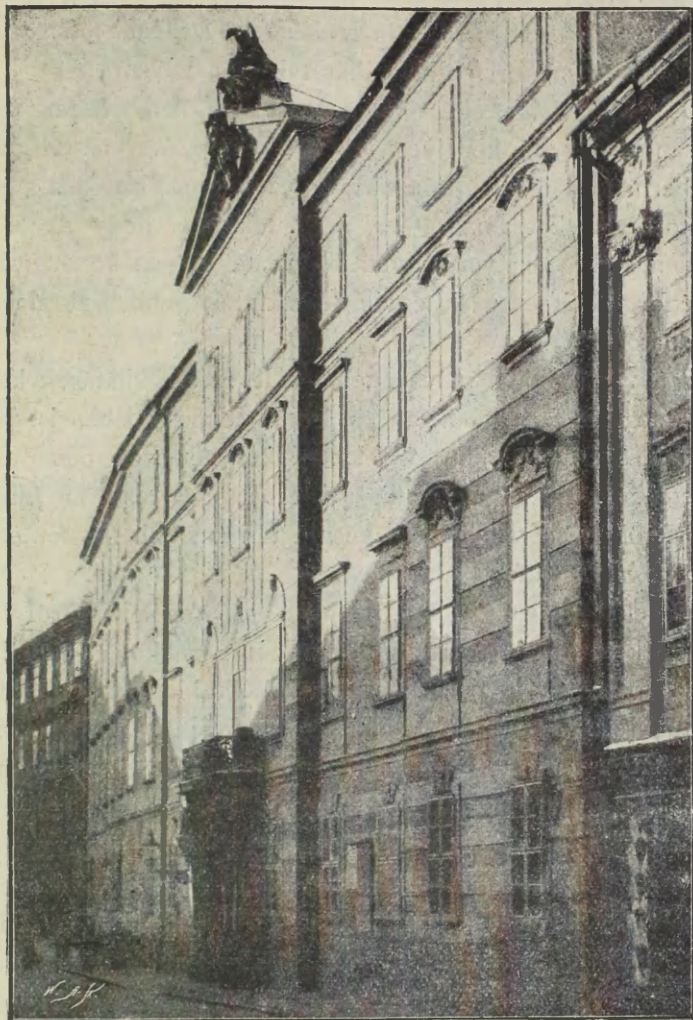
Horváth Mihály ugyan az 1830-iki országgyűlés legtehetségesebb «kormánypárti» szónokai közé sorolja, de ez határozottan tévedés. *Horváth* Mihályt az vezethette félre, hogy *Csapó* vármegyéje utasítására nem egy kérdésben a kormányval szavazott, de ezt kénytelenségből megtette *Bezerédj* István is. A radikál-reformer *Perczel* Móric szerint: «egyik legbefolyásosabb és legtekintélyesebb tagja volt ő a reform pártnak, a híres 1848 előtti ellenzéknek».

Bezerédj István eleinte határozottan *Csapó* Dániel nagy társadalmi és politikai tekintélyének hatása alatt áll, mint kezdő fiatalember bámulattal néz fel tanítómesterére, később a közös együttműködés még inkább fokozza határtalan tiszteletét, de pár évi követsége nivellálja a köztük volt tudás és értékbeli különbséget, együtt érző és cselekvő barátokká teszi őket, míg aztán *Bezerédj* merészebb szárnyalásával mindinkább-inkább előretör s hatásuk legalább is kölcsönös lesz egymásra, sőt később a tanítvány kerekedik felül s talán éppen erre is céloz nemeskéri *Kiss* Pál az apósához, *Csapó* Dánielhez intézett egyik levelében, a mikor félig-meddig szemére veti, hogy nagyon is a «radikál reformerek» karjaiba veti magát.

*Bezerédj*re, mint kezdő politikusra, mindenestre nagy előny

seny volt a kiindulási pontja. A főnemességnek nagyon tetszett az első löverseny, *Széchenyi* tehát indítványozta, hogy a versenyeket évenként ismételjék meg. Mikor 1827-ben vége lett az országgyűlésnek, az ú. n. «*Pályafuttató Társulat*»-ot áttették Pestre, az országgyűlési klubból pedig a «Nemzeti Kaszinó» lett, hol eleinte csak «dohányoztak, ettek, ittak, kártyáztak» majd egy nagy politikai klubbá alakult. Innen indult ki a honi borok ismertetésének mozgalma. «*A pálya vagy löfuttatási társulat*» «*Lötenyészési társulat*»-tá alakult át s 1828–29-ben az «*Illatmutató Egyesület*» is kebelébe vevén: «*Allattenyészési Társaság*»-gá változott. 1835-ben aztán a «*Magyar Gazdasági Egyesület*» címét vette fel. Ekkor Ferdinand királylyal, Ferencz Károly és József főhercegekkel együtt 497 tagja volt. Első elnöke gróf *Andrássy* György, mellette alelnöke gróf *Széchenyi* István. Alapszabályait jó részben *Csapó* dolgozta ki. (Ezért kérdi 1835 augusztus 1-én gróf *Andrássy* György a levelében: «Elkészült-e a Gazdasági Egyesület tervezetével?») Az 1839 márczius 17-én tartott nagygyűlésen aztán *Csapót* választották első alelnökké s viselte e tisztelet halála napjáig, 1844 augusztus 5-ig, a mikor 7 órakor este Pesten váratlanul elhunyt 66-ik évében. A legszorgalmasabb, legtevékenyebb tag volt. Irodalmilag is működött a Magyar Gazdában. Gróf *Andrássy* Györgyhez meleg barátság fűzte, a ki mikor *Csapót* követte választották, nagy örömmel üdvözlö, hogy Pozsonyban együtt hűzzák majd a «kissé elakadt Hazaboldogság Társzekerét».

volt, hogy *Csapó*val együtt vonult be az országos politikai életbe. Meg volt kímélve ama bizonyos csigabiga szereptől,

52. AZ ORSZÁGHÁZ POZSONYBAN.

hogy félénken tapogatózva kémlelje a helyzetet. Mindjárt elsőrangú országos férfiak körében találja magát. *Csapó* hozta össze idősebb *Pázmándy* Dénessel, *Palóczy* Lászlóval, *Kölcsey*vel, gróf

Andrássy Györggyel, *Klauzál*-lal, a «*kis Beöthy*vel», *Prónay*val, *Császárral*, *Wesselényi*vel, stb. Ezekhez számítva régebbi ismeretségét: *Nagy* Pált, gróf *Széchenyi* Istvánt, egykori jogász, majd követtársát *Vágyt*, *Batthyányt*, később *Deákt*, jóformán itt van *Bezerédj* akkori politikai barátainak a névsora is.

Összejöveleteiket egész követségéről való lemondásáig *Csapó* lakásán tartják, ki kedélyes, jókedvű feleségével az *Almássy*-féle bérházban igazi úri háztartást vezet. *Csapó* biztosan számba vehető híveinek száma 9—12, a mi tekintve, hogy az akkori feltétlenül ellenzéki vármegyék szavazata 18—22 között variál, a szétforgácsolt ellenzék egyik legtekintélyesebb frakciójának mondható.

Bezerédj politikai pályája tehát a legszebb kilátások között indul meg ott fenn, a diétán és lenn, vármegyéjében is. Nagy érdeklődéssel várják követi jelentéseiket nemcsak posta útján kéthetenként, de a kölesdi kis gyűlésben még arra is felhatalmazzák őket, hogy a nemesi kassza terhére minden fontosabb esetben *külön* stafétát küldjenek.

Az első követi jelentésük 1830 szeptember 16-ról szól. Bejelentik a szokásos tisztelgéseket, de ugyanakkor élénk helyeslés között azt is, hogy az országgyűlés által latinul és magyarul kiadni rendelt diariumot csak *magyar* nyelven rendelték meg, okul hozván fel, hogy a magyar mint *eredeti* előbb jelenik meg, olcsóbb is, s így annak megrendelése, tekintettel az anyanyelvre *illendőbb*.

Ez, valamint a folytatólagos követi jelentések mind *Bezerédj* István tollából kerültek ki, de az 1831 január 17-én felolvasott követi végjelentés *Csapó* Dániel alapos és kimerítő munkája.

Teljesen hű képét látjuk ezekben a jelentésekben az ő egész parlamenti működésüknek. Megértjük belőlük, hogy a kir. diploma ügyében azokkal szemben, a kik abba más mellékkérdésnek, többek közt a só árának meghatározását, a sérelmek meggátolására szolgáló törvények bevételét is sürgették, ők «az 1792. diplomához ragaszkodtak, mert annak első pontja amúgy is min-

den élő törvényünket és szertartásunkat magában foglalja». Szilárdan megálltak a magyar nuncium mellett, míg végre «az idő kímélésének tekintetéből annak ellenzésével a főrendek végre is felhagytak».

Eredeti utasításukhoz képest csak a 28 ezer újonczot ajánlták fel, ha több szükséges, a király országgyűlést tartson, de a nemesség felkelésére szolgáló intézkedések már most megtéteszenek. Az újonczok csak bizonyos időre állíttassanak ki az 1804—1806. esztendei törvények szerint, de az erőszakos fogdosás mellőztessék, «az szelidebb és jobb móddal történjék». Arra az esetre, ha a fenyegető veszélyre nézve a tervbe vett újabbi 20 ezer újoncz már most kívántatnék, póttusítást kérnek. Ők már is tiltakoztak az ellen, hogy e tekintetben az *adózókra* nagyobb terheket rakjanak, «míg a nemesség ebbeli kötelességét egy részben legalább nem teljesíti». Mire azonban vármegyéjük póttusítását vették, mind a két fajta újonczot megszavazta a ház többsége. Az első 24 ezerből Tolnára 585, a háború esetén megszavazott 20 ezerből pedig 418 esett. 10-én többség volt a mellett is, hogy a nemesség felkelésére kívántató előintézkedések *ne* szorgalmaztassanak. Jegyzőkönyvbe vétették tehát, hogy «Tolna vármegye rendjei a nemességet törvényes kötelessége teljesítésére minél alkalmasabbá tenni és készebbé tétetni már most kívánják».

Bejelentik még december 12-ről, hogy «az adót a jövő és egy esztendő alatt tartandó országgyűlésig, az utolsó országgyűlésen megállapított összegben megszavazták, de azon feltétellel, hogy Öfelsége *kereskedelmi* és egyéb *kedvezményekkel* fokozza az adózó nép fizetési képességét s hogy hozzájárultak a nádor által beterjesztett ideiglenes kiigazítási jegyzékhez, a mely által 24-el szaporodott Tolna vármegye adózó portáinak száma, de mivel a jövő országgyűlésen a portáknak amúgy is új és rendszeres felosztása szükséges, a rendek nevében már most óvást emeltek, hogy az adóteher a vármegyét *arány felett* ne érje».

Szóval, mindenben a legnagyobb pontossággal ragaszkodnak követi utasításaihoz, legfeljebb kitöltik annak hiányos keretét s ott igyekeznek egy kissé kibővíteni, a hol a haladás útjába eső akadályok elhárításáról van szó.

Jelentéseik, de egész szereplésük a lehető legjobb hatást keltik. A tolnai rendek jegyzőkönyvileg is kifejezést adnak elismerésüknek, a mit a követek hálásan köszönnek. Úgy látszik, hogy ezzel a régebbi választási harcokból visszamaradt keserűségnek utolsó nyomai is elenyésztek. *Csapó* és *Bezerédj* a béke emberei. Igyekeznek élénk személyes és levélbeli összeköttetést fenntartani a kisebbségben maradt párt egyik vezető tagjával Perczel Sándorral is, ki az országgyűlésen tapasztalható egyenetlenségre célozva, egyenesen szívükre köti, hogy: «segítsetek ezen ti, a kik éreztek nemesen és tehetségtek szerint képesek is vagytok ilyes *hiúságok* gátlására».

Perczel Sándor érdekes, eredeti gondolkodású férfiú, igazi prototypusa a magyar nemes embernek. Ő ugyan magát «latin tudományának fogyatékosága» miatt nem ítélte alkalmasnak a neki felajánlott baranyamegyei alispáni állásra, (Levelei) mindennek daczára igen éleseszű, sokat olvasott férfiú és kivált ott-honos a német gazdasági és politikai irodalomban.¹ 1817-től 8 éven át az ő bonyhádi úri házában volt nevelő Vörösmarty Mihály.

Perczel Sándor temperamentuma a legszélsőbb radikálizmustól a legmerevebb ó-kozhervatív felfogásig csapong. Keményen el tudja ítélni a mágnások magatartását a felirati huzavonában: «A mit deputatusaink akarnak, a józanésszel és az egész országnak igen fölötte nagy többségével megegyez, már pedig az ellen, egynehány Udvarias Mágnásnak és Birtoktalan Papnak (mert az illyes papi birtok *fizetés* inkább, hogy sem birtok) ellentállani — mindenféle rossz — úgymind ostobaság, szegény, törvénytelenység, és a többség szentségének letapodása».

¹ A francziákkal nem igen szimpatizál. Egyik levelében ezt írja: Képviselőik mily hideg részt vesznek a külügyekben és mintha minden tűzük a Németekre ment volna által!! Ezek menkű Gyerekek kezdenek Jenni!!!

Lelkes védője a magyar nyelvnek is és sokszor mennydörög a nemességgel (tehát a nemzettel) szemben bizalmatlan udvar, de kivált az államminiszterek önkénykedése ellen s kész vérét is ontani a magyar alkotmányért, a míg a — *nemességről* van szó. Szerinte ennek a vállán nyugszik a trón, a haza sorsa, a nemesség maga a sok százados juss, az — *alkotmány*. Minden legkisebb jognak feladásával Szent István koronájának egy darabja törik le, védni kell tehát a nemesség jogait, mert ezzel a hazát védjük.

Jobbágyaival a legemberségesebb módon bánik, épp ezért meg sem érti, miért ezeknek jog, szabadság, birtoktulajdon? «Arisztokrata érzése» fellázad ellene, hogy méltányos bírói becslés «igaz ára» mellett a nemes ember a jobbágy telkeket vissza ne vehesse. Nagyszámú fiai a cigánysorba, vagy az erdőszélre menjenek talán lakni, a mikor a paraszt a város legjobb helyein lakhatik? (Levelei.) Nem tagadja, a jobbágygyal való bánásmódnál is *lehetnek* visszaélések, de ezeket erős törvényekkel kell gátolni. A paraszt nem kap *új erőt*, ha a nemességet *gyengítjük*, de erősíthetjük, ha szigorú törvényekkel védjük a *jelen* állapotjában.

Kivált ezen utóbbi s ehhez hasonló konzervatív felfogás mellett nem sokáig lehetett békesség a vármegyében. A haladás, emberi jogok két olyan hatalmas védőjének és bátor előharczosának, mint Csapónak, vagy a nála még sokkal radikálisabban gondolkodó Bezerédjnek előbb-utóbb meg kellett ütközniök a Perczel Sándor által legtipikusabban képviselt *ó-konzervatív* áramlattal.

Perczel Mór azt írja Emlékjegyzeteiben: «egyrészt, hogy a radikális mozgalmaknak propagandát csináljak, másrészt, hogy a Döryeken és Perczeleken 1827-ben esett választási sérelmet megbosszuljam, az 1836-i tisztújításon megbuktattam a Csapó, Augusz és Bezerédj triumviratust, az úgynevezett — *insulanereket*». El kell mindezt nekie hinnünk, annyi azonban tény, hogy Csapó, de legkivált Bezerédj az első hadüzenetet, sőt támadást

nem az ő *radikalizmusától*, de egyébként érdemes és köztiszteltben álló édesatyja nagyon is *ó-konzervatív* felfogása részéről kapják.

1832 október 26-án *Perczel* Sándor a többek között a következőket írja *Csapó* Dánielnek: «Közelítvén az országgyűlési követek választása, nem veszed rossz néven, ha eránta egy-két szót ejtek. A mi személyedet illeti, kétségen kívül vagyon — hogy választásod eránt legkisebbb kérdés sem fog támadni, azt én sokaknak szájából hallottam. *A második követre* nézve, lehet, hogy több felé fog hajlani a közönség, melyet én mindazáltal nem akarok vizsgálni. Ha mindazonáltal lennének olyanok, a kik netalán reám voksolnának, tehát csak kívántam kinyilatkoztatni, hogy nem óhajtom, hogy személyem akárkinek is, különösen *Pista* barátomnak útjában legyen. — Azért azon esetre — *ha* — könnyen és minden aggodalom nélkül körösztül viheted ezen második választást is: mindazonáltal buzgón kérlek, ne gondold, hogy dölyfösségből írom ezeket, mert igaz lelkemre mondhatom, hogy én még senkitől sem hallám nevemet — azért könnyen meglehet, hogy egyetlen egy voksom sem léssen; de ha netalán lenne is, tehát kívántam ezen kinyilatkoztatással terhes tisztedet könnyíteni. Szokásom szerint lépéseket nem tevén, csaknem nevetségesnek lehet tartani, hogy csak távolról élhettek is azon reménnyel, mely szerint *Nemes Társaim*, ily jeles, ily erős hazai dologban, reám vethetnék szemeiket. Én ugyan nem találok föl magamban elegendő érdemet és tehetséget ily nagy bizodalomra; de mind a mellett mivel *nem lehetetlen*, tehát csak azért kívántam ez iránti gondolatomat és érzelmemet te néked, «ki előtt szívem mindig nyitva lesz» fölfedezni. Kívánom ezzel, hogy főispáni functiodat szerencsésen végre hajthasd!»

Határozott, nyílt bejelentése már ez a megkezdendő politikai harcznak, nem annyira *Csapó*val szemben, de a honnan a nemesi előjogok sokkal erősebb támadást várhattak: *Bezerédj* ellen.

Egyelőre azonban nem volt egyéb, mint mikor riasztásul — vaktöltéssel lönek a nép, vagy mondjuk forradalmi tömeg közé. Bezerédj és Csapó azonban megértették s mint mindenek felett békét szerető s a vármegye békéjét pedig mindenek fölé helyező emberek — teljes igyekezetükkel rajta voltak, hogy az egész inczidentst elsimítsák. Ez úgy látszik sikerült is. Az 1832 november 20-án tartott követválasztó közgyűlésen minden ellenkezés nélkül újból öök küldetnek fel követeknek. Ezt megelőzőleg igyekeztek *Perczel* Sándornak aggályait is eloszlatni, ellentétes nézeteit az övékkel összeegyeztetni. Írja is az öreg *Perczel* egyik levelében (1833 április 1) Csapónak: «Sok bajom vagyok, de ha netalán hibáz is a vén fiúnak agyveleje, a szíve legalább jót, igen sok jót öhajt hazájára».

Már maga a követi utasítás is békülékeny, általánosságban mozog, csak a sorok közt érinti a felszínre kerülendő nagy kérdéseket, nem akarja már eleve kihívni az ellenvéleményen levök érzékenykedését. A mind jobban-jobban népszerűvé váló fiatal Sztankovánszkynak szépen kidolgozott munkája ez, a melynek talán csak az az egy baja, hogy láthatólag *compromissum* eredménye, a mi pedig rendszerint nem a tartós békét jelenti, csak a nyílt harcz elodázása.

Megnyílik tehát az országgyűlés, de a követek nincsenek maguk se vele tisztában, hogy voltaképpen mivel is kezdjék munkálataikat. A kormány az urbarium felvételét kívánja. Bezerédj is e mellett van, de ezt megelőzőleg vármegyéjében a commercialis kérdések elsőbbségét hangoztatta. Csapónak tehát ki kell tapogatni a helyzetet. *Perczel* Sándorhoz fordul. *Perczel*-nek egészen más a véleménye. Ö határozottan a közjogi kérdések vitatása mellett van. A királylyal, különösen a szomszéd országokkal való összekötötést s a politikai helyzet megvitatását öhajtáná, mert bármily fontos legyen, «semmi más törvénynek nincsen, de nem is lehet biztos alapja, míg az első boldog végre ki nem vitetett, mert hiszen az urbariumot, a contributionale-commissariaticumot is csaknem, a commercialis helyzetetésün-

ket pedig egészen az önkény szülte, hányta, vetette, változtatta s minden hozatandó törvényeink mellett is ez ugyanazon «határtalan erő» fogja elrendelni. Csupán még a diaeta, a vármegyék representatioi adnak garanciát. Igaz nagy moralis erő ez, de egy kifejlett önkénynél elengedő-e? S van-e ily politikai kérdések megvitására a mainál kedvezőbb alkalom?»

Különben megvallja, hogy az előbbi három kérdést egyszerre szeretete volna tárgyalatni. A vármegye a kommerciális kérdések mellett döntött, Bezerédj pedig megmaradt az urbarium elsőbbsége mellett. Megkezdődött tehát a harc. Tolna vármegye akkori liberáлизmusának ezek voltak a sarkpontjai:

1. A magyar nyelv teljes érvényre juttatása.
2. A vallás- és lelkiismereti szabadság.
3. A jobbágyok birtokszerezhetési joga.
4. Az adó és ujoncz időhöz kötött megajánlása.

Csapó, mint finom diplomata, ügyes stratégá legelőször is siet *Perczel* Sándort megkérdezni a véleménye felől. *Perczel* az 1833 február 18-án kelt levelében többek között ezeket írja:

«...Hogy vehessen-e a nemtelen, nemcsak szabad és minden uradalmi kötelességektől ment urbar. telkeket, hanem még nemesi jószágot is? Erre Barátom feltalalod a feleletet mostani helyezettetésünkben. Öszve hasonlítván illyes eseteket a kötelességekkel, mellyel a nemesség még ez üdeig tartozik, t. i. az insurrectióval és subsidiumok adásával — persze a portalis insurrectiót értem, mely azon esetre, ha a *nemtelen* nemesi jószágot vesz, vagy ezt fogná kötelezni insurrectionális és subsidumbéli terheket viselni, vagy pedig az elszegényedett nemes ember eladván telkeit, azokrul kötelességet nem tehetvén, a port. insurrectionának száma kisebbedni fogna ... Két terhet az illyes nemtelen vevő nem viselhetvén, t. i. nemesit és parasztit, azért míg privilegisált Statusunk lesz, míg a nemes is a nemtelennel nem viseli egyenlően a terheket, addig gondolom az illyes változással vagy hagyjunk fel, vagy pedig igen vigyázva

tegyük újításainkat. Ha pedig mindemellett a liberalis ideák a többséget változásokra bírják, akkor legalább mentsétek ki a nemesi jószágot a contributió terheitől és hagyjátok meg a nemesi terheknél. A familiák néminemű fentartására nézve (*ha* az aristokratizmus még megmaradjon) az osztályos atyafiaknak egy bizonyos időn (25—30 esztendő) szabad lehessen visszaváltani, de hogy a nemtelent akárki nemes, a kinek semmi köze nincs az eladott jószágra, kivethessen, azt el köllene törölni. Egyébiránt nem látom át, hogy miért ne vehetne nemes ember nemtelen sessiók telkeket, ha t. i. azon terheket elviselni alkalmas. Ha a nemest ettől eltiltanánk, a másikat pedig a nemtelennek megengednénk, akkor valóban az *utolsó* lenne a privilegiatus.

Az ilyes kérdésekről tehát csak egész Instrukciónknak jobb és egészen új kaptafára való húzásával lehetne beszélni, de akkor a morális kérdéseket — a *szeszesseket* «ha merem mondani» köllött volna a materiálisok elejbe tenni! A szegény paraszton sokat lehet segíteni: urára nézve a dézma és robotnak igen értelmes és erős elhatározása, a pascuum, ugar és tarlójának az uraságtól való elkülönzése, a publicumra nézve pedig a féktelen közterhektől való felmentése által...»

Ezen fejtegetésekkel szemben Bezerédj a vármegye utasítására támaszkodva, az 1833 július 18-iki parlamenti felszólalásában Tolna vármegye nevében a jobbágy tulajdon-szerzethetési joga mellett szólal fel. Nem tartja elégnék a jobbágy haszonélvezeti jogának eladhatását s a mellett küzd, hogy ne csak a földesúri szolgáltatásokat válthassa meg, de a telkét teljes tulajdonjoggal vásárolhassa s azt *szabad* polgárként bírhatta.

A tűz és víz találkozása tehát ez, a melyből legfeljebb expanzivitás, a gőz feszítő ereje származhatik. Eleinte úgy látszott, hogy a *Csapó* és *Bezerédj* párt van fölényben. Az 1833 július 29-én tartott közgyűlés a legnagyobb megnyugvással veszi tudomásul a tárgyalásokban való eddigi hathatós részvételüket. Kinyilatkoztatják először, hogy «az úrbéri munkálatokban kerü-

letileg javasolt 8. törvénycikkelyt — mely a jobbágyság személyes és értékbeli bátorságát biztosítja, a munkálatok díszpontjának és nemes szellemmel átható kiegészítő részének tartják, mely egyedül ad a többi e tárgybeli intézéseknek is igazi erőt, valódibb becsét és érdemet: így teljesen egyezvén és összhangzásban levén értelmük és gondolkodásukkal, azt óhajtják, hogy ugyanaz országos helybenhagyást és megállapítást nyerjen».

Tudomásul veszik a vallási tárgyak további tárgyalásának felfüggesztését s annak újból való felvételét törvényhozói bölcsességükre bízzák.

Ezután visszatérve a jobbágytelek használatának adás-vevéseire nézve adott előbbi utasításukra, a melylyel szemben az országos ülés egészen ellentétes határozatot hozott, kinyilatkoztatják, «hogy a többség végzésének engedniök kell, mindazonáltal érintetlenül most sem hagyhatják, hogy e végzés által az uradalmi sajtásági jus sérelmes csorbulása mellett, még sincs a jobbágnak földbirtoki tulajdonszerzésre mód nyújtva, ekkép egyrésztől tovább is elzárva marad előtte az út, a mely őt valódibb polgári emelkedésre leghamarább segítené, másrésztől pedig nincsen száműzve és kienyésztetve, különben igen tiszteletes ősi alkotmányunkból ama rá homalyt vető irigy szellem, mely a nép legszamosabb osztályának földet tulajdonul birni tilt: minderre nézve ismét és ismét úgy kívánták utasítani a követ urakat, hogy akár az úrbéri 5. törvénycikkely vitatásakor, akár mely más-más alkalommal is részükről teljes igyekezettel oda törekedjenek, hogy a jobbágyi illető mód megváltandó telkét *korlátlan tulajdonkép* bírhasssa».

Ez az igazán gyönyörű és liberális utasítás azonban nincsen ellenhatás nélkül. Az országgyűlés épp akkoriban hozza meg határozatát az ugarbeli kilenczed megszüntetésére is, a mely mellett pedig Csapó és Bezerédj is jobb ügyhöz méltó buzgalmat fejtettek ki, feláldozva a saját liberálisabb felfogásukat a vármegyebeli nemesség maradi felfogásának, de egyúttal hódolva a belső békét célzó magasabb tekinteteknek.

Igazán érdekes, hogy a későbbi években már a legradikálisabb politikát hirdető *Perczelek* húzzák meg először a vészharangot. A szeptember 3-án, Szekszárdon tartott közgyűlésen keresztülvizik, hogy a vármegye közönsége nyomtatott körlevélben figyelmezteti az összes vármegyét, hogy «ha a jobbágytelek szabad adás-vevése megengedtetik s az apró adózásokon kívül különösen az ugarbéli kilenczed is megszűnik, ez a földesúri tulajdonra nézve oly felette sérelmes, hogy a tulajdoni és

53. SEKSZÁRD LÁTKÉPE.

sajátságai jus, az elsővel már képzeletivé semmisül, az utóbbival ettől a földesúr végkép megfosztatik», utasítsák tehát a többi vármegyék követjeiket, úgy mint Tolna vármegye, hogy a főrendek remélt visszajuttatása esetén, a második tárgyalásnál ne csak a jobbágytelek adás-vevése és a kilenczed megszüntetésére szolgáló törvények létrejöttét akadályozzák meg, «hanem helyettük a jobbágytság javát hathatósabban és mindenkinek sérelme nélkül eszközlő s a közmegnyugvást és csendet fenntartó törvények alkottassanak».

Ugyanekkor Csapó Dániel és Bezerédj István követekhez is

intéztek két levelet, a melyeket előző átiratukhoz csatolva, nyomtatásban az összes vármegyéknek is megküldöttek.

Az elsöben ugyan csak a földesüri jogsérelmet fejtegetik s utasításul adják, hogy «a földesüri tulajdonsági jusnak törvényes sérthetlenségét vitassák s maradjanak meg az uradalmi saját-sági jus megváltására, az eredeti javaslatban adott feltételek mellett s ha «a földesüri jus hív megörzését ezután sem eszközöltetnék», fejezzék ki, hogy ebben az esetben a jobbágytelek használatának adás-vevéésére nem akarnak semmi további törvényes meghatározást s kívánják, hogy ez szorosán az eddigi szokásban hagyattasson».

A második levélben az ugarbeli kilenczedről van szó. Az országgyűlés a kilenczedet megszüntette. Bezerédj hasztalan vitatta, hogy Tolna vármegyében a lefolyt telepítések óta külön helyzet állt elő, a mennyiben a földesurak által «szabad földjűkre» telepített nép az ugarbeli földeket is használja — azokon jobbára dohányt termeszt, szívesen fizeti a kilenczedet, a mi tehát a földesür «igazi jövedelme». Bezerédj eljár még a nádornál is, a ki egyik ülésen «Tolna vármegye példájára hivatkozott», mire a főrendek az «eddigi szokás fenntartása» mellett döntöttek s most a vármegye a rendeknél való további «hív és hathatos eljárásra» hívja fel a követeket. Ennek azonban Csapó és Bezerédj október 13-iki követi jelentése szerint semmi eredménye nem lett. Az országos körlevél egyetlen egy «új voksot» tudott csak szerezni a 9—35-ös szavazási arányhoz.

Ez a nem kis fiasco aztán teljesen felpaprikázta a tolnamegyei rendeket, jobban mondva a mindinkább-inkább fellépő *Döry* és *Perczel* familiákat, a kik teljes erővel kezdték meg a kisebb nemességre való nem éppen szelid nyomást. Tolna vármegye november 18-án tartott közgyűléséből 2327. szám alatt arról értesítette követeit, hogy a jobbágyok tulajdonjog szerhezetésére adott előbbi utasításait visszavonja. Az országgyűlés ekkor már megadta a jobbágyságnak ezt a fontos és életbevágó emberies jogot, Bezerédjnek és társainak azonban

mégis vissza kellett vonniok az előbb már leadott szavazatukat. Rettenetes lelki küzdelmükbe került ez. *Bezerédjnek Sztankovánszkyhoz* és másokhoz intézett levelei beszédes bizonyosságai ez ideális lelkű férfiú nehéz, szenvedésteljes kálváriájának.

Ő ugyan azt írja, hogy «*Csapóval* együtt személyükre nézve nem sokat törődnek vele: csak a vármegye állapota, szelleme vonja magára aggságukat». Az 1833 deczember 3-iki követi jelentésük azonban mást mutat. Teljes nagyságában áll előttünk az ő *Canossa*-járásuknak megszegyenítő volta. Ennek daczára azonban hosszas követi jelentésük egyike a legnemesebb politikai írásoknak. Megvan benne a fájdalom, a jogos harag vulkányszerű kitörése, a megaláztatásuk, pellengérré állításuk felett érzett mély fájdalom elfojthatlan keserősége, de benne van a férfias önérzet nemes elöretörése, az eljárásuk igazában és korrekt voltában gyökerező meggyőződés felemelő ereje, az ennek nyomában járó visszautasítás bátorsága, de végül a megengesztelődés, a megbocsátás igazi, krisztusi erénye.

Kimondják, hogy a november hónap 28-án megtartott országos ülésen előadták, «hogy a Tettes Nemes vármegye újabban s bővebben fontolóra vévén az e tárgyban fenforgó nagytekintetű érdeket és elveket ... úgy találta légyen: hogy azon törvényczikkely, mely a jobbágyteleknek megvevését, ha nemeseknek is, csak az azoktól határozandó közterhek viselése mellett engedi, mind elvére nézve adóbeli systémánknak nem kívánatos arányt ad, mind a nemesi szabadságokba és kiváltságokba ütközik — leginkább az elszegényedett nemeseknek, kiket a sors jobbágy telekre szorított, sorsát jövendőre terhelvén és őket a nemesi felkelés és segedelem, úgy az adónak kettős sulya alá vetvén.

És ezeknél fogva kifejeztük: hogy Tolna vármegye az említett törvényjavaslat eme tartalmára nézve ellenkezik és ellenkezését ezennel innepélyesen nyilatkoztatja az Ország Rendei előtt. Az adóbiztosi munkálatokban pedig — de minden más esetekben is — az 1741 8. t.-czikkely értelmében azon leend;

hogy nemcsak a nemesi kézre szállott, de jövődében is még szállni fogó jobbágy és ezekhez hasonló tekintetű telkek minden közadótul, minden időre menten maradjanak és eképp azon törvényes elv, hogy a teher a személyen és nem a telken fekszik, fenntartassék.

Kifejeztük végre, hogy a midőn eképpen az egész nemesi rendnek ugyan, de leginkább a jobbágytelekre jutó nemeseknek, kikben mégis a nemesi erő és védelem áll — jussaikat s érdekeit Tolna vármegye óvja és fenntartani igyekszik, e részben adott előbbi utasítását, melly szerint adtuk volt ez előtt voksunkat — olly mód változtatta légyen meg; hogy a nemesi kézre jutott, vagy jutni fogó jobbágyi telkek minden közadótul menten maradván, ha eképp a jobbágytelkeknek adó alatt maradandó számok annyira meg fogna csökkenni, hogy a magyar kincstárnak temérdek egyéb forrásai és jövedelmei mellett is, az országlási költségekhez máshonnan pótlásául kellene gondukodni — inkább hajlandó a Tettes Nemes Vármegye, hogy illy előre nem vélt esetben aféle pótlásra mindenkor az országgyűlésen, a kincstár jövedelmeinek hova lett fordításukról eleibe terjesztendő számadás után, czélarányos módot keressen.»

A kimerítő követi jelentés elmondja azután, hogy a ház napirendre tért a bejelentés felett, mert az elnök és a követek is az egész törvényhozási rendszer megbomlását látnák abban, ha az országos megállapodás után a szavazatokat változtatni, vagy visszavonni lehetne. Ők ez ellen óvást tettek s hangsúlyozták, hogy a vármegye «országgyűlési szabad szavával akkor, a mikor akarja, mindenkor és mindenhol szabadon élhet».

Pontról-pontra igazolják azután eljárásuk korrekt voltát, de egyúttal feltesznek egy pár elég kellemetlen kérdést is. Hogy vajjon mire vezethet az ilyen szavazat változtatás: vajjon nem használhatná egy más rész az ellen is, mit a nemes vármegye óhajt és már kivivott. Vajjon nem élhetne-e ezzel a fejedelem is az országra nézve. Vajjon mi lenne a töve-sebhedt törvényhozásból, a vármegyéből, alkotmányunkból, a hazából?

Végül hivatkoznak «az utóbbi közgyűlésen történt, habár csak egyes és javallást sem nyert megtámadtatásukra, a teljesített kötelesség megnyugtató érzésével kéri a vármegyét, hogy ha valaki követségi eljárásukra nézve kifogást tenni akarna — adjon ő nekik alkalmat, hogy a nemes megye igaz bírósága előtt szoros számot adhassanak».

A követi jelentés mély hatást tett, de úgy látszik csípős élességével a kellő helyre is odatalált.

Perczel Sándor 1834 január 10-iki levelében azt írja Csapónak: «Az utóbbi levelek kimondhatatlan csípős volt és nem tagadom, hogy igen megindultam rajta.» «Meg ne ütközzetek, ha saját elveitekkel meg nem egyező utasítást kaptok, ez a követ állásával egyáltalában megegyez, mert a sok diktál a — kevésnek. — Azonkívül különösen Pistát kérem, igen kérem, üzenetekben minden ingerlőséget hagyjatok ki, mert valóban ez catastrophákhoz vezet, melyet elhárítani végtére lehetetlen lesz, már pedig Barátom Dani te régen ösmersz és tudod, hogy én a catastropháknak nem vagyok barátja.»

Csapó — a mint *Bezerédj* írja *Sztankovánszkynak*, jól megfelelt Perczelnek erre a levelére, úgy, hogy nem is tudja mi lesz utóbb köztük, de szépen, nem kis dicsőséggel megfutott követi pályája mégis áldozatul esett a vármegyében megindult pártoskodásnak, bár mandátumát saját elhatározásából dobta oda a torzsalkodás és pártviszály éhes molochjának.

Igaz, hogy ő már régebben betegeskedett. E miatt már 1830-ban más alispánt surrogáltak helyette rövidebb időre. *Bezerédj* is azt írja *Sztankovánszkynak*: «Csapót beteges állapota indítja e lépésre. Gyengén is van egy idő óta, másképp is fél, hogy további ittléte egészen el ne rontsa konstituczióját, oda haza még jobban meg fogja birni hivatalát . . .» De e mellett különféle körülményekből azt látjuk, hogy Csapót magasabb etikai okok is készítették a visszavonulásra.

Egy egész emberéletet töltött el a vármegyéje önzetlen szolgálatában, a melyet mint *Perczel* Sándor is írja «mindég újabb

és újabb diszszel ruházott fel». Ezt a díszet, ezt a méltóságot féltette: Tolna vármegye országosan elismert jóhíret, faklyaként világító liberalizmusát.

Látta, hogy távolból nem bír megbirkózni a keletkező áramlattal. Az alulról jövő mindig erősebb nyomás megőrli nemcsak az ő parlamenti tekintélyét, de vármegyéje presztizsét is. *Bezerédjtől*, vagyis az igazi szabadelvűségtől nem választhatta el többé a saját sorsát. *Bezerédjvel* — jobban mondva az ő egyre radikálisabb liberalizmusával pedig együtt maradni annyi volt, mint az odalent diadalra jutó konzervatív reakcióval kerülni szembe s annak szavazatmásításra vezető meglepetései miatt — nevetségessé válni odafent. Kivánczozott tehát le, a hol még tehet valamit. Érezte, hogy odahaza szükség van reá.

A «triumvirátus» harmadik tagja az öreg Augustz már nagyon megfáradt, nemsokára be is hűnyta szemét. A fiatal Augustz «18 esztendő lelkesedését» még hasztalan biztatja *Bezerédj*, biz az még nem sokat tehet. Egyedül csak a fiatal Sztankovánszky áll szemben a nagy áramlattal, de annak is még csak most «öregbedik» a tekintélye. *Jeszzenszky* János II. alispánnak lenne befolyása, de ő meg alispáni mandátumát éppen a *Bezerédj* politikai ellenfeleitől kapta. Csapó tehát régi római jellemre valló nemes elhatározással odaveti magát az egyre szélesedő szakadékba, eldobja mandátumát is, gondolva, hogy személyes jelenlétével, közvetlen hatásával vármegyéje tekintélyét, szabadelvűségét még mentheti.

1834 június 17-én jelentette be *Jeszzenszky* II. alispánnak a követségről való leköszönését. *Bezerédj* és többi barátai hasztalan próbálták visszatartani: hajlíthatatlan volt. *Bezerédj* ezt írja aznap *Sztankovánszky*knak: «*Csapó* ma ír Hanzinak (*Jeszzenszky*), hogy ő rezignálja a követséget. Holnap fog a főherczeggel szólni, még ezen hónapban végkép el akarja hagyni Pozsont. Nehezemre esik tőle megválnom, már össze szoktunk. Július végén akarja tartani elnöksége alatt a követválasztást. Mindkettőnk kívánságának tárgya a követségre nézve

te vagy Hanzi vagytok. De hát te jöhetsz-e, a te mostani helyzetekben és Hanzi? Nem lehetne-e úgy, ha amaz nem akarna igen hosszú időre távozni, hogy jönne fel télre és te eszteni-dőre, ha tart a diéta — váltsd fel . . .»

Csapó lemondása aztán *Bezerédj* lelkét is nagyobb elhatározásra ösztönzi: «*Csapó* követségi rezignációját az én hivatalbeli rezignációm is követni fogja.» Meg akar válni a főjegyzői állástól. Írja is, hogy «erre most van a helyes consequens alkalmatosság. Eddig *Csapó* sorsával volt összekötve az én sorsom. *Csapó* nem rezignálhatott restauráció nélkül, *ez* pedig a megye körülállásaiban nem lehetett consequentia sem, most ez máskép van, ergó élek az alkalommal.»

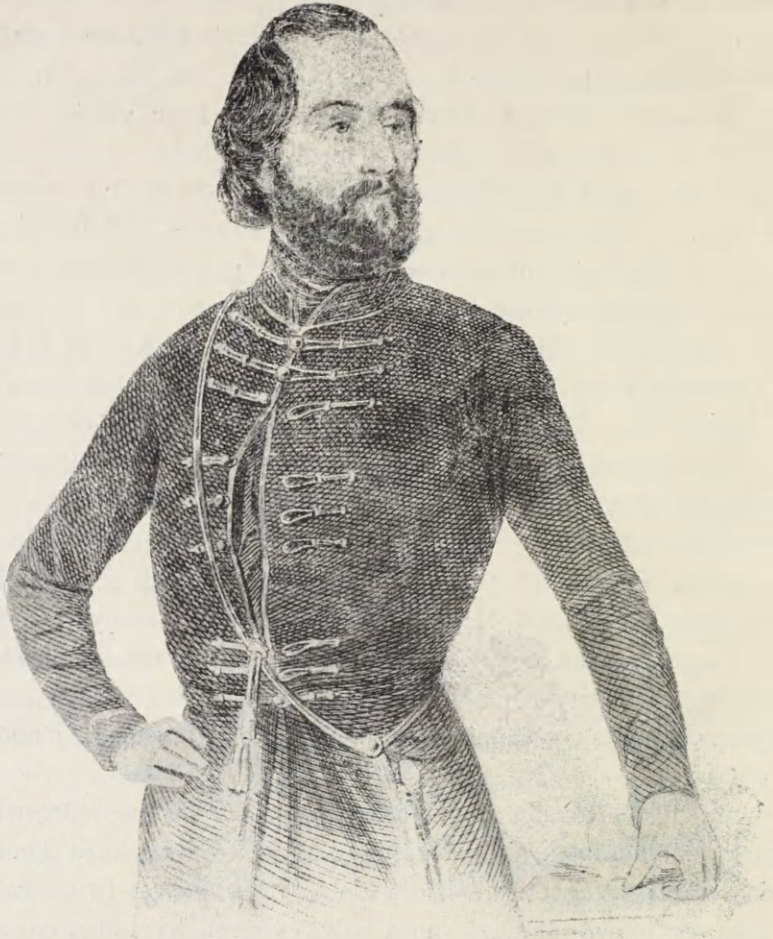
Látszik tehát *Csapónál* sem éppen a betegség volt az igazi ok. *Bezerédj* pedig határozottan politikai okokból akar lemondani és *Sztankovánszky*nak is meg akarja könnyíteni feljövételét.

Két nap mulva újra ír: «*Csapónál* minden kérés, okokkai ellenállás sikertelen volt. Elevenen sajnáljuk elmenetelét sokan, mind magatartására, mind azon reunionis punctumokra nézve, a melyet nála feltaláltunk. Resignációmát jónak gondoltuk későbbben küldeni le. Nem adhatnak mindenféle magyarázatot oly könnyen, mint együtt mintegy concentrálva történő lépésnél. Itt ugyan egy pár jó barátom nagyon ellenzi, de meggyőző okot nem tudtak előadni és így nem változtatták meg szándékomat.»

Sőt minél tovább gondolkozik, annál célra vezetőbbnek tartja lemondását a *Sztankovánszky* és *Ĵeszenszky* közti kombinációra: «Vegyétek serio a dolgot: Ha áldozat is, de van célja és jótévő öntudat van a pálya végén. Ki tudja, én is meddig maradhatok? Ily úton biztosítva volnának a követségre nézve azok a célok, melyek az elmúlt ősszel oly serio egyesítették lelkünket. *Csapó* egyetért velem, majd megindítja a dolgot.»

Csapó nemsokára távozott is Pozsonyból. Érdemeinek méltatásául *Kölcsey* Ferencz lelkes búcsúzóiratot intézett hozzá,

melyet *Deák* Ferencz, *Beöthy* Ödön, felsőbüki *Nagy* Pál, *Prónay* János, *Klauzál* Gábor s az akkori országos nevű férfiak mind aláírtak. Úgy látszik azonban, hogy *Csapó* fontosabb okokból nem

54. PERCZEL MÓRICZ.

tartotta lehetségesnek *Bezerédj* távozását, ki aztán továbbra is megmaradt főjegyzőnek. Viszont azonban érthető okból *Jeszzenszky* János lett a követ, kit az ellenpárt is inkább akart, mint *Sztankovánszkyt*, ki az igazi liberális elvek lelkes és tüzes

képviselője volt s értük már előbb is nagyon exponálta magát. *Bezerédj* ellen pedig tovább folyt a megindult politikai hajszja. Érdekes és csodálatos, hogy e mozgalmak élére éppen *Perczel* Móricz kerül, a ki egy-két év múlva már *Bezerédj*vel küzd együtt, sőt a legszélsőbb szabadelvűséget képviseli, úgy, hogy miatta felségsértési perbe is kerül.

A politikai harczok élességét semmi sem mutatja jobban, mint hogy még a november 9-iki székszárdi közgyűlésből kiküldtek egy úgynevezett «olvasó-bizottságot», a mely figyelemmel kísérje a követek parlamenti működését s az utasításokhoz való hű ragaszkodásukat. A bizottság tagjai a *Perczel* és *Döry* családból kerültek ki. Csak egy idegen tagja volt: *Ujvári* József apát.

Ez a kis «jóléti bizottság» aztán össze is állította *Bezerédj* Istvánnak egész képviselői «bűnlajstromát». A kortörténetileg oly érdekes okmányt érdemesnek találjuk alább, egész terjedelmében közölni.¹

¹ Az Ország-Gyűlési Naplók és Irományok olvassását terjedékenységek miatt, egyébb tanácskozás alá tartozó nevezetesebb tárgyak hátra maradássa nélkül, a Köz-Gyűléseken meg nem történhetnek vélvén, e Tettes Megye K. és R. a mult eszt. november 9-ken Szegzárdon tartott Közgyűlés 2347. szám alatt egy Kiküldetséget bízának meg, mely azokat általnézvén, előfordulható észrevételeiket időről időre a Köz-Gyűlésre előterjeszék, — ezen Kiküldetség több alkalommal, ebbéli kötelezettségében foglalatokodván ideiglen tapasztalt észrevételeit következőkben foglalja :

A hazai közjólét előmozdításán támadt öröm érzéseit nyilatkoztatja a Kiküldetség, mikor az Or.-Gyűlési Naplóknak, úgy a T. Rendek Táblához és a Felsőes Fejedelemhez küldendő felírásoknak ezentúli Magyar Nyelven szerkesztetését, nem különben a közvéleményt felebresztő Ország-Gyűlési Újság korlátlan kiadatását, úgy a jelen Ország-Gyűlésnek Pestre való általtételét tárgyzó viták és határozások alkalmával Követ Úrknak utasításunk szelemét követő Lelkes Hazafiúi részvételeiket szemlélné a Naplóban ; midőn a Kiküldetség előterjeszti, hogy a Nemzeti erőt kifejtő Vallás éránti viszonyoknak egyerányos elintézésse eránt a Rendek Táblája által tett, és a T. Rendektől 9-szer viszsza igazítottott, Törvény javaslatokat érdeklő Tanácskozássokban a Megye utasítása értelmében szabadlelkűséggel és szilárd alhatatossággal járának el Követ Úrak.

Ellenben előre botsájtván, hogy a m : e : költ azon pótló utasításunk, mely szerént az Királyi előadásokban kitűzött sorozat elfogadására történt szavazását Követ Úrknak helyben nem hagyván, az Kereskedéssí munkálat felvételét határozánk első helyre, ebbéli utasításunk szerentí nyilatkoztatásunknak az Or : Gyűlési Napló könyvben semmi nyomát nem lelénk.

Bezerédi Követ Úrnak a második Könyv 224-dik lapján kitétt szavazását, mely szerént az Úrbéri telek használatának szabad adási és vevéssí igazát a tulajdonos

Egyelőre azonban nem lett semmi nagyobb baj. *Csapó* ismét erősen ült az alispáni székben. Népszerűségét csak fokozta, vagy legalább nem engedte lehanyagolni a vármegyei székház épületének befejezéshez közeledése, mely az ő kiváló alkotó képességének igazán monumentális bizonyága.¹

Csapó tekintélye még mindig olyan nagy volt, hogy nem-sokára igen szép elégtételt tudott szerezni *Bézerédj* Istvánnak.

Úrtól történt előleges megváltás nélkül a Jobbagynak által engedni, e tárgyat illető Utasításunkal meg nem egyeztethetőnek véljük.

Illyennek tekinthető ugyanazon követ Úrnak nyilatkozása, midőn a 2-dik Könyv 252. és 253. lapjain a Laudemialis Sommárol lévén a szó, Torontál Vmgyei Követ előadására szavaz.

Utasításunkon túl mégyen tovább első Követ Úr, midőn a napló 2-ik Könyve 413-dik lapja útmutatása szerint a Kis Házosnak 150-től egész 800 □ ölet mérő udvarhelyet kíván ki mérteni; Utasításunkal meg nem férőnek tekinti tovább a Kiküldetés követ Uraknak a 3-dik Könyv 536. pontjan kitett azon előadásokat, melylyel Palinkás és egyéb szeszes Italokat égető Jobbagyok közül a F: Úr jövedelme világos kevesitásával tsak a Kazán birtokosságát kötelezik a szokott járandóság fizetésére.

Szinta utasításunkal elenkezik, midőn 2-ik Követ Úr a 3-dik Könyv 156. lapján a Jobbagyoknak fájzas helyett bizonyos érdőmenyiség kiosztására állítja kötelestendőnek a f. Urat.

A 2-dik Követ Úr továbbá a 3-dik Könyv 441. lapja szerint a Kis Dezmának ingyen való elengedésére, úgy első Követ Úr a 4-ik Könyv 20-dik lapján jegyzet kijelentésében a íakivitelben milly távolságról léendő határozásában az utasítást emellőzve önkényessen szavaz.

Az Ugar Dézmának meg szűnőssit tárgyazó vitatások elsőb alkalmakor, mint a napló Könyve 359. és következő lapjaiban szemlélhető Követ Urak eredeti Utasításunkat tsak tsekély pártolásra méltatták, és tsak késsőben a Köz Gyűlésből menesztelt pótló utasítás következésében kezdének hathatőssabban vívni ebbéli megyénkre nézve valóban nagy tekintetű sérelem ellen.

Eddig terjedt a Kiküldetésnek munkálkodásaiban tett halladása. Költ Szegszárdon Június 23-kán 1834. Jegyzette Perczel Mór a kiküldetés jegyzője, Perczell Gábor Elő Üllő, Ujváry József, bonyhádi Perczel István, jobaházi Dőry Fridrich.

1. A vármegyei székház még 1794-ben leégett. Azóta toldozgatták-foldozgatták, míg végre 1827-ben az építés ügyét Csapó Dániel vette kezébe. A tervet Pollák pesti építő, a Magyar Nemzeti Múzeum tervezőjével készíttette el. A nemességet már kétszer *önként* megadóztatta e célra, a harmadik adakozásba pedig azzal vitte bele, hogy éppen a *legfontosabb részt*, a *köszgylési termet* hagyta utoljára. Erre aztán még a nemesség is «szívesen» adózott. Az építkezés az akkori érték szerint 160 ezer forintba került. A székház felavatása 1836 augusztus 6-án volt. (Kovách A.: Tolna vármegye székhelyeinek és székházának története. Tolna vármegye Közművelődési Évkönyve 1914. Szerk. Bodnár István.) Már nem volt alispán, de a vármegye hálából külön szobát bocsátott rendelkezésére. Erre vonatkozólag írja *Gorove* István volt földművelésügyi minister a Csapóról, 1844-ben írt nekrológiájában: *«mert nem-e azért tisztelik holtig tartó szállással a megyeházánál, mivel tőle megválni nem tudtak és hogy tanácsa mindég közel legyen?»* A «Csapó-szoba» új átalakítás folytán 1886-ban szűnt meg.

Eleinte Pozsonyban a legnagyobb egyetértés volt *Jeszenszky*, az új követ és *Bezerédj* között. A mint őt Csapó, úgy *Jeszenszky* *Bezerédj* vezet be a politikai és családi körökbe. Később még dicséri is *Jeszenszky*t, hogy egészen jól beletalálja magát az új helyzetbe. Nemsokára azonban ellentét származik köztük az adó megszavazása kérdésében, (melyről másutt szólunk), úgy, hogy egymás ellen szavaztak.

Bizonyára *Csapó* igazságszerető, békéltető, kiegyenlítő munkájának lehet tekinteni, hogy Tolna vármegye, bár ekkor már nagyon megszorodtak *Bezerédj*nek politikai ellenfelei, mégis — neki adott igazat.

* *

A mint látszik, *Bezerédj* követi pályája nem volt tövis nélkül, de a szűrő töviseket eltakarják házi boldogságának szépen nyiló rózsái.

A hidjai kúria csendjét azonban 13 éves boldog házasság után sem verte fel vidám gyermekzaj, ártatlan angyali kaczagás.

Az 1834-ik esztendő meghozta ezt is. Május hó 7-én megszületett a «diétai kisleány», a hogy édesapja nevezi, vagy *Deák* Ferencz szerint az ő «kis mátkája», *Bezerédj* Flórika, a halhatatlan «Flóri könyv» örökéletű, ártatlan, rózsafüzéres alakja.

*Bezerédj*nek eddig is otthona volt a legfőbb boldogsága. A politikai heves tusákban kifáradt lelke itt mindég vigaszt talált, elcsitult, megenyhült. Szeretett Amáliája okos, szellemes, sziporkázó ötleteivel, örökvidám kedélyével felvidította. Elvette sebző élet az apró tűszúrásoknak, kicsinyes bosszantásoknak, megédesítette a parlamenti és közéleti küzdelmek kesernyész utóízét.

És most megjött a kis Flóri: «A szépség, a jóság, az örömosoly, a napsugaras derű!» *Bezerédj* lelke egészen nekividul. Minden levele tele van szíve kiáradó édes érzésével. Legkomolyabb politikai tartalmú értesítései közé is bebecsúszik néhány odavetett sor az ő várva-várt «kis vendégéről», szíve beteljesedett régi álmáról . . .

— *Sztankovánszky* lett a keresztapa. *Bezerédj* lelkének kiegészítő része. A vele összeforrt, legmeghittebb jóbarát . . .

— És a kis Flóri éppen jókor érkezett. *Bezerédj*-nek szűksége volt a meleg családi otthonra — a mindent feledtető siró és kaczagó gyermekzajra. A méltatlan megbántások, szennyes rágalmak elől elvonult messze-messze: a gyermekszobába, hogy ne lássa a reá nyelvet öltögető politikai ellenfelek hadonászó öklét, hogy ne hallja az ártatlanul való gyanusítás fecsegő «vénasszonyait . . .»

Politikai ellenfelei előbb suttogva, később hangosan is azzal rágalmazták meg, hogy a kormányval kezd paktálni, a minék természetesen semmi alapja nem volt, legfeljebb, hogy a nádort

Kölcsey Ferencz.

35. KÖLCSEY FERENCZ NÉVALÁÍRÁSA.

sokszor látták *Bezerédj*vel szóba állani s ő mint igazán független, szabad gondolkodású férfiú csak ott és akkor volt ellenzéki, a mikor kellett, de volt erkölcsi ereje, bátorsága a kormányval is szavazni, a mikor látta, hogy az jót akar.

Abból varrták pedig ezt az egész nagy himet, hogy még 1830-ban kérvényt adott át a kancellárnak, kir. táblai bírónak való kineveztetéséért. Ő már talán réges-rég elfeledte az egészet, de ellenfelei kisütötték, hogy kormányhivatalok után futkos.

Bezerédj meglehetősen elkeseredve ír a dologról *Sztankovánszky*nak: «Tudjátok, hogy még az országgyűlés előtt, — midőn az operátumok átvizsgálása közt némi palingenesia formán mentem által — eltökélt szándékommal váltam nem szolgálni többé és hogy a mit instructionkba tétetni sürgettem, hogy o. g. követ ne vállalhasson hivatalt, magamra is igen akartam alkalmaztatni.» Megírja egyúttal azt is, hogy most 5 év után levelet intézett a kancellárhoz: ne vegye többé figye-

lembe a kérvényt, hanem juttassa vissza ő hozzá: «Úgy-e van némi affectatio és csaknem *nevetséges* a dologban? Általlottam is tenni!»

Mélyen elkeserítették lelkét az egymásra tornyosuló zavaros politikai események, a Bécsből jövő rossz hírek is. Külösen fájtalja *Kölcsey* visszahívását, a kit nagyon nagyra becsült.¹ Lesújtja a *Wesselényi*-per, a mellette való felírás elvetése, a mely után minden igyekezetét azért veti latba, hogy legalább a nádor közvetítő eljárása sikerüljön. Bántja az úrbéri ügy lassú vajudása, kedvencz paragrafusának, a 8-nak szomorú sorsa,

¹ *Bezerédj* István nagyon érdekesen írja le *Kölcsey* búcsúzását: «Megtörténvén Szathmárban 26-án az új választás, a mult hétfőn *Kölcsey* búcsút vett a karoktól kerületi gyűlésben, *Ótvös* megvárja az új követeket. Erzékeny ember *Kölcsey* különben is; itt is eleven érzéssel szolt. Előadta röviden lemondásuknak okát, folyamatját, oly kémélettel szólván megyéjéről, mint méltó önérettel magokról. Azután o. g. pályájukat és tartásokat érinté röviden, de eleget mondva. S érinté a jövendőre feltett életöknek, eszközödéseiknek céljait. Mindezt mérsékeltlen engesztelve, a felekezetek véleményeikre nézve egyszersmind azonban elszánt határozattal és pontos kifejezettséggel. Meg vala indulva a gyülekezet és ő távozván előadása után elosztott az ülés is. Többen követénk *Kölcseyt* szállására. Este pedig búcsú vacsorára gyűltünk vagy ötvenen a Nap-fogadóban, melyre a két elváln kívül csak gr. *Széchenyi* vala hiva. Városi követe is voltak vagy nyolczan, a többi többé-kevésbbé egyszínű vármegyéké. Kilencz órától éjféli utáni fél óráig tartott megborulás nélkül és folytak a köszöntések. *Kölcsey* egészben ellankadt a sok érzékeny szóllásban. Szép volt és szívreható, midőn *Nagy* Pálra köszöntötte a poharat, egy pár jól talált vonással irván le annak országgyűlési eljárását és kiemelvén, mikép ő emelte először szavát a szegény nép jussai és polgári állása mellett és *mesterének* vallván őt *Kölcsey* t. i. *Nagy* Pált, ki az első szikrát gyújtotta benne, mely már egész életében égni fog. Örvendett, hogy mégis látja már némi termését a magnak, a melyet ő kezdé hinteni, stb. *Széchenyi* megköszönvén tiszteltetését, azt mondá, hogy azon táblának, mely *felsőbbnek* mondatik, de valóságban *alsóbb*, tagjai nevében is búcsuzik *Kölcseytől* és *Ótvöstől*. *Széchenyi* és *Prónay* közt (elevenen ellenszegülvén több ízben *Prónay*) úgy *Marczibányi* és *Kölcsey* közt: a tiszta forrásbul eredő vélemények és szándékok szabadsága és szentségére a czélnak, a haza boldogságabani egyesülésére, a tiszta szándéknak személyes tekintet nélküli követésére stb. — váltattak poharak: az állandóságra, a lankadás nélkül, bár hányszor meggyözve, újra és újra ismétlendő törekvéstre — nemzeti egyesülés — szabad birtok és elgondolod, mily ezekhez rokon toasztok a 3½ óra alatt szünetlen körül járó champagnerrel — minden rendetlenség nélkül mérséklettel ment azonban minden végre, nem gátolta azonban, hogy már másnap szép anecdotát ne beszéltek légyen, alaptalant, hamisat, a dolgon bosszankodók. Kedden reggel ismét többen voltunk nála végbúcsut venni. A Dunánál pedig a fiatal-ság várta, átkísérte kompon és túlparton váró fiakereken Köpcsényig, hol körül-vettek *Kölcseyt*ket, ki egészen ellágyulva érzékeny búcsuszókat és jó tanításokat adott nekik. Azt mondják sok köpcsényiek körülfogták és a lakosok levelek kalap-jaikat, midőn *Kölcsey* kezdett beszélni. Beemelték azután kocsjába, *betakargatták* és úgy indult tovább. Búcsuja ekép mégis díszes és érzéssel is kísért lévén . . .»

végleges bukása. Különösen szívére veszi magára maradását a magyar nyelv egész lelkét betöltő nagy kérdésében, a mikor attól a felszólalásától, hogy az V. Ferdinándhoz intézendő első felírásnál a deáknyelvet teljesen mellőzzék és csak magyarul írjanak, akarva, nem akarva el kellett állnia. Szomorúan konstatálja, hogy: «ez a tolnai követekre mindenestre *díszes*, de magára, a dologra *káros* lett volna».

Nem is csodálható hát, ha így sóhajt fel a Sztankovánszkyhoz írott egyik levelében: «Vágyom inkább hozzátok és veletek a fák, virágok, vetések közé s azok közt veletek tenni, mi telik tőlünk a *szegény emberekért!*»

Ilyen lelki állapot mellett igazán meg lehet érteni, ha mindinkább — ritkébbak parlamenti felszólalásai s leveleiben mind gyakoribb lesz a kis családjával való foglalkozás, ha egész oldalakon át «dicsekszik» kis Flórija angyali jóságával s boldogságtól sugárzó lélekkel ír annak egymásután jelentkező apró «rizskása fogairól», első lépéséről, a gügyögni most kezdő ajkacsák más által meg sem igen érthető, ártikulátlan csacska szavairól . . .

Sajnos, nemsokára a családi boldog otthon oázisát is veszély fenyegeti . . . A politikai elvtársak s mindennapos házibarátok: *Nagy Pál, Deák*, a kis *Beöthy, Palóczy* és sok mások a «pipafüst» ártalmas volta miatt a klubba való összejövetelre vannak szorítva esténként, mert Bezerédj szíves vendéglátó hajlékából száműzve lett a «vendég-zaj» s lábujjhegyen járó csend költözött oda.

Beteg . . . folyton beteg — Amáliája . . .

Hogy várták pedig mindketten *Bezerédj*nek követül küldetését. A mikor Amália 1828-ban ajándékba magyar ruhát kap, Bezerédj reménykedve írja az öccsének: talán fogja még egy diétán viselni! Most aztán «nem jöt tesz a pozsonyi éles levegő», — ismételteti leveleiben . . . Bágyadtság, hurut . . . láz . . . izzadás . . . levertség . . . Ma már tudjuk mi az! Az akkori orvosi tudomány szerint: reumas alteratio . . . gége affectatio . . . máj-

fájás . . . belső hévség . . . A baj hol javul, hol rosszabbodik. A beteget végre is Sopronba, onnan Kőszegre, majd a szülei házhoz viszik és onnan nemsokára küldik haza, a «jöttevő kápolnai levegőre».

— *Bezerédj* hívő lelke azonban mindég remél. Míg végre

56. BEZERÉDJ FLÓRA GYERMEKKORI ARCZKÉPE.

apósa előkészíti a nagy csapásra: «Benedek és Lohr doktorok töredék mondataiból és tetteiből meg vagyok arról győződve, hogy Máli élete veszedelemben forog . . .» S Bezerédj nagy lelke nem roppan össze . . . Érezte, hogy a szenvedések közt is van fokozat. Az övé még csak néhány hónapos . . . egy vagy két éves s legfeljebb néhány évig tart, de van százados, sőt sok százados szenvedés is! A földhöz ragadt szegény népé,

a jobbágyé, a kinek földje, tulajdona nincs, csak — robotja és — *összeszorított ökke* . . . — És ő legyőzte szíve háborgó érzését, az ököl után nyúlt, hogy kiegyenesítse, baráti, testvéri kézszorításhoz szoktassa . . .

— A magyar politikai és egész nemzeti történetnek alig van ragyogóbb lapja, mint az a lelkes és nemes küzdelem, a melyet *Bezerédj* István egész életén át, de legkivált 1830-tól 1836-ig a magyar nyelv, a jobbágyság szent igazáért, az általános emberi jog méltóságáért folytató . . .

Erről a nemes, önzetlen, igazi hősiességek küzdeleméről részletebben is szólunk az alábbi fejezetekben.

VIII.

BEZERÉDJ ELSŐ ORSZÁGGYÜLÉSI SZEREPLÉSE.

L.

BEZERÉDJ az 1830. évi országgyűlésen tűnik fel a magyar közélet számára. Ez a rövid országgyűlés azonban — mindössze 1830 szeptember 8-tól december 26-ig tartott — sokkal jelentéktelenebb volt, semmint tárgyalásain a Bezerédj felvilágosodott szelleme és nemes szíve érvényesülhettek volna. A szerény tolnai követ nem jut szerephez, az ő ideje még nem érkezett meg.

1830 előtt Magyarországon a reformeszmék csupán óhajtképpen élnek, a gyakorlatban nem jutnak érvényre.

A párisi forradalom mindenhol tette szót a szabadság bajnokait, a magyar szabadelvűek azonban egyelőre nem léphetnek a cselekvés terére. Igazi politikai pályák csupán a politikai szabadságok árnyékában támadnak s politikai szabadságokat Magyarországon az absolut kormány alatt hiába keresünk. Nálunk nem tehetségek, hanem kegyenczek jutottak kormányra s az ilyen kormány csak kegyeket ismer, a jogoktól idegenkedik. Ez a talaj nem volt alkalmas Bezerédj számára.

BEZERÉDJ ISTVÁNNÉ ÉS FLÓRIKA.

(1838. évi könyomat után.)

Nem született kegyencznek: sokkal felvilágosodottabb és egyenesebb lélek, mintsem hogy szellemét alárendelje s akaratát béklyókba vesse. De hiányzott belőle a kegyenczek önzése is, lelke eszményei között nem volt meg az érvényesülés vágya.

Politikai érvényesülésre a kormányzatban való részvételen kívül az országgyűlések nyújtanak még alkalmat, de az országgyűlések Magyarországon ez időben még nem emelkedtek arra a színvonalra, a hol a politikai érvényesülés lehetővé válik. Nem a korszellem irányította az országgyűlési tárgyalásokat, hanem a kormány akaratát, a mely a korszellem ébredését aggodó figyelemmel szemlélte. Így történt, hogy az 1830. évi országgyűlés, melyet az 1827. évi VIII. törvényzikk reformországgyűlésnek tervezett, jelentéktelen eseménynyé, koronázó és újonczmegszavazó gyűléssé lön. A kormány egyszerűen túltette magát az országgyűlési rendelkezéseken s a reformmunkálatok elejtését a királyi előterjesztésekben azzal indokolta, hogy tárgyalásuk nincs kellően előkészítve.¹

Az előkészítés tényleg nem történt meg, az igazi indok azonban mégis más volt. A párisi forradalom erős befolyást gyakorolt a kormányra s egyrészt fegyveres készültségének emelésével, másrészt a reformtörekvések elnyomásával igyekezett az ország nyugalmit biztosítani. A szabadelvű nemesség buzgalmát is mérsékeltek a júliusi forradalom tanulságai s a megfontoltság elve lépett előtérbe. Ez a megfontoltság eredményezte, hogy a szabadelvű nemesség nem a reformokat, hanem az ősi alkotmány fenntartását kezdte hangoztatni. Az ősi alkotmányért való aggodalom annyira előtérbe lépett, hogy egyenesen akadálya lön a reformoknak.

A szabadelvű ellenzék lelke Wesselényi volt, országgyűlési tevékenysége azonban a teljesen kormánypárti főrendiházra szorult, a hol egyáltalán nem érvényesülhetett. A követek tárgyalásait a Nagy Pál szava irányította, a ki azonban a szabadelvű

¹ Horváth: Huszonöt év. I. k. 220. l.

nemességhez hasonlóan szintén óvatosabbá vált s nem volt a régi többé. Saját kijelentése szerint «Alkotmányunkat nyolczszáz év óta nem fenyegette akkora veszély, mint jelenleg. A tatárok és törökök elpusztították az országot, de abból önként vagy kényszerítve kitakarodtak pusztításaik után. Jelenleg azonban erkölcsi hatalom fenyeget bennünket, melynek iránya egyenesen ellentétben van avval, mit nekünk legszentebb gyanánt kell megőriznünk. Minden el van telve a demokratikus elvekkel, napról-napra tovább terjednek azok mint a tűzvész s arisztokratiai rendszerünket is végromlással fenyegetik.» E felfogásban Nagy Pál nem állott egyedül, a szabadelvű nemesség nagy része így gondolkodott. Még szerencse, hogy az országgyűlés nem tárgyalta a reformjavaslatokat, mert szomorú sors jutott volna azok osztályrészéül. A francia események az országgyűlést nem csupán óvatosságra készítették, hanem egyenesen a haladást ellenző táborba állították.

Bezerédj szabadelvű lelkét nem töltötte el kizárólag az ősi alkotmány iránti rajongás, a mult tisztelete nem tudta elfogulttá tenni: eszménye a jövő s eszköze a jelen volt. Pedig Nagy Pálhoz való rokoní viszonya kiválóan alkalmas volt arra, hogy első országgyűlési szereplésére elhatározó befolyást gyakoroljon. Nem így történt. Bezerédjt a külföldi szabadelvű áramlatok nem töltötték el aggodalommal, mert gyakorlati érzéke meggyőzte, hogy az életből fakadt áramlatokat nem szabad elnyomni a mult megmentéséért, a jövőt nem szabad feláldozni a multért. Jóságos lelke nem riadt vissza az áldozatoktól. Az okosság politikáját követte, s mint a gondos kertész, nyugodt lélekkel lenyeste az elvénhedt ágakat, hogy új és életerős hajtásokra készítse a törzset... E felfogás nem illett be az 1830. évi országgyűlés keretébe, hol a multért való rajongás s a jövőtől való rettegés töltötte el a lelkeket s irányította a tárgyalásokat.

A magyar országgyűlések szervezete különben sem volt alkalmas arra, hogy a szabadelvű eszmék rohamosan hódíthassanak. A vezető szerepet a vármegyei követek vitték, kiket

a vármegyei nemesség választott s látott el kötelező utasításokkal. E kötelező utasítások a vármegyei nemesség véleményét képviselték s így a vármegyei követek nem a saját, hanem a vármegyei nemesség véleményét adták elő az országgyűlésen. Minthogy pedig a vármegyék a kormánnyal szemben mindenkor az ősi alkotmány védőiül szerepeltek, a vármegyei követek

57. FELSŐBÜKI NAGY PÁL.

is ugyanezen irányzatot kénytelenek képviselni. Ebben s nem a követek egyéniségében volt az oka annak, hogy a vármegyei követek minden kormányjavaslatot bizalmatlansággal fogadtak,¹ s sok életrevaló eszme csupán azért bukott meg, mert a kormány köréből indult ki.

Pedig ezek a vármegyei követek, a kik túlnyomó részben a vármegyei tisztviselők sorából kerültek ki, kitűnő képességekkel rendelkeztek a követi hivatás betöltésére. Mint tiszt-

¹ Orosz : Terra incognita 277. l.

viselők élénk részt vettek a vármegyei életben, a hol a közigazgatást a politikával vegyesen tárgyalták s minthogy az országos politika az előbbieket szerint a vármegyékben készült, a legkitünőbb iskolából kerültek a politikai pályára. E politikai tehetségek azonban nem érvényesülhettek az országgyűlési tárgyalások alatt, mert a tárgyalások nem voltak erre alkalmasak. A tárgyak rendszeresen nem voltak kellően előkészítve s egy-egy ötlétszerű indítvány gyakran megszakította a tárgyalást, melyhez a követek mindig készületlenül szóltak hozzá.¹ A legtöbb esetben nem is érdemleges vitát folytattak, hanem szónoki hírnévért versengtek egymással, a mi a tárgyalásokat felette hosszadalmasakká tette, az ügyet azonban nem vitte előre.² Nem volt olyan szerve sem az országgyűlésnek, mely a vitának mederbentartására alkalmas lett volna, mert az alsóház elnöke, a királyi személynök, a kormánypolitika védelmére volt hivatva s így maga is kénytelen volt résztvenni a vitákban. A kerületi ülések pedig, melyek az országgyűlési tárgyalások előkészítésére voltak hivatva, még tágabb teret nyitottak a szónoki versengésnek, mert innen még az elnöki tekintély is hiányzott s mindenki szabadon beszélhetett.³ «Itt sem törvényes előlülőség, sem tekintet, sem tisztí ügyész, sem II. 69. nincs: egy kis convenientián alapul minden rend s ily gyenge alapról mily könnyű lehullani» — mondja róluk Kölcsey.

Ilyen körülmények között nem szabad megütödnünk azon, hogy a magyar országgyűlések nem voltak képesek olyan munkát teljesíteni, a mire a bennük felhalmozott politikai tehetségek alapján hivatottak lettek volna. A kormány és a vármegyék közötti harcok színhelyei tulajdonképpen, a mely harcok eszmetermelésre felette alkalmas eszközök voltak, alkotó munkára azonban annál kevésbbé.

¹ Nagy Pál mondotta az 1834 szeptember 13-iki ker. ülésen: «Mi nem ragesigaljuk őrve nyolcz napig otthon a beszédeket, mint a francziák vagy németek, hanem in promptu kell székünkrol felállanunk s a tárgyakhoz hozzászólanunk».

² Orosz: Terra incognita 250. l.

³ Kölcsey országgyűlési naplója 33. l.

58. V. FERDINÁND MEGKORONÁZASA.

Az 1830. évi országgyűlés tulajdonképpen koronázó-országgyűlés volt, a melyen a trónörököszt magyar királylyá koronázták s ezen kívül csupán az ujoncz- és adómegajánlás voltak jelentősebb tárgyai, a melyek tárgyalása kapcsán a magyar nyelv ügyében is merültek fel javaslatok s ezek némelyikét sikerült megvalósítani.

Az országgyűlés folyamán felmerült javaslatok között figyelemreméltó volt a gróf Andrássy György tornai követ indítványa egy országgyűlési újság kiadása tárgyában.¹ Ez indítvány nagyon életrevaló volt, mert a censura megakadályozta az országgyűlési tárgyalások hirlapi közlését s a közönségnek nem volt alkalma a tárgyalások menetét megismerni. Nem alakulhatott ki egységes közvélemény a felmerült javaslatokról s a követek tevékenysége sem állott kellő ellenőrzés alatt. Az eszme nagy lelkesedést keltett s alkalmat nyújtott arra, hogy a sajtószabadságról figyelemreméltó vita fejlődjék, de a vita eredményre nem vezetett. Bezerédj követtársával, Csapóval egyetemben az újság kiadása mellett nyilatkozott,² a szeptember 16.-iki ker. ülés azonban mégis csupán annyit mondott ki, hogy a censura ellen hajlandó a vállalkozót védelmébe venni,³ s ugyanígy határozott az országos ülés is. A vállalkozó be is adta folyamodványát a helytartótanácsához, azonban a folyamodvány az országgyűlés befejeztéig elintézést nem nyert⁴ s így az országgyűlésnek nem nyílt alkalma rá, hogy a kilátásba helyezett védelmet gyakorlatilag megvalósíthassa. Az országgyűlési újság ügye tehát megbukott s mindössze annyi eredménye volt a hosszú vitának, hogy gróf Mailáth meglehetősen száraz előadásban s minden politikai szín nélkül kiadhatta az országgyűlés történetét, a mely sem a közönség épülésére, sem a magyar irodalom diszére nem szolgált.⁵

¹ Der ungarische Reichstag im 1830, 147. l.

² Orosz: Ungarns Gesetzgebender Körper, 1. k. 9. l.

³ Bertha: Országgyűlési tárcza 16. l.

⁴ Bertha id. m. 227. l.

⁵ Normann: Ungarn, das Reich, Land und Volk so wie es ist, II. k., 71. l.

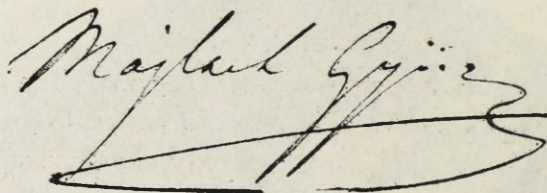
A censura ez időben még virágkorát élte Magyarországon s a szabad gondolat bilincseit egész közéletünk viselte. Minden

59. GRÓF ANDRÁSSY GYÖRGY.

új eszmében veszedelmet láttak a hatalom képviselői s a mult fájának elvénhedt gyökerén elősködtek a politikai élet gyenge hajtásai. De nem csupán a politika szegődött a censura pártfogójául, az irodalomban is akadtak, kik a censura mellett szó-

lottak. »Ez igen is az — írja egy 1831-ben megjelent röpirat¹ — a gonosz írásoknak tudniillik a sajtótól való örökös eltiltása, a sajtószabadságnak meghatározása, a szentül rendeltetett könyvizsgálat, a censura, ez az egy foganatos mód és hathatós eszköz, mely a határtalan szabadságot, e képtelenséget, ezen eloltóját, elpusztítóját, gyilkosát az emberi, a nemzeti szabadságnak megállíthatja, megronthatja.« Igaz, a sajtószabadságnak is akadtak irodalmi védelmezői, mint a conservatív hajlandóságú, de nagyműveltségű Dessewffy József gróf, ki az angol sajtótörvények meghonosítását sürgette² ugyanezen időben, de ez a tekintélyes hang nem tudott érvényesülni, a censura tovább is megmaradt.

GO. GRÓF MAILÁTHI GYÖRGY NÉVALÁÍRÁSA.

Hosszú vitatkozásokra adott alkalmat a megkoronázandó trónörökös hitlevele is, mert számos követ az 1792. évi hitlevél kibővítését sürgette azon okból, hogy az 1823. évi adó- és újonczállításbeli önkényességek megismétlődésének elejét vegye. Bezerédj azonban követtársával Csapóval és a többséggel egyetemben az 1792. évi hitlevél szövege mellett nyilatkozott s ez értelemben határozott a szeptember 18.-iki ker. ülés is.³ Csupán azt a jogot tartotta fenn magának az országgyűlés, hogy a hitlevelet szükség szerint megváltoztathatja, a mit a kormány hallgatagon elismert.

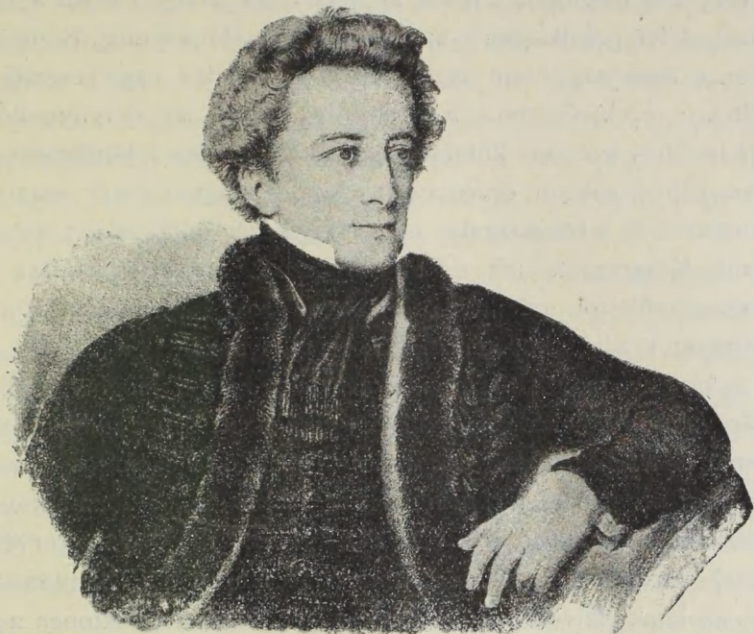
Nagy lépéssel jutott előre az országgyűlésen a nemzeti nyelvégye, mert a követek elhatározták, hogy magyar nyelven fog-

¹ Sajtószabadság 39. l.

² Über Pressfreiheit und Bücherzensur 63. l.

³ Orosz: Ungarns Gesetzgebender Körper 1. k., 15. l.

nak a főrendekkel érintkezni. Az eszmét Bene József csongrádi követ vetette fel a szeptember 21.-iki ker. ülésen,¹ s a szeptember 27.-iki ker. ülésben kimondották, hogy ezentúl minden ízenet magyar nyelven iratassék. A ker. határozat ellen az október 5.-iki országos ülésen szót emelt a kir. személynök s álláspontját a követek közül többen osztották, a magyar nyelvet védel-

61. GRÓF DESSEFFY JÓZSEF.

mező követek azonban többségben voltak s megvédték a ker. határozatot. Hosszas üzenetváltás indult meg ez ügyben a két tábla között, a mely alatt Bezerédj is a magyar üzenetek mellett szólalt fel,² s elvégre is diadalmaskodott a követek szándéka, a főrendek kénytelenek voltak az újításban megnyugodni. A magyar nyelv ügyének felsőbükki Nagy Pál volt a leghatá-

¹ Bertha id. m. 41. l.

² Orosz id. m. I. k., 80. l. Bezerédjnek e tárgyban történt szereplése irányította reá nagyobb mértékben a közfigyelmet. Horváth: Huszonöt év. I. k., 292. l.

rozottabb védelmezője s ámbár a tolnamegyei követeket utasításuk is arra kötelezte, hogy a magyar nyelvnek az iskolában, közigazgatásban és törvénykezésben való érvényrejuttatása mellett szóljanak az országgyűlésen, kétségtelen, hogy Bezerédj István lelkes fellépését nagybátyjának, Nagy Pálnak a felfogása is erősen befolyásolta. Bezerédj István hazafias szereplésében Nagy Pál megifjúdott lelkét szemlélhetjük. Nagy Pálban a régi szabadelvű politikusból csupán ez a szikra maradt meg, Bezerédjben a hazafiság szent tüzén kívül a haladás nagy eszméi is éltek s ezek számára is vitatta az életet, az érvényesülést. A hazafias irányzat különben az országgyűlésen a körülményekhez képest sokban érvényesült, mert a magyar nyelv számára megnyitotta a közigazgatás és törvénykezés eddig elzárt sorompóit. Közigazgatásunk és törvénykezésünk magyarosodása ez országgyűléstől számitandó s ebben oroszánrésze van Tolna vármegye lelkes követének, Bezerédj Istvánnak.¹

A reformmunkálatokra nézve már a királyi meghívólevél a tárgyalások elhalasztása mellett nyilatkozott s ugyanilyen szellemű előterjesztést tett a kormány is, midőn a szokásos országgyűlési program (propositiones regiae) 2. szakaszában a következőket jelentette ki: «Ő Felsege az 1827. VIII. törvény által kirendelt küldöttség munkáit megengedi kinyomatni s azoknak felvételére a jövő 1831. esztendei október 2-án Pozsonyban beállandó országgyűlést határozá el...» 1830 szeptember 24-én vegyes ülésben terjesztette elő a nádor a reformmunkálatokra vonatkozó jelentését, a melyben különösen azt emelte ki, hogy «nem könnyű volt azon kényes és a küldöttség által iránypontul kitűzött utat s módot feltalálni, melynél fogva egyrésről az ősi alkotmány is egész épségében fennmaradjon, másrésről pedig az idő lelke s a sokakban megváltozott körülményekhez képest» korszerű javaslatok terjesztessenek elő.² A nádori kijelentés teljes vilá-

¹ Horváth: Huszonöt év 1. k. 233. l.

² Bertha id. m. 35. l.

gosságot vet a reformmunkálatok szellemére s nyilvánvalóvá teszi, hogy az ősi alkotmány fenntartása fontosabb volt a bizottságok előtt, mint a korszerű reformok.

A reformmunkálatok nem voltak ismeretesek a követek előtt s egész természetes, hogy irányukról nem nyilatkoztak. De nem is tárgyalhatták volna azokat, mert a követek utasításai szerint voltak kötelesek nyilatkozni, utasítások adására pedig a reformmunkálatok ismerete nélkül nem volt módjuk a vármegyéknek. A követek az október 6-iki ker. ülésben teljesen beletenyugodtak a tárgyalások elhalasztásába, mert belátták, hogy «ezen nagy tekintetű tárgy úgy intéztethetvén a haza jövője boldogságára, ha az elébb közönségessé tétetik és minden oldalról jól megvizsgáltatván, fog tanácskozás alá vétetni.»¹

A ker. határozatot az október 16-iki országos ülés tárgyalta, a hol a küldöttségi munkálatok kinyomatása tárgyában több javaslat merült fel. A nógrádi és barsi követek az albizottsági munkálatok és jegyzőkönyvek kinyomatását is sürgették, hogy a vármegyék a különböző véleményeket és indokaikat megismerhessék s utasításaikat ezek alapján készíthessék.² Bezerédj javaslata tovább ment: nem elégedett meg a hivatalos tárgyalások közzétételével, hanem azt kívánta, hogy magánosok nézetei is kiadhatók legyenek.³ E javaslat súlyát csupán akkor értjük meg, ha számbaveszszük, hogy a censura nem engedte meg az ilyen természetű munkák kinyomatását s így a szakkörök véleményét nélkülözni volt kénytelen a közélet. Mondani sem kell, hogy ilyen munkák hiányában a reformjavaslatok tárgyalását korántsem lehetett kellően előkészítettnek tekinteni s nem csoda, ha törvényhozásunk életében sajnálatos egyoldalúság nyilvánul meg mindaddig, míg a censura bilincsei le nem hullanak s a politikai élet irányításában az összes hivatott körök részt nem vesznek.

¹ Bertha id. m. 63. l.

² Bertha id. m. 90. l.

³ Orosz id. m. II. k., 106. l.

A személynök állást foglalt az összes javaslatok ellen s elegendőnek tartotta a reformmunkálatok kinyomatását, a miben a követek meg is nyugodtak. A mint általában az országgyűlés nagyon engedékenynek bizonyult a kormányval szemben s a nyugateurópai események lehellete egyáltalán nem látszik meg tárgyalásain.

Ennyit tudunk a Bezerédj első országgyűlési szerepléséről, a mely jelentős közéleti pályájának bevezetője volt. A tolnamegyei követek közül Csapó Dániel alispán a tekintélyt, Bezerédj a lelkesedést képviselte, s míg Csapó tekintélye az országgyűlésen Tolna vármegye szavának súlyt kölcsönzött, addig Bezerédj szónoki tehetsége meghódította a lelkeket. Bezerédj megismerkedik az országgyűlésen a magyar közélet számottevő elemeivel s nemes lelkével soknak barátságát nyeri meg. Mint lelkes vármegyei tisztviselő megy fel az országgyűlésre s mint tapasztalt és tekintélyes politikus tér onnan vissza, ki a vármegyében innen kezdve nagy hatást gyakorol.

A milyen távol állott az 1830. évi országgyűlés a korszellemtől, annyira a hatása alatt állott az országgyűlést követő időszak vármegyei élete. Nagy befolyást gyakorolt erre a reformmunkálatok kinyomatása és vármegyei tárgyalása. A reformmunkálatok átdolgozására az 1827. évi VIII. t.-cz. országos választmányt küldött ki, a mely albizottságokra oszolva, 1828 és 1829-ben Pesten a nádor elnöklete alatt tanácskozott. E bizottsági tárgyalásokat azonban más szellem hatotta át, mint a mely az alapmunkálatoknál érvényesült. A politikai jogok korlátozása és a sajtószabadság einyomása a közszellemre bénító hatást gyakorolt s ez érezhetővé vált a bizottsági tárgyalásoknál. Így történt, hogy minden jó szándék mellett sem tudtak olyan színvonalra emelkedni, mely a reformmunkálatok korszerű átdolgozásához szükséges lett volna.¹

Nem volt meg az európai látókör, nem volt meg a szabadelvű szellem, nem az alkotó munkára helyezték a súlyt, hanem

¹ Horváth id. m. i. k., 193. l.

a kicsinyes toldozásokban merült ki munkásságuk. Azt meg kellett vallaniok, hogy a hazai közállapotok elmaradottak, reformokra szorulnak, de a reformokban túlóvatosak voltak. A reformmunkálatok nyilvánvalókká tették a fennálló bajokat s ezek ismerete a reformmunkálatokkal együtt eljutott a vármegyékhez. A vármegyék ismét bizottságokban tárgyalatták a reformmunkálatokat s e bizottsági tárgyalások készítették elő a következőknek adandó utasításokat. E bizottsági tárgyalások nyomán váltak közismertekké a vármegyékben az országos bajok s erősödtek meg a reformtörekvések.¹ A vármegye az első, mely az évtizedes aléltság után feleszmél s szabadelvű utasításokkal küldi követeit az országgyűlésre. A reformmunkálatokból megismeri a nemesség, hogy az ősi alkotmány védelménél magasabb hivatás vár reá, a jövő Magyarország megteremtése s habozás nélkül lép a reformok terére. A magyar szabadelvűség ébredéséről elmondhatjuk, hogy a gyermek nem halt meg s ősi erejének teljében jelent meg Európa színterén. Ez ébredésben Tolna vármegye jó példával járt elől s a megye hangulatának alakítására döntő befolyást gyakorolt felvilágosodott és nemeslelkű főjegyzőjének szava. Bezerédj a szabadelvűséget a vármegyében diadalra juttatta s mint a szabadelvűség képviselője megy fel az 1832/36. évi országgyűlésre.

Az első igazi reform-országgyűlés az 1832/36. évi volt, amely a szabadelvű eszméken kívül szabadelvű intézményeket is teremtett. Ez országgyűlésen már teljes nagyságában előtűnik Bezerédj alakja, s ha nem jutott vezéri szerephez, az nem tehetségén, hanem szerénységén múlt.² A szabadelvűség eszményei teljesen áthatották a lelkét s eszményeiért mindenkor kész volt sikra szállani. Nem elméletekért lelke-

¹ 1832-ben nyomtatásban is megjelentek Nyitra, Bihar, Temes, Torontál, Sopron, Komárom és Verőcze vármegyék e tárgyban kiküldött bizottságainak munkálatai. Lásd Tudománytár III. k., 198. s. k. l.

² 1832 deczember 20-án írja Stankovánszkynek: «Itt helyheztetésem sokkal más forma színt látszik mutatni meg most, mint harmadéve. Bizodalmat és megelőzést tapasztalok. A notariatussal kínálnak, de erősen mentem magamat. Feltett szándékom, ha csak lehet, elmellőzni.»

sedett, szeme előtt állandóan a való élet állott s a jobb jövő megteremtésén munkálkodott. Nem az országgyűlési tárgyalások alatt érlelődnek meg lelkében a nemes elhatározások, nem a szabadelvű tábor harci tüze adja meg bátorságát: lelkének alaptulajdonsága a szabadelvűség s cselekvését az eszményei igazába vetett hit irányítja. Nemes lelkének állandóan fakadó virágait szemlélhetjük országgyűlési beszédeiben s ha a balsiker fájdalommal is tölti el, egyéni hiúságát soha nem sérti s az eszményei igazába vetett hitet nem csökkenti. Bezerédj a politikai pályán is bölcselő maradt, kinek meggyőződését sem az egyéni érzések, sem a balsikerek nem befolyásolták. É tulajdonok Bezerédjt méltóvá tették az «örök igazság» elnevezésre. Az örök igazságot ő nem csupán szóval hirdette, ez volt lelkének nemcsak ünneplő, de mindennapi ruhája is.

II.

Az 1832-36. évi országgyűlés az előbbieknél kedvezőbb körülmények között nyílt meg. Kedvező körülmény volt elsősorban az, hogy a reformmunkálatok kiadása és vármegegyéinkinti megvitatása kellően előkészítette az országgyűlési tárgyalásokat, s ennek következtében a követi utasítások szellemi színvonala magasabb volt a réginél. Horváth Mihály e körülményt kizárólag József nádor javára írja, József nádor magatartását pedig Reviczky Ádám kancellár iránti személyes ellenszenvével magyarázza, kinek elavult politikai módszerét ez úton akarta megbuktatni.¹

A reformmunkálatok kiadása és megvitatása arra mindenestre alkalmas volt, hogy öntudatos és széles körökre kiterjedő politikai érdeklődést támaszson. Ez a politikai érdeklődés aztán felette megnehezítette a kormány helyzetét a következő országgyűlésen, mert a reformmunkálatok nyomán nyilvánvalókká lett országos bajokat a rossz kormánypolitika rovására

¹ Huszonöt év i. k., 263. l.

írták, s a kormánynak nem lehetett a régibb patriarchalisabb szellemű országgyűlésekhez hasonlóan azzal a kifogással élni, hogy az ország érdekében mindent megtett, a mit a körülmények megengedtek. A múltért viselni kellett a felelősséget s az ébredő szabadelvűséggel szemben konzervatívvá kellett lennie.

A reformmunkálatok kiadása¹ ismertette meg a fennálló bajokat, ez keltette fel a javítás iránti vágyat s igazolta a hala-

62. GRÓF REVICZKY ÁDÁM KANZELLAR.

dást sürgetők törekvéseit.² A reformmunkálatok megvitatása pedig lehetővé tette azt, a mit a censura gondosan megakadályozott, t. i. hogy a közállapotok feletti nézetek nyilvánvalókká legyenek, a politikai felfogások megalapoztassanak, s elhatároltassanak, egy szóval országos politikai pártok keletkezessenek s nyugateurópai értelemben vett politikai élet keletkezhessek Magyarországon. Mindezek a reformmunkálatok

¹ 1831-ben jelentek meg 4 kötetben a következő czím alatt: Systematica operata Regnicolaris Deputationis.

² Csengery: Deák emlékezete 8. l.

előzetes közlésének és megvitatásának javára írhatók, s ezek tették az 1832/36. évi országgyűlést korszakalkotóvá hazánk történetében.

De része volt e változásban annak a bátor és öntudatos fel lépésnek is, melyet Széchenyi István első politikai munkáival juttatott kifejezésre. Széchenyi István munkássága az ország főbb feladataira hívta fel a figyelmet s ezzel a magyar politikai életet új irányba terelte. E feladatok részben közművelődésiek voltak, s a magyar kultúra fejlesztését és biztosítását célozták; részben társadalmiak, s a XIX. század szellemével össze nem egyeztethető társadalmi rendszer megváltóztatását munkálták; részben pedig közgazdaságiak, s gazdasági szervezetünk elavult formáinak kiküszöbölését, gazdasági tevékenységünk új alapokra fektetését sürgették.¹ Egy szóval felölelte a nemzeti élet egyetemét s ezzel a politikai életnek olyan tartalmat adott, mely nagy alkotásokra s korszakos átalakításokra képesítette azt. Széchenyi munkássága ugyanazt a szerepet töltötte be a magyar reformszellem felköltésében, mint Rousseau a francia forradalmi korszak előkészítésében. Ő juttatatta először kifejezésre a reform gondolatát, s ez a gondolat eleven visszhangra talált országszerte. Munkái felrázták aléltóságából a nemzetet, s megindult az élet útján, a melyen megállítani többé nem lehetett.

Az 1832/36. évi országgyűlés előtt két politikai munkája jelent meg, a «Hitel» 1830-ban, s a «Világ» 1831-ben, az országgyűlés alatt adta ki végül harmadik munkáját, a «Stadiumot». E munkákban politikai felfogásának elméleti alapjait adta elő, s az utolsóban gyakorlati politikai programját is kifejtette. A «Hitel», «Világ» és «Stadium» ugyanazon eszmekör fokozatos fejtegetése, a «Stadium»-ban pedig legfőbb reformeszméi vannak kifejezve. A «Hitel» lényege Magyarország szánandó állapotának megismertetése s azon elv kifejtése, hogy ez állapoton segíteni kell. Meg kell reformálni a fennálló viszo-

¹ Kautz Gyula Széchenyi munkáinak akadémiai kiadásához irt bevezetésében.

nyokat, mert csupán a reform alapján virágozhatnak fel az ország szellemi és gazdasági élete. A «Világ»-ban is azt igyekeznek bizonyítani, hogy Magyarország mindenben hátra van a külföld mögött, pedig a magyar fajban megvan a képesség arra, hogy előre jusson, csak nemzeti öntudatát kell felébreszteni s műveltségét kell fokozni. A «Stadium»-ban végül határozottan megjelöli a célokat, melyekért küzd, köztük az ösiség eltörlését, a nem nemesek birtoklási képességét, a törvény előtti egyenlőséget, a közteherviselést, a kiváltságok megszüntetését, a magyar nyelvérvényreemelését.¹ Mind mennyi korszakos újítás, mely a régi Magyarország teljes megszűnését jelentette. Ez eszmékért harcolnak az 1832—1848 években politikusaink legjobbjai s ez eszmék diadalra jutásával eltűnik a régi Magyarország, s megszületik a Széchenyi Magyarország.

Joggal írhatta tehát Kautz Gyula Széchenyi első politikai munkáiról a következőket: «Meg lön az alap vetve, hogy Magyarország a lényegében középkorias jellegű államból az új kor szellemének és követelményeinek megfelelőbb állammá válhassék s a modern polgárorsultság és kultúra igényeit kielégítőbb fejlődési polczra emelkedhessék. A «Hitel» s a mindjárt nyomában megjelent s hozzá szorosan csatlakozó «Világ» és «Stadium» idézték elő a bennük foglalt radikális, hazánkra nézve meglepő újdonságú eszmék és

63. SZÉCHENYI «VILÁG» CZ. MŰVÉNEK CZIMLAPJA.

¹ Gyulai Pál Széchenyi műveinek akadémiai kiadásához írott bevezetésében.

elvek hirdetésével azt a mély benyomást, a mely lélektani rugó-jává vált a nézetek, felfogások és aspiratiók átalakulásainak, valamint az új alkotások egész sorának, a melyek közállapotaink sok irányban való megváltozását s megújódását vonták maguk után».

Széchenyi nagy horderejű kezdeményezése két magyar államférfiút hódított meg a reformok számára, Bezerédjt és Deákat, s Bezerédjben a lelkesedés kiolthatatlan szent tüzét, Deákban a politikai bölcsesség akadályokat elhárító erejét nyerte meg programja számára. S ha az 1832 36. évi országgyűlés tárgyalásait a Széchenyi szelleme hatotta át, akkor ezt a Bezerédj lelkesedésének s a Deák bölcsességének a javára kell írni, mert az életben e lelki tulajdonságok jobban érvényesülnek, mint a Széchenyi magasan járó szelleme.

A politikai életnek szemmelátható fellendülésével szemben a kormány aggódó, sőt ellenséges álláspontra helyezkedett. Kitűnik ez az uralkodó beszédéből, melyet 1832 márczius 5-én mondott, midőn uralkodásának negyvenéves jubileumán 34 vármegye küldöttségét fogadta. E beszéd szövegéből figyelemreméltó a következő rész: «Vigasztalásunkra és örömünkre szolgál, hogy magyarjainkat is a bizalom és hála érzelmei lelkesítik, mi nekünk annyival örvedetesb, minthogy ezen érzelmek egyszersmind legbiztosabb jelei, hogy ti e nyugtalan időkben is sikeresen fogtok a jövő szervező országgyűlésen mindazok elintézésében munkálkodni, mi titeket és hazátokat a csalékony elméletek káros befolyása s a belőlük származó zivatarok ellen megóvhat, nemzeti jellemeteket sértetlenül, törvényes jogaitokat és szabadságtokat épségben fenntarthatja, vagy a mik a még látszó hibák megjavítására, a hiányok pótlására s a nagyobb tökély megalapítására szolgálhatnak. A magyarnak vele született tekintete s tisztelete régi alkotmánya iránt óvjon meg titeket azon veszélyektől, melyekkel az újítás kórsága s a külföld utánzása, mi által magatokhoz s dicséretes elődeitekhez lennétek hasonlatanokká, mindenkor

össze van kapcsolva.»¹ E szavak a reformok embereinek szólottak s olyan időben hangzottak el, a mikor az országnak igazán szüksége volt a reformokra, ha élni akart. Ugyanezen fel fogásnak az irodalomban a Dessewffyék adtak kifejezést, s ezzel az irodalomban is, a közéletben is megindult a harc a szabad- elvűek és konzervatívok között, a mely a szabadelvűek diadal- lával végződött ugyan, de egyszersmind az 1848. évi katasztró- fára vezetett.

III.

Amint törvényhozásunk az 1790 91. évi országgyűlésen meg- kezdű a harcot a középkori intézmények ellen, a középkori intézmények hűséges társa, a latin nyelv felett is megkondu- l a halálharang. A kiváltságos osztályok nyelve² nem tart- hatja meg állását s helyét kénytelen átengedni a nép nyel- vének. A magyar nyelvért folytatott küzdelem is egyik része annak a nagy felszabadító harcnak, a mely az új Magyar- ország megteremtésére volt hivatva.

Az 1790 91-iki országgyűlés már második ülésében, 1790 június 11-én kimondotta, hogy miután minden nemzet a maga közügyeit a saját anyanyelvén szokta elintézni, s miután a tapasztalás azt mutatja, hogy a magyar nyelv számkivetése s az abból eredt idegen szokások Magyarországnak csaknem végromlását okozták, ezentúl a két tábla közti üzenetváltásoknál a magyar nyelv használtassék s az országgyűlési napló magyar nyelven vezetessék.³ Sőt az országgyűlési tárgyalásokon túlra is kiter- jesztették a követek figyelmüket s «minden közdolgoknak foly- tatására az eddig szokásban volt deák nyelv helyett» a magyar nyelvet akarták behozni.⁴ Törvényerőre azonban egyik határo- zat sem emelkedett, a hagyományokhoz való ragaszkodást még nem győzte le az újkor szelleme.

¹ Horváth Mihály: Huszonöt év 1. k., 279. l.

² Normann: Ungarn, das Reich, Land und Volk wie es ist 1. k., 82. l.

³ Naponként való jegyzések 33. kk.

⁴ Marczali: Az 1790 91-iki országgyűlés 1. k., 362. l.

A magyar nyelv 1790. évi országgyűlési bajnokai sorában szerepel többek között Bezerédj Ignác udvari tanácsos is, kinek emlékét társaival egyetemben megörökítette Versegly Ferencz «Emlékeztető oszlop» című versében.¹ Úgy látszik, a magyar nyelv szeretete családi vonásuk volt a Bezerédjeknek, a mely nemzedékről nemzedékre szállott át s melyet a felsőbükki Nagy-családdal való kapcsolat még jobban kifejlesztett később.

A magyar országgyűlések 1790-től kezdve állandóan napirenden tartották a magyar nyelv ügyét s tagadhatatlan, hogy lassan, de állandóan tért hódított. Az elnyomott magyar faj felszabadító harcát szemlélhetjük e tényben, a mely olyanokat is meghódított a reform ügyének, a kik egyébként konzervatívok voltak s ezzel tulajdonképpen a reform gondolatának szerzett polgárjogot.

Az 1790/91. évi xvi. törvényczikk még csupán azt biztosítja, hogy a magyar nyelv ismeretének terjesztése céljából az iskolákban a magyar nyelvet is tanítani fogják, a kormányhivatalok hivatalos latin nyelvét azonban változatlanul fenntartja. Az 1792. évi vii. törvényczikk már azt is kimondja, hogy idővel közhivatalnokokká csupán azok lehessenek, a kik magyarul tudnak; a helytartótanács hivatalos nyelvének megváltoztatása tárgyában azonban az országos küldöttségi munkálattól teszi függővé a törvényes intézkedést.

Az első nagyobb vívmányt az 1805. évi iv. törvényczikk képezi, a mely az országgyűlési felírások nyelvét a latin és magyar nyelvet állapítja meg, a törvényhatóságokat pedig felhatalmazza, hogy a kancelláriához és a helytartótanácsához magyar nyelven írhasanak, bírósági és közigazgatási eljárásaikban pedig a magyar nyelvet használhassák. A helytartótanácsot végül kötelezi, hogy a magyar megkeresésekre magyarul feleljen, a curia hivatalos latin nyelvét azonban változatlanul meghagyja.

A magyar nyelv ügyét szolgálták az 1808. évi országgyűlés múzeumi s az 1825. évi országgyűlés akadémiai törvényei,

¹ Ballagi: Politikai irodalom 558. l.

néhány kevesek hajlandók lettek volna, hogy az 1805. IV. ellenére mindjárt magyarul írjuk a felterjesztést is.»¹ Végzéseképpen felkérték a főrendeket, hogy magyarul irjanak át hozzájuk, az az uralkodóhoz pedig feliratot terveztek a feliratok és törvények magyar szerkezete tárgyában.² A követeknél könnyen átmentek ez indítványok, de nem így a főrendeknél. Lelkes pártfogókban nem volt hiány: gr. Esterházy Mihály, gr. Károlyi György, br. Wesselényi Miklós és gr. Széchenyi István a követek értelmében szólottak,³ a többség azonban másképpen határozott, a kívánt magyar átiratokhoz hozzájárultak, de elutasították a feliratokra és törvényekre nézve kifejezett kívánságokat.

Kölcsey maró gúnynyal bírálja a főrendi határozatot naplójában: «Méltóságos uraim, mi ez? Negyvenhárom év óta küzdünk a nyelven történt igazságtalanság orvoslásáért s még mindig csak parányi cseppenként kapjuk a gyógyszert, mintha az a molukki szigetekről, tengeren keresztül, angol hajókon hozatnék.»⁴ Ugyanilyen szellemű Tolna vármegye 1833 márczius 5-én kelt utasítása, mely szerint «itt az időpont, melyben a nemzeti nyelv, a hosszas 43 évi fárasztó lépcsőztetés után, már a rég óhajtott fokra emeltessen, mert félő különben, hogy a tárgyalt cél káros vesztegléssel ismét messze jövődre leend eltaszítva, ha nem kockáztatva»⁵ S a főrendekkel szemben hasztalan a követek kitartása, nem érnek célzt, a tárgyalások leszorítják a nyelv ügyét a napirendről.

Hosszú szünet után Bezerédj támasztja fel a magyar nyelv ügyét az országgyűlésen, midőn V. Ferdinánd trónra-

¹ Kölcsey országgyűlési naplója 25. l.

² Horváth: Huszonöt év 1. k., 307. l. Az izenet szavai szerint: «hogy a Karokhoz és Rendekhez küldendő izeneteiket ezentúl a hazai nyelv közönségesen kedvelt szavaival készítettni méltóztassanak.» Országgyűlés irásai 1. k., 7. l. Ugyancsak az izenetjavaslat szerint: «egyedül magyar nyelven teendő alázatos félirasukat atyailag elfogadni s ezen hív nemzetet hazai nyelven küldendő kegyelmes királyi válaszaival megörvendeztetni s egyszersmind abban kegyelmesen megegyezni méltóztatik, hogy a törvény-czikkelyek egyedül magyar nyelven alkottassanak.» U. o. 10. l.

³ Kölcsey id. m. 71. l.

⁴ Id. m. 81. l.

⁵ Tolna vármegye levéltára.

lépését alkalmul akarta felhasználni, hogy a magyar nyelvet jogaiba iktassa, a mint erre az 1835. évi márczius

65. GRÓF KÁROLYI GYÓRGY.

24-én kelt vármegyei utasítás is felhívta. Indítványt készített, hogy az új uralkodóhoz intézendő első felírást magyar

nyelven szerkeszszék meg s e változást részben a fejedelem személye iránti bizalommal, részben pedig az alkalom ünnepélyességével és a szívből fakadt érzésekkel, melyek csupán anyai nyelven tolmácsolhatók, indokolja.¹ Össze is jöttek értekezletre, hogy az indítványról tanácskozzanak, de szomorúan kellett tapasztalnia, hogy csupán 6—7 vele teljesen egyformán gondolkozó követre számíthat s indítványát elejtette. Az indítvány elejtésére a részvétlenségen kívül az is indította, hogy az 1805. évi iv. törvényczikket nem tartotta az indítványra nézve kedvezőnek.

Indítványának sorsa azonban nem csüggesztette el, nem mondott le megvalósításáról, hanem csupán jobb időkre halasztotta.² Egy pillanatra sem téveszti szem elől célját s valahányszor alkalmá nyílik, lelkes szószólójául szegődik a hazai nyelvnek. Lelke mélyéig meg van győződve, hogy igaz ügy mellett harcol s a magyar nemzet létérdeke, hogy a hazai nyelv minden téren érvényre jusson. Talán egyetlen téren sem olyan kitartó, mint a magyar nyelv védelmében s ha az 1832/36. évi országgyűlésen a nemzeti nyelv ügye előbbre jut, ebben Bezerédjnek tevékeny része van. Nem elégszik meg az értelemre ható érvekkel, hanem szívének egész melegét, lelkesedésének lángoló tüzét veti latba, hogy megindítson, hogy cselekvésre késztesse. A magyar nyelv ügyének igazi apostola, ki a nagy cél érdekében soha nem lankadó tüzzel munkálkodik.³

Bezerédj lelkes apostolkodása a magyar nyelv mellett Tolna vármegye szellemét dicséri, a mely 1832 november 6-án kelt követi utasításában e tárgyra különösen felhívta követi figyel-

¹ 1835 márczius 12-én Csapóhoz intézett leveléből.

² 1835 márczius 12-én Sztankovánszkyhoz intézett levelében: «Különben tudod, hogy én nem szoktam pessimista lenni a calculálásban, de itt magam is féltém, hogy ártottam volna és más alkalmatosságra, mely bizonyosan adja magát elő, rontottam volna, és így nem mondtam le, de fölfüggesztettem a dolgot.»

³ 1835 december 7-én Csapóhoz intézett levelében írja: «A magyar nyelvre nézve oly nagy cél forog fenn, hogy annak elérésére nézve valamit merészelnai és szerencsére kitenni méltó, sőt szükséges, mert merénlet nélkül nem is igen nyer az ember.»

mét. Azt kívánta Tolna vármegye, hogy a «magyar nyelv mind azokon túl, a mik divatoztatására nézve eddig rendeltettek és történtek, továbbá tanítói, közigazgatási és országgyűlési nyelvnek is határozatván, azon irattassanak ezután a törvények, kirekesztőleg csak az találjon helyt a közigazgatás minden ágazatjaiban és a növendékek, a tanulók az első és zsenge isméretekben úgy, mint a legmélyebb tudományokban csak azon oktattassanak, és semmi el ne mulasztassék, a mi a magyar nyelv telhető emelésére és terjesztésére szolgálhat.»¹ Ilyen utasítás mellett nem csoda, ha Bezerédj minden alkalmat megragadott arra, hogy a magyar nyelv mellett szójlon.

A sérelmek tárgyalása kapcsán merül fel újra a magyar nyelv ügye s ez alkalommal már a nyilvánosság előtt is tevékeny szerepet visz Bezerédj. Az 1835 márczius 27-iki ker. ülés azt vitatta, vajjon elegendő-e, ha a magyar nyelv behozása «köz- és legfőbb nemzeti kívánság gyanánt» állittatik fel. Bezerédj nem elégszik meg e megoldással, hanem a leghatározottabban követeli, hogy az összes iskolákban a tanítás nyelve a magyar legyen. Követeli ezt nem csupán a honi nyelv terjesztése, hanem az általános műveltség emelése s a tudományok előmozdítása érdekében is. Indokolása teljesen helytálló: «Most egy oly nyelven taníttatnak a tudományok, mely mindenkire egyaránt holt, egyaránt idegen. Ki az, a ki sajnosan nem érezné, mely nyomasztó súlylyal feküsznek e miatt intellectualis kifejlődésünkön a deák nyelv bilincsei? A ki nem tud magyarul, a tudományos nevelésben nem csak nem veszít az által, ha magyar nyelven fognak taníttatni a tudományok, sőt nyer, mert eddig nem anyanyelvén, hanem holt latin nyelven tanult, ezentúl pedig élőnyelven tanuland, a mi mindenesetre könnyebb. A ki pedig tud magyarul, az végzetlenül nyer, ha oly nyelven tanulja a tudományokat, mely nyelv előtte nem idegen.» Nem bántja egyetlen honpolgár anyanyelvét sem, de a holt latin nyelv helyét a magyar nyelv számára vitatja.

¹ Tolna vármegye levéltára. Lajstr. 3., 173.

A magyar nyelvben hatalmas eszközt lát a hazai tudomány s hazai műveltség emelésére, a mire a nemzetnek fejlődése érdekében szüksége van. Magyar tudományt s magyar műveltséget sürget, hogy értéke legyen a nemzetnek a külföld előtt s a magyar fegyverek dicső emlékét a magyar tudomány s műveltség fénye váltsa fel.

A hazai nyelv iránti lelkes buzgalma azonban nem ragadtatta szélsőségekre s azon javaslat ellenében, hogy a magyarul nem tudók polgári jogokat ne szerezhessenek, az 1835 márczius 30-iki kerületi ülésen módosító indítványt adott be. Figyelmezteti a rendeket, hogy «nem tanácsos a házi élet magános körébe szerfelett avatkozni». A javaslatot éppen olyan abszurdumnak jelenti ki, mintha «valakinek eszébe jutna törvény által kiszabni, hogy házi körökben frakkot vagy dolmánt viseljenek-e a status polgárai». Megemlékezik az 1830. évi országgyűlés azon intézkedéséről, hogy a ki magyarul nem tud, hivatalt ne viselhessen; ez intézkedést azonban nem tartja politikusnak, óva int szigorú végrehajtásától s csupán annak kimondását javasolja, hogy «a bíróság és közigazgatás minden ágazataiban egyedül a magyar nyelv használtassék». Tudja jól, hogy indítványának elfogadása is nagy hatást gyakorolna a magános életre, de nem viselné a «kellemetlen kényszerítés vagy méltatlanság alakját». Semmi egyéb nem történnék ugyanis, mint «egy holt nyelvnek helyébe, melynek tanulása különben is oly temérdek fáradságba kerül», a hazai nyelv jutna. Itt ismét a bölcs politikai mérséklet nyilvánul meg Bezerédjben, mely a célt szem előtt nem téveszti, de az eszközöket józanul valogatja meg. E bölcs politikai felfogás eredménye lön, hogy az eredeti javaslat megbukott, 10 esztendei haladékot adtak a honpolgárok-nak a hazai nyelv megtanulására, s Bezerédj indítványára az országgyűlés kimondotta, hogy feliratilag kérni fogja az uralkodótól, hogy a magyar nyelv «kizárólag a deák helyett tanító és általjában közigazgatási nyelv legyen».¹

¹ 1835 április 6-án Csapóhoz intézett levelében. Süt márczius 30-iki levelében azt írja, hogy a magyar mise is felvetetett a kívánalmak sorába.

A követek lelkes hangulatának s messzeható vágyainak azonban ez esetben sem felelt meg az eredmény, mert a kormány megakasztotta a magyar nyelv előrejutását s e csalódás méltó elkeseredést váltott ki. Bezerédj minden magyarázat nélkül közli 1835 október 24-én Sztankovánszky főjegyzővel a királyi resolútiót, melynek tartalma fájdalmasan érintette: «Ő Felsége megegyez, — írja — hogy ezután a törvények deák és magyar nyelven szerkesztessenek, de a deák legyen az originalis.» A milyen nyugodtan ír e tárgyban, olyan erélyesen szólal fel az 1835 november 2-iki ker. ülésen, mert «valóban lealacsonyítva látja nemzetünk díszét, méltóságát, sőt morális lételét». Kész a végletekig elmenni s ha bíznék a nemzet kitartásában, «egy pillanatig sem késnék indítványt tenni, hogy nemzeti felségsértők gyanánt feleletre vonassanak azon hűtelen tanácsosok, kik ezen királyi válaszra tanácsot adni nem átallottak». Szónoki tehetsége teljes fényében ragyog, midőn a magyar nyelv védelmében szól s lelkesedése a tárgyhoz méltó szavakban nyilvánul meg: «1790-ben kezdett nemzetiségünk halálos álmából ébredni s az akkori kormány nem ellenezte, hogy derült életre buzdíttassék. 45 évek küzdése után felszámlaltunk sírunkból, esengve kiáltának a királyi felséghez: Uram, mi élünk, nyisd fel a koporsót, hadd lépjünk szabad életre. És a kormány, a helyett hogy lerántaná a halottas takarót, még egy pár szeget vert a koporsóba és az élőt halálra kényszeríti, hogy a nemzet, mely érette oly sokszor, oly sokat áldozott, tovább is oly nyomorult állapotban maradjon, melyben az élő nemzetek csúfjára tesped Európa közepén».

A kemény kifejezésekért bocsánatot kér a ker. üléstől s a lelkéből kitörő fájdalommal menti elragadtatását. Hangoztatja, hogy, ha a régi állapot meg nem változik, a magyar utolsó lesz Európában, holt nemzet lesz, melyet a szerb és bolgár nemzetek is megelőznek. Megemlíti, hogy V. Ferdinánd trónraléptekor indítványt akart tenni, hogy ne kísérletezzenek kérelmekkel, hanem egyszerűen valósítsák meg gyakorlatilag kívánságukat.

Éljenek felirataikban a magyar nyelvvel, de barátai rábeszélésére akkor elállott indítványától. Most az országgyűlés végén már nem tartja időszerűnek indítványa megújítását s csupán azt javasolja, hogy újítsák meg feliratban kívánságukat, a mely azt czélozza, hogy a törvény és törvényhozás nyelve a magyar legyen: «Ez senkit nem sért s legyen bár az tót vagy német vagy akármely más nyelv, melyet pártol, a kormány képzelt érdekének nem praejudikal, mert a deák nyelv országunk mindennemű lakóira egyformán holt nyelv s az is marad örökké».

A kerületi ülés ilyen értelemben is határozott, a mint az Bezerédjnek e napon Csapóhoz intézett leveléből kitetszik, melyben írja, hogy «ezután mi deák szerkesztetést nem fogunk felterjeszteni, hanem élven a dolog természetében levő igazunkkal, csak magyar törvényjavaslatot teszünk a magyar királynak». A kerületi ülés végzésének indoklására felhossa, hogy «a nemzet autochiria nélkül nyelvétől el nem zárhatja magát». A nemzeti nyelv iránti küzdelmeket hasonlónak mondja ahhoz, mintha «valaki megnémulván egy ideig nyöszörgéssel vagy integetéssel kénytelen magyarázni magát és ha Isten visszaadja szavát, a némaság ususát akarnák ellene felhozni. Civiliter politice néma volt, fájdalom, nemzetünk is». Ugyanilyen határozottan szól Bezerédj az 1835 december 12-iki országos ülésén is: «A nyelvvel való élés oly természeti jus, mely a nemzeti életnek fő feltétele, erre nézve tehát sem kérésnek, sem engedménynek helye nem lehet, s így habár azelőtt nemzeti nyelvünkre nézve a kérés útját követük is, miután az nem helyes ösvény vala, kötelesek vagyunk megváltoztatni. Ez alapon ellenzi, hogy «ezen just resolutio alá» bocsássa az országgyűlés s ellenzi a nádori közbenjárást is, a követek többsége azonban a közbenjárás mellett döntött.

A milyen határozott ez ügyben Bezerédj álláspontja, olyan körültekintő a követtársa, Jeszenszky János alispán. 1835 december 6-án írja Csapónak, hogy a főrendeket nem lehet rávenni, hogy a magyar törvényhozáshoz hozzájáruljanak. Pedig az országgyűlés vége rohamosan közeledett s még az ország leg-

fontosabb ügye, az újonczajánlás is elintézetlen volt. Jeszenszky szerint «a nádor közbenjárása volna a nyelvkérdésben is a legjobb, olyan formán, hogy két nyelven szerkesztessenek, de a magyar legyen az eredeti». E megoldásba a követek természetesen nem akartak belemenni s Jeszenszky attól tartott, hogy «törvény nélkül fog az országgyűlés eloszlani». Jeszenszky aggodalmát igazolja Bezerédj 1835 december 31-én Csapóhoz intézett levele is, a hol azt írja, hogy «itt nálunk jóformán elszánt majoritás van arra, hogy vagy magyar vagy semmi törvény».¹ Ezt a majoritást igyekezett a kormány minden eszközzel megpuhítani. Bezerédjvel a nádor is tárgyalt ez ügyben s engedményekkel biztatta, Bezerédj azonban nem adta fel álláspontját, mindvégig hűségesen kitartott.² Pedig ez időben a magyar nyelv terjesztése érdekében építendő színház ügye is napirenden volt s ez ügyben a nádor érdeklődése sikerrel biztatott, a mi Bezerédj megnyerésére igen alkalmas eszköznek kínálkozott,³ mert a színház is kedvencz eszméje volt. Kiténik ez 1835 november 16-án Sztankovánszky tolnamegyei főjegyzőhöz intézett leveléből, a melyben a vármegyét a színház érdekében áldozatokra buzdítja s a színház nagy nemzeti hivatását fejtegeti.⁴

Az országgyűlés kitartása a magyar nyelv mellett eredménynyel járt: Reviczky kancellár az országgyűlés pártjára állott és Majláth ellenállását sikerült fokenként megtörnie.⁵ Hosszas küz-

¹ Ugyanigy ír 1836 január 13-án feleségének is: «Un cas triste est possible, que l'affaire de la langue hongroise nous fasse partir sans lois».

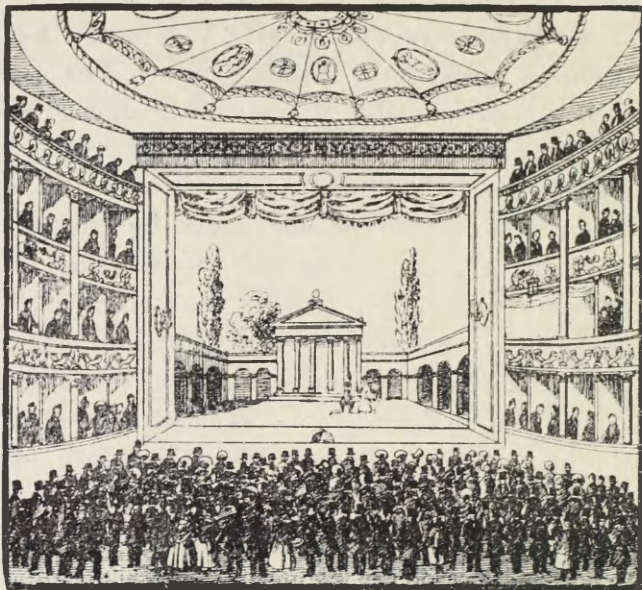
² 1835 december 12-én írja a feleségének: «Hier le palatin me fit appeller: il semble s'intéresser beaucoup à ce, que les affaires se hâtent et il promet belles choses pour la langue hongroise».

³ 1836 január 31-én írja feleségének: «Je fus hier chez le palatin concernant le théâtre hongrois, pour l'établissement du quel au bord du Danube vis-à-vis de la Bourse nous avons voté 40.000 fl.».

⁴ «Mit Tolna a magyar nyelv dolgában általában, különösen pedig a játékszinre nézve folyvást buzgón szólott és tett, becsülettel nem is engedi, hogy most azon színt vonja magára, mintha csak addig kívánná, meddig pénzbe nem kerül. — — — Valóban már 40 esztendeje lévén, hogy a nemzet mindenkép, officiose is pengeti a játékszint, szomorú volna, ha most elesnék».

⁵ 1835 december 24-én írja feleségének: «Mr. Reviczky combat pour la langue hongroise vaillamment contre Mr. Mailáth, qui s'y oppose opiniâtement et dit on serait prêt de risquer la conclusion de la diète sans loi».

delmek árán nádori közbenjárással sikerült a követeknek elérniök azt, a mit Bezerédj Csapónak «conditio sine qua non»-képpen felállított. A nádor az 1836 február 14-én tartott vegyes ülésben kihirdette, hogy ezentúl a törvények nyelve magyar lesz. Örömmámorban úsztak a követek e vívmányon,¹ Bezerédj azonban nincs elragadtatva s 1836 február 22-én Csapóhoz intézett levelében a további harczot hirdeti a magyar nyelv teljes

66 A RÉGI NEMZETI SZÍNHÁZ BELSEJE.

diadala érdekében: «Ha szomorú praecedentiáinkat tekintem, relativus örömrünk igen is lehet; mert bár messze vagyunk a czéltól, de csakugyan előlépés, nevezetes és új epochát tehet, ha ébren marad a nemzet. De erre, ha valaha, szükség van és szükség van férfiakra, kik ébren tartásák — — —».

Hogy mily komolyan vette Bezerédj e feladatot, azt az 1836 február 20-iki kerületi ülésen tartott beszédében is kifejezésre juttatta, a hol a magyar nyelv teljes érvényesülése érdekében

¹ Ferenczi: Deák élete I. k., 172. l.

e szavakkal jelenti be a további küzdelmet: «soha meg nem nyugszom, még meg nem adatik minden, mit a magyar nyelv jussa s a nemzetiség érdeke kíván».

Reményei nem váltak valóra, az 1832/36. évi országgyűlés alatt a magyar nyelv ügye nem jutott előbbre. Ennek hatása alatt az 1836 április 2-iki kerületi ülésen a törvényhatóságok figyeimébe ajánlja a magyar nyelv ügyét s cselekvésre szólítja fel őket. Buzdítja a törvényhatóságokat, hogy «a nyelvet s nemzetiségünket, Istentől nyert ezen szent tulajdonainkat, kormánykegyelemtől függőnek ne tekintsek s a törvényeket nyelvünk dolgában ne nézzék az előhaladást gátlóknak, hanem inkább előmozdítóknak s éljenek mindazon jussokkal, tegyék mind azt tetteleg, a mire elrabolhatatlanul természeti jussuk s hatalmuk van». Megismétli kijelentéseit az 1836 április 24-iki országos ülésen, a hol azon meggyőződésének ad kifejezést, hogy «itt vagyon az idő, melyben a nemzet nem fogja engedni, hogy a hazai nyelveli élés szent és eltulajdoníthatatlan jussai bárni által is elzárassanak, és fogja minden törvényhatóság, minden testezet, minden egyes polgár ismerni és teljesíteni azt, mivel a nemzeti életnek és becsületnek e részben tartozik.» E lelkes szavak nem tévesztették el hatásukat, eljutottak az ország legtávolabbi sarkáig. Bezerédj megjelölte azon területet, a hol a kormány akarata ellenére is diadalra lehetett vinni a nyelv ügyét. A gyakorlati életre hívta fel a figyelmet, a hol ezernyi alkalom nyílt a nyelv terjesztésére s a gyakorlati élet nyomása alatt a kormány nem helyezkedhetett szembe többé az országgyűléssel. Bezerédj egyike volt azon keveseknek, a kik nem csupán beszélni, hanem tenni is tudtak s e tettek nyomán született meg az új Magyarország.

Ugyancsak a nemzeti nyelv művelését, a nemzeti műveltség előmozdítását czélozta Bezerédj az 1836 márczius 24-iki kerületi ülésen előadott indítványával, melyben országos küldöttség kirendelését kéri azon célból, hogy a «falusi nép nevelésére s oskolamester praeparandiájára nézve» tervet készítsen. Bezerédj indítványa Tolna vármegye kívánságát juttatta kifejezésre, a mely 1835

augusztus 31-én kelt követi utasításában e tárgyat különös nyomatékkal emelte ki. Azt kívánta nevezetesen, hogy «köz-törvény szerint határozandó költségen minden községekben oskolák állíttatván, miknek számára pedig jeles tanítókat készítő intézetek; ama tanítók további becsben és polgári tekintetben tartatván, egyszersmind nekik illendő, az élet mindennapi gond-jaitól őket menten és függetlenségben tartó, következő az is eszközlő fizetés szabattatván, mihez képest egészen fontos rendeltetésüknek élhessenek és tökéletesen megfelelhessenek». E kívánság indokolása is figyelemre méltó, mert abból indul ki, hogy «a munkás minden országokban a legfőbb érdekü

*U. f. országgyűlési tudósításoknak f. a. Marsius honlapján 1836. évi
 aug. 31. napján a f. j. 1. sz. cikkben. Ezen az értelem az országgyűlési
 ülésen Bezerédj János. Tolna vármegyei kérelme az állam-
 költségvetésről. Bécs 1836. évi 2. sz. 1836.*

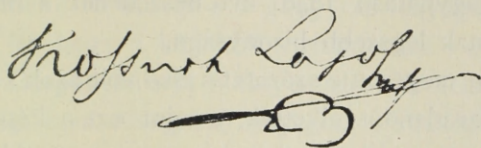
Prof. Dr. Kossuth

07. KOSSUTH NYUGTÁJA AZ «ORSZÁGGYŰLESI TUDÓSÍTÁSOK» ELŐFIZETÉSI DÍJÁRÓL.

dolog; az képezi, egyesíti lélekben-akarásban a polgárokat a józan értelem kifejtésével, az igaz buzgó hazafiság felébresztésével azoknak hív védjükké, erős támaszukká külső erőszak ellen; az állítja az indulatok kicsapongásait fékező erkölcsiség terjesztésével biztosabb alapra a bukó bátorságot». ¹ Ilyen vezérelvek sugallták Bezerédj indítványát. Az indítványt a követek elfogadták, de nem járt a kívánt eredménnyel, mert a kormány elhalasztotta az indítvány tárgyalását. Midőn az elhalasztás az 1836 április 31-iki kerületi ülésen nyilvánosságra jutott, Bezerédj volt az, ki e nem csupán nemzet-, hanem kultürelles határozatra is méltó választ adott. Az Országgyűlési Tudósítások nem közölték szó szerint beszédét, olyan kommentárt fűztek azonban hozzá, melyből következtethetünk tartalmára és hatására. «Örömet leirnam — így ír Kossuth lapja — miként szólott, ha a néma

¹ Tolna vármegye levéltára.

betűknek hangot, a tollnak életet adni, ha leírni lehetne az érzést és szellemet, mely testének minden idegét előzőnlött, ha szem elébe tudnám állítani, miként akadtak el szavai nemes keblének elkeseredése miatt, miként kért bocsánatot zavart előadásáért s miként menti magát szavakra nem talált fájdalomában s hogy sírni tudna keservesen a resolutio felett, ha le nem győzné érzelmeit.¹ És ragadott a lelkesedés látása minden helyet magával, hangos riadás kitérősei futották néha át a néma csendben tömött teremnek soraikat, mert a népnevelés megtagadásának roppant érdeke állott előttünk egész nagyságában. Ha valaha, most éreztük teljes súlyát a nyolcz százados elmulasztás vétkének, mely elmulasztás midőn a népet

08. KOSSUTHI NÉVALÁIRASA.

embernél alabbra alacsonyította, még ürügyül is vétetett megtagadni tőle a mi övé: az embernek, a polgárnak jussait.» A beszédnek óriási hatást kellett gyakorolnia, hogy még a szárazon referáló Kossuthot is elragadta, s bizonyoságot tesz róla, hogy Bezerédj nagy szónok volt, ki a humanizmuson kívül a kultúráért is tudott lelkesedni. A kormány indifferentizmusával szemben tette szólítja a nemzetet s itt ismét a gyakorlat embere nyilvánul meg Bezerédjben, a ki minden szónál többre becsüli a cselekvést: «Ám lássa meg a kormány mit cselekszik, de ily resolutiók oda fogják vezetni a nemzetet, hogy, ha látja, miként semmiben, a mi morális emelkedését s ezzel materialis jólétét

¹ Úgy látszik e jelenetre utal a Neue Croquis aus Ungarn szerzője, mikor B. meghatottságát Strafford jelenetének utánzásával magyarázza, minek mását Fulchiron is megkísérelte a francia parlamentben, Dupin elnök azonban minden hatását elrontotta e szavakkal: Mr. Fulchiron ne trouve pas des paroles — — — la parole est à Mr. Lamartine. II. k., 188. l. A Neue Croquis szerzője azonban szerette a túlzásokat s egyenisege legkevésbé sem alkalmas a B. kompromittálására. Pulszky. Eletem és korom I. k., 187. l.

eszközölhetné, a kormánytól engedelmet nem nyer, önmagában fogja keresni a segílyt a törvény határai között s csakhamar fel is fogja találni ... Felszólítom hát a tekintetes Rendeket és felkiáltok az egész nemzethez: egyesüljenek a törvényhatóságok, egyesüljenek egyes polgárok. Egyesület és egyesület legyen jelszavunk, legyen imádságunk, naponként rójunk le valamit régi adósságunkból, melylyel hazáink s emberiségnek tartozunk és tegyünk mindent a mit tehetünk a népnevelésnek felséges, isteni czéljára.» A szónoklat hatását legjobban jellemzi, hogy nem Bezerédjt ünnepelték a hallgatók, hanem megfogadták, hogy tanácsát követni fogják. Bezerédj elérte czélját: tette akart indítani s a tett már beszéde nyomán megszületett. E jelenet méltó mása lehetett Kossuth nagyhatású 1848. évi beszédének s Bezerédj mesteri szónoklatának legszebb bizonyossága.

Megyéje megértette szózatát s első volt azok sorában, melyek e téren maradandót alkottak, a mint ezt a későbbiekből látni fogjuk. Követi végjelentésében is nagy nyomatékkal hangoztatja a nemzeti nyelv érdekében folytatott országgyűlési harcokat,¹ s az eredményt a következő szavakkal jellemzi: «Végre Ő felségének igazsága a nemzetnek jussát itt részben elismerte, a mint a sanctionált törvények eredeti magyar szerkezetökből a tekintetes nemes vármegye szemlélni s tapasztalni méltóztatik.» Megható szavakkal ecseteli a multat, midőn «a hajdan nagy Rómának csontváza öléle, annak halotti párolgása környékeze a derék magyar nemzetet». Nem volt igazi nemzeti élet s a közéletből ki volt zárva a nemzet nagyobb része, melynek «a holt latin nyelvet szívni be a közélet lelkeül vagy kedve vagy ideje s tehetsége nem volt». Különösen a magyar asszonyok sorsa volt szájalomra méltó, mert «ki valának rekesztve a deák magyar nemzetiségből». Az új törvény az idegen ajkúak «minden sérelme, minden nyomása, megbántása nélkül» intézkedik, az ő «eredeti nyelvről most nincs is szó, attól semmi sem vétetik el» s mindenhol

¹ Tolna vármegye az 1836. eszt. július 5-én tartott közgyűlése jegyzőkönyvéből 16. s. kk.

élhetnek azzal, a mennyiben az ország érdeke közös nyelv használatát nem követeli. «A magyar nyelv csak a deákot váltsa fel Magyarország közigazgatásában, intézeteiben, dolgaiban; de ezt mindenütt és minden viszonyban.» «Egyesítsük erőnket ama holt zsarnok igája alól a hazát, a királyt és nemzetet kiszabadítani, ez legyen jelszava minden törvényhatóságnak és egy napot se mulasztson a teljesítésben.» Élő nemzetet csupán élő nyelv teremthet s «a magyar királynak méltósága és fenséges hivatalköre csak az élő Magyarországon és nem a deák nyelv temetőjén létezhet».

Míg az 1832/36. évi országgyűlésen a magyarság legjobbjai kemény tusát vívtak a főrendekkel és a kormányossal, hogy a hazai nyelvet jogaiba iktassák, az irigység és a féltékenység az irodalomban emelte fel szavát s a gúny¹ és fenyegetés² eszközeit használta fel, hogy a kétkedőket eltántorítsa s a kishitűeket megfélemlítse. Despotismusról s elnyomásról beszélnek, a mely a magyarországi nemzetiségeket fenyegeti, s reakciókat emlegetnek, mely a nemzet egységét veszélyezteti. Nem átalják a magyar kultúrát gyalázni s minden értéket a nemzetiségeknek tulajdonítani. A magyarság megerősödését egyszerre veszedelemként tüntetik fel a birodalom számára s Magyarország teljes elszakadását jövendölik meg.³ Sem a gúny, sem a fenyegetés nem volt képes eltántorítani a magyar követeket, hogy a hazai nyelv érdekében a végsőkig kitartsanak. Pedig a fenyegetés valóra vált, a nemzetiségi ellenhatás teljes erővel megindult s elsodrálással fenyegette a magyar államot. A magyar nemzet ezek ellenére törhetlenül haladt tovább azon az úton, melyet az 1832/36. évi országgyűlés kijelölt számára. A diadal áldozatokat követelt, de a nemzet életét ez áldozatok árán kellett megváltani. A magyar nemzeti érvényesülés 1832/36. évi bajnokainak álmai valóra váltak, Magyarország valósággal magyarrá lett.

¹ Durch welche Mittel lässt sich die Verbreitung der magyarischen Sprache unter den Einwohnern Ungarns am sichersten erzielen. Basel, 1834.

² Über den Verfall der lateinischen Sprache und deren nachteilige Folgen in Ungarn. Leipzig, 1836.

³ Der Magyarismus in Ungarn von L. M. Sch. Leipzig, 1834.

IV.

Bezerédj vallásos lélek, a ki Isten akaratán való megnyugvással viseli a sors csapásait és Istenbe vetett bizalommal várja a jövőt. Hívő lelkének legszebb megnyilvánulásai a beteg feleségéhez. Bezerédj Amáliához intézett levelei, melyek vallási vigaszokkal teltek. De kifejezésre jut tiszta vallásos felfogása országgyűlési beszédeiben is, a hol vallási eszményeit ecseteli s a felekezeti elnyomást ostorozza. Tiszta vallásosságával nem fért össze a felekezeti türelmetlenség, minden vallási meggyőződést egyaránt tisztelt s mindenkor bátor szószólója volt a lelkiismereti szabadságnak. Ez a lelkiismereti szabadság a középkor béklyóit viselte még, a mikor Bezerédj országgyűlési pályafutását megkezdte. A katolikus papság a szabadelvű áramlatok hódításai ellenére is megtartotta befolyásos állását a magyar országgyűléseken s különösen a főrendekre támaszkodott. Ez a papság a saját szűk látóköréből ítélte meg az országgyűlés elé terjesztett javaslatokat és elfogultságát nem tudta a törvényhozás magasabb szempontjainak alárendelni, állandó ellentétben állott tehát a szabadelvű törekvésekkel.

A különböző vallásfelekezetek egymáshoz való viszonya a magyar országgyűlések évszázados problémája volt s az 1832-36. évi országgyűlésről sem maradhatott el. Megnyugtató eredménnyel ez országgyűlés tárgyalásai sem jártak a főrendek hajthatatlansága miatt, a melyen minden szabadelvű áramlat megtört. Az 1790-91. évi országgyűlés szabadelvű légkörében is hatalmi szóra volt szükség, hogy a xxvi. törvényczikk¹ létrejöhesse s az 1832-36. évi országgyűlésen ez a hatalmi szózat nem nyilatkozott meg, a szabadelvű követek jószándéka és érvei pedig nem voltak elegendők, hogy a felekezeti elfogultsággal szemben az igazságnak érvényt szerezzenek.

A tárgyalások kiindulási pontja az 1790-91. évi xxvi. törvényczikk volt, a mely a legkényesebb ügyeket, a vallásváltoztatást

¹ Kőlcsey naplója 190 l.

és a vegyes házasságból származó gyermekek vallását szabályozta. E törvényczikk rendelkezései a gyakorlatban nem érvényesültek. A katolikus papság kötelező nyilatkozatot követelt a református apától, hogy összes gyermekeit a katolikus vallásban fogja neveltetni. E gyakorlatot az 1790. évi xxvi. törvényczikk azon kijelentésére alapították, hogy a református apa gyermekei a református vallást «követhetik», s ebből arra következtek, hogy nem kötelesek az apa vallását követni.¹ A vallásváltoztatásnál pedig abban tért el a gyakorlat a törvénytől, hogy a törvény az uralkodó engedélyét követelte az áttéréshez, nehogy «vaktában történjék»; a gyakorlatban pedig, egy utóbb kelt királyi rendelet alapján, hat heti oktatást hoztak divatba az áttérés előtt, a melyet aztán mindenféle ürügy alatt megismételtettek.²

E visszaéléseket Beöthy Ödön bihari követ terjesztette elő az 1833. január 9-iki ülésen s a szabadelvű követek örömmel ragadták meg az alkalmat, hogy az elnyomott protestánsokat megszabadítsák a felekezeti elfogultság bilincseitől. A vonatkozó üzenet szavai szerint: «Dicső emlékezetű Mária Terézia által gyakorlásba hozott reversálisok 1785-ben II. József császár alatt már tökéletesen eltöröltetvén, csak 1792. esztendőben költ felsőbb intézetnél fogva s így a fennálló törvény ellenére, egyedül a végrehajtó hatalom által létesítettek,» továbbá «a felsőbb rendelkezéseknél fogva és így önkényesen behozott hat heti tanítás, melyre a fennálló 1790. évi xxvi. törvény 13. §-a elég világos rendelkezésének a végrehajtó hatalom által történt s így egyoldalú törvénytelen magyarázatja szolgáltatott alkalmatosságot.»³

A katolikus papság természetesen a legnagyobb heveséssel ostromolta a szabadelvű törekvéseket, melyek a vallásszabadság teljes biztosítását célozták. Az országgyűlésen nem a protestáns

¹ Mailáth: Vallásmozgalmak Magyarországon I. k., 84 l.

² Horváth: Huszonöt év I. k., 312 l.

³ Magyarország gyűléseinek írásai I. k., 66 l.

követek voltak azok, kik a vitát a papsággal felvették, hanem az 1790/91. évi országgyűléshez hasonlóan,¹ a katolikus követek fáradtak a hazafiak között három évszázad óta fennálló válaszfalak ledöntésére.² Ebben a vitában vezetőszerépet vitt Bezerédj is, s kitartóan védelmezte a szabadelvű követek álláspontját. Nem ragadta el a harci tűz, mint ezt Kölcseynél tapasztalhatjuk, hanem mindenkor bátran és leplezetlenül tárta fel az igazságot.

A vallási viták alatt sokan megtagadták elveiket, sok megye mérsékelte utasításait, de Bezerédj mindvégig kitartott s kitartott Tolna megye is. Tolna megye első követénél, Csapó alispánnál tartják a szabadelvű követek bizalmas tanácskozásaikat s itt határozzák el végül, hogy a kilátástalan vitát félbeszakítják s a vallási ügy végleges rendezését jobb időkre halasztják.

Az 1833 február 21-iki országos ülésen jutnak forrpontra a vallási viták. Beöthy Ödön ismert gúnyos modorában állítja pellengérré a katolikus papság által sürgetett hatheti oktatást, midőn egy 70 esztendő ember szomorú esetére utal, a ki ifjúságától kezdve haláláig leczkzés alatt állott s mikor meghalt, holttestét a pap mint meg nem tért bűnösét, nem akarta eltemetni. Az esetet Tagen nagyváradí prépost meghazudtolta, mire olyan izgalom támadt, hogy hasonlót a magyar országgyűlés alig látott. Az ülés Tagen kiutasításával végződött, a mit a szabadelvű követek nagy meglepéssel fogadtak. Egyedül Bezerédjt nem ragadta el a szenvedély s Deákkal szemben is vitatta, hogy Tagen kiutasítása «sem nem igazságos, sem nem törvényes, sem nem tanácsos».³

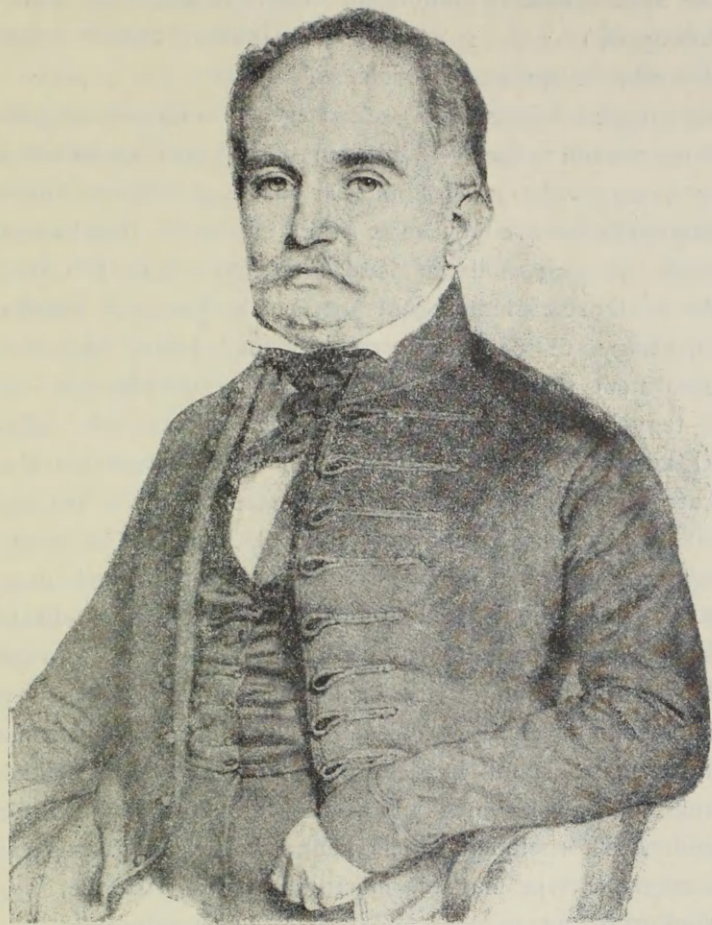
Ugyanezen ülésen Bezerédj is szólott s a vallásváltoztatást megnehezítő oktatás ellen nyilatkozott. Szomorúnak tartaná a katolikus vallásra nézve, ha fennmaradásához kényszerítő eszközökre volna szükség. A kötelezővé teendő hatheti oktatásról az a véleménye, hogy teljesen hatástalan ott, a hol az ifjúkori nevelés

¹ Marczali: Az 1790/91. évi országgyűlés II. k., 257 l.

² Kölcsey naplója 91. l.

³ 1833 február 28-iki levele Sztankovánszkyhoz.

nem teremtette meg a kellő vallási meggyőződést. Hivatkozik a protestáns egyházra, a hol mindenkor megvolt az áttérési szabadság s még sem hanyatlott az egyházi élet. Szükségesnek

69. BEÓTHY ÖDÖN.

tartja, hogy «evidentiában legyen a közigazgatás előtt a polgárok vallása», de ennek nem szabad olyannak lenni, hogy «a vallásbeli szabadság megszoríttassék».

A Bezerédj egyháza nem hatalmi eszközökkel fenntartott intézmény, hanem a meggyőzések összhangja; s minthogy a meg-

győződés lelki jelenség, mely az állam hatáskörén kívül esik, nem tűri meg a lelkiismeret igába hajtását. Nem békekötésekre s törvényekre hivatkozik, mikor a protestánsok érdekeit védi, nem az áttérés emberi motivumait vizsgálja, melyekkel Kőlcsey oly könnyedén czáfolja meg a túlbuzgókat, hanem lelkébe tekint s lelke szabadságát védelmezi.

Ugyancsak a lelkiismereti szabadság szószólójának szegődik, mikor ugyanazon vallásügyi tárgyban az 1833 április 2-iki kerületi ülésen a egyes házasságokból származott gyermekek vallását megállapító kötelezvények ellen száll sikra. Az államhatalmat ostorozza, a mely túllépte hatáskörét, mikor a lelkiismeret ügyébe avatkozott s kimondotta a gyermekről: «atyád kötelezte magát, hogy te pápista leszel s lenned kell». Szabadelvű felfogása nem tűrte, hogy a vallási meggyőződést alku tárgyává tegyék. Az emberi szabadságok a lelkiismereti szabadsággal kezdődnek, s a jobbágyok milliói lelkiismereti szabadságukat vívják ki legelőször. A lelkiismereti szabadságot ellenző törekvések ugyanazon táborból indulnak ki, mely a jobbágyi rabság evangéliumát hirdeti. Az a Bezerédj, ki a jobbágykötelekek feloldásának leglelkesebb apostola volt, nem állhatott a lelkiismereti szabadságot eltiprók sorában. Pedig az a hév, melylyel a szabadelvű követek a lelkiismereti szabadság ügyét védelmezték, a kormány és főrendek ellenállásának hatása alatt mindinkább csökkenni kezdett s csakhamar «felekezetekként látszanak állani a vélemények».¹ Bezerédj azok között áll, a kik nem csüggednek s törhetetlenül bízik benne, hogy «az igazság csak majd mégis kivívja magát», mert meg van győződve, hogy «akárhol győz az, mint az elektrom körében mindenhol hat».

Gyönyörű beszédet mond Bezerédj a vallásügy tárgyában az 1833 június 4-i kerületi ülésen, midőn az alsótábla határozatának fenntartását védelmezi meg a főrendi válaszszal szemben. A főrendek e válaszban azt állították, hogy a rendek javaslata

¹ Bezerédj 1833 május 30-iki levele Sztankovánszkyhoz.

ellenkezik a katolikus vallás dogmaival, ezért nem fogadható el Bezerédj viszont azt feleli, hogy nincs törvény s nincs a törvénynek lelke, mely a törvényhozótestnek jövődöntő intézkedését kizárná. A törvényhozásnak célja, hogy a körülményekhez képest javítson. Csak ebben áll a törvényhozási hatalom, mely, ha nem így lenne, a nemzeteknek nem maradna más útjuk állapotjukat tökéletesíteni, mint az önkény s erőszak. A dogmát illetően tagadhatatlan, hogy minden társaság s így a katolikus vallás törvényei is csak tulajdon körében hatnak, azontúl nem terjedhetnek s így azokat, kiknek nem hozattak, nem is kötelezik. Ki tiszta lélekből tiszteli tulajdon vallását, nem kívánja nyomni, csonkítani a másét. Valamint a törvényhozóhatalom törvényes kötelessége minden intézkedést megtenni, melyet a hon java kíván, úgy a katolikus vallásnak elvei azt, a mi felebarátunké, elvenni nem akarhatják. Vigyázzanak a rendek, mert azon viszonytól, melybe a vallást helyezik, függ ama isteni szikrának a hatása. Ha a hatalmasabb vallásfelekezet materiális hatását a gyengébb lenyomására használja, keresztény szeretet helyett agyarkodás s egyéb szerencsétlenségek fognak helyt. Int azon nemzetek fényes példájára, hol a törvényhozói bölcsesség el tudta ezen mirigyét kerülni. Minden jog, melyet lenyom a törvény, égő seb a nép kebelében.

Nem tudjuk, mit csodáljunk inkább Bezerédj beszédében: a törvényhozó bölcsességét vagy a gondolatok magas röptét. Tisztán áll előtte a törvényhozó hivatása, kinek egyetlen eszménye a közjó előmozdítása, s kit hivatása teljesítésében semmi tekintet nem korlátoz. Eszmei kincs számára a vallás, melyet nem szabad anyagi eszközök alkalmazásával lealacsonyítani s a melyhez mindenkinek egyenlő joga van. «Add meg Istennek a mi Istené» veti ellen a konzervatív Andrassy, s Bezerédj nem habozik egy újabb emberibb s természetesebb elvvel felelni az ellenvetésre: «Add meg felebarátodnak, a mi felebarátodé.» Az érvek természetesen nem használtak, a nádor és személynök Niczky útján megüzenték a követeknek, hogy a

«vallásügyi üzenetből, úgy a mint most van, soha törvény nem lehet.»¹ S ez nagyobb hatású volt minden érvelésnél, a mint ezt az eredmények igazolták.

Az 1833 június 11-iki országos ülésen, a melyen már az új személynök, Somsits Pongrácz elnökölt, szólalt fel ismét Bezerédj a vallás tárgyában. Czáfolja azon állítást, mintha vallási ügyben «a törvényhozóhatalom további ügyeletére szükség nem volna», mert a reformáció erőszakos elnyomásával «a polgári és emberi jussok aequilibriuma rettenetesen megzavartatott» s ez aequilibrium helyreállítására előbb véres harczok, később szellemi küzdelmek folytak, most pedig a törvényhozás van hivatva e feladat megoldására. Különösen azon viszás állapot megszüntetését kívánja, hogy három millió magyar Horvátországban a polgári jussokból ki legyen rekesztve.² Bezerédj e kívánsága a vallási sérelmek egyik nevezetes pontját képezte s a horvát követek ellenzésével találkozott.

Erélyesebben szólal fel ugyanazon ügyben az 1833 július 4-iki országos ülésen s védelmezi a teljes áttérési szabadságot. Az áttérést szabályozó törvénynek szerinte csupán egyetlen célja lehet, t. i. biztosítani, hogy az állampolgárok «minden külső megszorítás vagy gát» nélkül szabadon követhessék, a mit lelkiismeretük parancsol. E téren minden megszorítást egyenlőnek tart a törvény céljának lehetetlenné tételével, tehát a királyi engedélynek feltételül állítását sem hajlandó elfogadni. Az egyedüli helyes megoldásnak azt tartja, ha az áttérési szándék ünnepélyes kijelentése elegendő s a szándék kijelentését és érvényét semmi feltétel nem korlátozza. Hangoztatja azon elvet is, hogy «nem jó a kormánynak mindenbe avatkozni». Absolut monarchiában sem lehet, hogy a kormány pántlikán vezesse az embereket, s a polgár magánügyeiben sem rendelkezessék, mielőtt a kormány hozzájárulását meg nem nyerte. Annál kevésbbé illenek «hazánknak constitutionális szabadságá-

¹ Kőlcsey id. m. 219. l.

² Országgyűlési jegyzőkönyv II. k., 29 l.

hoz az ilyen törvény.»¹ Bezerédj tehát azok között volt, a kik Kőlcsey szerint «az alkotmányi jussokat s a természeti törvény szentségét merészen védelmezték».²

70. GRÓF SOMSICH POZGRÁCZ.

A szabadelvű követek diadalmasan kerültek ki a harczból, melyben az új személynök állott velük szemben erős táborával. Számuk azonban erősen megcsappant s komolyan kezdtek foglalkozni azzal a tervvel, hogy az ügyet a napirendről leveszik.

¹ Országgyűlési jegyzőkönyv 11. k., 77. l.

² Országgyűlési naplója 234. l.

A megalkuvók és kétkedők sorában is erősen áll Bezerédj meggyőződése és nem tudja elhinni, hogy a vallási törvény ügye rosszul áll.¹ Pedig a valóság az volt, a miben Bezerédj kétkedett s elvégre is abban állapotok meg a Csapó szállásán tartott értekezleten, hogy «nincs más mód, mint a vallásügyet a maga sértetlen állapotában nem letenni, hanem szerencsésebb körülményekig felfüggeszteni».² E felfüggesztő határozat a Bezerédj eszméje volt, a ki megrendülve látta, hogy «egyszerre mintegy bizalmatlanság — panicus terror — lepte meg az egész corpust» s attól tartottak a szabadelvű követek, hogy «vége — ha még voksra jön ezen kérdésben, minoritásban» maradnak. A tárgy letetésének eszméje azonban erősen tért hódított s az eszme ellen csupán kevesen nyilatkoztak a bizalmas értekezleten, utóbb pedig Bezerédj egyedül maradt Csapóval. Ez álláspontra az bírta a tolnai követeket, hogy a letévést nem tartották jobbnak a rossz törvéynél s a vallási tárgyban nem csupán «a vallásos, de a polgári szabadság és önállás» biztosítását is látták, a mely eminens nemzeti érdek. «A polgári szabadság kútfeje a lelki szabadság és ha ezt elnyomjuk, az nem fog létezni» írja 1833 július 22-én Sztankovánszkyknak Bezerédj. E körülmények hatása alapján hozták a már említett határozatot, a mely a tolnai követek hatása alatt módosult ügy, hogy a követek kerik a tárgyat «ezúttal felfüggeszteni».³

Időközben azonban Bezerédj az országgyűlésen folytatja a lelkiismereti szabadság érdekében megindított harcot. A talált gyermekek vallása ügyében az 1833 július 5-iki országos ülésben mondott beszédében a zsidók emancipációjára irányítja a figyelmet s a jövő állampolitika feladatául jelöli meg, hogy «a zsidó nép a polgári társaság céljaira minél inkább felemeltesen és a polgári kötelességeknek felfogására és teljesítésére szelidíttessen s hivattasson». E célból szükségesnek tartja, hogy

¹ Kölcsey id. h. 236. l.

² Kölcsey id. h. 239. l.

³ Bezerédj 1833 július 11-iki levele Sztankovánszkyhoz.

megszüntessék azon megvetés, mely alatt «azon szerencsétlen nép szenved és mely a polgári emelkedésben azt visszatartja», továbbá hogy alkalmas eszközökkel nevelésük és életmódjuk megváltoztassék. Ez indítóokok alapján kelt ki azon intézkedések ellen, melyek a zsidót a talált gyermeknek saját vallásában való nevelésétől eltiltják, mert ezzel azon elvet szentesítik, mintha a zsidók jó polgárokat nem nevelhetnének.¹

Bezerédj a vallási tárgyat következetesen állampolitikai szempontból tekinti s az állampolgári szolidaritás érdekében ellene van minden vallás háttérbe szorításának. A zsidó állampolgárokat is hasznosítani akarja az állami élet nagy céljai érdekében s a rájuk vonatkozó különleges intézkedések megszüntetését sürgeti. Nagyon kevesen voltak kortársai között, kik Bezerédj eszményi felfogását megközelítették, s hosszú időre volt szükség, míg e felfogás állami politikánkban diadalra juthatott.

1833 július 13-án országos ülés volt, hol «a vallásügyi nevezetes drámának a kulisszák mögött már előre elkészített utolsó scénáját» eljátszották.² A rendek fenntartották eredeti javaslatukat, nem engedtek a főrendek erőszakos nyomásának, s akaratukat úgy juttatták érvényre, hogy a kérdés tárgyalását felfüggesztették. E nevezetes ülésben felszólal Bezerédj és e felszólalása a liberális törekvések kikristályosodott eszménye. A rendek princípiuma Bezerédj szerint abban áll, hogy «minden hazafi vallás tekintetében vallástartásbeli különböztetés nélkül egyaránt egyenlő helyzetben álljon a kormány, a polgári hatalom előtt». A főrendek princípiuma pedig abban áll, hogy a «mely törvény alá tudta a hatalmasabb felekezet a gyöngébbet szorítani, az fenntartassék és hogy amannak uralkodása, ne a kölcsönös érdek és igazság legyen a célpont». Midőn «valamely állapot kivetttven természeti állásából, ennek visszanyerésére s az aequilibrium helyreállítására a természet ereje által ösztönöztetik és az erőltetett, következőleg mulékony

¹ Országgyűlési jegyzőkönyv II. k., 109. l.

² Kőlcsey naplója 242. l.

helyhezteséből állandóra törekszik», nem szabad azt erőszakosan elnyomni. Ez az igazság, melyet Bezerédj tisztán lát, s melyet éppen azért a legnagyobb mértékben méltányol. Az ellenvetéseket, melyeket a konzervatív követek külső országi analógiákból merítettek, könnyedén megczáfolja azzal, hogy mindenhol javítani törekszenek az elnyomottak sorsán. De különben sem szolgálhatnak eszményül azon országok, melyeknek közállapotai rosszabbak. A javasolt egyezsége nézve az a véleménye, hogy birtok és materialis érdek lehet alkunak a tárgya, de nem a lelkiismeretnek a szabadsága, nem a mindenkit egyenlően illető igazság: «Egy hold földet fel lehet a perlekedők közt osztani, de a napnak az egész emberiségre terjedő világa s éltető ereje ily alkun felül van».

A mellett szavaz tehát, hogy a követek fenntartják határozataikat s nem alkusznak, inkább függőben hagyják az egészet. «Van az igazság eleven, átható megismerésében hatalom is, — így szól — mely azt fenntartja. És azon felettünk lévő Isten, ki nekünk értelmet adott ezen igazságot megismerni, szívet azt érezni, ad erőt is, azt mindannyiszor, mikor kell, újra meg újra kinyilatkoztatni, szellemi és idvességes következéseit kivívni».¹

Ilyen értelemben ért véget az a nevezetes vita, mely a szabadelvű követek első hevesebb összecsapása volt a konzervatív elemekkel s ha diadallal nem is végződött, mocsoktalanul őrizte meg a szabadelvűség erősen ostromlott lobogóját. Nem valósult meg a nemes szándék, hogy a «törvényes polgári szabadság, mások jussainak teljes tartalék nélküli elismerése s úgy mint a magáénak tiszteletben tartása, védelme mindenekelőtt azon viszonyokban állapíttassék meg, melyek legfőbbünket, Istenünket, lelkünket illetik», a mint Bezerédj követi végjelentésében olvashatjuk.² Nem sikerült megteremteni azon

¹ Országgyűlési jegyzőkönyv II. k., 141. l.

² Tolna vármegyének az 1836. esztendő július 5-én tartott közgyűlése jegyzőkönyvéből 15. l.

boldog állapotot, hol számkivetve van «az önkénynek, a nyomásnak, a viszálykodásnak és agyarkodásnak a religióban rejleni merő gonosz lelke». Az 1832/36. évi országgyűlés első jelentősebb reformtörekvése meghiusult s a balsiker előre jelezte a veszedelmes szirtet, a hol a többi reformkísérlet is hajótörést fog szenvedni.¹

V.

A magyar országgyűlési tárgyalásokat annyira jellemző közjogi viták az ország politikai helyzetéből származtak s ugyanitt találják természetes magyarázatukat is. Magyarország önálló nemzeti létéért századokon át fegyverrel küzdöttek az ország legjobbjai s mikor a százados harcokban az ország kimerült, fegyveres ellenállásra nem volt többé ereje, a politikai térre vitték át a küzdelmet, itt akarták megmenteni a megmenthetőt. E politikai küzdelmek színhelye az országgyűlés volt s az országgyűléseken sűrűn szereplő közjogi problémák az ország politikai önállóságát célzó törekvéseket juttatják kifejezésre. Az 1832/36. évi országgyűlés kevés közjogi kérdést vetett felszínre, de teljesen nem nélkülözötte azokat. E jelenség oka nem a nemzeti önállóság iránti törekvések ellanyhulásában, hanem abban keresendő, hogy 1832-re az ország egész benső berendezése annyira korszerűtlenné vált, hogy reformját többé halogatni nem lehetett s e reform felé irányult a következő teljes figyelme. A reformoktól remélték az ország megújódását, a nemzet megerősödését s a jobb jövőt, melyet Széchenyi olyan meggyőződéssel hirdetett.

A közjogi kérdések azonban nem maradtak el teljesen az 1832/36. évi országgyűlésről s az ezek körül kifejtett vitákban Bezerédj is részt vett, mint Magyarország politikai függetlenségé-

¹ «Ha itt elhagynak committenseink és nem fogják fel jussaikat ők is, melyekért mi exponáltuk magunkat, nem sok jót várhatunk az országgyűlésen más állapotokban is», írja már 1833 július 22-én Sztankovánszkynek Bezerédj s a mint a következők mutatták, igaza volt

nek lelkes és tántoríthatlan bajnoka. Az 1833 január 9-iki kerületi ülésben az előleges sérelmek tárgyalása közben indítványozza, hogy a király és a királyi udvar hazánkban lakjék. Indítványát elfogadták és külön feliratban közölték a kormánynyal. A feliratra az országgyűlés végén általános ígéretet kaptak, a mellyel Bezerédj nem elégedett meg s az 1836 január 9-iki kerületi ülésen kifejtette, hogy I. Ferdinánd óta százszor meg százszor megígérték ezt, de meg nem tartották, mert a most is hangoztatott: «in quantum cura aliarum provinciarum admiserit» záradék nem engedte meg. Pedig ha most Bécsből el tudják az ausztriai birodalmat s a bármely tartománynál nagyobb Magyarországot kormányozni, bizony Magyarországból is elkormányozhatnák a kis Ausztriát. Rámutat a királyi udvartartás hiányából eredő anyagi, erkölcsi és nemzetiségi veszteségekre s főleg a leggazdagabb magyar családok innen származó absentismusára. Ha Magyarország a kir. udvartartáshoz megkívántatott költségekben oly tetemes részt vesz, méltán megkívánhatja, hogy az udvartartásból származó hasznokban is részesíttessék. A többség nem fogadta el a Bezerédj álláspontját s meglegedett az ismételt ígérésekkel, a melyek beváltására soha nem került sor.

Különösen a fejedelmi cím körüli viták alatt vesz élénk részt Bezerédj a tárgyalásokban. Az országgyűlés alatt halt meg I. Ferencz király s az ország V. Ferdinándban új uralkodót kap. V. Ferdinánd mint osztrák császár az I. Ferdinánd címet vette fel s e gyakorlatot a magyar királyi címbe is át akarta ültetni. A rendek viszont a királyi címbe is kifejezésre akarták juttatni Magyarország függetlenségét s heves harczokat vívtak e miatt a kormánypárti főrendekkel, kik az ügyet túlzott loyaltással akarták elintézni. Az 1835 márczius 2-kán kelt követi utasítással Tolna vármegye is azok sorában áll, kik «hazánknek a császári birodalombéli tartományokkal egy fejedlem alatti szövetségében is alkotványos és diplomatiái önállósát épen fenntartani, és külön nemzeti létünket minden küljelek

és formákban is híven megóvni» óhajtják.¹ E követi utasításnak híven megfelelt Bezerédj.

Az 1835 május 28-iki kerületi ülésben Bezerédj nagyszabású beszédet mond ez ügyben, melynek éle a főrendek ellen irányul. Hangoztatja, hogy a nemzeti függetlenségnek külső jelei vannak s ezek közé tartozik a királyi cím is. A főrendek a római császári címre utaltak, melyet a magyar királyok használtak. E hasonlatot Bezerédj nem tartja helytállónak, mert «azon jus gentium, melyet a római császárság tartott, némelyekben egy kissé különös volt s lassan-lassan vergődött az alól csak ki Európa». De különben is más volt akkor Magyarország közjogi helyzete: «akkor ebbeli óvakodásra atyáinknak okuk annyira nem vala, mert semmi szempont alatt nem támadhatott akkor aggodalom, hogy Magyarország talán a római birodalom valamely választott herczegségévé válik». «Mióta 1804-ben az uralkodó felvette az osztrák császári címet, megváltozott a helyzet. Az 1804. évi változás a nemzet befolyása nélkül, önkényes határozattal történt, pedig hazánk közjogi állását a legközvetlenebbül érintette. Európában mind kevésbbé ismeretes a magyar nemzet önállósága s féltő, hogy az önhatalommal alkotott ausztriai császárság systemájában a magyar királyságnak önállása, de ismerete is egészen el ne enyészszék s legfeljebb mint ennek egyik provinciája lelje maradását.» A magyar nemzet mulasztást követett el, mikor 1804-ben érdekei védelméről nem gondoskodott s most kell pótolni az akkori mulasztást. Hogy a boldogult uralkodó az I. Ferencz címet használta, nem sértette a magyar nemzet érdekeit, de az I. Ferdinánd címzés ellenkezik az ország önállásával, mert Magyarországnak nem most van először Ferdinánd nevezetű uralkodója. Az 1804. évi akta «sem az I. Ferdinánddal tett kötést, sem a Pragmatica Sanctiót, sem pedig az 1790. évi x. törvényczikket», melyek Magyarország önállóságát biztosítják, meg nem változtatta, s így a rendek kötelessége országunk függetlenségét, koronánk ősi címét,

¹ Tolna vármegye levéltára.

nemzetünk diplomáciai nevét követelni s fenntartani. El nem vitatható, hogy a királyi cím csupán a nemzet beleegyezésével, nem pedig «a kabinet egyoldalú, önkényes hatalmával» állapítható meg, ha csak «constitutionális nemzeti létünk s az 1790: x. tartalma nem üres hang, ha csak kötelességünk egyedül arra nem szorult, hogy a mi felettünk s hazánk felett rendeltetik, azt néma engedelmességgel fogadjuk». A vitatott fejedelmi cím, nem sérti az örökös tartományok méltóságát és érdekeit, a fejedelem tekintélyét pedig határozottan növeli.

Bezerédj beszéde végén lelkes hangba csap át: «Mi tekintetes Rendek a nemzeti lobogót védelmezzük s a főrendek, ha csak természetes állásukat tekintik is a hazában, nem csak nem akadályozhatnak, hogy fel ne tűzzük azt, de kezét fogva kell iparkodniok, hogy azt minél szebb s valódibb fénybe hozhassuk és nem csak el nem zárhatják előttünk az értekezést, sőt velünk együtt kell eszközölniök, mit országunk önállása, mit hazánk érdeke, mit a nemzeti dísz és becsület megkíván, mely nélkül nincs nemzeti élet, nincs nemzeti boldogság.» Lelkes szavak s a szónoki hév önkénytelenül átterjedt a hallgatóságra. Bezerédj álláspontját elfogadták a rendek s az igaz ügy diadalában nem kis része volt e becsületes lélek önzetlen felbuzdulásának.

A lelkes szónoklatoknak és hatalmas érveknek nem volt hatásuk, a királyi leirat elismerte a nemzet jogait, a megkezdett s kifogásolt gyakorlatot azonban fenn kívánta tartani. E királyi leirat ellen ismét sikra száll Bezerédj s javasolja a felírás megújítását. A leirat okoskodását maró gúnynyal ostromozza, midőn úgy állítja be: «mivel jussunk erős, világos és kétségbe nem vonható, Ő Felsege azt in praxi nem fogja megtartani». Pellengrére állítja a kormány politikáját, a mely Magyarország különállását nem habozik gyakorlatilag kifejezésre juttatni ott, a hol Ausztriának haszna van belőle, p. o. a vámrendszernél, a mely Magyarország kereskedelmét háttérbe szorítani van hivatva.

«Az erőteljes szép országot szeretnék az önhatalommal összehozott ausztriai birodalom egészítő részévé s a kis Ausztria kolóniájává Európa színe előtt lealacsonyítani.» Sajnálattal állapítja meg, hogy nem csupán a közjogi különállásban, hanem sok egyéb fontos kérdésben is más a törvény, más a gyakorlat: «Így van nemzeti nyelvünk, így a sajtó szabadsága, a szabad kereskedelem s más ezernyi ezerek.» Figyelmezteti a kormányt, hogy e téren követett gyakorlata ellene is fordulhat, mert vannak olyan kormányjogok, melyek «csak a nemzetek gyakorlatával nyerhetnek valóságos életet». Okoskodásának igazától annyira át van hatva, hogy Nógrád követével egyetértve radikális megoldást ajánl: «Ne vitázzanak sokat a kérdés felett, hanem valósítsák meg azt gyakorlatilag, mert joguk van hozzá.»

A követek álláspontja végezetül mégis diadalra jutott s a mint Bezerédj követi végjelentésében mondja: «Ő Felsőge hajlott a nemzet szavára, kérésére, hogy mint magyar király különösen és el nem magyarázható önállású címmel éljen.» Az ország önállását biztosító 1790. évi x. törvényezikk gyakorlati megvalósítását látja benne s messzemenő következtetéseket fűz hozzá.

Az 1836 január 12-iki kerületi ülésen indítványozza Bezerédj, hogy a Dalmácia és Horvátország közötti vámokat szüntessék meg. Indítványát azzal indokolja, hogy Dalmátországnak de jure a magyar koronához tartozását a kormány elismerte, a kereskedelmet hátráltató terhes vámokat tehát meg kell szüntetni. Az indítványt a követek nagy többsége elfogadta s feliratot határoztak ez ügyben, a melyet azonban a főrendek nem fogadtak el. A főrendi visszautasításra Bezerédj gazdasági érvekkel védelmezi meg indítványát s rámutat a dalmátországi lakosok nehéz helyzetére, a kik a vámok miatt a magyar és horvátországi gabonát nem szerezhetik meg olcsó áron, hanem «mindennapi kenyereket az odesszai kereskedőknek drágán fizetni kénytelenek». A vitatott vámok szerinte csupán arra alkalmasak, hogy a magyar birodalom feldarabolását megerősítsék s a dalmátországi lakosság csempészetét előmozdítsák. Felszólalásának hatása alatt

a követek fenntartják eredeti határozatukat, a mely azonban a főrendek és a kormány ellenzése miatt nem járt eredménnyel.

Ez indítványnyal Bezerédj, a mint 1836 január 13-án Csapóhoz intézett leveléből kitűnik, az ország régi sérelmét akarta enyhíteni. Dalmáciának Magyarországhoz kapcsolása a kimondott cél, a melynek részleges megvalósítását szolgálja az indítvány, a mely azonban éppen oly kevéssé valósulhatott meg a kormány ellenzése miatt, mint maga az alapgondolat.

A sérelmek orvoslása körüli eredménytelenség elkeserítette Bezerédyt s követi végjelentésében azon meggyőződését fejezi ki, hogy a «sérelmek és kívánatok tárgyában valóban nem örvendes tapasztalás majdnem ama gondolatra vezérelhetné a hazafit: nem volna-e talán jobb a sérelmek régi tömegének a nem sikerülést már úgy látszik megismétlése helyett, csak a jelen életben a nemzetet és egyeseket legfőképp bántó sérelmeket fogni fel és az ez által összevonuló érdeket és erőt annál nagyobb elevenséggel és foganattal fordítani az orvoslás és elérés működésére azokban, miket a törvényhatóságok magok nem bírnak». A reális politikus nyilatkozik itt meg Bezerédyben, a ki minden cselekedetével gyakorlati eredményt törekszik elérni. A több évtizedes sikertelenség meggyőzte, hogy e téren az országgyűlés eredményt nem fog elérni s azon energiákat, melyek e tárgyban az országgyűléseken elfecséreltetnek, megvalósítható célok szolgálatába kívánja szegődtetni. Nem mond le Magyarország államiságának teljes kiépítéséről, csupán az eszközökben sürget változást. A jelen bajait és hiányait kívánja orvosoltatni, mert ez végeredményében oda vezet, a hova a sérelmi politika kíván eljutni: az ország függetlenségéhez. A benső erő nélküli független Magyarország sem meg nem valósítható, sem megvalósítva nem tartható fenn; az erős Magyarország azonban természetszerűen függetlenné lesz s meglesznek a függetlenség megővésére szükséges eszközei is. Új és merész hang ez a sérelmi politika korszakában, de biztos útmutatás a messze jövő gyakorlati politikája számára. Bezerédj

politikája nem a múlt nyomán halad, a jövő politikáját rajzolja meg a múlt eszményei számára.

Érzi a bánatot s elkeseredést, melyek honfitársaiban az eredménytelenség láttára támadnak s a jobb jövő képének megrajzolásával törekszik az önbizalmat megerősíteni, a munkakedvet feléleszteni. Az eredménytelenséggel szemben az alkotott törvényekre mutat rá, melyek «némely a köz és külön jólét és gyarapodás egyes ágazatainak részint alapításán, részint előmozdításán kívül rendszerünk igazítására, de a nemzetiség, a nemzeti egyesület, kiegészítés és méltóság óvására, megszerzésére s virágoztatására, alkotmányos valódiságra és a nép emberi s polgári érdekének, állásának s sorsának elismerésére, emelésére s biztosítására czélzanak». A vereségekkel szemben az alkotásokat hangsúlyozza, a melyek az ország javát szolgálják s a jobb jövő zálogául tekinthetők.

VI.

A magyar országgyűlés leghatalmasabb fegyvere a kormánnyal szemben az adómegajánlás joga volt, melyet az ellenzék igyekezett az 1832, 36. évi országgyűlés végső szakában is kihasználni. Ez alkalommal nem csupán a sérelmek orvoslására helyezték a fősúlyt, mint a régebbi országgyűléseken, hanem az adóösszegnek 3,800.000 forintra való leszállítását és az adómegszavazásnak csupán három esztendőre való érvényességét követelték. Az adóösszeg leszállításának indító okául az adózó nép szegénysége szolgált, az adómegajánlás korlátozása pedig az országgyűlés törvényszerű összehívásának biztosítását czélozta.

Az 1836 márczius 21-iki kerületi ülésen a szabadelvű követek kénytelenek ez ügyben kemény harcot vívni a kormánypárttal. A szabadelvű szónokok között találjuk Bezerédjt is, ki az adózó nép nyomorára hivatkozva a magasabb adót nem volt hajlandó megszavazni. A királyi leirat azon érvelésével szemben, hogy a

törvényes rend fenntartása magasabb adó megajánlása nélkül lehetetlen, utal a közterhek könnyítésének kötelezettségére: «Ítélje meg a világ, melyik jobb religio, az-e mely ösztönöz, hogy a népet nyomjuk, vagy pedig az, mely a nép terhein enyhíteni parancsol.»

Bezerédj és követő társa Jeszenszky János felfogása az adó kérdésében teljesen ellentétes volt: Bezerédj a szabadelvű ellenzékkel tartott, Jeszenszky pedig a kormány érdekeit képviselte. Jeszenszky már 1836 február 21-én a következőket írja Csapónak: «Az adó elhatározása kérdésében is, mihint szóba jön, beléérezkedünk. Mindezekre nézve tsak azt sajnálom, hogy Pistával egy értelemben nem lehetek és se ő engem, se én őtet nem capacitálhatom, és így aligha egymást nem elidáljuk.» Jeszenszky álláspontját azzal indokolja, hogy véleménye szerint minden újabb indítvány és nehézség inconsequentiat tartalmaz s ellentétben áll a vármegyei utasításokkal. Nem habozik kijelenteni, hogy ha a vármegyei közgyűlésen meggyőződésével ellenkező végzéseket hoznának, kénytelen lenne követi megbízatásáról lemondani. Jeszenszkyt elhatározásában a nádor is megerősítette, a ki február 23-án este magához hívatta és előadta neki, hogy az ország javára lesz, ha a nemzet a kormány iránti kívánságaiban mérsékletet tanúsít és nem támaszt új nehézségeket, hanem a kész munkálatokat felterjeszti és az adót megajánlja.¹

A tolnai követek közötti ellentétek természetesen élénk fel-tűnést keltettek az országgyűlésen. A figyelmet különösen az költötte fel, hogy a kerületi ülés tartama alatt helyüket elhagyva az ablakban vitatkoztak s Bezerédj az ülés után azonnal Tolna megyébe utazott, a miből sokan arra következtettek, hogy új utasítást akar ez ügyben kieszközölni.² Úgy látszik, hogy ez volt a Jeszenszky felfogása is s igazában bízva, Csapót és Bezerédyt a nagy többségre való hivatkozással igyekezett rá-

¹ Jeszenszky 1836 február 24-iki levele Csapóhoz.

² Jeszenszky levele Csapóhoz 1836 február 25-én.

birni, hogy mondjanak le a kilátástalan küzdelemről.¹ Terve nem sikerült s midőn a márczius 24-iki országos ülésben az adóügyben Bezerédj felszólalt, a kormány ellen nyilatkozott. Bezerédj nyilatkozata szerint a magyar országgyűlés nem a követek vagy megbízóik zsebére, de «azon szegény adózó népnek rovására teszi az ajánlást, mely oly sokat ad, tesz és oly kevésben részesül, s melynek alkalmatossága nincs szavát felemelni e helyen, tehetőségéről szólni s terhelhetéséről panaszkodni». Hivatkozik az adófizetés szomorú eredményeire: 10 év előtt törölték az összes régi tartozásokat s a legszigorúbb végrehajtási rendszer ellenére is évről-évre emelkedik az adóhátralék. «Illúsióban lenni mindig bajos, de pénz dolgában éppen nevetség és illúsióra alapítani a közszükség pótlását valóban csodálatos finantz systema.» Majd áttér a kormánypolitika bírálatára s a kormánypolitika hibáiból azt törekszik kimutatni, hogy e politika érdekében lehetetlen a közterheket növelni. A királyi válasz ígéreteit nem tartja komolyaknak, mert a gyakorlatban az ellenkező történik: a kormány sem a nép terhein nem könnyít, sem a «közipar és nemzeti vagyonosság gyümölcseit» nem szaporítja. Felsorolja a kormány hibáit: megtagadta az úrbéri v. czikkely szentesítését, mely a népnek tulajdont s ezzel «vagyont és kettőztetett ipart» adott volna; 20 év alatt semmit sem tett a külső és belső kereskedelem előmozdítására; nem teremtett intézeteket, melyek a nemzeti hitel emelésére szolgáltak volna; nem enyhítette a súlyos vámrendszert s nem szállította le a só árát. Egy szóval semmit sem tett a kormány, a mi bizalmat kelthetne a nemzetben, tehát ígéreteit sem lehet komolyan venni. De igazolni sem tudja a kormány az adóemelés szükségességét, mert a katonatartás, a mire hivatkozott, önmagában nem lehet az állam célja . . . «A temérdek fegyveres erő tartásában áll-e a status célja? ezért jöttek-e társaságba az emberek? ez e a suprema rei publicae ratio, mely mellett minden egyébnél hallgatnia kell? Ezért kell-e a népek szájából az

¹ Jeszenszky levele Csapóhoz 1836 február 29-én.

utolsó falatot kivenni, hogy a katonaság oly dicső tetteket köves-
sen el, minőt Olaszországban, Krakkóban elkövetett. A katonatartás systemájának vessük áldozatul népünket, azon systemának, melyért Európa máris oly keservesen meglakolt s melynek következései naponként rémítőbb alakban jelentgetik magokat.» Nem azért tagadja meg a magasabb adót, mert a kormánynyal szembe akar szállani, hanem azért, mert az adót olyan célra fordítja a kormány, a melyet az állam rendeltetésével ellenkezőnek lát. Nem a kiváltságos osztály képviselőjeképpen beszél, a ki az adómegajánlás fegyverével a saját osztályosait védi, hanem a nép milliói nevében emeli fel szavát, a melynek javát s boldogságát akarja előmozdítani. Nem tagadná meg az adót, ha az a hazai gazdasági viszonyok javítását célzó intézményekre volna szánva, de a katonatartást nem tartja az adóemelésre elegendő indoknak. Szándékai nemesek s a felfogásának védelmére felhozott érvek teljesen helytállóak.

Ezzel szemben a Jeszenszky álláspontja igazán szegényes, mert arra támaszkodott, hogy az 1835 szeptember 1-én kelt vármegyei utasítás megengedi az 1830. évi adóösszeg megajánlását s minthogy a kerületi ülésben már ilyen értelemben nyilatkozott, az országos ülésben sem állhat el ettől.¹ Bezerédj sokkal mélyebben fekvő indítóokok vezették elhatározásában, nem adhatta fel álláspontját s a két tolnai követ egymás ellen szavazott.

Bezerédj és a szabadelvű ellenzék álláspontja elbukott a kormánypárti megyékkel szemben s 1836 márczius 24-én Bezerédj szomorúan írja Csapónak: «Sokat és fontosat vesztenk a sommának kivált ily móddali feladásával.» A vereséget csupán az enyhítette, hogy nem a kormány által kívánt magasabb adót szavazták meg, hanem az 1830. évi adóösszeget.

Az adó összegének megajánlása után az ellenzék és Bezerédj folytatják a harcot s az adómegajánlás időbeli korlátozásának elvét törekszenek megmenteni. 1836 márczius 21-én írja Sztan-

¹ Jeszenszky levele Csapóhoz 1836 márczius 21-én.

kovánszkynek: «Szomorú volna, ha Tolna, mely 1831-ben az első egész országban szólalt fel energice az adó terminusa iránt, mely ezt pozitív instructioban vitatá, és ezen országgyűlésén nem egyszer buzdítá e tárgyban a más vármegyéket, most elállana a zászlótól, melyet majdnem ő tűzött ki.» Bezerédj e kérdésben is híven képviselte az 1832 november 6-án kelt vármegyei utasítást, a mely határozottan kijelenti, hogy «törvény alkottassék, mely szerint a közadó mindenkor csak meghatározott időre ajánltatván az országgyűlésen; ezen kívül és azon túl a törvényhatóságok azt meg ne adhassák.»¹ Bezerédj és követő társa Jeszenszky között e kérdésben is nézeteltérés volt, mert Jeszenszky az időbeli korlátozást sem volt hajlandó megszavazni. Ez ellentétet Bezerédj Csapónak is feltárja 1836 márczius 24-iki levelében s arra kéri, hogy az ellenzék felfogásának megfelelő utasítást küldjön. Csapó ugyan mérsékelni törekszik a két tolnai követ közötti ellentéteket, lelkében azonban egyetért Bezerédjvel s az utasítást a Bezerédj felfogásának megfelelően készítetteti el. Tolna vármegye tekintélye nagy volt az országgyűlésen s ezért az új utasítás nagy hatást gyakorolt a követekre,² Jeszenszkyt pedig fájdalmasan érintette a vármegye állásfoglalása s 1836 április 30-án a következőket írja Csapónak: «Nem titkolhatom, hogy azt fájdalmas érzéssel vettem, mert az által tett kijelentéseimre tekintve némiképp compromittáltattam.» Bezerédj viszont teljes elégtételt kap, mert az utasítás «tartalma oly világos, hogy bármely erőltetett magyarázat sem csavarhatja ki belőle a non ultrától való elállást.»³

Az új utasítás országgyűlési hatását betetőzi Bezerédjnek az 1836 április 6-iki kerületi ülésen tartott beszéde, melyben Esztergom vármegye követével szemben az angol példával igazolta, hogy az adómegajánlás tartama és az országgyűlések összehívása közötti kapcsolat indokolt. Felfogása azonban nem jut

¹ Tolna vármegye levéltára. Lajstr. 3., 173.

² Bezerédj levele Csapóhoz 1836 márczius 30-án.

³ 1836 április 11-iki levele Csapóhoz.

FERDINANDUS PRIMUS,
Divina favente clementia
AUSTRIAE IMPERATOR,
 et **HUNGARIAE** hujus nominis **QUINTUS,**
Bohemiae item Galiciae et Lodomeriae etc. etc.
 Rex apostolicus, Archidux Auftriae *ac. ac.*

*Serenissime Archidux Patruè Nobis carissime,
 Reverendissimi, Reverendi Honorabiles Spectabiles ac
 Magnifici, Magnifici item et Egregii, nec non Prudentes ac*

Circumspecti fideles Nobis dilecti'

*M*omentis rationum, ex quibus habito quo-
 que ad administrationem publicam, et causantes,
 qui tandem justitiam sibi reddi, flagrantissime
 desiderant condigno respectu benignam mentem
 Nostram circa accelerandum Comitiorum ho-
 rum finem medio benignae resolutionis Nostrae
 de 23 Augusti a. p. ac subin Dilectione,
 Fidelitatibusque Vestrīs identidem declaravi-
 mus per ipsum illud, quod exinde in praesens
 usque evolutum est temporis intervallum ulte-
 riori, coque amplissimo auctō pondere, benigne
 Decrevimus ut Cornelius his die

diadalra, mert az országgyűlés elejti az adómegajánlás tartamára vonatkozó kikötést s így a nagy küzdelem hiábavaló volt.

A Bezerédj és Jeszenszky közötti elvi ellentétek nem voltak új keletűek, indítóokaik lelkük mélyén fakadtak. A szabadelvűség lelkes szóvivője s a nagyratörő megyei alispán nem lehettek egy táborban. Ki a követi megbízatást a saját érvényesülésére akarja felhasználni, annak politikáját előre megjelöli célja. Jeszenszky politikája kezdettől fogva ilyen irányban indult s ha Bezerédj lelkesedése magával nem ragadja, Tolna vármegye lett volna a kormány céljainak legkészségesebb eszköze.

A szabadelvű és kormánypárti követek politikai meggyőződésük szerint külön-külön csoportosultak a társadalmi életben is s a mint Bezerédj 1834 január 15-én írja Sztankovánszkynek: «A diaetális feszültség még a társalkodásra is hat.» Különösen a farsang alatt nyilvánultak meg ez ellentétek, a mikor a «statusoknak két különböző picnicjeik» voltak «különböző politikai nézeteik szerint».¹

Az óvatos Jeszenszky mindkét párttól távol tartotta magát s tartózkodását felesége gyászával mentegette. Látszólag egyetértett a szabadelvű politikusokkal, a valóság azonban az volt, hogy a kormánypárthoz húzott elejétől fogva. Igazolja ezt számos Csapóhoz intézett levele, melyben mérsékletet sürget az utasításokban s a kormány politikáját magasztalja. Így az erdélyi ügyben 1835 márczius 30-án ezeket írja: «Nagyon kíváncsi vagyok az erdélyországi állapotok iránt adandó utasításra, nem kételkedem azonban, hogy az is a te bölcs kormányzásod alatt helyes és minden túlzásoktól ment lészen.» Bars vármegye követének vád alá helyezése alkalmából a kormány azon engedményét, hogy «a mai országos ülésbe ezen követ minden legkisebb háborgatás nélkül összeült», a kormány javára írja azzal, hogy a «keserűséget főfokra csigázni nem kívánja.»² Az V. Ferdinánd címzés ügyében folytatott vita

¹ Jeszenszky levele Csapóhoz 1835 január 15-én.

² 1835 július 27. levele Csapóhoz.

alatt a kor hibájául tünteti fel «a sok beszédkedvezményt» és hogy «minden bajsztalán gyerek köztanácskozások helyén disszeralni akar.»¹ Ez ügyben határozottan a szabadelvű ellenzék ellen volt s csupán azért engedett a Bezerédj álláspontjának, mert «utasításaink is néminemüképen az ő nézetei szellemébe vannak».²

1836 február 22-én Bezerédj azt írja Csapónak, hogy Jeszenszky felfogása a szabadelvű ellenzék felfogásával szemben áll a sérelmi politika terén is s a kormánypárti főrendekkel ért egyet. A főrendek t. i. «a gravamenek compagesébül ki akarják hagyni azt, mely a protestánsoknak Horvátországban megtelepedhetését követeli s el akarják hagyni a lengyelek iránti felírást.» Ezzel szemben Bezerédj álláspontja az volt, hogy barátaival, «azokkal t. i. kikkel ab anno jam 1830 együtt állottunk, harczoltunk . . . együtt és ezen két tárggyal együtt akarjuk felterjeszteni a gravameneket». Bezerédj felfogását azzal indokolja, hogy: «Én bizonyosan eddigi állásunkat és azon ösvényt, melyet ab anno 1830 követtünk, sem el nem hagyom, se nem compromittalom és lelkiismeretem szerint fogom azt követni.» Az elvhűség kényszeríti tehát, hogy Jeszenszkyvel szemben állást foglaljon; Jeszenszky pedig egyszerűen a kormány kedvében akar járni, mert egyéni érdekeinek ez felel meg. Jeszenszky politikai magatartása erős visszahatást keltett a szabadelvű követek körében s Bezerédj ezt őszintén feltárja 1836 márczius 14-én Sztankovánszkyhoz intézett levelében: «Többféle tárgyak fordulnak elő már, melyekre nézve az eddigivel nem egyező irányt inkább-inkább öregbedni látom Hansinknál, mit mind ő reá, mind állásunkra nézve nagyon sajnálok. Itt pedig róla a mi körünkben keményebb és keményebb lesz az ítélet . . . Más körben, mely nem az enyém, meglehet másképen tekintik a dolgot és iparkodnak hatni rá.»

A mennyire alárendelte magát Jeszenszky a kormány akaratá-

¹ 1835 július 30. levele Csapóhoz.

² 1835 augusztus 20. levele Csapóhoz.

nak, annyira független attól Bezerédj. Függetlenségének biztosítása érdekében nem habozik visszavonni azon kérvényét, melyet még 1830-ban adott be a kancelláriához a táblához leendő kinevezetése tárgyában, holott e kérvény már régen elvesztette minden jelentőségét. E lépésre részben az indította, hogy az országgyűlési követek között szöbeszéd tárgyát képezte e kérvény,¹ részben pedig «azon indítványt, melyet az országgyűlés előtt odahaza tevénk, hogy követek ne vállalhassanak hivatalt», magára is alkalmazni akarta. Egyéni jellemét védelmezi meg a gyanúsítások ellen, hogy annál eredményesebben munkálkodhassék a köz érdekében.

Jeszenszky jó szolgálatait nem hágyta jutalom nélkül a kormány, magas hivatalt kapott. Röviddel az országgyűlés berekesztése után 1836 május 21-én közli Csapóval, hogy táblabíróvá neveztetett ki s ugyanakkor a kormány Ragályit és Zsedényit is magas állásokra emelte. E kinevezés volt a legnagyobb erkölcsi elégtétel a Bezerédj számára, mert Jeszenszky politikai működésének valódi indító okait tárta fel. Bezerédj sem hivatalt, sem kitüntetést nem kapott, sőt azok sorába jutott, kiket a kormány minden áron le akart szorítani a politikai pályáról. Hatalmi eszközein kívül e célra a vármegyei nemesség azon részét is felhasználhatta, a mely nem nézte jó szemmel a Bezerédj szabadelvű irányát s kereste az alkalmat, hogy a vármegyei politika intézői sorából eltávolítsa. A kormány a főispánok útján természetesen szította ez irányzatot, a mely a saját céljait is kitűnően előmozdította. A kormány tervének keresztülviteléhez azonban időre volt szükség. Bezerédj az országgyűlésről mint a vármegye híres követe tért vissza, a kit mindenfelé lelkesen ünnepeltek s a vármegye közönsége

¹ 1835 január 13-iki levele Csapóhoz: «most újra mindentéle hírek támadtak egyszerre, hogy ezen destinatio, azon destinatio reám nézne, így keresem, úgy keresem a hivatalt.» Ugyanígy ír 1836 január 13-án Sztankovánszkyhoz: «kivált a kormányra nézve genirozott ez sokszor, nem ám in favorem, hanem inkább talán sok helyen, hol nem kellett volna, éppen ellene scrupulosuskodásra vezetett, hogy t. i. annál szigorúbban vegyem a dolgot».

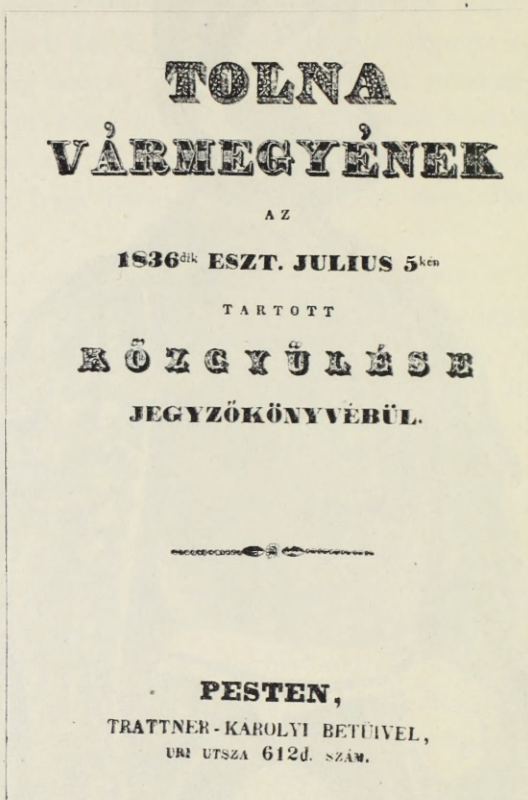
büszkén tekintett képviselőjére. A Csapó Dániel elnöklete alatt tartott 1836 július 5-iki közgyűlésen Sztankovánszky

73. ZSEDENYI EDE.

Imre tiszteletbeli főjegyző a következő lelkes szavakkal ecsetelte Bezerédj követi érdemeit: «Követ úrnak a mult huzamos ország-

gyűlésen nem következés, nem siker nélkül volt lelkes részvétele méltán szívébe olthatja azon belső, minden külső jutalmat túlhaladó érzést, hogy igaz hazafi lélekkel buzgott, tett, hatott az emberiség és nemzetiség nagy ügyében, a haza egyetemes köz-

74. BEZERÉDJ KÖVETI VÉGJELENTÉSÉNEK CZIMLAPJA.

javára.» A Bezerédj követségi érdemein kívül a szónok csupán Csapó Dániel működését méltatja, Jeszenszkyról nem emlékezik meg, nyilvánvaló jeléül, hogy a megye vezető politikusai nem helyeselték azon irányt, melyet követett s melyért jutalmul a vármegye közönségének elismerése helyett a táblabírói tisztet érdemelte ki.

VII.

Az 1832/36. évi országgyűlés utolsó szakában egy új eszme, a vasútépítés eszméje kötötte le a Bezerédj figyelmét. Sokat járt, fáradt és dolgozott ez eszme érdekében, a míg diadalra juttatta. A vasútépítés eszméjének megkedveltetése Magyarországon nem volt könnyű dolog. Nem volt könnyű, mert az első kísérlet, az 1827-ben épült pest—kőbányai vasút balsikerrel járt s e balsiker emléke nem volt alkalmas a hangulatkeltésre. Igaz, hogy a pest—kőbányai vasút balsikerének főoka az alapépítmény hitványságában s az építkezési költségek magasságában rejlett,¹ a melyek mellékkörülmények voltak; de ezeket a közvélemény nem mérlegelte, hanem a balsikert a vasútügy rovására írta. A pest—kőbányai vasút Bodmer János Gáspár badeni sóbányai igazgató rendszere szerint készült s lebegő lófogatú vasút volt, a melyet kísérletképen építettek meg, hogy használhatóságát a tervezett pest—szolnoki vasút céljaira kipróbálják. A vállalat részvénytársasági alapon valósult meg, a mely József nádor kezdeményezésére alakult 14.000 frt alaptökével. Az egész vonal csupán 1 német mértföld hosszú volt s a «hatvani lineától» egyenes vonalban a kőbányai szőlőig haladt, a hol két ágra szakadt, s a téglaegetőknél végződött. 1827 augusztus 21-től 1828 márczius 1-ig volt forgalomban, s 1828 márczius 26-án a részvénytársulat a vasút lebontását és az anyag eladását határozta el, mert a szerkezet hibásnak bizonyult s a vonat nem hajtott elég jövedelmet.²

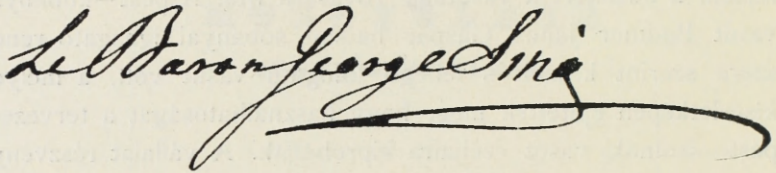
Ilyen körülmények között nem csodálkozhatunk azon, hogy az országgyűlésen a Bezerédj által felvetett eszmét eleinte nem vették komolyan s követtársai évődtek a dolog felett.³ Bezerédj azonban

¹ Andrassy Károly: Umrissé einer möglichen Reform in Ungarn im Geiste des juste-milieu 1 k., 60 l.

² Edvi Illés Aladár: A pest—kőbányai próbavasút. (Különlenyomat a Magyar Mérnök- és Építőegylet Közlönye 1895 évfolyamából.)

³ 1836 február 6-án írja feleségének: «Il n'y a que quinze jour à mon retour de Vienne, qu'on se moquait presque de cette chose et on semblait ne vouloir croire, que je m' en occupais sérieusement.»

sokkal inkább meg volt győződve az eszme életrealitásáról, semmint követársainak magatartása eltántorította volna. Az Augsburger Allgemeine Zeitung, melynek szorgalmas olvasója volt, nagy gonddal számolt be a külföldi vasútügy eseményeiről s e beszámolók Bezerédj meggyőzéséről fokozatosan erősítették. Ausztriában gyakorlati példákat is láthatott: ott volt a budveiss—linzi, prága—lanai és linz—gmundeni vasút, a melyek üzemben voltak s valóra váltották a hozzájuk fűzött reményeket. Ezek hatása alatt Bezerédj buzgó tevékenységet fejtett ki a követek körében: igyekszik őket meggyőzni a vállalatok hasznáról s a külföldi példák utánzására bírni. Lelkes munkájának lassan-lassan meglátszik a hatása, az eszme tért hódít s a követek megbarátkoznak a vasútépítés ügyével.¹

75. BARÓ SINA GYÖRGY NEVALÁIRÁSA.

Ezzel egyidejűleg az eszme gyakorlati megvalósítása érdekében is lépéseket tesz: felkeresi Bécsben a dűsgazdag és erős üzleti érzékkel bíró Sina György bárót, igyekszik meggyőzni a vasútépítés életrealitásáról s Magyarországon ilyen vállalat megalapítására bírni.² Sina érdeklődését sikerül olyan mértékben megnyerni, hogy az óvatos üzletember elárulja neki terveit. Sina már Bezerédj látogatása előtt foglalkozott vasútépítés tervével s két vasutat tervezett Magyarországon: az egyiket Győrből Pahrendorf irányában az ausztriai malmokhoz, a másikat

¹ 1836 február 2-án írja feleségének: «L'idée pour les Eisenbahn et la loi d'expropriation, qui y est nécessaire, gagne de plus en plus du terrain. Ce me fait plaisir.»

² B. levele Csapóhoz 1836 január 28-án. Ezen kívül 1836 január 16-án írja a feleségének: «J'ai été chez Sina touchant un chemin à fer en Hongrie — il en a eu l'idée sans cela — et il est entré en ma proposition, qu'il envoie un homme de confiance à Pozsony pour en avoir des conférences avec quelques députés. J'aurais bien du plaisir, s'il en était quelque chose.»

Sopronból Németújhely irányában ugyanazon pontra. Sina tervei szerint tehát az ausztriai malmoknál egyesültek volna a magyarországi vasutak s innen Bécs és Trieszt irányában ágaztak volna el ismét. Sina terveit Bezerédj közölte Pozsonyban követársaival s ez nagyban hozzájárult ahhoz, hogy a vasútépítés népszerű eszmévé lőn,¹ s megvalósításával komolyan foglalkoztak.

Sina tényleg valóra váltotta szándékát s 1836 február 14-én engedélyt kért a kancelláriától a bécs—győri vasút előmunkálataira, a mit február 26-án meg is kapott; az országgyűlés azonban szerencsére nem tudott meg semmit e lépésről, a mely nem felelt meg álláspontjának s könnyen megbuktathatta volna az eszmét.²

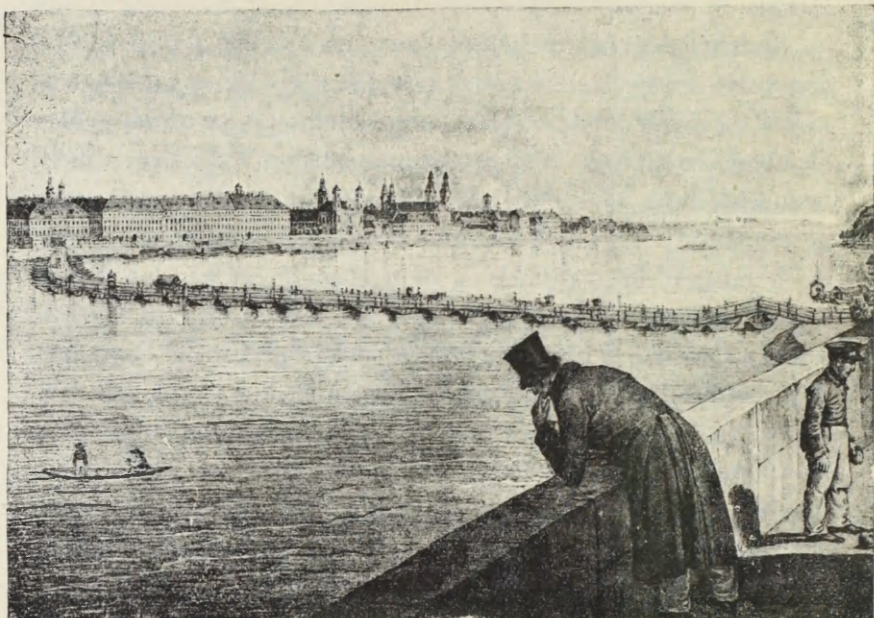
A magyar országgyűlés az 1836 február 3-iki kerületi ülésen tárgyalta először a vasútépítés ügyét s a tárgyalásban természetesen Bezerédj is részt vett. A budapesti állandó híd építésével kapcsolatosan a kisajátítási jog törvénybeiktatásáról volt szó, a mit Szabolcs vármegye követe, Vay János indítványozott s indítványának támogatásául a vasútépítésre is rámutatott.³ Az indítványt Kossuth az Országgyűlési Tudósításokban mint nemzeti életkérdést tüntette fel s utalt ra, «miként többé nem jobblét, hanem élet és halál kérdése van abban, ha akarunk-e mozogni és élni, vagy a semmit nem tevés és előítéletek hinárjában vesztegelve meghalni». Ugyanilyen értelemben nyilatkozott a kerületi ülésben Bezerédj is: «Alkalmasabb szempillantásban nem tehetné Szabolcs követe indítványát, mert midőn az idő naponként sürgetőbben int, midőn a közhírlapok alig szólnak többet és érdekesebben, mint az egész Európát hálóként fedendő vasutakról: ha összetett vállakkal és minden igyekezettel nem törekszünk előrehaladni, majdan a civilizált világnak

¹ 1836 január 26-án feleségéhez: «Avec Sina j'ai eu des conversations intéressées sur la Eisenbahn et peut être ce ne restera pas sans effet — je tache à présent de rendre l'idée populaire ici.»

² Fenyvessy: Az első magyar vasút története 17. l.

³ Fenyvessy id. m. 4 l.

Magyarország lészen véghatára s mi a napkelethez csapva s az európai közlekedésekből kizárva, a művelt Európától távolabb fogunk állani, mint Kelet-India vagy Afrikának azon része, melyet vasutak kötnek a tengerhez. És midőn ébrednünk is késő volna, ha már egyszer azok, kik cselekedtek, a míg mi aludtunk, kiragadták a piacot a kezünkől»: a vasútépítés érde-

76. A HAJÓHÍD BUDA ÉS PEST KÖZÖTT.

kében a kisajátítási jog törvénybe iktatását feltétlenül meg kell valósítani.

A kedvező kerületi határozat után Bezerédj azonnal tovább szövi a tervet: levelet ír báró Sina Györgynek, melyben arra buzdítja, hogy a vasútépítési szabadalmat sürgősen szerezze meg, nehogy mások megelőzzék. E lépéstől azt reméli, hogy a kisajátítási törvény kedvezőbb fogadtatásban fog részesülni s gyakorlati eredménye is előbb lesz. Az eszmének a pozsonyi országgyűlésen történt kedvező felkarolása nagy reményeket kelt benne, s 1836 február 8-án a következőket írja Csapónak:

«Igen eleven a vasutakra nézve a részvét és az európai ideának hatását itt is nyilván tapasztalhatni. Ebben pedig nékem és sokak által optimismusnak mondott bizodalmamnak is némi diadala van.» Egy szóval kétségtelen, hogy a vasútügyre Bezerédj irányította az országgyűlés figyelmét s ő nyerte meg az ügynek a követeket. Nem a Vay Jánosé tehát a kezdeményezés érdeme, mert már a Bezerédj hatása alatt cselekedett, midőn a kisajátítási

77. GRÓF SZÉCHENYI ISTVÁN 1835-BEN.

törvény szükségességét a vasútépítéssel indokolta.¹ Vay János szerepe könnyű volt, mert előtte Bezerédj már megteremtette a kedvező hangulatot. A Bezerédj kezdeményezése sokkal nehezebb körülmények között történt s az érdeklődést felkeltenie nagyon nehéz volt. Tulajdonképpen csak akkor jutott kedvező mederbe az ügy, a midőn Széchenyi Istvánt sikerült megnyerni az eszmének. Széchenyi István megnyerése után rohamosan nőtt a

¹ 1836 február 8-án Csapóhoz intézett levelében: «Vagy négy hete, hogy az általános expropriatiót a hid dologtól különválasztva és a vasutakat különösen megpenditettem.»

hívek száma s csakhamar Bezerédj pártján állott a követek többsége. Az «újra meg újra szüntelen» elv diadalra jutott s a vasutak szükségességét megértette a magyar közvélemény. Bezerédj biztos tekintete meglátta, hogy a vasutak nem csupán haszonnal járó vállalatok, hanem egyszersmind a magyar kereskedelem biztosításának és fejlesztésének nélkülözhetetlen feltételei. Az eszme diadala a Bezerédj érdeme, ezt tőle elvitatni nem lehet.

A kisajátítási jog törvénybe iktatása után a vitelbér ügyét tárgyalták a követek s e vitában ismét részt vett Bezerédj és pedig a vitelbér maximumának megállapítása ellen foglalt állást. Utal a külföldi példákra, nevezetesen a Budweis és Linz közötti vasútra, a hol nincs megállapítva a vitelbér maximuma. Szerinte a verseny és a vállalkozó érdeke a legjobb szabályozói a vitelbéreknek, mert a mely vasút túl magas vitelbért szab, az saját romlását okozza. Ellenzi azon felvetett eszmét is, hogy az építendő vasutak 50—100 év múlva az ország tulajdonába menjenek át, amit pedig többek között Deák Ferencz is vitatott, később azonban megváltoztatta álláspontját, mert belátta, hogy a vasút ügye nem azonos a hídügygyel. Bezerédj elegendőnek tartja, ha a vállalkozók csupán meghatározott számú éven át élvezik a monopóliumot, de nem tartja szükségesnek, hogy a kikötött évek elteltével tulajdonukról le kelljen mondaniok. 1836 február 12-én Csapóhoz intézett levelében Bezerédj bővebben fejtegeti a vitelbér-ügyben kifejlődött vitát. Azokkal szemben, kik azt vitatták, hogy meghatározott időre s megállapított tarifával kell engedélyt adni vasútépítésre s ez évek eltelte után szálljon a vasút az államra, a tolnai követek felfogása az volt, hogy a tarifa megállapítását a vállalatra kell bízni s a kizárólagossági jogot is csupán azért fogadták el, mert különben a magyar viszonyok mostohasága miatt nem reméltek vállalkozót. Azt vitatták továbbá, hogy a szabadalom csupán meghatározott évekre szóljon, melyek elteltével a vasúti anyaggal szabadon rendelkezék a vállalkozó, a szabadalom azonban szálljon vissza az államra.

A követek többsége nem szavazta meg a vitelbér maximálását s elejtette azon kikötést is, hogy a vasút tulajdonjoga a szabadalmi évek elteltével az országra szálljon.¹ Egyszóval a kerületben a Bezerédj álláspontja diadalmaskodott, a mely a szabad kereskedési iskola felfogását képviselte.² Az országos határozat is elejtette a vitelbér maximálását, ámbar a vélemények erősen hajlottak ez álláspont felé.

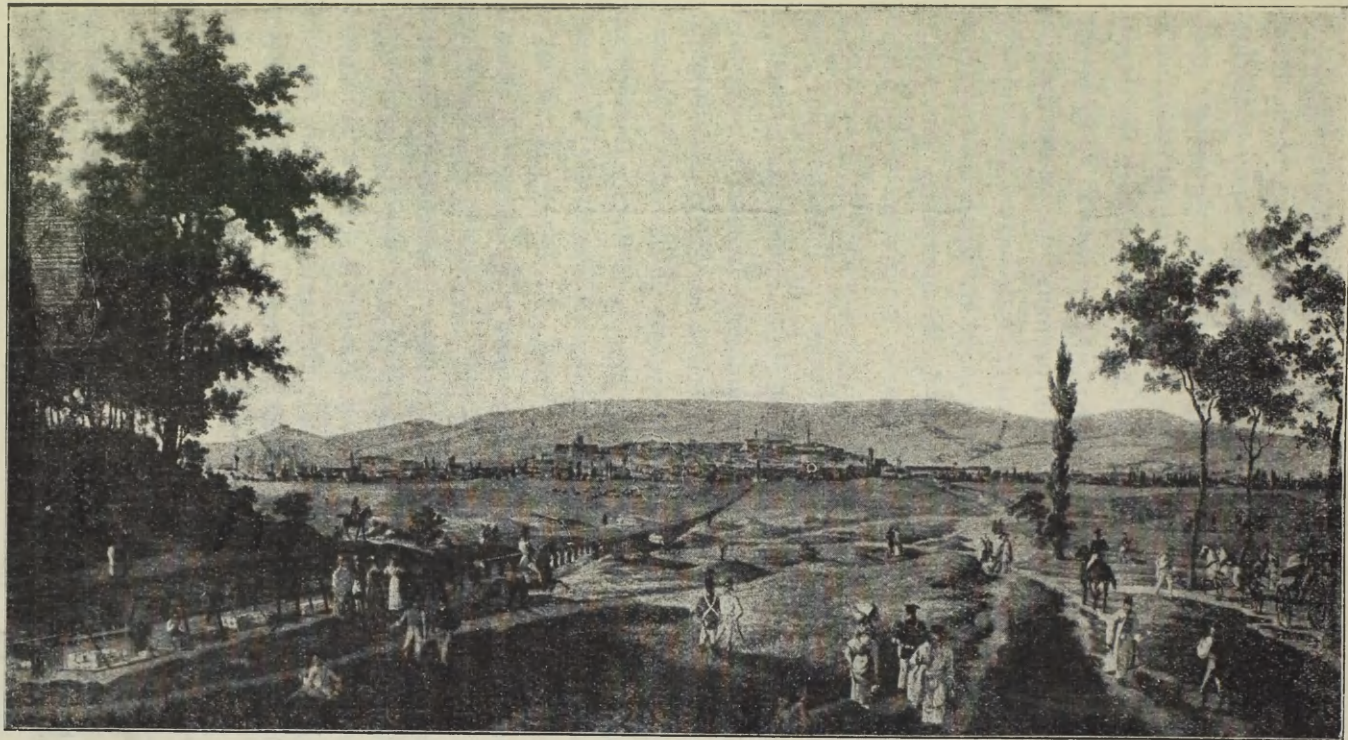
A szabadalmi évek utáni háramlás tárgyában az 1836 február 17-iki országos ülésben is felszólalt Bezerédj s itt újból azt vitatta, hogy csupán a pálya és a szállítási jog szálljon az országra, az ingó vagyonnal rendelkezék szabadon a vállalat. Az így szerzett állami tulajdon szerint nagyon drága lenne, s a közönség nem látná megfelelő hasznát, mert ezek a vasutak «egy idő múlva a szemmel látható roppant előhaladás mellett úgy fognak állani az akkori közlekedés módjához és útjaihoz, mint p. o. a kanótzos fegyverek a legújabb találmányokhoz». Felfogása itt is diadalra jutott s márcziusban örömmel írja Csapónak, hogy «a vasutakra nőttön növekszik a részvét és tettleges igyekezet». A követek közötti mendemondáról is értesíti Csapót, hogy a bécsiek a kabinet útján meg akarják akasztani a magyarországi vasutak ügyét, mert attól félnek, hogy ezek ártanának Bécs fejlődésének. E mendemonda jó hatással volt ugyan a követek hangulatára, mert annál inkább felkarolták a vasút ügyét; Bezerédj azonban nem hitte el, hogy a kormány hajlandó volna az ország érdekét ily nyilvánvaló rosszindulattal megsérteni, s reményekkel telten nézte a vasútügy fejlődését. A soproniak tervét, kik részvények útján akarták a győr—soproni vasutat megépíteni, melegen pártolja, részvényeseket gyűjt s maga is beáll közéjük.³ Egyszóval nem csupán szóval, de tettel is előmozdítja a vasút ügyét.

¹ Fenyvessy id. m. 17. l.

² Fenyvessy id. m. 16. l.

³ «Ha ez létesül, én subscribálok, ha jóvá hagyjátok a tí számotokra is vagy 10.000 pftig p. p., gondoltam legalább részletekről: te, Gindly, Stankovánszkyék részéről, erre most csak néhány perczentet kellene természetesen befizetni.»

A kormányval folytatott hosszas harcz után sikerült a vasúti jogot szabályozó első törvényt — az 1836. évi xxv. törvény-cikket — megalkotni, a mely azonban csupán ideiglenes jelleggel bírt, mert érvénye a legközelebbi országgyűlésig terjedt. E törvényben teljesen érvényre jutott a Bezerédj felfogása, mert a 4. §. a szállítási díj megállapítását a vállalkozókra bízta s csupán a szabadalmi évek meghatározását tartotta fenn a kormányval. Nyílt kérdés maradt azonban, hogy a szabadalmi évek elteltével mi történjék a vállalat ingó és ingatlan vagyonával, a mit a legközelebbi országgyűlés volt hivatva eldönteni. Ez a törvény, a mely a vasúti vállalatok meghonosodását lehetővé tette, teljesen a Bezerédj érdeme: ő indította meg a mozgalmat, ő fáradozott a legtöbbet az érdekében s gyakorlatilag is ő tett a legtöbbet érte. Ha az eredmény nem felelt meg a hozzá fűzött várakozásoknak, az nem a Bezerédj hibája, hanem a kedvezőtlen viszonyok eredménye. Tisztán közigazgatási nehézségek miatt három esztendőn át húzódott a bécs—pozsonyi vasút ügye, a melynek érdekében igazán mindent megmozdítottak.¹ A báró Sina vállalkozása, a melyhez Bezerédj oly nagy reményeket fűzött, még kedvezőtlenebbül ütött ki. Báró Sina György 1838 január 2-án megkapta a szabadalmat a tervezett bécs—győri vasútra, melynek Budáig való kiépítését is tervbe vette, azonban Ullman Móríc dunabalparti vállalata meghiusította tervét, a Pestől Pozsonyig és Szolnokig épült gőzmozdonyú pálya lett az első magyar vasút, pedig Bezerédjt a Sina melletti buzgólkodásában az a czél is lelkesítette, hogy szűkebb hazájának az érdekeit szolgálja. A helyi érdekek istápolása azonban nem vonhat le a Bezerédj érdemeiből: kétségtelenül az elsők közé tartozott, a kik Magyarországon a vasutak nemzetgazdasági nagy jelentőségét megértették. A vasút körüli buzgólkodásával pedig beigazolta, hogy gyakorlati irányú államférfi volt, a ki ez irányt nem csupán a humanizmus, hanem a közigazdaság érdekében is érvényesíteni

78. A PEST-KÜBÁNYAI PRÓBAVASÚT,

tudta. Ez a kitartás annál tiszteletreméltóbb, mert az irodalom sem lelkesedett a vasutakért. Egy 1836 márczius 26-án Pesten kiadott névtelen röpirat, a mely az ország gazdasági érdekeinek az előmozdítását czélozta, határozottan a vasútépítés ellen foglalt állást, s az útépítést, a folyók szabályozását és a malomipar fejlesztését ajánlja a nemzetgazdák figyelmébe. A névtelen szerző kétségbevonja, hogy a vasutak a mezőgazdasági termények fogyasztását előmozdítanak s a vasúti viteldíjak előnyös alakulását csupán a nagy forgalomtól reméli.¹ Egy szóval nem tekinti nemzetgazdasági érdeknek a vasútépítést, a mi pedig a Bezerédj tevékenységét irányította.

VIII.

Az országgyűlési tárgyalások lassú menete megérttette a követekkel, hogy a rendszeres munkálatokhoz az úrbérin kívül nem jutnak hozzá s mégis csak «per excerpta» kell törvényeket alkotniok, a mi országszerte ellenszenves volt. Ilyen értelemben írja Bezerédj 1835 szeptember 3-án Csapónak, hogy «elállanak a többi operatumoknak rendszeres felvételétől és megegyeznek, hogy az országgyűlés az úrbérrel befejeztessék. A mi az úrbérrel össze vagyon kötve és más tárgyak is, melyekben a közjó legsürgősebben kívánja, per excerpta hozassanak egyes külön törvények még ezen az országgyűlésen». E per excerpta alkotandó törvények tárgyát Bezerédj már 1835 augusztus 25 és 28-iki leveleiben közli Csapóval. Az első helyet a nem nemesek perviselési képessége számára vitatja, melyet «a VIII. articulus elhalasztása, a mely most már bizonytalan időre terjed és sok más okok kívánnak». Aztán következnek az arányosítási per és a dézsma iránti törvény, mely «az úrbér teljes voltára és némely részbeni behozatására nézve elkerülhetetlen».

¹ Wenn durch die Concurrenz der Eisenbahn die Transportkosten auch allenfalls noch billiger werden sollten, so kann doch nie in dem Umfange stattfinden, dass der Consumo der Produkte bedeutend vermehrt würde. (Ballagi gyűjt. 115. k.)

Végül a jobbágytelkeken lakó nemesség megadóztatása kerülne sorra. Mindezeket a nép megnyugtatótására tartja szükségesnek, hogy «annak odiumát engeszteljük mind arra nézve, hogy sokban várakozása nem fog beteljesedni, és bizon addig húzzuk a dolgot, míg egyszer késő talál lenni». Távolabbi tervei is vannak, nevezetesen a büntetőrendszer javítása,¹ tanítóképzők felállítása, népoktatás szervezése, örökösödési törvény alkotása, a melyek nagy tettvágyról tanuskodnak s Bezerédj kitartó munkabírást dicsérik.

Ugyanilyen értelemben ír 1835 augusztus 25-én Sztankovánszkynek is, a mely alkalommal még bővebben kifejti terveit. In juridico a nemtelenek perviselési jogát, az arányosítást, a dézsmát, a végrehajtást és az örökösödési jogot kívánják törvény útján szabályozni; in criminali az állandó törvényszéket, az elfogatást, a kezességre történő szabadonbocsátást s a tárgyalás rendjét; ex litterario végül a tanítóképzést és az iskolaügy szabályozását. Különösen azonban a vármegyei adónak a nemesség által való átvállalására helyez nagy súlyt s fejtegeti életbe léptetésének különböző módozatait: «És így mintegy nagy igazságos tettet cselekedjék s a vármegyéknek adjon financiát és ezzel valódi erőt a nemzet. Ha így nem volna reménység, lehetne közelítve talán a vármegyeház és tisztség szolgálatköltségeit a nemességnek, a fennálló közmunkákra bizonyos számú napi munkát és költségét a contributionalis fundusnak, ugyancsak a deperditaknak kívánatos pénzbeli megváltását, a rabtartást elvállalni. Ha azonban nem menne mégis és szóba jönne a jobbágytelkeken lakó nemesek dolga, vagy másképp a közmunka, igen jó, sőt elkerülhetetlen volna mintegy urbariumot csinálni a vármegye dolgára is. Maximumot határozni meg, melynél több munkát egy sessióra a vármegye ne vethessen és supererogálni ne lehessen. Pénzadót in domestica szinte maximu-

¹ A te humanitásodnak és az amerikai principiumoknak összhangzásában csak némi materiális törvények is már csakugyan Isten és ember előtt mellőzhetetlenebbeknek látszanak.

mot kellene határozni. A reluitiót bizonyos esetben a parasztnak, minden esetben a nemesnek megengedni.» Mindezekre főleg az elv elfogadását sürgeti a vármegyében, a részletek megállapítását a körülményektől teszi függővé.

Az első per excerpta készült törvényjavaslat «a jobbágyi telkeket használó nemesek terheiről készült törvényjavaslat volt, melyet Bezerédj az 1835 október 13-iki országos ülésen elsősorban azért ellenzett, mert az adórendszerrel együttes tárgyalását tartotta célszerűnek. Nem is látja olyan égetően szükségesnek e javaslat tárgyalását, mert «vagynak adóbeli állapotunkban több más tárgyak, melyek az orvoslást nem csak a haza közérdekében, de magának a szegény adózó népnek könnyebbségére, emelésére, javára nézve, még talán inkább is sürgősbben kívánják». Azt javasolja tehát, hogy ezen javaslat «azon adóbeli és biztossági tárgyakkal, melyeket a köztapasztalás és kívánság igen is nyilván kijelöl és sürget», együtt tárgyalassék. Tolna vármegye azonban kijelenti, hogy a mennyiben a közjövödelmek elégtelensége nyilvánvalóvá válnék s ezek magyar célokra fordíthatnának, hajlandók «saját értékekkel is járulni a haza szükségének fedezésére, állapotjának előmozdítására». Ezt a javaslatot azonban külön nem hajlandók a tervezett módon elfogadni, mert «csak a szegény sorsát érdekelné a tehetősebb kimelésével». Ha mégis keresztülmenne a javaslat, legalább annyi módosítást sürget, hogy a már jobbágytelket bíró nemességre tegyenek kivételt s ez osztályt ne terheljék adóval.

Bezerédj ez állásfoglalása nem szabadelvű, de nem a saját lelkéből fakadt, hanem vármegyei utasításokon alapult, a melyek ismételten tiltakoztak a nemesség megadóztatása ellen. Az 1833 november 18-iki közgyűlésen is élénken tiltakozott a tolnamegyei nemesség ez elv elfogadása ellen s utasítást küldöttek Pozsonyba, melyben kijelentik, hogy «a nemesi szabadságokba és kiváltságokba ütközik, a megyénkbenszakadatlanul dívó szokáshoz még és leginkább azon szegényebb atyánkfainak, kiket a sors job-

bágytelkekre szorított, ezeknek jövődő szerzését efféle terhekkel nehezíti és kiket e szerint kettős súly, a felkelés kötelessége és közadózás nyomja.»¹

Halasztó indítványának elvetése után Bezerédj részt vesz a törvényjavaslat érdemleges tárgyalásában s az 1835 október 16-iki országos ülésen a jobbágytelken lakó nemességnek a katonaság élelmezési terheihez való hozzájárulása tárgyában szólal fel. A katonai élelmezést az ország legsúlyosabb bajának tartja, melyet orvosolni kell. Czáfolja azon balhiedelmet, mintha a kormány pénzügyi politikáját megzavarhatná az országgyűlés adó-megtagadása, mert «az indirecte adó a kormány kezében van és a közjövedelem sok más bő kútforrásaiból valódi befolyásunk nélkül bizonyára meríthet». A kormány szempontjából sem kifogástalan a mai katonatartási rendszer, mert nehezíti a katonaság elhelyezését s kezelése is terhes. Javasolja tehát, hogy a katonatartási rendszer megváltoztatása tárgyában tegyenek lépéseket.

Ugyanezen törvényjavaslat tárgyalása alatt az 1835 október 26-iki országos ülésen nyomatékosan hangoztatja, hogy Tolna vármegye nincs a jobbágytelken lakó nemesség megadóztatása mellett, ha azonban mégis kimondják az elvet, akkor az «ne csak a helységi, hanem a pusztai birtokot is érje», azon «a pusztákban levő elhagyott jobbágyhelyek is ezen törvény alá essenek». Azt javasolja végül, hogy jobbágytelkül az vétessék, a mely 1764-ben jobbágy kezén volt.

Ez a törvényjavaslat valósággal törvénynyé lett s Bezerédj óriási jelentőséget tulajdonított elfogadásának, a mint az 1836 április 18-án Csapóhoz intézett leveléből kitűnik, a hol a következőket írja: «A tapasztalás csakhamar megmutatandja, mit nyert maga az úrbéritül adó alá jövődő nemes és mit a vármegyék, mit az ország. Azt hiszem, hogy hatásában az angol reformbill következéseivel — bár indirecte — fog mérkőzhetni ezen

¹ Tolna vármegye levéltára.

törvény». E kijelentésből kitetszik, hogy Bezerédj lelkében nem volt a nemesek megadóztatása ellen s csupán a vármegye parancs-zavának engedelmeskedett, a mikor a megadóztatás ellen nyilatkozott. Nem ez volt azonban követtársának, Jeszenszkynek a

79. FERDINÁND.

felfogása, a ki 1835 október 21-én így ír Csapónak: «Meg kell vallanom, hogy nagy kérdés előttem, vajjon a jobbágytelkeken létező nemes emberek adóztatása ősi alkotmányunk szellemében igazságos-e». S ugyanígy ír 1835 december 13-án is: «A földesurak jövedelmét csorbítottuk, nemestársainkat adó alá hoztuk és a mit könnyítettünk ez által az adózokon, azt az új

porták elnyelik.» Erős aggodalmai vannak ezek miatt s tövises koszorúkat emleget, a melyekben azonban nem volt része, mert a kormány aranykoszorút juttatott helyette.

A következő per excerpta tárgyalta törvényjavaslat az arányosítási perről szólott s az 1835 október 22-iki országos ülésben került először megvitatás alá. Bezerédj mindjárt az első tárgyalás alkalmával felszólal s megtámadja azon tervezett intézkedést, hogy az arányosítási perben az elévülés kizárassék. Indoka az, hogy «a birtoki biztosságot és a tulajdoni igazakat tetemesen sértené és zavarná, ha minden compossessoratusban a jelen békés birtok egyszerre határnélküli kutatásoknak, kereseteknek mintegy tárgyaúl tüzetnék ki és sok százados, jólelkű birtok és szerzeményben a nem gyengébb tulajdon, mint mely sok más vagyonra nézve létez, mégis egyszerre eltörültetnék».

Ez elv kimondása veszélyeztetné szerinte az egész törvényjavaslat célját, mert «mindenki tartván az ily következésű vállalattól, kerülné a proportionalis pert». Indítványának védelmére ismételten kénytelen felszólalni s rámutatni, hogy az indítványa ellen történt felszólalások minden elévülést elleneznek, már pedig az elévülés hazai törvényeinkben elfogadott jogcím, csupán az arányosítási perben terveznek kivételt. Kitar álláspontja mellett, mert a törvényjavaslat «a szegényebb birtokosok ellen fogna fordulni és a tehetösebb, ki inkább el van látva és jobban fog a perben élni tudni archivumbeli segéd-eszközökkel», nem fogja érezni rossz következményeit.

Az 1835 október 26-iki országos ülésen melegen szól a mellett, hogy az arányosítás előtti állapotról hiteles térkép készüljön, nem «egyész fél külön kívánsága szerint», hanem a bíróság hitelesítésével. Törvény által kell biztosítani, hogy «közös költségen kelljen minden proportionalis perben ily földabroszt készíttetni», mert ellenkező esetben az arányosítási per nem lenne megindítható.

A legelő felosztása érdekében szól az 1835 október 24-iki országos ülésen s különösen azon tételt támadja, mintha haszna-

vehetetlen földek is volnának. «A tudatlanság, a tunyaság, a zavar, a legjobb telekből is nem nagy hasznot szed; a szorgalom és okos felfogás ellenben meggyőzi az akadályokat és a sivatagot is termékenyíti és megczáfolja azon előítéleteket, melyek a szikes föld és tudja Isten micsoda földre nézve létezhetnek.» A közös haszonvételek felosztását a szegény nemesség érdekében sürgeti, mert itt beigazolást nyert azon mondás, hogy «nem jó nagy úrral egy tából cseresnyét enni».

Mint hogy a közös birtok felosztását sokan éppen a szegény nemesség érdekében ellenezték, Bezerédj kénytelen ismételt felszólalni s megczáfolni e felfogást. «A közös birtok használásának jelenleg divó rendszere és gyakorlata mellett ragadt a nemességnek legnagyobb részére a szegény nevezet» s ha tovább is így maradnak a dolgok, «tsak majd egyszerre azt vesszük észre, hogy *volt* a kis nemesi birtok». Helyes közgazdasági érzékkel mutat rá azon befolyásra, melyet a nagy vagyon a kisebb vagyonra gyakorol s a mely befolyás a közös birtokban még erősebben érvényesül. A szegény nemesség őszinte barátjának vallja magát s ez osztály «jóllétét, szerencsését nem tsak donationalis jussok arany álmaiban, nem tsak pergamentumokban, de egy kis valóságban is kívánja létesíteni». Módot kíván nyújtani a kisenemességnek, hogy szorgalom és okosság alapján gyarapodhassék s a helyett, hogy «a közös zavarban aljasodjék, ha kitsinyenként is, iparkodása által feljebb-feljebb emelhesse magát». Bezerédj itt ugyanazon elveket vallja, melyek a jobbagy-kérdésben irányították s ez a földbirtokpolitika az, mely ma is a leghelytállóbb s mely a gondolkozó nemzetgazdák eszménye.

IX.

Bezerédj azon politikusok sorába tartozott, a kik komoly hivatással birtak a politikai pályára. Megtaláljuk benne a hivatásához szükséges tudományos készültséget, gyakorlati tapasztalatokat, szónoki erőt és bölcs önmérsékletet.

Bezerédjt mint törvényhozót nem tudta eddig megfelelően méltányolni az irodalom, pedig éppen e téren volt legnagyobb, mert kevés egykorú magyar államférfit ismerünk, kinek a modern alkotmányosság s a szabadelvű reformok iránt hozzá hasonló érzéke lett volna, s ki politikai pályáján «az örök előlépést» tartotta volna hozzá hasonlóan legfőbb eszményének.¹

Ismerte pályatársait, megértette törekvéseiket s erejéhez mérten törekedett a közöttük fennálló ellentéteket megszüntetni.² Deákban a logikus gondolkodást s az eszmények iránti lelkesedést tisztelte.³ Pázmándyban a magasabb szempontok hiányát kifogásolta. Beniczky tudományos készültségét nagyra becsülte, de hibáztatta tartózkodó modorát. Wesselényi nagy eszét és szónoki képességeit elismerte, de felrótta nehézkes cselekvés módját. Úgy látszik, Széchenyi állott előtte a legmagasabban, ámbar a «Hitel»-ben előadott nézeteivel nem értett mindenben egyet. Különösen azt becsülte nagyra benne, hogy «jövendőre ébresztéssel az álomnak véget vet és életre hozza az embert», minek következtében «igen sokat s legtöbbet fog használni.⁴

Széchenyinek Tolna vármegyében általában nagy tekintélye volt, lelkes hazafinak tartották,⁵ ki «a nemzeti előmenetelre már is sokat tudott létre hozni s kinek áltható s teremtő szelleme által a közügyek szerencsésen sikerülnek» s e felfogásban osztozott Bezerédj is. Széchenyi is rokonszenvvel viseltetett Bezerédj egyénisége és működése iránt, a mint ez 1834 augusztus 5-én hozzá intézett leveléből kitűnik, hol a következőket írja: «Barátom, higgyed, becsülöd és tisztelöd vagyok, a

¹ 1833 január 9-iki levele Sztankovánszkyhoz.

² 1835 április havában írja feleségének: «Entre les députés il y a des appréhensions, des scissions, des contradictions entre des collègues — des soupçons — aussi des apostasies claires — que sais je. Notre petit nombre ne vas pas en croissant — mais les fideles s'affermissent et se resserrent».

³ 1836 február 11-én feleségéhez intézett levelében: «C'est un homme bien estimable et une tete bien organisée pour la pratique de la vie et capable d'élévation».

⁴ 1833 február 13-i levele Sztankovánszkyhoz.

⁵ 1835 november 23-án kelt követi utasítás. Tolna vármegye levéltára.

mit az által is megmutatok, hogy anyaföldünk haszna iránt segédnek, bajtársnak őszinteséggel szólítlak fel».¹

Különösen rokonszenvvel ragaszkodott Bezerédj Nagy Pálhoz, kinek különcködését agglégényi állapotával mentette.² E rokonszenv a rokoni kapcsolaton kívül a jobbagység ügye iránti

*Barátom, Kérel kavarak lehet
jöj ma 5 2 7 közt hozzáim*

Széchenyi

Jannar 31 1836

Erőss

8. SZÉCHENYI LEVELE BEZERÉDJHEZ.

közös érdeklődésükre vezető vissza, a mely téren Kölcsey is nyiltan Nagy Pált vallotta mesterének.³ E tény azonban nem

¹ Majláth: Széchenyi István levelei I. k., 456. l.

² 1835 január 16-án feleségéhez intézett levelében: «Je l'aime plus qu'auparavant, il y a beaucoup de bien en lui, mais verpuscht. Oh que c'est dommage: une femme semblable à mon Amélie aurait pu rendre cet homme bien heureux et d'une grande utilité pour beaucoup de monde.»

³ 1835 február 12-én írja Bezerédj Sztankovánszkynek a Kölcseyt búcsúztató ünnepi lakomáról: «Szép volt és szívreható, midőn Nagy Pálra köszöntötte a poharat, egy pár jól talalt vonással irván le annak országgyűlési eljárását es kiemelvén, mikép ő emelte először szavát a szegény nép jussai és polgári állása mellett, es mesterének vallván őt t. i. Nagy Pált, ki az első szikrát gyújtotta benne, mely már egész életében égni fog.»

akadályozta meg Bezerédjt, hogy vitára ne keljen Nagy Pállal, mikor a modern haladás ügyét kellett vele szemben megvédelmezni. Tekintsük csak az országgyűlési tárgyalások nyilvános-

81. NAGY PÁL SZOBRA.

sága tárgyában Nagy Pállal az 1832 december 26-iki kerületi ülésen lefolyt vitáját, s nem tagadhatjuk meg Bezerédjtől a pálmát. Nagy Pál a külföld fejlettebb alkotmányos intézeteivel

s az innen támadt felvilágosodottabb közszellemmel magyarázta azt, hogy külföldön az országgyűlési tárgyalások nyilvánosságra hozatnak, Magyarországon azonban éppen alkotmányos intézményeink fejletlensége miatt nem tartotta kívánatosnak ugyanezt. Bezerédj ezzel szemben figyelmezteti a követeket, hogy külföldön kénytelen volt «a durva erőszak vérengző kezekkel» kicsikarni a nép eltírott jogait s ebből a magyar törvényhozásnak tanulni illik: «Emeljük a népet, hogy rázkódtatások nélkül juthassanak el oda, hova más nemzetek sok bajjal küzdve vérzivatarok után juthatának. Igyekezzünk mindenen előtt szelíd módok által nemzetünk bizodalmit megnyerni, melyre egy hathatós eszköz lesz az, ha részesévé tesszük némileg a nyilvánosság által tanácskozásainknak, melyek az ő jobblétére is vannak irányozva.» Bölcs politikai program ez, mely az országgyűlési tárgyalások nyilvánossá tételével, «minden szabad nemzet constitutiójának palládiumával» vezeti be a népet az alkotmányos életbe. Megismétli Bezerédj e nyilatkozatot az 1833 január 10-diki országos ülésen is, a hol a «constitutió-
nak alapjául» ugyancsak a «publicitast» hangoztatja. Nem alkalomszerű tehát az elv előtérbe helyezése nála, hanem politikai meggyőződésének következetes megnyilatkozása, a mely politikai meggyőződés a legmodernebb politikai irodalom ismeretén épült fel.

A politikai irodalomból különösen Bentham köti le figyelmét, kit országgyűlési beszédeiben ismételten idéz. De idézi magánleveleiben is, a mint ezt 1835 január 24-én feleségéhez intézett leveléből láthatjuk, ahol Bentham tanításaira hivatkozva mondja, hogy nem szabad elcsüggedni, ha a jelen megakadályoz terveink keresztülvitelében, hanem jobb időkre kell halasztanunk érvényre juttatásukat.¹ Bentham műveit tanulmányozza az országgyűlési tárgyalások alatt is, a mint ezt 1833 augusz-

¹ Nous oserons — comme dit notre bon ami Bentham — tirer une lettre de change a son temps plus éloigné, si le présent nous reste en dette, on nous prend même quelque chose.

tus 20-án Sztankovánszkyhoz intézett leveléből láthatjuk, a hol a következőket írja: «Most egy interesszans munkát olvasok, Bentham gondolatit Dumont Helvéta által fordítva és bővitve, a politikai gyülekezetek taktikájukról.»¹ Ugyanúgy ír 1835 folyamán feleségéhez intézett egyik kelet nélküli levelében is,² s ily módon a gyakorlati politikával bölcsen egyesíti az elméletben való haladást. A magyar reformkorszak államférfiaira általában nagy befolyást gyakorolt Bentham bölcelete, a mely minden állami és társadalmi intézményt azon szempontból vizsgálta, hogy előmozdítja-e a közboldogságot. Bentham minden állami és társadalmi intézményt kritika tárgyává tett, s ha az ész vagy a tapasztalat azt mutatta, hogy a közboldogságot nem mozdítja elő, az intézmény reformja mellett döntött. Az intézmény régisége vagy megszokottsága nem befolyásolták ítéletét, s ezzel az állami politika terén a szabadelvű irányzat kitünő eszközévé lett.³ Ugyanezt a felfogást megtaláljuk a Bezerédj politikájában, de elvitathatlanul érvényre jutott a Széchenyi politikai munkáiban is. Széchenyi eszménye különben is az angol állami élet volt, s az angol politikát a napoleoni háborúk befejezése után Bentham bölcelete irányította. Ez irányította az angol törvényhozás figyelmét az elnyomott néposztályok sorsára, s ez indította meg a gyakorlati emberszeretet nemes művét Angliában. A magyar reformkorszak államférfiai azonban csupán a jót veszik át Benthamtól s nem követik vakon a rendszerét. Bezerédj számára p. o. a természeti jogok is számottevők, s ebben a francia bölcselők hatása alatt áll, Bentham ezzel szemben nem veszi számba a természeti jogot, mert nála a jogot csupán a törvény adja meg. Bentham iskolája ezen kívül figyelmen kívül hagyja a gazdasági kérdéseket, míg a magyar reformkorszak államférfiai ezek iránt is nagy érdeklődést tanúsítanak.

¹ Eredeti czime: *Traité de la législation civile et pénale*. Trad. par Etienne Dumont. Paris, 1802.

² Je lis un ouvrage de Bentham sur les devoirs bien intéressant.

³ Blease: *A short history of English liberalism* 155. s. kk. ll.

Benthamon kívül más írók is lekötik a Bezerédj figyelmét. Az igazságügyi munkalat tárgyalása közben a tárgyalt anyagra vonatkozó szakmunkákat olvas s ily módon törekszik irodalmi színvonalon tartani magát. 1834 márczius 10-én írja Sztankovánszkynek, hogy Feuerbachot olvassa. Természetesen a nagy német büntetőjogászt, Feuerbach Jánost (1775—1833) érti alatta, kinek elrettentési elmélete az újkori büntetőjogra nagy befolyást gyakorolt. Bezerédjt emberszerető lelke vitte a büntetőjog tanulmányozására s mint törvényhozó is inkább érdeklődött a büntetőjogi, mint a magánjogi kérdések iránt.

A modern közgazdasági irodalmat is ismeri, gyakorlati ismeretein kívül innen meríti az országgyűlési beszédeiben megnyilvánuló közgazdasági tudását. Bizonyosságul szolgálhat erre 1835 áprilisában Csapóhoz intézett levele, melyben azon országgyűlési végzést bírálta, hogy «a felemelt só árábuli fundus a megyék közt in rata proportione consumptionis osztassék fel». Elkéseredéssel jegyzi meg a végzésre: «mit mondana Smith, Say etc., ha ezen végzést értenék.» A Smithre és Sayra való hivatkozás azt mutatja, hogy Bezerédj mindkét író műveit ismerte, s ezzel bizonyosságot szolgáltat arra, hogy a közgazdasági irodalomban jártas volt.

Gyakorlati közgazdasági felfogását Sztankovánszkyhoz intézett 1834 december 15-iki leveléből ismerhetjük meg, a hol jószágának tagosítására törekszik bírni s ez alkalommal kifejti előtte, hogy «sokszor éppen akár a föld rosszabb mineműsége, akár a fekvés bajos volta adja azon ingert a gazdaság igazi rationabilis, tudományos és iparkodó intézésére... Nem ott van a legjobb és leggyümölcsözőbb gazdálkodás, hol mintegy mannat terem vagy tejjel-mézzel foly, és a föld hajlása szerint talán egyenesen szájába az embernek. Certe industria, non gleba est földolog.»

Tudományos készségét igazolja politikai felfogásának mélysége, a mely országgyűlési beszédeiben nyilatkozik meg. Kitünő példa erre az 1833 június 30-diki kerületi ülésben tartott

beszéde, melyben a kötelező utasítások rendszerét védelmezte meg. Az utasításokban a nemzeti közvélemény megnyilvánulását látja, s minthogy az országgyűlés a nemzetet képviseli, természetesen ennek értelmében kell munkálkodnia. Majd rátér az utasításokat szerkesztő megyék politikai állására. A magyar vármegyék szervezetében magasfokú politikai fejlettséget lát, a mely más államokban még csupán a jövő eszménye. A megyei intézmény azonban csupán eszköz számára, mert az 1835 április 1-i ülésen kijelenti, hogyha a «nemzeti erőnek közcélokra concentrationalis hatását akadályozza», szerencsétlenségnek tartja. Véleménye szerint «oly nemzet, melynél a departementális rendszer s ennek következtében a kötelező instructiok is divatoznak, caeteris paribus a representativ systema felsőbb lépcsőjén áll, mint más». De nem is nyilvánulhat meg Magyarországon a közvélemény más úton, mint a kötelező utasítások útján. Nincs sajtószabadság, mely a közvélemény megnyilvánulására módot adhatna. Nincsenek népgyűléseink, melyek angol mintára a politikai élet központjait képezhetnék. «Egyetlen módja van hazánkban a közvélemény nyilatkozásának, úgymint a törvényhatóságok utasításai, ezekben szorul össze az egész publicitas és közszózat hatalma, mely a dolog természete szerint a nép azon osztályainak ügyét is felfogja, melyek közvetlen befolyással nem bírnak.» E beszédből kitűnik, hogy Bezerédj mélyen átértette politikai rendszerünk szellemét, s helyesen értékelte azt más politikai rendszerekkel szemben.

Bezerédj politikai készségét állambölcseleti felfogásának modern színezete is igazolja, a mely erősen áthatja beszédeit. Ez a felfogás a francia és angol iskola hatása alatt állott, mely a merev dogmatizmussal s a nehézkes rationalizmussal szemben a fejlődés szabadságát vitatta. Ez alapon védelmezi Bezerédj az 1833 július 4-diki országgyűlésen a stabilitas erősen hangoztatott principiumával szemben a törvényhozás szabadságát, melyet az állami szervezet életfeltételének tart.

Magyarországon szerinte a törvényhozás szabadsága mindig biztosítva volt s e szabadság az ország alaptörvényeire is kiterjed. Véleménye szerint — s itt látszik a francia hatás — minden alkotmány a természeti törvényen nyugszik, ez minden tételes törvény alapja. A természeti törvény hatását azonban «a polgári társaság pozitív szabályai s intézetei korlátozhatják, sőt szükségképpen korlátozzák is». Ezenkívül «a polgári társaság állapotjának kifejlődése, tökéletesedése s körülállásai szerint», a társadalmi osztályok természeti jogai különböző fokon lehetnek s így különböző mértékben is érvényesülhetnek, de a természeti jogok befolyását «a polgári viszonyokra» teljesen megszüntetni nem lehet. «Hazánkban is a természeti törvény pozitív szabályok s intézetek nélkül nem áll fenn. Hazánkban is, mint máshol, lépcsőnkint kell kifejleni a tökéletesedésnek, de hogy hazánk alkotmánya a hazafiak bármely részére nézve a természeti törvény-igazság életbe hozatását, kifejlődését kizárna», nem ismeri el.¹ E beszéd ismét azt igazolja, hogy Bezerédj az alkotmányi rendszerek megértésének legfőbb kellékeivel, fejlett jogbölcészeti érzékkel bírt, a mely lehetővé tette számára a tételes törvények helyes értékelését is.

Bezerédj lelke át van hatva eszményei igazától, melyeknek előbb utóbb érvényesülniök kell s ezért lelke egyensúlyát a viták hevében is megtudta őrizni. E meggyőződés eredményezte, hogy Bezerédj mérsékelt politikus maradt, a szenvedélyesebb vitáktól tartózkodott, csupán az eszményei iránti lelkesedés váltotta ki belőle azt a melegséget, mely egyéniségének egyik jellemvonása maradt. Nem egyéni gyengeség volt az, nem megalkuvás a körülményekkel, hanem a becsületos lélek nyugalma, a feltűnési vágy hiánya. E tulajdonsága különösen azért emelendő ki, mert az ellenzéki követek inkább szónokok, mint politikusok voltak, s a szónoki hev gyakorta ragadta őket a szenvedélyesség terére. «Uraim, Isten bizonyságom,

¹ Országgyűlési jegyzőkönyv. II. k., 61. l.

rosszul őrzitek a hazát, — mondja róluk Kőlcsey — tapsért szólotok, nem a magyar nemzetért, s míg a nyelv és ajak mozgása után hirt arattok, semmi tetre nem hevültök fel ott, hol való szükség volna rátok.» Vezérelve — melyet 1834 évi január 20-án Sztankovánszkyhoz intézett levelében juttat kifejezésre — a következő: «A sors és mások által utunkba vetett hibáknak helyrehozása levén úgysis majdnem egy főhivatala életünknek és ezzel a positiv jót, tökéletesedést és előmenetelt a legbiztosabban és tettelesen eszközöljük.»

Bezerédj nem abból a kategóriából való, melyet Kőlcsey megbélyegez. Kész igazát mindenkor és mindenkivel szemben megvédelmezni, de sohasem viszi a vitát a szenvedélyesség terére, mindenkor tárgyilagos marad. Nem a dicsőségért, hanem az ügyért szól, s lelkesedése nem szónoki fogás, hanem az ügy igaz szeretete. Ez magyarázza meg számunkra Bezerédj országgyűlési szerepét: az igazság érdekében a kormányval mindenkor kész harczra kelni, de a túlzásokkal szemben a bölcs mérsékletet képviseli. Bölcs mérsékletének meggyőző bizonyítékát adja a sorrendi vitában.

Az országgyűlés tárgyaiul a reformmunkálatokat tűzte ki a kormány s ebben eleget tett a közóhajtásnak. A reformmunkálatok tárgyalási sorrendjét illetőleg azonban ellentétek voltak a kormány és az ellenzék között, s ez ellentétek hosszas vitákra adtak alkalmat, melyek a tárgyalásokat késleltették. Az urbarialisták és commercialisták szálltak sikra egymással szemben s a harcz az ügy rovására ment, mert sem egyik, sem másik munkálat nem jutott dülőre. Midőn e miatt a királyi válaszirat szemrehányást tett a követeknek, Bezerédj az 1833 április 22-iki kerületi ülésen megvédelmezi az országgyűlés munkarendjét. Hivatkozik a végzett munkára, mely a reformmunkálatok alapját megveti, hivatkozik az elmúlt negyven esztendőre, mely alatt a kormány a kész reformmunkálatok napirendre tűzését elmulasztotta. A vádat tehát erélyesen elhárítja, s tagadhatatlan, hogy az igazság mellett szólott.

Nem ragaszkodik azonban mereven az ellenzék álláspontjához, hogy a sorrendben felvett első három reformmunka csak «junctim» terjeszthető fel királyi megerősítésre, hanem a kormánytól nyert kellő biztosíték ellenében kész ettől elállani, s 1833 április 23-án a kerületi ülésben ilyen értelemben szólal fel. A cél fontos előtte s nem ragaszkodik az eszközökhöz, nem a kormány megbuktatásán munkálkodik, hanem a nemzet érdekeit igyekszik megvédelmezni.

Az 1833 augusztus 21-iki országgyűlésen a királyi személyenkkel szemben az országgyűlési határozathozatal parlamentáris módját vitatja s e vitában nem csupán modern államférfiúi felfogásával tűnik ki, hanem a parlamentáris gyakorlatban való nagy jártasságot is mutat. A vitát Torna megye követe vetette fel. Kifogásolta a királyi személynök által követett gyakorlatot, hogy a törvényjavaslatok tárgyalása alkalmával a tanácskozás és határozathozatal között nem tett különbséget, hanem a határozatot külön szavazás nélkül a tanácskozás folyamán előadott vélemények alapján mondotta ki. Ez úton mindig az eredeti javaslat nyert többséget, holott szavazás esetén a javaslatot ellenző képviselők az utasításukhoz legközelebb álló javaslatokhoz csatlakozhattak volna s szavazatukkal azokat juttatták volna diadalra. Azt indítványozta tehát, hogy minden egyes javaslat sorsát szavazással döntsék el. A személynök természetesen ellenezte az indítványt, mert a tárgyalási ügyrend szabályozatlanságát a kormány politikája érdekében kitünően fel tudta használni, s mindig a kormány szándékának megfelelő eredeti javaslat mellett dönthetett.

A mint Bezerédj 1833 augusztus 20-án kelt, s Sztankovánszkyhoz intézett leveléből kitűnik, már az rossz hatást keltett, hogy a személynök a vitában korán állást foglalt s ezzel a követeket befolyásolta. Még rosszabb hatást keltett a vita bezárásánál követett módszere, a mikor is «az elszórt enuntiációkból való personális extractus és abstractio» irányítja. E gyakorlat ellen irányult a tornai indítvány.

A tornai indítványt a királyi személynőkkel szemben különösen Bezerédj védelmezte tiszteletteljes modorban, de nagy határozottsággal. Kimutatja, hogy «akkor fogja ki-ki leghelyesebben és biztosabban nyilatkoztathatni voksát, minekutána a tárgy meg vagyon vitatva és minden oldalról kifejlik». Álláspontjának védelmére hivatkozik más nemzetek példájára, a hol az országgyűlési reglementnek szorosabb határozottsága a kérdést már régen eldöntötte. Ez úton a követek utasításaiknak is jobban meg fognak felelhetni, mert «ha a követ instructiójának tartalmát egész meg nem nyeri, küldőinek szándékát jobban fogja eszközölni, ha azzal mégis legjobban egyező módot segíti elő, mintha az azzal teljesen ellenkező résznek engedni a győzedelmet».

A személynök ez érveléssel szemben nagyon gyöngén védekezett, midőn időszerűtlennek jelentette ki Bezerédj szándékát, hogy «a külföldi reglementeket mindjárt most divatba hozzák», s az egész kérdést az országgyűlés szervezetének rendszeres tárgyalására halasztotta. A modern parlamentarizmus iránt sem a személynöknek, sem a követek többségének nem volt érzékük, s Bezerédj kénytelen volt ugyanazon az ülésen ismételtén megvédelmezni álláspontját. Kifogástalan érveléssel bizonyítja, hogy «csak az absoluta majoritást lehet többségnek mondani, a mi pedig nem absoluta majoritas, az minoritas». Következésképpen, ha «csak azt nem akarjuk megállapítani, hogy minoritas hozhasson törvényt, nem tagadhatjuk, hogy absoluta majoritas kell országgyűlési végzésre».

Czáfolja a személynök azon állítását is, hogy a magyar parlamenti rendszerrel ellenkező új ügyrend megállapításáról volna szó, mert csak a szavazás határozottabb formába öntését kívánják, a mint az számos esetben eddig is gyakorlatban volt. A személynök ez érvek ellenére is fenntartotta álláspontját s Bezerédj felfogásában «idegen elveket» mutat ki, melyek «nálunk sohasem, de másutt is nehezen divatoznak». Hogy mennyire téves volt a személynök álláspontja, azt a parlamen-

tárizmus történetének ismerői előtt nem kell külön hangoztatni, de nem is a parlamentárizmus, hanem a kormánypolitika irányította a követek többségének állásfoglalását, s így Bezerédj és a szabadelvű követek küzdelme eredménytelen maradt. Az azonban kitűnik e vitából, hogy a magyar követek között a modern parlamentárizmus elve nem volt ismeretlen ez időben, s érvényesülését a kormány akasztotta meg.

Ugyanilyen értelemben szólal fel az 1833 augusztus 26-iki országos ülésen is, a mikor ismételtan azon cél vezeti állásfoglalásában, hogy «a nemzet e részben való igaza és hatása minden kétes homálytól ment és minél inkább biztosítva legyen». Nem vonja kétségbe az elnöklő személynök jóhiszeműségét, de «igen könnyen lehet oly eset, hogy minden figyelem s belátás mellett az előadások sommájának felfogása nem felel egészen meg» s ezért a szavazásnak kell döntenit a végzéseknél. Ez ismételt ügyrendi viták elvonták ugyan a figyelmet a tulajdonképpeni tárgytól, a parlamentárizmus érdekében azonban jó hatásuk volt, mert a tárgyalásokat vezető személynököt nagyobb gondosságra készítették s a követek között is jobban elterjesztették a modern parlamentárizmus szellemét.

A személynökkel más esetben is volt összeütközése Bezerédjnek, s álláspontját ez alkalommal is rendületlenül fenntartotta. Mint országgyűlési censor kifogásolta a napló azon kifejezését, hogy a dunai bizottságba a személynök tagokat nevezett ki, mert feljegyzései szerint csupán kijelölés történt. Ez okból nem volt hajlandó a naplót hitelesíteni s 1835 márczius 12-én Sztankovánszkyhoz intézett levelében kijelenti, hogy neki «kellemetlen, de kétségkívül ezért a kötelességet félretenni nem lehet».

Megvédelmezi az 1834 május 10-iki országos ülésben az országgyűlési szólásszabadságot a kormány ellen, a mikor Balogh János barsi követ beszéde miatt rosszaló leiratot intéz az országgyűléshez. A rosszalásban Bezerédj ítéletet lát s meghallgatás nélkül véleménye szerint ítéletet mondani nem

szabad. De különben is elhibázott az eljárás szerinte, mert a kormány nincs hivatva a bíraskodásra. Ha a rosszalás a jó rend fenntartása érdekében is történt, rossz az eszköz s a jó cél nem szentesíthet minden eszközt. A felhasznált eszköz az országgyűlés alkotmányos elvét sérti meg, s éltető lelkét

82. BALOGH JÁNOS.

semmisíti meg. A jó rend fenntartása az országgyűlés joga s e jog gyakorlására igyekszik befolyást gyakorolni a rosszaló leirat, mert «csak azé a hatalom, kinek utasításai szerint kell azzal élni s a ki e szerint él, az amannak csak eszköze». Megállapítja, hogy az országgyűlés független állású, tanácskozásaiba és végzéseibe a kormánynak más befolyása nem lehet, mint melyet az összehívás és felosztatás, a királyi előterjesztések és válasziratok által gyakorol. A kormány a törvényhozó

hatalom alatt áll, s az országgyűlési szólásszabadságot hatalmával nem befolyásolhatja. Ez elvek uralma nélkül az országgyűlés «organicus életének legbelsőbb lelke távozik el és nem volna akkor más e gyülekezet mint dicasterium, mely a kormánynak szándéka, utasítása szerint dolgát igen dicséretesen végezhetné, minden volna csak törvényhozó hatalom nem». Tagadhatatlan, hogy Bezerédj felfogása az országgyűlés szervezetéről magasfokú politikai érettséget árul el, s messze túlszárnyalta környezetét.

Ugyancsak a szólásszabadság érdekében szólal fel az 1835 július 30-iki kerületi ülésen, a mely alkalommal a kormány kérlelhetetlen ellenségeivel és szolgálatra kész híveivel szemben a bölcs mérsékletet képviseli. A szólásszabadságban az alkotmány életerejét szemléli, mely nélkül az alkotmány elpusztul. A szólásszabadság ügyében tervezett felirat elejtését fenntartásokkal hajlandó elfogadni, a nádori közbenjárásban pedig csupán azon esetben nyugodnék meg, ha ismerné a közbenjárás feltételeit. «Ha látni fogja, hogy a principiumoknak fenntartása, melyet sok érdemes követ letétel útján akar elérni, közbenjárás mellett is megtörténhetik, s ezen móddal még a pusztá theoriai óváson kívül más örvendetes resultatum is elérhetik, ehhez fog járulni.» Emlékezteti a többséget, hogy éljen mérsékletten győzelmével, mert az ellenzék nem oly gyenge, mint általában hiszik. Csak legyen ideje és alkalmá az országnak megfontolni, hogy életérdeke forog kérdésben s állítani meri, hogy a törvényhatóságok nem fogják legbecesebb kincsüket önként semmivé tenni. Emlékeztet 1822-re, a mikor a kormány az adót törvénytelen módon felemelte. Először csupán 8—9 megye állott a megtámadott nemzeti jogok mellett s néhány hónap alatt megkétszereződött e szám, egy év multán pedig az egész ország véleménye egy volt. Beszédét azon bölcs mondással fejezi be, hogy «bizzunk a nemzetben s ne vágjuk be magunk előtt a cselekvés ösvényét».

A mennyire mérsékelt az eljárásban, olyan határozott az

elvben. «Bármely árért nem adjuk oda, írja 1835 július 23-án Csapóhoz intézett levelében, minek polgári constitutionális állásunkra nézve ára nem is lehet. Vannak oly dolgok, melyekben nem lehet kérdezni, mi lesz a következés és csak a kötelesség kiáltó szava után lehet indulni.» Tudja jól, hogy a követek állásfoglalására a kormány az országgyűlés felosztatásával felelhet, «de hogyan lehessen annak mostani forma szerinti folytatását ugyanannak és a megyéknek principiuma, élete, valósága kockáztatásával, megsemmisítésével vásárolni». S e határozottságnak kétségtelen bizonyítékait szolgáltatja ez ügyben tanúsított további magaviselete.

Ugyancsak a szólásszabadság érdekében szólal fel az 1835 augusztus 1-i kerületi ülésben, a mikor is a túlzó kormánypártiak azon elméletét czáfolja, mintha a kormányt a sértett fél jogai illetnék meg a szólásszabadsági ügyben. Egyszerűen tagadja a hasonlatot: «Privátus ember perlekedjék bár s lépjen fel mint vádló: ebből még sem üldöztetés nem következik, sem életünk, szabadságunk, becsületünk veszélybe nem kerül s ez ellen nem kell garantia. De ha a kormány, mely a társaság czéljainak, a személy és vagyonbéli bátorság oltalmára van felállítva, oltalmazóbul megtámadóvá változván, kénye és tetszése szerint roppant hatalmának egész súlyával lép fel ellenünk: akkor vége van minden garantíának, melylyel constitutionalis országban a közhatalom ellen minden privátusnak bírni kell».

A kormány és pártja nagy kitartással védelmezték ez ügyben álláspontjukat, de végre is engedniök kellett annyiban, hogy 1835 október 31-én a Balogh elleni pert megszüntették. Wesselényi ügyében azonban nem engedtek, áldozatul kellett esnie.

A Wesselényi elleni per ügyében Bezerédj mérsékelt és józan magatartást tanúsított. Amint 1835 márczius 20-án Sztankovánszkyhoz intézett leveléből kiténik, Bezerédj azok közé tartozott, kik a nádori közbenjárást tartották a legczélra-

vezetőbbnek. Az ügy érdemével egyáltalán nem kívánt foglalkozni, hanem egyszerűen az ország érdekében sürgette a közbenjárást. Széchenyit szerette volna a tervnek megnyerni, s nélküle nem is bízott a sikerben. A közbenjárást nem is hivatalosan, hanem magánúton kérték volna Bezerédj terve szerint s arra hivatkoztak volna, hogy «közmegegyőzés szerint nem lehetnek rossz szándékai Wesselényinek» s «bármely rosszakaratú igyekezetek is a hű magyar nép közt amúgy is visszhangot, követést soha nem nyerhetnének». Bezerédj terve tehát megelőzte az országgyűlési tárgyalásokat s megelőzte az országgyűlésen felvetett hivatalos nádori közbenjárás tervét is. Minden nagyobb feltűnés nélkül szerette volna elsimitani az ügyet, a melynek kezdetben nem tulajdonított nagy jelentőséget. Ugyancsak a nádori közbenjárást sürgette az ügy országgyűlési tárgyalásai alatt is, a mint 1835 július 31-én Sztankovánszkyhoz intézett leveléből kiténik, de a szólás-szabadság elve mellett mindvégig hűségesen kitartott. Figyelmeztette az ellenkező véleményen levő követeket, hogy «vigyázzanak, lehetetlen, hogy a vármegyéknek igazi conscius szándékuk legyen ellenkezni ezen dologgal, mely életüket vágja le. Ha pillanatnyi ideig ellene nyilatkozik is, mit ők közvéleménynek hisznek, fel fog ébredni nemsokára az igazi».

Ugyancsak az úrbérisséggel kapcsolatos a másik szólás-szabadsági ügy, az országgyűlés vége felé felmerült békésmegyei sérelem. E vármegye a jobbágyok örökváltsága és személy- és vagyónbiztossága (úrbéri v. és VIII. cikkek) tárgyában pártoló körleveleket intézett a megyékhez, melyeket a kormány elfogott s Békésbe kormánybiztost küldött a mozgalom elnyomására. Ez ügy sérelem alakjában került az országgyűlés elé s heves vitákra adott alkalmat.

Bezerédj az 1835 november 7-iki kerületi ülésen a főrendekkel szemben védelmezte e sérelem jogosságát s szemükre vetette a főrendeknek, hogy céljuk elnyomni mindent, a mi szabadság. Kétségbe vonták a főrendek a vármegyék azon jogát, hogy

országgyűlési tárgyakkal foglalkozzanak, pedig e jog kétségtelen s Békés vármegyén kívül más megyék is háborítatlanul éltek s élnek vele. A kormány Békésen kívül más megyén nem akadt

83. BÁRÓ WESSELÉNYI MIKLÓS.

fenn, mivel «ezen megyék nem az v. és VIII. czikk mellett, hanem azok ellen irattak». A kormány előtt «érdemes cselekedet a nép ellen szólani, vétkes annak jussait védeni».

A főrendek törekvéseiről s a modern alkotmányos elvekkel szemben kifejtett ellenállásukról követi végjelentésében is meg-

emlékszik. Sajnálattal állapítja meg, hogy «e tárgyban az intézeteknek, melyeket a képviselők táblája a törvény és alkotmánynyal ellenkezőknek látott, el nem ismerésénél és a fennforgó igaznak óvásánál és ahhoz szoros és tetteges ragaszkodásnál egyebet nem hoznak az országgyűléséről». Az orvoslást a jövődőtől várja, a mikor az alkotmányos elvek majd érvényesülni fognak.

Ugyancsak a kormány ellen foglal állást az országgyűlési ifjak ügyében is, a mint 1834 augusztus 14-én Sztankovánszkyhoz intézett levelében olvashatjuk. Ártatlan dolgot lát egyesülésükben, melyet a kormány forradalmi mozgalomnak minősített. Kemény ítéletet mond e kormányzati ballépésre: «Ha Cervantesünk támadna máma, a szélmalmokkali háborúnak másik részét írhatná.»

A kormány s a főrendekkel szemben gyakorolt kíméletlen kritikája mellett az uralkodó iránt nem csupán őszinte tisztelettel, hanem meleg szeretettel is viseltetik. Nem országgyűlési beszédeiben, hanem magánleveleiben hozza ezt kifejezésre, a melyek őszinteségében kétkedni nem lehet. Ferencz király halálát 1835 márczius 2-án ilyen szellemben közli Csapóval, midőn ezeket írja: «Azon mély és szomorú érzést, mely elfog bennünket, nem akarom leírni: úgy is tudni s osztani fogod azt. Az Úr Isten nyugosztalja szegény öreg urunkat és engedjen nékie ott fenn is örömet népei boldogságában.» A modern politikus csupán a kormánynyal szemben gyakorol kritikát, az uralkodó személye minden kritikán felül áll számára.

Ezekben rajzolhatjuk meg Bezerédjnek, az államférfiúnak, politikusnak és embernek jellemét. Mint államférfiú a szabadelvű eszmék feltétlen híve, mint politikus bölcs önmérséklettel igyekszik eszményei megvalósítására, s mint ember szívének egész melegével munkálkodik a haladás s a magyarság érdekében. A haladás, a jövő az eszményei, melyek természetes eszközét a szabadelvű politikában találja s a bölcs politikusnak

teljes lelki erejére szüksége van, hogy a haladó eszmék háttérbe szorulása alkalmával lelkiismeretét megnyugtassa.¹

Vérbeli ideálista, a ki hisz az igazság diadalában s kit éppen azért javíthatatlan optimistának tartottak kortársai. Lelke túlgazdag eszményekben, szíve színültig telve szeretettel: ilyen lélekkel s ilyen szívvel csak ideálista és optimista lehetett. E lelki s szívbeli tulajdonságok mellett óriási tapasztalati tudása feltárta számára az élet nyomorúságait s az orvoslás eszközeit. Nem felszínesen, mélyükben ismerte a társadalmi és gazdasági bajokat s becsületes lelke parancsszavára orvosolni törekedett azokat. Orvosolni önzetlenül, sőt áldozatokkal, kitaróan s tiszteletreméltó bátorsággal. Innen eredt az a nagy szónoki hév, mely annyiszor elragadta s lelkének egész valóját ajkára vitte. Ilyen volt Bezerédj az 1832/36. évi országgyűlés alatt, a mikor Magyarország legjobbjai a magyarság jövőjét alapozták meg. Lehettek követársai között nagyobb tudású és nagyobb hatású egyéniségek, de tisztább lelkű és mélyebb meggyőződésű kevés.

IX.

BEZERÉDJ ÉS AZ ÚRBÉRI REFORMMUNKÁLAT.

XVIII. SZÁZAD folyamán a jobbágyvédelem elve mindinkább érvényre jutott állami politikánkban. Az állami gépezet fejlődése az állampolgárok teherviselési képességét erősebben igénybevette s az állami terheket viselő jobbágyosztály gazdasági helyzetét az állam érdekében javítani törekcszenek a változott viszonyokat megértő kormányok. A jobbágy azonban nem csupán az állami, hanem a földesúri terheket is viselte s az utóbbiak túltengése veszélyeztette az állam

¹ 1833 február. 13-án írja Sztankovánszkynak: Meg kell tanulnom, hogy csak practicum, practicum et praesens, quod habemus, etiamsi non ex omni parte bonum, novo, quod palpavimus manibus, minus sectandum, etiamsi melius videretur.

érdekeit, minek következtében a józan politika azt kívánta, hogy az úrbéri terhek szabályoztassanak.

Ez utóbbi szándék vezette Mária Terézia kormányát, midőn 1765-ben községenként összeíratta a jobbágyi telkeket és terheket, az összeírás alapján urbariumot vagyis az úrbéresek jogait és kötelességeit megállapító szabályzatot készíttetett s azt 1767 január 23-án életbe léptette. Mária Terézia kormányának reformtevékenységét e téren is a porosz állami politika irányította, a hol Nagy Frigyes 1764. évi jobbágy felszabadítási rendeletével indította meg azon intézkedések sorozatát, melyek a parasztság sorsának javítását s a mezőgazdaság megerősítését célozták.¹

A magyarországi urbarium vezérgondolata a jobbágytelkek minimumának s az úrbéri terhek maximumának megállapítása volt, biztosította a jobbágyok szabad költözési jogát, szabályozta az úriszékek eljárását s rendezte a községi közigazgatást. Nem alkotott tehát lényeges reformot: nem tette telektulajdonossá a jobbágyot, nem engedte meg az úrbéri terhek megválthatását, hanem egyszerűen megszilárdította a jobbágy gazdasági helyzetét jogi helyzetének megváltoztatása nélkül.²

II. József radikálisabb s éppen ezért ellenszenves korszakán kívül ez elvek irányították a kormány jobbágypolitikáját hosszú időn át, míg a szabadelvű áramlatok el nem separték a félrendszabályokat s a jobbágyság teljes felszabadítását ki nem vívták.

Az irodalom kétségekívül a francia irodalom és a forradalom hatása alatt már a XVIII. század végén az elnyomott jobbágyok védelmére kél és a jogegyenlőség elve alapján sürgeti felszabadításukat. Csak az irodalom nevezetesebb termékeit említjük meg. Gróf Batthyány Alajos «Ad amicam aurem» című munkájában 1790-ben a jobbágyság számára politikai jogokat sürget: szabad költözést, birtokszerzési és hivatalviselési jogot,

¹ Klein-Hattingen: Geschichte des deutschen Liberalismus 71. l.

² Csausánszky: Extractus synopticus benigni urbarii. Posonii, 1807. Pauly: Constitutio rei urbarialis regni Hungariae. Viennae, 1817.

az úri hatóság alóli felszabadítást s országgyűlési képviselőválasztási jogot; gazdasági helyzetük javítása érdekében pedig a jobbágyi állapotnak szabad egyezkedés útján megállapítandó földbérletté való átváltoztatását javasolja.¹

Hajnóczy József «Ratio proponendarum in comitiis legum» című kéziratos munkájában ugyancsak 1790-ben elismeri ugyan a magántulajdon sérthetetlenségét (*proprietas omnium mihi sacra est*), de birtokszerzési jogot követel a jobbágyság számára s az örökválság behozatalát javasolja. Hangoztatja a közteherviselés és a törvény előtti egyenlőség elvét, sürgeti a papi tized megváltását és a szabad költözési jogot. Mindezen elveket nyomtatásban megjelent munkáiban is ismétli s állambölcészeti érvekkel bőségesen indokolja.

Hasonlóan gondolkozik és ír Hajnóczy nemeslelkű és felvilágosodott pártfogója gróf Széchenyi Ferencz is, midőn 1791-ben az országgyűlés által kiküldött országos reformbizottságok feladatait programszerűen összeállítja. Olyan alkotmányt sürget, a mely 24 millió embernek szól s nem «csak 50–60 ezer familiák jussait védelmezi».² Ez az alkotmány azonban csupán a nemesi előjogok feláldozása árán teremthető meg s ha a nemesség az áldozatot vonakodnék meghozni, teljesen hiabavalók lesznek az országos bizottságok reformmunkálatai. Figyelmeztet a francia forradalom eseményeire, melyek a nép elnyomásának következményei. Különösen azt javasolja, hogy az adófizetési kötelezettség a nemességre is kiterjesztessék, hogy a jobbágy is szerezhessen tulajdont s viselhessen tisztségeket, egyszóval a jobbágyság politikai és gazdasági felszabadítása érdekében száll sikra.

Kizárólag a jobbágyság érdekeinek van szentelve Berzeviczy Gergely «De conditione et indole rusticorum» című 1804-ben kiadott munkája, mely az állambölcselet terét elhagyva, a gaz-

¹ Concha: Kilenczvenes évek reformeszmei 131. l. Ballagi: Politikai irodalom 326. l.

² Szabó László: Gróf Széchenyi család története II. 585. l.

dasági térre viszi át a jobbágykérdést s ezzel Széchenyi István hasonló irányú munkásságát előkészíti. Berzeviczy a szabad birtok és szabad munka elvét állítja fel s az ország gazdasági elmaradottságának okát abban találja, hogy hét millió lakos közül 325.000 nemesé a föld s ezzel szemben a jobbágyság viseli az összes közterheket, holott kiadásai jóval meghaladják jövedelmét. A gazdasági helyzethez hasonlóan elavultnak tartja a jobbágyság társadalmi helyzetét is s sürgeti a fokozatos felszabadítást.¹

Ez után hosszú szünet áll be irodalmunkban, melyet a közviszonyok bőségesen megmagyaráznak s csupán Széchenyi István fellépésével terelődik ismét a jobbágykérdés reformjára a közfigyelem.

Széchenyi István már «Hitel» című művében felhívja a figyelmet a jobbágyi állapotból származó fogyatkozásokra, melyek az ország gazdasági fejlődésének nyilvánvaló akadályai. Ilyennek tartja elsősorban a robotot, a mely a földesúr szempontjából értéktelenebb a bérmunkánál, a jobbágy szempontjából pedig a tehetségek elsorvadását eredményező teher. «Most a magyar paraszt szemeire sokszor vetett restségének oka, ha annak legbelsőbb velejére ereszkedünk, többnyire nem egyéb — ámbár mindenféle álorczat vesz magára — mint a bizonytalanság s gyarapodhatásáruul kétségbeesés.»² A dézsmára nézve pedig idézi Young mondását, hogy «a mezei gazdaság megrontására a dézsmánál sikeresbet kitalálni nem lehetett», mert «mennél többet természet a jobbágy, annál jobban büntettedik, annál többet kell adnia».³

Behatóbban foglalkozik a jobbágykérdéssel «Stadium» című munkájában, melyet előszavában mint legégetőbb problémát állít be: «Ítéletem szerint, ha mai létünket tekintjük, a főkérdés a birtoktalan nemesség s a szántóvető sorsa és azon relatiók körül

¹ Concha id. m. 239. l.

² Hitel 88. l.

³ Hitel 40. l.

forog, melyben ők a kormányhoz, vármegyéhez s az utolsók földesuraikhoz is állanak.»¹ Az előszó végén pedig a következőkben rajzolja meg a jövő képét: «Honunk minden lakosinak a nemzet sorába iktatása bizonyos életet terjesztend; 9 milliónak ezentúl is abbéli kirekesztése ellenben elkerülhetlen halált hozand anyaföldünkre. Ez lelkiismereti vallomásom!»²

A «Stadium» a korszerű reformok megvalósítására konkrét törvényjavaslatokat terjeszt az 1832. évi országgyűlés képviselői elé s e törvényjavaslatok a jobbágyság sorsára különös figyelmet fordítanak. A IV. törvényjavaslat tulajdonszerzési jogot biztosít minden állampolgár, tehát a nem nemesek számára is; a tulajdonszerzési jog pedig nem csupán a jobbágytelekre, hanem a földesúri birtokra is vonatkozik.³

Nem köti korlátokhoz e jogot, hanem teljesen szabad teret enged a földszerzési vágynak: «nem csak egy, két, három s a t. sessiót, mint annál sokan megállanak, de az urasági allokációs földekből is annyit, a mennyit akar». Igazságtalannak tartaná azon javaslatot, hogy «a magyar nemesség arra szoríttassék, hogy örök jussát ingyen s minden aequivalens nélkül áldozza fel s veszítse el», mert a tulajdont szentnek tartja. Ha azonban a magyar nemesség el akarja adni földbirtokát, meg kell engedni a nem nemesnek is a megszerzést, mert csupán

STADIUM

IRTA

GRÓF SZÉCHENYI ISTVÁN

1831-BEN

KIADTA

Z * * * *

1833-BEN

I. RÉSZ.

LIPCSEBEN, 1833

WIGAND OTTONAL

84. GRÓF SZÉCHENYI «STADIUM»-ÁNAK
CZÍMLAPJA.

¹ Stadium 37. l.

² Stadium 38. l.

³ Stadium 116.

ily módon válhatik a földbirtok valóságos tulajdonná, melylyel a tulajdonos teljesen szabadon rendelkezhetik. Nem a nem nemesek tulajdonszerzése tehát a cél, melynek megvalósításán fáradozik, hanem a nemesek tulajdonjogának teljes érvényesülése érdekében sürgeti a tulajdonszerzési jog kiterjesztését s ugyan ezen okból javasolja az ősiség eltörlését s a kincstári örökösödési jog megszüntetését is. Ez a Széchenyi utilitarista felfogása, melyet angol mesterétől vett át s a mely mint gyakorlati politikai eszköz a siker reményével biztatott a legkényesebb kérdések megoldásában is.

A jobbágyságot érintő javaslatok közül figyelemreméltó a «Stadium» azon pontja is, mely a törvény előtti egyenlőséget sürgeti, tehát megszünteti az úriszéket, a hol «bíró s alperes egy személy». Kilenc millió legázolt lakost akar e javaslat illető sorsra emelni, de nem egyszerre, hanem fokozatosan.¹ Egyelőre csupán az elv kimondását veszi programjába.

Azonos szellemű a közteherviselést illető reformjavaslata is, itt t. i. csupán a megyei és országgyűlési költségek közös viselését sürgeti, az állami terhekről nem nyilatkozik. A fokozatosság elve mellett nyilvánvaló azon törekvése, hogy az elvre helyezi a súlyt, a gyakorlatban mindig hajlandó megalkudni. Végző következtetése is a fokozatosság elvét hangoztatja s a fokozatosan életbeléptetett reformokból származott hasznot állítja előtérbe: «Alkotmányunkat vagy javítanunk s azt az idő szellemében szabnunk, vagy gazdaságtól, befolyástól, szerencsétől, nyugalomtól s biztosléttől búcsút vennünk kell.»

Széchenyinél határozottabb és gyakorlatibb Wesselényi, a ki teljesen a Széchenyi hatása alatt áll.³ A jobbágyság nyomorát eleven színekkel festi s nem habozik a robot és kilenczed megváltása ügyében konkrét javaslatokat tenni, a mit Széchenyi elmulaszt. Wesselényi a jobbági állapot mérlegeléséből indul

¹ Stadium 142. l.

² Stadium 255. l.

³ Balítéletekről 247. l.

ki s a felebaráti szeretet is ott szerepel motívumai között, Széchenyi ellenben csupán az ország és földesúr gazdasági helyzetét veszi figyelembe s e gazdasági helyzet javítása érdekében sürgeti a tulajdonszerzési jog kiterjesztését. Wesselényi tehát Széchenyivel szemben haladást képvisel s az államférfiú számítása mellett az emberi érzelmeknek is helyet enged.

Wesselényi előtt kétségtelen igazságképpen áll, hogy a jobbágytelek is a nemesség tulajdona, használatáért tehát a jobbágy bért fizetni tartozik, a bérfizetési mód tekintetében azonban megváltoztatandónak tartja a jelen állapotot.¹ Míg a jobbágy-ság gazdasági helyzetét illetőleg csupán az intézmények korszerűségét vitatja, addig a jobbágyok társadalmi állapotát egyenesen igazságtalannak mondja, a melyet feltétlenül meg kell szüntetni: «Minél több szabad jussokkal bíró tagokból áll egy nemzet, annál hatalmasabb. Igen csekély számtudás kell érteni azt, hogy minden tekintetben nagyobb szinte 10 millió, mint alig 300.000 szabad polgárból álló nemzet. Csak szabad ember s kinek van mit köszönjön polgári alkotmányunk, az kész annak védelmére.»²

A jobbágy-ság gazdasági helyzetének korszerűsítésére egész sereg javaslata van, melyek általában azon elvbe foglalhatók össze, hogy a jobbágyok haszonbérlői állapotát fenn lehet tartani, de a haszonbérfizetési módot meg kell változtatni, a jobbágyi rendszert valóságos haszonbérlői rendszerré kell tenni.³ A jelen rendszer tarthatatlanságának igazolására bemutatja a robotolási kényszer borzalmait: «Van visszás érzést szülő s botránkoztató abban, hogy valakinek lehessen mást, akarja, ne akarja ez, hetenkint egy vagy több napokon oly munkára, mire neki tetszik, hajtani s kényszeríteni.» Szembetűnő itt a Széchenyi és Wesselényi felfogása közötti ellentét: Széchenyi a robotmunka értéktelenségét állapítja meg a földesúr szempontjából,

¹ Balitéletekről 217. l.

² Balitéletekről 218. l.

³ Balitéletekről 223. l.

Wesselényi pedig a földesúri kényszerítő hatalomnak a jobbágyra való hatását emeli ki.

Ismételten hangoztatja, hogy «a birtoki jus szent, ebbe elgyedni bajos és nagyon kényes».¹ Ennek hangoztatása mellett azonban sürgeti a jobbágyi tartozások korszerű rendezését, a jobbágyi haszonvétel biztosítását s a tulajdonszerzési jog megadását. A tulajdonszerzési jogot illetően a jobbágyterhek megváltási módozatait az országgyűlés elhatározásától várja, de nemzeti szempontból korlátokat állít annyiban, hogy csupán magyaroknak engedi meg a tulajdonszerzést.

Ez irodalmi előkészítés előzi meg az 1832-36. évi országgyűlést, melyben Széchenyi és Wesselényi képviselik a fejlődés utolsó szakaszát: Széchenyi mint a gazdasági, Wesselényi mint a társadalmi reformok kifejezője.

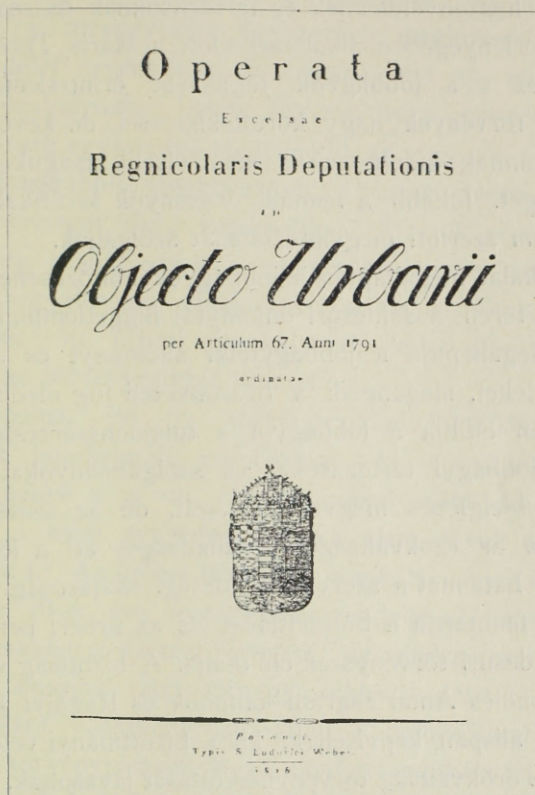
A magyar országgyűlések között az 1790-91. évi volt az első, mely a kor nagy kérdései iránt érzéket mutatott s a haladás ügyét szolgálta. Bizonyára részük van ebben az Európa nyugatán lejátszódott nagy eseményeknek, melyek hatása a legmagasabb körökig eljutott, a politikai irodalomban pedig kézzelfoghatóan megállapítható. Az 1790-91. évi országgyűlés különösen a jobbágyság szempontjából nagyérdekű, mert a Mária Terézia úrbéri alkotásait átvette és törvényesítette. Törvénybe iktatta a jobbágyok költözési szabadságát és ideiglenesen életbe léptette az úrbéri szabályzatot. Ez országgyűlés azonban nem csupán törvényes alkotásaival szolgálta az ország javát, hanem a nemzet jövő fejlődésére is korszakalkotó befolyást gyakorolt, mikor országos bizottságokat küldött ki, melyek az életbeléptetendő reformok előkészítésére voltak hivatva. Ezekhez a reformmunkálatokhoz nagy reményeket fűztek hazánk jobbjai s a jobbágyság is ezektől remélte sorsa jobbra fordulását. Azonban e remények II. Lipót király halálával szétfoszlottak s a várva-várt reformok évtizedeken át nem valósulhattak meg.² I. Ferencz király nem merte követni az elődje alatti

¹ Balitéletekről 234. l.

² Ballagi: Politikai irodalom története 757. l.

kormánypolitikát, nehogy reformok életbeléptetésével alattvalói-
ban kielégíthetetlen vágyakat ébreszsen s ezzel utat nyisson a
forradalom éltető szellemének, a közelgőletlenségnek.

Az 1790 91. évi országgyűlés 67. cikkével kiküldött orszá-
gos bizottságok közül az úrbéri bizottság 1791 augusztus 12-én

85. AZ «OPERATA IN OBJECTO URBARIALI» CZÍMLAPJA.

kezdte meg működését Pesten gróf Zichy Ferencz elnöklete
alatt s 1793 márczius 28-án fejezte be tanácskozásait, a melyek
eredményei nyomtatásban csupán az 1825/27. évi országgyűlés
rendeletére adattak ki.¹ A bizottság álláspontja az volt, hogy
a jobbágykérdés törvényes szabályozására egyedül az ország-

¹ Operata regnicolaris deputationis in obiecto urbariali per articulum 67 anni 1791
ordinatae.

gyűlés hivatott s Mária Terézia úrbéri rendelete átmeneti intézkedés,¹ mely az ország alaptörvényeivel összhangba hozva állandósítandó. Ez utóbbi cél megvalósítását tekintette a bizottság legfőbb feladatának s így nagy reformokkal nem bízott. A bizottsági munkát a jobbágyok személyes szabadságának, a jobbágyi haszonvételeknek és tartozásoknak összes kérdéseit felelte, de lényegében alkalmazkodott a Mária Terézia úrbéri rendeletéhez s a jobbágyok jogállását érintetlenül hagyta. A javasolt törvények nagy körültekintéssel, de kevés rendszereséggel vannak kidolgozva s nem viselik magukon az igazi reformjelleget. Inkább a fennálló viszonyok kodifikálását, mint a korszellem szerinti megváltoztatását szolgálják.

A munkát megállapítja a jobbágyok költözésének előfeltételeit s e téren a földesúri önkénytől függetleníteni törekszik azokat.² Megállapítja a jobbágytelki állományt és a jobbágyi haszonvételeket, megengedi a haszonvételi jog eladhatását, de határozottan eltiltja a jobbágyot a tulajdonszerzéstől. Szabályozza a jobbágyi tartozásokat és szolgálmányokat, megállapítja azok ideiglenes megválthatóságát, de az ösiségre hivatkozva tiltja az örökváltságot. Szabadságot ad a földesúrnak, hogy bírói hatalmát a szervezett községi elöljáróságra átruházhassa, de fenntartja a botbüntetést és az úrbéri pereket kizárólag a földesúri törvényszék elé utalja. A bizottság szabadelvű elemeit Mandics Antal zágrábi kanonok és Ragályi József borsodmegyei alispán képviselték, kik a bizottmányi véleménynyel szemben az örökváltság törvénybeiktatását javasolták, de kisebbségben maradtak s felfogásuk csupán évtizedek múlva diadalmaskodott.

Az 1790/91. évi 35. törvényczikk Mária Terézia úrbéri rendeletét csupán ideiglenes érvénynyel ruházta fel s a legközelebbi országgyűlés feladatává tette az úrbériség végleges rendezését. Ugyancsak a legközelebbi országgyűlés feladata lett

¹ Az 1790/91. évi 35. törvényczikken alapuló felfogás.

² Itt is az 1790/91. évi 35. törvényczikk rendelkezése volt az irányadó.

volna az 1790/91. évi 67. törvénycikk értelmében készült reformmunkálatok letárgyalása, a melyek sorába az úrbéri munkálat is tartozott. Valóságos reformországgyűlés lehetett volna tehát az 1792. évi, ha a trónváltozás és a külpolitikai események más irányba nem térítik a kormányt. Így azonban az 1792. évi 13. törvénycikk egyszerűen meghosszabbította az úrbéri rendelet érvényét s az 1790/91. évi 35. mintájára az úriszéket szabályozta. Innen kezdve négy évtizeden át az országgyűlések egyszerűen megismétlik az 1792. évi 13. törvénycikk meghosszabbító rendelkezését¹ s csupán elvétve foglalkoznak az úrbériséget illető kérdésekkel.² Érezték azonban, hogy az úrbériség szabályozása a legégetőbb kérdés, mert a többi munkálat tárgyalásának elhalasztásával csupán általánosságban foglalkoznak,³ az úrbéri munkálatnak pedig minden országgyűlés külön törvénycíkket szentel.

Az 1790/91. évi 67. törvénycíkkal kiküldött országos bizottságok munkálatait az 1825/27. évi országgyűlés tűzte újból napirendre s a VIII. törvénycíkkal újabb bizottságokat küldött ki a több évtizedes heverés alatt elavult munkálatok átdolgozására.⁴ Az úrbéri bizottság munkálata, melynek kinyomatását az 1830. évi országgyűlés rendelte el, lényegében az eredeti munkálattal azonos tartalmú, de rendszeresebb és áttekinthetőbb amannál. Hét törvénycikkbe foglalja az úrbériség szabályozására vonatkozó javaslatait s indokolással is ellátja azokat. E törvényjavaslatok az eredeti munkálattal szemben határozottan haladást képviselnek, igyekeznek azonban a földesúr érdekeit előtérbe helyezni. Így mindjárt az első javaslat, mely a jobbágyok költözési jogát szabályozza, az eredeti mun-

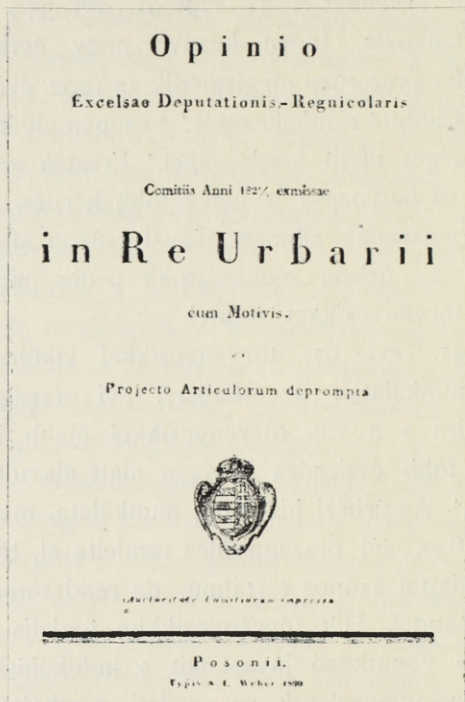
¹ 1796. évi 3., 1802. évi 6., 1805. évi 3., 1807. évi 3., 1808. évi 9., 1812. évi 3., 1825/27. évi 10. és 1830. évi 14. törvénycikk.

² Az 1802. évi 6. törvénycikk szabályozza a jobbágyi tartozások beszédési módját, a 26. törvénycikk a nem nemesek perriteli képességét s a 24. törvénycikk a vadászati jogot.

³ Az 1805. évi 8., 1807. évi 32. és 1808. évi 10. törvénycikk.

⁴ *Opinio deputationis regnicolaris e comitiis anni 1825/27. exmissae in re urbana cum motivis et proiecto articulorum deprompta.*

kálattal ellentétben elsősorban a földesúrtól teszi függővé az elbocsátást. Átveszi az eredeti javaslatból a jobbági haszonvétel eladhatásának megengedését, de az ily módon megszerzhető telkek számát a községbeli összes jobbágytelkek száma arányában korlátozza. E korlátozó intézkedés ellen a bizottság egyik része különvéleményt jelentett be, de, a mint látni fogjuk,

86. AZ "OPINIO IN RE URBARIALI" CZÍMLAPJA.

az országgyűlés is a bizottsági javaslat értelmében határozott. A jobbágy gazdasági helyzetének javítása érdekében megengedi a legelők elkülönzését, a mit az eredeti munkálatban még nem találunk meg. Határozottan haladást képvisel a jobbágyterhek szabályozása terén, mert megengedi az örökváltságot, a mi az eredeti munkálatból hiányzott. A községi előljáróság hatáskörét azonban megszorítja, mert igazságszolgáltatási hatalmat az eredeti munkálattal szemben nem ruház rá.

Az 1832/36. évi országgyűlés a magyar jobbágyság történetében új korszakot nyit meg. Az irodalom jobbágyvédő törekvéseinek nem volt gyakorlati eredményük, az országgyűlések nem alkottak e téren számottevő reformokat. A jobbágyság magna chartája az 1832/36. évi országgyűlésig a Mária Terézia 1767. évi úrbéri rendelete volt, melynek értékét még e korban is megbecsülte az irodalom.¹

Ez a rendelet régen nem volt már korszerű, a mikor még mindig érvényben volt. A jobbágy nem szerezhett földtulajdont, csupán haszonélvezet illetve meg s e haszonélvezet ellenében viselnie kellett az állami és földesúri terheket, melyek eredményesebb munkára képtelenné tették. Társadalmi helyzete pedig olyan volt, hogy az elnyomást lépten nyomon éreznie kellett. E bajokon kívánt segíteni az 1832—36. évi országgyűlés s ezzel a magyar országgyűlések történetében emlékeztessé tette működését. A jobbágyság társadalmi helyzetét nem tudta gyökeresen megváltoztatni, az e téren fennálló előítéletekkel még nem tudott megküzdeni; de védelmet biztosított a jobbágyoknak a földesúri önkény ellen s ezzel gazdasági helyzetét megszilárdította, megindította a mezőgazdasági termelés korszerű fejlődését.

A követek között uralkodó szabadelvű irányzat a Széchenyi és Wesselényi hatása alatt állott, a jobbágykérdés megoldását ők készítették elő.² Széchenyi az irodalomban hangoztatott eszméit a gyakorlatban is felvetette s a «proprietas és az alkotmányi jogoknak az egész népre kiterjesztése» körül buzgólkodott.³ Széchenyi azonban a főrendiházban nem tudott eredményeket elérni s a követekkel nem tartott fenn állandó összeköttetést. A követek között Bezerédj volt a jobbágyfelszabadítás zászlóvivője s vele együtt haladt a szabadelvű követek lelkes serege. Bezerédj a jobbágyság őszinte barátja volt s leg-

¹ Pfähler: *Jus georgicum regni Hungariae*.

² Kőlcsey naplója 182. l.

³ Kőlcsey naplója 13. l.

főbb eszményeül a jobbágyság teljes felszabadítását tekintette, a minek megvalósítása érdekében dolgozott. Nem az emberbaráti szeretet volt csupán, a mely működésében irányította, hanem magasabb gazdasági és nemzeti szempontok, melyek hangoztatásában el nem lankad. Nem a jobbágyság szomorú sorsa az, a mely reformok sürgetésére készíti, hanem a jövő Magyarország nagysága és boldogsága, a melyet a jobbágyság felszabadítása nélkül nem tud elképzelni. Jobbágypolitikája a szabadelvű követekhez hasonlóan, kétségkívül a Széchenyi és Wesselényi hatása alatt állott, de a Széchenyi felfogásánál szilárdabb alapra van elhelyezve s Wesselényi felfogásánál rendszerezesebb. Ez a jobbágyvédő Bezerédj igazi egyénisége s ha szónoki heve egyszer s másszor érzelmi térre viszi, az nem szónoki mesterfogás, hanem az őszinte lélek megnyilvánulása, a mely gondolatait leplezetlenül feltárja.

Az 1832/36. évi országgyűlés volt végre hivatva arra, hogy azt a kilencz reformmunkálatot, melyek az 1791 : LXVII. t.-cz. alapján készültek, törvényerőre emelje. A királyi előterjesztések tényleg a reformmunkálatokat tüzték napirendre, de nem azon sorrendben, a mint ezt az 1825/27. és 1830 évi országgyűlések kívánták, mert az úrbéri munkálatot vették fel elsőnek. A nevezett országgyűlések végzései szerint viszont a kereskedelmi munkálatot kellett volna elsősorban tárgyalni, mely az ország rég óhajtott gazdasági felvirágoztatását lett volna hivatva szolgálni s csak azután az úrbéri munkálatot. Az ellenzék a sorrend e megváltoztatásában nem csupán az országgyűlési végzések mellőzését látta, hanem azt a titkos politikai célzatot, hogy a kereskedelmi munkálat, a melyhez annyi reményt fűzött a nemesség, le fog szorulni az országgyűlésről.¹ A kormány sorrendi javaslata ennek következtében a szabadelvű követek buzgólkodása ellenére is elbukott az 1832 deczemberi 27-iki kerületi ülésen s a rendek a kereskedelmi javaslat tárgyalását tették első helyre. Nehogy «azonban az udvar láttas-

¹ Ferenczy : Deák élete, I. k. 81. l.

sék liberalisnak, mert a feladásokat az urbarium kezdé s a nemesség a parasztok ellenségének»,¹ utóbb mégis engedtek álláspontjukból s csupán azt kötötték ki, hogy a kereskedelmi munkálattal együttesen terjesztessék szentesítés alá. A változás főleg a Wesselényi érdeme volt, a ki «reggeltől estig követtől követig járt s proselitákat keresett az urbarium elsőségére»², de része volt az urbarium diadalában a nádornak is, a ki figyelmeztette a követeket az 1764. évi esetre,³ a mikor az országgyűlés nem akarta az urbariumot tárgyalni s a kormány kénytelen volt absolutistikus módon rendelkezni.

Bezerédj már a sorrend megállapításának kérdésében egészen önálló felfogást tanusított, a mely mély belátásról és kitűnő gyakorlati érzékről tesz bizonyosságot. Felfogása szerint az úrbéri munkálatnak kell az első helyet biztosítani, mert a jobbágyság felszabadulásával a nemzet megerősödik s a megerősödött nemzet könnyebben fogja kivívni mindazon reformokat, melyek a közgazdaság emelése érdekében kívánatosak.⁴ Az igazságügyi munkálat első helyre tevését nem ellenezni Bezerédj, mert ennek tárgyalása alatt «az opiniók egyebekre nézve is conciliálódhatnának», de a közgazdasági munkálat elsőségét nem tartja szerencsés gondolatnak. Mikor aztán a junctim eszméje felszínre kerül, egészen megnyugszik, mert ezzel az ügyet is mentve látja s az időt rabló viták is befejezést nyerhetnek. Az úrbéri munkálat elsőségét t. i. Bezerédj szerint elsősorban gyakorlati politikai szempontok javasolják: «Arra nézve kívánatos az urbariumon kezdés, hogy az adózó lássa, hogy az ő sorsát legelől veszi orvoslás alá az ország». Tárgyi szempontból más volt a felfogása, mert már az országgyűlés előtt hangoztatta a

¹ Kőlcsey naplója 36. l.

² Kőlcsey naplója 38. l.

³ Kőlcsey naplója 57. l.

⁴ 1832 december 20-án Sztankovánszkyhoz intézett levelében: Csak az urbariale és juridicum legyen rendben, háromszorta könnyebben viszi ki a nemzet, a mit érdekei kívánnak. És nem lesz oly könnyen ellenezhető, ha a paraszt is igazi részese lesz a haza dolgának.

⁵ 1833 január 3-án Sztankovánszkyhoz intézett levelében.

vármegyében, hogy «nem az urbarialéban, hanem a contributionale commissariatcumban s commerciáléban kell és lehet a paraszton leginkább, legsikeresebben és igazságosabban könnyebbíteni, de a paraszt ezt nem látja mindenhol oly világosan által». ¹ Az említett gyakorlati szempont készíteti Bezerédjt arra, hogy szakitszon azon felfogással, melyet az országgyűlés előtt vallott.

Az úrbéri javaslat tárgyalását tehát az 1833 január 23-iki kerületi ülésen megkezdték a követek, de nem a kormány által óhajtott szellemben. A kormány t. i. az úrbéri törvény által csupán az ideiglenes helyzet állandósítását célozta, a szabadelvű nemesség előtt pedig magasabb cél, a jobbágyság teljes felszabadítása lebegett. ² Ez utóbbi irányban munkálkodtak a követek a kerületi üléseken s a szabadelvű irány szóvivői között jelentékeny szerepet vitt Bezerédj.

«Nagy kérdés adá elő magát — írja Kölcsey ³ — mert a mint a robotváltságról tétetik szó, vitatásba jött: bírhat-e a jobbágy sajátságai just a telekre nézve, hol lakik? és bírhat-e sajátságai just a nemesi javakra nézve, miket pénzen fogna megvenni? Ez a két nevezetes idea, mik a mi barbaricum glossariumunkban proprietas és capacitas névvel neveztetnek. A tusa nagy vala s tovább tartott egy napnál, de évszázados előítéleteket oly könnyen lerontani nem lehet.» Ebben a tusában Bezerédj vezető szerepet vitt s a szabadelvű eszmények mellett mindvégig kitartott. Mintha csak róla írta volna Kölcsey: ⁴ «A magot elvetjük s ki nem kél; újra vetünk s kikél, de fűben eltapodtatik; s ismét vetünk s nemcsak kikél, de fejet hány, s már-már érik, már-már sarló alá dül, midőn felleg támad s a jég elveri. A kislelkű ember összeharapja ajkait, kezeit egymásba ölti, kétségbeesik, többet nem vet s nem is arat soha. De a lankadatlan férfiú kezdeni s százszor újra kezdeni nem fárad el; s ha még nem

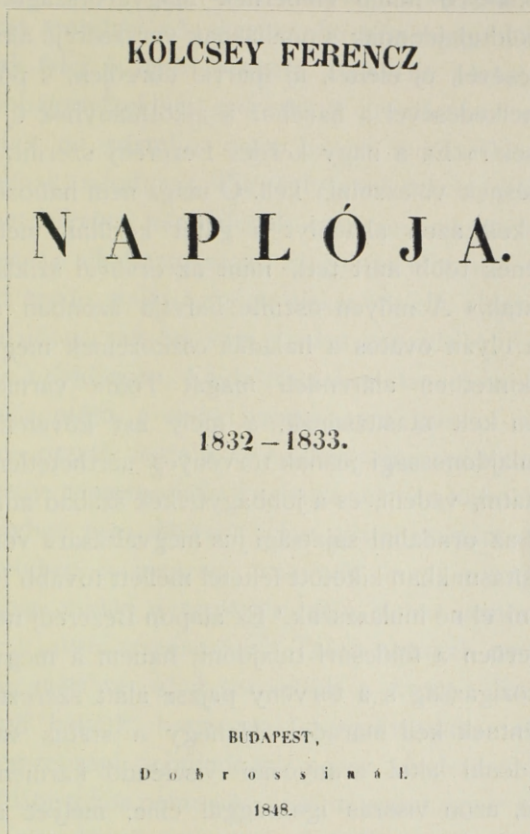
¹ 1833. január 3-iki levele.

² Ferenczy: Deák élete, I. k. 98. l.

³ Kölcsey naplója 158. l.

⁴ Kölcsey naplója 159. l.

boldogult, unokájának is meghagyja, hogy merényt merény után kezdjen, s íme egyszer eljön az idő, a mag kikél, nő, megérik s gazdag aratással örvendeztet. Való, a kezdő már sirban hever,

87. KÖLCSEY NAPLÓJÁNAK CZÍMLAPJA.

de mi az? Ha az emberiség egészéért kell munkálni: ez az egész nem halandó.»

A jobbágytulajdon kérdésében Tolna megye előljárt s Bezerédj csupán a megye felfogásának adott kifejezést, midőn azt annyi lelkesedéssel védelmezte.¹

¹ 1832 december 20-diki levele Sztankovánszkyhoz: «A mi instructionk az urbariumra nézve, t. i. a jus proprietatis, úgy látszik, mégis soknak tetszik és talán keresztül megyen — adná az Isten».

Az 1833 április 27-iki kerületi ülésben azon elv védelmére emelt szót Bezerédj, hogy a jobbágnak telkét a földesúrtól szabad egyezkedés útján megvenni s független tulajdonul bírni szabad legyen. «Megnyittatik-e 9 millió embernek Magyarországon azon út, melyen a földtulajdonnak s önállásnak varázsereje által önmagának becsülésével, új étellel, új iparral ébredjen, s polgári helyzetének emelkedésével a hazához s alkotmányhoz új kötelékkel kapcsoltsassék?» Ez a nagy kérdés Bezerédj szerint, melyre az országgyűlésnek válaszolnia kell. Ő maga nem habozik a válaszzal: «El kell azon akadályt s gátat kerülni, mely honunk emelkedésének több kárt tett, mint az orsovai sziklák vizeikre nézve okoztak.» A milyen őszinte barátja azonban a haladásnak, éppen olyan óvatos a haladás eszközeinek megválasztásában. E tekintetben alárendeli magát Tolna vármegye 1833 április 15-én kelt utasításának, a mely azt követeli, hogy «a földesúri tulajdonossági jusnak törvényes sérthetetlenségét határozatosan vitatni, védeni, és a jobbágytelkek szabad adása bevése érdemében az uradalmi sajátságai jus megváltására vonatkozólag eredeti utasításunkban kikötött feltétel mellett tovább is állhatatosan kitartani el ne mulasztásuk.¹ Ez alapon Bezerédj nem szünteti meg egyszerűen a földesúri tulajdont, hanem a megváltást sürgeti: «A közgazdaság s a törvény pajzsa alatt szerzett tulajdonnak szentnek kell maradni. Hahogy a status valaki tulajdonát mindenki által arányosan viselendő kármentés nélkül visszavenné, azon visszas igazsággal élne, melyet a szomorú emlékezetű pénz reductiójában fájdalom, tapasztaltunk. Azzal, hogy valakinek szabadságot adunk tulajdont szerezni, senkiét sem veszszük el, sőt mindenféle tulajdont erősítünk; mert erősebb ott a proprietas és annak minden következése, a hol 9 millióra terjed, mint a hol csak kevés számokra van szorítva.»

Bezerédj felismerte, hogy az ország közgazdasága számára veszedelmes a nagybirtok s eszménye a jómódú kisbirtokosság,

¹ Tolna vármegye levéltára.

melynek megerősödését várja a felszabadult jobbágyságtól. Így állítja be a kérdést nem csupán a nyilvánosság előtt, az országgyűlésen tartott beszédeiben, hanem bizalmas közléseiben is, mert 1834 december 18-án Csapóhoz intézett levelében a következőket mondja: «A szegényebb nemesség, ha felvilágosittatik csak félig is igen érezhető érdekére nézve, alig lehet, hogy a jobbágytelkekben szerezhető proprietast és az ehhez szükségeseket ne pártolja, mert hiszen mindazok, kik úrbéri telkeken laknak, mindazok, kik csekélyebb tehetségekhez képest acquisitíóikat olyakra kénytelenek szorítani, maguk alatt vágják a fát, ha ott az alkalmatosságot maguktól elzáratni engednék.»

Az 1833 április 29-iki kerületi ülésen ez elv alapján kijelenti, hogy «a tulajdon csak ott van minden convulsiók felé emelve, a hol sok a tulajdonos». Fájdalommal mutat rá a kisbirtokos nemesség állapotára, a mely napról-napra pusztul s helyét új nagybirtokos osztály foglalja el. «Alkotmányi rendszerünk ellene van a szegény nemességnek. In charta minden jussokban részes, de a valóságban nem. Mutatja jelen állapotja, mint sülyed azon osztály, melyben a nemzeti erénynek annyi csirája rejtőzik. S vajjon most, midőn a nemtelen nem bírhat nemesi jószágot, kik a nemesi javak acquiritorai? Talán azoknak maradéki, kik Szent István előtt vérekkal szerzették a hazát? Ezeknek alig marad annyi helyük, hová régi pergamentjukat eltehetnék.» Bezerédj nemzetiségi politikájának egész rendszerét feltárják e szavak! A kisbirtokos nemesség szerinte színmagyar s ez pusztul állandóan a nagybirtok nyomása alatt. E pusztulást csupán úgy lehet megakadályozni, ha az ugyancsak magyar jobbágyság felszabadul s a pusztuló kisbirtokos nemesség helyére lép. Ez nem csupán józan gazdasági politika, mely a nagybirtokos osztály túltengését ellensúlyozza, hanem nemzeti politika is, a mely állandóan biztosítja a magyarság gazdasági felsőbbségét. A nemzeti és gazdasági érdekeken kívül még egy fontos szempont vezette a Bezerédj jobbágypolitikáját, t. i. a társadalmi béke biztosítása, melyre a sokat hányatott magyarságnak oly nagy szük-

sége volt. Ilyen értelemben ír 1833 január 28-án Sztankovánszky-nak: «a nemtelen, a paraszt nincs jobbágyságra szorítva, hanem per capacitatem proprietatis akként kiléphet: ez az urbarialének minden odiumát mind a paraszt, mind rágalmazóink előtt elveszi».

A jobbágyok személyes szabadságainak törvényes biztosítása érdekében szól az 1833 június 14-iki kerületi ülésen: «A polgári társaságnak és alkotmánynak jótéteményeit és áldásait terjeszti ki ezen javaslat hazánk legszamosabb lakóira és a személynek, a vagyonnak bátorságát s minden sérelemtől, minden önkénytől való mentségét a törvénynek s alkotmánynak nyilván határozott oltalma alá helyezetteti, mely alkotmány a mint polgárokká teszi a hazafiakat s polgári kötelességet kíván tőlük, úgy a személyes és vagyonbeli bátorságnak, a polgári társaság ezen főcéljának biztosításával a polgároknak tartozik.» Egyenlő jogokat és kötelességeket sürget minden honpolgár számára, mert csupán ez úton «verhet a haza és alkotmány minden hazafi szívében eleven gyökeret, melyek egyedül képesek azt a viharok közt fenntartani s állandó életnedvet és erőt adni a kevély tölgynek, mi nélkül koronája díszleni nem fog». A szabadságjogok kiterjesztésének igazságát ugyanazon érvekkel vitatja, a melyekkel a modern demokracia küzd, s melyekkel az emancipáció jogosságát vitatja.

Az ellenérveket, melyek a fennálló törvényekből s jogokból vétettek, a következőkben czáfolja meg: «Az Arany Bulla bizonyosan constitutionalis törvény volt és a nemesek jussával nem ellenkezett, mégis látjuk, hogy az mind előszavában, mind több cikkelyeiben a parasztnak és minden rendű hazafiaknak szabadságát, bátorságát nyilván kimondja.» II. Ulászló alatt vesztek el a parasztok jogai, de ezekkel együtt a nemesi jogok is hanyatlottak, a mint ezt a XVI—XVII. század története bizonyítja. Ebből arra következtet, hogy «a hazafiak minden osztályai jussainak fenntartása nélkül egyiké sem biztos, egyiké sem állandó». A társadalmi solidaritas nagy igazságát hozza fel érvül, a mely az államnak igazi erőt kölcsönöz.

E kérdésben is Tolna megye utasítása szerint foglalt állást Bezerédj, a mint 1833 május 30-án Sztankovánszkyhoz intézett következő soraiból kitűnik: «Most még, a mi nekünk a criminaléban van adva utasításul, de securitate personali ignobilium et de actoratu personali, és hogy az úrbéri helyhez az ő emberi és polgári jussaikat nem csorbítja, egy különös czikkelyben vagy csak §-ban kívánnánk kifejezni, és ezzel nagy odiumot háritánánk el az urbarialérul.»

Az 1833 július 16-iki országos ülésen mutatták be a kerületi elnökök az úrbéri munkalapot s innen kezdve rendszeresen tárgyalják. Bezerédj már az 1833 július 18-iki országos ülésen előadja Tolna megye álláspontját az urbarium ügyében s ugyanazon mélyreható reformot követeli, t. i., a tulajdonszerzési jog megadását, a mit már a kerületi tárgyalások alatt is előadott. Nem akarják a földesúri tulajdonjogot megszüntetni vagy csorbítani, mert a polgári társaság alapjának tartják a magántulajdont. Az adófizető jobbágyság sorsát tisztán a földesurak rovására javítani egyértelmű volna szerinte a földesúri birtok devalvációjával s e devalváció annál igazságtalanabb, mert a jobbágytelkeket a földesurak valamikor a saját tulajdonukból hasították ki. A tőkésék s jobbágytelkekkel nem bírók teljesen távol maradnának az áldozattól, a mi igazságtalan. Tolna megye másik vezérelve viszont, hogy mindenki fel van jogosítva társadalmi s gazdasági állapotának a javítására s e vezérelvet van hivatva a jobbágyság érdekében az urbarialis törvény megvalósítani: «A tulajdonnak becsét érző s azt szerezni is tudó szántóvető paraszt ne legyen a végett kénytelen elhagyni az életnek ezen tiszteletreméltó nemét, hanem iparkodása után abban is tehessen szert tulajdonra s maradékira bocsáthassa.» Nem elégszik meg tehát Tolna vármegye azzal, hogy a jobbágy jobbágyi haszonvételi jogát eladhassa, mert ez lényegében nem javítja a jobbágyság helyzetét. «Ezen törvény mellett nem fog a jobbágy tulajdont szerezhetni s ezen a természet leghatalmasabb ingereivel ütköző hiány miatt a köznép feje napról-napra

inkább fogja érteni, quod non e solo pane vivat homo. A haza pedig minden állapotban kárát fogja látni, hogy legszamosabb fiai polgári jussokkal nem élhetvén, nem élhet bennük a tulajdonnal járó lelkesedés, melynek hatalmas szüleményeit az ajánlott törvény soha pótolni nem fogja.»¹

Ezen vezérelvek alapján Bezerédj nem tartja elegendőnek a jobbágyi haszonélvezeti jog eladhatásának biztosítását, hanem azt kívánja, hogy a jobbágyság sorsa valósággal javíttassék. Kívánja, hogy a jobbágy ne csupán a földesúri szolgáltatásokat válthassa meg, de tulajdonjoggal vásárolhassa meg a jobbágytelket s azt szabad polgárként bírhatta. Kívánja, hogy a tulajdonszerzési jog minden honpolgárra kiterjesztessék s polgári alkotmányunk bázisa ily módon kiterjesztessék s megerősíttessék. «Csak így lehet a jobbágyság jussait életbe hozni, egyszermind a földesúri tulajdont is megóvni s az azt környékező sokféle zavarnak egyszerűen véget vetni. Így eszközöltetik az is, hogy a változás ne egyszerre öntse el a hazát, a mi materialis állapotban mindig bajos, hanem a szerint történjék, mint azt a változást kívánó érdekek és tehetségek kifejlődése hozza magával.»

Bezerédj beszéde a «fortiter in re suaviter in modo» elvet juttatja érvényre. A tulajdonszerzési jogot vitatja minden honpolgár számára, de e mellett a nemesi tulajdon érdekeit is tiszteletben tartja. Nem elégszik meg félrendszabályokkal, a jobbágyi haszonélvezeti jog eladhatásának kimondásával, mert látja, hogy nem célravezető. Gyökeres változást óhajt, de kiméli a fennálló jogokat. Okoskodása világos, érvei helytállóak, s csupán az elfogultság szegülhetett ellene. Félreérthetetlenül rámutat a békés fejlődés útjára, a hol a jog nincs veszélyeztetve, de a munka érvényesülése is biztosítva van. El kell ismernünk, hogy ez irány a józan politika iránya, a mely a haladás legbiztosabb eszköze. Ez irány nem volt a Bezerédj sajátja, egyetértett e tekintetben vele Tolna vármegye, a mely

¹ Országgyűlési tudósítások.

1833 július 24-én kelt követi utasításában a következő indoklással sürgeti a jobbágyság számára a tulajdonszerzési jogot: «Ekkép egy részről tovább is elzárva marad előtte az út, mely ötöt valódibb polgári emelődésre leghamarább vezetné, másrészről pedig nincsen számúzve és kienyésztetve különben igen tiszteletes ősi alkotmányunkból ama reá homályt vető irigy szellem, mely a nép legszámosabb osztályának földet tulajdonul bírni tilt.» Azt kívánja a vármegyei utasítás, hogy «a jobbágy illető mind megváltandó telkét korlátlan tulajdonaképen bírhasssa, mert eme intézet azon kívül, hogy a jobbágyságot a polgárosodás és hazaszeretet fentebb fokára legelőbb s legbiztosabban emelné, alkotmányunkat e részről tisztábban tüntetné elő».

Az összevásárolható jobbágyi haszonvételek szamanak korlátozása ellen az 1833 július 23-iki országos ülésen is felszólal s

88. V. FERDINÁND NÉVALÍRÁSA.

körülbelül ugyanazon érveket mondja el, mint a kerületi ülésben. Különböző időkben különböző status próbálta a lex agrariát behozni, melynek egy neme lenne az is, ha a jobbágy megszoríttatnék, hogy csak annyi s nem több telket szerezhessen, de sehol sem volt a próbának jó következése. Nem tanácsos tehát oly törvényt hozni, melynek céliránytalanságát a tapasztalás annyiszor igazolta. Ezen kívül a «Nicht viel regieren» elvet, mely már autokráciákban is el van fogadva, konstitucionalis országban mindenkép fenn szeretné tartani: «Ha hogy a kormány mindenféle móddal beavatkozik a polgári magános életbe, majd végre azt is megszabja, minő ruhát szabad viselni, hány lovon járni, hány hold földet venni.» Mivel tehát a javasolt korlátozó intézkedést «a szabadság lelkével» összeegyeztetni nem tudja, a telkek «szabad adásvevése határtalan szabadságát» kívánja fenntartatni. Bezerédj felszólalása most sem jart eredménynyel, mert a követi utasítások túlnyomó része a kor-

latozás mellett szólott s az országgyűlési határozatot a személyenként ilyen értelemben mondta ki.

A jobbágy telki állományának védelmére szólal fel az 1833 július 27-iki országos ülésen, midőn az irtványföldek jogi természetét a jobbágy javára magyarázza: «Ha egyszer az irtások valóságos telekbeli állományokká váltanak, többé azokat irtásoknak tekinteni és azokból álló telkeket elpusztítani» nem szabad. A kerületi javaslattal szemben az országos bizottmány szövegezését védelmezi, a mely világosabb. E felfogás nem sérti a földesúri tulajdont, mert a földesúri jog szempontjából lényegtelen, hogy miből és mily módon keletkezett a jobbágytelek; a földesúri jog szempontjából csupán az a fontos, hogy «most valóságos sessiók, melyekből a földesúr az urbariumi sessionalis adózásokat szedi». A jobbágytelek biztonságát szükséges szerinte megvédelmezni, mert a nép «a törvénykezési ideák és dolgokban nem jártas, a birtok titulusait nem tudja annyira különböztetni és így a jólelki birtok pártfogására annál méltóbban számot tarthat».

A legelő ügyében szólal fel az 1833 augusztus 7-iki országos ülésen s sürgeti a közös legelők arányos felosztását a földesúr és jobbágyai között; a hol pedig ez nem lehetséges s a közös legelőt fenn kell tartani, ott a szarvasmarhák számának megállapítását javasolja. Különösen azon törekvésekkel száll szembe, a melyek a régi állapotot csupán ott tartják fenn, a hol a földesúrnak kedvez: «a hol ezelőtt a jobbágy bővelkedett a legelőben, ott a sokból kizárattatnék, a hol pedig az ügy is szűk legelőből is a praevigens usus ötöt elzárta, ott semmi segédelmet nem kapna». Nem tisztán jobbágyvédelmi szempontok vezetnek itt állásfoglalásában, hanem magasabb gazdasági szempontok, mert a hol a jobbágy marhái számára nem kap megfelelő legelőt, ott az állatállomány tönkremegy s a mezőgazdasági munka hanyatlik. E kár a földesúrat s jobbágyot egyaránt éri, minek következtében az e tárgyban való gondoskodás teljesen indokolt volt.

A faizás ügyében az 1833 augusztus 12-iki országos ülésen módosító indítványt adott be Bezerédj s azt javasolta, hogy a fajzási szolgálat helyett az uradalmi erdő «bizonyos feltételek mellett való átadását vélné czélirányosnak». Tolna vármegye utasítása a faizást a favágásért és hordásért járó bérnek tekintette, nem pedig jobbágyi járandóságnak s ezért kötelező törvénnyel nem kívánta szabályozni. Bezerédj viszont a fajzási szolgalmat olyannak tekinti, a mely bizonytalanná teszi a földesúri tulajdont, a jobbágyságot kihágásokra készíti s a jobbágy és földesúr közötti békét veszélyezteti. Ez érvek mind helytállóak voltak, de a többség nem méltányolta azokat s megtartotta a fajzási szolgalmat.

Hasonló sorsa volt az 1833 augusztus 13-iki országos ülésen beadott azon indítványának, hogy a közös erdő, úgy mint a legelőnél történt, igazságos arány szerint «a földesúr és jobbágy között felosztattasson és ezentúl kiki maga részét szabadon és kirekesztőleg használhassa». Indítványának motívuma a földesúr és jobbágyok közötti súrlódások kiküszöbölésén kívül azon elv megvalósítása volt, hogy a közös birtokokat lehetőleg meg kell szüntetni. Nem az egyes jobbágyok közötti erdőfelosztást javasolja, hanem «a földesúr és az egész község közötti erdő elkülönzését». Az indítványt az előadott körülmények eléggé indokolták, törvényre azonban nem lett.

A földesúri kilenczed ügyében az 1833 augusztus 22-iki országos ülésben két vezérelvet állít fel, t. i. a kilenczed tulajdoni jellegét és a kilenczedszedési mód czélszerűtlenségét. Ez elvekből első-sorban arra következtet, hogy «meg kell őrizni a törvénynek a kilenczed jövedelmét, úgy mint akármely más tulajdont s birtokot, ha csak a társaság alapjait meg nem akarja rendíteni és oly principiumból nem akar kiindulni, mely odavezet, hogy osszunk fel az országot, egynek se legyen igen sok, de mindenkinek elég.» A kilenczed tehát, mint bármely más tulajdon, Bezerédj felfogása szerint szent és sérthetetlen, a törvényhozás nem mondhatja ki egyszerűen annak eltörlését, a mint más nem-

zetek is «váltság mellett hagyták el, mely annak értékét a tulajdonosnak kipótlá, kik csak ott fosztattak meg ezen sajátoktól, hol erőszak forgatott fel mindent».

Nem barátja azonban a törvényhozásilag megállapított megváltásnak, mert «igazságos és egyarányú kulcsot kidolgozni» szerinte lehetetlenség s az ilyen megváltást a nép is bizalmatlanul fogadná, mert befolyása nélkül kizárólag a földesurak határozták meg. A «felek közötti szabad egyezés» az eszménye, a melyre a törvényhozás oly módon vezetheti rá a feleket, hogy «a kilenczed adóknak sorsát a kilenczed szedésbeni rendre nézve valódi pártfogása alá veszi» s viszont «különös szorgalmának gyümölcseit a kilenczed alul sikeresen felmenti». E ponton tehát Bezerédj az országos bizottsági munkalathoz csatlakozik, a mely a felek közötti alkura bizza a megváltást s nem pártolja a javasolt kötelező megváltást.

Bezerédjt a vármegyei utasítás kényszerítette a fenti állásfoglalásra, a mely egyáltalán nem mondható mélyreható reformnak, a jövő fejlődés lehetőségét azonban biztosította. A kilenczed egyszerű megszüntetése természetesen gyökerében támadta volna meg a földesúri jogot, a mit a földesurak befolyása alatt álló országgyűléstől várni nem lehetett. A kötelező megváltás azonban nem sértette volna a földesurat s csupán a hirtelen változástól való félelem volt a követek óvatos politikájának indító oka. E politikát nem az országgyűlésen, hanem a vármegyében csinálták s a vármegyei politikusoktól ennél mélyrehatóbb reformot várni nem lehetett. Ez nem csupán a Bezerédj fogatkozása, a szabadelvű követek túlnyomó része így gondolkozott. A kormánypárt természetesen nem előzte meg e téren sem a szabadelvűeket, hanem nyomukban maradt.

Az 1833 szeptember 4-iki országos ülésen a szokásjog alapján fennálló régi úrbéri kötések védelmére szólal fel Bezerédj s azok elismerését kéri az úrbéri törvénybe felvételni. Javaslatát azzal indokolja, hogy a szokásjog érvényét «a hazafiak egy oly osztályára megtagadni nem lehet, mely a törvénykezésben nem

forog, a birtok titulusait, erősségét nem igen vizsgálja és a békés haszonvétel mellett jó lélekkel megnyugszik». Hivatkozik a háborúkkal s pusztításokkal teljes századokra, melyek alatt nagy nemzetségek és törvényhatóságok levéltárai elpusztultak. E gyászos idők viszontagságai a községek okleveleit sem kímélték, melyeknek «se váraik, se archivumaik, se író, se írásokat őrző tisztségeik» nem voltak, nem törődtek írásaik elpusztulásával s jóhiszeműleg folytatták a szerződéseken alapuló úrbéres gyakorlatot. A nemzet érdekében sürgeti, hogy a községek jogai sérelmet ne szenvedjenek, mert ellenkező esetben a jövő gazdasági fejlődésének lehetőségei szünnének meg.

Bezerédj jóindulatú előrelátása nem tudott a követek lelkében visszhangot kelteni, indítványa elbukott, pedig a földesúri érdekeket nem sértette s a jobbágyság sorsát az önkény ellen biztosította volna. Az ellenzésben az elnöklő személynök járt elől, a ki, ügylátszik, Bezerédj politikai működése elé minden módon akadályokat törekedett gördíteni.

Az úrbéri terhek megválthatásának, a jobbágytelek tehermentésének kimondása az, melyet Bezerédj a jobbágyság számára minden áron meg akar szerezni. Ez ügyben az 1833 szeptember 4-iki országos ülésen egyikét mondja legszebb beszédeinek, a mely nem csupán mélyreható államférfúi bölcseségről, hanem az igazság melletti bátor fellépésről is tanuságot tesz, midőn azokkal szemben védelmezi ez elvet, a kik a jobbágyfelszabadítás esetére jakobinus klubokkal és forradalmi mozgalmakkal rémitették a követeket. «Hogy szabad legyen a jobbágnak úrbéri állományát földesurával teendő szabad alku szerint valóságos, teljes tulajdoni jussal megvenni és ezzel kilépven az úrbéri összekötötésből, jószágát mint szabad tulajdonosnak bírni,» ezt azon igazságok közé számítja Bezerédj, melyeket nem is kell bizonyítani. Nem tudja felfogni, hogy a jobbágy azon földet, melyet «mint jó hasznos polgár mível és javít, melynek gyümölcseivel a hazát élteni, melyet vérével védelmez» adásvétel útján miért nem tehetné tulajdonává? Az adófizető

földműves, a ki tehetségével előbbre segíti a hazát a tökéletesedés útján, miért ne emelhetné ki önmagát urbarialis helyzetéből? Azon hangoztatott elvvel szemben, hogy e tárgy nem tartozik az urbariumhoz, Bezerédj azt vitatja, hogy «éppen az urbarium biztosítása kívánja a földesúr sérelmétől ment törvényes módot nyújtani a jobbágnak, hogy úrbéri helyzetéből kiléphessen». Figyelmezteti a rendeket, hogy semmiféle erő sem képes elfojtani azon hatalmas ösztönt, melyet a tulajdonra nézve maga a természet adott az embernek. «Nem hiszszük-e, — mondja — hogy ha a gőzmachinának érczei a benne kifejlő erőt meg nem bírhatják s a mester ventilt nyitni kénytelen, nem hiszszük-e, hogy azon vágynak, melyet a tulajdon ösztöne annyi millió emberben kifejti és feszít, utat nyitni szükséges melyen hatalmas erejét sérelem nélkül gyakorolhassa.»

Erélyesen czáfolja meg azon ellenvetést, mintha a jobbágtulajdon nem férne össze a magyar alkotmánynyal. «Erősebben fog alkotmányunk állani, — mondja — ha bázisul 10 millió embernek massája szolgál, ha gyökereit 10 millió ember szívébe bocsátja és éltető erőt szí azokból és annyi irigy helyett annyi sorsost, annyi védet szerez magának.» Hivatkozik Anglia példájára, mely a jobbágyokat idejében felszabadította. S hivatkozik a francia példára, a hol ezt elmulasztották. «Mi volt az arisztokrátiának sorsa? igen is értelmes a tanítás, ne zárkózzanak el előle.» Hivatkozik a régi hazai törvényekre, melyek e tekintetben irányadóul szolgálhatnak, különösen ama «pactum fundamentaléra, melyet Árpáddal a hazát megszállott apáink kötöttek, hogy a mit közös erővel szerzendenek, abból mindnyájan részesüljenek». A népek vándorlásában tartományok szerzése volt ama közerőnek célja, most a nemzeti művelődést s előmenetelt, a köz és privát gyarapodást, mely a tulajdonszerzést is magában foglalja, zárja magába. A mint hajdan közerővel foglalták el «atyáink e szép hazát és megtartották magukat benne, úgy most is hazánk virágzását, a nemzeti boldogságot, constitúciónknak és nemzeti létünknek minden ellenkező akadá-

lyok ellen biztos fennállását el fogjuk érni, ha mindazoknak, kiknek közös összefogó ereje eszközölheti csak azt, jótékony-ságából részt engedünk».

Nem tartja veszedelmesnek a nemesi birtok szempontjából sem a reformjavaslatot, mert a monopólium a földbirtokban is káros. «Egynehány nagy nemzetség, egynehány pénzváltó, pénzkereskedő, ezek teszik tulajdonokká a földbirtok monopoliumát országunkban, ezek bírják azt de facto kirekesztőleg, nem a magyar nemesség. Azon úgy mondott szegény nemesség, melyben oly sok erő, oly sok jó s nagynak elemei látszanak s mintegy nemzeti örökségül szállván ízről-izre, várják az életbehozó időszakot, nagy része alig talál az ősei vérével szerzett földön annyi helyet, hová pergamentjét eltehesse.» A reformjavaslat elfogadása esetén «közel 20 millió hold föld jönne adás-vevés alá és nem dominiumok, melyekre csak az említett banquierek s egypár dús nemzetség, kiknek igen is kedvező a mostani rendszer, tarthat számot, hanem oly részekben, melyekhez a szegényebb iparkodás is hozzá fér». Kéri ezért, igen kéri a rendeket, hogy a törvényt, mely képessé teszi a jobbágyságot, hogy telkét tulajdonul megszerezhesse, azon törvényt, melynek elvei a köz- és privát boldogságra vezetnek, az ellenkezők pedig a hazát aljasodással, visszahatásokkal és veszélylyel fenyegetik, elfogadni méltóztassanak.

E nagy beszédben az igazi államférfi, a józan nemzetgazda nyilatkozik meg, nem a humanizmus apostola, a mint Bezerédjt jellemezni szeretik. Aggodalommal szemléli a nagybirtok elhatalmasodását s a kisbirtok pusztulását, a mi az államot veszedelemmel fenyegeti. E veszedelemmel szemben ajánlja orvoslással a jobbágyterhek megválthatását, a jobbágytelek felszabadítását, a mely a pusztuló kisenemesség védbástyájává válhatik s ez úton ez értékes osztály megtartható lesz a haza számára. A jobbágyfelszabadítás szükségét a korszellemmel magyarázza s a korszellem ellen küzdő követek munkája szerint «a Titánok harcza az Olympos ellen», a melyre józanul nem lehet vál-

lalkozni. Józan érvelése s megindító szónoklata hasztalan hangzott el, a követek többsége a jobbágytulajdon ellen foglalt állást s Bezerédj is kénytelen volt utóbb a kerületi javaslat mellé állani, mely az örökös úrbéri kötésekkel megelekedett.

A községi közigazgatás szervezetének az 1833 szeptember 7-iki országos ülésen történt tárgyalása heves vitával kezdődött, melyben Bezerédj is részt vett. A vita kiinduló pontja az volt, hogy a helytartótanács 1833 márczius 17-én, tehát már az úrbéri törvény tárgyalása alatt, körrendeletben szabályozta a községi előljárátság választását. Borsod vármegye követe ez esetet sérelmesnek minősítette s orvoslást sürgetett. E sérelemből indult ki Bezerédj is beszédében s az eljárást a törvényhozás jogaiba való illetéktelen beavatkozásnak minősítette, mert «zsinórmértéket szab akkor és azon tárgyban, mikor és mely tárgyban a Karok és Rendek éppen a hozandó törvényről tanácskoznak». A községi igazgatás szervezését fontos kérdésnek tartja s utal a külföldi példákra, a hol ennek nagy figyelmet szentelnek. Javasolja, hogy a bírák három esztendőre választassanak, mert így jobban el fogják láthatni hivatalukat; javasolja továbbá, hogy fizetést is kapjanak, mert az nagyobb buzgalomra fogja serkenteni őket. A nyilvános választást, a választói jog kiterjesztését sürgeti végre s azon elv kimondását, hogy a kijelölés vallásra és nemzetiségre való tekintet nélkül, csupán az érdem és rátermettség alapján történjék. Figyelemreméltó felszólalásának azon része, melyben a bírói fizetést a bíró vagyonának tűzkár elleni biztosításával óhajtotta összekapcsolni, hogy ez úton a boszúállásnak útja elzárassék. Figyelemreméltó azért, mert szomorú fényt vet a községi igazságszolgáltatásra, a hol a bíráskodás vagyoni károsodással fenyegetett.

Bezerédj javaslatai messzemenő reformokat terveztek, melyek a községi előljárátság tekintélyének emelésére felette alkalmasak voltak; a követek többsége azonban nagyon jelentéktelennek tekintette az egész intézményt s így a választói jog kiterjesztésén kívül más újításba nem ment bele.

82. V. FERDINÁND ARCZKÉPE

A községi jegyző alkalmazása tekintetében az 1833 szeptember 9-iki országos ülésen Bezerédj a bíróéhoz hasonló választási eljárást sürget s a tervezett földesúri jóváhagyás ellen szól, mert véleménye szerint «a jóváhagyás jussa lassan-lassan a ki-nevezés jussává válik». A jegyző függetlensége érdekében azt javasolja, hogy nagyobb községekben semmi más hivatalt ne viselhessen, kisebb községekben pedig legfeljebb a tanítói tisztelet vállalhassa el; javasolja továbbá, hogy a jegyzőt és előljárókat hibáik miatt csupán bírói ítélettel lehessen hivataluktól megfosztani. A humanus szellemű javaslatok nem mentek keresztül s itt is csupán jelentéktelenebb módosítások történtek a javasolt szövegen.

A községi vagyon kezelése tekintetében az 1833 szeptember 11-iki országos ülésen azt kívánja Bezerédj, hogy a számadások nyilvánosságra hozassanak. Minthogy továbbá a vagyonkezelésben a jegyző is részt vesz, kívánja, hogy a «jegyző a bíróval együtt felelet terhe alatt legyen». E javaslatok sem részesültek azonban figyelemben, nem értették meg intenciójukat.

A községi előljáráóság szervezetének megállapítása kapcsán a somogyi követ a községi bíróság szervezését javasolta az 1833 szeptember 12-iki országos ülésen, a mely javaslat sikere a községi előljáráóság tekintélyének megnövekedésével járt volna. A községi bíróságok szervezése Tolna vármegye kedvencz eszméje volt s így Bezerédj a legnagyobb határozottsággal kelhetett a javaslat védelmére. Ez indítvány mellett szerinte hatalmas érvek szólnak, mint «a népnek morális és politikai nevelése és annak a polgári társaság jótékonyágában teljesebb és teljesebb részvételre vezetése», a melyek a törvényhozás legnemesebb feladatai közé tartoznak. A községi előljáráóságoknak «törvényes tisztséggel felruházása» a közhatalom tekintélyének emelésére is szolgál. Utal más nemzetek példájára, a minnek tanulságait értékesíteni kell: «Sokféle intézetet fogadott el hazánk Európától és ezen állapotban, mely nálunk már sok helyen divatoz és csak közönséges törvényesítést vár, mely

megyebeli rendszerünkkel oly szépen egyez, a teljesebb kifejlődést elmulasztanánk-e, hogy utóbb majd a helyrehozással bajlódjunk?» A községi bíróság a *judicium parium*, a mely igen jó hatást gyakorol a népre. Figyelmeztet arra is, hogy a földesúr és jobbágy közötti patriarchalis viszony fokról-fokra lazul s az országgyűlés is ez irányban munkálkodik, minek következtében gondoskodni kell megfelelő szervezetről, a mely idővel a földesúri bíraskodás helyére lépjen.

A somogy megyei javaslat és Bezerédj felszólalása nagy ellenhatást támasztott a követek között s Bezerédj kénytelen volt álláspontját ismételt felszólalásban megvédelmezni. Megmagyarázza, hogy nincs szándékában a földesúr és jobbágy közötti patriarchalis viszonyt megbontani, de e mellett hangsúlyozza, hogy e viszony fenntartására «az idő forgásának és a külső-belső környúlások hatalmának ellenére» senkinek sem lesz ereje. A patriarchalis állapot a külföldön is megvolt s fokenként mindenhol megszűnt. Ugyanez fog történni Magyarországon is, tanácsos tehát előrelátóan intézkedni.

A javaslat sorsát természetesen nem az érvek döntötték el, hanem a kormánypárt kipróbált mesterfogása: kimondották t. i., hogy nem az úrbéri munkálat körébe tartozik s az igazságügyi javaslat tárgyalására halasztották.

Az úriszékek reformja ügyében Tolna vármegye nem volt szabadelvű s Bezerédj is kénytelen volt a vármegye felfogásához alkalmazkodni. Tolna megye az úriszékek fenntartását kívánta s az 1833 szeptember 12-iki országos ülésen Bezerédj csupán annyit jelent ki, hogy «az idők lelkét tekintve» kívánja, hogy a községi előljáróság rendes birói hatáskörrel ruháztassék fel, az úriszék pedig «inkább mint *appellatorium*» maradjon fenn. A népesebb községekben azonban, a hol az úrbéres viszony amúgy is meglazult már, az úriszékek teljes megszüntetését vélte a legczélszerűbbnek. Általánosságban tehát az úriszékek fenntartása mellett nyilatkozott Bezerédj s hatáskörüket úgy általánosságban a jobbágyok összes ügyeire, mint az úrbéres

ügyekre is kiterjesztette. Ez álláspont azonban nem érvényesült, mert a szabadelvű többség megszüntette az úriszékek régi joghatóságát s ha ez esetben a konzervatív Tolna vármegye vereséget szenvedett, e vereség a szabadelvű Bezerédj lelkét örömmel töltötte el. Hogy Bezerédj itt csakugyan a vármegye és nem a saját álláspontját képviselte, az kitűnik a kerületi tárgyalások alkalmával 1833 május 30-án Sztankovánszkyhoz intézett leveléből, melyben ezeket írja: «Mídon a VII. §-ban, az urbarialis úriszékekről volt szó, reám jövén az alteratio az ülésben, a praesesnek megmondtam, hogy én fenn akarom tartani azon urbarialis törvényszékeket is, így el kellett hagynom az ülést... Az úriszékek in urbarialibus megszűntek, a folyó szolgálat és tartozás behajtására a földesúri authoritást et voto Tolnae fenntartottuk.»

A részleteket illetően azonban már nincs a kormánypárttal egy véleményen. Így az úrbéri perek felebbviteli hatóságául nem szívesen látja a helytartótanácsot, hanem bírói fórumot sürget. Álláspontjának igazolásául utal azon elvre, hogy «az ítélőhozást minden constitutionalis, de minden jól elrendelt országban csak a rendes bíróság teszi és teheti», nem bízható tehát közigazgatási hatóságokra. Ez elvet az országos küldöttségi munkálattal szemben már a kerületi ülés is diadalra juttatta s a kerületi ülés álláspontja lön országos határozattá is.

Az úriszékek szervezetének tárgyalása közben az 1833 szeptember 14-iki országos ülésen Bezerédj ellenzi a külön úrbéri ügyvédek kiküldését, mert a tervezett intézmény céljait, t. i. a nagyobb bizalmat a jobbágy részéről, a pervitel ingyenességét s a visszaélések kiküszöbölését más úton is el lehet érni, nevezetesen a tisztí ügyész kirendelésével s az úriszéki eljárás törvényes szabályozásával. Felfogása védelmére ugyanazon ülésen ismételten szót emel s hangoztatja, hogy az úrbéri ügyvédi intézmény allandósításával a jobbágyság azok hatalmába kerül, a kiknek az ügyvédek kinevezni joguk lesz. Ez intézmény «az egyszerű, jámbor, jólelkű népet nyomná és elzárná azt sok

derék ügyésznek segedelmétől». De ellenkezik ez intézmény az ügyvédi kar hivatásával is, mert megszüntetné morális függetlenségét s «majd azoknak kedvüket fogná a perek folytatásában is hajhászni, kiktől a kinevezés függ». A nép kedélyére is nyugtalanítólag hatna, mert azt hinné, hogy «azért tiltatott sok el az urbarialis perek viselésétől, mert az ő érdekeit igen bátran, igen hathatósan fogta volna védelmezni és követelni azok ellen, a kiktől a tilalom ered». De azt is joggal hihetné Bezerédj szerint a jobbágy, hogy «az urbarialis viszonyok olyanok, hogy azoknak szabad megvilágosítását, szabad kifejtését nem volna bátorságos megengedni, vagy hogy a jobbágyok igazaiknak a bíróság előtt független szabadsággal való előadása és követelése a földesúri érdekekre nézve félős volna». Ezek mérlegelése alapján ismételten ellenzi az urbarialis ügyvédek intézményét, a mely szándékában legalább részben sikert is ért el, mert az ügy az igazságügyi munkálatra halasztatott.

A híres úrbéri VIII. törvényczikk ügyében az 1833 szeptember 21-iki országos ülésen előadja, hogy Tolna vármegye követi utasítása szerint, «a mely biztosítást és oltalmat nyújt a személyes bátorság és szabadságra nézve az 1:9. a nemeseknek, az a haza egyébrendű lakosira is terjesztessék ki», ennek következtében «hazafiúi lelkesedések reményeitől áthatva voksol a tanácskozás alatt levő czikkelyre». Az erősen megtámadott törvényczikket védelmező beszédében kimutatja, hogy nem igaz az a feltevés, mintha a jobbágyok állapota volna a törvény szerinti s a nemesi szabadság csupán a törvény szerinti állapottól való kivételt képviselné. Czáfolja azon ellenvetést, mintha a törvényczikk nem tartoznék az úrbéri törvényhez, mert éppen itt szükséges a személyes jussokat hangsúlyozni: «Ha katekismusnak kell lenni az urbariumnak a jobbágy kezében, valóban mind ennek bizodalma, mind a foganatra nézve igen jó lenne, ha azon katekismusban a jobbágy mintegy polgári megváltásáról is talál egy czikkelyt.» Czáfolja azon ellenvetést, mintha a törvényczikk ellenkeznék

az alkotmánynyal, mert szomorú volna, ha «szabadságunk fenntartására annyi millió személyes jussaiknak feláldozása volna szükséges és jólétünk csak ily soknak nyomorúságán nyugodnék».

Az alkotmány sokkal biztosabb lesz, ha 10 millió ember közös kincsévé válik, mintha ugyanannyi irigye van, a kik nem bírnak az alkotmányban biztosított személyes szabadsággal. Az aranybulla s magna charta egy időben keltek, de «Anglia nem állott meg a nagy chartánál, következtek több törvényei, melyek a személyes szabadságot, a személyes jussokat kifejtették és biztosították, hazánkban pedig, fájdalom, az idők balsorsa nem engedte kifejleni ama közsabadságot, ama személyes jussokat, sőt az aranybullának czikkelyeit is gyengítette inkább s homályosította». Helyes politikai érzékkel vitatja, hogy Magyarország el van maradva s az európai haladás szellemétől nem lehet elzárkózni. Beszédét azzal zárja be, hogy «a szabad embertől nem kell félni, de midőn a nem szabad kitor a korláton, az veszedelmes».

E beszéd legértékesebb részei az angol fejlődéssel való hasonlat s a haladás szellemének a hangoztatása, a melyek mély hatást gyakoroltak. A személynök epésen válaszolt rá: «Inkább vessük félre a rendszeres munkákat, mintsem a szóltott követ által felállított elveket elfogadjuk». Tehát a modern elvek: a haladás, polgárosodás elvei voltak a veszedelmesek, melyektől a kormány rettegett s melyeket minden áron el akart fojtani! Ez eszmék Bezerédj egyéniségének legértékesebb elemeit teszik s ezek miatt lépten-nyomon ellentétbe kerül a kormánynyal. A VIII. törvényczikk az országos ülésen átment ugyan, de a kormány kitartó munkája elvégre is elbukatta, pedig 1833 október 4-én azt írja rola Bezerédj Csapónak: «Azt mondják, Kollowrath így fejezte ki magát, hogy a VIII. articulus csudálja, hogy eddig is nem volt már.» Ott volt azonban a főrendiház, a melyről Bezerédj 1833 szeptember 24-én azt írja Sztankovánszkynek, hogy nem fogad el az úrbéri munkálatból «semmit, a mi a moralis és polgári emelkedésre szolgál».

Nemcsak a parlamentben, az irodalomban is megindult a harc a szabadelvű törekvésekkel szemben. Az úrbéri törvény tárgyalása közben jelent meg Andrassy Károly gróf munkája,¹ mely a reformmunkálatok bírálatát tartalmazza, azonban csupán a közgazdasági és úrbéri munkálatok elemzéséig jutott el.

90. SZTANKOVÁNSZKY IMRE.

Andrassy az ősi alkotmány barátja s ámbár a reformok elől nem zárkózik el teljesen, nagy elővigyázatot ajánl e téren.² Különösen az úrbéri munkálat országgyűlési tárgyalásai keltik fel ellenszenvét s a szabadelvű követekről igen kemény és igazságtalan ítéletet mond. Azt írja róluk, hogy saját érvényesülésüket keresik, elkábultak a német és francia irodalmi eszméktől, divatos ellenzői minden fennállóknak s végül ember-

¹ Umrisse einer möglichen Reform in Ugar. Paris, 1833.

² Id. m. i. k., 3-4. l.

baráti érzelmekkel vannak eltelve.¹ Nem tudjuk, hogy melyik kategóriába sorolta a munka szerzője Bezerédjt, de ha a szuzterek védőszentjének példáját reá vonatkoztatta, hogy t. i. a gazdag timároktól bört lopott, hogy a szegények számára cipőket készítsen belőle: ez soha nem válhatik a Bezerédj szegényére. Különösen a jobbágy tulajdonszerzési jogát támadja Andrassy, a melyet sem szükségesnek, sem hasznosnak nem tart. A 10 millióra való hivatkozást — a mely Bezerédj beszédében is ismételten előfordul — üres frázisnak tartja, a mely nem felel meg a valóságnak.² De nem csak a jobbágytulajdon, sok más reformjavaslat is ellenére van s igyekszik jogosságukat megczáfolni.

Az úrbéri törvényjavaslat a kormánypart minden erőlködése ellenére is elég újítást tartalmazott, de a reformok biztosítása érdekében a főrendekkel is kemény harcot kellett még vívni a követeknek. A főrendek ugyanis 1833 szeptember 9-én kezdődött tárgyalásaik alatt a leglényegesebb újítások ellen foglaltak állást s ezzel a javaslat eredményeit kétségessé tették.

E harczokban Bezerédj tevékeny részt vesz s nem egy siker fűződik tevékenységéhez, de a vármegyei utasítás az ő működését is megkötötte és nem mindenben haladhatott a szabadelvű követekkel. Így az 1833 szeptember 28-iki kerületi ülésen az ugar-kilenczed mellett kénytelen nyilatkozni, melynek fenntartását a főrendek kívánták, s ez esetben utasítása szerint járt el. A kilenczed szerinte a földesúr törvényes tulajdona s tulajdonától senkit megfosztani nem lehet. Az úrbéri telek a földesúré, a ki azonban a telek jövedelmének csupán egyik részét tartotta meg, a nagyobb részről a közterhek fedezésére és jobbágycsaládok élelmezésére lemondott. «Az embernek személye az emberiségnek örök törvénye szerint senki másnak tulajdona nem lehet s a liberalis Anglia mégis olyannyira szentnek és sérthetetlennek tartá legújabb időben is a tulajdont, hogy a fekete

¹ Id. m. II. k., 41. l.

² Id. m. II. k., 56. l.

rabszolgáknak felszabadítását is csak roppant summa kárpótlás mellett kívánta eszközölni. És vajjon a vagyoni sajátság hasonló tekintetet nem érdemel-e, mint a rabszolgák birtoka, a mit tulajdonnak nevezni igazságosan nem is lehet.»

Hivatkozik Tolna vármegye sajátos viszonyaira, melynek nagy része körülbelül csak egy század óta van benépesítve telepésekkel, a kik az ugarban termelt dohány után kezdettől fogva megfizették a kilenczedet. Ez tehát ott törvényes gyakorlat, mely a telepítési szerződésen alapul. Már pedig e vidék naponkint emelkedő virágzása mutatja, hogy a fent előadott rendszer nem volt kártékony hatással a telepésekre, pedig az ország kereskedelmi viszonyai éppen nem hatottak kedvezően a dohánytermelésre. Szerinte a főrendek nem akarnak új adózást behozni, hanem egyszerűen meg akarják tartani az eddigi törvényes gyakorlatot.

Bezerédj állásfoglalását Tolna vármegye 1833 szeptember 3-án kelt utasítása irányította, a mely a Bezerédj beszédében felhozott érvekkel kél az ugar-kilenczed védelmére s ugyanakkor a többi vármegyét is hasonló állásfoglalásra hívja fel. Szükkeblű utasításának védelmére előadja a vármegye, hogy «mi, kik egyébként a jobbágyok iránt, kiknek polgári emelődésükre személyes jussokat, birtok szerzethetést és más valódi tágitásokat szavaztatánk a jelen országgyűlésen, szüksévivűségről valóban nem vádoltathatunk. Minden tulajdont, melynek szentsége, sérthetlensége minden országban, kivált constitucionális hazában a közcsendességnek alapja és így a földesúrét is mindezekben szentnek és bánthatatlannak tartván, az ennek sérelméből a jobbágy részére származtatott engedményeket igazságosoknak nem ismerhetjük». ¹ Ez a felfogás sok mindent megmagyaráz a Bezerédj országgyűlési szereplésében s ha szükségülnek látjuk egyszer s másszor, azt nem szabad egyéni felfogásának rovására írni, hanem a vármegyei utasításban kell

¹ Tolna vármegye levéltára.

az okát keresnünk, a mely a vezérelvekben teljesen megkötötte a kezét.

A főrendek javaslata elbukott a kerületi tárgyaláson s Bezerédj utasításához híven az 1833 október 10-iki országos ülésen is védelmére kelt. Az ugar-kilenczed ellen felhozott okok szerinte minden kilenczed, sőt minden úrbéri tartozás ellen szólnak, mert erősebb alapja egyiknek nincs, mint a kilenczednek. A törvény nem tesz különbséget ugar és nem ugar föld között, mindkettő a földesúr tulajdona s e tulajdon megsértését egynek veszi az ország újabb felosztásával. Ismétli a kerületi ülésben elmondott érveit az angol rabszolgapfelszabadításról és a tolnai állapotokról, de ugyancsak eredménytelenül, mert a főrendi javaslatot most is leszavazták.

Bezerédj állásfoglalása sok kellemetlenséget szerzett számára, pedig 1833 szeptember 30-án Csapó Dánielhez intézett leveléből is kitűnik, hogy csupán utasítása szerint járt el. Azzal vádolták Bezerédjt, hogy a nádor befolyására szólalt fel a főrendi javaslat mellett, szabadelvű oldalról megtámadták a vármegyét is és szemére vetették, hogy az utasítást ilyen szellemben adta. Nyilvánvalóan igazságtalanok voltak e vádak, mert Bezerédj kénytelen volt küldőinek álláspontját képviselni s ez álláspontot a tolnamegyei állapotok teljesen indokolták.

Szembeszáll azonban Bezerédj a főrendekkel az örökös megváltási szerződésekre vonatkozó üzenetük tárgyában az 1833 október 1-i kerületi ülésben. Hivatkozik Festetich György gróf muraközi kíséretére, a mely nagyszerűen bevált s kijelenti, hogy ha van hazánkat emelő s a nemzetet egyesítő intézmény, úgy bizonyára ez az. Azon ellenvetésre, hogy ez utat nyit a pazarlásnak s a nemzetségek romlásának, hivatkozik az Árpáddal bejött nemzetségekre, a melyek sem jobbágyaikat nem szabadították fel, sem a haza oltárán nem áldozták fel vagyonukat s mégis elpusztultak. «A gonosz következésű absolutismustól kezdve ezer utakat-módokat lehetne elszámlálni, melyek azon nemzetségeket semmivé tették s velük együtt a hazát is el-

nyomták» s néhány nemzetség miatt a haza közérdekét feláldozni nem szabad.

Czáfolja a főrendek azon ellenvetését, mintha a szerződések nem szolgálnák a jobbágyság javát, mert ez állításnak nyilvánvalóan ellentmond a tapasztalás. Azt nem tartja veszedelmesnek, hogy a szerződések az idegen telepeseknek kedveznek; mert nem azok veszedelmesek, kik «egy-két teleknyi földet mivelni jönnek hazánkba», hanem azok, kik «mostani rendszerünk mellett roppant uradalmakat vesznek és azoknak jövedelmét külföldön a magyar haza érdekeivel meg nem egyezőleg használják». Majd lelkes szavakban tör ki: «Igenis fog a javallott törvény egy jövevényt hozni hazánkba, kit öelve kell fogadnunk, kit Isten hozzon, kit áldani fog a késő maradék, t. i. a független földmivelőnek, ezen mindenkézt legnagyobb tiszteletre méltó embernek valódi emelkedését.» A javasolt törvény szerinte az ősiség mellett is megállhat, mert nem lesz egyéb szükség, mint «az eladás rationabilitásának Verböczyben foglalt eseteit egygyel megszaporitani». És ha rationabilis szerződés volt, melylyel magát valaki a rabságból kiváltotta, nem rationabilis a haza érdekeit, a nemzeti szorgalmat, a közjólétet a rabságból kiváltani?

Az úrbéri vadászat ellen szól az 1833 október 11-iki országos ülésen, a melyet a humanizmussal össze nem egyeztethető tehernek tart. Számos szerencsétlenség történik vadászat közben s a külső országról ide becsapongott durva természetű s a nép nyelvét nem értő «Forstmeister» embertelenül bánik a néppel. Nem a kártékony vadak üldözése e vadászatok célja, hanem a földesúr kedvtelése, a ki a hasznos munkától vonja el a jobbágyot. Ismételt felszólalásának azonban nem volt eredménye, mert a következő kevés módosítással fenntartották e terhes jobbágy munkát.

Az 1833 november 28-iki országos ülésen nehéz feladatot kénytelen teljesíteni, a mi nem csupán meggyőződésével ellenkezett, hanem egyénileg is megszegyenítő volt rá nézve s nagy lelki küzdelmébe került, míg meggyőződését elhallgattatni és

egyéniségét legyőzni sikerült.¹ Tolna vármegye közgyűlésén ugyanis a nemesség megváltoztatta a február 6-iki közgyűlésből adott azon utasítást, hogy a jobbágytelken lakó nemesség is adózzék. Indítóokul a nemesi szabadságok megsértése és a jobbágytelkeken lakó nemességnek a nemesi felkelésen kívüli igazságtalan megterhelése szolgált. Bezerédj már a kérdés első tárgyalása alkalmával is tartózkodóan nyilatkozott s az adózási kötelezettséget csupán a jövőben jobbágytelkekre költöző nemesekre kívánta kiterjesztetni azzal, hogy az adófizetési kötelezettség a nemesek egyéb vagyonára ne terjesztessék ki. Most e kijelentését teljesen visszavonja s kijelenti, hogy Tolna vármegye ez elv megvalósítása ellen minden törvényes eszközzel küzdeni fog, mert felfogása szerint az adóteher a «személyen s nem a telken fekszik». Ha pedig a jobbágytelkeknek nemesi kézre jutása által az adóalap túlságosan csökkenne, a vármegye inkább arra hajlandó, hogy «az országgyűlése mindenkor, a kincstár jövedelmének hová lett fordítottásokról eleibe terjesztendő számadás után, az efféle pótlásra czélirányos módot keressen és határozzon el».

E bejelentés élénk vitára adott alkalmat, mert az országgyűlési végzés után történt szavazatváltoztatás szokatlan volt. Bezerédj azonban megmaradt kijelentése mellett s vitatta a vármegye szavazási jogának szabadságát.

Bensőleg sokáig bántotta az eset Bezerédjt, mert még december 2-án is azt írja Sztankovánszkynek, hogy «mi megtevénk a voksmásítást, a mi igen nehezen esett és magunkkal nagy harciba került». A vármegyében azonban olyan erős volt az ellenhatás, hogy a kedélyek lecsillapítására más mód nem kínálkozott s még ezután is aggódik, vajjon ez áldozat árán sikerül-e a kismemességet lecsillapítani és megnyugtatni, hogy «kívánságuk teljesítésére nincs más hátra».

¹ 1833 november 28-án Sztankovánszky Imre tolnamegyei főjegyzőhöz intézett levelében írja: «Már in limine minden szorongató tekintetek és ellenokok tam in merito et magis adhuc in forma circumdederunt me.

Követi tekintélyét s benső meggyőződését áldozza fel ez alkalommal Bezerédj, hogy a vármegye benső békéjét megóvja. Olyan áldozatok ezek, melyekre kevesen lettek volna képesek. A szabadelvű politika megtagadása volt ugyan e lépés, de ezt Tolna vármegye rovására kell írni. Bezerédj viszont olyan nemeslelkűen áldozta fel egyéni meggyőződését a vármegye érdekében, hogy nem tagadhatjuk meg tőle az elismerést. Le kellett győznie önmagát s erre is volt lelki ereje, nyilvánosan kellett bevallania legyőzetését s erre is volt bátorsága.

Ennyi volt a Bezerédj szerepe az úrbéri törvényjavaslat első tárgyalása folyamán. Sok szépet és jót akart, de szándékait nem értették meg s törekvéseit kevés siker koronázta. Nem ad ugyan kifejezést kísérletei kudarcának, de bizonyára egyetértett e pontban Deákkal, a ki 1834 június 27-én ezeket írja Wesselényinek: «Az úrbéri munkát megküldöm: sok van abban, a mit mi a nép javára másképpen óhajtottunk volna, de az önhasznát imádó és a réginek azért mert régi, ha rossz is, sokra hódoló sokaság ellen csak ennyit is kivívni, jelen állásunkban már nyereségnek tarthatjuk.»

A sok vitát kiállott úrbéri törvényjavaslatot a kormány nem fogadta kedvezően s sokáig hevertette elintézetlenül.¹ Tíz hónappal a javaslat felterjesztése után 1834 augusztus 30-án, hirdették ki az országgyűlésen a kormány vonatkozó leiratát, mely a szabadelvű követek körében nagy csalódást okozott. A sokat vitatott VIII. szakaszra az volt a kormány határozata, hogy nem tartozik az úrbéri törvénybe: vagy külön törvénybe kell foglalni, vagy a VII. szakasz 5. pontjához csatolandó.² Az úrbéri örökös kötések szabadságát is megszorította a kormány

¹ 1834 márczius 11-én írja Bezerédj Sztankovánszkyknak: «Az urbáriálét, azt mondják, a cancellárián sok változással, a status consiliumban ellenben igen kevésel hagyták helyben, de ez nem bizonyos.»

² «Ut itidem benignae superius ad articulum VII. seu signanter paragraphum eius quintum elargitae resolutioni suae regiae seu modo citatum paragraphum rite accomodando et modificando, seu si maluerint specialem articulum proponendo quo prius respondere contendant.»

azzal, hogy jóváhagyásukat a helytartótanácsnak tartotta fenn. (*Jure inspectionis Regiae Maiestatis via Consilii Locumtenentialis Regii salvo permanente.*) Egyéb pontokban is olyan elveket állított fel a leirat, a melyek ellenkeztek a szabadelvű eszmékkel.

Elhatározásainak a kormány gyakorlatilag is igyekezett érvényt szerezni s a főispánok útján befolyást gyakorolt a vármegyékre, hogy a szabadelvű követi utasításokat megváltoztassák. A főispánok működése eredményes volt s munkájukat nagyban megkönnyítette az ősi szabadságokhoz ragaszkodó vármegyei nemesség, a mely eddig is aggodalommal szemlélte a szabadelvű irány térfoglalását s az ősi alkotmány bomlását. Hogy micsoda nehézségeket okozott a kormánynak a vármegyékre gyakorolt befolyása az országgyűlésen, azt élénk színekkel festi Bezerédj 1834 december 4-én Csapó alispánhoz intézett levele. Elpanaszolja ebben, hogy Szatmárnak mind az úrbéri v., mind a VII. és VIII. szakaszok ellen érkezett utasítása. Kölcsény kénytelen volt hazautazni, hogy megváltoztassa a vármegye elhatározását, követtársa pedig azalatt a régi utasításnak megfelelően kitartott a szabadelvű javaslatok mellett. Csongrád is újabb utasítást kapott az V. és VII. szakaszok ellen, a mit Klauzal staféta útján igyekezett megváltoztatni. Győr is újabb utasítást küldött a fenti szakaszok ellen s most hasonlóképpen igyekszik azt visszavonadni. Ezek hatása alatt Bezerédj keserűen kifakad a vármegyék ellen: «Mely bélyeget fog ez a vármegyékre s a nemzetre nyomni akár az alkotmány, akár az irány érdemére nézre, nem is akarok gondolkozni róla.» Nem veszti el azonban bizalmát s a szabadelvű politika diadalát reméli: «Mi itt még nem csüggedünk . . . ha okosak leszünk és a jó szerencse, melyre a jó ügy mégis számot tarthat, csak félig is kedvez, még fogunk mi az eldülés esetén is mentetni sokat a dolgokon, vagy talán még úgy alkotni azt, hogy a következés nem lesz rosszabb.» A kormány rosszindulata fokozottabb tevékenységre serkentette a szabadelvű követeket, min-

den tudásukat, minden lelkesedésüket összeszedték, hogy a törvényjavaslat szabadelvű intézkedéseiből minél többet megmenthessenek. Újból megindult tehát a nagy harcz a kormány pártja és a szabadelvűek között és e nagy küzdelemben

91. KLAUZÁL GÁBOR.

Bezerédj a szabadelvűség zászlóvivői között foglal helyet. 1834 szeptember 1-én írja Sztankovánszkynak, hogy megérkezett a várva-várt úrbéri resolutio, «tegnapelőtt publicáltak mint Mózes törvényét villám és menydörgések között ... éppen az v. articulusra kezdé olvasni Platthy a resolutiót, oly csattanás történt,

hogy rengett a terem». Tehát rossz omenek között indult meg az ügy tárgyalása s bizony az v. articulus sorsa nem is lön kedvező. Közben Bezerédj elunta már a hosszás vitákat, haza készült, az úrbér azonban visszatartotta. «Tartozom állásomnak és magamnak, — írja fenti levelében -- hogy az első pertractáción vagy még legalább az el nem válik és irányából nem lehet a többire következtetést vonni, itt maradjak.»

Maradásra készítette az is, hogy Tolna vármegye első követe, Csapó Dániel alispán betegsége miatt visszalépett a követségtől¹ s Tolna vármegye Jeszenszky János másodalispán személyében új követet küldött az országgyűlésre. Bezerédj Csapóban erős támaszt veszített el, a kihez nem csupán az eszmék közössége, hanem meghitt barátság is fűzte² s ilyen meghitt barátira Bezerédjnek az állandó ellentétek között nagy szüksége volt. Csapó nem volt mestere a szónoklatnak, az országgyűlésen legalább nem mutatkozott ilyennek; azonban társadalmi téren annál jelentősebb szerepet vitt s a politikai áramlatok irányításában az országgyűlés alatt tevékeny részt vett. Jeszenszky egészen más egyéniség volt, sem a Csapó társadalmi szerepét nem töltötte be, sem szabadelvű felfogásában nem osztozott teljesen. Kétségtelenül volt érzéke a szabadelvű politika iránt s Tolna vármegye szabadelvű légkörében őt is e szellem töltötte el, az országgyűlésen azonban lassan-lassan megváltozott. A dézsma ügyét tárgyalják a kerületi ülésekben, a mikor Jeszenszky beköszönt s Bezerédj 1835 augusztus 25-én még azt írja Csapónak, hogy mindketten pártolják a szabadelvű indítványokat.³ Az úrbéri törvényjavaslat tárgyalása alatt ki is tart a szabadelvű politika mellett, később azonban enged

¹ «Csapó ma ír Hansinak, hogy ő resignálja a követséget . . . beteges állapota indítja e lépésre, gyengén is van egy idő óta» írja 1834 június 17-én Sztankovánszkynek.

² 1834 július 4-én írja Csapónak: «A mint a kifejezett búcsúvételt tőled kerültem, úgy azon gondolatot, hogy nem jövendész többé vissza, még mindig tiltani iparkodom magamtól.»

³ 1834 december 24-én írja hozzá Bezerédj: «A te befolyásodat, kedves barátom, odahaza el nem ismerni nem lehet. Facta et eventus loquuntur. De azért itt nem létedet nem sajnálják kevésbé.»

felfogásából s az országgyűlés végére egészen a kormány embere lesz.

1834 november 20-án Csapóhoz intézett levelében Jeszenszky még méltatlankodik, hogy «Szatmár megye illiberális pótutatisásokat küldött követének» s örvend Heves megye liberális utasításainak. «A vakok látókká, a látók pedig vakokká lesznek» írja ugyanott, pedig rövidesen ő is a vakok táborába kerül. 1834 december 1-én Csapóhoz intézett levelében kikelt az úrbéri tárgyalásokat nehezítő főrendek ellen, kik «a helyett, hogy keresztényi szelidség és a mostani század műveltségéhez képest az önkényt korlátoznák, azt még inkább törvényesíteni akarják». 1834 december 31-én Csapóhoz intézett levelében pedig a következő szavakkal itéli el a főrendeknek az úriszék ügyében elfoglalt álláspontját: «a jobbágyokat tovább is vaspalczajok alatt kívánják megtartani . . . valóban kár a sok elveszett időért, mert minden morális concessió nélkül az a kevés materiális engedmény valóban nem fogja a nép javát szembe-tűnő és érezhetőbbképen emelni».

Míg Jeszenszky leveleiben nagy hangon bizonyítgatja Csapónak a maga szabadelvűségét, Bezerédj cselekszik. A fásítás és legelő ügyében azt írja 1834 szeptember 1-én Csapónak, hogy «a jobbágyon való kedvezés az önkény és bizonytalanság által igen is csorbul». A legelőre nézve az a véleménye, hogy majd még azon elválló vármegyék vokására kerül a dolog, melyek a vármegye kis palotájában tanácskoznak és melyeknek mi ketten Nagy Pállal is dolgoztunk ki vokсот».

Az 1834 november 10-iki országos ülésben az örökváltság tárgyában szólal fel. Mindenekelőtt azon ellenvetést czáfolja meg, mintha e rendelkezés nem illenék az úrbéri törvényjavaslat keretébe. E kifogást csupán időnyerés céljából alkalmazott eszköznek tekinti, melyet Bentham nyomán a legveszedelmesebb politikai sophismák közé soroz. Véleménye szerint az ősiség intézménye mellett igen jól megállhat az örökváltság, mert egy sorba helyezhető azon szerződésekkel, a melyekkel a hadi fog-

ságba jutott földműves váltságdíjat szerez. Ha ez utóbbi szerződések az ösiség megsértése címén nem támadhatók meg, annál kevésbé eshetnek kifogás alá azon szerződések, melyekkel a «8 millió hazafi materiális és morális jólétének egyik eddig lezárt forrása megnyitattik s a nemzeti gyarapodás, erő s emelkedés ébresztő szelleme felszabadítottatik». Erélyesen tiltakozik azonban az ügy elhalasztása ellen, mert «mind a kormány, mind a magyar nemesség itt egy elválasztó úton áll, s az e tárgyban fekvő roppant kérdésre meg kell in merito felelniök. Meg kell felelni a kormánynak, vajjon szándéka-e tovább is csak coloniaként használni hazánkat, vagy akarja-e magas rendeltetéséhez képest segíteni e nemzetet, hogy emberi, polgári és világi tekintetben erősödjék s emelkedjék. De meg kell felelni a magyar nemességnek is, vajjon constitucionális hatalma céljául fogja-e venni a paraszt érdekét, úgy hogy annak személyességét tisztelje s jólétét, hogy abban önállóan tárgyat, nem pedig más célokra szolgáló eszközt szemléljen». Legfőbb erve a tulajdonszerzési természetes vágy, a melyet ki kell elégíteni és pedig az úrbéres telkek felszabadítása által, mert «másféle tulajdonra utasítani a szántóvetőt, s a magyar parasztság massáját városi birtokkal vagy nemesi donatióval kecsgetetni gúny inkább, mint vigasztalás». Utal az állam legfőbb rendeltetésére, a tulajdon megvédelmezésére s «mi 8 millió embert törvény által akarunk eltiltani, hogy tulajdont magának még csak ne is szerezhessen». Az államnak nincs módjában, hogy mindenkinek földbirtokot adhasson, de a birtok szerzhetést meg nem tagadhatja a nélkül, hogy az Isten és az ő igazsága ellen ne vétkezzék és lábbal tiporja azon jussokat, melyeket minden ember, kinek a földön kell élnie, a természettől nyert, melyeknek biztos gyakorolhatásáért egyesült társaságban s vállalta annak terheit». Az állam szempontjából egyenesen követelni kell, hogy a jobbágyok földtulajdont szerezhessenek, mert «csak ez által emelkedhetik ki hazánk colonia gyanánti alacsony állásából és foglalhatja el azon fokot, melyet

országunk fekvésénél s a nemzetnek lelki-testi tulajdonainál fogva remélhet. Csak belső erő teszi igaz önállásúvá, teszi függetlenné a nemzetet s erőt csak a tagok erejéből veszen és csak nemzetünknel nem valósodnék meg az az igazság, hogy kis sommákból lesz a nagy somma s hogy az erőnek felel meg a resultatum». Rámutat nemzetünk szomorú múltjára, a mely tanulságú szolgálhat. II. Ulászló jobbágyelnyomó rendszerére következett a török hódoltság, a melynek főoka a parasztok szomorú helyzete volt, mert «hiszen alig volt érdeke a föld népének védelmezni a földet, melyről a maga javát számkivetve látta; neki majd mindegy volt, akárki parancsolt, mert a ki dolgoztatott vele, az életére szükségeseket csak meg kellett adnia, többre kilátása úgy sem terjedhetett». Az ország önállóságát sem az 1790. x., sem valamely diplomáciai solemnitas nem munkálja annyira, mint a jobbágyság felszabadítása. Idézi a római költő szavait: «Delicta majorum immerito lues, donec templa refeceris» s alkalmazza a jobbágyság felszabadítására: «kik Isten ígését hirdetik, segíteni fogják e templomot is megépíteni, melyben a szeretet szent törvényei szerint az emberi tökéletesedés és boldogság dicsőitse a teremtőt».

Azon ellenvetéssel szemben, hogy a jobbágy felszabadítás ártalmára lenne a nemesi intézménynek, hivatkozik a jobbágyság védelmére hozott intézkedésekre, melyek a földesúri tulajdon rovására estek, de a jobbágy helyzetét lényegesen nem javították. «Valóban urbarialis systemánk ezen tekintet alatt nagyon hasonlít a szegények taxájához egy más nemzetnél. A mint ott nem nagy sikerrel osztatnak ki alamizsnául sok milliók, úgy a magyar földesurak is kioszthatják egész úrbéri birtokukat s a jobbágy gyarapodni még sem fog». Nem pillanatnyi engedményekre, hanem rendszerváltoztatásra van szükség, s e rendszerváltozás szükségét a királyi előterjesztések azon kijelentésével is igazolja, hogy az állampolgárok közötti kapcsolatot meg kell szilárdítani. (Ut vincula mutuae inter diversas regnicolarum classes necessitudinis arctius adstringantur.)

Egyike ez Bezerédj leghatalmasabb szónoklatainak, a mely meggyőző és magával ragadó. A jog és igazság képezik alapgondolatát s az ellenvetések czáfolását mesterien intézi. Eredménye azonban nem volt, mert a mint 1834 december 11-én Csapónak írja: «tegnap az v. articulus 2. §-a elesett. Heves ülés volt, az oligarchia szelleme és annak, úgy a kormánynak a pótló utasításokra nézve volt tetteik kiméletlenül megrovattak». Elkeseredéssel említi, hogy még a városi követek is sokan voltak ellenük. Szomorúan állapítja meg szabadelvű törekvések ellanyhulását s a szabadelvű követek súlyos helyzetét: «Ládd, édes Danim, mire jutottunk, mit kell már tárgyul venni iparkodásunknak — taval ilyenkor más feszítette azt. Elhidd, sirhatnak, ha most ezt néked kellene elbeszélnem.»

Az országgyűlés szabadelvű irányának megváltoztatására nagy hatást gyakorolt a nádor, a ki egyrészt a főrendek túlbuzgalmát mérsékelte, másrészt a gyengébb jellemű követek meggyőződését törekedett rábeszéléssel megváltoztatni.¹ Hogy a tisztán szellemi fegyvereken kívül, más eszközökkel is élt a kormány, azt Bezerédjnek 1834 december 8-án Sztankovánszkyhoz intézett leveléből láthatjuk, a hol a következőket írja: «A mint sok bosszúságos alacsony individualitás foszlik most ki, úgy sok szép erős character is eleszti a jó bizodalmat. Lamotte különösen erősen kikélt az olyatén mellékes czélzatokat követő és nem biztos characterek ellen, és hogy azoktól ő magát elszakasztja s a mi társaságunkhoz és casinonkba áll, kiknek állásuk és viseletjük, ha sokban politikus nézeteivel nem is, de annál inkább karakterével és becsületbeli érzésével egyez». Erős kritika volt ez a kormánypártrol, melynek súlyát növelte az, hogy kormánypárti követ mondta. Ez a kritika megvilágítja a motívumokat, melyek a kormánypártot állásfoglalásában irá-

¹ 1834 december 15-én írja Sztankovánszkynek: «A mi az v. articulusra nézve határozott fenntartást illeti, a palatinus azonnal elvágta a discussiót, mondván: puto dominos Status non esse amplius provocandos. Most hivatja a követeket a nádor, kiket a VII. és VIII. cikkelyre nézve nézeteire bírni gondol.

nyitották. Nem eszmékkel, nem előítéletekkel kellett küzdenie a szabadelvű ellenzéknek, hanem az egyéni hiúságra és önhaszonra alapított parlamenti mesterfogásokkal, melyek csupán annak köszönhették diadalukat, hogy a kormányhatalom szentesítésével történtek.

Az urbarium hirhedt VIII. szakasza ügyében az 1834. december 30-iki országos ülésen szólal fel újból Bezerédj. Hatalmas beszéd ez, telve államférfiúi bölcseséggel s meleg emberbaráti szeretettel, mely meggyőzést s megindítást sugárzott ki eleitől végig. Igazi hattüdala ez a jobbagyi szabadságnak, mely az igazság és szépség örök emléke marad. Először

92. JÓZSEF NÁDOR NÉVALÁIRÁSA.

Árva vármegye azon javaslatával foglalkozik, hogy az «ürbérrel fejeztessék be a diaeta, a többi pedig és ezzel a VIII. cikkely is halasztassék egy másik előre határozandó idejű országgyűlésre». Azok után, miket a kormánypárt részéről szeptember óta az V., VII., VIII. cikkelyeket illetőleg tapasztalt, nem tartja lehetetlennek, hogy a halasztó indítvány határozattá váljék. Árva ugyan csupán két esztendei halasztásról beszélt, de több is lehet belőle. Bezerédj nem akarja lelkére venni mindazt, mit «az alatt a 8 millió, nem szólván más egyébről, a VIII. cikkely hijával szenvedni fog». Majd a gömöri követ ellen fordul, a ki az angol rendőri hatalomra hivatkozik a tervezett VIII. szakasz ellenében, a hol «a constabler megüti egy fejr bottal a gyanusnak vállát s bárki legyen az, fogságra viszi». Bezerédj ezzel

szemben azt hangoztatja, hogy ott a törvény uralkodik. nálunk azonban önkény és erőszak, s ez utóbbiak ellen kell a védelem, de ha «ama kétféle religiót egyesíteni akarnánk, ha önkény és másféle erőhatalom alatt is hagyá az embert a törvény, hijába tart ez mostoha anya alakjában ama hódolásra számot».

Felszólítja a halasztást kívánókat, hogy «tegyék magukat azoknak helyökre, a kikről itt szó van». Általában nem ártott volna szerinte, ha azok, a kik az úrbéri törvényeket alkotják, egy ideig mint úrbéri jobbágyok éltek volna, hogy úgy mint Nagy Péter a katonai lépcsőkön keresztül, magukon tették volna a próbát, mi jó s mi kíván orvoslást. «Vajjon, ha ugyazon okokból, melyek e szakasz ellen felhozattak, bár az uralkodónak a személyes és vagyonbeli bátorság fenntartására célzó idvességes szándékainak még bővebb nyilatkoztatása végett is az kívántatnék tőlünk, hogy az 1. rész 9-ik címét töröljük el, majd illő helyütt systematice fogván törvények alkottatni, vagy ha mi alkotnánk az Arany Bullát s némely cikkeire nézve ezen ellenvetés tétetnék, vajjon mit mondanánk? Mondjuk tehát azt, mit a mi ügyünkben, azon törvényezikk ügyében is, melyet annál szentebb, annál gyengédebb kötelesség köt lelkünkre, mivel ők nem lehetnek itt, hogy azt maguk védnék, kik a törvény pártfogására és biztosítására annál méltóbban számot tarthatnak, minél gyengébbek s kevésbbé képesek magukon segíteni.»

Majd a kormány ellen fordul s saját nyilatkozatait idézi ellene. Idézi a királyi előterjesztések azon szakaszát: «ut mutuae inter diversas regnicolarum classes necessitudinis vincula arctius adstringantur». Ez elv érvényesítését a kormány már az úrbéri v. és vii. szakaszoknál elmulasztotta állásfoglalásával s most a viii. szakasznál, hol «a személyes és vagyonbeli bátorság egyforma törvényes biztosításában lehetne, sőt kellene a hazafiaknak egyesítettüök, az alkalom ismét elhalasztassék? sőt a hazafiaknak egy része az 1. rész 9-es privilegiumát az éhes nép elöl mindig mint egy tiltott étket elvonja-e?

úrbéri
jobbágyi
nemű- és
biztosítási!

mely minthogy nem materialis eledel, mindnyájának boldogítására elégséges lenne».

Legfőbb ideje, hogy cselekedjék az országgyűlés, mert József módjára nem állíthatják meg a napot, hogy mozdulatlan álljon, míg operatumról operatumra halasztva eleget tehet a nép oly sürgető szükségleteinek. Már az elmulasztott 40 esztendő is elég felelősséget ró az országgyűlésre s új 40 esztendő kétes jövődjével nem tanácsos a felelősséget súlyosítani. Pillanatnyi érvekkel el lehet nyomni az igazságot, de «van egy kérlelhetlen jövődjével s a nemzetek és királyok bírāja szigorúan fog ítélni mindenek felett, számon fog kérni minden lépést és számon minden rosszat, melyet meg nem gátolánk, minden jót, melyet tenni elmulasztottunk. Van egy hatalom mindenek felett, mely előtt a feleletet elmellőzni nekünk nem lehet. Ezen hatalom a keresztény morált és evangéliumot, a mint a népeknek, úgy a királyoknak és kormányoknak és törvényhozóknak is kihirdette és számot fog kérni egykor, hogy lehetett azon morál, azon evangélium ellenére a VIII. törvényzikk életbehozását ellenezni.»

A politikus érvei elfogytak és a bölcselő veszi át a szót, de a bölcséleti igazságok szónoki lendületben törnek elő. A szónoki lendület kétségkívül nagy hatást gyakorolhatott a hallgatók lelkére, de a politikusok cselekedeteit nem a lélek irányítja, a VIII. szakasz tehát elbukott. Tudta ezt előre Bezerédj, a sikertelenség tudatával harczolt, de az igazság elől nem zárkózhatott el becsületes lelke, kitartott az utolsó pillanatig. Már 1834 december 18-án így ír Csapónak: «Most a VIII. articulus tárgya előre való értekezéseinknek és mit lehet, abból is fogunk menteni; de helye üresen fog maradni. Adja Isten, tartós serkentésül szolgáljon azon üres ráma a nemzetnek, hogy minél méltóbb képekkel töltsse azt be, és minél jótékonyabb hatású helyre tegye azt». Jós lelke a jövőbe látott, tudta, hogy a VIII. szakasznak el kell buknia, de a védelmezett ügy felette állott minden politikai mesterfogásnak, az emberi szabadság örök

igazságát elbuktatni nem lehetett s Bezerédj megélte még azt a korszakot, a mikor életre kelt.

Az úriszékekre vonatkozó VII. szakasznak a főrendek által javasolt azon intézkedése ellenében, hogy a földesúr is ruháztassék fel büntetőhatalommal, az 1835 január 11-iki országos ülésen Bezerédj is felszólal. Minthogy a nézete az, hogy «személye és jószága mentve az önkénytől, kellő biztonságban legyen a jobbágnak», helytelennek tartja a földesúrnak büntető hatalommal leendő felruházását. A földesúr érdekeit meg kell védni, de «midőn törvényt hozunk, akármely félnek érdekét magányosan, egyoldalúan czélul venni nem lehet». A jobbágy érdekei egyáltalán nem lesznek biztonságban, ha a «földesúr, sőt többnyire ennek nem mindig bírónak való, sokszor durva embere személyes megbántásának, vagy tulajdon haszna megszegésének rögtöni felindulásban önmaga általi büntetésére és bosszulására a közhatalommal ruháztatik fel». A méltányosság elve ellen lesz, ha a jobbágy a földesúr statáriális hatalma alá kerül, maga pedig csupán hosszadalmas eljárással orvosolhatja sérelmeit . . .

Ellene mond ez intézkedésnek Bezerédj szerint a közrend érdeke is, mert az «úrbéri hatalom a policia tekintetéből elégtelen és céliránytalan» s az úrbért gyűlöletessé tenné. Az úrbért a policiától külön kell választani, ha a jobbágyot és a jó rendet feláldozni nem akarjuk, mert ez olyan összeütközésekre adhat alkalmat, melyek «következéseit majd a közhatalommal is nehéz lesz orvosolni». Ha a törvénykezési eljárásban általában véve szükség van bizonyos alakszerűségek betartására, akkor 8 millió polgárnak szabadságát nem szabad a formalitás védelme alól kivonni. Nem hiszi, hogy «akármely civilisált nemzet constitúcióiban» példát lehetne találni, mely a tervezett önbíráskodást igazolná, nem is szólván arról, hogy a földesúri börtönök minden kritikán alul állanak. Az úriszék hatalmát semmiképpen sem lehet a földesúrra ruházni, mert ez «a jobbágyságra felállított garantiáknak

nagyobb részét», eldönti, s az egész úrbérnek «más szint, más lelket» adna.

A főrendi javaslat a követek körében erős ellenzéssel találkozott s csupán Sopron megye azon indítványa ment keresztül, hogy a «kihágó jobbágyot a földesúr egy napi áristommal büntetheti».

A főrendekkel folytatott kemény viták után másodízben is elkészült az úrbéri törvényjavaslat, a melyet 1835 február 26-án terjesztett fel az országgyűlés. 1835 január 12-én írja Bezerédj Sztankovánszkynek: «Az utolsó négy-öt hét az úrbér egész alakját megváltoztatta . . . most vesződünk, hogy a mérgit minél kevésbé ártalmassá tegyük még is.» Ez a törvényjavaslat már egy szakasszal rövidebb volt, mert a kifogásolt VIII. szakasz elmaradt belőle. Bezerédj reményteljesen tekintett a javaslat sorsára s a felterjesztés napján így ír Csapónak: «Az Isten kísérje urbariumunkat és hozza kívánt válaszzal vissza.» Pedig el volt keseredve a főrendek makacsságán s kevéssel előbb fájdalommal állapította meg, hogy a földműves osztály érdekében heves vitákat kellett kiállaniok s rengeteg nehézséget kellett leküzdeniök. Mindezekért a főrendekre hártja a felelősséget, kiknek lelkiismeretét is megvádolja.¹ Nem csupán a politikai meggyőződés, hanem a lelkiismeret szava is a jobbágyok pártjára állította Bezerédjt: ez tette tiszteletreméltóvá jellemét s ez magyarázza törhetetlen bizalmát az ügy diadalában. Ez a mély meggyőződés, ezek a tiszteletreméltó indítókok teszik, hogy a kedvezőtlen körülmények sem csüggesztik el s a diadal reményében küzd állandóan. Ezek a momentumok domborodnak ki Csapóhoz intézett 1835 február 4-iki leveléből is, melyben a szabadelvű irány melletti kitartásra bátorítja,

¹ 1835 január 23-án feleségéhez intézett levelében: «Les magnats s'approchent en quelques objets assez importants, nous tenons ferme aux autres. C'est bien triste d'avoir à soutenir des disputes si ennuyantes et à surmonter de tels obstacles en des objets, qui se trouvent à la classe du tout naturel . . . Ils ont une responsabilité grave ces magnats, je ne voudrais pas avoir leur conscience.» Ugyanígy 1835 január 14-én Csapónak.

hogy «ellensúly, ellenigyekezet is támadjon, fejlődjek és kivíjja minél előbb a győzedelmet, mely az igazságnak fenn vagyon még is tartva». Óvja az elcsüggedéstől: «Ha mások elesnek, fogódjunk mi annál inkább össze és minden homályosodó világ helyett gyűjtsunk fáklyát és erőt veszünk még is a setéten.» Ilyen tisztalelkű, ilyen igazhitű próféta mellett nem bukhatott el sohasem a szabadelvű eszme: a fáklya messze világított s Bezerédj lelkének melege élesztette tüzét.¹

1835 április 4-én kelt a kormány második válasza az úrbér tárgyában s ezzel az úrbéri törvényjavaslat újabb megvitatás alá került. A követek lassan-lassan elunták már a hosszas vitatkozásokat s 1835 április 15-én azt írja Bezerédj Csapónak, hogy: «az úrbéri resolútióra nézve azt tartjuk sokan, hogy utóbb is általmegy». Vita nélkül azonban nem ment a dolog s különösen a legelő kérdésben folytak erősebb tárgyalások s ezekben az 1835 május 26-iki országos ülésen Bezerédj is részt vett. A kormány javaslata ellen szólalt fel, mert «törvény helyett személyes vélemény» nem lehet szerinte «az igazság kiszolgáltatásának kútfeje». Vezélve az, hogy «határozatlanság és bizonytalanság ne létezen a legelő dolgában». Ki kell mondaní határozottan, hogy «mit értünk úrbéri pascuum alatt», micsoda jogok és kötelességek járnak ezzel együtt. Vagy úrbéri járandóság a legelő s akkor ki kell adni megfelelő mértékben, vagy nem járandóság, hanem szokáson alapuló tényleges állapot s akkor «részarányi felosztásnak vagyon helye a földesúr és jobbágy között». Tolna vármegye felfogása az volt, hogy a legelő úrbéri járandóság s ezért meg kell állapítani, hogy «vármegyénként egy-egy sessióra hány hold legelő járjon». Ez a jobbágyterhek szempontjából is helyesebb megoldás, mert «a sessiókra mért terhek a constitutívumokkal országszerte igazabb

¹ Ugyanakkor Széchenyi minden erejével a lánczhd ügyével foglalkozik, a mint Bezerédj 1835 január 12-én Sztankovánszkyhoz intézett leveléből kítűnik. Bezerédj elismeréssel adózik fáradozásai iránt, pedig a nemzet szempontjából sokkal mélyebbrelható volt a jobbágytörvény.

czélirányba fognak jutni.» Egy szóval Bezerédj azon álláspontot képviseli az országos ülésben, a melyet már 1835 április 12-én Csapóhoz intézett levelében is kifejezésre juttatott, t. i. «ha a földesurak áldozatjába kerül is, inkább határozott törvényt, mint mind a két félre biztosítás nélkül szükölködöt». Fellépése ez ügyben eredménynyel járt s a mint 1835 április 15-én írja Sztankovánszkynek: «A legelőre nézve az előbbi redactiót a classificatio és elkülönzött kiadás állapotjában, mi egy lapis offensionis et scandali vala, tegnap szerencsésen elvetettük».

Ugyancsak a kormány felfogása ellen szól az 1835 május 26-iki ülésen a boltnyitás ügyében, a melyet nem tart jónak «a földesúr engedelmetől függővé tenni». Ez Bezerédj szerint kereskedelmi politikai kérdés, a melyben nem szabad a régi szokáshoz ragaszkodni, ha csak «nem annyira a közvéleménynyel, mint a köznevetséggel küzködni nem akarunk». Visszának tetszik előtte «a kalmároknak rendben tartását azokra bízni, kik a boltoktól bért szednek», mert «mint policiadirektor és egyszersmind földesúr» nem a kereskedelem érdekeit, hanem a saját jövedelmüket fogják szem előtt tartani. Különösen azt rója fel a követeknek, hogy a zsidók ellen olyan erősen kifakadtak, mert «köztük is, mint máshol szinte vannak jó, rossz személyiségek». E támadásokat elítéli azért is, mert a megtámadottak nem védelmezhetik magukat. A zsidóság közállapota a törvényes intézkedések eredménye, igyekezni kell tehát a törvényeket megváltoztatni. A földesúri befolyás a boltnyításban monopóliumot fog teremteni, a mely a kereskedelemben szükséges szabadságot elfojtaná. Ártalmas volna ez elv kimondása azért is, mert a külkereskedelemben éppen ezen elv ellen harczoltak. «A monopóliumot, a kereskedési megszorítást önként alapitnánk meg és hagynánk meg állapotunk legsúlyosabb, legelső kútforrásaiban, kizárnánk abból a kereskedési igazságot és szabadságot.»

1835 augusztus 19-én terjesztette fel másodszer az országgyűlés a kormány elvei szerint megreformált úrbéri törvény-

javaslatot, a mely augusztus 23-án érkezett vissza s 1835 szeptember 10-én újból tárgyalás alá vétetett. E tárgyalásba azonban Bezerédj már nem folyt be olyan kitartással, mint az előző tárgyalások alatt. Belenyugodott a változhatlanba s a jobb jövőre bizta a most meg nem valósítható reformot, a mint az 1836 május 2-án Sztankovánszkyhoz intézett következő sorai-
ból is kitűnik: «A diaeta nem becsület és nem is materiális haszon nélkül és hiszem, jó szellemi hatással záródik be . . . Bizom, hogy arra nézve, mit megtagadtunk, ez annál elevebb ingerül, ösztönül fog szolgálni a nemzetnek, a törvényhatóság-
nak és minden egyes polgárnak, hogy törvényes jó igyekeze-
teit kettőztesse és a jövő diaetának sokban csak az áltható nemzeti kívánságot kimondani . . . legyen szükség.» Követi végjelentésében nem szól a hosszas küzdelmekről, melyek alatt annyi energiát pazarolt el, csupán az elbukott szakaszokat siratja el. A VIII. szakasz elestével szemben azzal vigasztaló-
dik, hogy «a nemtelenek személyes perlekedési tehetségéről» külön törvény alkottatott, a nemtelenek személyeinek önkény és erőszak elleni biztosítására pedig a vármegyék vannak hivatva.

A jobbágyok tulajdonszerzési jogának elvetését véleménye szerint a jövőnek kell orvosolni, ha «csak a nemzet ezen oiy világos életérdekét úgy szólván csak egy curiale praejudicium által végkép eltemetve látni nem akarja». Országgyűlési beszé-
deihez hasonlóan hangsúlyozza, hogy «rettentő önámítás nem-
zeti gyarapodásról csak szólni is, hol a nemzet legalább
kilencz tized részének földi tulajdönt birni nem szabad». Rá-
mutat azon tényre, hogy a tulajdonszerzést «a törvény nyilván meg nem tiltja» s felhívja a törvényhatóságokat, hogy ez álla-
potot használják ki a jobbágyság javára. A jobbágyságnak az «úrbéri fundusra» szorítása visszahat szerinte az ország egész köz-
gazdaságára, mert az úrbéri fundus nem képes eltartani a rá-
utalt tömeget, holott «más vidámabb alakot venne fel a szép, jutalmas és bő áldást ajánló magyar földön, ha a földi tulajdon
szerezhetés és ezzel a lélek felszabadíthatnék».

Minthogy a jobbágy nem szerezhethet tulajdont, munkakedve is kisebb s ez a magyarázata azon ténynek, hogy 1715 óta a «földesúr úrbéri jövedelme mindig fogyott, anélkül, hogy a jobbágnak vagyona, állapotja gyarapodott volna.» Szomorú kilátást nyújt ez a jövőre földesúrnak s jobbágnak egyaránt s változásra addig nincs kilátás, míg a jobbágy tulajdonszerzési jogot nem kap! A jövő úrbéri politikájának irányát jelöli meg ezzel Bezerédj, a mely politika még most elbukott, de rövidesen diadalt aratott. Az ország érdeke követelte ezt a politikát, a mely nélkül a nemzet gazdasági élete nem lendülhetett fel. Nem a jobbágyság a cél, hanem a nemzet egyeteme: ez a Bezerédj eszménye, melyet soha nem téveszt szem elől s melyért dolgozni soha meg nem szűnik.

X.

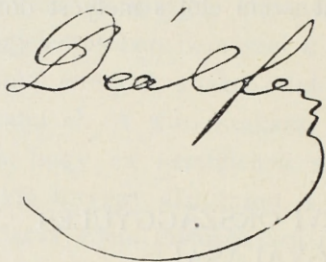
BEZERÉDJ ÉS AZ 1832/36. ÉVI ORSZÁGGYÜLÉS
IGAZSÁGÜGYI TÁRGYALÁSAI.

z úrbéri munkálat letargyalása után 1833 november 25-én egy másik nagyjelentőségű munkálat, az igazságügyi munkálat tárgyalásához fogtak a követek, a mely ismét tág teret nyitott a reformtevékenységre. Igazságügyi szervezetünk teljesen középkori volt még ekkor s az igazságügyi szabályok a középkori társadalmi és jogi viszonyokhoz voltak alkalmazva. Az újkor szelleme már régen megdöntötte a középkori intézményeket, a mikor Magyarországon ez intézményeknek gyakorlati kiküszöböléséhez, illetőleg reformjához fogtak. A feladat magasztos volt, megvalósítása azonban rengeteg nehézségbe ütközött, mert százados előítéletekkel kellett felvenni a harcot s a külföld fejlettebb intézményei szerint kellett átalakítani a hazai elavult rendszert.

A feladat megoldására a magyarság legjobbjai vállalkoztak s e díszes gárdában találjuk Bezerédjt is. Mint vármegyei tiszt-

viselő ismerte igazságszolgáltatásunk fogyatékoságait, mint sokat olvasott ember ismerte a külföld fejlettebb intézményeit s mint felvilágosodott szellem kellő reformérzékkel bírt. Míg az úrbéri munkálatnál gazdasági és társadalmi téren mutatta ki politikai rátermettségét, addig az igazságügyi munkálatnál mint felvilágosodott jogász tűnik ki, a ki nem csupán a reformjavaslatok megvédésében járt elől tiszteletreméltó bátorsággal, hanem bölcs reformokat is indítványozott, melyek a messze jövő képét rajzolják meg az ébredő szabadság korszakában.

Az igazságügyi reformmunkálat alapját az úrbéri munkálat-hoz hasonlóan az 1790/91. évi LXVII. törvényczikk vetette

93. DEÁK FERENCZ NÉVALÁÍRÁSA.

meg, mely kidolgozására országos bizottságot küldött ki. A bizottsági munkálat nem jelent meg nyomtatásban, pedig hatalmas alkotás volt s méltón sorakozott volna az úrbéri munkálat mellé. Az 1832/36. évi országgyűlés az igazságügyi reformmunkálat első részét, mely a törvényszéki szerve-

zetet foglalta magában,¹ teljesen letárgyalta, törvénynyé azonban a főrendek ellenállása miatt nem lehetett. Az igazságügyi munkálat második részét, mely a polgári törvénykönyvet tartalmazta,² már kerületi ülésekben sem tudták letárgyalni; az úrbéri törvényjavaslat annyi időt és energiát kötött le, hogy erre nem nyílt alkalom. Az igazságügyi munkálat tárgyalásainak tehát nem volt gyakorlati eredménye s csupán a szabadelvű követek politikai bölcsesége mentett meg belőle egyet s mást. Ha még sem hallgatjuk el e tárgyalásokat, ennek oka főleg abban rejlik, hogy Bezerédj kimagasló egyéniségének annyi jellegzetes tulajdonságával találkozunk ezek alatt, hogy lehetetlen

¹ Elaboratum regnicolaris deputationis juridicae circa coordinationem juridicorum dicasteriorum.

² Projectum legum civilium.

azokat hallgatással mellőznünk. Itt is ugyanaz a bölcs, felvilágosodott s elöretörő szellem, a milyennek az úrbéri tárgyalások alatt mutatkozik s ha az igazságügyi javaslatnak egy évtizeddel később történt tárgyalása alatt Tolna vármegye nagy fiát az ország legjobbjai közé meghívták, a meghívást nagyrészt azon szerep magyarázza, melyet az igazságügyi javaslat első tárgyalása alkalmával vitt.

Az úrbéri munkálatról az igazságügyi munkálatra való átmenetet Csapó Dánielnek Tolna vármegye nevében az 1833 november 22-iki kerületi ülésen előadott indítványa képezte a békebírói intézmény meghonosításáról és a községi bíróságok szervezéséről. Indokolásában kiemeli, hogy ez intézmények a népet erkölcsi és polgári művelődésre és emelkedésre készítetik, a hazafiakat pedig alkalmassá teszik, hogy «a polgári társaság igazaiban, kötelességében és áldásában teljesebb mértékkel részesülhessenek». A községi bíróságot illetőleg különösen azon jó hatást hangsúlyozza, melyet «a felekkel egysorsú és együttélő bíróság» gyakorol. A földesúri bíraskodással szemben Tolna vármegye nevében kijelenti, hogy azt csupán «mint a közhatalom s az igazgatásnak az idő körülállásai szerint a földesurakra bízott részét s ágazatját» tekinti, mely «minden jussértés nélkül a törvényhozó hatalma által mindenkor alkalmaztatható», tehát minden jogsérelem nélkül visszavonható. Ez indítvány indokolásában mindazon elvek bennfoglaltatnak, melyeket az igazságügyi munkálat tárgyalása folyamán Bezerédj is ismételtén hangoztatott s így Tolna vármegye nemességének felfogását tüntetik fel. Élénk fényt vet ez arra a felvilágosodott és szabadelvű szellemre; mely a vármegyében uralkodott. E szellem megteremtésében Bezerédj mindenesetre tevékeny részt vett, de része volt benne az egész vármegye nemességének, a mely megértette Bezerédjben a korszellem intő szavát s habozás nélkül követte azt. A törvénykezési munkálatnak a bíróságok szervezetéről szóló részéhez Bezerédj először az 1833 december 7-iki kerületi ülésen szól hozzá s a községi bíróságok

behozatalának elvét védelmezi meg. A jobbágyság érdekében szól, mert «egyik főérdeke forog fenn azon milliomoknak, kiknek javakról, sorsokról elrendelkezését önbefolyásuk nélkül a törvény a rendekre bizta». Nem tartja megfelelőnek a javaslat azon intézkedését, hogy «a földesúr a maga emberét rendelje azon községek törvényszéki előlülőjévé», mert ez elvenné a törvényszékek önállóságát s megszüntetné a törvényszék tagjai közötti szükségszerű egyformaságot. Legjobbnek tartja az olyan bíróságokat, melyek «a felekkel egysorsú, velük együttélő, állapotjaiknak minden részvételébe s kútforrásaiba avatott» tagokból állanak; a földesúri érdekeknek megvédelmezésére pedig elegendőnek tartja a kijelölési jog meghagyását. A kinevezett bíróval szemben bizalmatlansággal viseltetnék a község s bírótársainak békés együttműködése sem lenne biztosítva. Sürgeti végül a községi bíróságok szervezetének teljes kiépítését, mert így «éppen azon bíróságok hagyattak rendelkezés nélkül, melyeknek arra legnagyobb szükségük volt».

Nagy hatást gyakorolt az 1834 január 13-iki kerületi ülésen tartott beszéde, melyben azon elvet védelmezte meg, hogy ügyvédből is lehessen bíró. A bíróválasztás elvének kimondása után minden megszorítást a választás szabadságának rovására ír, helyénvalónak tartaná azonban a megszorítást, ha a bíró a főispán önkényétől függne. A bírói függetlenség elvével sem tudja indokolni az ügyvédek kizáratását a bírói tisztből, mert a függetlenség nagyon is relatív fogalom s a legfüggetlenebbnek tartott ember sokszor «a függés legrútább bilintseit viseli». Ha az ügyvédek kizáratását érdekeltységük eléggé indokolná, akkor sokkal inkább kizárandók lennének szerinte a peres felek, mert azok érdekeltége aránytalanul nagyobb. Az sem szolgálhat számára megfelelő indokul, hogy az ügyvédi foglalkozás gyakorlása olyan tulajdonságokat fejleszt ki, melyek a bíróban nem kívánatosak, mert ez tisztán a törvények hibája: jó törvények az ügyvédeknek «jobb és nemesebb védelmezésmódokra» kényserithetik.

Bezerédj helyes álláspontja nem érvényesülhetett, a követek többsége azon véleményen maradt, hogy ügyvédből nem lehet bíró.

Az 1834 január 27-iki kerületi ülésen a szentszékek jogkörének módosítása tárgyában szólal fel s indokolásul előadja, hogy a szentszékek a bíráskodási jogot a törvényhozás megbízásából gyakorolják, e megbízás pedig «azon köztisztet vagy közhivatalt annak sajátjává nem teszi», tehát teljes joggal módosítható vagy vissza is vonható. A szentszékek joghatósága elé utalt házassági perekben a vagyoni jogi ügyek természetüknél fogva polgári bíróságok elé valók s a szentszékek ezek eldöntésére nem rendelkeznek kellő szakismeretekkel. Azt tartja tehát, hogy a házassági vagyoni jogi ügyeket el kell venni a szentszékektől s a polgári bíróságoknak kell átadni. Igaz, ez után a házassági perek két bíró elé fognak kerülni, de ezt a házasságok érdekében jönnek tartja, mert «nem árt, ha több vesződséggel jár a dolog, annál jobban meggondolják a felek s annál többet követnek el az egyezség fenntartására, mielőtt ama lépést megtennék».

E szakasz kapcsán néhány hevesebb szabadelvű követ ismét fel akarta vetni a vallásügyi sérelmeket, de szerencsére elejtették a tervet, a mely a tárgyalásokat felesleges módon elnyújtotta volna.¹

A jászok és a kúnok különálló törvényszéke, az ú. n. nádori bíróság megszüntetését sürgeti Bezerédj az 1834 február 7-iki kerületi ülésen s a megyei törvényszékekhez hasonló szervezetet követel számukra. Analógiát lát a jász-kún kerületek és a vármegyék között s minthogy az országgyűlés a megyei törvényszékek szervezetét a kor színvonalára igyekezett emelni, annál jobb szervezetet nem adhatnak a jászok és kúnok számára sem. A nádori bíráskodás megszüntetését különösen azért tartja szükségesnek, mert «egy személyben többféle méltóságot

¹ Bezerédj 1834 január 24-iki levele Sztankovánszkyhoz.

egyesíteni nem tanácsos», az ország legelső tisztviselőjét káros «a nemzet egy részével különös izolált összeköttetésben tartani», az igazságszolgáltatásnak minden hazai polgárra nézve egyenlőnek kell lenni s végül a jász-kún kerületek évi 2000 aranya nem indokolja e különös kedvezményt.

A katonai kerületek rendezéséről beadott torontáli indítványt melegen pártolja az 1834 február 11-iki kerületi ülésen, s indokul azt hozza fel, hogy nem a törvényhozás szervezte azokat, már pedig alkotmányos országokban a közigazgatás minden ágának a törvényhozó hatalomtól kell származni. Elismeri, hogy vannak ügyek s ilyenek a katonaiak — melyek külön bíróságot kívánnak, de ezek szervezése a törvényhozás hatáskörébe tartozik. Az országban «oly törvényhatóságot, legyen az bár polgári s egyházi, egyáltalán el nem ismer, mely a sanctiót nem a törvényhozó hatalomtól vette».

Az ügyvédi képesítést illetően az 1834 február 15-iki kerületi ülésen adta elő véleményét, különösen pedig az ügyvédi függetlenség és szakképzettség intézményes biztosítását ajánlotta a követek figyelmébe. A függetlenség biztosításának szükségét azzal indokolta, hogy «az igazságot minden félelem és tartózkodás nélkül kimondhassa még maga a legfőbb bíró ellen is». Hivatkozik a külföldi példára, a hol «némely ügyviselői eljárásokat csak a prókátorok egy elválasztott osztályára bizzák, kik feltett süveggel, a függetlenség küljelével szólnak az ország felsőbb törvényszékei előtt is, s ezek közül tiszteli most egy nemzet képviselőinek előlölőjét». Szakképzettségül pedig a doktorátust követeli az ügyvédektől, mert «a készült a törvénytudománynak egész kiterjedésében való tanulására kényszeríti, sőt más tárgyak ismeretére is viheti, melyek az igazság kiszolgáltatásának fognak gyümölcsozni». Az ügyvédi kar testületi szervezését azonban nem pártolja, mert «éppen az ügyesek belső principiumival ellenkeznek, az egyesek függetlenségét és szabadságát rontván meg s magában foglalná a tzéhek minden rossz oldalit». Szerinte «ily esetben a visszaélések igen

súlyosak, mert a perek gyakran örökségképpen szállnak által, vagy pénzért adatnak el a prókatori stallumok». Ellenzi azt is, hogy a képesítővizsgálaton ügyvédek is részt vehessenek, mert «a korporációknak önválasztással való újításukat másutt sem látták jónak», s javasolja végül az osztályzatok megszüntetését is.

1834 április 2-án ment át a bírósági szervezetről alkotott törvényjavaslat az országos ülésbe s Bezerédj mindjárt az április 3-iki ülésen hosszabb beszédet tartott a békebíróságok mellett, a mi kedves eszméje volt. A békebíróságokat a rendes bíróságoktól külön választandóknak tartja, mert «a rendes bírónak törvényes hatalma megfélemlíthetné a feleket, hogy nem okoknak nem engedhetnének, hanem mert ellenkezni nem mernek a bíróval». Tagadja a személynök azon állítását, hogy «nem találkoznak elegendő személyek, kik a békéltető tisztet fizetés nélkül elvállalják», mert bízik a nemzetben, bízik a vármegyei szellemben, a mely éles ellentétben áll a bürokratikus szellemmel. A míg akadnak férfiak, kik hivatalt nemcsak fizetésért, hanem nemesebb ösztönből vállalnak, fenn fog maradni a vármegye is, s e hivatalviselési készség fennmaradásában töretlenül bízik. Kiemeli végül a békéltető bíróságoknak a nemzeti karakterre és közmorálra való kívánatos befolyását, a mely abban áll, hogy a békéltető a rendes bíróval ellentétben «egyezteti az érdekeket és engeszteli, hogy egymással megférve élhessenek». A rendes bíró a szoros ragaszkodás, a békéltető a méltányosság elvét, az «első az ellenkezést, a másik az egyesülést, a barátkozás lelkét kelti fel a nemzetben s fogyasztja a perlekedés indulatját».

Bezerédj érvelése annyira helytálló volt, hogy a békebíróságokat ellenző személynök nem zárkozhatott el a békéltetés kítünő eredményeinek elismerésétől, s csupán azon állításához ragaszkodott, hogy a vármegyék nem fognak szükséges számú békebíróval találkozni.

A békebíróság intézményének Bezerédj buzgó apostola maradt tovább is s midőn a törvényszéki szervezet ügyében a

főrendekkel vitáztak a követek, az 1835 január 28-iki kerületi ülésen is e pont mellett szólalt fel Bezerédj. Különösen azon elvet védelmezi, hogy a békéltetésnek meg kell előznie a rendes pert s nem lehet sikere a békéltetésnek, ha «az nem a per kezdete előtt, hanem miután a hosszas perlekedés után a felek erszénye kiürült s unalom és bosszúság lepte el szíveiket, és ekkor is a perbeli bírák közbenjárásával eszközöltetik». Buzgókodása természetesen kárbaveszett, mert az egész törvényjavaslat elbukott. A mint Bezerédjnek 1834 márczius 14-én Sztankovánszkyhoz intézett leveléből tudjuk, a kormány nagyon félt ez intézménytől s Tolna vármegyére különösen neheztelt a javaslat felvetése miatt.

A békebíróság előtt kötött egyezségek és a perbeli egyezségek érvényessége között tervezett megkülönböztetés ellen szól Bezerédj az 1834 április 5-iki országos ülésen s azon tényt állítja a követek elé, hogy a szegény nemesség elvesztette jószágait, érdekeit tehát nem sérthetik az ilyen egyezségek. «Igen is a kisebb nemességnek hanyatló állapotja komolyan és sürgetve kíván segedelmet a törvényhozástól, de ezt az aviticitas principiumában ugyan nem találta és nem is fogja fellelni.» A szerződések megtámadhatóságának rendszere olyan intézmény, mely a hazai földbirtokrendszer legerősebb fogyatkozása, «hazánknak pedig materialis s moralis tekintetben a legnagyobb s valódibb praejudiciumot okozza, melyet, fájdalom, orvosolni mindeddig nem tudtunk». De a békebíróságok céljainak biztosítása érdekében nem szabad az egyezségek hatályát kétségessé tenni, mert «éppen az fogná az egyezéseket gátolni a békéltető előtt, ha azoknak biztosságot nem adnánk». Erkölcstelennek tartja azon elv kimondását, hogy «ne lehessen igazán egyezni, minekelőtte jól ki nem perlik a felek magukat». Ez éppen olyan intézkedés lenne, mintha megtiltanák «a betegnek, hogy ne gyógyuljon, minekelőtte rendszeres orvoslás alatt nem volt». Ez okok alapján annak kimondását kéri, hogy a békebíróságok előtti egyezségek és a perbeli egyez-

ségek joghatálya egyenlővé tétessék, a mi azonban nem ment keresztül.

Az 1834 április 8-iki országos ülésen megújította a községi bíróságok szervezése tárgyában ismételten felvetett javaslatát,

94. DEÁK FERENCZ.

azonban újból eredménytelenül. «Ha a törvényhozónak ügyeletét oly intézetekre is kell terjeszteni, melyek a népet erkölcsi és polgári előmenetelre biztassák, segítsék, ezen tekintet annál gyengédebb kötelezéssel látszik fent forogni, mivel azokat illeti,

kik a miénkkel nem egészen egyforma állapotjuknak tökéletesítését, befolyásuk nélkül, a mi igazságunktól és javukat tárgyazó gondosságunktól várják». Gyakorlati példákkal igazolja ez intézmény jó hatásait: a saját bírósággal bíró községeknek «vidámabb az előmenetele, gyarapodóbb az élete, odavonzóbb a telepedése a népnek». A községi bíróságok jó hatásai közül főleg azt emeli ki, hogy a «falusi lakosokat önmaguk kimivé-
lésére s becsülésére hatalmasan indítva, polgári lelket ébresztene bennük és a községek polgári kifejlődésekre igen célirányosan fogna szolgálni». Nem tartja helytállónak azon ellenvetést, hogy a nép még nem elég érett az intézmény életbeléptetésére, mert rendszeren az új intézmények felállítása után szokott kitűnni, hogy «megvan azon állapot, melyre mint az intézet szükséges feltételeire sokaig vártunk volt».

Az úrszékeknek a törvényszéki szervezettel kapcsolatos tárgyalása alkalmával az 1834 április 10-iki országos ülésen azon tervezett rendelkezés ellen szól, hogy «a földesúr saját és tulajdon költségén tartandó emberét tehesse az ítélőtanács előjárójává». Ez intézkedés szerinte hátráltatná a község lakosai és a bíróság működése közötti összhang kifejlődését, melyre a bíróság eredményes működése érdekében feltétlenül szükség van. De veszélyeztetné e gyakorlat a bírói függetlenség elvét is, mert a földesúr ez úton erős befolyást gyakorolhatna a bíróság működésére. «Az előjáróknak kandidációja az úrbérben elegendőnek látszott a Karok előtt a földesúri kapcsolat fenntartására: itt se menjünk tovább és ne alkossunk egy új, a nép előtt ismeretlen, a földesúrnak terhes tisztséget, mely majd mégis éppen ezen földesúri kapcsolatnak egyenes és mellékes hatással is több kárt, mint erösséget adhatna.»

A városi törvényszékek szervezése érdekében lefolyt vita alatt Bezerédj ugyanazon felvilágosodott álláspontot foglalta el, melyet az úrbéri törvény tárgyalása közben ismételtén kifejezésre juttatott. E felfogást már 1833 december 12-én Sztankovánszky Imre tolnamegyei főjegyzőhöz intézett levelében indo-

kaival együtt előadta s ezzel a modern szabadelvűség ihletett bajnokának vallotta magát. Szomorúan állapítja meg a kerületi tárgyalásokból, hogy «mely sok balesítőélet és indulatoskodás s in propria viscera ható indulatoskodás létezik még sokban»; az «usus az usus — erre van mindég a provocatio és ez alá rejtezik a féltékeny s a mellétekintetű». Bezerédj eszménye az, hogy «azon nemeseknek, kik állandóan polgári életet élnek a városban és ezzel magukat ő hozzájuk önként hozzácsatolják, érdekük azt kívánja, hogy városi jurisdictio alatt legyenek» s ezzel a nemesség kiváltságos állásával szemben újabb intézkedés életbeléptetését kísérli meg, hogy az állampolgárok törvény előtti egyenlősége előkészíttessék. «Ha cseléddé lehet a nemes ember és ha jobbágygyá lehet, ha katonává lehet, szerzetessé, és felfüggesztheti különös statusára nézve nemesi exemptióját, miért csak az egy polgári statusban ne tehesse azt?» kérdezi joggal és kifejti azon indokokat, melyek a nemesség érdekében kívánják a városi lakosság feletti egységes bíraskodást. A nemesség érdeke, hogy a városi lakosság sorában elvegyülhessen, mert ellenkező esetben heterogen elemek maradnak, melyek szaporodását és megerősödését a városi lakosság minden eszközzel meg fogja akadályozni. De nem csupán a nemesség, hanem a magyarság érdeke is azt kívánja, mert a nemességgel a magyarság fog megerősödni a városokban, a magyarság megerősödése pedig nemzeti érdek.

E téren vallott felfogásának azonban Bezerédj nyilvánosan nem adhatott kifejezést, mert, a mint az 1834 január 24-én kelt utasításból kitűnik, a vármegye felfogása más volt. A vármegye ugyanis csupán az esetben óhajtotta a városokban lakó nemességet a városi bíróság joghatósága alá helyezni, ha önként alávetnék magukat.¹ Ezért hallgatott e felfogásával az országgyűlésen Bezerédj s ezért közölte eszményét csupán meghitt barátjával.

¹ Tolna vármegye levéltára.

A honoratoroknak a városi bíróságok joghatósága alá rendelése tárgyában szól az 1834 április 11-iki országos ülésen. A honorator elnevezés szerinte igen tág fogalom s ha a városi bíróságok joghatósága alól kivételnének, a városi lakosságnak igen nagy része nem tartoznék ide. Ez sok zavarra és nehézségre adna alkalmat s káros következménnyel járna egész igazságszolgáltatási rendszerünkre. A honoratorok nem részesei a vármegyei törvényhatóságnak s ezért a városi bíróság alá tartoznak. Bezerédj felfogásával ellentétes nézetet vallott a követek többsége s a városok nyilvánvaló sérelmére kivették a városi bíróságok joghatósága alól a honoratorokat, a mi a városi követek körében nagy elkeseredést keltett s keserű kifakadásokra adott alkalmat. Az 1834 április 14-iki országos ülés olyan viharos jelenettel zárult e miatt, hogy csaknem megismétlődött a vallásügyi viták Tagen-esete s Pozsony város követe közel állott ahhoz, hogy kijelentései miatt perbe fogassék. Érezniök kellett a városi követeknek, hogy a vármegyei követekkel nem egyenrangú tagjai a törvényhozásnak s sorsukról a jobbágyokéhoz hasonlóan a nemesség intézkedik.

Bezerédj őszinte lelke átértette az igazságtalanságot, a mely a városokat érte s 1834 április 18-án Sztankovánszkyhoz intézett levelében bőségesen kifejtette az okokat, melyek a városok érdekének felkarolása mellett szólanak. Az első okot a gyakorlati politikából meríti: a főrendek bizonyosan a városok pártjára fognak állani és «ha mi akkor is ellenkezünk, végképpen eltaszítjuk őket tőlünk és a főrendek és kormány alá kénytelenítjük bujni». A városokkal való békés együttműködésre Bezerédj szerint a nemzeti törekvések sikere érdekében nagy szükség van, mert «bizony úgy eltaszítunk magunktól mindenkit, hogy legjobb akarattal sem tudunk majd semmit is kivívni és

1 1834 április 13-án írja Csapónak: «Én az elsők között voltam, ki a mutatkozó vélemény ellen vitatkozni kezdtem, hogy minden tekintetből a városi jurisdictio alatt kell hagyni a honoratiort, a mit instructionk is tart, csupán a nemesek kivételéről szólván: Bár huszonhárom vármegye volt utóbb ezen vélemény mellett minden várossal együtt, csak mégis az ellenfél győzött.»

a legislation kívül is úgy felkél ellenünk minden érdek, hogy nem tudom mi mód állunk meg». A vármegyei intézmény biztosítása érdekében is szükség van végül szerinte a városok jóindulatának biztosítására: «Ha a városi érdekekkel a mi vármegyei alkotmányunkat nem békeltetjük meg, mely utóbbi ellen az oligarchia és centralisáló systema dolgozik, nehezen fog az fennállani és csak a polgári erővel gyarapodva győzi le ezen két más elvet». A termelés két tényezőjét a mezőgazdaságot és ipart egy táborba szeretné hozni, hogy az alkotmányos szabadság azon idő szerinti biztosítékát, a vármegyei rendszert az oligarchiával és kormánynyal szemben megvédelmezze. Új perspektívát nyit ez Bezerédj gondolkozására: az alkotmányos szabadság ellenségeit az oligarchia és kormány képezik előtte, a vármegye pedig a szabadság biztositéka. A termelőosztályok, a jobbgység és polgárság érdekeinek előmozdítása a jövő politikusává avatják őt, a ki a feltörekvő társadalmi osztályokat a magyarság számára akarja megnyerni, hogy ezzel a magyarság jövőjét biztosítsa.

A városok érdekeinek mellözése egyenesen felháborítja Bezerédjt a szűk látókörű nemesek ellen, a kik nem csupán a saját, de az ország érdekeit is veszélyeztetik politikai elfogultságukkal. 1834 április 24-én e tárgyban a következőket írja Csapónak: «Nem csak a materialis rendtelenség elmellözése tekintetében, de a városoktól való elidegenedés, azoknak tőlünk el és mások karjaiba taszítása, a vármegyék ellen majd lassan-lassan minden érdeknek ellenséges felköltése, az ezer reactio is diaetán és diaetán kívül is mire vezet?... Mert hát mi nemesek az országban mindenhatók vagyunk-e, nekünk csak akarnunk kell és mindenkit reánk haragítunk, csak hajolni fog-e előttünk és nem kelni-e fel egyesülve?» Bizony igaza volt Bezerédjnek: az a társadalmi osztály, a mely a kormánynyal állandóan hadilábon állott, melyet a főnemesség nem fogadott be körébe, mely a jobbgység és polgárság ellensége volt, nem képviselhette jogosan az ország érdekeit s nem maradhatott a

politikai élet irányítója. A szabadság ügye szenvedett vereséget a városok vereségével, a mint Bezerédj 1835 február 23-án Csapóhoz intézett levelében írja s e vereség főoka az volt, hogy a nemesség a saját szabadsága elleni törekvést látott a városok állásfoglalásában. A jövőben keresi Bezerédj a vigasztalást: «A hamis, hirtelen, egyoldalú felfogásokból eredő indulatoskodás ellen az idő a legjobb orvosság és kényszerítve is megszerzi a csendes elméleti érett megfontolást, melyet úgy látszik, most sokan megtagadnak». A jövő igazságot szolgáltatott Bezerédjnek s igazolta felfogását.

A megyei törvényszéki szervezet tárgyalása alkalmával az 1834 április 21-iki országos ülésen bejelenti, hogy Tolna vármegye hajlandó a többségnek engedve beleegyezni, hogy «szűnjék meg az alispáni és szolgabírói külön ítélőszék és törvényszék formájában gyakoroltassék a megye bírói hatalma». Szükségesnek tartja azonban, hogy azon elvek, melyek a régi bíróságokban «hazai alkotmányunk lelkével és az igazságkiszolgáltatás elveinek kívánatival» összhangban megvoltak, az új bíróságok szervezésénél se mellőztessenek el. Ilyennek tartja a bíróválasztás elvét, a melynek fenntartását a vármegyei rendszer is követeli. Az új bíróságnak nem szabad alkalmat nyújtani az elkülönzés elvének megerősödésére sem, mert ez az ügynek ártana. S végül annak kimondását kéri, hogy minden per «ugyanazon bíróság előtt kezdődjék».

Ez utóbbi elv érdekében az 1834 április 22-iki országos ülésen is felszólal, s sürgeti, hogy «egy legyen az első bíró mindenféle perekben, hogy szűnjenek meg a bíróság illetősége iránti kifogások, hogy találja ki-ki első bíróját odahaza». Utal a megyei törvényszékek joghatóságának történeti fejlődésére, melynek folyamán változó alakban jelent meg. E fejlődést oktalanság volna lezarni, hanem ellenkezőleg teret kell nyitni számára. A megyei törvényszékek illetén szervezése után a kerületi táblákat megszüntetné, mert ez intézményeket «a bíróságok rendszeréhez képest alkalmatlanoknak, részszerint feleslegesek-

nek látja». Külön kitér beszéde végén a «felségbántás és hazaárulás» eseteire, melyeket nem látna «helyesnek a megyei törvényhatóságok alól kivenni». Álláspontja azonban nem nyert többséget az országos ülésen.

A megyei törvényszéki bírák időszakos vagy élethossziglan való választása tárgyában folytatott vita során az 1834 április 23-iki ülésen az időszakos választás mellett szólal fel. Az időszakos választás mellett felhozott első érve nem éppen helytálló, mert a bírói függetlenség védelmét emeli ki, holott éppen az időszakos választás biztosítja a legkevésbé a bírói függetlenséget. Helyesen mutat rá azonban a bírói függetlenség különböző veszedelmeire, az értelmi és erkölcsi felsőbbiségtől a megvesztegetésig, melyek ellen előzetesen bajos a bírót megvédelmezni, utólagosan viszont könnyű a helyt nem álló bírót az időszakos választások alkalmával kibuktatni. Ez elvek érvényesülésében csupán a Bezerédj becsületes lelke hihetett, a gyakorlatban egészen más elvek érvényesültek s ezért érvelése itt sem volt helytálló. Helytállóbbak azon érvek, melyek szerint időszakosan választott bíróságokban nem fejlődhetik ki a kasztszellem s a bürokrácia hibái nem honosodhatnak meg. E téren azonos elveket vallott Bezerédj Deák Ferenczcel, ki az élethossziglan választott tisztviselők intézményét ellentétesnek tartotta alkotmányunk alapvető intézményével, a vármegyével. Az örökös bírósággal Bezerédj szerint megszűnnék a vármegyei közönség bírói hatalma s a bírói hatalom kivétnék a vármegyei közönség befolyása alól is: «Az ekkép konstituált bíróság talán idő folytával alkalmas módokat, hogy a lassan-lassan elszokott közönségtől magát inkább-inkább függetlenné tegye, elkülönözze, s végre mintegy önállású hatalom lépjen fel a megyék közönségének ellenében.»

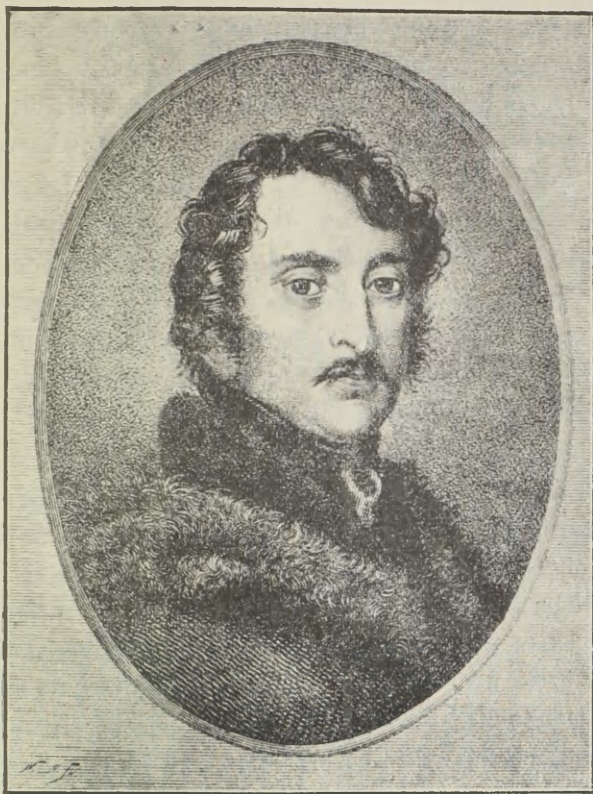
Az 1834 április 28-iki ülésen azt indítványozza Bezerédj, hogy a szabad királyi városok felebbviteli hírosága, a tárnokszék töröltessék el s joghatósága a királyi kúriára ruháztassék át. Indítókul a törvénykezés rendszerének egyszerűsítését s a

felesleges bíróságok eltörléséből származó költségkimélest hozza fel. Ismétli a nádori bíróság eltörlésére felhozott azon érvét is, hogy nem czélszerű, ha egy személy több hivatalt visel, mert ha a tárnoki állás régi joghatósága visszaállítatik, nem marad ideje a bíraskodásra. Főleg azonban a társadalmi egyesülés elvének érvényesítése szempontjából tartja fontosnak a tárnokszék eltörlését. A mikor a tárnoki széket szervezték, az «elkülönzés lelke uralkodott, mindenki különös törvényekre iparkodott, századunk szelleme ellenben az érdek egyesítésében áll». A kamarai függés szomorú emlékei alól akarja felszabadítani a városokat, hogy a köz javára szabadon érvényesíthessék üdvös befolyásukat. A tárnoki szék megszüntetése esetére sürgeti, hogy a királyi kúria tagjai sorába is neveztesse ki városi polgárok, kik a városi polgárság ügyeiben jártasak. Ez újítástól már 1834 január 24-iki felszólalása szerint azt reméli, hogy a polgárok bizalmát fogja nevelni, ha látni fogják, hogy polgártársaik a legfőbb hivatalokban ülnek.

Az indítvány megbukott, ámbar életrevalóságához szó sem fér. A messze jövő képét rajzolta meg Bezerédj, de a képet a kortársak még nem értették meg. Az egységes Magyarország áll előtte, a hol polgár és polgár között nincs különbség, a hol a törvény előtt mindenki egyenlő. Ez nem humanisztikus indítvány, hanem az élesen látó politikus, a bölcs államférfiú javaslata, melyet csak a késő utókor értett meg.

Az 1834 május 16-iki országos ülésen Somsics indítványt tett a hűtlen tanácsadók felett ítélkező bíróság szervezéséről, a mit az elnöklő személynök hevesen ellenzett, a követek többsége azonban az indítvány mellett nyilatkozott s ilyen értelemben szólott Bezerédj is. Véleménye szerint ugyan a nyilvánosság mint sok másban, úgy «a status tisztjeinek visszaéléseik, kötelességzegésük és mindazon rossz ellen, mi e tekintet alatt a nemzeti jólétet és polgári szabadságot fenyegeti, a legbiztosabb oltalom és orvoslás», mégis szükségesnek tartja a javasolt külön bíróság szervezését. E törvényre az alkotmány biz-

tosítása érdekében van szükség s a kötelességüket teljesítő és az alkotmányhoz hű tisztviselők nem fogják rettegni. Az indítványozott intézmény életbeléptetése a királyi személynők ismételt felszólalása után elhalasztatott, pedig ezzel alkotmányos

95. RAGÁLYI TAMÁS ARCZKÉPE.

életünk egy nevezetes lépéssel jutott volna előbbre. Hogy milyen érvekkel lépett fel e javaslat ellen a kormánypárt, azt Bezerédj 1834 márczius 30-án Sztankovánszkyhoz intézett leveléből láthatjuk, a hol ezeket írja: «Ragályi azt veté ellen, hogy most kezd a császár magyarokat is választani tanácsosai közé — nem kell ily törvénnyel elvenni ettől kedvét s ellene volt.» Nem annyira a nemzeti érdek sugallta tehát a javaslat ellen-

zését, mint inkább az érvényesülési vágy, a mely sok kitünő eszme temetője lön.

Az ügyvédek jogállását illető tárgyalások közben ismételten felszólalt Bezerédj s függetlenségüket törekszik biztosítani. Az 1834 május 21-iki országos ülésen azon intézkedés ellen szól, hogy a bíró az ügyvédet eljárása miatt megróhassa. Az ügyvédnek szerinte két tulajdonsággal kell birnia, t. i. műveltséggel és függetlenséggel, hogy tudja és merje is védelmezni ügyfeleinek érdekét. Az ügyvédi függetlenséget veszélyezteteti a tervezett intézkedés, mert «a bírónak önkénye alá vetnék az ügyészt». A fiatal bíró az öreg ügyvédet ez intézkedés életbeléptetése esetén «csaknem mint a gyermeket maga elébe rendelheti és mivel eljárását késedelmesnek tartja, megfeddheti». Ez nem csupán az ügyvédi kar függetlenségét támadná meg, hanem külső tekintélyét is veszélyeztetné, Bezerédj érvei ez alkalommal sem részesültek kellő figyelemben, a szakasz megmaradt.

Ugyanekkor az ügyvédek fegyelmi büntetése tárgyában is szólott, mert az ügyvédi kar még inkább alárendeltetnék a bírónak, ha a bírók fegyelmi hatósága alá kerül. Ez úton az ügyvédi kar legértékesebb része szakítani fog pályájával s csupán azok maradnak ügyvédek, kiket «a bíró meg akar szenvedni és ezek nem annyira a felek pártfogói, mint a bírónak emberei leendnek». Felszólalása ez ügyben is eredménytelen maradt s 1834 május 22-én keserű humorral írja Sztankovánszky-nak: «Az ügyészek és prókátorok jó szándékaim, minden iparkodásaim és ad rancedinem usque tett expectatioim mellett sem nyertek sikert — most olvassák a taxaknak utóbbi paragraphusait — egyék meg.»

1834 május 22-én tárgyalták le a követek a bírói szervezetről szóló szakaszokat s azokat átküldték a főrendeknek, a hol azonban olyan ellenzéssel találkoztak, hogy az úrbéri harczokkal elfoglalt rendek energiája nem volt elengedő az ellenállás megtörésére s a törvényjavaslat jobb időkre maradt.

E javaslatra czéltott Bezerédj, midőn követi végjelentésében «a mágnások tablájának többféle igen fontos kívánatok ellen, melyeket a nemzet képviselői által nyilatkoztatott, hajthatatlan ellenszegülését» megrója, mely miatt sok a nemzet képviselőinek többsége által elhatározott tárgy Ő Felsege elébe nem juthatott». Ez eljárással szemben nem az országgyűlés reorganizációjában keresi az orvoslást, hanem «a komoly eltökélt és állandó nemzeti akaratban», a mely feltétlenül hatást fog rájuk gyakorolni. Ez akarat irányítása azonban a törvényhatóságok hatalmában van, a melyet állandóan szemük előtt kell tartaniok.

A bírói szervezet letárgyalása után a polgári törvénykönyv szövegezéséhez fogott az országgyűlés s ez alatt első sorban a örökösödési jog kérdéséhez szólott hozzá Bezerédj.

Az 1834 június 28-iki kerületi ülésen a végrendekezési szabadság védelmére szólal fel s előadja, hogy ezen intézkedésből nem proletáriusok fognak származni, hanem egy olyan néposztály, a mely «keblének morális tehetségeire és nem az ösiségnek minden ipart leverő képzésére fogja építeni élte boldogságát». Ezzel szemben a régi állapotot erős szavakkal itéli el: «Azért nincs mi nálunk az önerővel emelkedő néposztály oly arányban, mint másutt; mert az ösiségből eredő bizonyos örökség ideája tunya elbizakodást csepegtet a szívekbe s az ipart és előmenetelt első csirájában megöli . . .»

Az 1834 június 30-iki ülésen jelenti be a kerületi elnök, hogy Tolna vármegye első követe, Csapó Dániel betegsége miatt kénytelen követi tisztéről lemondani s innen kezdve Bezerédj képviselte a vármegyét. Bezerédj mindjárt másnap a július 1-i kerületi ülésben nagy beszédet mond az örökösödési törvény azon tervezett intézkedése ellen, hogy az osztályos atyafiak 32 éven belül megtámadhatják a végrendelet alapján történt osztályt. Kifejti, hogy a tervezett intézkedés az egyenetlenség magvát hintené el a családok között s a családok sorsa a nemzet sorsa, ellenséges családok nem adhatnak egységes nemzetet. Fájdalommal állapítja meg, hogy az egyenetlenség és

viszálykodás a magyar nemzeti jellege, s nem célirányos e baj orvoslása helyett a viszálykodás számára új forrást nyitni. Nem kívánja az elégedetlen osztályos atyafit megfosztani azon jogától, hogy sérelmét törvényes úton orvosolhassa, de az orvoslást azonnal meg kell kísérelni, nem pedig 32 esztendő múlva. Régen 32 esztendő nem volt sok, de most «ezen időszak alatt egy országnak sorsa, képe, alakja és systemája egészen megváltozik, és többet tesz, mint ez előtt 100 és több esztendő».

A törvénytelen gyermekek örökösödése ügyében szólal fel az 1834 július 17-iki kerületi ülésen s kifejti, hogy az emberi művelődés fejlődésével fokozatosan javult ezek sorsa. Az előítéletek sötét századaiban szégyenfolt, mindenféle polgári jogokból kizárás és ezerféle rossz volt az, mit nekik a társadalom osztályrészül juttatott. Lassan-lassan azonban gondoskodni kezdtek felőlük «a haladott kornak szelidebb erkölcei», lelenczházakat alapítottak, megszüntették a becstelenség igazságtalan foltját s a polgári jogokra alkalmasakul ismerték el. «Ideje, hogy egy lépéssel előre haladjunk, nem csak rossztól való oltalmat éreztessünk velük, hanem részesítsük a polgári jogban is, hogy valamint az Isten őket emberekké teremtette, úgy élhessenek is a társaság és emberiség minden jóvoltával». Bezerédj indítványa egyelőre csupán az, hogy a hol törvényes ágyból született gyermekek nincsenek, a szerzeményekben ab intestato örökösödjenek és pedig anyjuk után mindenesetre, atyjuk után pedig, a mennyiben az bizonyos és kétséget nem szenved. Ez intézkedés nem sérti senki érdekeit, a fiskusnak pedig «ily kizárásra kapkodni nem illik». Azon ellenvetésre, hogy ez intézkedés sérti a házasság érdekeit, hivatkozik arra, hogy a törvénytelen gyermekek örökösödését csupán törvényes gyermekek nem létében kívánja életbeléptetni. Azon ellenvetést pedig, hogy ez intézkedés az erkölcstelenség kútforrásává válhatik, azzal czáfolja meg, hogy a fajtalanság órájában senki sem gondol magzatjának örökösödésére s a halállal fenyegető kemény törvé-

nyek sem voltak képesek az indulatok pillanatát legyőzni. «A szelidebb törvény nem fog a moralitásnak ártani, sőt az igazság és könyörületesség indító okain kívül maga az erkölcsiség alapjának erősítése is az indítvány mellett szól, mert ennek leghatalmasabb eszköze oly törvény alkotása, mely által minden polgár megengesztelődik s hálára s jóindulatra ébresztetik a status iránt. Ellenben az erkölcstelenség rúgója minden intézet, mely a polgároknak bármely nemét is arra kényszeríti, hogy magukat a társaság jóvoltából kitagadott száműzötteknek tekintsék s nemcsak köteleseknek ne érezzék magukat a status védelmezésére, de gyűlölséget is tapláljanak azon törvények iránt, melyek őket ártatlanul büntetik . . .»

Ez indítvány egyike Bezerédj legszebb tetteinek s olyan előítéletek megdöntésére van hivatva, a melyeket századok megszokása alapozott meg. Indokolása pedig olyan államférfíui bölcseséget árul el, a mely messze megelőzi korát s az elnyomottak felszabadítása iránti küzdelemnek megdönthetlen érve marad . . . Az előítéletektől ment gondolkozó, az elnyomottak felszabadításáért harczoló államférfíu nem téveszti szem elől a bölcs mérseklet elvét s a törvénytelen gyermekek jogait csupán fokozatosan kívánja érvényre juttatni, hogy annál biztosabban elérje célját, az elv elismertetését.

Bezerédj indítványa nagy hatást gyakorolt s diadalának hatása alatt írja az ülés után Csapónak: «Megtettem már a törvényes házasságon kívül született gyermekeknek — a törvényesek nem léte esetében — az anyának és a bizonyos atyának szerzeménybeni örökösödése iránti indítványunkat, és gondold, az is nagy majoritással in principio el van fogadva, holnap az izenkénti rendelkezés lesz csak már tárgya a tanácskozásnak.»

E tárgyban egyetértett vele Tolna vármegye, mely 1834 május 10-én kelt utasításában azon indokolással indítványozza ez intézkedést, hogy «legendő alap és ok találtatván ily törvényre az emberiségben, melynek hatalmas szava a szinte

emberiségtől ihletett polgári intézkedés emelte lelkének példájával azon ellenvetésnek, hogy a tárgyalt törvény a házasságon kívüli nemzésnek az erkölcsiség kárával fogna kedvezni, erejét már igen meggyengíti».¹

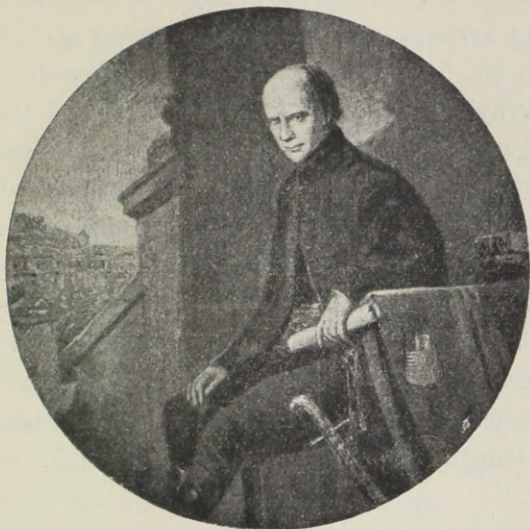
Hasonló szabadelvű s haladó szellemet árul el Bezerédj a hitbizományokkal szemben elfoglalt álláspontjával, melyet 1834 július 14-én Csapóhoz intézett levelében fejt ki. A «birtok tulajdonának tellyes volta» a fő motívum, mely a hitbizományok elleni állásfoglalásra serkenti. Ezzel kapcsolatosan az ősiség intézményének megdöntését is czélozza, a mely a vármegyei utasítás értelmében kötelességévé tétetett. E nehéz és felelősségteljes munkában Csapót vallja mesterének, kihez így ír: «Bár köztünk volnál édes Danim, lásd, a mit te a successio és testamentum tárgyában instructiónk valódi értelme és céljához képest czélirányosnak¹ és szükségesnek találtál: nyit nékem ez állapotban is utat és mutatja, következteti itt is, instructiónk szerint milyennek kelljen lennie eszközözlésünknek.»

Július 24-én már eredményről számol be e tárgyban Csapónak. Eddig is csak rosszat eredményezett ez intézmény, mert ez teremtette meg az elavult «insurrectionak systemáját» s ez tette lehetővé az absentismust. Ezentúl még több veszélyvel fenyeget, mert «a praejudiciumbeli invalidationak eltörlése vagy megszorítása után a kis nemességtől még inkább összeszednek a holtkézi fideicommissariusok a jószágot».

A királyi fiskus örökösödése kérdésében az 1834 július 24-iki kerületi ülésen Kölcseyvel szavaz s hosszú beszédben indokolja meg szavazatát. A fiskus örökösödése évenként mindössze 50–60.000 forint jövedelmet hajt az államnak, ezzel szemben «egész legiókban áll a belőle eredő károk nyomatékos sulya». Ilyen kár a vállalkozói kedv hiánya, mely a birtok bizonytalanságából származik. Ez az oka, hogy a közvélemény örökös oppositíóban van a királyi fiskussal vagyis a kormány-

¹ Tolna vármegye levéltára.

nyal. .Erkölcsei szempontból is káros ez intézmény, mert az utolsó birtokos minden áron arra törekszik, hogy a fiskust ki-
játsza. A birtok bizonytalansága miatt hitelhez nem juthat a
birtokos s tág tere nyílik a viszálykodásnak is. Egy szóval
aranyi mindenféle rossz származik Bezerédj szerint ez intézmény-
ből, hogy «évenkénti nyomorult 50.000 forint jövedelem miatt
az átoknak ily nyomasztó súlyát nem szabad az országra sza-
badítani. A donationalis rendszer nem enyhítheti a bajokat,

96 KÖLCSEY FERENCZ.

mert «megszűnt ez már az lenni, a mi eredeti institutiójában
volt, t. i. az érdem jutalma». De az adományrendszer szerint
a fejedelem a jószágot «legatariis . . . cessionariis záradékkal»
is adhatja s ezzel a fiskust az örökösödésből kizárhatja ; a mit
pedig a fejedelemnek szabad, azt a törvényhozástól sem lehet
elvitatni.

A felségsértés bűnéért járó jószágelkobzást nem tekinti
büntetésnek, hanem azon «barbarus idő maradványának, midőn
a polgári társaság tagjai örökös harcban lévén, egymást jure
belli pusztították». Idézi Arcadius és Honorius kegyetlen, más-

részt Marcus Aurelius emberséges törvényét, melyek összehasonlítása nyilvánvalóvá teszi, hogy azon embertelen törvényt, mely az ártatlan maradékot sújtja, el kell törölni.

Az 1834 augusztus 7-iki kerületi ülésen az osztatlan javak felosztása tárgyában szólal fel s pártolja az e tárgyban beadott indítványt. Az ilyen jószágok a hitbizományokkal közös szempont alá esnek s gátolják a tulajdonosokat abban, hogy földjükkel szabadon rendelkezhessenek. Nem vonhatók e kategória alá az olyan közös birtokok, a melyek a tulajdonosok szerződése alapján kerültek közös igazgatás alá, vagy pedig közös cél elérése érdekében van kimondva a közös igazgatás, p. o. az erdőtörvényben, a hol az erdők védelmét a legjobban a közös igazgatás szolgálja. Ez utóbbi szempontok védelmére az 1834 augusztus 8-iki kerületi ülésen ismételten felszólal és hangoztatja, hogy csupán az örökösödés elvén épült osztatlan javakra vonatkoztatja a felosztást. A gazdasági egyesüléseket azonban fenntartandóknak véli, mert «csak így lehet a nemzeti jólét előhaladásának tág mezején oly célokat elérni, melyeknek kivitelére eldarabolt egyes magános erők elégtelenek».

Itt elakadtak az igazságügyi reformjavaslat tárgyalásai s a ráfordított rengeteg idő és energia kárba veszett.

XI.

BEZERÉDJÉK GYERMEKVÉDELMI TÖREKVÉSEI. AMÁLIA IRODALMI MŰKÖDÉSE, BETEGSÉGE ÉS HALÁLA.

BEZERÉDJ István az ő csendes, szelid lelkével, melegen szeretni tudó szívével a családi élet boldogságára volt teremtve. A nagy világ, a társaság kényeztetése, a politikai és társadalmi szereplés évről-évre szaporodó sikerei egy perczre sem tudták elkábítani s kikökkenteni a maga saját kis világából, a melyet ő szépnek talált s mindenek felett megbecsült.

Amáliaja okos, művelt nő. Nem volt talán ragyogó szépség, de kétségtelen szellemessége, lelke derűje, jókedve, mint nap-sugár tánczol át az ódon butorzatú szobákon, meleggé, kívánatossá teszi a csendes otthont, úgy, hogy bár férje nem került a társaságot s Pozsonyban is gyakran megfordult követtársainak családjánál, mégis csak az ő kedves családi otthonában, szűkebbkörű meghitt baráti körében érezte magát a legjobban.

Amáliával együtt olvasnak, együtt terveznek s lelki harmóniájuk közös alapon nyugszik: *a szívjóságon*, nemes *ember-szereteten*. Szinte vetélkednek egymással, hogy ki tegyen több jót, ki használjon többet az *emberiségnek*, a *hazának*. A hidjai pusztán mintha tündérek járnának és saját lelkük fényét, megelégedését akarnák szétszórni az egyszerű pór nép között...

A gazdagságig fokozódó jólét, a lelki összhang, az egyre növekvő tisztelet és közbecsülés, kis Flórikájuknak születése a lehetetlennek tartott «abszolút boldogság» felé irányítja éltük hajóját, de mint sötét árny, baljóslatú vészmadár kering felettük Amália betegeskedése és lassú hervadása...

Amália szép lelke gyöngé, törékeny testben vett földi szálást. A pozsonyi élesebb levegő határozottan nem tett jót egészségének. Elragadta talán egy kicsit az ottani víg élet is. Ott élnek a társasélet központjában. Országos nevű férfakkal érintkeznek naponta. A Dunántúl liberális követői először *Benyovszkynál*, a pozsonyi követnél jöttek össze, azután *Csapónál*, majd *Bezerédjéknél*. Nagynénje *Žezerniczky* Józsefné is elég nyílt házat vitt. Sokat megfordulnak *Bésámménál*, *Viczay* grófnénál stb.

Társaságuk tehát igen jó. S Pozsony akkoriban híres volt báljairól. 1833-ban például a lövészeremben tartott bálon kívül még négy bált adott a «dietai corpus. A palatinusnál is 2 gallás bál...»¹

Ezek a multságok azonban Amália gyöngé szervezetére határozottan károsak. Élt-halt, rajongott a tánczért, pedig «*Máli*

¹ Bezerédj levele Sztankovánszkyhoz 1833 január 28.

az óvakodásra épp úgy nem talentum, mint Sztankovánszky», írja *Bezerédj Csapónak*. Majd neki magának is szemére hányja, «hogy ha a mult évben nem járt volna bálókba, most Pozsonyban lehetne». (1835 január.)

Bezerédj egyébként már 1833 szeptemberében panaszkodik *Csapónak*, hogy «Máli folyton gyengélkedik,» majd hogy «beteges állapota minden kis idejét vele tölteti». (Szeptember 30.) A doktorok úgy látszik levegőváltoztatást ajánlottak s *Bezerédj* Amáliáját hazahozta a *Kápolnay* családtól bérelt birtokukra, a tolnamegyei Kápolnára, mert innen azt írja *Csapónak*, hogy «Málinak igen jót tesz az itthon létel. Szemlátomást jobb színbe és kedvbe öltözködik». (Október 22.)

Az év végére határozottan javult is az egészsége, úgy, hogy Pozsonyba is visszatérhetett. Boldogan is írja *Bezerédj*, hogy «*Deák* és *Zarka* náluk töltik az újesztendei delet. Máli egészsége egészen visszatér». (1834 január 1.)

1834 május havában aztán a kis Flóri születésével boldog családi öröm köszönt be a házba¹. . . Adjon Isten nektek is egy kis «Holla tetet» enyeleg *Bezerédj Csapóval*. «Máli nem felejtette el, mily szépen, józüen el tudtál vele beszélni.»

Sztankovánszkynek pedig az apa boldog örömével így dicsekszik: «Máli és kislányunk — az ám édes lelkem — a tieid is az enyémekek ügye? — mindketten egészségesek. Flóri nehezedik, nő, vastagszik és jó kemény husa, sok természeti heve mutatja magát.» (1834 május 22.)

Örömük azonban nem sokáig volt zavartalan. Amália szeptember 16-án rövidebb időre Sopronba ment István szüleihez, *Bezerédj* pedig haza nézett Tolnába, ahol bizony már kezdtek elég zavarosak lenni az állapotok. *Bezerédj* tekintélyét az előző év szeptemberétől kettős malomkö örlí. Vármegyéjében elégedetlenek a statusok a palatinussal a porták és az

¹ Flórika született 1834 május 4-én Pozsonyban. Keresztszülei: Sztankovánszky Imre és özv. Jezerniczky Józsefné, *Bezerédj* Anna. Keresztelte Saghy Mihály nagy-szombati kanonok.

irtványföldek ügyében folytatott tárgyalásainak eredménytelen-sége folytán. Odafent pedig kritizálták nemcsak küldőiket, de a tolnai követeket is, hogy miért nem hárítanak el maguktól ilyen megbízásokat. Az úrbéri ügyben aggasztja a *Perczelek* mozgolódása is, akik Baranyában rossz instrukciókat eszközöltek ki. Sürgősen értekezni akart tehát *Csapóval*, «*akinek befolyását odahaza el nem ismerni nem lehet.*»

Amire visszatért Pozsonyba, feleségét betegen, «hideglelésben találta».

Ettől kezdve Amália állapota folyton súlyosbodik. Heteket, sőt hónapokat tölt ágyban, vagy a szobában. «Alterációi ugyan már csak gyengék és rövidek, de hurutizzadás és szomjuság bántják.»¹

Bezerédj november 17—24.-i Csapóhoz írt levelében hasztalanul említi, «*hogy a jövő héten már friss levegőre viheti*», Schönbauer doktor a beteget a szobájából még deczemberben sem ereszti ki. «Megszúrte biz a levet szegény Máli, de bizom, jó természete helyre fogja azt ismét hozni.» (1834.)

Annyira-mennyire össze is szedte magát. «A szobát ugyan még nem hagyhatja el. Az orvos a zordon levegőtől tart. Nem *mernek* sokat — *merészelni*. Kevesen jönnek hozzájuk. Asszonyokkal oly igen szoros összeköttetésben Máli úgysem volt, ők pedig deputati a kaszinóban jönnek össze, kerülvén a dohányfüstölést. Olvasgatnak. Kis Flórikájukkal sok időt töltenek. Máli claviroz».²

A karácsonyt Amália mégis fent töltötte. El is dicsekszik *Bezerédj* boldog örömevel *Csapónak*: »Ma kis leányunknak christ-kindlit adtunk. Nem hinnéd, hogy örült az a gyerek. Már 8¹/₂ óra, hogy ezeket írom és egyre játszik mindenfeléjével és a csodálkozás és öröm jeleit adja. Észébe se jut az álom, holott már 7 óra után mindjárt elalszik.»

A következő év elején Amália megint Kápolnára jött le.

¹ Sztankovánszkyhoz 1834 november 11.-én.

² Sztankovánszkyhoz 1834 deczember 15.-én.

Bezerédj amúgy is szorgalmas levélíró, elannyira, hogy még az ülések alatt is legtöbbször levelet ír, de most a legnemesebb gyöngédsége nyilatkozik meg terjedelmes francia leveleiben. Maga is mondja, mintha csak beszélgetne Amáliájával. Minden sorából kiérzik az aggodó gond, a tépelődő szeretet, amely talán sokszor kicsinyeskedővé teszi érdekes írásait, de a maga valóságában megmutatja az ő gyöngéd, figyelmes lelkét s kis családjáért rajongani tudó nemes szívét.

Inti Amáliáját: vigyázzon, hogy a sok kesergés meg ne ártson egészségének. Tegye félre folytonos tépelődését. Ne epossze magát, hiszen nagyobb bajokon is átment már. Emlékezteti 1827-iki szembajára, szamárköhögésére a zárdában. Elismeri, hogy a társaság időt rabol, de haszonnal is jár, alkalmat ad a cselekvésre s önmagunk tökéletesítésére. Látogatásokat azonban csak akkor tegyen, ha jól érzi magát, összeköttetéseit levelezéssel is fenntarthatja. De hosszú leveleket se írjon. Utasításokat ad Amáliának, hogy Flóri értelmét hogy fejlessze, s útbaigazítja a gazdasági dolgokban is. Felhívja figyelmét a házörzésre s inti, hogy csak megbízható ember aludjék benn. (Pár évre rá kifigurázta önmagát egyik levelében «az ajtóbezárásokban megnyilatkozó skrupulozitásaért.») Oktatja, hogy miként fegyelmezze a cselédséget. Igyekszik meggyőzni őt Pál testvéreinek legjobb szándékairól, ki megjegyzéseket tett a háztartási dolgokra, takarékosagra intette, amin Amália megütődött, pedig Pál csak az ő legjobb érdekeit szolgálja. (1835 január 13–14.)

Leveleiben tüzetesen beszámol napi dolgairól. *Széchenyivel* nagyon sokszor van együtt ebéden, értekezleten. Ügyszintén *Deákkal*, felsőbüki Nagy Pállal. Az utóbbinak meghozta még azt az áldozatot is, hogy Bécsbe felkísérte, pedig az ülések elmulasztása «lelkiismereti furdalást okoz» neki. Sok mindent szeretett volna vásárolni Bécsben Amáliának, de a karkötő, a gyűrű, az ernyő sokba kerültek. S szövi a szebbnél-szebb terveket, hogy 7–8 évre Flórit is felviszik Bécsbe s akkor ők is pótolhatják az elmulasztott élvezeteket. A gyűrűt Krenmüllerné-

nek¹ szánta, a kihez mindkettőjüket meleg rokonszenv fűzte, a többi ajándék rendeltetéséről nem tudunk.

Igazat ad feleségének, hogy «az életben minden bizonytalan és mulandó, ez az elv ismerteti meg a boldogságot s teszi elviselhetőkké a sors csapásait. Akkor jó birni valamit, ha elvesztése ellen biztosítva vagyunk. Vagyont is azért gyűjtünk, hogy a veszteségekkel szemben biztosítva legyünk.»

S ettől kezdve mind érdekesebbé válik levelezésük. Jellemző apróságokat tudunk meg életükből, s a bennük rejlő szép tulajdonok fokozatos kifejlődéséről.

Bezerédjt Pozsonyban csakis a szigorú kötelességérzet tartja vissza. Szívesen jönne már haza, de az országgyűlés vége bizonytalan s a nádor közbenjárásának eredményétől függ. Hazamenetelével azonban nem akarja veszélyeztetni a háromévi munka eredményét. Igéri, hogy mindent megtesz, a mit a becsület és lelkiismeret megengednek. Készséggel ismeri el, hogy *sikereiben feleségének is része van* s elmondhatja, hogy azt együtt végezték. (1835 január 20.) Leírja megszokott életmódját. A legmelegebb szeretettel emlékezik meg nagynénjéről, *Ĵezerniczky* Józsefnéről, a ki később is a legvendégszeretőbb rokoni szívvel fogadta őket. *Bezerédj* sokszor hetekig nála lakott. Most is meglátogatja minden este 8 órakor. Egy félórát tölt ott. Patienceot játszanak együtt. S a mint írja, angolul tanul a nénitől. Onnan a kaszinóba megy, ahol $1\frac{1}{2}$ 10-ig marad. Málí távollétében még színházban sem volt. Csak a kis *Beöthy* csalta el egyszer bálba és mulattatta. De majd kitavaszodik mindnyájunknak! (1835 január.) Leveleiből megismerjük puritán gondolkodását s takarékosági elveit is.

¹ Krenmüller (utóbb Tormay) Károlynak, a jeles tolnamegyei, később fővárosi orvosnak felesége. Bezerédjék benső barátságot tartottak a nagyműveltségű, művészet kedvelő családdal. Krenmüllerné Hannoverból származott ide s testvére Stann Ferenczné, Huber Katalin egykori naplójegyzeteiben azt írja, hogy édes anyjuk a szekszárdi kitünően gyúrható vörös földből különféle alakokat, kivált fejeket formált (Sokrates, Solon, Lykurgus, Napoleon, Kleopatra.) A mikor Deák Ferencz ezeket meglátta, el volt ragadtatva, mert a mint mondta, ő is foglalkozik ilyenekkel, de inkább a gyümölcsök utánzását műveli. Ettől fogva sokat cseréltek-beréltek.

Írja többek közt, hogy a Palatinusban ebédelt, a hol a *Montbach*-üggyel kapcsolatosan — *pezsgőt* kellett fizetnie. «Bizony sok oly kiadásom van, a mit lehetetlen elkerülni, pedig jobb célra is lehetne fordítani». (1835 január 23.) Többször ír olvasmányairól. Így olvasott az amerikai börtönrendszerről, (1835 január 23.) Emlegeti Benthamot, ki szerint «váltót veszünk a a jelentől, mely a jövőben esedékes.» (1835 január 24.) A *System der Besserung* műnek is végére járt. A *Lienhard und Gertrud* című munkát nem ismeri, de minthogy *Zschokke* annyira dícséri, ajánlja Amáliának a figyelmébe. *Wilderspinre* vonatkozóan igazat ad Amáliának, de más értelmezés szerint. Egyelőre még lehetetlen egyesületet (óvoda) alakítani, előbb meg kell nyerni az embereket. (1835 április.) Felhívja a figyelmét az *Allgemeine Zeitung* január 19-iki számára, melyben *Goethe und Wendepunkt zweier Jahrhunderte* címen tartalmaz cikk jelent meg. *Goethe* feletti eszmecseréjükhöz jó szolgálatot fog tenni . . .

Két hónap mulva Amália Flórival újra Pozsonyban van. «Köhögése ismét tetemesebb volt. Szinte jó, ámbár reumás. Az előbbi bajai is bántják szegénykét. *Schönbauer* azonban orvosságot nem ad néki s nem talál a dologban semmit, a mitől tartani kellene» — írja 1835 márczius 12-én *Bezerédj Sztankovánszky*nak. S hozzát teszi még, hogy olvasgatás közt telik életük. A látogatások elmaradtak. Elfoglalják magukat kis Flórijukkal és sétálgatnak.

A köhögés azonban nem szűnik. *Bezerédj* a «reumás időnek tulajdonítja». Április 15-én tehát «czokostul-mokostul indulunk Sopronba, de Máli betegsége miatt nem elfogultság nélkül».

Bezerédj «bánatos érzéssel néz az előtte fekvő magányra, melybe már hétfőn vissza kell jönnie.»¹ De útközben *Pahrendorf*ból megvigasztalódva tudatja, hogy megnyugodva tér vissza Pozsonyba. «Azon szimptomák, melyek Málin megijesztettek, inkább csak az e vidéken uralkodó és őt is újítva meglepett reumás bajok követ-

¹ 1835 április 25-én Csapóhoz.

kezéseinek mutatták ki magokat. A soproni orvosok azt itélték, hogy a sokszor újult hurut, mintegy habituális görcsforma karaktert véve fel és *gégeorganumait fenyegeti*, mi ellen él is egynehány nap óta orvosi szerekkkel s ahhoz mérsékelt diétát tart, minek kivált tegnap és ma szembetűnő jó következéseit láttam. A tavasz is segíti a dolgot . . .»

A segítés azonban csak látszólagos. Amália május 7-ike táján Kőszegre ment szüleihez s ha a kőszegi levegő se használ, Senyére, Szerdahelyre, vagy pedig Kápolnára készül. (1835 május 12.)

Bezerédj május 14-én Máliról nyugtalanító híreket kapott. Apósa, *Bezerédj* György 12-i kelettel azt írja Kőszegről: «Azon állapotról, mely boldogságunkat közelebből érdekli, egész egyenességgel, őszintén szólani kötelességemnek tartom. Máli most itt nincsen rosszabbul, mint volt Sopronban, Pozsonyban. Azonban mind magam átlátásából, mind *Benedek* és *Lohr* töredék mondásaiból meg vagyok arról győződve, hogy *Máli élete veszedelemben forog* és hogy csak a szerencsés és ügyes orvosok iparkodása és a beteg szorgalmatos ápolgatása mentheti meg azt.»

Fő tehát most a hely. Máli Kápolnára akarna menni, hol kitűnő a levegő s a közelben három «személyesen hozzájuk kapcsolt» kitűnő orvos is van. De ott a «természetes himlő» uralkodik, Flórit tehát nem teheti ki veszedelemnek, mert a mentő himlő most sem fogant meg rajta. Senyén a szintén jó levegőn, anyja s testvérei között gondos ápolást nyerhetne, de *Lohr* doktor öreg, törődött ember. Szerdahelyen is jó a levegő, közel a város, Bécs, Pozsony is, de a lakás szűk. Kőszegen, Sopronban, Pozsonyban pedig éles neki a levegő. S apósa *Schönbauer* orvoslásával sincs megelégedve, mert könnyen vette a bajt. Istvánra bizza tehát a hely megválasztását. Felesége és szeretett gyermeke édesanyjának létééről van szó. Siessen az elhatározással, mert minden óra-haladék pótolhatatlan veszteség.

Bezerédj nyomban el is utazott Kőszegre s május 18-án már ki is ment Amália Senyére, a hol homeopathiával él, melynek jó következtetését igéri *Lohr*. «Ez aggodalmaink fülánkját el is vette s jó reménységgel biztat,» írja még aznap *Csapónak*.

Ez a gyógyítási mód azonban hosszadalmas. Amália nyugtalan. *Bezerédj* levelei tele vannak balzsamos vigasszal. Dicséri neki a homeopathiát, a melylyel szemben úgy látszik Amália ellenszenvet mutat. «Ha erősen fog vele vitatkozni, csókkal zárja le majd száját.» Minden elképzelhető eszközt fel fog használni betegsége leküzdésére. A kis leányukon se aggódjék. A kert elég tágas Senyén a kis Flóri számára. Ne bántsa az élénksége se, majd megszeli. Kápolna pedig már készen áll Amália elfogadására. Ott van a bölcső, Flóri kis kocsija, a szép időjárás, a szép növényzet, a jótékony levegő, a nyugalom. Szórakozni fognak s örvendeni Amália gyarapodó egészségének. (1835 május 25—27.)

Június közepe táján aztán már Pál testvére le is kísérte Amáliáékát Kápolnára. Bezerédj egy egész nagy láda könyvet küld utánuk szórakozásul. Flórinak is három képeskönyvet. (Augusztus 13.) S ott maradnak egész szeptember végéig. Közben *Bezerédj* Szerdahelyen édesatyját is meglátogatta, a ki szintén súlyos betegségen esett át, de már a kertben jár, nincs ok az aggodalomra. (Szeptember 10.) Ide hozza fel Amáliát és Flórit is, hogy szülei hadd gyönyörködjenek kis unokájukban, ki kivált édesatyjához «igen hamar hozzá adta magát.»

Innen október 15-ike táján Pozsonyba vitte őket. «Már ismét beleszoktunk a régi jó együttélésbe,» «ámbar Máli egészségére nézve nem vagyunk nyugtalanság nélkül, ki nem dicsekedhetik a pozsonyi levegő befolyásával. Reumás affectatioi vannak. Azonban az idő is igen gonosz . . .» (Október 19.)

Az október hátralevő részét s a novembert még Pozsonyban töltik. «Máli állapota nem romlik, de időről-időre újulgat köhögése.» Elhatározták tehát, hogy ha ez meg nem szűnik, vagy az

országgyűlés vége kétséges marad, Amália Pállal *«kis stációkat tartva»* még a hó végén Kápolnára megy. (November 19.)

December elején már csakugyan itt is vannak s *Bezerédj* gyöngédsége, aggódó lelke kíséri őket útjukra, s gondoskodik róluk még otthon is. Amáliát kérleli, «hagyjon fel tépelődésével. Ügyeljen inkább Kápolnán a szobák hőmérsékletére. Ne akkor fűtsenek, a mikor már fázik. Tuskókat kell tartani és tétetni a kályhákba, hogy ne hirtelen melegüljön.» Különben sok dolga van az elnökösködéssel. Az *Allgemeine* olvasására is alig ér rá. Vágyódik családjához. Amáliát napsugarhoz, virághoz hasonlítja képzeletében s Flórit is szeretné látni. (December 12.)

Bezerédj igazán nemes lelke most mutatja igazi nagyságát. A férji szeretet, gondosság, gyöngédség igazi mintaképe. Egyre biztatja, bátorítja, elhalmozza Amáliáját az aprólékos figyelem minden jelével. Hosszú leveleiben megírja, hogy mily sokat gondol családjára s boldognak vallja magát, hogy Amália és Flóri az övéi. (1835 december 19.) Inti feleségét, hogy vigyázzon a szembájára. Inkább olyan könyveket olvasson, a mik felett *sokat kell gondolkozni*. (December 21–27.) Ne féltse őt, mert vigyáz magára. Nem vacsorázik, nem hül meg, nem iszik bort, nem izgatják az országgyűlési jelenetek. Hajón hazaküldeti zongorájukat s a megszokott bútorokat. Nehezére esik megválni azon dolgoktól, a melyek feleségére emlékeztetik, örül azonban, hogy ezzel is Amália kényelmét mozdítja elő. A ládák kicsomagolásánál különösen a könyvekre fordítanak gondot s Amália használja fel a pátert a munkához. (December 20.)

A karácsonyi ünnepeket szüleinél töltötte *Bezerédj* Sopronban. Ámbár már el se akart indulni, mert láza volt s a «fejköszvény» is bántotta. Utóbb mégis elment, bár ott is beteg volt. De már jobban van. (27.) A holnapi ülésre azonban, hacsak a gravámeneket tárgyalják, el sem megy, hogy *magát fel ne izgassa*. Sokat gondolt karácsonyfájukra s azt tervezi, hogy ezentúl a Flóri fája mellett *a szegény gyermekek számára is állítanak karácsonyfát*. Amália ne foglalkozzék kellemetlen gondolatokkal.

Hiszi, hogy a köhögése azóta véget ért és többé nem fog olyan bajba kerülni, mint tavaly szeptemberben. Érdekli, hogy miképpen helyezkedtek el a lakásban: hol tartózkodik Flóri és sógornője. Figyelmezteti Amáliát, hogy ha az ülve írás nehezeére esik, használja a páter szobájában található álló íróasztalt. (Deczember 31.)

Biztatja, hogy három hét alatt vége az országgyűlésnek. Sajnálja, hogy szomorú ünnepnapjai voltak. Ne siessen a háztartási reformokkal, mert sietség nélkül is eléri a célát. Vegye számba mindenek előtt, hogy hol, mire van szükség s ez alapon gazdálkodjék. Vezessen háztartási naplót. Ha az iskola számára könyvekre volna szükség, írja meg. Ha Juli még gyöngélkednék, vegyen mást Flóri mellé s ne aldozza fel az éjszakáit. (1836 január 1.)

Érdeklődik Flóri élete iránt. Ne féltse a szabad levegőtől. Amália azonban ne járjon télen látogatásokra. Különösen estére ne maradjon künn. Levelezzen *Sztankovánszkyék*kal. Foglalkozásul ajánlja a hárfát s a gazdaságot. Hogy szeméit ne rontsa, írjon lassan, *nagy* betűkkel. (Január 9.)

Újból is kéri, hogy tartson valakit Flóri mellett a hálószobában, mert betegségének eredete úgysis a Flóri miatt való éjszakázásoktól ered. «Hozok képet, szent Flóriánt is, azt viszem Flórinak, jó legyen, mamának örömet tegyen, szót fogadjon, ne mérgeskedjék, majd játszik vele a papa mindenfélét.» (1836 január 31.)

Az utolsó levelét hazatérése előtt, február 21-én írta. Az uralkodó elfogadta a magyar nyelvre vonatkozó előterjesztéseket. Nagyon aggódik, hogy a vármegyék most mar babéraikon fognak nyugodni s nem törődnek tovább semmivel. Sajnos, kevesen tartanak össze. Követtársa is ellentétes állásponton van s ezért sokat vesztett a becslésből.

Bezerédj pár nap múlva csakugyan hazajött, de már február 29.-én azt írja *Csapónak*, hogy a következő vasárnap vissza kell mennie Pozsonyba.

tépelődésre, gondolkodásra kényszerítő órái száz meg száz színes tervet érlelnek agyában. Irogatni kezd. Előbb bizonyára németül, mert német, francia, angol, szóval külföldies nevelése inkább erre utalja, később azonban mindinkább a magyar irodalom felé hajlik, a miben része van férjének, *Bezerédj* István-nak is, ki határozottan ily irányba sarkalja s reairányítja lelkét a jótékonyság, a magyar nevelési ügy felkarolására is, felhíva figyelmét többek között Pestalozzi híres munkájára (Lienhard und Gertrud), «a melyből sokat tanulhat, *különösen a szegény nép lelkét* illetőleg.» Ezt Zschokke tekintélye alapján mondja Bezerédj, biztatva Amáliáját, hogy majd ő is irodalmi tekintély lesz. (1835 december 31.)

Amália első kimutatható irodalmi műve a «Remeték.» *Bezerédj* egyik levelében (1835 április) azt írja, hogy a Remetéket Zsolnay Dávid (országgyűlési irnoka) most másolja s ő maga nagyon sikerült munkának tartja.

Amália azonban nem mert ezen első kísérletével nyilvánosan előállani. Kérésére *Bezerédj* István Fáy Andrásnak úgy adta át, mint egy ismeretlen, új szerző művét s kérte, hogy juttassa el Bajzához, az Auróra számára. Fáy azonban azt írta 1836 július 8-án vissza, hogy a hosszabb elbeszélés számára ez évben már nincsen helye az Aurórának. Garaynak a *Hajnalba*, vagy Kúnos Endrének az *Emlénybe* pedig nem akarta felhatalmazás nélkül átadni, mert egyébként is ismeri a nevezett szerkesztőknek felfogását, hogy az első évben csak ismert szerzők darabjaival kívánnak fellépni, félvén vállalatuknak bukásától.

Bajzával együtt azonban óhajtaná, hogy az új szerző igazítaná darabját s a jövő évben úgy adná valamelyik Almanachba s nem az Aurórába, mert ennek megvannak az állandó írói. A szerzőnek egyébként ajánlja, hogy a karaktert élénkebben fesse, a mi kurta darabban nehéz feladat, de nem lehetetlen. Óhajtaná, hogy a nyelv iránt is nagyobb figyelemmel lenne s olvassa a Tudós Társaságnak helyesírását és Szalay grammatikáját s azonkívül az újabb iskola íróit. (Vörösmartyt,

Bajzát, Kölcseyt, Berzsenyit, Kazinczyt.) Az ő munkái között mégcsak Belteky háza s újabb almanachi dolgozatai vannak tisztán grammaticae írva.

Ezen elbeszélés általában véve nem rosszul van tartva s vannak benne meglehetősen érdekű helyek és karakterek (mint például Cecilia, Linden); az volna csak óhajtható, hogy a szerző ne igyekezzék annyira kitüntetni didaktikai céljait. Több személyen mind nagyon jótékonyak, értékesek s karakteresek. Kétségtelen, hogy így mondjam, fidéliség van megvélve. Tanítanak s szép-literatúrai művekben is, de ne mutassuk, hogy tanítani akarunk, mert az cathedra-ra való, hanem csak azt mutassuk, hogy gyönyörködtek a kánunk, így fogunk megmaradni a művészet határain közt.

Az Európa-ba felvenni ezen elbeszélést nem lehet, nem azért mintha rossz volna, mert elbeszéléseink között meg mindig meglehetősen elgyűlhetne, hanem azért, mert zsebkönyvben, igen hosszú levél, sőt helyett foglalna-él. Hosszabb-műveknek csak akkor engedhet helyet az Európa' szerkesztője, ha igen feltűnő jellesegei, különben pedig óhajja, hogy prosai darabokat igen rövidet rajjon, de nagyobb számmal, mert csak ez által lehet zsebkönyvük különfeleségre l' fogva érdekessé.

Bár ki legyen szerzője a jelen elbeszélésnek óhajtható, hogy több hasonló reművekben is próbálja meg erejét, mert a jelen műve rományokra gerjeszt, hogy az elbeszélési nemben egy bor becseseget adand.

Besz., jun. 18d. 1836.

Bajza
Mk.

98. BAJZA KRITIKÁJA AMALIA ELSŐ MŰVÉRŐL.

Bajza nagyon érdekes kritikája pedig így hangzik:

«Ezen elbeszélés általában véve nem rosszul van tartva s vannak benne meglehetősen érdekű helyek és karakterek, (mint például Czeczilia, Linden); az volna csak óhajtható, hogy a szerző ne igyekezzék annyira kitüntetni didaktikai céljait. Több

személyei mind nagyon jótékonyak, erkölcsösek s karakterükbe kevés, hogy úgy mondjam *földiség* van vegyülve. Tanítsunk szép-literaturai művekben is, de ne mutassuk, hogy tanítani akarunk, mert ez csak katedrára való, hanem csak azt mutassuk, hogy gyönyörködtetni akarunk, így fogunk megmaradni a művészet határai közt.

Az Aurórába felvenni ezen elbeszélést nem lehet, nem azért, mintha rossz volna, mert elbeszéléseink között még mindig meglehetősen elvegyülhetne, hanem azért, mert zsebkönyvben, igen hosszú lévén, sok helyet foglalna el. Hosszabb műveknek csak akkor engedhet helyet az Auróra szerkesztősége, ha igen feltűnő jelességük, különben pedig óhajtja, hogy prózai darabokat igen rövideket kapjon, de nagyobb számmal, mert csak ez által teheti zsebkönyvét különféleségénél fogva érdekessé.

Bárki legyen szerzője a jelen elbeszélésnek, óhajtáná, hogy több hasonló neműekben is próbálja meg erejét, mert e jelen műve reményekre gerjeszt, hogy az elbeszélési nemben egykor becseseket adand.»

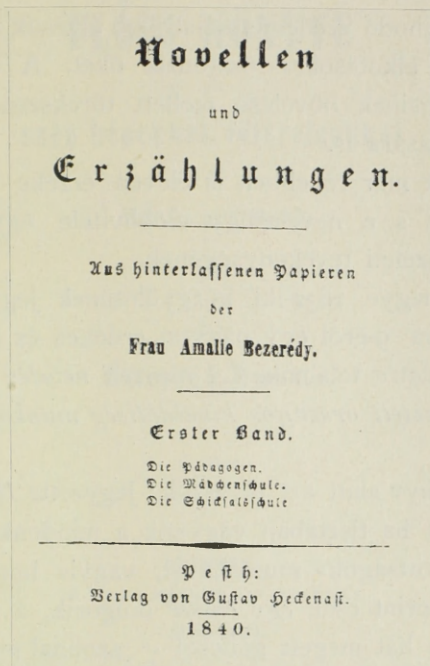
Amália azonban nem győzte kivárni ezt az eléggé elismerő és kedvező kritikát. Megkezdte írói működését más lapban, a Szemlélőben, Malby álnév alatt, a mi Bezerédjnek nem is tetszett annyiból, mert inkább a Balmy, Baldy, vagy Maldy neveket ajánlotta volna.

S ettől kezdve sokszor van szó leveleikben irodalmi dolgokról. Bezerédj 1835 december 31-én gratulál Amália irodalmi sikereihez s biztatja, hogy vegye a dolgot komolyan, később könnyen fog menni a munka s könnyebb lesz a kiadás is, nem kell félni a rövidítésektől. A tiszteletdíjat megfelelőnek találja. Idegenszerű érzés neki, hogy feleségének külön jövedelmi forrása van. Tréfásan meg is jegyzi, hogy bizonyos fokú *féltékenység* is van a lelkében . . .

Kéri, *ne hagyja el a szegény magyar irodalmat*, a melynek Bezerédj maga is lelkes támogatója. Nemcsak könyveket vásárol, de anyagilag is segíti a kezdő írókat. Például Garay Jánost, a

ki Csatár című hőskölteményét 1834-ben hálából Csapónak, Bezerédjnek és id. Augusz Antalnak ajánlotta. Buzdítja feleségét, hogy olvassa Pestalozzi megküldött munkáját. Ne panaszolja, hogy az elmúlt esztendő elveszett, mert *Flórir*a fordította s *hozzá 25 forintot keresett irodalmi munkájával.* (1836 január 9.)

Sokat emlegeti Wilderspint, a kinek munkájára Amália figyel-

99. BEZERÉDJ AMÁLIA NÉMET ELBESZÉLÉSEINEK CZINLAPJA.

meztette férjét s Bezerédj saját szavai szerint *mindjobban megbarátkozik vele.*

S Amáliát felbuzdítja a siker. Mintha érezné, hogy sietnie kell. Lázás buzgalommal lát a dologhoz. Férje 1836 február 10-én azt írja, hogy a *gyermeknek szánt könyvet csinálja meg s kíváncsi meséire s a bécsi válaszra.* Úgy látszik ekkor érett meg Amália lelkében a *Flóri-könyv* eszméje, de ugyanakkor meséivel német irodalmi babérokra is pályázik.

Pestalozzinak, az «*emberiség nevelőjének*» és Wilderspinnek, az óvodai buzgó előharcosának munkái aztán közös érintkezési pont a lelküknek. Csakugyan sokat tanultak belőlük a «*szegénység lelkét illetőleg*», mert az elhagyatott nép sok szenvedésének megértése közös munkára serkenti őket. Megérik annak szociális igazát, elnyomatását, állati sorstól nem sokban különböző voltát. Az ily nemes irányú olvasmányok, a kor éppen akkor újhódó szelleme, saját jobb érzésük szociális tevékenységre és alkotásokra ösztönzik őket. A nép jólétének, kereseti alkalmainak növelése mellett törekszenek annak szellemi kipallérozására is.

Bezerédjnek már régebben is eleven érzéke volt a tanügyi kérdések iránt s a nevelésügy előbbvitele egyik sarkalatos pontja az ő közéleti tevékenységének.

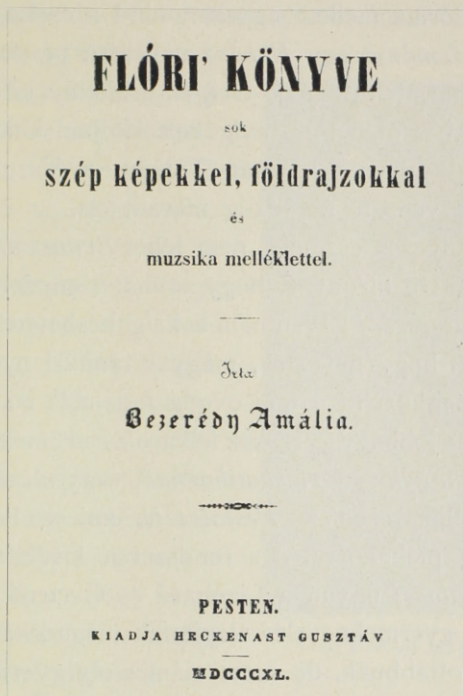
Tolna vármegye 1832-iki közgyűlésének jegyzőkönyvében, kisasszony hava 9-éről egy nagyon érdekes és terjedelmesebb tanügyi munkálatra találunk. «*A nemzeti nevelés és tanítás tárgyában szerkesztett országos kiküldöttség munkájára tett észrevételek*» ezek.

A jegyzőkönyv alatt azt olvassuk: jegyzette *Bezerédj* István. Ezzel — kivált ha tisztában vagyunk a mindenkori «kiküldöttségek» és «bizottságok» munkájával, vagyis hogy ilyen alkalmakkor rendszerint csak *egy ember* dolgozik, a többi helyesél, vagy legfeljebb hát megett gáncsol — azonnal megállapíthatjuk a szerző kilétét is.

A nagyobb szabású munkálat hirdetője *Bezerédj* István nemcsak jeles főjegyzői pennájának, de éles bonczoló kritikai szellemének, jól látó, a hibákat, bajokat észrevező szemének s telve van a legideálisabb haladási eszméssel, itt-ott a legpraktikusabb tanítási elvekkel, a melyek pedagógiai előhaladásunk mellett nem egy esetben még ma is megszívlelhetők.

Az egészen átvonul *Bezerédj* István liberális gondolkozása, fejlett etikai és lángoló hazafias érzése. Más egyebet tőle nem is igen várhatunk, mert ő nemcsak álmodozó bölcselő, de

praktikus szervező is. *Bezerédj*, a mi üdvöset lát, hall és tapasztal, azt, ha kis arányokban is, siet megvalósítani. E munkálatnak a népiskolákra vonatkozó részéhez már bizonyára az ő hidjai kis iskoláját vette mintául s Amáliájával a leglelkesebb felkarolója és úttörője lesz a magyar kisedóvás nemes ügyének is.

100. A «FLÓRI KÖNYVE» CZÍMLAPJA.

E tekintetben össze kell egyeztetni az egymástól eltérő adatokat. *Marczali* Henrik szerint *Bezerédj* István állítja fel Magyarországon a legelső óvodát (Pallas Lekszikon), míg a többi szakíró, köztük az óvodák történetével legtüzetesebben foglalkozó dr. *Morlin* Emil «A magyar kisedóvás multja és jelene» cz. művében — *Brunszvik* Teréz grófnőnek adják az elsőbbség pálmáját. A nemrég elhunyt Fehér Márton hidjai szerzetes pap, a ki, *Csapó* Vilmos kir. kamarás közép-tengeliczi birtokáról

1861-ben lett *Bezerédj* Istvánné, *Bezerédj* Etelka udvari papja s így bő alkalma volt élő személyek s kortanuk előadásai után hiteles adatokat feljegyezni, szintén 1828-ra teszi a hidjai iskola eredetét. *Bezerédjék* először egy *Jeanette* nevezetű, késmárki özvegyet vettek a pusztára, három gyermekével. Ez volt az első óvónő. Utána *Pázmány* György következett, mint nevelő, a ki a kis Flórika mellett egyszersmind a cselédgyermeket is tanította. *Pázmányt* egy *Rohász* nevezetű tanító váltotta fel, a ki 1849-ig maradt ott, majd *Szigethy* Mihály nevezetű tanító Kőszegről, a ki szintén több évig volt Hidján. Utána Pogácsás Zakariás következett, a ki már Tolnán, a Varga István fele első óvóképzőt végezte s 1861-ig maradt ott.

A kezdeményezés eszméjét nem lehet *Brunszvik* Teréz grófnőtől elvitatni. De bizonyos, hogy utána a minden újítás iránt eleven érzékű *Bezerédj* István nem sokáig késhetett, sőt a hidjai «kis iskola», a hogy nevezték, magyar tanítási nyelvével talán még inkább megközelíti a mai óvoda fogalmát s az elhagyatott béres és szegény jobbágy gyerekek felkarolásáért méltán nevezhető az igazi *első magyar gyermekotthonnak*, vagy *menhelynek*.

Az óvodaállítás eszméje *Pestalozzié*, az «emberiség nevelőjéé», *Oberle* plébánossal ő a rendszeres kiseddóvásnak első apostola. *Pestalozzi* ugyan a Lienhard és Gertrud című nép-regényében a gyermeknevelés alapjának megadására az anyát tartja leghivatottabbnak, de azért ajánlja oly gyermekházak felállítását is, a hova a szegény anyák kisededeiket napközben beadhassák s *Oberle* plébános az Elzászhoz tartozó Waldbach nevű községben 1779-ben alapít is egy ilyen intézetet, melyet, mivel a nagyobb lányok ott kötéssel is foglalkoztak, kötőiskolának: «Écoles à tricoter»-nak neveztek.

A Pestalozzi elvei szerint való első óvodát *Owen* Róbert állította 1801-ben, saját gyártelepén, Skócziában. Az első nyilvános óvodát pedig *Brougham* Henrik parlamenti tag Londonban, *Wilson I.* segítségével a Brewers Greenben, 1818-ban megalapítván az eszme terjesztésére az Infant School Societyt is.

A második ilyenmő intézetet *Wilderspin* hozta létre Spitalfieldsben s a gúnyolódok balitéleteinek eloszlatására 1823-ban könyvet is írt.

Brunsvick Terézia, ez a feltűnő szépségű, négy-öt nyelven társalgó fiatal grófnő, ki ügyesen festett, a zongorában pedig Beethoven legkedvesebb tanítványa volt, kedvtöltésből sokat foglalkozott nevelési kérdésekkel, sőt önként vállalkozott nővére: *Deym* grófné gyermekeinek nevelésére. Egy külföldi útja alkalmával 1808-ban összejött Iverdomban *Pestalozzival* s mivel később azt tapasztalta, hogy ennek nevelési elvei a *Wilderspin*-féle intézetben leginkább érvényre jutnak, elhatározta, hogy Budán, a saját költségén ő is állít egy ilyen intézetet.

101. A «FLÓRI KÖNYVE» CZÍMKÉPE.

Evek munkájába került, míg nagy összeköttetései révén az engedélyt megkapta s az előítéletet úgy, ahogy megtörte. A Metternich iskoláját járó kormány ellenszenvvel fogadta az ily fajta újításokat, mert «a népnek nem nevelésre, de engedelmességre van szüksége». Még *Széchenyi* István is más eszközökben látta a haza boldogulását, ezért a Kelet Népében határozottan rosszalta az ilyen kísérleteket.

Brunsvick Terézia 1828 június 1-én Budán, a Krisztinavárosban, *Kern* Máté vezetésével mégis megnyitotta a legelső óvintézetet, mely nemcsak minálunk volt első, de Európa keleti és déli részében is. Még Bécsben is csak 1830-ban állítják fel az első óvodát. 1829-ben Budán másik két intézet is létesült s Pesten is megnyitották az első óvodát, sőt ebben az

évben — ugyancsak *Kern* Máté vezetésével — Besztercebányán is keletkezett ilyen intézet. 1830-ban pedig többek között Pozsonyban is megnyitlt két óvoda.

Nem czáfolhatjuk meg azt az állítást, hogy Hidján már 1828-ban is volt *kis iskola*, de az szorosabb értelemben vett *óvoda* mégsem lehetett. Dr. Morlin említett könyve szerint, a felsorolás sorrendjéből ítélve, még *Festetits* Leó gróf is előbb állított volna óvodát Belaczon (1832). A tolnavármegyei köztudat azonban azt tartja, hogy a hidjai óvoda régibb s ez volt az *első óvoda* a vármegyében. Az Augusz-családtól (báró Augusz Imre) kapott hiteles adatok alapján így írta ezt meg *Krammer* János polgári iskolai igazgató is, a szekszárdi óvoda 50 éves jubileumára készült nagyszabású titkári jelentésében.

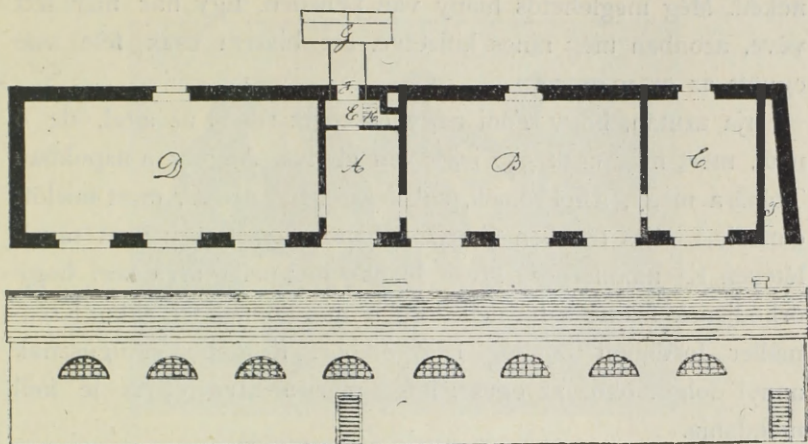
Annyi bizonyos, hogy a Bezerédj-pár érdeklődése a hazai óvodaügy iránt csak a 30-as évek elejétől mutatható ki, amikor már a kisednevelést is kezdik a nemzeti nevelési ügy kiegészítő részének tekinteni s oda sorozzák az általános haladást mozgató hatásos eszközök sorába.

Amáliának eleinte szórakozás volt csak a nevelési ügyekkel való foglalkozás. Betegeskedése otthonülésre kényszerítette. Hogy enyhítse a gyakori egyedüllét unalmát, rengeteg sokat összeolvasott. De követte férje felfogását, ki egyik levelében azt írja, hogy «érdekes olvasni az új irodalmi termékeket, szórakozás céljából azonban nem szabad minden időnket és figyelmünket rájuk fordítanunk, kivéve az olyan könyveket, a melyek pozitívabb *nevelő hatással* vannak, még ha egy kicsit szárazabbak is, mert leginkább az utóbbi művek útján jut az ember abba a helyzetbe, hogy valamire való dolgot alkosson».

Bezerédjnek aztán, amint ő maga is megjegyzi, e tekintetben nem is volt oka szemrehányást tenni «kis feleségének», ki később a tanítványból kezd tanítóvá válni. Bezerédj Pestalozzi könyvére hívta fel Amália figyelmét, viszont Amália Wilderspinre figyelmezteti őt. Így leveleikben érdekes eszmecsere indul meg köztük a kisednevelés kérdése körül s egymást lel-

kesítve, mindketten a legbuzgóbb apostolai lesznek a magyar kisdedövás ügyének.

A tolnamegyei harmadik óvoda, a szekszárdi is az ő lelkes agitációjuk gyümölcse. A velük szoros baráti viszonyban volt Augusz Antal egyenesen az Amália biztatására indítja meg még 1834-ben a mozgalmat a szekszárdi óvoda létrehozására, a melynek 1836-ban történt felállítását Stann Ferenczné naplószerű feljegyzése szerint külső véletlen körülmény is elősegítette, az t. i., hogy a bolondító csalmatok nevű növénytől itt nagyon sok

102. A TOLNAI ÓVÓKÉPZŐ ALAPRAJZA.

gyerek megbetegedett. Az volt tehát a cél, hogy kellő felügyelet legyen reájok.

De úgy látszik a szekszárdi intézetet más célzattal is tervezték. Ez lett volna hivatva a később Tolnán felállított kisdedövóképző intézet tisztét betölteni. Erre vonatkozólag Bezerédj Amália szokása szerint dátum nélkül a következőket írja férjének:

«A. (Augusz) itt volt tegnap. Elhozta a litografált sorsjegyeket. A vignetteket *Schober* rajzolta. Lombok között két gyermek térdepel, kezeit összekulcsolva esdeklő fohászra. Oly szép, oly megindító, hogy kell hogy vevőket szerezzen. Miután

Mimi (Sztankovánszky) 40 jegyet vett, megmondtam Tóninak (Augusz), hogy neki is annyit kell vennie. Neked egy jegy egy huszasba kerül. Sok szép tárgy nyerhető, amint Tóni mondja, a ki téled még más segítséget is vár, miután ez az intézet az első lesz és egyidejűleg olyan szeminárium feléje is lesz a többieknek, ahol majd *tanítókat* és *tanítónőket* is képezhetnek. Egy nő is lesz ott, hogy a gyermekeket különös ápolásba vehesse és a kis leányokat kézimunkára tanítsa stb. Tóni levelet kapott Brunsvick grófnőtől,¹ megmondtam neki, hogy azt küldje el neked. Még meglehetősen hiány van pénzben. Egy ház már lett véve, azonban még nincs kifizetve, azt hiszem csak fele van együtt az összegnek.»

Irja azután, hogy Tóni nagy összeget remél az által, de ő nem, mert még csak 550 jegy van eladva. Augusz a napokban Tolnára megy, a hol reméli, sok jegyet tud eladni, mert mielőtt elutazik,² teljes fényben akarja látni az intézetet, melyet távollétében Krenmüllernére kíván bízni. Őket pedig arra kéri, hogy örködjenek felette s ha nehézségek merülnének fel, akkor Krenmüller forduljon mindég Bezerédjhez. Különben Augusznak annyi dolgot okoz az egész, hogy már az alvásról is le kell mondania.

A szekszárdi óvoda alapításához Bezerédj István anyagilag is hozzájárult. Építéséhez 5000 drb téglát és 84 forintot adott. De a mi legérdekesebb, azt is megírta feleségének, hogy Szekszárdra 3 gyereket küldhet kezdetben egy fél esztendőre. Keressen helyet nekik Krenmüller útján.

Rajtuk kívül adakoztak még: *Bésán* János, *Csapó* Dániel, Magyarai Kossa Sámuel, Sztankovánszky Imre, gróf Zichy László, Perczel Móricz, Zsivora György, Zichy Széchenyi Má-

¹ A grófnő az itt említett s még egy másik németnyelvű levelében érdekes dolgokat mond el külföldi tapasztalatairól s útbaigazításokat ad a tervezett intézet felállítására.

² Augusz ekkor készült Angliába Bezerédj Amália öccsével: Bezerédj Lászlóval. Akkor olyan nagy dolog volt egy ilyen utazás, hogy Bezerédj levele szerint — az országgyűlési követek között is *általános érdeklődést* keltett.

ria grófnő, Friderici Festetich Matild grófné. A szekszárdi óvoda elnöke Augusz Antal lett. Pártolónőnek pedig Zichy Széchenyi Mária grófnőt nyerték meg. Az óvoda fenntartó lelke azonban jó ideig Krenmüller (később Tormay) Károly vármegyei főorvos sógornője, a Hannoverből ideszármazott Huber Katalin, utóbb Stann Ferencz ügyvéd neje, lett.

Igy ezekből kitetszőleg a Bezerédj-pár, ha el is esik az *első óvoda* felállításának dicsőségétől, annal többet köszönhet nekik a magyar kisedővási ügy továbbfejlesztése.

103. JÁTÉKJELENET A «FLÓRI KÖNYVÉ»-BŐL.

Tudjuk, hogy a pártolás hiánya miatt megszűnni készülő pesti belvárosi óvoda ügyében Szentkirályi Móricz nagyobb arányú mozgalmat indított s 1834 augusztus 2-án gróf Festetics Leo bevonásával e célra társaság is jött létre, majd 1836 márczius 5-én megalakult «A kisedővó intézeteket Magyarországon terjesztő egyesület», amely felvette programjába a *kisedő-nevelők* képzésének még 1830-ban megpendített ügyét is.

Bezerédjnek e mozgalomról eleitől kezdve az volt a véleménye, hogy egyelőre lehetetlen egyesületet alakítani. Előbb meg kell nyerni az embereket. Erre fekteti a fősúlyt. Meg is írja ezt feleségének, ki nagy lelkesültségében már erejüket jóval felülmúló tervekkel foglalkozott.

Levelezésük e tekintetben homályos, úgy vesszük ki, hogy Amália valami *nagyobbzasabású intézetet* tervezett Hidján. Férje azonban inti, hogy csak kicsivel kezdje. Rajta lesznek, hogy legyen megfelelő hely. Főleg jó levegő. Igényekről szó se lehet. Az egésznek inkább rögtönzött színezete legyen. A lelkesedés jó a vállalkozáshoz, de a végrehajtáshoz biztos számítás kell. Megvan bennük a jó szándék. Ehhez azonban pénz is kell, hogy mindig legyen egy kis összeg kéznél. *Szederfaik jövedelmét* szívesen rászánja erre a célra, de ez csak néhány év múlva lesz. Mostani jövedelmük azonban kevés, kicsiben kell tehát kezdeni s elsöben is alapot teremteni, 1837-ben aztán megkezdheti tevékenységét, megalapítva *gyermeknevelő* intézetét náluk. Ebben az évben erre fognak takarékoskodni, feltéve, ha jó évük lesz. Apátiban egy kis kolóniát fognak alapítani. (1836 február 6.)

Első pillanatban ezekből a sorokból a hidjai óvoda alapítására gondol az ember. De hát ez akkor már megvolt, mert Bezerédj előbbi kelettel azt írja, hogy ha az iskola számára könyvekre volna szükség, tudassa. (1836 január.) Majd hogy jól tette, hogy Flórit *iskolába* fogta. (1836 február 6.) Nem lehet más egyéb tehát, mint hogy Amália valami *nevelő*, vagy *dajka-képző* intézetet akart, mert Bezerédj előbbi levelében azt írja: «Ha elkezdí Rézivel (a név a rossz írás miatt lehet más is!) és néhány *mással*, a számot később majd növelheti».

Mindenesetre valami ilyes tervről lehetett szó, mert ekkor már megbeszélés folyt köztük és Festetich Leó gróf között egy óvóképző intézet feállítása iránt. Bezerédj már előbb, 1835 november 16-án sürgeti Sztankovánszky útján *Augusz* Antalt, hogy küldje el a belaczi óvodáról az adatokat, hogy azt az *országgyűlésen terjeszthesse*. De ekkor az adatokat még nem küldhették el, mert a nemesszivü, áldozatkész gavallérságáról ismert Festetich Leó gróf csak 1836 április 28-án írta alá az érdekes okmányt, amelylyel megvetette alapját Magyarországon az első óvóképző intézetnek.

Tolna vármegye 1836 május 5-i közgyűlésén olvasták fel Szentkirályi Móricznak, a Pesten márczius 5-én létrejött «kisdedóvó intézetek terjesztése ügyében alakult egyesület» igazgatójának beadványát, a melyben bejelenti Festetich Leó grófnak nagylelkű ajándékát, amely szerint Belacz községben eddig is fennállott kisdedóvó intézetét. a kert s egyéb telkekkel s az általa saját költségén bővítendő, czélszerűen elrendezendő épületekkel egy «kisdedóvási példányintézet alapítására», a fenti egyesületnek adományozza. A nemes gróf ezenfelül még évi 240 forint fizetést is biztosított a példány intézet igazgatója részére, hogy ennek 5%-al tőkésített 4800 forintnyi összege mint teher birtokain fekdjék.

aláíratos szolgáló
Gróf festetich Leó
elnök

104. GRÓF FESTETICH LEÓ ALAIRASA.

Szentkirályi beadványa az óvodákra czélozva, a következőket mondja: «Ha gróf Brunszvik Thereziának köszönjük azt, hogy megismertete ezen intézet hasznáról: bizonyára nem kevesebbet köszönhetünk gróf Festetichnek: ki biztos lábba állitá nagylelkű adakozása által az intézetek jövődjét».

A belaczi intézetből azonban semmi sem lett. Festetich Leó gróf átruházta adományát a czélszerűségi okból később Tolnán felállított «kisdedpéldány intézetre», amelynek tervrajzát a megígért pártfogásért 1836 július 26-án Tolna vármegye rendeinek is megküldte emlékül.

Bezerédj a szép példán felbuzdulva, még inkább nekilátott az eszme terjesztésének. Már előbb meglátogatta a Kleinkinder-Anstaltot Pozsonyban, amelyet egy öreg tanító tartott fenn már 40 év óta. «Egy ilyen iskolát fogunk állítani Apátiban», írja a feleségének.

1836 február 10-én pedig azt írja Amáliának, hogy örvend a szekszárdi iskola sikerének. Wilderspint 4 példányban rendelte meg. Deák számára is rendelt, de Klauzál és Somsich is el fogják olvasni. Kossuthnak is adott egy példányt, a ki aztán ezt jól fel is használta, mert 1837—40-ki fogságában megkezdte *Wilderspint* jeles munkáját *a kora nevelésről* lefordítani. A 36 ívnyi kéziratot, hogy befejezze, a tolnai óvóképző igazgatójának, Wargha Istvánnak adta át. A sors úgy akarta, hogy Wargha azt 1848—50-ki fogságában fejezte be.¹

1836 márczius 30-án reggel pedig nagy örömmel újságolja Bezerédj a Wilderspint-ügyben történt két eredményes lépését:

«A tegnapi nap szerencsés volt e tekintetben. Először elfogadták egy indítványomat, melyet a kerületi ülésben tettem, hogy egy bizottság a legközelebbi országgyűlésnek előterjesztést tegyen egy tanító intézet felállítására. Remélem, elég befolyásom lesz kivinni, hogy ez a bizottság tervezetében a kisdédóvodákra is kiterjesszék. Nagy nyereség lesz az, az óvodáknál szükséges tanítókat illetőleg is.»

Ebből is látszik, hogy az óvodák ügye milyen új és ismeretlen valami volt akkor még az országban. Bezerédj önálló indítványt sem mert írta tenni.

A másik fontos dolog, hogy Pál bátyja (Nagy Pál) két Wilderspint-példányt vett. Egyet maga, a másikat a Pálffyak jószágkormányzója számára, a ki érdeklődik az óvodák ügye iránt. Sikert vár ettől, «mert Pál bátyánk mindent hévvel csinál, a mi őt elfoglalja». «Lássa, barátnőm, lassan-lassan halad előre a dolog, ha nem is a valóságban, de legalább reményben. A jó Isten is fog segíteni!»

31-én még azt is hozzáfűzi, hogy Sopronba megy, édesanyja részére is megveszi Wilderspint és Kiss János superintendenssel is beszélni fog az ügyről.

1836 április 13-ról pedig nagy boldogan írja, hogy megnyerte az ügynek Viczay grófnőt is, ki addig semmit sem

¹ Wargha István 1831 február 18-án kiadott előfizetési felhívása szerint.

tudott a dolgról, míg vele nem beszélt. Most a grófnő azt mondja, már megnyerte a lelkeszt is s Hédervárott intézetet fog felállítani.

Megismerkedett Blaskovicssal is, akinek Pozsonyban nevelő-intézete van. Blaskovics a Pestalozzi-intézetben volt s ott akarták tartani. Egész életén át neveléssel foglalkozott. Bezerédj nagyon örült, hogy találkozhatott vele. Sok szót és eszmét váltottak. Igérte, hogy támogatni akarja őket. Az általános pre-parándiára vonatkozólag is sok jó észrevételt tett, a *falusi kisdedóvodák* kérdésében. Ezt sok elégtétellel írja Amáliának, a kinek Julival (Flóri dajkája) ilyen eszméje volt Apátiban.

Kétségtelen tehát, hogy a Bezerédj-pár elsörendű mozgató erő a kisdedóvás ügyének továbbfejlesztésében s különösen praktikus példaadással járnak elől a falusi kisdedóvodák megteremtésében. Lelkük, mint ama bizonyos földrengést jelző készülék, megrezdül minden kis haladási mozgalomra. Értékes szolgálatokat tesznek a hazai nevelési ügynek. Különösen áll ez Amáliára, kinek az anyaság fenséges érzése átalakítja egész gondolkodását s finom, disztíngvált izlésével, a gyermeklélekhez odatapadó megértéssel ő lesz az első magyar *gyermekköltő*, a kit már nagyon sokan utánoztak, de túlszárnyalni még a mai napig sem igen tudtak.

Sok része van ebben a kedves kis Flórikának, ki szülei szívüknek dédelgetett kedvence s így cselekvéseiknek is mintegy láthatatlan rúgója, irányítója. Saját kis külön világuknak tengelye. Körülte forog minden. Leveleik telve vannak a kis Flórikájukra vonatkozó gyöngéd megfigyeléssel s értékes nevelési elvekkel. Amália leírja kis leánykájuk napi foglalkozását, apró kedvteléseit, szokásait. Flórika egész nap az ő anyyira szeretett kertjükben játszik. Végtelenül szereti az állatokat. Különösen egy fekete macska a kedvence. Túlságosan eleven s mint minden gyerek, nem szereti a mosdatást, könnyen sír, de hamar elfelejti minden baját. Elmondja, hogy bukdácsol a szobákban, hogy gagyog: papám, galambom. Amáliának Elek nevű test-

vérét annyira megszerette, hogy minden játékszerét megmutogatta. A papa képe azonban nem tetszik neki, azt mondja: e nem is papa.¹ Szeretetreméltó, minden nap kinn jár. Csontos hordozza, akit nagyon kedvel. A görényt szeretné látni, mely elviszi a tubit. Iseri a betüket és tizig számol. Kedveskedve beszél Flórija apró szokásairól, akit István *emanczipált* nőnek szánt. Flóri már követeli emberi jogait s ha megtagadnak tőle valamit: én is ember vagyok — kijelentéssel áll elő. Flóri már németül is tanul s anyja egyszersmind francziára is szoktatja s az értelem fejlesztését is maga végzi s előadja módszerét.

Bezerédj hasonló gyöngédséggel irogat kis leányukról, ki átalakítja egész házukat s még nemesebbé teszi életük tartalmát.

Amáliát azzal vigasztolja, hogy az ő helyzete jobb, mert vele van — Flóri. Óvja kutyáktól, macskáktól, mert baj származhatik belőle. Egy történetre hivatkozik, hogy egy macskakedvelő gyerek váratlanul meghalt s a gyomrában macskaszőrt találtak. Ő ugyan nem hiszi a történetet, de az óvatosság nem árt. Vigyázzanak Flórirra, hogy meg ne üsse magát. Az örzőangyala is gondot visel reá. Jó lenne az asztalsarkokat levágnatni. Szülei ajándékot küldenek Flórinak. A képeskönyvet nevezzék groszpapa-könyvnek, a mágneses halakat groszmama halainak. Flóri nevelését illetőleg helyesli azon elveket, melyek szerint Amália igyekszik leszoktatni szenvedélyeiről, de inkább *távoltartani*, mint *javitani*. Szegény úgy sem élvezheti a nőemanczipációt. Leány helyett inkább fiatalembert fogadjanak melléje nevelőnek. (1835 december 31.) Flóri fejlődését korainak tartja, ne erőltesse annyira. Tulajdonai szép reményekre jogosítanak. Csak a rossz külső befolyásoktól óvja meg őt. Szoktassa hozzá az ész uralmához. Ne tegye érzékenynyé Flórit aggodalmái-

¹ Erre a képre vonatkozólag írja Deák Ferencz 1836 november 19-én: «Láttam mátkámat (Flórika) lefestve édesanyádnál, nem rosszul találva, láttalak Téged is, néked a festő kedvezett, amennyiben ijabbnak festett a valónál, de hibázik vonásaiban azon kedves nyájasság, melly akkor is sajátod, midőn komoly tárgyak foglalnak el, — úgy hiszem éppen azon pillanatban vette a festő arczodat ecsetre, midőn a sok *csalatkozás*, sok *bosszúság optimismusodat* megingatták».

val. Ne féltse a szabad levegőtől. Tetszik neki Flóri mondása, mikor Amália vetkőzés közt a kis Jézuskáról beszélt neki s Flóri azzal felelt: Menjen mama, adja neki ezt a luhát, mert szép ám! Jól tette, hogy iskolába fogta. (1836 február 6.) S minden levelében üzen valamit Flórikájának: hogy puszizza, vett neki a vásáron egy szép kis mángorlót, egy sok-sok állattal tele hajót, egy istállót, házikót, székekkel, asztalokkal, bölcsővel, ágygyal és babákkal a «kik» leülnek, lefeküsznek, majd maga viszi el neki a papa s elviszi Flórit mindenfelé, keres véle szép virágot, megnézik a csikókat s mindenfélét. (1836 márczius 16.)

Látszik tehát, hogy ez a kis csöppség tölti el egész lényüket, sőt új tért s fejlődési irányt szab eléjük. Az Amáliában eddig szunnyadt tehetséget produktív munkára serkenti s felkölti érdeklődését a magyar nőnevelés szent és hazafias ügye iránt. A kis Flórikának is része van ebben, mert a mint nő, fejlődik, ennek arányában nő az ő érdeklődésük minden szép és nemes iránt. Nem nagyitunk, ha Bezerédj nagy emberszeretetét kis Flórikája ráhatása folytán látjuk mindjobban-jobban nemesedni, talán ezért az *egy gyermekért szereti valamennyi gyermeket, s a gyermekek szerettetik meg vele még jobban az egész emberiséget.*

S a hidjai kis óvodába nemsokára eleven élet köszönt be. A mint láttuk, Bezerédj melegen helyeselte Amáliája nevelési elveit, hogy Flórikájuk is a közös kis iskolába járjon. Tanítja ugyan *Pázmány* külön is, de el kell vegyülnie a kis jobbágy és béres gyermekek közé is, pajtáskodik velük, nevéről ismeri őket s azok is nem annyira a nagyúri kisasszonyt látják benne, de a velük játszó, jó pajtást. Flórival sokat foglalkozik édesanyja is. Belemélyed az ő kis lelkivilágába. Megfigyeli a gyermeklélek mélységeit, talányszerű sejtelmességét. Megtanulja a beszédet az ő gagyogni kezdő gyermeknyelvén. Meséket mond neki, történeteket talál ki. Flórika fejlődésével egyre szaporodnak az apró szelet papirlapok, a melyekre Amália feljegyzi ötleteit, a neki szánt apró versikéket, a melyeknek legnagyobb

részét mindjárt meg is zenésíti, mert ehhez is határozott tehetsége volt. A mint egyik levelében olvassuk, 1836-ban írt egy négyest is, a melyet Ruzicska igen sikerültnek talált. Ezek a kis versikék eleinte Flórika kizárólagos gyönyörködtetésére valók, de a nevelő, később az ő kis csacska szájával továbbterjednek s mozgásba hozzák a hidjai kis óvoda valamennyi növendékének parányi szívét és lelkét, s utóbb, mint Flóri könyve, egy egész nemzet gyerekvilágának válnak közkincsévé. Ezek a kis versikék mély, egyetemes hatásúak, minden idők számára írvák, mert a gyermeklélek mélyéből fakadnak s nincsen nagyobb igényük, mint hogy az ártatlan, apró gyermek értelmét foglalkoztassék, látás, ismeretkörét bővítsék, képzeletét kaleidoszkópszerű színes változatokkal gyönyörködtessék.

Amáliát kis Flórikája tette poétává. Egyéb dolgaiban is megtaláljuk az olvasott, szellemes nő izléses írásait, lelki szorongását, érvényesülni akarását, de «Flóri könyve» a maga naiv eredetiségével hat s egyszerűségével, meleg közvetlenségével odatapad, belevésődik a lágy, viaszszerű gyermeki lélekbe.¹

Amáliának ezek a kis versikéi nyomtatásban még meg sem jelentek, már is jó szolgálatot tettek az óvodákban, a hol szájról-szájra terjedtek s később egész hírnevet szereztek szerzőjének. Olyan okos, szellemes asszonynak, ha irodalomra szánta magát, lehetetlen is volt abban a korban fel nem tűnnie, a mikor Vahot Imre Remény című szépirodalmi és művészeti folyóirata még 1851-ben is csak 9 magyar író névét tudja egy külön kis cikkekcskében csokorba kötni.²

¹ Erre vonatkozólag, valószínűleg báró *August* Imre adatai alapján, azt olvassuk *Krammer* Jánosnak, a szekszárdi óvoda 50 éves jubileumára írt titkári jelentésében, hogy a «Flóri könyv» mintájául a *Széchenyi* István által Angolországból hozott hasonló irányú gyermekkönyv szolgált volna, amelyet *August* Antal útnán juttatott el Bezerédj Amáliához. Bár e könyvecske értékét ez sem kisebbitené, de ismerve Széchenyinek előbb már elmondott nézeteit a gyermekvédelemről, mindez nem látszik valószínűnek. Széchenyi: «nem gyermekeket gyűjtött maga köré, hanem löversennyel és kaszinóval a felnőtteket akarta közös gondolkozásra, érdekeik felismerésére rávezetni». Dr. Imre Sándor: Széchenyi és a magyar nevelés jövője.

² Ezek: *Banáti* Katalin (A magányosság egyszerű virágai, Kassa 1837), *Csiszár* Amália (L'nió zsebkönyv 1847), *Karacs* Teréz (ügyes verset író, miskolci nőnevelő),

Az itt felsoroltakhoz méltán sorakozik Bezerédj Amália, kiről Vahot Imre így emlékszik meg a Remény 1851. II. 234 lapján: *Bezerédj* Amália két könyvet adott ki: az első címe Flóri könyve, sok szép képekkel, földrajzokkal és muzsika melékletekkel. Kinyomatott először 1840-ben. II-ik kiadást ért 1841-ben, III-ikat 1845-ben. A második könyv címe ez: «Földesi estvék». Olvasókönyv a magyar ifjúság számára. Van műve a Budapesti Árvízkönyv II-ik kötetében is, névszerint a Remeték. Adott ki német beszélyeket is (2 kötetben).

Sajnos, ezt a pár sort nem szabad szószerint való értelemben venni. Bezerédj Amália már nem érthette meg könyveinek megjelenését, ezeket már nem ő, de érte rajongó férjének kegyelele adta ki.

Amália életereye rohamosan fogyott.

Bezerédjt ugyan igyekeztek Atomir, Schönbauer s más doktorok megnyugtanni, Amália köhögését és torokbaját az időjá-

rással magyarázták s a 18 hónapos betegség jobbrafordultával vigasztalták, de lassan-lassan az ő bizalma is fogy, bár erős lelke folyton a vigasz cseppjeit csepegteti Amália csüggedt lelkébe.

1836 május 2-án vége az országgyűlésnek. Bezerédj végre hazajöhetett, a mi, a mint levelei mutatják, igazi megváltás volt

105. A «FÖLDESI ESTVÉK» CZIMKÉPE.

Lemouton Emilia (Shakespearet kezdte fordítani), *Malom* Lujza (Kolozsvár, irt a Jelenkorban, Társalkodóban, Reményben, Honderüben, Unióban), *Szabó* Anna (németből fordított Huber Teréz után), *Takács* Judit (költőnő, Festetich György 800 forintos jutalmából Fejér György [300 frt.], Virág Benedek [200 frt.], Berzsényi [200 forint] mellett ő is kapott 100 forint jutalmat), *Vécsey* Anna (Utazási vázlat Olaszországról, írta az Abaujvármegyei kiseddóvó intézet és kórház javára báró Vécsey Anna, gróf Csáky Antalné, nyom. Kolozsvárott 1843) és Wesselényi Polixena (külföldi utazások).

reá nézve. Nem sokáig lehetett azonban szeretett Amáliája körében, az orvosok ismét levegőváltoztatást ajánlanak a betegnek, a ki úgy látszik Sopronba megy István szüleihez, mert a november 26-iki levelében Bezerédj azt írja Csapónak, hogy Pál testvérét a hét végével várja, ki Amáliával indul le. «Máli köhögéskél ugyan, de nem erősen, nincsenek fenyegető szimptomák...»

Meglátszik azonban egész lényén — Deák is konstatálja, — hogy híres optimizmusa kezdi elhagyni. Családi bajai mellett bizonyára a más irányba terelődő megyei állapotok is hatással vannak reá. Meg is írja egészen nyíltan, hogy elment a kedve a megyei ügyektől. «Ők nem dolgoznak pénzzel, azért sokan ellenük vannak. De hát az élet küzdelem s a küzdelem edzi meg a férfit. A választások eredményét közölni fogja.»¹

Kossuth Lajosnak is azt írja: «A mi itt a megyei szellemet illeti, majd csak szóval. A varium et mutabile omne, valóban igen közönséges igazság.»²

De mindez csak afféle pillanatnyi múló jelenség, mert még legnehezebb napjaiban is egy perczre se szűnik meg vármegyéje s a nemzeti haladás ügyéért buzogni. Barátait egyre szorgolja nemcsak óvodák ügyében, de sürgeti a dologházi tervet (Sztankovánszkyhoz 1834. márczius 7-én), a Sarrét öntözését. (1835 márczius 12.) Tudakozódik *Perczel* István szekszárdi kaszinó- és vivóiskola-terveiről. Biztosítja támogatásáról. (1834 márczius 3.) Majd kéri a selyemtenyészési plánomot, hogy azt odafenn terjesztesse. (1836. márczius 14-én) Lelkesedéssel ír Kossuthnak az első szekszárdi nyomda tervéről, kéri, emlékezzék meg róla, «a mi nem lesz haszon nélkül *a sajtó nélkül szükölködő törvényhatóságoknál*».³

S bár a tolnai tisztújítás is a Bezerédj-párt vereségével végződött, 1836 december 31-én már ismét a régi bizakodó hangon, mindenbe belenyugvó lélekkel ír Csapónak: «Befejeztük

¹ Bezerédj Pálhoz 1836 november 24-én.

² 1837 április 8-án. Nemzeti Múzeum, Kossuth iratai között.

³ 1836 június 24-én. Kossuth iratai közt, Nemzeti Múzeum.

tehát a sok tekintetben praegnans esztendőt. Igaz, volt némi kellemetlen része, de sokszor ebben van csirája a jövődőknek és *Informes hiemes reducit Jupiter idem summovet*. Málira és rám nézve is aggodalom nélkül legyetek. Máli bajának ugyan nincs még vége, de ment fenyegető állapotoktól. Én is jobban vagyok.»

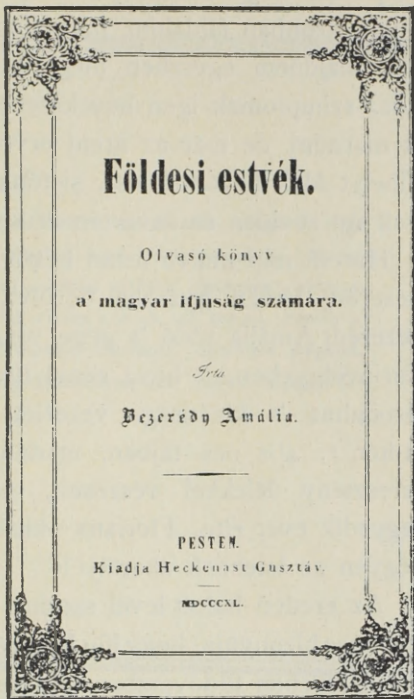
Mert előzőleg ő is gyengélkedett, úgy hogy szoros diétát kellett tartania. Bajához, a mint írja, hozzájárul a mindennapi izgalom is...

«Máli baja azonban mindinkább aggodalmas kezd lenni. (1837 január 6.) Bár a köhögés nevezetes enyhületet nyert, mégis tart. Nagyon köszöni *Laubenak* utolsó kötetét, ha van még ilyes, mit Máli nem olvasott, Kati nennét (Csapóné) kéri, igen jótékony dolgot tesz, ha mulató olvasást szerez neki.»

S így tart a lassú halódás... «Szegény Máliról se jobbat, se rosszabbat nem írhat. A grippt minden reménységen felül kiállta, azonban aggodalmunknak nincs vége... Isten mentsen benneteket ilyen szomorúságtól...» (1837 márczius 9.) Havas most ment el... Csak *próbálunk, próbálunk*... (1837 május 13.)

Közben Sopronban édesanyja is súlyosan megbetegedett s Amáliát is más vidékre vonta a vágyakozása...

De 1837 szeptember 8-án már azt írja, hogy anyját valamivel jobb állapotban találta és hagyta el. Marienthalban mindent

106. A «FÖLDESI ESTVÉK» CZÍMLAPJA.

rendbe hozták. «S holnap Isten segítségével kimegyünk, hol szegény Málím, kinek állapotja egy néhány nap olta ismét hanyatlóbbnak látszik, mégis bizodalmasban várja az orvoslást.»

Az idemenetel azonban már csak a haldokló utolsó kívánsága volt. Bezerédj 1837 szeptember 18-án igen leverten írja Csapónak, hogy édesanyjának állapota ugyan javult: «szegény Málím azonban fájdalom, napról-napra inkább hanyatlik, ámbár láza majdnem egészben megszűnt, de a gyengeség s egyéb rossz szimptomák igen nevelkszenek». «Ő még kívánságot táplál itt maradni, de már az itteni orvoslásból *sikert várni nem lehet*. Mihelyt Máli hajlandó lesz, sietünk haza... Bocsáss meg, hogy csak ily röviden és zavartan írok.»

Három nap mulva aztán bekövetkezett a katasztrófa: «Ifjabb Bezerédj István gyászba borulva tudtúl adja: hogy felesége Bezerédj Amália tüdő 's gége vészben hosszú ideig sorvadván, Mariavölgyében — hová némü füvek levével orvoslást próbálni bizodalma 's kívánsága vezérlett bennünket — e' folyó hó' 21-kén r. 4¹/₂ óra tájban, miután a' haldoklók szentségeiben keresztény lélekkel részesült, csendesesen megholt. Harminc-negyedik évét élte. Floriana kised leányunk maradt utána. Légyen az Istennek akaratja!»

Az eredeti halott-levél szerint «Prihely József máriavölgyi plebános bizonyítja, hogy ifju Bezerédj Istvánné, Bezerédj Amália, 33. életévében tüdővészben (phtisis) elhunyt, a halotti szentség után s Máriavölgyben eltemette Balogh Ferencz stomfai plebános».

Később azonban Hidjára hozták haza s ott helyezték el végső nyugalomra.

Bezerédj lelkét mélyen megrendítette a veszteség. Megtört lélekkel írja szeptember 28-án Csapónak: «Nehezemre esik ugyan, de más részt még is igen vonzódom, Néktek, kiket idvezültem valóban szivből és kiválasztva szeretett — irni. Hiven fogom pedig örizni, hagyományképpen is, ezen indulatot, mellyet Ti is tápláltok, és mellyet nálatok sem fog a halál elvágni. — Igen vágyok, keservesen vágyok véletek lenni...

Kis Flórink — szegény-szegény kis Flórink egészséges, és olly édes fájdalmasan mosolyog és küld csókokat sokszor az ég felé, hogy a megindulástul nem lehet akkor magamat tartóztatnom. Rólatok gyakrabban emlékezik, szeressétek Ti is.»

A baj, szomorúság azonban rendszerint nem jár egyedül. Néhány nap mulva már (október 8-án) azt írja Sopronból

Ijjabb Bezerédj István gyászba borúlva tudtul adja: hogy felesége Bezerédj Amalia tüdő 's gége vészben hoszu ideig sorvadván, Maria-völgyében — hová némű fuvek levével orvoslást próbálni bizodalma 's kívánsága vezéttelt bennünket — e' folyó hó' 21-kén r. 4 1/2 óra tájban, miután a' haldoklók szentségeiben keresztény lélekkel részesült, csendesen megholt. Harmincznegyedik évét élte. Floriana kised leányunk maradt utána. Légyen az Istennek akaratja!

107. JELENTÉS BEZERÉDJ ANÁLIA HALÁLÁRÓL.

Csaponak, hogy «édesanyjának tegnapelőtt óta súlyosbodott állapotja néhány napig nála tartóztatja és csak a 13-16. érkező gözössel mehet legfeljebb Pestre s onnan le Tolnába, ahova már olyan nagyon vágyik».

De a betegség válságosra fordult s édesanyja felsőbüki Nagy Erzsébet november 18-án meghalt s 20-án temették el Szerdahelyen.

Bezerédj lelkét e kettős fájdalom egészen összetörte. Ritka gyöngéd férj és páratlan jó szüleszerető fiú volt. Teljes fásultság

vesz erőt a lelkén: «Mosti állapotomban barátim béketűrésük és engedékenyséjükre van szükségem...» s bocsánatot kér Csapótól, hogy Csapó testvére halálára csak ily későn fejezi ki őszinte részvétét, «pedig a fájdalmat most *annál inkább érteni és osztani* tudjuk.» (Hidja, 1837 december 21.)

Testvérének pedig ezeket írja: «Az én lelkiállapotom, a fájdalomnak *jobb nemére* kezd változni s azon *merevedés* forma szünni rajtam... Iparkszom azt mindenképp előmozdítani, mire lejössz, már jobban erős tudok lenni magamon. Már csak egy ideig béketűrésre szorulok, Tőled legfőbbkép édes Palim. Adja Isten, nemsokára teljes szerencsédén örülhessek, mi a legvalódibb, a legtartóbb s jobb vigasztalásom lesz.» (Hidja, 1837 december 20.)

S ettől kezdve Bezerédj még inkább a munkában keres vigaszt. Szerettei emlékének él. Folytatja Amália megkezdett művét az amúgy is szívéhez nőtt kisedednevelési ügy körül. Nemcsak kis Flórikáját gügyögteti a szülei szív bánatos szeretetével, de mikor otthon van, minden nap tölt egy pár percet kis óvodájukban s Etelka sógornőjével «a hű lélekkel» sokat buzog a tolnai óvóképző felállítása körül is, a miért «A kised-óvó intézeteket Magyarországon terjesztő egyesület» sietett is Bezerédj Etelkát 1838 szeptember 8-án tiszteleti tagjává megválasztani. Majd kegyeletes buzgalommal rendezgeti Amália irodalmi hagyatékát, s írásait *Kíss* János superintendensnek, az ismert költőnek is elküldi olvasás és valószínűleg véleményadás végett. 1840-ben (inkább azonban 1839 végén, mert már akkor készen volt) Heckenast Gusztáv kiadja Amália műveit.

A Nemzeti Múzeum könyvtárában, *Gyulai* Pál hagyatékából ma is megvan *Bezerédj* Amália két kézirat-kötete. Mesék és elbeszélések: Kis Enna, Luizika, Bettike, Lottikáról. Apró mondások állatokról. Énekek Estvéli, Reggeli Öltözésnél, Estve. A koszorúkötő, Előrelátó, Mindennek kell oka lenni, (kihúzza Rózsa, a jó gyerek) Méhe, Rossz idő, A restekhez, Kerengelő játék. Egyes fejezeteknek *Bezerédj* István saját kezeirásával

adott címeket. A. B. C. nóta, I. Imádság. II. Napi rend. III. Kerengelő játék. IV. Bujkáló. V. Bujkáló és Luisa. VI. Fák. VII. Házi állatok. XII. Madarak. XIII. Esztendő négy szakasza és a 12 hónapok. A kis kertész I. rész... A tanulás hasznáról és a jó és illendő magaviseletről. S római számokkal jelzi a sorrendet.

A megjelent Flóri-könyv nagy hatást keltett az egész országban. Követtársai szétkapkodták. *Bezerédj* István 1840

Idősb *Bezerédj* István — fainak Istvánnak és Pálnak nevőkben is — gyászal eltelve imádván az isteni végzést — jelenti: hogy szeretett hitveso F. Büki Nagy Ersébet epés inlázból következett hosszas elgyengítő nyavala után — ellátva az utolsó szentségekkel — a' folyó eszt. November 18-án éppen születése napján, melly életének 63-dik évét tölté bé — házasságuknak 43-dik esztendejében — igen csendesen meghalálozott. Az idvezültnek holt tetemi a' Fertő Sz. Miklósi temetőben tétettek le, és egyszersmind a' halottas isteni szolgálat ugyan ott megtartatott.

108. JELENTÉS ID. BEZERÉDJ ISTVÁNNÉ HALÁLÁRÓL.

február 11-én örömmel írja *Bezerédj* Etelkának: *Már a főherczeg családjában is van Révai Vali által. — Majd hogy: Sokat emlegetik Flórit, Batthyányék különösen. Kis leányukat hozta ki mindjárt a grófné, ki Flóri könyvéből mondott többet, kissé pöszén, de igen kedvesen s kérdezte: kitotta s millyen Flóri?* (Február 16.) Barátait pedig kérdi, olvasták-e a Flóri-könyv bírálatát?

Bezerédj maga is nagyon örült a Heckenast által küldött könyveknek. Azt írja Etelkának, hogy a festettből adjon egyet

az iskolának, de vigyázzanak rá. A színteleneket pedig talán legjobb lesz kiosztani az érdemesebb gyermekeknek. 1841-ben a Kajdacson ebédelő püspöknek, kivel úgylis sok megbeszélni valója volt az iskolák ügyében, szintén a Flóri-könyvet és a Földesi-estéket adta viszonzásul a — *szentírásért*.

Pár év múlva aztán hangos lett az egész ország a Flóri-könyv csengő verseitől. Hálás volt érte nemcsak a gyermek-sereg, de «*a kisdedóvó intézeteket terjesztő egyesület*» s az ezzel kapcsolatos «*eszmezsere társaság*» is. Bezerédj 1846 november 22-én azt írja Pál testvérének, hogy édesanyjuk nevenapját (Erzsébet, november 19.) csendesen, de mégis egypár ünneppel is összekötve ülték meg. A kisdedóvók eszmezsere társulata egyik tagját kiküldte, hogy különösen a Flóri-könyvért való elismerésül Amália sírjához fát ültessen, egy másik tagját pedig, hogy a sírt egy tájképben rajzolja le. A képiró azonban megbetegedett, csak az első jött le, a ki csütörtökön egy tuja-bokrot (cziprus helyett) ültetett a sírhoz s két szomorú füzet a temető külső bejáratához s Máli képét kérte 33 példányban a kisdedóvó intézetek számára. A kajmádi páter misézett. «Elgondolhatod, hogy elérzékenyültünk, gondoltam reád is sokat, édes Palim, ezen egész nap sorján oly elevenen és bús vágyakkal telve voltak előttem az elmúlt idők!»

Vahot Imre Pesti *Divat* Lapja 1846. évi 52-ik számában «Emlékezés Bezerédj Amáliára» czímmel közli is az «Eszmezsere társulat» kiküldöttjének, Szigethy Istvánnak beszédjét, a melyben «a tisztelt családnak most is tartó s a kis Flórinak hunytával kettős bánatából részt kíván s azt a társaság jogai közé számítja».

Abból indul ki, hogy a sírnál már csak egy üres hely van, a fejnél, ahova fát ültethet:

«Lelkünket mi nagyon megnyugtatja, ha csak egy szál füz, vagy örökzöld fát ültethetek ide, ha tudom, hogy e szent porok felett, a nyugvó *fejéhez* ültethetem azt, mely fő egykori jótevő működésében, a hazának a népnevelés általi boldogítását messze

belátással fogá fel s most e fácskát is mintegy annak jeléül ültethetem ide fejéhez, hogy e hazának kiseddövás általi részletes boldogításában gondolatunk az elhunyt honleány tette érlelt gondolatával ugyanegy...»

Szigethy István 1846 deczember 30-án levélben is megköszöni az arczképeket, «Etelka kisasszony uti tárczájába igtatott érzékeny sorait, a melyeket a társaság *jegyzőkönyvébe* is bevettek» s megemlékezve a Pesti Divat Lapban megjelent fenti emlékbeszédről «*a boldog emlékü honleánynak tamulságos élet-rajzához az első kezekből leghűbb adatokat kér*».

Nincs érdekesség híján ama kérése sem, hogy a jövő tavasszal bármily szerény két kis *fűzszálat* is szúrassanak a kertészszel a sír fejéhez, mert a közhiedelem azt tartja, hogy a sír fejéhez *fűzet* ültettek s az egy jóhírű lyrikusunknak az Életképekben megjelent verse szerint, «*a sír fölé lengend*». «*Legyen meg tehát az igaz való!*»

Magának a kis iskolának is volt egy szép emlékünnepe 1846 deczember elsején, a mikor Amáliának, a kis iskola alapítójának arczképét ünnepélyesen kifüggesztették.

Szigethy Mihálynak, az óvoda akkori vezetőjének most is megvan a család írásai között akkor elmondott «Emlék szavallata», a melyet a gyermeksereghez intézett. Ugyanekkor az Ifju című verset s «A szarvas és borja» sikerült verses mesét úgy látszik kis növendékek adták elő. Szigethy emlékbeszédében többek közt ezeket mondja:

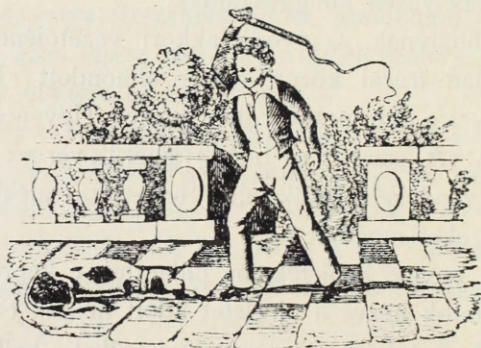
«Buzduljon zsenge kebletek, ha pillantok e képre, mert életető kép ez reátok nézve s új életet adott nektek ezen képnék élő rajza, mert ő találta fel azon eszközöket, mellyek által ti boldogulhattok. Ő szerzé nektek azon bőv tanforrásu Flóri könyvet, mellynek foglalatajt mostan ti örömmel dadogjátok és elmétekben vesztek s ő emele (ki) végre bennetek azon mély sülyedésből, mellyben sinlödtek elődeitek, kik ha látnák zsenge utódjaikat, elrémülve csodálnák haladástokat; azon okból annál inkább vegyétek szivetekbe a dicsőültnek ama mondását: *Az*

idő drága kincs, ezt ha te elvesztegeted, pótlója sehol sincs; mert vissza már nem nyerheted. Azért kétszeresen büzdítson bennetek ezen képnek szemlélése — haladásra...»

Egyszerű, talán naiv szavak, de sok igazság van bennük. *Bezerédj* Amáliának kedves gyermekversei sok-sok fiatal lelket gyönyörködtettek, termékenyítettek meg s méltó ő arra a nagy tiszteletre, a melyben kortársai s egy egész felserdülő nemzedék részesítette.

Annyi bizonyos, hogy a míg férje: *Bezerédj* István, testvére *Etelka* és kis *Flórikája* élt, a hidjai temetőben levő sírja nem volt egy perczig sem virág és — könny nélkül s az ma is kegyeletes gondozás tárgya.

Emléke pedig a régi és sokszor átdolgozott *Flóri* könyvében jelenleg is él s még soká hirdeti a mai gyermekirodalom első *üttörőjének* soha el nem halványuló érdemét...

109 A "FLÓRI KÖNYVE"-BŐL.

FÜGGELÉK.

Num. szám.Győri püspökség, *Sopron* megye, Magyarország. — Dioecesis Jaurinensis, Comitatus

Hungaria.

Kivonat a fertőszentmiklósi *plébánia keresztlő anyakönyvéből* II. kötet 19. lap.*Extractus e Matricula Baptisatorum Parochiae*Tom. Pag.

Folyó szám Numerus currens	Éve, hónapja, napja Annus, Mensis, Dies	Kereszteltnek Baptisati		Legítimus — Illegítimus	Szülők neve, állása, vallása és származási helye Nomen, Conditio, Religio et Locus Originis Parentum	Lakhely, utca, házszám Locus Domicillii Nrus Domus	Keresztzülők neve és állása Nomen et Conditio Patrinorum	A keresztlő neve Nomen Baptisantis	Az elhalálozás éve, hava és napja Annus, Mensis et Dies Obitus	A házasságkötés éve, hava és napja, helye és a házastárs vezeték- és keresztnéve Annus, Mensis, Dies et Locus Copulationis, Nomen et Cognomen Coniugis	Észrevétel Observatio
	szüle- keresz- tésnek telésnek Nativiti- Bap- tatis tismi	Neve Nomen	neme Sexus								
	1796 Oktober 28.	Alexander Stephanus	1 — 1 —	1 —	Splis Dnus Ste- phanus Beze- rédi de eadem I. Cottus Sop- ron. hon. notarius catholicus Sp. Dmna Eli- sabetha Nagy de felső Bük catholica	Szerdahely Fszmiklós	Splis Dominus Ale- xander Nagy de felső Bük, S. Csaec et Reg. Apostolicus, Mattis Consiliarius I. Cottus Sopronien- sis: V. Comes catho- licus Illma Dmna Sophia Gindl relicta vidua Bezeređi d. eadem	Rssinus Dominus L. Somogyi Praepo- situs B. M. V. novae Ecclae anteCastrum Budense, Cath. Eccl. Jaur. Canoni- cus Archi-Dioec Ra- bensis L. Reaegue Cittis Ins. Parochus			

Ezen anyakönyvi kivonatot mindenben az eredetivel megegyezőnek bizonyítom.
Hunc extractum cum originali in omnibus concordare testor.*Kelt* Fertőszentmiklós, 1915. *Marcius 12^a**Móuly József*
plébános

Testimonium Scholasticum

Nomen et Cognomen, Ætas, Religio	Gens, seu Natio, Locus Natalis et Comitatus	Pater, vet Tutor, aut Curator, eiusque Conditio et Habitatio	Annus et Schola quam frequen- tavit	Classis			
				In doctrina Religionis	In Literis et Scientiis	In Studio Linguae Hun- garicæ	In Moribus
Bezerédy Stephanus Annor 19. R. C.	Hungarus Szerdahely Soproniensis	Pater D. Ste- phan Nobilis, Complur. I. I. Cottuum Tblaë Judriæ Assessor, ha- bitat ibidem	18 ¹⁴ 15 ¹⁵ Jur 2 ^{ti} Anni	—	<i>Semestri 1° N° 55. Condiscipul. E Politia Inter 21. Emin Sub clausula Emin. primus E Comercio Inter 25. Emin. Sub Clausula primus Ex Jure privato Ung. Inter 27. Em. sub Clausula primus Subivit Tent. publicum ex omnibus Semestri 11° N° 55. Condiscipulor Scientia rei arar Stilo Curiali et Jure Cambio mercatorio Inter 24. Emin. Sub Clausula primus Ex Jure privato Ung. Inter 25. Em. Sub. Clausula primus Ex Jure Crim. Inter 25. Em. Sub Clausula primus Subivit Tentamen publ. ex omnibus</i>	—	Cl. 1 ^a cum <i>Commen- datio.</i>

Datum: in Regia Academia Poseniensi Anno 1815. Mensis Aug. die 17.

Stephanus Gyurian J. U. Doctor
Scientiar. Politicar. Stili Curialis. et Jur. Camb.
Merc. Professor R. P. Ord. Fac. Jurid. Senior
Paulus Szlemenics J. U. Doctor
Juris Priv. Ungarici Crim. Prof. Publ. Ord. Reg.

TARTALOM.

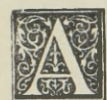
	Oldal
I. A Bezerédj-család ősei és leszármazása.....	7
II. Ifj. Bezerédj István tanulóévei otthon és Sopronban	26
III. Bezerédj István jogászpályája	49
IV. Megtelepülése Tolna vármegyében	69
V. Bezerédj István első házassága.....	85
VI. A hidjai otthon	103
VII. Tolna vármegye aranykora. A Csapó-, Augusz-, Bezerédj-, Sztankovánszky- uralom. Bezerédj István követsége	121
VIII. Bezerédj első országgyűlési szereplése	168
1. Az 1830. évi országgyűlés	168—182
2. Az 1832/36. évi országgyűlés előzményei	182—187
3. A magyar nyelv ügye	187—203
4. Lelkiismereti szabadság	204—215
5. Közjogi viták	215—222
6. Az adóügyi vita	222—232
7. Az első magyar vasút ügye.....	233—242
8. A per excerpta hozott törvények	242—248
9. Bezerédj politikai magatartása az 1832 36. évi országgyűlés alatt	248—267
IX. Bezerédj és az úrbéri reformmunkálat.....	267
X. Bezerédj és az 1832/36. évi országgyűlés igazságügyi tárgyalásai	325
XI. Bezerédjek gyermekvédelmi törekvései. Amália irodalmi működése, beteg- sége és halála	348
FÜGGELÉK.	
I. Bezerédj István keresztlevele.....	390
II. Bezerédj István jogi bizonyítványa	391

I.

A KUBINSZKY- ÉS PECSOVICS-VILÁG TOLNÁBAN.
AZ 1839/40. ÉVI ORSZÁGGYÜLÉS.

MULT SZÁZAD huszas-negyvenes éveit bátran el lehet nevezni csendes, kettős irányú, vérnélküli forradalomnak, melyet a nemzet legjobbjai egyfelől a minden haladástól irtózó kormányhatalommal, de másfelől az általános elmaradottsággal, a nemzeti előjogokhoz görcsösen ragaszkodó ókonzeratív felfogással küzdenek végig, nem magukért, de az általános emberi jogokért, a jobbágysági sorsban sínylődő nép felszabadításáért.

Csodálatosan érdekes korszak ez. Más nemzeteknél az elnyomott, a vérig sanyargatott «óh nép» saját szenvedéseinek martir-köveiből emeli a barrikádokat. Itt magából a nemesség jobbjából verődik össze az a lelkes, küzdő gárda, a mely a nép igazáért félkézrel a felsőbb oligarchia, félkézrel pedig lefelé, a nemesi jogok túlkapasai ellen harczol. Akkori parlamentarizmusunk az álparlamentarizmusnak ritka példányképe. Felülről a bécsi kancellária gyeplőtartó keze irányítja, alólról pedig a jogait féltő nemesi vármegye. S e kettős malomkö örölgeti azt a kevés búzaszemet, a mely az önmagát agyonbeszélő parlament sokszor bizony üresen járó garatjába odakerül... A követek nem hű kifejezői az igazi nemzeti akaratnak, sokszor még a saját liberalis meggyőződésüknek sem, mert fejük felett Damokles kard lebeg, a vármegyék követ-utasítási joga s a visszahívhatás veszedelme.

Láttuk az előbbi fejezetekből, hogy *Bezerédj* Istvánnak is mily önmegtadással-teljes követi pályát kell megfutnia, nem egyszer alárendelni saját legjobb meggyőződését vármegyéje kevésbé liberális felfogásának. A míg csak elméleti kérdésekről van szó, otthon maradt barátai segítségével érvényt tud szerezni elveinek, felfogásának. A vármegye utasításai csakúgy csepegnek a *liberalizmus* olajától. De a mikor egy kicsit elevenbe vág a nemzeti előjogok kóros kinövéseit operálni hivatott kés, a gyakorlati megvalósulás felé kezd érni az igazi szabadelvűség — *lopva* érő gyümölcse, egyszeriben ott találja magával szemben nemcsak a működését gyanus szemmel néző felsőbb kormányhatalmat, de vármegyéje közhangulatát is.

Főleg a nemesi adózás kérdése volt ama bizonyos «ne bánts virág», a melyhez nem volt tanácsos az akkori követ uraknak még csak nyúlniok sem. Mert a vármegyei nemesség nagylelkű, a mikor alamizsnát kell adnia bizonyos nemzeti célokra — Ludovica, nemzeti színház, lánczhíd és más egyéb — de egyszeriben haragos lángra lobbant, a mikor csak a porták számának igazságos revíziójáról volt is szó s később, a mikor az 1832/6 évi x. t. cz. értelmében szóbajött a jobbágy telken lakó nemesség adó alá vonása, odáig jutott, hogy saját kebelében kezdtek felcsapkodni a már kész törvény elleni renitenskedés lángjai.

Tolna vármegyében különösen nagy hullámokat vert ez a kérdés, ez volt a voltaképpen való kijegeczesedési pontja a későbben kitört adózás politikai harczoknak, az országosan ismert kubinszki és pecsovics háborúságnak.

Bezerédj és politikai barátai: *Csapó*, *Sztankovánszky*, a két *Augusz*, egy jó darabig korlátlan urai voltak a helyzetnek. A követi utasításokat ők gyúrták formába, volt tehát gondjuk reá, hogy azokban nyitott kapukat hagyjanak az ő liberális felfogásuk érvényesülésének. *Bezerédj* nem egyszer maga szabja meg a határt, hogy meddig menjenek, főleg hogy a részletezésbe bele ne bocsátkozzanak. Kedvező alkalom volt erre, hogy

a vármegyei főispáni méltóság ebeczki *Tihanyi* Tamás után 1833-tól 1835-ig üresedésben volt s a vármegye teljes főkormányzata ezen idő alatt *Csapó* Dánielnek, a vármegye kiváló alispánjának kezében összpontosult. *Csapót* szívesen látta volna vármegyeje a főispáni helytartói, sőt a főispáni székben is, de a liberalis elvekhez való szegődése útját szegte további érvényesülésének. Az udvari légkörben élő veje, nemeskéri *Kiss* Pál meg is írja neki egészen leplezetlenül, hogy «nagyon sokat *pipázgatnak* együtt és hogy nagyon is a radikál-reformerek karjaiba veti magát.» Komoly jelölt odafent *Bezerédj* György, *Bezerédj* István apósa is,¹ ki mint kormányhű politikus irányadó körökben meglehetősen kedves személyiség. Kineveztetését azonban mégsem tarthatták kívánatosnak, mert ekkor már *Bezerédj* István politikai szereplése meglehetősen nagy szállka volt a kormány szemében. Emlegették a personalist, majd *Zichy* Károlyt is, míg végre 1836-ban gróf *Eszterházy* Károlyt nevezték ki főispáni helytartónak, 1837-től 1845-ig pedig Tolna vármegye főispánjának.

Esterházy gróf az 1838 augusztus 8-iki közgyűlésen jelent meg először Szekszárdon, a mikor beiktatása a legnagyobb pompával ment végbe.² A 2—300 tagból álló nemesi banderiumot maga *Perczel* Móricz vezette elébe. A székfoglaló közgyűlésen *Csapó* Dániel alispán és *Bezerédj* István főjegyző üdvözölték a vármegye nevében. *Csapó* Dániel beszédében a főispáni hivatal nagy feladataira hívta fel a figyelmet «a jelen időkben, midőn a világszerte eléhaladási vágy és igyekezet, ezen a tudományos esméretek kifejlésének s terjedésének gyümölcse, a népeket ingásba hozván, felekezetekre osztotta». Hangoztatja a reformtörekvések indokoltságát s igazolásul rámutat az angol példára: «Igy javítja jelenleg az angol kormány lassankint, de biztos kézzel alkotmányi fogyatkozásait — ez az, mit nemzetünk

¹ *Bezerédj* István levele.

² Valahol *Eötvös* Károly megírta, hogy 800 szentgáli fegyveres nemes kísérté Szekszárdra. Ez azonban a jeles írónak inkább egy kis szépirói — nagytitása.

műveltebb része is kíván és a mit törvényes úton eszközölni igyekszik». Bezerédj István pedig fényes beszédben mutat rá a magyar vármegyei rendszer előnyeire s a központosítás ellen szól. A vármegyei rendszer Bezerédj szerint a magyar alkotmány legértékesebb része, melynek főelőnye, hogy «az írószobákon és a tisztviselői viszonyokon kívül álló független, szabad polgár tetteges, közvetlen és elhatározó részt vésszen a közhatalom gyakorlásában». Ugyanazon napon tették le a vármegyei ház épületének alapkövét s ez alkalommal Sztankovánszky Imre tb. főjegyző lelkes szavakban ünnepelte Csapó Dániel alispánt.¹ Az új főispán már úgy látszik bizonyos határozott utasításokkal érkezett s mindjárt fel is használta elégedetlenségét az ókonzervatív elemeknek a *Csapó-Bezerédj-Sztankovánszky* uralommal, vagyis jobban mondva *Bezerédjéknek* a nemesi előjogokkal ellentétes liberalisabb állásfoglalásával szemben s teljesen az előbbieknél karjaiba vetette magát.

Az augusztus 8-iki közgyűlés alkalmával *Csapó Dániel* alispán hivatkozván a törvényes kétszer három év leteltére, felvetette a tisztújítás kérdését. Többen elhalasztani kérték a tisztújító széket tavaszra, a mikor az új főispán *jobban* tájékozódik, de *Esterházy* hangsúlyozta, hogy ő a törvény szigorú kívánalmai szerint akar eljárni, ezért a közgyűlés bizottságot küldött ki a választás előkészítésére, főleg a nemesség összeírására.

Az 1836 november 28-ára kitűzött tisztújítás aztán teljesen a *Perczel* és *Döry* familiák akarata szerint történt. *Perczel* Mórícz maga írja, hogy ennek a választási kampánynak voltaképpen ő volt az irányítója azért, hogy a *Döry* és *Perczel* családokon 1827-ben esett sérelmet megtorolja. *Csapó* visszalépésének már előbb kifejtettük igazi okát, jeleztük *Bezerédj* visszalépési szándékát is, de annyi bizonyos, hogy ha vissza nem vonulnak, akkor is kisebbségben maradtak volna. *Bezerédj* a közgyűlési jegyzőkönyv szerint nyíltan meg is mondta, hogy

¹ Tolna vármegyének az 1836-ik eszt. augusztus 8-án tartott közgyűlésén mondott beszédek. Pesten, 1836. (24. l.) Ballagi-gyűjtemény.

«nem szíve sugallata következtében lép vissza, de bizonyos változott körülmények miatt». Így aztán megtörtént a ritka egyértelmű választás. Első alispán Magyary Kossa Sámuel lett, másodalispán Döry Gábor s főszolgabírák többek közt: Perczel Imre, Döry Sándor, Perczel Móricz, tehát jórészt a rokon családok tagjai. A régiekből csupán csak *Sztankovánszky* Imre

I. GRÓF ESTERHÁZY KÁROLY FŐISPÁN.

főjegyző maradt meg, mert ő reá *Perczel* Móricz szerint — szükség volt.

Már ekkor észrevehető *Esterházy* főispánnak *Bezerédj* ellen való — úgy látszik felülről sugalmazott — állásfoglalása. A búcsú alkalmával *Csapó* érdemeit külön beszédben mintegy tüntetőleg emelte ki az új főispán, *Bezerédj*ről azonban szó sem esett beszédében, a kinek aztán a többi tisztviselővel együtt csak ama bizonyos jegyzőkönyvi sablonos elismerés jutott. Pedig

ekkor már Bezerédj még a távoli vármegyékben is meglehetősen népszerűségnek örvendett. Éppen az október 3-iki közgyűlésen (2496. jk. szám) jelentette be *Csapó* Dániel alispán Zala vármegye átiratát, a mely szerint *Bezerédj* Istvánt a «nemzet közboldogsága ügyében az elmúlt diétán kifejtett sikeres működéséért táblabíróvá választotta». A tolnamegyei rendek ebből kifolyóan elhatározták a főispánnak az iránt való megkérését, hogy *Deák* Ferencz, ki az elmúlt országgyűlésen «szintén feltűnt,» «polgári jutalmul ugyancsak táblabíróvá választassék.» Ezt a főispán csak ismételt felhívásra teljesítette. Kinevezte azonban saját fiai nevelőjét: *Weber* Jánost is. Mindez természetesen élénk visszatekintést szült. Tolna vármegye szabadelvű tisztviselő karának bukását s a *Döry-Perczel*-párt diadalát *Deák* Ferencz 1836 december 31-iki levelében közli *Kossuth*tal.¹ Ez esemény nagyon leverte *Deák*ot, fájlalta a vereséget s komoran tekintett a jövőbe. Kiderül e levélből, hogy *Bezerédj* Istvánt a vereség ellenére sem hagyta el optimizmusa, az áldott lelkiállapot, mely lelki egyensúlyát mindig fenntartotta. «Non est desperandum» üzent a vereség után *Deáknak*, ámbár lelkében fájó sebek gyötörték. *Deák* azonban más véleményen volt s e vélemény szerint «sok jó ember kételkedik, hogy *Pistánknak* követté választása jövőre kivihető legyen s ez publica calamitas volna». *Deák* jóstekintete a jövőbe látott s jól sejtette, hogy Tolna vármegye szabadelvűségét veszedelem fenyegeti.

A *Perczel* és *Döry* családok között való nagy egyetértés azonban nem sokáig tartott. *Perczel* Móricz maga feljegyzi, hogy ő volt oka és előidézője a kevés vártatra kitört háborúságnak.

A viszály magja már a fényes beiktatási ünnepségen el lett vetve. Ekkortájtban történt ugyanis a pozsonyi nemes ifjak, a *Lovassy* testvérek, *Tormásy* és sok mások, továbbá *Kossuth* Lajos, *Wesselényi* Miklós perbe fogása. Tolna vármegye ugyan liberálisan felírt érdekükben, az új főispán azonban átgymri

¹ *Deák* Ferencz levelei 30. l.

igyekezett a megyei közhangulatot, a mi részben sikerült is, mert *Bezerédj* összes leveleiben nem találunk oly kemény kifakadást, mint *Csapóhoz* Hidjáról Pestre küldött levelében

Kéhidán November: 17^{én} 1836:

Kedves Pissam

Selencevártól elvéve a nyomorúság példónai más regén el
jegyű, a máskül nyomasztó mag még rajta a lass
van a városjárnak aha, mind eddig elgeez nem
rebotan. De nem hiszem talánytani azt mi kedve
a márai? nyomasztó el bántó!

Ugy látszik csak egyen szavakra maradt a
mai esem, a dai mi kedvepisi szives meg hírdő,
yon szivem érzése hasz manyra az eddigi, memem
még is lehetetlen szava, és az egész kélem, mert az
leharadt, még is vedgyesítse az tal gyan, hova
édes szavainom nem engedese.

Tegnap se nem meg Deésből hozt omme velt
menny tagja. Akeretlen járam az is szavaimom
a Szegény és fazon efféle dolgában. November
17^{én} este kézem elleten réve szanis este elete
től fel a városjárnány tagja, azok tudni illik, a
hasz sem egészegre, Jan máis metéles talémanat
nem járótak a. Meggye meg bírsai teljesei sekte,
valent mind áruze szam. Kékepolyt al fazon omme
Elvik. Gróf Esterházy Miklós, Gróf Schömlögy József,
A Budeani József, Antey János, Gyimóczy Caspar, Csányi
László, Horváth Vilmos, Simon Miklós, Ho' János, és
is az. - Horváth Munk. Kézalendy Károly, Bezerédj
István, Székely István, és a többi, a kélem
kéz kélemjelle dolgot any el omme fazonat, vagy nem
teljesei sekte. - November 17^{én} reggel 9 órával el
kelt kélemjelle. Személyesen járattatla a Cancellar
mál: kélemjelle a felvázolat. Kézalendy István,
és nyomatni a Megye felvázolat, a óra omme kélemjelle
akazjelle

2. DEÁK LEVELE BEZERÉDJHEZ.

olvasható. El van keseredve a megyei gyűlésnek az országgyűlési ifjak ügyében tanusított magatartásán: «Vannak nyomorult elemek... Esterházy gróf csinálta az egészet...»

Valószínű, hogy *Bezerédj* és társai újabb feliratot, vagy talán Pest és Zala megye példájára külön küldöttséget is terveztek ez ügyben a királyhoz. Annyi tény, hogy *Bezerédj Deák* Ferenczet is Szekszárdra várta ebben az időben, Deák azonban Kehidáról 1836 november 19-én kelt levelében azt írja *Bezerédj* «kecsegtető meghívására,» hogy «szíve érzése bármennyire ösztönzi», tolnai útja úgy látszik tavaszra marad, mert teljesítésre váró dolgai hosszú időre való távozását nem engedik. *Deák* Ferencz eme levelében tüzetesen beszámol az elfogott ifjak ügyében tett bécsi küldöttségi útja eredménytelenségéről s talán éppen ez a levél volt feltűzelője a mély, hazafias érzésű *Sztankovánszky* Imre főjegyzőnek, a liberális párt «szükségből» meghagyott egyetlen régi tisztviselőjének, mert a nagy pompa és vigadozás közt mondott beszédjébe ügyesen beleszöve a történeteket, egyenesen megróttá a nagy vendégeskedést: «*non convenit luctibus iste color!*»

A kormány emberei rendkívül méltatlankodtak beszédén. Sorban, mindenkit felköszöntöttek, csak *Sztankovánszky*ról, az érdemes főjegyzőről feledkeztek meg. *Perczel* Móricz ezt tovább nem állhatta s *Kapuváry* János gazdag földbirtokos unszolására szólni kezdett: «*Szarvánál kell fogni az ökröt és meg kell szegni a kenyeret. Meg is szegtem, meg is fogtam!*» — mondja ő maga. Egy rögtönzött kis beszédben lángoló szavakkal dicsérte meg *Sztankovánszky* hazafiságát és bátorságát, mire a vendégek egy része viharos tapsal és éljenzéssel felelt, míg a loyálisak elképedve ugráltak fel az asztaltól. Ezzel ki volt adva a jelszó a háborúra.

A kormányt pártoló ókonzervatívok haragja legelső sorban az agilis *Perczel* Móricz ellen fordult. Felhasználtak ellene mindent, hogy nagy népszerűségét tönkretégyék, főszolgabírói állásából kitűrjék s ezzel nagy befolyását csökkentsék. *Perczel* Móricz, *Bezerédj* levelei szerint is meglehetősen nagy hivatalos «meggondolatlanságot» követett el. Alapi *Salamon* Elek paksi földbirtokosnak fia egy 30 ezer forintos boreladási szerződést vitt el hozzá, hogy azon atyjának névalírást hitelesítse. *Perczel*

Móricz teljes jóhiszeműen igazolta a névaláírás valóságát, de később *Salamon Elek* hamisnak jelentette ki a névaláírást s bár *Perczel* jóhiszemű tévedése önmagaszabta büntetésekép a 30 ezer forintos kötelezvényt egy pécsi kereskedőtől nyomban magához váltotta, mégis megindult ellene az emiatt való hajsza. Persze ürügyül használták csak fel ezt az ő üldözésére, a minek voltaképpen való oka az volt, mert benne *Bezerédjnek* s a liberalis ügynek legelszántabb védőjét és előharczosát ismerték fel. Nem felejtették el ellenfelei, hogy a mikor *Bezerédj* Istvánnak 1836-ban mandátuma lejárt, az ő nyomtatásban is megjelent követi végjelentése elismerésekép *Perczel* Móricz az 1836 július 5-iki közgyűlésen *Bezerédj* több felszólaló támogatásával újból kijelentette követnek.

Bezerédj leglelkesebb pártfogója ez alkalommal *Döry Gábor* másodalispán, későbbi leghatalmasabb ellenfele volt, ki ezt a kijelentést nyomban jegyzőkönyvbe vétetni kívánta. *Bezerédj* azonban a legnagyobb határozottsággal mellőztetni kérte a felvetett indítványt «nemcsak ismert szerénységéből kifolyólag, de a választók szabadsága iránti tiszteletből is.» Ezen eljárása még inkább szaporította *Bezerédj* híveinek számát, úgy hogy *Perczel* Móricz szerint «a *Bezerédjnek* újdun követte való választására irányuló buzgalom *Tolna vármegye mérsékletes és törvényes elveinek természetes következménye volt*».

1838-ban szóba jött az 1832/6 : x. t.-cikknek végrehajtása, vagyis a jobbágytelkeken lakó nemesség megadóztatása. A mikor azonban az eljáró megyei választmány a június 21-iki közgyűlésre véleményes jelentését beadta, a szekszárdi és duna-földvári nemesség birtokainak megadóztatása körül heves vita indult meg. *Döry Gábor* másodalispán az adózás alól magát mentesíteni akaró nemesség érdekeit védte, míg *Bezerédj* István és *Perczel* Móricz a törvény szigorú magyarázatát követelve, a király jogaira hivatkozva, a kérdéses birtokoknak adó alá kijelölését sürgették s azt erős küzdelemmel határozattá is emelték. Tehát éppen a rebellis színezetűnek kikiáltott *Bezerédj* volt a már királyilag szentesített törvénynek védője.

A magát jogaiban sértve érző nemesség adó alá vetését *Bezerédjnek* kezdte tulajdonítani s az úrbéri tulajdonukban sérelmet szenvedők a rég óhajtott és most nyílt alkalmat megragadva, a nemességet *Bezerédj* és a járásában nagy befolyású *Perczel* Móricz ellen ingerelték. A szekszárdi nemességet mindjárt is sikerült *Bezerédjtől* elidegeníteni.

Az 1839 február 12-én tartott közgyűlésen már kezdetét vette a harc. *Döry* Gábor alispán valami 400 emberből álló nemességet csődített be, a kik a gyűlést megelőző estén muzikaszóval a főispán szobája elé sereglettek s *Döry* Gábort és *Festetics* Rudolf grófot, mint főnökeiket, vállaikra emelték s *Döry* Gábort és *Perczel* Istvánt kikiáltották követjelöltüknek. «*A már ekkor is pénzen vásárolt — de Perczel Móricz szerint — még végkép el nem romlott nemesség azonban nem hagyta cserben kipróbált liberális vezéreit.*» A mikor a másnapi gyűlésen *Perczel* Móricz előbb említett ügye szóba jött, *Bezerédj* védelme folytán, *Perczel* Móricz mellett nyilatkozott meg a közhangulat, így állásából őt kitűrni nem lehetett. Most tehát egyenesen *Bezerédj* István ellen fordult az ellenpárt haragja. Az «elidegenedés» okául *Perczel* Móricz «*szerfelett való pártolását*» hozták fel, holott ezt *Perczel*, a saját szavai szerint, nem tartotta valami — *túlságosnak*. *Döry* Gábor azonban látván *Perczel* Móricz nagy népszerűségét és hatalmát, vele szemben köpönyeket fordított s nyíltan értésére adta, hogy «az egész mozgalom nem ő ellene irányul, de a mindinkább közeledő *választásra szolgáló mutogatás volt*».

S a korteskedés, a lélekvásárlás mindjárt meg is kezdődött. *Esterházy* Károly gróf melegében megczáfolta ama nagy várakozást, a melyet főispáni működéséhez egyesek fűztek, mert «a nemesség megtiszteltetése díjául többek között ő is 600 forintot adott a legelső lakoma költségeihez».

De ez csak a kezdet volt. Már a februári gyűlés előtt nyilvánosan folyt a lakmározás Dunaföldváron, Pakson a korcsmákban s Szentandráson *Gaal* Eduárd, Tolnán *Festetics* Rudolf,

Zombán *Döry* Gábor és Kajdacson *Perczel* István házánál. A február 12-iki gyűlés után pedig a főispán Tolnára sietett s *Festetics* Rudolf grófhoz meghívta a nézeteivel egyetértők főb-
jeit s a kérdéses gyűlésben történt vereségükért bosszút for-
ralva, elhatározták *Bezerédj mindenáron* való megbuktatását,
Döry Gábor és *Perczel* István megválasztását. S mindjárt alá-
írási ívet nyitottak pénz felajánlására. Még az nap odaczitálták
a főbb tisztviselőket is. Minden titkolózás nélkül tudtukra adták,
hogy «*mindez a kormány nyilvános akarata s a főispánnak
határozott kívánsága*». A beidézett tisztviselők közül csak
Magyary Sámuel alispánban és *Vizer* táblabíróban volt meg
az erkölcsi bátorság, hogy a «pártba állást és az aláírást meg-
tagadják.»

Ezen előkészítő gyűlés után aztán még ebben a hóban meg-
hívták Tolnára az egész vármegyei nemességet, kivéven *Perczel*
Móricz járását. *Bezerédj* ellen a legnemtelenebb vádakot hozták
fel (*Perczel* Móricz szégyenli felsorolni is!) s az egyébként
hozzá szító nemességet alaposan felingerelték. De *Döry* Gábor
és *Perczel* István részére csak úgy tudták őket megnyerni,
hogy *Bezerédj* mellőztetését a *király egyenes akaratának* mon-
dották s mint a *főispán nyilvános rendelkezését*. Az ellenkezni
akarókat azzal fenyegették, hogy «*Ő Felsége ezen akaratja ellen
bármit is kezdeni bűn, a kivétel pedig lehetetlen s az ellensze-
gűlők büntetést nyernek*».¹

Ezt a hírt aztán a Tolnán megjelent nemesek, a kik fejenként 10
váltó forintot kaptak — szétrepítették az egész megyébe s a párt
felülről való támogatását *Perczel* István táblabíró *Perczel* Géza
előtt személyesen is megerősítette. Így elmondotta, hogy a rend-
kívüli nagy választási költségek fedezésére részükre a dunaföld-
vári sóhivatalnál nagyobb összegű pénz kifizetése rendeltetett
el. *Eichelburg* gróf, a párt pénztárnoka pedig nyíltan eldicsekedett
vele, hogy «egy nevét nem tudató nagy úr is nevezetes ösz-

szeggel segíti pártjukat». Később kiderült, hogy ez a nagy úr Esterházy gróf főispán volt, a ki, amint *Bezerédj* Pozsonyból írja, 24 ezer forintot adott a sajátjából kortesczélokra.

Perczel Móricz beadványa szerint «30—50, sokszor több kocsikból álló csoportok nagy lövöldözések s fenyegető káromkodások közt dombovári járási hiveiket *Perczel* járásán, a simontornyain keresztül Pinczehelyre, Szokolyba vezetgették, hogy ott a *Bezerédj*hez ragaszkodó nemességet elcsábítsák és elretentsék. Ez Szokolyban nagy mértékben sikerült is. De más helyeken szilárdan állt a nemesség. Így a pinczehelyi bíró és jegyző hiteles bizonyítványban igazolják, hogy ott «*Miltenberger* ozorai és *Schneller* zombai ügyvédek, *Döry* Sándor főszolgabíró, *Szalay* György alszolgabíró, *Szép* László esküdt, *Szalay* János, *Bogyay* Vincze, *Döry* Károly, ifjú *Döry* Vincze táblabírák jelenlétében, a 38 személyből álló pinczehelyi nemesség megnyerésére, 150 szentgyörgyi, paksi, szekszárdi, szokolyi, tengődői nemessel 5 álló napig tartó lakomát rendeztek, a mire 7000 forintot költöttek, de, bár *Döry* Gábor, a követjelölt alispán is megjelent, csak 15 személyt tudtak részükre hódítani». Ezért mondja a kortesnóta:

«Héjában volt a sok strázsa
A Pinczehelyi korcsmába,
Mégis kitört a Nemesség
Némediñ lett az egyesség.
Ej huj igyunk rája
Petsovitsok bukására,
Úgy sem győznek soha,
Mert Sneller a párt Angyala...»¹

Ezen felül Pinczehelyen, továbbá Pakson, Dunaszentgyörgyön s más helyeken «*megengedettett a közköltségen való naponkénti borozás*».

Perczel Móricz malicziózan meg is jegyzi védekező beadványában: «*Nem hihetvén a felsőbb helyről való segítettésük*

¹ Csapó Vilmos úr tengeliczi levéltárából egész sorozat egykorú kortesnótát volt szíves rendelkezésünkre bocsátani, ezekből használtuk fel a jellemzőbbeket.

hírét, majdnem azt kellene gyanítani, hogy valahol Dárius kincsére akadának.»

A Bezerédj-párt mindezideig tartózkodóan viselkedett. Április 8-ra azonban a főispán gyűlést hívott össze a vármegyei utasítások elkészítésére s miután ezt megelőző este az ellenfél által becsődített nemesség Döry Gábort és Perczel Istvánt követjelöltté kiáltotta ki, a Bezerédj-párt is megmozdult s másnap

Helyezze ake palam publice u' Suro,
vitsok egy nagy kalomna korában a kene,
sulnd, melyre még kibbenimind korid
is hivatalokak.

A jessid i Surovitsal diisehdnel
hoz, hogy ártunk mi hirt fogadit. Bertkati,
is lalteritke. A midalsug. is yalorat.

That is, haadtem magos többé. mit
similant, is minden más is adlyand pro.
nyu jendment avas lisa at yfthor ghu. is
ellnyfétint pándoka hirtelid gindat in
j hilt val minden emberind
jogon be.

3. PERCEL MÓRICZ LEVELE A TOLNAMESYEI KORTESVILÁGRÓL

«törvényes szabadságuknak megőrzése és választásbeli kizárásuk megóvása tekintetéből részükre is két érdemes férfiút — Bezerédj Istvánt és Tahy Károlyt — jelöltek, amiért aztán szitokkal és becsmérésekkel s erőszakos megtámadtatásokkal illetettek». Az állapotok annyira elfajultak, hogy «nemes Bese és Kerecsenyi György vármegyei hajduk saját uraikat Sztankovánszky főjegyzőt, Augusz tb. főjegyzőt, Hegyesy aljegyzőt is csúf nevekkal illették, nemcsak az utcán, de a közgyűlési teremben is. Sőt az utóbbi hajdu a nevenapját ülő Hajós György (szolgabíró) megyeházbeli szobájában ennek ágyára

dölve pipázott, az urakkal együtt borozott s *Perczel* hajduját, Pap Józsefet, urát leszidva, derekasan — eltagolta!» (*Perczel* beadványa.)

Így bizony a vármegyében felbomlott minden törvényes rend. A főszolgabírák, szolgabírák, esküdtek, sőt a vármegyei hajduk is, «czibilbe öltözve», állandóan kortesúton voltak s a terror minden nemét felhasználták a kis nemesség megfélemlítésére. Nagy agitációt fejtett ki a herczeg *Esterházy* uradalom is. Az uradalom ügyvédje a jobbágytelkeken lakó nemeseket *birto-kuktól való megfosztással fenyegette. Miltenberger* Miklós fiskális több simontornyai nemes kortesnek 100 forintot kínált s minden nemes szavazat után 10 forintot.

Forster János táblabíró pedig, mint sajátkezű levele bizonyítja, a dunaszentgyörgyi nemességet még arra is rá kívánta bírni, hogy «*István főherczegnek, a nádor fiának a nádori méltóságra, előleges örökösödés szerinti kinevezését sürgessék*». Ezt a felszólítást egy másik levéllel is támogatja s abban minden, a Julia-majorban vagy *Festetics* Rudolf birkaistállójában megjelenő, pártjához szegődő dunaszentgyörgyi nemesnek 5 pengő forintot ígér.

«Hát mi jó szívvel vegyük ezt, — fakadt ki *Perczel* Móricz — békén kell-e azt tűrni nekünk, midőn lelketlen polgártársaink magukat mindenhol a *kormány pártjának* kürtölve, még a nádori legfőbb tekintetű és fontosságú hivatalt is, legszebb nemzeti jogaink előcsállásával örökösödés tárgyává tenni és így magát a kormányt is gyanusítani vétkes merészséggel szándékolák.»

Ő és párthívei megkezdték tehát az ellenmozgalmat. Lelkes bátorítással összeterelték a mindenfelől megkörnyékezett nemességet.

Nemsokára széltében-hosszában hangzott a kortesnóta:

«Mi Tolnai vig nemesek,
Válasszunk hát követeket.
Ej huj már úgy vagyon,
Bezerédj jó lesz nagyon.

Tahy Károly másodjának,
Igen jó lesz a társának,
Ej huj már úgy vagyon,
Az igazság köztünk vagyon.

Ne nézz nemes ajándokra,
Nézzél e két magyarokra,
Ej huj Bezerédj,
Régi elejünk vitézi!»

De a kormánypártiak még nagyobb erőfeszítéseket tettek. *Festetics* Rudolf tolnai kastélya volt a vezérkar állandó főhadiszállása, míg a kisebb nemesek a Julia-majorbéli tisztalakban jöttek össze. *Pecsovics* Ferencz tiszttartó volt itt a nagyon szíves házigazda. Ő rendezte azokat a híres, országra szóló orgiákat, amelyeknek sem Tolnában, sem másutt azóta se igen akadt párjuk. A Fadd melletti Julia-majorban még most is megvan az a hatalmas birkaakol, ahol a dorbézoló nemesség az évekig tartó választási küzdelmekben, a sokszor egyhuzamban három-négy napig is tartó lakomákon minden nagyítás nélkül szólva: megette az egész uradalmat. Erre a birkaakolra czélozva mondja a kortesnóta:

«Csalfa, piszkos Petsovichok,
De büdös a kalapotok.
Oda nemes szabadságtok,
Az akolban beittátok!»

Igen, mert a házigazdáról a kormánypártiakat nemsokára *pecsovicsoknak* kezdték csúfolni. Ezt a gúnynevet *Madarász* József emlékiratai s más adatok¹ szerint *Huszár* Pál esküdt ragasztotta rájuk azért, mert szégyenlette, hogy a másik párton levő esküdt kollégái nem a grófi asztalnál, hanem *Pecsovicsnál*, a gazdatisztnél, tehát mintegy a *macskaasztalnál* esznek. Ezért elkeseredésében azt vágta *Paczolay* György esküdt kollégája fejéhez: No te — *pecsovics*.

1. Lásd *Bodnár* István «*A kubinszki és pecsovics világ Tolnavármegyében*» című cikksorozatát a Vasárnapi Ujság 1905 évi folyamában.

Viszont volt Dunaföldváron egy Galicziából oda szakadt, együgyű, különös testalkatú timárlegény: *Kubinszky* István (a keresztnevére ugyan homályosan emlékeznek), a ki feltűnő piros ábrázatával nagyon hasonlított *Huszár* Pál esküdthöz. Ezért a leszólt *Paczolay* György esküdt azzal vágott vissza *Huszárnak*: Hallgass, hiszen te olyan vagy, mint a — Kubinszki. Majd: Eredj innen, te — Kubinszki!

Ezzel megdől úgy *Horváth* Mihály,¹ de különösen Eötvös Károly állítása, mintha Tolnamegyében Kubinszki nevű nemesek lettek volna. *Eötvös* legfeljebb *Huszár* Pált ismerhette, de nem, amint ő mondja, *Kubinszkyt*, az ide való nemes embert.

Annyi azonban bizonyos, hogy ettől kezdve csak kubinszki és pecsovics pártot ismertek nemcsak a vármegyében, de az országgyűlésen is.

Az igazság érdekében azonban be kell ismernünk azt is, hogy az evés és ivás terén a kubinszki párt sem maradt el a másiktól, legfeljebb hogy ritkábban és szerényebb eszközökkel cselekedte. Bezerédj maga írja Szekszárdrol 1839 április 23-án sógornőjének *Bezerédj* Etelkának: «Most vasárnap, 28-án ebédre sok vendéget kapunk mindenfelől, a nemesség látogatásomra jön, vagy ötszáz személyre — 500 — kell készülnünk, azonban ne döbbenj meg, segítünk, hogy elláthassuk jól.»²

¹ Huszonöt év i. k. 549. l.

² Bezerédj nagyon érdekesen részletezi a tennivalókat. 1. Csak egy asztal lesz szabad ég alatt, az udvaron. *Csontos* a ponyvákat a nap és szél ellen ernyőkül — szedje össze és mosassa ki. 2. Kétszáz szál deszkára lesz szükség asztaloknak, padoknak. 3. 96 öl vagyis 230 róf ruha kell az asztalt beteríteni. Ennek nem kell finumnak lenni. Asztalkendő nem kell. 4. A kertész, cselédházban és a mi konyhánkban főzhetnek. Más konyhákban is. 4. Edényt, kést, villát innen visznek. 6. Valaki menjen borjukat venni, 5 darab kell. 7. A nyugvó ökrökből lehet majd levágni, a mi kell. 8. Kenyeret vagy 120 hatfontosat kell sütni. 9. A menü: 1. Leves, tészta benne, de nem *gombóc*, se nem metélt. (Azért nem *gombóc*, mert ezzel a pecsovicsokat csúfolták:

«Szentgyörgyiek jól jártak,
Nádat ingyen kaszáltak,
Hogy Tolnára menjenek,
Pecsovicsok legyenek:
Rossz *gombócot* egyenek!»)

2. tehénhus, meleg saucsal. 3. perkelt káposzta disznóhussal, 4. bornyu, marha és disznóhus pecsenye, 5. tészta, t. i. kalács, pogácsa, rétes, vagy mi legkönnyebb hidegen.

Ez a tekintélyes szám mindenesetre azt mutatta, hogy *Bezerédjnek* nagyon hatalmas pártja volt. *Perczel* és társai tehát biztos reménynyel néztek a választás elé. «A pecsovics párt azonban féltetni kezdte példátlan költséggel és fáradhatlan iparral hónapok óta folytatott munkálkodásának gyümölcsét» (*Perczel* Móricz szavai). Ezért a május 8-ra kitűzött választást megelőzően már három nappal összegyűjtötte mindazokat, a kik borozgatás közben nevüket egy jegyzékre felírták. Az aláírást kötelező erejűnek hirdették. A kik ellenkeztek, azokat kocsikra rakták s 1 váltó forint fejenkénti napszám ígérete mellett *Festetics* Rudolf gróf Julia-majorjába, a már említett birkaakolba zárták össze s *Kornis* László esküdt vezetésével örökkel vigyáztattak reájuk. Becsalogatták s tejbe-vajba fűrésztötték a Tolnára dohányt vitt szentlőrinczi parasztokat is s hogy erejüket fitogtassák, a *Perczel* járásából való nemeseknek adták ki őket.

Az itt mulató főbb kolompokok aztán éjjel Szentgyörgyre is betértek, s ott elhíresztelték, hogy «*Festetich* Rudolf gróf indítványára a majorban elhatározták, hogy minden *Perczelek* levagdalva, *Bezerédj István* amúgy is kopasz fejről pedig a még hátralevő hajszálak kitépve lesznek».

Perczel Móricz később az iratokhoz mellékelte azt a verses fenyegető levelet is, amelyet a vármegyeháza előtt találtak s Haj Pál István kezeírásának ismertek, de «műveltebb észnek tulajdonítható»:

«Követ akartál ugye — lenni,
Te akasztófára való *Bezerédj*,
Oh, de kár, hogy nem lehettél,
Hogy *Pozsonyban* nem kevélykedhettél,
Drága sok szép virtusaiddal,
Paprika kalpagu fattyaiddal,
Mert megérdemled a koronát,
A mözsi négylábu akasztófát.

6. fekete kávé. Irj, kérlek, hány font kell. Ez lesz az ebéd. Csak 11 óraker jönnek és ebéd után elmennek hamar. Különbén lármát odahaza ne tegyetek ezen dologgal.» A nemes urak tehát, amint látszik, eléggé jól éltek!

Az leszel, ne búsulj, követ leszel,
 Vörös regement őbestere leszel,
 Majd onnét el mehetsz követnek,
 Hidgyára a mezőre Csősznek,
 Onnét azután Pestre mehetsz Kelnernek,
 Ott leszesz örökké kerl und kerl und nek,
 De jól vigyázz majd magadra,
 A te veled egy Hunczfut társoddal,
 Azon nagy fogu Csapóddal.
 Mert minden órán rajtatok ütünk
 És mint a barmot karón megsütünk
 Ily kinnal küldünk el másvilágra
 Mindkettőtöket Plutó szíjjára.

Ti akasztófára való Hunczfutjai a
 Világnak.»

Ekkor már megkezdődött a pártok külső megkülönböztetése. A pecsovicsozok nemzeti színnel díszített fehér kalapokat, a kubinszkiak pedig később vörös kucsmát hordtak. ¹ Mindezen-
 ban csak mérgecsitette a helyzetet. Mert például Dunaszent-
 györgyön hajtóvadászatot tartottak a vörös sapkákra, elszedek-
 gették s külön jutalom fejében *Festetics* Rudolf grófhoz szállit-
 tották be, majd *Perczel* erélyes fellépésére visszaadták. Az elha-
 talmasodott pecsovicsozok pedig valósággal felfegyverkeztek s
 nemcsak azzal a régi szokásjoggal éltek, hogy a gyűléseken kar-
 dósan jelentek meg, de fegyveresen barangoltak be a várme-
 gyét, a mi aztán mindenfelé garázdálkodásra adott okot. Így
 Bölcshén a paksi és dunaföldvári pecsovicsoz nemesek a *Tahy*
 Ádám házából kijövö kubinszkiakat megtámadták, a rendet csi-
 náló ispánt halálra sebesítették.

Meg is jegyzi *Perczel* Móricz: «Honnét származtak ezen nagy-
 számú fegyverek? A vádló párt családi levéltáraiból aligha?»
 Szóval ő és társaik «visszatorlás nélkül sokkal többet türtek, mint
 azt társas életkörülmények közt egy *férfinak* türni illenék...»

¹ A kubinszki párt vörös kucsmái 2066 frtba kerültek. Zászlójukat pedig Boros,
 akkoriban jönevü akadémiai festö festette. Aranyziráda vette körül. Középen koszorú
 és felírás. Felül pedig Magyarország és Tolnavármegye czimere volt rajta.

E zajos előzmények után a képviselőválasztás napját 1839 május 8-ra és következő napjaira tűzték ki. A kubinszki párt már 7-én este bevonult *Perczel Mór* és barátai vezetésével, «díszes ünnepies rendben».

Éppen ilyen impozáns volt másnap reggel a pecsovicssok bevonulása is, akiket *Festetics Rudolf* gróf vezetett. A pecsovicssok nemeseket, tartva szökésük-től, a vásárálláson kívül levő gyöpon, a kocsijaikból készített sátoztáborba szállásolták.

A vörös kucsmások már kora reggel fölvonultak a varmegyeházához, de a főispán a kapukat bezáratta, így a róm. kath. iskola körül foglaltak helyet.

Nemsokára megérkeztek a pecsovicssok is. Főnökeik: *Bogyay Vincze*, *Döry Vincze*, *Döry Károly*, *Döry Sándor* fő-, *Szalay György* alszolgabíró, *Schneller* és *Miltenberger* ügyvédek (az utóbbiak nem is nemesek), továbbá *Stantsits*, *Kornis*, valamint *Gaal*

Eduard, *Salamon Elek* és *Festetics Rudolf* kivont karddal vigyáztak az «önmagukat 800 dicső pecsovicssok» cím alatt éltető nemesekre, akik Bezerédjt folyton «krumpli csősznek» titulálták s megkezdték az ingerkedést. Tüntetőleg közéjük vegyült a főispán is. A vármegyei hajduk: nemes *Kerecsenyi* és *Bese György* kivont karddal jártak le és fel s egyre tüzelték az ellenpártot a hozzájuk átszökésre és tilalmas vitézkedésre. Így a czivako-

Kövec akasztál úgy e lenni,
 ze utagctofára vab *Bogyay*
 ok be az, hogy *Stantsits*
 hogy *Tölgny* *Stantsits* *Kornis*
Bogyay sok *Szalay* *Schneller*
Miltenberger *Gaal*
Eduard *Salamon* *Elek*
Festetics *Rudolf*
Kerecsenyi *Bese*
György
Szalay *György*
Schneller *Miltenberger*
Stantsits *Kornis*
Gaal
Eduard *Salamon* *Elek*
Festetics *Rudolf*
Kerecsenyi *Bese*
György

4. PECSOVICSS GÜNYVERS BEZERÉDRŐL.

dás már kora reggel megkezdődött. A pecsovicssok egyre keresték az alkalmat, hogy a fegyvertelen kubinszkiakkal összetűzzenek. *Szalay* György és *Stantsits* esküdt karddal estek neki a róm. kath. iskola mellett a kubinszkiakat eltető parasztnak, amiből csaknem komoly zavargás támadt, de *Perczel* lecsittította. Erre még hatalmasabban eltették őt és *Bezerédjt*, a mit a másik párton mindjárt «*paraszt zendülésnek*» minősítettek.

A közgyűlést, mivel a rengeteg ember a vármegyeház nagy termébe be nem fért, *Esterházy* gróf főispán a megyeház kapuja melletti pitvarból nyitotta meg. Ott volt a vármegye minden számottevő ura s a kis nemesekből körülbelül 1500-an. Ez hatalmas szám volt, mert Tolna vármegye nemessége sohasem tett ki többet, mint 1800—2000-t. A királyi leirat kihirdetése után *Jeszzenszky* János kir. táblai bíró vezetésével szavazatszedő választmányt küldtek ki. Különös utasításul adták, hogy 16 éves nemes ifjú már szavazhat s hogy a *megbízó levelek is figyelembe* vétessenek. Érdekes, hogy a visszaélésektől félve, *Perczel* Móricz ezt ellenezte, de a másik párt mégis keresztül vitte akaratát. A szavazás felekezetek (pártok) szerint történt. A szavazókat egymás után bocsátották be a kapu mellett levő pitvarba s miután leszavaztak, benn kellett maradniok az udvarban. Azután került a sor a másik pártra.

Először a kubinszkiak éltek alkotmányos jogukkal. Győzelmük egészen bizonyosnak látszott. *Bezerédj* pár nappal előbb azt írta testvérének, hogy pártja egyre nő, minden jel arra mutat, hogy ő lesz a követ.

De a pecsovicssok cselhez folyamodtak.

A választás első napján a kubinszki párt csendben és rendben végezte a szavazást s nagy részben már le is szavazott. A pecsovicssok azonban egész este 7 óráig tartózkodtak a szavazástól s akkor a *sötétben* nagy tömegekben siettek a bizottság elé. A kubinszki párt másnapra akarta halasztani a szavazást, de a pecsovicssok erőltették a dolgot. Szedték tehát a szavazatokat még gyertyavilágnál is. De egyszerre csak betódult

az egész tömeg. Erre a bizottság a sötét miatt a megyeház nagy terme mellett levő szobába vonult, a szavazókat pedig bezárták a nagy terembe. Egy darabig aztán még folytatták a szavazást, de a nagy terem ajtaját a kortesek egyike kinyitotta. Nagy riadalmat okozott ez a kubinszkiak táborában, mert híre futott, hogy a már egyszer leszavazott pecsovicsokat a főispáni lakosztály (utóbb kiderült, hogy az egyik pecsovicso főkortes, *Daróczy* János szolgabíró hivatalos szobája) ablakából kötélben leeregetik, hogy a kapun bekerülve, ismét szavazásra jelentkezzenek.

*Érdemes megemlíteni, hogy a katonai bizottság, mint bizonyos értelemben, hogy az a nagy népszerűségű
nemzeti körökben ismertem. Először tudomillik
f. e. Május 9-én, azaz az a négy óra körül délután
azon éjszaka, mielőtt az érdekesen hangzó mondat be
vessék, a mielőtt az érdekesen hangzó mondat be
met. Kelt Budapeston június 30-án 1879*

István Bezeredy

5. KATONA ISTVÁN VALLOMASA TÖRVÉNYTELEN SZAVAZÁSÁRÓL.

Ezért kellett a nagy terem ajtaját kinyitni.

A kubinszkiak erélyes sürgetésére bezárták ugyan újra az ajtókat, de ekkor a leleplezett párt békétlenkedni kezdett. Látva, hogy terve nem sikerül, a szavazatszedő szoba ajtajához tódult s a nagy hőséget vetve okul, azt erőszakosan benyomta. A bizottság erre esti 11 órakor működését beszüntette.

Ezen időig összesen 190 pecsovicso párti szavazatot szedtek be s másnap, a mikor a bizottság ismét megkezdte működését, *Gaal* Eduárd és *Bogyay* Vincze kijelentette, hogy mivel «személyes szabadság megzavarása miatt» sokan haza távoztak, a további szavazástól tartózkodnak s királyi biztost kérnek.

A közgyűlés *Daróczy* Mihály kanonok és *Berecz* Mihály esküdt útján kérlelni akarta őket, de eredmény nélkül. Erre *Perczel* Móríczt pártja nevében követelni kezdte, hogy a főispán a szavazatok akkori állása szerint hirdesse ki az eredményt. Természetesen a főispán erre nem volt hajlandó. Délután 3 órakor azonban bejelentette a közgyűlésnek, hogy sikerült neki *személyes közbenjárásával* a másik pártot szavazásra bírni. *Perczel* Móríczt különösnek találta, hogy ismét az esti órákra halasztgatták a szavazást, de a szavazatszedő bizottság megkezdte működését, esti tíz óráig foglalatoskodott, úgy, hogy másnapra már csak az elmaradt szavazatok beszédese és a megbízólevelek számbavétele maradt volna.

Esterházy gróf főispán azonban túljárt a kubinszkiak eszén. Nem hiába kifogásolták később részrehajlását s törvénytípró eljárását.

10-én reggel, félnyolcz órára hirtelen gyűlést hívott össze, annak eldöntése végett, hogy «miután az előszóval való szavazás megtörtént, a megbízólevelek számbavétele nélkül is kihirdetheti-e az eredményt? «Véleménye szerint, ha a többség kívánja, az azonnal megtörténhetik, (s az előbbi napon nem történhetett meg?) «*mivel ugyanegy közgyűlés korábbi végzéseit utóbb módosíthatja, sőt megváltoztathatja*».

A javarészben már hazaszéledt kubinszki párton óriási felháborodást keltett a főispánnak eme kijelentése, mely egyenes útmutatás volt a visszaélésre. Tiltakoztak tehát, folytatni kívánták a szavazást s követelték, hogy a megbízó leveleket is számba vegyék, «*mert nemcsak az egyoldalú többségnek, de még az egész közönségnek sem áll jogában, hogy a megbízók szavazati jogát megsértsék*».

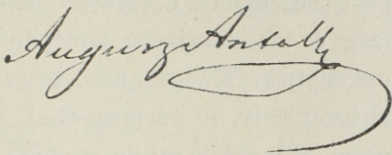
A pecsovics párt által zajongva közrefogott választási elnök aztán előadta, hogy csak az *előszóval* leadott szavazatokról adhat számot, a megbízóleveleket még eddig nem volt idő számba venni. Beadatott pedig *Döry* Gáborra 734, *Perczel* Istvánra 722, *Bezerédj* Istvánra 708, *Tahy* Károlyra pedig 696 szavazat.

A főispán erre sietett *Döry* Gábort és *Perczel* Istvánt személyes szótöbbséggel megválasztott követeknek kijelenteni.¹

Döryt és *Perczelt* vállra kapta a tömeg s mindketten hálásan megköszönték a részükre «ekként zálogolt kitüntetés».

A főispán még meg is dicsérte a «Tettes Karok és Rendek jeles, valóban nemes magokviseletét», tőlük érzékeny bucsut vett s a követi utasítások megszövegezésére május 16-át, a jegyzőkönyv hitelesítésére s a megbízó levelek kiadására pedig május 23-át tűzte ki határnapnak.

Ezt a két közgyűlést azonban már meg sem lehetett tartani. A jegyzőkönyvekből csak az tűnik ki, hogy «a főispán eredmény nélkül oszlatta szét». A később vizsgálatot tartó *Vay* Ábrahám gróf királyi biztosnak a *Perczel* testvérek ellen kiadott vádpontjaiból s más írásokból azonban megtudjuk, hogy ezek a közgyűlések éppen nem voltak sima lefolyásúak.

6. AUGUSZ ANTAL NÉVALAIRÁSA.

Mert a kijátszott kubinszkiak keményen szervezkedtek s a választási visszaélések és a főispán részrehajlása miatt elkeseredett küzdelmet indítottak. *Perczel* Móricz volt az egész mozgalom lelke, vezetője, ma itt, holnap ott ütött rá az ingadozó kishemesekekre. Biztatta, lelkesítette őket. Sőt látva a kormánypártiak hallatlan erőszakoskodását, nyílt vesztegetését, a vagyonsabbak megnyitottak erszényeiket is s a választások költségeit a tehetősebb urak összeadogatták, sőt később maguk közt — ki is vetették.

A pártnak *August* Antal, a későbbi időben báróvá és a budai helytartóság alelnökévé kinevezett főjegyző lett a pénztárnoka. Elszámolása szerint a kubinszki párt összes választási költsége körülbelül 50 ezer forint volt. Ehhez a következők adtak nagyobb összeget: *Magyary Kossa* Sámuel 6000, *Csapó*

¹ Madarász: Emlékirataim 79. l.

Dániel 5000, *Bezerédj* István és Pál 4900, *Sztankovánszky* Imre 2500, *Magyary Kossa* József 4000, *Augusz* Antal 2200, *Tahy* Károly és Ádám 4000, *Perczel* Mór 2000 (de saját mondása szerint ezen kívül is elköltött 4—5 ezer forintot), *Gindly* Antal és Rudolf 1400, *Kápolnay* Károly és Ignác 2000, *Kapuváry* János 700, *Rosty* Albert 500 forintot. Az ő részükről a legnemesebb tűz, a hazafias lelkesedés, a jogos elkeseredés, az igazán önzetlen honszeretet adatta össze ezeket a jelentős összegeket.

A *Bezerédj*-párt azonban mint később, úgy most is nem a vesztegetésre, de kétségtelen igazságára, a törvényes alapra helyezkedett.

A 16-ra kitűzött gyűlésen valami 42 nemes, köztük több lelkész, sőt nemes *Csenteritz* János hites ügyvéd, Komárom vármegye táblabírája is, ünnepélyesen ellenmondottak a főispáni önkénynek. Kifogásolták, hogy az eredményt — a választásra kitűzött hely, a vármegyeház előtti tér mellőzésével — kedvezni akarván a másik pártnak, a vármegyeház nagy termében, a szokatlan reggeli órákban $\frac{1}{2}$ 8 órakor és akkor hirdette ki, a mikor a bizottság munkálatával még el nem készült, a voksok rendbe szedve, összehasonlítva nem voltak s meg sem vizsgálhatták, hogy nemtelenek nem szavaztak-e, vagy egyesek nem éltek-e kétszer is szavazatukkal, a mennyiben az egyik párt erőszakkal is összekeveredett a már leszavazottakkal. «*Kérik a nemesi közérdeken ejtett sérelemnek új követválasztással leendő orvoslását.*»

A szavazatszedő bizottság tagjai közül pedig: *Csapó* Dániel, *Perczel* Gábor, *Gindly* Antal, *Kapuváry* János, *Erős* József, *Fördös* István, *Csapó* Vilmos, *Sztankovánszky* Imre, *Augusz* Antal újabb utasítást kértek a közgyűléstől, mert bár a választmány elnöke 10-én a közgyűlés kívánságára szóbeli jelentést tett, ezzel a választmány munkálatait befejezettnek nem tartathatják. Kifejtik ugyanis, hogy «a szavazás 8-án éjjeli 11 óráig és 9-én a délutáni órákig adott halasztáson túl — 4 órától esti 10 óráig a választmány minden készsége és felvigyázata mellet

is több félbeszakítással és zavarokkal intéztethetett csak, melyek majd *sötét éj leplezte eseményeknek*, majd a választmány ülése helyének megváltoztatása mellett annak is tulajdoníthatók, hogy a 8-ikát követte éjjel már szavazott választók egy része a még hátralevők tömegébe keveredett s a választmány többeket *másodszori* szavazáson is rajta ért. A választmányi elnök a 9-iki választást különben is azzal zárta be, hogy a szavazást 10-én ismét folytatni fogják, de ebben a választmány a közgyűlés által

*ki szűn - a' mint a' választmányi munka képe jött nem
csupán "dunaszentgyörgyi" körülményekhez képest az a' bolis "a"
"választmányi" tárgyh. soráért. az a' d'nak kérel, mihez képest
a' "közvetkező" köv. választási "környezet" "szolgálat"
"bol" ki ne emeltesse fel. kelt. Bezerédj István Augus 23-án
1839.*

Csapó Dániel
Bezerédj István
Lindly Antal
Károlyi Sándor
Erisó József
Károlyi Sándor

Károlyi Sándor
Károlyi Sándor
Károlyi Sándor
Károlyi Sándor
Károlyi Sándor
Károlyi Sándor

7. CSAPÓ DÁNIEL ÉS TÁRSAI VALASZTÁSI BEADVÁNYA.

megakadályoztatott, holott még több választó is volt, a kik szavazni akartak s a távollévők megbízóleveleit sem vették figyelembe». Ezek bizonyítására becsatolják 20 dunaszentgyörgyi, gyönki, némedi, miszlai nemes ember bizonyítványát, amelyben kinyilatkoztatják, hogy ők *Bezerédj István* és *Tahy Károly* urakra akartak szavazni, de mivel a bizottság össze nem ült, *igazaikkal* nem élhettek. Mellékelik továbbá vásonkeői gróf *Zichy László*, tolnai gróf *Festetics Leó*, továbbá *Babosné, Kardos Ferenczné, Németi Istvánné* nemes asszonyok ünnepélyes ellenmondását, hogy megbízóleveleik el nem fogadtattak.¹

¹ Különösen érdekes tolnai gróf *Festetics Leó* nyilatkozata, ki ellentétben Sándor és Rudolf testvéreivel, ezeket írja: «Követválasztási Credentionális Levél! Melly sze-

Nem érdektelen azonban *Vay* Ábrahám gróf királyi biztosnak vádlevele sem, amelyben a 23 iki közgyűlésen történetekért *Perczel* Móriczot teszi felelőssé. E szerint ő a népet ismét a legnagyobb heveséssel vezérelte, eleve készítgette, sőt a pártjának a pénzigéreték daczára is hódolni nem akaró 4 nemest nemesi kiváltságuk elgázolásával öccse: *Perczel* Gyula szobájába zárta s a gyűlés végéig ott tartotta s a gyűlés alatt «*tűzes és illetlen magaviselete által, miszerint az asztalt verni s hol figéket, hol számárfülekét mutogatni nem átallotta, a nemesi közöniséget annyira ingerli, hogy főoka lön azon gyűlés czélnélküli, rendetlen szétosztatásának*».

Viszont *Perczel* Móricz azt mondja védekezésében, hogy a törvényszabta korlátokat túl nem lépte, s a *Berecz* Mihály, *Szalay* György, ifjú *Döry* Vincze és *Gaál* Eduárd által elkövetett durvaságok és ingerkedések okozták a szétosztatást. *Magyary Kossa* Sámuel igazolja is, hogy *Perczel* nem volt illetlen, legfeljebb a választás törvénytelenységét vitatta s őt a gyűlés szétosztatására az készítette, hogy «a rendetlenséget több óráig sem kéréssel, sem intéssel *lecsillapítani* nem tudta».

E bevezető incidens után azonban nemsokára komolyabb dolgok is következtek. A főispán az elmaradt május 23-iki közgyűlés helyett június 17-ére újabbi közgyűlést tűzött ki. Mind a két párt hallatlan erőfeszítéseket tett, hogy hiveit összetartsa. A pecsovicsoknak azonban kezdett rosszul állani a szénájuk. Minden erejüket a *Perczel* Móricz közvetlen befolyása alatt állott simontornyai és dombovári járási nemességre vetették. De ezek sziklaszerűen állottak. *Perczel* Móricz egész katonásan tartotta össze őket. Jártá is a kortesnóta:

rint alúlirott a legközelebb június 2-ik napjára összehívott országgyűlésre mint követeket Tttes ifjabb *Beszerédf* István és tts *Tahy* Károly urakat választja és ezen két érdemes uraknak annyival inkább is adja votumát, mivel e folyó hó 10-én *önkéntes erőszakkal* történt követi kinevezésnek nyilvánvalólag ellent mond, s azt a hogy történt, törvénytelennek nézván, sohasem fogja elesmérni. Költ Pesten, május 23.-én, 1839. Tolnai gróf *Festetics* Leó.»

«A görbői¹ sűrű berek,
Ott terem a derék gyerek,
Mennél sűrűbb a berek,
Annál derekabb a gyerek.

Majdha veres kutsmát veszek,
Mellé pávatollat teszek,
Petsovits on eret vágok :
A hazának úgy használok.

Ne légy pajtás Petsovits már,
Rosszabb az mint török-tatár,
Veres gutsmát hordok én,
Igaz uton járok én . . . »

A pecsovics főkortesek: *Szalay* György szolgabíró, *Szép* Mihály esküdt, ifjú *Döry* Sándor aztán már június 16-án összeszedték a hozzájuk tartozó nemességet, hogy Högyészen át Szekszárdra hozzák be.

Útközben Högyészen nagy dárídót csaptak. Az uradalmi vendéglőben ebédeltek s ott dorbézoltak még a délutáni istentisztelet alatt is. Természetesen sok bámészkodójuk akadt, a kik közül *Gyenis* Máté kocsolai csizmadiamester és mások sok ismerős högyészi német polgárt is magukhoz hívtak s borral kínálgattak. *Pech* János bíró is ott üldögélt esküdt társaival egy külön asztalnál s beszélgetett a jókedvű nemesekkel. A beszállingózó német atyafiak azonban derekasan hozzáláthattak a potya italozáshoz, mert a pinczér nemes *Forster* Mátyás högyészi székálló legénnyel ezt tudtul adta a multság főrendezőinek, a kik közül aztán *Gyenis* Máté vallomása szerint *Döry* Sándor utasította *Czimmermann* Mihály vármegyei «foglart», hogy a németeket kergesse ki. *Czimmermann* azzal kezdte, hogy egyik németet kardjával *mellbe döfte*. A többiek pedig a kégli-játszóhelyen *Viczl* Kilián kőműveslegénynek estek neki, karddal félholtra verték s a segítségükre érkezőket, a kihívott többi nemessel

¹ Más helyen? a szentgyörgyi . . .

elkezdtek a városháza felé kergetni. Közben pisztolydurranások hallatszottak. A zajra kilépő bírót, *Pech* Istvánt, *Gyenis* Máté csizmadia kardjával fejbe vágta s a községháza előtti dombon *Hammer* esküdtet több nemes karddal üzőbe vette s az árokba lökte. *Klingenheber* Pétert többekkel együtt leütötték. Sőt a mint *Perczel* Móricz tanukkal igazolja: «*Döry* Sándor, *Szalay* György, *Schneller*, *Szép* László vezéreik «lejtése alatt» a felborozott nemesség az isteni szolgálatból imádságos könyvekkel hazatérő polgárságot is karddal támadta meg». *Pleininger* Ferencz högyészi segédpap erre sok embert látva veszedelemben, a harangokat félreverette, a mire a lakosság is dorongokra kapott, nekiesett a nemeseknek, a kik *Herczl* József kalmár boltját is felgyújtották. *Fellinger* Mihály jegyző többekkel hasztalan iparkodott a felingerelt lakosságot visszatartani, a polgárság kövekkel, palánkarókkal üldözőbe vette a kocsikra kapott nemességet, a kik közül bizony sokan kénytelenek voltak *Eszterbauer* seborvos háza előtt egy kis stáncziót tartani. A főbb pecsovicss kolomposok közül *Dienes* Mihály súlyosan megsebesült. *Szép* Mihály esküdtet is derekasan elpáholták. A többiek azonban még aránylag elég ép bőrrel érkeztek Szekszárdra.

A tanuvallomásokból azt lehet kivenni, hogy ez a kis verekedés tervszerűen volt kieszelve. Különösen *Schneller* zombai ügyvéd biztatgatta erősen a nemeseket, hogy tartsanak ki s ő is kész velük vérét ontani. *Gyenis* kocsolai czizmadiamester egyik högyészi német kérdésére, hogy mit csinálnak Szekszárdon? azt felelte: *véres kardokat*. *Perczel* Móricz szerint a verekedéssel azt a látszatot akarták kelteni, hogy mint főszolgabíró ő tüzelte fel a járásbeli pórnépet a nemesek elleni *parasztlázadásra*.

Ezt másnap Szekszárdon is szélében-hosszában terjesztgették, egyrészt, hogy a többi nemest is feltüzeljék s kivált hogy a főkolomposok saját bőrüket mentsék.

Így június 17-én még puszkaporosabb lett a levegő. Tanuvallomások szerint a pecsovicss nemesség már előző nap készült a verekedésre. A főbb vezetők közül többen fegyveresen jártak.

Daróczy János látva a nagy számmal érkező kubinszkiakat, úgy nyilatkozott, hogy «ebből bizony baj lesz» s arra biztatta a saját pártját, hogy csak az — *urakat* üssék...

A közgyűlés napján a pecsovics nemesség a vármegyeház pitvarában a gyűléstartásra kijelölt helyet — az előző napon megállapított tervük szerint, már a kora reggeli órákban elfoglalta. 9 óra felé felvonultak a vörös kucsmások is, de mert úgy értesültek, hogy a közgyűlés csak 10 órakor kezdődik — elszéledtek reggelizni. Később egy részük visszatért, de a pecsovicsok nem engedték őket az asztalokhoz még közel sem. Ebből szóváltás keletkezett. A két párt emberei egymást taszigálni kezdték. *Egerer* János pecsovicspárti esküdt pedig kardot rántott s «ide senki be nem jön!» — kiáltással ütlegelni kezdte a kubinszkiakat. Majd odaszólt a fogságból pár nappal előbb kiszabadult nemesnek, *Babos Mártonnak*, ki aztán a kubinszkiaknak ugrott. De ezek kardját kicsavarták, azzal fejét bezúzták s kezét átszúrták. A mire *Babos* egy *csöbör rudat* kapott fel, azzal ütötte-verte a kubinszkiakat, a kikenél csak szórványosan akadt egy-egy fegyver. Óriási verekedés támadt. A jobbra kardos pecsovicsok előnyben voltak. E mellett az emeleti konyhából fahasábokat, a kéményekből füstölő rudakat dobáltak le «*kézbevalónak*» s derekasan hozzáláttak a kubinszkiak ütlegeléséhez. Közben *Bese* János, *Vajda* Mihály, *Kajtár* György szekszárdi nemesek több kardos társukkal *Perczel* Sándor és *Kiss* Antal táblabírákat fejükön megsebesítették. Az odaérkező *Perczel* Móricz is saját «vigyázásának» s a szintén megszabdalt *Fördös* szolgabíró és két *Gerets* nevű nemesnek köszönhette, hogy a veszedelemtől megszabadult. Az akkor még kevesebb számú kubinszkiakat így a pecsovicsok a vármegyeház udvaráról kiszorították. A bent maradt egy-két kubinszkit üzőbe vették, egyet közülök a folyosón leütöttek. Azután félve a kubinszkiak visszatörésétől, a kövezetet felszaggatták, a padláson levő fegyvertárt feltörték, miután *Esterházy* főispán, *Benyovszky* Károly várkapitány vallomása szerint, már előzőleg parancsot adott a fegyverek kiszolgáltatására. A kapukat

a főispán tanácsára bezárták. *Gyimóthy* Simon táblabíró pedig a községi előjáróság ellenkezésével szemben a harangokat félreverte. A kiszorított kubinszkiak azalatt odakinn fegyverkezni kezdtek. *Radnics* Pál ügyvéd vezetésével a szekszárdi parasztság is botokra, dorongokra, vasvillára kapott, a vármegyeházat formálisan megostromolta, kapuját betörte. A főispán erre egy hajdut katonaságért küldött, de ez még nagyobb galibát csinált, mert a mikor a résen kibujni akart, hogy a megtámadtatástól meneküljön, jajveszékelve azt híresztelte, hogy *Magyary Kossa* Sámuel alispán és *Bezerédj* István élete is *veszélyben* van, kerítsenek létrát, hogy őket az ablakon át kimentsék. Mindez pecsovics furfang volt. De az ostromlók azért mégis keritettek egy hatalmas létrát, azt azonban igénybe senki sem vette. Az alispán és *Bezerédj* az ablakban állva, a veszélytől nem félve, fölényes nyugalommal békére intették a zavargókat. Ekkorra azonban már a kaput kinyitották, a nemesség betódult, mire a megszorult pecsovicsok középort zúditottak reájuk. A kubinszkiak hasonlóval feleltek. Az összevissza repülő tégladarabok közül egy, a kútnál álló *Keserű* István nevű pecsovicsot fején találta, úgy hogy hátraesett, a koponyáját bezúzta s nyomban szörnyet halt. Ezt látva a pecsovicsok, megszeppenve hátrahúzódtak, pinczékbe, padlásokra menekültek, a mire *Perczel* Sándor a vezéreiktől cserben hagyott kis nemeseket, a kaput elálló kubinszkiakon keresztül az utcára vezette, de a hagyomány szerint minden egyes nemesnek meg kellett esküdnie, hogy többet pecsovics jelöltre nem szavaz.

A főispán pedig híveivel bezárkózott lakosztályába. De ott is nekiestek, ablakait bezúzták, ajtaját felfeszítették s kényszerítették, hogy a tanácskozási terembe visszamenjen, a hol megígértették vele, hogy újabb követválasztói határnapot fog kitűzni. Ezért hivatkozik a későbbi királyi leirat *«magában a közgyűlési teremben véghezvitt gaz merényletre»*.

A pecsovicsok kinnrekedt 60 főre tehető része eközben előbb az ostromlókat akarta megtámadni, de mert őket visszaverték,

a főispán által *Auguszért* küldött *Fördös* Istvánt megsebesítették, majd megostromolták *Augusz* Antal főjegyző lakását s a Ferencz-kórházat is megrohanták, az utóbbi helyen egy odaszorult kubinszkit keresve, a kit az ápolóné a padláson rejtett el a — halottak ruhái közé.

Közben rengeteg sebesülés történt. *Perczel* Móricz szerint a kubinszki párton alig volt nemes, a ki «fájdíjat» ne követelt volna.¹ Ezzel természetesen arányban állhatott a pecsovics párt sebesülése, sőt hihető, hogy azt túl is szárnyalta.

A högyészi és szekszárdi eseményeket nagyjából így adják elő a kubinszki párt által beszerzett hit alatti tanuvallomások. A tanuk között a szekszárdi előljáróságon kívül ott vannak a

The image shows a handwritten signature in cursive script. The text of the signature is: "Közel közelet szolgálja" on the top line, "Gróf Esterházy Karoly" on the middle line, and "Főispán" on the bottom line. The signature is written in dark ink on a light-colored paper.

8. GRÓF ESTERHÁZY KAROLY NÉVALÁIRÁSA.

többek közt: *Illés* Ádám bonyhádi főjegyző, szepezdi *Kiss* Lajos hites ügyvéd, *Boross* János akadémiai festő, *Kerekes* Márton szekszárdi káplán, *Csór* Mihály szekszárdi segédpap, ifjabb *Halász* Imre táblabíró, *peremártoni Nagy* Zsigmond gyönki, *Keck* Dániel nagyszékelyi ref. pap, *Podolay* János földmérő, *Kramolin* Antal bonyhádi gyógyszerész, nemes *Kiss* István paksi lakos, *Ritter* A. József majosi evang. lelkipásztor, sőt a nemrég elhunyt öreg *Madarász* József volt országgyűlési képviselő is, a ki azt vallja,

¹ A Perczel testvérek beadványa mellé a következők csatoltak orvosi látleteleket: Nemeskéri *Kiss* Antal — kit Kajtár György ütött le, amiért aztán nádori nyomozó levelet is eszközölt ki, — továbbá: *Perczel* Sándor fő-, *Fördös* István szolgabíró, *Máthé* Lajos szekszárdi, *Nagy* József regölyi, *Szabó* Berjaminec dunaszentgyörgyi, *Adorján* József szokolyi, *Tamási* Pál dunaöldvári, *Besey* Tóth kölesdi, *László* József, *Szabó* István, *Gerets* Ferencz simontornyai, *Puskás* János pálfai, *Fördös* András és *Horváth* József szentlőrinczi nemesek és még számosan.

hogy a fehérmegyei Czecczéről «a gyűlési zavar segítésére — *Vancsay* Ferencz (szolgabíró) vezérlete alatt, húsz kocsival körülbelül 80-an voltak ott. Első otlétükben (május 8—9—10.) negyven pecsovics kalapokat, most pedig kardokat és magános puskákat loptak. Ez *közbizonyíthatás* s mint mondják *Dömötör* István *a megyeházából öllel kivitt puskákból* egy kettőt *Vancsay* Jánosnak is ajándékozott».

Az így megszorongatott főispán aztán Bécsbe sietett, hogy az országra szóló «zendülésről» jelentést tegyen.

Vay Ábrahám grófot, kir. kamarást, valóságos titkos tanácsost, Máramaros vármegye főispánját küldték ki királyi biztosnak, a ki aztán, mint «alter ego» június 7-én és 8-án «derekasan» hozzá is látott a dolgok rendezéséhez: A vármegyeházban szállásolta el magát. Biztonság okából 1 tisztből és 21 katonából álló *díszőrséget* vett magához, ezenkívül a várost is megrakta egy pár század katonasággal. Június 7-én *Berecz* Mihály főszolgabíró vezetésével nagyobb számú katonaságot küldött ki, hogy a 8-iki megyegyűlésre igyekvő dunaszentgyörgyi kubinszkiakat szétverje. Ez azonban nem sikerült. A nemesség nesztét vette a dolognak s kerülőutakon mégis bejött a városba. Nyolczadikán reggel aztán felállott az egész katonaság a vármegyeház előtti téren. Volt ott ágyú is, égő kanócczal...

De a dolog így sem ment simán. *Vay* be sem léphetett a terembe, míg úgy, a hogy magát nem igazolta, hogy a főispán által elsejére hirdetett közgyűlést miért halasztotta ekkorára? Az akkori vásári csődületre hivatkozott, de meg *Esterházy* főispán az új követválasztó gyűlés tartására erőltetve lévén, ő ezt királyi biztosi hatalmánál fogva változtatta meg.

Ebben mégis megnyugodtak valahogy. *Vay* megjelenhetett a teremben. Felcsapta kalpagját s a gyűlést így vezette tovább: «Én a király helyében...»

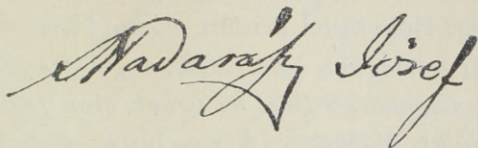
Legelsőnek *Bezerédj* István szólalt fel. Egyikét mondta legragyogóbb szónoklatainak. Kérve kérte barátait, hogy ez alkalommal álljanak el az ő követé jelöltetésétől, mert ugyan a

polgári bizodalomnak megfelelni még némi keserőségek között is polgári kötelességének tartja, de sokkal inkább használ az a vármegye és az ország érdekeinek, ha őt visszalépni engedik.

Tahy Károly hasonló szellemben beszélt.

Párthiveik azonban hallani sem akartak visszalépéséről. A május 8-iki követválasztást törvénytelennek jelentették ki, mivel a megbízóleveleket számba nem vették, az eredményt csak egyoldalú kívánságra hirdették ki s a jegyzőkönyv hitelesítve nincs. Az orvoslást tehát csak új választás hozhatja meg.

A másik párt meg a választás törvényességét vitatta. A szavazásnál megvolt a névszerinti többség, mondták, — a megbízólevelek mellőzése pedig más vármegyékben is megtörtént.

9. MADARÁSZ JÓZSEF NÉVALÁÍRÁSA.

A király nevének egyszerű felemlítése azonban lefegyverezte a többséget. Valaki azt hozta fel, hogy a királyi leirat azt mondja, hogy a választás rendesen ment végbe, így vitának helye nincs, ki kell adni a megbízólevelet.

Perczel Móricz maga is ilyen irányban, békítőleg szólott. *Döry* Gábornak és *Perczel* Istvánnak kiadták tehát a megbízólevelet, óvás között azonban kijelentették, hogy e visszalépésből nem következik, mintha ők az eddig történeteket elismernék törvényesnek. Őket egyedül csak az óhajtott közbeke vezérli. Olyan liberális követi utasítást szövegeztek azonban a két pecsovics követnek, mely az országgyűlésen általános feltűnést keltett. Később báró *Wenckheim* Béla, Békés vármegye követe szemükbe is vágta egyik kerületi ülésen: «Tolna felette megcsalt bennünket reménységünkben. De hogy is ne? Hiszen Deák Tolna utasítását olvasván, azt mondta: *Azt gondoltam megyémnek legliberalisabb szellemű utasítása van, de Tolnáé még hatalmasabb!*»

Vay Ábrahám gróf aztán nagy apparátussal megkezdte a nyomozást s részrehajló erőszakoskodásával annyira elmérgesítette a helyzetet, hogy az ügyből nemsokára országos szenzáció kerekedett, sőt a bécsi lapok is tárgyalták. Csapó Ida, nemeskéri *Kiss* Pálné is azt írja róla a *Csapó* Vilmos kir. kamarás által kézirat gyanánt kiadott naplójában:

«A Tolnából érkező hírek alig hihetők és az országgyűlésen másról nem is beszélnek. A kir. komiszárius úgy viseli magát, mint egy tyrannus. A megyegyűlésen felütve fejére kalpagját, így szólt: «Én a király helyében!» Üldözik és bottal vallatják az ártatlan embereket, ha «kubinszki»-pártból valók. A vizsgálást olyanokra bízzák, kik a legbűnösebbek.¹ De boszut állni kívánt a *Perczel* testvéreken, Móriczot hivatalától felfüggesztették és a midőn ezért Högyészen kérdőre vonta *Vayt*, «Ö Felsége»(!) így felelt «*vagy magam hatalmából, vagy felsőbb parancsra suspendáltam, az mindegy lehet az úrnak, csak felségsértési vád ne legyen belőle!*» Különben a kir. biztos elutazott mindjárt Miklósvárra, mert Högyészen egy esküdt, kit befogtak és fenyegettek, ijedtében meghalt, valamint a városbíró is. Egy *Döme* Dániel nevű nemes pedig, kire ráfogták, hogy ő ütötte agyon *Keserű* Pétert (helyesebben István volt a neve), mivel nem tudott maga mellett «pecsovics» tanukat állítani, nemes ember létére lánczra verve kísérték börtönbe és a királyi biztos kimondta reá a *halálos* ítéletet e szavakkal: Fejért fejet kívánok!»

A történetek azonban egy kicsit megnagyítva jutottak el az igaz magyar érzéséről híres *Csapó* Ida füléhez — kit *Bezerédj* leveleiben lelkes kis kubinszkinak nevez. Tény az, hogy sokakat, nem tekintve származásukat, börtönbe vetettek. A királyi biztos július 21-én *Perczel* Móricz, Sándor és Miklós ellen is vizsgálatot indított s Móriczot 26-án állásától is felfüggesztette. *Döme* Dánielt azonban halálra nem ítéltette. Ez nem is volt az ő tiszte, mert *Vay* csak a vizsgálatot vezette itt s a befogottak felett való

¹ Daróczy János.

ítélkezésre «ésőbb rendes törvényszéket küldött ki egy királyi leirat, verebi *Végh* Ignác kir. tanácsos, a hétszemélyes tábla asszesszora elnöklete alatt.

Vay ide érkeztek a legnagyobb pártatlanságot ígérte, de azután felrótták neki, hogy a legdühösebb pecsovicokkal vette körül magát s a vizsgálatot is ezekkel teljesítette, a kik aztán kiméletet nem igen ismertek. *Bezerédj* azt írja Pál testvérének: «A vizsgálat több högyésziekre szomorú. A bíró, a kit akkor

Cő Csapári Kir. Assz. Felvége
 Kir. Tanácsosa és író. Dörögfa
 Vay Ábrahám

10. GRÓF VAY ÁBRAHÁM NÉVALÍRÁSA.

a dombovári nemesek megverték, a királyi biztos által fogságba tétetett s ott halalan van. Egy asszony is, kit Dörögfa vallatott. Többek is fogva vannak. A szekszárdi bíró is meghalt. Sokaknak véleményében bizonyos lesz, hogy a biztostóli félelem, fenyegetések okozták a bajt. Ez pedig szomorú, ilyen véleménytől óvni kellene a közönséget.»

Vay két hétig tartó vizsgálat után, a mely idő alatt 200 pecsovic tanut hallgattak ki, *Perczel* Móriczot 1-ször az általa Pinczehelyen mondott beszédjéért királlysértéssel és lázítással vádolta. 2-szor hogy Dunaszentgyörgyön verekedést kezdett. 3-szor hogy a követválasztó gyűlésre a nemeseket lövöldözések

és trombitaharsogások között vezette be. Vesztegetett, egy nemes embernek 800 forintot ígért 20 szavazatért. 4-szer 4 ellenpárti választót Gyula öcsce szobájába zárt s a május 23-iki közgyűlésen illetlenül viselkedett. De a legfőbb vád az 5-ik volt ellene, t. i. hogy «Perczel Móricz a május 17-iki gyűlést már jóval megelőzött időben ismét rémítő előkészületeket és fenyegetéseket tett, az ellenfél embereit halállal fenyegette, végre a legingerültebb állapotban a gyűlésbe bévezérlette, onnan ivótanyájukba ki s szeszes italok által felhevítve, ismét visszavezette, s ott előre tolakodva, csakhamar a verekedést elkezdette, a vármegyeházát, támadót fuvatván, ostromoltatta, hallatta nagy hangon egyszer azt jelesen: *«mondjátok meg a főispántoknak, hogy követeinket nevezze ki, mert addig nem eresztjük ki, ha mindnyájan éhen döglének is meg»*, másodszer pedig ezen borzasztó szavakat: *«lábtót ide Gyula öcsém, had löjjük meg a kutyaházi hunczfutót, ide parasztok, Sándor bátyámat agyonverték, segítsetek»*. Miután pedig a főispányt arra kényszerítették volna, hogy július 1-ső napjára követválasztás végett írásban, közgyűlést rendeljen, s erre a veszekedés megszűnván, az ellenfelen levő urak közül némelyek főszolgabíró urat, mint fővezért megkérdezték volna, valyon a vármegyeházától szállásaikra bátorságosan immár haza mehetnek-e? Maga főszolgabíró úr azt felelte, mehettek már bátran barátim, de csak meg kell vallanotok, hogy elveimért emberül harczoltam ám!»

Perczel Móricznak a «Tolnai Királyi Udvari Biztostól»¹ kapott eme vádlevelre 4 nap alatt kellett válaszolnia, «ha és amennyiben azt tenni kívánja». S ő 55 nagy oldalra terjedően hatalmasan meg is felelt. Mindenekelőtt előre bocsátotta, hogy addig is, míg az 1805: v. t.-cz. értelmében adhatja elő védelmét, ő és testvérei nevében csupán királya iránt való tiszteletből válaszol, de nem védekezésül, hanem óvás gyanánt adja elő csak mondanivalóit.

Önérzetes, hatalmas elmeélel szerkesztett, sok helyütt keserű,

¹ Vay így nevezi magát a vádlevelben.

epés, vitriolszerűen maró ellenvádirat ez a másik pártnak főleg a főbb vezetői ellen. Elmondja benne a választás összes előzményeit, egész történetét, a legnagyobb határozottsággal utasítja vissza az ellene szórt vádakát s bizonyos malicziózus csipkedéssel, de sok szellemességgel szinte nevetségessé teszi azokat. Így, hogy követhetett volna ő el a pinczehelyi lakomán királysértést, a mikor — *ott se volt*. Dunaszentgyörgyön pedig éppen ő akadályozta meg a verekedést, a miért még vállra is kapta a pecsovics nemesség. S hogy ígért volna ő 800 forintokat szavazatokért, a mikor az ellenfél maga sem taksálja többre a szavazatait

II. ALÁÍRÁSOK A PERCEL-TESTVÉREK BEADVÁNYÁN.

— a becsatolt levél szerint *5 forintnál*? Minden baj kútforrásául az ellenfél főkortesei mellett Esterházy gróf főispánt nevezi meg, ki a választás előtt és alatt a legnagyobb részrehajlást mutatta. Tüntetőleg együtt járt az ellenpárt korifeusaival, *Döryt* és *Perzel Istvánt* ablakaiból karonfogva mutogatta a tömegnek, mellettük lelkesítő beszédek tartott s a kertben a pecsovicspártiak őrizetére vállalkozott. Hiteles tanuvallomásokkal igazolja a másik párt visszaéléseit, példátlan vesztegetéseit, hónapokon át tartó dorbézolását. A főispánt egyenes törvénytípással vádolja, sőt a király iránt való kötelességének megszegéséért az 1647:76., 1536:36., 1548:66. t.-cikkekben előírt büntetésekre érdemesnek jelenti ki.

De erős szavakkal mondja meg véleményét a kir. biztosnak is. Így nevetségesnek találja a szájába adott *«Lábtót ide Gyula öcsém!»* kifejezést, mert a *«lábtó»* szót (létra) nemcsak ő, de ezen a vidéken senki sem érti és használja. Szemére hányja *Vaynak*, a miért csapatot küldött az alkotmányos jogai gyakorlására igyekvő nemesség szétverésére, a mely *«hónapokig tartó vitákra adhat alkalmat az országgyűlésen»*. A királysértés vádjára pedig büszkén vágja oda, hogy: «hazámnak, fejedelmeknek, megyémmek s felekezetemnek nem kis szolgálatot tevék, milyest a szekszárdi mezőre a gyűlés folyta alatt égő kanócok mellett kiállított ágyuk, lovakon ülő dzsidás csapatok, fegyverben álló gyalog sereg korántsem tudta vala eszközölni».

Hasonló önérzettel utasítja vissza a vádiratot *Perczel Móríc* szintén megvádolt két testvére is.

Perczel Miklós a zavar főökának egyenesen a főispánt jelöli meg. A királyi biztos pedig megrendítette az igazságosságába vetett hitet, a mikor a másik párt főnökeivel vette körül magát s a párt legfőbb vezérénel *Festetics* Rudolf grófnál tartózkodott s a 17-iki csata legdühösebb részvevőit: *Berecz* Mihályt, *Döry* Sándort, *Daróczy* János, *Hajós* György szolgabírákat bizta meg a vizsgálattal s katonaságot rendelt a nemesség szétverésére s érvényen kívül helyezte a nemeskéri *Kiss* Antal táblabíró megverettetése ügyében kiadott nádori parancslevelet. Nevetségesnek találja, hogy vádként hozzák fel ellene a kokárdaosztogatást is. Lehet, hogy adott talán a nagy tömegben *«nemeteleneknek»* is. Hát ezt a magas polczon ülőknek szabad csak viselni? «Valóban szomorú sors ez hazánkra, midőn a nemzet és király színeinek sehol sem tiltott hordása gyanussá teszi a polgárt!»

Perczel Sándor is «csodálatos hitelűnek mondja azt a kir. biztos vádiratában említett — 200 egybehangzó vallomást», a mely őt jelöli meg a május 23-iki gyűlési zavargás főokozójának. Hiszen azon a napon épp *Döry* Gábor alispánnal a pécsi püspök beiktatásán volt. Június 17-én pedig kardját ki se rántotta. De

a mikor megsebesítése után mosakodni a káplár szobájába ment, fegyverét lecsatolta és ott hagyta. Mikor aztán a bennszorult pecsovics párt a fegyvertárnak a főispán rendeletére történt megnyitása után fegyverek után kutatott, valaki az ő kardját is elemelte s most diadaljelül mutogatják...

A királyi biztosra nézve úgy látszik nagyon kellemetlen volt az ilyes vádak feszegetése. *Perczel* Móriczot személyesen, majd mások útján is puhítgatni kezdte, hogy beadványát vonja vissza. De mert nem cselekedte, ez is nagyban hozzájárult, hogy július 26-án hivatalától felfüggesztette.

Ezután a királyi biztos a nélkül, hogy a kubinszki pártbeliek közül csak valakit is kihallgatott volna, július végén visszatért Bécsbe.

«Furcsa kis vizsgálódás volt ez, ha már nem folytatja a másik részre nézve is, — mondja egyik levelében *Bezerédj* — kíváncsi vagyok, mi lesz a rezultátuma?»

Közben az új követek megjelentek Pozsonyban, az országgyűlésen. S már augusztus 3-án azt írja róluk *Bezerédj*: «Posonból követeinkről nem a legkedvezőbb hírek terjednek. Nemcsak nem grata persona egyik sem, egyik felekezet előtt sem, de már maguk közt sem egyeznek és in publico is ellenmondtak légyen egymásnak...»

Ezt megelőzően pedig egy elkeseredett kubinszki ezeket írja *Bezerédjnek*:

«Vége Tolna *Bezerédj* emelte dicső hírének, nevének, tekintetének! Tolnai lenni s Tolnát *közütalat, megvetés tárgyának tudni kínos érzettel növelt helyzet!*» Elmondja azután, hogy az új követek belépését csendben fogadták. Csak a mikor *Perczel* felszólalt a *Ráday* ügyben, hangzott egy-két halljuk. De *Perczel* csak utasításukat mondta el egy-két száraz szóval. A mellette ülő úr azután megjegyezte: jobb lett volna otthon maradniok.

A levél írója különben sajnálja a két követet, mert jó lelkek, szereti őket, de a közvélemény már kimondta rájuk Tolnára alig fényt vető érzelmeit. «*Döry* még csak jobban őrizkedik

minden hibás lépéstől, de Pista már becsületére tett fogadásának ellenére, hogy ő soha hivatalt nem ásitand, a liberális párthoz közelíteni sem merő ellenpárthoz szegőde. Egyrészt nem lehet csodálni, mert a tiszta honfiség lelkétől eltelt megyék fiai vele nem is tartanak. Gábor visszavonulva egyikhez sem nyilvánítja vonzalmát. Az üléseken jobbra Pista beszél...»

A két követ összekülönbözése a *Ráday*-ügyben történt. A főrendek üzenetével *Vas* indítványa került szóba: hogy addig, míg a *Ráday* ügy orvosolva nem lesz, semmi munkálatot Ő felsége elébe nem terjesztenek. «Zarka, Vasnak közhír szerint 20 ezer pengővel megvesztegetett követe» (az elkeseredett kubinszki írja így) saját megyéjével szemben ezt akként módosítá, hogy a záradék nem tiltja, hogy más tárgyban, például az újonczok és a Dunaszabályozás ügyében felírással ne lehessen élni.

Klauzál, Szentkirályi, Szentiványi, Deák, Somsich, Szegedy, Palóczy, báró *Bánffy* ennek ellene mondtak. «Csak mi tolnaiak — írja a névtelen kubinszki — *hajtánk le pírulva szemünket, mert a dicső ügynek bizonyosan üdvös fordulatot adott volna nagy Bezerédj! De eltemetve, jég ajkai némáh valának.*» Tolnára is ráillik *Deáknak* Hódosyhoz, Bihar volt követéhez intézett mondása: Hát Biharnak képviselői még nincsenek jelen? Hódosy jelenté: Az egyik én vagyok! Erre következett *Deák* mondása: Hát *Beöthy meghalt?* ·

«*Perczel*, a *Döry* által kijelentett utasítás ellenére a vasi indítványt pártolta, de az előadások elővétele mellett azért katonát nem ad, míg a sérelem nem orvosoltatik, azonban felírást szeretne mégis az újonczok szükségének megtudása végett, ha szükséges, ő is odaadja vérét a honjának.»

«Erre igen nagy zúgás következett. A lehurrogott követ ingerülten ezeket mondta: «*Hát már ebédre ment a szólás szabadsága?!*»

A levél írója idézi még báró *Wenckheim* Bélának, illetve *Deák*-nak előbb már ismertetett mondását a tolnai liberális utasításra vonatkozóan s elpanaszolja, hogy *Döry* Gábor alispán, a mikor

ő esténként nála van, — maga is kikel kollegája ellen, hogy minek beszél ilyen *furcsákat* az üléseken. Már nem is akarják hallgatni, mindjárt lezúgják...

Vay eltávozásával aztán megint a liberális párt kerekedett felül Tolnában. Az augusztus 5—6-iki gyűlésen pontokba szedték sérelmeiket s az alkotmányon ejtett sérelem orvoslásáért felirtak úgy a királyhoz, mint a helytartótanácsához. *Perczel* felfüggesztését és *Tibay* Mihálylyal való helyettesítését nem vették tudomásul. *Perczel* Móríczt tüzes beszédben védte magát és egyúttal keményen vádolta a főispánt, hogy a mikor őt felfüggeszti, *Szép* Lászlót kinevezi esküdtnak, pedig az egyike a legdühösebbeknek s tagja ama pártnak, a melynek főnöke maga a főispán. *Forster* Benedek tiszti ügyész a főispán megsértése miatt elégtételt kért, de *Perczel* több kompromittáló esetet sorolt fel. Iszonyú láрма keletkezett, míg végre *Bezerédj* István «oly nemes mérséklettel s gyengéd illedelemmel szolt, hogy senki sem ellenezte többé, hogy a megye főispánjának, ki a megyére annyi bajt hozott, a követválasztásnál nem volt pártokon kívül, a mint azt kormányzói állása megkívánta, sőt pártos, — irassék meg férfias egyenességgel, nyíltan, tartózkodás nélkül, hogy bár egyeseket személyes háladatosság, vagy felekezeti vonzódás kötne is hozzá, *íránta a közönség bizodalma meggyengült*».

Szóval kérték, «adjon alkalmat, hogy a megye közigazgatása és a főispáni hivatal a kellő állásba visszajöhessen, a rend, a béke a közigazgatás helyes folytatására visszaadassék. Ezen lépést *férfiasabbnak* és mégis gyengédebbnek gondoltuk, mint ellene mindjárt panaszt tenni» — írja testvérének *Bezerédj*.

Tudatja továbbá, hogy 140 árkusos volt a kubinszki beadvány s atyja, ki eleinte nem nyugodott meg lépéseiben, mióta látta, helybenhagyja, a mit tettek. (Augusztus 9.)

A pecsovics párt természetesen megmozgatott minden követ, hogy e határozatokat megdöntse. A szeptember 2-iki, 3-iki és 4-iki gyűlésen pár száz aláírással ellátott ellenmondást olvastatott fel, de mikor egy *Kassás* József nevű embernek nevét már

másodszor is felolvasták, ez tiltakozott, mert a beadványt «nem kétszer, hanem még egyszer sem írta alá». Így a vádiratot csúfosan vissza kellett vonni.

Pedig *Bezerédj* levele szerint: «ők semmi előkészületeket sem tettek, de a náluk tízszerte nagyobb tömegnek oly foganattal szóltak, hogy a nagy többséget meghódították. A protestáció ad acta tétellett. S most sorba jönnek az emberek *Sztankovánszkyhoz*, hogy neveiket kitörültsék. Utóbb investigans bizottság küldetett ki, hogy a követek magukat igazolhassák. E végre október 7-én lesz gyűlés».

Már ekkor annyira országos ügygyé fejlődnek a tolnamegyei események, hogy *Deák* Ferencz kezdeményezésére Zala megye átiratban tudakozódik a történekről: «hírből értvén, hogy a követválasztás királyi biztos és fegyveres erő jelenlétében, tehát az alkotmány sérelmével történt».

Egyelőre csak értesítették Zala megyét, «mint az alkotmány éber őrét», hogy a sérelmek ellen Ő felségéhez és a helytartó tanácshoz panaszos felterjesztést tettek. Addig csak köszönetüket nyilvánítják.

Ugyanekkor *Perczel* István «aggályt keltő követi jelentésének» mérlegelésére bizottságot küldtek ki. A követeknek ugyanis azt adták utasításul, hogy a pör alatt álló *Ráday* Gedeon pestmegyei követnek «az országgyűléshez szabad járulást biztosítsanak». Ők azonban, az akkor már a kormány felé hajló felsőbüki *Nagy* Pál indítványára szavaztak, hogy t. i. ne írjanak fel a királyhoz, csak a nádor közbenjárását kérik ki.

«Mindez, mint *Bezerédj* írja — nagyon alkalmas időben jött, mert a jövő héten fogják a consiliumnál a tolnai ügyeket tárgyalni s ott *Esterházy* és *Vay* ellen nagy a rosszalás.» Örömmel ujságolja egyúttal testvérének, hogy *Ráday* rezignációja folytán a pestmegyeiek közül igen tekintélyesek őt kérték fel a jelöltségre. Stafétával felszólító levelet küldtek Augusznak, melyet éppen a gyűlésben kézbesítettek. «Elgondolhatod, hogy mint a futó tűz terjedt el a felgerjedt vármegyében.»

Hogy milyen nemes gondolkozású volt *Bezerédj*, semmi sem mutatja jobban, mint hogy a felszólítást nyomban visszautasította. Több fontos okon kívül az volt a döntő nála, hogy sem ő, sem pártja ne látszassék olyannak, mintha a bajok következményei előtt meghátrálnának. Becsületos lelkének lehetetlen volt, hogy «Tolna iránt éppen most ne mutasson hűséget, a mikor a bajok elhárítására idehaza talán még többet tehet. Van valami, úgy érzi, a mi azt kívánja tőle, hogy ne fogadja el s hogy a kötelesség ez összeütközésében azt a nehezebb utat kövesse, a mely nem önkönnyebbségére szolgál». (Szeptember 8.)

A pecsovicokra természetesen leverő volt Bezerédj kitérése. A mint ő írja: «váltig bosszankodnak, de sokan Pozsonyban is, mert már a kormánynál is tudják a dolgot. Nem gondolták sokan, hogy el nem fogadom». (Szeptember 11.)

A kiküldött bizottság jelentése alapján aztán az október 7–8-iki közgyűlés csakugyan «sajnos érzéssel, kedvetlen meggyőződéssel kimondta, hogy a követek utasításuktól eltértek, miért is elhatározták, hogy *«ezen kedvetlen, de kénytelen kinyilatkoztatás után nincsen egyéb hátra, mint hogy a követ urak a követi pályától, melyen ily előzmények után továbbá nem járhatnak, de azon maradni ók sem kívánhatnak, ezennel felmentessenek»*.

Október 13-ára nyomban ki is tüzték a követválasztás napját. De előbb szigorúan körvonalazták a választók jogait. A fogságban levők szabadonbocsátása érdekében, valamint *Perczel* Móricz felfüggesztése ellen újból felírtak a királyhoz és kérték, hogy a főispánnal szemben is úgy intézkedjék, a mint ezt a legfelsőbb szolgálat, a vármegye közérdeke és maga a főispáni hivatal méltósága megkívánja.

1839 október 14-én aztán *Magyary Kossa* Sámuel alispán elnöklésével 700 nemes jelenlétében «egyhangú felkiáltásban nyilatkozó közakarattal, semmi által meg nem haborított közértelemmel» Bezerédj Istvánt és *Perczel* Miklóst követte választották.

Igy a kubinszki párt győzelme teljes és zavartalan volt -- egy hónapig.

Bezerédj nyomban Pozsonyba sietett s már október 22-iki kelettel írja családjának s bizalmasainak közös levélben, hogy «szombaton délután *Pázmándynál* találkozott barátaival. *Deák* már ott várta *Somsich*, *Klauzál* és *Palóczyval*. Igazán érzékeny volt a viszontlátás. A többi követeknél is szíves fogadtatásra talált. A perszonális is nyájas s előzékeny volt, barátságát keresni látszott. A tolnai választások formáját helyeslik Pozsonyban s csak *Döry* hirdeti, hogy nem sokáig lesznek itt az új követek, mert már az első ülésből visszahívják őket».

Leírja aztán, hogy a mikor az elég csinos követi kaszinóból hazament, váratlanul nagy meglepetés érte. Az ifjúság fáklyászenével tisztelte meg, bár azt híresztelték, hogy ezt betiltották. A fiatalság közben elfoglalta az egész utcát. A nagy éljenzésre lement közéjük, mire az ifjúság vezetője beszéddel köszöntötte, a melyet ő válaszában «nem személye, de az ügy, a törvényes szabadság, a törvény rendjét megtartó előhaladás, az egyforma igazság megtisztelésének tulajdonított».

A kerületi ülésen is nagy ovációval fogadták: «Megtelt az egész salla és galléria». Az éljenzés már az előszobában megkezdődött s az kísérte fel az elnöki székbe, a melynek elfoglalása után még nagyobb erővel tört ki.

Sokan ominosusnak találták, hogy éppen a religionáriumot vették fel először is tárgyalásra. A népnél még oly szint kaphat, mintha ő vétette volna azonnal fel. Át is ment igen csekély ellenkezéssel a mult országgyűlési nuncium egész terjedelmében, a görög nem egyesültekre is kiterjesztve.

Panaszkodik, hogy *Esterházy* gróf főispán azzal akart rajtuk kicsinyes bosszút állani, hogy az ő volt lakását a követek visszahívása után azonnal átadta a krassó-szörénymegyeieknek. Neki *Perczel* István volt lakását adták, de *Perczel* Miklósnak olyan rosszat, a hol *már két követ meghalt*. Így a magáét engedte át neki s ő Jezerniczknénél lakik, csak az a baj, hogy könyveit nem tudja kirakni.

Bezerédj visszatérését tehát, a mint látszik, a legnagyobb örömmel fogadták Pozsonyban. Elhalmozták a baráti szeretet és gyöngédség minden jelével. Írja is, hogy az új követeket jobban megismeri náluk, valamint a régieknél a legnagyobb előzékenységgel találkozik. Megbecsüli minden párt, nemcsak a városi követek, dignitáriusok, de a főpapság is. *Nádasdy* püspök, Scitovszky, Tajnay, Tihanyi. A perszonális is esti játékra hivatta, különösen barátságos volt. A tárnok ebédjére karonfogva őt vezette be és szomszédságába ültette. (Látod, mily sokat írok még kérkedőt is, írja Sztankovánszkynak 1839 november 15-én.) Wirkner az itt levő szekretárius, s Andrassy különösen nagy barátságot mutatnak iránta. Népszerű az idősebb, sőt a fiatalabb asszonyok között is. A szessziókban is jól ment dolga, sőt növekedett a részvétel és figyelem iránta. *Perczel* Miklós is szólt már a religió kérdésében. Jó benyomást tett, tetszik magatartása, és szerény módja. (Október 23.) Majd, hogy érdeket gerjesztve szól s nem ismerszik rajta, hogy új ember. Jeles követ lesz belőle. Taktusa szép van beszédében. Folyton világosan szól s hatalmában vannak szavai. Voltak a főispánnál is. Úgy fogadta őket, mintha semmisen történt volna, nem, mint mikor Sztankovánszkyt csaknem megharapta. Igért még jó szállást is a héten s már adott is. Perczelt enyelegve kérdezte, haragszik-e még? Hiszen már vége van a választásnak. *Széchenyi* is megérkezett váratlanul. Nagyön örült Bezerédjnek. «Kitünő részvétellel és indulattal jött elébe.» Később elolvasta a főispánnak és Vaynak a vármegye részéről küldött leveleket «és nem szatirikus képpel, sőt igen jelentő akcióval mondta ki rájuk a — kösztliche!»

Tisztelgésük alkalmával a nádor is a legnagyobb szíves-séggel fogadta. Érdekesen írja le a köztük lefolyt párbeszédet.

A nádor azonnal a tolnai dolgokról kezdett kérdezősködni. Bezerédjre «kecsegtetőkép» mindjárt kijelentette, hogy a személyt mindég el szokta választani a közdolgoktól (közvégzésektől). S ezt reá nézve annál nagyobb örömmel teszi, mert hosszas tapasztalata csak jóról győzte meg felőle.

Bezerédj kérte, engedje meg neki, hogy ő magát a megye közállapotában a többiektől el ne válaszsza. A nádor igen sajnálta, hogy Tolnavármegye «csendes, jótékony állásából kilépett».

Bezerédj szerint: ők sínylik ezt legjobban s igyekeznek a bajokat orvosolni. Bízna a kormány jóakarátában. — A megye utóbbi lépései nem ezen célra látszanak irányulni — jegyezte meg a nádor.

— Csak egy célja van a vármegyének, hogy ama egyesítő és engesztelő központot (közkormányzatot), a mely a pártok felett tartja magát, visszanyerje — válaszolt Bezerédj.

A nádor elismerte, hogy ily központ s a pártokon felülálló kormány szükséges. De szerinte más is van a feliratokban. Kifogásolta, hogy az október 7-iki gyűlés nem volt a visszahívásra kitézve.

Bezerédj azt állította, hogy «a követi eljárás feletti ítélethozás újabb (isménti) intézkedés tárgyául volt kitézve».

Említette a nádor a 14-ére kitézött határidő rövidségét is.

Bezerédj a vármegye voksának az országgyűlésen való elnémulását hozta fel.

A nádor szerint nem kellett volna a visszahívást a levél kézbesítése napjára határozni s kifogásolta, hogy a havi gyűlést két hóig elhalasztották.

Bezerédj szerint október 14-től november hó 18-ra lett csak elhalasztva.

Végre is a nádor mosolygott, hogy előbb az egyik párt, azután a másik küldött követet.

Jó híreket küld Bezerédj a kormány szándékáról is barátainak. A kormány letett róla, hogy gáncsolja a választásokat. «Erántam kedvezően, sőt előzőkép és mindenféle megbecsüléssel vannak. Mondják szemembe is, hogy bár véleményemet nem osztják, de személyem iránt a legjobb ítélettel vannak és az utolsó országgyűlés után és alatt is szándékaim tisztaságát, karakteremet csak tisztelni kellett s félreismerni nem lehet. Most pedig örülnek, hogy Tolnában ismét rendbe jön a dolog.»

A főispán is ily értelemben szólott. Bezerédj azonban hozzáteszi: «De hogy mindennek a fenekén mi van, nem bizonyos».

A tisztí látogatást a palatinus után már mindenütt megtették. Mindenütt igen szívesen fogadták. «A tárnok kivált egészen leforrázta a személye iránt való ömledezésekkel.» Az ország bírāja is igen szívesnek mutatta magát. Tolna vármegye s különösen az ő pártja valóban igen jó hírben áll. «A Bezerédj, Sztankovánszky és Augusz stylus eránt, a mit stylus Tolnensisnek neveznek, nem kis respektussal látszanak lenni».

Apósa Bezerédj György azonban sehogy sem tud belenyugodni a történetekbe. Határozottan neheztel vejére, kinek liberalis fel-fogása sehogy sem fért össze az ő konzervatív gondolkodásával. Írja is Bezerédj sógornőjének, hogy atyja meglepő szempontból és alakban fogja fel dolgaikat, azt írván neki, hogy «dicsőségesen kivivta (t. i. Bezerédj) törvényes módokkal igaz ügyét» és igen nyakas vele. Hiszi, hogy Sopronban rendbe jön vele is dolguk, «mi szinte bajos állapotunknak egy kívánatos gyümölcse volna!» (November 5.)

November 13-án még bizakodóbb hangon ír barátainak, Sztankovánszkyknak, Csapónak, Perczel Móriczknak, Magyarynak. A legnagyobb ambícióval látott dologhoz. «A váltótörvény küldöttségi elnökségét már némi büszkeséggel viseli.» A kormány pedig minden erejével ellenzi a javaslatokat, a melyen ő egész lélekkel csügg. Nagyon elfoglalja ez. Semmi ideje sem marad a «társalkodó életre». Este 7–8 órakor jön ki az ülésekből s olvasgatni, nézegetni s levelet írni is kell. Kéri barátait, hogy minden lehető kövessenek el, hogy csak rövidszavas kis utasítást küldjenek, hogy instructiójuk szelleméhez szabadon szólhassanak hozzá. Ha így nem tesznek, nevetségessé válik az egész. Pedig, ha a mágnásokat legyőzik, a legjobbak közé tartozó kodexet visznek haza, «a magyar kereskedelem varázs-teremtését». Éppen Tolnának áll ez érdekében, a hol csak «hitel kell, hogy óriási előlépéseket tegyen».

Gyönyörűen agítal tolnamegyei barátaihoz írott leveleiben a domesztika kérdésében, a melynek kivitelére nincs reménység, de az első lépés Tolna megyére nézve dicsőséges lesz s az úrbéri nemesekre nézve elveszi az adózás iránti törvény fulánkját.

Hatalmasan sürgeti a városokkal való békét is. A legrosszabb politika lenne a vármegyéktől, ha ezen, most talán utoljára kínálkozó alkalmat, a városok lekötelezésére elszalasztanák. Sürgessék a legszélesebb és legtágasabb körű választást. 10 ezer lakosság mellett minden házbirtokos és honoracior, p. o. 600, választana vagy egyenesen közvetlen követet, vagy például 100 választót s ezek követet.

Ne kössék meg tehát az instructiót. Legyen az mennél szélesebb és tágabb körű. A vármegyének már megvan az instructiója, hogy a porták számához képest a városokat összevonja egy vokstra. Adassék tehát szavazat a városoknak. Ez újult erővel hatná át a diétát s a vármegyékkel együtt a középosztály befolyását és erőteljes reprezentációját alkotná. Tornának, Ugo csának mindössze 12 portája van. Ha jól számlálja 12 városnak van annyi, vagy több. A többi összevonattatnék. 15 portára is lehet tenni a vokssal bíró számot. «Csak a kezdet legyen meg. És a városokkal, az úrbéri nemességgel és az adózóval általán béküljünk meg, bizon jó, legalább tehetségünkben levő legjobb fundamentumot teszünk jövőnkre.»

A mint látszik, a bizonytalan állapot ellenére is nagy kérdések foglalkoztatják Bezerédj elméjét. Érzi azonban maga is, hogy nem sokáig tart követi dicsősége. Tudósítja barátait, hogy nagyon sokféle hír van elterjedve a tolnai dolgokról. Hogy mily jelentős összegek vannak összeadva, stb. Kétségtelennek látja visszahívásukat. De bármit érjen is el az ellenpárt, csak a verekedést kerüljék, tegyék lehetetlenné. Ne vesszék el kedvüket, ha a pecsovic sok győznek is. Egy csatavesztés még nem a végromlas.

Csakugyan, ekkorra már megint összeszedték magukat a pecsovic sok. November 18-án, a Magyary *Kossa* Sámuel által

vezetett közgyűlésen Perczel István hosszabb beszédben mentette saját és követársá eljárását. «Mivel — úgymond — magát vétkesnek nem érzi, kegyelemért esedezni nem fog.»

Ekkor a kubinszkiak közül szólásra jelentkezett Gindly Rudolfnak valahogy az szaladt ki a száján, hogy a visszahívott követek kezdetben is csak *erőltetve* jutottak a követi pályára. S erre lett csak hadd el hadd!

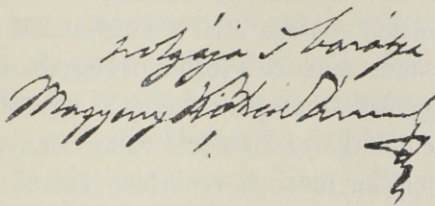
A pecsovicsok felugráltak. Óriási zaj, kiabálás támadt. Akciózt követeltek. A tisztviselőket, jegyzőket kiszorították helyeikről s a rend többé helyre nem állt. Magyary Kossa alispánt megrohanták s reá erőszakolták, hogy választmányt nevezzen ki, a mely előtt szavazattal döntsék el, hogy az október 14-én megválasztott követek visszahivassanak-e, vagy sem?

A szavazást a mellékteremben meg is kezdték azonnal, a míg a kubinszki párt bent azt vitatta, hogy az elnöknek a választmányt csak ajánlani van joga és

nem kiküldeni. Példátlan az is, hogy ilyen fontos ügyben ilyen váratlanul döntsének. A míg így vitatkoztak, az alatt a pecsovics párt szépen leszavazott. A szavazás eredményét a pokoli zajban már kihirdetni nem lehetett. Az alispán csak egy szelet papírra írta fel, hogy 128 votummal az új követek (Bezerédj és Perczel Miklós) visszahívtak, de helyettük a régiek felküldettek.

Másnap aztán folytatni akarták a gyűlést, de az elnöklő alispán, Magyary Kossa Sámuel azt üzente be, hogy a tegnapi hosszas ülésben megbetegedett. Különben oly híreket is hallott, hogy egyesek élete ellen törnek, tegyenek tehát, a mit akarnak.

A közgyűlés erre, a «fontos állapotok elintézése a gyűlés folytatását szükségessé tévén», Döry Sándort, a legidősebb főszolgabírózt ültette az elnöki székbe.

12. MAGYARY-KOSSA SÁMUEL NÉVALÍRÁSA.

Legelőször is törlik jegyzőkönyvből azt a pontot, mely a tegnapi erőszakoskodásról szólt. A jegyzők önként hagyták el helyeiket. Bezerédj és Perczel Miklós visszahívását újból kihirdették. Döry Gábort a július 8-iki megbízás alapján követül ismét felküldik. Tibayt beültették Perczel Móríczt helyett főszolgabírónak, Szép Lászlót meg esküdtnek. A főispánnak bizalmat szavaztak. Kornis László esküdt, a kiről úgy szólt a nóta:

«Svastits, Korniss, Festetics
Három piszkos pecsovic . . .»

egyenesen azt indítványozta, hogy a királyi biztos ellen tett panaszt visszavonják. Ő felségének atyai gondoskodásáért külön köszönetet szavaztak, hogy a «helytelenül bepanaszolt királyi biztos eljárása által a megbomlott rendet és felzavart közbiztonságot ismét helyreállítani kegyeskedett». Végül utasította a közgyűlés az alispánt, illetve az ügyek vezetésére Jeszenszky Miklós elnöklésével kiküldött választmányt, hogy 1840 márczius 2-ig a főispán tudta és rendelése nélkül gyűlést semmi szín alatt ne tartsanak. A követeknek pedig az újabb megbízólevél, a nemes megye *hiteles* pecsétje alatt kiadatni rendeltetett.

Jeszenszky Miklós kamarás elnöklésével bizottságot küldtek ki a pecsét megszerzésére, de ezt Magyary Kossa Sámuel magával vitte birtokára s valami 4 hónapig nem adta ki kezéből.

Állásába került ugyan ez később a nyakas alispánnak, de a két pecsovic követ köznevetség tárgya lett. Hasztalan küldték fel hiteles pecsét nélkül a visszahívó levelet, Bezerédj és Perczel Miklós felbontatlanul küldték vissza.

Bezerédjt nem lepték meg a tolnai események. El volt készülve reájuk. A 18-iki gyűlés lefolyásáról külön stafétával értesítették. Másoknak már előbb is voltak híreik, de ezekből nem tudta magát tájékozni, hogy azonnal vissza kell-e mennie, vagy csak januárban. November 22-ről azt írja sógornőjének, Bezerédj Etelkának: «A visszahívás híre nem zavar meg, sőt személyemre nézve tiszta nyereséget látok a dologban, a megyére, a kül-

dolgokra nézve pedig iparkodni fogunk orvosolni, sőt jobbra fordítani a történeteket. Nyugodtak lehetek édeseim és vidám képpel, jó kedvvel képzeljétek engem magatoknak, vágyva hozzátok».

A hír ottani hatásáról a következőket írja:

«Tegnap reggel már hire futamodott a történeteknek, én éppen a staféta után lévén, néhány minutummal azután érkeztem az országos ülésbe, hogy azt a perszonális már elkezdte. A terembe léptemkor éljen kiáltás támadt és növekedett inkább-inkább. Kérdeztem, hogy ki szól, kinek kiáltanak és oly jelentő képpel mondták, a kik mellett elmentem: a T. úrnak örülünk, hogy itt van és nem teljesedett a hír eddig. S alig tudta a perszonális lecsillapítani a lármát.»

Kis családja felől azonban nem volt ilyen nyugodt. A mint láttuk, személye a legdurvább fenyegetéseknek volt otthon kitéve, figyelmezteti tehát sógornőjét, «hogy ha a megyében talán ingerültség támadna, a mely Hidján, ha nem is félő és veszedelmes, de mégis kellemetlen és némi excessusokkal fenyegető lenne, akkor Isten nevében gyertek fel édeseim». Havass, Varga, Mimi, Tóni majd értesítik őket. Ha januárig fennhagyták, akkor is utazzanak Pozsonyba, de ha a visszahívás helyes formában csakugyan megtörtént, magától értetődik, hogy ők nyugodtan várják és jókedvvel, «a milyennel én fogok hozzátok menni és veletek maradni, édes jó lelkeim!»

A hivatalos értesítés, a mint Bezerédj november 29-én írja Sztankovánszkynak — 26-án érkezett meg. A «helyettesített gyűlési (sic!) elnöktől» külön staféta hozta a visszahívó levelet. Bezerédj megbeszélte a dolgot többekkel, más pártbeliekkel is. Valamennyien azt tartották legegyszerűbbnek, legkövetkezetesebbnek, a dolgok folyására legalkalmasabbnak s talán kímélőbbnek, ha a kapott iratokat — pecsét hiányában — felbontatlanul küldik vissza a vármegyének.

A perszonálishoz is érkezett staféta Döry Sándortól. De formahiány miatt a személynök sem vette tekintetbe a visszahívó levelet s azt mondta, hogy «míg sua forma a revocatio s az

új követválasztás meg nem történt s a hiteles expediciót nem látja, ő előtte a dolog jelen állapotjában fog maradni». Így járt el májusban is, a mikor credentionalis nélkül nem fogadta el a követeket, most pedig kellő dokumentum hiánya miatt határozottan megtagadta az elfogadást.

A kormánynak ügyis elég baja volt a politikai perekkel, az ezekből származott országos sérelmekkel, nagyon ragaszkodott tehát legalább a — forma szerint való igazsághoz. Sőt még *Esterházy* főispán sem hagyta helyben a történeteket. A gyűlésen felkereste Bezerédjt, kinyilatkoztatta előtte, hogy már is írt vissza, hogy mindez rosszul van és semmi foganatja nem lehet. Biztosította, hogy semmi része sincs a dologban, sőt helyeselte, hogy ha visszaküldik az irásokat. Gyűlés után a perszónálissal is összejött, a ki előtte és a hozzájuk csatlakozott Esterházy előtt is helyesnek és természetesnek találta vélekedésüket.

A legnagyobb elítéléssel fogadták tehát a pecsovics párt erőszakos eljárását. A kormány kompromittálva érezte magát. Mindenki helyeselte, hogy Magyary alispán megtagadta a pecsét kiadását, mert «a végzés már születésében sebhedten mondott ki».

Az ügy állása Pozsonyban így a legkitünőbb volt. Bezerédj csak attól félt, hogy heveskedéssel odahaza el ne rontsák. Leveleiben ismétli tehát a főfeladatot: Hogy verekedés ne történjék. Ha lesz is erejük, a megbocsátás és bűnfelejtés elvei szerint járjanak el. Mégis az alispáni és gyűlési tekintélyt megsértők közül egy-kettőt vonjanak felelősségre.

Ő semmi bajt és tusát itt nem átal. Sőt kikel a hazafiak nagy részének ama csak rosszat szülő elve ellen, hogy «drágalátos személyeiket mindég csak üveg alatt — legfeljebb csak tömjén füstnek kitéve — óhajtják tartani». Örül, hogy ezen fonák és kártékony elvekkel ő és barátai tetteges példájokkal küzdhetnek.

«Igen is, kész vagyok és kívánok vívni törvényes úton és szenvedni is tiszta célú tiszta igyekezetünk mellett és azokért,

tehát a történetek és még történendők nem rettentenek vagy csüggesztenek és magam a baj elől elvonni sohasem fogom. Hanem ha a körülállások kívánják, vagy *engedik*, hogy az én lelépésem megyénk, szegény megyénk álláspontjának engesztelésére, némi orvoslásra, helyrehozására, békeszerzésre, szóval valami jóra (értetek) szolgálhat, vezethet, ezennel ünnepélyesen kinyilatkoztatom, hogy azt igen örömet teszem ilyen célra és Téged édes Imrém és titeket kedves barátaim ítéletetek szerint kérek és felhatalmazlak, hogy ezt nevemben kinyilatkoztassátok in publico is, ismételvén, hogy nem meguntamból, gyávaságból, bosszúságból, vagy nyugalom utáni vágyásból teszem. Óh nem, mert kívánok, fogok is harcolni ezután szinte a jóért, szépért, igazért és nem fogom se rágalomtól, se más ilyestül magam elrettentetni.¹»

És ezzel az önérzetes és az igazság erejétől áthatott elhatározással, teljesen nyugodt szívvel, érzülettel és kedvvel várja a Döry Sándor elnöklésével lefolyt hétfői gyűlés resultatumát, a melyről eddig még sem ő, sem a kormány bővebbet nem tudtak. Újból mérsékletre inti Perczel Móriczot, August, Sztankovánszkyt és Csapót egészsége kímélésére. Írja, hogy a mint a május 23-iki gyűlést nem létezőnek tekintették, a mostani jegyzőkönyvet is csak az október 14-ike után következő nappal kellene kezdeni.

«Azonban a mint Barbarossa, midőn koronái függtek hajszálon és mindenért harczolt, nápolyi majorosainak még a baromfiak állapotja, etetése stb. felül is írt, figyelmükbe ajánlja a minapi levelében foglaltakat, hogy az instrukciót ne változtassák. Ne vegyék ezt alkalmatlankodó nógatásnak, csak emlékeztetőnek!»

Bezerédj visszahívása természetesen a szenzáció erejével hatott. A követek mindenfelé csak ezt tárgyalták. Bezerédj, a mint írja, (1839 november 26.) egy kis kollekcziót készített Sztankovánszky leveleiből. «Deák olvasta fel már több ízben,

¹ Bezerédj 1839 november 24-iki levele Sztankovánszkyhoz.

nagy és nem érdektelen körben. A determinatio, Perczel Móricz, Wargha levelei, Magyary relációja, mind-mind igen jók és nem maradtak effectus nélkül.» Különösen Jeszenszky Károly választmányi elnök eljárását kifogásolták. Bezerédj véletlen találkozásuk alkalmával előadta szándékukat a személynöknek, hogy a kubinszkiak hozzá és a nádorhoz akarnak fordulni. Nem helyeselte, de mindjárt a nádorhoz ment a hírekkel, energikusan nyilatkozva Jeszenszkyről. A kormányra nem volt kellemes, hogy véletlenül köztudomásra jutott az Esterházy-féle 24 ezer forint, a melyet Festetics Rudolf grófnak küldött — mint mondja — adósságok fizetésére.

Bezerédj egyszerűnek találta az ő és követtársa helyzetét. Addig, míg rendes, megfelelő formában nem veszik a vármegye közlését, tovább is eljárnak tisztükben. A Karoknak is ez volt a nézetük, mert, mintha semmi sem történt volna, a «Ledererrel az ujonczokra értekezni fogó deputációnak» is tagjává választották, még pedig több kormánypárti szavazat hozzájárulásával.

Barátainak pedig ezeket írja: «A ti szerepetek akadályozni, hogy az ellenfél vétke által ne lehessen június 17. s a november 18-iki gyűlés eseményei bármely mesterfogással is akár törvényes alakú végzéssé, akár ellenetek szóló tetté ne alakíttathassanak». Ezek a végzések maradjanak meg a maguk törvénytelenségében. De lelkükre köti ismételten, hogy az utasításokat se engedjék változtatni:

«Nem kell mondanom, hogy nem itt maradni vágyás, viselkedtség, vagy tudja Isten, milyen fontoskodás személyemre nézve mondatja ezt, mert most kivált dicsőség volna így lelépni is s a jövőre nézve mit sem ártana, — csak kötelességérzet eljárni a pályán s védelmezni is az azoni állást, melyet némi belső ösztön és sejtés kijelöltnek sugalhat.»

Közben az öreg Perczel Sándor is fennjárt fiai érdekében a nádornál. A reconvalescens főherceg kitüntető szívességgel fogadta. Részükre a legkedvezőbb nyilatkozatot tette. Bezerédj levele szerint «dezavualta mindazokat, a mik a kormány nevé-

ben fonák hitegetéssel tétettek». Bécsből is a legjobb hírek érkeztek, elterjedt, hogy a kormány pártatlanságának kívánja példáját adni. Bízik az ő okos, mérsékelt eljárásukban. «A másik párt akármit improvisál, rájuk, ügyükre csak jót szülhet és az egész liberalis előhaladó felekezetnek jó erősséget, fegyvert ad és jó gyümölcsöt ígér».

Ez idő alatt pártja sem pihent odahaza. Tűzzel-vassal szervezkedett. De az etetéssel-itatással s vesztegetéssel elkábított nemesség féken tartása most már nem volt olyan könnyű dolog. A kubinszki párt erszénye teljesen kiürült, a mi nem is volt csoda, mert az akkori *alkotmányos* költségek is hatalmas összegeket emésztettek fel. A kubinszki párt fennmaradt számadási iratai szerint az összes választási költségek 50 ezer forintra rúgtak. Így a május 8—9. választási napon 600 nemes választó 288 akó bort ivott meg, 2632 forint értékben. Továbbá 600 embernek 2 napra ebédre, vacsorára, reggelire 3000 forint, lövöldözésre 52 forint, zabra 613 forint, szénára 220 forint, zászlókontóra 206 forint, kvártélyra 200, sátorra és edényre 500 forint, összesen 4801 forint kellett. Ezenkívül Perczel Móricz még hozzátézi: «Mivel a societásban is csakugyan nagyon sok pap s egyéb urak többszörösen *fizetés nélkül* ettek, tehát lehet általában 300 váltót adni, mint pótlást».

A május 23-iki közgyűlésen 400, a június 17-ikin 600, a július 8-ikin 500 ember szintén derekasan fogyasztott, úgy hogy a szekszárdi ellátás költsége összesen 17.529 forintra rúgott. Így nem csoda, ha a párt pénztárnoka, Augusz Antal, pártja és Bezerédj újabbí áldozatkészségére apellál. Bezerédj válasza felette jellemző. Mutatja az ő hazafias gondolkozását, de egyúttal a magát fegyelmezni tudó ember okos számítását.

December 11-én ezeket írja Augusznak: «A fennforgó nagy, üdvös és nem a mi személyeink külön hasznát, vagy bármely külön javát tárgyzó állapotban és azon célra nézve, melyet nem szűkebb egoizmus tűzhet ki privát óhajításainknak, hanem inkább a közönség tekintete, érdeke, személyszerinti abnegationktul

kíván, követel, mint polgári kötelességet, áldozatkép — igen is a pénzbeli hozzájárulást is a *becsülettel* egyezőnek, sőt azzal járónak tartjuk öszvesen és egyenként és így *fizetünk és fizetni fogunk nyíltan, titkolódzás nélkül*; nem szégyenelvén, sőt *becsületnek* tartván azt és a teljesített *polgári kötelesség* megnyugtató érzetét nyervén jutalmul. Elismertük azt is, hogy ezen állapotot, a mintegy provizori alakút csekély számunk sem nem bírja, sem jótékonyan nem folytathatja kis körében és így terjedtebb körü, kisebb sommájú részvét elkerülhetetlen szükséges. Mit szinte bárki előtt is megvallunk, «*mert nem megvesztegetés, ámitás, lázítás a cél és a mód, hanem egyedül a választási rendszerrel szükségképpen összekötött költségeknek pótlása és ezzel egyeseknek pártoskodható, rendetlenséget követhető befolyások és visszaéléseiktől megmentvén a választást, magok a választók minél nagyobb körének vindicálni azon befolyást és így kizárni ezzel telhetőleg a rossz használatot, az állapot díszét is megóvni: ez mind a kormány, mind a választók és a megyék előtt, én azt hiszem, csak helybenhagyást nyerhet és minden érdekre nézve — választói rendszerünkhöz képest csak javíthatja a dolgot és annál inkább aggodalom és kétkedés nélkül tehetjük, mivel célunknak tisztázása, a csendes, nemcsak zavar és rendetlenség nélküli, de egyes jusaink sértése nélküli javítások és hol a kormány eljárását systemánkkal, érdekeinkkel, igazainkkal nem egyezőnek ismerjük — tisztán dynastialis opositiónk, azt hiszem minden félremagyarázásra nézve a méltányos vizsgáló a mindkét részt meghallgató bíró előtt — Tolnának szomorú állását nem is említve — nem lehet, hogy ne igazolódjék.*»

Kifejti ezután, hogy erején túl költekezni nem akar, mert ez a gazdasági *derangement-t* jelentené reá nézve, a mi pedig a közügyre nézve is káros lenne. «Tírátok, a kik értékeimet ismeritek, a melyet talán mások az egész hidjai öreg birtokkal confundálnak és ismeritek családi viszonyaimat, ezen öszinte nyilatkozás se meglepő nem lesz, se méltánytalanul nem fogadható».

A másik párt, a hol nem időnkinti, de úgyszólván mindennapi volt az evés-ivás, természetesen még nagyobb anyagi áldozatot hozott s mindemellett sem Tolnában, sem odafenn nem tudta, hogy mihez kezdjen, annál is inkább, mert magamagát szegezte a falhoz ama határozatával, hogy a vármegye márczius 2-ikáig a főispán tudta nélkül közgyűlést ne tartson. December 2-ikára ugyan hirdettek vármegyei gyűlést, de ezt a törvényesség külső látszatát megőrizni akaró kormány — Bezerédj levele szerint — letiltotta. Így a mandátum formai hiányosságát reparálni nem lehetett, a két pecsovic követ tehát egész márcziusig nem jelenhetett meg az országgyűlésen, azalatt pedig jól alájuk fűtöttek ott is és odahaza is.

Bezerédj 1840 január 3-áról azt írja édesatyjának és Pál testvérének:

«Kedden este megérkeztek a tolnai nemesek, kilenczen, 888 aláírással fedett folyamodó levéllel — csinos tokban — a nádorhoz, kinek segedelmét és eszközlését kérték a megyébeni béke, rend helyreállítása végett. Moderate, jól van az instancia feltéve. Nyolcz árkuson egyformán és vidékenként az aláírások, melyek között Csapó is, Sztankovánszky, Kapuváry, b. Salamonok, a szekszárdi esperes, magisztratuálisok, stb. Szerdán délután a nádor cancellária direktorához vittem, ki azt azonnal a palatinusnak bemutatván, az tegnap reggelre rendelte az audienciát, érintvén, hogy jó lesz, ha valaki bevezeti őket nála. Mi szerint magam mentem velük. Kegyesen fogadta őket és több nagyobb hivatalbani lévén bár előszobájában, minket fogadott legelőször. Azt a megjegyzést tevé az instanciára, hogy talán nem szolgál alkalmasan a béke helyreállítására, hogy elkülönözve teszi az egyik felekezet ezen folyamodást, melynek célját, tartalmát különben csak helybenhagyni és dicsérni lehet. Mire megjegyeztem, hogy éppen mivel a cél, t. i. a közös egyesülést, kibékülést magok erejével és nem tőlük függő akadályok miatt el nem érheték és közösen nem léphetnek fel bár mi jóra, kéntelenek elkülönözve folyamodni hozzá, hogy az egyesülést és közös jó

eszközölést és szóval a közös célokat segítse, eszközölje a megyében. Mire helybenhagyást mutatott. A nemesek pedig igen megelégedve hagyják el ötét. Ma a Personalishoz, Széchenyihez, Deák, Pázmándy s Palóczyhoz mennek el, azután visszamennek. Azt hiszem, nem lesz éppen hiában mind itt, mind oda haza fellépésük, melyet, mint nem provocaltam, úgy elleneznem sem lehetett és örülök, hogy így is ütött ki.»

A kérvényezésnek mindenestre volt annyi hatása, hogy odafent még alaposabban fontolóra vették a tolnai állapotokat, a melyeket nemeskéri Kiss Pálné sz. Csapó Ida, a Vay és Esterházytól egyoldaluan informált Gervay status consiliariusnak más világításban és teljes őszinteséggel feltárt. Nem nagyon siettek hát Bezerédj hazaküldésével, a ki aztán derekasan fel is használta az alkalmat, hogy a váltótörvény mellett, a vallásügyi s az ujonczokról szóló vitákban — a melyekről másutt szólunk — részt vegyen. S mindezek által népszerűsége még inkább nőtt, úgy hogy maga írja Augusznak: «a mi itteni állásunk emeltetik szinte a *szalonokig* és — *dinerekig*».

Egymással vetekedve hívogatták nagyobb társaságokba, főleg a nagyúri házat vivő nemeskéri Kiss Pálhoz, Batthyány Lajosékhöz, stb., de sokszor ki kellett magát mentenie. Írja is: «Tegnap lotteria volt Batthyány Lajosnál este, de Deáknál voltunk váltói értekezések között» (1840 január 1.). Más helyen is mondja, hogy naponta 7, vagy több órát is tölt Deákkal és Pulszkyval, a kit igen dicsér. «Csak ne hiába dolgozzunk! Ha által megy, jó törvény lesz!»

De a kormány sok húzódozás után végre is cselekvésre szánta el magát. Bezerédj január 28-án megírja Bezerédj Etelkának, hogy a tolnai állapotra is van már határozat, a mi ott a legnagyobb szenzációt kelti s az az érdekes, hogy éppen a kormány pártjánál, a mely határozottan rosszalja ezt, sőt minden lehetőt megtesz, hogy azt megváltoztassa, vagy legalább felüggeszse (Január 28). A leiratot még nem olvasta, értesülése alapján is azonban azt fájdalmasnak mondja. S bár sem ő, sem

Perczel nem rendül meg, Sztankovánszkynek azt írja, hogy «ha lelépésükkel az elv megmentésére valamit elérhetnek s talán más követekkel elérhetik az instrukciók megmentését, vagy a kibékülést, ne kételkedjenek odaadni ezen árt, ha nem csekélynek látszanék is — a fennforgó nagy jóért». Az instrukciójuk lényeges változtatása itt maradásuknak úgy is véget vet. «Általán, ha elesnünk kell — felekezetünket értem a megyében — azt díszesen tegyük és a spártai anya intése cum hoc, vel in hoc — jelszavával tegyük.»

Január 31-én aztán bőven megírja a királyi leirat tartalmát: «A tolnai rescriptum tehát, bár még titokban tartják, tudatik. Megszídj a megyét keményen. A főispánrul se jót, se rosszat, szót se szól. Sedriat rendel, praesesévé Végh Ignácot — ki önmaga választja a bírakat. Perczel Móricznak azt mondja, hogy

nótát érdemelt volna, de Ő felsége különös kegyelembül criminalis actióban akarja csak megtenyíttetni. Perczel Miklós és ifj. Sándor, nehány szegény nemessel és vagy 20 paraszttal civilis actio mellett fenytendők. Fördös, Benyovszky és Egerer esküdteket meg fogja a sedria szidni és ezen utolsó az egyetlen egy a másik pártbul, ki érdekeltetik». Mondja tovább, hogy «a mi a perek folyamatában ki fog világosodni — mellékesen említi: «a fegyvertár feltörésére nézve is» — annál fogva további fenytés fog a vétkesek ellen rendeltetni. A vármegye költségeinek megtérítése, a katonatartás a megmarasztalandókat fogja

13. NEMESKÉRI KISS PÁL.

terhelni. Pesti assessorrá választatása s Tibay és Szép főispán általi surrogatiójuknak el nem fogadása cassáltatik. Rólam, Csapó, Mimi, Augusz és senkiről szó sincs. Vay újra az előbbi hatalommal felruházva, kir. biztosnak küldetik le, ki meg fogja vizsgálni az időközbeni rendetlenségeket és gyűlést tartand önmaga presidiuma alatt és azon a halasztást nem tűrő tárgyakat pertractáltatja. A november 18-iki gyűlésről azt mondja a rescriptum, hogy a viceispán azt elhagyván, mint előadatik, annak meg-egyezésével lón folytatva. Ez a dekretum, a melyre nézve itt mindenki bosszankodik, az elégtelenség és nyughatatlankodás azonban a kormány emberei közt a legélenkebb. Mikor publikálják és milyen instrukcióval megy le Vay és mit tesz és viz ki ott, elő nem látható. Ő elébb Bécsbe megy instrukcióért, mint mondják. Én személyemre nézve leginkább kívánnám, hogy most *leléphetnék*, de úgy, hogy az eszköze, ára volna az engesztelődésnek, különben mondom a zsoltárt: «Hagyd az Istenre dolgaidat és ő jól fogja végezni». Kérlek, pedig legkivált édes atyádat, nyugodtak legyetek, *tudok ám én okos is lenni!*»

Látszik tehát, hogy Bezerédj a legnagyobb lelki nyugalommal fogadta Vay másodszeri leküldetését. Pedig el volt reá készülve, hogy követsége ezzel véget ér. Előre látja s meg is írja sógor-nőjének a következményeket. Érzi, hogy bukása «nem lesz becsület s hatás nélkül a jövőre:

«Oly vidám, eleven bátorságot érzek magamban a jövőre nézve, hidjed édes Etelkám, sokszor igazi lelki vigasztalással találom fel az új testamentomi czikkelyekben — melyeket fel-felütök — lelkem állapotját és meglátod, nem messze az idő: mi, kik — sokan azt gondolják, reménység nélkül, bután küzdünk, meg fogunk vigasztaltatni.»

«Nem tudom kitejezni eléggé, édes Etelkám, mely igen vágyok véletek édes temetőkbe, édes cselédeink közé, barátainkhoz, édes Hidjánkra, Tolnánkba. Isten segítségével tegyünk mi ott még *némi jót és gyümölcs nélkül nem maradandót!*»

Különben írja, hogy a kormány a legengesztelékenyebb

iránta. Eddig minden ártatlan cselekedetét mérgesen félremagyarázták. Most talán érzik, hogy igazságtalanok voltak, vagy félnek a felelősségtől, mit eljárásukkal nyakukba vésznek. (Február 7.)

Persze Vay újabb leküldése s verebi Végh Ignác kir. tanácsos, a hétszemélyes tábla assessorának elnöklésével külön bíróság delegálása felvillanyozta a tolnai pecsovicsokat, a kik november óta bizony már nagyon resignáltak fújták a kortesnótát :

«Beállt már a hideg ősz,
Bezerédj krumpli csősz . . .»

Most új erőre kapva hirdették :

«Megjön másodszer is Vay,
Lesz most Kubinszkinak jaj!»

Bezerédj február 11-én megírja sógornőjének Kőszegre, hogy Vay 6-án elhagyta Bécsset s Tolnába megy. Mi az utasítása, senki sem tudja. Ő azonban apósa «érintésére» minden lehető megtett. Volt a judex curiaenél, de egyebet, mint hogy Esterházy nem marad főispán, alapul szolgálhatót nem tudnak mondani. Ígérték, hogy minden igyekezetüket a béke s engesztelődés helyreállítására fogják fordítani. Ismétli újból, hogy «ezen célú eszközlőleg legjobb lenne, ha mintegy díjul, váltságul, ő most leléphetne.» Határozottan kéri Sztankovánszkyt, hogy ily irányban működjék s Csapónak is ilyen értelemben írja 1840 február 18-án: «Ha áldozat szükséges a megye békéje, java helyreállítására s tovább súlyedéstől megóvására, a haladási szabadsági elvek fenntartására, oltalmára, a mint ezt a politikus s személyes becsületérzessel nemcsak megegyeztetni lehet, de az kívánja is ezen áldozatot, úgy mi is, ti is lelépni, rólunk pro nunc lemondani, készek vagyunk és vagytok.» A vármegye nyugalma és a haladás biztosítása érdekében kész minden keserőség nélkül elhagyni a követi pályát, mely annyi dicsőséget, hírt s nevet szerzett neki. Elhagyja az egyik harczeret, hol a

haladás érdekében annyit tett s a másik harctéren beáll a küzdők sorába, hogy az igaz ügyet diadalra juttassa. Az igazság diadalába vetett hite, a haladás ügyéért való lelkesedése egy pillanatra sem hagyják el. Nem ismeri a csüggedést s reményekkel telten tekint a jövőbe akkor, mikor a csalódás keserősége komor fellepként ül lelke tiszta egén.

Míg jön májodkor is Vay
 Lefel most Kubinszkiak jaj.
 Saj. jaj. jaj. jaj. jaj
 Kubinszkiak er volt baj.
 El mult már a Kémény tel
 Pecovrel Moritz ej bejál
 fél fél alig il
 azt sem tudja mit bejál
 Nintz ő többé Peletokán
 nem is lef két Vay Vaján.
 ama fics tulaján
 majd meg ül a bitofan
 Beresedi Berette
 majd firokhet kedette
 rof tanjait Kovette
 mind a Kettő is fülte
 Clapó Kaulkovaufky Magyary
 ama három Duda fi
 Itt is ott is Kővesi
 a' vilaj work nevete

14. TOLNAMEGYEI KÖRTEVERS.

Vay február elején csakugyan meg is érkezett. Már jövete-
 lének a híre is nagy mozgolódást keltett a vármegyében.
 A kubinszkiakat különösen feltűzelte, hogy a királyi biztos
 most is csak kizárólag pecovicsokkal vette magát körül. Híre
 járt, hogy az előző gyűlés törvényesítését, a főispán megköve-
 tését s a kubinszki-párti követek visszahívását erőszakkal is

keresztül akarja vinni. A pecsovicsok a gyűlés előtt nagy lakomát csaptak Szekszárdon s arra a kubinszkiak közül is nagyon sokat meghívtak. Ráadásul a szekszárdi pecsovicsok még azt is elhíresztelték, hogy a királyi biztos meg is dicsérte, lelkesítette, buzdította őket a biztos győzelemre.

De a másik párt sem pihent. Főleg nem ijedt meg. Feleletül mindjárt megszületett a Vay érkezését bejelentő versre az ellen-gúnyvers:

Másodszor is megjött Vay,
Kubinszkynak nem lesz baj,
Vay magától elolvad,
Petsovits aztán sorvad.

Elmúlt már a kemény tél,
Nem fúj majd a hideg szél,
Nyomba éri vig tavasz,
Perczel Móríciz nem ravasz.
Nem lakik ő Belecskán,
Majd lesz ő még vicz-Ispán!

Bezerédj ellen kelsz,
Isten előtt megfelelsz,
Szereti ő királyát,
Védi magyar Hazáját.
Áldás anyja hamvának,
Béke ditső fiának.
Sztankovanszky, Magyarai,
A haza jó fiai,
Ne bántsad te ezeket,
Fene egyen tégedet.
Sérted te a nagy Csapót,
Kit még nem ért semmi fót,
Tanuld ötet tisztelni,
Rossz nyelvedet fékelni stb.»

Bezerédj azt írja sógornőjének Kőszegre február 28-án, a Csapótól, Augusttól, Perczel Mórícztól s Warghától kapott hírek után:

«Vay már Szekszárdon van, szintén oly magatartással, mint júliusban, kizárólag pecsovicsokkal véve körül. A barsi Jeszenszky is mellette. Éppen úgy beszélvén ura-királya nevében, mint akkor, hogy nekünk követeknek vissza kell mennünk. Mint eljárásának egyik tárgyát jelölte ki az általa nem hivatott — nem tudósított Magyarynak, — ki panaszkodni járult hozzá: a novemberi gyülekezet és végzések törvényességének elismerését. A mult szombaton pedig már katonaság, egy divízió ulahnus érkezett le Szekszárdra — honnan Augusz írja ezt — és még többet várnak. Ily előzmények után minden lehetőség arra mutat, hogy ma vagy holnap meghozza a staféta a végzést.»

Vay azonban ez alkalommal, úgy látszik felsőbb utasításra, már elég keztyűs kézzel nyúlt az elmérgesedett ügy rendezéséhez. Csapó és mások előtt kinyilatkoztatta, hogy semmi erőszakot sem tesz s a gyűlés törvényessége iránti kérdést szavazásra bocsátja. S Perczel Móricz levele szerint is «igen nyájas és kérlelő» volt. «Fél és tart és ígér mindent.» Neki is királyi kegyelmet helyezett kilátásba s az ellene folyamatba tett actiók publicálásának felfüggesztését. Sőt két tanu előtt hivatalába visszahelyezését is megígérte.

Perczel Móricz azonban hajthatatlan maradt. Egyik levelében azt írja *Fördös István* szolgabírónak: «Azért is pajtás, most utoljára erőltessük meg magunkat. Csak minden embert lelkesíts, biztass. Isten segítségével az igazság győzend . . .» Különösen Esterházy gróf főispánnak nem tudott megbocsátani a kortes-költészet:

«Meghagyták a főispánnak,
Galanthai nagy cigánynak
— — — — —
Létrákat ne készíttessen,
Egytől két voksot ne szedjen . . .»

A február 26-iki közgyűlés aztán elég izgalmas lefolyású volt. Legelőször a királyi leiratot olvasták fel.

Perczel Mórícz volt a főbűnös. Felsőszékesvárossal volt vádolva, mint visszaeső. Kadet korában az 1830-iki lengyel forradalommal való rokonszenvezéséért s kifejtett izgatásért már majdnem fejével lakolt. Családja és hatalmas pártfogói csak nagynehezen tudták megmenteni.

A királyi leirat a Keserü István megöletésében résztvevőkre: *Döme* Dánielre, *Kiss* Sándorra, *Kolozsváry* Benjaminra és Pál testvérére különösen szigorú büntetést kíván szabni.

A szekszárdi kihágási ügyben vádolva voltak: Perczel Sándor és Miklós, Kun Pál nyug. pap, Fekete Ferencz, gróf Zichy László konvencziós hajdúja, Csötönyi András, Kopasz János, Faragó István, Balogh György, Kalmár István, Plánk József, Vadász Némethi József szekszárdi lakosok. Tóth Imre, Dallos József, Karsay Mihály.

A högyészi zavargások és házi börtönök megrohanásáért: Fellingner Mihály, ifjú Herczl József, Ermin Antal, Pech János bíró, Steller Péter, Pech Jakab, Fischer József, Pech Antal és József.

Fördös István szolgabíró (később alispán) azért keveredett bajba, mert «mint szemtanu *Keserü* István megöletésének meggátlására lényegesebb működést nem tett», *Benyovszky* Sándor, *Egerer* János esküdtek pedig, «mert példájokkal merészebb zavargásokra adtak alkalmat.»

Radnics Pál ügyvéd ellen, a «miért a csődületet magasztalta s a zavargók vezetőjéül szegődött», szintén szigorú vizsgálatot rendeltek el.

Végül a leirat erősen rosszalja a högyészi káplán «meggondolatlanságát», a miért a templomkulcsot kiadta s a három harangozót: *Fetzer* Ferenczet, *Kál* Györgyöt, *Mayer* Pált, az elnök útján való szigorú megdorgálás után szabadon bocsátatni rendeli, úgyszintén a többi bezártakat is, ha kellő biztosítékot tesznek le.

A királyi leirat elég dörgedelmes volt, de már azon is átcillant a békülékenységre. Vay ki is jelentette, hogy ezek után

nem marad más hátra, mint a régi rendnek helyreállítása s ezt csakis kölcsönös megbocsátással érhetik el s biztosíthatják jövőre, kivált ha a vármegye újabb feliratára Ő felsége is kegyes lesz enyhíteni leiratát.

«Vay először is azt a kérdést tevő fel: vajjon a novemberi gyűlés végzéseit kell-e teljesíteni? Erre többen ellenvetették, hogy a gyűlés nem volt törvényes, rendes elnök nélkül folyt le. De Vay azt vitatta, hogy az *más kérdés*. Azon gyűlés körülményeiről ő most vizsgálódni fog és azután fogja Ő felsége elhatározni: törvényes volt-e az és megállhat-e? De végzéseinek teljesítéséről előbb kell a vármegyének határoznia.» (Bezerédj levele Etelkához és Flórihoz márczius 6. án.)

Csapó Dániel is békitő szellemben szólott, míg *Forster* Benedek t. ügyész a Bezerédjt és Perczel Miklóst visszahívó határozatnak végrehajtását sürgette. A királyi biztos azonban *Czindery* Lászlónak, nemes Somogy vármegye emeritus alispánjának vezetésével új szavazást rendelt el. Így aztán Bezerédj és Perczelt 710 szóval 515 ellen visszahívták, mert, a mint Bezerédj írja, a «vesztegetés, csábítás a leghitványabb mód folyt a másik részről. Tahyak is elállottak, a voksolás rendetlenül ment».

Döry Gábor megköszönte a neki rendezett ovatiót: «Férfiak vagyunk — úgymond — áldozzuk fel önérdekeinket, tekintsünk a közjó előmozdítására. Én nyújtom először kezemet s engedni kívánok ama résznek, kiknek bizalmával nem dicsekedhetem, a követi pályáról lemondok.»

Úgy látszik, a lemondás őszinteségében volt is valami, mert a főispánhoz Pozsonyon át Bécsbe utazó Salamon Elek, Bezerédj levele szerint azt a hírt vitte, hogy a pártok egyezkedni próbáltak, hogy t. i. Döry nem megy fel s Bezerédj közmegegyezéssel ott marad. De Perczel Miklósnak vissza kell jönnie s az új választás csak a második helyre történik Perczel István és Tahy Ádám között.

Döry lemondását azonban ismét uralomra jutott pártja nem fogadta el. De szavai jó hatást tettek az ellenpártra is,

mert Vay kinyilatkoztatta, hogy most már nem a többség, de a közmegegyezés küldi fel követül.

Erre aztán valódi áradata indult meg a loyális nyilatkozatoknak.

Kimondták, hogy Vay ellen korántsem a vármegye többsége által tétettek észrevételek.

Felírtak a királyhoz is, hogy a fenyítő perekét szüntesse meg. Vayt kérték közbenjárásra, ki ezt örömmel megígérte.

Svastits Lajos pedig, mint a béke angyalát, üdvözlé a kormánybiztost s kérdezte, ki az oka, hogy az előbbi határozatok végre nem hajtottak? Száz meg száz torok Magyary Kossa Sámuelt állítá bűnbakul. Mindjárt actiót kértek ellene. Vay azonban diplomaticusan azzal ütötte el a dolgot, hogy már ügyis folyamodtak a királyhoz, várják be a választ. Az új tisztújítást azonban kérhetik Ö felségétől, mert «a gyűlések biztosabb folytatására a tisztikar megújítása hathatós és megbízhatóbb mód».

Ezzel befejezett dologgá vált a követek visszahívása. Bezerédj, mivel a követi utasítást is megváltoztatták, előbbi kijelentései szerint amúgy is visszalépett volna. Sőt, a mint írja, jobb szerette így, mintha csak instructióváltozás miatt történt volna. Nem lepte meg, zavaró se volt tehát reá barátai tudósítása:

«Ugy-e nem kell bizonyítanom, hogy nem sért lelkületemben, kedvemben, szándékaimban és ha valahol, itt nem igen nehéz találni helyet, hova az optimizmus fáját elültethessük.» (Sztankovánszkyhoz márczius 3-án.) Megnyugtatja őket, hogy az elismert igazságért jó harczot harczoltak és áldozni is tudtak. Ne csüggedjenek. Változott móddal, de változott eszközökkel nyugodtan, törvénytörőleg, jó kedvvel tegyék ezután is, a mit tehetnek.

Bezerédj nagy lelki megnyugvásának előidézéséhez az is hozzájárult, hogy a váltótörvény márczius 2-án a főrendeknél is átment s felküldetett a királyhoz. Írja is, hogy «mindenkor jótékony emlékezetnek lesz tárgya, hogy a váltótörvényben

lényeges befolyással segített elő oly állapotot, mely hazánknak legsürgösb szükségei között van».¹

A visszahelyezett követek aztán siettek vissza Pozsonyba. Bezerédj márczius 6-án írja sógornőjének és Flórikájának: «Már kedden este meghozta Perczel István maga a hivatalos levelet, a megye pecsétje alatt, hozzánk, melyben tudunkra adják, hogy a gyűlés nem találta helyesnek, törvényesnek *Dőry* Gábor és *Perczel* István visszahivattatásuk okát és így őket követségi tisztükbe *visszahelyeztet*i, a mienk pedig e szerint megszűnik. A levél november 18-áról van datálva . . . Itt a legnagyobb rosszalással fogadták a dolgot. *Perczel* tegnap levén először circulusban, nemcsak a hallgatóságtul, de a követektül is igen keserű dolgokat volt kénytelen tapasztalni. Mi hivatal-szerinti bucsulátogatásainkat már megtevénk és olly mód fogadtatánk, mint csak kívánni lehet, szó és sziv szerint tudnillik.» Bezerédjnek az új tolnai követekre vonatkozó megjegyzése a márczius 5-iki kerületi ülésre vonatkozik, a melyen a hallgatóság Perczel István ellen zajos tüntetést rendezett. A helyzetet még inkább elmérgesítette az, hogy Perczel István nem tért napirendre a tüntetés felett, hanem epés szavakban kelt ki a hallgatóság ellen s szemükre vetette, hogy tüntettek ellene, mielőtt felfogását valamely irányban kifejezésre juttatta volna. Figyelmeztette a követeket, hogy Franciaországban «akkor hurczoltattak legtöbb követek a vérpadra, midőn a karzatok gyakoroltak reájuk befolyást». Kijelentette, hogy nem hagyja magát megfélemlíteni, követi utasításait híven fogja teljesíteni is «a hallgatóságot teljes megvetéssel fogja visszatörlni». E tapintatlan felszólalás nemcsak a hallgatóság, de a követek körében is élénk visszatetszést keltett s nem szolgált az új tolnai követek előnyére.² Perczel Istvánban több volt az akarat, mint a tartalom: sokat beszélt, de kevés értékűt. Különösen azonban erőszakos természete miatt volt ellenszenves s ez ellenszenv a

¹ 1840. márczius 3-iki levele Sztankovánszkyhoz.

² Stuller: Országgyűl. tudósítások, 74. sz.

jobbindulatú Döry Gáborra is átterjedt.¹ A fenti jelenet után vált csak igazán érezhetővé az a veszteség, mely az országgyűlést a Bezerédj István távozásával érte: Perczel István a Bezerédj helyét nem pótolhatta egy pillanatra sem.

Bezerédj márczius 13-ig maradt Pozsonyban, ekkor indult útnak Sopron felé.

Mindenesetre nem a resignált, de inkább a nyugodt, boldog ember lelki benyomását kelti az a pár sor, melyet sógornőjéhez intézett «Öllelek, áldlak előre . . . Holnapután már egy kis mesére készülhet édes kis leányom . . .»

Bezerédjt távozásakor a gyöngédség és szeretet minden jelével elhalmozták. A fiatalság márczius 12-én még fáklós zenével tisztelte meg, aztán búcsút kellett vennie a várostól, a hol tisztelet és szeretet vette körül minden oldalról.² Egyénisége a kormány tagjai, a főrendek s a kormánypárti követek részéről egyaránt tiszteletnek örvendett országgyűlési szereplése alatt, a város polgársága pedig, öregje s fiatalja egyaránt, szerette a «kopasz, szöke, nagyhomlokú Bezerédj Istvánt, a ki Deák Ferencz és Klauzál Gábor társaságában volt rendesen látható».³ Úgy ment el, mint az elmúlt országgyűlésen a gyöngédlelkű Kőlcsey: barátai és tisztelői sereggestül kísérték útjára s szeretetük melegét adták ajándékkul az utrakelőnek.⁴ Követtársai pedig Palóczy László kezdeményezésére és jeles tollából 1840 márczius 9-én a következő búcsúiratot intézték hozzá:

«Bezerédj István Nemes Tólna Vármegye Közönségének Országgyűlési Képviselője!

El szakadsz tőlünk szeretett barátunk! le lépve nehéz pályád-ról, mellyen annyi viszontagságok között is — fáradhatatlan munkássággal segített elő a' Haza köz javát, 's nemesen kivivtad polgártársaid tiszteletét.

¹ Bezerédj 1839 november 15-iki levele Sztankovánszkyhoz.

² Bezerédj István 1839 november 15-iki levele Sztankovánszkyhoz.

³ Pulszky: Életem és korom, I. k. 161. l.

⁴ Stuller: Országgyűl. tudósítások, 78. sz.

Te! ki ön magadhoz mindenkor hasonló valál! kinek kebelében olly sok lelki erővel annyi szelidség, annyi szeretet párosult, ártatlan életed — szerénységed, — lelkednek műveltsége, és szive jósága által eggyik ékessége valál képviselői körünknek. Lelked csüggedést nem ismért, midőn a' Hazának 's Fejedelemnek egyesült közjáváért, buzgó állhatatossággal küzdöttél; 's lángoló szavaidból, mellyeket törvény-igazság- és szabadság mellett olly gyakran emeltél; édes ömledezéseidből, mellyekkel a' józan haladás szükségét és hasznait fejtegetve, — 's az emberiség javáért buzogva — festetted Honunk szebb jövődjét, — tisztán kitünő volt mindenkor a' szelid szeretetnek fénylő sugára. Te! csak szeretni tudtál, de szived gyűlölséget nem ismért. Te! az ügyet buzgón védve, bántani soha képes nem valál, mert mélyen tisztelted mindenkor a' vélemények szent szabadságát.

Most! midőn a' sors kiszakaszt körünkből, forró öleléssel búcsúzunk Tőled, 's a' fájdalomnak kifakadó könnyeit elfojtva mondjuk: Isten veled!!! A' Hazának és minden Jóknak áldásai kísérnek bóldog magánosságodba. Erényid öntudatának jutalom érzetét, — mivel azt nem a' Sors adta — a' Sors tőled soha el nem veheti. Minékünk barátidnak örökre édes lessz arra emlékezni, 's azt tudni, hogy Te miénk valál, 's miénk maradsz. És mint Te igazán szerettél és szeretsz bennünket, — úgy Te is légy bizonyos arról, hogy verántad viseltető igaz barátságunk időmúlást — szerencsét — és távolságot esmérni — 's azok miatt meg hűlni soha nem fog.»

Az ottmaradt tolnai követek pedig megkezdték nem kevésbé terhes hivatásuk teljesítését.

A márczius 24-i kerületi gyűlésen a személynök szószerint ezeket adja tudtul a rendeknek: «Nádor ő Herczegsége, mint az országgyűlésnek törvényes elnöke, általam jelenteti a T. Rendeknek, miképpen hivatalosan értesítettett azeránt: hogy a napokban ezen Követi Táblának *egyk tagja* s egy megyének törvényes követe éjjeli órákban szállása előtt gúnyos illetlen-

séggel megbántatott és ekként mintegy *Salvus Conductus*ában megsértetett. Amennyiben ez a dolog az egész törvényhozás megsértését és *Salvi Conductus* violatiót húz maga után, — meg is tétettek már a rendelkezések, hogy ezen dolog investigáltassék.» Kéri a Rendeket, hogy az oldalaik mellé rendelt ifjakat és familiarisaikat óvják az ilyesektől — különben maguknak tulajdonítsák, ha elszélesztetnek s a törvényhatóságoknak átadatnak.«

Ez a bejelentés, a mely Perczel István tolnai követ megcsúfoltatására vonatkozott, nagy vihart keltett az ülésen, mert a kormány erőszakosságát látták benne. Az ez alkalommal elhangzott beszédek alkalmat adtak arra, hogy a követek Bezerédj István mellett lelkes tüntetést rendezzenek s Perczel István elleni ellenszenvüknek kifejezést adjanak. Klauzál Gábor beszédéről t. i. a következőket olvassuk az országgyűlési naplóban: «Ha csakugyan ez azon eset, mely akkor történt, midőn a mindnyájunk előtt örök fényben álló *Bezerédj* István Tolna megyének érdemteljes hajdani követje, az a *Bezerédj*, ki *nemcsak Tolnára, hanem az egész Hazára fényt s becsületet árasztott ki minden ember keblében, még a különböző véleményesekében is tiszteletet gerjesztett maga iránt*, az ifjuság által bucsu zenével tiszteltetett meg s az ugyanakkor történt lármás muzsika értetik, mely az ő pályájára lépett *Perczel* Istvánnak ablaka alatt történt — mondom — ezen lármát nem helyeselhetem, mert valakit megsérteni nem illik.» Ennek ellenére Deákkal és többekkel együtt elítélte a tervezett megtorló intézkedéseket.

Az elhangzott beszédek Perczel Istvánt szólásra kényszerítették. «Nem szólottam volna — úgymond — ezen egész dologhoz, de miután Csongrád követe megnevezett, e dolgot szó nélkül nem hagyhatom s kinyilatkoztatom: hogy én azon illetlen lármát sem magamra nem vettem, sem panaszt az iránt nem tettem. Békés megye követének azon előadására pedig, hogy a közvélemény billegezi meg az embert, azt válaszolom: hogy a közvéleményre mit sem adok, mert a publica

opinio az embert ma így emeli, holnap porba tiporja, így én erre semmit sem adok.»

Perczel Istvánnak nem éppen szerencsés felszólalása aztán még az elnöklő personalist is méregbe hozta: «Igen örülök, ha a követ úr magára nem vette az illetlenséget. De édes Istenem, ha ilyesmit hallanék az ablakom alatt, bedugva a fületem elszaladnék! S a követ úr mégis ezt magára nem vette, én örülök rajta!»

Még aztán jó darabig folyt a vita, melyet az elnök meglehetősen epésen így fejezett be: «E tárgyban igen ügyetlen praeses vagyok, mert a fehéret feketének s a feketét fehérnek mondani nem tudom. Ezen egész dolgot úgy vegyék, mint privát beszélgetést. Annyit csak megengednek nekem, hogy ha bárki az, kinek ablaka alatt történt a lárma, ha ezt magára nem vette is, miután köztudomásra lőn, hogy az ifjuság oly illetlenséget követte el, *úgy bőge, mint a bika, úgy nyerite, mint a ló*, — édes Istenem, akkor ezt az illetlenséget nem lehet elhallgatnom.»

Eme kis incidens után 1840 április 7-én aztán odahaza Tolnában is megtörtént a leszámolás. Bezerédj 1840 április 8-án Hidjáról azt írja testvéreinek, hogy a «restauráció tegnap ment végbe, a mi felekezetünk teljes kizárásával. A nagy Hegyesy lett első nótárius, Grabarits esküdt és Benyovszky várkapitány megmaradtak. Más kubinszki nem, egyéb a doktorok. Mi közülünk senki sem vett részt a restaurációban.»

Előtte való nap *Bezerédj Sztankovánszkyval* és *Magyaryval* még megjelent a gyűlésen. Bezerédj a választási névsor revízióját s a rendtartást sürgette, de nem adtak helyet észrevételeinek. Erre kinyilatkoztatta, hogy nem volt más célja, mint hogy a főispánt erre figyelmeztesse. Barátai, *Sztankovánszky* és *Magyary* ellene mondtak a kandidálásnak és azután távoztak.

Magyary Kossa Sámuel sejtve sorsát, másnap meg sem jelent a tisztújító közgyűlésen. Írásban nyújtotta be lemondá-

sát. Egy sikerült oldalvágással azonban kijelenté, hogy a «hivségére bízott *hivatalos pecsétet tiszta épségben* megőrizve nyújtja vissza».

Lemondását szó nélkül vették tudomásul. *Sztankovánszky* főjegyzőtől azonban érzékenyen elbúcsúztak.

Természetesen majdnem kivétel nélkül a pecsovincs párt emberei jutottak hivatalokba: *Döry* Gábor lett első, *Forster* Benedek második alispán. Főszolgabírák: *Forster* Károly, *Döry* Sándor, *Tibay* Mihály, *Vizsolyi* Eduárd, *Daróczy* János.

Hogy *Vay* Ábrahám grófról se feledkezzenek meg: tábla-bíróvá választották.

A kubinszki-párt így hivatalosan le volt verve, de azért nem adta meg magát s a voltaképpen való vezetőszerp ezután is az övé maradt.

Vaynak «kegyességéért» díszkardot ajánlott fel a közgyűlés, elrendelve, hogy a kard egyik oldalán a megye és a főispán címerei, az esztendő és a jegyzőkönyv száma, a másik oldalán pedig a — *béke* symboluma legyen bevésve.

Báró *Prónay* Gábor azonban a diaetán enyelegve, más föl-írást ajánlott, t. i.: «Pro infideli Patria.» Egy követ megbotránkozott a háta mögött: «Én az ilyen beszédet nem hallgathatom!» — «Én meg az urat nem hallgathatom!» vágott vissza *Prónay*. A követet főispánja aztán kérdőre vonta, hogy tűrheti el a megszegyenítést? De az így felelt vissza: «Ha elégtételt keresnék, az — *egész diétával* kellene verekednem!»¹

A dologban az az érdekes, hogy ezt a díszkardot *Vay* sohasem kapta meg, pedig a jegyzőkönyv szavai szerint kinyilatkoztatá, hogy azt majd «*legfőbb és legbecsesebb kincsének fogja tekinteni s magával a sirba is elviendi!*»

A kubinszkiak már a következő gyűlésen szemére hányták a másik pártnak, hogy a díszkard felajánlása valósággal gúnyolódás ellenük s mivel ama gyűlésen jelen sem voltak, a *költ-*

¹ *Csapó* Ida naplója.

ségekhez hozzá sem járulhatnak. Erre a többség úgy határozott, hogy ha *Vay* eme incidens után a kardot el nem fogadná, az a kölcsönös béke zálogául s annak *jeléül, hogy a békét fenntartani saját körében egyedül hivatott*, a vármegye leveles tárában helyeztessék el.

Vay azonban kereken kijelenté, hogy a neki egyszer már felajánlott díszkardot a közgyűlésnek visszavenni jogában sem áll, kész inkább az árát — *sajátjából megfizetni*.

Erre aztán egyenesen megtagadták a kard átadását, «mert az ahhoz való ragaszkodást ily körülmények után éppen nem várták a királyi biztos úr *szerénységétől* s azzal, hogy az *árához* való hozzájárulást is felajánlá, *még sajnosabb* érzéseket ébresztett maga iránt».

Ezt a végzést *Döry* Gábor alispán természetesen nem közölte *Vayval*. Gondoskodtak azonban erről is. A következő közgyűlés, éppen a békés természetű *Csapó* Dániel felszólalására, egyenesen kötelességévé tette ezt az alispánnak, sőt a határozat kivonatát a «*Felenkor*» szerkesztőjének is megküldeni határozták, hogy «köztudomásra juttassa!»

Az 1841 márczius 29-iki közgyűlésen aztán hivatalosan is lezáródnak a kubinszki- és pecsovics-háborúság aktái.

A vármegye gyűlésén ekkor olvasták fel a király leiratát, mely meglegedését fejezi ki azon, hogy az utóbbi tisztújítás «illő disszel, a felingerült kedélyek lecsillapításával ment végbe!»

«A *Perczel* testvérek, valamint más nemes és nemtelen személyek, a mult 1839 esztendei december 30-án kelt legfelsőbb királyi parancs következtében ellenök elrendelt nyilvános vádak alól azon reménységben, hogy ők ezen királyi kegyelemre magukat érdemesítvén, a megyében ezentúl a törvényes rend már fel sem fog bontatni, kegyesen felmentetnek.»

Az általános bűnbocsánat alól csak a *Keserű* István megölésében résztvettek voltak kivéve, ellenök a további szigorú

és haladék nélkül való törvényes eljárást és a bűnper befejezését rendeli el a királyi leirat.

Az itt elmondottak természetesen csak elősegítették azt, hogy Bezerédj még inkább feljusson népszerűségének zenitjére. Zala vármegye 1836-ban adott példájára 1837-ben Borsod, Szatmár, Vas, Komárom, 1840-ben Csongrád és Sopron is megválasztotta táblabírájának. A vármegyék elismerése után a városoké következett, melyek érdekében annyi kitartással s melegséggel működött az országgyűlésen: 1840-ben Sopron választotta meg díszpolgárává, 1845-ben Esztergom és Szatmár-németi, 1846-ban Székesfehérvár, 1847-ben pedig Buda városa díszpolgára lett.

*
* *
*

1839 október 19-től 1840 márczius 4-ig volt Bezerédj István az 1839/40. évi országgyűlés tagja s e rövid idő alatt is méltónak mutatkozott politikai multjához. A szabadelvű áramlatok elfojtása sehol nem történt olyan erőszakos és kihívó modorban, mint Tolna vármegyében s Bezerédj a szenvedett sérelmek felett mégis neheztelesség nélkül tért napirendre, kedvvel és bizalommal látott az országgyűlési munkákhoz. Vármegyei otthonában is az ország érdekeire volt irányozva tekintete s a mint a célzott közvetlen közelében szemléli, elfeledi mindazt, a mi emberi hiúságát sértette s csupán az ország bajait látja, csupán a közállapotok javítása érdekli. Pedig az országgyűlési légkör ez időben felette alkalmas volt a szenvedett sérelmek emlékének felkeltésére, mert a kormány erőszakos politikája országszerte ellenhatást keltett s a vármegyékben felgyülemlett elkeseredést a vármegyék központjába, az országgyűlésre is elhozták a követek. Bezerédj nem támadókedvet, hanem munkás szándékot hoz az országgyűlésre s elsősorban ott szerepel, a hol munkára van szükség. Úgy is fogadták az országgyűlésen, mint a becsületes munka komoly harcosát s ámbár követi megbízatása keserű vereség volt a kormány számára, szeretettel üdvözölték az

összes politikai körökben. A mint Deák Ferencz számára nagy tehetsége biztosította követtársai tiszteletét, úgy szerezte meg Bezerédj számára a becsületes szándék az általános szeretetet. S ha vármegyei ellenségei kedvetlenül látták is Bezerédjt az országgyűlésen, el kellett ismerniök lelkükben, hogy követésége Tolna vármegye számára dicsőséget jelent. Igaz embert küldtek az országgyűlésre, ki mindig az igaz ügy mellett állott.

Az első országgyűlési tárgy, a melylyel Bezerédj foglalkozott, a kereskedelmi és váltótörvény, az országgyűlés legértékesebb alkotása volt. E törvény kidolgozására az országgyűlés választmányt küldött ki, melynek Bezerédj volt az elnöke. Bezerédj szokott lelkesedésével vett részt a tárgyalásokban, a követek azonban kevés érdeklődést tanusítottak, a kormány pedig határozottan passive viselkedett.¹ Adatokat egyáltalán nem bocsátott a választmány rendelkezésére s a pozsonyi, pesti és bécsi kereskedőktől kellett szakkérdésekben felvilágosítást kérniök. Annál nagyobb érdeklődéssel kísérte a választmányi tárgyalásokat «a műveltebb publikum» s Bezerédj ennek hatása alatt «némi büszkeséggel» kezdte a praesidiumot viselni.² A Bezerédj elnöklete alatt dolgozó törvényelőkészítő választmány nem haladt az elavult országos bizottmányi munkalat nyomán, hanem az örökös tartományok számára kidolgozott törvényjavaslatot vette alapul, mely a Bezerédj véleménye szerint jobb volt az országos bizottsági munkalatnál.³ Ezenkívül más törvénykönyveket is felhasználtak összehasonlítás céljaira, különösen azonban dr. Wildner Ignác bécsi ügyvéd véleménye volt a választmányi munkalatra döntő befolyással.⁴ Figyelemreméltó újítása az az 1839/40. évi

¹ 1839 november 1-én Sztankovánszkyhoz intézett levelében: «A reménységeket, mondhatnám a kedvet is egy kissé csökkenve vagy borultan látom. A kormány részéről pedig igen kevés részvétet... úgy látszik, minden módot arra fordítanak, hogy energia, elevenség nem csak ne serkentessék, de elaltassék inkább.»

² 1839 november 13-iki levele Sztankovánszkyhoz.

³ Bezerédj 1839 november 7-iki levele Csapóhoz.

⁴ Bezerédj 1839 november 13-iki levele Sztankovánszkyhoz.

országgyűlésnek, hogy a törvényjavaslatokat az országgyűlés tartama alatt működő választmányok készítik elő. A törvény-előkészítésnek e módját Bezerédj életrevalónak tartotta s követi végjelentésében a következő szavakkal ajánlja a vármegye figyelmébe: «Ezen mód, mely ily terjedésében még alig vala más országgyűlésen használva, s mely a számos munkálódók tehetőségeik összesítését, az aggasztó formák s heterogénebb elemek elkerülésével némileg egyesíti, országgyűlési rendszerünk tökéletesítésének tekintethetik.»¹

Tolna vármegye nem csupán a jobbágyvédelem terén volt szabadelvű, a váltójogban is a haladást képviselte s követi utasításában «a váltólevél adhatását mindenkire kiterjesztette», a mi az országos választmányi munkálattal ellentétben az új törvényjavaslatba is átment. Bezerédj azon volt, hogy vármegyéje állandóan a haladást képviselje s a változott körülményekre való hivatkozással olyan követi utasításokat sürgetett, hogy «ha a váltói és kereskedési rend, törvény, törvényszék és törvénykezés állapotjában, ide értve az intabulationalis hypothekai s fallimentombeli rendszert is, az országos választottság javaslatán kívül a kifejlő körülállások, a magyar kereskedés és váltóknak szerzendő hitel és a kereskedői világban kívántató összehangzásra nézve némi újabb határozatokat és változtatásokat kívánánk, ezt instrukciónk egyéb fő vezérelveivel egyezőleg megtehessük és elfogadassuk.»² Számított a főrendi tábla ellenzésére, bízott azonban benne, hogy a követek ezen ellenzést le fogják győzni s olyan törvényt alkothatnak, a mely az ország előnyére válik.

A váltótörvény állapotáról Bezerédj István követtársával egyetemben 1839 november 11-én részletes jelentést küldött a vármegyének, a melynek minden szava tanuságot tesz azon nagy szeretetről, melylyel az ügy iránt viseltetett. Előadja benne, hogy a kiküldött választmány többsége azon szabadelvű

¹ Tolna vármegye levéltára. Lajstr. sz. 591/1.

² 1839 november 13-iki levele Sztankovánszkyhoz.

vezérelvet fogadta el, hogy mindenkinek, ki szerződést köthet, váltóképesége is van s ennek megfelelően szövegezte a váltótörvény egyéb intézkedéseit is. Ausztriában is ilyen szellemű váltótörvényt készítettek s «e hazánkban leendő új intézetnek vidám életét és foganatát éppen a már terjedtebb erőben álló külső intézetekkel összehangzás tetemesen elő fogja segíteni».¹

A mostoha körülmények, sajnos, megakadályozták Bezerédjt abban, hogy a javaslat törvényerőre emelkedését megérje, pedig követi működésének utolsó napjaiban «fogadták el a főrendek is s terjesztették fel az uralkodóhoz szentesítés céljából».²

A választmányi tárgyalásokat azonban mindvégig Bezerédj vezette s Deákkal, Pulszkyval és Vágy soproni követtel egyetemben ő készítette el a választmány számára az előmunkálatokat.³ A választmány olyan sikeresen oldotta meg feladatát, hogy mikor az országgyűlés 1840 február 12-én tárgyalni kezdte a javaslatot, az «minden változtatás, de megtámadás nélkül is átment, és egy fél sessio alatt az egész 200 §.»⁴ Általában a munkálat nagy tekintélynek örvendett országszerte s «ellene privat körben sem mernek szólani». Sőt Magyarország határain túlra is elment a híre s hatása alatt az osztrák váltójog átdolgozásához is hozzáfogtak, a mi kétségkívül nagy siker volt.⁵

Az 1839 november 2-iki kerületi ülésen tárgyalták a végrehajtási törvény 18. szakaszát, nevezetesen azon kérdést, vajjon a bírói végrehajtás útján eladandó nemesi birtok mint zálog kiváltható-e, vagy pedig a vevő tulajdonává legyen. Ez a kérdés az ösiségbe ütközött s a szabadelvű követek Deák vezetése alatt heves támadásokat intéztek ez alkalommal az ösiség ellen.

¹ Tolna vármegye levéltára. Lajstr. sz. 597/1.

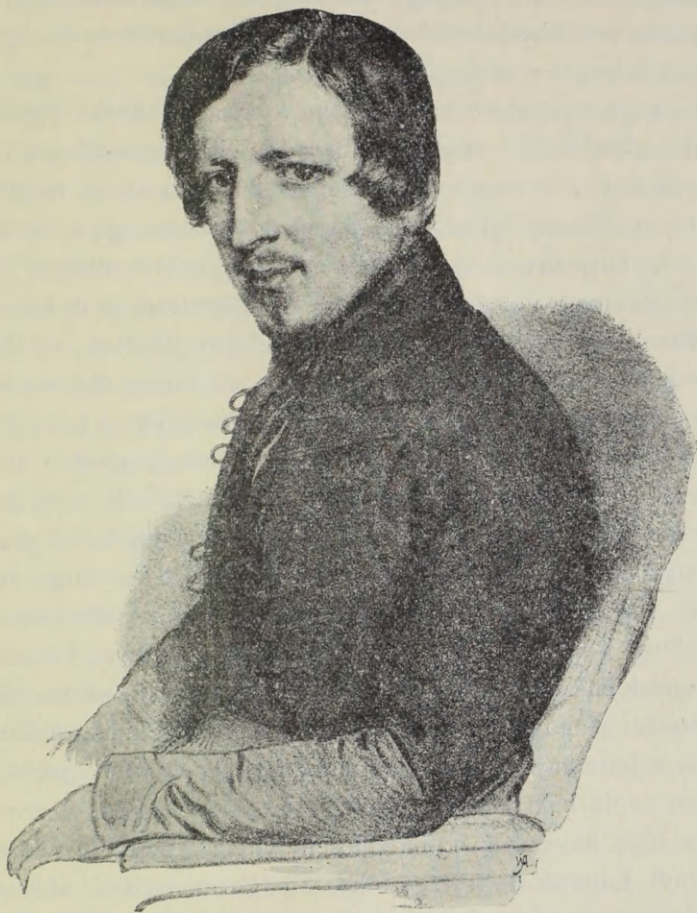
² 1840 márczius 3-iki levele Sztankovánszkyhoz.

³ 1840 január 1-én írja Sztankovánszkyknak: «A váltótörvényben igen szorgalmasan dolgozunk, azonban választmányunk teljes ülésében és erre készítő kisebb komitében Deák, Pulszky, Vagy és én naponként 7 órát, többet is töltünk.»

⁴ 1840 február 14-iki levele Sztankovánszkyhoz.

⁵ 1840 február 21-én írja Sztankovánszkyknak: «És mint Wildner doktor, ki isméttt van, mondja, a bécsi juristáknál és forumoknál azt mondják: Gottlob, jetzt ist das Eis gebrochen. És ezen állapotot mint új aerát tekintik jobblétre Magyarországbán, és ök is dolgoznak a váltótörvényük megigazításában, hogy hátra ne maradjanak.»

Bezerédj is a szabadelvűek sorában szolt a nevezett kerületi ülésen s kifogásolta azon követek magatartását, kik az ősiséget el akarják ugyan törölni, de a nehézségekkel szemben meghátrálnak s reform helyett mindent a régiben hagynak. Nem a

15 PULSZKY FERENCZ.

földben van a nemzeti vagyon szerinte, hanem a föld gyümölcsöz-
tetésében, s ezt az ősiség lehetlenné teszi. A törzsökös családok
ivadékai elszegényedtek, «nincs helyük, hol meghúzhassák magu-
kat». S az elszegényedés oka az ősiség. «Le kell tehát valahára

vennünk azon lepelt, mely az ősiség kárai iránt szemünket fődí és gondoskodnunk kell úgy az adós, mint a hitelező biztosabb állásáról.» Azt javasolja ezért, hogy a végrehajtás útján szerzett vagyon a vevőnek örökös tulajdona legyen. A javaslat nem ment keresztül, mert a nagy többség azt határozta, hogy az árverésen vett birtok csak zálogképen maradjon a vevőnél, miáltal az ősiség fenntartását érték el.

Az 1839 november 12-iki ülésen a kerületi napló ügyében szólal fel Bezerédj s támadja a főrendek ellenséges álláspontját. A követek t. i. azt határozták, hogy a kerületi ülések tárgyalásairól is vezessenek naplót s e napló nyomtatásban is jelenjék meg. A kormány és a főrendek egyesült erővel állották útját e határozat megvalósításának s maradi álláspontjuk miatt kemény támadásokat kellett elviselniök a szabadelvű követek részéről. Ilyen támadás a Bezerédj beszéde is. Az ember legnagyobb lealacsonyításának tartja, ha értelmével nem élhet. Az eredhető károkkal való indokolást nem tartja helytállónak, mert a vízzel és tüzzel is lehet károkat okozni, még sem tilos azok használata. A főrendek a szabadságnak tulajdonítják a zendüléseket, a mi nyilvánvalóan tévedés. A nyilvánosság már akkor megvolt, a mikor a rákosi gyűléseken mindenki szabadon elmondhatta véleményét s ezt most sem fogják megakadályozhatni a főrendek. A főrendek álláspontját sértőnek mondja a követekre nézve, mert beszédeiket nem tartják kinyomatásra alkalmasoknak. A főrendek és a kormány álláspontja mindamellettt érvényre jutott, a kerületi napló nem jelenhetett meg.

Az 1839 november 13-iki ülésen vitázik Bezerédj először Zsedényi Eduárddal, a legértékesebb kormánypárti követtel, kivel különösen a következő országgyűlésen gyakorta mérik össze fegyvereiket. Klauzál Gábor azt indítványozta, hogy az ujonczmegajánlás ügyében kiküldött királyi biztossal addig ne tanácskozzanak, a míg a főrendek a szólásszabadság ügyében készült feliratot el nem fogadták. Zsedényi ellenezte az indítványt s álláspontját azzal indokolta, hogy a megjelent királyi biztos cserbenha-

gyása tiszteletlenség lenne az uralkodóval szemben. Ezzel szemben Bezerédj azt vitatta, hogy egyáltalában nem tiszteletlenség, ha a követek ragaszkodnak álláspontjukhoz, hogy a szólásszabadsági sérelem orvoslásáig nem tárgyalják az ujonczmegajánlás ügyét... Ez álláspont fenntartásának szükségességét azzal is indokolta, hogy az ujonczmegajánlás után a kormány berekeszthetné az országgyűlést és a szólásszabadsági sérelem orvoslás nélkül maradhatna. Elismeri a katonatartás szükségességét, de ezzel szemben rámutat arra, hogy a vallásbeli és szólásszabadsági sérelmek orvoslása is szükséges, szükségesek továbbá az úrbéri és hiteltörvények is. A megholt uralkodó politikai vezérelve az volt, hogy «az ország minden néposztályai szorosabb kapcsolatba tétessenek egymással», e cél elérése azonban Bezerédj szerint a sérelmek orvoslása nélkül lehetetlen. A benső összhang «sokkal erősebb bázisa a trón megtartásának, mint a fegyverek, különösen most, midőn «oly veszély fenyeget bennünket kívülről, mely ellen leginkább a szellemi erővel lehet harcolni...»

Ugyanezen álláspontot képviseli az 1839 november 21-iki országos ülésen is s a hozott végzés szentségére figyelmezteti a követeket. A Zsedényi által ismételt felhozott tiszteletlenségi váddal szemben hivatkozik az alkotmányos országok gyakorlatára, a hol a «kormányoknak kívánatai azonnal el nem fogadtatnak, hanem a rendek szabadon és bátran kimondják ellenvéleményüket» s hivatkozik azon parlamenti gyakorlatra, hogy a «fejedelem előadásait hónapokig felelet nélkül» hagyják anélkül, hogy tiszteletlenséggel vádoltatnának.

Azon felfogással szemben, mintha az országgyűlés álláspontja a külföld előtt rossz színben tüntethetné fel az ország és fejedelem viszonyát, az volt a véleménye, «hogy külföldön nagy benyomást csak az tenne, ha a kormány magyar országgyűlését csak tetszése szerint változtathatná, mert nádként ingadozó nemzetben nincsen erősség, és így csak az ingadozás gyengitheti az ő tekintélyét»... A kerületi végzés fenntartása mellett nyilatkozott tehát, de álláspontja elbukott, pedig Deák is ugyanazt képviselte.

Nagy Pál közvetítő-índítványa mentette meg az ellenzékét, ki a tanácskozás megtartását javasolta ugyan, de az ujonczmegajánlást a szólásszabadság orvoslásától tette függővé.

Az 1839 november 14-iki kerületi ülésen ismét a kormánypárti Zsedényivel vitázik Bezerédj, ki a főrendeknek a szólásszabadsági sérelem ügyében elfoglalt álláspontját védelmezte. A követek t. i. feliratot intéztek ez ügyben az uralkodóhoz, a főrendek pedig megakadályozták a felirat továbbjutását. Visszatartja azon állítást, mintha a követek volnának az okai a közfelháborodásnak az országban s azon királyi leiratra hárítja a felelősséget, mely a mult országgyűléshez a barsi követ ügyében leérkezett. Ez a királyi leirat volt a szólásszabadsági sérelem kútforrása. A főrendek merev állásfoglalásával szemben reámutat azon igazságra, hogy a törvényhozói hatalom nem korlátlan, a nemzettől származik s a nemzet ellenőrzése alatt áll. De nem is politikus a főrendek magatartása, mert «a nemzetet megfoszthatják azon módtól, hogy panaszait a fejedelem előtt kiönthesse, a fejedelmet pedig azon módtól, hogy megengesztelődöttképen szólhasson». Az 1825-iki országgyűlés példájával igazolja, hogy az engesztelő szónak olyan ereje van, hogy a «nemzet elfelejti mindazon vádjait, melyek sokszor a kormánynak alárendelt egyes tiszteit érik, kik a királyi paláستtal kívánják hibáikat eltakarni s így a királyi kardot húzzák ki azok ellen, kik a nemzet igazságos panaszait a felség elébe kívánják terjeszteni». Czáfolja a főrendi válaszban előterjesztett okokat, hogy szóval is lehet hűtlenségi bűnt elkövetni s hogy a kormány az uralkodóval azonos. Kifogásolja végül a hűtlenségi esetekben hozott ítéleteket, a melyeket törvényteleneknek tart, mert törvénytelen volt a gyakorlat, melyet a bírák követtek s helytelenül alkalmazták a törvényt is. A nemzet bizalmára szüksége van az uralkodónak s e bizalmat csupán a szabadság teremtheti meg, mert valamin «a régi nagy Róma nem tudott többé ellentállani a barbárok árjának, midőn polgáraiban elaltatott és megöletett a lelki erő, úgy most is minden congrév rakéták és

tactica mellett is, ha a polgárokbán előlik az éltető lelket, el fogja önteni Európát a barbárok árja». Ez ügy, melynek érdekében Bezerédj is szólt, az 1839/40. évi országgyűlés munkásságának jelentős részét lekötötte s a főrendek állhatatos kitartása előmozdította a kormány céljainak megvalósítását, t. i. a szabadelvű követek kifárasztását. A követek hangja állandóan gyengült s még így sem jutottak el felirataik az uralkodóhoz. Mikor aztán a követek hangulata már eléggé elő volt készítve, az uralkodó — a feliratot megelőzve — leiratot intézett az országgyűléshez, melyben a szólásszabadság fenntartása ügyében kedvező nyilatkozatokat tett, a követek pedig kénytelenek voltak álláspontjukat feladni s a szólásszabadsági sérelem orvoslása nélkül tovább tárgyalni. Miután a kormány ily módon fenntartotta a törvényesség látszatát, 1840 május 1-re megjött a királyi kegyelem a politikai elítéltek számára, kiket a követek nem kegyelem útján, hanem a jog és törvényesség alapján kívántak felmentetni.¹ Bezerédj optimista lelke hitt a kormány jószándékaiban s befejezetteknek látta a politikai üldözéseket. Kijelenti követi végjelentésében, hogy a hazának ezen főügyétől a nemzet legjobb erejét és «alkotmányos egész hatását ezentúl sem vonandja meg, sőt óhajtott kivívására minden a törvény és alkotmány korlátai között lévő módot férfias állhatatossággal használni fog». Kijelenti továbbá, hogy «ezen állapot jövőre még is engeszteltebb alakban fog állani a nemzet és méltánylottabban a kormány előtt». Kitartásra inti azonban a nemzetet, az «ismét és ismét mindig» elvet ajánlja irányadóul, mert «most van ideje, hogy a nemzet törvényszerű igyekezeteit lépésről-lépésre lankadás, fennhagyás nélkül kövesse és a magyar nemzeti jellemét a szalmatűz felőli vád ellen igazolja».² A negyvenes évek története igazolja, hogy Bezerédj optimizmusa nem volt alaptalan, a magyar nemzet lépésről-lépésre haladt előre kitünő fiainak irányítása mellett s az 1849. évi katasztrófa erőszakosan állította meg a haladás útján.

¹ Horváth: Huszonöt év 1. k. 603 l.

² Tolna vármegye levéltára. Lajstr. sz. 591/1.

Az 1840 január 3-iki országgyűlésen «Zala, Hont és Pest vármegye követéhez hasonlóan» a jobbágyok számára a szabad végrendelkezési jogot vitatja, a melyet az országos választmányi munkálattal szemben a kerületi ülés megszorított. Indokolása túlnyomóan érzelmi motívumokból van merítve. Minél inkább kiveszik a gyermeket az apai gondoskodásból, annál inkább gyengítik a szülői szeretetet, «azon gyengéd köteléket, azon erkölcsi szikrát, mely alapja és fundamentuma a status boldogságának és az erkölcsösségnek». De ki is játszható a törvény, mert a szülő kedveltje érdekében adósságokkal terhelheti vagyonát, a melyekből «sok zavarok s gyakran végső elpusztulások is erednek». Felhossa továbbá, hogy az érzéseket az érdekek vezetik s különösen áll ez a nevelésnek legalsó fokán lévő szegény néposztályról, melyben a nevelés az erkölcsi érzéket nem fejlesztette ki: «ha tehát a fiú látja, hogy szülői iránti gondoskodása, mely egyszersmind tiszteletet is vonza magával, jövendőre nem jutalmaztathatik, gyengítik mindezeket s ez által a status boldogságának főalapját is, az erkölcsiséget».

A lelkiismereti szabadság ügyében Bezerédj már az 1832—36. évi országgyűlés alatt a szabadelvű irányzat szóvivője volt s ez álláspont mellett kitartott az 1839—40. évi országgyűlés alatt is. Már 1839 november 7-én Csapóhoz intézett levelében kiemeli a reversalisok káros hatását, a melyekhez a katolikus papság kitartóan ragaszkodott.¹ Felismeri a szabadelvűséget fenyegető veszedelmeket s állhatatosan kitart helyén. Kisfaludira hivatkozik, kinek mondása szerint: «a maroknyi magyar tábor érzé, ha egy ment is el». Szükség volt e kitartásra azon vita alatt, melyet a nagyváradi és rozsnyói püspököknek a vegyes házasságok ügyében kiadott s reversalis hiányában a papi áldást megtagadó pásztorlevelei idéztek elő, melyek teljes mértékben igénybe vették a szabadelvű követek éberségét és energiáját.

¹ «Az ezután adandó reversalisok kártékony hatásától fogja tudni magát menteni a következő generatio, de a multa egy familia sem biztos, hogy mikor éri a baj 50 esztendővel előbb történeknél fogva is.

Bezerédj az 1840 január 20-iki kerületi ülésen szólal fel ez ügyben s a püspöki pásztorlevelekről kijelenti, hogy a magyar alkotmány ellen vannak s az alkotmányban biztosított jogokat senkinek sem szabad megsérteni. A baj okául azt jelöli meg, hogy «nem azt tartjuk kötelességünknek, miszerint az üdvözítő szent hitét, a keresztény erényeket azon formákban gyakoroljuk és öregbítsük, melyekben azokat az isteni kegyelem nekünk értésünkre adta», hanem azon formákat és módokat üldözzük, melyek szerint «ugyanazon isteni gondviselés a vallás igazságait atyánkfainak, polgártársainknak felfogniok megadta...» A szentföldre zarándokolt lovag szép regéjével világítja meg a dolgot, ki egy gonosz varázsló hatása alatt valamely elbűvölt erdőben egy alakot lát, kit «ámbr tulajdon színéről megismerhetett volna, mint ellenséget megtámadván, vele keményen harczolt, de minden csapással öntestébe verte fegyverét...» E szép gondolattal azon igazságot igyekszik megvilágítani, hogy a vegyes házasságok elleni hajsza a vallásosság rovására esik, a melyet emelni kellene. Magunkba szállásra, magunk megjavítására volna szükség s mások gáncsolásával foglalkozunk; táplálnunk kellene a vallásosságot s megtámadjuk; a magunk üdvösségét kellene munkálnunk s mások kárhoztatására adjuk magunkat. Keresztény alázatosság helyett gonosz felfuvalkodottságot mutatunk, szeretet helyett gyűlölséget terjesztünk, béke helyett az ellenségeskedést honosítjuk meg. Nem a Jézus szelíd tanítását hirdetjük, hanem azon tanítást, melynek eredménye a regebeli anya esete, a kivel elhitették, hogy «házassága vétkes és átok alatt van» s ennek hatása alatt gyermekét kétségbeesve megölte. E tanítás eredményei azon borzasztó háborúk, melyek «országokat, világrészeket vérrel borítottak be». E vallási felfogással «Jézust tagadjuk meg felebarátunkban a helyett, hogy őt önmagunkban dicsőitenénk; Jézust feszítjük meg keresztény testvérünkben, a helyett hogy ő általa magunknak az örök életet megszereznének». A tiszta vallásos lélek apostoli lendülettel szólal meg s hirdeti a szeretet örök érvényű igazságát, hirdeti

a vallás igazi célját: a lélek felemelkedését a föld porából. A főpapokra hivatkozik, a kik maguk is kénytelenek belátni, hogy rendelkezéseik rossz eredménnyel jártak, tehát hibáztak. Hivatkozik azon keresztény igazságra, hogy gyarló emberek vagyunk, tévedhetünk; «a hibát pedig elismerni, helyre hozni szinte keresztényhez illő erény, mely ha önmegtagadással jár is, a keresztény léleknek káros nem lehet». Mint vallásos embernek az a véleménye, hogy a főpapok be fogják látni tévedésüket s vissza fogják vonni rendeletüket. Mint törvényhozó azonban nem áll meg itt, hanem kimondandónak véli, hogy «ezen pásztori levelek a törvénytől világosan ellenkeznek». Az orvoslás céljából szükségesnek tartja a kormányt felszólítani, hogy «a királyi placetumra nézve kérdésen kívüli jogához képest ezen pásztori leveleknek eltörlését s káros következményeinek megszüntetését foganatba vegye». Az államférfiú az állampolgárok javát tekinti legfőbb céljának s a cél útjában álló akadályokat kíméletlenül sodorja el, bármily forrásból fakadnak is. Megérti a motivumokat, de a megértés nem akadályozza az erélyes eljárásban. Bezerédj nem indifferens, lelke igazi keresztény lélek s államférfiúi elhatározásaiban nem az indifferetizmus, hanem a tiszta vallásosság fenséges eszményei vezérlik. Ez a lélek a vallásos élet biztos támasza, ez az eljárás az államférfiúi bölcsesség mintaképe.

Az országos ülésben a katolikus papság álláspontját Bezerédj Miklós veszprémi kanonok védelmezte a legerélyesebben s Bezerédj István kénytelen az atyafiúi kötelék ellenére sikra szállani ellene. Különösen azon tételét támadja meg, hogy a placetum joga csupán a pápai rendeletekre vonatkozik, a püspökökét nem érinti. Bezerédj szerint «ha valahol a majori ad minus okoskodásnak helye vagy, úgy bizonyára van annak a jelen kérdésnél, mert ha a püspökök rendeleteket szabadon s tetszésük szerint minden placetumi jus nélkül közölhetnének, akkor az ő rendeleteik a pápa rendeletei felett volnának». Az egyházi rendnek e téren elfoglalt álláspontját kemény, de igazságos

ítélettel utasítja vissza, midőn kijelenti, hogy «ha az egyházi rend polgári jogokkal és jótékonyssággal élni akar, akkor kötelessége annak törvényeit is megismerni és azoknak hódolni». Itt Bezerédj nem mint vallásos lélek elmélkedik a keresztény vallás szelleme s a főpapok eljárása felett, nem a vallás szelleméből vett érvekkel dolgozik s keresi a kibontakozást, hanem a törvényhozó gyakorol kritikát a törvénybe ütköző pásztorlevelek felett s követeli a törvények tiszteletét azoktól, a kik a törvény fennhatósága alatt állanak. Erről a vitáról követi végjelentésében is megemlékezik s elítéli a püspöki pásztorleveleket, dicséri a követek magatartását. «A rendek táblája élénken, lépett fel e tárgyban — írja — hogy óvja hazánk törvénye iszertartásának határát, tekintetét; óvja a római katolikus hazafiak lelki nyugalmát; óvja az evangelicusoknak törvény szerinti állásukat és óvja magát a főpásztori tekintetet egy oly eljárás elkezdésétül, melynek veszedelmes és mind a két részre káros következéseit orvosolni sokkal nehezebb fogna lenni.» E tárgyban a jövőre is éberséget és határozottságot sürget, mert «a csendes meggondoltságú, de soha el nem lankadó éber fellépés mentheti csak meg a jelen nemzedéket sok bajtul és biztosíthatja a jövőnek a keresztény békét, melylyel üdvöztönk köszöntötte a világot és melyet akart vala hagyni nékie».¹

A másik nagy vita, a melyben Bezerédj egész nagy tudásával s őszinte lelkesedéssel részt vett, az ujonczmegajánlás ügye volt, melyet az ellenzék mindaddig nem akart napirendre tűzni, a mig a szólásszabadsági sérelem orvosolva nincs. A kormány politikája feletti kemény kritikával lépett be a vitába Bezerédj az 1840 február 5-iki kerületi ülésen s a kormány iránti bizalmatlanság alapján tagadta meg az ujonczmegajánlás napirendre tűzését. «Háromszáz év alatt nem tudta a kormány felkölteni a nemzetben a bizodalom csiráját, pedig mi könnyű volna azt a kormánynak tenni. Legyen csak igazán magyar, fogja fel,

¹ Tolna vármegye levéltára. Lajstr. sz. 591. 1.

becsülje meg a magyar érdeket, olvassa össze önérdékét a nemzetével: azonnal fogja élvezni a bizodalom jótékonyosságát s tapasztalni annak csodamiveit. «Mily egészen más erővel bírna akkor bennünk és általunk az uralkodóház, más alakot öltene magára hazánk, más viszonyba tétetnének az Ő felsége koronája alatt egyesült tartományok.» Élénk színekkel festi a szegény adózó nép sorsát, kikkel szemben az állam nem teljesítette kötelességeit. Az emberi jogok megoltalmazása szempontjából Magyarország hátrább áll, mint más nemzetek, melyek «a polgárosodásban nálunknál fiatalabbak». Az 1547. évi XXVII. törvénycikkben «a nemzet magába szállva töredelmes szóval vallást tesz Isten előtt; elismeri, hogy az ég haragja sújtja a hont, mert kebelében a szegény adózó nép el van nyomva és annak siralmas panasza szakadatlanul száll fel az igazságos Isten széke elébe; kéri a nemzet a mindenhatót, hogy engesztelődjék meg s ünnepélyesen felfogadja, hogy helyrehozza a mit vétett és törvénykönyvbe iktatandja». E törvénycikkben letett fogadalom beváltására ez ideig semmi sem történt s «mint önmagunkra kimondott átok lebeg az felettünk még ma is». Állítása igazolásául hivatkozik az 1832/36. évi országgyűlésre: «Az v. és VIII. artikulusokkal engesztelni s egy szent kötelességet teljesíteni akart a felébredt nemzet és a helyett hogy a kormány ezen üdvös szándékot elősegítette volna, mind a két törvény királyi resolutio következtében esett el.» Bezerédj szerint «nem volt annyi oka Rómának a delenda Chartagot untalan ismételni, mint a magyarnak az 1547-iki nemzeti ígéretre emlékezni». A kormánytól kellett volna kiindulni a kezdeményezésnek s a kormány akasztotta meg az üdvös reformokat, már pedig ha a terheket az adózó nép vállára hárítják, javára is tenni kell valamit.

Majd a külpolitikát teszi bírálat tárgyává s kifejti, hogy 1715 óta, a mikor az állandó hadsereget megalakították, sok magyar vér folyt el külföldi csatatereken, az uralkodóház koronái szaporodtak, de «a magyar hazának hajdani részeiből, melyeknek

visszaszerzését a nemzet érdeke, de a királyi eskü is kívánja», semmi nem került vissza. «Mily vád fekszik magában Szerbiában és Belgrádban küldolgainkra nézve, ha azokat magyar érdekekben vesszük fel.» S ugyanez áll Dalmáciáról, mely ausztriai kormányzás alatt áll, de Magyarországhoz való visszacsatolása mindeddig késik. Beszédét azzal zárja be, hogy mindaddig, míg az előadottakban valami nem történik, nem lehet az ujonczmegajánlást elintézni.

Az ujonczmegajánlás ügyében kimondott felfüggesztő szavazatát megismétli az 1840 február 6-iki kerületi ülésben is, melyben újabb támadást intéz a kormány és különösen a hivatalnoki rendszer ellen. A hivatalt a legtöbben hibásan fogják fel, midőn azt hiszik, hogy a hivatal új politikai meggyőződés felvételére kötelezi őket. Azt hiszik, «hogy az általuk is egykor vitatott elvekről lemondani nem csak nem szégyen, sőt kötelesség, ha a chef akarja mást parancsol». Ez a hivatalnokok közömböségének és az egész kormányrendszer elmaradottságának a főoka. A hivatalnok azt hiszi, hogy «más felelős az ő tetteért és utóbb szándékáért is». Megkülönbözteti magában az embert, polgárt és tisztviselőt, és azt hiteti el magával, hogy midőn egyiknek alakjában cselekszik, a másoknak semmi köze hozzá. Más meggyőződést, más chatekismust, más moralt gondol tarthatni s azt véli, hogy más Istene lehet mint embernek, más mint tisztviselőnek, de azért jó keresztény maradhat. Már pedig lehetetlen az embernek egymás mellett sokféle meggyőződést tartani, mint például a gyógyszerész tarthat külön fiókokban külön hatású szereket a nélkül, hogy egyik a másoknak erejét elvenné. Jól tudja ugyan, hogy «a kormányban egységet kell tartani és ott ha hatni akar, nem lehetnek szétágazó vélemények; hiba azonban, hogy olyan is vállal hivatalt, a ki «eddig követett elveit a kormány rendszerében fel nem találja s inkább politikai hitét áldozza fel hiú dicsőségének». E gyakorlatot mind erkölcsi, mind politikai szempontból hibásnak tartja, a melylyel szakítani kell.

Az ujonczmegajánlási vitának egyik nagyjelentőségű mozanata volt, a mely Bezerédj lelkét is megragadta, a Deák Ferencz 1840 február 12-iki indítványára a felirati javaslatba felvett új szakasz, melyben arra kérték a kormányt, «eszközljédjék diplomatikus úton, hogy Európában a lefegyverkező systema elfogadtassék». Ezt nyomon követte Bezerédj indítványa a magyar ezredekben a bánásmód enyhítésére, hogy az «emberiség is szelidebb lélekhez alkalmaztassék és oly büntetések létezzenek csak, melyek a becsületérzésnek élesztésére, emelésére nem pedig annak elfojtására s a durva elkeserítésre szolgálnak.¹ Ez utóbbi indítvány ha egyetemes hatásában nem is hasonlítható a Deák indítványához, a haladás célját mégis olyan mértékben szolgálta, hogy becsületére válik Bezerédj nemes lelkének s becsületükre válik a magyar rendeknek, kik Bezerédj szándékait megértették és méltányolták.

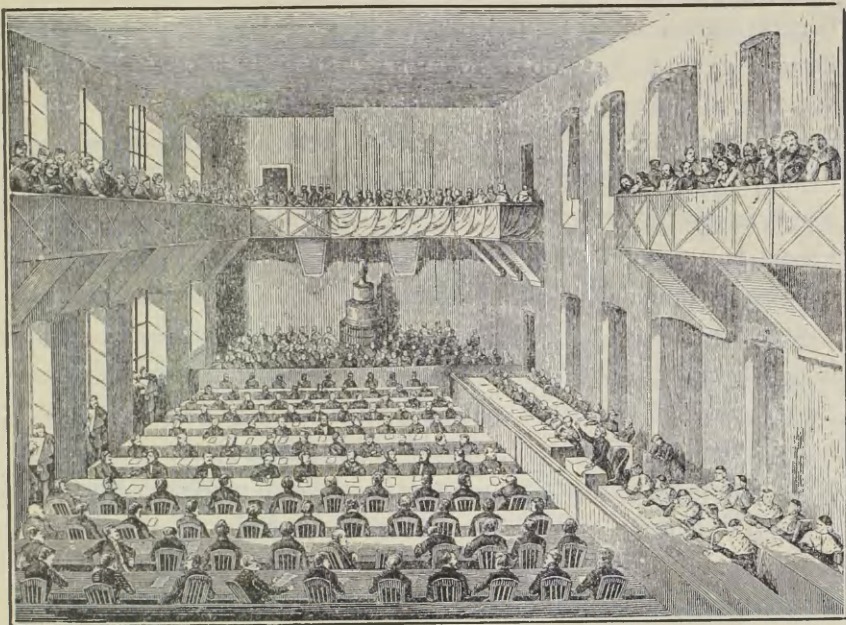
Részletesen beszámol Bezerédj e két indítványról 1840 február 13-iki követi jelentésében. Különösen Deák Ferencz indítványáról szól nagy melegséggel, melynek megvalósítása nem csupán a munkáskezek számát szaporítaná, hanem az állami pénzügyeket is megjavítaná. A saját indítványát Tolna vármegye óhajtásával hozza összefüggésbe s az «emberiség és szelidség» elveivel indokolja.²

Az ujonczmegajánlásnak az országos ülés előtti tárgyalásai alatt is kitart álláspontja. mellett s az 1840 február 20-iki ülésben hatalmas beszéddel száll síkra a kormány ellen. A személynök azt állította, hogy «jósándékot és a törvényesség érzetét a kormány és a kormány kívánságával voksolók cselekvésében is fel kell tenni». Ezzel szemben Bezerédj azt vitatta, hogy «ha a kormány s annak kívánságával voksolók cselekvésében olyant látunk, mit hibásnak, a haza érdekeivel és igazaival nem egyezőnek tartunk, azt mind elvében, mind eredményeiben kijelölni — nemcsak szabad, de kötelesség is». A szabad alkotmány lényegéhez tartozik és annak ismertető jele, hogy a fejedelem iránti

¹ 1840 február 13-iki levele Sztankovánszkyhoz.

² Tolna vármegye levéltára. Lajstr. sz. 591/1.

hódolattal a hazafiúi kötelesség teljesítése összefér. Az ujonczmegajánlással «ünnepélyesen vallja és tettleg bizonyítja a nemzet, hogy hazájáért, fejedelméért, polgári alkotmányáért és állapotjáért véret ontani és azt legfőbb javai áldozatával is védeni kész». Ezzel tehát a fejedelem iránti hódolatnak eleget tesz a nemzet s alkalmoszerű «egy komoly, elfogulatlan, szabad tekintet

16. A KÉPVISELŐHÁZ ÜLÉSTERME POZSONYBAN.

vetnünk a polgári intézetekre, a haza állapotjára», különösen pedig azok állapotára, a kik az ujonczmegajánlással leginkább érdekelve vannak. A kormány nem bírja a nemzet bizalmát s három évszázad óta így tart ez állandóan: a kormány nem csupán nem tudta, de nem is akarta a nemzet bizalmát megnyerni. «Ismételten és ünnepélyesen szólít fel mindenkit a teremben, tegye szívére a kezét és ha lehet, mondja, hogy nincs úgy: mondja, hogy létez a hazában nemzeti bizodalom a kormány iránt.» Nem azért jelenti ezt ki, mintha a kormány ellen hangulatot

keltetni akarna, hanem a bajt akarja megszüntetni, hogy «öregbítessék a kormány tekintete, ereje».

A baj orvoslásának módját pedig a következőkben adja elő: «Legyen a kormány igazán nemzeti, fogja fel voltakép, becsülje meg, éltesse, eszközölje a magyar érdekét; olvadjon össze a magyar kormány a magyar hazával, nyelvben, nemzetiségben, alkotmányi elvben, eljárásban. De ne csak forma szerint kelletlen, hanem igazán, vidáman, élet szerint tegye azt, oszlassa el azon ha nem gyanut, legalább aggodalmat a hazában, hogy nemzeti-ségünk, alkotmányunknak nem kiképeztetése, éltetése, hanem más idegen formákra és idegen életbe átvitele, felolvasztása némely utolsó gondolat tárgya. Győzze meg a nemzetet, hogy magyarul akarja vezérelni a magyar népet saját autonóm érdekében, polgári és emberi kifejtésében és haladásában. És minden máskép és minden jó lesz: a hazában varázserő, varázsélet fog előteremni, szomjuhozza valóban a nemzet ezen boldog életet, melyben kezet fogva, egyesülve kormányával, igaz nem szóban, de szívben levő bizodalommal fogadhatná, teljesíthetné, eszközölhetné a nem panaszokra, oltalomra, de gyümölcsöző vidám együtt munkálkodásra feszített legjobb erejével és gyümölcsöztethetné a magyar nemzeti életének és előszeretetének vidám érzetében kormányának magyar szándékait.» Gyakorlati példaképen Irlandra hivatkozik, a hol ugyanilyen ellentétek voltak az ország és a kormány között s a rendszer változtatása egyszerre eloszlatta a nehézségeket: «Írland az I. Károly cselekvését, melyet a kormány által érdekében történni érzett, már teljes nemzeti bizodalomával viszonzta és legerősebb támaszát legjobb segedelme kútfejét találja most az angol kormány azon országban, melyben nemrég a kész veszedelem forrását gyanította, kereste.» A magyar nemzet mindig ragaszkodott az uralkodóhoz, a mint ezt az 1741, 1809 és 1830. évi példák mutatják, méltán elvárhatja tehát a kormánytól, hogy nemzeti érdekeit előmozdítsa. Az adózó nép javára eddig még nagyon keveset tettek s az 1547. évi xxvi. t.-cikkben letett fogadalom távolról sincs betöltve. Ne mérjenek

a szegény adózó népre a katonaaállításal újabb terhet, mielőtt a nép javára is tennének valamit, az ujonczmegajánlás ügyét tehát egyelőre nem kívánja napirendre tűzni.

Ismételten felszólal e tárgyban ugyanazon ülésen s a kormány-párt nagy készségét az ujonczmegajánlásban azzal indokolja, hogy «most az ujonczok az adózó nép rovására ajánltatnak, más volna az állapot, ha a nemességből ajánltatnék». A követek szívére igyekszik hatni, midőn figyelmüket felhívja arra, hogy «hány száz özvegynek kell félni, hogy végső segítségét, gyermekét elviszik, hány száz mátká remeg jegyeséért.» Midőn mindezek ellenére is kénytelen belátni, hogy az ujonczokat mégis megszavazzák, a kért 38.000 helyett csupán 20.000 ujonczot szavaz meg.

Az 1839 december 6-iki kerületi és 1840 február 28-iki országos üléseken a vasútügyben szólal fel Bezerédj. Beszédeiben távolról sincs meg az a lelkesedés és bizalom, a mely az 1836. évi vasútügyi tárgyalások alkalmával vezette. Reményei nem váltak valóra s óvatosabbá, körültekintőbbé lett. Mindenekelőtt megvédelte az 1832/36. évi országgyűlést, a mely a vasütengedélyezés ügyében általános törvényt hozott s nem követte az angol rendszert, a hol minden egyes vállalatra külön törvényt hoznak. A nevezett országgyűlés álláspontjának helyességét az országgyűlési tárgyalások nehézkességével indokolja, mert «nagyon bajos volna és alkalmasint nem kívánatos következéseket szülné a hazában, ha az országgyűlésen kellene minden egyes vállalat felett in concreto rendelkezni és így a megyei, vidéki való vagy vélt érdekeket, kívánságokat, sympathiákat, antipathiákat e helyen vitára keltené fel egymás ellen». «Magyarországon mindenki vállalatot foghat fel a nélkül, hogy a törvényhozáshoz folyamodnia kelljen; a kormány pedig fel van hatalmazva, hogy azon törvény szerint a vállalatok létrehozására nézve rendelkezzen és eszközödjék.» A vasútügy úgy merült fel ismét az országgyűlésen, hogy Pozsony vármegye az osztrák vasútból kiágazólag egy szárnyvonalhoz szeretett volna jutni, mely a saját érdekeit nagy mértékben előmozdította volna. E czélból

az országgyűléshez fordult s arra kérte, hogy kívánságát az osztrák kormánynál pártfogolja. A követek országos szempontból fogták fel a vasút ügyét s nagy vita támadt a felett, hogy az ország első vasútja a Duna jobb- vagy balpartján vezetessék-e. Bezerédj felfogása szerint az országgyűlés szándéka nem lehet, hogy az 1836. évi országgyűlésen hozott törvényt ok nélkül megváltoztassa s így a pozsonyi vasút ügyében állást nem foglalhat. Ha azonban mégis az volna a szándék, akkor az angol parlament azon gyakorlatát is követniök kellene, hogy előbb bizottságilag vizsgáltatnék meg a tervezett vasút körülményeit. Meg kellene vizsgáltatni azon irányt, melybe «a magyarországi balparti cenztralisnak mondott vasút a bécsi északi vasúttal állítatnék, mely t. i. Bécsből Bochnia felé építetik».

Ez az északi vasút vállalat volt az, mely az 1836. évi országgyűlést a kisajátítási törvény meghozására bírta. E törvény nyel a hazának «módot akartak szerezni, hogy azon északi külföldi vasúttal concurrentiába léphessen». Akkor tehát versenyre akartak kelni Bezerédj szerint az osztrák vasúttal s most a pozsonyi vasúttal ellenkezőleg azt érnék el, hogy «a mi cenztrális vasútunkat, kereskedésünknek egyik főütőerét éppen azon versenytársainktól, t. i. az északi vasúttól függővé» tennék. Részletesen bírálja a tervezett vasútpolitikai programot, a mely szerinte az ország gazdasági érdekei ellen van. «Az a szándék, hogy a mi fővasútunk torkolatját, kulcsát, mely akár Bécs, akár észak felé szolgál, a bochniai társaságnak kezébe adjuk és magunkat discretiójára, hatalma, rendelkezése alá vessük. Miután Gaenzerdorfnál az ő vasútjába fogván szakadni a mienk, onnan akár Bécsbe, akár észak felé csak az ő útján mehetünk és oly mód, oly tarifa, oly feltételek mellett, melyet versenytársunk szabna előnkbe, mely ha érdekében látná vagy vélné egyszerű administrationális rendelkezéssel, tarifaemeléssel vagy sorompóhúzással, vagy tudja Isten hogyan, a mi in idea igen pompás hosszú vasútunkat akár Bécsből, akár északról akkor és úgy zárna el, mint neki jónak látszanék.» Figyelmeztet arra, hogy a bécsi piac máris kisiklott.

a magyarok kezéből s most a bochniai vasútban újabb korlátot készülnek állítani a magyar kereskedelem elé.

Egyelőre csak arról van szó, hogy Pozsonyt Gaenzerndorffal kössék össze, a Pozsonyon aluli vasútról «csak általános nem hivatalos biztatások, hírek terjesztetnek». Ezt Bezerédj nem tartja kielégítőnek s attól fél, hogy «utóbb jobb- és balparti fényes ígéretek reménysége között a valóság a pozsonyi és Gaenzerndorf közti csekély szárnyú vonalra olvad majd össze, melyet az északi vasút vállalkozói nem a mi, de önmaguk érdekében építenének és használnának». Általában elégedetlen a vasútügy fejlődésével, mert sem a jobb-, sem a balparti vasút ügyében történt eredmények nem felelnek meg «az 1836-ban volt várakozásnak». Különösen a balparti vasút megvalósítása ügyében előterjesztett pozsonyi indítványt nem tartja megfelelőnek, mert egyenesen a vonal érdeke ellen való, hogy «annak kulcsát, leginkább jövedelmező darabját csak úgy adjuk által akárkinek, hogy annak alsóbb vonalára nézve helyet és megfelelő biztosítást nyújtson». Egy gyermekkori aranymondást alkalmaz, mely így szól: «hogy ha nem tudod mit csinálj, egy kissé állapotodjál meg és addig mit se tégy». A jelen esetben is legcélszerűbb állást nem foglalni s különösen nem tanácsos egy olyan ügy érdekében közbenjárni az ausztriai kormánynál, a melynek haszna nem egészen világos.

Ha a többség mégis állást kívánna foglalni, kötelességének tartja hangoztatni, hogy Tolna vármegye a saját érdekeit mindenkor kész a nemzet érdekeinek alárendelni. Hangoztatja azonban, hogy az állásfoglalást beható vizsgálatnak kell megelőznie, nehogy a magyar törvényhozás tekintélye csorbát szenvedjen. A vasútügyben való állásfoglalását bőségesen megindokolja Bezerédj 1839 december 12-én a vármegyéhez intézett követi jelentésében. Véleménye szerint az ország érdekeinek az felelne meg a legjobban, ha Debreczentől Pestig s onnan mind a két parton Bécsig épülne meg a vasút. Erre azonban nincs kilátás s így célszerűbbnek látná, ha Bécstől Sopronba és Gönyőig épülne

egyelőre vasút, mint Béctől Pozsonyba.¹ A terv teljes megvalósításának bizonytalansága készítette tehát az óvatos álláspontra, melyben egyedül az ország érdekeit tekintette irányadóknak.

Az 1839/40. évi országgyűlés korszakát Horváth Mihály a kibékülés korszakának nevezte el² és ugyanezt vallotta Bezerédj is. Örömmel állapítja meg az országgyűlésről írott követi végjelentésében, hogy «a kormánynak fellépése és magatartása eme állapotban egy új, kedvezőbb időszaknak kezdetét látszik ígérni a magyarnak».³ A nagyarányú reformvágy és a reformoktól idegenkedés az 1839/40. évi országgyűlésen kiegyenlítést nyert, mindkét fél engedett álláspontjából s megtalálták az arany középutat, a mely célhoz vezetett. Talán nem tévedünk, ha az eredményt Deák Ferencz javára írjuk, a ki mestere volt a kiegyenlítésnek. A reformirányzat legkitartóbb ellenzője, a főrendiház is feladta ellenséges álláspontját s «lelkéhez engedé jutni a józan és hajlékony szót és az önmérséklő értelem nevében egyetértő kezet kezdte nyújtani. És a főrendi haladáspárt alakultában éppen azon észrevételünk lehet, melyet a reform ébredésében tevének, hogy t. i. mint az első impulsus nem nadrágtalan tömegetől eredt, úgy a felsőházi reformbarátok legelőkelőbb s vagyonos családivadékok valának, mit idegen országok ellenében ismét muló önérzettel fejezhetünk ki annyival inkább, mert a józan javítás célja jóllét. Kormányunk az országos rendek felterjesztéseiben nemzeti béke s elvközelítési okleveleket látott képviselve. S miután látá, hogy mélyen érzi, férfias nyíltsággal követeli ugyan sérelmeit a nemzet, de kivívási szándéka mellett számítólag használja idejét a néptan és törvénykönyv fejlesztésire s kész engedni, csak hogy nyerjen is; miután látá, hogy nem fullánkjával együttthaló szó az országgyűlési közdivat, hanem szellemi érettség vétetik eszközül; miután látá, hogy jelentős rész az, mely nem vendégszerepül mond el sügölyükből hallott

¹ Tolna vármegye levéltára. Lajstr. sz. 597/1.

² Huszonöt év 1. k. 555. l.

³ Tolna vármegye levéltára. Lajstr. sz. 591/1.

phrasisokat, hanem intelligencia kezd sok ajkon szólani; s miután ezeknek igaz voltát a két tábla gyakoribb egyetértelme tanusítja: népszerűtőleg kezdett hajolni a szelid erőnek s születni segéllé korunk legnevezetesebb törvényeit. És így egyszeri taktika arany szabályával ama kicsiny haladási párt, mely országgyűlés elején a toryk s conservatívek sorai előtt inkább örcsapatúl, mint ellentáborként jelent meg, kiterjeszté magát, csatákat nyert s győzelmivel a hazát boldogítja».¹

II.

BEZERÉDJ ÖZVEGYSÉGE. FLÓRIKA HALÁLA ÉS
EMLÉKE AZ ÖNKÉNTES ADÓZÁSBAN.

FLORIKÁJÁNAK korai árvasága súlyos szülei gondokat okozott *Bezerédjnek*. Az ő finom lelke mély levertségében reá sem gondolt, hogy új asszonyt hozzon a házhoz. Dédelgetett leánykájának azonban anyára volt szükségé s legalább is gondos nevelőre. Szerencséjére ezt sógor-nőjében, *Bezerédj* Etelkában, (1848-tól kezdve második felesége) meg is találta.

Bezerédj Etelka édesatyja, *Bezerédj* György azonban nyakas, puritán gondolkodású s a világ ítéletére különösen sokat adó férfiú volt. Szigorú erkölcsi felfogásában annyira ment, hogy Etelka leányának csak addig engedte meg a Hidján való tartózkodást, amíg Istvánnak édesatyja is velük volt² s *Bezerédj* István maga is sokat adott a világ ítéletére, azért írja 1839 november 1-én Pozsonyból *Bezerédj* Etelkának, hogy «az országgyűlés bizonytalansága miatt halaszszák el az utazást, de legyenek felkészülve, hogy Sopronba menjenek. Pozsonyban pár hétig el lehetnének Jezerniczky-nénél, de hogy azonnal, most mindjárt a maguk szállásukon legyenek, ha mindent megfontol Etelka, *atyjátul fogva mindazokig, kik ebben fennakad-*

¹ Kuthy: Polgári szózat 164. s. kk. II.

² Id. *Bezerédj* István levele Pálhoz 1838. június 5-ikén.

nának, vagy fennakadni akarnának, nem tudja, hogy mindhármukra nézve a *kellemetlenség* nem múlt-e felül a jót, mi *együttlétükből* rájuk következnek».

Így *Bezerédj* István legfőbb vigaszától, szeretett Flórikájától jobbára elválasztva élte napjait, mert *Bezerédj* Etelka 1838 július hónapja végén a kis Flórikával előbb *Bezerédj* édesatyjához ment Szerdahelyre, majd saját szüleihez Kőszegre, *Bezerédj* pedig ott maradt mélységes fájdalommal a hidjai kúrián — egyedül. Lelke sajgott, vérezett még s ha ez időben írt leveleit olvassuk, szinte lépésről-lépésre követhetjük a szívéből folyó vércseppek nyomát... *Bezerédjt*, mint jó apát, melegen érző embert csakis ezekből a lelkéből lelkedzett sorokból lehet megismerni, a melyek legközvetlenebb megnyilatkozásai az ő nemesen érző szívének. Itt látjuk előbuzogni azt a határtalan nagy szeretetet, a mely egész lényének oly jellemző sajátossága. Minden levele tele van nemes gyöngédséggel, szívjósággal, a gyermekéért rajongó szüle aggodalmaskodó gondjával... Kis leánykája nem egyszer poétává teszi... Benne van ezekben a levelekben hidjai pusztájuk minden öröme, bánata, költészete. Az áhitatos csend, a maga zsongító, kibékítő nyugalomával. Az egyszerű pusztai nép, az ő hű, ragaszkodó szeretetével. Sorban megismerjük a kis Flórika játszótársait, a Julit, Bábit, Pistát, Lénit, Meczeki Évát. Itt vannak előttünk az öreg Csontosék, Nyirőék, Gerendayék stb. Mert kis Flórikája kedvéért *Bezerédj* maga is megtanul a kicsinyek nyelvén, naponta megfordul a pusztai cselédek közt fényes krajczárjaival, mézesbábot, ajándékokat oszt ki közöttük, kiadatja a falábakat, babákat, de másnapig el is veszi tőlük, ha szertelenkednek, hogy megszoktassa őket az önmérséklés nem kis tudományára. Megismeri a kicsinyeket egyenkint, csakhogy szerető kis leánykájának írhasson róluk. Hüen beszámol, hogy a gyermekek szorgalmasan tanulnak, hogy milyen szépen énekelik azt a szép éneket: A jó Isten a mi atyánk! S mennyire örülnek Flóri jövetelének (1838 június 29). S mindennek az a vége, hogy

Flóri is legyen «szorgalmas» a tanulásban, a játéknál pedig triss, vidám, fürge és mindenfélenél mindig jókedvű, *ki minden embert szeret és minden ember által szeretetik*. Kérdi, gondolkodik-e sokat az édesapjáról, ki őt olyan nagyon szereti s ha nem is vele, de ő érte mindennap beszélget a Flórika édesanyjával és az angyalokkal s megköszöni nekik, hogy olyan jó kis leánya van (1839 október 29).

És nem meghatóan jellemzik-e ezek a Flórikának szánt sorok, melyekben az aláhúzott szavak nyomatáshoz hasonló betűkkel azért vannak pingálva, hogy kis leánykáját egy kis túlhajtott paedagogiai fogással a számvetés tudományára oktassák: «Csókolom *százszor*, meg *tízszer*, meg *huszonhatszor* kis édes Flórimat. *Hányszor* lesz ez tehát? Hogy egy nappal később jövök, azért van, mert itt sok *szegény* ember miatt kell maradni, azokat pedig, mint Flóri tudja, *szeretni* kell és nem szabad elhagyni. Igen örülök Flórimra s kérem édesanyját és angyalainkat, vigyázzanak reá jól. Flóri bizonyosan jó lesz s örömet csinál nekik . . .»

Leveli valósággal odasímulnak kis leánya lelkéhez, annak gyermekded lelki világához. Szeretettel czirógtatják, oktatják a jóra, serkentik a szépre, de egyúttal rávilágítanak *Bezerédj* egész gondolkodására. Szeret velük, amint írja «*muzsika nyelven*» szólani, hogy más ne értse, mert ők úgy is megértik. Valósággal odaül esténként a lelkével kis leánya ágyaszéléhez s a távolból így altatgatja el:

«Édes lelkem kis Flórim, mikor gondolom, hogy lefekszel, be vágyok hozzád repülni és csak egy kicsint-kicsint lenni melletted. De a jó, szép kis angyalok majd annál jobban vigyáznak és annál édesebben sutognak és legyeznek szárnyaikkal, édesanyád helyettem is megcsókol és a jó Etelka nenne is. Te pedig szépen imádkozol, mint szoktunk és hamar elalszol mindég pálmafaképpen, kis kezeidet a paplanon kívül keresztbe téve, amint én szeretem . . . És reggel felébredvén felkelsz, sem nem igen későn, sem nem igen korán, azután imádkozol értem és a

szegény gyengékért és édesanyádra is gondolsz, ki oly jó és szép volt és igen tisztán felöltözött, megmosdott. Azután mint Etelka nenne mondja, *egy garas árát dolgozol, egyet tanulsz és kettőt játszol*. És jó, szelid, okos, szorgalmas, szófogadó vagy egész nap, *minden embert szeretsz* és Téged is mind szeretnek és a jó Isten megáld. — Áldjon is meg, édes lelkem leányom!» (1839 október 22.)

Ila aztán így megismertük az ő forrón szerető, gyöngéden érző lelkét, elihetjük ama szavait is, hogy milyen *lelki szenvedés* neki az egyedüllét. Bizonyítja ezt az 1838 szeptember 11-iki levele is, a melyben megírja, hogy kis iskolájuknak 16 gyermeke jókedvű és *jószinű*. Nagyon örültek a Flóri által küldött vásárfiának. De ugyanekkor «nem akarja leírni, hogy minő érzések mellett van itt — *maga*. Nem is meri reményleni, hogy még *lejöjjenek*, amit igazi *jótéteményül* fogadna». Valósággal rezignál s kéri, «hogy Isten ezt áldozatul vegye a jövőre».

Nemsokára azonban megtalálták a formát, hogy az öreg György úr kérlelhetetlenségig szigorú, egyébként szülői szempontból megérthető felfogásának is eleget tegyenek.

István testvére, Pál, 1838 május havában tudatta jó ideig halogatott nősülési szándékát. *Bezerédj* egészen elérzékenyült az öccse boldogságát. hírül hozó levélen s igaz szívvel írja neki:

«Csapásaink után jól esik és kétszerte hálát adhatunk a jó Istennek, hogy felderíti eget és szép napját sugároztatja ismét felénk, mert ha *egyikünkre* áradnak is ama sugarak egyenesen, jótévő áldásaikban, — egyik a — másikban, bizonyosan mindnyájan részt veszünk.»

Bezerédj Pál *Murray* Everilda grófnőt, *Murray* Melgum gróf, osztrák altábornagy és *Esterházy* Alméria grófnő leányát jegyezte el, a ki anyai ágon leszármazója volt gróf *Esterházy* Miklós, Magyarország nagynevű nádorának, így *Esterházy* Antal grófnak, *Rákóczi* híres tábornokának s unokája gróf.

Esterházy Bálint francia ezredesnek, XV. Lajos udvarnokának, ki Katalin czárnő udvarában volt követ.¹

A fényes, előkelő családba való beházasodás, jobban mondva Pál boldogsága a legnagyobb örömmel töltötte el az egész családot. De szépen nyilatkozik meg az öreg István puritánsága is, a mikor 1838 május 26-án kelt levelében a legnagyobb örömmel adja atyai áldását, azonban igazi, egyenes gondolkozású, becsületes emberhez illő intelmet is küld egyúttal fiának. Meg van győződve mind fia, mind Everilda igazi vonzalmáról, de azt hiszi, hogy eddigi életmódjukhoz képest az emberek őket nagyon vagyonosoknak itélik. Erre nézve óhajtotta volna, hogy ha Pál mátkájának és szüleinek valamiképen vagyonuk állását is tudtul adta volna, mert bár hiszi, hogy Everildát nem a gazdagság vezeti a férjhezmenésnél, de emberek vagyunk és nem szeretjük, ha reménységünkben csalatkozunk.

Bezerédj István is a legnagyobb gyöngédséggel kezeli ezt a kérdést. Megírja öccsének atyja töprengését, hogy hátha gazdagabbnak gondolják őket a valóságnál, azonban mindjárt hozzá is teszi: «De mint magad is mondod, bizonyosan nem ilyen vágyak vonzták hozzád őt s ha nem fényt, de kényelmes sorsot szerezhetsz és — *szereshetünk* nekie.» Örül, hogy alkalma nyílik a — *kölcsönt visszaadni*: «Inseparabilisnak szoktam mi kettőnket tekinteni mindenben. És véled engem is el kell fogadniok magukénak, és *szeretniök* kell engem és *szerettetni* hagyaniok magokat tőlem. Kis Flórinkra nézve igen jótevő — Everildának előző indulatja, új istápot, segitőt nyer jövendőjében szegényke!»

Az a puritán, egyenes gondolkozás, mely atya és fiú leve-

¹ *Bezerédj* Pál v. b. t. t. birtokában sok érdekes reliquia maradt meg gróf *Esterházy* Bálint francia ezredes után. Így megvan a királynő által neki ajándékozott értékes gyűrű s a Katalin czárnő, illetve Pál czár által adott gyönyörű kiállítású donációs levél az ezelőtt 30 évvel eladott oroszországi birtokról, a melyért *Bezerédj* Pál v. b. t. t. sok utánjárás után 120 ezer forintot kapott, de a melyet jóformán a magyar selyemtenyészési ügy felvirágoztatására fordított. Ezért is mondják tréfálkozva barátai, hogy a ma világhírű magyar selyemtenyészést voltaképpen nem is *Bezerédj* Pál teremtette meg, de Katalin czárnő, illetve Pál orosz czár...

leben egyaránt kifejezésre jutott, családi tulajdonságuk volt Bezerédjéknek, különösen pedig Istvánnak. Kitűnik ez abból is, hogy a mikor Pál öccse a felesége számára csillagkeresztet törekedett szerezni, István azt nem tartotta helyesnek s a következő levelet intézte hozzá: «Nem tudom minő favorok lehetnek, melyeket a gyermek annyának keresztje után várhat, aligha igen lényegesek vagy becsesek fognak lenni. Hanem attól tartok, hogy azután reád nézve is majd kamarás kulcs következik. Ez pedig állástokat még fiadra nézve is némileg elferdítheti s alkalmul szolgálhat mindenféle viszonokra, lépésekre, melyek azután mindenféle nem kívánatos következtetéseket vonhatnak maguk után. Azután tudod, hogy *az oly féle dolgok mindég úgy tünnek fel előttünk, hogy nem nekünk valók és mi nem azoknak valók vagyunk*. Nem tudom, milyen lépéseket tettetek már, de ha még nem késő, azt tanácsolnám, hogy ne tegyétek.»

Ez aggodalmaktól eltekintve, Bezerédj nagyon örül az öccse boldogságának s elhalmozza a gyöngédség minden jelével. *Bezerédj* István mindjárt gyönyörű lovakat küld Pálnak, hogy meglegyen a négyes fogatja. Indítványozza, hogy a míg Everilda magyarul ért, németül levelezzenek. (1838 január.) 1839 márczius 6-án aztán már Everilda lepi meg magyar soraival. *Bezerédj* bár várta a gyors haladást, de azért nagyon megdicséri szorgalmas iparkodásáért.

Az esküvő 1838 augusztus 20-án történt meg s nagyon valószínű, hogy már az új sógornő volt kieszelője annak a módozatnak, hogy az öreg György úr szigorú erkölcsi felfogásának is eleget tegyenek, de Etelka mégis odaköltözhessek Hidjára. Azt gondolták tehát ki, hogy Etelka belép a bajor Szent Anna-szerzetbe, a mely a XIII. századtól Németország egyes vidékein 1803-ig állott fenn, akkor eltörölték, a jezsuiták azonban Bajorországban és Svájcban ismét életbeléptették. *Bezerédj* írja is testvérének, hogy mihamarabb óhajtana Etelka dámaságát. Köszöni ezt «*Pál sógora eszközlésének s Everilda*

fekete szeme varázsának». Kéri Pált, hogy szépítve hozza elő gróf *Esterházy* Bálintnak, hogy «minél hamarabb eszközölje a dolgot».

Bezerédj később jelzi is, hogy «Etelka a rendjére nézve írt a bajor követnek, ő pedig Barkassy ágensnek, a kivántató pénzt is felküldi, hogy az udvartól a szükséges engedélyt kieszközölje». (1839 augusztus 9.)

A rendbe történt felvétel után nemsokára megérkezett s apósa is megnyugodott, mert *Bezerédj* azt írja Pál öccsének 1839 márczius 6-ról, hogy «Laczi (a sógora) Hidján van. Teljes reménységet hozott, hogy Etelka le fog jönni *oly formában*, mint ezt a télen sokszor beszéltük». Megkönnyebbül e hírre, 20-án indul értük Kőszegre s onnan Sopronba, majd Hidjára.

Így aztán nemsokára együtt vannak szeretett Hidjájukon, a hol az öreg István is hosszabb-hosszabb időt tölt. S *Bezerédj* Etelka jóságos lelke örködik felettük. Együtt ápolják az elhunyt Amália felejthetetlen emlékét. Közösen gondozzák sírját, a mely egyidőre még gátló akadálya szívük teljes összefordulásának, de egyúttal közös érintkezési pont, a hol hármuk szeretete találkozik és egybeolvad. A mikor Flórikáék vannak odahaza, akkor a mindig virágos sírról ők küldenek levelükben egy-egy rózsát, ibolyát s a mikor ők vannak távol, *Bezerédj* nekik szóló leveleiben találunk egy-egy elsárgult virágot. Ezért is írja egy helyen: «A rózsza leveleknek és a kis ibolyáknak nagyon

17. BEZERÉDJ ETELKA.

örültem s én azt mondom, hogy az Isten engem igen megáldott, hogy jó kis leányom van, és kértem az Istent és édes anyánkat, hogy kis Flórink oly kedves legyen, mint a szép virágok és a virágoknak mindig örüljön».

Máli emlékezete egyébként is körülengi s eltölti a lelkét. Pál útján tudakozódik báró Schöbernél, hogy mit végzett a basrelief ügyében (1839 márczius 2.). Majd Pestről kéri Pált, hogy hozza el Máli portréját, hogy összehasonlíthassa Bécsben a modellával. Etelkával együtt buzognak kis iskolájuk körül s folytatják Amália megkezdett művét az óvóképző ügyében is, a miért Bezerédj Etelka Festetich Leó gróf aláírásával külön elismerő oklevelet is kapott az óvodaegyesülettől.

Bezerédjt közben nagyon elfoglalják a politikai gondok. (A tolnai mozgalmas választásokat, a melyek az ő követi pályájának erőszakos megszakítását jelentik, más helyen írtuk le.) De 1839 október 22-én már ismét Pozsonyban van. Övei Hidján maradtak, mert a pecsovicsok szervezkedése miatt *Bezerédj* nem tudhatta, melyik órában hívják vissza? Végre is úgy döntött, hogy Flóriék Pozsonyon át Sopronba menjenek. S mi csoda gondossággal készíti útjukat! Igaz, hogy akkor elég körülményes volt az ilyen utazás.¹

Deczember 6-án aztán szerencsésen fel is érkeztek Pozsonyba s «Etelka deczember 11-én már dekorációjával jelent meg nemeskéri Kissék estélyén, közfigyelmet gerjesztve». Bezerédj is ott

¹ Valami 6–8 oldalon leírja, hogy váltott lovakkal egy nap Fehérvárra érhetnek. Ott a Fekete Sasban aludjanak. Ha bajuk van, Tar postamestert hívassák, ki «nagyot hall, de igen jó ember». Onnan másnap Kisbéren át elérhetnek Győrig, hol a vármegyeházán *Bezerédj* Ignácznál alhatnak. Innen Mosonban ebédelve, még világosan Pozsonyba érhetnek. A bagázsias kocsira pakoljanak: ágyneműt, pokróczokat — Máli bundáját, vánkosokat, bőrlapedőt, Flóri ágyi ruháját, ha elfér, elbontva kis ágját. Neki a kanapéra vánkosokat, fehér ruhaneműt, egy pár polczot. *Fessler* Magyarország történiáját — 10 kötet — *Wachtler* könyvét. Flóri mellé vigyék fel Vas Nánit is, továbbá képeskönyveket, építő s más játékokat. S Etelka hagyjon odahaza jómódban mindent, a *szegény cselédjeiket, betegeiket, kis iskolájukat*. A Dömén gyerekekről meg ne feledkezzek. Ami nagyobb becsű ezüst, schmukk, zárják író almáriumjába. Ha tűz lenne, azt mentsek legelőbb. Pénzt legalább 100 pengőt vigyen magával. Józsi varrószert is vigyen, de — puskát is!» (1839 november 15.)

volt egy félóráig, aztán Flórit *álomig mesékkel tartotta*. (1839 december 12.)

Ebben az időben ismerkedett meg Bezerédj Liszttel, kit «*clavir játékán kívül is nemcsak érdekes, de minden tekintetben jeles embernek*» tartott.

Bezerédj leveleiben sok érdekes dolgot találunk erre vonatkozóan. Így elmondja, hogy báró Schóber Ferenc említette neki, hogy *Liszt* mennyire fájlalja, hogy a legtöbb magyarországi várostól kap meghívást s épen Sopron, mint születési helye, látszik öt ignorálni. *Bezerédjnek* ezt maga *Liszt* nem mondta el, de a mikor Bezerédj előhozta Sopront, *Liszt* szíves készséggel odanyilatkozott, hogy igen örömet menne «honjába», hogy ott valami közczélra, szegényeknek, kisededőv intézetnek, vagy muzsika-egyesületnek javára koncertet adjon. De nem ismer senkit. *Bezerédj* Pál testvérére hivatkozott s *Liszt* erre január 26-ára mindjárt ki is tűzte a napot, de utóbb *Széchenyinnél* való találkozásukkor későbbre halasztotta, mert aznap Bécsbe kellett mennie. De kilátásba helyezte, hogy Sopronba majd *Schóber* is elkíséri s kijelentette, hogy *Rajdingot* is meg akarja látogatni (1840 január 18.). Ettől kezdve aztán többször van *Bezerédj* együtt *Liszttel*, ki «*művészi játékán kívül valóban jeles ember, mellette vig s affectatio nélküli, sok tapasztalással és lélekkel bír*». Pál testvérének azt írja 1840 január 24-én: «*Liszt* tegnap *Széchenyinnél* játszott. Én is ott voltam. Örültem, hogy így megbecsülte *Széchenyit*, mit még *Metternichnél* sem tett, de most Budán a *főherczegnél* sem. Vasárnap megy el koncert után. Szombaton bucsuvacsorát ad, melyre engem is meghívott.» Ugyanaznap *Bezerédj* megírja ezt sógornőjének is: «*Augusz, Schóber* itt vannak *Liszttel*. Ezzel én inkább inkább ismerkedem és barátkozom, igazán rokonérzést és szeretetet találok magamban iránta. Ő azt viszonyozni látszik. *Liszt* vissza akar jönni s itt telepedni meg. Hiszem, ez ország még többféle jó hasznát veszi ezen igen jeles fiának, kiben a remek művészség nem egyetlen s nem a fő jutulajdonság.»

Érdekes a *Bezerédj* Etelkához január 28-án írott levele is: «*Liszt* csak ma éjjel megy el — kivel igen összebarátkoztam és kit inkább-inkább megszeretek. Sokat vagyok véle s hallom játszani őt. Igen interessált, hogy a magyarok és kivált *Rákóczy* nótájára nézve szintén az a felfogása, a mi *Malinké* volt, hogy csak mint fugákat lehet játszani és az occidentalís tactus mértékét nem szenvedí meg. Szombaton maga adott egy soirét és vacsorát, csak vagy 20 személyből állott, vagy 4 asszony és a férfiak. Mind az oppozicióból valának, én is köztük. Igen vigan voltunk. Gondold, 2½ óráig maradtam én is ott.»

Bezerédj ezután ismét magánosan maradt. Kis leánykáját Etelkával együtt december közepén Sopronba kísérte édesatyjához, illetve Pálékhoz, a honnan a hó végén Kőszegre mentek Etelka szüleihez. Bezerédj pedig visszatért Pozsonyba, semmibe sem véve a pecsovicsook által odahaza kierőszakolt visszahívását.

Pedig nehéz, gondterhes napok következtek rá nemsokára. Minden perczen várhatta érvényes visszahívását s előbb sógornője, majd utána kis leánya is súlyos beteg lett Kőszegen.

Lelke igazán a legszeretőbb gyöngédséggel nyilatkozik meg az Etelka betegsége alatt írott leveleiben. Érzi, hogy mivel tartozik ennek a nemes léleknek, ki második édesanyja lett kis leányának. Öleli, áldja kis Flórikáját, a kire az angyalok most még jobban vigyáznak. Inti, hogy bosszúságot, alkalmatlanságot ne okozzon, mert ez még jobban ártana a betegnek. Ha örömet szerez neki és mulatságot, hamar meggyógyul. Flóri most nagyon okos legyen, segítsen ott, a hol tud. Nánival gyakorolják, a mit tanultak, sőt Etelka néninek egy kis örömet is kellene csinálni azzal, hogy valami *újat* tanul. (1841 január 24.)

Nemsokára azonban kis leánya is beteg lett. Január 3-iki levelében még híreket vár «Flórikája jó színéről, pirosuló arcáról» s különösen örül, hogy a tanulást jó kedvvel és szorgalommal kezdi: «A három királyok fognak is ezért neki valamit vinni... Édesanyja is iparkodott már kicsinkorában, ezért tudott aztán olyan szép kedves *könyveket* írni.»

Flórika, úgy látszik, himlőbe esett, mert Bezerédj ezeket írja: «Sajnálak édes Flórim kis *hólyagoddal*, de tudod, nem kell kényesnek lenni. Ha valami egy kissé fáj is, megtanulja az ember lassan-lassan elszenvedni és ha egyszer megtanulta ezt, vig kedvű olyan baj mellett is, mely a kényesét rossz kedvűvé teszi. Így látod a kényes veszt, a nem kényes pedig nyer!» (1841 január 24.)

A mint látjuk, vidámságot tettet, pedig «*minden erejére szüksége van, hogy magát ott tartsa*», az aznap kezdődő viták miatt azonban nem mehet. Pedig Etelkának is és kis leányának is szeretne jótanácsokat adni a reconvalescencia idejében:

«Édes szegény kis Flórim szenvedő jó kedves képe oly kérően áll előttem. Hidd el, igen nehezemre esik nem fogatnom és nem mennem. Édes lelkem, jó kis leányom! Csak magyarázd neki, édes Etelkám, elmaradásom okát, hogy kedvetlen benyomás helyet ne találjon kis lelkében, kedélyében elmaradásom által. Megérti ő azt, hogy sok *szegény ember* és *szegény kis gyermek* kell segíteni, kiknek most rosszul van dolguk és még rosszabbul lenne, ha az édesatyja, *Deák, Klauzál* bácsival és kiket Flóri látott... *Széchenyivel* és a jó nenne férjével (Batthyány Lajos) itt nem iparkodnak, dolgoznak, hogy segítsenek rajtuk. Amiért a Flóri imádkozik, hogy az Isten adjon a gyengéknek oltalmat, a fáradtaknak nyugodalmat, hogy *tegye az embereket jókká* — a jó Isten azt akarja, hogy édesatyja a többiekkel összesegítsen és ezen dolgozzanak. Ezért nem lehet menni, de addig az Isten Flórirra a jó kis angyalokkal annál inkább vigyáztat, az édesanyja is vigyáz... El fogja ő azt érteni s használhadd, édes Etelkám, hogy szokjék szegény kis Flórink megelégedve nélkülözni, a mit kívánna s alárendelni a csekélyebb jót a nagyobbaknak, bár ebből ő közvetlen nem is nyer oly tetemes és érezhető részt...» (1841 február 4.)

Február 7-én azonban már örül a Flóriról és Etelkáról kapott jó híreknek. *Február 11-én* kelt levelében pedig örömmel kiált fel: Édes kis leányom, hát egészséges vagy!

S még két dolog örvendetes neki. Egyik, hogy a *Kossuth* familiája részére aláírást indítottak s Klauzál a követek közt 15—5 frtjával 560 frtot szedett össze. Ő *Batthyánynét*, a Flóri jó nennéjét szólította fel, ki néhány asszony közt 350 frtot s az általa szintén felkért *Batthyány*, a férfiak közt 300 frt körül szedett össze. . . A másik, hogy a Flóri könyve elismerést nyert a főherczeg családjában is.

Február 18-án pedig a meglegedés boldogságával írja, hogy a szólásszabadság, vallásbeli állapot, az ujonczok és sok tárgy mellett az úrbér is sorra kerül s az v. articulusra, vagyis a jobbágyoknak községenként vagy egyenként való szabad megválthatásukra nézve megvan a főrendekkel a megegyezés. Biztosnak látszik, hogy a kormány is elfogadja: *«Így meglesz a nagy lépés, mely oly sok jó erejébe került a nemzetnek, oly sok szenvedésébe sok jó fiának. Az Isten áldása legyen érte!»*

«A váltótörvény is triumfussal ment át a circuluson, csak egy elhangzó, halk észrevétel történt aziránt, hogy a citatiót és executiót stb. nemes és nem nemes ellen egyformán teljesítse a királyi és rendes tanácsú mezőváros tanácsa. De nem akadtak fel ezen sem, pedig *féltek* tőle. Az országos ülésben a personális által teendő nem lényeges észrevételeket ők elfogadják. Nem ellenkezik a tábla se. »*Így ez is meglesz, meg-lássuk tud-e a magyar élni vele?!»*

Bezerédj apósa, úgy látszik, aggódott, hogy vejét elragadja a heve s mindenfelől zavaros időt, veszedelmet jósoltak. Ily formán informálta — *Bertha* is. Erre vonatkozóan írja *Bezerédj*: «Kérem igen, ne aggódjék semmit sem reám nézve. A mint eddig is, úgy ezután is tudom magam a kellő határok között tartani, melyeket áthágni sem személyességem, tulajdonom, természetem nem késztet, de a körülállások is most mindenben moderatiót javasolnak. . . Különben a minapi felhevülés a mi táblánknál már csillapszik. . . Akármit mondanak, én zavart időt, veszedelmet nem tudok semmiből sem prognosticalni. . . »

Február 26-án aztán megjött *Bezerédjnek* a végérvényes visszahívása. De néhány napig még Pozsonyban maradt, részint dolgai miatt, részint «gömbölyüvé akarván tenni ottlétét».

Ĵezerniczskyné betegsége miatt is késik egy hetet Pozsonyban, márczius 15-én azonban már Sopronból írja, hogy kedden megy Kőszegre s mivel ahhoz rövid az idő, hogy husvétra Hidjára érjenek, ott töltik az ünnepet Szerdahelyen.

Kőszegen aztán nagy örömhír érte. Pál testvére tudatta vele fia születését. István hosszabb levélben válaszol:

«Igen megörültünk mindannyian. Örülök még inkább látni fiadat édes Palim és édesanyját, kinek ezen örömet s e kedves maradékot köszönjük, kit és Flórit megtanítjuk úgy szeretni egymást, mint atyáik szeretik és szeretni fogják. Kis Flóri is örül kis öccsének.»

Apósa is szívesen elfogadta a kedves komaságot, de maga nem mehetett, s így *Bezerédjt* bizta meg helyettesítésével.

Április elején aztán hazaérkezett a kis család Hidjára. Egy teljes évig csak annyit tudunk *Bezerédjről*, hogy bölcs mérsékletével — békeszerető lelkével igyekezett a tolnai zavaros állapotok kiegyenlítésére s kis leánya minél gondosabb nevelésén fáradozott.

Az 1841. év elején Flórit és Etelkát ismét Kőszegre vitte fel. Nagy öröme lesz, írja, hogy a mikor 4 hét múlva ismét visszamegy, kis Flórikája már lassan olvasással fogadja. Keveset inkább, de jól olvasson. Sokat aggódik azonban kis leánykája miatt s azt javasolja, hogy menjenek fel vele pár napra Bécsbe, kötelesek, hogy bajának elejét vegyék». (1841 márczius 9.)

Igazán boldognak érzi magát aztán, a mikor Flórikáék, édesatyja s Pálék is Hidján időznek. Sokszor emlegeti a kis *Bezerédj* Palit, ki «mindenkinél igen jó emlékezetet hagyott maga után». (1841 augusztus 1.)

Közben gazdasági dolgokon «töri a fejét». Másutt megírtuk a kakasdi birtokvételt s most szó van róla, hogy nagybátyjuknak, *Nagy* Sándornak szentmiklósi birtokát is átveszik. Ha *Nagy*

Péter és *Sibrikné* egyforma társ lenne, akkor bele merne vágni. Egyébiránt Pál csak úgy mehetne a dologba, ha Jegenyést, esetleg a soproni házat eladná. (1841 augusztus 4.)

November 11-én aztán már Pestről írja, hogy van lakásuk. *Bezerédj* ugyanis mandátumának megszűnése ellenére is kiküldte az országgyűlés a büntetőjogi reformot előkészítő bizottságba s ezért kellett Pestre költöznie.

Bezerédj egész lelkét eltölti a nagy reform, főleg a *halálbüntetés* eltörlésének kérdése. Már előzőleg a legnagyobb szomorúsággal írja, hogy a múlt héten Szekszárdon egy szegény legényt statáriummal felakasztottak. (Február 24.) Helyesli, hogy *Sztankovánszky* betegsége s más ok miatt nem vett részt a szavazáson. *Augusztus* azonban valósággal neheztel emiatt. (Február 27.) Írja is: «Ama szerencsétlen statarium felől kezdett *mentőleg* szólani, de nem ereszkedtünk e felől értekezésbe.» (Március 2.)

Családját is felviszi Pestre. Január 3-án már a legédesebb ohajtással várja Etelkát és Flórit, a kik fel is utaztak, mert *Bezerédj* február 4-éről többek közt azt írja öccsének: «Tegnapelőtt Flóri Károlynál volt gyermekbálon. Etelkával együtt igen jól mulatta magát és igen jó figurákat tevének . . .» Május 26-án gyengélkedő atyja is felérkezik, hogy 29-én Etelkával és Flórival Hidjára utazzék. Este már 9 óra előtt lekísérte a hajóhoz: «Jó kis ágyat csináltak neki — írja gyöngéd lélekkel öccsének — a mikor Etelkával később visszamentünk, már — jó álomban találtuk».

1842 április 10-én még bánatosan írja: «Téged kis Flórint, mindig kereslek és kis evangéliumunkat mintha veled olvasnám és imádságainkat veled mondanám!» *1842 április 12-én* azonban már enyeleg vele: «Hát édes Flórim, mire hazaérek, az óvodában tanítóttal-e már sok gyermeket valamire abbul, a mit itt tanultál? És te sok virágot determináltál-e már addig és készítettél Vajdának, és Pázmán úr meg fog-e elégedni? Volt-e már tánczok a gyermekeknek és ozsonnáik, csak kérd Etelka nennét.

Mire pedig lemegyek, ha a körtánczot elég gyerek tudja, külön kis bált tartunk . . .»

1842 május 31-én nemes lelkére s jóságos szívére jellemző levelet ír Pál öccsének. Közli t. i. vele, hogy kiegyezett a *Ferenczy*-árvákkal. Régi családi per volt ez. *Bezerédj* Katalin nem jó viszonyban élt férjével, *Ferenczy* István kőszegi táblai úlnökkel, úgy hogy utóbb szét is váltak s az öreg *Ferenczy* a gyerekeket megtagadta s ezek örökrésze vitássá vált. A család a káptalan előtt már egyszer kiegyezett, de később az örökösök ismét pert indítottak. *Bezerédj* nemes, humánus lelkét mutatja, hogy ő ezeknek pártjára állt s keresztülvitte az egyezséget:

«Szerettem volna, hogy velünk lettél volna, midőn *Ferenczy*vel szözlöttünk és hallottad volna, midőn lefestette állapotjukat, tudom te is velem együtt megindultál volna s egy pár ezer forinthez nem kötötted volna magadat, hogy azon fatalis pertül édesatyánkat és magunkat megszabadítsuk és *Ferenczyéket*, *Argayékat* nyugodt helyzetbe, becsületes állapotba hozzassuk. A rövid sommája ez a dolognak:

1. Mi megtartjuk egész birtokunkat. *Jezerniczky*né rátáját is. Az ingó s illy örökösödésbeli követelésről is *Ferenczy* és *Ferenczyék* lemondanak.

2. Mi mindegyik linea fizetünk nekik 20.000 pengő forintot. 10.000 forintrul azonnal, 10.000 forintrul *Jezerniczky*né halála után fogunk kamatot fizetni *Ferenczyéknek*. A tatai capitalisbul szintén *Jezerniczky*né halála után osztoznak velünk *Ferenczyék*. Egyébiránt is minden ezután származó successióban, p. o. ha mi vagy *Zichyék* deficiálnának, ő is pro rata velünk egyformán részesül, de mit most birunk, ismétlem *Jezerniczky*né rátáját is beleértve, zavartalan a miénk marad.

Nem ijedsz meg ugy-e édes Palim a kissé nagy summán? Látod, tedd magadat az ő helyzetükben, tekintsd sok gyermekeiket. Látod, ha kis Flórink és Palink oly állapotban volnának. Hidjed, mintha nagy terhet vettek volna le rólam, úgy érzem

magamat. És édesanyánkat, Málit mintha megelégedve mosolyogni látnám. Hidd el, édesatyánk hátralevő napjait nyugodtabban, kedvesebben fogja tölteni s mi gyermekeinket édesebb érzéssel nézzük, ha egyrészt ezen fatalis csunya pert nyakukra nem hagyjuk s más részről mondhatjuk, hogy *nincs kis értékünkben*: min más *és kivált árvák könnyei lógnak!* Lásd, édes Palim, így vedd fel a dolgot és te is oly vidám érzést fogsz nyerni, mint mely bennem van. Örülök édesatyámnak elmondani a dolgot, tudom ő is kedvesen veszi. Isten áldása fogja követni e lépésünket . . .»

1843 június 4-én megemlékezik a kis *Bezerédj* Andor születéséről:

«Isten segítsége, áldása fogadja és vezérelje kis Andorunkat. Adja Isten, hogy a mint szándékom, óhajtásom szívből ered és erős, hogy nekie hasznára lehessen én is, úgy a körülmények kedvezenek annak és a te fiadra nézve tehessem édes Palim, mi Flórimtul fennmarad, tehetségemben. Ha az Isten éltet, semmit se mulasszunk el, hogy igaz és cselekvőleg hasznos emberekké, *hazafiakká* neveljük őket!»

Írja azután, hogy a *Ferenczyvel* való egyezséget vegye úgy, mint *Istennek ajándékát, melylyel fiuk születését kísérte*. Mennél tovább forgatja eszében, annál inkább örül nekie.

A távolból is gyöngéden gondol az otthonlevőkre s elhalmozza őket szeretete jeleivel: 1842 július 23-án egy kosár cseresznyét küld haza, az utolsót az idén, a mint írja: «Ki lehet találni, hogy kinek?» Igen sajnálja, hogy a cselédek betegeskednek. *Hermant* utasítja, hogy míg az erős munka és hőség tart, hetenként *háromszor-négyszer bort is adjon a munkásoknak*. Ezenkívül *ispotály* szobát is akar berendezni a pusztán a cselédek számára.

Bezerédj mint gazda is igen ügyes és praktikus. A házbeli fogadóssal megegyezett, hogy a mi gyümölcs és szőlőtermésük van, mind átveszi. Azt írja tehát haza, hogy küldjenek fűgét, szőlőt, reïneelandi szilvát, dinnyét, stb.

Ujabb baj fenyegeti azonban anyósa megbetegedésével, mert ez a sógornőjét és Flórikáját elszólítja oldala mellől.

1842 november 3-án kelt levelében igyekszik sógornőjét megnyugtatni azzal, hogy apósa és Tóni «ijedten» írtak s *Havas* nem hiszi, hogy nagyobb baj legyen. Ha azonban az ő felmenetelüket kívánnák, induljanak útra bátran.

1842 november 7—11-én Etelka a Kőszegről kapott jobb hírekre Pestre szándékozik, *Bezerédj* azonban azt írja, hogy ha «jó szíve» mást sugall, bátran menjen Flóriával Kőszegre.

Etelka aztán el is indult Flórikával Kőszegre, mert édesanyja ismét rosszabbul lett s nemsokára meg is halt. Most ismét nehéz gondok előtt áll *Bezerédj*. Nem tudja, mi lesz kis leányával? Etelka édesatyja özvegyi állapota és idősb *Bezerédj* István gyengélkedése egyaránt kívánatosá teszik Etelka ottilétét, de a kis Flórirra való tekintet is irányadó. Azt írja Etelkának, hogy tegye azt, a mit jónak tart.

Úgy látszik, hogy Etelka *Bezerédj* mellett kívánt maradni, mert *Bezerédj* 1842 december 28-án azt írja, hogy a feljövettel bajt ne csináljanak, vagy az odafenti sebhedt állapotokat meg ne nehezítsék: «Kis leányunk tanulni fogja, hogy az örömről is le kell mondanunk, ha azt nagyobb jó kívánja.»

December 30-ika után Etelka és Flórika mégis Pestre mennek s egy darab időt ott töltenek. Nemsokára aztán lezajlik az új követválasztás, a mikor Tolnában ismét *Bezerédj* pártja kerekedik felül. Ettől kezdve levelei mindig érdekesebbek.

Bezerédjnek teljes a győzelme a vármegyéjében. Maga is azt írja Etelkának 1843 május 1-én: «Az adó, valamint az egész utasítás teljes győzelemmel keresztülment. Örööm azonban fátyolozva van elválásunk és édesatyámra nézve. Hozzuk ezt aldozatul a kötelességnek — a jó Isten pótolni fogja.»

Bezerédj édesatyja betegségének hírére előbb Szerdahelyre ment, de mert megkönnyebbülve találta, Pozsonyba utazott s május 15—16-án onnan írja, hogy sikerült édesatyját a Hidjára való lemenetelre reá bírni. Gyönyörű szavakkal kéri Etelkát

egyre gyöngülő édesatyja gondozására. Írja, hogy ha látná azt a jó reménységet, bizodalmat, szeretetet, mely édesatyját hozzá kíséri, már előre érezné a jónak, amelyet vele tesz, jutalmát. Mindez szól Flórinak is, kinek az Isten korán nyújt alkalmat a 4-ik parancsolat teljesítésére . . .

«Ügy-e, édes Etelkám, örömet teszed édesatyámmal, mire mintegy Isten hív fel és miért meg fog áldani. Te pedig édes kis lelkem már majd készítesz, gondolsz ki minden jókat, a mivel öreg apádnak örömet, mulatságot szerzendesz, úgy fog az Isten megáldani!»

Pozsonyban aztán egészen a zalai események hatása alatt áll. *Deák* kimaradása nemcsak *Bezerédjt* hangolja le, de mélyen hat *Kossuth* Lajosra is, ki a mikor megtudja a házi adónak és országos pénztárnak Zalában való megbukását s *Deák* elhatározását, ezt az esetet az őt különösen később annyira jellemző szaggatott, velős mondataival ekként hozza *Bezerédjnek* tudomására 1843 márczius 5-én:

«Reszkető kezekkel írom: Zalában a házi adó és országos pénztár megbukott — egy félóra előtt vettem a Stafettát magától *Deák* Feritől, ki egyszersmind, a mi legirtózatosabb, elhatározottan adja tudtomra, hogy más megyéből nem vállal követséget. Kérlek, kényszerítlek nemzetünk boldogságára, — tegyetek, küldjete, menjete: kövessete el mindent őt e határozattól elmozdítani. Legyen nagyobb *önmagánál*: vesse önkeble legszentebb érzelmét áldozatul ez árva hon javának — Nállunk hétfőn van követválasztás, mi megválasztanók, de ő írja, hogy megválasztás után is lemondana. — Barátaink közül valakit holnap útnak indítunk Kehidára. — Mit a gyülestről tudok, azt az e levelemmel együtt póstán induló Hírlapból megtudod.

A csapás nagy; de ne essünk kétségbe. — Férfiak vagyunk. — Ügyekez magadat a honnak megtartani, most százszor inkább, mint különben.

Isten irgalma legyen hazánkkal.»

Pest Mare 5. - este 11. órákor

Kedves barátom!

Resztese lehetek nem. Jelenben a haris és orfi
 gos pénzosa megbotkolt - egy fél óra előtt ve
 sem a Stafetta magyarol Deak ferivel
 ki eszperamund a mi legrosszarofabb
 elharávosuttan adja tudtomra, hogy
 más megriböl nem vátal Kövesfegy.
 - Kétek henyfearlak ismeresünl
 bolsofogyia, - essesek, Kildjesek, menje
 sek, kövepesek mindens öt e haras
 Zartol elmonditani: ~~Kétek~~ Legyen na
 grott ön magánál vesse önhele legfen
 sebb cirelmit átörasit ez áara
 hon jairának. - Vállunk Képfön
 van Rövesvölapsás, mi megrölapsa
 nöb, de ö inga, hogy megrölapsás
 usán is lemondane. Barátaink
 hírit valakis holnag renak, indi
 sunk Bekidára - Mi a gyitesre
 sudi, a ²⁰kereslemmel eszperamund
 indult Kildjeböl megrüdd -

A fájás nagy, de ne essünk
 Réstige - Férfak - csomuk - ügyes
 Res

Kossuthnak eme kiadatlan levele nagyon érdekes írás. Nemcsak az ő *Deákról* sokat tartó véleményének tolmácsa, de beszédes bizonyítéka annak a nagy politikai súlynak és tekintélynek is, a melynek *Bezerédj* akkoriban örvendett. Dokumentuma annak a bensőségteljes viszonynak, a mely *Bezerédjt Deákhöz* fűzte s vele szorosán egybekapcsolta s a melytől *Kossuth* Deákra nézve eredményes ráhatást is várt.

Ettől kezdve gyakran van szó *Bezerédj* leveleiben *Deák* Ferenczről, a kit ő is minden áron meg akart tartani az országgyűlés s a haza javára.

1843 április 17-én azt írja Etelkának: «A zalai események felett ti is fogtok fájdalmasan illetődni. A méltatlanság már is azon fokra jut, honnét ismét a dolog természete szerint javulás felé kell fordulnia. Adja Isten minél előbb.»

Erre nézve azonban semmi kilátás sem mutatkozott.

1843 május 16-án írja: «*Deákrul* szüntelen töprenkedem és ezen érzésem eleven visszhangra talál. Nem is teszem le a reményt, hogy ha Zala nem választja is meg, *ide szerezhetjük mi ötlet egy vagy másik móddal.*»

1843 május 23-án: «*Deákunkról* még semmi sem bizonyos, nem ír, nem izen, pedig vannak itt Zalából, a kik azt mondják, hogy egészséges, de még ma sem határozta el magát, hogy ha az adó elfogadtatik is, a követséget el fogja vállalni.»

1843 május 26-án ismét: «*Deákrul* bizonyosat mit sem tudunk. Az a hír jött tegnap, hogy a hétfői gyűlés Zalában eredmény nélkül oszlott ismét el. *Deák* írt *Klauzálnak*, de szintén csak bizontanokrul tud írni. Egészséges, mit fog tenni, hova megyen, sat. semmit sem szól, nem említi, hogy vette volna leveletem. *Deákra nézve én most is azon szándékkal vagyok, hogy az első kerületi választmányhoz fogom őt proponálni.* Megválasztatása természetesen kétségen kivüli. Vannak némely ellenkező tekintetek erre nézve, de mindent felvéve mégis több a jó.»

Az országgyűlési tárgyak közül a nevelésügy köti le különösen a figyelmét s miután az e tárgyban kiküldött választ-

mánynak nem csupán tagja, hanem elnöke is volt, nagy lelkesedéssel fog a vonatkozó irodalom tanulmányozásához.

1843 június 12-én írja Etelkának: «Most édes Etelkám segíts. Először kérek a «Stadt- und Landschule» munkát, ha most amúgy is nem használod, küldd fel Pali által és küldd fel, mit a bibliothecában a népnevelésre vonulót találsz. Jelesen emlékezem Preuskenek van egy pár kötetű munkája — Jacotot — van több is, — Wilderspint, Mac Culloch kereskedési munkáját, azután azon németnyelvű atlaszt is, mely veres kötetben az én álló íróasztalomon van.»

Bezerédj Is. van Floriana leánykájával — es **Bezerédj Pál**, hitvesével **Murray Everilda** grófnővel és ettől született **Pál** és **Andor** kisdéd fiaival mély gyászba borulva jelentik: hogy édes atyuk néhai idősb **Bezerédj István**, hosszas mell- és májnyavalyájához a korbelt vég-elgyengülés is elkövetkezvén, a f. e. Julius havának 1° napján, életének 72-dik évében Hidján Tolna vármegyében, a végső szentségekben buzgó ájtatossággal részesülve csendesen az örök életre átszenderült. Holt tetemei Sopron vármegyében a Fertő Szentmiklósi temetőben, boldogult hitvese Felső Büki Nagy Ersébeth, a jelentőknek édes anyuk mellé tételtek nyugodalomra.

19. JELENTÉS ID. BEZERÉDJ ISTVÁN HALÁLÁRÓL.

Nem sokáig dolgozhatik azonban zavartalanul, sietnie kell haza. Édesatyja hosszas gyengéikedés után meghalt hidjai birtokukon. A kiadott gyászjelentés szerint:

«Bezerédj István Florianna leánykájával és Bezerédj Pál, hitvesével Murray Everilda grófnővel és ettől született Pál és Andor kisdéd fiaival mély gyászba borulva jelentik: hogy édes atyuk néhai idősb Bezerédj István, hosszas mell- és májnyavalyájához a korbelt vég-elgyengülés is elkövetkezvén, a f. e. Július havának 1-ső napján, életének 72-ik évében Hidján Tolnavármegyében, a végső szentségekben buzgó ájtatossággal részesülve, csendesen az örök életre átszenderült. Holt tetemei Sopron vármegyében a Fertő Szentmiklósi temetőben, boldogult hitvese Felső Büki Nagy Ersébeth, a jelentőknek édes anyuk mellé tételtek nyugodalomra.»

Az ő hálás, szüleszerető szívének mély fájdalom volt ez a veszteség, a melynek nagyságát még inkább fokozta a kis Flórikájáért való örökös aggodalom.

A kis leányka gyönyörűen fejlődött lelkileg. Okossága nagyokhoz illő. Testileg is megnyúlt, örökösen küzdött azonban a kisebb-nagyobb gyermekbetegségekkel. Most nemrég *daganat* is keletkezett a nyakán, a torkán, a melynek előbb az orvosok csak kisebb jelentőséget tulajdonítottak, pedig ez már a korai halál első csirája volt.

A mint Bezerédj leveleiből megtudjuk, ez időben ő maga is sokat gyengélkedik. Trifoliumot szed kisebb-nagyobb dózisokban, massziroztatja, illetve az ő jó magyar kifejezésével — *keneti* magát, hidjai módon fürdik — s fürödni akar Badenben is, a hova öccsét felkíséri. Írja, hogy Etelka is vegye a selti vizet, Flórivál fürödjének, ha nem a Sárban, kádban. Kis leányát pedig figyelmezteti, hogy — *egyenesen* tartsa magát s a kertben dolgozzék naponta.

S megcsinálja az egész szeptemberi programot. Jó lenne, ha Etelkák már augusztus végén fölmennének Pozsonyba, hogy 20-án a Hidjára készülő Palékkal jönnének vissza. Kirándulást tervez Badenbe, a mely nemcsak Flórinak tesz majd jót, hanem Etelkának is pihenést szerez. Bécsújhelyen is látnak holmi érdekést, onnan *gőzkocsin* egy óra alatt Badenben lesznek, hol már vagy harmadfélnapig múlathatnak, s a legszebb vidéken mehetnek vissza Kőszegre. Pozsonyi lakásukat is rendbe hozatta. Ebédlő szobának ugyan kicsiny lesz, legfeljebb 8-an férnek el benne, de jól elrendezik, hogy egy-két jó barát, interessans emberrel is ellehessenek ebédkor. «Czélszerűbben és komódtabban tegyünk, mint Pesten tevénk . . .»

Ez az úti program azonban Bezerédj kerületi elnökösködése miatt megváltozott s később dolgai miatt neki kellett hazamennie.

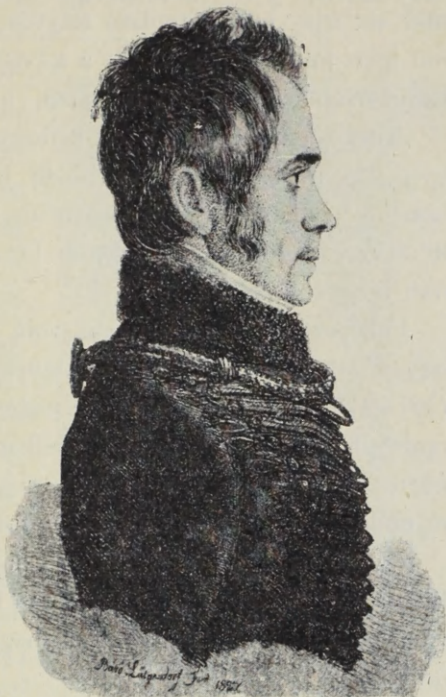
Ezen időben vert gyökeret az ifjabb *Bartal* György, a későbbi földművelés-, ipar- és kereskedelemügyi miniszter és a

Bezerédj István közt való holtig tartó barátság. A faddi béri *Balogh* Ádám, illetve Petrovics- féle birtokot id. beleházi *Bartal* György, a jeles közjogi író,¹ udvari referendarius, 1848-ban miniszteriumi osztályfőnök (a szent István rend lovagja, majd kincstárnoka) kapta meg a királytól, bár *August* is lépéseket tett annak elnyerésére. Ez

volt Magyarországon az *utolsó donáció*. A birtokszomszédság aztán közeli jó viszonyba hozza őket.

Az új birtokot a 22—23 éves ifjabb *Bartal* kezeli, s a jómodorú, kiválóan eszes és szellemes fiatalember nagyon megnyeri *Bezerédj* tetszését, gyakori vendég náluk, egy véletlen körülmény pedig egyenesen örök hálára kötelezi őt *Bezerédjék*, de különösen *Etelka* iránt. A fiatal *Bartal* súlyos betegségbe esett. A legnagyobb valószínűség szerint tifusza volt. *Bezerédjék* azonban nem hagyták magára. *Etelka* Hidján

ápolta a legönfeláldozóbb gondnal, míg teljesen felépült. Még július 30-án is azt írja *Bezerédj* Pozsonyból: «El ne engedjétek, míg egészen jól nem érzi magát. Ha nem jön helyre teljesen, gyűlés után ismét jöjjön ki s lovagoljon.»

20 ID. BARTAL GYÖRGY.

¹ Id. *Bartal* György alapos készütségu, nagy tudásu férfiú. A közjogi és jogtörténeti irodalom úttörője. *Commentarium ad historiam status, jurisque publici Hungariae aevi medii libri xv.* 3 kötetes rendszeres államjogi munkáját 1847-ben adta ki a melyért *Ferdinand* király gyémántgyűrűvel tüntette ki.

Bezerédj augusztus 3-án már ismét Pozsonyban van, de bosszankodik, hogy otthonlétét nem toldotta meg egy pár nappal, mert az országgyűlési munka lassan indul. Viszont egészségére jó, hogy lassan kell magát a munkához szoktatni. Marienbadi Kreuzbrunn-vizet iszik, hidegvizes mosással készíti elő az átmenetet a sós fürdőben való úszásra. Augusztus 8-án már azt írja, hogy javulása folyton tart. A fogadóban étkezik, hol igen jól keverik az árpát a kávéval, nem hevít, mégis táplál. Ereje megjön, igen jól tud járni, a munka sem esik nehezeze.

Követtársa Perczel miatt kellemetlenségei vannak az országgyűlésen, a mint 1843. okt. 30-án írja: «*Perczel* sokakkal a mi részünkön állók közül keserűen és élesen összeveszett és most le akar mondani a követségrül. Teszek, a mit tehetek a dolognak kiegyenlítésére . . .»

Fellépésének eredménye is volt, mert amint 1843 okt. 31-én ugyancsak Etelkához intézett levelében olvassuk: «Sikerült a *Perczel*-dolgot már is némileg engesztelnem, rendbehoznom és remélem, nem lesz erőszakos és kellemetlen következése. Azonban talán éppen ezen eredmények fognak arra szolgálni, hogy jövődre biztosabban, czélszerűbben cselekedjek.»

Nagy örömmel írja, hogy valami «Vullani nevű, az öreg Blauval forma tánczmester elvállalta Flórii oktatását. Nem lesznek tehát jó mester nélkül: Pázmán hegedűjét is felvigye a tánczórákhoz.»

Flórika Etelka nényével nemsokkal azután Kőszegre ment. Itt azonban megkapta a kanyarót. (A jelekből úgy látszik, hogy inkább vörheny volt.) Sőt a kis *Okolicsányi* Máli is elkapta tőle. *Bezerédj* végtelenül sajnálkozik felette s 1844 január 15-én írja, hogy iparkodnak majd a kis Málit Hidján kárpótolni, nagy bált adnak neki: «Édes kis leányunkat pedig csókold meg, hogy olyan jó, okos és kedves legyen, hogy még a kis Máln is igyekszik segíteni s mulattatja.» Nagy óvatosságot ajánl azonban. Tele beszéltek — írja — a fejét. Óvják Flórit a hidegtől. Ne erőltessék se mulatsággal, se tanulással. Gyertyánál éppen ne olvasson, inkább Pázmány

olvashat neki. Hat hétig ne utazzanak. De akkor Blaskovitsnál várják Flórit gyermekbálra. Addig csak gyakorolja a *csárdás* magyart, azaz a *béres* és *juhász* táncot, szépen, lassan és hevülés nélkül azonban.

Február első napjaiban aztán Sopronon át Etelka és Flórika Pozsonyba érkeztek. Örömmel írja *Bezerédj* 1844 február 5-én öccsének: «Kis Flórink ma ismét elkezd tanulását és készül már a gyermekbálra, melyet az országgyűlési gyermekeknek a farsang utolsó vasárnapján arangirozunk és gondold *én* arangirozom.»

S a következő levelei csak úgy sugároznak a boldogságtól. Flórikájának szerzendő örömről van szó. Írja, hogy most ott nagyon sok a bál. «Ma az országbíró ad egyet. Szombaton az opposzió részéről fog egy fényes következni s vasárnap lesz az én *gyermekbálom*. (Február 13.) Majd hogy: «A tegnapelőtti gyermekbál igen sikerült és 400 pengő forinton felül hozott a *kisdédvőképzőintézet* javára».

21. BEZERÉDJ FLÓRA TÁNCZRENDJE.

S *Bezerédj* iratai között gondosan megőrizte kis Flórikájának táncrendjét, a melyen gyermekírással a következő tánczosok nevei vannak feljegyezve: *Odescalchi* herceg, *Terstyanszky* Gyuri és Gyula, *Szapáry* Béla gróf, *Vay* Béla, *Bethlen* gróf, *Lónyay* Ödön.

Be sokszor megöntözhetette ezt a kedves emléket később a könnyeivel!

A pozsonyi vidám napok is lezajlottak s Etelka a kis Flórikával május 8 án indult haza Hidjára.

Az utazást siettette Flórika betegeskedése, a ki még február 26-án váratlanul lázt kapott s azóta folyton gyengélkedett. Még haza sem értek, Bezerédj már ír nekik: «Lássátok, mily hamar irok, ha nincs is különös mondani valóm és ha nem is szükséges édes Flórim most azt, mit az ember hisz, szóval is nyilván vallani, mint a katekizmus mondja. Tudod azonban édes lelkem, hogy cselekedettel, magaviseletével hitét az embernek kifejezni és életbe vinni által mindenkoron kötelessége. Így ha nem is szükséges most éppen, mondom nektek, hogy oly igen szeretlek, hogy igen édes nekem az együtt átélt időnek dolgait szemeim előtt átsorozni... Buzgó imádsaggal az Istenhez késérlek benneteket... s kérem, hogy ismét szép kövér, ugráncsi légy... Tegnap sokáig kísértelek szemüvegemmel, míg csak azon szegletnél el nem kanyarodott hajótok... Az üres szobákban mintegy kerestelek, mintegy láttalak benneteket és édes anyánk képével sokat beszélgettünk rólatok...»

Bús melancholia szállja meg *Bezerédj* lelkét, sejtí, érzi, hogy kis leánykájának is nemsokára betelik földi sorsa. Másnap 10-én ismét ír a gyűlésről 12 óra után: Számítja, hogy talán éppen most érkeznek Tolnára. Gyuri (Bartal) bizonyára várja őket és sokféle kedvességgel találkoznak. Ha nem is lehet velük, részt vesz lélek szerint mindenben:

«Édes Flórim az árva viola magot elvetettétek-e már? Ne késsetek. És a georginákat? A többi virág hogyan ért le? Megírd ám!»

S érdekes fordulattal rátér az országgyűlésre:

«Ma Vágyval sétáltunk, rólatok sok kedves szót tevénk, a régi, majd 40. éves ismeretségünk bázisán és átmentünk a haza jövődjére, egészen megindulva mindketten. De azért ne gondoljátok ám, hogy olyan érzelő hangulatban vagyok, sőt inkább, azon állás, melybe léptem a *házi adó* mellett separát votumot jelentvén ki keddi választ. ülésünkben, igen frank és kraft-tá

teszi azt és igen kielégít, mert én inkább-inkább átlátom, hogy igen *practicus* téren vagyok. Sok jót sejtek és ha a szerencse szolgál, érhetek is el. És mi a legjobb, a többség javaslatát nemcsak nem zavarom, sőt elősegítem és úgy áll *argumentation*om, hogy ha elég igazságosak és elég okosak nem vagytok, ti kik ellenzitek a dolgot, elfogadni az én javaslatomat, olly szörnyű igazságtalanok és buták még sem lehettek, hogy a májoritás véleményét se akarjátok életbe léptetni.»

Etelka nénye tehát Hidjára hozta a kis beteget, ahol nem-

Ne felejt,

sik azonban is Florikájokat ki Adel³
 lel együtt igaz szívűl szereti.

Mina Neni és Albert bácsinak kezét
 csokaja és es szívűl öleli

Florikájok

22. BEZERÉDJ FLÓRIKA LEVELE.

csak ő, de a család jó barátai is a legnagyobb gyöngédséggel halmozzák el a szenvedő kis leányt. Flórika apróságai között megtaláltuk az ő féltve elrakogatott kis kincseit. Apró levélkéket kis barátnőitől, üdvözlő sorokat rokon fiúktól, kis gavaléroktól. Szorgalmi jegyét, a melyből megtudjuk, hogy «Bezerédj Flóri 1838 május 16-án jó volt!» Tóth Istvánnak, Flóri írásra oktatójának gyönyörű kalligrafikus levelét, melylyel megküldi Flórikának az ígért első *vastollakat* (1840). Bezerédj leveleiben is számtalan üdvözlés van a kis «diétai lányhoz». Széchenyi, Deák köszönik a Flórika által készített kis erszényt s Deák bácsi Eötvös Józseffel, Pulszky Ferenczczel külön kis levélkében is üdvözlí születése napján az ő kis *mátkáját* (1842 május). S Pulszky,

mivel Pesten el sem búcsúzhatott tőle, igéri is, hogy Hidján meglátogatja. (1842 április 20.)

Mostani betegeskedése még nagyobb szeretetet vált ki a jó barátok szívéből. A melegszívű *Bartal* György megható gyöngédséggel többek közt ezeket írja a kis leányka utolsó név- és születésnapjára: «... Úgy tetszik előttem, mintha ezen fohászok, a melyek Flóri napján nem csak az én ajkaimról, de mindazokérről, kik Magát szeretik, az égbe repülnek, angyalfejcskékké válnának, kik mint kis madarak Istenhez sereglenek és ott a Mindenhatónak zsámolyánál leszállanak. Mit gondol édes Flórika, kit találnak ezek ott térdepelve és Istent imádvá? Magának örangyalát, ki már korán eljött a jó Istenhez megköszönni, hogy az ő Flórija születése óta már a tizedik évet szerencsésen átélte...» (1844 április 26.)

Ugyan erről a napról írja *Perczel* Béla (a későbbi igazságügyi miniszter): «Édes jó Flórika! — Azt hittük, hogy Flóri napját Hidján fogjuk együtt tölteni, — tudja miként fogtuk volna itt magát névnapján megköszönteni? Összehívtuk volna a Hidjai és Szedresi kis csalogányokat mind s ezeknek korán reggel kellett volna énekekkel a Flórikát álmából ébreszteni, — tudom Flórika kijött volna mindjárt hozzájuk, s a kis csalogányok nem repdeztek volna szét, hisz esmerik a jó Flórika nemes szívét, mely megvetni senkit sem tud s mindenkit becsül; — látja édes Flórika ezért szeretik magát oly sokan, — igyekeznek tehát illy jószívű maradni és mindenki áldani fogja, pedig a sokaknak áldása a legnagyobb imádság, a melyet az Úr Isten meghallgat és érje Flórikát, vagy édesatyját betegség, vagy más szerencsétlenség, lesznek mindég sokan, kik Istenhez bocsátják fohászukat érettük...»

De a gondos ápolás, a hidjai pompás levegő se birt segíteni.

Bezerédj május 15-ről rossz tudósítást kapott hazulról, lassanként megkezdődik a kis Flóri sorvadása. Szegben, igazabban nem lehetne vázolni *Bezerédj* lelki állapotát, ezer aggodalmát, tépelődő gondját, mint cselekszi ő maga leveleiben. Hadd

beszéljék el tehát ezek a szívből jött sorok az egész bús tragédiát:

«1844 május 21. Édes Etelkám! Leveled eleje engem is sajnosan illetett, de vége és Gyurinak sorai is, inkább megnyugtatónak. Jó bizodalommal várom a holnapi póstát és kérem a jó Istent, tartsa egészségben és mentse minden kis és nagy bajtul édes kis leányunkat. Ne vegye pedig panasz néven és elbizottságnak, ha minden kis, az ő kegyelmétül eddig szokatlan bajon is nyugtalanokodunk és segítse foganatosítani, mit te édes Etelkám szegénykéért teszel. Legyetek bátrak mindketten és jókedvűek, ez még a — *daganat* ellen is használ.»

1844 május 22-én: Etelka panaszodik, hogy mind az ő, mind Flórinak egészsége nincs rendben. A kis leány igen erősen nő, és sovány, catharalis bajaik is mindkettőjüknek többször vagynak. Talán ha az idő igazán helyre jön, ez is jobbra fordul? (Bezerédj Pálhoz.)

1844 május 28-án ajánlja a friss fejésű tejet, kaszálási illatot, az ázási vagy szántási föld párolgását. A tanulást mellőzzék most. A botanizálás és más, mi kis fejét eröltetés nélkül, kedvesen foglalkoztatja, a játék, gyerekek, eléggé betöltik a napokat. «Reggel ne költsek fel, alügyék amennyit és meddig csak tud. Az úszást is amenynyire meg tudja ítélni, jónak tartja, mert az a beteges fejlődést, az igen eröltetett visszarezzenti és erősít, nem eröltet és nem ingerel.» Egy kis auscultatióra is felrándulhatnak majd. Kéri Etelkát, hogy ő se fogyassza egészségét, mert a mit a «köhécselésről» ír, az is nem kevésbé hatott reá. Lelki nyugalmát ne engedje aggodalmaknak: «Az Isten rendelésén való megnyugvás nem üres szó, olvasd csak az én kedves imádságos könyvem előszavait!» (Bezerédj Etelkához.)

1844 június 24-én írja Flórinak:

«A te kis levélkéd, édes leányom szinte eleven és édes kis örömet szerzett. Te is egy pár sort naponként írhatasz. Adja Isten, sok jót, óhajtottat olvashassak minden póstanapon.»

Nem tudja, mikor juthat haza, ezért írja Etelkának: «Bármi-

képpen forгатom szünetlenül eszemben a dolgot és kérem az Istent, hogy világosítson meg, nem találok jobbat, mint a — te vigyázatod!»

1844 június 25. A pozsonyi hegyi levegőt sem neki, sem Flórinak nem ajánlja. Ha nem úszhatik, a dunai fürdő sem olyan jó, mint a Sárban és sokkal hidegebb. Ha úszás nem lesz, ráérnek augusztus végén, vagy szeptemberben egy pár hétre felmenni Kőszegre. Csak kövessék Havas rendeléseit s a jó Isten helyre pótolja a nyárral és ősszel, mit a tavasz zavart hozott, be jó lesz aztán a bajokon okulva együtt lenniök Hidján. Csak *Bartallal* is előre csinálják a jó planumokat.

1844 július 1-én úgy látszik, némi javulásról irtak neki, mert «mintha az Isten engesztelőt adott volna,» úgy fogadta leveleiket Bartaléval együtt. Ő nem mehet haza, de ők se zavarják ki magukat jöttevő életmódjukból. Csak maradjanak meg a mostani orvoslási módnál. Ha a malzfürdő bágyasztaná Flórit, gyengébben, hűsebben, vagy rövid ideig vegye, az adelheidi vizet pedig csak oly mennyiségben, hogy megbírja. Utóbb hideg fürdőre, vagy mosásra is átmehetnek. A Pestre menetel alkalmatlan lenne. Hogy Havas lássa Flórit, könnyebben elérhetik, ha az jön le. Az idő, nyugalom, a jó természet legjobban atvezet kis leányunknak mostani, vagy inkább *volt* baján. «Csak doktorok kezébe most még ne adjuk magunkat!»

Terveket készít Pozsonyba jövetelükre. Menjen fel Bartal is. Flóri addig csak jó kedvvel olvassa a napokat s a hidjaiakat használja arra, hogy jól megerősödjék. Keressen magának mulatságot a kertben, szőlőben, gyerekekkel, könyveivel, klavirjával, Pázmán úrral, különösen az őt annyira szerető Bartal bácsival és Etelka nennével. A botanizálás is most nagyon jó lesz. Kocsin menjenek ki és vissza is, hol virág van, ott keressenek. A homok erdőcskében is van ám sok virág! (Bezerédj Etelkához.)

Flórinak külön is ír:

«Kis leveled édes kis lányom igen kedves volt. Köszöntsé Te is a temetőben levő kedves fáinkat és általok azokat, kik

alattok nyugosznak és csókold meg az édesanyád keresztjét. Ha más nem ér rá, hívjál gyermekeket ozsonnára és gyomláljátok ki. A kis jazmint a levélkében szépen köszönöm.»

Közben vigasztaló híreket kapott Hidjáról (1844 július 9.) s módot talált a haza menetelre (Július 10.). Azután maga is állandóan beteges, úgy hogy leveleket is Elek sógorával írat. Alterációja ugyan már alább hagyott, a «sárgaság is szünik szemében» (Július 28), de pár napig még nem mehet gyűlésekre. Csapó is betegen ment a mai gőzössel le. Bécsbe már betegen érkezett, ott rosszabbul lett. Csütörtökön lejött, de nem tudott tovább menni (Július 30.). Az ő egészsége miatt ne aggódjanak. Láthatják, milyen előrevigyázó, izzadását sem szakítja félbe, inkább nyomorúságosan ír rövid ágyában. Nagyon leveri Bartal levele, melyben Etelka lázas állapotáról van szó. (1844 július 31.)

1844 augusztus 4. Etelka jobban léte nagyon megvigasztalta. Az ő gyógyulását is nagyban elősegíti, hogy kis leányát nem sokára viszont látja. 10-ére várja őket. Ha a gőzöst nem gondolják jónak, batáron jöjjenek, de ne sietéssel. «Az Istenre kéri, sőt kényszerífi Etelkát, hogy nagyon vigyázzon egészségére, gondolja meg, hogy mily magasztos czélok igénylik erejét, egészségét.»

1844 augusztus 6. Sajnálja, hogy nem rándulhatott Szerdahelyre. Alterációja lassan múlik, már egy kicsit sessióba is jár, hogy a rescriptum tárgyaláson részt vehessen. (Bezerédj Pálhoz.)

Ugyanerről a napról írja Etelkának, hogy szerdai s csütörtöki levelük mint «jó balsam hatott rá: hála legyen az Úristennek, ki bennehelyezett bizodalmunkat oly jól igazolta.» Ő is csak jót írhat, «ámbar nem crisis által, hanem csak úgy lassan tér vissza az egészsége.» Ereje, étvágya naponkint növekszik, néha egy kis felgerjedést, nehézkes főt érez és néha egy kis transpiráció is jön, de a doktor, Schönbauer már több napja nem talál alterációt. S így feljövételükre, édes feljövételükre már nyoma se lesz betegségének.

Csapóról azonban igen aggodalmasan ír. «Forró epeláztul és nervozátul félti.»

A kapott rossz hír csakugyan igaz volt. Csapó 1844. augusztus 5-én elhunyt Budapesten. Bezerédj régi követtársát, meghitt rokon barátját, a liberalis ügy egyik hatalmas támogatóját veszítette el benne.

1844 augusztus 19-én írja Bezerédj Pálnak, hogy Etelka Flórival kedden a gőzössel szerencsésen megérkezett, azóta jó nyugalomban, reconvalescens formán együtt vannak. Flórit most jövő zápfogával épen olyan bajok, *köhécselés* és *alterációk* környezik, mint gyermekkorában... Etelkának is még nagyon kell vigyáznia. Bezerédj ereje sem igen jött még vissza. Feje sokszor elnehezül. A sessiókban is csak félig-meddig vehet részt.

1844 augusztus 29. Flóri alterációi szünőfélben vannak. Havas porainak kell köszönni. Ő maga erősödik. Csak meletget adna Isten, hogy úszhatnék. Flóri oly jó, kedves betegségében, hogy egészen szíve indul meg az embernek rajta.

1844 augusztus 30. Flóri alterációi még nem maradtak el, csak gyöngültek. Minden nap kikocsiztak, csak hogy Flórinak gyengélkedő állapotja hosszabb kirándulásokat, a mint gondolta, nem enged meg.

1844 szeptember 10. Havas Flóri állapotját javulva, de mégis olyannak találta, hogy okszerűen és biztosan a jövő télen Hidján nem lehet. Recidivától kell tartani. Ezért *keservesen bár, ráadták magukat, hogy Havas egy kis szállást keressen nekik Pesten*. Október 10-én lesznek ott...

1844 szeptember 30. «Flóri szemlátomást javul. *Bajos, hogy tegnap egy kis hurut jött reá, de igen egészséges, közönséges köhögésnek látszik.*» Pedig a kislány baja rosszabbodott s mégis csak Pestre kellett vinni.

1844 október 12. A mai gőzös nem hozta meg a jó levelet. ezt azonban Bezerédj nem tulajdonítja bajnak. Jó bizodalommal, buzgó imádsággal várja a jó híreket. Ír, mert neki oly jól esik írni.

1844 október 13-án írja Bezerédj Pálnak, hogy Flóriról jó tudósítást vett s Havas is jókedvű. A jó hírek azonban nem bizonyul-

tak igazaknak s Bezerédj 1844 október 17-én Pestre utazott a kis beteghez. Pozsonyból írja aztán 1844 október 22-én Bezerédj Pálhoz, hogy szegény kis Flórinak ismét alteráltabb az állapota mult szerda óta. Catharusa is tart. Szine se jó és ereje

igyekezem hogy te is tegy, néked
jó gyümölcsöt hozzon. és azol-
nak mindanyau, különösen
pedeg és legyottau én te néked
mindig örvendhekkimk. Töben aléjón
édes belkém kis Flórin! ölellek
sellyes szíved! Jó'legy, és sok
örömet szexekkel ez átkal

Minden jót kívámat
édes atyádnak
Deák Ferencz
Czörny Lóránt
Bubsky Ferencz

fogyott. Havas az átgondolt és 6 hétre osztott kúráját elkezdte. Assa foetida s trifolium fibr. mit először ad neki a vegetativ systemáinak segedelmére és mellette digitalist csekély adagban a nervos systemájának csillapítására.

1844 október 28. (Etelkához és Flórihoz.) «Ma születésem napja van édeseim! Az Isten áldását s azzal minden jót, segedelmet és erősödést kétszerte kérek tőle reátok. Reggel a hegyekben voltam. Oly szép, langy, szív és kedély nyitó napfény, levegő s illat volt, mintha mellettem lettetek volna. Visszajövet a mélyúti kápolnában voltam, oly jól tudtam kinn a szabadban és benn a szent helyen imádkozni s oly engesztelő, vigasztaló, bátorító érzés gerjedezett bennem, mintha a kis angyalok szóltak volna édes, suttogó hangon kis Flórink felől és ígérték volna, hogy igen hamar meggyógyul, ők pedig addig is őrizni, könnyíteni fogják őt. Nem tudom megmagyarázni, mily tágult, könnyült kebellem jöttem haza s nemsokára vettem első leveledet s délután a másikat és most várom a holnap és holnaputánit is és kérem az Istent, ki ma reggel vigasztalásával oly kegyelmesen körül lengett, hogy jók legyenek.»

Úgy látszik azonban, Bezerédj előtt eltitkolták Flóri nagyobb baját, mert levelében egy helyen azt írja: «Egy körülményen döbbsentem meg, hogy felfekszi magát. Kérlek, feküdjék ágyban szegény kis leányunk és tegyetek egy nagy táiban naponként friss vizet alája.» Gondoskodik kis játszótársról is. Csak a kis Vass Nani iránt sikere legyen levelének. És *Zsivorával* süteményt és virágot küld a kis betegnek...

1844 október 29. (Pálhoz.) Szegény kis leányom állapotja inkább hanyatlott. Alteratiói súlyosodnak és ereje fogyott. Nem tudjuk, az új orvosi szerek erős hatásának, vagy másnak kelljen-e tulajdonítanunk...

Még nem veszi el reményét. Havas is bízik.

1844 november 5. Havas ígéretei biztatók. A halolaj igen jó hatású. Etelkák Havasék szomszédságában igen jó ellátásban vannak. Várni kell a kura végét.

1844 november 12. Holnap Pestre megyen. «Fájdalom, ismét rosszabb hírek Flórirul. Ki tudja, mire vár ott Istennek végzése. Legyen az ő szent akaratja és légyen felettünk segedelme és erősítő malasztja!»

1844 november 17. (Pálhoz.) Pesten a kis Flórit igen elgyengült és aggasztó állapotban találta. De Havas orvoslását tétovázás nélkül folytatják. Mellőzik a más orvossal való tanácskozást is, mert Havas szerei, úgy látszik, jótékonyan hatnak. Ott maradása Flóri állapotától függ.

1844 december 1. A kis leány állapota utolsó levele óta nagyon súlyosodott. Havas orvoslását már abba akarták hagyni, de tegnapelőtt némi könnyebbedés állt be. Pár nap múlva a homeopathiában kénytelenek keresni segédelmet. «Szóval egészen elgyengült. Az extremitások dagadtak, étvágya csekély, az alteratiókat megszüntetni nem tudják. Kiköpése is igen aggodalmat okozó szint mutat. Ha az Isten nem irgalmas, a legszomorúbbra el kell készülnie lennünk. Legyen az ő akarata!»

1844 december 6. «Az Úristen keze megnehezedett rajtunk. Flórim tegnap megholt! Azonban bármily nehezen essék is, Isten végzése ellen zúgolódnunk nem szabad. Legyen tehát szent akaratja. A kis angyal pedig imádja ötet érettünk, hogy hozzá méltóan élhessem el a hátralevő időt és üdvösen készülhessek boldog egyesülésünkre, mire édes szüleinkkel és Málinkkal várnak bennünket.» (Bezerédj Pálhoz.)

Tudja, hogy jó testvérének eles, mély fájdalmat fog okozni, viszont ő a Pál gyermekeiben vigasztalásnak nézhet elébe.

Azt határozták, hogy Flórit holnap leküldik Hidjára, pár nap múlva ő maga teszi el édes anyjához. — Etelka fenn marad, januárban majd a gyűlés után mennek le végkép Hidjára.

«Tegnap délután félórával volt utolsó lélekezete. Csendesen, fájdalom nélkül mult ki. Még 11^{1/2} órakor czukor figurákon örült. Utolsó szava volt: Ó be szép! Mint kis bárány oly türelemmel és szívreható rezignációval volt utolsó napjaiban is. Ily hirtelen végét még Havas sem várta. A homeopath orvos éppen haldoklásához ért. Egészen édesanyja nyavaláját képezte magában. — Édes lelkem Palim, ha szegény ezt megérte volna!»

1844 december 13. Bezerédj Bartal Györggyel utazott le, a ki — levele szerint «oly elérzékenyülve jó és szíves, hogy — szeretni kell őt...» Már útközben ír Etelkának:

«Ládd, innen írok már, gondolataim és beszédünk sokat voltak veled, mindég áldva téged, te áldott lélek, aggódva is rajtad...

Rölünk, fájdalunkról, Istenben levő vigasztalásunkról, erőségünkéről mit szóljak, úgyis egymásnak állapotját önmagunkban értjük, érezzük. Arra azonban édes lelkem újra s igenigen kérek, éleszd, költsd fel, tartsad erősen áldott jó lelkedet, ne merülj ám el, ne engedd oda, erőszakkal is ragadd ki magadat s ha nehezedre esik is, emberek között légy és csak testi dolgot, foglalatosságot, kényszerített munkát adj fel magadnak folyton... Azután imádkozzál édes Etelkám, egyesülj Isten előtt ő vele, imádkozzál értem, vélem is és Isten előtt találkozunk... Szent vigasztalással menjünk most *külön* dolgunkra, míg azt is *együtt* nem tehetjük...»

S kérdi, hogy Flóri «kis jószágaiból» nem kíván-e fél valamit? Kinek mit adhatnánk tőle?

Bezerédj kebelbarátjának, *Sztankovánszky* Imrének meghívására Kajdacs felé vette útját. *Sztankovánszky* a «*Flórit maga gyermekeként szerető keresztapa*», ki «szintén egyetlen gyenge csemetének féltékeny atyja,» 8-án írt meleghangú részvétlevelében meg sem kísérli Bezerédjt vigasztalni, hiszen — úgymond: «én épülök gyászleveledben példás léleknyugalmadon, melylyel Isten akarátját veszed és magasztos felemelkedéseden, mellyel szeretett angyal gyermeked és boldoguit édes anyja emlékét szentelve, a vélők üdvös egyesülésig terjedő rövid időt Hozzájuk méltóan indulsz betölteni... Isten adjon hasonlókép erőt és telhető vigasztalást a példátlan nemes lelkű Adélnak is, ki anyailag szerette és ápolta Flórit és most... most anyailag vérzik szívében érette... Áldja meg ez erényes hölgyet az Ég!»

Bezerédj pénteken este ért Kajdacsra, a hol a mint pár nappal később, december 16-án írja: Szegény Imre «oly fájdal-

mas és lány és oly melegen mutatja magát benne az érzés szívének mélyéből... Az Isten őrizze őt hasonlótul...»

Aztán így folytatja levelét:

»Szombaton reggel Hidjára mentünk. Nem írom le édes lelkem, szegény jó Etelkám, ott, mit hogyan találtam és mit tetünk, majd szóval... és együtt kisírnjuk magunkat.

Estefelé Imre átjött és együtt mentünk szent helyünkre, hol édes Málinc mellett nyugszik már, virágokkal behintve koporsója s zöld koszorú a kereszten... A régi maradt meg, virágot sem kellett elpúsztitani édes anyjából. Ó édes Etelkám! — de majd szóval és együttlétünkben ezekről... Most csak keményítsük meg magunkat...»

Ezzel befejezést nyert a kis Flórika földi tragédiája. A mi ezután jön, az az ő felmagasztaltatása, emlékének glorifikálása Bezerédj egyik legnemesebb tetteiben, az *önkéntes* adózásban... De ennek igazán megértése végett egy kicsit ki kell térnünk a tolnamegyei dolgok vázolására.

Bezerédj politikai barátai, főleg *Bartal* György, emberi szempontból nagynak, a legnagyobbnak mondják, de nem tartják a helyzetet felismerő jó *politikusnak*. Tény, hogy *Bezerédj* mindig jobbnak tartotta az embereket, mint a milyenek, így többször tévedett azok politikai magatartásának megítélésében. 1844 április 16-iki levelében is azt írja, hogy otthon létekor a tolnamegyei politicus állapotokat *csendesebbnek* találta, mint gondolta. Pedig az élesszemű *Bartal* már eleve figyelmeztette az ellene irányuló készülődésekre. Az ellenpárt már 1843-ban elkezdett mozgolódní. A novemberi gyűlésen követi jelentésük kapcsán a magyar nyelv tárgyában érkezett királyi leirat felett *Perczel* István, *Döry* Gábor s a *Daróczyak* heves vitát kezdtek. *Perczel* azt hangsúlyozta: minek ellenkezni a királlyal, mikor mi *«gyáva nemzet vagyunk s utóbb is elállunk végzéseinktől»*. *Csapó*, *Perczel* Miklós, *Gindly*, *Berecz*, *Gaál* az alsótáblai határozat fenntartását kívánták, míg *Sztankovúnszky* és *Bartal* szerint abban az esetben, ha a horvátországi botrányos utasi-

tás megszüntettetnék, a követek bár ellenmondással, a királyi leirat felett napirendre térhetnének. A nagy többség elvetette az utóbbi indítványt s *Berecz* főjegyző csak azt a klauzulát tudta a jegyzőkönyvbe becsusztatni, hogy «a követek igyekezzenek ezen kellemetlen helyzetből engesztelő módokkal kivergődni». Ellene mondtak Tolna vármegye rendei az országgyűlés minden évben tartásának is mindaddig, míg a törvényhozó testület, a városok a nemzet kívánságai szerint rendezve nem lesznek. A városi tisztválasztási munkálatoknál pedig *Döry* Gábor indítványára a kuriák mellett nyilatkoztak. (Bartal 1843 november 21-én kelt levele Bezerédjhez.)

1844-ben még szélesebb arányú komplót indult meg *Bezerédjék* ellen. Az országgyűlésen nagy port vert fel ezen idő tájban *Uray* Bálint szatmármegyei követ esete, a kit az ifjúság *macskazenével* tisztelt meg. *Perczel* István nem tudta elfelejteni az ő hasonló módon történt inzultáltatását, a márczius 4-én tartott közgyűlésen tehát *Eichelburg* gróffal indítványba hozatta, hogy amennyiben jelentéseikben a követek az *Uray* ügyben érkezett dorgáló királyi leiratról említést sem tesznek, szólíttassanak fel ezen kihágások leírására. *Bartal* szerint *Perczel* Istvánnak ezzel az volt a már előre kifőzött terve, hogy «Bezerédjéket kellemetlen helyzetbe hozzák és az 1840-ben őket (t. i. *Perczeléket*) sujtott liberális párt gyengéit felfedezni kényszerüljenek, hogy így különösen *Beöthyn* bosszújukat kitölthessék». A pecsovic párt főkorifeusai *Perczel* István, *Döry* Gábor, *Daróczy* János, *Erős*, *Ujvári*, hatalmas vitát rögtönöztek. A másik részről *Csapó*, *Gindly*, Augusz (bár ez utóbbi, amint *Bartal* írja, a kormánynak szolgáló néhány tömjénezésekkel, az országgyűlés némi megrovásával), továbbá *Perczel* Béla, *Berecz* főjegyző, de különösen *Bartal* György szólaltak föl. Hanem az előre elkészített többség elítélte, a királyi leirat szerint «az ifjúságnak a nemzet alkotmánya veszélyeztetésével járó galád tettét», helyeselte a dorgáló és fenyegető királyi leiratot, a követeket pedig utasította, hogy hasonló esetek meggátlására törvényjavaslatot készítsenek. S

tudni kívánták továbbá, hogy a következő gyűlésen Beöthynek eshessenek, mi adott az ifjúság zavargására okot s ha az a teremben történt volna, hív tudósítást várnak. Bartal azt indítványozta, hogy legyen elég a «száraz napló» megküldése, de leszavazták, annyit tudott csak kivinni, hogy a követekre bízták a tudósítás mily formában való beküldését. Ezek azután már 8-iki kelettel egyszerűen a kerületi gyűlés naplóját küldték be, a mire az április 15-iki közgyűlés a felfujt ügy felett mégis csak napirendre tért.

Ugyancsak az előbbi gyűlésen Perczel István szóba hozta a követek magatartását a kerületi gyűlésen a minden évben tartandó s Pestre áthelyezendő országgyűlés ügyében. Amint láttuk, a vármegye, vagy inkább Bezerédjék politikai ellenfelei elleneztek ezt, ők azonban, mivel már a többség amúgy is megvolt az áthelyezés mellett, mikor a szavazás rájuk került, nem akarván a vármegyét kompromittálni és saját meggyőződésük ellen szavazni — inkább nem éltek szavazati jogukkal. *Dóry* Gábor felszólalására aztán kimondta a közgyűlés, hogy a «követek, a mikor határozott utasításuk van, legyenek többségben, vagy kisebbségben, mindig tartoznak az utasítás értelmében nyilatkozni.»

Erős táblabíró pedig a zsidók helyzetének javításáért is küzdő Bezerédjnek akart indítványával kellemetlenkedni, a melyhez képest ki is mondták, hogy «míg a zsidók felszabadítására általános törvény nem hozatik, részletes felszabadításba bele ne egyezzenek és semmi jogot, a mely már a felszabadítást feltételezi, a zsidóságnak ne engedjenek.»

Veszély fenyegette az adózás törvényét is. Tolna e tekintetben a *Bezerédj* párt nagy erőlködése folytán elég liberális utasítást adott. Közbejött azonban a telekdíj kérdése. Széchenyi az általános adózásra még nem tartotta megérettnek a hangulatot, az volt tehát az eszméje, hogy 100 milliós kölcsönt vegyen fel az ország, 4 vagy kisebb kamatra. Ezt adják ki kölcsönkép az ország lakosainak. A nyereendő kamatot s a tőkének bizonyos

részét aztán fordítsák közhasznú célokra, míg magát a kölcsönt 35 év alatt a *nemes* és nem nemes birtokokra kivetendő évi 5 millióval törleszszék és fizessék vissza. Megczukrozása lett volna ez a beadni szándékolt nemesi adózás keserű pirulájának.

Perczel István elnöklésével Tolna vármegye is bizottságot küldött ki a kérdés tanulmányozására, a mely bizottság memorandumában aztán nagyjából elfogadta *Széchenyi* eszméjét, sőt a telekdíjon kívül más kirovásokat is megengedett volna, de úgy, hogy a kölcsönveendő összegeket oszszák szét a vármegyék közt, hol azt külön alapként kezeljék. *Bezerédj* körülményesnek találta *Széchenyi* tervét, ő a *nyílt és egyenes általános adózás híve* volt. Az első napi nagy vitában már veszélyben forgott az adózás egész elve, de másnapra *Bartal* feltüzelt a fiataltságot, nagy beszédet mondott, a mire maga *Perczel* István is protestált a házi adó megbuktatása ellen. *Bartal* a telekdíjat elválasztotta a kölcsön eszméjétől s ennek olykép való elfogadását ajánlotta, hogy az országos pénztár egyik forrásául megpendített subsidium helyébe jöjjön s majd ha az országnak biztosítékul szolgáló *egyenes* és *közvetett* adóforrásai lesznek, lehet csak *kölcsönről álmodni*. *Döry* Gábor azt vitatta, hogy kölcsön nélkül a földbirtokosok nem képesek a telekdíjat megfizetni. *Perczel* István, *Augusz*, *Ujvári*, *Fördös* a mellett való érvelésére, hogy ezt a *Bartal* indítványa sem zárja ki, csak hogy nem szeretné azt elmulthatlan feltételül kimondani s ily alakban mind a telekdíjat, mind az országos pénztárt megbuktatni, végre is *Bartal* indítványa győzött, vagyis hogy a subsidium helyett *rendszeres* adót nyervén, könnyű lesz minden adónak egybeolvadását s egyenlő viselését elérni. (*Bartal* 1844 márczius 5-iki levele *Bezerédj*hez.)

Körülbelül ez volt *Bezerédj* felfogása is, bár ő még ezen felül a 3 év előtti utasítás megváltoztatását is szerette volna. A választmányi tervet tehát azzal küldték fel a követeknek, hogy ha az országgyűlésen hasznosabb, kivihetőbb eszmék mutatkoznak, azt is pártolják, de a *telekdíj, még ha a kölcsön keresztül nem vihető is, az országos pénztárba befizettség.*

Ilyen volt az ide-oda ingadozó politikai hangulat december 16-án, amikor *Bezerédj* és *Perczel* Móricz betejesztették követi végjelentésöket, a mely gyönyörű szép politikai írásmű. Felsorolják benne az országgyűlésen hozott fontosabb törvényeket, a nemzeti nyelvről, a lelkiismereti szabadság megvédéséről, a nem nemesek birtokszerzése és hivatalviseléséről, a közmunkák szabályozásáról. S légió azok száma, úgy mond, a melyek nem valósulhattak. Ezek közt felemlítik a keresztül nem ment javaslatokat, az országgyűlésnek a királyi városok és szabadkerületek képviselőivel való kiegészítéséről, az országgyűlés czélszerű áthelyezéséről, az örökös tartományok kormányzatának magyar ügyekbe való beavatkozása megszüntetéséről, illetve önálló független miniszterium szervezéséről... Hatalmas argumentálással törnek lándzsát az adózási ügy rendezésének kérdésében, hogy t. i. a nemzet a szegény adózó népnek igazságot szolgál-tasson s az 1547 : 26. t. cz. átkát megoldja. Többet érne ez bármely *mesterséges ivernél és kombinácziónál!* Végül határozatot kérnek, hogy a vármegye, mely az ipar pártolására — *egyesületi úton legelőször lépett* fel az országban — házi szükségleteit honi termékekből szerezzze be.

A követi végjelentés felolvasása után aztán maga *Bezerédj* István is felállott s megindultságtól remegő hangon bejelentette nagy elhatározását, az önkéntes adózást. Ez a kijelentés még politikai belső barátait is meglepte, mert *Bezerédj* előzőleg senkinek sem szólt. *Augusz* Antal rögtön *csatlakozott* az indítványhoz s mivel polgári birtokai után már úgy is adózik, nemesi birtokait is felajánlja adóalapul s a befolyó adót a honi műipar gyarapítására és művelésére óhajtja fordíttatni. *Bartal* György pedig, mivel akkor még saját tulajdon birtoka nem volt, a «napontai szükségleteire megkívántató költség» megadóztatásul 20 forintot ajánl fel.

Bezerédj beszéde s felolvasott beadványa elnémította az ellenfeleket. A rendek kimondták, hogy «bár a nemzeti közakaratot meghiusultnak látják, a dús tartalmu követi jelentésben

felsorolt kész törvényekért a fejedelemnek hódolatukat nyilvánítják s a jelentő követ uraknak közremunkálásukért, hogy a törvények alkotásában nevezetes részt vettek, hazafias buzgóságuk és hűségük elismerésével köszönetüket fejezik ki. Az adózók nevében köszönetet mondanak azoknak is, kik magukat közadó alá vetették s kimondják, hogy védegyleti ülések céljaira a vármegyeház termét átengedik, a szolgák ruháit s az egyéb házi szükségletet honi gyárakból veszik be.

Kétségtelenül nagy diadala volt ez *Bezerédj* Istvánnak, hiszen, hogy egyebet ne említsünk, *Bartal* Györgynek november 4-én kelt levele szerint a védegylet ügye is úgy állott, hogy az azt ellenző másik párt miatt gyűlés előtt az aláírási íveket sem *merték* kiosztani, csakhogy a vitát kerüljék...

A gyűlés egyhangú, emelkedett, mondhatni ünnepies lefolyására kétségtelenül befolyással volt *Bezerédj*-nek az az előtt alig pár nappal elkövetkezett mély gyásza s az a nemes indítók, a mely őt önkéntes adózásának bejelentésére ösztönözte... Mintha csak a kis Flórika ártatlan, hótiszta lelke repkedett volna körül a teremben, s csillogó aranyporral hintette volna be ennek a kortörténetileg olyan nevezetes írásnak minden betűjét... és mintha még ma is glóriás fényvel venné körül *Bezerédj* nagy elhatározását, a melyben ő «lelki könnyebbséget talált...»¹

¹ «4998—844. Alólírt fájdalommal szemlélvén: miképpen a legközelebb befejezett országgyűlése sem birt az adó állapotja eránt, bár mely formában is orvosló törvényt hozni: nem halaszthatom továbbra, hogy meggyőződésemnek, mely szerint adózási rendszerünk megváltoztatását mind a haza érdeke, mind az igazság a legsürgősebben követeli, — ne csak szóban, hanem mennyire tőlem függ, cselekvésben is, azaz adó mentességemnek megszüntetésével — következtetést adjak; mit egyszerű vagyoni jogommal élve, tehetni vélek anélkül, hogy törvénysértéssel, vagy törvény eránti tiszteletlenséggel távolról is vádoltathatnám.

Ezennel tudniillik magamat és birtokomat önként adó alá vetem, az úgy mondott hadi adó alá, úgy mint a házi adó alá; esedezvén a Tettes Ns Vmegye előtt: hogy ennéli, a következő pontokban foglalt innepélyes, és visszavonhatlan kötelezésemet elfogadni, s annak értelmében engemet éltem fogytaig Tolna Vmegye adózóinak sorába iktatni méltóztatssék, olly módon tudniillik, hogy:

1. Azon részarányt vévén fel, mely léteznék, ha Tolna Vmegyének az 1844/5 évi hadi adóját 89.663 forintot, és a honit 75.288 ftot, öszvessen 164.951 ftot Tolna Megyében levő minden személy, birtok, és vagyon viselné, pontos számolást azonban a dolog mivolta szerint nem tehetvén, — a folyó évi adózásom három száz pengő forintban határozódjék; mely sommára lehet tudniillik hozzá vetve, felszámolnom, a

Bartal György megindult lélekkel a következőket írja Bezerédj Etelkához a magasztos jelenetről:

«Nem gondoltam, hogy a gyűlésen szólni tudjak. Midőn Pista lángba indult nemes érzéssel, könnyes szemekkel, az éghez pillantva, magát adó alá veté, minden gondolatom Flórinál volt; az ő szelleme lebegett Pista előtt, de előttem is, neki

v. l. - Eitelk
Bartal György
jelen meggyűlésen 1844/5

24. BARTAL GYÖRGY NEVÁLÁIRÁSA.

épített Pista oltárt, az ő dicsőítésére szállott fel az igazság oltáráról a legillatosabb tömjén! És én a jó atya mellé leborulva,

mit mind a két pénztárra nézve, a közmunkának pénzbeli megváltását is ebben foglalva, az érintett arány szerint igazságosan magamra veendőnek tartok; tekintetbe vévén, hogy Ns Tolna Vmegyének rendszeréhez képest a közmunkák tellyesítői a honi pénztárból bért nyernek, melynek számára e fejében nevezetes Somma vettetik ki, miáltal így minden adózó, már pénzbeli fizetésével a közmunkák terhét, az érintett részben viseli.

2. Adózásom e jelen 1844/5 évre kezdődvén a hadi, és honi pénztárt aránylag illesse.

3. A jelen évre határozott 300 frt, évenként aránylag aszerint fellebb, vagy alább változzék, a mint Ns Tolna Vmegyének jelen összes adója 164951 frtnál több, vagy kevesebb leend.

4. Ha a hazában az általános egyarányú közadózás fog bekövetkezni, ezen személyes külön kötelezésem önként megszűnik; ha pedig mielőtt ez történnék, törvény vagy megyei végzés után reám, és birtokomra a féle úgymondott nemesi teher vagy fizetés esnék, melyben Tolna Megyének többi adózói is aránylag nem részesülnek — az ily teher, vagy fizetés a jelenleg kötelezett adómból levonandó legyen.

5. Ha Tolna Vmegyében levő birtokom fogyna, vagy öregbednék, adóm is azon arányban változzék.

És ezeket kívántam a Tettes Ns Vmegyének eleibe terjeszteni. Adóbéli kötelezettségemben lelki könyebülést találok; melyhez igen jótékony érzés fog járulni, ha a Tettes Ns Vmegye e nyilatkozatomat kegyesen helyeselni, — és abban talán azon elveknek következményét is szemlélni méltóztatik, mellyeket bennem a Ns Vmegyének szolgálata érlelt meg. — Ha pedig azon szebb időig, midőn hazámban az adó állapotját igazságos törvény általán orvosolandja — ezen önkéntes adózói helyzetemben több és minél több hazafi társakkal álhatok egyesülve, — Istennek buzgó hálát adandok. Szexárdon, Decz. 16-án 1844. Bezerédj István m. k.

csekély áldozatomat szintén bemutattam; erőt kellett magamon vennem, hogy könnyeim ki ne törjenek és Isten megadá az erőt!»

Bezerédj maga pedig a következőket írja nagy elhatározásáról Bezerédj Etelkának:

1844 december 16... Nem tudom, mondtam-e, hogy tenni fogom: adó alá vettem magamat kötelezőleg, míg élek, a hadi és honi adó alá. Régebben fogadást tevék magamnak és most teljesíttem. Elfogadták a Karok és méltányolva Bartal, Augusz is — némi részben hozzám csatolták magukat, mint önkéntes nemes adózók fogunk az adó lajstromba beíratatni. Talán majd többen is leszünk? Ó, mily igen örült volna édes kis Flórink, ha ő adózó lányának mondhatta volna magát. Az ő lelkét látom mintegy ödesanyjával együtt helyeslőleg mosolyogni. Te is örülni fogsz, hogy adózók vagyunk, ezért írom ezt oly bőven meg, édes Etelkám!

Hidjáról Pestre menet aztán útközben testvérének, Pálnak is megírja a történeteket:

1844 december 22. Többnyire Szekszárdon voltam 4 napon át, t. i. részt vettem a gyűlésen. Megtettük a védegyuletek alakítására a kellő előmunkát, elosztatván előbb a magisztrátus közt eredett és már-már terjedező ellenhatást. Most már elég jól megyen elő a dolog...

Teljesíttem egy már az országgyűlés előtt magamnak tett fogadalmat, *melyről eleve senkinek sem szóltam*, nehogy sok disputálást és persvasiókat vonjak magamra. Hanem most a gyűlésen egyszerűen adó alá vettem magamat, életem fogytaig, a hadi és házi adó alá, oly arányban, mintha minden Tolnában levő személy és vagyon fizetné a mostani adót. Csak 300 p. forintra rugott a calculus. Midőn tevém, úgy volt, mintha Flórim örülve mosolyogna reám és most valóságos *lelki vigasztalást* érzek...

Itt hirtelen reátér a gazdasági dolgokra... S egyszer csak kitör belőle:

«Látod, édes lelkem, miképpen kerülgetem mondani, mivel szívem, lelkem oly telve...» (Visszatér a temetésre:) «Elgondol-

forintokat a dúsgazdag Bezerédj, hiszen neki nincsenek — *gyermekei...*» Hanem legyünk igazságosak! Mikor Széchenyi a Jelenkor 9. számában felhívta honfitársait, hogy minden az adó iránt teendő de facto lépéseket hagyjanak el s a Bezerédj-hez hasonló extremitásokra ne fakadjanak, nem az elv ellen támadott, mert — amint br. Eötvös József írja a Pesti Hírlap 1845 február 13-iki 430. számában — a köztelherviselés elvének Széchenyi írásaiban határozott szószóloja volt, nem tartotta célravezetőnek a lépést, nem várt tőle eredményeket. Ezért szól a pisztoly «idő előtti» elsütéséről, mert Bentham tanítása szerint mindent törvényesen kívánt szabályozni. Bezerédjt viszont az előadott lelki motivumokon, a jobbágyterhek fakultatív megváltásának törvényes szabályozása s az ennek nyomán támadt tényleges megváltások vezették azon gondolatra, hogy a köztelherviselés terén is tényleges megoldást keressen. A támadást természetesen nem tudta hallgatással mellőzni, s a Pesti Hírlap 1845 február 16-iki 431-ik számában írt válaszában kiönti szíve keserűségét, a melyet nagy mértékben enyhített az, hogy nemes példája országszerte élénk visszhangot keltett. A jobbágyság is fölismerte a Bezerédj tettében megnyilvánuló igazi szeretetet s bizonyára őszinte szívből fakadtak azok az elismerő sorok, melyeket a bicskei községi előljáróság nevében közölt a Pesti Hírlap 1845 április 10-iki 440. száma.

Bezerédj igazi lelki nagyságát épp az mutatja, hogy még a megbántások sem tudták eltéríteni egyenes útjáról, kiábrándítani utópiákra hajló optimizmusából, az emberekbe vetett hitéből. Sőt inkább megacézolták lelkét a további küzdelemre...

Igaza van Bartalnak: Ez a nemes szívű bibliás ember könnyes szemével csak az eget nézte, keresve elszállt szeretteit s észre se vette a földi útjába szórt szűrő töviseket...

III.

BEZERÉDJ ÉS AZ 1843/44. EVI ORSZAGGYÜLÉS
TÁRGYALÁSAI.

I.

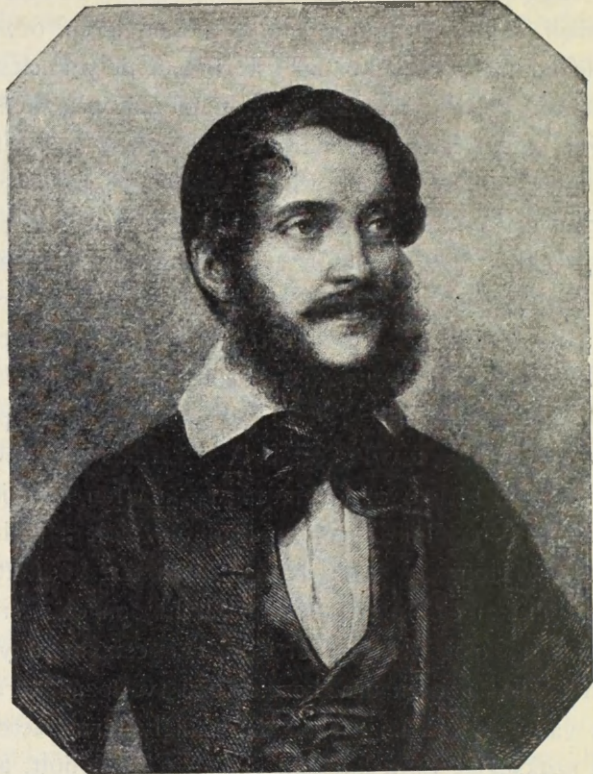
Az 1843/44. évi országgyűlést a politikai irodalom és a napi sajtó készítették elő. Mindkét téren örvendetes fellendüléssel találkozunk e korban, a melyeknek messze-
menő hatásai voltak. Különösen a napi sajtónak kell nagy
jelentőséget tulajdonítanunk, mert természeténél fogva mozgé-
konyabb volt, jobban lekötötte a közérdeklődést s tágabb körben
volt elterjedve. A napi sajtó érlelte meg a tömegek politikai
felfogását s ezzel megteremtette a bekövetkezett demokratikus
irányzat természetes előfeltételeit. Az a szabadság továbbá,
melylyel a napi sajtó a kormányzati ténykedések és a politikai
irányzatok felett ítéletet mondott, a közönségben is felkeltette az
ítélkezési hajlandóságot s ezzel a tömegeket is belevonta a politikai
életbe, a melytől addig távol állottak. A politizálás nem volt többé
nemesi kiváltság, hanem az értelmiség jogává lön s a mily mér-
tékben terjedt az értelmiség, olyan arányban nőtt a politikusok
serege is.¹ Az értelmiség pedig határozottan tért hódított s ez a
térhódítás politikai életünknek szemmeláthatóan előnyére vált.

A napi sajtó előadott hatásai azonban csupán úgy érvé-
nyesülhettek, ha a cenzura kezelésében változás történik s
biztosítva van számára az a szabadság, mely természetes kifej-
lődéséhez szükséges. Ez a korszak 1841-ben kezdődött, a mikor
a régi cenzura megszűnt s a hírlapirodalom nagyobb mozgási
szabadságot kapott.² Ez a nagyobb szabadság az 1841-ben meg-
indult Pesti Hírlap-ban jutott a legélesebben kifejezésre, a mely
nemcsak anyagát, de alakját tekintve is különbözött a napi sajtó
régibb termékeitől. A szabadelvű reformmozgalom eszméit kivétel
nélkül magáévá tette s megvédte a támadásokkal szemben.

¹ Horváth : Huszonöt év II. k. 13. l.

² Horváth id. m. II. k. 52. l.

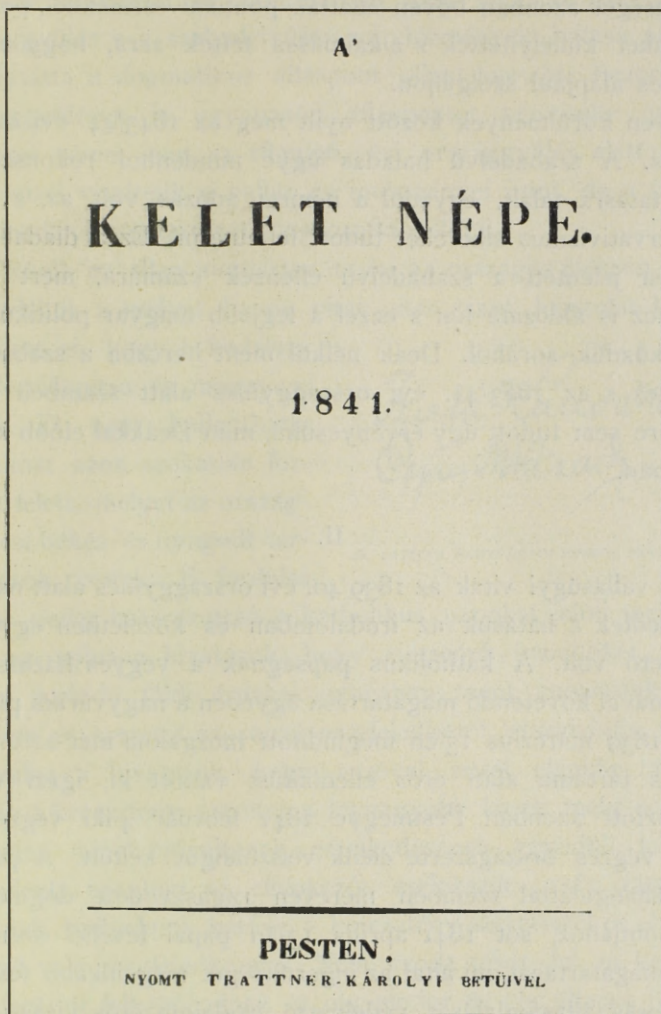
A Pesti Hírlap szerkesztője, Kossuth Lajos, azon nyomdokokon haladt, melyeket Széchenyi István, Wesselényi Miklós, Deák Ferencz s Batthyáni Lajos megjelöltek s nemzeti, gazdasági és politikai reformokat egyaránt sürgetett, a fősúlyt azonban a politikai reformokra helyezte s ezzel ellentétbe került a reform-

26 KOSSUTH LAJOS.

mozgalom megindítójával Széchenyi Istvánnal. Növelte s kiélesítette az ellentétet Kossuth Lajos írói tehetsége s a mindent magával ragadó lendület, melylyel felfogását elő tudta adni. Nem csupán az elméket hódította meg, hanem a szíveket is lebilincselte s ezzel olyan népszerűségre tett szert, hogy befolyása alá jutott az egész magyar közélet. Ettől a lendülettől féltette Széchenyi István a

magyar közéletet s ez aggodalom indította arra, hogy a Pesti Hirlap iránya és modora miatt «Kelet népe» című munkájában Kossuth Lajossal irodalmi harcot kezdjen. Ugyancsak a Pesti

27. SZÉCHENYI «KELET NÉPE» CÍMŰ MUNKÁJÁNAK CZÍMLAPJA.

Hirlap nagy sikereinek kell tulajdonítanunk, hogy a konzervatív párt is felhasználta a napi sajtóban rejlő óriási erőt s a Dessewffy Aurél szerkesztésében kiadott «Világ»-ban igyekezett a saját

eszméinek híveket szerezni és álláspontját megvédelmezni. A két hirlapnak egymással és Széchenyivel folytatott vitái kevés befolyást gyakoroltak a kormánypolitikára és a pártéletre, a közönséget azonban bőven ellátták politikai eszmékkel, politikai életünket kimélyítették s alkalmassá tették arra, hogy a jövő fejlődés alapjául szolgáljon.

Ilyen körülmények között nyílt meg az 1843/44. évi országgyűlés. A szabadelvű haladás ügye mindenhol rokonszenves fogadtatásra talált, egyedül a nemesi adózás volt az, a hol a konzervativizmus sikereket tudott felmutatni. Ez a diadal nagy csapást jelentett a szabadelvű ellenzék számára, mert Deák Ferencz is áldozata lön s ezzel a legjobb magyar politikus vált ki a küzdők sorából. Deák nélkül ment harcba a szabadelvű ellenzék s az 1843/44. évi országgyűlés alatt számbeli súlya ellenére sem tudott úgy érvényesülni, mint Deákkal előbb kisebb számban.

II.

A vallásügyi viták az 1839/40. évi országgyűlés alatt nagyon kiélesedtek s hatásuk az irodalomban és közéletben egyaránt érezhető volt. A katolikus papságnak a vegyes házasságok alkalmával követendő magatartása ügyében a nagyváradi püspök által 1839 márczius 15-én megindított mozgalom már az országgyűlés tartama alatt erős ellenhatást váltott ki, igazi vihart támasztott azonban Pestmegye 1841 február 4-iki végzése, a mely végzés országszerte élénk visszhangot keltett. A papság a közhangulattal szemben mereven ragaszkodott dogmatikus álláspontjához, sőt 1841 április 13-án pápai levéllel szentesítette magatartását, mi által az ingerültséget még inkább fokozta. A papság állásfoglalását védelmező irodalom erős virágzásnak indult, a szabadelvű felfogás terjedését azonban megállítani nem volt képes,¹ sőt a saecularisatio kérdése is felszínre került. Borsod és Szatmármegyék ugyanis elhatározták, hogy az egyházi javak

¹ Ballagi: Az 1839–40-iki országgyűlés visszhangja az irodalomban 58. I.

saecularisatióját a követi utasításba felveszik,¹ a mi természetesen konzervatív és papi körökben nagy felháborodást keltett s újabb védő iratok kiadására szolgált alkalmul.

Ilyen antiklerikális hangulatban nyílt meg az 1843/44. évi országgyűlés s a szabadelvűség az előzmények hatása alatt itt is folytatta a dogmatikus álláspont elleni harczot. Bezerédj az országgyűlésen is ugyanazon álláspontot képviselte egyházpolitikai téren, mint az 1832/36. évi országgyűlés alatt: teljes tisztelettel viseltetik a vallás és intézményei iránt, de a papság türelmetlen magatartását határozottan elítéli.

Kitűnik ez 1843 augusztus 11-én az országos ülésben tartott beszédéből, a melyet heves viták után, izzó hangulat közben mondott el, hogy a kedélyeket lecsillapítsa és megnyugtassa. El nem hallgathatja fájdalmát azon szokatlan fordulat felett, melyet az országgyűlési békés és nyugodt tárgyalások vettek. E fordulat

28. LAJCSÁK NAGYVÁRADI PÜSPÖK NÉVALÍRÁSA.

okául pedig határozottan a katolikus papokat jelöli meg, kiknek az volna a hivatásuk, hogy «intsenek bennünket, midőntán a surlódó földi érdekek vitájában szent mesterünk béke, türelem és szeretet szavairól megfélelkezni látszanánk», kiknek az volna a hivatásuk, hogy «szóval, tettel elénkbe állítsák, mikép a keresztény szeretet a legnagyobb kincs, mely egyesek, úgymint népek jóvoltának, emelkedésének egyedüli kútfeje». E helyett azonban az ellenkezőt cselekszik: «oly tárgyakat vitatnak, melyeknek kútfeje a keresztény szeretetről és alázatosságról való megfélelkezés». Nem csoda tehát, ha «a kedélyek mindenfelől felháborodnak és oly modor és oly állapot jön elő, mi sehol és semmiben, de legkevésbé törvényhozási tanácskozásainkban jótékony következtetéseket nem szülhet». A keresztény

¹ Ballagi id. m. 66. l.

szeretet és béke nevében kéri az egyházi rendet, hogy ne theologiai fejtegetésekkel, ne a középkor iskoláira emlékeztető distinctiókkal törekedjenek a vallás védelmére, hanem «keresztény békével, alázattal, szeretettel világítsanak előttünk és annak gyümölcseit iparkodjanak köztünk megérlelni». De része van Bezerédj szerint az országgyűlési bajok előidézésében a kormánynak is, mert a királyi válasz «határozatlan kifejezéseiben, némi általános elveken túl nem terjedő tartalmában senkit sem elégitett ki» s így távolról sem volt alkalmas arra, hogy a parlamenti békét helyreállítsa. Arra kéri tehát az elnöklő személynököt, hasson oda, hogy a kormány e kérdésben határozott álláspontot foglaljon el.

A kormány ellen fordul ez ügyben az 1844 május 14-iki kerületi ülésben azon alkalomból, hogy a kormánypárti Zsedényi a szabadelvű követekre háritotta a felelősséget a vallásügyi törvény körüli késlekedésért. Bezerédj e vádra derekasan megfelelt s a királyi választ kemény bíráló alá vette: «Majdnem úgy tűnik fel az ember előtt ezen resolútiók állapotja — így szól — mint midőn a szüleinek gazdag örökségéből száműzve levő szegény árva fiú kenyeret kér, s e helyett szép tanítást tartanak neki, a legtisztább moral elveit adják elébe és intik, hogy a szerint intézze életét és boldog leend, de neki kenyeret, nekünk eredményt, azaz határozott törvényt nem adnak.» A királyi válasz tartózkodó modora az oka tehát Bezerédj szerint a törvény késlekedésének és nem a szabadelvű követek magatartása. Ha a kormánynak kifogása van a törvényjavaslat ellen, indítványozzon módosításokat s ne álljon elő általános elvekkkel, melyek a megoldást nem segítik elő. A szabadelvű törvényjavaslattal szemben azt állította Zsedényi, hogy az uralkodó «mint az európai katholicizmus homlokán álló nem teljesíthetné» az előadott kívánságokat. Ezzel szemben Bezerédj azt hangoztatta, hogy a magyar királynak Magyarországra nézve csak a magyar érdek, magyar törvény és alkotmány lehet zsinórmértéke, «királyi hitétől, koronázási diplomája megtartásától bármi névvel

jelölt ügy, vagy állapot el nem tilthatja s el nem vonhatja». Nem is hiszi azt el az uralkodóról Bezerédj s kijelenti, hogy «az örök és szent igazságot sem Róma, sem cottériák kedvéért, vagy csak azért, hogy visszatorolja azt, mi más protestáns országokban történik, sérteni nem fogja».

Majd Zsedényi ellen fordítja a hangoztatott elvet s megállapítja, hogy ez alapon minden vallásügyi reformtörvényjavaslatot el kellene ejteni, mert ellenkeznek a katholicizmusnak a kormány részéről képviselt elvével. Tiltakozik továbbá azon feltevés ellen, hogy a törvényjavaslat ellenkezik a katholicizmus elveivel, mert «a katholicizmus csak önmaga körében létezhetik és mi azon kívül van, az ő elvei, az ő törvénye alá nem tartozik». Bezerédj tehát már szigorúan különválasztja az egyház és állam fogalmát s tiltakozik a két fogalom összezavarása ellen. Óvást emel az ellen, hogy ez alapon az indifferentismus vádját lehessen emelni ellenük. Nem lehet szerinte indifferentismussal vádolni azokat, a kik vallási kötelezettségeiknek eleget tesznek, de a mellett a más vallásúak vallási érdekeit biztosítani törek-szenek. Az evangélikusok csupán határozott törvényeket sürgetnek, melyek a vallási viszályokat kizárják s ez Bezerédj szerint dicséretes törekvés.

A lelkiismereti szabadság és a felekezetek közötti viszonzosság biztosítása vezetik Bezerédj-t állásfoglalásában s minthogy ez elveket a királyi válasz is elismeri, felhívja a követeket, hogy az áttérést szabályozó törvényjavaslat tárgyalása alkalmával fordítsanak e körülményre különös figyelmet. Az áttérés jelenlegi állapota az evangélikus egyház szempontjából lealázó, mert az evangélikus egyházba lépés mint valami rossz szerepel az államhatalom előtt, a melyet éppen ezért korlátozni kell. Viszont a katholicus egyház olyan rendszabályokkal igyekszik hiveit megtartani, a melyek «sem azon bizodalomnak, melyet egyházunkba helyezünk, sem azon tiszteletnek, melylyel iránta viseltetünk, sem azon hitnek, melynek egyházunk lelki erősségére nézve emlékeztetni kell», nem látszanak megfelelőeknek. Ez állapotot

Bezerédj szerint meg kell szüntetni az evangélikusok érdekében, hogy vallásuk a megillető külső tisztelethez jusson s meg kell szüntetni a katolikus egyház szempontjából, a melynek nem szabad a világi hatalom fegyverében találni erejét és támaszát.

Borsod megye követével teljesen egyetért a vallási törvény ügyében, csupán egy ponton tér el tőle, t. i. az előterjesztés módjában: «nem szánakozás, nem kegyelem, mit evangélikus hazánkfiai tőlünk igényelhetnek, közös ügyünk, mind a két részre szolgáló igazság az, mi a vallási tárgyban fennforog és mi katolikusok csak Isten és haza iránti szoros és szent kötelességet teljesítünk, mi magunknak úgy, mint evangélikus hazánkfiai s közös hazánk érdekét kívánjuk eszközölni, midőn azt pártoljuk». Más országokban a katolikusok vannak a magyarországi evangélikusokhoz hasonló helyzetben, Bezerédj szerint tehát «maga a jólelkűség és becsület kívánja, hogy ne tagadjuk meg gyengébb testvéreinktől azt, mit más helyen mi az erősebbektől kérünk». A törvényhozás szempontjából pedig azon tételt állítja fel Bezerédj, hogy «a mely törvényhozás az ember főérdekeit, a lelkiismeret szabadságát, a halandó s teremtője között álló szent dolgokat méltó állapotban, zsarnokságtól, monopolium lelkétől s igazságtalanságtól menten fenntartani vagy helyreállítani nem tudja, vagy nem akarja, azon törvényhozás valóban nem igen mutatkozik olyannak, hogy tőle csekélyebb, alárendeltebb anyagi dolgokban megfelelő s hivatásához méltót várni lehessen».

Bezerédj e nagy beszédében a legnehezebb problémákat a legnagyobb ügyességgel kezeli: nem támad a katolikus egyház ellen, hanem a katolikus egyház érdekében sürgeti a reformot, a mely az evangélikusok életérdeke. Vallásos lelkét egy pillanatra sem tagadja meg, nagy melegséggel emeli ki a keresztény szeretet magasztos voltát s államférfiúi bölcseséggel használja ki éppen a keresztény szeretet szent motívumát, hogy az evangélikusokat az elnyomás alól felszabadítsa. Itt is ugyanaz a bölcs belátás s megindító lelkesedés nyilatkozik meg Bezerédjben, melylyel

az 1832/36. évi országgyűlés vallásügyi tárgyalásaiban feltűnt: hosszú politikai pályája nem homályosította el idealizmusát s nem fagyasztotta meg lelke lángoló melegét. Nemesen gondolkozó s önzetlenül szerető férfiú lelke nyilvánul meg vallásügyi állásfoglalásában, a ki eszményeiért nem szűnik meg újra meg újra sikra szállani.

Ezeket a nemes tulajdonságokat kívánta a zólyomi evangélikus esperesség megtisztelni, mikor 1845 április 4-én ékes nyelvű ajánlással egy bibliát küldött ajándékba Bezerédjnek, melyet a család most is kegyelettel őriz. Ajánlásul a következőket irták rá: «A vallás dolgában 1844. évi országgyűlésen alkotott 3. törvény-cikket egyházi közgyűlésünkben mai napon kihirdetvén, hálás érzéssel emlékeztünk meg azon törvényhozó körökre, kik a jótékony törvény meghozásáért kitünőleg küzdöttek. E törvény a magyar törvényhozásnak dicsősége, a külföldnek világító szövétneke; e törvény lelki szabadságnak, keresztényi kibékülésnek s maradandó békének drága záloga; e törvény nyughelye a jelennek, áttörhetlen vértete a jövőnek s te voltál egyike azon hőseknek, kik a törvényt szivre és velőre ható ékes szóval s csüggedetlen lelkesedéssel kivívták. Ily nagy érdemnek az öntudaton kívül egyéb jutalma nincs s a közelismerés csak vigasztalás lehet. Fogadd tehát vigasztalásul ezen bibliát, melyet mint az örök igazságnak örök oklevelét néked ajándékban küldünk. Te az örök igazságért vívtál, mi az örök igazság könyvét adjuk ajándékul. A nagy kisebb kincsért nem vívhatott, a kicsinyek nagyobb ajándékot nem adhattak.» Ez a gyönyörű ajánlású biblia Bezerédjnek kedves könyve volt mindhalálig. Alig volt nap, hogy benne ne lapozott volna. Ebből merített biztatást önzetlen hazafias küzdelmeire s gyakori lelki bánatára. Ez volt lelki ösztönzője a jóra, szépre és nemesre. Lelkének lélek, szívének szív...

Az 1843/44. évi országgyűlés pedig megteremtette a lelkiismereti szabadságot és a felekezetek közötti egyenlőséget, melyekért évszázadokon át küzdöttek az ország legjobbjai.

A egyes házasságokat megnehezítő bilincsek végre lehullottak s az áttérések szabadságát is biztosította a törvény. Az udvar és a katolikus papság kénytelen volt engedni a kor szellemének, mely a szabadság és egyenlőség elveinek érvényesülését követelte a vallás terén is. A korszellemet pedig a szabadelvű követek kitarása juttatta diadalhoz az országgyűlésen s a diadal kivívásában Bezerédjnek oroszánrésze volt.¹

III.

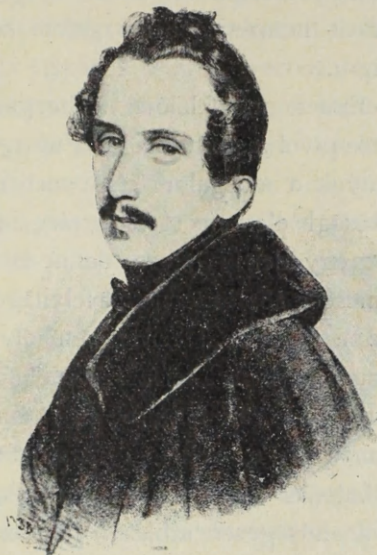
A «divide et impera» vezérelv Magyarországon a nemzeti-ségi politikában jutott a leginkább érvényre. Míg Oroszország balkáni térhódítása nyugtalanította a kormányt, addig örömmel látta a magyar nemzeti megerősödést.² A szláv veszedelem ellensúlyozására volt szüksége s ez ellensúlyozó erőt a magyarságban találta meg. A mint azonban a magyar nemzeti törekvések kiemelkedtek abból a mederből, melyet számukra kijelölt, megváltozott a helyzet s a kormány a nemzetiségek oldalára állott. A magyar nemzeti törekvések a szabadelvű törekvésekkel párhuzamosan fejlődtek s ugyanazok vitatták a nemzeti elv létjogosultságát, kik a jobbágyok felszabadítása, a közteherviselés s a szabadelvű politika többi eszményeiért harcoltak. A kormány nemzetellenes törekvéseiben tehát csupán azokra számíthatott, kik a szabadelvűségnek is ellenségei voltak. E célra a horvátok látszottak legalkalmasabbaknak. A magyarországi nemzetiségek, tehát a horvátok kulturális ébredése is összeesik a magyarság nemzeti ébredésével, s a mily arányban erősödött a magyarság nemzeti ereje, olyan arányban nőtt a nemzetiségi ellenhatás s indultak meg a nemzetiségi kulturák kifejlesztését és biztosítását célzó mozgalmak. A nemzeti és nemzetiségi mozgalmak lényegükben demokratikus mozgalmak, mert a népnyelv érvényesítésére irányulnak. A demokratikus mozgalmak a népet álli-

¹ Horváth: Huszonöt év II. k. 204. l.

² Ungarn etc. von einem ung. Officier 48. l.

tották a politikai érdeklődés középpontjába s a néppel együtt vonult be a politikába a nemzeti és nemzetiségi eszme is.

A horvát nemzetiségi mozgalmat Horváth Mihály is úgy magyarázza, hogy a horvátokat a magyar példa indította nyelvük és nemzetiségük megbecsülésére.¹ A dolgok egymásutánját tekintve a dolog valósággal így van, sőt így van a nemzetiségi eszme végső következményeit tekintve is, mert e szempontból a magyar és horvát törekvések lényegükben azonosak. A mint a magyar nemzeti mozgalom utógondolata az ország teljes függetlenítése volt, úgy kísérte e gondolat a horvát nemzetiségi mozgalmat is. A különbség csupán az volt, hogy a horvát nemzetiségi mozgalom céljai az ország határain túlra terjedtek s egy nagy délszláv állam megalapításában kristályosodtak ki. Ezt a gondolatot a horvát nemzetiségi mozgalom legbuzgóbb apostola, Gáj Lajos, 1842-ben kiadott röpiratában világosan kifejezésre juttatta.

29. GÁJ LAJOS.

De különböző volt a magyar nemzeti és a horvát nemzetiségi mozgalom eszközeiben is, mert a magyar nemzeti mozgalom eszközei komolyak, megalapozottak és nemesek voltak, a horvát nemzetiségi mozgalom ellenben gúnyos, támadó és fanatikus eszközökkel dolgozott. Csupán elvétve találunk röpiratokat, melyek tárgyilagos hangon szólnak.²

¹ Huszonöt év II. k. 104. l.

² Thomas Világosváry: Der Sprachkampf in Ungarn. Agram 1841.

E különbség magyarázata a nemzeti jellegen kívül abban keresendő, hogy a magyar nemzeti mozgalom az értelmiségre, a horvát nemzetiségi mozgalom pedig a tömegre volt alapítva. Hirlapi cikkek, röpiratok, költemények és népdalok hintették el a magot a horvát nép között, melyek mindegyike súlyos vádakkal s izzó gyűlölettel volt tele az elnyomó magyarok ellen. Az eszközök szerint különböző volt az eredmény is: a magyar nemzeti mozgalom eredménye komoly politikai harc volt, a horvát nemzetiségi mozgalom a nép szenvedélyeit lobbantotta lánggra.

Ennek megfelelően a horvát nemesség felvilágosodottabb része távol tartotta magát a mozgalomtól s ezek megfélemlítésére irányult a mozgalom első sorban. Az összeütközés a törvényhatósági életben történt meg, mert hiszen ez volt a politikai élet egyetlen színtere, de itt is a felizgatott tömeg, az alsóbb nemesség állott szemben a felvilágosodottabb nemességgel, a melyhez a mozgalom természeténél fogva nem ért el. A horvát nemzetiségi párt természeténél fogva népies volt s népiessége alapján sikerült háttérbe szorítania a horvát nemesség magasabb elemeit. A nemzetiségi izgatokat és pártosaikat nem érdekelte a haladás ügye, melyet a magyar törvényhozás ez időben olyan hűségesen szolgált, hanem a régi magyar ellenzék mintájára kizárólag a nemzetiségi eszme érvényesülését munkálták s e cél érdekében a fejedelmi abszolutizmust is hajlandók voltak támogatni. Ez magyarázza a horvátoknak az 1848. 49. évi események alatti magatartását, a miből a magyar nemzeti ügyre oly nagy veszedelem származott.

A horvát nemzetiségi mozgalmat a kormány benső megelégedéssel szemlélte s habozás nélkül felhasználta céljaira. A horvátok módot adtak a kormánynak arra, hogy a magyar nemzeti mozgalommal együtt a szabadelvű haladás ügyét is megállítsa. A horvát nemzetiségi mozgalom nem maradt hatás nélkül a magyar államférfiakra sem s lelkükben kétségeket támasztott. Maga Széchenyi István is hajlandó volt e mozgalmat a magyarság

túlbugzóságának rovására írni s megállásra intett nem csupán a nemzeti mozgalom, de a szabadelvű haladás terén is. Fellépése azonban nem járt sikerrel s a mint az 1843/44. évi országgyűlés eseményei igazolják, a magyar szabadelvű politika képviselői félelem nélkül mentek előre a megkezdett úton. A horvátok viszont a törvényhozás termébe is bevitték a horvát nemzetiségi politika szellemét s megkísérelték eszményeik érvényesítését.

A horvát felfogást az országgyűlésen a horvát követek juttatták kifejezésre, midőn a többi követtel ellentétben latinul szóáltak fel. Bezerédj a magyar nyelv ügyének buzgó harcosául szegődött ez alkalommal is s az 1843 június 2-iki országos ülésben indítványt tett, hogy az országgyűlésen csupán magyar nyelven lehessen szólni. Szerinte a természeti törvény jogán nem lehet a nemzetet nyelve használatában meggátolni, s ha ilyen tételes törvény léteznék, az *lex turpis, lex impossibilis* volna. A magyar nyelv országgyűlési használata tehát Bezerédj szerint jogosult s nincs oly törvény, mely a horvát követeknek a latin felszólalást megengedné, nincs oly törvény, mely az országgyűlés tagjait az idegen beszédek meghallgatására köteleznék. Ha a horvátok Magyarországot anyaországnak elismerik, a magyar nyelvet is el kell fogadniuk. Ha van is ellenkező utasításuk, az országgyűlés akarata előtt meg kell hajolniuk. Az ilyen törekvéseket a kormánynak el kell nyomnia s biztosítania kell a magyar nyelvnek természetes jogait.

Ugyanezen elveket juttatja kifejezésre 1843 augusztus 22-én Sztankovánszky Imréhez intézett levelében, sőt itt még szabatosabban körvonalazza álláspontját, mint az országgyűlésen. Nem tartja t. i. szükségesnek, hogy törvényt kötelezzék a felszólaló követeket a magyar nyelv használatára, mert ez «csak ott szükséges feltétel a magyar nyelv divatoztatására nézve teendők tekintetében, ha törvény van ellene». A horvátok felfogásával szemben pedig az az álláspontja, hogy «itt nem Horvátországról, itt a magyar diétáról van szó, melyen a horvát követek csak mint magyar tagok vehetnek részt, mert a magyar

complexnek csak magyar részei lehetnek». Otromba támadásnak tekinti a nemzetiségi irodalomban meghonosított Magyar és Ungar közötti megkülönböztetést, a melyre tettel kell felelni az országgyűlésnek, hogy «ki a mi dietánkon Ungar akar lenni, sit et Magyar oportet». A milyen határozott az elvben, olyan engedékeny a módra nézve. Horvátország megtiltotta követeinek, hogy a magyar országgyűlésen magyarul szóljanak s erre az országgyűlés megtorló végzéssel élt. A mennyiben a horvátok álláspontjukból engedni hajlandók s magyarul is szólnak, hajlandó latin felszólalásukat elnézni.¹

A horvát nemzetiségi mozgalom ügyében kezdetben optimista felfogást vallott, mert 1843 augusztus 22-én Sztankovánszkyhoz intézett levelében még azt írja, hogy «egy kissé nagyító üvegen és nem is teljesen szabad szempontból» szemlélik azt. Ez optimista felfogásnak megfelelően nem volt hajlandó olyan törekvéseket támogatni, melyek a horvát hivatalnokoktól a magyar nyelv tudását, követelik. Nem huny azonban szemet a horvát mozgalom előtt s az 1843 június 21-iki országgyűlésen egyenesen felhívja rá a figyelmet; de olyan eseménynek tekinti az egészet, a melylyel szemben a kormány egymaga is eredményesen léphet fel.

Az országgyűlésnek a nemzet, a kormány és az uralkodóház iránti felelőssége követeli Bezerédj szerint, hogy a mozgalom kellő világításba helyeztessék. Nem utasítja el a kiegészítés gondolatát, melyet az elnöklő személynök vetett fel; szükségesnek tartja azonban, hogy «a baj, a rossz, mi aggodalmat, fájdalmat okoz, legalább kifejeztessék». A benső békét és rendet veszélyezteti a mozgalom s ennek megóvása az országgyűlés kötelességei közé tartozik. A «principiis obsta» elv alapján szükségesnek tartja, hogy felhívja a figyelmet «azon bár még csak gyengének látszó mozdulatra, mely a nemzetet, mely magát az uralkodóházat fenyegető zivatarrá növekedhetik és mely ellen késő lehet majd akkor a legnagyobb erőfeszítéssel fordítani a legszigorúbb

¹ 1843 november 5-iki levele Sztankovánszkyhoz.

eszközöket, holott jelenleg aránylag oly csekély intézkedéssel lecsillapítható». Nem akar e tárgyba jobban belemélyedni ez alkalommal, egyelőre még szükségesnek tartja a türelmes várakozást; megrója azonban máris a kormányt azért, mert nem látta szükségesnek a nemzetet a mozgalom ügyében megnyugtatni, holott a királyi előterjesztések kapcsán erre alkalma nyílt volna. Az országgyűlés kötelessége tehát a királyi előterjesztésre adandó válasziratban figyelmeztetni az uralkodót, hogy «fenyegető mozgalmak vétetnek észre az országban, melyek a kormány éber figyelmét és szorgos intézkedését megkívánják».

Tagadhatatlan, hogy Bezerédj helyes világításban látta a horvát veszedelmet s a kormányt joggal róttá meg vétkes közönyéért. Erélyes intézkedéseket sürgetett, mert csupán ez úton remélte a fenyegető veszedelem békés elhárítását.

Határozottabban körvonalozza álláspontját az 1843 november 17-iki kerületi ülésen, midőn Zsedényivel szemben indítványt terjeszt elő, hogy feliratban kérjünk felvilágosítást «bizonyos mozgalmak és tények felől, melyek illirizmus és pánszlávizmus nevezete alatt értetnek». Nem csupán Magyarország, hanem «a felséges ausztriai ház alatt egyesült többi nemzetek megnyugtatására is szükségesnek tartja, hogy a kérdés tisztáztassék, mert a gyanúsításoknak és vádaskodásoknak csupán ily módon vethet véget a kormány. A kormánytól várta e téren a kezdeményezést, de mert ez késett, kénytelen volt indítványával előállani. E komoly kérdésben, mely a kormány számára felette kellemetlen helyzetet teremtett, Bezerédj nagy tapintattal járt el s nem ragadtatta el magát. Indítványa megtevésekor hangoztatja, hogy nem ellenséges indulat vagy gáncsolási szándék vezetik állásfoglalásában, hanem «a legvalódibb hűség és loyaltás». Ez őszinte és becsületes kijelentést Bezerédjnek minden fenntartás nélkül el kell hinnünk s Bezerédj őszintesége és becsületessége magyarázza a szaván induló ellenzék magatartását is.

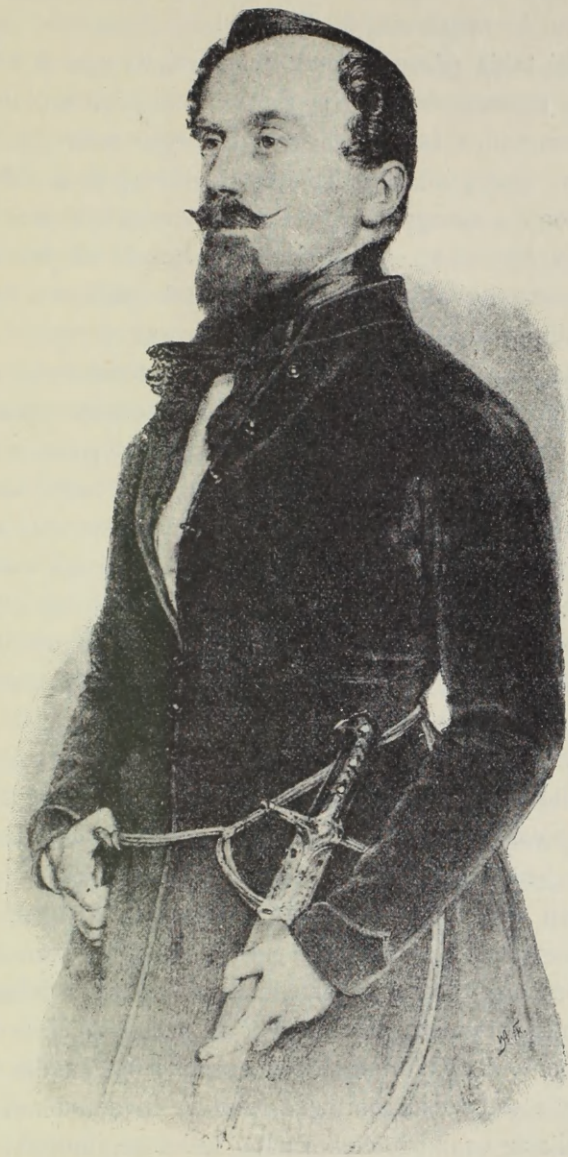
A történelemből vett példakkal igazolja a magyar nemzet ragaszkodását az uralkodóházhoz: Mária Terézia trónja védel-

mében «ugyanazon nevek fénylettek, melyek kevéssel előbb Rákóczi zászlai alatt tűntek ki» s József császár politikája ellenére a francia háborúk alatt véres áldozatokat hozott a magyar nemzet az uralkodóházért, az 1822/23. évi abszolutisztikus törekvések ellenére végül az 1830. évi veszedelmes áramlatok között hűségesen kitartott a magyarság az uralkodóház mellett.

A nemzeti nyelv melletti buzgólkodás nem irányul szerinte az uralkodóház ellen, de nem irányul a horvátok ellen sem, mert nem Zágrábban akarnak magyarosítani, hanem az országgyűlésnek magyar jellegét védelmezik. Szomorú volna Bezerédj szerint, ha «azon balfelfogás diadalmaskodnék, hogy a horvátok jóléte s nemzetisége csak a magyar nemzet kárára gyarapodhatnék, csak a magyarság vére s életéből élhetne». Itt egyáltalán nincs szó a horvátok érdekeiről, hanem azt kívánják a horvátok, hogy «tiltva legyen a magyar országgyűlés egynémely tagjainak a magyar országgyűlésen magyarul szólni» s latinul beszéljenek. Ez a magyar nemzetiség kifejlése ellen van, már pedig Bezerédj szerint «nemzetiség nélkül felvirágzást, boldogságot várni annyi, mint föld nélkül gyümölcsöt reményleni».

E helyen Bezerédjt olyan megindultság fogta el, hogy szava elakadt, pihennie kellett, a teremben egy pillanatra néma csend támadt, melyet hirtelen harsogó éljenzés váltott fel s Ráday meghatottan rohant a szónokhoz.¹ Ez ünnepélyes jelenet hatása alatt Bezerédj visszaemlékezett az 1836. évi esetre, midőn szava beszéd közben hasonlóan felmondotta a szolgálatot s e visszaemlékezés nyomában egészen felmelegszik, kitör a szó ajkán s a nyugodt felszólalásból mindent magával ragadó szónoklat lesz. «Tisztuljunk fajtánk azon eredeti bűnétől — így kiált fel — hogy nemzetiségét, ha oly sanctuariumnak tekintette is, melynek sértetlenül tartásától függ üdvössége, de azt tetteleg is szentség gyanánt védeni eddigelé csak halogatta, inkább idegenek discre-

¹ E beszédről mondja Széchenyi naplójában, hogy «Bezerédj Pista képtelenségeket beszél». Zichy: Széchenyi naplói 459. old.

30. RÁDAY GEDEON.

tiójától várva e részben, mit önönmagának kellett volna tennie.» Nem nyer, de nem is érdemel engedelmet más embertől, de Istentől sem, ki maga magát elhagyja!

A követi tábla álláspontjának fenntartását már a külfölddel szemben is szükségesnek tartja Bezerédj, hogy megczáfoltassék «azon szerencsétlen és gonosz különböztetés, melyet az Ungarn és Magyarán között állítanak fel némely jóbarátaink». Meg kell mutatni, hogy a «magyar törvényhozásban e két szó egy és oszthatatlan értelmű» s hogy «nemzetiségünk alapján akarjuk felállítani nemzeti gyarapodásunk és jólétünk épületét». Végül felszólítja követársait, hogy ne engedjék szavazásra jutni az ügyet, hanem határozzanak egyhanguan a végzés fenntartása mellett.

A kormány nem nézte jó szemmel a nemzeti eszme megerősödését és igyekezett ez áramlat elé akadályokat gördíteni. Nyíltan nem mert szembeszállni a nemzeti irányzattal, arra nem érezte magát elég erősnek, hanem minden módon húzta-halasztotta az ügyet. Ilyen értelemben fogalmazták a királyi válaszokat, a mi heves kifakadásokra adott alkalmat. Bezerédj nem csügged, kitart a nemzeti nyelv védelmében s az 1844 január 30-iki kerületi ülésen az ügy érdekében hatalmas beszédet mond. Azon kijelentéssel kezdi, hogy «a becsületes őszinteség a legjobb politika». Ez elv alapján kijelenti, hogy a királyi válasz értékét csupán kellő megfontolás után tudta méltányolni, mert a mult minden magyar politikust óvatosságra int a kormánynyal szemben. Most azonban kijelenti, hogy annak nem csupán anyagi része, hanem szelleme is kedvez a magyar nemzetiségnek. Eddig nemzeti téren sem az uralkodó, sem a kormány rokonszenvére, közreműködésére számítani nem lehetett, «elkülönözve, elhagyatva állott kormányától a szegény magyar nemzet legfőbb érdekének eszközlésében». A gyakorlatban érvényesült a közmondás: «Regis ad exemplum totus componitur orbis.» A hivatalnokok s főúri családok, kik az uralkodó és kormány közelébe jutottak, a példa hatása alól csak ritkán és nehezen szabadultak s az ő példájuk ismét tovább hatott. Egy szóval az uralkodó és kormány köréből

határozottan nemzetellenes szellem áradt ki. Ilyen körülmények között nemzeti erőnk nem fejlődhetett, sőt lépten-nyomon gyengült. Mostantól kezdve sok minden másképp lehet: «Urunk, királyunk nemzetiségünket, nyelvünket elfogadja, sajátjává teszi, magyarnak vallja magát, magyarrá alkotja kormányát és a magyar király fogja fel a magyarság ügyét és ígéretet ad, sőt megteszi a kezdetét, mely szerint a nyelv és nemzetiség ügyét a nemzettel egyesülve eszközölje.» «Egyesülésben van az erő» mondja Bezerédj s igazolásul hivatkozik Nagy Lajos és Hunyadi Mátyás dicső uralkodására. Ehhez azonban mindenekelőtt az kellene szerinte, hogy a követek tartsanak össze ez ügyben s ha vannak is közöttük nézeteltérések, csak «nyelvünkre, nemzetiségünkre nézve, édes hazánknak ez életügyében, mint annak testvérfitai igazán, őszintén, testvéreileg egyesüljünk». Ezt az együttműködést megindító módon sürgeti, hogy szinte várnók a nagy kibékülési jelenetet, mely a francia forradalom egyik ülését emlékeztetéssé tette. Szavai meggyőződést és őszinteséget sugároznak: «Bocsásunk meg, felejtünk el mindent, mi e tekintetben rossz, vétkes köztünk történt, vessük az engesztelődés fátyolát a multra, csak szebb jövődönk közzerőveli eszközlése álljon előttünk, szállja meg az engesztelődés lelke a hazát, ennek egyes fiait, a törvényhatósági életet, szállja meg az országgyűléseket. Mindenre nézve mi a politikai élet surlódásai közt kellemetlen és sértő történetet köztünk, ha kiengesztelődés és egyesülés nem következik, utoljára a személyes keserőségnek kárát mindenkor csak a közügy vallja». Ha a nemzeti önérzet élt volna a nemzetben 1527-ben, akkor Bezerédj szerint a mohácsi gyásznapi ellenére I. Ferdinánd kormánya magyar lett volna. A mi 1527-ben nem sikerült, azt meg kell kísérelni 1844-ben, hogy újabb mulasztás vádjára ne terhelje a nemzetet.

Az elért eredménynyel azonban nem szabad betelni, hanem tovább kell haladni a megkezdett úton, sőt kettőzített erővel kell igyekezni mindannak elérésére, mi «nyelvünk és nemzeti-ségünk ügyében hátra van». Kívánatosnak tartja, hogy a hely-

tartótanács az örökös tartományok hatásaihoz magyar nyelven írjon, mert «az ausztriai ház országlása alatt levő statusegyesületnek természete, eszméje és nemcsak mi magyaroknak, hanem az örökös tartományoknak érdeke hozza ezt magával». E «status egyesületben» a magyarság számára az egyenlőség és viszonyosság elveit minden tekintetben, de különösen nemzetiségi tekintetben követeli, mert szövetségesek közt tartós jó viszony csupán a reciprocitas alapján állhat fenn. A mint az Amerikai Egyesült-Államokban «különböző népek egy nagy status-szövetségben egyesülvén mint a civilizációnak őrei és terjesztői állanak a művelt világ nyugati határain és a republikai formákban működnek ezen roppant feladatra nézve; úgy nekünk a mívelt kelet határán ugyanazon nemes feladatban lehet és kell a monarchiai formák alatt működnünk». E feladat megoldására erő kell s erőt csupán az egyetértés adhat, a mely a viszonyosság elvén épül fel. Bezerédj prófétai tekintete a messze jövőbe lát, midőn a nagy megpróbáltatásra hívja fel a figyelmet, a mely a monarchiát fenyegetheti egyszer s melynek legyőzésére minden erőre szükség lesz: «Jöhetnek idők és események, hogy a szövetséges nemzeteknek minden erejükre, arra is, mely csak az igaz egyetértésből, összetartásból származhatik, szükségük lehet...» Ez összetartás pedig csupán a viszonyosság elvének teljes érvényrejutása esetén alakulhat ki, ezért sürgeti első sorban nemzetiségi tekintetben ez elv érvényre juttatását.

Kívánatosnak tartja továbbá a hadseregben a magyar nyelv érvényre juttatását, mert «a mely hadi sereg hazánk fiaiból állittatik, hazánk költségén tartatik — attól a magyarság attributumait megtagadni nem szabad». Azon ellenvetésre, hogy a hadseregnek egységesnek kell lenni, azt feleli, hogy tanuljanak meg az idegenajkúak magyarul, mert ezek érdekeinél előbbre való a nemzet érdeke; a nemzeti érzés megbecsülése fontosabb, mint a hivatali nyelv.

Kifogásolja végül a királyi válaszban azt, hogy a közoktatásügyi szabályozási jogát nem biztosítja a törvényhozás számára

s hogy a nemzeti nyelv érvényesülését a közoktatásban csupán a messze jövőben helyezi kilátásba.

Az 1844 február 3-iki országos ülésen ismét a horvát követek országgyűlési magatartását teszi kritika tárgyává s kifejti, hogy a latin nyelv melletti erőszakoskodásukkal semmi esetre sem szolgálják a Magyar- és Horvátországok közötti jó viszonyt. A magyarországi követek megmutatták, hogy méltányosak tudnak lenni a horvátok kívánságaival szemben, most tehát méltán elvárhatják, hogy a horvátok is hasonló magatartást tanúsítsanak. Elismeri, hogy a horvátok hasznos polgárai s Horvátország fontos része az országnak, mert ott van az ország egyetlen tengerpartja, de hangoztatja viszont azt is, hogy Horvátországnak is vannak érdekei s megértéssel mindent könnyebben elérhetnek, még azt is, «mit provinciális s horvát nemzeti tekintetben óhajtanak». Egyszóval a kölcsönös egymásrautaltságot hozza ki s ez alapon a békét sürgeti.

A horvát nemzetiségi mozgalom ügyében az 1844 július 6-iki kerületi ülésen egy feliratot indítványoz, melyben a kormánytól felvilágosítást kér «azon nyugtalanító állapotra nézve, mi főleg Horvátországban az úgynevezett illír mozgalmak által előidézettek» s azon lépésekről, melyek e mozgalom elnyomására történtek. Különösen arra hívja fel az uralkodó figyelmét, hogy tartassa meg a magyar nyelv ügyében hozott törvényeket s vonja meg kegyelmét azoktól, a kik nem tisztelik a törvényeket. Kísérje figyelemmel a külföldi eseményeket, «tekintszen az aldunai tartományokra, tekintszen a Fekete-tengerre s messze észak felé», vajjon nem onnan indulnak-e ki e veszedelmes mozgalmak. Ausztria és Magyarország érdekei egyaránt megkívánják, hogy most pótolassék ki az, a mit annak idején Lengyelország megmentésére tenni elmulasztottak, a magyarság kész az uralkodó erélyes fellépését áldozatokkal támogatni.

Hatalmas külpolitikai képet tár fel Bezerédj beszéde, a mely minden részében megfelelt a valóságnak. A horvát mozgalmak igazi okául Oroszország növekvő hatalmát s terjeszkedési vágyát

előli meg, melynek a délszláv nemzetiségi mozgalom csupán eszköze volt. Teljes készséggel ajánlja fel az ország erejét e veszedelmes politika ellensúlyozására, a mely nemcsak Magyarországot, hanem Ausztriát is fenyegeti. A feliratot a kerületi ülés elfogadta, tehát egyetértett Bezerédj felfogásával; a kormány azonban más színben látta az ügyet s eszközül használta fel az ébredő magyar nemzeti politika ellensúlyozására. Sokkal biztosabbnak érezte magát ez időben, semmint a szláv terjeszkedő politika aggodalmakat keltett volna benne. A «divide et impera» elvet követte, melyből csupán az elsőt tudta megvalósítani, a második érvényesítésére nem volt ereje. A nemzeti politikának volt igaza, a birodalmi politika elszámította magát.

A mint a készülő nemzetiségi mozgalmak elé nyitott szemmel nézett Bezerédj s a nemzetiségi ellenhatással szemben a törvény iránti engedelmességet hangoztatta, úgy a magyar nyelvet illetőleg nem elégedett meg törvényes uralomra juttatásával, hanem azt akarta, hogy valósággal a nemzetiségi nyelvek felett álljon. A magyar kultúra emelését sürgette, hogy a magyar nyelv valósággal politikai tényezővé váljék. Követi végjelentésében a következő módon mutat rá erre a magasztos feladatra: «E czélra vagyonosabbjaink pénzbeli segedelmüket nem fogják kímélni; ha nemcsak hazafi kötelességüket, hanem a haza barminő tekintetbeni előmenetele után ő reájuk aránylag mindenkor nagyobb mértékben eredő jótékonytságot tekintetbe veszik. És ime a népnevelésnek minden tekintetben oly üdvös és szent ügye nemzeti nyelvünk és nemzetiségünk emelésére is mindenkinek a legjobb alkalmat nyújtja; azoktól kezdve, kiknek hogy gyermekeiket iskolába járathassák s ezzel ő bennük a magyar hazának hasznosb, méltóbb polgárokat nevelhessenek, táplálás és ruházatjukbeli első szükségiektől kell elfogniok a költséget, azon hatalmasokig, kik tágas uradalmaikban falusi és felsőbbrendű iskolákat alapíthatnak — mindenki ezek közül a népnevelés üdvös mezején anyanyelvünk iránt szent kötelességét legkönnyebben és leg-

hatályosabban teljesítheti.»¹ Az iskola tehát az, a mely Bezerédj szerint a magyarság jövőjét biztosíthatja s minthogy erre a kormány egyáltalán nem fordít gondot, a magánosok áldozatkészségének kell a kormány mulasztásait pótolni, a mint e téren Bezerédj István jó példával járt elől.

IV.

Az 1843—44. évi országgyűlés hazánk történetének azon korszakában zajlott le, mikor az ország gazdasági érdekeit végre felismerték s biztosításuk érdekében eredményes lépéseket tettek. Ez kihatott az országgyűlési tárgyalásokra is s számos olyan javaslat került napirendre, a mely ezt a célt szolgálta.² Bezerédjnek kitünő érzéke volt a gazdasági kérdések iránt s szívesen foglalkozott azokkal; természetes tehát, hogy az országgyűlés ez irányú tárgyalásaiban is élénk részt vett.

Ilyen volt az ősiség eltörlése, melynek tárgyában Bezerédj az 1843 július 3-iki kerületi ülésen adott be indítványt s a mely itt visszhangra talált ugyan, törvénynyé azonban nem lett. Azokkal szemben, kik az ősiség védelmére a birtokjog biztonságát és a nemzetiség védelmét hozták fel, éppen az ellenkezőt bizonyította. Kimutatta ugyanis, hogy az ősiség az általános elszegényedés felé vezet s a magyar nemesség vagyoni állapota Európa gúnyjának a tárgya.

Az úrbéri törvény módosítása tárgyában az 1844 szeptember 19-iki kerületi ülésen mondott beszédében a főrendek azon kijelentését támadja, hogy a földesúr és jobbágy közti viszonyokat változtatni nem tanácsos. Bezerédj szerint a módosítás a jobbágyok javára történik, azért emelnek ellene kifogásokat a főrendek. Ha a földesúr hasznát mozdítanák elő, ellenvetés nélkül fogadnák el. E felfogással szemben Bezerédj azt vitatja, hogy az úrbéri törvény fogyatkozásai kétségtelen megállapítást

¹ Pesti Hírlap 1845 január 2-iki 418. sz.

² Kautz: Nemzetgazdasági eszmék története 376. l.

nyertek, azokat tehát orvosolni kell. Különösen a malomdíj megállapításának szükségességét védelmezi, mely a malomépitő vagyonának biztosítására szolgál, mert a földesúr önkényesen felemelheti a bért s a malomépitő boldogulását lehetetlenné teheti.

A honorátorok robotváltsági szabadságát az iparosok azonos szabadságával védelmezi, a minék közgazdasági magyarázatát abban találja, hogy «olyan keresetmóddal foglalkoznak, mely által egy nap többet keresnek, mint az úri tartozás lerovásával érdemeltek volna. «Szükségesnek tartja azonban, hogy a honorátorok fogalma szabatosan körvonaloztassék s mindazokra kiterjesztessék, kik «a nemességgel subsidium vagy más fizetésre összeirattak».

A bányatörvény ügyében az 1844 április 15-iki kerületi ülésen előadja, hogy a bányaugy iránt azért nincs kellő érdeklődés az országban, mert a bányászattal foglalkozók elkülönülnek magukat a nemzeti élettől s azért igyekezni kell azokat beolvasztani. A vármegyék alá rendelt érdekeltségek jobban megvannak őrizve a nemzet számára, mint a melyek külön kormányhatóságok alá rendeltettek. Ezért baj az, hogy az udvari kamara elvette az országtól a bányák igazgatását s e bajt mindenáron orvosolni kell. Igaz, hogy a váltóügyek is külön bíróság elé utaltattak, de ezt sem tartja szerencsés koncepciónak, mert ugyanazon elv alapján a szabók, vargák stb. számára is külön bíróságokat kellene szervezni. A polgári egyenlőség s a közérdek nevében követeli, hogy a bányászati ügyek is a megyei bíróságok alá rendeltessenek, mert ellenkező esetben a bányászati soha nem lesz nemzetivé.

Ugyanazon ügyben elhangzott második felszólalásában örömeinek ad kifejezést, hogy a városok közelednek a megyékhez, mert Magyarországot csupán az egység teheti nagygyá és erőssé. A javasolt bányászékkal szemben utal arra, hogy hasonlóan összeállított esküdtszék sem volna megfelelő. Elég sok zavar keletkezett már eddig is az elkülönözöttségből, s ezért reméli,

hogy a váltótörvényszékek is előbb-utóbb a vármegyék ügykörébe fognak utaltatni. Bezerédj véleménye szerint a bíráknál nem a szakképzettség a fontos, hanem a függetlenség és a bizalom, e tulajdonok pedig a választott bírákban találhatóak fel.

Ugyanezen ügyben az 1844 május 4-iki országos ülésen előadja, hogy a bányászat előmozdítása kétségtelenül állami érdek, de a javasolt módot nem tartja ahhoz célravezetőnek. A javaslat szerinte veszélyezteti a vagyonbiztonságot és kisajátítás helyett a szabad alku intézményét tartja helyesebbnek.

A váltóképesség megszorítása ellen az 1844 szeptember 3-iki kerületi ülésen előadja a váltótörvény keletkezésének történetét. Ismerteti azon körülményeket, amelyekkel a választmány hivatásában eljár. Legjobb meggyőződésük alapján mondták ki, hogy a váltóképességet mindenkire ki kell terjeszteni, mert «akkor történhetik a legkevesebb csalás, midőn teljes szabadság engedtetik mindenkinek váltóüzletekre». A váltóképesség megszorítása esetén gyámság alá kerülne a nemzet nagy része s csupán a kereskedő maradna szabad. Azért, mert a késsel és löporral sok visszaélés történik, nem tilthatjuk el a parasztokat a kés és löpor használatától. S végül «ha minden visszaéléstől óvni akarjuk a nemzetet, legcélszerűbb lenne tagjaival a féltett gyermek módjára bänni s kalitkába zárni». Akkor semmi baja sem lesz, de a gyermek és a nemzet eltörpül, elkorcsosodik.

A sajtótörvény védelménél azzal érveltek, hogy a sajtó okozta bajokat a sajtó orvosolhatja a leghathatósabban s ugyanez áll szerinte a váltóra is; csalások, bukások mindig voltak s lesznek, voltak a váltótörvény előtt s lesznek utána is. Nem a váltóképességben van a baj oka, hanem a váltótörvény mai fogatkozásaiban: szigorítani kell a végrehajtási eljárást s a baj orvosolva lesz. Ez előtt öt esztendővel az volt a jelszó, hogy a hitelezőket kell megoltalmazni az adósok visszaélései ellen, s most megfordítva áll a dolog, az adósokat védik. Bezerédj szerint váltó nélkül is lehet eladósodni s ezért ellenzi a váltóképesség megszorítását.

A földhitelintézet iránti törvényjavaslat tárgyalását alkalmul használja fel, hogy az 1844 október 10-iki országos ülésen az ösiség ellen támadást intézzon. Tudja, hogy századok előítéletével kell itt megküzdeni, de nem retten vissza a nehézségektől s «a szörnyeteget» minden módon gyöngíteni akarja. A földhitelintézet Bezerédj véleménye szerint csupán úgy működhetik eredménynyel, ha az ingatlanra, tekintet nélkül per alatti állapotára, kölcsönt adhat. Ha ez elvet nem fogadja el az országgyűlés, akkor «a proprietás ideáját minden per alatt lévő jószágokra eltörli». A gyakorlat már úgy is az ellenkező elvet léptette életbe, mert a per alatti jószágokon is lehet «változtatni, javítani, erdőt kivágnatni, építeni stb.», tehát az ösiség elve ridegen úgy sem érvényesült a gyakorlatban. A kuria gyakorlata sem következetes e téren, mert vannak kuriai döntések, melyek a proprietás ellen szólnak, más kuriai ítéletek ismét biztosítják a tulajdonjogot. Az ösiség intézményének gyengítése szempontjából tehát kívánatosnak tartja Bezerédj, hogy a birtokper ne szolgálhasson a kölcsönzés akadályául.

Az 1844 október 21-iki kerületi ülésen a főrendek azon javaslata ellen szól, hogy a hitellevelek külföldi leszámítolását az uralkodó közvetítse, mert véleménye szerint ez úton pénzviszonyaink idegen érdekek alá kerülnének. Hivatkozik az angol, francia s más nemzetek példájára, a melyek nem kérték meg Ausztriát, hogy «papirjaikat börzében árultatni engedje». E téren nem akar kényszerítő rendszabályokat, mert érzi, hogy azok a gazdasági élet rovására esnének.

Sajnos, a földhitelintézet tervének megvalósítását a kormány lehetetlenné tette s a magyar földbirtokos-osztály kénytelen volt tovább is a régi nehézségekkel küzdeni, melyek a magyar mezőgazdaság felvirágzását megakasztották.

Az 1843/44. évi országgyűlés idejében már két virágzó egyesület szolgálta az ország mezőgazdasági és ipari érdekeit. A mezőgazdák érdekeit a Gazdasági Egyesület szolgálta, mely a vidéken alapított fiókjaival terjesztette a mezőgazdasági technika

ismeretét s ez irányú munkásságával kétségbevonhatatlanul jó szolgálatokat tett a magyar mezőgazdáknak. Az ország ipari érdekeit az Iparegyesület szolgálta, mely a technikai ismeretek terjesztését, az ipari technológia tökéletesítését munkálta részben irodalmi eszközökkel, részben pedig ipari kiállítások rendezésével. Az Iparegyesületnek elvitathatatlan érdemei vannak hazánk iparának felvirágoztatása terén s a gyakorlati életre való befolyását számos alapítás bizonyítja. Ez egyesületek munkáját kívánta előmozdítani az 1843/44. évi országgyűlés, midőn anyagi segélyezésüket tervbe vette s a terv tárgyalásában Bezerédj is részt vett a gyakorlati kérdések iránti szokott buzgalmával.

Az 1844 október 23-iki országos ülésen azon indítvány mellett szól Bezerédj, hogy a Gazdasági Egyesületnek 100.000 forint segély adassék oly kikötéssel, hogy «annak kamatai hova fordítását az országgyűlés evidentiája alá terjeszse». Ez alkalommal felhívja a követek figyelmét a magyar műipar szomorú állapotára, a miben nemzeti bajt lát, mert «nem mutat senki a világ kerekéségén gazdag s virágzó országot, melyben műipar ne virágozzék». Az a véleménye ezért, hogy «ha Magyarországnak kell segítség, inkább a műiparra szükséges az, mint a Gazdasági Egyesületre nézve, mert aránylag Magyarország gazdasága felsőbb fokon áll, mint műipara és mi leginkább hátráltatja a földművelésnek emelkedését, az a műipar hiánya». Javasolja tehát, hogy ne csupán a Gazdasági Egyesületnek adjanak segítséget, hanem a műiparegyesületnek is. Hivatkozik arra, hogy az ország «legbuzgóbb fiai érezvén szükségét honunkban az iparnak, védegyeletbe léptek a műipar előmozdítására s a műipar működése rövid idő alatt már is oly eredményt mutat, melyet nemcsak szégyenleni nem kell, hanem melynek hasznos gyümölcsét az ország már is élvezi». Ha a műipar emelésére 50.000 forintot ajánlanak fel, ezzel közvetve a mezőgazdaság céljait is szolgálják. Ne elégedjenek meg azzal, hogy a kormányt a műipar elhanyagolása miatt támadják, hanem kövessenek el mindent, a mi annak előmozdítására szükséges.

Az ország gazdasági fellendülésének egyik legerősebb kerékkötője a vámrendszer volt, mely a külföldről való behozatalt megnehezítette, s a magyar piacot az osztrák eredetű árúk számára biztosította. Megnehezítette továbbá a magyarországi nyersanyagok kivitelét a külföldre s a magyar termelőket arra kényszerítette, hogy mindent Ausztriának adjanak el. Ezt a vámrendszert még II. József honosította meg s ámbár 1790-től kezdve minden országgyűlés arra törekedett, hogy változtasson ez állapoton: a magyar kereskedelem hosszú időn át kénytelen volt e bilincsek súlyát viselni.¹ A kiviteli kereskedelemnek e mesterséges elfojtására vezethető vissza, hogy a nemzeti vagyon gyarapítása teljesen lehetetlenné vált s a termelés fejlesztésének nem volt semmi ingere. E kizsákmányoló politikát a német Zollverein állította meg s a Zollverein sikere már az 1843/44. évi országgyűlés előtt felhívta a figyelmet a vámpolitika óriási jelentőségére. Hozzávehetjük, hogy ugyanezen időben vált ismeretessé Magyarországon List Frigyes védvamos rendszere, minek következtében az ország gazdasági önállósága érdekében országszerte mozgalom indult meg s az országgyűlésen is erélyes hangok emelkedtek ez ügyben.

A vámviszonyok ügyében érkezett királyi leirathoz az 1844 november 9-iki országos ülésen nagy szakavatottsággal szólott hozzá Bezerédj is s határozottan mutat rá azon eszközökre, melyekkel a kormány ellen erélyesen védekezni lehet. Megállapítja, hogy a kormány a nemzet ipari érdekeit elhanyagolja s ez csupán azért volt eddig lehetséges, mert az ipar székhelyei, a városok, nem juthattak megfelelő szerephez az országgyűlésen: «Mióta a kir. városok politikai existenciája, hogy úgy mondjam, megsemmisített, azóta az ország kereskedése hanyathomlok omlik alá, minek orvoslását minél tovább halasztjuk, annál veszélyesebb lesz a hazára, mert a végelgyengüléshez, mely után halál szokott következni, perczről perczre jobban közeledünk.»

¹ Láng: A vámpolitika az utolsó száz évben 187. s kk.

A kormánytól nem vár orvoslást s feleslegesnek jelent ki minden kísérletezést e téren, hanem a tettek mezejére utalja a nemzetet: «Ha van lélek a magyarban, magunknak kell magunkon segítenünk s műiparunk s kereskedésünk kifejtésére mindent elkövetnünk, mi a törvények korlátai közt és az ausztriai ház irányában fennálló viszonyaink megsértése nélkül megtörténhetik.» Ha a kormány nem akarja, vagy nem tudja a védővámot felállítani, akkor Bezerédj felfogása szerint ez az országgyűlés kötelessége, mert az 1790. évi törvény biztosítja ezt a jogot számára. A nemzetnek fel kell ébrednie százados lethargiájából, hogy ne legyen rabszolgája a külföldi iparnak, mert bármily vámrendszert is alkotnak, az az ország függetlenségét biztosítja. Addig is azonban a Védegyletre hívja fel a figyelmet, a mely orvoslást nyújthat a bajban. Jelszavuk legyen tehát «Egyesüljünk a Védegyletben» és ha a királyi resolúciónak az lenne a következése, áldani fogom a napot, melyen az megérkezett.

A külkereskedelmi politikával kapcsolatos a vasutak kérdése is, mert megfelelő vasúti összeköttetések nélkül lehetetlen volt a külkereskedelem fellendülését remélni. Ez alapon szentelt az 1843/44. évi országgyűlés is oly nagy figyelmet a vasutak építésének. Bezerédj már kezdettől felismerte a vasutak óriási gazdasági jelentőségét s a mint láttuk, teljes lelkesedéssel fáradt azok előmozdítása érdekében. Az 1843/44. évi országgyűlésen is ismételten felszólal a vasútügyben s felszólalásait kizárólag az ország gazdasági érdekei irányítják. A vasúttársaságnak csupán azért nem hajlandó a kamatbiztosítást megszavazni, mert az osztrák határvám «oly igazságtalan és fonák, Magyarországra nézve oly méltatlan és sértő állapotban van, hogy fájlalnunk kell azon olcsóságot, melyet mi drága pénzen az ausztriai határon előidézünk». Abban a kormányban, mely a magyar ipart elnyomta s a nyerstermékek kivitelét vámokkal nehezítette meg, nincs bizalma s e bizalmatlanság vezeti akkor, midőn a vasúttársaság jövedelmének törvényes biztosításától idegenkedik.

Mikor azonban a kamatbiztosítást a dunabalti vasút számára mégis megszavazták, az 1844 október 22-iki ker. ülésen a dunajbalti párhuzamos vasút mellett szólalt fel, hogy az ország legtermékenyebb részének érdekei kielégítést nyerjenek. Az 1844 november 6-iki országos ülésen végül a fiemei vasút érdekében szól, mely az ország gazdasági önállósága felé elsőrangú lépés volt s támadja azon tervet, hogy a választmány a legolcsóbb vállalkozóval legyen köteles a vasutat megcsináltatni.

Bezerédj 1844 november 9-én elhangzott, cselekvésre hívó szövegének folytatása követi végjelentésének azon része, mely a Védegyelet életbeléptetésére vonatkozott. A Védegyelet, a mely Tolnából indult meg, megalakult s kitűzött céljait meg kell valósítani. Keletkezését, rendeltetését ismertetik az alapszabályok: «Kiki szemlélheti, hogy az egylet tagjai csak a szabad egyesülésnek jogaival élnek, mely jogot nem alkotmányos tartományokban is gyakorolnak a polgárok, a magyar hazában pedig mind az alkotmány, mind a gyakorlat kérdésen felül emeli. — A hazának napról napra rettentő arányban hanyatló elszegényedése, mely nagy részben a külföldi műiparcikkkel fényezésnek tulajdonítható, gátolva legyen. És a műipar által élénkülvén, jövedelmezőbbé tétetvén a földművelés és így felkötetvén és fenntartván a jutalmas kereskedelmet, ez után megfelelő pénztökének alapulása, gyarapodása, függetlensége váltsa fel a jelen másnak drága pénzére szoruló, adósságon függő és nyomorgó inségünket.»¹ Az alakulás és a cél ismertetése után felhívja a vármegyét, hogy csatlakozzék a mozgalomhoz, engedje át székházát védegyeleti ülések céljaira s csupán magyar ipari termékeket használjon, a mit a vármegye közönsége nagy lelkesedéssel el is fogadott. Ez a mozgalom volt a legmegfelelőbb válasz a szűkkeblű kormánypolitikára s ha iparvédelmi téren nem is ért el messzemenő eredményeket, a gazdasági érdekek iránti egyetemes érdeklődés felkeltésével kitűnő szolgálatokat

¹ Pesti Hirlap 1845 január 19. 423. száma.

tett. De mint politikai tényező is nagyjelentőségű volt a védegyleti mozgalom, mert ezzel kapcsolatosan szervezkedett a szabadelvű ellenzék Magyarországon, a melynek érdeme volt az ország politikai és nemzeti függetlenségének törvényes biztosítása. A védegyleti mozgalomban Bezerédj jó példával járt elől, de a szent tüzet egy még Bezerédjnél is lelkesebb magyar, Kossuth Lajos gyújtotta lángra, s e lobogó láng mellett ismerte fel a magyarság az ország ipari érdekeit, e lobogó láng mellett állott munkába az ország s a nemzet jövőjéért!

V.

A nemesi adómentesség olyan erős bástyája volt a magyar nemesi társadalomnak, hogy megostromlása csaknem lehetetlen feladatnak látszott. Nem csak arról volt szó a közteherviselés elvének felvetésekor, hogy a társadalmi megkülönböztetés eltűnjék, hanem anyagi áldozatokat is kellett vállalni, s ha az első a módosabb nemesség körében keltett ellenhatást, úgy az utóbbi a szegényebb nemességet nyugtalanította. A nemesség mindkét osztálya egyetértett azonban abban, hogy az ősi jogot nem adja fel s minden kitelhetőt elkövetett megmentésére. A közszükségletek viszont folyton nagyobb áldozatokat követeltek az adózóktól s az adóteher további emelése az adózók fennmaradásának veszélyeztetése nélkül már alig volt lehetséges. Ehhez járult, hogy a jobbágyvédelmi törvények a mezőgazdasági munkásság helyzetének javítását czélozták, nem lehetett tehát a törvények jótékony hatását az adóteher emelésével megsemmisíteni s szükségképen el kellett jutnia a magyar politikának a nemesség megadóztatásának gondolatához.

Elsősorban a közigazgatási költségek fedezéséhez szükséges adóról, az úgynevezett házi adóról volt szó, melynek a nemesség általi viselése annál méltányosabbnak látszott, mert a közigazgatás csaknem kizárólag a nemesség érdekeit szolgálta. Főleg Kossuth Lajos fejtett ki ez eszme megvalósítása érdeké-

ben nagy tevékenységet a Pesti Hirlapban, s kimutatta, hogy a nemesi adómentesség régibb eredetű, nem vonatkozhatik tehát az újabb eredetű házi adóra, melynek viselését Sztáray Albert gróf is kizárólag a nemességre hárította.¹

Kossuthon kívül gróf Dessewffy Emil is nagy sikerrel szállt sikra a házi adó kérdésében s az «Alföldi levelek»-ben az igazság, méltányosság és józan politika alapján sürgette a teher elvállalását.

A nemesség csupán az allandó adót ellenezte, attól nem idegenkedett, hogy meghatározott célra átmenetileg áldozzon. Erre már voltak példák a multban s ezek alapján vetette fel gróf Széchenyi István a «két garasos adó» tervét. Ez adó nemesre és nem nemesre egyaránt kiterjedt volna s minden hold föld után 35 éven át évi két garas adóterhet jelentett. Ez adó elfogadása esetén 35 esztendő alatt törlesztendő 100 millió forintnyi államkölcson felvételét javasolta Széchenyi, a mely gazdasági érdekű beruházásokra lett volna fordítandó.

A nemesi adómentesség megszüntetésének terve országszerte felizgatta a kedélyeket, a szabadelvű körökben megértést és lelkesedést, a konzervativoknál ellenszenvet keltve. A vármegyei politikát egyidőre ez a vitapont foglalta le s sok szomorú emlék fűződik az akkori vármegyei közgyűlésekhez. Nemességünk örök dicsősége marad, hogy legjobbjai nem irtóztak a közteherviselés elvének elfogadásától, sőt ők voltak az eszme zászlóvivői, s a legjobbak között volt Bezerédj István is.

A közteherviselés elvét Bezerédj kezdettől fogva olyannak tekintette, melynek megvalósítására szükség van, ha az ország haladni akar. Igazságtalannak tartotta az állami terheknek kizárólag a népre történt áthárítását s igazságos lelke minden igazságtalanságtól, tehát ettől is irtózott. Felfogását az 1843/44. évi országgyűlés tárgyalásai alatt is határozottan kifejezésre uttatta s erélyesen sürgette a közteherviselés kimondását. A

¹ Horváth: Huszonöt év II. k. 142. s k.

kerületi napló kiadása kapcsán nyilatkozik ez ügyben először az 1843 május 23-iki kerületi ülésen, a hol kijelenti, hogy «a közszükségek fedezésének eddigi módszere rossz, azon Isten

31. GR. DESSEFFY EMIL.

aldása nincs, sőt egy bizonyos átok fekszik». A közterhek viselése az egész nemzet kötelessége, e kötelezettséget élethe kell léptetni.

Az 1844 márczius 4-iki kerületi ülésen foglalkozott e tárggyal behatóbban s felszólalásában annyi hev jutott kifejezésre,

hogy valósággal elragadta a hallgatóságot. Beszédét azzal kezdi, hogy fájdalom és szégyen vesz rajta erőt, mikor látnia kell, hogy ez ügyet védelmezni szükséges: «Okokkal akarni támogatni a közteherviselés elvét ugyan nem olyan-e, mintha okokkal akar-
nók megmutatni, hogy a nap fénye meleg s a jég hideg.» A nemesség adómentességi jogot élvez s e nagy kiváltságért semminemű ellenszolgáltatást nem teljesít. «Minthogy már annyi idő óta nem insurgáltunk, nem adózunk; mivel kizárólag hozunk törvényt, s bírjuk a haza hivatalit, tisztségeit, melyekért magunkat még jól meg is fizettetjük, nem adózunk; mert élvezünk minden jót, mit a magyar haza nyújt, nem adózunk» ez a szomorú valóság Bezerédj szerint, mely a hazai állapotokat jellemzi.

Nem ismer olyan törvényt, mely a nemességet az adó fizetésétől eltiltja s ha volna is olyan törvény, az igazságtalan, sőt gyalázatos volna. Mátyás király igazságos adótörvényeket hozott, ezért kapta «az igazságos» melléknevet. Halála után megszüntették e törvényeket s ez idézte elő a következő szomorú korszakot. Valóra vált azon elv, hogy «igazság nélkül nincs üdv.»

Az adómegettagadás másik oka Bezerédj szerint a fősvénység s ez esetben ismét azon igazság érvényesül, hogy «a fősvény kétszer fizet». Adózás útján megszabadulhatna Magyarország azon közvetett adóktól, melyek a hazai ipar felvirágoztatását megakadályozzák s ezzel az ország gazdasági fellendülését lehetlenné teszik: «Mihelyt adózunk, azonnal nem kell sok könnyörgés, repraesentatio, míg ellenben ha nem adózunk, megvannak kötve kezeink s az igazságtalanság zsibbasztó érzése lenyomja, csüggeszti, lelánczolja lelkünk röptét. Nézzük nemzeti jólétünk szomorú állapotját, a népben lakó keserű érzést, ellenséges indulatát, kárörömét, minden a nem adózás következménye.» Figyelmeztet József császár kijelentésére, mely Pálffy kancellárhoz intézett levelében olvasható: «Magyarországnak csak egyetlen módja van mostani alacsony coloniális

állásából kivergődni, ha t. i. adózik, mert addig Ausztria sohasem tér el eddigi rendszerétől.» A közteherviselés Bezerédj szerint Magyarország gazdasági felvirágzásának egyetlen eszköze s ezért felszólít mindenkit, kor és nemkülönbség nélkül, hogy társadalmi úton hasson a közteherviselés elvének terjesztésére: «A gyermek midőn mosolyogva símul anyja keblére, édes hízelgések közt nyerje azt meg ez ügynek, az ősz szülő halálos ágyán gyermekeinek adott áldása feltételül tegye azt, ne boldogítson magyar leány szerelmével olyat, ki nem adózik. Midőn mindenről van szó, mindent kell tenni s egész erővel. Ha az anyaszentegyház virágzó idejében, melyre vallásos ihlettel emlékszünk vissza, a közönséges bűnöst ki lehetett zárni az anyaszentegyház kebeléből, míg meg nem tért és ki nem békült Istennel és az ő szent igazságaival: nem elég ok-e hasonlóan annak bűne, ki magáéval együtt a nemzet lelki, testi életét öli el. Bélyegezze az egyház bűnné a nem adózást, kereszténység, Isten, emberiség s nemzetség elleni bűnné». Kevés tárgyi érvet lelkesedése égő tüzével olyan elragadó szónoklattá alakított át Bezerédj, a mely alkalmas volt arra, hogy cselekvésre késztesse. Nem meggyőzni, megindítani akart ez esetben, mert anyagi áldozatot meggyőzéssel nehéz kieszközölni, a megindított lélek ellenben inkább kész az áldozatra. E meggyőződés bírta rá Bezerédjt, hogy ne állambölcséleti érvekkel s külföldi példákkal álljon elő, melyeknek kétségkívül bőviben volt, hanem kizárólag a hallgatóság szívéhez szóljon s tetteire indítson. »Féljük Isten ítéletét s az egész művelt világ ítéletét, ha a kérdés rosszul dől el», e kijelentéssel fejezte be szónoki színvonalon álló beszédét s valósággal alig lehetett a teremben szív, a mely meg nem remegett e szavak hallatára.

Midőn pedig Zsedényi a közteherviselés melletti érveket czáfolni igyekezett, az 1844 márczius 5-iki kerületi ülésen újból szót emelt Bezerédj s védelmére kelt a megtámadott ügynek. A közteherviselés elvének védelmében azon alapszerződésre hivatkozik, melyet «atyáink Ázsiából kijöttükkor kötöttek vala,

hogy a mit közös erővel szerzendenek valá, abból bárki közülök ki ne rekesztessék». Akkor fegyverrel működtek közre az ország javára, most pénzzel kell ugyanezt tenni. Az úrbéri telkeken lakó nemességet az 1832/36. évi országgyűlés megadóztatta s ezzel «az úrbéri nemesség már sorsosa és természetes szövetségese lön az adófizetőnek». Ebrednek már az adófizetők tömegei s követelni fogják azon «egyszerű és igen is érthető igazságot», miszerint «ha a legszegényebb osztálya a magyar nemességnek szegénységétől adózik, adózzék a gazdagabb is és a nemesi egységet, az una eademque nobilitas következését a fizetésben meg ne tagadja.» Követeli az úrbéri telkeken lakó nemeseken kívül a városi polgarság nevében is a közteherviselést, lévén «azok is tagjai a szent koronának és az arisztokrátiához tartoznak, az ugymondott nemesi terheket viselik, itt ülnek velünk és mégis adóznak». Követeli végül a közteherviselést a 12 millió nevében s ez elv elvetése nem egyeznék meg szerinte «azon felelősséggel, melyvel azok, kik a népek sorsával intézkédnek, Isten utan tartoznak».

A közteherviselés elvét rokonszenvvel fogadta az országgyűlés s mindkét házban diadalt aratott. A mily könnyen ment azonban a megegyezés az elvben éppen olyan nehéz volt a részletek megállapítása. A főrendek voltak most is az ügy kerékkötői. Az volt az elvük, hogy a nemességet fokként kell az adózáshoz szoktatni s a követek által a következő országgyűlésig megajánlott 10 millió forint helyett csupán 3 milliót voltak hajlandok megszavazni. A követek viszont ragaszkodtak ahhoz, hogy az adomegajánlás joga őket illeti meg. A főrendek szokásuk szerint most sem engedtek s ez ellentét miatt, mely az országgyűlés végső szakában támadt, nem valósíthatta meg az országgyűlés a közteherviselés elvét. Bezerédj nem nyugodott bele a dolog illetén elintézésébe, s a mint másutt láttuk, szíve sugallatából megelőzte a késedelmeskedő törvényhozást.

VI.

Az elnyomott zsidóság sorsán Magyarországon először az 1839/40. évi xxix. t.-cikk segített, midőn a zsidóságnak letelepedési és iparüzési jogot biztosított. Ez az intézkedés azonban csupán átmeneti volt, a gyökeres orvoslás a későbbi országgyűlések feladata maradt. A mint a kérdés napirendre került, az irodalom is foglalkozni kezdett vele s az emancipációs irodalom ez első szárnypróbálgatásait találóan jellemzi Ballagi Géza akadémiai székfoglaló értekezése.¹ Eötvös József báró volt az első, a ki határozottan a zsidóság pártjára állott s egyrészt a zsidóság iránti ellenszenvet törekedett megtörni, másrészt a zsidóemancipáció országos jelentőségét mutatta ki.² Megállapította, hogy a zsidóság rossz tulajdonai elnyomatásuk természetes következményei, a nemzeti törekvésekkel szemben kifejezésre juttatott érzéketlenségük pedig onnan ered, hogy nincsenek polgári jogaik. Ugyancsak a zsidók iránti előítéleteket törekedett megtörni Bloch Móricz is, midőn a zsidóság rövid történetét megírta.³ Rosenthal Móricz és Österreicher Illés, Löwy Mózes és Ehrmann Dániel munkáikban a haladás elvének érvényesítését sürgetik a zsidóság kebelén belül, hogy a magyar társadalomba beolvadhasson s mindezeknél csupán azt kifogásolja helyes érzékekkel Ballagi Géza, hogy a nemzeti szempontot egyikük sem juttatta kifejezésre.⁴ E kifogásra azonban már Eötvös adta meg a választ, midőn kifejtette, hogy polgári jogok hiányában nem is lehetett érzékük a nemzeti törekvések iránt. Polgári jogokat sürgetett a zsidóság számára a magyar szabadelvű politika az 1839/40. évi úttörés után s e törekvések leghívebb képviselője Bezerédj volt.

A magyar szabadelvű politika egyik eszménye volt az emancipáció, a politikai jogegyenlőség. A nemesi osztály

¹ Az 1839/40-diki országgyűlés visszhangja az irodalomban. Budapest, 1890.

² Budapesti Szemle 1840. évf. II. k.

³ A zsidókról. Pest, 1840.

⁴ Id. m. 79. l.

kiváltságos állásának meg kellett szünnie, hogy a szolgaság-bilincsei lehulljanak s szabad nemzet lépjen az elnyomottak helyére. Bezerédj az eszme buzgó előharczosá, hiszen ez irányította jobbágypolitikáját, ez bírta a polgári osztály érdekeinek felkarolására s ez vezérelte a zsidóemancipáció védelménél is. Felfogását szépen kifejezésre juttatta a Pesti Hírlap 1843. évi 211. számában s e felfogást érvényesítette az 1843/44. évi országgyűlésen is. Az emancipációról írott gondolatait vallási motivummal vezeti be: «Ezen eszme az, melyet a Megváltó kivívott s megszentezett, melyben az élet legbiztosabb alapját s legjobb feladatát jelölte ki követőinek.» Az antiemancipacionális elv ellenkezik szerinte az emberi természettel s ellenkezik a józan észszel, az emancipáció viszont a haladást és békét jelenti. Az emancipáció elvének érvényesülését látja mindenhol «a családi kis köröktől kezdve a polgári társaság minden ágazatain keresztül, fel a nemzetek és nemzetek, álladalmak és álladalmak közti viszonyokig» s az emberiség törekszik kiküszöbölni «azon iszonyú világbűnt, mely a szolgaság állapotában lőn elkövetve». A szolgaság lényegét mélyreható tekintettel elemzi: «A szolgaság idegen célokra élván vissza az emberrel, ebben a személyességet megtagadja s a személyességbeni erőt, tehetségeket, tulajdonokat végkép elnyomná, ha ez lehetséges volna.» Az emberi természet azonban erősebb az elnyomásnál s módot keres a szabadulásra: «Az emberi erő és tehetség a szolgaság daczára is felelevenülnek, csakhogy a szolgaság alatt nem találnak más tért, nem szemlélnék magok előtt más célt, mint életre-halálra küzdeni az őket elnyomó szolgasági állapot és kényuraság ellen s ennek romjain keresnek helyet saját javukat eszközölhetni.» Az emancipációs politika viszont minden ember érdekét egyaránt szolgálja s mindenkiben egyaránt megbecsüli a «személyesség elidegeníthetlen jogait s ezzel nem csupán ezer erőt és tehetséget szabadít fel, hanem «ama pusztító harc mezejéről, melyre a szolgaság szorítá, a kölcsönös segedelmezés, tökéletesedés és előmenetel

vidám és áldásdús tereire vezérli». E gondolatfűzés igazságát lehetetlen fel nem ismerni. A gazdaságosság elvét juttatja érvényre Bezerédj politikájában, midőn távol akarja tartani honfitársait a felszabadítás nehéz és veszteségteljes harczeitől s közös alkotó munkára hívja fel mindnyájukat. Nem a szánakozás felkeltésével igyekszik hatni, hanem a célszerűség hangoztatásával. A lelkesedést önmagában nem tartja elegendőnek, a számitgatásnak, fontolgtatásnak kell azt kiegészítenie. De ez utóbbit sem tartja elegendőnek, mert a lelkesedésnek nem szabad hiányoznia: «A kettő együtt lesz csak egész s azért ne tegyük ellentétbe, a minék egyesülni kell, hogy az ember nagy és a cselekvés derék legyen.»

Az emancipáció feletti elmélkedését folytatja a Pesti Hírlap 1843. évi 221. számában. A társasági közcélok nem zárják ki szerinte «a külön személyiségeknek egyéni céljaikat, sőt ezeket egyenesen feltételezik». A közcél t. i. csak külön célok egyesítéséből állhat össze úgy elméletileg mint gyakorlatilag, s ez különösen az emancipációról áll, a melyet «a közhatalomnak fogalmával, kellékeivel s erőteljes hatásával lehet legkevésbbé ellentétbe helyezni, vagy azt hinni, hogy a közhatalmat gyengíti vagy zavarja, mert a közhatalomnak egyik főfeladata ép abban áll, hogy a gyöngébb személyesség elvét s ezeknek minden jogait és tulajdonait s ezek közt az önczél is az erősebbeknek vagy erőszakosabbaknak túlhágásai, visszaélései és elnyomása ellen védelmezze és biztosítsa». Az emancipáció szerinte egyenesen az állam legfőbb hivatása. A szolgálattal összekötött kényuraság a közhatalom működését lehetetlenné teszi s az emancipációt csupán az teszi lehetségessé, ha a közhatalom megfelelő erővel rendelkezik.

Csupán felületes szemlélő állíthatja szerinte, hogy az emancipáció elve ellenkezik a családi függés elvével s a családi élet biztonsága a szolgálattal rejlik. A szülők hatalmát a gyermekek önjava korlátozza s rossz apa az, a ki «gyermekeiben csak saját individuális tekintetű céljainak eszközét szem-

léli s talán önhiúsága által vezéreltetik, midőn gyermekei jövődjéről látszik gondoskodni és önbosszúságát tölti ki, öntürelmetlenségét akarja enyhíteni, midőn bünteti gyermekeit». Az emanczipáció elveinek a családban is érvényesülniök kell.

Örvendetesebb képet mutat a világ, mióta nemzetek a nemzetekben az önczélokat megbecsülik s a «hódítás és szolgáltságba ejtés helyett a közös czélnak kifejtése s e végett az egyesek külön tehetségeiknek szövetkezése látszik inkább-inkább vezérelni a nemzetek politikáját s ezzel az emanczipáció elve a nemzetek közötti állapotokban szintén inkább-inkább életbe jő».

Míndezek után végeredményül a következő megállapodásra jut: «Akár a cselédek sorsa s az úri hatalom szabályozása iránt kelljen a közhatalomnak intézkedni, akár a munka körül, melyet egy ember a másiknak számára visz véghez, legyen a feladat: hogy egyrészt az emberi erők elhanyagolásának s elpazarlásának eleje vétessék, más részről pedig megóva legyen a társas élet az önsaját czélt és annak eszközzésére utat, módot kereső vágnak kicsapongásaitól, melyek éppen a munka körüli viszonyokban tünnek fel oly kártékonyan».

Úgy érezzük, hogy Bezerédj e megállapítással olyan szocialpolitikai programot állított fel, mely ma is díszére válnék bármely államférfiúnak. Védeni az egyént, hogy munkaereje el ne hanyagoltassék, el ne pazaroltassék; védeni a társadalmat, hogy az egyéni érvényesülés az összességet ne veszélyeztesse: ezek azok a vezérelvek, melyek Bezerédj szocialpolitikáját vezették s melyek az egyénnek s köznek érdekeit egyaránt szem előtt tartották. Meglepő Bezerédj államférfiúi bölcsesége, midőn a gyengék védelmét állítja oda az államhatalom legfontosabb feladataul; meggyőzően tárja fel a családi hatalom korlátait s ezzel megállapítja azon czélokat is, melyek a családi hatalom indokolásául szolgálnak; s végül igazán a messzejövő politikai képét rajzolja meg, midőn az államhatalomnak korlátait szabja meg, a melyek a nemzetek erőszakos elnyomásának megakadályozására vannak hivatva. E cikkben nem az ember-

barát vagy közgazdász beszél, hanem a magasröptű politikus, kinek gondolatai századok küzdelmein túlemelkedve az emberiség jövőjét rajzolják meg, a hova eljutni ma is a kultura álmai közé tartozik.

Az emancipáció egyik részletkérdését, a zsidó emancipáció ügyét az 1843/44. évi országgyűlés tárgyalásai is felszínre vetették, de megoldáshoz nem juttatták. A szabadelvű követek melegen pártolták az eszmét, de a konzervatív többség idegenkedett tőle s megbuktatta. A városi törvény tárgyalása kapcsán Fejérváry honti követ felvetette, hogy a zsidók számára is kellene a városokban választási jogot biztosítani s Bezerédj az 1843 december 24-iki kerületi ülésen az indítvány mellett nyilatkozott. Szerinte a nemesek kategóriájában a zsidó is részt vehet a szavazásban s mindaddig nem lehet remélni, hogy magyarokká lesznek, míg az «alkotmány jótéteményeit ők is nem élvezik». Nemzeti szempont vezeti tehát elsősorban, de e szempont nem ellenkezik az általános emberi szemponttal, mert ennek legfontosabb elvét, a jogegyenlőséget szolgálja. A konzervatív többségnek azon álláspontját, hogy a zsidó emancipáció kérdése ne a városi törvény keretén belül, hanem általános törvénnyel szabályoztassék, Bezerédj az 1844 február 10-iki országos ülésen elfogadta; azon reményének adott azonban kifejezést, hogy e törvény szellemét «az igazság, emberiség és kereszténység elvei» fogják áthatni.

A szabadelvű szellem óriási lendülete azt eredményezte, hogy a vármegyék nem tudták bevárni a törvényhozás intézkedéseit s önhatalmulag reformáltak.¹ Biharban a tisztújításon a honoratiorok is részt vettek, Pestmegye a bűnvádi eljárásban helyet adott a szóbeli védelemnek, Tolnamegye pedig egy Lichtenstein nevű zsidó vallású ifjút «a megyének törvényhozást gyakorló hites írnokai közé felvett».²

E korszakos újítást Bezerédj követtársa Perczel Móricz

¹ Ballagi: Az 1839/40. évi országgyűlés visszhangja 34. l.

² Budapesti Szemle 90 k. 47. l. (Leopold Samu tanulmánya.)

az országos ülés színe előtt Bezerédj érdemül tüntette fel, Bezerédj azonban szerényen elhárította magától ezen érdemet és az 1844 február 10-iki országos ülésen gyönyörű beszédben fejtette ki vármegyéje szabadelvű álláspontját. Bezerédj e fontos lépést azon szabadelvű szellem kifolyásának tüntette fel, mely a vármegyét már régóta áthatotta. Ezen elveket Bezerédj szerint Tolnamegye «az 1832. évi országgyűlésre adott utasításaiban a haza előtt már kinyilvánította» s most is ez elveket képviselik Tolnamegye követei. A reformkorszakot Magyarországon 1832-től számítja Bezerédj s bizonyosággal hivatkozik mindazokra, kik «akkor a közdolgokban részt vettek». Akkor alakult át az ország, alakultak át az egyének. Akkor eszmélt öntudatra az ország s akkor tűzte ki a megvalósítandó célokat: «Fel kell ébrednünk a tespedésből, el kell hagynunk azon bona fide megszokott politikai szemléletet, mely mellett igen sokan azt gondolják, hogy a politikus életet igen jól elvégzik, ha a vármegyén kezdvén a hivatalnokoskodást, egy kis consiliarussággal és a szokott dicasteriális működéssel végzik a pályát.» Bezerédj szerint a nemzeti eszme volt az, mely e változást előidézte, ez irányította a politikusok figyelmét az önczélától a közcél felé. Ez a változás Tolnamegyében is beállott s ennek hatása alatt mondotta ki, hogy «valláskülönbségnél fogva jogkülönbséget az országban tovább tűrni nem kíván» s nem akarja, hogy «az isteni tisztelet emberi gyarlóságoknak legyen alája vetve». Kimondotta Tolna vármegye az emancipációt a zsidókra nézve, t. i. hogy a «zsidók ruháztassanak fel azon jogokkal, melyekkel Magyarországon más nem nemes lakos bír». Ez magyarázza meg Bezerédj szerint azon vármegyei végzést, melyet Perczel Móricz Bezerédjnek tulajdonított, ez irányította Tolna megye követeinek állásfoglalását az országgyűlésen s ez magyarázza Bezerédj szerint Tolnamegye követeinek országgyűlési magatartását a zsidókérdésben is. Sajnálattal állapítja meg Bezerédj, hogy a zsidókérdésben a megyék és városok között ellentétek támadtak s ebben a nemezis büntető kezét

látja. Magyarországon a zsidók ellen a megyék és városok egyaránt vétkeztek, «lealacsonyítván, elnyomván előbb őket, azután a lealacsonyítás következeit szemökre hányván és rajtok büntetvén». Egyaránt bűnösök tehát és egyaránt bűnhödni tartoznak.

Nem akarja ez alkalommal czáfolni azon ellenvetéseket, a melyeket a zsidó emancipáció ellen felhozni szoktak, ezt akkorra halasztja, mikor az emancipációról általános törvényt hoznak majd. A fődolog szerinte az, hogy a szegény zsidóságon segítsenek, ez pedig akkor lesz meg, ha a városokban és vármegyékben egyaránt emancipálják őket. A jobbágyfelszabadító Bezerédj a zsidók érdekeit is szívéen viselte s az elnyomottak felszabadításával nemzete érdekeit vélte szolgálni.

Az 1844 márczius 14-iki orsz. ülésen heves vita fejlődött ki Beöthy Ödön indítványa felett, mely a diplomás zsidóknak értelmiségük alapján választói jogot kívánt biztosítani a vármegyékben is. Bezerédj az indítványt melegen pártolta, ámbar eszményét, az általános emancipációt nem valósította meg. Különösen azon nagy morális hatást emelte ki beszédében, mely a zsidóságban a tudomány iránti vágyat fel fogja kelteni, mert látni fogják, hogy e pályán jogokat lehet szerezni s nem fognak kizárólag kereskedéssel foglalkozni, a mit oly sokszor szemükre hánytak.

Szélesebb mederben tárta fel az emancipáció eszméjét Beöthy Ödön 1844 augusztus 31-iki indítványa, mely a nem nemesek számára általában hivatalviselési jogot sürgetett. Bezerédj ez indítványban feltalálhatta végre politikai eszményét s teljes lelkesedéssel pártolta azt. Abból indult ki, hogy a közös haza java okvetlen igényli, hogy a magánérdek a közérdeknek alárendeltessék. Aztán kifejtette a monopolumok ártalmas hatását a haza közjáváának előmozdítására s ez elv alapján megállapította, hogy a nemesi kaszt külön érdekét lehetetlen tovább is fenntartani. A hivatal szerinte nem «születési jog», minden hazafinak egyenlő joga van hozzá. A kormány ellen sokszor

nehéz harczot vívott a nemesség: «most itt az alkalom, mutassa meg a magyar nemesség, midőn kasztérdeke forog fenn, hogy Isten-ember előtt igazságtalan monopoliumot bitorlani nem akar». Figyelmezteti a magyar nemességet, hogy távolról sem áll az, mintha «több észszikrát gyúrt volna beléje a teremő, mint a nem nemesbe». Teljes bizonyossággal állapítja meg, hogy a 13 millió közül több alkalmas egyedet találhatni hivatalviselésre, mint a 2—300.000 nemesben. Az igazság, a nemesi rend becsülete kívánják Bezerédj szerint, hogy ez indítvány elfogadtassék, mert különben azon vád érheti a nemességet, hogy az «igazság érzete csak akkor ébred fel bennünk, midőn másoktól követelünk jogot, midőn pedig a mi jogainkról van szó, akkor más Istenek állnak előttünk».

Különösen az 1844 szeptember 7-iki kerületi ülésen veszi a zsidókat védelmébe s megállapítja, hogy a megyegyűlésekkel s az elmúlt országgyűlésekkel ellentétes szellem kezd érvényre jutni az országgyűlésen. E változás okát keresve, azon felfogásnak ad kifejezést, hogy «érezzük, miképen mi a zsidókkal rosszul bántunk s ezen nép mindinkább érezvén elnyomatását, bennünket a bosszúállás rettegtet». Az emberszeretet isteni törvényére utal, a mely nem engedheti, hogy e téren visszalépés történjék, s különben is a történelem azt tanítja, hogy a mikor az állam a politikai jogokat vallási motivumokból elnyomta, az mindig megbosszulta magát.

Majd azon ellenvetést czáfolja, hogy «a zsidókat nem kell emanczipálni, mert pénzarisztokraták». Ez ellenvetéssel szemben a czélszerűségi okot hangoztatja, mely a pénzemberek felingerlését tiltja. Azután azokkal foglalkozik, a kik «az emanczipációt elvben pártolják, de annak applicációjánál ellenkezőképeslekedeznek». Ez eljárást az igazság kigúnyolásának tartja, mert «megismerik a zsidók igazságos ügyét, de nem tartják érdemesnek, hogy sorsuk javítására valami keveset tegyenek». Nem lehet a zsidóságtól a haladást az emanczipáció kimondása előtt várni, valamint a pária nem olvadhat össze a braminnal.

Nem a gazdag zsidókról van itt szó szerinte, mert ezek nincsenek elnyomva s Rotschild fejedelmi fogadtatásban részesül most is mindenhol, csupán «a nyomorult nép, kinek nincs miből élelmet keresni, vettetik meg». Az államnak Bezerédj szerint az a feladata, hogy az elnyomottakat felszabadítsa s ez úton «a néposztályok minél jobban egyesíttessenek».

Midőn aztán az 1844 október 2-iki országos ülésen az elnöklő személynök azon kifogással akarta a nem nemesek hivatalviselési joga iránti törvényjavaslat elfogadását megakadályozni, hogy az országgyűlés berekesztéséhez közeledik, nincs idő a tárgyalásra, a tolnai követek voltak azok, a kik e mesterkedés ellen a leghevesebben sikra szálltak. Első sorban Bezerédj követtársa Perczel Móricz felelt meg az ellenvetésre, Bezerédj követte példáját s mélyen beleereszkedett a tárgyba. Az 1832. évi királyi előterjesztésekből indult ki, melyek egyik kijelentésére, a társadalmi osztályok közötti kapcsolat megszilárdítására mindig nagy előszeretettel hivatkozott. E czélt elsőrangú fontosságú politikai czélnak jelenti ki, melynek legkitünőbb eszköze az emanczipáció, mert lehetetlen akkor «necessitudo, barátság, egyetértés, egység hazánk polgárai között, hogy ha 14 millió látja, hogy egy pár százezerre van szorítva a hivatakképesség». A kormány mindent osztrák mintára akar átalakítani az országban s a hivatakképesség behozatalát mégis mesterségesen megakasztja. E következetlen kormánypolitikát azzal magyarázza, hogy a kormány «az ország érdekeinek irányzására nem képes, a nem elégséges aristokrátiára akar mindent szorítani», hogy gyengítse a nemzetet s tetszése szerint bánhassék vele.

Most végre a nép érdekében akar valamit tenni a nemeség s a nép érdekeit hangoztató kormány akadályozza meg szándékai megvalósítását. Teljesen feleslegesnek tartja az emanczipáció igazát érvekkel megvédelmezni, mert «ki annak igazságáról kételkedik, kételkedik arról is, hogy a nap süt».

A törvényjavaslatot elvégre is kénytelen volt a kormány

elfogadni, Pázmándy Dénes indítványára azonban olyan megszorítás került bele, a mely sokat rontott rajta. A zsidókat kifejezetten kivették azon nem nemesek sorából, a kiknek hivatalviselési jogot adtak s ezzel az emancipáció végleges megoldását mégis csak elhalasztották.

Az emancipációs törekvéseket más téren is támogatta Bezerédj, midőn az 1843 december 14-iki kerületi ülésen Beöthy Ödönnek a nők szavazati joga érdekében beadott indítványa mellett felszólalt. Érvelése itt is ugyanaz, mint a jobbágyok felszabadítása melletti beszédében: az erősebbek kötelessége a gyengék védelme. A nők a gyöngé nemet jelentik számára, mely «Napoleontként saját kezével nem tűzheti homlokára a jogok vaskoronáját». A zsidó emancipációhoz hasonlóan itt is a nemezis bosszúló karját emlegeti, mely az emberi nemet jogai kivívásában akadályozta, mert «azokat saját egyik felétől megtagadta s vétkezett az aliena non appetens igazság ellen, nem ismervén el az asszonyokban, kik szinte emberek, a személyiség eltulajdoníthatlan jogait.»

A nőemancipáció igazsága szerinte egyszerű és világos, a melyet gúny tárgyává tenni könnyű, megczáfolni nehéz s okokkal támogatni csaknem felesleges.

Végül leghatalmasabb érvével, a nemzet érdekével áll elő, a mely a nőemancipációt sürgeti. Szerinte «sokkal könnyebben fog a nemzeti jólét és szabadság sajkája révpartra vergődni, ha minden erőt központositunk annak vezetésére és hajtására». A magyarság lovagiasságát nem mulasztja el megemlíteni, a mely «a nőnem iránt sokkal igazságosabb volt, mint egyéb nemzetek s azt tevé azon sötét századokban, midőn a jog eszméi legnagyobb zavarban voltak».

Az emancipációs törvénynek, a nem nemesek birtok- és hivatalképességének szentesítése után Bezerédj lelkében gyönyörű perspektíva nyílik meg, melynek követi végjelentésében ad kifejezést: «A közigazgatás folytatására most már a hazában létező minden tehetség meghíva leend és senki sem panaszo-

kozhatik arról, miszerint nem a közigazgatásnak a legalkalmasabb férfiak általi folytatása, hanem a hazafiak egy osztályának közigazgatási monopoliума volna a hazában cél és elv a hivatalviselésre nézve. A nemzettől fog függni, hogy ezen törvényeknek szellemét köz- és magánéletébe befogadva, most már a hazában az úgymondott középrendet megalapítsa és erőteljes tényezővé nevelje fel azt a hazának közdolgában. Lerontva van t. i. ezen törvények által nagy részben azon elválasztó fal, melyet a középrendbe tartozó hazafiak között a polgári jogoknak természetelleni egyaránytalansága állított fel és mely a középrendnek így elválasztott tagjait önmagukat rontó ellenségeskedésbe döntvén, őket idegen érdekeknek szolgálivá s méltatlan képviselőivé téve, e hazát pedig megfosztá azon polgári erény és erőtől, és azon biztos jólét és gyarapodástól, mely¹ kellően kifejlődhető középrend nélkül soha és sehol nem létezett.»¹

VII.

A jobbágyság felszabadítása után egy másik hasonló horderejű feladat várt megoldásra, t. i. a városok ügye. A városok belső szervezete és országos állása Magyarországon még nem volt szabályozva, a mikor a polgári rendnek más országokban már régen vezető szerepe volt. A tudós Fejér György 1837-ben egy szép értekezésben hívta fel a közfigyelmet a magyar városok országos jelentőségére,² kísérlete azonban nem járt nagyobb eredményekkel, a városok ügye nem részesült a megérdemelt figyelemben. Igaz, hogy a magyar ipar távolról sem állott azon a színvonalon, a melyre a külföld városi polgársága emelte; de az ipar közgazdasági jelentőségét már nálunk is felismerték s az ipar emelése érdekében megindult gazdasági törekvések a városi polgárság politikai érdekeit mégis előmozdították. Bezerédj politikájának komolyságát, ítélőképességének biztosságát iga-

¹ Pesti Hírlap 1845 január 2-iki 418. sz.

² Hóni városainknak nemzetünk kifejlődésére s csinosbulására befolyássuk. Pest, 1837.

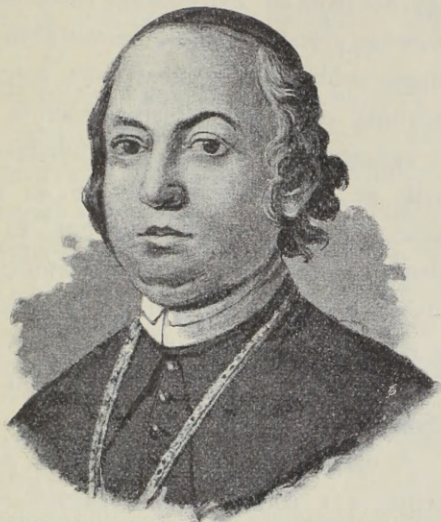
zolja, hogy a polgári osztály országos jelentőségét megértette s a városok ügyét ugyanolyan melegséggel karolta fel, mint előbb a jobbágyság érdekeit.

Már az 1832/36. évi országgyűlés után a vármegyéhez intézett végjelentésében különös figyelmet szánt a városok ügyének s a jelentés utolsó szakaszait egyenesen e tárgynak szenteli.¹ Úgy tűnnek fel kijelentései, mintha politikai végrendeletét írta volna meg Tolna vármegye számára. Ez a kérdés, úgy látszik, különösen a lelkéhez nőtt, s minthogy éles tekintete a jövő fejlődés csiráját látta a városi polgárság öntudatának az ébredésében, kötelességének tartotta azt a vármegye figyelmébe ajánlani, hogy a haladás útjáról le ne térjen. A városi követek országgyűlési jogállásuk tisztázását sürgették az 1832/36. évi országgyűlés alatt s minthogy az e téren fennálló gyakorlatot sérelmesnek tartották, ismételten óvást emeltek ellene. Minthogy a tárgyalási rend, nevezetesen a szavazás kérdése mindinkább határozott alakot kezdett öltetni az országgyűlésen, Bezerédj szerint a városi követek szavazatának méltányos megállapítása is esedékessé vált. Bezerédj felfogása szerint e téren csupán az okból támadhat kétség, mert nem a város összes polgárai, hanem csupán a városi tanács választják a követeket, a városi tanács pedig «önmagamagát megújítani, ily alakban magát nemcsak a városi közönségtől elszakasztani, de attól jóformán függetlenné tenni is tudó». Ez okozta Bezerédj szerint a városi polgárság tekintélyének csökkenését és a városoknak a kamara alá rendelését, ezért veszítették el a városok politikai befolyásukat s ez okozta országgyűlési követeik háttérbe szorítását. Minthogy pedig nemzeti érdek, hogy «a városok alkotmányos életük és állásukban minél inkább virágozzanak és emelkedjenek», mert «a szorgalom, a művészet, a művelődés és csinosodás, a polgári élet és szabadság» kútforrásai: a választásoknak a városokban is a magyar alkotmány elveihez kell alkalmazkodnia s az egész

¹ Tolna vármegye 1836 július 5-én tartott közgyűlésének jegyzőkönyvéből 42–51. ll.

városi polgárságnak részt kell vennie a választásokban. Mint-hogy továbbá az iparnak és kereskedelemnek a mezőgazdasággal szemben nem szabad háttérbe szorulnia, a «vármegyék és városok között az országgyűléseni voksokra nézve valamely arány volna mindenesetre határozandó». Bezerédj szerint ezt a kérdést mulhatatlanul szabályozni kell s a legközelebbi országgyűlés hivatása «per excerpta» hozott törvénnyel megállapítani a városi követek szavazatát. Nem szabad késlekedni a kérdés megoldásával, mert

«a feltámadt indulatok, az elkeseredés más alakot és más oly következt adhatna a dolognak, melytől akármely nemzetnek, de kivált nekünk valóban óvakodnunk kell». A városok és vármegyék együttes munkájától várja az ország újjászületését s a városok ügyének igyekszik megnyerni a vármegyét. Nem csupán az elnyomott jobbágy volt kedves

32. FEJÉR GYÖRGY.

előtte, a polgár érdekében ugyanazon szeretettel és lelkesedéssel dolgozott. Nem az emberbaráti szeretet vezette munkájában, az ország érdekében akarta egyesíteni a különböző társadalmi osztályokat. Ez volt a Bezerédj felfogása 1836-ban s közpályája további folyamán nem adja fel álláspontját, sőt a jobbágyság érdekeinek biztosítása után nagyobb hévvel veti magát a városok ügyére. Az 1839/40. évi országgyűlés alatt indítványt terjesztett be, melyben azt javasolta, hogy a városok ügyét vegyék ki a rendszeres munkálatok sorából s küldjenek ki egy választmányt, mely a szabad királyi városok rendszerüknek, mind felsőbb, külö-

nösen «a királyi kamarátuli függésüknek, mind belső viszonyaik, igazgatásuk, gazdálkodásuk és egyéb rendtartásaiknak érdemében, mind a városi tanács, választott polgárság és országgyűlési követeiknek választása és ezeknek utasítására, úgy az ezzel egybefüggő állapotokra nézve, átvizsgálását és igazítását» eszközölje.¹ Az indítványt elfogadták, Bezerédjt is kiküldötték a javasolt választmányba, a határozat további végrehajtása azonban elmaradt. Fel is panaszolja követi végjelentésében, hogy az ügy az 1839/40. évi országgyűlés alatt sem jutott előre, s így «országgyűlésünk rendszerének ezen egyik legfontosabb és leg sürgetősebb kérdése most sincs még megfejtve és folyvást egy csorbája, egy sebje látszik ebben a törvényhozó testnek, mely az egészre károsan hat». Az elhalasztás nem teszi kétkedővé, bízik az elintézésben, melylyel «a kormány szép tanubizonyosságát adhatja nemzeti érdekünk és alkotmányos rendszerünk elismerésének, a nemzet pedig önmaga java eszközlésének nagy következtésű alkalmát leli, ha azt némely előítéletektől menten az igazság, nemzeti érdek és az idő kívánatai szerint fogja fel és az elkezdett dolgot elhatározott állhatatossággal követi s teljességre hozza».

A városok ügyét a negyvenes évek irodalma elég élénken tárgyalta s sok életrevaló eszmét vetett fel. Ujfalussy János² az 1608. évi koronázás utáni törvény 10. §-a alapján külön-külön országgyűlési szavazatokat követelt a városok számára s igyekezett megczáfolni a felvetett ellenérveket. Ugyanilyen értelemben írt Bayer Márton pécsi városi tanácsos³ s a vármegyékhez hasonlóan külön-külön országgyűlési szavazatokat követelt a városok számára, egyszersmind azonban a városigazgatás reformját is felveti s reformjavaslatát egész terjedelmében kifejti. Nagy tudományos készültséggel tárgyalta a kér-

¹ Bezerédj 1839 december 12-én kelt követi jelentése. Tolna vármegye levélt. Lajst. sz. 591/1.

² A szabad királyi városokról és azoknak jussaikról. Pest, 1840.

³ A városok rendezése iránt. Pécs, 1842.

dést Hetényi János¹ akadémiai munkájában, melyben a városi polgárság nemzetiségi elkülönzésének okait és következményeit tárja fel. Különösen azonban a Gorove István² munkája volt figyelemre méltó, a mely mintegy kiegészíti a Hetényi munkáját s a polgárságnak az alkotmány sánczai közé való felvételét sürgette.³ E munkák kellőképen a városokra irányították a közfigyelmet s előkészítették a városi reformot. Ilyen előzmények után terjeszti elő Bezerédj az 1843 május 27-iki kerületi ülésen a városok ügyét s indítványában nyomatékosan hangsúlyozza, hogy a városok rendezése az országgyűlés «főfeladata közé tartozik».

Indítványára egy kerületi választmányt küldenek ki, mely a városok belső szervezetét és országos állását szabályozó törvényjavaslat kidolgozására van hivatva. A választmányban természetesen Bezerédj is helyet foglal s indítványára Deák Ferenczet is beválasztják. Deák tudvalevőleg nem tartozott az 1843/44. évi országgyűlés követi karába s ez esetben megismétlődött vele az, a mi az 1839/40. évi országgyűlés alatt Bezerédjvel történt a büntetőjogi reformmunkálat kidolgozására hivatott választmány kiküldése alkalmával.

A választmányi munkálat országgyűlési tárgyalásaiban nagy kitartással vesz részt Bezerédj.

Az 1844 február 13-iki országos ülésen ellene nyilatkozott azon tervezetnek, hogy a királyi városok élére a vármegyei főispánokhoz hasonló tisztviselők állíttassanak. Ez állások szervezése kormánykivánság volt s az országgyűlésen elnöklő királyi személynök védelmezte. Bezerédj kifogásolta a királyi személynök azon érvét, mintha a városi főfelügyelői állásokra azért volna szükség, hogy «legyenek oly személyek, kik a királyi városok érdekein mintegy felülemelkedve magasabb szempontból működjenek». Veszedelemnek tartja ez elvet, mert a városok élén álló hivatalnokoknak

¹ Honi városaink befolyásáról nemzetünk kifejlődésére. Buda, 1841.

² Nemzetiség. Pest, 1842.

³ Ballagi: Az 1839/40-iki országgyűlés visszhangja 80. s kk.

a városok érdekeit kell szem előtt tartaniok s ki kell zárni a lehetőségét annak, hogy a hivatalok politikai érvényesülésre vagy egyéb célokra használtassanak fel. Intő például szolgálnak erre a vármegyék s a városokat annál inkább meg kell óvni e veszedelemtől, mert a városok csupán most jutnak el a szabadabb mozgás terére.

Ugyanezen ügyben szólal fel az 1844 június 18-iki országos ülésen s vitába száll a főfelügyelői intézményt védelmezőkkel. Mindenekelőtt az elnöklő személynök azon érvét czáfolja, hogy a kormányzat csak úgy lehet erős, ha főfelügyelők állanak a városok élén. Azt kérdi ezzel szemben Bezerédj, hogy «a kormány erősödött-e a főispánok felállításával és a főispánokban van-e a magyar kormány ereje?» Czáfolja továbbá Szepes vármegye követének azon érvét, hogy «ezen panacea nélkül a városi coordináció nem fogna jóra vezetni» s ezzel szemben kétkedik abban, hogy a főfelügyelői intézmény a városok javára szolgálna.

Ez alkalommal erősen támadja a kormány azon taktikáját, hogy a főfelügyelői intézmény elfogadásától teszi függővé a városi törvény szentesítését s az e miatt habozó követeknek azon hadvezér példáját említi fel, a ki a győzelem reménye nélkül indul a harczba. Bezerédj nem retten vissza a fenyegetésektől s hivatkozik az 1836. évi példára, mikor a magyar nyelv ügyében a kormány a latin törvénytöveg hitelesítését sürgette s sok követ kishitűségből hajlandó is lett volna azt elfogadni, a többség azonban diadalmasan kitartott. Nem is hajlandó elhinni, hogy a kormány álláspontja megváltozhatatlan legyen, mert az alkotmányos elvet nem hanyagolhatja el annyira s ezért kitartásra buzdítja a követeket. A maga szempontjából hajlandóbb a városokat jelen állapotukban meghagyni, semmint a főfelügyelői intézményt elfogadni, a mely nem szolgálhat a városok előnyére.

Az 1844 február 14-iki országos ülésen a királyi városok fellebbviteli bírósága tárgyában azon elvet védelmezi, hogy a

királyi városoknak ugyanazon «appellatoriuma legyen, mint a nemeseknek és más lakosoknak». Ez elv érvényre jutásában a «nemzeti egyesülés» diadalát szemléli, a mely nemzeti egyesülés egyik tényezője az, hogy az igazságszolgáltatás minden polgárra nézve egyenlő legyen. Pártolja tehát azon indítványt, hogy a városi polgárok pereit is a királyi kuriához fellebbeztessenek, s ezzel egység legyen e tekintetben is a hazafiak között és «megszűnjenek a közfalak, melyek a polgárokat elkülönzik». Ez elv elfogadása esetén azt indítványozza még, hogy a «királyi városok tagjai is bizonyos számmal a kuriához kinevezendők legyenek», s 6 vagy 8 a polgári rendből is legyen a kuriánál. Ha ily módon a kuriai bírák száma emelkedik, több tanácsra oszthatja az ügyeket s jobban meg fogja fogja győzni a dolgát. Indítványa gyönyörű perspektívát nyit meg számára, a melyet nem habozik nyíltan is hangoztatni: «Ha a polgári rend imígy a nemesrendi tagokkal egyesülni fog, ez is arra fog szolgálni, hogy egy hazafiúi egyesülés váljék ezen szegény hazának egymástól olyannyira elhagyatott tagjai között».

A városi követek nem elégedtek meg azon reformokkal, melyeket a szabadelvű vármegyei követek terveztek, hanem *judicium pariumot* sürgettek a maguk számára. Bezerédj nem idegenkedett az elv elfogadásától, hiszen előtte is *judicium parium* állott, az ő bírósága azonban a városi követeké felett állott, mert ezek csupán rendi érdekeiket védték, ő pedig a nemzet egyetemének javát tartotta szem előtt. Figyelmezteti a városi követeket, hogy «ha egyszer elérjük azon időpontot, hogy egy törvény és jus legyen a hazának fiaira nézve, akkor *judicium parium* lesz a királyi kuriában is». A *judicium parium* «a polgári társaságnak első tökéletlenebb állapotában» megfelelő intézmény, de «ha emelkedik a polgári társaság», akkor megszűnik a jelentősége, mert «akkor mindnyájan egyesülnek egy törvény, egy igazság szolgáltatásában». Megújítja tehát indítványát, hogy a királyi táblához a polgári rendből 8 bírót neveztessek ki. Nem tartja elegendőnek azon elv elfogadását, hogy a kinevezhetőség

joga biztosíttassék számukra, mert «még a jus a tényt be nem végzi», hanem a kinevezés intézményes biztosítását sürgeti. Az elv elfogadása is tetszetős számára, de nem ide, hanem a polgári jogok közé tartozónak véli, hogy «minden polgár minden hivatalra képes legyen». Már előzetesen bejelenti azonban, hogy a kerületi ülésen indítványt fog betervezni a hivatalviselési jog általános kiterjesztésére: «hogy ezen képesség nemcsak a királyi városban lakó polgárokra, hanem Magyarország minden polgárára terjesztessék ki és hogy Magyarországon ki legyen mondva, hogy a hivatalbeli képesség általánosan megadva van».

Ellene van azon tervnek, hogy a városok adókiivetési joga kormánybefolyás alá rendeltessék s az 1844 február 15-iki országos ülésen bőségesen indokolja álláspontját. Gyakorlati példának Sopron vagy Pozsony város költött esetére hivatkozik, melyek «vasutat akarnának építeni vagy lerakótárakat, vagy akárminemű oly vállalatba bocsátkozni, mely — azt gondolná az ausztriai kormány — hogy az ausztriai örökös tartományok műiparának a mienkkeli concurrentiájára nézve Ausztriának nem kívánatos befolyással volna, hogy az ottani gyáraknak és műiparoknak ártana, és az ausztriai kormány ezen nézeténél fogva a magyar kormány is megtagadná sanctióját az azon célra az illető városok részéről felajánlott summától». Egyszóval attól tart, hogy a kormány ez úton megakaszthatná a magyar városok ipari megerősödését, nehogy az ausztriai ipar versenytársául szegődjék. Ha a kormány nemzeti volna, nem félne attól, hogy a magyar ipar s a magyar városok megerősödését megakasztja; «de miután szomorúan tapasztaljuk, hogy nem tisztán nemzeti kormányunk mit tesz, miként gyakorolja hatalmát e részben: úgy vélem, ha egészen kockázthatni nem akarjuk városaink műiparának kifejlődését, nem lehet azt oly hatalomnak vétője elé terjeszteni, mely a magyar industria kifejlődése ellen működik vagy működhetik». Elég hatalom van Bezerédj szerint a kormány kezében a határvámmal, ha a városok házi adója felett is rendelkezni fog, Magyarország közgazdasági helyzete még kedvez-

zötlenebbé válik. Helyes érzéssel mutat reá, hogy micsoda közgazdasági feladatok várnak Magyarországon a városokra: «bankok, némely kereskedési, műipari segédintézetek, biztosítások, utak, hidak, kikötők»: mindezek megvalósítása elé legyőzhetlen akadályok fognak emelkedni, ha a városi adókievetési jog a kormányhatalom alá kerül. Hivatkozik az angol példára, a hol «csak az alsó tábla rendelkezik ilyenekről» s e példa tanúsága alapján pártolja követársának, Perczel Móricznak azon indítványát, hogy a városi adó ellenőrzése kizárólag a követi táblára bizassék. Különösen tehát az iparfejlesztés biztosítása az, mely a városi adókievetési jog függetlenségének védelmére bírja, mert a kormány eddig nem mozdította elő a közgazdaság e fontos ágát, sőt tőle telhetőleg hátráltatta, a hol az ausztriai iparnak ártalmára lehetett volna.

Az ellentétes nézetek ismételt felszólalásra indítják és még több határozottsággal kél a városok adókievetési szabadságának védelmére. Ha az országgyűlés e téren megköti a városok kezét, «az nem tesz mást, mint hogy mindazon erőt, melyet a törvényhatóságok a honi műiparnak kifejthetésére fordíthatnak, ne gyakorolhassák szabadon, vagy hogy egy a nemzetiség és Magyarország érdekével össze nem forrt, azt egészen nem pártoló, sőt sokszor a szomszéd tartományok érdekének feláldozó kormány vétójának vessék alá». Elméleti fejtegetéseit ismét gyakorlati példákkal igazolja. Bécsnek már lenne kereskedelmi kikötője s Pozsony ugyanezt akarná, a kormány megakadályozná a szükséges tőke adó útján való előteremtését, nehogy a bécsi kereskedelmi kikötő versenytársat kapjon. Vagy Budapest bécsi mintára bankot akarna alapítani s ehhez két millió forint tőkére volna szükség, ennek adó útján való biztosítását a kormány megakadályozná, nehogy az osztrák bank versenytársaul szegődjék. Egyszóval a kormány megakaszthatná mindazon intézmények életbeléptetését, melyek az ország jövője szempontjából elsőrangú jelentőséggel bírnak. Egészen más színben látná a dolgot, ha a kormány nem pártfogolná a szomszéd tartományok érde-

keit Magyarország rovására: ez esetben aggodalom nélkül alárendelné a városok adókövetési jogát a kormány akaratának, mert nemzeti kormányban nem lát a városok fejlődése számára veszedelmet. Ismételten felhívja a követek figyelmét arra, hogy a hazai ipar fellendítésének a városok a leghathatósabb tényezői s ha ezek szabad mozgása elé akadályokat emel az országgyűlés, «a honi műipar tekintetében privát egyesületekre leszünk reducálva, ezek pedig nem elegendők a dolog létesítésére, mert lesznek oly vállalatok, hol vesztességgel kell kezdeni, hogy utóbb a haza hasznot arathasson, ily vállalatokba pedig csak a törvényhatóságok ereszkedhetnek». Magyarországon e kérdésben nagy óvatossággal kell eljárni, mert a főrendiház mindenkor a kormány rendelkezésére áll, akaratát a főrendiház útján juttathatja érvényre, nem elegendő biztosíték tehát az, ha az adókövetési jog az országgyűlés ellenőrzése alá helyeztetik, csupán a követi tábla intézkedhetik pártatlanul ez ügyben. Nyomatékosan rámutat végül arra, hogy országos érdekről van szó, nem szabad az ügyet könnyen venni, mert «ha belső adóbeli pénzünket is a kormány kezébe juttatnók, oly szomorú állapotra juttand hazánk, melyből soha képes nem lesz kivergődni».

Bezerédj beszédei tanúságot tesznek arról a mélyen járó politikai felfogásról, melylyel Magyarország közgazdasági helyzetét látta. Teljes nagyságában felismerte az iparpártolás nemzeti jelentőségét s az ipart természetes forrásainál, a városokban s a városok útján kívánta megerősíteni. A modern város állott lelki szemei előtt, mely nem csupán a politikai szabadságok fészke, hanem az ipar, a vállalkozás, a gazdagság természetes forrása. Ilyen conceptio csupán nagy államférfiú lelkében fogantatott meg s csupán nagy államférfiú harcolhatott e conceptióért ilyen tárgyilagossággal és biztossággal. Nem az elnyomott társadalmi osztályok érdekeit védő humanizmus a Bezerédj politikájának a rúgója, hanem az ország egyetemes érdekeit előre vivő államférfiúi bölcsesség, mely mindenhol meglátja a jót és hasznosat s mindenhol érvényre tudja a lehető juttatni.

Ugyancsak a magyar ipar érdekében szól, mikor Pozsony város szavazatainak számát védelmezi. Nem tartja politikusnak, hogy Pozsony város szavazati joga megrövidíttessék, mert az ausztriai határ közelében fekvő városok megerősítése nemzeti érdek: «Pozsony, valamint azon királyi városok, melyek Kőszegtől kezdve Ausztria és Morvaország határán helyezvék, a magyar műiparnak, kereskedésnek a külső industria ellenében mint megannyi védőfalak tekintendők, ezekben kell egyesíteni az industrialis életet s előmozdítani azt és azon városok érdekeit a leg erősebb lánczokkal a nemzet érdekeihez kapcsolni, azokban kell a nemzetiség iránti sympathiát az által gerjeszteni, mivel azon városok őrt állanak a magyar műiparra nézve a külföld megtámadása ellen.» Hajdan fegyverrel harcoltak, ma az ipar erejével küzdenek a nemzetek s a csatát az nyeri meg, a melynek ipara erősebb. Nem szabad a polgárság bizalmát s lelkesedését csökkenteni, mert ez visszahat az iparra s káros az egész nemzetre.

A városi törvényjavaslat harmadik tárgyalása közben rendkívül figyelemreméltó kijelentéseket tesz Bezerédj az 1844 június 7-iki országos ülésen, a hol a városi polgárok választói jogosultságát tárgyalták. A konzervatív párt vezetőszónoka Zsedényi azon állítására, hogy nem tanácsos azokra jogokat bízni, kiknek «erszényében nincs», Bezerédj nemes lelke felháborodott s visszatúsította azon feltevést, mintha a szegényekbe, «azért mert szegények, kevesebb bizodalmat lehetne helyezettetni». A történelemre hivatkozik, a hol nem találunk példát, hogy a szegények a gazdagokat elnyomták, hogy «megfosztották életüktől, hogy elvették volna tőlük azt a jogot, melyet Isten nekik adott». Nincs tehát ok arra, hogy a szegények érvényesülésétől féljenek, különösen pedig a választói jogot nem szabad elvenni tőlük, mert ennek megtagadásával «minden előlépésre vezető módot elzárunk». A Bezerédj felfogása az, hogy «a ki adót fizet, attól polgárjogot megtagadni ok nincs», s ámbár a szabad-élvü ellenzék feltételekhez kötötte a választói jogot, hajlandó volt ezekről is lemondani.

Bezerédj e felfogása nem az országgyűlési tárgyalások közben alakult ki, ez elveket vallotta már az országgyűlés előtt is. Kiténik ez 1839 november 13-án Sztankovánszkyhoz intézett leveléből, a hol a vármegyei utasításokat körvonalozza. Véleménye szerint az volna a legczélszerűbb, ha «a városokban a legszélesebb bázison a legtágasbkörű választást» sürgetnék. Nem volna azonban ellenére az sem, ha a közvetett választási rendszer fogadtatnék el, csak a jelen választópolgárságnál nagyobb legyen a választók száma. Ez utóbbi esetben kikötné, hogy «ezek a választók egy még nagyobb kör által, ne pedig az electa communitas által választassanak».

Az 1844 június 14-iki országos ülésen a városi tisztújítási eljárás tárgyában szólal fel s ámbár elvben helyesli azon módszert, hogy a választás előzetes kijelölés alapján történjék, mégis ellenzi azt, hogy 3 egyénre bízassék a kijelölés. Szerinte minél fontosabb valamely dolog, annál több egyén döntésére kell bízni. Így van ez a törvényszéki szervezetnél is: a kisebb bíróságoknál 5 egyén ítélkezik, a hétszemélyes tábla teljességéhez pedig 11 személy kell. A városok földrajzilag kisebb területet foglalnak ugyan el, mint 1–1 vármegye, de a lakosság száma nagyobb, s egyetlen városban nem ismerheti 3 egyén az összes lakosságot, annál kevésbé ismerheti gondolkodásmódjukat. Az a felfogása tehát, hogy vitessék az ügy, melyet Borsod vármegye indítványozott, a kerületi ülés elé s ott döntsenek felette. Az országos ülés Bezerédjvel szemben úgy határozott, hogy a tisztújítás előzetes kijelölés alapján történjék s a kijelölő testület 3 tagból álljon.

Miután az országgyűlés Bezerédj felfogásával szemben mégis azon elvet fogadta el, hogy külön kijelölő bizottság állapítsa meg a jelöltek neveit, az 1844 június 20-iki országos ülésen az képezte vita tárgyát, hogy mikor történjék a kijelölés s kik válaszszák a kijelölő bizottság 3 tagját, a képviselőtestület vagy a polgárság. Bezerédj a polgárság választása mellett nyilatkozott, mert méltányosnak tartotta, hogy maga jelölje ki azokat, «kik által kormá-

nyoztatni fog». Hivatkozott az országgyűlési követválasztásnál már elfogadott elvre, hogy az egész polgárság gyakorolja a választási jogot. Azon ellenvetéssel szemben, hogy a polgárság érdekében áll a kijelölő bizottság megválasztásának a képviselőtestületre való átruházása, azon tényre hivatkozik, hogy csak ott kímélik a polgárságot, a hol jogok gyakorlásáról van szó, a terhek kirovásánál nem ily kíméletesek. A kijelölés tervezett gyakorlása esetén a szabad választás elvét látja veszélyeztetve s ellene mond annak, hogy a szabad választás további rendszabályokkal korlátoztassék. A kijelölés időpontjára nézve pedig azon felfogásnak ad kifejezést, hogy «hosszú időt kár volna adni, mivel ez által pártoskodásra nyitnánk út».

Ísmételten is felszólal ez ügyben az országos ülésen s hangoztatja, hogy ha a kijelölő bizottságot a képviselőtestület választaná, akkor a közvetlen választás elve elbukottnak tekinthető s az egész kérdést újból kerületi tárgyalás elé kell vinni. Nem nevezheti azt t. i. közvetlen választásnak, a hol a kijelölő bizottság «egy oly testület által választatik, mely a tisztviselőkkel van összevonva és a mely képviselőtestületből zárt testület fog alakulni».

Midőn pedig ez ügyben a konzervatív párt az elnöklő személyekkel egyetemben kerülő úton akarta diadalra juttatni a felfogásuknak kedvezőbb álláspontot s mégis a szabadelvű ellenzékét, különösen pedig Klauzál Gábort vádolta erőszakoskodással, Bezerédj bátran sikra szállt ez eljárás ellen s követelte, hogy a többség kifejezetten állapíttassék meg ez esetben, mert az ügyet előzetesen nem tárgyalták meg kerületi ülésen. Ezenkívül kritika tárgyává tette az elnök magatartását, a ki tevékeny részt vesz a tárgyalásokban s mégis óvást emel a kijelentésével szemben kifejezésre juttatott kritika ellen. Bezerédj megállapítja, hogy az elnök nem pártatlan, sőt határozottan befolyásolja a követek véleményét, mert «a kerületi ülésben önállók vagyunk s a határozat ide áthozatik, excellentiád az elnök s a viszony változik s megbukik a határozat».

Bezerédj és elvtársainak beszédei hatástalanul hangzottak el, az országos ülés mégis csak azt határozta el, hogy a kijelölő bizottságot a képviselőtestület válaszsza, a mely határozat a városi törvény szabadelvű szellemén sokat rontott.

A városi törvényt a főrendek és a konzervatív követek segítségével ugyancsak megszorította a kormány s még mindig nem volt megelekedve az eredménnyel. Már hétszer váltottak üzenetet a főrendek a követekkel s az 1844 október 1-én tartott országos ülésen még mindig a főfelügyelők jogállásán vitakoztak. Az elnöklő személynök közvetlenségével igyekezett megindítani a követeket s azt fejtegette előttük, hogy megteremtették a főfelügyelői állást, de jogot nem biztosítottak számára, adjanak tehát a kormány kívánsága szerinti jogokat is neki, mert különben semmi sem lesz a törvényből. E fölényes modorban tartott előadással szemben Bezerédj komolyan és nyomatékosan felelt meg s kifejtette, hogy «szomorú volna, ha a nemzet csak akképen várhatná életérdekű és sürgős szükségeinek teljesítését, bajainak orvoslását és a főrendektől az egyezést, ha a nemzet képviselőinek többsége a kisebb szám nézeteire menne át, éppen ellenkezőleg, mint más constitutionális országokban történik». Tagadja a személynök azon állítását, hogy nem adtak a főfelügyelőknek jogokat. Többet nem tehetnek s ha a kormány tovább is halogatja a törvény elfogadását: «Isten és ember előtt nem mi rajtunk lesz a felelet terhe, hanem azokat fogja az nyomni, kik a szabadság és alkotmányos élet színét csak a bizonyos és valódi szolgaság és önállás nélküli polgári helyzet feltétele alatt és áráért akarják megadni.»

Bezerédj a dolog elevenére tapintott s a személynökön kívül a konzervatívok vezérszónokát Zsedényit is felszólalásra készítette. Zsedényi kevés tárgyilagossággal, de annál élesebben vágott vissza s azt vitatta, hogy «a városokra nézve is többet ér azon köntös, melyet mi reá húzni akarunk a 15 hónapig folytatott declamációnál». E nyilvánvalóan célzatos kijelentéssel szemben követtársa Perczel Móricz védelmezte meg Bezerédjt

s megállapította, hogy Zsedényi is «szokott declamálni, de nem a nemzet és szabadság érdekében, hanem a városok nyakába egy köntöst akar húzni, de nem ruhát, hanem vasköntöst».

Ilyen körülmények között mind kisebb lön a valószínűség, hogy a városi törvény testet ölt s utóbb is elbukott a vitatások alatt. A mint Bezerédj a veszedelmet észrevette, menteni törekedett a menthetőt s az 1844 november 8-iki országos ülésen indítványt tett, hogy a városok országgyűlési jogállását válasszák el a belszervezet megállapításától. A személynök már előzetesen is javasolta a különválasztást, javaslata azonban nem talált visszhangra s ugyanaz lön a sorsa a Bezerédj indítványának is. Bezerédj elsősorban a városok országgyűlési jogállását tartja rendezendőnek, mert «ha ezen tábla meg nem érti az időnek szavát, ha az ipart, kereskedést, polgárságot mellőzi köréből: magamagára mondja ki az ítéletet». Indokolja ezt szerinte az is, hogy mikor e tárgy az 1836. évi országgyűlésen először felmerült, a városok országgyűlési jogállásáról, a követválasztásról és szavazásról volt csupán szó, a belszervezet kérdése szóba sem került. Ha mindkettőt nem lehet elfogadtatni, legalább az egyiket fogadtassák el a főrendekkel, mert ezzel előre viszik azt az ügyet, melynek előrejutása a nemzet érdekében annyira fontos.

Sajnos, a városok ügye az 1843/44. évi országgyűlésen nem nyert elintézést, hanem az 1847/48. évi országgyűlésre maradt. Pedig az irodalom nem nézte tétlenül e nagy tusát s a szabadelvű követek segélyére sietett a tudomány fegyvereivel. Jászay Pál 1843. évi munkája Magyarország újkori történetéből bizonyította szavazati jogukat,¹ s a hírlapok is rokonszenvvel karolták fel az eszmét. Ez az eszme a demokrácia egyik erős hajtása volt, melynek lemetszéséhez a legkonzervatívabb elemeknek sem volt bátorságuk, mert tisztában voltak avval, hogy ilyen erőszakos beavatkozással a nemzet egészének ártanak. Meg

¹ A szabad királyi városok szavazati joga országgyűléseken. Pest, 1843.

33. PESTI ÁRVIZKÉP.

akarták tehát nyitni a demokrácia számára a fejlődés útját, azonban olyan korlátokat szabtak a fejlődésnek, hogy a fakadó rugynek előbb-utóbb el kellett volna sorvadnia.² A szabadelvű ellenzék felismerte a veszedelmet s eszményeihez hiven ellene szegült minden korlátozásnak: ez a városi törvényjavaslat tragikus sorsának a magyarázata s ezért nem írható a bekövetkezett balsiker a szabadelvű ellenzék rovasára. Tiszta szándékkal s egyenes eszközökkel küzdöttek, a városi polgárság igazi barátai voltak s a nemzeti megerősödést kívánták a városok felszabadításával is szolgálni.

Bezerédjnek a városok iránti rokonszenvét tanúsítja azon meleghangú felszólalása is, melylyel az 1844 október 23-iki országos ülésen Pest város érdekében síkra szállott. Arról volt szó, hogy Pest városa az árvízveszedelemtől megóvassék s a védelmi munkálatokra az országtól 400.000 frt segélyt nyerjen. Hivatkozik a központosítás mellett az országgyűlésen ismételt elhangzott érvekre s Pest városra alkalmazva azokat, felhívja a követeket, hogy teremtsenek az ország számára méltó központot. Szavakkal ezt nem lehet elérni, ahhoz áldozatkészség kell; a központosítás buzgó szószólói azonban elhallgatnak akkor, midőn «néhány százezer forint kell az ország fővárosának biztosítására». Hivatkozik azon segélyre, melyet az árvízveszedelem után Pest városa rendelkezésére bocsátottak, hogy hasonló bajok elkerülhetők legyenek. Az országos választmány szükségesnek tartotta az országos segély megajánlását, de a követek olyan részvétlenséggel fogadták a javaslatot, hogy «ellenségeink örülni fognak, barátaink pedig megbotránkoznak e részvétlenségen». Nem is tartja elegendőnek a javaslatba hozott 400.000 frtot a cél elérésére, de «mégis jobb a semminél s ezzel is lehet segíteni a dolgon». Pest városa gazdag polgáraitól elvárja, hogy hozzájárulnak az országos alaphoz, mert a Rákos nagy értékeket képvisel, abból sok pénzt hozhatnak össze. Felveti a

² Geschichtliche Fragmente und das ungarische Staatsleben neuerer Zeit. (Leipzig 1846.) II. k. 200. l.

csatornaépítési javaslatot is, a mely Pest város árvíz elleni biztosításán kívül kereskedelmét is fellendítheti. Főváros nélkül egyetlen ország sem virágozott fel s a főváros felvirágoztatására szükséges annak árvíz elleni biztosítása. Bezerédj megleghangus felszólalása s világos érvelése meggyőzte a követeket s megszavazták a javasolt 400.000 frtot.

VIII.

Az 1839/40. évi országgyűlés számos tanujelét adta annak, hogy Bezerédj István nemes szívét és felvilágosodott gondolkozását mennyire becsüli, s míg Tolnamegyében politikai ellenségei tövissel övezték homlokát babér helyett, addig az országgyűlésen barátai s ellenségei egyaránt kitüntető tisztelettel vették körül. Ilyen megtiszteltetés volt számára többek között az, hogy az 1840 április 25-iki kerületi ülésben, a mikor Tolnavármegye már megvonta tőle a követi megbizatást, beválasztották a büntetőtörvény előkészítésével megbízott országos választmányba. A választmány összes tagjai országgyűlési követek voltak, egyedül Bezerédj állott az országgyűlésen kívül. Meg is támadta a határozatot Emödy nyitrai követ, de Bezerédj érdekében Deák Ferencz emelt szót s Bezerédj az országos választmány tagja maradt.¹ Nagy kitüntetés volt ez Bezerédj számára, de az ügynek is javára vált, mert Bezerédj nemes szívének ez a megbizatás kitünően megfelelt.

Országgyűlési pályája végeztével tehát nem vonulhatott vissza a közeleti szerepléstől, az országgyűlés megtisztelő bizalma újból munkába szólította, hogy tehetségeit és erényeit az ország és honfitársai javára értékesítse. Az 1839/40. évi országgyűlés után beadott követi végjelentésében hangoztatja a büntetőtörvény fontosságát, s felszólítja a vármegyét, hogy «addig is e részben oly buzgó lelkesedést mutató utasításai szellemében, jelesen a tömlöcztartás

¹ Stuller : Országgyűlési tudósítások. 87. sz.

és dolgozóháza állapotjának tökéletesítése és foganatosítása által mind előmunkálatképen, mind a törvényhozásnak nyújtandó adatok által, melyekre biztosabban lehessen alapítani a körülményeinkhez szabandó intézeteket, hasson és előmozdítson ezen nemzeti jólétünk és egyedi biztosságunk egyik főtárgyában.»¹

Már 1841 november 28-án együtt voltak Pesten a választmány tagjai s márczius 19-ig folytatták a tanácskozásokat. Bezerédj e munkában nagy kedvvel vett részt, mert alkalma nyílt az eszményei megvalósítására. Már az 1832/36. évi országgyűlés igazságügyi tárgyalásai alatt is kitűnt alapos szakismerteivel és nemes emberszeretetével s ámbár utóbb sajnálta, hogy annyi időt és munkát fecséretek el eredménytelenül,² mégis tisztában volt azzal, hogy e tárgyalások jó hatást gyakoroltak az eszmék érlelésére. Az 1839/40. évi országgyűlés folyamán kidolgozott és életbe léptetett kereskedelmi és váltótörvények megalkotásában is jelentős szerepet vitt Bezerédj, mert a választmányi tárgyalásokat ő vezette s e téren kifejtett munkássága indíthatta az országgyűlést arra, hogy a büntetőjogi reformmunkálat megalkotására hivatott országos bizottmányba is kiküldje. A kereskedelmi és váltótörvény megalkotása volt az első lépés középkori igazságszolgáltatási rendszerünk átalakítására s a büntetőjogi munkálat folytatását képezte a megkezdett reformnak.³ Bezerédj mindkettőben résztvett s a mit szerepléséből ismerünk, az felvilágosodott szellemre és nagy szívjóságra vall.

1841 december 1-én kezdette meg az országos választmány munkásságát az országbíró elnöklete alatt s Bezerédj már az első ülésen kifejezésre juttatta szabadelvű szellemét. Azt indítványozta, hogy a választmány tárgyalásai nyilvánosak legyenek s Pestmegye alispánja azonnal fel is ajánlotta az ülések céljaira

¹ Tolna vármegye levéltára. 591/1.

² 1835 december 3-án Sztankovánszkyhoz intézett levelében: «Csak azon időnk fele volna dispoziciónkra, melyet a juridicum rendszeres pertractációjában oly hiába hagytak bennünket tölteni.»

³ Fayer: Az 1843-iki büntetőjogi javaslatok anyaggyűjteménye I. k. 30. l.

a megyeház üléstermét.¹ Az indítványt megokolttá tette, hogy a kereskedelmi és váltótörvényt előkészítő bizottság is nyilvánosan tárgyalt. Az országos választmány konzervatív része azonban ellenezte a nyilvánosságot, a mely el is bukott s Bezerédj indítványa csupán különvélemény alakjában maradt fenn.

A részletes tárgyalásokat megelőző elvi kérdések megvitatásában is részt vett Bezerédj. A börtönrendszer kérdésében az 1841 december 11-iki ülésen a magánrendszer mellett nyilatkozott. Nyilatkozatát a tolnai gyakorlattal indokolta, a hol a hallgatórendszer divott, de nem vált be, mert e rendszert nehéz volt fenntartani.² Ismételen felszólal ez ügyben az 1841 december 13-iki ülésen, a mely alkalommal a magánrendszer ellen felhangzott kifogásokat czáfolja. A hallgatórendszer ellen szól szerinte, hogy a szükséges classifikáció végre is individuális elkülönzésre vezetne. Költség szempontjából alig van a két rendszer között különbség s ha drágább volna is a magánrendszer, eredményei megérik a költséget. Szükségesnek tartja azonban, hogy a magánrendszer elfogadása esetén enyhébb bánásmód biztosíttassék a rabokkal szemben, mert úgy a kifogásul felhozott megtébolyodási esetek alig fordulhatnak elő.³ A bizottság 44 szavazattal Eötvös egy szavazata ellen a pennsylvaniai, tehát a magán börtönrendszer mellett döntött, kimondotta azonban, hogy a rendszer szigorúsága a lehetőség szerint enyhítendő.

Bezerédj felfogása tehát diadalra jutott a börtönrendszer kérdésében s felfogásában az országos bizottság Eötvös kivételével osztozott. Az irodalomban Eötvös volt a hallgatórendszernek az első szószólója,⁴ s felfogása mellett akkor is kitartott, mikor az országos bizottság már ellene nyilatkozott.⁵ A magánrendszer irodalmi védelmezője Szemere Bertalan⁶ volt, Bezerédj

¹ Fayer id. m. iv. k. 190. l.

² Fayer id. m. iv. k. 204. l.

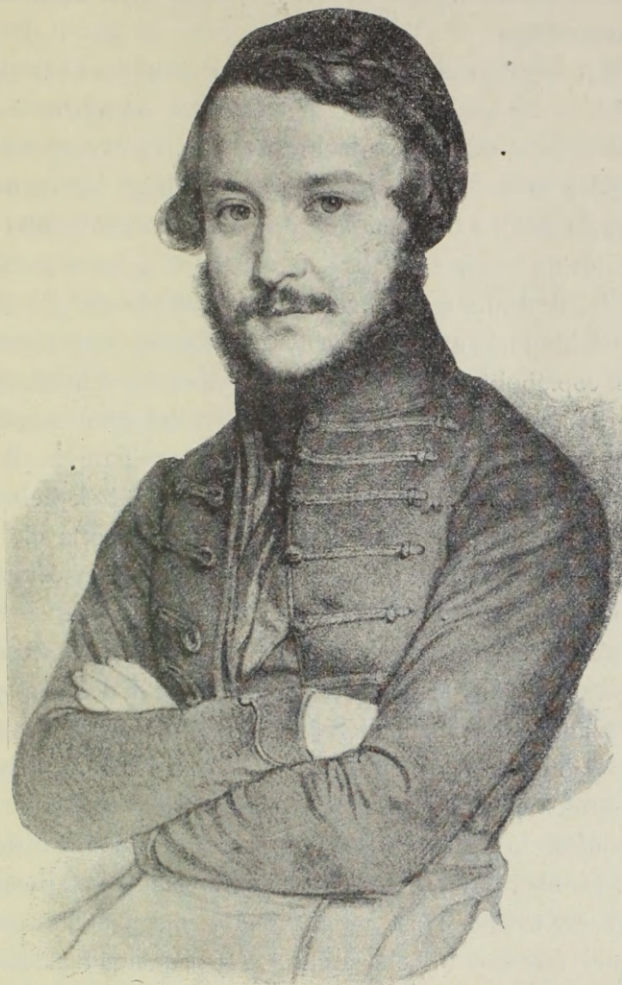
³ Fayer id. m. iv. k. 208. l.

⁴ Vélemény a fogházjavítás ügyében. Pest, 1838.

⁵ V. ö. Eötvös József és Lukács Móric «Fogházjavítás» cz. munkáját. Pest, 1842.

⁶ Terve egy építendő javítófogháznak a magánrendszer elvei szerint. Kassa, 1838.

azonban nem képviselte mereven ezt az álláspontot, hanem inkább a Balla Károly¹ felfogásához állott közel, a ki a börtön

34. EÖTVÖS JÓZSEF.

rendszerben a genfi mintát kívánta meghonosítani. Erre vall az 1841 december 14-iki ülésen tett azon indítványa, hogy a kerületi börtönök javítóintézetekkel köttessenek össze. Indít-

¹ Vélemény a büntetómód javítása iránt. Pest, 1841.

ványa kapcsán azon eszmét is felvetette, hogy jó lenne «valamely camerale praediumokon, pusztákon kényszerítve dolgoztató coloniákat alakítani deportatio helyett», indítványa azonban nem keltett visszhangot.

Az 1841 december 15-iki ülésen az esküdtszékek mellett szólalt fel s Andrassy azon ellenvetésével szemben, hogy a kevésbbé művelt esküdteket megtévesztheti az ékesszólás vagy az ügyvédek mesterfogása, azt hangoztatja, hogy az esküdtszék is meg tudja ítélni a bizonyítékok értékét. Az esküdtszéki intézmény biztosítja szerinte a haladás lehetőségét, a bírói pedanteria ellenben lehetetlenné teszi a haladást. Az esküdtszék «az életből, az originálokból ítél, a bírói törvényszékek pedig csak a második, harmadik copiából ítélnek».¹ Az esküdtszékek felett kifejtett nagy vitában 1841 december 17-én újból felszólal s az esküdtszéki intézménynek a kulturára gyakorolt jó hatásait törekszik bizonyítani. Ceylon szigetére utal, a hol «az esküdtszék behozatala varázserővel szelidítette a nép karakterét s mozdította elő művelődését». Ezzel szemben Hollandiában rossz a büntető eljárás s «igen óhajtja a nép az esküdtszékek visszaállítását».

Az esküdtszéki intézmény elakadt az országos választmányban s csupán különvélemény alakjában maradt fenn, a melyet a Deák szaván induló szabadelvű választmányi tagok adtak be,² s ezek sorában találjuk Bezerédjt is. A kisebbségi vélemény nem hangzott el hatástalanul, mert az 1844 augusztus 21-iki országos ülés elfogadta a kisebbség álláspontját, a konzervatív főrendek azonban, kik az országos választmány határozathozatalára is döntő befolyást gyakoroltak, megakadályozták az esküdtszéki intézmény behozatalát.³ Az irodalomban Kossuth és Szalay voltak ez intézmény szószólói, Kossuth a Pesti Hírlapban, Szalay pedig külön röpiratban⁴ s munkásságuknak nem kis

¹ Fayer id. m. 218. l.

² Deák 1841 december 15-iki levele Wesselényihez. Deák levelei 87. l.

³ Ballagi: Az 1839/40-ki országgyűlés visszhangja az irodalomban 93. l.

⁴ A büntető eljárásról, különös tekintettel az esküdtszékekre. Pest, 1841.

része volt abban, hogy a vármegyék többsége elfogadta az esküdszéki intézményt.

Az 1841. évi december 21-iki ülésen azon elvet vitatta Bezerédj, hogy az ítélet hozása alkalmával a bírák nyilvánosan mondják ki szavazataikat.¹ E véleményt Feuerbachtól kölcsönözhetette, mert Deák, a ki a Bezerédj felfogása ellen szólott, úgy nyilatkozott, hogy «Feuerbachnak minden okoskodása sem győzte meg a nyilván szavazás jóságáról». Bezerédj felfogása nem talált visszhangra, az országos választmány más állásponton volt.

Ugyanezen ülésen mondotta el Bezerédj híres beszédét a halálos büntetés eltörlése mellett, a melyben első sorban gróf Dessewffy ellentétes felfogását czáfolta. Bezerédj véleménye szerint «a halálos büntetés eltörlése szeliditené a nép erkölceit, mert a népben megvan az utánczás vágya s ha a büntető hatalom altissimo nomine embert öl, nem irtózik a nép sem az emberöléstől». Különösen azon felfogást czáfolta Bezerédj, mintha a halálos büntetés alkalmas lenne az elrettentésre, mert «ezer esztendőök óta nem rettentette el a halálos büntetés a népet a vétéktől».² Az országos választmány többsége a halálos büntetés eltörlése mellett szavazott, a mi a Bezerédj diadala volt, mert szónoklatának hatását az országos küldöttség színe előtt is elismerte az országbíró, az 1843/44. évi országgyűlés előtt pedig Szentkirályi Mór méltányolta.³ Bezerédj maga hallgatott érdemeiről s 1842. december 22-én sógorához intézett levelében⁴ a diadalt az érveknél tulajdonította; pedig sehol sem volt oly könnyű a megindítás művészetével hatni, mint éppen e ponton s Bezerédj ebben mester volt.

Ugyancsak ellene volt Bezerédj az örökös börtönnek is s azt javasolta, hogy a börtönbüntetés maximuma megállapíttassék.

¹ Fayer id. m. iv. k. 243. l.

² Fayer id. m. iv. k. 245. l.

³ Csengery: Magyar szónokok és statusférfiak 53. l.

⁴ Budapesti Szemle 155. k. 244. l. (Bezerédj István tanulmánya Bezerédj Lászlóról.)

Inkább azt lett volna hajlandó elfogadni, hogy a «maximum utánra valami hatóság bizattassék meg annak kimondásával, hogy azt az embert a társaságnak visszaadni nem lehet». A választmány azonban nem fogadta el a Bezerédj humánus javaslatát s az örökös börtönbüntetést megtartotta.

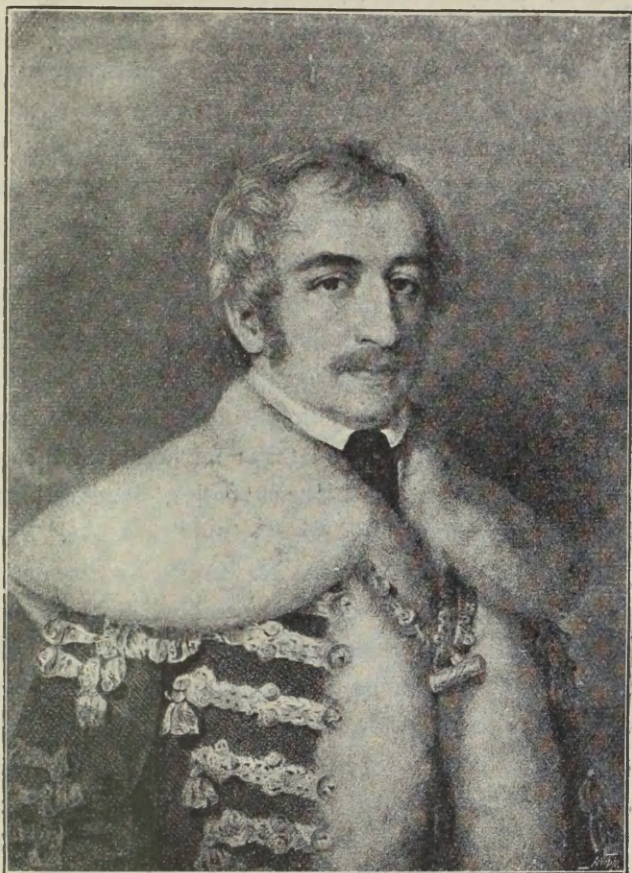
Az elvi kérdések eldöntése után Deák javaslatára két alválasztmányt küldött ki az országos választmány 1842 január 3-án, melyek egyike gróf Teleki József elnöklete alatt a büntető törvénykönyv kidolgozására volt hivatva, a másik pedig báró Mednyánszky Alajos elnöklete alatt a börtönrendszer tervének elkészítésével bízott meg. Bezerédj az első alválasztmányban foglalt helyet.

A büntetőrendszer tervének kidolgozásával megbízott alválasztmány az 1842 január 4-iki ülésen Deák indítványára ismét két alválasztmányra oszlott, melyek egyike gróf Teleki József elnöklete alatt a büntető eljárással, másika Tihanyi Ferencz temesmegyei főispán elnöklete alatt a büntetőtörvénykönyvvel foglalkozott. Bezerédj Deák Ferenczcel és Klauzál Gáborral egyetemben ez utóbbi alválasztmányba jutott.

A büntetőtörvénykönyv kidolgozásával megbízott alválasztmány lelke Deák Ferencz volt, kivüle Klauzál Gábor, Bezerédj István és Eötvös József vettek részt a munkában, a jegyzőkönyvet pedig Pulszky Ferencz vezette. A tanácskozások Deák Ferencz lakásán az Uri-utcai Horváth-házban folytak, a hol naponként kétszer is összeültek, mélyen elmerültek egy-egy tétel megvitatásába, soha sem lépték át azonban a barátságos eszmecserék határát.¹ E tanácskozásokról legközvetlenebbül Pulszky Ferencz számolt be, ki az előadói tisztet töltötte be a díszes társaságban. Az előadó minden egyes szakasznál részletesen ismertette a külföldi tételes intézkedéseket s a legmodernebb büntetőjogász, Mittermaier nézeteit. Az előadó után az alválasztmány tagjai egyenként előadták nézeteiket, megbeszél-

¹ 1842 január 12-én írja Stankovánszkynek: «Szabályul vevénk nem nyugodni, míg mindannyian a szerkezettel ki nem vagyunk elégedve.»

ték a vitás részeket s egyenként terjesztették elő a megfogalmazott szövegtervezetet.¹ Rendszeren Bezerédj készült el elsőnek a szövegtervezettel, a mi élénk eszejárását tanúsítja; a szövegezés művészetében azonban nem lehetett nagy mester, mert

35. GR. TELEKI JÓZSEF.

Pulszky szerint ritkán fogadták el tervezetét.² A Deák szava döntötte el az alválasztmány vitáit s ennek megfelelően a büntetőtörvénykönyvi javaslatban «minden szó a Deáké». E tény

¹ Pulszky: Életem és korom. I. k. 197. l.

² Fayer id. m. I. k. 121. l.

Deák hatalmas jogászi készségét igazolja, a mely politikai pályáján mindenhol kifejezésre jutott. A szövegezés nyelvi nehézségeit azonban ő is őszintén bevallja 1842 február 7-én Wesselényihez intézett levelében, a hol ezeket írja: «bajunk van gyakran a nyelvvel is, mert némely eszméket pontos határozottsággal kifejezni felette nehéz».¹

Ez a jogi műnyelv fejletlensége miatt egészen természetes volt s e nehézség megoldása is Deák érdeme.

Ezek a tanácskozások, melyeknek emlékét a budapesti esküdt-széki terem gyönyörű freskója őrzi, olyan szerephez juttattak Bezerédjt, mely lelkéhez a legközelebb állott, s ha a törvénykönyv szövege a Deáké, a szelleme bizonyára a Bezerédjé. Az emberi nyomoruságok megértésére csak olyan jóságos szív volt alkalmas, a milyen a Bezerédj kebelében lakott, s ha a magyar büntető törvénykönyv tervezete messze földön csodálatot keltett, abban a Bezerédj nemes felfogásának jelentős szerepe volt. A tárgyhoz méltó komolysággal fogta fel hivatását s nem csupán az irodalom ismeretére helyezett súlyt,² hanem barátaival is megbeszélte aggályait.³

Az albizottmányi munkálatok közül először a börtönrendszerral foglalkozott az országos választmány s Bezerédj itt is tud reformokat javasolni, a melyek nemes szívének sugallatából fakadtak. Az 1842 november 18-iki ülésen Bezerédj azt vitatja, hogy a rab állandóan érintkezhessék védőjével, a miben Deák Ferencz nem értett vele egyet s csupán Eötvös állott a pártjára. Ugyanezen ülésen azon kedvezményt kérte még Bezerédj a rabok számára, hogy a dohányzástól el ne tiltassanak, de kérése nem talált meghallgatást.

A büntető eljárás tárgyalása folyamán az 1842 december 14-iki ülésen a városi bíróság választása tárgyában Bezerédj a

¹ Deák Ferencz levelei, 92. l.

² 1841 december 12-én írja Stankovánszknak: «a literatúrában sok új jelenik meg és sok érdekes.»

³ 1842 január 12-én hosszan ír Stankovánszknak a pénzbüntetések kiszabásának módjáról; 1842 február 6-án pedig a nocsábitók büntetéséről.

kettős választási rendszer mellett szólalt fel, a melyet báró Eötvös József indítványozott, A censushoz kötött választási rendszert nem ellenzi Bezerédj, de meg akarja szorítani a legtöbb adót fizetők által képviselt pénzaristokracziát, mely a közép és kisbirtokot elnyomja. A polgárság bizalmában több garanciát lát, mint az adófizetésben. Szükségesnek tartja, hogy a középszerű vagyonú polgárok is bejussanak a választók sorába. Nem talál okot arra, hogy a virilismus intézménye a külföldről átplántáltassék, a nemzet szellemével inkább megegyezik az a választási rendszer, mely az Árpádok kora óta divik az országban. A javaslat elbukott s Deák indítványára különvéleményben jutott kifejezésre.

Ugyanezen ügyben az 1843 november 3-iki kerületi ülésen is felszólalt s a kinevezéssel szemben a választás mellett szállott síkra. A választás ugyan szavazat-vadászással jár szerinte, miközben a bíró könnyen eltántorodhatik «az igazság és törvényesség ösvényéről», de az örökös bíró is megvesztegethető s míg a választás orvosolhatja az általa okozott hibákat, az örökös bíróságnál «a hiba és visszaélés örökös». Az örökös tisztviselő nem az életet, hanem a hivatalt tekinti főcélnek, a választott tisztviselő ellenben sok jót cselekedhetik. Különösen pedig a többség bizalmát állítja oda olyannak, a mely e kérdés elbírálásánál döntő tényezőképen veendő, mert a választás által «a nép az igazságszolgáltatás részesévé avattatik s az iránt benne élénk érdek gerjesztetik». Ezzel szemben a kinevezett bíró reá nézve idegen, kitől «csak fél, ki a polgárok seregéből ki van szakasztva s egy felsőbb kasztkörbe emelve, ki nem az életből jött s nem oda lép vissza».

A tanuvallatást illetőleg 1843 január 4-én br. Eötvös azt indítványozta, hogy a vizsgálóbíró előtti vallomásokra ne esketessenek meg a tanuk s indítványát Pulszky után Bezerédj is melegen pártolta. Deák azon javaslatát azonban már nem volt hajlandó elfogadni, hogy a vizsgálóbíró előtt eskü alatt tett vallomás a törvényszéki tárgyaláson büntetlenül megváltoztatható legyen.

Az 1843 január 11-iki ülésen végül a bűnvizsgálat befejezésének határidőhöz való kötését sürgeti Bezerédj, «mert a gazdag vádlott, kit vagyonsága szabadságban hagyott, de lelkiismeretében vétkesnek érzi magát, minden tehetségét arra fogja fordítani, hogy a bűnvizsgálat vég nélkül hosszú időre húzassék».

1843 február 8-án kezdte tárgyalni az országos választmány a büntetőtörvénykönyvi javaslatot s Bezerédj e tárgyalások alatt is szorgalmasan teljesíti kötelességeit, ámbár a tárgyalások nagyobb vitákra már nem adtak alkalmat. Az 1843 február 15-iki ülésen keltett élénkebb vitát az 1827. évi iv. törvényczikk athágására kiszabott büntetés, melyet az elnöklő országbíró kifogásolt s a szaván haladó többség el is vetett. Bezerédj lelkesedéssel védte álláspontjukat s rámutatott az alváltmány szándékának tisztaságára, melyre a támadás árnyékot vetett.

Az 1843 február 17-iki ülésen azt indítványozta, hogy az istenkáromlás is fenyíttessék, de javaslata nem talált visszhangra, maga Deák szólott ellene. A február 18-iki ülésen Deák azon javaslatát pártolta, hogy a rendőrség előtt a papok is tartozzanak megjelenni, a mely javaslat elbukott. 1843 márczius 14-én aztán befejezte az orsz. küldöttség munkálkodását, hogy az országgyűlésnek adja át szerepét.

Az 1843—44. évi országgyűlés napirendjére Klauzál Gábor hozta a büntetőtörvénykönyvi javaslatot, midőn az 1843-augusztus 16-iki kerületi ülésen azt indítványozta, hogy a megyei utasítások beérkezete előtt kezdjék meg a tárgyalásokat. Bezerédj ellenezte az indítványt azon szempontból, hogy a kerületi ülés már döntött ez ügyben s ok nélkül nem tartja helyesnek a végzés megváltoztatását. Ellenezte az indítványt azért is, mert a megyei utasításokat «a legszorítóbb kénytelenség eseteit kivéve elmellőzni nem lehet». Klauzál indítványát nagy többséggel elfogadták, Bezerédj azonban tovább is fenntartotta álláspontját s kijelentette, hogy ámbár Klauzálhoz baráti kötelekek fűzik, de «meggyőződését egyéni hajlamoktól függővé nem teheti s nem is teszi».

Az 1843 augusztus 17-iki kerületi ülésen tehát megkezdték a büntetőtörvénykönyv tárgyalását s Bezerédj is részt vesz a tárgyalásokban. Különösen figyelemreméltó az 1843 augusztus 18-iki kerületi ülésben mondott beszéde, melyben a halálbüntetés eltörlése mellett szólott. A lassankénti átmenetelnek halálos büntetésből más rendszerre helyét s lehetőségét nem látja, itt egyszerre kell történnie mindennek: «Istennek s ördögnek egyszerre szolgálni nem lehet.» Hogy lehetne a javítás elvét a halálos büntetési tannal összeegyeztetni? Ha logika van a nap alatt, ily összeegyeztetést nem ismer. A halálbüntetést védő Zsedényihez intézve szavát, kérdi: «Hiszi-e azon követ úr a javíthatást s hogy Isten az embert ilyenné teremté? Keresztény-e? Akarja-e a szent vallás elveit egyházon kívül is követni? Krisztus nem akarta halálát a bűnösnek, hanem hogy javuljon és éljen. Mit használ a szelid Krisztus tanait papolni, ha a status maga gyilkolni akar. Mit kíván a status érdeke? Azt, hogy a gonosztevéket ártalmatlanokká tegye; s ha magán más módon nem segíthetne, akkor beállna az átkos önvédelem esete. De van más mód is a gonosztevéktől szabadulni s ezt el nem akarni hinni, valódi gúny, míg menageriákat látunk vaskalitrakkal, melyekben vadállatok őriztetnek». Majd jogbölcészeti érvekkel áll elő s a «személyiség joga» alapján mutatja ki, hogy az emberrel «önmagán kívül eső célokra eszközül élni nem szabad». A büntetést Bezerédj szerint csupán javítás céljából szabad alkalmazni s a halálos büntetés nem alkalmas a javításra. Elrettentésül nem a halálos büntetést kell alkalmazni az államnak, mert «ha a status halálos büntetés nélkül nem lenne képes a köztársaságot fenntartani, miért s mi célra lenne akkor a háromszázezer szurony». Végül a halálos büntetés eredménytelenségét hangoztatja, mert «négyezer év óta divatozik» s eredményei nem látszanak. Ebből le kell vonni szerinte a következtetést, mert «ha magamat hosszas ideig bizonyos rendszer szabályai szerint gyógyítom, de sikerét nem látom, természetes, hogy más rendszerhez nyulok». Gyakorlatilag sok helyen érvényre juttatták az elvet, mert Oroszország-

ban Erzsébet orosz czárné, Toscanában Lipót s Ausztriában II-ik József eltörölték a halálos büntetést, s általában «a halállal büntető törvényhozás hasonlít azon rossz és ügyetlen tanítóhoz, ki tanítványát nem tudván megjobbitani s okosan vezetni, kicsapta az iskolából». Felszólalását azon lendületes kijelentéssel zárja be, hogy «vagy fessünk a büntető törvény lapjaira s törvény-székeink homlokára vért s írjuk fel oda a kegyetlen jelszót «szemet szemért», vagy töröljük el a halálbüntetést».

A barbár büntetéssel szemben tanusított bátor és okos magatartása egészen elragadta Berzerédjt, büszke volt diadalára s el is dicsekedett vele 1843 augusztus 20-án Bezerédj Etelkához írott levelében: «Igaz, hogy csakkerületi ülés volt, de a kezdet mégis meg van és Isten továbbra is fog majd csak segíteni. Ti is részt vesztek azon jótékony és vigasztaló érzésben, melylyel mondhatom, hogy igen tetemes részt vettem mind a vitában, mind az eredményben. Isten hatást adott szavaimnak és a váratlanul jött vita igazi elkezdése előtt is rövid értekezéssel több követet, ki mellette akart szavazni, annyira meggyőztem, hogy nemcsak a halálos büntetés eltörlésére szavazott, hanem igen élénken szólott is. Igen jól ment ezen dolog és jó gyümölcsöt hozott, mit e tárgyban gondolkoztam, olvastam és az, hogy egészben vérembe, valómba ment által a meggyőződés és világos érzése, szemlélete az igazságnak. E részben, tudod, hogyan örültem Pesten ennek és itt még hatályosabb volt szavam. Csak láttad volna, hogyan el voltak ragadtatva azok is, kik a halálos büntetés mellett vannak.» Kis leányához is van mondanivalója ez ünnepélyes alkalommal: «Flórinak mondd meg, ő este ájtatosan imádkozzék és köszönje meg a jó Istennek, hogy édesatyja által is annyira vitte a dolgot köztünk és kérje a jó Istent, hogy egészben szabadítsa meg hazánkat és a szegény embereket a halálos büntetéstől.»

A nagy eredményt persze lelkesen ünnepelték Pozsonyban. «Tegnap is éjfél után feküdtem le — írja ugyanott — fáklyás muzsikával leptek meg az ifjak, a Szózatot énekelték. Igen

szívesek voltak sok mások is és Batthyányné többed magával a házajtómnál várt, midőn kiléptem Klauzállal.» Bezerédj pedig emelkedett lélekkel tekint vissza az eseményre s így ír róla: «Amint a jó Istentől a tegnapi nap eredményét, a halálos büntetést eltörlő végzést ájtatos hálával fogadom névnap ajándékul, úgy kérem ötet, hogy reátok névnapon és azon kívül áldását adja és oltalmát.»

A szerencsejátékok üldözését sürgeti az 1843 augusztus 26-iki kerületi ülésen s ámbár elismeri, hogy magánházakból csupán a közerkölcsiség emelkedésével fog kiszorulni, közhelyeken mégis törvénnyel korlátozandónak tartja, mert különben a «csalásnak és rablásnak ezen álarczos nemére felszabadítást» ad a törvényhozás.

Ugyanezen ülésen Bezerédj azon nemeslelkű javaslattal állott elő, hogy «az állatkínzás is törvény által a rendőrségi kihágások közé soroztassék». Indokolásul előadta, hogy az állatkínzásnak nagy befolyása van az erkölcsiségre s rendszeren ez az első iskola, melyben az «emberiség későbbi hőhérai, átkai, ostorai magukat kiművelik». Nem ajánl általános törvényt, mert a nép nem áll mindenhol a műveltség olyan fokán, hogy a törvény iránt fogékonysággal bírna. A törvényhatóságok tudhatják a legjobban, hogy meddig lehet menni e téren, azért a törvényhatóságokra bízna, hogy e tárgyban rendőrségi szabályokat hozzanak. E felszólalás eredménye az lön, hogy a kerületi ülés Pest, Tolna, Borsod és Veszprém követeit utasította, hogy állatkínzás iránt általános törvényjavaslatot dolgozzanak ki.

Az országos ülések előtt lefolyt vitában 1843 szeptember 2-án az einöklő személynökkel szemben a kerületi ülés álláspontját védelmezi, midőn azt vitatja, hogy a felbujtást csupán azon esetben lehet büntetni, midőn «határozottan kijelölt bűnnek elkövetésére van irányozva». Bezerédj szerint, ha «a büntető rendszerbe zaklatási systemát nem akarunk felállítani, nem tehetünk mást, mint hogy megtartsuk a kerületi szervezetet».

Az 1843 szeptember 4-iki orsz. ülésen a kegyelmezési jog

korlátozása mellett szólal fel. Szerinte a bíró az esküdtek megállapítása alapján leszállíthatja a büntetést és «sokkal bizonyosabban orvosolhatja a büntetésben levő hibát, mint a fejedelem, vagy annak tanácsosai». Ez volt az alválasztmány javaslata is, melyet a kerületi ülés nyomán az orsz. ülés elfogadott.

Az 1843 szeptember 5-iki országos ülésen azon indítvány ellen szólal fel, hogy a gyámság alatt álló gyermek keresetet indíthasson; mert ez elv elfogadása esetében «maga a gyermek sokszor talán panaszkodni fog oly esetekről, hogy éppen a panasz által szerencsétlenné tétetik». Ha azonban a gyám ellen van panasza a gyermeknek, nem kívánja korlátozni kereset-indítási jogát.

Ismételten is felszólal ez ügyben ugyanazon ülésén s kijelenti, hogy «ha a gyámságot felállítjuk, akkor a gyámság alatt álló kiskorúnak eljárási jogát és cselekedetét korlátozni kell, másképp gyámság nem lehet». A hűtlen gyámra nézve a büntető törvényjavaslat külön szakaszban intézkedik s a gyámhatóságnál mindenkor panaszt emelhet a kiskorú. A gyámságot és az önálló fellépést tehát nem szabad összetéveszteni, mert ez utóbbi elv előtérbe helyezése esetén a 8-9 éves gyermeknek is keresetindítási jogot kellene adni.

A rágalmazás büntetése ügyében az elnöklő személynökkel szemben Bezerédj a mérsékeltebb álláspontot képviseli s a büntetőkereset megindítását csupán az esetben tartja helyénvalónak, ha «egyenesen sértő szándékkal kohoít valaki más ellen annak becsületét érdeklő eseteket s ha a dologban malitia van és ártani-akarás». Ha minden legkisebb kihágást vagy illetlenséget büntetni akarna a törvény, annyira kimerülne, hogy elmondhatná magáról: «brevi inermis ero». A sértő szándék a lényeg, a hol sértő szándék nincs, ott nem lehet büntetni.

A becsületsértés ügyében ismét az elnöklő személynökkel szemben azt vitatja, hogy bocsánatkérés útján jóvá lehessen tenni. Bezerédj szerint a becsület valódi fogalmának teljesen megfelel a felfogás: «Ezen nézet minden civilizált népnél el van fogadva,

hogy t. i. szót szóval orvosolni lehet és a szóbeli sértést a bocsánatkérés mindig megszünteti, mert a ki bocsánatot kér, maga megismeri, hogy igaztalan volt, s azon ítéletet, melyet a bírótól kellett volna várnia a maga fejére, önmaga mondja ki és magát hiábavaló embernek vallja.» Felhívja tehát a követeket, hogy kövessék a művelt nemzetek elveit és szóbeli visszavonással vegyék orvosoltnak a sértést. Élesen megkülömbözteti azonban a becsület-sértéstől a rágalalmazást, a mely utóbbi feltétlenül bírói ítélettel orvoslandó.

Az 1843 szeptember 6-iki országos ülésen a gyűjtogatás ügyében megvédelmezi a választmány álláspontját, a mely nem nyilvánítja az összes gyűjtogatási eseteket büntetteknek, hanem részben a kihágások közé sorozza azokat. Hivatkozik az 1840. évi IX. törvénycikkre, mely a mezei rendőrség hatáskörét szabályozza s hivatkozik az 1836. évi vasúttörvényre, mely a «vasúton tett rontásokat nem crimínális, hanem civilis per útján rendeli helyrehozatni». A büntető eljárást nem akarja a mezei rendőrséggel és magánjogi perrel összezavarni, mert a büntető perben a rossz szándékot is igazolni kell, míg a többi esetekben elég a tett megállapítása.

Különös melegséggel védelmezi ez esetben is Bezerédj a választmányi munkálatot s visszautasítja azon vádat, mintha a munkálatban résztvevők elfogultak volnának. Deák helyett beszél itt s ha jogászi ügyessége nem is közelítette meg a Deákét, szándékának tisztasága és érvelésének világossága álláspontját érvényre juttatták a vitában.

A büntetőjogi javaslatból nem lett törvény, csupán mint a magyar reformkorszak kegyelettel őrzött emléke maradt fenn az utókor számára. A javaslat érdemét az irodalom a Deák Ferencz javára írta s a szerkesztés valósággal a Deák szellemét dicséri; a javaslat lelkében azonban lehetetlen fel nem ismerni a Bezerédj eszményi és nemes felfogását is, a mely a humanismus nagy elveit igyekezett érvényre juttatni. Bezerédj és Klauzál voltak továbbá azok, kik az országgyűlési tárgyalások alatt a

választmányi munkálatnak érvényt szereztek. El is dicsekszik vele 1843 augusztus 23-án Bezerédj Etelkához intézett levelében, a hol ezeket írja: «A criminalis codexben gyorsan haladunk, holnap elérjük a mi munkálatunkat és pedig legkisebb lényeges változtatás nélkül, mely javaslatunkban történt volna, pedig sokan próbáltak, de jól tudtuk védelmezni Klauzállal.»

IX.

Az 1843 44. évi országgyűlésről hiányzott Deák, ki a szabadelvű ellenzéknek országosan elismert vezére volt. Deák távollétében másnak kellett átvenni a vezetést, nehogy a kormányos nélküli hajó hajótörést szenvedjen. Feltette nehéz feladat volt ez, mert a szabadelvű követek között nagy volt a véleménykülönbség s mély politikai bölcseségre volt szükség ahhoz, hogy a veszedelem pillanatában az ellentétek szakadásra ne vezessenek. A vezető szerepét Deák távollétében Klauzál Gábor vette át, ki azonban nem politikai bölcseségével, hanem elragadó szónoklatával vezette győzelemre a szabadelvű ellenzék ügyét.¹ Klauzál nem állott egyedül a parancsnöki hidon, nehéz és felelősségteljes munkájában hűséges segítőtársai voltak Beöthy Ödön és Bezerédj István, a szabadelvű ellenzék kipróbált bajnokai. Ez a triumvirátus volt hivatva Deák pótlására s a mint Bezerédjnek 1843 május 23-án Bezerédj Etelkához intézett leveléből láthatjuk, sok sikerrel dolgoztak együtt. Azt írja ugyanis a nevezett levélben: «Az ifjú követek bizodalommal közelitének hozzánk *öregekhez*. Mi Klauzállal és Beöthyvel igen jól egyetértve cselekszünk.» Az volt az egyetlen hiba, hogy mindhárunkban túltengett a szónoki hév s ez a szónoki hév nem volt mindig alkalmas a szerteágazó vélemények összetartására. Különösen Beöthyre vonatkozik ez, kiben a szónok határozot-

¹ Geschichtliche Fragmente und das ungarische Staatsleben neuerer Zeit (Leipzig, 1846.) II. k. 190. s. kk.

tan nagyobb volt, mint az államférfiú.¹ Klauzálról és Bezerédjéről ezt már kevesebb joggal mondhatjuk el, mert bennük határozottan voltak államférfiúi tulajdonok is s e tulajdonaikat az 1843/44. évi országgyűlés alatt nem egyszer érvényesítették a reform és a szabadelvű ellenzék érdekében.

Bezerédj azon politikusok közé tartozott, kik eszményeikért lelkesülni s lelkesíteni tudtak. Lelkesedése mellett azonban uralkodni is tudott magán s nemes méltósággal foglalkozott tárgyaival. Az 1843 augusztus 9-iki országos ülésen a kerületi napló kinyomatása mellett mondott beszéde a leghiggadtabb szónok beszédének is beillenek, pedig nagy ügyről, a sajtószabadságról volt szó. Az elnöklő személynőkkel szemben azon reményének adott kifejezést, hogy az uralkodó «azon nemzeti jogot, mely a sajtóval való szabad élést foglalja magában», el is fogja ismerni. S ha e remény valóra nem válnék, ha most el nem érhetnék kívánságaikat, ki kell tartaniok, hogy elérjék. Hazafiúi kötelességük, hogy kívánságukat az uralkodó elé terjeszszék, s míg az ellenkezőről határozottan meg nem győződnek, bízniok kell a kormányban is.

Bezerédj a szabadelvű politikának meggyőződött híve, nem alkalmazkodó politikus s így mindannyiszor, mikor szabadelvű eszményeit veszedelem fenyegette, bátran szembeszállt a veszedelemmel. Az 1843—44. évi országgyűlés alatt erre bőven nyílt alkalom, mert a konzervatív elemek mindjobban megerősödtek s szembe szálltak a haladással. Különösen Zsedényi Eduárd volt az, ki nagy buzgalommal szónokolt a szabadelvű törekvések ellen s Bezerédjvel ismételtlen összeütközésbe került. Már az első kerületi ülésen, 1843 május 14-én is Zsedényivel kénytelen vitatkozni, ki ellenezte a szabadelvű ellenzék azon indítványát, hogy a követi igazolások a személynőktől az országgyűlés elé utaltassanak. Ez az indítvány eredetileg Bezerédjtől származott, a mint ezt 1843 május 19-én Bezerédj Etelkához intézett

¹ Magyar szónokok és statusférfiak 26. l.

levelében olvashatjuk, s ez indította arra, hogy az indítvány legtekintélyesebb ellenzőjével vitára keljen. A szabadelvű ellenzék álláspontja diadalra jutott s Bezerédjt is beválasztották azon választmányba, mely az igazolásra volt hivatva. E felszólalás kapcsán Bezerédj sok szeretettel emlékszik meg Deák Ferenczről, ki a vármegyei konzervatív nemesség mesterkedése következtében elmaradt az országgyűlésről. Nem fojthatta el fájdalmát, hogy üresen látja a követi széket, melyen «azon férfiú ült, kiben oly sok szeretet, tisztelet, bizodalom és oly méltán egyesült és ki országgyűlési pályáján a honnak oly kitünő, oly sok, oly hasznos szolgálatokat tett». Ezzel kapcsolatosan erősen elítéli azon mesterkedéseket, melyek Deák Ferencz elmaradását okozták. E felszólalás tanuságot tesz azon benső viszonyról, mely Bezerédj és Deák között fennállott s tanuságot tesz azon általános tiszteletről, mely Deák egyéniségét környezte.

Ugyanezen ügygyel foglalkozott az 1844 január 20-iki kerületi ülésen is, a melyen hasonló módon az országgyűlés számára követelte e jogot. «Ha politikai kiskorúságban szenvedünk — úgy mond — ennek főoka éppen az, mert nincs az országgyűlésnek kellő jogállása.» A megyék autonómiáját éppen nem látja az által veszélyeztetve, ha az országgyűlés igazolja a követeket, mert ha a követ elveszti a megye bizalmát, minden igazolás ellenére is visszahívható. Ha választási téren visszaélés történt, ennek eldöntésére az országgyűlésnél hivatottabb bírót nem ismer. Csupán a kormány érdeke az, hogy ilyen ügyek ne kerülhessenek az országgyűlés elé, a nemzet érdeke azonban az ellenkezőt követeli, mert a megyékben érvényesülhet a kormány befolyása, az országgyűlésen azonban nem. A megyék érdekeit a leghathatósabban a megyék összessége, t. i. az országgyűlés védheti meg. A megyei autonómiát nem szeretné annyira túltengetni, hogy Magyarország «az erőtlen Sveicz» mintájára alkotott foederatív statussá legyen, hanem a törvény korlátain belül működő autonóm megyéket kíván, a hol nincsenek souverain jogok.

Ez országgyűlés alatt komoly vita tárgyát képezték a követválasztási visszaélések, melyek Bezerédj előtt nagyon jól ismeretek voltak s ezért teljes meggyőződéssel küzdött ellenük. Az 1843 június 14-iki kerületi ülésen tárgyalják az első követválasztási ügyet 1100 fehérmegyei nemes folyamodványa alapján. A választási visszaélések a kormánypárt javára történtek s így a kormánypárt ellenezte a beadott felfolyamodás felolvasását. Ezzel szemben Bezerédj határozottan mellette szólalt fel s a kormánypárt részéről kijelentett ellenzést hevesen ostromolta: «Oly jog támadtatik itt meg, mely nemzeteknek a palladiuma, mit más nemzet vérrel szerzett meg, nálunk systemák biztosítják, másoknál charták octroyoznak.»

A folyamodvány tárgyalás alá került az 1843 augusztus 23-án tartott országos ülésen s a tárgyalásban Bezerédj is részt vett. Beszédét a kerületi ülések törvényes állásának kidomborításával kezdi, a mely minden kétségen felül áll: «nem valami interimalis vagy előkészületi tanácskozás az többé, hanem a magyar országgyűlésnek valódi kiegészítő, diplomatikus alkotó részét teszi». A kerületi üléseknek ezen «diplomatikus fennállásából» következik, hogy jussuk van petitiókat átvenni, azokat tárgyalni, felettük határozni és az országos ülés elé terjeszteni. Az országos ülés viszont köteles tárgyalni azt, a mit a kerületi ülések határoztak. Minthogy tehát a fehérmegyei petitiót «a kerületi ülés letárgyalta, az országos ülés is köteles azzal foglalkozni.» Az országgyűlés a megyék összessége s a megyék összességének joga van az egyes megyék felett bíraskodni, a mint régibb országgyűléseken is megtörtént, hogy «az országgyűlés nemcsak rosszalta a megyéket, hanem még pecséteiket is összetörte és kitörölte a megyék sorából». A peticionális jogot kétségbe vonni annál kevésbbé lehet, mert a petitió hivatása az egyes polgárok jogát a törvényhatóságok ellenében fenntartani, s ha a petitio indokolatlan, döntse azt el a vizsgálat s bűnhődjenek a rágalmazók.

A fehérmegyei petitió alkalmat adott arra, hogy az ország-

gyűlés a választási visszaélésekkel foglalkozzék s törvényes eszközökkel törekedjék azoknak gátat vetni. Bezerédj e kérdés eldöntésében is tevékeny részt vett s a nemes cél érdekében érdemes munkát fejtett ki. 1843 deczember 21-én a kerületi ülésen előadja, hogy a baj orvoslását a népneveléstől és a népképvisellettől reméli. A népnevelés meg fogja szüntetni a hivatalkórságot, a mely tömérdek baj kútfeje. A közdolgokbani tanácskozás szabadságát meg kell óvni, de ki kell zárni az etetést-itatást, muzsikát, zászlókat s mindent, a miből véres összeütközések szoktak származni. A véres összetűzésektől irtózik első sorban Bezerédj, de a többi visszaélést is ki szeretné zárni, mert «ez úton az oligarchák szokták a vagyontalanokat nullificálni». «Össze lehet gyülekezni a nélkül, hogy a boros csapokat megeresztenők» s ajánlja is a «politikai bőjtöket», nehogy «a csapok megeresztése által alkalmat adjunk embervér eresztésére». A választási visszaélések büntetését szükségesnek tartja, de nem tartja megengedhetőnek, hogy valaki egész életére megfosztassék a választási jögtől, mert egész vármegyét is érhet e büntetés s ez esetben a választási jog gyakorlása lehetetlenné válnék.

Az 1844 január 4-iki kerületi ülésen újból felszólal ez ügyben. A megvesztegetés ellen Bezerédj véleménye szerint feltétlenül törvényt kell hozni, mert «ezen mindinkább elharapózó rossz dictatorságra vezet s magának a szegény nemességnek érdeke, hogy vele vissza ne élhessenek a rosszakaratúak». Ez esetben nem kötelezi Bezerédjt utasítása s lelki kényszer hatása alatt szól a tárgy mellett: «Magyarország feketére rágalmazva áll a külföld előtt s a nemesség és ezen testület tekintete megkívánja, hogy a vesztegetés ellen törvény alkottassék.»

A milyen hévvel szólal fel a törvény mellett, olyan óvatos abban, nehogy a törvény a szabadság rovására essék. Ez okból első sorban független bíróságot sürget, melyet nem a kormány nevez ki. Egyetlen alkalmas bíróság az lenne szerinte, mely «az országgyűlésen egyiktől másikig választatnék». Határozott tör-

vényt sürget továbbá, mely «a lehetőségig specificus esetekre» legyen alkalmazva s a büntetést is konkrété szabja ki, egész községek azonban ne lehessen kizárni a szavazásból.

A választási jog kiterjesztését is sürgette Bezerédj s nem retten vissza az elnöklő személynök által elrettentéskép felhozott monstre meetingektől, mert az 1844 márczius 14-iki országos ülésen tartott beszéde szerint ezeket «nem a választási jognak széles kiterjesztése okozta, hanem éppen az ellenkező, t. i. e jogok megszorítása, mely Irland földnépének kellő befolyást nem engedett». Ez okozta, hogy törvényes úton nem gyakorolható befolyást a politikára, kénytelenségből «monstre meetingekhez folyamodott s törvénytelen kitörésekben keresett kárpótlást».

Az országgyűlés tekintélyét Bezerédj minden felé helyezi s minden kártékony befolyás ellen kész megvédelmezni. Az 1843/44. évi országgyűlés folyamán az Uray elleni tüntetés nyújtott erre alkalmat, ennek tárgyalása kapcsán szólal fel Bezerédj az 1844 márczius 2-iki kerületi ülésen. Véleménye szerint minden rendtelenség, minden rendzavarás rosszalást érdemel ott, a hol a nemzet képviselői tanácskoznak. Azonban a pusztá rosszalás nem elegendő, «ki kell keresni a kútforrásokat, melyekből a rendzavarás származik, mert ha a kútforrások betömetlenül maradnak, minden orvosszer sikertelen.» Ilyen kútforrásnak tartja Bezerédj azt, hogy az országgyűlés Pozsonyban nincs természetes helyén: a szűk terem, rossz feljárás, méltóságtalan hely, mind oly befolyást gyakorolnak, mely alól az ember magát ki nem vonhatja. A másik ok, a melyen segíteni kell, hogy a nemzeti fejlődés nincs biztosítva, sőt állandóan veszélyeztetve van, minek természetes következménye, hogy a követek állandóan felingerült lelki állapotban vannak. Legyen tehát «a kormány más állásban irántunk, győzzön meg tetteleg arról, hogy nemzeti életünk s legszentebb érdekeink veszélyen kívül vannak és a felingerült kedélyállapot meg fog szűnni». A harmadik ok a szabad sajtó hiánya, a mely nélkül alkotmányos élet el sem

képzhető. A nyilvánosság a szabad sajtó elnyomásáért azzal bosszulja meg magát, hogy «túlságos kicsapongó formákban mutatkozik, melyek normális állapotban elő nem fordulnának», mert a sajtó a legjobban tudja orvosolni az általa ütött sebeket s bizonyosan megszüntetne mindent, mi a renddel ellenkezik s hatásával korlátozná a kicsapongásokat, melyeket a nyilvánosság felingerültségében elkövet.

Az Uray-ügygyel kapcsolatos kihágásokat Bezerédj szerint a vizsgálat van hivatva megállapítani, kívánatosnak tartja azonban, hogy a vizsgálat eredményei az országgyűlés elé terjesztessenek. Ha a vizsgálat megerősíti a felmerült vádakát, keményen meg fogja róni az esetet. Azon reményének ad azonban kifejezést, hogy «az ifjúságban önként fel fog ébredni a becsületérzés» s be fogja bizonyítani, hogy különleges szabályok nélkül is meg fogja gátolni az ilyen esetek ismétlődését.

Elismeri, hogy a követek tanácskozási rendje sem mindig kifogástalan, de nagyobb testület tanácskozása természetesen zajjal jár s nem tűr «marionettszerű gépmozdulatokat». Hivatkozik Benthamra, a ki kifejti, hogy a hosszabb tanácskozások folyamán eltűnik a figyelem s ezért tanácsos a tanácskozásokat rövidebbre fogni. Eddig semmi olyan nem történt az országgyűlésen, a mi a vélemény szabadságot sértette volna, mert «ha az olykor hallatszó zugás-sziszegés képes volna a vélemény szabadságot elnyomni, ez csak bizonyítaná, hogy a tábla tagjai igen gyarlók s nem alkalmasak a törvényhozói pályára». A férfit éppen az akadályok lelkesítik s emlékeztet az egykori francia követek példájára, a kik fenyegető veszélyekkel szemben is kifejezést adtak meggyőződésüknek.

Olyan törvény hozását indítványozza tehát, mely a tanácskozás szabadságát biztosítja. Hárszabályt sürget továbbá, mely a fenti törvény keretén belül intézkedjék. A törvénynek és hárszabálynak azonban Bezerédj szerint már Pestet, az «ottani helyzetet, épületet s többi körülményeket kell czélul venni, nem Pozsonyt».

A mennyire megbecsülte e téren a lényegét, oly könnyen túltette magát a puszta külsőségeken, a melyekhez a konzervatív elemek szigorúan ragaszkodtak. Kiténik ez az 1844 június 19-iki országos ülésen a hallgatóság ügyében az elnökkel szemben elfoglalt álláspontjából. Az elnök az egyik hallgató illetlen magaviselete miatt kiutasította a hallgatóság azon részét, a melyik nem volt magyar ruhában. Bezerédj Szentkirályival egyetemben a magyar ruha kötelezővé tételét kifogásolta azon indokolással, hogy a követek sem húznak magyar ruhát, a mikor

36. PEST A XIX. SZÁZAD ELEJÉN.

a főrendiházi ülésekre mennek. Az a felfogása, hogy «a csendes hallgatás több figyelmet érdemel, mint a kard és attila» s nem talál a magyar ruhában semmi bűvös erőt, mely a csendet megőrzi, mert «attilában karddal szinte úgy lehet illetlenkedni, mint más öltözetben». Midőn e felszólalás kapcsán az elnök és Szentkirályi között összeütközés támadt, Bezerédj is ismételten előadta véleményét, melynek lényege az volt, hogy a rend és csend fenntartása ügyében egyetért az elnökkel, a magyar ruha tárgyában elfoglalt álláspontját azonban nem tartja következetesnek. Bezerédj és Szentkirályi egyedül maradtak felfogásukkal, még Beöthy Ödön is az elnök mellett foglalt állást, pedig

Bezerédj felfogása kétségtelenül helyesebb volt, mert a törvényhozó testület iránti tiszteletet nem a hallgatóság ruhájában, hanem magaviseletében kereste és találta meg.¹

A vallásügyi vitában 1843 augusztus 11-én erélyesen megvédi a parlamentarismus alapelveit: az elnököt megilleti ugyan szerinte az intés és figyelmeztetés joga, de rosszalását csupán az országgyűlés fejezheti ki. Az elnök csupán a tanácskozásokat vezeti, a határozathozatal joga az országgyűlésnél van s ha az elnök maga határozhatna, akkor az országgyűlés önállása megszűnnék. Már azt sem tartja helyesnek, hogy az elnök a vitatkozásokban részt vesz s hivatkozik az angol parlamenti gyakorlatra, a hol az elnöknek nem szabad vitatkozni, vagy ha részt akar venni a vitában, akkor másnak kell átadnia az elnöklést. Az elv megvédelmezése mellett nem habozik kijelenteni, hogy az elnöklő személynök parlamenti érzékében megbízik, mert tapasztalatai azt igazolják, hogy elnöki hatáskörét soha nem lépte át.

Nyilvánvaló itt a Bezerédj szándéka: meg akarja menteni az elvet, a mely a kormány emberei és a szabadelvű párt között ellentéteket tamasztott s meg akarja teremteni a parlamenti békét, melyet az elnök eljárása veszélyeztetett.

A magyar országgyűlés régi betegségével, a sérelmekkel és kivánságokkal szemben, melyek tárgyalása sok értékes időt rabolt el mindig, egészséges újítást ajánl. Azt javasolja az 1844 június 10-iki kerületi ülésen, hogy szakítsanak az eddigi szokással, mely szerint az összegyűjtött sérelmeket és kivánságokat egy törvényben küldötték fel, a melyek közül rendesen csupán a jelentéktelenebbekre kaptak választ, hanem terjeszték fel ezeket egyenként. Javaslatát azonban nem fogadták el, továbbra is a régi együttes felterjesztési mód mellett maradtak.

Bezerédj nem centralista s az önkormányzati rendszer elleni támadásokkal szemben mindenkor felveszi a harczot. Az 1843

¹ Országgyűlési napló IV. k. 208. l.

október 3-iki kerületi ülésben Zsedényivel ismételten polemizál s az önkormányzati rendszer elleni ellenszenvét azzal magyarázza, hogy nem ismeri a népet s bizalmatlan iránta. Bezerédj szerint nagy tévedés a népet úgy «tekinteni, mint a csendnek-rendnek ellenségét, melyet azért gyámság alatt kell tartani s karszalagon vezetni». A nép tudja a legjobban, hogy mi a baja s hol kell segíteni rajta, az önkormányzat joga tehát méltón megilleti; különösen pedig megilleti a városokat, mert itt született meg az egész önkormányzati rendszer.

Magyarországon Bezerédj szerint már csak azért sem lehet a centralista rendszert meghonosítani, mert a kormány nem tette magát érdemessé a nemzet bizalmára. Azt természetesnek tartja, hogy «a francia életét és mindenét feláldozza Napoleonért», mert Napoleon érdemessé tette magát a bizalomra. Magyarországon ellenkezően áll a dolog. II. József kormánypolitikája alapján jó volt, de teljesen figyelmen kívül hagyta a nemzetiséget. Az utolsó 50 esztendő alatt pedig olyan politikát követett a kormány, a mely egyenesen a magyarság ellen van. Mindezek teljesen indokoltá teszik Bezerédj szerint, hogy a magyar nemzet az önkormányzati jog fenntartása mellett foglaljon állást s ellenezze az ellenséges kormány megerősödését.

Ugyanilyen szellemben polemizál Zsedényivel az 1843 november 11-iki kerületi ülésen, mikor az évenkénti országgyűlés iránti indítványát tárgyalják. Megyei intézményünket olyanak tartja, a mely közvetlen befolyást gyakorol az országos ügyek intézésére s ez az utasításadási jogot teljesen indokolja. Másképp áll az ügy ott, a hol a követeket nem önkormányzati testületek, hanem választókerületek küldik az országgyűlésre, a melyek csupán választási célra gyűlnek össze s így utasításokat nem adhatnak. Maga az országgyűlés is a centralisatió bizonyos nemét képviseli, a mely elismeri, ápolja és tiszteli «a municipiumok életét, a nép önkormányzási jogát s mindenütt szabadon hagyja fejteni az életműködéseket». Ezzel szemben áll az a centralisatió, a mely «minden életet a kormányban akar össze-

hozni, nemzeti önálló életet nem akar elismerni s a nemzetet csak oly lélektelen gépnek tekinti, melynek a kormány ad élet-szikrát s mozgató erőt». Ez utóbbit halálra vezető intézménynek tekinti, a melyet egyetlen igaz magyar sem pártolhat.

Mint a szabadelvű reformok s a demokratikus átalakulás bátor és meggingathatlan szószólója mutatkozik be az 1844 július 4-iki kerületi ülésen, a hol Zsedényivel szemben megvédelmezi az ellenzéki törekvéseket s kemény kritika tárgyává teszi a főrendek magatartását. A magyar ellenzék Bezerédj szerint nem hivatalserzési érdekből küzd az országgyűlésen, mert magyar országgyűlési követnek «hivatalhoz jutni nem nagy mesterség: egy kis elisio, utasításmegszegés és az út nyitva áll». A magyar ellenzéket országos érdek vezeti működésében: Magyarország jövő boldogsága s ez a cél igazán nemes.

Visszautasítja Zsedényi azon vádját, mintha az ellenzék céljai merő megvalósíthatlan ábrándok lennének. Hangoztatja, hogy nem a néptől ered a monarchia veszedelme, hanem a kiváltságos osztályoktól: «a status annál betegesebb, minél kevesebb tagja bír jogokkal egészen azon pontig, a hol az utolsó polgár jogával kialszik végszíkrajá is a szabadságnak». Magyarországon a főrendek nem csupán az országgyűlés munkáját bénítják meg, hanem más téren is bajokat hoznak az országra. Így a horvátországi zavarok is jórészt onnan eredtek, hogy a magyar nyelv jogainak biztosítására javasolt törvényt elfogadását halogatták.

Ez erős, de igazságos kritika miatt hasonlította Zsedényi Bezerédjt a francia forradalmi korszak szónokaihoz, a min Beöthy Ödön annyira felháborodott, hogy erélyesen védelmébe vette Bezerédjt: «Szepes Saint Just és többekhez hasonlítá Tolna követét, kinek igéi reggeli imádságtól napalkonyatig csupa tiszta örök igazság», mondja Bihar követe s a mellett, hogy beszédjeiben ezt a kifejezést maga is sokszor használta, ez az «örök igazság» lehetett az, a mely Bezerédj nevéhez tapadt.

Az országgyűlés berekesztése tárgyában érkezett királyi leirat az 1844 augusztus 13-iki kerületi ülésen felszólalásra készteni Bezerédjt s nyugodt hangon, de határozott alakban a kormányra harítja a felelőséget az országos politikában bekövetkező visszaesésért. A törvényhozás célja szerinte a nép javának előmozdítása s e célra kell törekednie a legfőbb hatalomnak is, mely a törvényhozás egyik része. A királyi előterjesztések a haladás jegyében készültek s a nemzet jövődjét előmozdítására szükséges teendők egész sorozatát tartalmázták, most mégis úgy látszik, mintha megbánta volna tettét a kormány, vagy mintha nem is lett volna szándéka a felébresztett reményeket valóra váltani. Az országgyűlés bizalommal fogadta a kormány előterjesztéseit, minden erejével közreműködött a kormány terveinek előmozdításán s most a kormány teszi lehetetlenné működésének eredményes befejezését. Nem sürgette az országgyűlés a sérelmek orvoslását, hanem «egyedül azon munkálkodott, miképen lehessen a kegyes királyi előadásokban kijelölt tárgyakat minél előbb életbe léptetni». A törvényjavaslatok felterjesztését a főrendek akadályozzák meg, de ha a kormány komolyan életbe akarja léptetni azokat, akkor befolyását ez értelemben érvényesítheti is. Az idő rövideje nem szolgálhat akadályul a törvényjavaslatok elintézésére, mert «szilárd akarattal, rövid idő alatt is sokat el lehet érni». Nem látja még idejét a szemrehányásoknak, mert «ha a kormány közreműködni akar, ezen rövid idő alatt sokat teljesíthet». Az országgyűlés megtette a kötelességét, most a kormányon a sor, hogy ígéreteit beváltsa.

Sajnos, Bezerédj reményei nem váltak valóra, a kormánypolitikában a konzervatív felfogás jutott diadalra s az országgyűlés nem teremtett olyan eredményeket, melyek a szabadelvű haladás ügyét biztosíthatták volna.

IV.

BEZERÉDJ MINT KÖZGAZDASÁGI ÍRÓ.
SZOCZIÁLIS ÉS NEMZETGAZDASÁGI TEVÉKENYSÉGE.

I.

BBAN a nagy szellemi átalakulásban, mely a negyvenes évek kezdetén Magyarországon élénk tarul, jelentős szerepet vitt a hírlapirodalom, nevezetesen a Kossuth Lajos szerkesztésében megindult Pesti Hírlap. Előbb az Augsburger Allgemeine Zeitung volt a magyar államférfiak szellemi tápláléka, az Augsburger Zeitung szerepét kellett a Pesti Hírlapnak átvenni.¹

1840 deczember 31-én szerződött Kossuth Landererrel a Pesti Hírlap szerkesztése tárgyában s ettől fogva magasröptű szellemét, törhetlen energiáját s kitünő gyakorlati érzékét teljesen a Pesti Hírlapnak szentelte, melynek tekintélyt és érdeklődést tudott biztosítani a legszélesebb társadalmi körben. Szabadelvű haladás és korszerű reform volt a Pesti Hírlap jelszava s e jelszó a Kossuth tevékenysége következtében tetté is vált.²

Kossuthban a természetes tehetségeket az 1832—36. évi országgyűlés légköre ébresztette fel s lelke csodás energiájával olyan merészen indult meg a reform útján, hogy nemzetét is magával ragadta. A külföld irodalmában edzett szelleme az eszmék egész légióját termelte, melyeket a Pesti Hírlapban tárt az olvasóközönség elé. Az olvasóközönség pedig, a mely nem volt szokva a szabadabb szellemhez s az élénk irányhoz, valóságos elragadtatással olvasta cikkeit s lelkesedéssel indult meg a kijelölt úton.

A Pesti Hírlap munkatársai sorában az ország politikusainak színét-javát találjuk. Mindazok, kik a szabadelvű haladásért s korszerű reformokért lelkesedtek, a Pesti Hírlapban adták elő

¹ Ferenczy: Magyar hírlapirodalom története 284. l.

² Ferenczy id. m. 295. l.

nézeteiket, a Pesti Hirlap útján igyekeztek hatni a közönségre és a Pesti Hiriapban harczoltak politikai ellenfeleikkel. E díszes írói gárdához tartozott Bezerédj István is, kinek tollából nem egy vezércikk került ki s a ki kezdettől fogva meleg érdeklődéssel karolta fel a Pesti Hirlap ügyét.¹ Nem riasztotta el az a szabadabb szellem, mely Kossuthot és hírlapját áthatotta s az volt a meggyőződése, hogy «azon felgerjedés, mely most a Hirlap iránya, modorja, következései felől Pesten Széchenyitől kezdve sokakat magához hoz, igen jól fog végződni és csak tisztításra, kellőbb formák életbehozására és szorosabb összeforrasztásra szolgáland, mely azután egy ideig ismét eltart».²

Bezerédj általánosságban is lelkesedett a hírlapírásért, mert érezte, hogy óriási jelentősége van a közvélemény irányítására s ezért írta 1841 márczius 24-én Bezerédj Etelkának: «Csak írni most, írni. Biztasd csak Laczit, hogy írjon ő is és szerezzen írókat a hírlapokhoz.» De nem csupán másokat biztatott, maga is tollat ragadott s megjelent cikkei méltán megérdemlik figyelmünket.

A Pesti Hirlap 1841. évi 13. számában hosszasan és nagy alapossággal fejtegeti a jobbágyterhek megváltásának gazdasági és pénzügyi előnyeit. Az ország hitelviszonyai szerinte olyan kedvezőtlenek, hogy a megszorult földesúr hitelintézetek hiányában nem tud kölcsönt szerezni, holott a megváltással jelentős tőkéhez juthat, a mely kamatot hoz s gazdasági beruházásokra fordítható, «úgy hogy hazánkban kevés kivétellel az ily tőke a földesúrra nézve nemcsak azon jövedelemmel jön tekintetbe, mely száztóli hatos kamatjában fekszik, hanem ennél nagyobbat hoz, sokszor pedig kétszer annyit s még többet is fordít». A tőke értékét Bezerédj szerint gyümölcse után kell mérni s ezen elv alapján az olcsónak látszó megváltási összeg «roppant summának hatásával bír». Bezerédj tehát «a gyors, bár mérsékelt» megváltást javasolja, mert ez nem csupán a jobbágnak

¹ Deák 1841 márczius 4-i levele Wesselényihez. Deák Ferencz levelei 77. l.

² Bezerédj levele Bezerédj Etelkához 1841 márczius 24-ről.

hasznos, hanem a földesúrnak is. A gazdasági hasznosság elve tehát az, melyet Bezerédj előtérbe állít s e tekintetben gondolkozása Széchenyiével azonos csapáson halad.

De Bezerédj nem áll meg a hasznosság elvének hangoztatásánál, lelke sokkal emelkedettebb, semhogy a jobbágyság felszabadításának kérdésénél a hasznosság elvénél megállapodhatnék. Mélyen átérzi azt az erkölcsi értéket is, melyet a felszabadítás ténye magába zár s ez értéket nem késik feltárni, hogy a nemes szívűeket cselekvésre készítse. «Végre nem hiú hit, — írja — hogy van dolog, melyet Isten áldása követ s ha van egy olyan, kétségtelenül a jobbágyok felszabadítása az. Ebből emberi jobblét, emelkedés, boldogulás virágozik fel s malasztja elég dús, hogy minden eszközt s ezek közt a pénzt is, mely a jót létre hozni segíti, szerencsésé, jól és gazdagon gyümölcsözővé tehesse.»

Végül egy előítélet megczáfolására tér át, mely a megváltás gyakorlati keresztülvitelét késlelteti. Sokan elvben meg vannak győződve a megváltás előnyeiről s hajlandók is lennének annak keresztülvitelére, ha az nem aggasztaná őket, hogy ezzel maradékaikat megkárosítják, mert 50—100 év múlva értékesebb lesz a föld s akkor nagyobb haszonnal váltható meg. Ez alapon Bezerédj szerint soha sem fogják megcsinálni a megváltást, mert «a mint 1841-ben nem meri valaki a világos hasznú változtatást megtenni, mert azt 1900-ban maradéka talán nagyobb nyereséggel tehetné, úgy az, ha nézetét nem változtatja, a 2000. évre fog várni és tovább». A jelen nem szabad mellőzni annak, a ki a jövődöt akarja, mert a jelen a jövő legbiztosabb esz- köze. A ki nem úgy gondolkodik, arra méltán illik ama mondás: «Rusticus exspectat, dum defluat amnis».

A Pesti Hirlap 1841. évi 26. számában a földesúri kilen- czedről ír. Hivatkozik Mózes 1. könyvének 13. versére, a hol azt olvashatjuk, hogy Egyiptom földje kettős dézsmálás alá került, a mi a nép között elégedetlenséget keltett s a földművelés hanyatlását eredményezte. Ugyanilyen szerinte a magyarországi

földművelés állapota is, mert a földművelőt a földesúri terhek nyomják. Kifejti, hogy a földesúr, jobbágy és állam érdekei egyaránt azt sürgetik, hogy a földesúri kilenczed a tulajdon sérelme nélkül megváltás útján szüntettessék meg. A kilenczed és tized olyan intézmények, melyek a szabad földművelés terhei, olyan rendszert kell tehát behozni, mely a földesúri érdekeket is biztosítja s a földművelés szabadságát nem sujtja. A megoldást az 1832/36. évi országgyűlés VII. törvényezikkének azon intézkedésében találja meg, mely a földesúri terhek megváltását megengedi. Csupán az van hátra, hogy a törvényezikk gyakorlatilag is megvalósíttassék s a magyarországi földművelés fel fog lendülni.

A Pesti Hirlap 1841. évi 47., 48. és 49. számában «Szabad-föld» cím alatt ismét az örökváltság ügyét tárgyalja s vitába száll a Századunk 21. számában kifejezésre juttatott ellenkező felfogással. Bezerédj a földbirtokrendszer teljes szabadságát védelmezi azon indokolással, hogy a tulajdon mindennemű megszorítása befolyásolja a művelés rendszerét és a gyümölcsötetés mértékét. Például az ősi, zálogos és per alatti jószágokat hozza fel, melyek jövedelmezősége szemmeláthatóan kisebb a szabad birtoknál. Szerinte ott találjuk meg a legtökéletesebb művelési rendszert, a hol «idegen érdekeknek, jognak és hatalomnak» a legkevésbé van a föld alávetve, illetőleg a hol a föld szabad.

A földművelés szabadságát tehát az úrbéri terhek, a kilenczed, a robot stb. korlátozzák, a melyek nem csupán a jobbágyi, hanem a földesúri birtokot is terhelik. Az úrbéri terhekkel megkötött földet a közös birtokhoz hasonlítja, s így mindaz, mi «a közös birtok rossz voltáról és az elkülönzés jótékony-ságáról mondván s elismerve van, az úrbéri állapotra s úrbéri váltságra teljesen alkalmazható». Ugyanazon földön t. i. a földesúr a kilenczedet, néhány elkülönzött határt kivéve az ugar-, tarló, sőt a sertéslegelőt, a papság a tizedet, a jobbágy a földhasznvételt, melyről «tudja Isten mit nem kell mindent tennie», bírják és «mindezek a jobbágyföldnek e szerinti köz-

birtokosai ugyanazon földnek művelésében és használásában nemcsak különböző, hanem sokban ellenkező célt, érdeket követnek».

A kötelező megváltás Bezerédj szerint nem egyéb, mint kisajátítás, a mi Magyarországon nem új intézmény, mert már is gyakorlatban van. Ezt a rendszert tartja a leghelyesebbnek, mert más országokban is bevált. A míg azonban az kimondva nincs, átmenetileg a megváltás szabadságával kellene élni a földesuraknak: «A míg gőzhajó nincs, vitorlákkal és evezőkkel is lehet valamit tenni és kár volna lemondani akár a földesuraknak, akár a jobbágyoknak a megváltásnak, további előkészítő intézetek nélkül is, csak saját erőnkkel próbálásáról, eszközléséről».

Bezerédj e cikkében kedvencz eszméjét, a jobbágyterhek megváltását igyekszik népszerűvé tenni s e nemes cél érdekében nem sajnálja az időt, a fáradságot s a vitázást. A vitában tárgyilagos és higgadt, nem viszi személyes térre az ügyet. Eszménye érdekében annyi nemes buzgalmat, annyi lelki tisztaságot tár fel, hogy nem maradhatott hatás nélkül, s ha nyilvánosan nem is ismerték el igazát, a lelkeket mindenesetre megnyerte ügyének.

A Pesti Hírlap 1841. évi 103. számában lelke alaphangulatát, az optimismust védelmezi meg, a mely közéleti tevékenységének vezetőmotivuma volt. Az optimismus Bezerédj szerint ösztönt ad a munkára s így hathatós tényezője a haladásnak. Magyarország közügyeiben haladást állapít meg s így nem talál okot a csüggedésre. Az élet vitákkal jár s ezért nem fél azoktól, nem szabad azonban szerinte személyi térre vinni a vitákat, hanem mindent a haza érdekének kell alárendelni. «Habár a napot néha felhő takarja, ha egy vagy más mód szűkítve tapasztaljuk a kört, melyben a fejedelem és haza közös javára kissé szabadabban és nagyobb sikerrel hathatni örvendtünk; ha látunk újra feltámadni ellenséges indulatokat, miket már száműzve vagy engesztelve gondolánk, ha egyik vagy másik

oly érintéseknek vagy gyanúsításoknak találja nyomát, melyeknek el kellene simulniok, el kellene enyészniök tettei előtt s melyeken tehát ő magát mintegy felül érezheti, mint a hogy őt a haza elismerése méltán felül helyezi»: nem szabad csüggedni, hanem törhetetlen akarattal kell tovább dolgozni. Ilyen nemes felfogással csak olyan tiszta lélek bírhatott, a milyen Bezerédj volt, kinek apostoli hevét egy pillanatra sem homályosították el a kicsinyes támadások, melyek a mindennapi élettel járnak. Ha társai a szabadelvű eszmék munkásai voltak, őt méltán tekinthetjük apostolnak, kinek példája buzdítólag hatott. Erre a nemes felfogásra éppen olyan szükség volt az eszmék forrongó tengerében, mint a többi munkás kemény kezére. A diadalban a Bezerédj lelkesedésének éppen olyan része volt, mint a többiek munkájának. A többiek munkájukkal, Bezerédj lelke emelkedettségével nyerte meg a csatát.

Az úrbéri terhek megváltása után a telepítés kérdése az, mely Bezerédj figyelmét az 1842. év folyamán lekötötte. Fájdalommal látta azokat az óriási pusztákat, melyek népesség hiányában parlagon heverték, s meg akarta szabadítani az országot attól a rettenetes kártól, melyet a parlagon maradt földek okoztak. A Magyar Gazda 1842. évi 7., 26. és 31. számaiban a puszták népesítéséről írt cikkei érvelésük alaposágával és irányuk komolyságával egyaránt feltűnést kelthettek s Bezerédj legjobb alkotásai közé sorolhatók. Mindenekelőtt azon tényt állapítja meg bennök, hogy a telepítés intézménye nem új Magyarországon, mert már a XVIII. század folyamán rendszeresen telepítettek a földesurak, ez a telepítési folyamat azonban megakadt, pedig nem csupán a földesúr, hanem a nemzet szempontjából is elsőrangú jelentőségű volt. Párhuzamot von a telepítő és pusztai gazdálkodás között s megállapítja a telepítő gazdálkodás előnyeit: «Ember szállja meg a puszta földet, lakjék, szaporodjék rajta és kiessé, gyümölcsözővé tevén azt és élvezvén az abból eredő, az által öregbedő szellemi és anyagi jólétet — boldoguljon.» Azt, a mit Bentham a politikai

sophismák osztályozásáról és taglalásáról tanított, a magyar gazdák figyelmébe ajánlja, hogy gazdasági dolgaikra alkalmazzák. «Kinek pusztája van, ne impopulálja», ezt hallotta gyermekségétől fogva a földbirtokos és megszokta, mint csalahatatlan arany szabályt. A földbirtokososztály minden törekvése odairányul, hogy földjük «csak tágas és sok és még tágasb és még több legyen, habár azt nem is műveljük, nem is használjuk, és erőnkhez s körülményeinkhez képest azt kellően művelnünk és használnunk nem is lehet». Hibáztatja továbbá azon előítéletet, hogy a termelés legfontosabb tényezőjét, a munkát teljesen figyelmen kívül hagyják s így a föld jövedelmét kizárólag «a föld productiv értékének tulajdonítják», pedig a nemzeti gazdaság nem csupán a földben és tőkében rejlik, az ember testi és szellemi ereje az előbbiekkal egyenértékű tényezője. Ezt a «legjobb, legbiztosb tőkét» ki kell emelni tespedéséből, hogy a munkásember is szerezhessen földbirtokot s erre legjobb alkalmul a telepítés kínálkozik. Ezt a tételt Bezerédj Smith Ádámtól vette át, ki a physiokratákkal szemben azt tanította, hogy a termelésnek legfontosabb tényezője a munka s munka nélkül a föld csupán nagyon szerény megélhetést biztosít az embernek. Egy négyszögmértföldnyi öserdő p. o. egyetlen vadászatból élő család ellátását alig képes biztosítani s ugyanazon terület megmívelve, ezrek ellátására is elegendő.¹

Visszatérve Bezerédj dolgozatára, az ellenvetéseket is józan és egyszerű okoskodással czáfolja meg. Azt mondják, hogy a pusztai birtokos egészen és kizárólag élvezi földjének hasznát, a telepítő pedig kénytelen másokkal osztozni. E felfogással szemben Bezerédj azt vitatja, hogy az «embernek földje gyümölcsét másokkal megosztani egyáltalán mellőzhetlen szükség és kénytelenség, és nincs birtokrendszer, nincs törvény, mely ezen kénytelenség alól a föld urát felszabadítani képes volna».

A cikksorozaton meglátszik, hogy Bezerédj a kérdést alaposan

¹ Fridrichowicz: Grundriss einer Geschichte der Volkswirtschaftslehre 73. 1.

végiggondolta s a tényleges állapotot kitűnően ismeri. A kapcsolatos elméleti problémákat szakavatottan taglalja s a gyakorlat számára ügyesen értékesíti. Nem csupán azon kérdésekhez értett tehát, melyek emberbaráti értékűek voltak: a rideg gazdasági problémák is megragadták figyelmét s eldöntésükben ugyanazon lelkesedés vezette. Jó nemzetgazda volt s tudását e téren is értékesítette.

Bezerédj cikkét a Jelenkor 66. száma tárgyalta s azon véleménynek adott kifejezést, hogy csupán magyarokat szabad telepíteni a puszta földekre. E vélemény politikai szint adott a tisztán gazdasági kérdésnek s Bezerédj a Pesti Hirlap 1842. évi 198. számában erélyesen ráczáfolt ez állításra. A nemzetiség biztosítása és emelése szerinte is elsőrangú feladat s bármily előnyöket biztosítson valamely intézmény, ha nemzetiségi szempontból káros, mellőzni kell. A nem magyar ajkúak telepítésében azonban nem lát veszedelmet s ezért a telepesek nemzetiségét nem tartja fontosnak. Ha meggyőznék, hogy az idegen ajkúak telepítése nemzetiségi szempontból káros, úgy elfogadná a megszorítást, így azonban a telepítés sürgősségét nemzetiségi tekintetek nélkül kénytelen hangoztatni.

Ha magyar telepesek ajánlkoznak, úgy kétségtelenül magyarokat kell telepíteni; «mert ama ráfogást, hogy a magyar a felsőbb fokú mezei gazdaságra, földművelési iparüzésre nem oly alkalmas, mint például a német faj, puszta előítéletnek, üres szójárasnak fogja ismerni mindenki, ki a magyar földművest a repce és dohánytermelésben, lónevelésben, szarvasmarha tenyésztésben és hizlalásban és selyemtenyésztésünk zsenge állapotában működni látja».

Ha azonban magyar telepes nem akadna, fölmerül a kérdés, vajjon parlagon maradjon-e a magyar föld, vagy magyarországi tótokat, esetleg külföldieket telepítsünk-e rája? Felmerül a kérdés, vajjon nem magyar ajkú belföldieket, avagy megmagyarosítható külföldieket telepítsünk-e rája? E kérdésekre Bezerédj a következőleg válaszol: «Néptelen pusztaság a nemzetiség ellenében

is csak merő negatív s a nemzetiségnek megóvására, előmozdítására nézve nem csak nem gyümölcsöző, hanem inkább csökkentő és ártalmas. — A haza földének művelése, viruló kies termékeny volta, az ezer alakú iparüzés, — a hasznot, előmenetelt, biztosságot szerző közlekedés és minden, a mi ezekből ered és ezekkel összefügg, hatalmas factorok a nemzetiség tekintetében is, és hol azok hiányzanak, tespednek, emennek dolga is bizonyosan kárát vallja.» Egyszóval Bezerédj szerint a gazdasági virágzás a nemzetiség javára van, a nemzetiség azonban egymagában nem áll meg gazdasági gyámolítás nélkül.

Ezután az idegen telepések nemzetiségi állását veszi vizsgálat alá s megállapítja, hogy e szempontból minden veszedelem ki van zárva, sőt haszon származhatik belőle. A megtelepülő külföldiek nem lesznek nagyobb ellenségei a magyarságnak, mintha hazájukban maradtak volna, sőt remélni lehet, hogy a telepítés után megmagyarosodnak. Mindenesetre bizonyos, hogy a magyarországi idegenajkúak jobb indulattal lesznek a magyarság iránt, hamarabb lehet remélni beolvadásukat, ha a telepítés következtében sorsuk javulni fog. Végül «a közhatalomnak is könnyebb leendő törvényes köteleességét nemzetiségi tekintetben teljesíteni az ily új telepítésekre nézve, mint hazánknak ama vidékein, melyekről a nem magyarajku hazafiaknak pusztáinkra költözését várjuk».

Egy olyan nemzetiségpolitikai perspectivát nyit meg Bezerédj e kijelentésével, melyet a mult fényesen beigazolt. A nemzetiség csupán ott veszedelmes, a hol nagyobb tömeget alkot, elszórtan felszívódik, s az elszórára a telepítés felette alkalmas. A külföldi telepések nem lehetnek veszedelmesek, mert «német tartományokat, német törvényhatóságokat hazánkban képezni nem fognak», hanem a vármegyékben fognak elhelyezkedni s a hazai törvények szerint fognak élni. Hivatkozik a régi telepésekre, a kik «a nemzetiség minden tekintetei alatt sok régi tősgyökeres magyar ivadékkal a hasonlítást bátran kiállják,

nem is szólván emezeknek oly ivadékaikról, kik magyar szív, magyar származás, magyar jövedelem és a honnak minden rájuk háramló jótéteményei mellett más a nemzetiségre valóban igen jótékony cselekvésükön kívül az absentismusban gondolják hazafias kötelességüket leginkább teljesíthetni».

A nemzetiség fenntartása érdekében Bezerédj szerint két módszert lehet követni, t. i. a külföldieket kizárni, vagy a betelepetteket assimilálni. Az első módszer ellenkezik nemzeti jellemünkkel, a másik módszer hatása nagyon lassú. Annyi idegen elemet fogadott be különben is már eddig az ország, hogy a kizárás késő volna, tehát az assimiláláshoz kell fogni, erre pedig «mimagunknak és institutióinknak, családi s polgári állapotainknak tökéletesítése, tisztítása» a legjobb mód. Ennek azonban «nemzetiségünk szellemében kell kiindulnia, történnie, alakulnia», hogy haladásunk ne «a magyarságbóli kivetkezést vonja maga után, hanem mit az emberiség körében létező szépből-jóból elérhetőnek látunk, mit abból sajátunkká tehetni remélünk, magyar lélekkel, magyar célzattal tegyük magunkévá».

Ez a gondolat valósággal elragadja s káprázatos jövőt tár fel előtte: «Ne legyen nagy, jó, szép és magasztos Istennek világában, mely nemzetiségünkben helyét nem találná és abban virágzásra, gyümölcsözésre ne díszlenék. Így házi s családi tekintetben és viszonyainkban, így polgári s alkotmányos intézeteinkben, állapotainkban, a melyekbeni tökéletesedés s az örök igazsághoz közeledés fog mindenekfölött odahatni, hogy a közöttünk lévő idegen elemek magyarosodjanak.» A haladás, a kultúra, a jólét tehát azon tényezők, melyek Bezerédj szerint az idegen elemek beolvadását biztosítják s ezek megteremtésének szükségszerűségét hangoztatja cikke végén: «Ha alkotmányunkban, institutióinkban mindent oly célból, oly módokkal látand intézve az idegen, mely a magyar földön lakó emberek érdekeinek a lehetőségig megfelel, ha alkotmányunkban, institutióinkban egy részről a nemzetiség áthatóan élni fog és mindenben úgy álland, hogy a közélet minden működő orga-

numa, minden jelenése, eredménye a magyar nemzetiséggel összeforrvá, ugyanazítva legyen; — ha institutióinkban és alkotmányunkban, közéletünkben nem azt gondolhatja szemlélni az idegen és nem ébredhet olynemű gyanu benne, mintha a hazafiaknak valamely osztálya a magyar nemzetiséggel mint ürügygel akarna élni arra nézve, hogy a hazafiaknak többi osztályait a közbefolyástól és a közjó nagy részének élvezetéből kizárva tartsa: ha látni fogja, hogy a magyar nemzetiségét nem csak a multnak reminiscentiáiban akarja éltetni, vagyis inkább elzárni, hanem mindazt, a mit az idők előhaladása, tapasztalása jónak mutat, szükkeblüség és alárendelt érdekek monopoliumának bálványként imádása nélkül, Isten és ő igazsága szerint ember-séges igyekezettel nemzeti állapotjaiban létrehozni igyekszik — ha azon sok visszást és gonoszt, mit ezen két kis szó: ösiség és invalidatio köztünk következtet, megszüntetjük; ha a szabad földnek biztos tulajdoni birtoka minden magyar hazafinak országunkban nyitva áll; ha a törvény előtti egyenlőség, minden magyar hazafit személyére úgymint vagyona nézve egyformán biztosítani, oltalmazni és segítni fog; ha a hűbéres állapotnak maradványai halálos csontvázas karolással hazánk társasági s polgári állapotjait sorvasztani megszűnnek; ha édes magyar hazánk védelmében megfelelőleg részt veend a magyar nemzetnek azon tősgyökeres osztálya, mely a magyar nemzetiség dolgában mindedig elüljárt; ha a nevelés és oktatás magyar szellemben az emberi művelődés jelen fokozatához méltó módon minden hazafinak nyujt alkalmat magát s övéit kiképezni és az erkölcsbeni s ismeretekbeni előhaladást, a magyar nemzetiség kifejtésével gyermekeinkre nézve mintegy összeforrasztja; ha a müiparüzés ápolva s minden hazafinak segítve lesz Magyarországon és polgári institutióinkban kifejlődésére alkalmat, biztonságára nézve ügyeletet találni — akkor valóban minden jövevény önérdeke, önösztöne és a dolog természetében fekvő ellenállhatlan vonzalom által fog nemzetiségünkhöz csatoltatni.»

Ismét felveti a telepítés ügyében előadott nézetét a Pesti Hírlap 1842. évi 128. és 129. számaiban, a melyet a magyar mezőgazdaság számára nagy jelentőségűnek tart. A magyarság nemzeti hibájául rója fel, hogy sok földre vágyik s «inkább határainak terjesztését, mint a földből előidézhető hasznot tekinti gyarapodásnak». Ez nem csupán a földbirtokosnál van így, hanem «a két kezében s kapájában levő tükere szorult» szegény embernél is. Ez is többet vállal, mint a mennyit megbir és «pazarolja az aránytalan térre csekély erejét». Pedig sokkal jobb volna «a nomádféle fogalmakat s vágyakat eszmélettel s tapasztalással egy kissé fékezni» s a föld mennyisége helyett a jövedelmezőségre helyezni a súlyt. E féktelen földéhség egyik következménye a földbirtokososztály eladósodása s ennek korlátozásával nem lennének «azoknak sáfáraivá, kiknek pénzein kell gazdaságukat folytatniok, mely pénzeikről nékiek tisztelik, ők pedig a gyapju, gabona, pálinka s egyéb kereskedőknek számolnak».

Elismeri, hogy a pusztai gazdálkodás a század elején eredménynyel járt, de kétségtelennek tartja, hogy telepítéssel a gazdálkodás még eredményesebb lett volna. A telepítést eddig az urbarialis rendszer nehezítette meg s mégis a telepítés rovására írták az urbarialis rendszer következményeit. A XVIII. században a telepítés terén aránytalanul többet tettek s vállalkozásuk eredménynyel is járt. A mi a XVIII. században jó volt, azt meg kell ismételni. Nem kell a túlnépesedéstől félni, mert «a földnek gyümölcsözése mind mennyiségben, mind minőségben oly mértékben öregbíthető, mire nézve az eddig és netovábbat igen nehéz meghatározni — ezen működésben pedig egyik főemelyü, főfactor az emberi nem szaporodása». A javasolt reformtól nem várja a földművelés bajainak orvoslását, mert «a szabad föld varázsereje nem orvosolja büntetőrendszerünk hiányait, nem szünteti meg adóbeli s azzal összefüggő katonai állapotunknak sem Isten, sem ember előtt nem igazolható bűneit». Kívánatos azonban, hogy a telepítés terén külföldön

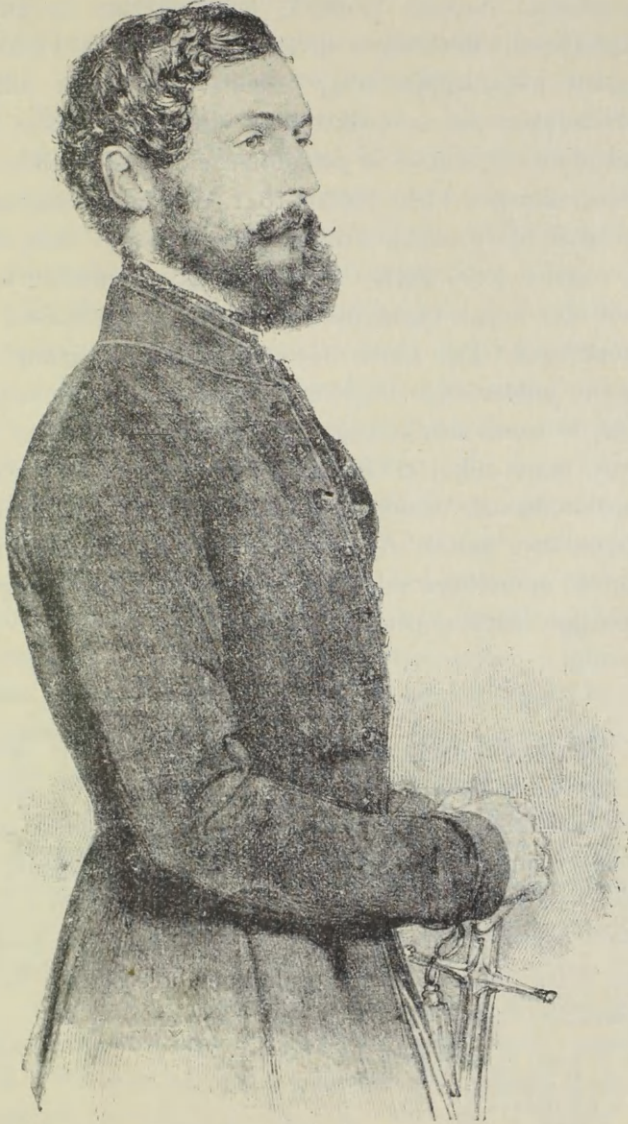
bevált üdvös intézkedéseket a magyar földbirtokososztály is szívelelje meg és alkalmazza. Bezerédjnek a cikkben hirdetett elvei a Malthus tanításai ellen irányulnak, melyek a népesség szaporodását veszedelmesnek tartották, mert a föld termőképessége nem tud vele lépést tartani s bizonyos idő múlva a túlnépesedés problémájához vezet. Bezerédj nem félt e veszedelemtől s bizonyos naivitással hirdette, hogy a föld akárhány ember ellátására elegendő.

A Pesti Hirlap 1843. évi 221. számában a lelkesedésről és megfontolásról elmélkedik. Megállapítja, hogy «a lelkesedés és ihletődés, s mindaz, mi bennök a remény és szeretet erényeiből foglaltatik, oly sokszor csak gyanuval és gúnnyal vagy lenéző szánakozással találkozik az életben s ez által igen sokszor szárnya szegetik azon nemes erőknek, melyek nélkül mégis az emberi állapotokat méltó eredményre vinni nem lehet. A méltatlanság rendszeren megbénítja a cselekvési kedvet s csak kevesen vannak, kikben ellenkezőleg fokozza azt. Ehhez azonban az szükséges, hogy a ki magát valamely ügyben leginkább lelkesedve érzi, az iránt a komoly megfontolást és szorgalmas tárgyismeretszerzést is legmúlhatlanabb dolognak ismerje s ezek nélkül magával az ihletődéssel feladatát betöltve ne gondolja».

A meleg a természetben «minden életnek kútfeje», minthogy pedig a természet mindig következetes, a gondolkozásban sem válthat ki más hatást. «Vannak, kik a melegtől, az egész természetnek, a világtestektől le az ázalagokig, az élet principiumától éppen a természet legfelsőbb fokozatán, az ész és lélek működésében félni kezdenek. Pedig bizony virág és gyümölcs helyett csak dér és fagy az, mit ők így várhatnak.» Egy kitünő mondással illusztrálja állítását, melyet egy angol hadvezér csata előtt intézett katonáihoz: «Now put your trust in God my boys and keep your powder dry», t. i. bizzatok Istenben és ügyeljetez lőporotokra. Ez esetben a bizalom vagy a lőpor egymagában nem lett volna elegendő, a kettő együtt azonban meghozta a diadalt. Ugyanez áll a politikai életre is, az észre

és kedélyre egyaránt szükség van, ha eredményt akarunk elérni.

Bezerédjnek a jobbágyterhek megszüntetése tárgyában kifejtett írói tevékenysége nem maradt hatás nélkül, nemes szán-

GR. BATHYÁNY KÁZMÉR.

dékát megértették és méltányolták, eszméit átvették és terjesztették. Bizonyosságul utalunk Hetényi János koszorúzott pályamunkájára, melyben a szerző Bezerédjre hivatkozva állapítja meg, hogy «a földműves annál kevesebb tiszta haszonra számolhat dézmás földből, minél jobban megművelte azt».¹ Ugyancsak Bezerédjre hivatkozik, mikor a kötelező megváltásnál megállapítja, hogy ezzel «nemcsak a jobbágyvagyon szabaduland fel az örökváltság ösvényén, hanem a földesurak tulajdonai is, mik most például úrbéri jövedelmeikben léteznek».² Bezerédjnek a Pesti Hirlap 1841. évi 13. számában leírt gondolatait idézi, midőn a megváltás pénzügyi előnyeit fejtegeti,³ s végül a Pesti Hirlap 47., 48. és 49. számaiban közölt cikkéből idéz annak bizonyítására, hogy a megváltással nem szabad késlekedni.⁴ Egy szóval Hetényi, ki gr. Batthyány Kázmér 100 arany jutalomdíját megnyerté, sokat merített Bezerédjből. Bezerédj érdemes munkásságának legszebb elismerése azonban az volt, hogy mikor a Gazdasági Egyesület a Batthyány Kázmér jutalomdíjának odaítélése felett dönteni hivatott bírálóbizottságot kiküldötté, annak elnökségét Bezerédj Istvánnak, «a megleklü emberbarátnak, hazafinak s az úrbéri megváltás ügye tetteges pártfogójának» ajánlotta fel.

II.

Bezerédjt sokan fölényes gesztussal csupán csak utópiákat kergető idealistának hirdetik. Pedig Bezerédj egyike volt a legjózanabbul, a legpraktikusabban is gondolkozó magyar fejeknek. S éppen az az érdekes, hogy míg a legtöbben fölényes theoretikus tudásuk révén igyekeznek áttérni a praktikumra, Bezerédj teoriája praktikumával ugyanazon egy ösvényen halad, sőt ő legtöbbször bevált praktikumából fejleszti tovább idealis teoriáit.

¹ Robot és dézma 95. l.

² U. ott 131. l.

³ U. ott 157. l.

⁴ U. ott 171. l.

Bezerédj a *szabad föld* barátja. A jobbágy nép birtokszerezhetésének s tehermentesítésének lelkes szószólója. S nemcsak, mint sokan, öblöshangú szónoklatokkal, elasztikus hírlapi cikkekkkel, de — *tettleg* is. Szerinte az a legjobb földművelés, mely az embert — *legsabadabbá* teszi.

Az urbérváltásról a Századunk 21. számában megjelent cikkekre készült «Szabad föld» című válaszában azt mondja többek közt: Minél szabadabban bánhat az ember az ekéje, vagy kapája alá fogott földdel, minél inkább kedve és ereje szerint (mint a Századunkbani cikkely mondja) «*túrhatja, gyúrhhatja azt és a termés maximumát sajtolhatja ki belőle*» — annál jobb, tartósabb a termés és annál nagyobb a magán és köznyereség. Azonban — és erre jól vigyázzunk — a «*túrást, gyúrást és sajtolást*» csak önmaga számára, hasznára szereti és fogja tenni a művelő... és «a földnek kiszívott utolsó csepp vére helyébe» — mint a Századunk cikkelye mondja — a legjámborabb ember sem fogja örömet és éppen nem fogja «újra beleönteni» saját verítékét, értékét, idejét, ha birtokának czíme őt nem biztosítja, hogy a «bele öntött új élet» gyümölcsét ő fogja élvezni, vagyis, ha földjének szabadságán nem örvendhet... «A föld szabadsága nem abban áll, hogy a földnek adjunk jusokat művelőjének ellenében, sőt éppen ellenkezőleg: a művelőnek kell adni minél tejjesebb just földjére nézve, hogy a földművelés megszabaduljon azon bilincsektől, melyekkel terhelve magas céljának meg nem felelhet.»

Ezeket a szép elméleteket hirdető szavakat Bezerédj 1841-ben írja. Ő azonban már a medinai kilenczed-megváltási szerződéssel 1838-ban, a kakasdi örökváltsági szerződéssel pedig 1840-ben reátér a dolog praktikumára, vagyis előbb megszületik a reális valóság tyúkjá, mint az ideális theória iménti — tojása...

Bezerédj a legelsőik közé tartozott, kik az 1832'26. országgyűlés VII-ik t.cikkének azon felhatalmazásával éltek, hogy jobbágyaikkal a földesúri kilenczed megváltása tárgyában egyezséget kötöttek.

Az az egyezés, mely a medinai jobbágyokat részesítette a megváltás áldásában, 1838 július 8-án kelt. A szerződés szövege szerint az 1838, 1839 és 1840. esztendőkbén a medinai jobbágyok a földesúri kilenczedet nem a termés arányában szolgáltatják be, hanem minden telek 6 pozsonyi mérő őszi gabonát, 4 pozsonyi mérő zabot és 4 pozsonyi mérő morzsolt kukoriczát tartozik adni. E szerződéssel Bezerédj a jobbágyságot azon igazságtalan teher alól akarta felmenteni, hogy minél jobb volt a termésük, annál többet tartoznak fizetni a földesúrnak, de viszont biztosítani kívánta őket, hogy szorgalmas munkájuk megérdemelt gyümölcset élvezhessék. Minthogy a jobbágyok javát tartotta szem előtt, nem akarta, hogy rossz termés után a szerződés terhes legyen rájuk s éppen azért fenntartotta számukra a jogot, hogy ha jég verné el a határt, a földesúri kilenczedet termésük arányában fizethetik meg tovább is. A szerződés szövege a következő:

«A medinai jobbágyainknak könnyebbséget szerezni, egyszermind a földnek jobb művelését előmozdítani s a törvény ajánlását teljesíteni kívánván, velök a földesúri kilenczedre nézve oly kötésre léptem, *a reánk következő három termésre* — tudniillik az 1838-ik, 1839-ik és 1840-ikre nézve, hogy azt ők nem természetben adják, hanem annak fejében minden egy egész telektül hat pozsonyi mérő őszi gabona, millyen terem, négy pozsonyi mérő zab és négy pozsonyi mérő kukoricza morzsoltan szolgáltatassanak általok apáti majoromba, minden szem tisztán megrostálva, az egy jégesőt kivévén — semmi más ok ezen egyezést nem másítja, azon esetben azonban, ha jég verné el a határt, a jobbágyokat ezen szerződés nem kötelezi s az előbbi mód tudniillik: természetben adhatják a dézsmát.»

Ezen szerződésről Leopold Samu azt írja, hogy «csak 1846-ban véglegesítettett».¹ A dolog azonban úgy áll, hogy a szerződés *véglegesítve* soha nem lett. Bezerédj 1846 december

¹ Budapesti Szemle 1890. évf. 183. l.

4-én beterjesztette ugyan a vármegyéhez a Hidján szeptember 6-án aláírt 3 végleges példányt, a melyekbe az 1838. évi ideiglenes szerződést is majdnem szó szerint belefoglalta, de jóváhagyó válasz a helytartótanáctól egész 1848-ig nem érkezett. Bezerédj nemesszívüen úgy kívánt segíteni a jobbágyokon, «akik nemcsak az örökváltság tőkéjét készpénzben kifizetni nem képesek, hanem még a kamatfizetést sem merik elvállalni», hogy «a készpénz hiányát határozott mennyiségű természetmennyekkel és résszerént *szabad* munkával fogják pótolni». Joga volt, illetve szabadságában állott mindenkinek a kilenczedet készpénzzel is megváltani a tolnai utolsó, három évi gabonapiacz középára alapján 5 százalékban megfelelően tőkésített összegért, amely három év alatt fizetendő. Bezerédj és örökösei azonban nem követelhetik a pénzbeli megváltást. Az úrbéri füstpénz-váltságot 5% kamatkulcs mellett 8 pengő forintban állapították meg házanként. Az úrbéri robotmegváltásnál egy gyalog napszámot 10 pengő krajczárral vettek számításba. De Bezerédj, ha például valakinek évi 5 frt. a robotváltsága, az ez után eső 100 frt. tőkéből 10%-ot elengedett. A tőke egyszerre, vagy 10 frt.-os részletekben fizethető. A papi dézsmát, melyet ő az illető telekre haszonbérben bír, átengedi. A pécsi káptalannak azonban a haszonbért ők fizetik s a plebánosi 16-ot is. *Házatlan* zsellérek úrbéri szolgálatának megváltásáért semmit sem követel s ezek ezentúl is mentesek legyenek minden tehertől. A kender-kilenczedről és fonásról szintén lemond. A bordézsmát azonban kiadni tartoznak. Az úrbéri rendezés költségét ő viseli. Az úrbéri rendezés után reá eső földterületre igényt nem tart, illetve azt igaz arány szerint nekik adja át. Ha így területszaporodás áll be egyeseknél, ezért több váltságdíjat nem fizetnek, viszont, ha másoknak birtoka kisebb lenne a szerződésben felvett úrbéri állománynál, a váltság módosul.

Ezek voltak a végleges szerződés pontjai, a melyekhez azonban ugyanazon a napon egy-két «nyughatatlankodó» teljes megnyugtatóra Bezerédj még egy pótnyilatkozatot is kiállított,

a melyben a szerződés 4 pontja szerint, a robot-váltásnak kamatát szabad napszamos munkával leróni akaróknak, minden neki szolgálendő ilyen nap után, a váltásösszegre eső részen felül még egy váltó garas nyereséget biztosított. 2-szor ha valaki az úrbérrendező per reá vonatkozó ítéletével megelégedve nem lenne, magára nézve az örökváltásról egy év leforgása alatt lemondhat. 3-szor ha netán a majdan hozandó úrbérváltási törvényben kiszabott váltásdíj a medinaiakra nézve a mostaninál könnyebb és kisebb lenne — a különbséget nekik elengedi s a kik a váltásdíj-tökét már lefizették, azokat kárpótolja, ő azonban még a törvényes váltásdíj nagyobb összegben való megszabása esetén sem követelhet többet.

Amint tehát látszik, Bezerédj elment a méltányosság legfelsőbb határáig. Mivel azonban időközben az 1847/8. esztendei úrbéri felszabadító törvény meghozatott s a jobbágyok kedvezőbb helyzetbe jutottak, a felterjesztett váltás szerződést onnan felülről «további *értekezletre* bocsátották». Bezerédj maga fogalmazta meg a helytartótanácsnak szóló vármegyei jelentést, mely a következőleg hangzott:

«Miután a m. 1848-ik... napján... sz. a. költ kegyes intézete Bezerédj István úrnak az akkoriban Medinán volt jobbágyaival kötött örök úrbéri váltás-szerződést nem hagyván helyben, azt további értekezletre bocsátani rendelte, — mielőtt pedig az T. Ns. Tolnavármegye az 1848-ik február... tartott közgyűlésének... sz. a. végzése folytán következett volna, az 1847/8 eszt. országgyűlésének úrbéri felszabadító törvénye meghozatott: B. I. választást ajánlott volt jobbágyainak, — akarják-e az ezek és ő közte munkában volt szerződést befejezni, — avagy az egész dolgot felhagyni?

Erre a medinai volt jobbágyok egy értelemmel és ismételve azt nyilatkoztatták: hogy ők most már az ország törvénye által amúgy is minden úrbéri kötelezettségtől fel lévén mentve, a készülöben volt örökváltási szerződés fejében pedig még éppen semmitsem fizetvén és semmit nem adván, vagy szolgál-

ván, az amúgy is még be nem fejezett szerződésről továbbra semmit tudni nem akarnak, attul végkép elállanak és annak ellenmondanak. A mikép az egész megkezdett váltság dolga telyesen elenyészett és a medinai úrbéri állapot Bezerédj Istvánra és volt jobbágyaira nézve is tisztán az általános törvény rendelkezése mellett maradt.

A mit a dolog folyamatához képest ezennel nyilatkoztatunk és bizonyítunk.»

Az ügy tehát a medinai jobbágyok kívánságára abbanmaradt. Bezerédj az eredeti szerződéseket visszakapta s azok egyikére sajátkezűleg jegyezte rá a következőket: «Medinai örökváltság félbeszakadt, a jobbágyok lemondtak és maradt a tiszta úrbéri állapot.»

Mindez azonban semmit sem vonhat le Bezerédj úttörő érdeméből. Kétségtelen, hogy a jobbágyság sorsán enyhíteni célzó törekvésével itt is — *megelőzte* korát...

III.

Kakasd, ez a jómódban úszó tolnamegyei község is nagy részben Bezerédjnek köszönheti boldogulását. Az ő révén jutott jóléte mai alapjához, a népe által annyira sóvárgott termőföldhöz.

Gözsy Máté, a Festetich grófi uradalom ügy- és jószágigazgatója, 1840 január 30-án kelt levelében tudtára adta a Pozsonyban követeskedő Bezerédj Istvánnak, hogy gróf Festetich Sándortól megbízatást nyert a birtokához tartozó Kakasd község örökös eladására. «A birtok szép, hasznos, a Dunához és önnek birtokához közelfekvő» — írja Gözsy — «24 egész és egy fél úrbéri, tökéletesen szabályozott sessió; 19 házat bíró zsellér (a háztalanok számba sem vétetvén), 169 hold legjobb úri szántóföld, 171 első osztályzatú úri rét; 3¹/₂ hold belső telek; urasági vendégfogadó és malom, gróf Festetich Erneszt úrral feles. Fixusok 1100 v. forintra terjedők; gazdasági épületek 3000 forintot érők; 59¹/₂ hold kilenczedes szőlő s még több kisebb

használatok.» «Ajánlja a birtokszerzést azon körülmény is, hogy az eladó Festetich Sándor gróf néhány ezer forint készpénzt kíván csak, a többire adósságai átvehető, de továbbá Festetich Erneszt grófnak ama nyilatkozata, hogy ha testvérje eladja kakasdi birtokát, ő is kész a magáétól megválni.»

Bezerédj, mint szerző-ember, kapva-kapott az alkalmon s testvérével, Pállal, csakhamar nyélbe ütötték az egész vételi ügyet. Akkor a birtokosztály az öreg Bezerédj és fiai között még nem volt meg, ők tehát voltaképpen édesatyjuk nevében jártak el. Az öreg úrnak azonban, mint később látni fogjuk, előzetesen

*ajánlja tovább azon nyilatkozata gróf Festetich Ernest úrnak, miszerint ha testvérje eladandja kaka-
di birtokát, ő is kész a magáétól megválni. - Ha tehát
kedvire volna Festetich úrnak a birtok elvételére, legyen friss
az vélemény tudatni, hogy a körülményekhez képest né-
hány évvel későbbre birtokosok lehetnek. - Ugyanlancz magamat
bocsátó hajlandóságába, állandó szándékkal maradékosan*

*Tekintetes Szabla Béni úrnak
Tolnán Január 27-én 1840*

*alíratkozási helyén
Gróf Mária Erzsébet
jog igazgató*

39. GOZSY MÁTE LEVELE BEZERÉDJHEZ.

tudomása sem volt a dologról, legfeljebb már csak a kész szerződést írta alá. A két testvérnek azonban nem az volt a célja a birtokkal, hogy azt saját kezelésükbe vegyék. Erre nem éppen esett kézügyre. Bezerédj Istvánt anyagi előnyök mellett magasabb nemzetgazdasági tekintetek vezették. Földet akart juttatni az azért sóvárgó népnek. Velük örökváltsági s bérleti szerződésre lépni, sőt megvolt a telepítési szándéka is. Éppen ezért úgy a Festetich Sándor, mint az Erneszt gróf részen Gözsy jószágigazgatóval nyomban megindította a jobbágyokkal való örökváltsági tárgyalásokat. Sőt sejtven azt, hogy az akkor vele ellentétes politikai magatartás miatt meghasonlásban élő Festetich Rudolf gróf Erneszt testvérje birtokrészére a vérségi jog alapján vételigényt támaszt, a Festetich Erneszt gróffal

kötött szerződésbe, annak egyik alapfeltételül azt is felvétette, hogy a vevő a grófnak a jobbágyaival már *előzetesen* megkötött úrbéri, illetve haszonbérleti szerződését is respektálni köteles.

Az úrbérváltásági szerződést úgy a Sándor, mint Erneszt-féle részre id. Bezerédj István «mint a kakasdi helység örökös földesura» 1840 szeptember 15-én írta alá Hidján. Így terjesztették be a vármegyéhez további jóváhagyásra. Mivel azonban Festetich Rudolf gróf, a testvérbátyja, Festetich Erneszt által eladott részre csakugyan ellenmondással élt s vérségi jogánál fogva a fele birtokrészt át is vette, 1840 november 2-án ifj. Bezerédj István, «mint édesatyjának nemes Tolnavármegye előtt e szerződéstételre különösen vallott meghatalmazottja» a Festetich Sándortól átvett részre új örökváltásági szerződést terjesztett be a vármegyéhez jóváhagyásra, viszont Festetich Rudolf gróf az id. Bezerédj István által 1840 szeptember 15-én aláírt, akkor már a vármegyénél fekvő szerződésre vezette rá az itt következő záradékot:

«Miután én, alulírt gróf Festetich Rudolf, az ezen szerződésben érdeklett és foglalt kakasdi birtokrészt, melyet Bezerédj István úr testvérbátyámtól, gróf Festetich Erneszt úrtól megvettem, a törvényes előintés következtében vérség elsőségi jogomnál fogva általvettem; ezen örökös úrbéri szerződést, melyet még testvérem, gróf Festetich Erneszt úr jobbágyaival megállapított, a melynek végrehajtását Tettes idősb Bezerédj István úrnak tett eladás feltételül kikötötte, tökéletesen elvállalom, magaménak nyilatkoztatom és újra teljesen megerősítem. Kelt Kakasdon szeptember 27-én, 1840 esztendőben, gróf Festetich Rudolf.»

— Festetich Rudolf gróf tehát az Erneszt-féle részt átvette, de a kakasdi jobbágyokkal sem *külön* örökváltásági, sem külön haszonbérleti szerződést nem kötött, mind a kettőt elfogadta úgy, a hogy azt idősb Bezerédj István a jobbágyokkal már szeptember 15-én megkötötte, a miért is ez a Festetich Rudolf által aláírt örökváltásági szerződés ugyanazonos az ifjabb Bezerédj István által 1840 november 2-án aláírt szerződéssel.

S a gróf szintúgy magáévá tette id. Bezerédj István szeptember 15-én aláírt haszonbérleti szerződését is, amely az örökvltsági szerződésnek mintegy kiegészítője volt.

Az örökvltságdíjat jobbágytelkenként 900 ezüst forintban állapították meg, a mi összesen 24.300 ezüst forintot tett ki. A földesúri részt pedig a gróf 14.700 ezüst forinton és 100 darab aranyon zálogosította el, a mely összegből 10.000 ezüst forintot és 100 darab aranyat a jobbágyok már az előbbi tulajdonosnak, Erneszt grófnak, lefizettek s ezt az eladó beszámította a vételárba. A zálogjog 1840 július 1-én vette kezdetét és 1872 július 1-ig tartott s csupán az esetben volt felbontható, ha az örökvltsági szerződés kormányhatóságilag jóváhagyást nem nyert volna. A gróf Festetich Ernesztől megvásárolt kakasdi birtok zálogba adott földesúri része kitett szántóföldekben $70\frac{8}{32}$ holdat, elsörendű kaszálókban pedig $93\frac{16}{32}$ holdat s hozzá tartozott egy hajdúház és egy birkaakol.

A gróf Festetich Sándortól vásárolt birtokrészre nézve a jobbágyokkal ifjú Bezerédj István által 1840 november 2-án kötött örökvltsági szerződést a «Társalkodó» című pesti lap 1841. évi január 16-iki 5. számában némi kommentárral szösz szerint közölte. A szerződés szerint: «Vagyon nekem Bezerédj Istvánnak a kokasdi helységben az említett gr. Festetich Sándortul megvett részjőszághoz tartozó huszonnégj egész és egy ötnyolczados úrbéri sessióm; — egy egész telkes jobbágy pedig köteles évenként szolgálni a hosszú fuvar helyetti napszámmal együtt az úrbéri 7-ik cikk szerint 54 kétmarhás napot; s így $24\frac{5}{8}$ sessióra esik évenként 1329 $\frac{6}{8}$ napi marhás szolgálat. — Az említett szabályozási per szerint tartozik minden $\frac{5}{8}$ -os jobbágy a maradék földekből neki különösen kiosztott földek s rétekért $2\frac{1}{2}$ napi két marhás robotot szolgálni és így 25 öt nyolczados $62\frac{1}{8}$ marhás napot; összesen tehát $24\frac{5}{8}$ sessió 1392 $\frac{2}{8}$ marhás napot; — Ugyanazon úrbéri per szerint a kokasdiak a 6 font kender-fonás helyett 6 gyalog napot szolgáltatóván, ad $24\frac{5}{8}$ sessio 144 $\frac{6}{8}$ gyalog napot. — Zsellérház

van 18, mellyek 18 gyalog napjával számítva, adnak 342 napot. Ezek felszámolása után, mi a marhás és gyalognap-szám böcsára megállapítását illeti: noha a szerződő kokasdiak is elismérnék azt, hogy egy napi munkára magok szekerével, takarmányával és kenyerükkel, — tekintve nemcsak a náluk, de az egész vidékükön divatozó, s főleg a dohánytermesztés által nagyobb fokra emelt iparukat, melly a marhás és kézi-munka becsét is tetemesen növeli, a nyárit s télit egybevetve, és jelesen vonóssal egy pengő forinton, gyalog pedig 14 p. kron alul nem állnának ki, mégis a vonós szolgálatot csak 48, — a kézit pedig csak 12 ezüst krban számítva is, felrúgna az összes marhás és kézi szolgálat évenként 1211 forint 8 kr-ra p. p. — A házat bíró kokasdi jobbágyakon kívül vannak másnál lakók is, vagy ügynevezett házatlan zsellérek, kik évenként 12 gyalog napot kötelesek szolgálni földesuruknak. Noha ezeknek szolgálati is évenként nem megvethető ágát teszik az úrbéri jövedelemnek, mégis ezek felszámolását elhagyván, az illy szolgálatok köve-telésétől szinte örökre elállok, és jobbágyim könnyebbségek-re azokat az illető háztulajdonosoknak átengedem. — Úrbéri ház van öszvesen 62, mellyek mindegyike egy évi bérül egy ezüst forintot fizetvén, tészén ezen úri illetőség 62 forintot.

Az úri kilenczedre nézve, melly nekem az úrbéri 7-ik törvény-czikk szerint a belső telkek, rétek s ugarokat kivéve, minden földi és hegyi termésekből és pedig természetben adatik, az 1837, 1838 és 1839-iki bár köztudomásra nem jobbák közé tartozott termésekből egy középtermés a kilenczedlajstromok szerint dolgoztatván ki, és ezen általános mennyiség szintén e három évben divatozott folyóárak középszáma szerint vettétvén fel, megyen egy évi kilenczednek értéke ezüstben 715 frt 20 kr-ra; tészén tehát ezen előszámlált jobbágyi adózásoknak és szolgálatoknak egy évi értéke 1988 frt 29 kr. p. p., mely 6 pctes kamatuk tekintve, felér 33.141 forint tőkepénzzel pengőben. — Mint feljebb mondatott, áll a szerződés tárgyául felfogott földes-úri úrbéri birtok $24\frac{5}{8}$ jobbágyi telkes ülésükből, és 19 házas

zsellérekből; melyekből az úrbéri törvény értelmében nyolczat egy egész telkes ülésre számítva, téssen az öszves úrbéri birtok 27 egész sessiót; melyly számmal az úrbéri jövedelem tőkéjét, azaz: a feljebb kiszámított 33.141 pengő forintot elosztván, esnék egy egész jobbágytelekre örökös váltságul tőkében fizetendő 1223 ft. 44¹/₂ kr. pengő. Azonban *bizonyosságát akarván adni annak, mennyire szívemen hordozom jobbágyim előmenetelüket, gyarapodásukat, és számos iparkodó földművelő családnak jobb, feljebbvaló sorsra, karba emeltetését*; nem különben azon üdvös törvényt, melynek ótalma alatt köttetik e jelen szerződés, tettel, és valódilag is tehetségem szerint életbe, foganatba hozni óhajtván s igyekeztvén, a feljebb minden egy sessióra esendő váltságból 323 pengő forintot 44¹/₂ krt., öszvesen mindannyira nézve 8841 forintot pengőben nekik elengedek, és az egy egész jobbágyteleknek örökös váltságául jobbágyim által megajánlott kilencszáz pengő forintot, következve a 27 egész sessiótul ezen megegyezés szerint esendő huszonnégyezer háromszáz ezüst forintot, — három olly huszast, melyből 60 darab egy finom koloniali márkát téssen, egy forintba számálva, — elfogadom, s mint váltságárt megállapítom.

Jobbágyim üdvös törekedésük könnyebb sikerülhetésére ezen megváltott telkekre nézve átengedem nekik minden pénzbeli felbecsülés nélkül a papi szerződés mellett bírt tizedrészes jogomat és ezen használat iránt az illető egyházi hatóságokkal törvényes viszonyomat is ezentúl minden felszámolás nélkül.

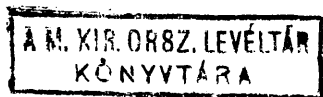
Átengedem ezenkívül minden felszámolás nélkül nekik azon haszonvételt és részt, mely a közlegelőből, a mint arra nézve a közös haszonvételt az érintett úrbéri perben történt végrendelet is megállapítja, engem illet, és az úrb. törvény értelmében leendő elválasztás esetében illetni fogna; úgy, hogy ők az egész legelőt mint sajátjukat akármiként szabadon használhassák, s egymás közt fel is oszthassák. Értődvén az igaz arány, és a törvényben meghatározott szabályok szerint — sőt nyilván kifejeztetvén: hogy a mostani *zselléreknek* az egész legelőnek

felszámolt mennyiségből az őket illető részt — ha kívánják — azon esetben is *külön kiadni kell*, ha netalán a község a legelőt feltörve használni akarná; miután máskülönben az egyéb föld nélkül szűkölködő zsellérek marhájukat tartani nem tudnák. Továbbá a plebánusnak, iskolamesternek és jegyzőnek az úrbéri illetőségeket a legelőből kívánságukra a község elkülönözve kiadni köteles leend azon esetben is, ha a község a legelőt mostani módon akarná tovább is használni; értődvén, hogy a nevezett személyek akkor a közlegelőn marhát nem járathatnak. Megjelöltetik s kiköttetik továbbá: hogy a határbeli molnároknak, kik eddig is a közös legelő gyakorlatában voltak, ha a legelő jelen állapotja változnék, elkülönözve szinte kiadandó lészen, minden malomkerékre egy hold, 1200 négyszögöllel számítva, a malomtelek szomszédságában. Értődik továbbá, hogy lemondván ekkép az uraság minden közlegeltetési jussáról — az ő majorságbeli földén s rétjén a lakosok semmi szín alatt legeltetést, vagy más haszonélvezetet nem követelhetnek s nem gyakorolhatnak. — Mindezen előszámlált és szerződő jobbágyimnak örökösen átengedett úrbéri tartozások, szolgálatok s adózásoktól tehát, úgymint minden néven nevezendő marhas s kézi robottul, házbértől (füstpénztől), s mindennemű földi s hegybeli természetvények úri kilencedtül, a papi dézmát illető jogomtul s a közlegelői illetőségemtül örökösim nevében is, és mostantul fogva minden időre elállok, azoktól szerződő jobbágyaimat (melly nevezet alatt a zselléreket is értem), közösen s egyenként, nemkülönben utódikat *örökre felmentem, feloldom s feloldottaknak ünnepélyesen nyilatkoztatom*; bizonyossá tevén őket ezen soraimmal, hogy sem én, sem örökösim sem tőlük, sem utódiktól bármelly néven nevezhető úrbéri tartozást, szolgálatot, vagy adózást, nem fogunk követelni, sem nem is követelhetünk; tiltván ezt az igazság, és az 1839/40-diki 7-dik törv. czikk, és csak az úri törvényhatóság maradván fenn a törvény értelmében.

Végzetül a sokszor előszámlált s tőlem szerződő jobbágyimra örökösen átszálló úrb. haszonélvezetekért örökváltságul

lekötelezett 24.300 ezüst forintot következő szakaszokban kívánom pontosan, és hátramaradás nélkül általok s utódaik által lefizetni; s ugyan 1841-iki júl. 1-én négyezer nyolczszáz huszonöt forintot — a f. eszt. septemb. 29-ik napjátul, mióta t. i. mindenemű úrb. adózások és szolgálatok rájok nézve elmúltak — számítandó 6% kamatokkal; ugyanennyit hasonlóul 6% kamattal 1842-ki júl. 1-jén; 1843-ik júl. 1-én szinte 4825 ftot 6 pcent kamattal, 1844-iki júl. 1-én ugyanennyit hasonló kamattal; — végül az utolsó 5000 forintot 6 procent kamattal, melly kamatok minden részenkinti fizetéskor — mint említettett, f. eszt. sept. 29-ik napjátul lesznek számítandók 1845-iki júl. 1-én. Ha pedig a szerződő jobbágyok ezen pénzt még előbb is kívánnák lefizetni, én azt kamataival együtt előbb is felvenni fogom.»

Az ugyanekkor kötött zálogos szerződés a földesúri részre vonatkozik, melynek egy részét Bezerédj István a királyi kisebb haszonélvezetekkel együtt 16 esztendőre adta át felszabadított jobbágyainak 12.700 ezüst forintért, amelyből 10.000 ezüst forintot kötelesek voltak november 7-ig lefizetni. A zálogos szerződés 1840 szeptember 24-től 1856 szeptember 24-ig szólott s csupán az esetben volt felbontható, ha az örökváltsági szerződést a kormányhatóság jóvá nem hagyná. A zálogbaadott földesúri rész 106¹⁵/₁₂ hold irtásrétből, 87 hold kiirtott erdőföldből állott, mely utóbbit az előbbi tulajdonossal kötött szerződés szerint 1842. évi Szentmihály-napig Schneider Ferencz használhatta. Ide tartoztak még a malom, mészárszék és fogadóbeli épületek. A földesúri részből annyit adott át Bezerédj István a jobbágyoknak, mint Festetich Rudolf az általa átvett Erneszt-féle birtokból. Az erdőföld többi részét, a csöszházzal és a vadászati joggal együtt fenntartotta magának. S fenntartotta még a fogadó melletti magtár tulajdonjogát is s a fenntartás okául a Festetich Erneszt résszel való egyformaságot hangoztatja. E szerződést Bezerédj István 1840 november 27-én módosította oly értelemben, hogy lemondott a vadászati jogról

s a fizetendő nemesi terheket és segedelmeket a Festetich Rudolf rész jobbágyaival azonos módon szabta meg.

Az örökváltsági szerződést aztán beterjesztették a vármegyére, még pedig, a mint a kakasdi úrbéres község ékesnyelvű beadványában mondja: «Az 1840-iki törvény 7-ik cikkelyének 9-ik szakasza üdvös hatását az ő és legkésőbb maradékaik boldogulásukra most, midőn erre földesuraik kitünő jótékony-sága örvendeztető alkalmat nyújtott, halás érzéssel használni sietvén», a négy példányban kiállított szerződést «azon alázatos könyörgéssel nyújtja a tekintetes Karok és Rendek elébe, hogy azok egyikét Ő felsége királyi székéhez juttatás végett a nagyméltóságú m. kir. helytartótanács-hoz felküldeni méltóztasson».

Az iratokhoz csatolva van úgy a Festetich Sándor, mint Festetich Erneszt részére 1837—38—39. években esett kilenczed pontos jegyzéke, a melyet Gözsy Máté inspektor átszámítva folyó értékre, egy-egy birtokrészre 1788 frt 22 kr. átlagos évi jövedelmet állapított meg.

A vármegye elég gyors volt a felterjesztésben. Az 1840 november 20-án kelt kérvényt már a november 23-iki közgyűlésben bemutatja Perczel Gyula alszolgabíró s a vármegye 1840 december 2-án küldi fel a helytartótanács-hoz. Itt azonban nem igen siették az elintézésel, úgy hogy a kakasdiak megúnják a várakozást s 1843 november 18-án kérvényt nyújtanak be a vármegyéhez, a melyben kifejtik, hogy «szerződésük ünnepélyes kihirdetésére illy hosszú ideig tellyes bizodalommal és alkalmatlankodás nélkül várakoztak, az 1840. évi VII. törvény 9. §-ának értelme, sőt világos rendelete szerint azonban kéri a szerződés halasztás nélküli kihirdetését».

A vármegye erre érdekes utasítást küld követeinek: «Szabattosság és világos értelem olly főkellékei a törvénynek, hogy azoknak hiányában a legüdvösebb rendeletek is életbe nem léphetnek, sőt általok a félremagyarázás és elferdítésnek új támaszai keletkeznek», — mivel «több ízben kényszerítették már az utóbbi országgyűlésen alkotott törvénycikknek homályosságát

sajnosan tapasztalni», a követ urakat az 1840. VII. t.-cz. 9-ik §-nak azon többértelmű szavaira figyelmeztetik, melyek az ily örökváltsági szerződésnek a helytartótanács által «mentül előbb és a mennyire lehet 6 hónap alatt leendő leküldését rendelik». Minden bizonytalanság elkerülése végett tehát odautasítják a követ urakat, «hogy ezen kétes szerkezetnek megváltoztatását és az «amennyire lehet» szavaknak kihagyását eszközölni iparkodjanak».

A helytartótanács végre 1844 Boldogasszony hava 2-ik napján leküldi a legfelsőbb királyi elhatározással is jóváhagyott úrbérváltsági szerződést, oly változtatással azonban, «hogy az illető háztulajdonosok a házatlan zsellérektől bárminemű úrbéri adózásokat semmi tekintetben ne követelhessenek». Bezerédj ugyanis a másnál lakó, vagyis házatlan zsellérek 12 gyalog napi szolgálatát minden ellenszolgáltatás nélkül «jobbágyai könnyebbségére» az illető háztulajdonosoknak engedte át s ezt a helytartótanács törölte.

A kakasdi örökváltságról először a «Hirnök» 1840 december 24-iki 103. száma adott hírt s ezt Bezerédj István érdemének tüntette fel. E közlést 1841 január 14-iki 4. számában helyesbítette azzal, hogy a megváltás igazi megindítójának nevével is meg kívánja ismertetni olvasóit. Előadja tehát, hogy Festetich Erneszt már megkötötte jobbágyaival úgy az örökváltságot, mint a zálogos szerződést, mikor kakasdi birtokrészét id. Bezerédj Istvánnak eladta. Az eladáskor pedig kikötötte, hogy a szerződéseket a vásárló köteles betartani s a mennyiben osztályosai közül valaki 15 napon belül elővételi jogával élni kívánna, az is csupán e feltétellel veheti át a birtokot. Gróf Festetich Rudolf élt is e joggal s elvállalta a szerződést. Kakasdi másik felét id. Bezerédj István Festetich Sándortól vette meg s jobbágyaival hasonló szerződést kötött. Ez a közlés valószínűen Festetich Rudolftól származik, a ki politikai ellenfele volt Bezerédjnek s e közléssel a Bezerédj érdemeit kívánta csökkenteni, nehogy népszerűsége ez úton is erősödjék. Bezerédj maga

is közreműködött e cél előmozdításában, mert hivatkozással a Hírnök 1841. évi 4. számára, a Pesti Hírlap 1841. évi 13-ik számában elhárítja magáról a megváltás érdemét. Kijelenti, hogy nem *önállóan* járt el ez ügyben, hanem csupán *atyját* képviselte, mikor a szerződést megkötötte. A megváltás érdemét elsősorban a tolnai uradalom ügyészére, Gözsy Mátéra hárítja, aki az örökváltság ügyét előkészítette. Kivüle még egy kakasdi származású pap részére vitatja az elismerést, ki a jobbágyokat az örökváltság tervének megnyerte.

E nyilatkozatban több a szerénység, mint a valóság. Gözsy Máté előbb már idézett birtokvételt felajánló levelében egy árva szó említés sincsen arról, hogy ő akár a Festetich Sándor, akár a Festetich Erneszt-féle birtokrészen a jobbágyssággal az örökváltsági szerződésnek előmunkálatait akkor még csak meg is kezdte volna. Pedig majdnem lehetetlen, hogy a mikor az eladási feltételeket olyan precíz részletességgel felsorolja, említés ne tett volna Bezerédjnek, mint leendő vevőnek arról, hogy ezen már előbb megkötöttek jelzett szerződéseket respektálnia kell. Kizárt dolog ez különösen a haszonbérleti szerződésre vonatkozólag, a mely a birtok további értékesítésére az új vevőnek teljes 32 évig, vagyis 1872-ig megkötötte a kezét. Mivel tehát Tolnavármegye levelestárában sincsen semmi nyoma, hogy ezeket az előzetesen kötött szerződéseket akár-melyik Festetich gróf oda jóváhagyás végett már előbb bemutatta volna, kétségtelen bizonyosságú dolognak kell elfogadnunk, hogy Gözsy Máté jószágigazgató az örökváltsági és haszonbérleti szerződések előkészítését már csak a *Bezerédjvel való előzetes tárgyalások után, tehát ennek tudtával és óhajára kezdte meg*. Bezerédjnek ugyanis nem állhatott érdekében, hogy két ilyen, a birtokával összefüggésben sem álló, terhes szerződésekkel lekötött birtokrészt különös ok és cél nélkül átvegyen. Ő ezeket a birtokokat mindjárt hasznosítani kívánta, részint örökváltsági szerződés, részint bérbeadás által. A mikor tehát a Festetich Sándor-féle részen az erre vonatkozó előmunkálatokat

megkezdte, érdekében állott, hogy az Erneszt-féle részen is hasonló munkálat induljon meg. Azért kellett tehát az Erneszt gróf és közte létrejött szerződésbe egyik fő feltételül az örökvaltsági és haszonbérleti szerződések respektálását belevenni, hogy ellenmondás esetén Festetich Rudolf keze is mintegy kötve legyen s a Sándor-féle részen már megindult szerződéseket meg ne akaszthassa. Festetich Erneszt gróf azonban jobbagyaival formális szerződésre egyáltalán *soha nem lépett*, legfeljebb szóbeli megállapodás lehetett köztük, de ez is *Bezerédj kezdeményezésére*. Így az egész kakasdi örökvaltság főérdeme bátran írható Bezerédj István számlájára, mert ha Gözsy még ettől függetlenül már előbb megindította volna a mozgalmat, akkor is előtte, mint a vármegyébe csak 1838-ban betelepedett új ember előtt, Bezerédjnek a medinai és szedresi jobbagyokkal ebben az évben már megkötött örökvaltsági szerződése lebeghetett követendő például.

Kétségtelen tehát, hogy minden szerénykedése ellenére ebben az egész dologban ifjabb Bezerédj István a fő mozgatóerő. Ismert szerénységére kell visszavezetnünk a Pesti Hírlap 1841. évi 19-ik számában, a Jelenkor 9-ik számában közlöttekre vonatkozó ama kijelentését is, hogy a kakasdi örökvaltsági szerződést *atyja kötötte*, ki a jószágot Festetich Sándor és Ernő grófoktól megvette. Tény, hogy a szeptember 15-én kelt első szerződést édesatyja írta alá, de hogy Bezerédj István és öccse Pál már csak akkor avatták be édesatyjukat az egész birtokvétel tervébe, a mikor az már jóformán bevégzett dolog volt, mutatja Bezerédj Istvánnak öccséhez Pestről, 1840 július 8-án reggeli 3 órakor, gőzhajóra szállás előtt írott levele, a melyben azt mondja, hogy Pesten 6000 forintot felvett s a napokban Festetich Sándort az *első rátára* 10.000 forintra kielégíti. Azután már könnyen lélegzenek s Pál Bécsben, ő Pesten, mint veni, vidi, vici emberek végzik a nagy dolgokat s a *papának csak hírül* viszik, ki sokszor nyugtalankodott *kettőjük* vállalatán, de meg örülni is látszik rajta.

Mindezekből világos, hogy Bezerédj, mint ritka, születisztelő fiú, csak édesatyjának akart kedveskedni, a mikor a szerződés-kötés érdemét nyilvánosan is az ő nevéhez fűzi.

1841 február 27-én aztán már dicséri Pálhoz írott levelében a kakasdiakat, hogy máris lefizették addigi tartozásaikat. Méltó jövődöt jósol nekik.

A kakasdi örökváltsági szerződés 1846 július 11-én nyert végleges befejezést, a mikor a jobbágyok a váltság-összeget teljesen kifizették s Bezerédj István őket a szerződésen erről megnyugtatta.

Bezerédj 1847 november 2-án még egy örökadás-vevési s *telepítési* szerződést is kötött *Schneider* Ferenc kakasdi lakossal, akinek ő a neki még ott megmaradt majorsági földjéből 37.600 négyszögölet adott el 2400 pengő forintért, a melyet 1848 január első napjáig tartozott lefizetni. Bezerédj külön is megokolja az eladást: «Mely eladást én, Bezerédj Istán, a kitett pénzfizetésen kívül, azon indító okból is teszem, hogy *Schneider* Ferencz úr a kakasdi község örökváltságánál szerzett jeles érdemeinek, nem különben azon kész és hasznos szolgálatainak, mellyeket a kakasdi birtokom használatára nézve nekem teve s térszen-rüli méltó elismerése jelét adjam és maradandó emléket hagyjam; — de továbbá még azon célból is, hogy a *földnépesítés* üdvös állapotja, s a közjöllét és jövedelem forrásai ezen szerződés által is némileg a házában öregbitve s szaporítva legyenek.»

Kikötötte, hogy *Schneider* és maradékai a vett területen vagy ahhoz közel a Bezerédj által «már azelőtt megszállított telkek sorjában» *lakótelepet* állítsanak és tartsanak fenn mindenkorra.

A jobbágyokkal kötött zálogos szerződést aztán 1850 szeptember 28-án adásvételi szerződéssé változtatta át Bezerédj István, a mikor is a *Festetich* Sándor-féle rész teljesen a régi jobbágyok tulajdonába ment át s ez által véglegesen is biztosítva lett a ma oly gazdag és virágzó Kakasd községnek további fejlődése és mai jóléte, a mely legfőbbkép Bezerédjnek nemes gazdasági politikájára vezethető vissza.

IV.

Láttuk Bezerédj István írói működéséből, hogy rajongó idealista volt, de láttuk azt is, hogy nem szakítá el magát a földi talajtól, ember módjára élt, gondolkozott s cselekvéseiben is megtaláljuk a mindenkori okos számítást, előrelátást, tervszerűséget. A takarékoság volt egyik főelve. Nemcsak arra törekedett, hogy megtartsa azt, a mi a sors kedvezéséből rá jutott, de hogy növelje, gyarapítsa, kapzsi haszonlesés nélkül, szorgalmas munka által¹.

Az örökség útján rájuk szállott tolnamegyei birtokot azonban, hogy úgy mondjuk, előbb be kellett fogni a kultura igájába. Meglehetősen nagy, sivár, futóhomok területek voltak azon s a hajdani török dűlás nagy emberveszteségét sem pótolta még teljesen a nép természetes szaporodása

Csapó Dániel példájára a homoktalaj lekötésére ő is fásítással kezdte. Nagy ákác- és fenyveserdőket ültetett s 1835-36-ban, mint a Tolnamegyében nagyobb erővel megindult selyemtenyészési mozgalom egyik vezető embere, szederfával telepített be jókora területet. S mivel helyes szociális érzékkel, jövőbe látó szemmel észrevette, hogy a haladás szekerét belekapaszkodó kezek vissza nem tarthatják, a jobbágyság előbb-utóbb elkövetkező felszabadításával nagy társadalmi eltolódások, új alakulatok lesznek s a kizárólag másnak dolgozó kéz átformálódik a saját hasznát és boldogságát előmozdító eszközzé, így elfogy, megritkul az amúgy is gyéren művelt uradalmak ingyenes robotos-munkaereje, éppen azért bölcs előrelátással már jó eleve gondoskodni kívánt róla, hogy mintaszerűen vezetett birtokán dolgos kezekben hiány ne legyen.

¹ Gondolkozását hűen jellemzi a kis leánykájához «Első havi pénz» czímen intézett intelme: Előre számolj. Csak az elkerülhetetlenül szükségeseket szerezd meg — hanem idejében, nehogy rosszat, vagy drágán venni légy kénytelen. Soros rendet tarts. Szegények számára valamit vonj el magadtul — mit pedig meg tudsz takarítani, érdemetlennek ne add. Krajczárokbul leszsz a garas, ezekbül a forint és egyes forintokbul a nagy somma.

Ismert idealizmusán kívül ilyen, emberileg érthető, praktikus gondolkozásra viheto vissza Bezerédjnek az az elhatározása, hogy Apáthi nevű, tulajdon nemesi-jogú, minden úrbériségtől ment birtokából egy részt hihasított s azon *Szedres* név alatt külön községet alapított.

Legelőször *Benedek* Istvánnal lépett szerződésre a következő érdekes feltételek mellett :

1. Bérbe adott neki 3 hold földet, ezer ölenként 5 ezüst forinttal, még pedig a ma annyi sokszor emlegetett: *örök* haszonbérleti joggal.

2. A haszonbérletet felmondani egyik félnek sem lehet s az maradékról maradékra száll, de másra is átruházható, úgy azonban, hogy a föld egy holdnál kisebb részekre fel nem darabolható. Ha az örökösök megegyezni nem tudnának, kótyavetyének van helye s a befolyó összesen osztozkodjanak.

3. Minden változás bejelentendő. Az örökös minden holdtól egy pengőt fizet, a vevő vagy más szerződő minden száz forint után szintén 1 forintot.

4. Ezen három holdon felül a haszonbérelő semmit sem követhet. Sem legelőt, sem fát, tüzelőszert, vagy marha, baromfi járást stb. Telkeiket tartoznak az örökbérleők eleven, vagy másféle kerítéssel körülvenni.

5. A bérlő, a kocsmatartást kivéve, a telket bármiképp használhatja, építhet, mesterséget űzhet, nyithat boltot, műhelyt, gyárat is, pálinka- és serfőzöt, de kimérés nélkül.

A 6-ik pont szerint, mely egészen *Bezerédj* érdekes gondolkozására, magasabb erkölcsi felfogására vall, ha a haszonbéri telektulajdonos *büntető perben* másodízben büntetetik, vagy ha a szedresi, vagy szomszéd határoiban *fát, mely nem tulajdona, levág, letör, vagy elront* s ha bűnét még kétszer ismételné, az olyannak *Szedresen* helye ne legyen, *ottlevő minden birtoka elkótyavetyélendő s a gonosztevő, vagy fabűnös köteles három hónap alatt a községből elköltözni*, hogy eme község a veszedelmes és jót gátló, zavaró tagoktól mentes legyen.

7. Az örökbérlet 1839-ben kezdődik. Ezen év bérfizetésétől mentes. 1840-ben a félbér fizetendő. 1841-től kezdve azonban a három hold után a 15 frt. félévi részletekben esedékes.

8. Ha a lakóházak száma 50-re szaporodik, Bezerédj kötelezte magát, hogy egy-két holdból álló helyet ad iskolának s a tanítónak lakásul és házépítésre 15 ezer égetett téglát. Ha 100-ra emelkedik a házsám, egy lelkipásztor részére 3 holdat, háza építésére 15 ezer téglát s a templomnak is helyet ad s építésére 20 ezer téglát és mindezt teljesen *ingyen*.

9. A míg a házak száma 25-re nem szaporodik, a bírót *Bezerédj* vagy maradékai nevezik ki s a bírónak minden lakóháztól 1 forint jár. Azután pedig az ő vagy maradékai kandidációjára s a 20 évet meghaladó lakosok szabadon választják.

10. Bármely vitás kérdés eldöntésére *Sztankovánszky* Imrét választják bírójuknak, míg él, felebbvitel nélkül. Utóbb a járási főszolgabíró.

Bezerédjnek eme örökbérleti, első szerződése szép sikerrel járt. Bár ő magát nem kötelezte hasonló szerződéskötésre többekkel szemben is, egyre-másra jelentkeztek a bérleti szándékozók, a kikkel aztán Bezerédj hasonló külön szerződésre lépett.

1846-ban annyira növekedett a lakosok száma, hogy *Bezerédj* már községházáról gondoskodott s a községház számára az 1 számmal jelölt telket örökre odaajándékozta, oly kikötéssel azonban, hogy az mindig községházául szolgáljon, azon boltot, vagy korcsmát nyitni nem szabad, a felesleges szobák azonban bérbe adhatók. Az egész telket eleven *szederfa* sövénynyel kell bekeríteni s rajta ajtót és kaput állítani s azt a tért, a melyet a ház és udvar el nem foglal, köteles a község mindenkorra *szederfákkal* beültetni.

Érdekes, hogy *Bezerédj* később a községi bírót titkos szavazással választatta s korcsmát csak az alatt a feltétel alatt építtetett, hogy a kis község lakói kötelezték magukat az *iskola* céljaira bizonyos évi hozzájárulásra.

«Szívén hordván Szedres községnek állapotát, a község közadó terheinek könnyebbitésére» is alapító levelet állított ki.

E szerint 1. minden ő általa bérbe adott hold föld után 30 pengő krajczárt rendel a szedresi községi pénztár részére, a melyet az időnkinti birtokos január és júliusban fizet be a községi pénztárba. Ezen fizetés a birtokosok által sohasem váltható meg, még ha a telkek bármikor örök áron megváltatnának is, hanem a telkeket örök időre terheljék.

2. Ezen jövedelmet a szedresi lakosokra, a vármegye által kivetendő, bármely közadó potlására rendeli. Az esetleg fennmaradó összeg a község szabad rendelkezése szerint, annak közös szükségleteire szolgál s ha elég nem lenne, a többi természetesen a községi lakosokra a rendes adókulcs szerint kivetendő.

3. Mivel ezen alapítást a földje árának interjéből tette s ez az ő ajándéka, erre nézve sem a község, sem pedig bárki más változást nem tehet.

4. Az alapítási pénzről nemcsak hogy külön számadás vezetendő, hanem a pénz is *külön fiókban* tartandó s más jövedelemmel összezavarás nélkül, egyenesen a vármegyei pénztárba adandó.

5. Felbonthatlan alapítványára Tolnavármegye felügyeletét és pártfogását is kikéri.

1845 december 16-án aztán «beváltani akarván a szedresi lakosoknak oskolájukra nézve tett ígérését s ezen felül is, hogy jóindulatának jelét adja s a népnevelés legüdvösb dolgát előmozdítsa», két, majdnem azonos alapítólevelet állít ki. Egyiket Szedres róm. katolikus lakosai, a másikat az ágostai és helvét hitvallást követő lakosok részére együttesen, mely szerint:

1. A katolikusok részére iskolai célra 929 négyszögöl telket ajándékoz teljesen ingyen.

2. Az iskolai alap jövedelmére, a Szedres községben általa kiadott minden hold föld után, míg azt kath. vallású bírja, harmincz pengő krajczárt rendel jan. és júl. elsején esedékes

fizetéssel. Ezen járandóság, éppen úgy, mint a községi adóra tett alapítványnál, sohasem váltható meg.

3. Minden magvaszakadottsági örökséget, mely a lakosokkal kötött szerződés szerint őt, vagy örökösait illetné, a szedresi iskola tőkénének gyarapítására rendel.

4. A szedresi korcsma, fogadó s mészárszék összes jövedelméből évenként 10 pengőt ad a róm. kath. iskolának. Ha azonban ő, vagy örökesei a haszonélvezeti jogot másnak eladnák, tartoznak 200 pengő forintot az iskola pénztárába letenni, a mely tőkésítendő.

Az elősoroltak ellenében a következőket köti ki:

a) A 2. pont alatti fizetés csak a katolikus vallású lakosoktól jár. Ha a birtok más vallásúakra megy át, azok a saját felekezetük iskolájához tartoznak fizetni. Ha a telekbirtokosnak nincsenek iskolás gyermekei, fizetni akkor is tartozik, mert a telepítő-szerződés szerint ezt az összeget amúgy is *Bezerédjnek* kellene fizetnie.

b) Az iskolákba hidjai, jegenyési, vagy apáthi-pusztai gyerekeknek is szabad járni, de tőlük, valamint a szedresi *földbirtoknélküli* lakóktól nagyobb iskolapénzt szedni nem lehet, mint a földet bíró szedresi katolikusoktól.

c) A 2-4. pontban kijelölt jövedelem $\frac{4}{5}$ részben a tanítót illeti. Az utóbbiból a tanítónak és gyerekeknek szükséges könyv, tanszerek, iskolai butorok és eszközök szerzendők be. A 3. pont alatti magvaszakadottsági örökség minden egyes esetben tőkésítendő s annak kamatja az iskola bármely szükségletére felhasználható.

d) A telekhasználat a tanítót illeti.

e) Ezért a tanító köteles a telek egy részén szeder- és gyümölcsfa-iskolát tartani. A jövedelem az övé, de tartozik évente legalább 6 nemesített gyümölcsfát, 6 diófát és 50 darab szederfát a legjobb viseletű 6 fiú és 6 leány iskolás közt kiosztani, az iskolatelken évente 3 nemesített gyümölcsfát s a temetőn, helység-telken vagy utcán 6 drb szederfát ültetni.

Ezeket az első 4 évben hidjai kertjéből ő szolgáltatja. A telken a fatenyésztésen kívül *egy darab lóherést, valamelyes konyha zöldséget és virágot is köteles tenyészteni*, hogy a gyermekek mindezt zsenge éveikben megszokják, megkedveljék.

f) Az iskolatelken korcsmát, árusboltot tartani, regálékát gyakorolni nem szabad.

g) Míg él, az iskolapénzből kiadás csak helybenhagyásával történhetik.

6-szor. Alapítványára nemes Tolna vármegye felügyelését és pártfogását, a törvény értelmében kikéri.

Az evangélikus és helvét hitvallástételt követők részére kiállított alapítólevele ugyanilyen szövegű. Csak az ajándékozott telek nagyságában van némi különbség. Az utóbbi felekezetek telke 815 négyszögöl s a tanító vagy tanítók az első három évben csak a telek felét használhatják, a másik felének jövedelmét az 1849-ik év újesztendeig az evangélikus község iskolája építésére segedelmül használhatja.

Ezeken kívül Bezerédj még egy, az ő békeszerető lelkét anynyira jellemző pontot is felvett az alapítólevelbe, azt t. i., hogy ha a két protestáns felekezet közt idővel a jó egyetértés megváltoznék s különválva, külön iskolát akarnának, az iskolateleket két hasonló részre osztassék, az egyik vagy másik részen levő épületekre nézve egymást hitese felbecslés szerint kielégítsék. A pénz, más érték, a lélekszám vagy birtokarány tekintetbe vétele nélkül, két egyenlő részre osztassék s a 2. és 3. pont alatti jövedelem csak a saját hitvallásúaktól illeti őket.

Azt a szíves tanácsot és kérést csatolja azonban rendelkezéséhez, hogy az elválást kerüljék nemcsak azért, mert különválva alig lesz módjuk két iskolát oly módon ellátni, hogy azokban gyermekeik kellő oktatást és nevelést nyerjenek, hanem azért is, *«mert ezen zsengejében levő kis községet csak az összetartás és egyesség emelheti fel és teheti Isten segítségével virágzóvá s erőssé: ezen egyesség és összetartás pedig a gyermekkorban és gyermeknevelésben gyökerezend meg legerősebben...»* Ezért

atyailag inti az előtte valóban kedves község minden hitvallásbeli jelen és jövőendő lakosát, hogy az egyetértést táplálják s őrizzék mindenben: *«Azon felekezet és azon személy fog bizonyára Isten előtt legkedvesebb és a község eránt a legjótékonyabb dolgot cselekedni, ki engedékenységgel, más eránti méltatással és ha kell — önmegtagadással is ezen összetartást és egyességet eszközözlendi.»*

Ezen alapítólevelet Bezerédj aztán 1846-ban Tolna vármegyének is bemutatta s ez a felügyeletet elvállalta és az oltalmat megigérte.

S *Bezerédj* hűn teljesítette ígéretét a templomépítésre is. 1846 augusztus 13-án azt írja Pál öccsének: A szedresi templomban már vasárnap isteni szolgálat volt, ámbár kívül még nem volt összetisztogatva.

A szedresi protestansok 1847-ben imaház építtetése céljából a helytartótanácshoz fordultak segélygyűjthetési engedélyért s ezt ott meg is engedték.

Erre vonatkozólag s a mi általában *Bezerédj* vallási meggyőződését és gondolkozását illeti, meg kell említenünk, hogy ő itt is liberális, sőt utópia felé hajló állást képvisel. Szerinte nem az Istennek van szüksége a templomra és imaházra, de az embereknek, hogy az Istent feltalálják. Éppen azért a közös imaház hive. Azt szeretné, ha mindnyájan felváltva, de ugyanazon egy helyen imádnák az Istent. S mivel ez a katolikus templomi szertartás miatt kivihetetlen, azért minden lehető elkövet, hogy legalább a *két protestans* felekezet közös imaházban dicsérje az Istent.

Ily nemes gondoskodással aztán a kis Szedresben virágzó községet alapított.

Mindez azonban nem ment nehézségek nélkül. A telepítés nehéz problema. A telepített népet nevelni kell, átgyúrni, jobban mondva csiszolni, mint a drágakövet, hogy *igazi érték*ké válják. A szedresiekben eleinte megvolt bizonyos renitenskedő szellem. 1848-ban panaszkodnak a vármegye ellen is a közszol-

gálattal való súlyos megterhelhetés miatt. Majd kérik magukat a nemzetőri kötelesség terhe alól is felmenteni. S akadt egy-két szájas 1848-ban a szabadságtól megittasult — felesek közt is. Bezerédjnek a néppel bánni tudó természete azonban simán megoldta a belső konszolidáció kérdését.

Az általa alapított község ma is virágzik. S talán lesz idő, a mikor szorgalmas, törekvő lakosai megemlékezve egykori nemeslelkű földesuruk úttörő érdemeiről, a mégis csak szürke Szedres nevet felcserélik a *Bezerédjfalva* — örök hálájukat jobban kifejező — elnevezéssel.

V.

Bezerédj nevéhez a selyemtenyésztés terén is úttörő érdem fűződik. Nem ő volt a magyar selyemtenyésztés első meghonosítója, de bátran elmondhatjuk, hogy ha eme nemes szocialis hivatást teljesítő mozgalom minálunk végképen el nem aludt, sőt megifjodva új életre kelt, ebben nagy része van *Bezerédj* Istvánnak, ki e téren is nemcsak a szó, de a cselekvés embere volt s úgyszólván tanítómestere magának *Széchenyi* Istvánnak is.

A magyarországi selyemtenyésztés első nyoma Baranya vármegyébe vezet, a hol I. Lipót alatt 1680 táján egy Passardi János Péter nevű töricellai származású olasz tett kísérletet a selyemtenyésztéssel. Passardi magyar nőt vett el, Pellérdén és Aranyoson birtokos lett s 1708-ban I. Józseftől magyar nemeséget kapott. Halálával azonban elalszik a dolog, míg aztán a magyar telepítések s köztük a Tolna vármegye benépesítése körül olyan óriási érdemeket szerzett Mercy Kolos Florimund tábornok kezébe nem veszi. Mercyt III. Károly 1720-ban a temesi bánság kormányzójává nevezte ki, a hol figyelmét mindjárt a szederfák tenyésztésére fordítja s Rossi mantovai származású apát vezetésével nagy eperfatelepeket állít, a melyeket drákói szigorral véd. Temesvárott selyembeváltó hivatal, gombolyító, sőt szövőgyár is létesül.

1733-ban azonban Mercy tábornagy meghal Olaszországban, mire hanyatlás áll be s Mária Terézia kelti új életre a selyemtenyésztést Szlavoniában. Eszéken gubóbeváltót állítanak s a temesi bánságban és Kecskeméten is hozzálátnak a selyemtenyésztéshez.

Tolna vármegyében az első írott nyom 1766-ra vezet vissza.¹ A helytartótanács szederfák ültetését sürgeti. Ezt a központi és völgyeségi járásban nyomban meg is kezdik. Itt már régebben is voltak szederfák, de a helytartótanácsához 1770-ben tett jelentés szerint az egész vármegye területén mindössze csak 768 darab.

Az első termelési év 1771. Ekkor 24286 darab egyéves szederfát ültettek ki, de össze-vissza csak 9 font selymet szállítanak be Eszékre, ezt is oly silány minőségben, hogy 10^{1/2}, sőt 20—30 font gubó adott egy font tiszta selymet.

A vármegye azonban nemes, dicséretes buzgalmat fejt ki. 1771 év őszén már állandó selyemtenyésztési biztost alkalmaz Csákányi Janos személyében, a kinek évi fizetése 60 forint, ingyen lakás s utazáskor élelmezés és előfogat. 1772-ben fizetését 100 forintra emelték fel s Szekszárdon a pécsi postamester házában vettek neki lakást 12 forintért. Alkudtak a házra is, de végre is az uradalom vette meg 1500 forintért s kész volt selyemgyárnak átengedni.

A megye Szekszárdon kívül Tamásiban és Kölesden is szedreskertet állított s két ifjút a megye költségén Eszékre küldött, hogy a szederfák ültetését és a selyemtenyésztést tanulmányozzák.²

A rohamosabb fellendülés 1778—79-ben kezdődik. 1778-ban már szükség volt kazánokra, gombolyítókra s Szekszárdon gombolyító házat is állítottak. 1779-ben hatszorta több gubót termeltek, mint az előző évben, összesen 1552 fontot s Faddon

¹ Néhai Székely Ferencz tolnamegyei főlevéltáros «Tolna vármegye selyemtenyésztése» cz. kéziratban levő művéből, a melyet Bezerédj Pál v. b. t. t. volt szives betekintésre átengedni.

² Holéczy Mihály: A selyemtenyésztés története és jelenvaló állapota Tolna vármegyében. Tudományos gyűjtemény VII. kötet (1830) 55—68 oldal.

is selyemfonodát rendeztek be. 1780-ban a költségen felül 309 forint haszna is volt a vármegyének, a nép pedig 28 mázsa gubóért 27 krajczárral számítva 1260 forintot kapott.

1785-ben már segédje is volt a vármegyei biztosnak Schvab Mátyás személyében. Ebben az évben még 6559 font volt a gubó és 746 font a selyem, de a nép tenyésztési kedvét nagyon elvette, hogy nem volt elég szederfa s éreztetni kezdte káros hatását a helytartótanács azon intézkedése, a melylyel a selyem árát leszállította. 1786-ban 36 illetve 12 kr. a gubó ára. Ezért 1788-ban már csak 2371 font az eredmény.

A szépen indult tenyésztésnek a kegyelemdőfést azonban József császár adta meg, ki, mint a szabadkereskedelem hive, az egyedáruságot megszüntette s ezzel nem lévén biztos piac, a népet kitette a selyemgubóval kereskedő czégek kizsároló üzérkedésének. Így a lenyomott árak miatt is legtöbben abba-hagyták a tenyésztést.

Felülről jövő biztatásra 1801 június 16-án a vármegye selyem-tenyésztési állandó bizottságot szervez. Elnöke Grabarics Lázár pécsváradi uradalmi prefektus lett. Rajta kívül 3 tagú választmányt rendeltek a felügyelő mellé s nemcsak ez utóbbinak, de a kertészeknek is rendes fizetést állapítottak meg.

Mindezek ellenére a selyemtenyésztés egyre hanyatlik, úgy hogy 1812-ben már csak 736 font a gubó s 44 font 12 lat a jó és 43 font 16 lat a silány selyem.

1814-ben azonban ismét erélyesebb kezekbe jut a tolnamegyei selyemtenyésztés vezetése. Németh István lett a felügyelő, ki igen sokat lendített az ügy előbbre vitelén. 1827-ben a bécsi Hoffmann és Goldstein nagykereskedő czégnek adták bérbe a gubóbeváltást 10 évre s a maguri Augusz Antal elnöklésével működött vármegyei kiküldöttség fontos jelentést terjesztett a vármegyei közgyűlés elé, a mely jelentés alapján aztán később megalakult az úgynevezett szeder-egylet. Erre a jelentésre a vármegye 1829 márczius 31-iki közgyűlése a következő határozatot hozta:

1. Minden tanító köteles a népet a selyemtenyésztésre oktatni s e célból Mitterpacher könyvét 400 példányban kiosztják közöttük, ingyen kapnak tojásokat és a selyem árát is megkapják.

2. Baranya példájára minden községi előjáróság köteles selyemhernyótenyésztésre egy vagy több szobát átengedni s köteles két vagy több közszolgálat alól felmentendő személyt a selyemhernyók gondozására kirendelni.

3. A szederfatenyésztés a felügyelő különös gondjaiba ajánlatik s a községi jegyzők kötelesek az eredményről jelentést tenni.

4. A papok kötelesek buzdítani a népet, hogy selyemtenyésztésre használja fel a szederlevelet.

5. Kérik a helytartótanácsot, hogy a selyem árát emelje fel; a felügyelőt pedig megbízzák, hogy a megye kázanjait tartsa jó állapotban.

Az akkori állapot a megyében a következő: A megyének szedreskertje van Szekszárdon és Tamásiban, ezenkívül a szekszárdi és földvári uradalmaknak is vannak szedreskertjeik. A szedreskertekben az 1828-ik évi jelentés szerint van 16 éves fa 90.034 darab, csemete 10.080 darab. Kertész 3 van a megyében: Szekszárdon, Tamásiban, Földváron, a két első a megye fizeti.

Szekszárdon a vásártéren van egy gombolyítógyár 10 kazánal, melyek közül 8 a vármegyéé. Az épület a kincstáré, de bérben van. Van egy felügyelő, a ki a megyétől 100 forintot, a szekszárdi, földvári és pécsvaradi uradalmaktól pedig 400 forintot kap évenként. Ennek kötelessége a selyemtenyésztésre gondot viselni s az eredményről jelentést tenni.

1834-ben aztán Tolna vármegyében új lendületet vesz a selyemtenyésztési mozgalom. Augusz Antal főszolgabíró a tavaszi közgyűlésen megpendítette a selyemtenyésztési részvénytársaság eszméjét s bár ő ezután nemsokára meghalt, a vármegye bizottságot küldött ki a kérdés tanulmányozására, a melynek elnöke *Ujváry József* szekszárdi esperes lett.

1835-ben Csapó Dániel első alispán is önként tagja lett a bizottságnak s az ő elnöklete alatt kiküldött bizottság nagy-

szabásu jelentésének eredménye, hogy megalakult a részvénytársaság. Összesen negyven részvényt jegyeztek, hogy az aláírt összeg fedezze az évi 1000 pengő forintra számított gubóbevéltási árat. Így a társaságnak voltaképeni célja az volt, hogy a tenyésztőnek lehetővé tegye gubójának gyors és méltányos áron való bevéltását s ne tegye ki az egyes bevéltási czégek önkényének.

A megalakult részvénytársaság működési köre így elég csekélyre terjedt, de később látni fogjuk, hogy ez a Tolnából kiindult szerény kezdeményezés volt az első lökés az 1840-es években keletkezett nagyobbarányú országos mozgalomhoz.

Mielőtt azonban erről szólnánk, Bezerédj Istvánnak adjuk át a szót, a ki a hidjai selyemtenyésztés történetét maga írta le 1855-ben.¹

A selyemtenyésztés sikerének kulcsa és titka szerinte a szederlevél bőségeben van s bizonyosággal Széchenyi Istvánnra hivatkozik, a ki kijelentette, hogy erdőkként kell lenni szederfáknak, mielőtt a selyemtenyésztésről helyesen szólni is lehessen. A második feltétele a selyemtenyésztésnek Bezerédj szerint a foglalkozásnak a nép körében való megkedveltetése, a mi kitarással, kezdetbeni kedvezésekkel és a körülményekhez szabott serkentésekkel feltétlenül sikerül, s a nép «majdan a szederültetvényekkel együtt belenő a selyemtenyésztésbe».

Hidján Bezerédj kezdetben vásárolt csemetékkal kísérletezett s csupán 1831-ben kezdett szedermagot vetni, a mi vetés előtti csiráztatás után kitünő eredménynyel járt. Nagy részletességgel írja le, hogy milyen módon kell a szedermagot csiráztatni, hogy kell elvetni és gondozni, hogy a munka sikeres legyen. Szinte magunk előtt látjuk az országgyűlések ünnepelt szónokát, a nagyműveltségű törvényhozót és éles elméjű politikust, a mint hidjai otthonában fáradhatatlanul szorgoskodik szederplántái körül.

Miután a szederfa tenyésztését nagy részletességgel és szak-

¹ Bezerédj István: «A selyemtenyésztés Hidján». A magyar nép könyve II. kötet (1855), 176—198 l.

avatottsággal előadta, rátér a selyemtenyésztés egyik részletmunkájára, a levélszedésre. A hidjai gyakorlat szerint az, hogy a tenyésztők legnagyobb része «a gubók harmada fejében szedik a leveleket» s így — fát nem igen kímélve — igen sietve és pazar módon dolgoznak. A nagy etetés idejében háromszáznál is több szedő dolgozik Hidján, bajos felügyelni a levélszedésre. Megfelelőbbnek látja Bezerédj, ha a szederfa-tenyésztő fáit a hernyótenyésztőnek bérbe adja, mert ez jobban biztosítja a szederfa kímélését s a hernyótenyésztőt is több hernyó nevelésére készíti; holott «midőn a szederlevelet seregesen szedik a gubó harmadrésze fejében, a fákat igen könnyen mint közös szabad vadászatot tekintik, melyből egy-két malacgot is lehet talán részesíteni és a közös lóróli közmondás többféle képen teljesedik».

A leveleket Hidján fára mászva szedik, az igen kis gyermekek a lehullottakat gyűjtik össze; haza pedig zsákokban, ruhákban, néhányan talyigákon is hordják. Bezerédj igyekezett a könnyű lajtorjákat és puttonforma kosarakat divatba hozni, de fáradozása nem járt sok eredménnyel. Saját házi tenyésztése számára mázsánkenti alku szerint, vagy napszámosokkal szedette a leveleket, s ponyvával terített kocsikon hordatta haza.

A selyemhernyó fajtát illetőleg Bezerédj csupán közönséges olaszországit tenyésztett. Többször próbált közvetlen Olaszországból hozatni tojásokat, de kevés szerencsével: volt eset, hogy éppen semmi sem kelt ki. A legjobban azok váltak be, a melyeket «Eszékrül a Hoffmann-féle kincstári haszonbérelő társaság selyemintézetéből» vásárolt s ez intézet igazgatóját Friedberget nagy melegséggel ajánlja a közönség figyelmébe. Az eszéki intézet is Olaszországból hozatta a tojásokat, de jobb minőségű anyaghoz jutott s így Bezerédjnél eredményesebben működhetett.

A pillék párosításával s tojásaik felhasználásával Bezerédj is foglalkozott, nem ajánlja azonban, mert «több éven át folytatva, könnyen elfajzásra vezet». Ezért a nép közötti ingyenes tojás-

osztást ajánlja, mert így folyton frissen lehet tartani a fajt; vigyázni kell azonban, hogy «az ingyen tojás a tenyésztő erejét felülmúló mennyiség költésére ne csábítsa».

A selyemtenyésztés eredményéről számol be végül. 1854-ben a legnagyobb, egyszersmind legtapasztaltabb tenyésztő Hidján «19 lat tojás után 8 mázsa 27 font és 5 lat jó gubót adott».

Néhányan, kik csak csekély tojást költöttek, még többre is mentek; volt, ki egy lat után számítva 60 fontnál is több gubót hozott; számosan azonban, anélkül, hogy a tojást elrontottak volna, 20 fontra sem mentek egy lat után. Bezerédj véleménye általában az, hogy «míg a nép a tenyésztésbe bele nem tanul, 25—30 font gubónál egy lat tojás után többet ne várjanak».

A gubók minőségét tekintve 1854-ben Hidján 230—250 szebb gubó nyomott egy honi fontot, de «ez csak kevés, ellenben sok volt, a melyből azt 400 is alig ütötte meg». Általában 1854-ben Hidján «7726 font 26 lat gubóról 633 font 28 lat selymet motoláltak, a falapput és duplákrulit is ide értve».

A gubók osztályozását Hidján csupán annyiban divatoztatta Bezerédj, hogy «a tenyésztő a gubók jobb minőségében, a leszedés, szárítás, tisztítás és megválogatásra fordított szorgalomban saját érdekeit is feltalálja s a jobb tenyésztő némi jutalmat nyerjen».

A tolnai selyemtenyésztés fejlődését vázolja végül Bezerédj, a mely Mária Terézia alatt indult virágzásnak, de a mint láttuk, csakhamar lehanyatlott s a szekszárdi gombolyító intézet, melyet a kincstár állított fel s haszonbérbe adott, 15 év előtt, tehát 1840-ben csaknem teljesen megszűnt.

Ekkor alakult meg Tolnában Széchenyi István buzdító példájának hatása alatt a szeder-selyem-egylet, a mely megvásárolta a szekszárdi selyemgombolyító intézetet s «működését mind szederiskolák állításával, mind tojásosztással és gubó-gombolyítással megkezdte». Az egylet fényes eredménnyel működött, 1852-ben azonban feloszlott. A feloszlás után csupán ketten maradtak Tolna vármegyében, kik nagyobb szederültetvényekkel bírtak, gubót tenyésztettek és kicsinyben gombolyítottak is, t. i. *nemeskéri*

Kiss Pál Míszlán és Bezerédj István Hidján. Ez volt tehát azon foglalkozás, a melyben Bezerédj az 1849. évi nagy katasztrófa után vigaszt keresett és talált.

Kiss Pál leginkább domboldalakon, kis erdőcskékként álló szederültetvényei segélyével házilag üzte a selyemhernyótenyésztést, 1851-ben azonban a poroszországi selyemtenyésztővel, Rathal egyesült s belterjesebb munkához látott.

Hidján Bezerédj körülbelül 20 év előtt¹ kezdte «egy pár lat tojással» a selyemhernyótenyésztést. A szederfák gyarapodásával a hernyótenyésztés is emelkedett és pedig ugyancsak házi kezelésben, «két évben e végre egy pár olasz családot» is hozott le Pestről. De saját szavaival folytatjuk a selyemtenyésztés terén végzett munkájának jellemzését, hogy hűen visszaadjuk mindazt, a mit e terén a Bezerédj gondos lelke végzett: «Egy üresen álló konyhában egy pár motolánk is volt a régi Mária Terézia idejébüli mintára; lemotoláltattuk a selymet, nem éppen nyeresség nélkül (1843-ik évben 11 forint 45 kr. p. p. adtuk el fontját egy pozsonyi szállaggyártónak), a legnagyobb eredmény mégis az volt, hogy a tenyésztésre alkalmazott munkások, a levélszedő gyerekeket is ideértve, megismerkedtek a dologgal, abba kicsinyenként beletanultak és azt megszeretni kezdték.»

«Ez leginkább egy szomszéd Szedres nevű kis falunak lakóira nézve szült eredményt, mely helységet 1838-ban a hidjai pusztán letelepíteni kezdtem, mely azóta, majdnem szándékomon felül, százharmincnál több házra szaporodott s a melynek lakosai jelenleg az itteni selyemtenyésztés főtényezői. Ezen telepítés igen egyszerű módon kezdődött. Örök áron, melynek a tőke letisztázásáig kamatját fizetik, vagy munkával róvják le, eladott és megvett kis telkeken (a legnagyobb 3600, nem csak egy pár száz négyszögölnyi is), minden más haszonvétel, vagy más kötelezettség nélkül, legtöbbszörre olyan házatlan zsellérek tele-

¹ A hidjai első gubóbevéltás nyoma 1831-ben kezdődik 7 $\frac{3}{4}$ fonttal. 1843-ban 130 fontot váltottak be. A házi kezelést, beváltást és legombolyítást is ekkor kezdte meg. Az ehhez szükséges gépeket 1842-ben szerezte be.

pedtek meg a vidékeni helységekből, kik előbbi lakhelyükről már aratásra és szénamunkára, úgy feles föld művelésre, Hidjára szoktak járni.

Folyamatát pedig a dologban magában kifejlő körülmények alakították és szabályozták. Ezen falunak, melyet némi jóslat-képpen Szedresnek neveztem, lakósaí Hidján a selyemtenyésztéssel lassan-lassan megismerkedvén, elkezdtek saját házaikban is gubót tenyészteni. A szederlevelet az én fáimrul viszik és annak fejében, mihez némi kisebb segedelmezések is a tenyésztési készülétekre nézve járulnak, a gubónak egy harmadrészét adják. Nemsokára a majorbeli cselédek feleségei is megkívánták és a már részben begyakorlott gyermekeikkel megkezdték a gubó-tenyésztést.

Kiknek tágasb szobáik, kamaráik, padlásaik valának, azokban, mások istállóban. A tenyésztő családok nagy részben, midőn legtöbb hely kell, szobáikat is átengedik hernyóiknak s néhány nyári éjszakát a konyhában, vagy a tornáczon is szívesen töltenek.

Az így részben házilag, részben hivatott tojás után tenyésztett gubókat az utolsó évben a tolnai egylet szekszárdi fonodájába adtuk el, saját motoláinkat leginkább csak az egyedáruság elleni védelmül tartván készen.»

Mikor aztán 1852-ben az egylet és fonodája megszűnt, s az eszéki és bácskai fonodák sokkal távolabb estek, semmint a gubókat oda lehetett volna szállítani, *Bezerédj kénytelen volt rendes fonodát állítani.* A fonoda felállítására báró Rath is buzdította, a ki Miszlát elhagyta és Bezerédjvel keresett összeköttetést. Bezerédj vallomása szerint: «Inkább szerettem volna ugyan előbbi helyzetünkben csak a gubótenyésztésre szorítkozni, s a majorban működő nagyobb fonodának sokféle ügyét-baját elkerülni; azonban a kénytelenség jelen volt és az egész dolgot nem mervén csak magamra vállalni, báró Rathtal a végett összeköttetésbe léptem. Eszerint báró Rath 1852. év elején hozzám jöve s az ő eszközlése mellett Berlinből Hauch nevű gépésztől hozattam hat motolát, melyek ott helyben körülbelül

700 forintba kerültek bankjegy értékben. 1853-ban pedig itt Mészáros nevű gépész, ki báró Sinának egy jószágán szeszyárnál van alkalmazva, amazoknak mintájára másik hatot készített, melyek szintén megfelelők. És ezeken most báró Rathnak ügyelete alatt motoláljuk a helybeli s vidékrül is vásárlott gubókat.»

A motolák Locatelli-félék voltak s egy ló hajtotta azokat. A gubókat motolálás előtt háromfelé osztályozták; a legjobbakat 5, a többit 8 szálra motolálták. Fonónöket Eszékről fogadtak egy mesternő felügyelete alatt, a ki azokat felfogadta és elhozta. A mesternő 54 pengő krajczárt, a többi 30 pengő krajczárt kapott naponként, azonkívül útiköltséget, lakást, tüzelőt és 1 font fehér kenyeret. Már a helybeliek közül is kerültek ki fonónök s a segéd lányok kivétel nélkül helybeliek.

A hidjai selyemtenyésztés gazdasági eredményeit tekintve a következőket közli: «Miután én mind a gubókból a szederlevélért részt kapok, mind a gombolyítás utáni nyereségből báró Rathtal osztozom, magamat azon helyzetben látom, hogy saját érdekem sem az egyik, sem a másik részre túlnyomóan nem hajolván, a gubótenyésztők és a fonoda igényeit annál bátrabban mérsékelhetem. Mi azonban nem éppen olyan könnyű, miután sem a hernyótenyésztésbeni egy évben több, a másikban kevesebb munkát és a szintén változó eredményt, sem a selyemnek leendő árát előre tudni nem lehet.

Így 1853-ban 14 forint 34 krajczárért adták el Bécsben selymünket, az 1854-iki selymünk pedig még csak egy részben van eladva és alig reméljük, hogy általános ára 13 forintnál magasb legyen. Ezenkép ámbár a gubónak csak legjavát igen kis mennyiségben fizettük 40 krajczárjával fontját, s a többit 36, valamely csekélyebb részt 30 és némi igen aljast, a melyet azután csak veszteséggel lehet gombolyítani, 24 krajczáron: mégis csak kevés marad a vállalkozónak és felügyelőnek jutalmául.»

Eddig tart Bezerédj érdekes leírása. De itt megint elő kell vennünk nyomós bizonyítékainkat, hogy újra szembeszálljunk

magával Bezerédjvel, jobban mondva, az ő ismert szerénységével.

Ő soha, semmiben sem követelte magának a kezdeményezés dicsőségét. Nem vágyott vezéri szerepre. Inkább akart szerény közkatona maradni. Nála mindig az általános siker volt a jelszó. Így fenti közleményében is elmondja, hogy mikor 1840-ben Szekszárdon, a királyi kincstár által állított selyemgombolyító csaknem teljesen megszűnt, «ekkor alakult meg Tolnában Széchenyi István buzdító példájának hatása alatt a szeder selyemegylet», azt azonban teljesen elhallgatja, hogy Tolna vármegyében már Széchenyi kezdeményezése előtt alakult Augusz, Csapó és az — ő buzgólkodására: «Selyemtenyésztési részvénytársaság», s ennek hozzá küldött «planumait» ő, Bezerédj már 1835-ben felhasználta az országgyűlésen, a követek közt, a selyemtenyésztés mellett való lelkes agitációra. S a mire Széchenyi a selyemtenyésztés egész sikerét fekteti, a szederfa erdőszámra való tenyésztését Tolna vármegye, de különösen Bezerédj — mint Szedres község alapítója — már előbb tette megvalósította. Lehet tehát, hogy Széchenyit a «Selyemről» írt, 1840-iki műve megírására s a soproni és vasi szederegylet megalakítására franciaországi, piemonti és lombardiai utazásai is ösztönözték, hatással voltak azonban reá Bezerédjnek itthon elért selyemtenyésztési sikerei is, sőt bátran állíthatjuk, hogy a soproni szederfaegylet létrehozásában Bezerédj praktikus tanácsainak nyomára is akadunk, amennyiben ennek az egyesületnek Bezerédj Pál, Istvánnak az öccse lett az alelnöke, a kit Széchenyi éppen azért vett maga mellé ügyet mozgató munkatársnak, mert tudta, hogy Tolna vármegye s az itteni Bezerédj-birtok szép példát mutat fel már nemcsak a selyemtenyésztés, de főleg a szederfaplántálás körül is.

Bezerédj azt is elhallgatja cikkében, hogy «a tolnai szeder-selyemegylet» megalapításában a vármegye hivatalos buzgólkodásán kívül az oroszlanrész szintén csak az övé. Éppen azért szükséges előadását kiegészítenünk. A tolnavármegyei selyem-

tenyésztő bizottság élén éveken át *Csapó* Dániel állott. Ő azonban más elfoglaltságára, de főleg korára való tekintetből ezen tisztéről lemondott s a vármegye 1840 november 6-án tartott közgyűlésén *Bezerédj* Istvánt választotta meg a selyemtenyésztési bizottság elnökévé.

Bezerédj István aztán szívvel és lélekkel lát hozzá a szeder- és selyemegylet létrehozásához. A fennmaradt alapszabályok holt betűiből valósággal kiérzik az ő fenkölt, nemes gondolkodása, de másrészt a már eddigi tapasztalataiból merített bölcs praktikuma is.

Az alapszabályok szerint: «Részvényes társaság áll össze közkeresetre, mely «Tolnai Szeder-selyemegylet» címjét veszi fel. Célja: Tolna vármegyében a szederfának elszaporodását és minél nagyobb számban és terjedésben és minél jobb fajtákban eszközölni. A fák növekedő arányában a selyemtenyésztést főképp az adózók közt előmozdítani. Mind a két tárgyra nézve pedig szederfa árulással és a selyem gubók béváltása, legombolyítása, s kész selyem eladásával magának közvetlen nyereséget is szerezni.

Az egylet tagja egyedül Tolnamegyében lakó, avagy földet, vagy házat akár tulajdonul, akár zálogban akár bérben bíró személy lehet.» Birói büntetőítélettel terhelték nem lehetnek tagok. Ilyenek felvételét a részvényesek $\frac{1}{4}$ -ede megakadályozhatja s kizárását *részarányos kielégítésük* mellett elhatározhatja. Az egylet 15 évre alakul, mivel nyilvánvaló, hogy a szederselyemtenyésztésnek rövidebb idő alatt tetemes fogantja nem lehet.

Az egylet nemes Tolna vármegyének szedreskertjeit az 1841-ik esztendő márczius 31-én tartott közgyűlési végzése szerint átveszi. A szekszárdiban a szederfatenyésztést közvetlen kezeli, a többiekét másokra bízhatja. Ezen kertekben minden ősszel 15 ezer fát tart készen. Azokból az oskolákhoz, oskolamesterek házához, bárminő terekre, temetőbe s más községi telkekhez szükséges fákat ingyen adja, a fennmaradt fákat pedig 3 osztályba sorozva 1—3—5 kr. váltóczédula árban *egyes adózóknak* eladja. Csak, ha ezek nem akarnák, adhatja el bárkinek. Az egylet azon adózók számára, a kik a faültetésben

a legszebb eredményt érik el, s a kik esztendő múlva legalább 25 magas és 150 bokor fát fel tudnak mutatni, 50 pengő forint első, 30 pengő forint másod és 20 pengő forint harmadik serkentő jutalmat tűz ki.

Eddig a fákat a szederfaiskolák a honi pénztár költségén tenyésztették s ingyen osztották ki a lakosságnak. Az ingyen fát aztán nem igen becsülték meg az illetők. Ezért az alapszabályok üdvösebbnek tartják, ha a fák pénzért árultatnak. Egyfelől így az egyesület igyekszik minél több fát eladni, viszont a jutalomdíjjal is kecsegtetett tenyésztők jobban még fogják becsülni a pénzen vett csemetét s ez, még ha készpénzen veszik is, sokkal kevesebbe kerül az adózóknak, mint ha a vármegye saját maga tenyészti és ingyen adja. Így például 1840-ben 1155 nagy és 1100 bokorfát ültettek ki. Ennek pénzbeli ára összesen 151 forint 15 kr. lenne váltóban, míg most a selyeminspektor, kertészek díjazásával 175 pengő forintba, tehát váltóban 286 forint 15 kr.-ral többbe kerültek, nem számítva a kertekbe a fatenyésztésre esett, vármegye dolgában szolgált napszámokat.

Az egyesület egyelőre a mások által tenyésztett selyemgubók (galléták) összevásárlására, ezek legombolyítására s a kész selyem eladására szorítkozik. Hernyótenyésztést saját kezelésében ezen 15 év alatt nem kezd, de azt életre kelteni, különösen az *adózók* közt, mindent elkövet. Ezért, ha a selyemgubók beváltása utáni tőkéje évi 6% kamaton s 1% tartalék gyűlésen túl nagyobb jövedelmet hozna, ebből a következő esztendőben 3 serkentő jutalmat tűz ki a legtöbb gallétát hozó adózóknak és pedig 50—30 és 20 pengő forintot.

A gubók beváltási árára nézve eddig a kincstárral szerződött társaságok a majlandi selyem keletéhez szabták az árakat, az osztályozásnál azonban sok önkénykedés történt a tenyésztő kárára. E részben az egyesület semmi biztató ígéretet sem tesz, csak *saját érdekét* hozza fel, a mely az, hogy mennél *tetemesebb haszna* legyen, ezt pedig csak úgy érheti el, ha jó árakkal a tenyésztőket *mennél* több tenyésztésre serkenti.

A tenyésztőnek szabadságában áll azonban áruit bárkinek eladni. Az egyesület nem akar egyedárus lenni, csak más jobb vevő, vagy alkalom hiányában ajánlkozik mint bizonyos vásárló.

Hogy a szegényebb kézimunkás-osztály is tagja lehessen az egyesületnek, azt számos részvényre alakítják. Ha 800 részvényjegyzés együtt lesz, azonnal megalakulnak mondják ki. De ha több aláírás jön össze, senkit visszautasítani nem lehet. A túl bejövő pénz vagy másutt gyümölcsöztetik, vagy a részvények árát lejjebb szállítják. Négy évig osztalékot nem fizetnek. Ha nyereség lesz, azt üzletbővítésre és tartalékra fordítják.

Ezek voltak a Bezerédj szellemében készült alapszabályoknak a pontjai, a melyek alapján az egyesület nemsokára meg is kezdte működését. A mint a kezünkbe került 1843—1844. évi számadásból látjuk, a 800 jegyzés nem jött össze, összesen csak 658 részvényes jelentkezett.

Sokat kellett így is küzdeni a kinnlevő tartozások miatt. Sokan csak jegyezték a részvényeket, de árát be nem fizették, hasztalan jártak Bezerédj, Csapó a pontos fizetésben elől jó példával. 1844-ben kötelezőkben 1500 frt, részvényekre való tartozásban pedig 1000 frt a követelése az egyesületnek.

Pedig a vezetőségben megvolt a selyemtenyésztés továbbfejlesztése iránt való jó szándék. Többször megpróbálta, hogy a szekszárdi alapítványi uradalomtól nagyobb területet kapjon selyemtenyésztési célra. Bezerédj 1847-ben sajátkezűleg írt kérvényt adott be a helytartótanácshoz, hogy az itsei kiirtott erdőből 50 holdnyi területet adjon az egyesületnek vagy haszonbérbe, vagy oly feltétellel, hogy azt szederfakkal beültetve később visszaadják. A helytartótanács azonban ridegen elutasította a kérést.

A selyemtenyésztésre vonatkozó egyéb adatokat teljesen hüen mondja el Bezerédj, elhallgatja azonban, hogy ő már az 1844. évi első iparkiallításon, majd 1853-ban is kitüntetést nyert selyme után. Az utóbbi kiállításon nyert aranyérmét Kubinyi Ágoston, a rendező választmány elnöke diszoklevéllel küldte meg Bezerédjnek, kiemelve, hogy: «a rendező választ-

mánynak örömeire szolgál jelenthetni, mikép a tekintetes úr saját jószágán természetett selyemért *aranyéremre* érdemesítettet».

S Bezerédj arról sem szól, hogy az általa említett, magát nagy selyemtenyésztőnek kiadott báró Rath porosz lovaskapitánynyal, ki előbb nemeskéri Kiss Pál miszlai birtokán kísérletezett, mennyi baja és kellemetlensége volt. Báró Rath inkább iparlovag, mint szakember. A mint nem boldogult Kiss Pálnál, ép úgy nem ment semmire Hidján sem. Ahhoz értőt keresett tehát maga mellé. A Berlin mellett fekvő tegliczi Heese mintaselyemgyárban megismerkedett egy Löwenstein Lipót nevű tanult munkafelügyelővel s azt fényes ígéretekkel Magyarországra csalogatta. Löwenstein főnöke tanácsára előbb habozott, de 1854 szeptember 8-án aztán mégis Hidjára érkezett s az általa Berlinből hozott szövőszéken decemberre már el is készített egy finom nehéz atlasz selyem és egy selyem szatin ruhához való szövetet. (Székely Ferencz kéziratban levő művéből.) S vele neje és fogadott leánya is ide jött. 1855-ben Rath az egész kis selyemszövőgyár vezetését reá bízta, ő maga pedig az alatt az ürügy alatt, hogy a selyemkészletet értékesíteni Bécsbe utazik, teljesen cserben hagyta a munkásokat és Löwensteint. Sőt Bécsből azt tanácsolta neki, hogy adja el a maradék selymet. Löwenstein azonban fölvilágosította Bezerédjt, a ki rendezte a fizetésbeli dolgokat s a gépek árát is kifizette a sajátjából. Kárpótolta Löwensteint is, a ki aztán végleg itt is maradt, s mindvégig hűséges, ragaszkodó embere volt Bezerédjnek.

1856 január 1-től kezdve teljesen Löwenstein vezeti a gyárat s hogy megélhetését más oldalról is jobban biztosítsa, fokozott erővel lát hozzá a selyemtenyésztéshez is. Bezerédj külön szerződést kötött vele, a melyet ő maga fogalmazott németül, s mely szerint a következő, abban az időben nem is jelentéktelen díjazást biztosította neki: 600 forint készpénz, négy mérő búza, 8 mérő rozs, negyed mérő köles, 6 zsák burgonya, 25 font só, 50 font birkahús, 5 öl puhafa, 20 font gyertya, szabad lakás, zöldséges kert. 300 lat pete előállításán túl minden 100 lat pete

után 10 forint jutalom, minden mázsa, ő általa tenyészett gubó után 5 forint, minden mázsa ott termelt, vagy akár helybeliek, akár idegenektől átvett s legombolyított selyem után 15 forint.

Ilyen nemes gondoskodás után a selyemtenyésztés 6—7000 fontra emelkedett, 150 család foglalkozott vele, 25 lány volt a gombolyításnál alkalmazva. Ezek nyáron a gombolyítást, czérnázást végeztek, s télen került szövésre a sor. Annyit szöttek, amennyit Bezerédj — *elajándékozott*. A legombolyított selymet pedig Bécsben és Berlinben adták el.

Bezerédj nagyon örült a sikernek s boldog volt, hogy eldicsekedhetett az eredménnyel barátainak, köztük Deák Ferencznek, Perczel Bélának, Horváth Boldizsárnak stb. Sajnos azonban, hogy 1856 május 6-án bekövetkezett halála miatt nem érhetette meg a selyemtenyésztés rohamosabb fejlődését. Lelke azonban úgyszólván még a másvilágról is vigyázott reá, hogy a nemes buzgalom lángja ki ne aludjék. Formaszerű végrendeletet ugyan nem hagyott hátra, de egy papírlapra reszkető kezekkel oda írta (öccse: Bezerédj Pál v. b. t. t. még olvasta), hogy özvegye és utódai a selyemtenyésztést az ő halála után is folytassák.

Bezerédjnek már életében is lelkes segítőtársa volt e téren második felesége: Bezerédj Etelka, ki oly nagy buzgalommal lát hozzá a selyemtenyésztéshez s az a körül járó egyéb munkához, hogy Bezerédj leveleiben sokszor félti és óvja a megbetegedéstől. Hüen teljesíti tehát ezután is férje végakarátát. Továbbra is Hidján tartja Löwensteint, a ki évente 6—7000 font gubót termel, a legkitünőbb minőségben, úgy, hogy a bécsi, berlini gyárak a gubó fontját gyakran 2 forintjával váltják be. A gombolyított selyem fontja pedig 14 márka.

A Hidján szőtt selyemszövetek a legfinomabbak. Az «Alter és Kiss» czég ajánlatot is tesz a nagyban való árulásra. De csak mutatónak készítik a rokonoknak. Így 1860—63-ban 93 font selyemből 1000 rőf selyemvásznat szöttek. *Deák Ferencz évente 6 selyemkendőt kap karácsonyi ajándéku*. A hidjai selyem az első párisi kiállításon is kitüntetést nyer.

Löwensteinnak a soproni kereskedelmi kamarához 1865 szeptember 16-án benyújtott jelentéséből megtudjuk, hogy 1860—62-ben a termelés 13.013 font 26 lat volt. 200 fontot magtermelésre tartottak vissza, de meg 100 lat petét is vettek a külföldről 3—6 frtjával. A nyers selyem 638 font, a melyet fontonként $19\frac{1}{2}$ — $25\frac{3}{4}$ forintjával vásárolt a külföld.

E szép eredmény folytán Bezerédjné sikerei mind szélesebb körökben ismertekké válnak. 1873-ban az országos kiállításon aranyéremmel tüntették ki sikeres működéséért és selyme finomságáért. 1879-ben Székesfehérváron is aranyérmes nyert, míg Löwensteint ezüstéremmel és elismerő oklevéllel jutalmazták.

Ezt megelőzőleg 1868-ban a magyar kormány 500 darab arany jutalmat ajánlott fel Bezerédj Istvánnának, mint «az Ő felsége által a selyemtenyésztés előmozdításában érdemeket szerzett egyének részére alapított egyik legnagyobb jutalmat». Bezerédjné azonban ebből férje emlékére alapítványt tett, a melynek alapítólevelét Sztankovánszky Imréhez, Tolna vármegye akkori főispánjához, férje legbensőbb barátjához intézte. Az akkori ipar- és kereskedelmi miniszter, Gorove István értesülvén «Bezerédj Istvánné asszonyságnak nemes elhatározásáról», nem mulasztá el, hogy neki, «ki is kegyeletos emlékü néhai érje hazafias célzataihoz híven, a selyemtenyésztés ügyét folytonos éber munkássága által a megye területén elősegíti, áldozatkész buzgalmaért elismerését ne nyilvánítsa».

Bezerédjné az 500 arany kamataiból három díjat a hidjai, jegenyési és szedresi szegények közt rendel kiosztatni, 5 díjat pedig a megye selyemtenyésztőinek, s ezeket a vármegye most is kiadja minden évben. A díjakat a vármegye ítélete alapján az első években Löwenstein Lipót nyerte el.

Bezerédjné 1888-ban bekövetkezett haláláig a leglelkesebb buzgalommal folytatta a selyemtenyésztést, nagy kegyelettel csüggve férje megkezdett nemesczelő munkáján, a mely a szociális nyomor, tehát éppen a legkisebb emberek könnyeit volt és van hivatva felszárítani . . .

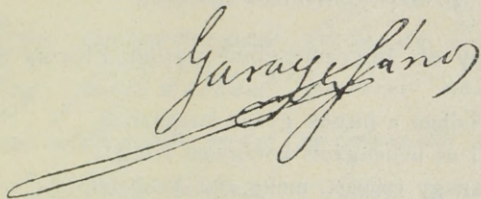
V.

A KORMÁNYPÁRT URALOMRAJUTÁSA TOLNA VÁRMEGYÉBEN. BEZERÉDJ A SZABADELVŰ PÁRT SZERVEZÉSÉBEN.

BEZERÉDJT szeretett Florikájának elvesztése után jó ideig otthonához szegezte a lesújtó fájdalom.

Sógornője egy ideig még Pesten maradt. Bezerédj azonban, mivel az országgyűlésnek amúgy is vége volt, Pozsony helyett jobbára Hidján tartózkodott, bár az önkéntes adózásból keletkezett országos vita gyakorta szükségessé tette Pestre utazását és ott időzését.

Amint Garay Jánosnak, a költőnek hátramaradt leveléből is tudjuk, Pesten, a «Két Sas-utczai Steinlein házban, az új

40. GARAY JÁNOS NÉVALÍRÁSA.

piacz felöli szegleten» laktak. Itt keresték föl intimebb barátai s a Flórika halála felett való általános részvét, a mely az önkéntes adózás kérdésében Bezerédj javára eldőlt hírlapi vita folytán, mondhatni, az egész országra kiterjedő mérveket öltött.

1845 január 21-én *Garay* János, a szekszárdi származású poéta is megható részvétlelet küld neki, betegágyából. Garay már 1834-ben Csapó Dániel alispánnak, bezerédi *Bezerédj* István főjegyzőnek és maguri Augusz Antal főszolgabírónak ajánlotta első zsengejét, a *Csatár* című «hőskölteményi rajzolatát» »tisztelet és hála zálogul». A beteg Garayt most a «Pesti Hírlap 1 számában álló, nagynevezetességű dicső oklevél» — az önkéntes adózásról — ragadta lelkesedésre s «Bezerédj Istvánhoz» címmel hangulatos episztolát ír, amelyet

oly kéréssel küld meg Bezerédjnek, hogy hazafias érzelmeinek az egész haza előtt való nyilvánítását engedje meg.

Garaynak ez a verse később megjelent a költő művei között is. Nem annyira részvét, mint Bezerédj nagy érdemeit dicsőítő

*Megszere sohajt a' szív, a' múlt örömeire sohajt-föl,
 S a' riadó' lantón visszateremti korát.
 Szó e kinek hadakó köseit elmondja dalában,
 A' kiben ennyi diósó vissradobogva lobog?
 Tejedet o Bezerédj! nemes srép tettek emelnek!
 Tettek ezek; s' kedves hátarebegve dalom.*

41. GARAY «CSATÁR»-JÁNAK AJÁNLÓSORAI.

politikai költemény ez. Bevezetésében ugyan Flórika haláláról van szó:

«Hallám a hírek gyász kongásiból,
 (El és behangzott kórágyam faláig)
 A nagy csapást, melly érte kebledet,
 A szörnyű rablást, mellyet házadon
 Elkövetett az ó év angyala,
 Hogy megrengett belé az ősi ház,
 Meg, férfikebled gránit temploma.
 S midőn az újév földertült reád,
 Feldúltan állott a ház, a kebel,
 Mert a mi éke és reménye volt,
 A testben és lélekben ékesen
 Fejlett virágot, szived büszkeségét,
 Tolnánk virágzó Flóráját halálos
 Lehelletétől elhervasztva lelted...»

Később azonban reátér a költő Bezerédj nemes elhatározására:

«És míg az ó év fájdalmas sebet hágy
 Házad és szivedben: te az újat azzal
 Kezded, hogy a honnak egy ó sebére
 Erőd szerint első rakj gyógytapaszt,

Midőn nemes lelkednek ösztönéből
 Első sietsz, nem szóval és csak elvben
 De tettel a közterhben részesülni.
 Légy üdvözölve Tolna büszkesége,
 S engedd, hogy én is, Tolna hű fia,

Bezerédj Istvánhoz.

*Hallám a' hírnek gyűsű kongásiból
 (El és behangzott kőrágyam' faláig)
 A' nagy csupást, melly érte kebledet,
 A' jőrnnyü rablást, mellyet háradon
 Elkövetett az év' anyyala,
 Hogy megrengett belé' az ősi ház,
 Meg, férfikebled' gránit semploma.
 U midőn az újér földerült reád,
 Feldúltan állott a' ház, a' kebel,
 Mert a' mi éke és reménye volt,
 A' testben és lelekben ékesen
 Fejtett virágot, sived' büszkeségét,
 Tolnánk' virágzó Flóráját halálós
 Lehellekétől elhervasztva kelled.*

42. GARAY VERSE BEZERÉDJHEZ.

*Hazánk első adózó nemesének
 Fürtei közé egy tölgygalyat kötöztek,
 S kevély örömmel hirdessem dalomban,
 Hogy annyi millió között az évet,
 Kik azt megüdvözölték e hazában,
 Bezerédj üdvözlé meg legdicsőben...»*

S végül szembeszáll azokkal, a kik Bezerédjt csak a szép szavak és elmélet emberének hirdették:

«Azok pedig, kik táborodnak eddig
Elméletet hánytak föl félszegen
 És pusztá szép szót: elnémuljanak.
 A vád ezentúl megczáfolva áll,
 S barát és ellenoldal egyiránt
 A *tettek* emberét tisztelje benned.»

Egy másik költeményt is találtunk Bezerédj István írásai között. Nem mindennapi költői erő árad ki belőle. *Görgey* István, a későbbi budapesti közjegyző, Görgey Arthur testvére írta. Kisérő levele szerint körülményei Szepes megyébe hívják vissza, személyesen nem fejezheti ki Bezerédj iránt való lángoló lelkesedését, mély tiszteletét, a mi pedig reá nézve «szívbeli szükség és háladij azért a meleg hitért, melynél melegedni remél egész életén át s a melyben nagy része van Bezerédj Istvánnak». (1845 márc. 8-án kelt levele.)

A költemény címe: «*Adóm* Bezerédj Istvánnak.» S már ez is sejteti, hogy ezt is az önkéntes adózás nemes és nagylelkű elhatározása felett érzett hazafias lángolás szülte.

A nagy jellemző erővel írt vers így festi a feleségét és egyetlen kis leányát sirató férfi árvaságát:

«Viránytalan kopár tető felett
 A tölgy vihar között növelkedett.
 Szelid borostyán fonta sudarát
 Szerelmi hív ölekezésben át.
 Szendén a zöld röpkényezet közül
 Egy rózsabimbó nyílt ki gyermekül.
 De jött az éjszak ordító szele,
 S a tölgynek sudaráról tépte le
 A hív borostyán inda karjait, —
 A zsenge bimbó tépett szirmait
 Szétostorozta vad játékszerül:
 És állott a tölgy pusztán, egyedül...»

S reá tér a honi állapot erővel teljes rajzára...

«Magas kebledben őrzesz egy hazát,
A boldogabb jövő Magyarhonát.
Óh szép e jövő! — de más a jelen!
Nagy pusztaság, kopár, vad, éktelen;
Forró homokján, szürke ég alatt
A farkas a rókával üz hadat,
Vagy czinkosul együtt ügetnek el
A védtelen pór nyáját falni fel...»

Elmondja, hogy «e pusztaság homok hullámibul, mint bűvöl elő Bezerédj — kis kertet gyarmatul...» Cézálás van ebben a kies Hídjára, a nem rég telepített Szedresre... Aztán így folytatja:

«Magad borus, mint Isten föllege
Áldást esőzöl a pór földre; —
S szabadság és hon ellenére, hol
Vakság s piczinyke kény ármányt kohol:
Felhőként bosszuló villámokat
Dörög czudar fejökre lángszavad. —
Kertedben a pór fölmagasodik,
Ember marad, *pór* lenni megszünik;
Szabad lélekzetekben szívja be
A tisztább léget táguult keblibe...
Beszölsz a kunyhó roskadt ajtaján,
S jóllét virul ki lépted nyomdokán;
S fölszáll a *már saját* tűzhely körül
Az ember méltóság védistenül...»

S reá tér Bezerédj legújabb magvetésére, az önkéntes adózásra, a melyért «ellen, barát kárhóztató szavait, sajnálkozását hallja». De ő mosolyogva áll a csirák felett:

«Nöd s gyermeked szívére hullt a mag,
Rá Isten napsugári hullanak,
Őrt állsz magad az ültetvény felett:
Köll, hogy teremjen gazdag életet!»

Bezerédjnek, mint érzékeny, melegszívű embernek, bizonyára jól esett ez a minden irányból megnyilvánult részvét, de talán nem tévedünk, ha azt állítjuk, hogy ő a saját lelkében

hordta balzsamcseppjeit a vigasznak. Erős önfegyelmeléssel tudja leküzdeni mély fájdalmát, a munka igájába fogja be lázongó lelkét és szívét. Ezért írja sógornőjének is, hogy «halmozza el magát erőltetett foglalkozással, ne engedjen gondolatainak szabad tért, olvasson, írjon ki könyvekből, rakosgasson összevissza, tanuljon kívülről verseket, menjen ki a kiseddévó intézetbe, stb. Csak ne engedjen magának!» (1844 decz. 16.)

*Fős szemmel a jelen borium át
Nézd a jövendő seltt Magyarhonát
Told hátrólkon a pántos andalog.
Rea' szabadság napja mrosslyog.
Egy omli Tiszi leledékehez
A történet muzija lép — 1 jegyzet*

Görgey István

13 GÖRGEY ISTVÁN VERSÉNEK BEFEJEZŐ SZAKASZA.

Ő is éppen így cselekszik. 1845 január 16-án Pestről ezt írja Pál öccsének:

«Itt én egyesületi dolgokkal sokat foglalkozom és ismerőseink, jó barátainkali találkozások is több időmet elfoglalják és úgy látszik, hogy a most nekem *annyira szükséges munkában* nem minden eredmény és haszon nélkül teszem azt. Újságainkat a lapokból látjátok. A *gyáralapító egyesület* is már elkezdi működését. Van-e annak nálatok kelete? S a *védegylet* mit csinál? Tegnap vettem leveledet Hídjáról, hogy a tisztek árkusán Medinán és Szedresen kívül már 56 aláíró van. Az önkéntes adó alá vetés, ha még gyéren csak, mégis talál követőket. Nem tudom, más megyékben hogyan lesz és nálatok?»

Január 21-én *Sztankovánszkyval* Szekszárdra indul, a gyűlésre. Még az úton sem pihen, útközben Adonyból írja *Bartal* Györgynek Bécsbe:

«Most a hipotekai bank foglalatoskodtat bennünket. Február elején megpróbáljuk azt, ha csak kisebb mértékben is, létesü-

lésnek megindítani. Ha e részbeni tapasztalt specialitással találkozol, jó lesz egy kicsit szólnod ez iránt, hogy lehet a telekkönyvek hiányát és az avicitás bajait nemcsak a dolog biztos volta, hanem a közönség bizodalma tekintetében is pótolni. Mire lejössz, jó formán a bank lesz köztünk, néhányunk közt a napi kérdés.»

Bezerédj Tolnában meglehetősen kavardott állapotokat talált. A forrongó politikai hangulat kereste a rést, akár csak a gőz feszítő ereje a gombostűnyi nyílást, ahol teljes erővel kitörhessen. Az ellenpárt minden kis alkalmat felhasznált, hogy a teljes hatalmat kezébe kaparítsa.

A vármegyében még 1842-ben megalakult a «*Tolnai Védegyelet*», vagyis a «*Honi gyapjú szövetekeket viselő egyesület*», a melynek elnöke éppen az ellenpárt főkorifeusa, *Döry Gábor* alispán lett. Még abban az évben kinyomatták az alapszabályokat, a melyekből kitűnik, hogy úgy *Csapó Dániel*, mint *Bezerédj* is csak mint *köztagok* szerepelnek a névsorban. Lehet, hogy ők önként engedtek tért, hogy az egész egyesületnek ne legyen politikai színezete. De ez sem használt, mert a mikor az országos védegyesületi kérdés *Kossuth* agitációjára szélesebb-szélesebb hullámvásba hozta az országot és szemet szűrt már a kormánynál is, *Döry Gábor* és politikai barátai szerették volna visszacsinálni, elaltatni az egész tolnai mozgalmat, sőt magát a védegyeleti kérdést kezdték felhasználni politikai támadások fedezékeül. Bezerédj 1845 január 28-án azt írja Pál testvérének, hogy a tegnapi gyűlés a védegyelet ügyében ismét győzelmesen végződött részükre. Etelka sógornőjének pedig: «Gondold, Auguszték lejöttek, nem akartak a gyűlésről elmaradni. Ujra a védegyeletet és ehhez kapcsolva *követi eljárásunkat* is megtámadták, pedig még nagyobb készüllettel, mint a minap, de ismét teljesen győztünk.»

S ettől kezdve kezdenek más irányba terelődni a tolnai események. Az ellenpárt nagyobb erősséget nyer *Augusz Antalban*, a ki lassan-lassan feladja liberalis éiveit s nemsokára

teljesen hátat fordít Bezerédjnek és pártjának. Bartal már régebben észrevette Augusznak határozatlan magatartását. Mint egyenes, szókimondó ember, nem tud rokonszenvezni a diplomata Auguszszal. Apróbb csetepaték vannak közöttük, a miket Bezerédj igyekszik elsimítani. Végre az optimista, hiszékeny Bezerédj is észbe kap s 1845 február 24-én azt írja Bezerédj Etelkának: «Auguszkra nézve igen *változva* látszik mindenféle, — kilátásai is s ezzel szinte magatartása is, de erről ne szólj másnak.»

Nemsokára aztán teljes lesz az elidegenedés. A megyénél egygyel kevesebb a Bezerédjvel együtt küzdő bensőbb hívek száma. A vele indult régi politikai belső barátok közül már csak az egy Sztankovánszky maradt meg. S az újak közül a fiatal Bartal György lép előtérbe, a ki bizonyos fiatalos rajongással tekintett Bezerédjre, nyíltan is első politikai tanítómesterének vallja. Bezerédjnek szép jellemvonása volt a fiatalság felkarolása. Az ő irígység nélkül való lelke nem félti politikai nimbuszát a fiatal sasok előtörésétől. Meg tudja becsülni az ifjui lángolást, hevületet, rajongó hitet, még a *tévedéseket* is, ha azok jóhiszeműek s nemesebb rúgó a mozgatójuk. *Sztankovánszkyhoz* intézett leveleiben egész lapokra terjedő csittitgatások, valóságos védőbeszédék vannak a heveskedő *Perczel* Móricz mentségére is, a kiben ő, minden szertelensége mellett, becses és értékes talentumot lát a jövő politikai küzdelmekre. Bartalhoz való viszonyát előbb már említettük. Atya és fiú között sincsen bensőbb, melegebb érzelmi kapocs. Bezerédj tüntetőleg karolja fel a Tolnába szakadt eszes, szellemes ifjút s bár ez ő nála sokkal fiatalabb, szoros barátságára méltatja. Lelkük összekötő kapcsa volt a kis Flórika is, a kit együtt beczéznek, a hidjai meleg otthonban együtt játszák vele a Bartal leveleiben emlegetett cziczást és bűvöcskát. A korai halál sem szakítja el ezt a kapcsot s talán a visszasugárzó száz meg száz emlék még szorosabbá teszi. Bartal mint tb. vármegyei főjegyző egyike Bezerédj leglelkesebb támogatóinak. A politikai fondorkodók nem is késnek e miatt befeketíteni Bécsben a kormánynál, úgy,

hogy Bartalt egy «alávaló feladásra» édesatyja is mintegy kérdőre vonja. Ő azonban levélben tisztázta magát s a mikor személyesen is felment, édesatyja többé elő se hozta a dolgot, sőt egészen megnyugtatta a «Tolnában s a megyei életben töltendő jövője iránt». Erre vonatkozólag írja Bartal 1845 január 22-én Bezerédj Etelkának: »Most majdnem teljes biztossággal

44 BARTAL GYÖRGY.

nyújthatom ön által édes Pistámnak jobbjomat azon mélyen érzett kéréssel, tűrjön maga mellett az emberiség s szeretett hazánk javára működve — fiuként, mint eddig és mint felkarolt volna egykor, ha egy szebb jövő derült volna fel mindnyájunk felett! Az én hidjai Háromságom körül forogni volt életem legszebb reménye — Pista és édes Adele közt ezentúl is édes Flórikánknak szelleme lebegni fog — ne zárjanak, óh ne zárjanak ki e körből; csak ebben fejthetek ki férferőt. Ne vegye ezt édes Pistám enthusiasmusnak — első ifjúságom óta anyámnak szel-

leme lebegett szüntelen előttem, és így fogja vezérelni férfi működésemet Flórikámnak emléke és ő és ön, édes jó Adele.»

A hűséges Bartal aztán becsületes buzgalommal is teljesítette fogadalmát. Bezerédjről szólva 1845 február 19-én Szekszárdról eldicsekszik a «jó Adélnak»: «úgy örül a szívem, hogy a sok, lelkét fel nem fogó emberek közül én mindig körülöttem lehetek, reá vigyázhatok, nervozitását csillapíthatom s másokkál surlódásait egyenlíthetem . . . Pesten én Pistánkra nézve nagy segítségül nem lehetek, itt azonban óvó, dajkáló szerepem egészen boldoggá tesz.»

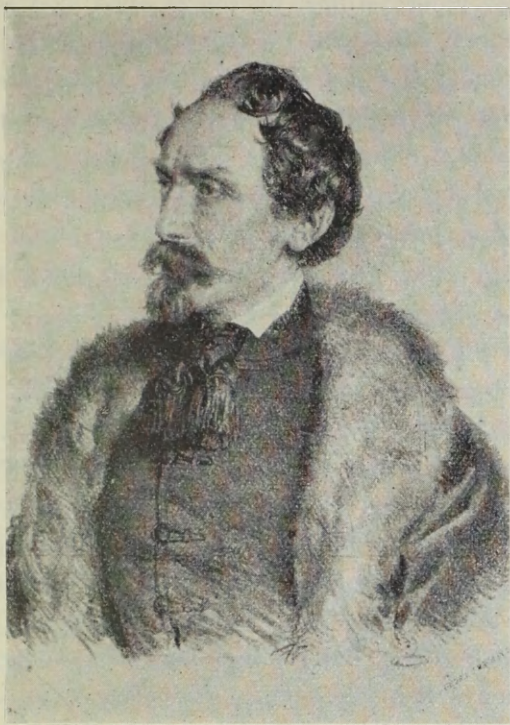
Bartal azonban 1845 július 15-én hosszabb külföldi útra megy szüleivel és hugával. Bécsen át Frágába, Drezdába, Berlinbe, Potsdamból Hamburgba, innen a hajóindulás miatt elejtve helgolandi utjukat, hollandi hajón óriási viharban 34 óra helyett 42 órai út után Amsterdamba.

Idehaza azalatt gyökeres változáson ment át a vármegyei élet. Augusz Antal főjegyző az 1845 május 31-iki közgyűlésen bejelenti, hogy *Döry* Gábor 1. alispánt a királyi ítélőtáblához nevezték ki bírónak. Nemsokára *Esterházy* Károly gróf főispán is távozik Győr vármegyébe s helyette 1845 június havában *Ürményi* Józsefet nevezték ki Tolna megye főispánjának.

S *Augusz*, mintha csak Bartal távozását várta volna, egyszerre nyílt frontot csinált Bezerédjék ellen, ez által akarván biztosítani további előmenetelét.

Bezerédj már július 10-én írja az akkor még Bécsben tartózkodó Bartalnak, hogy «Augusz működésével» nincs megelégedve. A politikumra rossz omen előtte, hogy a többség az aratást, hőséget nagy elégnék tartotta arra, hogy a recapitulációt július 30-ra halaszssa. De pejori in pejus megyen Augusz nemcsak a kormánykérdésekben, de más botrányok is voltak. A gyűlés első napján, a mikor Bezerédj Sztankovánszkyval Szekszárdra *jó későn* beért, nagyszámú, mindenféle rendeket talált Augusz termeiben. De mint írja, *hosszú* képeket is. Perczel Móriczot, Gaált, jókedvűen. A terembe léptekor harsány

éljenek lepték meg, az ő, Sztankovánszky és Perczel nevét kiabálták. Augusz az Ürményi fogadására küldendő bizottság elnökévé Jeszenszky Jánost akarta, mások Perczel Istvánt, de «ezen nagyfontosságú dolgon oly heves kifakadásra hevültek, hogy már-már tolongás lett. Augusz feloszlatta a gyűlést, pan-

45. ÜRMÉNYI JÓZSEF FŐISPÁN.

dúrok, jurassorok szerteszét mentek a megyében voksokért s másnap, mivel az ellenpártból senki sem maradt ott, az üdvözlő választmány elnökévé *Döry* Fridriket választották.»

Bezerédj a másnapi gyűlésen nem is késett azon óhajának kifejezést adni, hogy jövőre ehhez hasonlók ne történjenek s egyenesen meginterpellálta Auguszt, hogy ilyen nagy munka idején miért végeztet közmunkát, a mely a szegény népet elvonja legsürgősebb teendőitől.

Ürményi fogadtatását augusztus 28-ra tűzték ki. Bezerédj kimentette magát. Amint írja: «Sztankovánszky is szeretné, de nem tudja, hogy teszi szerit.»

Bezerédj minden áron azt szerette volna, hogy Bartal valószínűs hivatalt vállaljon. Július 19-én meg is írja neki Regensburgba, hogy jónak tartaná, ha Bartal atyja akár direkte, akár alkalmas személy által felkérné Ürményit, Bartal érdekében. Ezt a levelet azonban Bartal nem kapta meg, mert Bezerédj Lipcse helyett, az előbb nevezett helyre címezte. Július 24-én Kölnbe írott levelében aztán tréfásan tudtára adja, hogy: «Náncsi (Bartal gazdasszonya) nehezen várja nemcsak gazdasági, de *politikus* tekintetéből is, mert azt hallotta a faddi uraktul, hogy ha Bartal úr nem jön, hát majd késő lesz, — elkapkodnak előle — mindent!»

Ürményi beiktatása, amint Bezerédj István Pál öccsének augusztus 6-án írja — zavar nélkül, élénken történt. De a hivatalos aktuson kívül mindössze egy bál volt s a zsidóság transzparenthes kivilágítása. Ugyanazon napon Bartalnak is megírja Frankfurtba, hogy nincsenek jó kilátásai. Ürményi a restaurációit augusztus 21-re tűzte ki. Úgy látszik, egészen Augusz befolyása alá került. Ezért írja Pál öccsének 1845 augusztus 13-án: Restaurationkra nézve erősen folyik a *vendéglés* Augusz és más részről, Perczel István nevében. Nem tudom, majd mit tészen Ürményi. Igen óhajtom, hogy nemcsak az úgymondott politicus dolgokban, hanem magában az adminisztratióban is jobb reményt nyisson.

Bezerédjék úgy ahogy próbálkoztak szembeszállani az új áramlattal. Perczel Móricz heves radikálizmusa is inkább megosztotta, mint tömörítette a liberalis pártot. De mintha Bezerédj is belefáradt volna a küzdelmekbe, nem fejt ki semmi nagyobb agitációt. Hagyja a dolgokat a maguk folyására. Legfeljebb szűkebb körben, maguk közt tárgyalgatják meg az eseményeket.

Az augusztus 21-iki tisztújítás aztán már csakugyan az Augusz szája íze szerint történt. Egyhangú választással ő lett

az alispán. A II. alispán Döry Fridrich, főjegyző pedig az Augustus által designált Hegyesy. Bartal csakugyan — *elkészett*.

Nagyobb lobbót azonban ez az egész választási küzdelem nem vetett. Legfeljebb, hogy az alispáni székbe jutott Augustus kezdte előkészíteni a jövő választás talaját.

Bezerédj az évet aztán hol Hidján, hol Pesten tölti. Idehaza a selyemtenyésztés és a védegyelet érdekében fejt ki nagyobb mozgalmat. Az év végén ismét huzamosabb időt tölt Szekszárdon az úrbéri szedrián, «Bartallal együtt meghúzva magukat kis szállásukon».

Flórika temetésének évfordulója azonban kiviszi Hidjájukra. Innen ír december 16-án meleg, érdelemteljes levelet Bezerédj Etelkának.

Leírja, hogy ebéd előtt elment kis temetőjükbe. Az ibolyákat már szombaton leszedték, ő mégis akart keresni, de seholy sem talált. Végre az utolsó bokornál ráakadt egyre. Megörülve leszakította. Keztyűs balkezeből azonban, míg levelet tépett, elvitte a szél. De mintha valaki súgta volna: csak keress. Újra visszament. Gondolta hasztalan, minden hasztalan, de még jobban felbolygatta a fagyos leveleket és annyi ibolyát talált, hogy egy szép kis bokrétát vihetett kis keresztyűkre is és még maradtak bimbócskák máskorra is.

Ez a kis epizód semmiség — mint egy szál ibolya. De van benne poezis s jellemző Bezerédjre, kiről még Bartal is azt állítja, hogy nem volt benne *kitartás*. Lelke minden kérdéshez odatapadt, de *újabbért* rögtön ismét elhagyta... Ez a kis történet éppen a kitartó, állhatatos embert mutatja.

Bezerédj mindent elkövetett, hogy Bartal Tolnában maradjon. Dolgozott rajta, hogy Hegyesy, a valóságos főjegyző, a kir. táblához menjen el előle. Mindez azonban nem sikerült. Bartal próbaszolgálatra a kancelláriához ment Bécsbe. Bezerédj elérzékenyülve foglalkozik jövő pályájával «és némi ünnepelességgel gondol reá, nem sajnálkozás nélkül szemlélvén — *üresen* mellette a helyet...»

Bartalnak magának sem volt inyére a bécsi szolgálat. 1847 január 30-iki levelében örömmel írja meg, hogy próbaszolgálatának valószínűleg vége s Tolnába szándékozik vissza. Másnapra azonban valósággal leforrázza Apponyinak meleg fogadtatása, ki meggyőzte édesatyját, hogy «becsületes, az alkotmány szentül tartásával összekötött fellépésével is lehet a jelen kormány-nak pártolója». Nem kívánja ugyan — írja ugyanott — hogy azért bárkinek kegyeit keressem, vagy pártjához csatlakozzam, sem azt, hogy a megyei visszaéléseket elnézzem, bárcsak hallgatással is, — sem azt, hogy mit a hazára nézve egyenesen károsnak tartok, pártoljam, vagy csak hallgatással mellőzzem; de azt óhajtja más részről, hogy a mi ezekkel megfér, abban úgy viseljem magamat, hogy kifogásokra alkalmat ne adjak. Bár ez nem nagy korlát, de mégis korlát — mégis hátráltatja a szabad mozgást, melynek annyira örültem és gyengíté a már oly bizonyosnak tetszett kilátást éltünk fogytaig együtt maradhatni, működhetni.»

Bartal így Tolnától elszakadt. De a közgyűlésekre le-lejön s hű támogatója Bezerédjnek. Viszont Bezerédj is rajta van, hogy Bartal előmenetelét odafönn is elősegítse. Kiragadja ennek leveleiből azokat a részeket, a melyek Bartal jövőjére előnyös befolyással lehetnek. Így «példakép» hirdeti István herczegnek Bartal által leírt magyarságát: «Általán én szép reményekkel nézek Istvánnak elébe s hivataloskodására is azt tartom, ő lényeges változást fog előidézni s legalább egy derék koncentracionális pontot nyújt a magyaroknak, igen szeretem ezen gondolatokba a *te jövendőd* is belefűzni, édes Gyurim — írja Bartalnak. Gyűlésünkön, a sopronin t. i. az István herczeghez felirat, *gondolatod* után jól sikerült és úgy látszik, előhangja volt a mindenfelül nyilvánuló lelkesedésnek, mit némely oldalról nemzeti érzetnek és akaratnak manifestatióját is lehet tekinteni s ennélfogva is jelentőséget találhat abban az ember.»

Ilyen módon Bezerédj és pártja a politikai szereplés teréről mindinkább leszorultak s nem tehetek egyebet, mint hogy

kölcsönösen biztatták egymást s várták a jobb jövő hajnalát, melyen napjuk újból felragyog. Bezerédj tevékeny lelke azonban nem elégedett meg a tervezgetéssel, tettekre vágyott s 1847 nyarán nemes emberbaráti tevékenységet fejtett ki az inség enyhítésénél, mely a vármegyét sujtotta. Már 1847 május 11-én azt írja, hogy «a szedresiek kenyérszűke súlyosodik és a gabona ára felebb mégyen. Azonban küzdünk ellene kis körünkben».

1847 június 3-án ismét: «A szükség fenyegetően növekszik és minden igyekezetünk mellett sem vagyunk már képesek a hozzánk fordulókat kielégíteni, kiknek száma nőttön nő. Azonban éhség még nincs, az aratás is közelget. Jókedvű embert alig látni».

1847 június 13-án írja, hogy a szedresi, medinai szűkölködőket már Isten segítségével megbírják. «Négy-öt hétre még van provisiójuk, addig pedig csak lesz új, hozzá téve, ha a szűkölködők száma nem szaporodik. A mostani mennyiség 220.—260 adag főtt étel és vagy 500 font kenyér naponként. Soha nem hittem volna, hogy így is meggyőzzük. Hála legyen az Istennek.»

A június 27 és július 5-iki vármegyei közgyűlés közt megakarta látogatni betegen fekvő testvérét, de az aratás előtti inség és ezzel járó bajok s hogy legyen, a ki rögtön intézkedik, ki *mer* is tenni s *feltalálja magát*, nem eresztik.

«Istenem, mikép szoktam az ilyeneket serio «cosmikus ember» módjára venni fel. Sok szegény embernek nemcsak jövendő állapotja, hanem közvetlen jobb, vagy igen-igen rossz léte függ most ám attul. Ha csak a fenyegetni kezdő eső nem gátolja az új gabonával való élést, már kijövünk, úgy, hogy nemcsak az éhségbeli küzdést, hanem már egy kis — jobblétet is biztosíthatunk.» (1847 június 27.)

1847 július 4-iki levelében örvend, hogy «eröltette magát az itthon maradásra, mert bizony sok segedelem maradt volna el. A hetes eső miatt az aratás is késik. Újra ébredett a szükség. Távol helységekből is jöttek kenyérért és lisztért számosan és

csak minden módot elővéve tudtak segíteni. De ma kiderült, hogy egy hét múlva már lesz új árpa örölni való. Elég jó a termés-reménység, mit az Isten reánk és a vidékre nézve teljesítsen.»

1847 július 7-i levelében augusztusra halasztja soproni utazását, mert még a szükségnek nincs vége. «Az új kenyér még nem igen vet latot a mérlegbe és ha az Isten most eső-zéssel látogatna meg, még most lenne a hadd el-hadd!»

1847 július 17-én írja, hogy gyomorgörcsös kolera mutatta magát a munkásoknál és másoknál, de a Franz Életeszentiára igen hamar megszűnik. Már csak 100—150 font kenyér és 20—30 ételporczió kél el naponként, tehát az inség csökkenőben volt s Bezerédj nyugodtan hagyhatta el kedves Hidjáját s inségeseit.

Szinte úgy látszik, mintha a vármegyei közállapotokban bekövetkezett változás Bezerédj figyelmét teljesen az emberi nyomorúságok felé fordította volna, mintha a politikai szerepléstől való elvonulás hatása alatt szíve még jobban megnyílt volna s szeretetének egész melegével a mindennapi élet bajainak enyhítésén munkálkodott. Bezerédj sohasem szűnt meg a köz érdekében dolgozni s mikor politikai téren nem nyílt erre alkalma, az emberszeretet gyakorlati műveiben hajtotta azt végre.

* * *

A politikai pártok kereteinek modern szellemben való kialakulására Magyarországon az országos reformmunkálatok adták meg az alkalmat. A pártárnyalatok már előbb is megvoltak, de nem modern értelemben. Egyik párt az abszolutisztikus hajlandóságú kormányt támogatta, a másik ezzel szemben a nemes-ség jogait és kiváltságait védelmezte.¹ Az országos reformmunkálatok vármegyei tárgyalásai új irányba terelték a közhangulatot, a minek nyomán ki kellett tűnnie, hogy kik akarják

¹ Gaal Jenő: Széchényi nemzeti politikája 106. l.

Magyarországon a korszakalkotó haladást s kik ragaszkodnak a régi állapotokhoz. E tárgyalások lehetővé tételével a kormány is engedett rideg abszolutisztikus álláspontjából, mert számolnia kellett azzal, hogy a reformok a kormányhatalom helyzetét is érinteni fogják. S így is történt! A kormány ugyan azon meszterkedett, hogy a reformok csak a nemesség kiváltságos állását érintsék, a megindított árral azonban nem bírt többé, az az 1848. évi törvényhozásra vezetett. A nemesség soraiból kivált egy csoport, a mely sem a kormány mellé nem állott, sem a nemesség kiváltságos állásával nem törődött, hanem áthatva a korszakmértől, reformálni akart s a reformoktól remélte az egész nemzet, tehát a nemesség boldogulását is. Ez utóbbiakhoz tartozott Bezerédj, a ki olyan feltétlen híve volt a reformoknak, hogy kész volt a közpályáról visszavonulni, semmint szabadelvű törekvéseinek megszorítását tűrte volna.¹ E mély meggyőződés irányította közéleti szereplését s ez szerezte meg számára úgy elvbarátainak, mint a konzervatívoknak feltétlen tiszteletét.

Már az 1830. évi országgyűlésen kifejezésre jutottak a jövő pártalakulatai, de a kép még nagyon halavány, nagyon bizonytalan volt. A kormány még teljesen abszolutisztikus, jogot és törvényt nem vesz számba, hívei abszolutisták s ellenzéke a jogot védelmezi. Az 1832/36. évi országgyűlés már a haladás, a reform jegyében indult meg s a régi ellenzék elvesztette létjogosultságát. A kormány a reformokkal szemben óvatossá lesz s ámbár a reformokat nem ejti el, mégis az ősi alkotmány híveire alapítja politikáját. Ezzel szemben az ellenzék a reformmunkálatok tárgyalásai teljesen a haladás szolgálatába állítják s bár a részletekben még nem értenek egyet, a haladás eszméjében már egységesek.² Az elvben történt megállapodás fokenként

¹ 1840 február 10-én írja Stankovánszkyknak: Nem kell mondanom, hogy minden lényeges változtatása instructionknak in partem minus liberalem szükségképen lemondásunkat fogja következtetni.

² Madarász József emlékirataiban azt állítja, hogy Kossuth, Bezerédj, Klauzál, Ráday stb. már 1837-ben foglalkoztak az ellenzék országos szervezésével, de csak a tervezésnél maradtak. Madarász emlékiratai 56. l.

maga után vonta a részleteket is, de ez a fokozatos fejlődés sok nehézség leküzdésével járt. Nem is lehetett az másképen, mert a vármegyei követeket utasításuk kötelezte, ezt pedig a mindenkori vármegyei többség határozta meg. A míg a vármegyei utasítások rendszere fennállott, addig nem lehetett a vármegyei követek sorából olyan szervezeteket alakítani, melyek az országgyűlésen állandóan egy irányú magatartást tanúsítottak volna, illetőleg az alsóházban nem lehetett modern értelemben vett pártokat szervezni.

Egészen más volt a főrendek helyzete, ezeket nem kötelezték a vármegyei utasítások, hanem egyéni meggyőződésük szerinti politikát követhettek. Ez a politika századokon át nem az ország, hanem az udvar érdekeit szolgálta ugyan, az 1839/40. évi országgyűlésen azonban lényeges változáson ment keresztül. Széchenyi volt e változás önkénytelen felidézője, mert a főrendi ellenzék megszervezőjét, Batthyány Lajos grófot az ő reformtevékenysége készítette a cselekvésre. Az alig harmincz esztendő főúr első politikai szereplése a pártalakítás volt, melyet nagy erélyvel és kitűnő tapintattal hajtott végre. Batthyány fel fogása szerint a politikai kérdések iránti közhangulatot már az országgyűlésen kívül elő kell készíteni s a közhangulatnak az országgyűlés tárgyalásain érvényt kell szerezni. Vagyis szervezkedni kell az országgyűlésen kívül s az országgyűlés alatt. A vezetősémet is megállapította, melyeknek az országos politikát irányítaniok kell. E vezetősémet főbbjei a következők:

A kiváltságok eltörlése s a jogok kiterjesztése.

A nemzetiségi és vallási érdekek méltányos védelme.

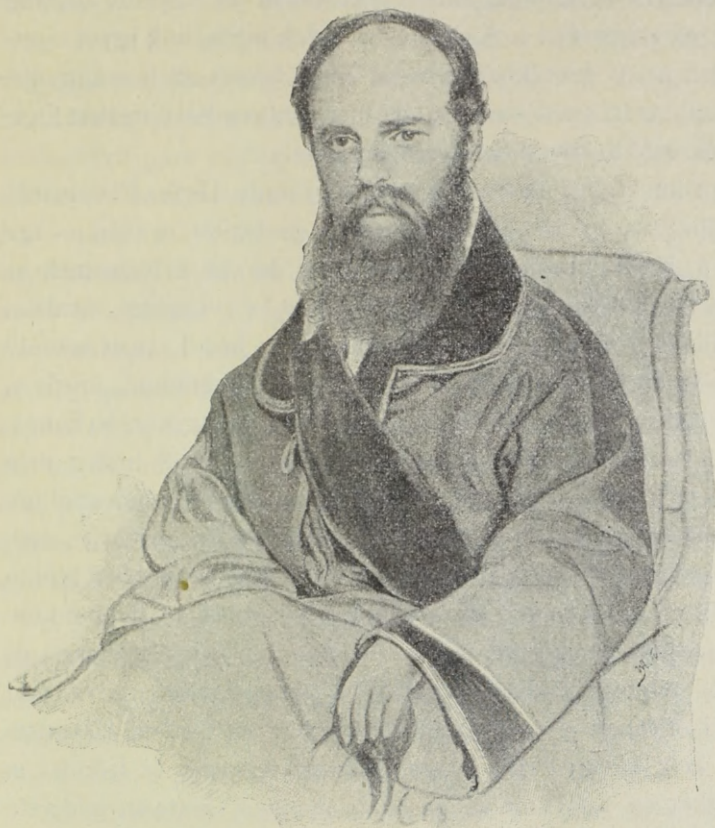
A határvámok megszüntetése.

Az ősiség és hitbizományok eltörlése.

A közoktatásügy javítása.

Megannyi fontos programmpont, méltó egy nagy politikai párthoz. A politikai elvek kimondásában nyilvánított bátorság, a szervezés körüli tapintat és erély, melyek Batthyány jellemző tulajdonai voltak, megteremtették az első magyar politikai pár-

tot, a főrendi ellenzéket.¹ Ez a főrendi ellenzék, mely az 1839/40. évi országgyűlés alatt jelentős szerepet vitt, kezdetben körülbelül 35 tagból állott s az e célból alapított Ellenzéki Kaszinó köré csoportosult, hol a szabadelvű követek is nyitott ajtókra

46 GR. BATHYVÁNY LAJOS.

találtak s a főrendi ellenzékkel egyetértésben beszéltek meg politikai maguktartását.

Ez a szervezkedés nagy hasznára volt a haladás ügyének s éreztette is a hatását az 1839/40. évi országgyűlés alatt. Bezerédj

¹ Horváth: Huszonöt év I. kötet 576. l.

követi végjelentésében nagy szeretettel emlékezik meg ez alakulásról s kiemeli azon lelkesedést és állhatatosságot, melylyel «egy értelem s alkotványi sulyra nézve igen nagy tekintet érdemlő felekezet a nemzetiség és előhaladás, úgy az alkotmány-szerű önállásnak főfőtárgyaiban harczolván az elismert igazság mellett és rokonulva a Karok és Rendek táblájának igyekezetével, igen nagy mértékben nevelte azon hatást az országgyűlésen, mely után lehet csak az alkotmányos rendszer mellett fogantatot és valódi következtetést reményleni».

Nem kevesebb szeretettel szól ugyanott Deák Ferenczről, az alsóház vezető politikusról: «Ha a jó ember örvend — így ír — a jónak elismertetésén, keletén; ha az értelmesnek az értelmi felsőbbség hatásának terjedését, elevenségét, diadalát mint tulajdon önnyereségét kell tekintenie; ha a hazáját szerető polgár vigasztalással szemléli ritka tulajdonát feltűnni, kifejteni, életbelépni s gyümölcsözni inkább-inkább egy oly férfinak, kinek a haza már is valóban sokat köszön és kitől bizton még többet, még igen sokat várhat; ha ez átálján és mindenhol így van: hazánkban kivált Deák Ferencznek közönségesen és méltán magasztalt állapotja annál jótékonyabb tünemény. Mert midőn a közönség az érdemet, a jelességet, a felsőbbséget ily mód felfelfogja, elismeri és ezen elismerést őszintén, közértelemmel és érzéssel, mintegy kedvtelve vallja és ünnepélyesen nyilvánítja: nemzeti előlépést és a nemzeti öntudatban és életben elevenséget és erőt bizonyít. De maga a nemzeti jellem és lelkület is oly alakot és szint mutat ez által, melynek hiányán eddigelé hazánk történeteiben sűrű panaszt lelünk: köszöntsük tehát ezt is, mint a nemzeti egyesülő közléleknek az irigység és egymás elleni fondorkodás számkivettetésének egy szép jelét». Az 1839/40. évi országgyűlés alsóházának nem volt, nem lehetett még országgyűlési pártja, de volt Deák Ferencze, volt elismert vezére, kinek nagy eszét és tiszta jellemét mindenki elismerte s kinek szavai és cselekedetei irányadók voltak az országgyűlésen és az országgyűlésen kívül. Széchenyi, sajnos, mindinkább eltávolodott

Deáktól s a szaván haladó szabadelvű követektől. A mint Bezerédj István 1842 december 28-án kelt levelében olvassuk: «Széchenyi most oly állásba látszik magát tenni irántunk is, milyenben még nem tudom ötöt. Ismerve azonban, hogy nem könnyen hagyok fel valamivel és az ő benne helyezett bizodalommal sem, reménylem, nem fog megcsalni. Azonban most közlekedésen kívül vagyunk politikus dolgainkra nézve.» Deák volt az egyetlen, a ki kitartott elvei mellett s a Deák nevéhez fűződik aztán a szabadelvű párt végleges megszervezése is. Nagy hatással voltak az alsóházi pártalakulásra az 1843/44. évi országgyűlés szabadelvű vívmányai, a melyek a régi kiváltságok híveit mind nagyobb aggodalommal töltötték el. E politikai helyzetet a kormány kitűnően kihasználta s régi ellenzékéből konzervatív kormánypártot alakított. A konzervatív pártalakítást Dessewffy Aurél már az 1839/40. évi országgyűlés alatt megkezdte,¹ erőteljes fejlődésnek azonban akkor indult, mikor a kormány vette pártfogásába. A konzervatív párt rohamos gyaropodása viszont a szabadelvű pártot is szervezkedésre készítette s az 1843/44. évi országgyűlés berekesztése, továbbá az 1847/48. évi országgyűlés megnyitása közötti időszak a politikai szervezkedés korszakává lett.

E szervezkedésben Bezerédj állandóan részt vesz, lelkesíti a csüggedőket, ellentéteket simít el s fáradhatlan a munkában. Első sorban pedig a Védegyületet igyekszik erősíteni, mely a szabadelvű ellenzék legéletrevalóbb alkotása volt s kitűnő eszközzel kínálkozott a politikai szervezkedésre.²

Az ellenzék megszervezésének ügye rendkívül nehéz feladat volt, a mint ezt vezető férfiai, Kossuth és Deák kifejtették. Kossuth Metternich előtt is feltárta ide vágó felfogását s 1844 október 4-én közölte Wesselényivel. Szerinte a nyugoti államokban az oppositio azon párt, mely a kormányra jutásért küzd. Magyarországnak nincs parlamentáris kormánya, kormányvál-

¹ Ballagi: Az 1839/40. országgyűlés visszhangja 31. l.

² Széchenyit is meg akarta nyerni a Védegyületnek, de vállalkozása balul ütött ki. Zichy: Széchenyi naplói 454 l.

tozásnál csak a személy, nem a rendszer változik. Az ellenzéknek tehát Magyarországon nem a kormányrajutás a hivatása, hanem egyéb: egyik felvigyázni, hogy «a kormány a constitutionális kerékvágásból ki ne zökkenjen, s ha kizökken, erélyes felszólítással útba téríteni; másik initiálni a reformot». Ez utóbira különösen azért van szükség, mert Magyarországon «az olygarchia nagy befolyású aktiv tényező s érdekei túlnyomóak a kormánynál, pedig az olygarchiai érdekek a reformnak természetes ellenségei». A magyar ellenzéknek nem az a felfogása Kossuth szerint, hogy «a mi a hazának jó, az ő általa történjék», hanem hogy megtörténjék. 1832 óta, valahányszor a kormány olyasmit akart, a mi az ellenzék felfogásával megegyezett, az ellenzék volt az, melynek segedelmével a dolog kivivatott, p. o. az úrbéri materiális engedmények. A kormányt minden ilyen tárgynál saját pártja elhagyá, míg az oppositio támogató. Így a közadóztatás kérdésénél az oppositio saját népszerűségét, legszebb individualitásainak politikai állását koczára dobá, míg a kormány magáért egy lépést sem tön.¹

Még jobban megvilágítja az ellenzék politikai állását Deáknak 1845 november végén Kossuthhoz intézett levele, melyben a pártszervezés nehézségeit magyarázza. «Mi csak elvrokonság által vagyunk összekötve egymással» — így ír — «csak véletlen eset talán, hogy egyes tárgyakban ugyanazon egy szempontból tekintve a dolgot véleményben egymással találkoztunk, minket aligha lehetne bármi program által jobban egyesíteni. Azoknak száma, kik minden főkérdés fontosabb részleteiben egyetértenek, felette csekély volt mindenkor s midőn az ellenzék többséget nyer, leginkább azok által történik, kik sok tárgyban tőlünk eltérnek ugyan, de a fennforgó kérdésben velünk tartanak. Más alkotmányos országban van az ellenzéknek egy oly célja, mely mindent egyesít s ez a cél többséget szerezni, hogy a miniszterium megbukjék s az ellenzék emberei foglalják el

¹ Kardos: Wesselényi II. k. 155. l.

47. GR. DESSEFFY AUREL.

annak helyét s ezt a célt gyakran nem anyagi érdekből, hanem azon tiszta szándékból kívánják, hogy az ország az ő elveik szerint, miket jobbaknak tartanak, kormányoztassék. Ily célt a magyar ellenzék magának ki nem tűzhet. De még ezen felül más alkotmányos országokban, hol utasítások nincsenek, az ellenzéknek minden tagja, ha szükséges, alárendelheti nézetét a párt többsége akaratának, hogy a főcél ne veszélyeztessék. Nálunk azonban, hol utasítások által kötvék a követek, ez valóban lehetetlen, sőt még az sem lehető, hogy minden megyében ugyanazon kérdések mellett feszítsék meg erejüket az ellenzék tagjai, mert gyakran, a mi egyik megyében kivihető, az a másikban oly ellenszegülésre talál, hogy erősebb vitatása talán sok más jót is gátolhatna.»¹

Ilyen körülmények között az ellenzékot szervezni s együtt tartani szinte lehetetlen feladat volt.

A szabadelvű ellenzék vezetésére Wesselényi lett volna hivatva, a mint hogy az 1832/36. évi országgyűlés alatt valósággal köréje csoportosultak a szabadelvű követek;² a kedvezőtlen körülmények azonban megakadályozták, hogy hivatását betöltse. Talán azért is üldözte olyan kitartással a kormány, mert tisztában volt azzal, hogy a szabadelvű ellenzék szervezkedését késleltetheti ezzel. Széchenyiben sokkal több volt az érzékenység, semmint pártot vezethetett volna s különben is megtevesztette a konzervatív párt hajlandósága a reformokra, minek hatása alatt a kormány politikája mellé szegődött.³ Kossuth még nem volt aktív politikus, hiányzott a pártszervezéshez szükséges tekintélye. Deákban összpontosult a szabadelvű politikusok bizalma,⁴ ki már az 1832/36. évi országgyűlésen jelentős szerepet vitt, az 1839/40. évi országgyűlésnek pedig határozottan ő volt a szellemi vezére. Kétségtelen, hogy Deáknak volt

¹ Kónyi: Deák beszédei I. k. 614. l.

² Csengery: Magyar szónokok és statusférflak 131. l.

³ Gaal Jenő: Széchenyi nemzeti politikája 118. l.

⁴ Csengery id. m. 132. l.

érzéke a haladás iránt s az új eszméket megértette, ő azonban a jogok megvédelmzésének volt a mestere, nem volt vérbeli reformer. Deák alaptudománya a jog¹ s vezető eszméje a törvényesség volt, ezekkel pedig lehetett ugyan az abszoluzmust ellensúlyozni, a demokratikus haladás élére állani azonban bajos dolog volt. Ezért nem járt nagyobb sikerrel a szabadelvű ellenzék szervezkedése, ezért késett olyan sokáig az ellenzéki programm.

Az ellenzék vezető férfainak hívására Deák már 1845. június 16-án Pestre érkezett, a hol megbeszélték, hogy egy ellenzéki értekezletet fognak tartani s az értekezlet megszervezésével a pesti ellenzéki politikusokat bizták meg.² Az eredmény Bezerédjt nem elégítette ki s minden optimizmusa ellenére is bizalmatlanul tekintett a jövőbe. 1845. november 8-án ezeket írja róla Deák Wesselényinek: «Bezerédj nálam töltött néhány napot. Igazad van, optimizmusa nagyon meg van ingatva közdolgainkra nézve, ő nem reményl már és ez igazán rossz jel. Néha fellobbanik ugyan keblében s agyában régi reményeinek utolsó szikrája, de ez már csak általános kifejezésekben tör ki, mint például: ki tudja, majd talán Isten megsegít s több efféle. Tolnát helyrehozhatlanul elveszettnek tartja s még legvérmesebb reményei mellett sem tudott 10 megyét összeszámlálni, melyet a jövő országgyűlésen ha nem bizonyossággal, de legalább valószínűséggel az oppositíóba lehessen számítani».³ Ilyen hangulatban találta Bezerédjt az 1845. november 18-iki Védegyleti gyűlés, melyen az ellenzék tagjai egy nyilatkozatban kijelentették, hogy a kormányval szemben szükség van az ország érdekeit szolgáló politika megjelölésére. E politikai programm megszerkesztésével Batthyány Lajost, Deák Ferenczet és Szentkirályi Móriczot bizták meg.⁴ A programm kidolgozására Deáknak Pestre kellett

¹ Csengery : Deák emlékezete 20. l.

² Ferenczy : Deák élete II. k. 5. l.

³ Deák levelei 161. l.

⁴ Bezerédj 1845 november 20-iki levele alapján Ferenczy : Deák élete II. k. 19. l. Madarász László 1846 aug. 20-ára teszi az értekezletet, de a fentiek szerint tévesen. Emlékirataim 97. l.

volna jönnie, de gazdasági helyzete nem engedte s különben sem bízott a programm sikerében. Az volt t. i. a nézete, hogy általános programmal nem érhetnek célzt, mert nem különböztethetik meg eléggé az ellenzéki törekvéseket a kormánypárt szabadelvű céljaitól; a részletes program pedig megbonthatná az ellenzék egységét, mert az ellenzék csupán az elvrokonság s nem a részletekben való egyezés tartja össze.¹

Az ellenzék tagjainak kívánságára végre 1846 január 31-én Pestre érkezett Deák s február 17-ig tárgyalták az ellenzéki program ügyét. Ez idő alatt Deák Bezerédjvel érintkezett a legtöbbet, délben és este rendszeren együtt voltak s együtt beszéltek meg az ellenzéki politika esélyeit. Ezekről írja 1846 február 13-án Bartalnak: «Tegnap este nagyobb összejevetelünk volt. Jelenleg a Pesti Hirlapra nézve van már eredmény, hogy Eötvös és Trefort ismét írni fognak és elvbarátaink, kiktől telik, írjanak szinte cikkeket. A két nyári vásárkor Pesten minél számosabban összejövünk és a fennforgó állapotokról értekezünk, hogy irányodjunk és irányozunk.» A sajtóban kifejtendő munkásság részleteit tehát megállapították, az ellenzéki közös programban azonban nem tudtak ez alkalommal megállapodni. Ismét újabb határidőt tűztek ki, hogy a programban megállapodhassanak. Bezerédj aggodalommal szemlélte a folytonos halogatást s a sikerrel terjeszkedő kormánypárttal szemben a polgári erények gyakorlására, különösen pedig az úrbéri terhek megszüntetésére és az önkéntes adózásra hívta fel a figyelmet.²

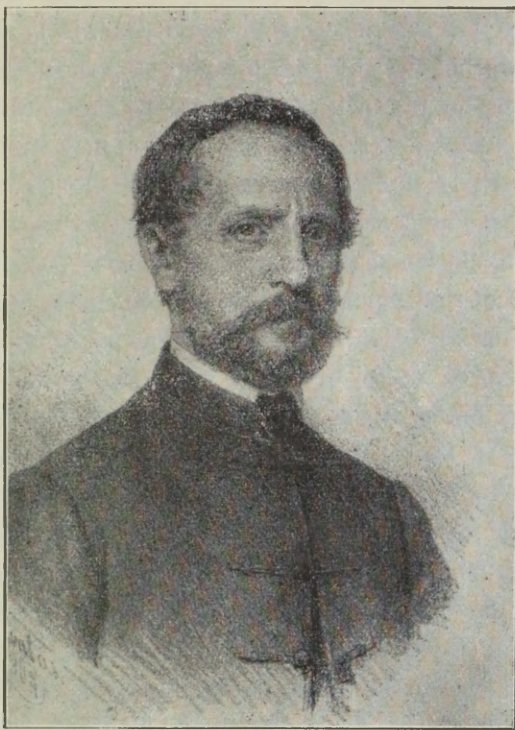
1846 június 8-án ült össze Pesten a második ellenzéki értekezlet, a mely mégis járt már némi eredménnyel, de «élénk összeszólalkozások, sőt összezörrenések és keserű kifakadások is voltak».³ Mindenekelőtt a sajtó útján való propagandát határozták el, 5000 forintot gyűjtöttek össze e célra s az intézkedést egy választmányra bízták. Ez azért vált szükségessé, mert

¹ Ferenczy id. h. 23. l.

² Bezerédj 1846 február 27-iki levele alapján Ferenczy id. h. 28. l.

³ Bezerédj 1846 június 12-iki levele alapján Ferenczy id. h. 39. l.

a kormány időközben egy sajtóhivatalt szervezett Orosz József vezetése alatt az ellenzék ellen, melynek hatását ellensúlyozni kellett. Kimondták továbbá, hogy a legsürgősebb feladatnak tartják az úrbéri viszonyok országos intézkedéssel leendő megszüntetését, a közteherviselés kimondását, a népképviselő elvének megvalósítását és a városok ügyének rendezését.¹

48. SZENTKIRÁLYI MÓRICZ.

1846-ban az ellenzéki szervezkedés ügye látszólag kedvezően haladt előre: az első iparműkiállítás kedvező hatást gyakorolt a közvélemény alakulására, a védegyelet, a kisdedező és kereskedelmi társaság is sikerrel működtek, midőn a kereskedelmi társaság bukása váratlanul mindent elrontott s az ellenzék tagjai közt meghasonlást szült. Ez események Bezerédjt annyira elked-

¹ Ferenczy id. h. 39. l.

vetlenítették, hogy elvesztette az ellenzék életképességbe vetett hitét s új ellenzéki alakulás szükségét kezdte hangoztatni.¹

A konzervatív párt megelőzte az ellenzékét s 1846 november 14-én könyomatban kiadta programját. Ez az ellenzékét is cselekvésre kényszerítette s 1846 december 26-án gróf Batthyány Lajos 1847 márczius 15-re Pestre értekezletre hívta össze az ellenzék tagjait. A meghívás szerint «a haladó alkotmányos ellenzék Magyarország ez értelmű kifejlődését és korszerű átalakulását szíven hordva: az ezeket eszközlő korkérdéseknek részben kölcsönös vitatás, részben hirlapok és röpiratok utjáni fejtegetését s ekképi megérlelését tüzi ki magának czélul».

Az ellenzék Deáktól várta most is az elhatározást, holott Deák következetesen azon álláspontot vallotta, hogy az ellenzék benső összetétele lehetetlenné teszi a részletes program megállapítását. Deák álláspontja szerint az ellenzéki politika céljait a következőkben lehetett volna megjelölni: szabad ember, szabad föld, azaz «közteherviselés, úrbéri viszonyok kárpótlás melletti megszüntetése status intézkedés utján, jogokban osztagozás a néppel, azaz népképvisélet».² Az ellenzéki taktikát illetőleg az volt a Deák álláspontja, hogy programja megvalósításában elégedjék meg a fokozatos haladással. Ez volt Bezerédj felfogása is s ámbár az emanczipáció eszméje nagyon a lelkén feküdt, egyelőre hajlandó lett volna a népképviselettel és felelős kormányval beérni, csak a haladás biztosítva legyen.³ E szerint Bezerédj a taktikában ugyan egyetértett Deákkal, a legközelebbi célokat tekintve azonban inkább a centralistákkal értett egyet, kik az ellenzék főcéljának a parlamentáris kormányt tekintették.

A konzervatív program megjelenése arra kényszerítette az ellenzékét, hogy a saját felfogását kifejezésre juttassa s ezért vezérelveit meg kellett állapítania. E czélt szolgálta az 1847

¹ Ferenczy id. h. 42. l.

² Teleky levele alapján Ferenczy id. h. 43. l.

³ Ferenczy id. h. 44. l.

márczius 15-iki ellenzéki értekezlet, melyen Bezerédj tevékeny részt vett. Fáradozásainak megvolt az eredménye, hogy az ellentétek elsimultak s megállapították az alapelveket, melyeket politikai törekvéseikben irányadókul ismertek el; kiküldöttek továbbá egy bizottmányt, melynek hivatása volt az elfogadott alapelvek nyomán a Nyilatkozatot megszerkeszteni.

Hogy ez mekkora eredmény volt, azt Keménynek 1847 április 12-én Wesselényihez intézett leveléből láthatjuk, a hol az ellentétek világosan meg vannak jelölve.¹ E szerint Eötvösök a parlamentáris kormányt sürgették, Kossuthék pedig a megyerendszer megvédésére helyezték a súlyt s a felelős miniszteriumot csupán ezen belül voltak hajlandók elfogadni.

Szemere próbálkozott meg a közvetítéssel, a kiegyenlítés érdeme azonban Bezerédjé volt, kinek fenkölt gondolkodása s köztiszteletben álló jelleme alkalmas volt arra, hogy az ellentéteket kiegyenlítse. Ezt nem csupán egykorú hiteles forrásokból tudjuk, hanem erre vall Bezerédj sajátkezű fogalmazványa, mely a tanácskozás eredményeit pontokba foglalja. Ez érdekes okmány szövege a következő:

«1. Tagjaivá valljuk magunkat a magyarországi alkotmányos ellenzéknek, melynek mindenkoron egyik feladata volt hazánk minden érdekeire nézve a kormányt mind tetteiben és mulasztásaiban, mind általán összes politikájában úgy jog s törvényesség, mint helyesség tekintetében folytonosan ellenőrizni. Ezen nevet és feladatot jövődre is magunkénak valljuk s ezen ellenőrzés sikerére az alkotmány által nyujtott eszközöket felhasználandjuk.

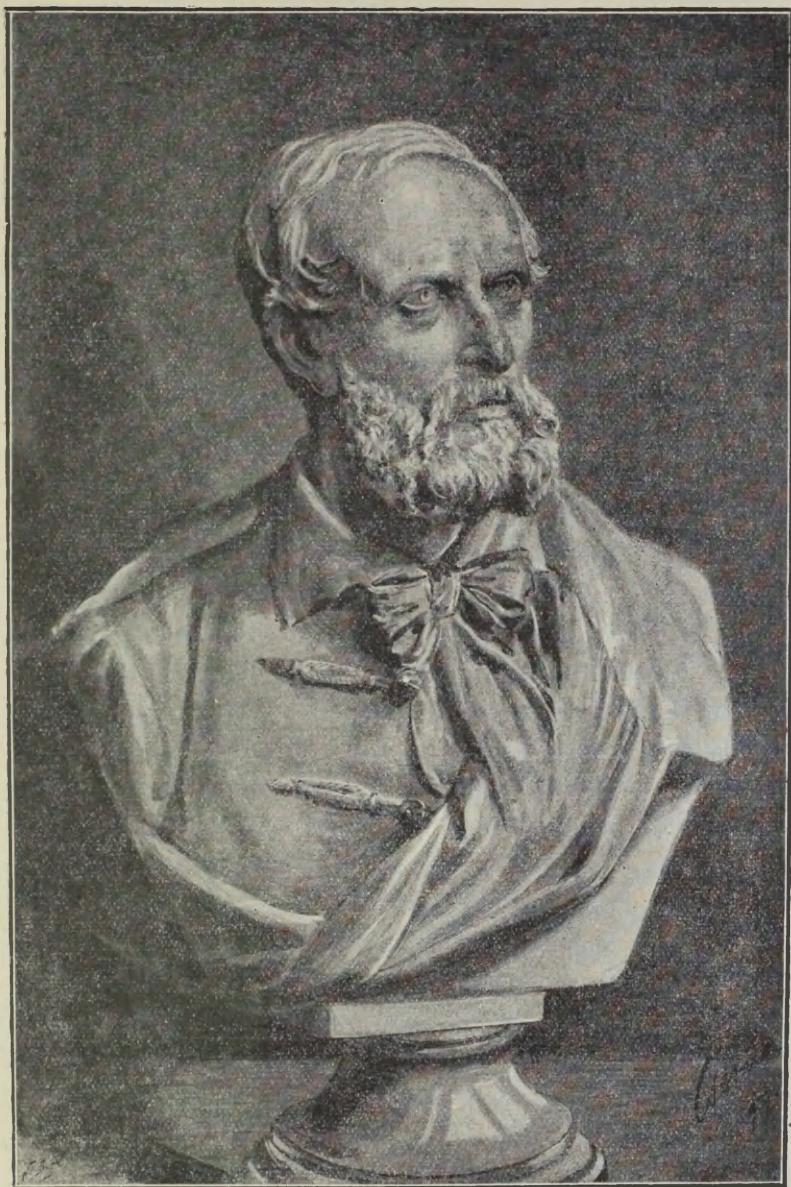
2. Kinyilatkoztatjuk, hogy ezen eljárás sikerére nézve a magyar ellenzék feladata alkotmányos nemzetekétől, melyeknek tisztán nemzeti s parlamentáris kormányuk van, a nálunk még most tényleg létező kormányrendszer mellett lényegesen különbözik. Amazoknál a politikai pártok célja a kormányt bírni, pártolásukat vagy ellenzésüket tehát személyekhez köthetik és e

¹ Kónyi: Deák beszédei I. k. 617. l.

küzdelemben az ellenzéknek jelszava lehet «semmit a kormány mellett, mindent ellene». Mi a mint a célzott nem, úgy a jelszót sem ismerjük. Elismerésünket úgy, valamint pártolásunkat nem személyhez, hanem tárgyakhoz és tényekhez kötjük és egyenesen kijelentjük, hogy miután jelen viszonyainkban hazánkban tényleg még tisztán nemzeti s minden idegenszerű befolyástól független kormánya nincs; és miután tisztán parlamentáris kormányunk nincs, mely eredetére nézve a többségben nyilatkozó nemzeti akaratnak kifolyása volna s lételet a többség pártolásától feltételezettnek elismerné: ily viszonyok közt ellenzést úgy, valamint pártolást személyekhez kötni tényleges közjogi állásunkkal alkotmányos érdekeinkhez szöszhangzásban nincs. Ellenőrizni a kormányt, pártolni ha mi jót alkotmányos érdekeink útján tészen, ellenezni az ellenkezőt: ez a kormány iránt jelszavunk.

3. És ezen köteleesség érzetében a közdolgozók mostani álláspontjára nézve kinyilatkoztatjuk, hogy a kormánynak múlt országgyűlés ótai eljárását nemcsak hogy mindenben jog és törvényszerűnek el nem ismerhetjük, sőt sokakban törvénytelennek és országos érdekeinkre s alkotmányos institúciónkra nézve annyira veszélyesnek találjuk, hogy magunkat legéberebb örködésre s a nemzet jogainak és érdekeinek megóvása körüli gondos közremunkálásra felhivatva érezzük.

4. És miután vannak az országnak a múlt országgyűlés előttrüli sérelmei s közöttük sok olyan, melyeknek sérelmességét még azok között is, kik most magukat mint organisált párt a kormánnyal azonosítják, alig van ember, ki valaha el ne ismerte volna. Ezen sérelmeket pedig orvosoltatni nem, sőt újakkal szaporíttatni s a nemzet alkotmányos érdekeinek nem kedvező, idegenszerű kormányrendszer jelenségeivel súlyosbítatni tapasztaljuk: felhíva érezzük az ellenzéknek az orvoslásra törekvést a biztosításra törekvéssel egyesíteni s az 1790. x. folytán is a végrehajtó hatalom felelősségének az alkotmányos lét által természetesen postulált valóítására s általán oly garantiáknak loyális és törvényes úton kivívására törekedni,

49. SZEMLERE BEETALAN.

melyek hazánk alkotmányosságát és országos és nemzeti érdekeit minél tökéletesebben biztosítják.

5. Átalán mivel hazánknak tényleg sem önálló tisztán nemzeti, sem tisztán parlamentáris kormánya nincs, akként vagyunk meggyőződve, hogy a magyarországi ellenzék egyedül a kormány ellenőrzésére s midőn kell ellenzésére a mint ekkorig nem szorítkozott, úgy jövődöben sem szorítkozhatik; hanem továbbá is hivatásának kell ismernie minden czélszerű reformok létrehozására iparkodni s azért határozottan kinyilatkoztatjuk, hogy azon téren tovább is állhatatosan megmaradunk, melyen a tények históriája az ellenzék nevét évek óta a reform párt nevével azonosította.

6. Ez iránybani működésünkben a kezdeményezés hivatását kirekesztőleg az ellenzéknek nem tulajdonítjuk, de ép oly kevésbé tulajdonítjuk azt kirekesztőleg a kormánynak vagy más akárkinek, hanem mindnyájunk alkotmányos közös hivatásának ismerjük.

7. És e hivatás teljesítésétől ez idő szerint is magunkat annál kevésbbé dispensálhatjuk, mivel közjogi tekintetben reformnak csak azt fogadhatjuk el, mi a nemzeti alkotmányos élet biztosításával és kifejlesztésével összhangzásban van. Nem minden újítást tarthatunk javításnak s az úgynevezett konservatív pártot privilegiális és absolutisztikus irányban rendnek ürügye alatt szabadság ellenében látjuk működni, a kormánynál pedig nem találhatjuk fel annak biztosítékát, hogy a szükséges reformok amaz alkotmányos irányban általa mind kezdeményeztetni fognak, minthogy számosabb jelenségekből aggodalmunk támadt, hogy politikája inkább saját hatalmának nem mindig alkotmányos tágitására, mint a nemzet alkotmányos életének kifejtésére és biztosítására van irányítva.

8. Ezen örködési, fenntartási, biztosítási és haladási irány és az erre felhívó aggodalmak azonban soha sem fognak attól tartóztatni, hogy a kormány minden cselekvését, a mely jó és törvényes, tőlünk kitelhetőleg pártoljuk és gyámolítsuk s ügyünk

diadalát nem párthiuságban vagy önszemélyeinknek kegyekre érdemesítésében, hanem abban keresve, hogy a mi jó az megtörténjék. Nem valljuk pártolásunk feltételül, hogy minket a hatalom ne ignoráljon vagy csak az ellenzéki párt segedelmével éljen, sőt inkább kinyilatkoztatjuk, hogy miként már eddig is nem egyszer tettekkel bizonyítók, sohasem fogjuk nézni, hogy kitől jön a jó s kinek kezein forog a keresztülvitel. Jöjjön akárkitől, legyen bárki által segítve, reánk számolhat, pártolni fogjuk.

9. Reformtörekvésünk célját s irányát is a leglényegesebb törvényhozási teendők iránt véleményt mondandók, a czélszerű törvényekkel körülírott sajtószabadságot a békés reform mulhatatlan feltételének vallva, ezt nemzetünknek visszaszerezni iparkodunk.

10. A mi pedig célunkat, mely felé törekszünk, illeti, ezt azzal fejezzük ki, miképen mi hazánknak mind biztosítását, mind nemzeti s alkotmányos kifejlődését, mind végre jóllétét s anyagi virágzását az által véljük eszközölhetőnek, s ezeknek alapján a királyi székek is legerősebb támaszt az által nyújthatónak, ha a nemzetiség és alkotmányosság alapján a honpolgárok minden osztályainak érdeke egyesítettik. Ezen érdekegyesítésre szükségesnek valljuk :

A közterhekbeni osztakozást, a honpolgárok nem nemes osztályainak, mindenekelőtt pedig a kir. városoknak és szabad kertületeknek képviselőlet alapján, mely a megyei institúcióval is tökéletes összhangzásba hozható, úgy törvényhozási, mint helyhatósági jogokban való részesítését és a törvény előtti egyenlőséget.

A közteherviselés kérdésére nézve kijelentvén, hogy az ekkorig egyedül adózott nép terheinek megkönnyítését főbb tartozásunknak ismerjük, az alkotmányos biztosítékokat ezekre nézve is mindnyájunk számára gyarapítani törekedendünk, de országunk közszükségeinek eddig el nem látott fedezése körül célok és eszközök országgyűlési meghatározását és odaadandó számadást és felelősséget mindenestre feltételül kötjük.

Továbbá az úrbéri viszonyoknak a földesurak igazságos kármentesítésével kötelező törvény általi megszüntetését és az ősiség eltörlésével a birtokszerzés biztosítását is az elsöre nézve úgy a földesúri, mint az úrbéri néposztályra nemzetgazdasági tekintetben legkívánatosabbnak, mind az országra nézve legjótékonyabbnak ítéljük, hogy előlépések történjenek, miszerint az úrbéri örökváltság a status közbenjöttével országos eszközésbe vétessék.

Minden előlépést, mely a czélokhöz közelebb vezet a nélkül, hogy a jövődő kifejlődést megkötné, elfogadunk, ez irányban hatni a legközelebbi országgyűlésre is feladatunknak valljuk s minden egyébnek is, a mi hazánk nemzeti és alkotmányos kifejlődésére, szellemi s anyagi javára vezethet, mikből sok az ellenzék által már kezdeményezve is van, létrehozásában állhatatosan törekedendünk.

11. Ekként kifejezvéen mind alkotmányosság, mind haladás teréni vezérelveinket, működésünkben mindenkor szemügyen tartandjuk az 1723. II. cikkelyből nemzetünkre háruló kötelességet és viszonyokat, de szoroson ragaszkodunk az 1790 x. t.-czikkhez is, mely királyi szentesített szóval arról biztosít, hogy hazánk szabad ország s egész törvényes kormányrendszerében független, tehát semmi más országnak avagy nemzetnek alá nem rendelt — és ezért valamint teljességgel nem kívánjuk, hogy az uralkodóház örökös tartományainak érdekei hazánk érdekeinek alárendeltessenek, úgy viszont soha nem fogunk semmi oly lépésben megegyezni, mely az említett t.-czikk mellőzésével, jog ellenére Magyarország érdekeit az örökös tartományok érdekeinek feláldozná avagy alárendelné, miként az sokakban, különösen az ipar és kereskedés ügyében régóta folyvást történik.

Ellenben az 1790. x. t.-czikk tiszteletben tartása mellett a találkozó érdekek méltányos kiegyenlítésére örömmel nyújtunk segédkezet.

12. A fentebbi pontokban kifejezett czélunk elérésére eszközeinket a nyilvánosság, alkotmányosság, institutióink természete

s a loyaltás körében, körülmények szerint megválasztandók, jövendőben is időnként értekező összejöveteleket fogunk tartani.

Ez volt a Bezerédj fogalmazványa, melylyel az ellenzéki határozatok lényegükben megegyeztek, de rövidebbek voltak s utolsó pontjuk a konzervatívok agitatorikus tevékenysége ellen irányult.

Az elfogadott alapelvek nyomán Deák Ferencz fogalmazta meg az ellenzék nyilatkozatát, melyet az 1847 június 6-án tartott ellenzéki értekezlet elfogadott s az országban mindenfelé elterjesztett.

Bezerédj 1847 június 6-án öccséhez intézett levele a következőket mondja erről: «Az oppositionalis conferentia jó animatióval és minden extravagancia nélkül ment véghez. *Az alapelvek után Deák által készített nyilatkozat lön elfogadva*, melyben többek közt az örökös tartománybelieknek alkotmányos mozgalma, mint simpathiánk és részvétünk és minden telhetőben segedelmezésünk tárgya vagyon említve.» Ugyanígy ír 1847 június 13-án: «Megmondották különösen, hogy az örökös tartománybeli oppositionalis vagyis inkább alkotmányos mozgalmak iránt simpathiát nyilatkoztatott élénken összejövetelünk és azon meggyőződést, hogy mind ők, mind mi alkotmányos állapotainkban egyik a másikat előmenetelében, szilárdulásában, biztositékaiban fogjuk feltalálni a legjobb garantiákat és érdekeink kiegyenlítése is akképpen fog legkönnyebben és megfelelőbben eszközöltetni.» Talán ez a rém lehetett az, a mely a kormányt megtorló rendszabályokra készíthette, melyek folyamán a lithographust, ki az ellenzéki nyilatkozatot kinyomta, kérdőre vonták s sajtóját lepecsételték. Ki is fakad ez ellen Bezerédj fenti levelében: «Ez bajos, kétségkívül egy új tanubizonyosság, miképen értik Bécsben a részrehajatlanságot és az alkotmányos téren a pártoknak szabad vitatkozását.»

Az ellenzék 1847 június 7-én kelt körlevele szerint is a nyilatkozatot Deák Ferencz fogalmazta, ha azonban szövegét összehasonlítjuk Bezerédj fenti fogalmazványával, kénytelenek vagyunk bevallani, hogy Bezerédj felfogása erősen érvényesült

benne. Az ellenzéki nyilatkozat egyike a legértékesebb politikai okmányoknak, a melynek különösen figyelemreméltó része az, mely az alkotmányosság elveit az örökös tartományok számára is sürgeti s Deák Ferencz későbbi politikai hitvallásának is alapja volt. E szerint: «Meg vagyunk győződve, hogy ha az ausztriai örökös tartományok régi alkotmányos szabadsága még most is fennállana, vagy ha a kor és igazság kívánata szerint ők is alkotmányos nemzetek sorába lépnének s az egész monarchia kormányát mind összes rendszerében, mind egyes részleteiben az alkotmányosság szelleme lengené keresztül: érdekeink s az ő érdekeik, melyek most néha különváltak, néha talán egymással ellenkezők, könnyebben kiegyenlíthetők lennének, az összes birodalom egyes részeit nagyobb érdekesség, több kölcsönös bizodalom kötné össze és ez által a monarchia szelleme és anyagi erejében gyarapulva, biztosabban daczolhatna az idő s ellenséges körülmények egykor bekövetkező viharáival.»

Bezerédj e téren is előljárt politikai felfogásával s az Ausztria és Magyarország közötti kapcsolatra a status-szövetségi alakot javasolta.¹ Nem értették meg, pedig semmi mást nem akart, mint a két állam közötti viszony állandósítását, a mit csupán a két állam egyenlősége biztosíthat. Az elnyomó és elnyomott közötti viszonyt az államok életéből is ki akarta küszöbölni, hogy a természetes fejlődés útjait biztosítsa.

Az ellenzéki szervezkedés sikere Bezerédj reményeit kielégítette s bizalommal tekintett a jövőbe. Kitűnik ez 1847 augusztus 24-én Wesselényihez intézett leveléből: «Bármilyen ügygyel-bajjal sikerült mégis, hogy az oppositio mint összeszerkesztődött testület fellépett, organisálta magát taliter qualiter, működött is, habár nem várakozás szerint, elveire, teendőire nézve közösen nyilatkozott és a mi fő, nem veszett össze, nem bomlott szét, sőt kétségen kívül sokkal inkább egyesülten áll külső és belsőképen, mint fellépésünk előtt állott. Ez bevégzett tény az országgyűlést előzőtt epochára nézve s bátorít a jövőre.»

¹ Ferenczy id. h. 50. l.

Bezerédj fenti nyilatkozata arra enged következtetni, hogy az ellenzék elvi felfogásában voltak különbségek s e különbségek veszedelemmel fenyegették a szervezkedés lehetőségét. Ezt a veszedelmet okos politikával s tapintatos fellépéssel kellett elhárítani, ennek pedig Bezerédj volt a mestere, a ki igaz szándékaival s soha nem lankadó lelkesedéssel a feladat megoldására különösen alkalmas volt. Maga is bevallja ezt 1847 június 13-án Pál öcscséhez intézett levelében, melyben az ellenzéki szervezkedés hatásairól nyilatkozik. A gazdasági egyesületben is kifejezésre jutottak t. i. a politikai véleménykülönbségek s csaknem szakadásra került a sor, a mi a gazdasági egyesület fennmaradását veszedelemmel fenyegette. Az ellentéteket Bezerédj egyenlítette ki, mert azt mondja, hogy: «En leginkább magamnak tulajdonítom, hogy az elválasztó pillanatban egy kissé erősen apostrophirozván a két pártot, történt így az új összeragasztás. Reménylem is, a megszakadás nem fog már most megtörténni.»

VI.

BEZERÉDJ ÉS AZ 1848/49. ÉVI ESEMÉNYEK, FOGSÁGA ÉS HALÁLRAÍTELTEZÉSE.

ZERNYOLCSZÁZNEGYVENHET végén mozgalmas élet köszöntött be Tolnában. A kormányhoz pártolt Augusz heves korteskedést kezdett. Pár évvel ezelőtt még a kubinszki párt pénztárosa volt, de a mint az akkori pártkassza számadási iratai közé tévedt feljegyzése mutatja, már a kormánypárt pénzügyeit is kezelte. 1847 október 3-án t. i. többen kötelezvényt írtak alá, hogy az aláírt összeget Augusz Antal kezéhez még az október 12-iki választás előtt befizetik. Így Forster Károly 2000, Gaal Eduárd 2000, Döry Lajos 1000, Perczel Gyula 1000 forintot, Petrits György 100 akó bort, 200 pengő forintot s Augusz Antal is kötelezte magát 1500 pengő forint lefizetésére és szükség esetén még 500 forint biztosítására. Augusz előirány-

zata szerint a *földvári járásba* kellett: Földváron 200, Bölcskén 100, Pakson 300, Szentgyörgyön 400; a Sárközbe 100, Szekszárdon 100, Dombovára 300, Simontornyára 300. Kortesajándék 1000 forint. Behozatali költség: Dombováron 360, Simontornyán 300, Földváron 80, Bölcskén 80, Pakson 100, Dunaszentgyörgyön 200, a Sárközben 90. *Benntartás 2000 frt, összesen 6000 forint.*

Bezerédj előre látta a következményeket. Már szeptember 30-ról ezt írja Szekszárdról Pál öccsének: «Az instructional választmány ülésén vagyok itt, vitázva, bosszankodva. A követválasztás október 12-én lesz. A kisenemesség minden nyilatkozata és ajánlatai mellett semmi valószínűségét sem látom, hogy — *követté* válasszanak.»

Augusz Antal és társainak pénzzel is támogatott agitációja aztán eredménnyel is járt. Bezerédj 1847 október 12-én, a választás napján a következőket írja öccsének: «Röviden tudósítalak, hogy a pártunk mellett *önkéntesen, fizetés nélkül* felállott nemesek kisebbségnek, de nem — nevetségesen maradtak és vagy egy óra hosszat tartó lárma és egy kis tolongásban Ürményi a többséget kimondta *Forster Károly* és *Gál Eduárdra.*»

Bezerédjt ezután Pesten találjuk. A Bálvány-utczai Kendelényi-házban vett ki szállást. Sógornője ott is maradt, de őt november 20-ika táján ismét haza hívták a tolnamegyei politikai állapotok. November 22-én azt írja Bezerédj Etelkának, hogy «szerencsésen hazaért, még pedig Ürményivel a főispánnal, ki úgy látszik, nem *merte* magára hagyni a gyűlést és nem is jöve hiában, mert minden kérdés felett *élénk vita volt* s a kisenemesség és mások között is meghasonlás. *Ambár győztek, de mégis nem sérülésük nélkül.*»

Az új triumvirátus, *Bezerédj, Sztankovánszky, Bartal*, nagy tevékenységet fejt ki a vármegyében. Együtt hányják-vetik meg a teendőket. Sztankovánszky, a mint Bezerédj tréfásan mondja, «nagy tűznél kis pecsenyét süt». A tolnai eseményekre vonatkozólag febr. 8-áról ezeket iratja Pál testvérének:

1. A gyűlésen pártunk igen szépen alakult számban és czélban, mint «reményelhatték, a világ átalakulásának nagy Istene kis Szexárdra is veté fényét, összevezérelte sokukat». Valami pártértekezlet lehetett ez, mert *Magyary* lett az elnök, Bartal a jegyző, Kurz a pénztárnok és Bezerédj készül Jegenyés birtokosát (Pált) is egy igen szép levélben hazafias buzgóságának *numericus* kifejezésére felkérni.

2. Ezen szervezkedés, a párisi események és a pozsonyi felirat, megtették a magok hatását úgy, hogy «az ezer baj között hozzánk levergődött Józsi öcsénk (Ürményi főispán) egész táborával megzavarva és leverve nem tudtak ellenállni». Az új rendszer felvetett sérelme felett az első nap Bartallal a vitát győztesen kezdték meg. A nevezetes aktának leérkeztével azonban minden egyes tárgy felett való vitát az ő indítványára félbeszakítottak és a felirati javaslatot általános szellemében és részleteiben Tolnamegye akaratának nyilvánították és sebes postán küldték meg a követeknek, hogy azt ne csak voksolásukban, hanem egész magoktartásukban szoros zsinórmértékül vegyék.

Az egyre tornyosuló politikai események márczius 19-én Bezerédjt Etelkával és Bartallal együtt Pestre hajtják, azonban nem sokáig maradt fenn. Célja bizonyára csak az általános tájékozódás volt, siet vissza Bartallal, hogy a tolnai politikai események vezetésének élére álljon. Ez alkalommal hozhatta magával Petőfi «Talpra magyar»-ját, a melyet iratai között találtunk.

Pár nap alatt átfutotta a láng az egész vármegyét s a mint a fennmaradt egykorú népgyűlési jegyzőkönyv mondja: «1848 márczius hónap 25-ik napját többen az igen fontos új események következtében sürgetőleg teendők feletti tanácskozássra határozzák, minek híre terjedvén, a tanácskozmány valóságos *népgyűlésre* nőtte ki magát. A megyei nagy terem karzatával, előcsarnokával együtt tömve volt. Minden osztályú nép egyhangú felkiáltásai *Bezerédj* István táblabíró urat szólították az elnöki székre, ki engedvén a kíváratnak, azt elfoglalá és onnan

magyarázá a jelen állapotukat. Megnyugtatólag szólott azután a nemességhez s eleibe terjeszté, mikép az ő eddigi jogaik, szabadságaik csak az egész népnek szabadsága és velök egyenlő polgári jussai által nyernek valódiságot. Figyelmezteté, mily üres hang, mily ámitó csillám volt igen sokszor az, miben legfontosabb alkotmányos jussaink gyakorlatát kerestük és mily biztos alapl nélküli polgári állásunk az egész hazáéval együtt. Mily arczpíritó, lélekwardosó az érzet, melylyel kellett a tőlünk elválasztott millióknak szemébe néznünk. Előadá, mikép az által, a mi most történik és mit a magyar nemesi osztály cselekszik, némileg kiengeszteli az igazságot, a sorsot és ha korábbi századokban a haza oltárára tett véráldozatai nékie polgártársainak elismerésére, hálájára igényt adának, ezt kétszeresen szerzi meg magának, midőn alkotmányos állását arra használja, hogy polgártársait jussban, teherben, szabadságban magával egyenlővé tegye.

Vígasztaló, lélekemelő szavakat intézett ezután azokhoz, a kik eddig az alkotmányon kívül állának. Meleg hálát mondott nekik a megye, a haza nevében azon erős lélekért, önmegtagadásért, türelemért, melylyel kizárva a polgári jussokból, a polgári terheket mégis ők hordozák. És ez által és csak ez által tevék lehetségessé, hogy jelen átalakulásunk ezen példa nélküli szeplőtlen módon történik, melyet nemcsak vér nem fertőztet meg, de még a békés nyugalomnak zavarodása sem nehezit. Magasabb polgári erénynek mondá a Magyarországon eddig adózóknak nevezett osztálynak ezen magatartását, melyért babért tűznek fejére és oszlopokat emelnek. Meg fogja őket áldani a magyarok Istene és maradékaiknak jólétében jutalmazni atyáiknak jóságát és pótolni ezeknek szenvedését. De ne legyen most, mondá, a multakról szó, csak az előttünk levő szép pályán igyekezzünk eljágni, minél méltóbban hozzánk, méltóbban — a hazához. A magyar nemesség, mely eddig gyámképen állott a hazában és óvta, kezelte közös polgári kincseinket, most, midőn férfiu korra lép az egész nép, leteszi hivatalát, a fel-

szabadult gyámoltat, mint véle egyenlő testvért szorítja szívéhez és egyesült lélekkel, egyesült erővel, egyesült cselekvéssel és áldozattal eszközlendik ezután a hazának szent ügyét és Isten áldása leszen rajtuk. A szabadságnak szent napja meg fogja tisztítani levegőnket az eddig benn lappangott mirigytól és az egyenetlenség, visszavonás, viszálykodás helyett, mely eddig sorvasztá a magyart, az egyetértésnek, egyesülésnek szent malasztja s egyszersmind győzhetetlen ereje fogja lelkesíteni őt. Már is a felekezetestesség eddigi ellenségeskedése olvad, tűnik, mint a tavaszi nap elől a dér, fogadjuk ezt, mint vigasztaló előjelét jövőnk állapotainknak. Ez fogja legjobban biztosítani a rendet, csendet, békét átalakulásunkban, melyet megtartani, megőrizni, a polgári fennálló hatalmat tisztelettel, engedelmes-séggel e részben segíteni, most még inkább, mint máskor, mindenikünknek legfőbb kötelességünk, mely minden áldozatot, önmegtagadást, magunknak odaadását kívánja tőlünk, ez által biztosítjuk csak, sőt tesszük lehetségessé átalakulásunknak eredményét, jussainknak, szabadságunknak életbeléptét.

Azonban ideje, — mondá, hogy ömledezéseinknek véget vessünk, mert nem szavakkal, hanem cselekvéssel felelünk meg a jelen igényeinek. — A rendkívüli körülmény a formáktól bizonyos eltérést enged meg. A magántanácskozáásra szánt összejövetel egész népgyűléssé alakult át, kötelességünket mulasztanánk, ha az egybegyűlt elemeknek erejét és jelentőségét fel nem használnánk a megye állapotjának biztosítására és a polgári hatalom leendő megkönnyebbitésére. Míg a nem sokára tartandó közgyűlés törvényes hatalmához képest intézkedik, a formát és rendet lehetőségig meg kell tartani s így a törvényhatósági elnök foglalja el az elnöki széket és nyissa meg ez értelemben a tanácskozást.»

És ez csakugyan így történt. «Az elnöki székhez közeledett első alispán, *Augusz* Antal jobbját a nagy hazafi Bezerédj Istvánnak odanyújtván és az azt, mint a *kiengesztelődésnek* jelét egész készséggel magához szorítván, *az új alkotmányhoz*

való hű ragaszkodásáról nyilvánított hű érzelmeinek kijelentése után helyét éljen kiáltások közt elfoglalá és a gyülekezetet az oly fontos körülmények közt teendőkre felhívá. Erre ismét Bezerédj István táblabíró úr emelt szót és indítványba hozta, hogy a csend és közbátorság fenntartására a központban Szekszárdon az alispánokkal együtt, közgyűlési tekintettel működendő választmány neveztessek ki, a melytől a vidékre is kiküldendő járasonkinti választmányok a körülményekhez képest utasításokat nyerjenek. A választmányok helyein a nemzeti őrsereg felállítása a választmányok által azonnal megkezdessék.» «Továbbá bizodalom nyilváníttassék ezen népgyűlésből a Fenséges Nádor és miniszterelnök iránt azon kijelentéssel, hogy: Tolna vármegye csak a *magyar nemzeti felelős miniszteriumnak*, a polgári hatalom minden ágazatjaiban, a nemzet függetlenségéhez képesti alakításával, jelesen pedig a *külügy, hadi és pénz állapot* befoglalásával látandja kielégítve a haza e részbeni szükségét, igényét és kívánságát, a nélkül sem Ő felségének ígérete, sem a miniszteriumnak feladata teljesítve, sem a haza megnyugtatta nem lesz. Végre az *igazságnak* folytonos kiszolgáltatása tekintetéből a törvényszékek állandósíttassanak.»

Az indítványt egyhangú akarattal elfogadták és a jövő közgyűlés helybenhagyásának reménye alatt *kötelező határozatok* gyanánt megállapították. A választmányoknak köteleességévé tétetett a *már csak szentesítéstől* függő törvények kihirdetése, a nemesi községek értesítése, a nemzeti őrsereg felállítása. A jövő közgyűlésen való megjelenésre minden községből a bírót, vagy egy esküdtet és a jegyzőt bízták meg. A nádor és miniszterelnök iránti bizalomnak írásban történendő kijelentésére pedig az első alispánt utasították.

A nagy nemzeti átalakulás első napjai így Tolna vármegyében elég síma lefolyásúak voltak. Bezerédj békés kiegyenlítő politikájának nem kis része volt ebben. Az előbb bőven ismertetett népgyűlési határozat voltaképen a Bezerédj által épített aranyhíd az előzőleg túlzó kormánypártivá lett Augustus Antal és

társainak a megváltozott új rendbe való beilleszkedésére s az ő békeszerető lelke által annyira óhajtott összhang, együttműködés megteremtésére.

50. ISTVÁN NÁDOR.

Az alkalmazkodni kitünően tudó Augusz mindjárt bele is illeszkedett a megváltozott helyzetbe. Az 1848 április 3-án általa vezetett közgyűlésen azzal nyitotta meg a tanácskozást, hogy «soha oly magasztos érzettel nem üdvözölte a megyei gyüle-

kezetet, mint e pillanatban, midőn szabad földön, egy független magyar király, egy bizalomteljes nádor, egy szabad alkotmány, egy független miniszterium, törvényes egyenlőség és egyenlő polgárok közt tisztelheti a közönséget».

A gyűlés lefolyása különben, a mint Bezerédj Sztankovánszky-nak írja, vagy inkább szemfájása miatt ápril 4-én Bartallal iratja, «a megyében való minden mérges híresztelések ellenére igen rendben, csendben ment végbe. A népképviselők szerénységök és higgadságokban csaknem a kelleténél tovább mentek. A volt kortesek kevés számmal és igen lehangolt kedéllyel jelentek meg. Az egész demonstrációjuk legfeljebb annyi volt, hogy az elhunyt Vizsolyi Ede helyére — Fördös Istvánnal szemben — öccsét, *Vizsolyi* Gusztávot akarták megválasztani, a ki azonban felszólításunkra jó magatartással előre is lemondott».

Ugyanebben a levélben Bartal érdekes rajzát adja Ürményi és Augustus magatartásának. Ürményi sajátkezűleg egy egész ívet betöltő frázisos levelet írt, a mely szerint azt hitte, hogy «a március 25-iki párt elfeledésben fog részesülni s szerénységéhez képest várta a körükbe való meghívást». «Miután olyan érzelmeket fejezett ki, a melyek most egy rendszerető magyar polgárhoz illenek» — iratát a konferencia «örvendetes» tudomásul óhajtotta vétetni. «A gyűlésben azonban az «örvendetes» általános nem pártolás miatt megbukott, semmi eljent sem aratott der arme Józsi gyerek!»

Bartal szerint «Augustus elég jól érzi magát; egy kicsit, úgy látszik, bizott a főispányi levélben, hanem hamar vigasztalódott. — Seine Haut is so ziemlich geborgen — und die Eitelkeit menagiert».

Bezerédj, a mint iratja, végtelenül szeretett volna résztvenni a pesti eseményekben, de nem csak «minden kis erőltetésre nyugasztalást és kurát igénylő szeme miatt» nem mehet, de a megyében «kétesen mutatkozó állapot is vissza tartja». «A személyem elleni készülletekről terjengő hírek szinte becsületesembe állították nem távoznom. El is voltunk Gyurival tisztára készülve,

mit teszünk, ha jó resolutio nem jöven: kitör a dolog. Mit tettünk volna, találd ki?»

1848 április 17-én aztán a közgyűlésen meglehetősen kurtán búcsúztak el a távozó Ürményi főispántól. S «Bartal Györgynek szívből meritett indítványára a miniszterium megkérgetett, hogy Sztankovánszky Imrének, a megye egykori jeles hivatalnokának, ki iránt ez, tiszta jelleménél és tántoríthatatlan hazafiságánál fogva határtalan bizalommal viseltetik, főispáni kineveztetését törvényes hatalma szerint eszközölni méltóztassék».

1848 május 1-én Augusz alispán már közli is a közgyűléssel a Sztankovánszkyt kinevező nádori leiratot. Erre vonatkozóan a következőket írja Bezerédj István Pál öccsének 1848 május 3-án: «Tegnap volt a törvényki hirdetési gyűlés. Sok ezer ember volt együtt, minden zavar nélkül. Megtörténtek a választások. Hétfőn fogja az állandó bizottmány magát constituálni.

Miminek (Sztankovánszky) kinevezése felől a hivatalos sürgöny éppen tegnapelőtt gyűlésünkre érkezett és nagy lelkesedéssel lett fogadva. Azt hiszem, *igazán jól eszközöltem*, hogy ő Tolnának főispánja lett, nem csak a megyére, de magára nézve is. A mint maga vallja, nem meri megtagadni, reménylem is, hogy nem éri őtet valami oly baj, vagy csüggedés, mely részben változást okozna benne. Most azonban még egy kis ideig nem léphet be hivatalába. Vissza megy Pestre.»

Sztankovánszky csakugyan nem vett részt a gyűlésen. A mint Perczel Móricz bejelentette, édesanyja betegsége¹ akadályozta meg ebben s csupán 1848 május 8-án foglalta el új — *hivatalát*. A «méltóság» megszűnt, mert a Szemere Bertalan belügyminiszter által ellenjegyzett *királyi leirat a «főispánt a megyének első tisztviselőül adja»,* kinek *«joguk sok, de kötelességük még — több.»* Együttal felmenti őket az ünnepélyes beiktatástól, csakis az eskümintát közli velük.

¹ Pár nap múlva meg is halt.

Sztankovánszkyt ennek ellenére nagy ünnepélyességgel fogadták. Meghívására külön bizottság küldetett ki Bezerédj István «polgártárs» vezetésével. Hivataloskodását az új főispán a «Jövel szentlélek» segítségül hívásával óhajtotta kezdeni. Előbb templomba mentek. Azután a közgyűlés előtt letette az esküt. Különösen lelkes hatást keltett beszédének az a része, hogy «A gondviselés Hazánk védoltalmát a vármegyékbe helyezte». S idézte Kossuth országgyűlési kijelentését, hogy: «számkivetné magát az országból azon perczen, melyben annak municipalis szabadsága megszűnnék, mert ő ott szeret élni, hol a szabadság, ha *egyik szegletében elnyomják, a másikban feltámad, ismét és ismét felemelkedik* s hogy készebb a felelős miniszteriumot is a municipalis szabadságnak, ha ezzel amaz összhangzásba hozható nem volna — feláldozni».

Erre a «közpolgárok» sorából Bezerédj István állott fel. «Készületlenül üdvözli ugyan, de a közörömnök minden szemekből való visszatükrözése után már elég okot és alapot talál erre.» Indítványozza, hogy minden szokásos ceremóniák mellőzésével fejezzék be a beiktatást s térjenek át a sürgős teendőkre. Elő is vették mindjárt a miniszteri rendeleteket. Batthyány leiratára a nemzeti őrsereg felállítására 6 választmányt küldtek ki. Deák leiratára megalakították az esküdtszékeket, a sajtóbírószágot s az úri törvényszékek megszüntével felállították a büntető, polgári, számvevő és csődjeljárásai törvényszékeket.

Bezerédj élénk tevékenységet fejtett ki az új rend zavartalan megteremtésében. Magát azonban sehol előtérbe nem tolt. Nem akart egyéb lenni «közpolgárnál». A tolnamegyei állapotokra azonban nagyon jellemző május 3-án öccséhez írott levele: «A megyében folyvást csend és béke, azonban éber figyelemmel és minden kis jelenség felfogására van szükség, hogy ez így maradjon.»

Bezerédj csakugyan nem tett egyebet: őrt állt, hogy sehol baj ne legyen. A dologból mindenütt részt kért, de szerényen kitért még a «polgári megjutalmazások» elől is. Újból feleledt

nagy népszerűsége, Batthyányval, Kossuthtal, Deákkal való intimebb összeköttetése lehetővé tette volna, hogy ne csak mint új főispán kerüljön Tolnamegye élére, de hogy helye jusson az ország kormányzásában is. Mindkettőt elhárítá magától. Már is láttuk, hogy Tolnában Sztankovánszky Imre, a maga nagy képzettsége s lángoló hazafias érzelmei mellett is egyenesen Bezerédj iniciatívájára jut a főispáni székbe s később kiderült, hogy szerényen kitért ő a neki felajánlott miniszteri tárca elfogadása elől is.

Bezerédj Istvánnak a tudományos körökben megsemmisítettnek hitt, de általunk felkutatott 1848/49-ki levelei a legközvetlenebb fényt vetik az ő egész akkori működésére. Belőlük azt látjuk, hogy bár Bezerédj nem furakodik az első sorba s inkább szerényen visszahúzódik, a mit sokan politikai népszerűsége hanyatlásával is kapcsolatba hoznak, mégis elsőrangú politikai mozgatóerő volt s egyáltalán nem kicsinyelhető az ő akkori politikai hatása s üdvös tevékenysége.

Azt hisszük, úgy teszünk tehát helyesen, hogy ha ismételten az ő szájába adjuk a szót s megtartva az ő előadása meleg közvetlenségét, leveleinek fontosabb részleteit közöljük s legfeljebb a hézagokat töltjük ki saját megjegyzéseinkkel.

1848 május közepén Bécsben járt, de mint május 18-án Pál öccsének írja, nem annyira a politikai események vitték fel, mint súlyos szembaja, melyre orvoslást keresett. De az ott akkor már javában folyó politikai forrongásból is kiveszi kalandos részét. A gőzösön kezdi írni levelét, hogy megnyugtassa testvérét a praterbeli napszámosmunkások által a gőzösük ellen intézett támadás felől: Ő utolsó volt majdnem, a ki a hajóra elsietvén a rosszindulatú tömeg előtt — gyorsan jegyet váltott s kiáltására a kapitány sietett a hajót elindítani. Néhány kö- és hasábfa-dobáson kívül más baj nem érte őket. A munkások közül alighanem többen megsebesültek. Megtudták, hogy két hordó ezüstpénzt visz a hajó, azt akarták elrabolni. Csúnya kis história volt. Azonban sok mulatságos scena is akadt. Hiba,

hogy ily kevés óvatossággal küldenek pénzt. *«Én igen szeretem, hogy tapasztaltam, mily hideg maradt vérem az egész esetben.»* Pozsonyban este 8 órakor folytatja levelét. Most aggódik csak igazán a Bécsben maradt Pálért: «De te okos vagy. S holnap a gőzkocsinál lesz vigyázat. Isten segítsen bennünket s szegény hazánkat!»

Pesten aggodalmat keltettek a bécsi események és a folyvást tartó bizonytalanság, de az események menetét ez nem zavarta meg. A mint Bezerédj május 2-án írja, megkezdtek az önkéntes adakozást.

A Casino egész ezüstjét kölcsön adta. Ezen kívül ajándékképen 20 ezer forintot. Pest városa 200 ezer pengő forintot kölcsön s ezt adókép veti ki a birtokosokra. Széchenyi is ezüstjét kölcsön adja a statusnak. Bezerédj kis ezüstjét szintén kölcsön akarja adni s gondol mást is, ha el tud valamit adni. Pált is biztatja, hogy adja ezüstjét kölcsön s a gyapjú árából is adjon a nemesi clavis némi irányzata szerint.

Az önkéntes adakozás ügye s az önkéntesek állítása május végén visszaviszik Bezerédjt Tolnamegyébe, a hol résztvesz az ez ügyben tartott május 27-iki bizottmányi ülésen. Ez nagyon érdekes lefolyású volt. Sztankovánszky főispán bejelentette, hogy István nádor az Európában és hazánkban összetorlódó aggasztó események s az ország és a kapcsolt részek épségben maradása s a szabadság biztosítása érdekében szükségesnek ítélte az országgyűlésnek a király nevében szent Jakab hava 2-ik napjára, Pestre való összehívását. A leiratot a választások előkészítése végett kiadták a központi választmánynak.

De ugyanekkor már megérkezett Szemere Bertalan belügyminiszter leirata is, a melyben tudatja a királynak Bécsből való távozását, «mi által lelkeinkben a jövőndő iránt aggodalom támadt». A fiatalságot nemzetőri szolgálatra, a többieket adakozásra hívja fel. Kossuth Lajos pénzügyminiszter pedig a kamatos kincstári utalványok ügyében fordul a nemzethez: «Ez az ország nem olyan koldus szegény még, hogy polgáraitól

alamizsnát kelljen kérnie, hanem arra, hogy adjon kölcsönt az országnak, tehát önmagának, rövid időre, kamat mellett, csak annyi kölcsönt, mennyit az ország egy év alatt visszafizethet.»

«Bezerédj István szinte szomorú színekkel festette lelkes előadásában a szabadságában fiatal magyar haza ellen alattomban úgy, mint nyíltan támadt fondorlatokat. Nőttön-növő bizalmát nyilvánítja a miniszteri tanács iránt azért, hogy a fenyegető viszályok ellenében fellép, köszönetét nyilvánítja azon bizodalomért, mellyel feltárta a haza állapotját s a rendkívüli segedelmek mivoltát a nemzettel közli. Sajnálkozását fejezi ki ama

51. ISTVÁN NADOR NÉVALÁÍRÁSA.

szerencsétlenség felett, hogy urunk, királyunk a nemzettől még messzebb távozott. Nem mond le azonban a reményről, hogy a miniszterium fáradozásának sikerül rábirni fejedelmünket. miszerint magyar népének kebelére jöjjön, melynek hűségénél, szereteténél, tiszteleténél nagyobb, szentséges személyét sehol sem fogja környezni.»

Ezután rátér az országnak nyújtandó segedelempre. Tájékoztólag javasolja az úrbér megszűnésével fennmaradt majorsági birtok minden holdja után a 2 garasos kulcsot s ehhez képest ő — ámbár a szerint csak mintegy 400 forint esnék kettőjük birtokára — azt 1200 pengő forintra emeli s az összeget a haza védelmére kölcsön gyanánt azonnal lefizeti. Ezenkívül elengedi, illetve beszámítja medinai és szedresi adósainak e czímen való adakozását, kijelenti mindazonáltal, hogy «ezen

ajánlata csak mint az első miniszteri felszólítás következése tekintessék, melyet, ha kell, még többre is emelni, legnagyobb szükségben pedig mindenét a haza oltárára letenni és utolsó csepp véréit is kiontani kész».

Lelkes beszédére, a melyet még Ujváry József, Perczel Miklós, Ujfalusy Imre és Barta György felszólalása követett, nyomban megkezdődött az adakozás, a mely között sok meg-ható adomány is volt. Sztankovánszky 1000 forintot ajánlott fel. Az öcsényi ref. hívek lelkészük buzdítására 1200 forintot, a decsi Balázs testvérek 4 aranyat, Simich Ambrus a grábóczi görög nem egyesült zárda igazgatója *«a bizottmánynak pirulva tudtul adott 30 forintnyi évi fizetéséből 3 esztendőre évenként 5 pengő forintokat»*, a medinai görög nem egyesült lelkész is 3 évre évi 10 pengő forintot, a közös pénztárból évi 5 forintot (s ha hívei vonakodnának, ezt is ő fizeti), Angyal István az önkéntes sereghez beállt *két fián* kívül még évenként 10 forintot és 40 lat ezüstjét stb. Így elég szép összeg jött össze s ezen kívül elfogadták a 2 garasos hozzájárulást is. A király visszajövelele iránt kéri a miniszterium közbenjárását s elhatározták, hogy a nemzetör tisztviselők és szolgák helyeit, míg visszatérnek, üresen hagyják. Gondoskodnak a vagyon és közbiztonságról. A bujtogatókat elfogadni rendelik. Ha az erőszakoskodók vagyona nem elég, az okozott károkért az egész község felel. A nemzetörséghez Forster Antal nyug. alezredesnek ezredessé, *Perczel* Miklósnak és Forster Ernőnek törzstisztekké, Ferdinand Józsefnek, Auerhammer Alajosnak főhadnagyokká s Bartha Györgynek, Perczel Pálnak, Ujfalusy Imrének, Pózner Alajosnak, Paczolay Györgynek, Spányi Antalnak, Dúzs Józsefnek, Wimmersperg Ferdinándnak, Németh Jánosnak, Laskó Józsefnek tisztekké kinevezésére a honvédelmi minisztert megkeresik.

A nemzeti nagy átalakulás küszöbén Bezerédj családi állapotában is változás történik. Hosszú özvegység után, mely alatt elhalt felesége emlékéért mindig kegyelettel őrizte, újabb házasságra szánja el magát. Bezerédj 1848 május 24-én tudatja Pál

öccsével a sógornőjével, Bezerédj Etelkával hirtelen elhatározott házasságát. Az új korszak beálltával okolja meg ezen váratlan lépést. De bizonyára gondolt másra is, a mit ki nem mond. Sejtí, hogy ő is, testvérje is belesodródhatnak a rohamosan fejlődő események forgatagába. A kis Flórikájáért magát feláldozó Bezerédj Etelka sorsát kívánja tehát biztosítani.

Bezerédj érdekes levele a következő: «Meglepő lesz előttem levelemnek tartalma. De bizonyos vagyok, hogy szeretetteljes érzettel fogod azt olvasni. A minden számítást meghaladó események teljes meggyőződéssé érlelek sejtelveimet: hogy *új időszak áll be a világon és hazánkban* és csak *új úton-módon* lehet emberi s polgári kötelességeinket voltaképp teljesítenünk és életünket megfelelően folytatnunk. Ezen meggyőződéssel együtt világos lett előttem, hogy a *testvéri* viszón, melly most Etelkával összekapcsol és melly megholtjaim eránti lelkületemmel mintegy összeforrva az eddigi állapotokhoz illet, az új életnek, mellynek küszöbén állunk, nem felel meg, ha csak azon tulajdonokat, mellyeket Isten mindkettőnknek adott, élethatáson kívül állítani nem akarjuk. Világos lett előttem édes Palim, hogy *házassággá* kell átalakítani az eddigi testvéri viszont, hogy kellően állhassunk ki a síkra.

Nem kell mondanom, hogy ezen lépést még igen rövid idő előtt *lehetetlennek tartottam* és a mint egész élettervem az előbbi állapotokhoz szabtam ki s követtem — úgy erős és a jelenleg világot mozgató eseményeknél nem csekélyebb kellett, hogy teljes életállapodásomat megváltoztassam, most azonban szent kötelesség érzete szól bennem, Isten intését hiszem hallani — szüleink, Máli, Flóri alakjai biztatólag, helyeslőleg mosolyognak felém és nem állhatok ellen.»

Nagyon szépen fejtegeti azután, hogy elhatározására nézve egy darabig gátló ok volt a Pál gyermekeire való tekintete, a kik szívében, lelkében igen méltó helyet foglaltak el, de ha még az a valószínűtlen helyzet állana is elő, hogy gyermekei születnének, az ő osztályrészükre csekélyebb rövidsége

get okozna, mint a mit még életében Etelkával együtt hasznukra tehet.

Írja, hogy az első összejövetelkor tisztába hozzák az értékviszont, hogy Pál gyerekeinek semmi rövidségére vagy elégedetlenségére ne légyen. Bocsánatot kér, hogy erről is szól, de nem Pál, hanem önmagára való tekintetből teszi.

A püspöktől minden órán várja a választ, mert a jelen körülmények közt dispencziót ez adhat. Ezután Pestre mennek, ott esküsznek meg, mivel az országgyűlés miatt valószínűleg nem távozhat.

A láthatár közben egyre borusabb lesz. Tolna vármegye 1848 június 1-i ülésén felolvassák Bácsbodrog vármegye levelét, a melyben tudatja, hogy Karlovicz és Perlasz táján 41 ezer lázadó gyülekezett össze s minden órán betörni kész. Bácsbodrog vármegye a megszavazott 20 ezer önkéntesből csak 10 ezret tudott kiállítani. Testvéri segítséget kér. Tolna 4 ezerre emeli fel a felkelő sereget s Perczel Miklós őrnagy vezetésével 5 napi eleséggel, 10 mázsa puskaporral s 50 mázsa ólommal Oker tájára küldi. Kijelenti azonban a megye nekik, hogy nem katonáskodásra fognak alkalmaztatni, hanem a rabló csapatok elijesztésére s a Dráva-vonal őrzésére.

Bezerédj lelkes agitációt fejt ki különösen a nép megnyugtatása körül, mert bizony sok helyen, kivált a völgyeségi járásban, Bonyhádon, Majoson, Kakasdon, Belacson a német ajkú nép nem akart fegyverbe állani s Perczel Gyula főszolgabíró az ott levő 30 főnyi katonaság mellett 80 átutazó katonát is igénybe vesz a rend fenntartására és többeket letartóztat. Mindenek előtt azonban házassági tervét ohajtja keresztül vinni, ezért Pestre utazik s innen írja Pál testvérének 1848 június 7-én, hogy a pécsi püspökkel beszélt. Engedett kérésének s *rendkívüli hatalmának* esetét a jelen időköriülményekben feltalálván, megadta a dispencziót. Most szombaton van szándékuk megesküdni, de az eredeti tervtől eltérően nem Pesten, hanem otthon történik az esküvő, a mint azt június 10-iki leveléből megtudjuk.

1848 június 10-én indulóban vannak Tolnára, hol Etelkával megesküsznek. Sztankovánszky és Bartal lesznek a tanuk. Igazi lelki megnyugvást és örömet érez, a mit így fejez ki:

«Isten hozzátok, édes Palim, Everildám és gyermekeim. Vegyétek irántatoki szeretetemet azon meleg érzéssel, mellyel a jelen pillanatban írok nektek, és adja Isten nektek is azon emberi s polgári kötelesség teljesítésének érzetét, mely most igazán jötevően foglalja el lelketem.»

Testvérében nem is csalódott. 1848 június 17-én írja, hogy szeretet és jószágteljes levelet várt ugyan tőle, mert mást nem is várhatott, de az a levél, a melyet 7-én írt, őt is és Etelkát is könnyekig meghatotta. «Nem írom le az érzéseimet, csak azt mondom, hogy szívemelők és édesek valának, az Isten áldjon meg édes testvérem téged és tiedet!»

Írja ezután, hogy már egyhetes házasok, de csak a második napja, hogy odahaza van. Lehet ugyan, hogy ma is elhívják Szekszárdra. «De nem is igényeljük Etelkával a csendes, nyugodt magunkra hagyatást, csak hatályos munkásságra adjon Isten alkalmat, mellyel hazánknak használhassunk és kötelességünket teljesíthessük, ha nehéz is pillanatnyira.» A körülmények nem is voltak alkalmasak arra, hogy olyan lelkes és tetterre kész ember mint Bezerédj, egyéni boldogságának élhessen. Különösen Tolna vármegyében volt ez lehetetlen, a mely közel esett a nemzetiségi veszedelem tüzfészkéhez, Horvátországhoz s melyet így közvetlenül fenyegetett a háború forrataga. Írja is Bezerédj fenti levelében:

«Az illir mozgalom és ama szerb rabló csapat tőlünk is tetteleges fellépést kíván. Önkénteseink ugyan Szekszárdon vannak még, de a napokban Pécsre mennek. Vagy 240—260 lesz. Hidjáról 4. Ezen kívül 2000 embert írunk össze s tartunk készen fegyverrel, hogy az első hívásra akár az Alduna, akár a Dráva felé megindulhasson. Jobbnak láttuk ezt a nemzeti őrség mozgóvá tételénél s a miniszterium is hajlott ebbeli nézetünkre s így adta ki rendeletét. Nem tudom, minő lelkesedéssel fogadja

a nép, melynek phisionomiája azonban a *császár* távozta után, mint írtam — *setétült* és majdnem *fenyegetővé* kezdett lenni.»

Aztán a belpolitikai dolgokról ír: Holnapután lesz a választás a megyében. Neki Szekszárdon, *Perczel* Móricznak Bonyhádon nincs ellenjelöltje. Még aznap Bonyhádra kell mennie, a *svábok hívják, csak ő tőle akarják megérteni az új dolgokat.*

1848 június 19-én tudatja, hogy egyhangúlag megválasztották s közli a vármegyének a szerb és horvát veszedelem elhárítására irányuló intézkedéseit: A Bácskában dulongó ráczok és szerbek ellen 2000 embert állítanak s a Drávához is 2000-et küldenek.

1848 június 26-án azonban már azt írja, hogy alkalmasint idehaza marad a felkelt nép, pedig egy része bánja, hogy nem mehet. Ők is felkészítették a Hidjára esett két legényt. Két szimpla puskára szuronyt csinált a kovács és baltát az övbe.

Követte történt megválasztatása a vármegye elhagyására kényszeríti, hogy a pesti országgyűlésen résztvehessen. Június 28-án készülnek Pestre Etelkával. Feleségét azért meri magával vinni, mert a nép *hangulata javul, nem kell tartani*, hogy távozását *félelemnek s bizalmatlanságnak* tulajdoníthatják, különben nem mozdulna Hidjáról.

Felesége azonban csak rövid időt tölthet vele Pesten, a gazdasági munkák szükségessé teszik otthonlétét. Az aratást kezdik, de a munka lassan folyik, érzi mindenféle a világmozgalmat. A munkabér is nagyon felmegy. «Ez magában jó és kívánatos, hogy *nagyobb rész jusson a szegény munkásoknak a föld terméséből.*» Hanem a rögtöni átváltozásokban van mégis nehézség. Nem lehet semmit értékesíteni, pedig már nagyon rászorul, alig tudja fedezni a költséget. Jó, hogy hitele ép és csak megbecsülik az emberek felszólításait.

Bartal is velük ment Pestre. A fenyegető bajok miatt szüleihez nem tudott feljutni, de beteges is. Nagyon sajnálná, ha egészsége nem kedvezne az országgyűlésen első működésének. Bezerédj egész ihletettséggel gondol az országgyűlés roppant feladataira:

«Sikerülni fog a haza megmentése, bármilyen veszélyek fenye-
gessenek is, csak magunkat el ne hagyjuk és a mellett Istenben
és a jó ügyben vetett bizalommal a szükséges eszközöktől,
módoktól, orvosszerektől, ha *keserűek* is, vissza ne rettenjünk.
Élère kell állanunk a mozgalomnak, míg nem késő. Én csak
abban látom a menekvést. Ha most kisszerűen akarunk nyúlni
a segédforrásokhoz, elveszünk. A jövő hét már talán elhatá-
rozó lesz. Isten adja erejét, szent lelkét!»

1848 július 8-án írja első levelét feleségének Pestről.
Azt remélte, hogy jó kedélyesen írhat, azonban az óráról-
órára tóduló mozgalom nem utczai, csak elme- és testületbeli,
csak azon rövid sorra szorítja levelét, hogy egészségesek:
«Közdolgainkban semmi új, csak a szőlő s egyéb olyasok fel-
mentésére nézve inkább-inkább merevednek egymás ellenében
a vélemények, szándékok és több-több keserűséggel jár, hogy
magunkat elhatározzuk.»

1848 július 17-én írja ismét, hogy igen jó hatású volt reá fele-
sége levele: «Te jó, erős feleségem csak folytassad önmegtaga-
dással üdvösséges eljárásodat, és terjessz jót, segélyt körü-
lötted!» Örömmel olvasta, hogy fel akar utazni. Csak jöjjön
bátran, addig semmi esetre sem lesz semmi zavar, a mi akadá-
lyozhatná. Hozzáteszi azonban, hogy az egyik dupla puskát,
a zöldszíjast is jó lesz, ha felhossa, tehát mégis csak aggódott.
Végül megígéri neki, hogy mindennap fog írni. Ha nem jön
levél, jele, hogy nincs semmi közölni való.

1848 július 17-én írja Pál öccsének a szomorú hírt, hogy
a tolnai és bácsi nemzeti őrség a római sánczoknál nem jól
viselte magát. Szomorító ez reá nézve, nemcsak azért, mert
tolnai, hanem azért, hogy az őrsereg morális hatályosságát
csökkenti. «Azonnal ama gondolat villant fel bennem, hogy
lemegyek hozzájuk, reménylem, hogy jelenlétemnek lesz talán
némi sikere. Batthyány is egyezik és meglehet, sőt valószínű,
hogy az adresse debatte után három-négy nap múlva lemegyék.»
Ebből azonban semmi sem lett, mert 1848 július 23-án azt írja

Pál öcscsének, hogy nem megy le a táborba. A változás oka nem benne rejlett, hanem a mint írja: «A tolnai nemzeti őrség legnagyobb részének csúnya eloszlása által, fájdalom, megszűnvné reám nézve az alkalom — vagy 300 önkéntes maradt csak Perczel Miklós, Béla, Albanich és még egynéhány tiszttel. Elgondolod, hogy még mélyebben fájlalom, hogy éppen tolnaiak, kik így viselték magukat. Adja Isten, más nemzetörök jobban helyt álljanak, a mieink pedig a csorbát minél előbb helyrehozassák.»

A pesti események forgatagában sokat gondol haza, a csön-des Hidjára, vágyik a béke és nyugalom után, az országgyűlési és országos gondok azonban nem engedik s mint lelkiismeretes követ és becsületes hazafi helyén marad, fáradhatatlanul dolgozik.

1848 augusztus 24-én írja feleségének: «Be jó volna magamnak mehetni, azonban nem tehetem szerét, úgy vagyunk, mint a strázsa, a melynek helyt kell állani, ha nem is igen reményelheti, hogy a környező vészben ő is közvetlen haszonnal működhessek. Kellemetlenül-kellemetlenebbre alakulnak át dolgaink, a gyűlésünkön magán is oly ingerültség, egymás elleni agyarkodás kap inkább-inkább erőre, melyet még alig láttam gyűlekezetekben. A miniszterek résszerént semlegesen viselik magokat, az ingerültség csillapítására legalább mit sem tesznek.»

1848 szeptember 5-én írja ismét Pálnak, hogy *nem mer távozni* Hidjára sem ezen most eldöntőnek látszó időben, melyben nem bizonyos, még a választmánynak Bécsből megfordulta előtt is nem történik-e valami, *mi a képviselők működését* igényelné. Horvátországra nézve azt írja, hogy a miniszteriummal tanácskozó választmányak tagja, mely most működni fog.

Az eldöntő pillanat, úgy látja, közelit s mindenáron helyén akar maradni, hogy élettapasztalatait a haza javára értékesítse. Azt írja ugyanis fenti levelében, hogy «már a tegnapi ülésben is *alig sikerült egy-kettőnknek erőlködése által távolítani, hogy a képviselőház a végrehajtó hatalmat biztosok nevezésével, kik pedig a hadi miniszter felett állanának, kezébe nem vette*».

Az újságok eme körülményen *átsikamlanak*, mert csak a redactio feletti vitában adta elő magát. Bezerédj azonban komoly-nak látja a helyzetet s el van tökéelve *«mindent megtenni, hogy a revolutio terére ne lépjen az országgyűlés»*.

Rámutat a veszedelem forrásaira is: «Van köztünk egynehány, erre nézve inkább-inkább mutatja magát, hogy erőnek erejével azon térre akarják vinni a nemzetet. Alig várom, hogy *Batthyány* s *Deák* visszajöjjenek Bécsből, remélem ők is erélyesen fognak fellépni.» Bezerédj tehát határozottan a békés megoldás embere s irtózik minden erőszakos beavatkozástól. Mint törvényhozó a törvényesség híve s nem hajlandó a törvényes alapot elhagyni, hogy a nyers erőnek engedje át a teret.

Ugyanezen álláspontot képviseli 1848 szeptember 9-én Bezerédj Pálhoz intézett levelében: «Eddig legtöbbszörre a constitutionalis téren maradásra és a constitutionalis hatalmak fenntartására nyilatkoznak, — bármi következzék — én *mindent elkövetek, hogy ezen szándék győzzön*. Csak a nádorban légyen erély és a miniszterium kiegészítve állja meg férfiasan helyét, *bizom, hogy eltávolíthatjuk az anarchiát szegény hazánkról*. Bizzunk a jó Istenben. Rólam édes Palim ne aggódjál, a tiszta jó szándékot megsegíti Isten és érzete annak, hogy legfőbb kötelességeket teljesítünk itt most, ad erőt.»

1848 szeptember 19-én írja Bezerédj Pálnak:

«Hála Isten némileg jobb híreket közölhetek. Tegnap az országos ülésben a forradalomra hajlandók az utolsó — remény-lem — próbát tevék, hogy a ház magát permanentiában declarálja, azaz: eloszthatlanná és ezzel a király eloszlatási jussát megtagadja. Azonban, ha nehezen is, sikerült ezen lépést megakadályozni és így a képviselőház megmaradt az alkotmányosság terén.

Batthyány csak azon feltét alatt vállalta el az elnökséget, *hogy a király a törvényesség ösvényét szintén szorosan megtartsa*. Ezt a palatinus nékie megígérte. Bizzuk Istenre, megsegít. Lám a körülményeinkben legrosszabbat, a *forradalmat*,

a véres *kitörést el tudtuk távoztatni szegény hazánkrul*. Igen jótékony érzéssel mondhatom magamnak, hogy *ezen eredmény előidézésében legnagyobb részt vettem*. Majd szóval, ha össze-jövünk.»

1848 szeptember 17-én írja ismét:

«Hála Isten, jobb hírekkel küldhetem leveletem, t. i. tegnap este Batthyány az egész háznak legélénkebb kedvesség és bizodalom nyilatkozatai közt elvállalta az új miniszterium alakítását, ámbár az ő *conditioi* szerint az elvállalás Bécsben az új miniszterium személyitől függ. Most itt minden vidámabb képet mutat.

A miniszterek, kiket *Batthyány* proponál, ezek: *Szentkirályi, Ghiczy, Vay* Miklós, *B. Kemény* Dienes Erdélybül, *Mészáros*, gróf *Erdödy* Sándor külügyi és *Eötvös*. *Engem igen erőltettek* minden oldalrul, de részszerint a kétség: vajjon *Bécsben persona grata volnék-e?* — mi most *lényeges tekintet*; mind azon hit, hogy a miniszteriumon kívül *több hasznot tehetek e pillanatokban*, arra határoztak, hogy *Batthyáynak* megígértem, hogy *ha nem talál mást, vállalok tárczát, de addig másokkali próbát tegyenek*.

Bécsbe ma ment el az ausztriai országgyűléshez választmányunk; én is benn voltam, de a tegnapi történetek után *itt maradni kötelességemnek tartottam*.»

Bezerédj kitarása a törvényes álláspont mellett nem járt a remélt sikerrel s rövidesen be kellett látnia, hogy a bécsi kormány nem törekszik erősíteni ezt az álláspontot s erőszakkal kíván akaratának érvényt szerezni.

1848 szeptember 22-én írja Bezerédj Pálnak:

«Újat, jót alig írhatok. Tegnap jött tudósítás, hogy Csehországbul három pánszláv izgató tört be vagy ötszáz főből álló sereggel. Pozsonybul mégyen katonai erő ellenük.

Ma jött a nádortul és Csányi királyi biztostul sürgöny — miszerint a nádornak ma volt összejövetele Jellasichal a Balaton gözösön. A palatinus azt írja, hogy békés kiegyenlítést reményl. Csányi pedig azt, hogy Jellasich ereje fogy és úgy látszik,

52. JELLASICH.

hogy visszavonulásra készül. Ezek azonban csak szavak. Jellasich jóformán ma Szemesen, vagy talán Siófokon van. Teleky serege már Veszprémen által Lepsény felé vonult.

Az oláhok és általában az erdélyiek zajonganak, azonban még határozott alak nélkül. Itt minden eddig csendes. A miniszterium megerősítését naponként várjuk, ha *még megteszik.*»

1848 szeptember 25-én írja ismét:

«Bécsből semmi jó nem jött. A miniszteriumot még sem erősíté meg. Hiábavaló felelettel utasítá vissza F. Károly Batthyány futárát. A nádor ottani működésének még nem tudjuk eredményét. Mondják, az angol és francia követek is beleelegyednek az orosz elleni szempontból.

Az országgyűlés ezentűli működésére nézve nincs még, nem is lehet előre határozat. A kormány holléte, hová menete s mikénti működése szintén ettől függ, természetesen az enyim és Etelkái is. Nem kell mondanom, hogy bármi történend, *az utolsó lesznek, ki a térről elvonuland.* Istenben vetett bizodalom még senkit sem csalt meg, azért kiki körében fekvő kötelességét teljesítse.»

Lassan aztán Bezerédjt is elragadja a harczyi láz s már nem a törvényesség elvét hangoztatja leveleiben, hanem a fegyverek erejétől várja a döntést. Belátta ő is, a mit a magyarság legjobbjai beláttak, hogy a bécsi erőszakos politikával szemben csak az erő érvényesülhet s innen kezdve nagyobb figyelmet szentel leveleiben a katonai eseményeknek.

1848 október 10-én írja Bezerédj Pálnak: «Vigasztalásomra szolgált reátok nézve azon hír, melyet délben hozott egy futár, hogy Jellasich azon seregét is, melyet Sopron felé akart haza küldeni, magához vonta s úgy megyen Bécs felé. Így ti mentek lesztek és ügyünkre nézve is én ezen fordulatot jobbnak vélem.

Nem is kételkedem, hogy seregünk bármi körülmények között történjék is és bármely oknál fogva — utánna mégyen és az ausztriai barátainkkal egyesülve, legyőzi ellenségünket. Erről azonban töled várjuk a hírt.

Itt minden telhető megtörténik és nagy mértékben növekszik hadi erőnk, a lelkesedés is mindenfelől, igaz, hogy az oláhok és szerbek inkább mozognak újra, mintegy azon már terjedve volt hírhez képest, hogy szeptember végével *általános felkelés* leend a magyarság ellen. De ez mind le fog győzteni s megszűnni magától, csak Jellasichal és Béccsel jöjjünk tisztába, persze különböző irányzattal.

Tolnában már nincs ellenség és csak a Dunát és Drávát kell őrizniök, hogy a ráczok és holmi Jellasichot kereső német lovasok át ne jöjjenek.»

1848 október 12-én ismét: «Bécsből és táborunkbul ti korábban vesztek hírt. Csak az Istenért most ne tágítsanak és ne tágítson senki. Remélem, a bécsi országgyűlés is más nézetekre mégyen át, enged a nép kívánatának és Bécs alatt le fog győzteni közös ellenségünk. Csak itt is minden mód közremunkáljatok, lám a derék tolnai landsturm 24 óráig tartóztatott fel 7000 határórt és ezek már *Csapó* Vilmos népfelkelés vezérének magok megadását ajánlották, midőn jöttek a huszárok és Perczel serege és vége lett a dolognak. Csak rajta, ha kell Ausztriába is, ha ott a nép hív benneteket, bizon minden más parancsolat nélkül lehet követnetek Jellasich ellen a felhívást.»

Az országos zavarok a földesúr és jobbágiai közötti viszonyt is megzavarták, a nép nem volt hajlandó a jobbági terhek viselésére s megtagadta a földesúri járandóságok beszolgáltatását. A legjobb magyar földesúr, Bezerédj István, sem kerülhette el a bajt, pedig ugyancsak rászolgált jobbágiai szeretetére. A parasztforradalom rémképei azonban nem ijesztették meg, rendületlenül kitarzott jogai mellett s a törvénysértők ellenében a törvényes hatalom védelméhez folyamodott.

1848 október 15-én írja a feleségének, hogy «leginkább a vele bánástul függ a népnek magaviselete». A felerész beszolgáltatása körül támadt zavarok ügyében írni fog Sztankovánszky-nak, «hogy ha a megyében a felezésre nézve ellenszegülés mutatkoznék, csirájában elfojsák». Feleségét pedig kéri, hogy

a ki behozza a felerészt, azt példának hozzák fel mások előtt, mert «a népfelkelés nem robot volt, hanem saját vagyonuknak védelme. Tőlünk is mentek és én bizonyosan többet és nehezebbet dolgozok itt a hazáért és ő értek is, mint a népfelkelésnél dolgoztam volna. Írtam, hogy azoknak, a kik oda voltak a népfelkelésre, minden hátralevő kukoricza napszámát elengedjék.

Mészáros és mások, kik úgy akarnának és éppen szedresiek erántam cselekedni, nem az első háládatlanok volnának a világon, de az elsőek volnának, kiket háládatlanság mellett annak, mivel tartoznak, megtagadásáért büntetés ne érte volna.

Mondjátok meg cselédeinknek és a szedresieknek, hogy valamint én elnyomom vágyamat, mely haza vonz és itt őt állok és dolgozom a hazáért és teljesítem kötelességemet a haza eránt és ő erántok, úgy ők is teljesítsék kötelességeiket a haza és én erántam. Ők is úgy veszik hasznát jövőben.»

Sajnos, itt megszakad Bezerédj összefüggőbb levelezése. Csak szórványos tudósításai maradtak fenn. Oka valószínűleg az, hogy Pesten feleségével együtt van, így levelezésük felesleges, az öccsével való levélváltást pedig nagyon megnehezítik a Bécs felé nemsokára elkövetkezett hadi állapotok.

Bezerédj tevékenysége egyelőre amúgy is holtpontra jutott. A képviselőház a honvédelmi bizottmányra, illetve a határozatot tudató miniszteri leirat szerint: «Kossuth honpolgár és képviselőre» ruházta a kormányhatalmat. E miatt egyre halványul a parlament, a képviselők befolyása az ügyek menetére.

Tolna vármegyére ugyan mozgalmasabb napok következnek. Bezerédjnek távolléte miatt azonban itt sem jut tevékenyebb szerep. Sztankovánszky s az itthon maradtak a vezetés lelkei: a horvátokkal Légrádon és Muraközön szembenálló Perczel Móricz felhívására kiegészítik a Szekszárdon fekvő 41. honvédszászlóaljat, Ozorának indítják s a Batthyány Kázmér által október végén elfoglalt eszéki várba küldött lovascsapatot is ide irányítják.

Az 1848 december 16-án kelt levelében aztán Kossuth Lajos tudatja a vármegyével a kamarilla szándékát, a mely a

nemzetet országos létéért harczba kergeti. Nemzetöröket kér s előadja, hogy Nádasd elfoglalása s a kilencz oldalról ránk tört ellenség túlnyomó ereje miatt az ország védelmét beljebb kell összpontosítani. Deczember 22-én erélyesen sürgeti az újonczok

53. CSÁNYI KORMÁNYBIZTOS.

kiállítását. Január elsején pedig már tudtja, hogy az ellenség az ország fővárosa ellen vonul, hol alkalmasint összeütközés lesz, de a kimenetel bizonytalansága miatt a kormány Debreczenbe megy.

A vármegye erre elhatározta, hogy a nemzetörök január 9-ikéig Szekszárdon összpontosítsanak s a január 10-iki gyű-

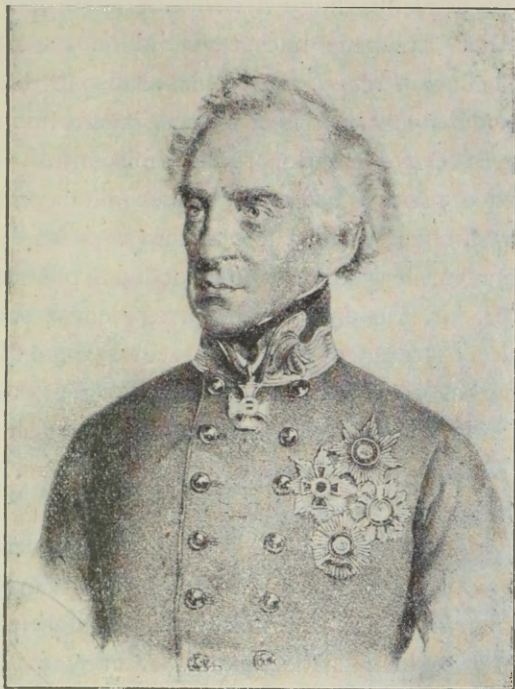
lésen *Csányi* kormánybiztos rendelete értelmében az ágyúknak, beszedett fegyvereknek, a löpörnek, katonafelszerelésnek a Dunán való átszállítását elrendelik.

Január 17-én *Sztankovánszky* bejelenti a kormány elvonulását s hogy az ő hivataloskodása is már csak *bizonytalan időre* terjed. Ezért a tisztviselők teendőire nézve bizonyos megállapodást óhajt. A minden helyzethez alkalmazkodni tudó *Augusz* alispán a tisztikar nevében kinyilatkoztatja, hogy a *tisztikar a törvényhatóság elfoglalása után is csak tiszti esküje szerint, alkotmányos szellemben fog működni*. A január 24-iki gyűlésen *Kossuth* január 14-én kelt levelét tárgyalták, a melyben tudatja *Batthyány* Lajos miniszterelnöknek és társainak *Windischgrätz*-nél való eredménytelen intervencióját, sőt visszatartását s ezzel kapcsolatban a képviselőház határozatát a további *együttmaradásra*. De ugyanekkor már a Székesfehérvárt megszállott császári kormány is kötelezi a vármegyét a sárkeresztúr-szekszárdi és közbeeső postahivatalok oly irányú utasítására, hogy a Veszprém, Tolna, Fejér megyék részéről feladott leveleket *hozzá küldjék* s a vármegye lakóit mindaddig zendülőknek tartja, a míg Ő felségéhez *«alávető irást»* nem terjesztenek.

A vármegye tiltakozik a zendülés vádjá ellen, de elismeri Ő felsége öröklési jogát s neki, mint magyar királynak meghódolni kész. «Óhajtják s remélik, hogy Ő felsége kitünő észtehetsége mellett képes lesz az ország jelen szerencsétlen állapotának véget vetni, de a trónralépési előzmények törvényes, alkotmányos úton történjenek, a királyi koronázást, különösen Magyarország nemzeti, területi épségének, jogszerű önállása és függetlenségének alapjogai, sarktványei, szóval polgári alkotmányának fenntartását illető biztosítékok és megpecsételéssel királyi eskü kísérik».

1849 február 5-én már *Augusz* elnököl s bejelenti, hogy gróf *Nugent* császári-királyi főhadiszermester Pécsről február 4-én kelt 1479. számú levelében tudatja, hogy *kezeihez került* a mult hónap 24-én hozott közgyűlési határozat, amelyből a

megyének a cs. és királyi apostoli felsége iránti dicséretes és loyális érzelmeiről örömmel értesült. Közölni fogja ezt a fővezérrel, Windischgrätz tábornagygyal s felhívja a vármegyét, hogy 1-ször: hódoló nyilatkozatot adjon, 2-ször: hogy a *szépen* és *bátran* tett nyilatkozatot egészítse ki az ellenséges elemek eltávolításával, a Mohácsra küldött 2000 nemzetőr visszahívásával,

54. NUGENT TÁBORNOK.

a kiket ő ugyan *szétverhetne*, de a fenti nyilatkozatból e nélkül is reméli az alkotmányos kormány hatalmának visszaállítását.

Augusz alispán e tárgyban február 9-ére nagygyűlést hívott egybe s ekkor újból tárgyalás alá vették *Nugent* február 4-iki levelét. Hűségnyilatkozatot küldtek a királynak, elismerve a *pragmatica sancti*óban biztosított öröklési jogát, de viszont bizalommal vannak, hogy a megkoronázandó király a magyaroknak nemzeti és országos önálló létét, polgári alkotmányát,

jogait és különösen az 1848. évi törvényeit ugyanazon pragmatica sanctio 3-ik cikkelye értelmében fenntartja. Esedeznek, hogy vessen véget a jelen nyomasztó állapotnak, nem a fegyver nyomasztó hatalmával, de a békeherdetés enyhítő biztos hatalmával.

Ezt a hódoló iratot Olmützbe küldték. *Sztankovánszky* főispán pedig bejelenti, hogy a *változott viszonyok* folytán ez az *utolsó* gyűlés. Érzékeny búcsút vett különösen a tisztikartól, melynek nevében *Perczel* Béla másodalispán búcsúzott el, «a nehéz körülmények közt is a megye javára munkált tiszta jellemű, erélyes, ernyedetlen szorgalmú főispántól».

Ettől kezdve 1849 június 12-ig szünet állt be a tolnai közigazgatásban, jobban mondva a császári abszolút uralom veti meg a lábát a vármegyében. Megkezdődik a politikai üldözés. *Adamovich* cs. kir. főhadnagy vádjára egy egész sereg embert letartóztatnak s összesen valami 94 foglyot szállítanak el a bródi katonai fogházba. Nemsokára *Fridrich* György, «kir. kincstári ügyész», tudatja *Bezerédj* István javainak lezárolását és zárgondnokká *Gindly* Antalt nevezik ki.

A magyar fegyverek azonban csodával határos diadalokat aratnak. Egyidőre megtisztul a Dunántul a megszálló osztrák hadsereg igájától. 1849 június 12-én *Fiáth* István teljhatalmú megyei kormánybiztos a «zsarnok hatalom alól felszabadított vármegyében» megtartja a tisztújítást. A nagyon is a császári kormányzat kezére járt *Augusz* Antal alispán kihagyásával *Perczel* Bélát teszi meg első alispánnak, másodalispán pedig *Fördös* István, főjegyző *Hegyesy* lett. Felolvasták a debreczeni függetlenségi nyilatkozatot is, melyben «a megye saját meggyőződését is teljes mértékben kifejezve látta» s hazafias ragaszkodását hódoló iratban fejezte ki. A kormányt megkérték *Sztankovánszky* főispánnak méltóságába való visszahelyezésére s hozzá is külön kérélevelet intéztek.

1849 június 28-án *Sztankovánszky*, *Szemere* 18-án kelt rendeletére csakugyan visszatér a vármegye élére. A főispáni

széket, a mint kifejté, nem saját akaratóból foglalja el, mert jobb szeretett volna a magánélet csendjében visszamaradni, «de a képviselőbizottmány bizalmát, a kötelesség érzésen kívül figyelmetlenül mellőzni — sértés lett volna».

Tolnának az ellenségtől való megtisztítását aztán *Bezerédj* és *Bartal* is felhasználják, hogy a vármegyébe visszatérjenek. A szórványos adatokból az tűnik ki, hogy *Bezerédj* 1849 január 1-ig feleségével együtt Pesten volt s ekkor *Bartallal* együtt Debreczenbe kísérte a kormányt. Itteni szereplését más helyen tárgyaljuk. Kétségtelen azonban, hogy már jóelőre látta az események fejlődését s bizonyos szelíd búsongás érzik ki a kivágott dátumú, de bizonyára Debreczenből január közepe táján írt leveléből, a melyet feleségéhez Pestre czimezett: «a Zöldkert és Magyar utca 3 emeletes szöglet házában Kegel felett, Havas Ignác úrnál»:

«Már tehát február 1-én egy egész hónapja, hogy először elváltunk, édes lelkem. Ki tudja, mire ismét ezen hónap eltelik, minő kilátások fognak környezni, bizzunk jó Istenünkben és ne engedjünk mértéken túl helyt a fájdalomnak, aggodalomnak. Emlékszel, édes Etelkám, holnap lesz egy esztendeje, midőn Bécsbe mentünk, minő aggodalmak környeztek akkor, Isten előtt pedig egy kis *szem*, vagy egy *félvilág* — az ő gondoskodásában egyaránt részesül. Te édes jó Etelkám, mily jó volt akkor is es mindég hozzám. Te igazán szeretetteljes jó lélek, nem fog a szeretet Istene elhagyni.»

Bezerédjt elsősorban a saját ügyeinek rendezése hozhatta haza. Talán hogy birtokait zár alól feloldhassa. De meg már ekkor számolt a további eshetőségekkel is. Rokonait, akikkel a birtokvételtől kifolyóan még elszámolási kötelezettségben állott, biztosítani kívánta. Bizonyára az ő előzetes tudtával és kezdeményezésével történtek meg még június 12-én a következő betáblázások: Bezerédj István és kezese Pál ellen *Derra* Rozina 6266 frt 40 kr., Bezerédj Pál és kezese István ellen ugyancsak *Derra* Rozina 6433 frt és *Derra* Mihály 9333 frt 20 kr., István

és kezeze Pál ellen Derra Pál 6266 frt 20 kr. István és kezeze Pál ellen Derra Kálmán 12.266 s Pál és kezeze István ellen ugyancsak Derra Kálmán követelése 2033 frt 20 kr. erejéig.

Bezerédjvel Bartal is hazajött, mert a június 23-iki vármegyei gyűlésen részt vesznek mind a ketten. A mikor is az osztrák hadak becsapásai ellen július 1-re 600 főnyi sereget szervez a vármegye, alku szerinti jutalom, a rendes katonai zsold és kenyér fejében. Bonyhád vidékére az ott összegyűlt népből szintén 600 főnyi csapatot alakítanak.

Bezerédj aztán vagy itt maradt néhány napig, vagy újból megjött Bartallal, mert 1849 július 5-én ismét résztvesznek a vármegye gyűlésén, a melynek tanácskozása a vármegye leg-szomorúbb állapotát tünteti fel. A pénztár teljesen kiürült. A bátaszéki uradalom kasszájában talált 734 frt 30 pengő krajczárt veszik kölcsön, az ezüst evő- és egyéb eszközöket is letétbe helyezik. Később a július 24-iki határozattal az uradalom borait is eladatják 16.740 v. forinton. Az előbbi gyűlés Bezerédjnek 1846. évi önkéntes adóját 294 pengő forintot s az 1846/7-re teljesített 233 frt 23 kr. befizetését is beutalja a honi pénztárba.

Tolnában azonban gyorsan érnek az események. *Perczel* Béla alispán július 10-én lemond. Már ekkor híre járt, hogy a kormány Szegedre költözik. Megbízák tehát *Fördös* István másodalispánt, hogy Bátaszéktől Bajáig póstát állítson fel. Július 16-án már *Fördös* István elnököl. (Ez is hozzájárult, hogy 10 esztendőt ült Kufsteinban!) *Guyon* Nagy Antalt felhatalmazza, hogy Tolnában és Baranyában 5 honvédszázadot alakítson. A dunaföldvári sóhából 800 frtot utalt ki e czélra kezeihez. Az ellenség azonban már erősen közelgett Mohács felől. Bátát felégeti, 250 ház hamvadt el. Még csak egy vármegyei gyűlést tarthatnak augusztus 1-én, a mikor felolvassák *Kossuth* Lajosnak igazi drámai erővel megírt július 22-iki levelét, a melyben tudatja, hogy a kormány Pestről Szegedre tette át székhelyét. 30 ezernyi tartalékot akar szervezni, melynek ő áll az élére. Minden ember 20 frtot kap. Ruházata, díja a hadsereg-

belieké. Ugyanekkor *Noszlopy* Gáspár kormánybiztos Bonyhád-ról ostoros csapatok állítását rendeli el. Mindez azonban már a — *vég* kezdete. Augusztus 10-től ismét a császári hadsereg az úr Tolna vármegyében. *Augusz* Antal volt alispánt, a liberalizmus egykori bajnokát, Bezerédj hajdani politikai elvtársát s vele együtt küzdő bajtársát — *császári királyi kormánybiztossá*, majd *főispánná* nevezik ki.

Bezerédj azonban *Bartallal* még akkor is hűn követi az országgyűlést, illetve a kormányt. Puritán egyenes gondolkodásuk nem engedi, hogy cserben hagyják a veszni indult nemzeti ügyet. Kitaranak egész — Világosig. Onnan írják 1849 augusztus 10-én ezeket a jellemző sorokat Bezerédj Istvánnénak:

Drága jó Adele! Egy hete, hogy az ellenség mozdulatai Aradról elmenni kényszeríté a kormányt s országgyűlési tagokat s mi azóta itt tanyázunk, — holnap ismét Aradra bemenendők, miután *Görgei* serege oda megérkezett. Kevés napok múlva Arad és Temesvár közt *eldül hazánk sorsa* s miután e sorokat úgy is csak több idő múlva veendi édes, édes jó Adele! mikor már a kimenet megszokott szomorú valósággá leendett, minek titkoljam már Pest óltai szomorú sejtésemet, melly az azótai eseményeknél fogva teljes meggyőződésé változott; *igen, mi el fogunk nyomatni a nagy erő által — de becsülettel lépünk ki a nemzetek sorából*. Hála Istennek, hogy minden oda mutat, miszerint a mozgalom *vezetői* nem szöknek meg gyáván — mit én *ezekre* nézve olly gyávaságnak tartottam mindig, mi az egész ügyre homályt vetett volna; természetes, hogy itt nem szólok azokról, kiket csak a körülmények hatalma sodort be, vagy kik apróbb szerepet vittek; ezek *mentsék* magukat, a hogy lehet. Mi Pistával *maradunk*, míg lehet.

1849 augusztus 11. Most hivatnak be Aradra — es muss was Auserordentliches sein — drum gute gutes Morgen! Bár jót sejtetek, mégis zárom leveletem, azt a nagy tárczámmal együtt szives háziasszonyunknak átadván. Gondolja el, szüleim-

nek írni rá nem értem, ezt Önre hagyom. A tárczának kulcsát nem küldöm — kérem nyissa fel és nézze meg a souvenir, a mi benne van!

11-én reggel ugyanezen levélben Bezerédj István írja: «Hit, reménység — szeretet — Egészségesek vagyunk. A nyolcz boldogságot sokat forгатom eszemben — *bizodalmamat semmi sem* renditheti meg. Tudja Isten, mikor veszed e sorokat — talán előbb látjuk egymást, azért nem is írom le napi történeteinket. *Bohusné*nál vagyunk. Majd eljőjjünk együtt Világosra édesem! és emlékezzünk a jelen nehéz időkről, melyekből higyjünk csak és a szerint működünk, kiségit Isten. Aradra indulunk, tán onnan előbb lesz alkalom. E levelet itt hagyjuk. Jancsi, Flórián (kocsisuk és inasuk) egészségesek, Isten és ereje, áldása te véled édes-édes Etelkám. Szeressed Pistádat.»

Bezerédj augusztus 19-éről a biharmegyei Gyulához közel levő Sarkadról ír, a hova Görgey kapitulált seregével érkeztek. Írja, hogy Világoson Bohusné igen szíves volt hozzájuk, tőle eljövet Kis-Jenőn és még két helyen, a hol megháltak, szintén igen jó emberekre akadtak. Itt is külön szobájuk van s jó ebédekkel tartja gazdasszonyuk Leelősy Lajosné asszony. «A pillanatnyi viszontagság, szenvedés bármily rettenetes lenne is — különben sem foghatna ki rajta. Etelka se hagyja ezért magát a rövidlátók és mégis magokat bölcseknek tartók és a bátorság hiányát holmi abszolút szentenciákkal palástoló kishitűek által elcsüggeszteni.» Valami ismerőse útján Zichy Ferencz vagy Forgách királyi biztosok útján *nyílt* tudósítást kér tőle, rokonairól, Hidjáról s a pestiekről is. Duschek pénzügyminiszter Aradon *becsületszóra* szabadon ki és bejár, ha méltatlanságtól nem kell tartania, ilyfélet eszközöljön ki Etelka Bartal és az ő számára is: «Bármit tartsanak felőlem, *becsület-szavamban* nem fognak kételkedni, ha akartam volna, *már nem volnék itt...*»

Augusztus 20-án István napján folytatja levelét: A helyőrség parancsnoka (orosz tiszt) nagyon előzékeny vele szem-

ben. Személyesen ment be Nagyváradra, hogy ügyüket sür-
gesse s biztatta, hogy olyan helyre fogják vinni, a hol felesé-
gével majd még találkozhat is. Bartal nagyon ideges, semmihez
sincsen kedve. Ő még lovagol is naponta.

Ezeket a leveleket 23-án Gyuláról küldik el. Az orosz
kiséretet osztrák katonaság váltotta fel. Eddig semmi bántal-
mazásuk nem volt: «Nincs más hátra, mint a békés Istenes
rezignáció s kitérés, csendes elfogadása a sorsnak.» Igyekez-

*Ederlakheun: Az edde mellett két
széles katonaságot nem lehetett elhár-
dani. semmiyken az utadaly nélkül
is nem volna kezdébe jut.*

*Mit több már katonaság utunk
közvetlen, meg- és leír: holnap Aradra
megyünk vissza. Itt az orosz kíséret
már osztrák katonaság váltja fel,
és kérés semmiyken. Aradon jó for-
sának megfeszítet sorunkat. Komman-
dóval foglalt, semmiyken lehet ten-
s nem, itudorilni.*

55. BEZERÉDJ LEVELE FELESÉGÉHEZ 1849 AUGUSZTUS 23-ÁN.

zenek kivinni, hogy becsületszavuk, vagy őrizet mellett Pestre
engedjék.

Ugyaninnen írja augusztus 23-án *Havas* Ignácznak orvosnak
címezve:

«Világosrul, hol Bohusné igen-igen szíves volt hozzánk, írt
két rendbeli leveleimet fogtad venni. Görgey hadseregének
megadását másképp is tudod. Ezzel voltunk mi is Gyurival és
ezzel együtt jöttünk egy kis körúton ide s innen már ausztriai
katonaság őrizete alatt megyünk holnap Aradra.

Egészségesek voltunk és vágynak Gyurival együtt. Szemé-

lyes bántalomtul, durva bánástul, eddig mentek voltunk teljesen, podgyászunkra nézve is. Most szintén ígérve van, hogy az ausztriai őrizet alatt is mentek leszünk a bekövetkezendő bírói eljárásig. Szabadon szállásolunk, járunk, kelünk, mindenhol jó szíves embereket találunk. El is vagyunk jól látva a szükségességekkel és még eddig nemcsak lényeges hiányt, de különös csüggesztő alkalmatlanságot sem szenvedtünk és ezután is igyekszünk segíteni magunkon. Jancsi és Flórián egészségesek, jól viselik magokat, lovaink és kocsink jó szolgálatot tesznek. E részben tehát ne képzeld állapotunkat igen sanyarúnak. Mi a lelkit illeti s a kedélyt édes Etelkám! tudod, hogy képes vagyok megadni magam őszinte lélekkel Isten rendeléseinek és nem tusakodom a sors ellen és Istenben vetett bizodalom, hitem, reményem töretlen volt, Isten segítségével az is fog maradni. És tudod, hogy édes halottaink és a te képeddel egy alakba olvadva, fel tudom magas, égi szempontból fogni a világ eseményeit és meglábolom a lelki bajt. Azért légy e részben is vigasztalva állapotom felett édesem és ne keseregj Pistádon.

Hazánk, nemzetünk Isten kezében van a jelen helyzetében úgy, mint bárminőben volna és csak Istentől rendelt állapotokban és utakon tegye meg kiki, mit a körülmények között tehet kötelessége szerint a hazáért. Fog elég jócselekvésre találni alkalmat és nem kell kétségbe esnünk. Csak Istenben bizzunk és imádkozzunk hozzá szívvel és cselekvéssel. —

Ne essék nehezedre, hogy ily hangon szólok édesem! de nem is esik nehezedre néked, te jó, nemes és egyesül lelked az enyimmel. Elég errül.

Bartallal szoltunk sokat e felől: te most értünk mit tehetnél? és azt találtuk mindent felvéve, hogy jelenleg, míg további hírt nem veszel tőlünk, vagy felőlünk, legczélszerűbb Pesten nyugodtan várni a dolog fejlődését. Gondoltam, ha próbát tennél eszközölni, hogy Pestre, vagy más helyre vigyenek, hol véled lehetnének, de látom, hogy most hijában volna, a később teend-

hető lépéseidet zavarná csak inkább. Nem is tudjuk a Pesten levő embereket, állapotokat, te ezek szerint úgyis legjobban látod, mit tehetsz és megteszed. Csak óhajtásaidtul el ne hagyj magad ragadtatni édesem czélszerűtlen lépésre és olyanra, mi a te *tekintélyedet* sérthetné. — Elérted, mit akarok mondani ezzel. Ha lehet tudósíts Aradra, mi is ha csak lehet írunk természetesen néked. Pestrül talán bennünket felkeresni semmi esetre — míg tölünk, vagy rólunk határozottabbat nem tudsz — meg ne indulj, mert bizonytalan is hol, meddig leszünk? Azért legjobb, vagy inkább az egyetlen mód, most Pesten béketűrően várnod, bár nehéz légyen, édes lelkem Etelkám!»

Az aradi jelentkezés után Bezerédjt és Bartalt, úgy látszik, szabad lábon hagyták. Jobban mondva bizonyos körzetben megvolt a mozgási szabadságuk. Tolnában azonban Fridrich György kir. ügyészt utasították az összes javak összeírására, aki aztán elég kíméletlenül teljesítette is megbízatását. Ugyanekkor Bartal javait is zár alá vették.

Bezerédj kellő információkkal látta el feleségét. Jezerniczkyne s mások útján Pállal is megegyezett a teendőkre nézve. Fő törekvése volt, hogy felesége és a család tagjai anyagi érdekeit minden módon biztosítsa. Sorban be is érkeznek a betáblázást kérő folyamodványok Tolna vármegyéhez. Így Bezerédj Ignác biztosítást kér az István-féle birtokból öt illető részre. Bezerédj Anna óvást tesz örökrésze érdekében. Bezerédj Pál is kéri a neki szerződés szerint járó összeg kiadását. Bezerédj pedig Gyuláról figyelmeztette feleségét, hogy lakását s tartásdíját legalább egy időre követelje.

Augusztus 29-én Aradról írja, hogy «még szabadok, de mivel nem kaptak rendelést, hogy *szállásukat elhagyják*, így mintegy becsületükre bízva várják a további». Augusztus 31-én aztán ugyancsak innen tudatja, hogy van passzusuk és holnap indulnak Pestre. Utközben azonban szeptember 2-án Szolnokon megváltozik szándéka: «Tanulja a körülményekhez való alkalmazkodást. Nem tudja, Pesten miként alakulna a helyzet, jobb-

nak gondolja tehát, hogy Gyömrőre menjen gróf Teleky Sámuelhez. Gyömrő az üllői állomástól egy kis félóránnyira van. Telekyék igen szíves emberek. Holnap a reggeli vonatnál kocsit várja Etelkát, Terézzel bátran kijöhet, de ha úgy áll a dolog, hogy ő rögtöni letartóztatás félelme nélkül mehet, felesleges az útja, csak tudakozódjanak Havasnál, Majthényinél, vagy B. Jeszenák nevében B. Brukkenthalnál e felől.»

Bezerédj néhány napig Gyömrőn maradt Telekyéknél. Szeptember hó közepén azonban már Pesten van. 14-én innen írja Jezerniczkynek: «Isten szent elhatározásai ügyeinket jobban, üdvösebben vezetik, mint a mi korlátolt belátásunk azt megítélni képes.» A jövőtől nem fél, mert lelke tiszta s megnyugtatja az a tudat, hogy politikai pályáján «sem önérdek, sem más személyes célok nem vezérelték». A véletlennek s ösztönszerű cselekedeteinek tulajdonítja, hogy még szabadlábban van. Nem menekült, nem rejtőzött s nem nélkülözött. Jó emberei közbenjártak, hogy pörének letárgyalásáig, a melyen át kell esnie, szabadlábban lehessen. Sőt arra is kilátás van, hogy hozzátartozóit meglátogathassa.

Az itt október 4-én Pál öcscséhez intézett levélben aztán elmondja további szándékát.

«Levelem után, melyet jó nénénk közlött véled, azt írhatom édes Palim, hogy alkalmas időpontot gondolván érkezettnek magam bejelentésére, a végett Gyömrőről, hol a szíves Telekyéknél folyton voltam, bejöttem és Kempen altábornagynál és a policia directornál, úgy a hadi törvényszék illető tisztviselőjénél voltam, kikhez ama Terzy város kapitány — kirül írtam, elkérésért és mind jól fogadtak és biztosítottak, hogy szabadságban várhatom be dolgom felvételét. Neki bátorodván, folyamodást adtam be Kempen generálishoz, hogy addig, míg előszólitatom, Senyére mehessek, hol, ha lehet, Szerdahelyen véled és tieiddel összejöhetni reményltem, mire oly igen vágyok és egy pár hetet elvonulva csendesesen tölthetnék. Még nem jött válasz, melyre naponként várok, így nem akarván tovább halasztani

leveletem, most csak azt írhatom édes Palim, *hogy addig, míg újabb tudósítást nem veszel tőlem ez iránt, jöveleledet halaszszad.*

Etelkával és Gyurival együtt, ki vélem együtt várja sorsának elhatározását — egészségesek vagyunk. Egy kis szállást fogadtunk *Havas* napának házában, melyben maga Náczi is lakik, Zöldkert-utca 481. sz. Szükségesnek ismertük, hogy mindenestre legyen helyünk, hol perünknek talán hosszabb folyamata alatt lehessünk, vagy *rossz esetben Etelka hozzám közel lehessen.* Adja Isten, ne legyünk kénytelenek benn lakni e télen és véled együtt tölthessük annak részét legalább, adja Isten, — Hidján. Azonban szegény Hidja ismét elfoglalva van, és ismét Gindly a curator. Etelka írt nekie, de még nem kapott választ.»

Bezerédj meg is kapta a Senyére szóló, levelében említett utazási engedélyt, de Kempen altábornagy október elsei kelettel végzésileg egyúttal azt is tudatja vele, hogy ezt a «választott helyét el nem hagyhatja s a pozsonyi katonai kerületi parancsnokság minden idézésére rögtön jelentkezzék.» Újabb kérvényére október 4-iki kelettel azt is megengedte, hogy Pestre visszatérhessen: «csak az szükséges, hogy azt a pozsonyi kerületi parancsnokságnál bejelentse.»

Bezerédjvel Senyén ott volt a felesége is. Mielőtt azonban visszatérhettek volna, őt a szombathelyi zsandárparancsnok elfogatta.

Ezzel megkezdődött Magyarország legbékésebb szellemő fiának mártiromsága. Az «örök igazság» bajnokát hónapokig, sőt évekig zaklatta az igazán — bekötött szemű Igazság...

* * *

Bezerédj prófétai lelke sok mindent megsejtett, a mi a nemzet életében később valóra vált. Megsejtette a magabizallság korát, a mely alatt a nemzet eszmélni fog a felett, hogy a régi állapot nem tartható fenn. Megsejtette azon korszakot, midőn a nemzet elhatározza, hogy mit és hogyan fog tenni. S végül előre tudta, hogy elérkezik majd «a harmadik

stadium, az ergo fiat».¹ A megjósolt korszakokat végigélte, becsületesen résztvett minden korszak munkájában, de mire az «ergo fiat» elkövetkezett, már nem volt meg benne a régi tűz, a lelkesedés szent lángja már csupán parázsként izzott a hamu alatt s Bezerédj mint fáradt vándor érkezett meg az ígéret földére, a jog és szabadság korszakába.

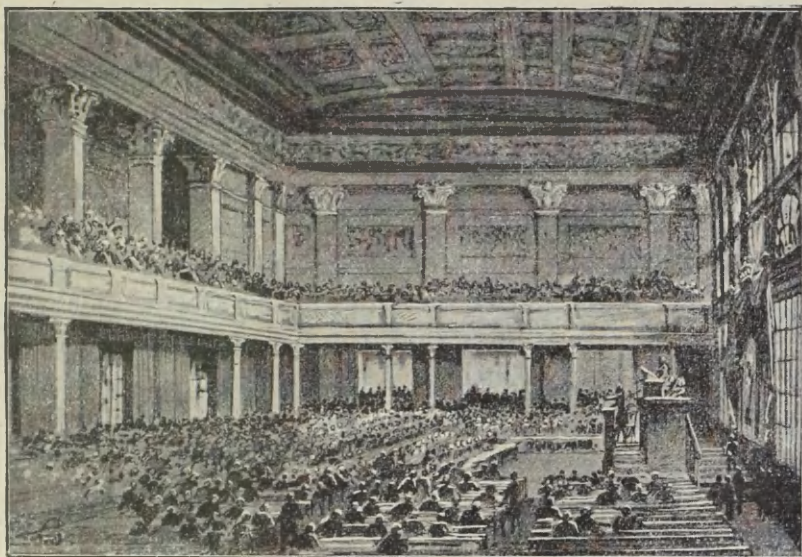
Az 1847/48. évi utolsó pozsonyi országgyűlésen nem vett részt, nem őt választották meg, pedig már jóval a választás előtt «az egész megyei jelen volt nemesség éji zenével tisztelkedett a követség fejében».² A népképviselési alapon álló első pesti országgyűlésen azonban ismét elfoglalta követi székét, a szekszárdi kerületet képviselte. Sógorával Bezerédj Lászlóval és követtársával, Bartal Györggyel együtt lakott a lipótvárosi Ujpiacson, azonban már nem a régi lelkes optimista többé, hanem kedvetlen és csüggedt,³ mintha sejtette volna a katasztrófát, a mely nemzetét fenyegette, mintha nem bízott volna benne, hogy nemzete győztesen fog kikerülni a veszedelmekből. Eszményei megvalósultak, nemzete szabad, alkotmányos nemzetté lett s végre joggal remélhette, hogy évtizedes fáradozásai megtermik gyümölcsüket s most vesztette el bizalmát és erejét. Mintha testben-léleekben megtört volna, átengedte helyét az új erőknek. Régen készült erre a szerepváltozásra: «Nékem és a vélem együtt állóknak nem lehet feladata» — írja 1843 december 17-én Sztankovánszkynak — «a körülünk feltűnő új egyéniségeket paralizálni vagy gyengíteni és mintegy csak satelleseknek adni helyt a monopolisált téren; hanem inkább kifejtetni, sőt előidézni az ifjú erőket és nőni engedni azokat, nem tévén fejtételül, hogy nálunknál magasbra ne nőjjenek. Én bizonyosan olyan maradok, mint voltam, a mennyire majd az évek multával előregülő és gyengülő erők a szándékok sikerítésében változást nem szülnek.» E jóslatszerűen elmondott szavak 1848-ban

¹ 1840 február 24-iki levele Sztankovánszkyhoz.

² 1847 július 7-iki levele Bezerédj Pálhoz.

³ Bezerédj István tanulmánya Bezerédj Lászlórol a Budapesti Szemle 155. kötetében 254. l.

valóra váltak: új erők, új tehetségek tűntek fel a politikai láthatáron s Bezerédj nem szegődik versenytársaikul, csendesen visszavonul. Az érvényesülési vágy nem vezette soha s nem vezet most sem, mikor eszményei megvalósultak s szabad nemzet áll mellette. Nem letűnő üstökös, a mely tündöklő fénynyel hull alá a mélységbe, hanem kialvó tűz, mely jótékony melegét hosszú ideig sugározza még ki, mikor lángja már régen eltűnt.

56. AZ 1848. ÉVI ORSZÁGGYŰLÉS ÜLÉSTERME.

A szeretet melege erősebb benne mindennél s e szeretet a mások megbecsülésére készíti. «Nékem soha sem volt» — írja 1843 december 18-án Sztankovánszkynak — «se jellemem, se célom másnak hatását elnyomni, sőt éleszteni kívántam azt mindig. Oly nagy a tér, oly sok a teendő, hogy bizony mind megférünk, csak magunkat túl ne becsüljük, monopolisálni ne akarjunk és mellékcéljaink ne legyenek.» Erre pedig az 1848/49. évi országgyűlés alatt bőséges alkalma nyílott.

Az országgyűlés ismerte Bezerédj lelkiismeretességét, munkabírást s képzettségét, minek következtében szakbizottsági

munkálatokra nagy előszeretettel küldték ki. Magukon az országgyűlési tárgyalásokon sem némult el teljesen, csupán azon lelkesedést nélkülözzük nála, a mit az előző országgyűléseken megszoktunk.

A haladás szelleme irányítja felszólalásait most is s az 1848 augusztus 3-iki ülésen indítványozza, hogy töröljék el az 1848. évi v. törvényczikk 1. szakaszát, mely a nemeseknek választási jogot biztosít.¹ Az indítvány nem került tárgyalás alá s így nem valósulhatott meg, de jellemző benne, hogy Bezerédj olyan eszmét vetett fel, a melyet csupán hosszú idők múlva értettek meg.

Ugyanazon ülésen kezdték tárgyalni a közoktatásügyi törvényt, mely lényegében még az 1843/44. évi országgyűlés hagyatéka volt s Bezerédj legkedvesebb tárgyai közé tartozott. Melegen pártolja a törvényjavaslat 5. szakaszát, mely a népoktatás ingyenességét állapítja meg, sőt a taneszközök ingyenességével kívánja azt kiegészíteni.

Mint szabadelvű politikus az állami népoktatás híve s az augusztus 9-iki ülésen hangoztatja, hogy «álladalmi költségen csak közös iskolák állíttassanak fel». Nincs azonban ellenére, ha a hitfelekezetek a saját erejükből iskolákat kívánnak felállítani, mert ez a szabadság elvén épült fel s a szabadság Bezerédj legfőbb eszményei közé tartozott. Az erre vonatkozó komáromi indítvány a lelkiismereti szabadság elvéből indult ki s Bezerédj, ki ez elvnek mindig lelkes előharcosa volt a múltban, most sem tagadhatta meg önmagát; a komáromi indítvány mellett szólott. Az indítványt Deák Ferencz is melegen pártolta s az országgyűlés elfogadta.

Az adótörvényjavaslat tárgyalása alkalmával az 1848 augusztus 30-iki ülésen Bezerédj kifogásolja az uralkodó és a nádor adómentességét s indítványozza, hogy «a polgárok legelső kötelességében a közadózásban a fejedelem és a nádor menjenek elől jó példával». Ezt a többség el is fogadta.

¹ Pap: Magyar nemzetgyűlés 1. k. 316. l.

Ugyanazon ülésen a jövedelmi adó progressivitása mellett szólalt fel, mely az eredeti javaslatban is benne volt. Bezerédj azonban 6% helyett 20%-ig kívánta felvinni. Javaslatát nem találta visszhangra, mert a többség csupán a törvényjavaslatban foglalt eredeti 3%-ot fogadta el.

A ministerium lemondása után az 1848 szeptember 11-iki ülésen azt indítványozta, hogy a nádor a lemondott miniszteriummal intéztesse ideiglenesen az ügyeket, nehogy az ország kormány nélkül maradjon. A képviselőház azonban nem maradt a Bezerédj tárgyilagos és nyugodt álláspontján, hanem alkotmányosság szempontjából kifogást emelt a nádor magatartása ellen s Szemere Bertalant és Kossuth Lajost bizta meg a kormányzással. Ez intézkedés nem kelthetett Bezerédj lelkében visszhangot s a szeptember 12-iki ülésen, mikor a képviselőházi ülések folytonossága indítvány alakjában tárgyalás alá került, határozottan ellentmondott, mert az uralkodó irányában «ingerlőnek» találta a hozandó határozatot. Bezerédj a törvényesség alapján állott s nem óhajtott e térről lelépni, a melyen hosszú közéleti pályája alatt állhatatosan megmaradt. Az 1848 előtti reformkorszak országgyűlési bajnokai sok vihart láttak s a legnehezebb helyzetben sem tévesztették szem elől azt, hogy törvényhozók s törvényhozói kötelességük a törvények megtartásában jó példával elől járni. A régi politikusok iskolájában Bezerédj megtanulta a törvény értékét, a min az új nemzedék könnyűszerrel túl tette magát s a cél mellett elhanyagolta az eszközöket. Bezerédj a törvényesség embere s nem tévesztik meg a tetszetős szónoklatok.

Nem riadt vissza azonban a veszedelmektől sem, melyek a magyar ügy védelmezőit fenyegették. Egyike volt azoknak, kik Debreczenbe is követték a menekülni kényszerült kormányt s az 1849 január 9-én tartott első ülésen felszólt. A helyzet nehéz volt, az országgyűlés munkálkodását a császári sereg lehetetlenné tette, kénytelenek voltak a támadó hatalom diadalmas fegyverei elől menekülni. E kétségbeejtő állapot a gyengé-

ket arra bírta, hogy kötelességükről megfeledkezve, kivonják magukat a további törvényhozói munkából. Ezek közé tartozott a képviselőház elnöke Pázmándy Dénes is, a ki 1849 január 5-én Kecskeméten kelt levelében lemondott az elnökségről s csupán képviselői hivatásának folytatását helyezte kilátásba.

A bejelentéshez Bezerédj szólott hozzá elsőnek s felszólalása felfogásának nemességével s hangjának határozottságával kitűnő hatást gyakorolt a felingerült s kétségbeesett kedélyekre. «Nehéz időket élünk — így szólott — ámde próbának nézi ezt csak a jó honfikebel, melylyel Isten egyéneket, mint nemzeteket képesekké teszen magasabb hivatásuknak teljesítésére, és bízom igazságában, hogy nem hagyja el most ügyünket és annál edzettebben, férfiasabban és alkalmasabban fog a nemzet kikelni azon zivatarból, melyet ő tudja, miért bocsátott reánk. Mi tiszta lelkiismerettel lehetünk, mert nem tettünk mást, mint kötelességünket; képviselői hivatásunkat teljesítettük. Mi nem tettünk mást, mint védtük királyi esküvel szentesített törvényeinket, melyeket a mult év elején az ország képviselői hoztak, melyeket védeni, épségben fenntartani küldöttek minket ide azon milliók, kiket itt képviselni szerencsénk van. Ezen öntudatban bátran nézhetünk minden viharnak elébe és ne feledkezzünk el arról, hogy midőn legrosszabbul látszanak alakulni az emberi rövidlátó szem előtt a dolgok, Isten hatalmának karja és segítsége annál közelebb van. Tapasztalta ezt a magyar nem egyszer és erős a hitem, tapasztalni fogja ezen alkalommal is, csak a kötelesség ösvényéről, a törvény korlátai közül ki ne lépjen, mint eddig ki nem lépett. Ezen öntudat kísért bennünket Debreczenbe, ezen a magyarságnak viruló és nagy jövődőt ígérő fővárosába, ezen öntudat szerint fogunk intézkedni és nem sok idő fog eltelni, hogy ismét ezen öntudattal megyünk innen hazánk fővárosába és a magyarságnak ügyét diadalmasan látva, intézkedhetünk holnap, holnapután, a dolgok fogják mutatni, előre megkötni magunkat nem lehet.»

A ki ismeri Bezerédj tiszta lelkét s olvassa e szavakat, melyek az 1848/49. évi események egyszerű s megdönthetlen magyarázatát adják, az előtt kell, hogy szabadságharczunk szentség gyanánt álljon, melyet semminemű rágalom nem érhet.

57. PÁZMÁNDY DENES.

A bizalom, melylyel ez a nemes lélek a jövőbe tekintett, a csüggedők lelkében új reményeket fakasztott. Nem is mint képviselő, hanem mint mély meggyőződésű apostol szól itt Bezerédj s szavai nyomán bizalom, remény, lelkesedés fakadt. Az elnökség kérdése egyszerű előtte: Pázmándy lemondott, tehát a

lemondást el kell fogadni. Minthogy továbbá az elnökválasztásnál sokkal fontosabb teendői vannak az országgyűlésnek, meg kell bízni a kormányt, hogy egyik alelnököt sürgősen rendelje Debreczenbe. Az országgyűlés legfontosabb feladata szerinte kimondani, hogy «azon testület, mely Pestet elhagyta, kötelességét teljesítve Debreczenbe jött és üléseit folytatja».

Az 1849 január 13-iki ülésen került tárgyalás alá annak az országos bizottságnak a jelentése, a mely még december 13-án megbízatást nyert, hogy a császári seregek főparancsnokával a magyar nemzet céljait közölje. Minthogy a császári főparancsnok a magyar országgyűlés törvényességét határozottan megtagadta s feltétlen meghódolást követelt a nemzettől, az országgyűlés egyik része a további tárgyalások megszakítását s a fegyveres döntést követelte. Ezzel szemben Bezerédj azon fel fogást képviselte, hogy a fegyvert ugyan nem kell letenni, de a békés tárgyalásokat is folytatni kell. «Nekünk most nem marad egyéb hátra — így szólott — mint az igaz ügynek harczát folytatni, mert a harcz, melyet valaki nem igaz ügynek érdekében folytat, azt gondolom, a legnagyobb szerencsétlenség, de mi védelmezzük az 1848-iki törvényt, melyet a nemzet hozott, a király megerősített s életbe is léptetett. Mi tehát az önvédelemnek terén állunk és bármiképen irtózunk a keresztény ember vérént ontani, az önvédelem szent kötelessége int arra, hogy ellenségünket meg akarjuk semmisíteni.» A vérontásért Bezerédj szerint kizárólag a császári főparancsnokot illeti a felelőség, mert «ki azon nehéz szavakat, a feltétlen megadást követelte, érezte és tudta maga is, hogy ez békére nem vezethet s éppen azt akarja, hogy a harcz folyjék. A ki békét akar, azt ily módon lehetetlenné teszi».

Nem tartja észszerűnek, hogy a december 13-iki végzés megváltoztassék, s a tárgyalás céljából kiküldött országos bizottság munkássága megszakittassék. Hivatkozik az Amerikai Egyesült Államok példájára, a mely «elkeseredett harczot vívott az öt zsarnokilag tapodó Britannia ellen, de mikor a harcz

legvéresebben folyt, akkor is voltak Amerikának mindig követei, kik minden körülményre vigyáztak, hogy, ha lehet, békét eszközölhessenek». A béke lehetőségét nem szabad szerinte kizárni, mert a béke a cél s a harc csupán eszköz, a mely sokkal lelkesebben folyik, ha a béke lehetősége fennmarad. A kiküldött országos bizottság ügyében tehát Bezerédj azt indítványozza, hogy «kísértsen meg tovább is mindent, mit a nemzet becsületének, jólétének és szabadságának alapján megkísérthet».

Bezerédj józan felszólalása nem talált visszhangra, a harczy láz túlságosan elhatalmasodott s Madarász László a január 18-iki ülésen olyan kiáltványt terjesztett a képviselők elé, a mely erősen forradalmi szellemű volt. Bezerédj erélyesen óvást emelt ellene s kifogásolta modorát, a mely nem illő a törvényhozó testülethez. Ugyancsak Madarász László túlzó szelleme ellen foglalt állást Bezerédj a február 3-iki ülésen is, a midőn nem volt hajlandó azon indítványát elfogadni, hogy egy bizottság ügyeljen fel a Közlöny politikai magatartására. Bezerédj ez indítványban a cenzúra legsújtóbb nemét látja s az országgyűlés nem is fogadta el. Hasonlóan ellenezte Madarász Lászlónak a politikai bíróságok szervezésére vonatkozó indítványát s a politikai vétségeket a megyei hatóságok hatáskörébe kívánta utaltatni.

A rögtönítélő bíróságok felállítása tárgyában a február 8-iki ülésen azon felfogást képviselte, hogy az országgyűlési tanácskozásra szabott formát meg kell tartani s törvényjavaslatokat nem szabad előterjesztésük után azonnal tárgyalni. Felszólalásának annyi eredménye mégis volt, hogy a törvényjavaslat tárgyalását egy nappal elhalasztották.

Ugyanazon ülésen tárgyalás alá került Madarász József indítványa a meg nem jelent képviselők ügyében. Bezerédj ez indítványt károsnak tartotta s ellenezte a tárgyalását. Okfejtése igen világos volt: ha elfogadják az indítványt, a távollévő képviselőket kizárják körükből; ha pedig elvetik, akkor a távollevők nem igyekeznek hozzájuk csatlakozni. Ismételt felszólalásában elő-

adja, hogy «van abban valami önelégülés, ha azt mondhatjuk a haza előtt, hogy mi itt vagyunk és ki itt nincs, az nem oly derék ember, mint mi»; de ez elégtétellel szemben nem akar magasabb érdekeket feláldozni, a melyeket a távollévő képviselők elítélése kétségtelenül kedvezőtlenül befolyásolna. Kifogásolja az országgyűlési tárgyalásoknak olyan térre tévedését, a melynek vitán felül kell állani, mert «vannak olyan tárgyak, melyek discussió tárgyává tétetvén, erejüket veszítik». Bezerédj felfogása szerint «a lelkiismeret és kötelességérzetnek kell lenni azon hatalomnak, mi a képviselőt ide hozza, és ne higyjük, hogy a kikre azon nagy erő nem hatott, azokat egy kis határozatocskája a háznak ide fogja hozni».

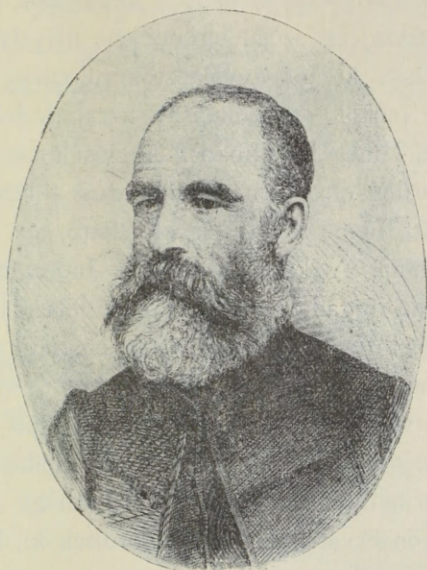
Bezerédj szónoklata diadalt aratott, mert az országgyűlés elhalasztotta az indítvány tárgyalását.

A rögtönítélő bíróságok tárgyalása közben február 9-én Bezerédj megújítja kedvenc eszméjét, t. i. a bíróság választását. Szerinte nem volna egyébre szükség, mint «hogy a törvényhatóságok, melyek ügyis magukválasztotta bírák által gyakorolták a statáriális bíróságot, ezen bírói hatalmat ilyen utasítás szerint gyakorolják, mint a javaslatban foglalva van». Azon indítványt terjeszti tehát elő, hogy a «törvényhatóságok válaszszák a bíróságokat, a honvédelmi bizottság adja nekik az eljárás iránti utasítást». Indítványa nem talált visszhangra s még régi pályatársa Palóczy is ellene szólott.

Bezerédjt politikai józansága nem hagyta cserben akkor sem, mikor másokat a boszúállás vezet. A február 26-iki ülésen ellene szól Madarász László indítványának, hogy az eszéki tisztek mindaddig becstelenségnek tartassanak, míg a hadi törvényszék előtt ártatlanságukat be nem bizonyítják. Bezerédj csupán azt hajlandó elfogadni, hogy az eszéki sereg tisztjei hadi törvényszék elé állíttassanak s a kik ártatlanságukat be nem bizonyítanak, azok becstelenségnek tekintessenek.

A távolmaradt képviselők ügyében beadott indítványt február 27-én vette elő újból a képviselőház s ez alkalommal Bezerédj

már nem ellenezte tárgyalását, csupán az indítvány túlságos szigora ellen volt kifogása. Nem tartotta t. i. sem jogszerűnek, sem czélszerűnek, hogy a meg nem jelentek egyszerűen töröltessenek a képviselők sorából, mert «valakit meghallgatatlanul teljesen elítélni nem lehet a nélkül, hogy veszedelembé ne esnénk, mikép oly egyéneket is törölnénk ki, bélyegeznénk meg s magunkat részvétüktől megfosztván, ellenségünké tennénk, kik erre elég okot nem adtak». Az új képviselőválasztást nem

58. MADARÁSZ JÓZSEF.

rendelné el egyszerűen, mert nem érintkezhetnek az ország minden részével s nem ismerik a helyi viszonyokat. Czélszerűnek tartaná ezért, ha olyan módot választanának, a mely minden tekintetben megfelelő, t. i. hogy «sem ártatlanul valaki ne suttassék, sem a háznak jogai fel ne áldoztassanak s mindamelllett az ország képviselősege csorbát ne szenvedjen». Ez alapon a meg nem jelent képviselők ügyében azt indítványozza, hogy választókerületüknek adjanak szabadságot, ha jónak látják, új követeket választhatni. Nem kíván feltétlen parancsot adni a

választásra, mert nem lehet tudni, hogy «egyik vagy másik követet nem felülmúlhatlan akadályok gátolták-e a megjelenésben». Ezt csupán választókerületeik ítélik meg s ezek ítélete alapján történhetik igazságosan a választás. A meghallgatás nélküli ítélkezés már azért is rossz, mert ilyen politikával nem fog a képviselők száma szaporodni, ellenségeket szereznek maguknak s az ellenségnek is módot nyújtanak, hogy nekik ártsen.

A február 28-iki ülésen újból felszólt ez ügyben s Tóth Lőrincz módosítását pártolta, mely a képviselők sorából leendő törlés s a választás egyszerű elrendelése helyett indokolt esetben új választásra kívánt a választókerületnek felhatalmazást adni. Bezerédj pártoló felszólalását azzal indokolja, hogy a javasolt mód felel meg legjobban a képviselőház tekintélyének, mert ha egyszerűen elrendelné a választást s rendelete a hadi-viszonyok miatt nem volna végrehajtható, ez nagyon rossz hatást gyakorolna. A képviselőház az indítványt az eredeti radikális alakban fogadta el s Palóczy felszólalására csupán annyiban módosította, hogy a törlést elejtette s a képviselői állásról való lemondást vette fel helyére.

E határozat végrehajtása után lehetetlen volt azon képviselőknek részt venni a törvényhozás munkájában, a kik nem követték a kormányt Debreczenbe. Minthogy pedig ezek a képviselőház konzervatív elemeiből kerültek ki, kizárásukkal a debreczeni képviselőház politikai színezete meg volt állapítva. Ez okból sürgette Kossuth márczius 25-iki nagy beszédében a határozat betartását s Bezerédj indítványára a képviselők ünnepelesen megfogadták azt.

Az április 2-iki ülésen Bezerédj azon indítvány ellen szólt fel, mely a törvényhozó testületet támadó lapok ellen sajtópert követelt. Bererédj ezt nem tartotta a képviselőház méltóságával összeegyeztethetőnek, a melynek «alapja önértésünk, becsületünk, hazaszeretetünk, önfeláldozásunk mindenre, még a tevékenységre nézve is, mi az önmegtagadásnak nem legkönnyebb neme s ha van igazság a hazában, meg nem fogja tagadni, hogy a képviselő-

selőház a haza megmentését, a haza javát minden áron, minden személyes tekinteten felül kívánja s azt, a mennyiben lehetséges volt, eszközölte is».

A rögtönítelő bíróságok működése tárgyában az országgyűlés elé terjesztett módosító kormányjavaslat ellen, mely a bíróságok szervezése előtti eseteket kivétel nélkül ez előtt

A háziorvosi ház szabályainak átutalás iránti kérelem,
 a bíróságoknál látszó módosítások iránti
 vélemény adásánál egy év szünet álló
 vádatpanasz körüldetését kéri

18. Károlyi György
 Jókai
 20. Borsosy István
 Szalay István
 Szalay István
 Károlyi György
 31. Károlyi György
 Jókai
 Károlyi György
 Károlyi György
 Károlyi György
 Károlyi György

Bezerédj István
 Dajkó István
 Vörösmarty Mihály
 Szalay István
 Károlyi György
 Nyéki István
 Károlyi György
 Károlyi György
 Károlyi György
 Károlyi György
 Károlyi György
 Károlyi György

59. BEZERÉDJ INDÍTVÁNYA A HÁZSZABALYOK MODOSÍTÁSÁRÓL.

kívánta tárgyalatni, Bezerédj a május 3-iki ülésen állást foglalt s igyekezett mérsékeltebb állásfoglalásra bírni a már akkor szélső irányba induló törvényhozást. A rögtönítelő bíróságok célja a fenyegető veszedelmek gyors elhárítása, de «3—4 hónap előtt elkövetett bűntett» nem lehet a közbátorságra oly veszedelmes, hogy az ellen az államhatalomnak a rögtönítelő bíróság fegyverével kelljen élnie. Valamint az inculpata tutela elve is csupán az esetben jogosítja fel a megtámadottat a

támadó elpusztítására, ha más módon nem védekezhetik ellene, úgy az államhatalom is csupán azon esetben vonhatja ki a rendes bíróság jogköréből a büntettet, ha «más módja nincs annak veszedelme ellen óvni a közbátorságot». Az elrettentés tervét nem helyesli, mert a büntetés célja nem az elrettentés s elvégre az elrettentés céljaira nem szükséges a régibb bűnök is rendkívüli szigorral büntetni. Egyszóval azon vezérelvet állítja fel és védelmezi meg, hogy ne szigorítsak a törvényt s maradjanak a honvédelmi bizottmány álláspontja mellett. Álláspontját Mészáros Lázár is osztotta, de a túlzók zaja elnyomta a mérsékelték józan szavát s a törvényt megszigorították.

Az 1849. évi költségvetés tárgyalása kapcsán a május 24-iki ülésen Bezerédj ismét felveti a progresszív adó eszméjét s bőségesen megokolja azt. A képviselőház és a kormány egyaránt a demokratikus elvet fogadták el alapul s minthogy Bezerédj a demokratikus irányt adóprogresszivitás nélkül nem tudja elképzelni, az adóprogresszivitás elvét sem a kormány, sem a törvényhozás nem ignorálhatják többé, hanem mulhatlanul életbe kell léptetniök. A polgári társaság csupán az esetben lehet szilárd, ha «a magát nyomva érző szegényebb osztály a polgári institutiókban oltalmat talál». Ennek egyik főtényezőül a progresszív adót tekinti, melynél fogva «kiki értékének azon mértékében járuljon a status szükségéinek fedezéséhez, minél többet bír s minél nagyobb jövedelmet élvez, annál nagyobb arányban segítse a status terheit viselni». Már az élet mutatja, hogy annak tehetsége, ki 1000 frt jövedelemmel bír s annak, ki milliót vesz be évenként, nem oly arányban áll, mint 1 : 1000, hanem ha az, ki 1000 frt jövedelemmel bír, jövedelmének század részét adja oda, akkor mulhatlanul szükséges, hogy ki millióval bír, sokkal többet adózzék jövedelmének százától.

A törvényhozás egyik legfőbb célja továbbá Bezerédj szerint, hogy a nép sorsát javítsa s e célra kitünő eszköz a progresszív adó, mert ez a szegény ember vagyonát növeli. Azt javasolja tehát, hogy az adókulcsot a kis jövedelmeknél szállítsák

le, a nagy jövedelmeknél pedig emeljék s azzal zárja be beszédét, «mikép a bevallott demokratiai irány szoros és múlhatlan következményének tartja, hogy az adóprogresszivitás elvét a szegény nép javára s emelésére már most alkalmazzák».

Az indítvány indokolása kitűnő volt s a kormány is kénytelen volt igazságát elismerni, csupán időszerűségét vonta kétségbe. Bezerédj megnyugodott a kormány nyilatkozatában s minthogy indítványát a törvényhozás állásfoglalása miatt nem látta megvalósíthatónak, lemondott annak tárgyalásáról.

Helytelenítette a házadó azon intézkedését, mely a szobaszám szerinti adózást mondotta ki. Bezerédj véleménye szerint ez «világosan a palotáknak kedvez, a viskókat pedig terheli» Azt javasolta azért, hogy az épületek négyszögölei vétessenek a házadó alapjául, javaslatát azonban nem fogadták el.

A jövedelemadó tárgyalásánál a haszonbérlőket vette védelmébe, a kiknek megadóztatását túlságosan súlyosnak tartotta. E terhes megadóztatás eredménye Bezerédj szerint az lenne, hogy a Magyarországon divatos haszonbéres rendszert veszedelem fenyegetné. Aztán ki is játszható, mert a haszonbérest egyszerűen gazdatisztként fogják szerepeltetni s akkor kikerülnek a terhes adót. Ez indokok alapján azt javasolta, hogy a haszonbérlők jövedelmi adóját egyéb kategóriákkal azonosan állapítsák meg.

Bezerédj 1848/49. évi országgyűlési szerepléséből megállapíthatjuk, hogy az országos nagy kérdésekben is épen úgy megállotta a helyét, mint az előző országgyűlések reformtárgyalásaiban. A szónoklatban magával ragadta a lelkesedés, a cselekvésben azonban a megfontolás vezette. Országgyűlési beszédeiben szíve is megnyilatkozott, elhatározásait azonban esze irányította. Forradalmi korszakban, a hol a szenvedélyek lesznek úrrá a lelkeken, Bezerédj politikája nem érvényesülhetett, s mégis e politika volt az, mely miatt az abszolutizmus gyászos korszakában annyi szenvedést kellett elviselnie s a halálos ítélet borzalmai is lelkére nehezettek.

Az 1849-iki tragédiából Bezerédj kivette a maga szenvedő részét. November 8-án vonult be a gyászos emlékü Újépületbe s hogy nem sokáig maradt ott, hitvese önfeláldozó, minden összeköttetését megmozgató utánjárásának köszönhette. Még aznap este 9^{1/2} órakor sikerült sorsáról feleségét levélileg értesíteni: «Az Isten malasztja, áldása légyen velünk és enyhítse e súlyos órákat. Bízunk kegyelmében, segedelmében, melyet már sok apróbb részletekben is tapasztaltunk,» írja első levelében.

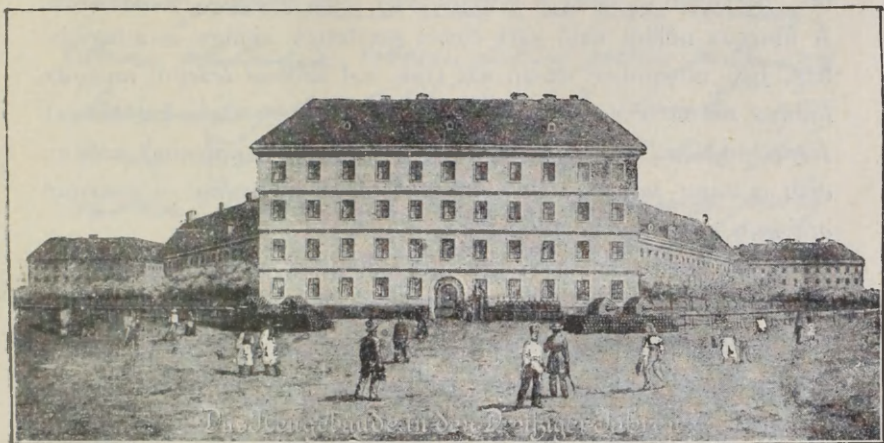
Elmondja, hogy már a profosznál nagy meglepetés érte. *Bartallal* jött össze. El lehet gondolni a viszontlátás örömét. A hogy nevezik, éppen recreatio óra volt. Több ismerőssel találkozott. *Bartallal* ugyanazon szoba-társaságba jutott. Két szobában tizen voltak, köztük Gaál Miklós is. Jó emberek mind, de semmit sem tudnak, a miből tájékozódhatnak. Felesége minden nap fog kapni tőle levelet s ezen az úton írjon ő is.

Ettől kezdve elég sűrűen leveleznek. Naponta kétszer, háromszor is. Az apró papírszeletkékre írt leveleket egy Léni nevű asszony hordta ki, a ki úgy látszik, bent lakott az Újépületben s talán valamelyik őrnek a felesége lehetett. Később, 13-ától korlátozzák az üzenetváltást. Hogy feltűnő ne legyen a dolog, Bezerédj, Flórián¹ nevű inasukat a sürgősebb közleményekkel 5^{1/2} órára a promenádnak Léni által kijelölendő helyére rendeli. Ha ezenkívül is akar, *Bezerédjné* másnapra nem maradható értesítést, azt Léninek Budán lakó apjához küldje Flóriánnal, a kit Léni fog oda elvezetni. Ezenkívül délután 1^{1/2} órakor Flórián is hozhat valamit, például tiszta csizmát, ha mást nem, de azt ne Lénivel, hanem ordonáncz által küldje be. Az ordonáncz aztán vihet szóbeli választ. Tán, ha szépen kéri, Flóriánt is beeresztik. Az lenne persze a legjobb, ha ennek állandó

¹ Az egész neve Hoffman Flórián volt. Csehországi asztalos fia, ki Magyarországra jött földet keresni. Bezerédj az országúton találta egy kétkerekű kordéban, megszánta és Hidján letelepítette. Flórián aztán az egész szabadságharc alatt hűséges szolgája volt Bezerédjnek, elkísérte mindenfelé, Aradra, Világosra is s nagyot segített rajta, mikor az Újépületben volt, mert a cseh katonákkal anyanyelvükön tudott beszélni. — Bezerédj Pál úr szíves közlése.

engedelmet tudna Etelka kieszközölni, de csak úgy, hogy *nagyob-
bak* árán ne kelljen megvásárolni.

Ezen az utakon-módokon aztán állandó összeköttetésben állanak egymással s szövögetik a terveket a szabadulásra, vagy fogoly-helyzetük javítására. *Bezerédjék* egyébként sem panaszkodhattak, hogy rosszul bántak volna velük. 11-ikéig a «Pavillon V W 15» alatt raboskodtak, a honnan aztán a 12. számú szobába helyezték át őket, a hol «szoknák szobatársaik közt szűk helyükbe», melyet a feleségétől «*kért asztal és spanyolfal holnap*

60. A PESTI ÚJÉPÜLET.

már fog ékesíteni». Itt öten, később hatan laktak együtt. Hogy kik, biztosan nem tudhatjuk. Bezerédj *Bartalon* és *Gaálon* kívül még *Lévayt*, *Hunkárt*, később *Fördös* István tolnamegyei alispánt említi leveleiben. A fogságban együtt levők közösen élmeztek magukat. Lénivel hordatták be az ételt. De *Bezerédjné* is mindennap küldött ebédet (a kit ezért kis mamának neveztek a foglyok) s kérésükre már előtte való napon tudatta a másnapi menüt, hogy ahhoz alkalmazzák a közös ebéd rendelését. Irja is Bezerédj (nov. 11), hogy «*a jó ellátás miatt irigység tárgyai. Egészségedet itták társaink, kik részesülnek a sok jóban.*» Majd hogy: «*köszöni társaival a jó ebédet*». A kávéjukat

is közösen főzték. Ebben *Bartal* volt a mester, ki *Bezerédj*t mindjárt az első nap — kávéra invitálta. *Bezerédj* dicséri is, hogy a kávéjuk milyen jó. Hunkár meg olyan remek teákat főzött, hogy másnap *Bartal* is, *Bezerédj* is panaszkodnak a kis cédulákon, hogy nem tudtak aludni tőle. Pedig *Bezerédj* előbb eldicsekedett, hogy «*az ágya milyen jó, az egész éjjelt pompásan átaluszsza, mintha csak el volna fáradva*».

Reggel 6 órakor keltek. Ő amúgy is szeretett korán kelni, de most az volt az oka, hogy börtönük ajtaját 7 órakor nyitották, igyekeztek tehát a reggeli egy órai sétaidőt felhasználni. A mozgás nélkül való zárt életet sinylették amúgy is a legjobban. Így november 16-án azt írja: «*A szabad levegő, mozgás hiánya soknál érezteti magát. Ha Terzy (Pest város kapitánya) Nedelkovichnál ki tudná vinni, hogy például mindennap néhány órát a nagy udvaron sétálhassunk, igen jó volna. Vasárnap óta nem engedtek az udvarra.*»

A szomorú falak közt így morzsolgatták az egyhangú napokat, a melyek kivált *Bartal* kedélyére a legleverőbben hatottak. Belebetegetett. *Bezerédj* már 12-én reggel sürgeti, hogy *Havas* (az orvos) bátyja által sollicitálja, hogy bejöhessen, vagy *Gerliczy Machio* által, de ne *Etelka* nevében: «*Ne gondolják, hogy neked is kérést teljesítettek!*»

Ő bámulatos energiával tűri szomorú helyzetét. A tiszta, nyugodt lelkiismeret megacézolja lelkét s nem annyira magáért, mint felesége sorsa miatt aggódik. Félti, hogy az érte való sok fáradozás megőrli erejét, gyenge egészségét. November 10-én így kezdi levelét: «*Vasárnap reggel. Isten áldjon édes Etelkám és deritse lelkedet a templomban, emlékezz meg rólunk is, mert itt, gondolod, nem eresztenek bennünket isteni szolgálatra*» — majd hosszasan kéri, könyörög neki, hogy tegye meg már csak ő érte is, a kit majd úgyis — *ápolnia* kell, hogy kímélje magát s ne futkározzon olyan sokat az ügyükben. *Machióra* nézve *Sztankovánszkyval* tegyen próbát. Mutattassa be *Gerliczyék* által neki magát. Ha könnyen megy, eszközöljön

ki a bejövételre engedelmet. De ne erőltesse a dolgot. II-én újra kéri levelében, legyenek béketűrők, ha nem is sikerült a bejöveteli engedelmet kieszközölni. Ha *Machio* nem engedi meg most a találkozást, testvére ne várjon, nézze meg inkább Hidján a jószágot s talán visszajövet láthatják egymást.

Vasárnap este 9 or.

Flórián nem találta Leni - így csak
holnap kapunk tudósítást tőled idén!
Sokat gondoltam rád - is idős ravasz.
Itani családja itten felső jelleme jellemetek
készenléte - Athérdozokhadunk - is
már szólnék Gyik helyünkbe jó
szoba társaink közt - holnap pedig
az alytal, is Spanyol fal éppen feltörje
elkerülni azt. Győzeink csak valja
még - Galatoneas meghagyom -
igen jó ágyom van - is egész ipu ad
algom, mintha még nagy elvölnek
fáradva. Dúdat hozasat jó tartamuk
azért crenye felis ne - is kioldj idy

61. BEZERÉDJ LEVELE AZ ÚJÉPÜLETBŐL.

Sokat aggódik *Sztankovánszky* sorsán is, szívéből sajnálja. Szemrehányást is tesz magának. (Ő forszírozta a főispánságát.) Reméli, a vallatáskor nyilatkozhat mellette, úgy, a hogy kell.

II-én *Bartal* azt írja *Bezerédjnének*, hogy «*Hegyesy* (a tolna-megyei volt főjegyző) testvére, *Strada* felesége informálhatná az urát, hogy *Pista* ügyét ne engedje át *Kossalkónak*, ámbár az is úgy szólott róla, mint *optimistáról* és *idealistáról*». *Bezerédj* maga is sürgeti, hogy «*Hegyesynél* jó lesz működni

és *Kossalkónál* is. *Bombellesnek* ő tesz fel leveleket. Mondják, hogy *Susanni*, adjutánsa *Haynaunak* is sokat tehetne, ha ahhoz volna út. 12-én reggel még jobbnak gondolja a *Bombellesnek* szóló levelet egy-két nap múlva, ha előbb Terzyvel beszél, de ugyanazon nap délben már sürgeti feleségét, hogy írjon *Bombellesnek*, kinek Etelka atyja is szólott. Ő kedélyére nézve teljesen nyugodt. Csak azt szeretné, ha kihallgatása idejét és a pontokat előre tudhatná.

Bezerédjné sok utánjárásának aztán sikerült is annyit kivinni, hogy egyelőre legalább Flóriánnak megengedték a bejárását. Egy szombaton délben írt levelében írja is *Bezerédj*: «Nem hiszed, mennyire örültünk Flóriánnak. Már nem is reméltük. Küldjük vele a reggeli levelet, a melyet Léni nem vihetett ki. Lénit Flórián ne is várja, csak pont 12 órakor legyen itt s ha lehet jöjjön be, ha nem, küldje be az ételt ordonancz által, de a levelet csak maga hozza és óvatosan.»

Flórián aztán szorgalmasan látogatta a foglyokat. Az ebéden kívül mindig volt egy-egy nadrág, vagy csizma bevinni valója — természetesen levél-melléklettel. Mert *Bezerédj* mindúntalan kért valamit: nádszéket, pakfon evőeszközt, puhafa asztalt, ostáblát, kártyát, papírt, zsineget, egy új hamuszürke slafrokot. Ez utóbbi kérése azért érdekes, mert megírja testi magasságát is, a mely 5" 3'. Ezzel meg vannak czáfolva egyes kortársai, a kik szóval és írásban az állítják, hogy *Bezerédj* alacsony, sőt *törpe* kis alak volt. Ez adat szerint *középtermetű* embernek kell őt tartanunk.

Hogy *Bezerédj* ilyen nagy lelkierőt tanusít fogságában, optimizmusra hajló világfelfogásán kívül önfeláldozó feleségének is köszönheti, ki állandó jó híreivel folyton táplálja, éleszti lelkében a remény örökéző mécsesét. A mélyérzésű *Bezerédj* sokszor ellágyul leveleiben felesége szívbeli jóságán, annak sok utánjárásán, érte való bátor, férfilelket megszegyenítő küzdésén. Írja is november 13-án, hogy rég nem hatott úgy valami szívére, mint Etelka Flórián által küldött két levele. «Egész új epochát

kezdenek bennem e két leveled. Emlékszem 1836-ban, midőn Máli Wilderspinrül írt, egyszer azt feleltem neki, hogy büszke vagyok — *benne* s méltán mondtam azt és most mondom te néked édes Etelkám, hogy büszke vagyok — tebenned, mindkétszer a büszkeséget igazán nemes értelemben érezvén. Leveled mennyei balsamot csepegtettek lelkembe, még nyugodtabb, Istennek inkább megadott és mindenre kész lélekkel nézek jövőnknek eleibe. Ily jókat és kincseket senki tőlünk el nem vehet.»

S Bezerédj a börtönben is megmarad a mások sorsával inkább törődő jóságos embernek. November 15-én azt írja, hogy egy simontornyai pékkel jött össze, ki honvédtiszt volt. Viselhetne a ruháiból. Küldené be ezért felesége azt az öreg kék félköpenyeget, mely az úton most is velük volt s mást, amit alkalmasnak talál.

Lelke a magány, az elmélyedés óráiban sokat foglalkozik a múlttal is s el-eltöpreng a várható jövőn. De a kettő közötti mély szakadékot a reménység, az Istenbe vetett hit aranyhidjával köti össze.

1849 november 16-án írja: «Talán te is gondolsz most épen reám, édes Etelkám és mi mennyei Atyánknál találkozunk lelkünk édes halottainkkal. Meg fogsz emlékezni szintén a holnap napról. Ők odafenn tudják, miért rendeli mind ezt Isten így és az ő békéjében nézik a talán hamarabb, mint gondolnánk, harmóniában feloszlani fogó nyugtalanságainkat...»

Nem is tud egy perczre se csüggedni s nemcsak az ő hívó, bizakodó, de a Bartal levert, csüggeteg lelkét is felvillanyozza Etelka kivívott sikere, hogy végre is ki tudta eszközölni meglátogatásukat. Ez a boldog viszontlátás valószínűleg november 15-én volt s feleségével bent járt Pál testvére is. Bezerédj azt írja szerdán esti, kelet nélküli levelében: «Jó éjszakát édeseim. Jót tett Isten ma velünk, hogy összejönni engedett, igen kedves vigasztaló s jó volt. Alig mentek el, más öröm is érkezett, az t. i., hogy *Kárász* főispánt szabadon bocsájtották, mi Imrénkre

nézve teljesen megnyugtató. Mind a kettőnek körülményeit összehasonlítva, alig lehet félnünk, hogy legfeljebb némi inquisitív áristomon kívül más baja legyen és tán már az sem, miután *Windischgrätz*től már megfordult dolga, így azt hiszem, semmi oka sincs sietni a magajelentéssel.»

November 19-ikénél később kelt levelet aztán a börtönből nem találunk Bezerédj írásai között. Vagy szigorították helyzetüket, vagy, a mi még bizonyosabb, akkorra már volt hatása Bezerédjné sok utánjárásának. Többször találkozhattak, így nem volt szükség gyakori levélváltásra.

Bezerédj ugyanis még november 16-án megírta feleségének, hogy «jó volna elmenni egyszer már Terzyhez, hogy ő mit mivel és mit tud? S orvosi bizonyítványt Havas is ad, reményli és Tormay is a fogság helyére nézve hasznosat.»

Ezek a bizonyítványok a Bezerédjné által Haynauhoz intézett folyamodáshoz kellettek, a melyet valószínűleg ő maga személyesen adott át, bár Bartal még 12-én írt levelében is lebeszélni igyekszik *Bezerédj*nét, hogy *Haynau*hoz menjen, mert ez nagyon *felizgatná*. 16-án este kelt levelében Bezerédj figyelmezteti a feleségét, hogy *Bartal*t «*annak érdekében ne kösse össze vele. Ne vegyék mintegy hasonmásának.*» Kéri továbbá, hogy magát le ne *alacsonyítsa* sehol, gondolja meg, hogy az neki bárminél is *később* volna: «Hiszen okos madame vagy, úgy is fogod intézni — *lépéseidet!*»

Helyesli ő is, Bartal is, hogy Ürményinek is szóljon Pál bácsi (Nagy Pál) és Pali testvérje is. S megírta azt is, hogy ha Terzy nem jöhet be, jó volna, ha részére bizonyáglevelet állítana ki, melyben talán mondhatná, hogy többeken segített, vagy iparkodott segíteni. Havas is tán valami hasonlót írhatna.

Levelét így fejezi be... «Ne aggódjál, egészségünk, kedvünk, lelkierőnk bírja, *csak a te képedet láthassam lelkemben a szeretet mosolygásával előttem, mitül se félek...*»

Bezerédjné meg is szerezte a bizonyítványokat. *Lippay* Gáspár és *Havas* Ignác egyetemi tanárok igazolták, hogy *Bezerédj*nek

szembaja miatt szabad levegőn kell tartózkodnia, mert egyébként *elveszti szeme világát*. Ennek alapján aztán *Bezerédjné* folyamodványt nyújtott be *Haynauhoz* (a fennmaradt fogalmazvány belseje *Bezerédj* kézírása, a cím pedig *Bartalé*), a melyben kéri, hogy férje, betegségére való tekintetből a további fejleményeket szabadlábön várhassa meg. Folyamodványát poli-

János Csallány

Uramnak kegyelmelem kérem, hogy a fentebb említett *János Csallány*
 munkájának készítését megkezdtem, és az eddig
 megjelent részét a fentebb említett *János Csallány*
 kezében tartom, melynek a fentebb említett *János Csallány*
 készítését megkezdtem, és az eddig megjelent részét a fentebb
 említett *János Csallány* kezében tartom.

Bezerédj István kegyelmelem kérem, hogy a fentebb
 említett *János Csallány* munkájának készítését megkezdtem,
 és az eddig megjelent részét a fentebb említett *János Csallány*
 kezében tartom, melynek a fentebb említett *János Csallány*
 készítését megkezdtem, és az eddig megjelent részét a fentebb
 említett *János Csallány* kezében tartom.

János Csallány

János Csallány

62. BEZERÉDJNE FOLYAMODVÁNYA HAYNAUHOZ.

tikai okokkal is indokolta. Férje nem volt jelen az 1847/48-iki országgyűlésen, azután sem vállalt semmi hivatalt, nem vett részt semmi functióban, működése egyébként is sikertelen volt, mert az volt róla az általános vélemény, hogy *politikailag már túlélte magát*. Hivatkozott rá, hogy *Kempfen* altábornagy is szabadlábön hagyta s hogy férje felhasználva képviselői állását, sok emberen segített. Tanuságot tehetnek erről *Havas József* volt helytartótanácsi tanácsos és *Terzy* városkapitány.

A beadott folyamodásnak aztán meg is lett az eredménye. A Nedelkovich törzshadbíró által 1849 december 1-én aláírt haditörvényszéki végzés megengedi, hogy «a felségárulás vádja alatt álló Bezerédj István szabadlábbon védekezhessék. Pestről azonban nem szabad távoznia.»

Bezerédj így kiszabadult az Újépületből s egy pár hónapig csak annyit tudhatunk róla, hogy Etelkájával együtt Pesten éledgelt, a Zöldkert-utczai 481. sz. házban. Ezért nincsenek tőle levelek. Feleségének azonban 1850 május elején Hidjára kellett utaznia, a mikor aztán ismét megtudhatunk leveleikből egyes érdekesebb részleteket.

Bezerédj a kiszabadulása utáni időt olvasással, látogatásokkal és irogatással töltötte el. Május 2-án azt írja, hogy elkezdte «Nagy Pált». 3-án még este is «Nagy Pálozott» s a következő napokon is, míg végre 8-án azt jelenti, hogy «Nagy Pált» elvégezte. Arról a magvas, tartalmas politikai tanulmányról van szó, a mely «Nagy Pál» címmel *Csengeri* Antal Magyar Szónokok és Statusférfiak (Politikai jellemrajzok) című könyvében 1851-ben névtelenül jelent meg. Igaz, hű jellemzése ez a régebben egyik legnépszerűbb magyar politikusnak. Nemesszívű védőirat az ok nélkül népszerűséget vesztett, sokszor meggyanusított hazafi mellett, a kinek «elvei, becsületes szándékai sohasem változtak, csak a világ zökkent mellette egy kicsit — *előbbre!*» *Bezerédjnél* Nagy Pált senki jobban nem ismerhette, rokona, gyermekkorától való ismerője, belső barátja volt s a reá való visszaemlékezés nagyon is odaillett Bezerédjnek mostani hangulatához, a ki a nagy földrengés közepette keserűen érezhette, hogy nem a világ, de még egy kis ország sorsának intézéséhez sem elég csak az úgynevezett — *becsületes jó szándék*...

Különösen nagy hatással van reá felesége távolléte. Már az elválás első napján (május 2-án) így sóhajt fel levelében: «Hála Isten egy napnak vége. Bizony kínos, igen kínos elválva lenni tőled.» S szinte áradozva ad kifejezést érzelmeinek, hogy mint

kiséri lélekben minden lépését, mint látja alakját, lesi minden érzését, arckifejezését ...

Bezerédj nagy lelki izgatottságát azonban megmagyarázza nemcsak felesége betegeskedése s Havas titkolódzása, «a kiből

Augmentur

*Dem bei diesem Augmentur in
Untersuchung der oben genannten Person
von Bezerédj ist unter dem Bedingung,
dass er diese Einwilligung dem Kaiserlichen
höchsten Hof nicht verweigert, wird nicht
den Untersuchungen verpflichtet, sondern
nur, die Untersuchungen zu unterstützen
wenn, sich auf freiem Lust zu sein,
finden.*

Dies zu dem oben beigefügten.

*Dem k. k. Augmentur
Hof und - Augmentur 1879*

*Nichalowskij
Oban Admiral*

*Ed. Weiss
K. k. Hof*

63. HADITÖRVÉNYSZÉKI VÉGZÉS BEZERÉDJ SZABADLÁBRAHELYEZÉSÉRŐL.

harapófogóval sem lehet kihúzni a szót», de különösen május harmadiki levelének eme pontja «*Erklärungomat irtam le ...*»

Bezerédjnek a katonai bírósághoz benyújtott védekezése ez, a mely kiválóan érdekes okmány s megérdemli a figyelmet nemcsak alakjánál, de tartalmánál fogva is.

Védelmi nyilatkozatában nem csupán saját ügyére, hanem az 1848/49. évi eseményekre is kiterjeszkedett. E nyilatkozat szerint az 1848/49. évi országgyűlés magatartását az magyarázza, hogy az 1847/48. évi országgyűlés határozatai elsiettek voltak s «jótékony kifejlődésükre nem volt elegendő idő és tér». Az országgyűlés már olyan állapotokat talált, a melyeken nem tudott segíteni s ennek következtében az alkotmány összeomlott. Bezerédj nem vett részt az 1847/48. évi országgyűlésen s munkája utóbb is távol tartotta a politikai szerepléstől, nem érvényesíthette tehát a békés kialakulást célzó befolyását. Az 1848/49. évi országgyűlés befejezett dolgokkal állott szemben s egyelőre jobbat nem tehetett, mint a felelős kormány működését jóindulatú figyelemmel kísérte. A mikor azonban a kormány ingadozni kezdett, Bezerédj és elvtársai azon voltak, hogy az alkotmányos államhatalom fennmaradjon. E törekvésüket meghiusította a kormány lemondása s a népszerűség birtokában volt pénzügyminiszter magához ragadta az államhatalmat. Az uralkodó képviselője elhagyta az országot s a képviselőknek nem maradt más választásuk, mint vagy az anarchiának átengedni a teret, vagy belenyugodni abba, hogy a más célra választott honvédelmi bizottmány vegye át ideiglenesen a kormányt. Mindez nem terv szerint történt, hanem a pillanatok kényszerítő hatása alatt s fenyegető veszedelmek közepette. A képviselők kötelességszerűen helyükön maradtak s alkalmat kerestek az alkotmányos állapotról való visszatérésre, a mi sok önmegtágadással járt.

Ez a törekvés nem sikerült, de ki kellett tartaniok, mert visszavonulásuk esetén a vihar nem csendesedett le, sőt borzasztóbb dolgok következtek volna. Békés szándékáról az országgyűlés a Windischgrätzhez küldött követséggel adta tanujelét, de a békés szándékokat elnyomták az események s a mérsékeltek csupán azt tudták keresztül vinni, hogy a hadi törvényeket megbuktatták, a hadifoglyokkal jól bántak s Madarászt eltávolították a kormányból. Az állam hajóját a vihar elragadta s a rajta levők olyan irányba sodortattak, a hova nem indultak.

Nem egy kormányt ragadott magával akarata ellenére a forradalom, mert az árnak ellenállni lehetetlen volt. Ez magyarázza az április 14-iki függetlenségi nyilatkozatot. Ez nem tervszerűen készült, hanem Kossuth meglepetésszerű műve volt, aki azt hangoztatta az országgyűlés előtt, hogy a hadsereg és a nép kívánsága s ha az országgyűlés vonakodnék, vagy csak haboznék is, a hadsereg és a nép kiáltaná ki Magyarországot különválását és függetlenségét. A tömegek felülkerekedése pedig azzal járna, hogy minden tekintély megdőlné, a birtokállomány felforgattnék s az anarchiának mindennemű borzalma szakadna az országra. Április 14-én aztán nagy néptömeg közepette a nagytemplomban történt a függetlenségi nyilatkozat, a melyen kevés képviselő vett csupán részt. A képviselők visszalépése azonban ezután sem történhetett meg, mert ebből nagy veszedelmek származtak volna az országra s kényszerhelyzetükben ki kellett tartaniok.

Bezerédj egyénisége, elvei és céljai az 1848/49. év eseményei közben nem tudtak érvényesülni. Szilárdan helyt állott, midőn korábbi időben vallásszabadságról, általános adókötelezettségről, haladásról s a nép sorsának javításáról volt szó, s most is bátran síkra szállott eszményeiért. A forradalomtól azonban távol állott s Kossuth mindenképen igyekezett lehetetlenné tenni befolyását a politikai alakulásra.

Ez a nyugodt s öntudatos védekezés, úgy látszik, nem érte el célját, indokolt védekezést követeltek s Bezerédj a Közlöny hivatalos adataival támogatott pötnyilatkozatot volt kénytelen kiadni.

Ebben a nyilatkozatában többek között ezeket mondja: «Oly felirati javaslatot fogadtatott el, a mely a legloyalisabb felelet volt a trónbeszédre. Védelmébe vette a kormány törvényes alapját és formáját s határozottan szembe szállt az országgyűlés permanenciáját sürgető nyilatkozatokkal. Ellentétben Kossuthnak kormányalakító szándékával, bevárandónak tartotta a királynak kormány alakítására vonatkozó alkotmányos rendelkezését.

A Lamberg-féle katasztrófát megelőző éjjeli ülésen elkešeredett szóvitája volt Kossuthnal és Madarászszal, ellene volt a gyűlés megtartásának s csak azért engedett, mert Kossuth népgyűlés összehívásával fenyegetett, hol *többet visz ki*, mint a mennyit az országgyűlésen szándékolt. Midőn Kossuth lett a honvédelmi bizottmány elnöke, ő arra törekedett, hogy elejét vegye a nagyobb zavaroknak s könnyebb legyen a visszatérés az alkotmányos rendbe. Támogatta a Windischgrätzhez küldött békeküldöttséget. Az országgyűlést Pesten igyekezett visszatartani s azt éppen a békés kiegyenlítés reményében kísérte Debreczenbe. Ott a béketárgyalások folytatását sürgette. Küzdött az elszakadási törekvésekkel s buzgólkodott, hogy az akkor határozatba ment kiáltvány a békés kiegyenlítés szellemében szerkesztessék s Madarász László törekvéseivel szemben mérsékelt, a kiegyenlítési céloknak megfelelő irányt szabjanak. Enyhíteni törekedett a szász képviselők helyzetét, védte a debreczeni városi lelkészt, ki a templomot népgyűlés tartására átengedni nem akarta. Megakadályozására, majd enyhítésére törekedett a haditörvényeknek s ellenezte az elkobzási rendszert, gátat vetni próbált a sajtó túlkapásainak. Az április 14-iki történetekkel szemben barátaival együtt nem tehetett egyebet, mint hogy annak valami, a *kiegyenlítést* elősegítő fordulatot adjon, hogy maga az országgyűlés vegye tárgyalás alá amaz okiratot. De indítványát nem fogadták el. Ezzel azonban megakadályozta azt, hogy úgy ezt az okiratot, valamint Kossuthnak kormányzó elnökké való proklamálását országgyűlési tárgyalás eredményének lehessen tekinteni. Ez Kossuth kizárólagos műve volt s az országgyűlés csak tehetetlen tanunak látszott mellette.»

Ezt a pótnyilatkozatot Bezerédj természetesen olyan adatokból állította össze, a melyek parlamenti működésének csupán védekezésre alkalmas mozzanataira vonatkoztak. Ez azonban teljesen érthető, mert más módon védekezni lehetetlen lett volna.

A vád aztán rajta volt, hogy az ellenkező adatok is felszínre kerüljenek. Jó ideig nyomozott s mérlegelte az iménti védekezést.

64. HAYNAU.

Bezerédj az egész május és június hónapot kínos bizonytalanságban tölti. Érti maga is, hogy útja a katasztrofális végkifejlés felé vezet. Valami bús melancholia tölti el egész lényét. Halálsejtés, de mégsem felelem; nem dacz, fitogtatott elszántság, de valami csendes búsongás, majd keresztyéni megnyugvás.

Feleségét a legnagyobb gyöngédséggel halmozza el s az ez időben írott levelei néhol valóságos dithirambikus szárnyalásúak: «A bibliát hagyom el éppen: oly szép és magasztos volt mindhárom rész, sajnálom, hogy nem együtt olvastuk... A virágok hiányát sinylem szobádban, meg szeretem is, hogy te nem levén benne, — *pusztát* mutasson.»

«Flóri napján reggel: (Május 6.) Te édes feleségem! Édes, édes Flórim, édes, édes Málim, öleljetek össze bennünket, adjatok ugyanazon egy csókkal malasztot, üdvöt belénk...

Kertben, virágok közt kezdtem a napot, voltam templomban, hoztam virágot. Elöttem állasz, bennem vagy édes Etelkám, minden perczben öllelek azon képekkel, esengek hozzád azon szózatokkal, melyek ma bizonyosan élénkebbek még, mint máskor — körülvesznek. Szóljanak azok a legszeretettebb szeretetnek szavain, lelkével hozzád én értem is!»

8-án reggel: Gyönyörű idő van. Voltam a Károlyi kertben, igen szép... «Csalogány hangol, virágillattal, a tavasz minden kiességével körülvéve, beszélve lebeg előttem képed, alakod, valód te édes Etelkám... Jó reggelt. Szívd be a tavaszi lehelletet édes lelkem! Ma tudom szép lesz a temető... Egyesüljön érzésünk, imádságunk...»

Ilyen átszellemült hangulata közben aztán megtelik a lelke az ügye jó kimenetelébe vetett tápláló reménnyel, bizakodó hittel. «Igen jó hírek vannak Magyarországra és különösen mireánk, szegényekre nézve, pedig komoly alakuk és biztosnak tartható kútfőből eredők. Vasárnap majd szóval,» írja 6-án. S minden nap várja Haynaut, mert «a visszajöttével várt kegyelmekre nézve általánosabb, erősebb lesz napról-napra a reménység». 6-án «terjedtek a bátorító hírek», az «újságok holnapra hirdetik

megjövetelét s hogy a klasszifikáló bizottmány a jövő héten kezdi meg munkájátát». De délután mintegy szomorúan teszi hozzá: «Haynau mégsem jött meg.» Végre 8-án azt írja: «Haynau tehát ma délelőtt ágyudörgés közt megérkezett. Sok nép volt az útján. Itt-ott éljen is hallatszott...»

Bezerédj többfelé volt tudakozódni, de sorsára nézve semmit sem tudhatott meg. Teljes hat hetet kellett még eltölteni kínos várakozásban. A hadbíróság 1850 június 28-án hozta csak meg ítéletét, a mely halált szabott ki Bezerédjre. Az ítélet¹ indoklása az volt, hogy «a törvénytelen kormányt Debreczenbe és Szegedre kísérte, annak tanácskozásaiban s határozataiban forradalmi szellemben legbuzgóbban részt vett». Különösen pedig azt sorolja fel az ítélet, hogy «a forradalom rettegettéssé fajulásának meggátolásai többször kitüntetett törekvése daczára mégis az 1848 december 7-iki határozatba, mely által Ő felsége trónörökösödése bitorlásnak nyilvánított, beleegyezését adta; 1849 január 13-án ugyan a békeküldöttség vissza nem hívattatása, de egyszersmind a harcz folytatása mellett szolt; a vész-törvényszékek felállítására, ámbár eleinte ellenszegült, mégis szavazott; az 1849 április 13-iki conferentiákon saját vallomása szerint Kossuth függetlenségi nyilatkozat és trónvesztési indítványának indokolása végett összeállított vádak az ausztriai dinasztia ellen helyeseknek elismerte; az elhatározott függetlenségi nyilatkozat jegyzőkönyvének az április 15-iki ülésben történt hitelesítése alkalmával észrevétele által az új alkotmányra leteendő eskü iránti indítványa által, a Kossuth által a háboru folytatására és a függetlenség megvédésére kívánt 50.000 újoncz kiállításának jóváhagyása által beleegyezését a status alkotvány 1849 április 14-én kimondott felforgatására nyilván felismertette».

Bezerédj felesége azonban nem esik kétségbe a tragikus fordulaton, a melyre legalább ő, amúgy is el volt készülve, de

¹ Magyar Hirlap 1850. évi 221. sz.

újabb kérvénynyel fordult Haynauhoz, most már kegyelmet kérve halálra ítélt férje számára.¹ Hivatkozik rá, hogy Bezerédj a forradalomra sohasem izgatott s politikai tevékenységét mindég az irányította, hogy «a gyengéknek, elnyomottaknak segítségére legyen». Becsatolja Terzy pesti polgármester bizonyítványát is, ki tanuságot tett Bezerédj emberbaráti működéséről.

Az 1850 június 28-án hozott halálos ítéletet július 5-én hirdették ki Bezerédj előtt, de már azon örvendetes hozzáadással, hogy «a halálbüntetést, továbbá a kimondott vagyon-elkobzást báró Haynau cs. és kir. tábornoszernagy úr ő nagyméltósága kegyelemből elengedte s hogy az otthonába való visszatérésre akadály nem forog fenn».

Ugyanekkor Bartalt is felmentették, valami 45 társával.

Bezerédj így megmenekült a haláltól, de a kimondott ítélet, — a kihirdetett kegyelem ellenére is annyiból — *halálos* volt, mert Bezerédj e naptól kezdve meghalt a — magyar *politika* számára...

VII.

BEZERÉDJ CSALÁDI ÖRÖKSÉGE. REMETEÉLETE HIDJÁN. HALÁLA.

AZ EMBERI östermészet, a maga öröklött kapzsiságával sehol sem nyilvánul meg szembetűnőbb mezítelenségében, mint a mikor a családban az anyagi javak szétosztására kerül a sor. A rokon szeretetnek, önzetlenségnek, lelki finomságnak és nemességnek rendszerint a testvérek s más örökösök közt való birtokosztály a legigazibb próbaköve és fokmérője. Egész élet testvéri harmóniáját zavarhatja meg ilyenkor a nyomorult garas kérdése s a holtig tartó viszály magját ültetheti az addig békés családi otthonokba.

¹ Bezerédj érdekében több oldalról is közbeléptek, úgy, hogy a hagyomány szerint Haynau czélozva Bezerédj vézna, alacsony voltára, utóbb már úgy kifakadt, hogy hát érdemes ilyen *hitvány* kis emberért az ő küszöbjét annyit koptatni!

Az öreg Bezerédj és két fia e tekintetben is mintaképül szolgálhat mindenkinek. Ritka önzetlenség, előzékenység jellemzi őket. Valósággal egymást mulják felül az egymás iránt való szeretetben. S kivált Bezerédj Istvánnak nemes lelkét szebben meg nem világíthatjuk, mint ha a családi birtokosztály okmányából, a melyek nagyobbrészt az ő tollából erednek, kivonatoljuk a jellemzőbb részeket.

Gindly Zsófiának, Bezerédj Mihály udvari tanácsos, a hét-személyes tábla közbírája feleségének a hidjai, felsőapáthii és kistengeliczi pusztákból, a medinai és bikádi pusztarészekből álló birtokát 1820 Szent Mihály napjától, a mint már láttuk, az öreg Bezerédj István bírta bérben. Az örökösök végre is az osztályt meg akarván ejteni, 1829 augusztus 2-án Hidján jöttek össze s a következő megállapodásra jutottak:

Jezerniczky Józsefné Bezerédj Anna az őt megillető $\frac{1}{4}$ résznek valóságos osztálybeli kimetszéséről atyafiságos indulattal lemondott, illetve azt bizonyos évi járadék fejében közös osztályra bocsátotta, így az egész birtokot három részre osztották s a megejtett sorshúzás útján esett:

1. Id. Bezerédj Istvánra *a)* a hidjai, kistengeliczi és apáthii egy tagban levő pusztának nyugoti alsó, azaz felső apáthii része $2679\frac{1}{8}$ (1200 öles) hold nagyságban, s a kistengeliczi erdőnek alsó fele, a Hiemer-örökösökkel közös erdőt is hozzávéve, a kikkel megegyeztek; *b)* a bikádi allodialis szőlő, a bikádi és medinai hegyekben levő egész hegyvám, mely a Bezerédj-ágot illeti s a medinai pincze; *c)* jutottak továbbá ezen osztályrészhez: Mészáros Mihály $\frac{1}{4}$, Szücs István $\frac{2}{4}$, Imre Fülöp $\frac{2}{4}$, Urilló Gábor $\frac{1}{4}$, Domonkos János $\frac{2}{4}$, Berkány Árszó $\frac{2}{4}$, Koszta Csiró $\frac{2}{4}$, ifj. Varga István $\frac{2}{4}$, Futó István $\frac{2}{4}$, Oláh István $\frac{1}{4}$, Kis Szabó István $\frac{1}{4}$, Varga Ferencz $\frac{2}{4}$ helyes, összesen tehát 5 egész helyes medinai jobbágyok és Bodai János, Mészáros János, Földi István, Balog Mihály és Bodai Ferencz kis házas jobbágyok, ezen utolsó különösen ezen részhez köttetvén.

II. Bezerédj Ignác örökösei, t. i. II. *Ignác Jozefa* (Bezerédj Mihályné), *Miklós*, *Alojzia* (Derra Jakabné, kinek gyermekei

Miklós, Kálmán, Rozália), *Zsófia* (Nagy Péterné, kinek gyermekei Miklós és Ilona) *Anna* (Csernelházi Csernel Jánosné), kapták *a)* az említett pusztáknak nyugoti felső, azaz hidjai részét, 2777 holdat; *b)* a gerjeni, apáti 6-dos és 8-dos, az azon hegyen levő allodialis szőlőket és a medinai szőlőből 2643 ölet; *c)* 5 egész helyes jobbágyat, 4 kis házast.

III. *Bezerédj Zsófia* Zichy Jánosné kapta *a)* a pusztta nyugoti részét, t. i. Kistengeliczet, 2518 holdat; *b)* a faddi, tengeliczi 8-ad vámos szőlőhegyet az abban fekvő allodialis szőlővel s a medinai allodialis szőlőből 1725 négyszög ölet; *c)* 5 egész helyes jobbágyat, 4 kis házast.

Az osztályból az utakat és csapásokat kihagyták. A különbséget apróbb kikötésekkel egyenlítették ki. Az épületeket 39.649 frt 12 kr-ra értékelték. Ezekből Hidjára 15.782 frt, Apátira 12.072 frt 24 kr., Tengeliczre 11.794 frt 41 kr. esett, a különbséget készpénzzel egyenlítették ki.

A majdnem 8000 holdat kitevő összes birtoktestből azonban egyelőre csak a Bezerédj Zsófia férj. Zichy Jánosnéra esett 2518 holdas birtokrész szakadt ki, a mennyiben a Bezerédj Ignác utódaira szállott $2777\frac{1}{8}$ holdat és járulékait mint bérlő az 1834 június 25-iki szerződés szerint egészen 1840 Szent Mihály napig id. Bezerédj István kezelte.

1835 június 13-án ugyan Bezerédj Ignác utódai megosztottak a reájuk esett $2777\frac{1}{8}$ holdnyi örökségen, a gerjeni szőlős hidjai erdőrészen. Jutott pedig Bezerédj Miklósrá $634\frac{1}{3}$ hold, Bezerédj Alojziára 542 hold, Bezerédj Zsófiára 604 hold, Bezerédj Ignácra 473 hold, a hidjai majorról, a medinai allodialis szőlő, a medinai zsellérekkel, és Bezerédj Jozefára 512 hold. A birtok azonban a bérszerződés lejártáig közös maradt, sőt ezen szerződést Bezerédj Ignác maradékai 1838 október 15-én 1840-en túl, egész 1848 Szent Mihály napjáig meghosszabbították. Legfeljebb annyi változás állt be, hogy 1835 szeptember 17-én Bezerédj István nevében ifj. Bezerédj István és Bezerédj Pál csereszerződésre lépnek Bezerédj Jozefával, Bezerédj Mihálnéval,

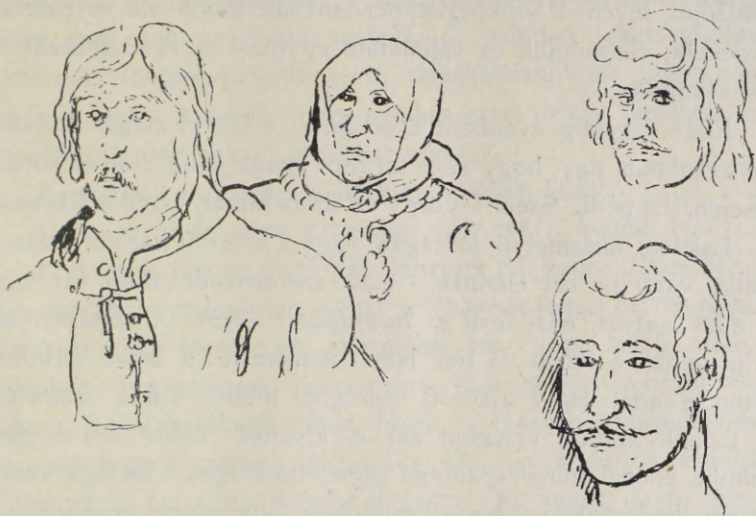
ennek hidjai örökrészeért s medinai birtokaiért elcserélik a Bezerédj-nemzetség bezerédi, koppányi és dötki birtokaiból atyjukra eső $\frac{1}{8}$ s a Teleki-pusztából atyjukat illető $\frac{1}{4}$ részt, úgy, hogy 20.000 conventionalis értékű pengő forintokat és 100 darab aranyat fizetnek reá s magukra vállalják a Jezerniczky Józsefnének Bezerédj Jozefa által fizetendő évi 200 forint életjáradék fizetését. Ezért 3333 frt 20 kr. a 20.000 forint ráfizetésből felmondhatatlanul náluk marad.

Az elmondottakból kitetszően csak magában Tolna megyében 5000 holdon felüli birtok volt együtt idős Bezerédj István, jobban mondva fiai, vagy inkább talán csak ifj. Bezerédj István kezelése alatt. De neki, a mint egyik levelében írja: «izgató-mozgató természete» volt, a mely mindég «új ingert» és hatáskört keresett, hogy energiáját érvényesítse. 1826-ban az öreg Szent-Iványi Antal, a tatai Eszterházy-uradalom nyugalomba vonult inspektora a maga helyére Bezerédjt kívánta volna megnyerni uradalmi inspektornak, de ő jobban szerette a teljes önállóságot s praktikus gazdálkodó szenvedélyét inkább saját birtokán kívánta értékesíteni. S mint szorgalmas, takarékos gazda, minden igyekezetét a birtokszerzésre irányította. Leveléből kitetszően nagyobb birtokot akart vásárolni Pakson s a fehérmegyei Velenczén. 1830 november 1-től 1836 október utolsó napjáig Csapó Dánieltől, a Kápolnay Antal táblabíró árváinak gyámjától bérbe vette évi 4319 forintért a kápolnai pusztát is, első felesége kedvencz üdülőhelyét, 1840-ben pedig öcscsével egyetértően megvásárolta Festetich Sándor gróftól fele Kakasdot. De mint okos, számítani tudó gazda, belátta a többféle való gazdálkodás sok hátrányát s ezért nem idegenkedett tőle, hogy az egész ősi szerdahelyi és szentmiklósi birtokot örök áron eladják az Eszterházy-uradalomnak. Ezt 1835 márczius 23-án Pozsonyból meg is írja szüleinek: «Ajánlatot kellene tenni herczeg Eszterháznak. Szegedynek mostani befolyásánál fogva — annál inkább, mert *magátul* eredt az idea — hiszem, hogy kedves is volna nekie aquisitiót tenni a herczegi háznak

sequesteri adminisztrálkodása alatt — azután ennek *kára* nélkül, a mi *hasznukat* örömet előmozditaná.»

Azonban e birtokvételtől nem lett semmi. Szerdahely ma is a család birtokában van.

De az öreg Bezerédj István mindjobban-jobban érzi az évek múlását, sokat betegeskedik. 1841 április 27-én tehát formászerűen írásban is átadja összes birtokát fiainak, — a melyet voltaképpen azok már régebben ténylegesen is kezeltek. S a

66. BEZERÉDJ ISTVÁN RAJZAI GONOSZTEVŐKRŐL.

bölcs, józan megfontolású öreg úr a következő érdekes nyilatkozattal vezeti be osztálylevelét: «Alúlrít ör. Bezerédj István — miután két fiainak Istvánnak és Pálnak gyermekeik vannak — amannak idvezült feleségétül Bezerédj Amáliátul született leánya Flóriána, emennek pedig hitvesétül gróf Murray Everildátul csak tavál született fia Pál, az én édes unokáim: jónak gondoltam, hogy felejthetetlen feleségem F. B. Nagy Örszebet, fiainak jó édes anyok is már meghalálózván, még az én már hetven évü kort haladt életemben, nevezett két fiam közt mind az anyagi, mind az én utánam várható vagyonna nézve a valóságos és tellyes erejü osztály megtörténjék. Hogy mint eddig atyai örömömre

engedelmes jó fiuk és egymást szerető egymással jól megférő és egymástól semmit nem irigyelő testvérek vélem egy kenyéren a már hosszabb idő óta reájuk bizott gazdaságomat közre folytatták, úgy ezután elválasztva mindegyik maga kezére s számára az ő külön osztályrészét, melyet ezennel nékiek átadok, hasonló egymás eránti jó indulattal használja.»

Az osztálylevélben ezután kifejti, hogy e rendelkezésre abban is fontos indítókat talál, «hogy most már mindkettőjüknek családjuk lévén, a szükségképpen sokban különváló és elágazó érdekeik, életmódjuk és vállalataik egymást ne akadályozzák és ne zavarják».

Élete fogytáig évenként 2500 forintot köt ki magának ezüst huszasokban, úgy, hogy 1250 forintot István július 1-én és január elsején, Pál pedig Szent György és Szent Mihály napkor fizessen.

Lakását akármelyik jószágán, vagy a soproni házban választhatja, vagy ha ezt eladnák s mást szereznének, akkor ott, úgy, a mint «*atyát, házi urat és tulajdonost illeti*». A tartásért azt adja annak a fiának, a hol lakik, a mennyit a 2500 forintból jónak gondol. Ha a kikötött összegnél többre volna szüksége, a fiának átadott értékből azt is kiveheti. «Mire nézve nem mintha édes fiaimnak erántami engedelmességök felől legkevésbé is kételkedni okom volna», tartoznak «harmincz és harmincz ezer pengő forint értékű vagyont, capitalist, vagy földbirtokot folyvásti evidenciája alatt kijelölve, minden tehertől szabadon tartani, mely érték, beleértvén a rendesen fizetendő 2500 frtnak 6% tőkéjét — azaz 41.666 frt 40 kr-t, ha a kikötött összegnél többet kívánna, mint szabad rendelkezése alatti tőke marad.»

Ha külön házat akarna tartani, a szükséges házi bútorokat, fehérruhát, ezüstöt, konyha- s asztal-edényt, lovat, kocsit a most átadott, vagy a helyibe szerzett vagyonból veheti ki, de mégis egyforma arányban. Ha fiai közül valamelyik hamarabb meghal, az atyai hatalom reá száll, melyet Pál hitvesével fog gyakorolni, de úgy ez, vagy az, a kit fiai választanak, rendes számot adni s rendeléseit elfogadni tartozik.

«Mi pedig Bezerédj ifjabb István és Pál egy testvérek háladóan elismervén jó édes atyánknak ebéli rendelkezésében megszokott kegyességét és szeretetét, mellyel ő, úgy, mint idvezült édes anyánk egész éltükben folyvást, rendkívüli mód, sokféle önáldozás mellett és sokszor erejük felett erántunk viseltettek... édesatyánk ebéli kívánságának teljesítésére magunkat lélekismeretben legszorosabban köteleseknek ismerjük — ... édes atyánk szülői hatalmát ezentúl is tisztelve és óhajtvá reánk nézve elismerjük és tőle kikérjük, szükségeinek, kívánatainak kielégítését nem csak az általa szabott, de minden tehetségünkben levő mód főkötelességünknek és vigasztalásunknak ismerendjük és a jó Istent imádjuk, hogy nekünk erre drága életének terjesztésével még sokáig alkalmat adjon.»

Az osztály megejtése előtt kimondották, hogy:

1. Az atyai és anyai értékeket egybevéve osztják fel.

2. A csak fiúágot illető Szerdahelyet Pál kapja. Ezen birtokhoz ugyan Istvánnak lett volna elsőbbségi joga, de mert neki Flóra leányán kívül más gyermeke nem volt, halála után a birtok amúgy is Pálra, illetve ennek fiúmaradékaira szállt volna vissza, jobbnak találták tehát, hogy «e részben gyermekeiknek egymás közt bontakozásuk ne legyen», ha a birtok mindjárt Pálra száll. De a szerdahelyi részben leányágot illető rész is volt. A szőlők, a vitnyédi rét s az öreg Bezerédj István által a testvérbátyja: Bezerédj Ignác két fiától: Ignácztól és Miklóstól részint készpénzen vett, részint a reá jutott zalamegyei, kis- és nagygörbői leányágú birtokrészért elcserélt szerdahelyi birtokrész. Most ezt a leányágot illető birtokrészt hozzácsapva a csak fiúkat illető részhez, egyenlőnek mondták ki a Bezeréden, a Bezerédjek ősi fészken, a csak fiúágot illető, öreg Bezerédj Istvánra jutott örökrészszel, a melyet ő Bezerédj Jozefával — Bezerédj Mihály hitvesével ennek hidjai birtokrészéért elcserélt, így az egész Szerdahely Pálnak jutott, a tolnai jószágokat pedig, a melyhez a női ágnek is jussa lett, két egyenlő részre osztották. A hidjai lakóház, major és az apátii belső épületek Bezerédj

Istvánnak, az apátii új, Jegenyés nevű major pedig Pálnak jutott.

A szerdahelyi birtok Istvánt megillető feléért Pál évi 1800 pengő forint fizetésére kötelezte magát. Ha István újra megházasodnék s fia születnék — férfi maradéka az 1800 frt fizetés 6% tőkáját, 30.000 pengő forintot kap ezüst huszasokban, de csak 6 év múlva mondhatja fel az összeget — két részletben. Ha Pál tolnamegyei részét eladná, a 30 ezer forintot köteles Istvánnak teljesen biztosítani. Ha István előbb meghalna, mint leánya férjhez megy, az utóbbi egy évig még kapja az 1800 frtot, azontúl esztendőként 600 forintot s kiházásításra a fiúágat illető jószágból egyszerre 1000 frtot. Ha István leánya atyja halálakor már férjnél van, az egy esztendői 1800 frton kívül Pál neki semmivel nem tartozik.

Ha Pál halna meg fiúmagzat nélkül, akkor a szerdahelyi birtok Istvánra száll, az özvegyi jussok teljesítendők. Ha Pálnak leánya marad, akkor ennek fizeti István az első esztendőben az 1800 frtot, azután 600 frtot s kiházásításra 1000 frtot. Magvaszakadás esetén Pál a szerdahelyi részt külön szerzeménynek nem tekintheti, ez esetben István leányát az egész jószágra nézve teljes osztályos örökösödési juss illeti.

A szerdahelyi egész birtok értékét a maradékokra való tekintetből 60.000 pengő forintban állapították meg, igen testvérileg, mert a birtokért többet is adnának, s e mellett a közös adósságból ezen egyedül a férfiágot illető birtokra semmi terhet se róttak, így «Pál nemcsak örömmel vállalja az évi összeg fizetését, de viszonzásul a soproni házért és badacsonyi szőlőkért a kakasdi aquisitiót egészen István rovására átengedni igen is méltónak ismeri».

Az így megosztott birtokon levő épületeket egyforma értékben vették át a testvérek, azok értékét külön-külön 15 ezer pengő forintban határozták meg, a csak fiúágot érdeklő épületekét pedig 2000 pengő forintban.

A medinai, összesen 6 jobbágytelket, pinczét, szőlöket,

István vette át 4600 pengő forintért, az úrbér és Sárrét rendezési költségekkel együtt.

A kakasdi helység feléből álló jószág, a melyet ör. Bezerédj István 1840-ben gróf Festetich Sándortól vett — ugyancsak Bezerédj István kezére ment át, «a mit Bezerédj István édes atyjától alázatos köszönettel fogadván, Pál öccsének ebbeli szándékában nemcsak megnyugszik, de abban jó akaratját s reá nézve kölcsönösen mutatott tekintetét elismeri s a kakasdi vett jószágot ezen aquisitionalis árban t. i. 41.000 pengő forintban és 300 darab aranyban elvállalja».

Végrendelet nem léteben Pálnak s maradékainak azonban oldalági örökösödési jussuk megmarad.

A soproni házat, a badacsonyi szőlőket Pál kapta a beszerzési árban, azaz 12.800, a szőlőket 2400 pengő forintért.

Ezután részletesen intézkednek a vetésekről, takarmányról, borokról, birkákról, marhaállományról, kocsikról, kész fáról, a melyeket két egyenlő részre osztanak.

Egyformán felosztják az ezüstneműt is. A mi nemeskő, más ékszer és ilyenféléje volt a szülőknek, azt köztük már úgy is felosztották. A gyöngyöket azonban Pál vette mind által. A házi, asztali fehérruha, könyvek — a melyekből Hidján nagyobb értékűek és számúak voltak — az órák, képek, porcellán, üveg, szoba-, konyhaszerek kinek-kinek osztályrészében úgy maradnak, mint eddig.

Mivel Pál így 2000 forinttal többet vesz át, ezt hozzácsapják a soproni ház és badacsonyi szőlőkre eső összeghez, így Pál a közösnek 17.200 forinttal tartozik. István azonban kinyilatkoztatja, hogy ő 16 évi házassága alatt a dolog természeténél fogva több jóban részesült szüleitől, mint Pál még 3 évre sem terjedő házassága alatt, s ezért «nem mintha öccsének a tőle ezen többet bizon nem irigylő vagy neheztelő szeretetét, szívességét pénzre redukálni, vagy ezzel megfizetni akarná, de eránta viseltető hasonló indulatból és maradékaira való tekintetből» — Pál részére 8000 forintot juttat. Pálnak a közösre való

tartozása így 9200 frt volna, a melyből Istvánnak 4600 forint jutna, de mert ő meg a medinai birtok árában éppen ennyivel tartozik — egyiküknek a másikon semmi követelésük nincs.

A Jezerniczkynek hidjai részétől járó 1000 forintot s a Bezerédj Jozefától vett résztől járó évi 200 forintot közösen fizetik, de az egész Pál egyenlíti ki, beszámítván a szerdahelyi birtok után Istvánnak fizetendő összegbe.

Az érdekes osztálylevelé végső pontja ez: «Befejezésül fiaimra, maradékaikra s mindennemű vállalataikra atyai áldásom adom s azért a jó Istent buzgón kérem — mi pedig azt fiuk ájtatos lélekkel fogadván — mind a hárman azon bizodalmat és jótevő hitet tápláljuk magunkban, hogy azon atyai, gyermeki és testvéri szeretet, indulat és viszonyok, melyek eddig köztünk fennálltak és bennünket a sorsnak sokféle csapásait, viszontagságait legyőznünk engedték és segíték, ezen intézkedésünk mellett bennünket ezután Isten kegyelmével nem kevésbé boldogítani fognak. Amen.»

Ezen osztálylevelet 1841 július 18-án, a mikor a birtokok végleges elkülönítésére összejöttek, érdekes függeléssel egészítették ki.

Bár a szerdahelyi birtokot a legméltányosabban becsülték fel, abból indulva ki, hogy a jószág nem igen szokta örök árának 6% kamatját meghozni, kimondják, hogy Pál az Istvánra eső 30.000 forint után annak csak 5% kamatját fogja Istvánnak fizetni, vagyis 1500 forintot. Ha azonban Pál, vagy maradékai Szerdahelyet eladnák, elcserélnék, vagy haszonbérbe bocsátanák, úgyszintén, ha a tolnai birtokot adnák el, vagy elcserélnék, vagy ha ez 4000 forintnál több haszonbért hozna, akkor 6% kamatot fizet. Flóri azonban megkapja annak idején a 6% kamatot, minden körülmény közt.

Úgy találták továbbá, hogy István Pálnak az épületek és a pinczebeliek értékének kiegyenlítéséül 1000 frtot méltányosan fizethet. Ezt István fel is ajánlja, sőt kijelenti, hogy ha Pálnak becsesebb, vagy alkalmasabb lenne az ő, István által átvett osztályrész, azt kész neki átengedni, az osztálylevelében csak a

nevek cseréltesse nek fel. Pál azonban ezt el nem fogadja, de viszont ezt az ajánlatot ő is megteszi Istvánnak, de István sem fogadja el az ajánlatot, így «mindketten szabad választás szerint» megtartják az előbbi osztályrészeiket.

67. BEZERÉDJ PÁL.

Ezután felosztják az aktív és passív tőkét. István a 70.175 frt 45 kr. adósságból 38.799 frt 45 kr.-t vállal el. Az aktív 58.000 frt követelésekből pedig 24.400 frt jut reá. Végkiegyenlítésül Pál tartozik Istvánnak 8311 frt 52 kr.-ral.

A nagyanyjuk, Gindly Zsófia örökrészből gróf Eszterházy Miklósnál levő 30.000 frt követelést — mely őket $\frac{1}{3}$ részben

illeti — osztatlan hagyják, illetve ennek csak a Bezerédj Ignác által kezelt kamatján osztoznak.

A Csapó Dánielnél levő 250 arany követelés is osztatlan marad. Kamatját öreg Bezerédj István élvezi.

A két Bezerédj testvér azonban ezen birtokosztály után is egymást segítő gazdasági összeköttetésben marad egymással. Így atyjuk halála után 1843-ban 36.600 forintért közösen vásárolják meg Derra Kálmántól, Derra Miklóstól és Derra Rosina férjezett gróf Klebelsberg Ferencznétől, a néhai Bezerédj Annára, Derra Jakab generális feleségére, a Gindly Zsófia-féle hagyatékból jutott hidjai, apáthii s medinai 542 holdnyi birtokrészt.

Bezerédj Flórikának 1844-ben történt halála új helyzetet teremt Bezerédj Istvánra. Mint özvegyen maradt — s akkor még nőülésre egyáltalán nem gondoló gyermektelen apára — megszűnt a külön vagyonszerzés minden további célja és ingere, ezért összes igyekezetét a Pál és gyermekei családi boldogulásának előmozdítására fordítja. Legelőször is könnyíteni akar a távoli Sopron megyében élő öccsének gazdálkodási gondjain. A tolnai rossz gazdasági évek hatása alatt 1846 augusztus 7-én Sárkányból kelt levelében ajánlatot tesz Pál öccsének a jegenyési birtok kibérlése iránt. Megadja neki a Pál által kívánt 6000 forintot, ezen kívül, ha a gyapju 90 forinton felül kél el, 2500 darab birka arányában a fele gyapju árt is felajánlja s a fele szederfák jövedelmét is neki adja Jegenyésről, de kiköti, hogy évenként legalább egyszer *lejöjjenek hozzá*. Pál pedig többször is. «Igen örülnék, ha így neked könnyebbségedre válna a dolog. A nyereség és veszteség úgyis csak *egy jószág több rubricáihoz hasonlítván, gyermekeidre nézve csaknem mindegy volna.*»

Hidjáról augusztus 11-én újból megismétli ajánlatát Pálnak. 200 ürüt és 24 «tokju» nöstényt küld, ezek közül 12-öt a *három gyerekeknek*. Kéri, hogy külön bélyegeztesse le őket, hogy «az első kezdettel is megvessék a gyerekekben a birkatenyésztés és általán a gazdaság eránti szimpáthiát, ez pedig ápolva és kifejtve sok jót gyümölcsozozzon nektek».

Mennél jobban gondolkodik, annál inkább szükségesnek és kívánatosnak találja a jegenyési árendálást. A külön gazdálkodás nehezíti az osztályt. Mind a két rész egy adminisztrálása növelné a birtok produktivitását «a gazdálkodás az úrnak szeme alatt és előtt — mindenesetre élénkebben folyik, nekem pedig *izgató, mozgó természetem mintegy új ingert és kielégedést is fogna* találni s energiát, találékonyságot nagyobbat fejtené ki az öregbedett hatáskörben és gyermekeid jövődjét, mint igen méltó czélt tekintve — működhetne».

Legjobb, ha mindenki saját tulajdonai szerint választja hatáskörét. Ő tud aranzsirozni, produkálni, felosztani és sokféle működni, Pál pedig tartsa meg a kasszát s az ő gazdaságába való betekintéssel, ha az Isten jobbra fordítja az itteni gazdák sorsát, akkor Pál nem vonakodhatik, hogy gyermekei nevelését is az *ő jövedelme czéljául* tekintse, s a mint a birkákrul Sárkányból írta, a repczére, búzára, a szeder jövedelmére és egyes parcellás eladásokra is tehetnek külön kikötéseket, hogy érdekeik annál inkább egyesítve maradjanak. A tavalyi esztendőök komor képe érlelte meg benne a gondolatot, hogy egyesült erővel küzdjenek meg a bajokkal, «utilisalván t. i., mint az én jó barátom mondani szokja, egymásnak tulajdonait, képességét, közös és gyermekeid jövődjé hasznukra».

Jegenyést aztán Bezerédj István tényleg kezelésbe is vette. S később saját jószántából felemelte a bért, előbb 7000 frtra, majd 1854-ben Pál testvéri indulattal fogadta ajánlatát, hogy a bér 8000 frt legyen s a felesleges jövedelem felosztása 25 ezer forintnál kezdődjék. Ezen harmonikus, bensőséges testvéri viszonyt az sem zavarta meg, hogy Bezerédj István 1848-ban váratlanul másodszor is megnősült. Második feleségének, Bezerédj Etelkának is családi tulajdonsága volt a szívbéli jóság és nemesség.

A kies Hidja így megmaradt a meglegedés boldog tanyájának, a honnan mindenfelé csak áldás, szeretet sugárzott szét.

Bezerédj pörének eldőlte, illetve a Haynautól nyert amnesztia után ide vonult vissza, jobban mondva Hidjára internálták. S ezen a kis Szent-Ilona szigeten meglehetősen szorgos őrizetnek volt kitéve. Ügyszólván ki sem mocczanhatott. A mikor kebelbarátja: Sztankovánszky Imre, feleségének elvesztése után, 1853-ban Kajdacsra érkezett, Bezerédjnek kérvényt kellett benyújtania, hogy öt gyászos állapotában az alig egy félórai távol-ságra fekvő birtokán meglátogathassa. Természetesen elkobozták még a házörzésre szánt utolsó fegyverét is. Útlevelet pedig egy-két évig sehova sem kaphatott. Peréből kifolyóan nemcsak a lefolytatott elővizsgálatkor, de azután is többször volt kitéve hivatalos zaklatásoknak. A hadi törvényszék 1850 márczius 11-iki leiratával felhívta *Augusz* Antalt, a «tolnai polgári kerület cs. kir. kerületi főispánját», hogy *Bezerédj* ellen a «forradalom érdekében kifejtett működése miatt» megindított vizsgálat folytán, a megyében viselt tetteiről és szerepéről kimerítő jelentést tegyen. A vizsgálatnál *Forster* Károly kormánybiztos volt megbízva, a ki *Babics* Mihály levéltárnokot, *Németh* Mihályt, Szekszárd város első jegyzőjét, *Martin* Antal és *Kristofek* Ferencz szekszárdi lakosokat hallgatta ki. Ezek valamennyien kedvezően vallottak, Szekszárd is kedvező bizonyítványt állított ki, így *Augusz* azt jelentette a hadi törvényszéknek, hogy *Bezerédj* ott volt ugyan az 1848–49 június 23, illetve 5-én tartott gyűléseken, de lázító beszédeket nem mondott s forradalmi tanácskozásokon részt nem vett. 1850 szeptember 19-iki leiratában ismét felhívta a hadi törvényszék *Auguszt*, hogy *Bezerédjt Pulszky* Ferenczre vonatkozólag hallgassa ki. *Pulszky* Nógrád megye követe volt s mint a magyar miniszterium államtitkárja 1849-ben politikai ügynök volt Londonban. Ezért hosszas távolléte miatt törölni akarták a képviselők sorából, de Bezerédj védelmére kelt, elmondva érdemeit, kiváló szolgálatait az 1849. évi márczius 24-iki országgyűlésen. Bezerédjtől tehát azt akarták megtudni: *a)* mit tud *Pulszky* működéséről a forradalom érdekében? *b)* sorolja fel *Pulszky* működését; *c)* honnét tudja azt,

hogy Pulszky a magyar kormány ügynöke volt s Londonban működött? *d)* e minőségében kifejtett tevékenysége miben állott, mikor vette kezdetét s meddig tartott?

Augusz a kihallgatással Forster Károly kerületi kormánybiztost bízta meg, ez pedig Velits Istvánt, a szekszárdi cs. kir. bíróság h. elnökét, ki szeptember 25-én terjesztette be a kormánybiztoshoz a vallomást s ez másnap a hadi törvényszékhez küldte.

Mi volt a vallomásban, nem tudjuk. Valószínű azonban, hogy Bezerédj nyilatkozatai nem igen járultak hozzá Pulszky in effigie való elítéltetéséhez. Pulszky későbbben is a legmelegebb elismeréssel emlegeti Bezerédjt, a kivel már régebbi idő óta szoros összeköttetésben állott s nevével is többször volt Hidján. Flórikát különösen szerette s neki nemcsak maga, de Deákkal, Eötvössel együtt is többször írt kedveskedő levelet.

A hadi törvényszék kihallgatásokkal még 1852-ben is zaklatta Bezerédjt. Maga írja meg feleségének július 21-én, Ercsiből, a Semlin gőzösről, hogy előtte való nap Szekszárdra kellett mennie. A hadi törvényszék rendeletére Teleky Blankára vonatkozólag hallgatták ki. De a mint Etelka is tudja, semmi oly összeköttetésben nem volt vele, a mely Teleky Blankára, akár ő reá nézve terhelő lehetne. Vége is lett hamar a dolognak.

Különben is állandóan kémek figyelték, mert azzal gyanúsították, hogy az emigrációval összeköttetést tart fenn. Egyszer valaki azt a hírt terjesztette, hogy ismeretlen ember levelet dobott be az udvarára. Persze felkutatták lakását, de eredménytelenül. Tolnárol éjszaka többször is felverték a vasas németek. Körülvették hidjai házát, feltörték szekrényét, titkos zárú íroasztalát, de semmi kompromittálót nem találtak. Utoljára már a jobb érzésű katonatisztek is szégyenlették zaklatását. Az is megesett, hogy egy D. nevű tiszt előre figyelmeztette Bezerédjt iratai elrejtésére. Erre azonban nem volt szükség. Bezerédjnek nem volt titkolni valója. Egész élete nyitott könyv, a melynek nem voltak kitépni való lapjai. Felmentése után a szó valódi

értelmében tartózkodott minden politikától. Hogy ő is, mint állítólag Teleky László csakis ily ígéret mellett kapott volna amnesztiát, ezt semmi kézzel fogható adat nem támogatja. Közeli ismerősei, barátai azonban egész határozottan állítják, hogy a vármegyei élettől való teljes visszavonulása az Augustus Antal és közte lefolyt incidensre vezethető vissza. Bezerédj t. i. valami ügyben a megyeházán járt s a lépcsőn találkozott a szembe jövő, nagyhatalmú cs. kir. kerületi főnökkel, a hajdani kebelbaráttal, Augustusszal, a kit a régi szívélyességgel így üdvözölt: «Szervusz Tóni...». Mire Augustus durván így válaszolt: «Mit keres itt az úr?» Bezerédj szótlánul megfordult és többet nem tette be lábát bálványozásig szeretett vármegyéjének hivatalos házába. Valósággal kerülték egymást. 1851 augusztus 14-ről írja feleségének: «Jó hajón jöttem. Augustus családotul szinte azon jött, de elkerültük egymást. Mind ketten elég ügyesen, úgy, hogy köszöntésre sem volt alkalom.»

Úgy látszik, ezen időtájban mondott véglegesen búcsút Pestnek. Ugyanebben a levelében írja: «Pestről tehát tegnapelőtt baj nélkül haza értem édes kis üres Hidjánkra. Igen-igen sóvárgok utánad édes Etelkám és minden kis holmidat, mi itt van, össze-össze keresem és csókolom és olvasom sokszor füredi leveleidet...»

Felesége t. i. már 12 nap óta ott időzött. Öt nap múlva ő is oda készül s aztán két, legfeljebb három hét múlva «édes Etelkája» is otthon lesz, mint egy «kis friss őz».

Ott éldegéltek aztán hidjai csendes otthonukban. Felesége megértő lélekkel simult hozzá s nagyban hozzájárult, hogy Bezerédj egy perczre sem veszítette el híres optimismusát s a jövőbe vetett hitét. Barátai közül *Sztankovánszky* Imre és *Perczel* Béla jöttek el hozzá gyakrabban. Néha meglátogatta *Deák* Ferencz, *Scitovszky* herczegprimás. *Bartal* György oda-fenn maga is kompromittálva volt, így sem neki, sem *Bezerédjnek* nem állott érdekében a régebbi, úgyszólván mindennapos találkozás. Csekély számú barátaival azután megtárgyalták az

eseményeket, a haza sorsát. Flórika fái alatt el-elgondolkoztak a múltrol, tervezgettek a jövőről. Elsiratgatták a régi jó barátokat, *Batthyány* Lajost, az elbújosottakat s az akkoriban meghalt báró *Wesselényi* Miklóst, kit gyöngéd szálak fűztek Hidjához. *Perczel* Móricz szavai szerint mielőtt *Wesselényi* fogságát megkezdte volna, meglátogatta *Bezerédjt* s ott *Perczel* Móriczczal együtt fogadalmat tettek, hogy a magyar szabadság zászlaját soha el nem hagyják.¹ *Wesselényi* ezután is többször megjelent Tolnában s gyakran váltottak levelet. S különösen hálás volt *Bezerédjnek*, hogy felesége szüleit pártfogásba vette s birtokán szerény kertészi minőségben alkalmazta. Ezért írja neki *Zsibóról* 1845 október 13-ról: «Kedves Barátom! Még a múlt hó 3.-án írt leveledet szíves örömmel vettem. Hát még a jó kis Ninám minő örömben úszott: már előre látta szeretett szüleit *kényelemben telepedve meg a te kegyes pártfogásod alatt.*»

A külvilággal való összeköttetést *Bezerédj Sztankovánszkyn* és *Havas* Ignácson kívül felesége révén tartotta fenn, ki betegeskedése miatt gyakrabban megfordult Pesten s ott a Koronaherczeg-utczában állandó lakást tartott. *Bezerédj* jól volt tehát értesülve mindenről, maga azonban tartózkodott minden politikai mozgalomtól és érintkezéstől. Nagyon jól tudta, hogy *Argus* szemekkel figyelik. Bizonyára ez az oka, hogy ebben az időben írott levelei közérdekű dolgot alig tartalmaznak. Felesége 1852 elején komolyan megbetegedett. *Havas* kezeli Pesten. *Bezerédj* naplószerűen, a legapróbb részletekig megír neki minden otthoni dolgot. Feljegyzi úgyszólván óráról-órára, hol, merre járt, mit tett. Már korán reggel utána néz a gazdaságnak. Ott van a szántóknál, istállóknál, a baromfiudvaron s gondos háziasszony feleségének darabszám is beszámol az apró jószág szaporulattal. Az iskolába is mindennap benéz s maga mondja, hogy a rendesnél háromszorta több időt tölt ott, mert *Király* tanítóval

¹ Leopold: *Bezerédj István* 41 lap.

nincs megelégedve. S ellátogat a temetőbe. Közben olvasgat s mint maga mondja: ezzel le van írva a nap, melyen át a te édes kedves képed folyton kísért, vidámitott s jobb jobb színben, erőben, egészségben volt mellettem... *bennem*... (1852 március 25.)

Feleségét a híres orvos Balassa Gleichenbergbe küldte s *Bezerédj* akkor még el sem kísérhette. Azzal vígasztalta magát, hogy «jó volt honn maradnom. Sokban hátramaradás volna, kivált a selyem dolgában». Büszke is a szedresiekre, a kiket «alig győz idővel és pénzzel a galletakért». (1852 július 4.)

Etelkája távollétében aztán jókedvűen válaszol ennek leveleire. Csak azt nem érti, hogy nevezheti Gleichenberget unheimlichnak. Ez csak az első pillanatban van így. A nagy természetkedvelő *Bezerédj*nek «jól esett az erdő, füvek szép leírása s örült a hangulatnak, hogy *Etelka* úgy fogta fel, a mint leírta. Védelmére kel azonban szépséges *Hidjájuk*nak: «De azért a vinczellér gunyhótóli kilátás stb. ügye nem veszíti el jelentőségét?» (1852 július 11.)

Vígasztalóan bátorítgatja aztán. Az egészségében beállt «némi kis változást tekintse a víz hatásának s a fürdő általi megizgatásának». (1852 július 18.) Elhalmozza a gyöngédség minden jelével. Tudja, hogy *Etelka* amúgy is «gustios toilettekben» jár, de csak írjon Pestre, Bécsbe is, nagy örömet szerez, ha valamit még hozat' általa: «a repcze várakozást fölözö árja megbírja.» Panaszkodik az óriási hőségről: «Adok is bort nem fősvényesen a munkásoknak s pinczénk az evangéliumi olajos korsó tulajdonával látszik bírni.» A virágok, a jázmin, minden öntözés mellett is csak alig illatoznak. «Hála Isten, hogy nem árt a szárazság azon képek frissességének, melyek ott körül lengenek.» (1852 július 14—18.)

Bezerédj leveleiben ezután sem találunk egyebet. Mintha gazdaságán, bálványozott feleségén kívül nem is lenne más a földön, a mi érdekelné. Ez a kis világ az ő — nagy világa. «Ma szép esők voltak...» Ezzel az örvendetes hírével már érde-

mesnek tartja levelét «mint extra póstát elküldeni». S így folytatja: «Kedves képed megfrissült levél és virág koszorúban foglalva lebeg előttem. De ha száraz szalmát rakna is a sors körülötte vagy tövist és tudja Isten mit, csak a te képed legyen friss és a szeretet tekintetével nézzen rám — a fő, mit Istentől kérek, megvan, te, édes lelkem, szeretett feleségem!»

A sorok közül azonban ki-kicsillan más is. Az, hogy a gazdasági gondokba való elmerülés neki és másoknak valóságos menedék volt abban a nagy, nehéz napokban. Erre czéloz az Etelkához írott július 21-iki levele. «Pakson Deák nénje beszélte, hogy Kehidát határozottan eladják. Deák Bécsben volt egészségére nézve. Most jobban van. Az egész tavasszal igen oda volt. Sajnálom, hogy ha elmegy Kehidáról, *mivel foglalatосkodik* majd, mely *úgy is* kielégitse, mint a — *gazdálkodás?*!»

Pedig ekkor már egy kicsit derülni kezdett. *Bezerédjnek* megengedték, hogy beteg feleségét Gleichenbergben meglátogathassa. De micsoda utánjárásba került ez! Vele ment Sztankovánszky is, kinek a halállal küzködő felesége is ott keresett menedéket gyógyíthatatlan bajára. Képzелhetni, a börtönéből kiszabadult sas mily boldog örömmel kelt útra! Ezért is írja 1852 augusztus 6-án Bécsből Etelkájának vissza Gleichenbergbe: «De nem volt oly kedves vissza az út, mint hozzád menet. Azonban igen vidám jótevő képet viszek rólad magammal, édes Etelkám.»

Bezerédjt ez a kegyesen engedélyezett kirándulás aztán nagy elhatározásra ösztönzi. Állandósíttatni akarja útlevelét. Barátaival, *Sztankovánszkyval*, *Havas Ignáczczal*, *Bezerédj Lászlóval*, valóságos haditanácsot ül, hogy mit tegyen. 1853-ban August Antal Budára került a helytartósághoz mint alelnök. Azt tanácsolják tehát *Bezerédjnek*, hogy folyamodjék a főherczeghez, de az eljárás *Augusztára* bizassék, a formáság inkább biztosítván a sikert. Fogalmazásának toldalék-cikkét azonban elhagyandónak tartják. «Helyén és idején lett volna az, az *önkéntes adózás* és *ipar* érdemével, midőn még háziasan és kegyeletesen kor-

mányoztunk és — *tattunk*, de most más szokásokban történik az és az adó behajtatik akár «selyemből», akár daróczból, bárkitől jöjjön is...» írja Sztankovánszky. (1853 február 9.) *Bartal* azonban február 20-án arról értesíti *Bezerédjt*, hogy a *Tormaytól* vett tudósítás szerint rendeletet adott ki a főherczeg, «miszerint oly konfináltaknak, kiknek magokviselete ellen nincs panasz, a megyefőnökök adhatnak ki úti engedelmet». Így *Bezerédj* a megyei főnökhöz adta be folyamodását, kérve előbb kapott útlevelét Gleichenberg, valamint Csébnak kihagyásával csak Pestre, Bécsbe s Kőszegre kiállíttatni. Utazását családi dolgaival indokolja úgy Kőszegre, apósához, mint *Bezerédj* Pálhoz, Bécsbe, s *Bezerédj* Ignácához és Miklóshoz Pestre. Ezenkívül beteg szemeinek orvoslása is szükségessé teszi Bécsbe, Jäger professorhoz való járulását. S mert dolgaít egyszerre nem végezheti, télen át ápriliséig oda és vissza járásra kér engedelmet.

Forster megyefőnök *Angyal* főbírónak adta ki a kérvényt, a ki aztán azt jelentette, hogy «*Bezerédj* István úr a maga mostani viseletével legkisebb gyanu alá sem eshető, mert bár *szemmel tartom és megbízott emberem által szemmel tartatik minden lépésére csaknem*, de társaságokban megjelenése alkalmából *beszédjére is a legszorosabban vigyázok és vigyáztatok* titkon, semmi olyas tettet nem tudom, miért őt csak parányi *bűnösnek* vádolhatnám».

Így aztán véleményezték útlevelét. De tovább is megfigyelés alatt maradt.

*Bezerédj*nek azonban az útlevelére jó darabig nem volt szüksége. A mint Sztankovánszkynek 1853 február 23-án Pestről írt leveléből tudjuk, ezen tájban súlyos betegen feküdt. Jó ideig nyomta az ágyat. De a bajt végre is kiheverte. Ismét visszanyerte régi mozgékonyágát s új kedvet kapott az irodalmi munkálkodásra is. Erre az Erdélyi Gazdasági Egyesület adta meg neki a serkentést, a melynek elnöke, gróf Mikó Imre hosszabb levélben az iránt kereste meg, hogy a mennyiben az egyesület a selyemtermelés történetének adatait össze akarja

gyűjteni, a Magyar Gazdasági Lapok 1854. évi 2-ik számában foglaltak szerint: Bezerédj «mint Magyar honban a selyemtenyésztés buzgó ápolója» adjon szíves választ az alábbi pontokra:

1. Hidján hány darab, milyen fajtájú, hány éves eperfával űzik a selyemtenyésztést? Darabjára hány font levelet számítani? Szedetik-e az eperlevelet, vagy a «jövésekkel» metszik le? Melyik fajta tenyésztetett inkább? Nagy féle, puha, vagy cserje? S mennyi távolságra ültetvék egymástól?

2. Miféle fajta selyembogár tojást kezeltek? Hány font gubó nyeretett egy lat tojásból? Hány gubó ment egy fontra? S hány font gubó adott egy font lemotollált selymet?

aláíratos szolgálója
 Mikó Imre

68. GR. MIKÓ IMRE NÉVALÁÍRÁSA.

3. A gubók osztályozása hogy történt? Kettősen? gyenge végűn? Mocskos gubón kívül minden gubó összegombolyított-e? Vagy külön osztályoztatott az előtt, a selyem finomságához képest? Minő áron gombolyítják le Hidján a selyemnek fontját s lehetne-e onnan s mi áron legombolyító nőket, leányokat találni?

4. Hány próbás selyem termeltetett Hidján 1853-ban és 1854-ben s mi áron kelt?

5. A Locatelli motollanak mi erőssége van Hidján más motolla felett, hol és mi áron kapható ez?

6. Csak 70 foknyi melegviz-e az R. szerint, mi a gubó enyvét felolvasztja, s melybe a gombolyítóknak működni kell? Vagy van-e a vegytannak más szere is föltalálva, mely ezt pótolhatja?

7. Több éveken keresztül mennyi száztólit jövedelmezett Hidján a selyemtenyésztés?»

A mint látszik, elég sok fajta s szövevényes kérdések, Bezerédj azonban derekasan megfelelt reájuk. Egész kis tanulmányt szentelt az ügynek s ezt azzal fejezte be, hogy «a feleségével elevenen örülne és selyemtenyésztési közös fáradozásaiak jutalmául fogadná, ha az oly tisztelt hazafiakat szerény házukba vezetné, melyben a kényelem hiányát legszívesb látással igyekeznének pótolni».

Gróf Mikó Imre 1855 márczius 3-án szép levélben válaszolt Bezerédj soraira: «A nyert felvilágosítás benső becsénél, gyakorlatiasságánál és a kérdés minden árnyalataira kiterjedő voltánál fogva, mind a hazafias szellemű, előzékeny és lekötelező modort oly fontosnak, oly meglepően nemesnek s a publicus spiritus majdnem teljes kihalása ezen napjaiban oly kedvesnek tartja», hogy be sem várva márczius 11-iki közgyűlésüket, előre siet a hálás köszönet érzelmeit kifejezni.»

Ez a szép, nagyszabású tanulmány aztán majdnem szó szerint megjelent «A selyemtenyésztés Hidján» címmel «A magyar nép könyve» II. kötetében. (1855, 176—198 lap.) Kivonatát más helyen közöltük.

1855 április havában Csengery Antal is kéréssel fordul Bezerédjhez. Mindenek előtt kimentti magát, hogy Hidjára nem mehet. *Keménynek* azonban hirtelen beteg édes anyjához kellett utaznia s pár nap alatt minden írói dolgaikat, közös vállalkozásaikat, sőt Zsigónak magándolgait is neki kell majd rendbe hoznia. Azután előadja, hogy Korizmits «Mezőgazdaság Könyve» számára Magyarország magángazdasági történetével is foglalkozik s tőle annyit hallott már Bezerédj jeles gazdasági eljárásáról, hogy Hidja sem maradhat könyvében érintetlen, az ő révén kér tehát adatokat Bezerédjtől azokra nézve, a miket 1830 óta, midőn még homokpuszta volt Hidja, az újabb időkig tett. Kérdés, mily eszközökkel emelte azt jelen állapotára, és miben áll ezen állapot, mennyi földet mivel, mennyi fa van,

mi hatással van a selyemtenyésztés, melyet teremtett a vidéki népre, főleg a falura, mely az által jött létre? Csak rövid jegyzeteket kér s levelét így fejezi be: *«Neved. Magyarország kifej-
lési történetében e téren sem maradhat említettlen.»*

Bezerédj a nála megszokott nemes szerénységgel felelt a levélre. Az iratai között levő fogalmazvány szerint többek közt ezeket mondja: «Kedves barátom! Adatokat kívánsz tőlem a Hidjai gazdaságrul, mikép az 1830 év olta jelen állapotjába alakult.

Tudod, hogy igen örömet tellyesítem kívánságodat, de arról is meg fogsz emlékezni, hogy én szaktudományilag rendszeresen képzett földművelő éppen nem vagyok és csak a régi magyar földesuri életmód szerint tanultam bele, atyám mellett, úgy, ahogy, a pusztai birkászattal, gulyával, ménessel bíró gazdálkodás vezetésébe, ez is csak igen mellékes és éveken át csak mintegy lopva üzhető foglalatosságom maradván, a mint tudod, más irányokban vezető életpályámon.

Igen eleven élvezetet találván azonban mindenkor a természetben és tenyésztésben, nemcsak annak jövedelmére nézve, hanem önmagában a természet fejlődése és annak intézgetése által, mohón kaptam minden kis időt, melyet gazdaságom szemlélésére, kutatására szoríthaték és midőn hon nem voltam, másokéban is hasonló érdekekkel tevém és nem hagytam használatlanul az alkalmat, értekezni más, nálamnál tanultabbakkal — kik közt Somsits Miklós hajdani követtársamra most is hálásan emlékszem.

69. CSENGERY ANTAL.

Jelenleg pedig — 1850-ben hazaszabadultam és folyton itthon levén, azt tapasztalom, hogy a határban a munkások közötti sürgés mintegy szokásommá vált, mihez némi temperamentumban rejlő mozgékonyosság is járulván, a sok elmebeli és testi mozgalmaknak van mégis némi látszatja, mely azonban inkább érezteti velem, hogy az eredmény egészen más fogott volna lenni, ha mindenféle erőm megfelelő szakismeretek szerint fogott volna ruháztatni Hidjába.

Így barátom Hidját, láthatod, a gazdasági rendszerek és ezeknek alkalmazására nézve, mintegy állattenyésztési, földművelési és technológiai előhaladás mintájául le nem írhatom, ha csak tanuság helyett *megmosolygást* nem akarok előidézni.

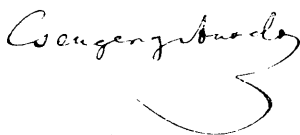
Három tárgyat találok mégis gazdaságomban arra valónak, hogy azokról mások előtt szóljak. A pusztai birtok itteni részének telepítését, a nagyobb terjedelmű faültetvényeimet s egy kis selyemtenyésztést.»

A telepítésekről szólva: «A nagyobb birtokon azon sokféle, jótékony következményt, melyet embertársainknak megtelepedése, a családok alakulása, életmozgalma s működése szül, semmi más nem pótolhatja. Ezen tapasztalás után inkább-inkább erősödik meggyőződésem, hogy hazánk törvénye «de praediis impopulandis» nemcsak köz, hanem magánérdek szerint is, lön hozva . . .

Kár, hogy Bezerédj fejtegetése itt megszakad. De ennyiből is megismerhetjük az ő saját érdemeit inkább kisebbíteni szerető szerénykedését s érdekes socialis gondolkozását . . .

Bezerédj ezután is élénk összeköttetésben állt Csengeryvel, ki mint a Pesti Napló belső embere, minden alkalmat megragadott, hogy őt publiczistai tevékenységre sarkalja. Erre azonban már nem nyílt alkalom. Bezerédj saját szavai szerint — készült begubózni önmagát, közeledett élete végéhez. A mi kis ideje hátra volt, azt teljes visszavonulásban gazdaságának, főleg a selyemtenyésztéssel való bibelődésnek szentelte s igyekezett tovább folytatni ismert jótékonyágát. Áldott lelkű felesége vele

versenyzett ebben. A legnagyobb szívbeli szeretettel karolták fel mindketten Bezerédj Pált és családját. A Tereziánumban nevelkedett gyermekek a vakációt rendszeren náluk töltötték. Karácsonyra s más ünnepi alkalmakra elhalmozták őket mindenféle ajándékokkal, de főleg jó könyvekkel. Bezerédj formálisan felhatalmazta öccsét, hogy gyermekei számára az ő költségén nem csak az iskolai könyveket szerezze be, de nekik más hasznos könyveket is vásároljon. Öccse mély hálával vette ezt az igazi testvéri gondoskodást, mert a szabadságharcz leverése után önhibáján kívül küzdenie kellett a gazdasági bajokkal. Pál még 1847-ben házat vásárolt Bécsben, a melyre voltaképpen nem volt semmi szüksége, csak borát akarta jobban értékesíteni, mert részben ezzel fizetett. A Schottenfeld-külvárosban fekvő kétemeletes házáért 35 ezer forintot adott. 26 ezer forinttal egyelőre adós maradt. Az első 9 ezer forintot pedig 900 akó óborral egyenlítette ki, számítva reá, hogy a hátralevő részleteket is lassan így törleszti le. Közbejöttek azonban az 1848-iki események. Az óriási pénzszűk-világban elég volt gazdaságát rendben tartani. Pedig az eladó sürgetni kezdte a vételár hátralékát s Bezerédj Pálnak az Eszterházy Kázmérnál volt követelése is jó pár évig kétséssé vált, míg aztán annak kifizetését Liechtenstein herczegné vállalta magára. Járt ő ez utóbbi adósság kifizetése és részére halasztás kieszközlése iránt a fiatal császárnál is, a ki kegyesen fogadta, de kérvényét nem szignálta. Pálnak így bizony jól esett testvérének jószívű gondoskodása.

70. CSENGERLY ANTAL NÉVALÁÍRÁSA.

De ilyen a Bezerédj-pár másokkal szemben is. Meleg, rokonszerető lelkek mindketten. Rokonsági összekötő kapocs sem kellett azonban, hogy ők másokkal jót tegyenek. Az akkori szokás szerint komaságban állottak rengeteg sok családdal. Bezerédj egy sereg rokon gyereken kívül keresztapja volt

Havas, Tormay, Varga István, Garay János, Vörösmarty, Csengery Antal stb. gyerekeinek. Kölcsönös komasági viszony volt közte és Sztankovánszky közt is. S a sok kis keresztyereknek nem volt oka megbánni szüleik — komaválasztását. Különösen sokat tettek a Vörösmarty-árvákért. Tolnában Perczel Béla, a későbbi igazságügyminiszter és Bezerédj István fejtett ki legnagyobb agitációt, Deák Ferencz felhívására, ki Bezerédj Pál egyik levele szerint *ezer* levelet írt (vagy szándékozott írni) az árvák ügyében, mivel az újságban való felhívás el volt tiltva. Bezerédjék nagyobb összeget adtak s Pál apró gyermekei

*Magy is persz, mig a rendszabályok végleges, helyesen jobbotas
 aintólasm s kérés, aintasagatos elvételre, gyors választás meg 1853-as
 bejövő levele, a nagyrassz among levis kijelentel góldóra, vaggal
 onkál értekellet s legőfönlebb nagyraképződéssel*

*hűvelő barátom
 Tóth Lőrincz,*

71. TÓTH LŐRINCZ LEVELE BEZERÉDJHEZ.

részéről is adott át személyesen Deáknak 10 pengő forintot, ki azt meghatva köszönte meg.

Hogy milyen biztossággal lehetett számítani Bezerédj jó szívére, ezt az írásai között talált, Tóth Lőrincztől származó levélből is láthatjuk. Tóth Lőrincz 1853 márczius 27-én hosszabb levélben megírja neki, hogy a Magyar Akadémia — *Helmeeczyvé*, azaz pénztárosává választotta. E hivatallal szép, ingyen szállás és 500 pengő forint évi díj jár, a mi neki nevezetes segítség. Csakhogy Helmeczy megválasztatásakor kauczióról szó sem volt. «Gróf Széchenyi felállott s kimondta: *én ezen emberért jót állok s az élégnék tartatott.*» De most a pénztár ügyei rendeztetnek, 10 ezer forint kaucziót kívánnak. Ő azonban csak 10 ezer forint vagyont mutathat ki, pedig a pupillaris biztosítás szabályai szerint ehhez 20 ezer forint alap szükséges. Kéri

tehát Bezerédjt, hogy 4—5 ezer forintos betáblázást vállaljon saját ingatlan birtokára. Bár tudja, hogy Bezerédj meg van győződve róla, hogy ő az Akadémia pénztárát el nem sikkasztja, felajánl egy Batthyány gróf féle 7000 forintos kötelezvényt is neki biztosítékul.

Hogy Bezerédj tette-e le a hiányzó kaucziót, nem tudjuk.

Nagyon jellemző Bezerédj nemes lelkére a halála előtt négy hónappal (1855 november 23-án) *Garay* Jánosnéhoz írott alábbi levél is, a melyet minden előzmény nélkül, tisztán csak jó szíve sugallatából írt a nagyon nehéz viszonyok között maradt özvegyhez:

«Kedves Komámasszony! Szeretem hinni ugyan, mi szerént úgy se gondolta, hogy azt, mit boldogult férjének, az én kedves barátomnak, költsön adtam, valaha vissza kívánjam: jónak gondolom mégis, minden esetre, ezen biztosító levélkét írni komám asszonynak, mellyel boldogult barátom *Garay* Jánosnak minden nálam vagy utánam található kötelezvényeit tellyesen eltörlöm, megsemmisitem, és érvénytelennek nyilatkoztatom.

Örülni fogok, ha komámasszony ebben némi jelét szemlélendi azon jó indulatnak, mellyel az elhúnyt eránt viseltetem és mellyel komámasszony és gyermekei eránt mindenkoron viseltetni fog.»¹

De Bezerédj István jó szívére, nemes emberbaráti gondolkodására talán legélénkebb világot vet a *Palóczy* Lászlóhoz való viszonya.

Palóczy László, Borsod vármegye híres követe többek közt arról volt nevezetes, hogy mint kerületi jegyző az országgyűlésen hozott törvényeket magyarul kezdte szerkeszteni, a miért aranytollal tüntették ki követtársai. *Palóczy* és Bezerédj barátsága az 1832-iki országgyűlésen kezdődött s az a korkülönség daczára (*Palóczy* 1783-ban született) a legbensőségtejjesebb volt mindvégig.

¹ *Garay* Gizella hagyatékában, a Szekszárdi Múzeumban.

Palóczy tollából származott az a meleghangú búcsuztató levél, a mellyel a pecsovicsook által visszahívott Bezerédjtől követtársai 1840-ik év márczius 9-én elbúcsuztak. Az érdekes

Fest. November 23-1853

"Kedves Kermán affony"

Szerettem hinni ugyan, mi sze-
sét nejj se gondolta, hogy azt, mi
boldogult férjének, az én kedves ba-
rátnak, költőn adtam, valapaa
vissza kívánjam: jónak gondolom
még is, minden esetre, ezen bizto-
sító levélkés imi Kermán affony-
nak - mellyel boldogult barátom
Garay Jánosnak minden nálam
vagy utáimam találhatók köte-
szvényis sellyesen eltorlórn, meg
semmisitem, is érvénytelennek
nyilatkoztatom.

72. BEZEREDJ LEVELE ÖZV. GARAYNÉHOZ.

búcsuiratot, melyet 127 képviselő írt alá, más helyen közöltük. Barátságukat az Újépületben való tartózkodás még szoro-
sabbá tette. Palóczy több levelében tesz említést a szabadon-
bocsájtása utáni zaklattatásáról. S egyszer, összeszólalkozván

egyik leányával, azt határozta el, hogy Bezerédj Istvánhoz megy lakni Hidjára. Bezerédj iratai közt megvan az ő páratlan jó szívét jellemző válaszlevél fogalmazványa. A 71 éves öreg embert nem akarván megszokott életviszonyaiból kiragadni, őszintén elmondja, hogy falun, szerény földszinti házban lakik, a hol mulatságról, szórakozásról szó sem lehet. A policia újszólván elzárja a világtól, közvetve, közvetlenül értésére adja ismerőseinek, hogy hozzá ne jöjjenek. Nyaranta pedig nagy-nénje s testvére családja látogatásakor oly szűk a hajlék, hogy egy melléképületben kellene Palóczynak megvonulnia. Enge-

Ha ti csak ján Bezerédj egyik leányához
 rá menés - egy légi öröget is lehetne rá. (A ha
 ugyan még emlékeztetőtől is megmond meg! igen
 igen sive, részben - Ján pedig is a d'elles
 módos. (A ha csak kérés nélkül is) s' jó s'ppen
 tovább is, dralmában tartom, meg s' a d'elles
 val sekerer! maradván még alet Ján s'ppen
 sekerer s'
 Ján s'ppen s'ppen
 1854.
 Ján s'ppen s'ppen
 Ján s'ppen s'ppen

73 PALÓCZY LEVELE BEZERÉDJHEZ.

délyt ide különben sem kaphatna. Egy mód van tehát a segítségére. Feleségével egyetértve évi 600 váltó forintot ajánl fel, hogy «Palóczy egyik leányának, kiben várakozása nem teljesedett, kötelességét ő pótolja». Ezt a nagylelkű ajánlatot Palóczy, a mint későbbi levelei bizonyítják, el is fogadta. S Bezerédj minden évnegyedben pontosan elküldte neki a 60 pengő forint segélyt...

Ilyen csendes jótékonyágban telt az Istentől megáldott házaspár élete. Lelküket még a testi szenvedés sem tudta elfásítani. Pedig az utóbbi években sok bajjal küzdöttek. Nemcsak Bezerédjn volt észlelhető a rohamos hanyatlás, de felesége is sokat gyengélkedett. 1854-ben ismét használnia kellett Gleichenberget, 1855-ben pedig Ischlben kereste a gyógyulást.

Bezerédjné itt időzésekor nagyon megijesztette férje balesete. Bezerédj szenvedélyes lovas volt. Nem múlt el nap, hogy kedves szürke lován az utóbbi években is ki ne lovagolt volna. A ló pedig nem egyszer makranczoskodott alatta. Pedig, amint mondják, Bezerédj sokszor mondogatta kedves állatjának, a nyakát veregetvén: hogy egy okos arabs paripa soha sem lehet olyan — *szamár*, hogy gazdáját leveesse. 1855 nyarán mégis megesett vele, hogy lováról leesett. Unokaöccsével, az ott vakációzó ifjabb Bezerédj Pállal lovagolt ki éppen, amikor baleset érte s hanyatt vágódott lova alá került. Tüstént hívták a doktorokat, köztük Tolnáról Wosinszkyt s később Tamásiból a fiatal dr. Sass Istvánt — Petőfi barátját, a kik vállsonttörést konstataáltak. Bezerédj jó ideig nyomta az ágyat e miatt, jobban mondva, talán soha sem heverte ki az esés folytán előállott belső komplikációkat. Írja is felesége július 10-én Ischlből: «Hogy a lóról leestél, eléggé aggaszt. Csak a jó *Istent* kérem, hogy különösen őrizzen minden bajtól, mert — *magát* hiába kérem . . .»

Apósa: Bezerédj György is megleckézteti 1855 szeptember 21-én kelt levelében.

A jó tanács azonban már későn jött. Az edzett férfiú, a ki még 1853 február 2-án dicsekedve írta a feleségének: «olvastam, irtam, átnéztem Maçaulayt, járkáltam kinn és veszekedtem a széllel, hóval, — meg is győztem . . .» mind jobban-jobban gyengült, hanyatlott. De még ekkor sem akart eltérni megszokott napi foglalkozásától, a munkától. Akkoriban a pusztájukon állítandó kis kápolna ügye tölti be egészen lelkét. 1855 decemberben még tárgyal az oltárkép ügyében Perczel Bélával, ki december 21-én meg is írja, hogy az oltárkép hosszúsága 6, szélessége 4 láb; az ára 300 forint. A kiállításon is ennyire becsülték. Kedves dolgot tesz Juliska sógornőjének, ha a képet megvásárolja. A kápolna elkészültét azonban már meg nem érthette. 1856 február 9-én kelt levelében, amelyre kebelbarátja, Sztankovánszky Imre ezt jegyezte rá: «*Utolsó*

levele hozzám feledhetlen szeretett barátomnak, kit ennek írása után egy hó múlva a kérlelhetetlen sors örök fájdalomra elszakasztott» — még kedélyesen eltréfált.

Tréfás neheztelését a mindég rossz levélíró Sztankovánszky-nak úgy adja tudtul, hogy maga részéről fél zavarni «mély hallgatásuknak a bosszuságosbul innepélyessé váló csendjét». De ő, a ki már úgy sem hall — Sztankovánszkyhoz, a ki pedig

Es ime. elreng az idegen hang-
nyel. ünnepélyes csend áll ismét be.
és mi így csak némán küldünk
ezért nem kevésbé szíves, meleg
üdvözletet. Ölelések - és varjúk-
ment Brail népe a megfiárt - hogy
meg zendüljön egyszer már a led-
ves, okafatt, voronyevii és felkii
Szózat - és megnyissa Száját is.
Etelráral együtt a sílen jabbán min
reményleni merhetünk - a "mergüdő"
h. b. Diszernál

74. BEZERÉDJ UTOLSÓ LEVELE SZTANKOVÁNSZKYHOZ.

egészen jól hall — egy teljesen idegen hangot bocsát a hangvezető szálra, vagy csöbe. Nemes Székely Macskásy Antal segédlelkésznek, Vörösmarty után a Perczel Sándor gyermekei mellett volt informatornak hangja ez, a ki általa kéri Sztankovánszkyt, tegyen lépéseket érdekében a pécsi püspöknél.

S így fejezi be levelét:

«És ime elreng az idegen hang — mély, ünnepélyes csend áll ismét be és mi így csak *némán* küldünk, azért nem kevésbé

szíves, meleg üdvözléteket, öleléseket és várjuk, mint Izrael népe a Messiást, hogy megzendüljön egyszer már a kedves, óhajtott, rokonszívű s lelkű szózat és megnyissa *száját* is — Etelkával együtt a télen jobban, mint reményleni merhettük — átvergődő h. b. Pistának . . .»

Lehetetlen ezeket a mély sejtelmességű sorokat megindulás nélkül olvasni. Bezerédj lelke megunta a hosszú rabságot, várta a bilincs alól való felszabadulást, a szabadon szólhatás annyira sóvárgott boldog idejét, amikor tudniillik a néma falaknak sem lesz — fülük . . . De ezt már nem érthette meg . . . A fenti sorok elküldése után alig néhány nap múlva ágynak esett. 1856 február 27-ikén még ezt írja neki Bartal György: «Fájdalommal értettem tegnap Zichynétől, hogy hosszabb hallgatásodnak csakugyan komolyabb oka van s hogy a betegség, melynek csekélyebb kezdetét leküzdhetni vélted, erősb fokozatban kitört rajtad . . . Kiméld magad — nehogy tevékenységednek egyes napokat kicsikarni akarván, éveket, sőt oly drága életet veszíts, melynek nyomdokait annyi áldás követi . . .»

Alig egy hét múlva ezután már a szomorú gyászjelentő hír verte fel az akkori nemzeti zsibbadtság, halálos dermedtség mély csendjét. Bezerédj Istvánné a következő, Bezerédj Pál által fogalmazott gyászjelentést küldte szét a megdöbbsent rokonnak és jó barátokhoz:

«Bezerédj Istvánné született Bezerédj Etelka, és Bezerédj Pál, ugyan Pál, Andor és Clotilda gyermekei nevében is mély fájdalommal jelenti buzgón szeretett Férjének, illetőleg pedig kedves testvér Battyának és tisztelt Nagybattyuknak, bezerédi Bezerédj Istvánnak élete 60-ik évében f. 1856. évi márczius 6-án ideglázban a halotti szentségek felvétele után szeliden történt örök elszenderülését.

Hült tetemei a hidgyai temetőben f. hó 9-én délutáni 3 órakor tétetnek örök nyugalomra, a sztmise áldozatok pedig utóbb a tolnai anyaszentegyházban fognak tartatni.»

Temetése csendben, az akkori szomorú napokban minden országosabb zaj nélkül, alig egy pár jó barát kíséretében ment végbe.

Bezerédjre is elmondhatjuk azonban, a mit Garay János a költőre mond: «halálával kezdődik az élete». Kalászba szökkent

75. BEZERÉDJ ISTVÁN SÍRJA.

eszméihez, a köztelherviseléshez, a jobbágy felszabadításához, az ősiség eltörléséhez még az akkori szoldateszka uralom sem mert szentségtörő kezével hozzányúlni. Egyéb még meg sem valósult eszméinek pedig tovább plántáló melegágyat biztosított otthonában szerető Etelkája, ez a nagymíveltségű, lelkes magyar nő, a ki Koronaherczeg-utczai lakásán, híres vasárnapi ebédjein állandó vendégül látta az akkori Magyarország legjobbait. Gyakran megjelentek ott: Deák Ferencz, báró Kemény Zsig-

mond, Horváth Mihály, Csengery Antal, báró Eötvös József, Arany János, Gyulay Pál, Zichy Antal, régebben Wesselényi, Vörösmarty, Tolna jelesebb fiai közül pedig Sztankovánszky Imre, Perczel Mór, Perczel Béla, Bartal György, Csapó Vilmos, stb.

Sok, később valóra vált eszme kelt innen szárnyra. Kevesen tudják, hogy Deák híres husvéti cikke is Bezerédj Istvánné egy ilyen ebédjén fogamzott meg.

Erre a nevezetes husvéti cikke, jobban mondva fogantatásának helyére céloz Arany János is, a mikor Bezerédj Etelkának, a «Jóságos özvegynek» írott versében a következőket mondja:

»Ott, mikor fordulón volt a haza sorsa,
(Bölcse ajakáról nekem is hullt morzsa),
Hogy kössük a multtal a jövődöt össze?
Fehér asztalodnál pendült meg az eszme!

Bezerédj Etelka férje nagy eszméivel, szelid emlékével eltelve, 32 évvel élte túl korán eltávozott hű élettársát. Emlékére Hidján felépíttette a még Bezerédj által tervbe vett kis kápolnát, a melyet éppen azért Szent István napján szenteltek fel s az oltárkép is Szent István megkereszteltetését ábrázolja.

Áldott, nemeslelkű magyar asszony volt. Részt vett minden akkori jótékony mozgalomban. Így 1860-ban gróf Dessewffy Emil, akadémiai elnök felhívására 1061 forintot és egy darab aranyat adott az akadémia házépítésére és tőkéjének szaporítására. Ugyancsak Dessewffy felszólítására nagyobb összeggel járult hozzá a Deák Ferencz, báró Eötvös József, báró Kemény Zsigmond, Kazinczy Gábor és Ürményi József által megkezdett gyűjtőíven, a Kazinczy Ferencz születésének megünneplését célzó, szegényebb sorsú Kazinczyak neveltetésére szánt alapítványhoz. S Batthyány Lajosné felszólítására ő is ott volt ama száz magyar hölgy között, a kik az akadémiának szánt képet megvásárolták. A férje emlékére tett nagyobb alapítványon kívül nemes szívvel segítette a helyi jótékony célokat is. A mint dr. Sass István főorvos, Petőfi barátja írja: Birtokán edesanyja volt mindenkinek. Nem volt egyetlen cselédje, ki írni,

olvasni ne tudott volna. Volt köztük, a ki 40—50 évig családjával együtt ott szolgált a Bezerédj-kurián. Számukra lapokat, erkölcsös havi füzeteket járattott s nemes irányú könyveket osztott szét köztük.

Férje emlékére szép síremléket állított, a mely fekete márványból készült. Három lépcső felett, négyszögletű márványhasábon a feliratok vannak bevésve s rá letört oszlop nehezedik.

Az emlék déli oldalán, épp a bejáratra nézve, nagy arany betűkből ez a Bartal György fogalmazta felirat olvasható:

BEZERÉDJ ISTVÁN
SZ. 1795 OKT. 28.¹
† 1856 MÁRCZ. 6.

Az emlék keleti oldalán :

ITT NYUGSZIK Ő
A HAZÁNAK NAGY FIA,
A VIDÉK JÓTEVŐJE,
AZ EMBERISÉG BAJNOKA,
ÉS ALUSSZA AZ IGAZAK
ÁLMÁT, EGYESÜLVE
KORÁN ELHUNYT,
FORRÓN SZERETETT
KEDVESEIVEL :

Az emlék északi oldalán :

ELSŐ NEJÉVEL
BEZERÉDJ AMÁLIÁVAL
SZ. 1804 ÁPRIL. 15 † 1837 SEPT. 21.
S EGYETLEN LEÁNYUKKAL
BEZERÉDJ FLÓRIVAL
SZ. 1834 MÁJ. 4. † 1844 DECZ. 5.

Az emlék nyugati oldalán pedig :

AZ ÁLDOTT FÉRJ,
A FELEJTHETETLEN NŐVÉR,
S AZ OLY SZÉP FEJLÉSNEK
INDULT KEDVES GYERMEK
KEGYELETES EMLÉKÉÜL
ALLITÁ
BEZERÉDJ ETELKA.

¹ Az évszám hibás !

1888-ban aztán a fenkölt lelkű Bezerédj Etelka is ide került nagynevű férje mellé, a ki nem óhajtott hamvainak divatos kriptát, csak azt kívánta, hogy adják vissza őt a drága hazai anyaföldnek, a melyet nálánál jobban senki sem szeretett.

És most együtt pihennek, a kik *egymásnak* és *egymásért* éltek. Egész kis erdő nőtt azóta körülük s a saját kezük ültette jázminbokrok lombos sátozt fonnak hamvaik fölé... A kis földi paradicsommá változtatott hidjai földben nyugszik a rajongó lelkű nagy hazafi önfeláldozó Etelkájával, a kiben ő Amáliáját szerette s egyetlen Flórikája mellett Amáliája, kinek anyai szeretetét Etelka vette át s a kiről ezért a költő olyan gyönyörűen írja:

«Egynek nem adatván, anyja levél soknak...»

Bezerédj István emlékét aztán vármegyeje is megörökítette. Még 1848-ban elhatározták, hogy arczképét megfestetik. De a szomorú napok alatt ez jó ideig nem valósulhatott meg. 1861 január 9-én tehát újra intézkedett a vármegye s Bartal György indítványára azt is elhatározta, hogy arczképe méltó pályatársa és barátja: Csapó Dániel volt alispán arczképe mellé helyeztessék. A kép 1861 márczius 19-re el is készült. Györgyi Alajos festőművész festette.

Hálás kegyeletét azonban Tolna vármegye másként is le kívánja róni. Nemsokára a szobor érczében¹ is átadja majd a halhatatlanságnak a messze vármegyéből ide származott, de az itteni vármegyei közélettel oly szorosán összeforrt férfiút, a kinél nagyobbat szülhetett e hazai föld, de önzetlenebb, tisztább szívű, eszményekért rajongóbb idealistát egyet sem...

¹ A szoborállítás eszméjét legelsőnek Bodnár István pendítette meg a «Tolna-vármegye» című lapban s rá pár évre Simontsits Elemér v. b. t. t., a képviselőház volt alelnöke 37 ezer koronán felül gyűjtött e célra össze.

TARTALOM.

I. KÖTET.

	Lap
I. A Bezerédj-család ősei és leszármazása	7
II. Ifj. Bezerédj István tanulói évei otthon és Sopronban	26
III. Bezerédj István jogászpályája	49
IV. Bezerédj megtelepülése Tolna vármegyében	69
V. Bezerédj István első házassága	85
VI. A hidjai otthon	103
VII. Tolna vármegye aranykora. A Csapó-, Augusz-, Bezerédj-, Sztankovánszky-uralom. Bezerédj István követsége	121
VIII. Bezerédj első országgyűlési szereplése	168
1. Az 1830. évi országgyűlés (168—182). 2. Az 1832/36. évi országgyűlés előzményei (182—187). 3. A magyar nyelv ügye (187—203). 4. Lelkiismereti szabadság (204—215). 5. Közjogi viták (215—222). 6. Az adóügyi vita (222—232). 7. Az első magyar vasút ügye (233—242). 8. A per excerpta hozott törvények (242—248). 9. Bezerédj politikai magatartása az 1832/36. évi országgyűlés alatt (248—267).	
IX. Bezerédj és az úrbéri reformmunkálat	267
X. Bezerédj és az 1832/36. évi országgyűlés igazságügyi tárgyalásai	325
XI. Bezerédjék gyermekvédelmi törekvései. Amália irodalmi működése, betegsége és halála	348

FÜGGELÉK.

I. Bezerédj István keresztlevele	390
II. Bezerédj István jogi bizonyítványa	391

II. KÖTET.

I. A kubinszky- és pecsovics-világ Tolnában. Az 1839. 40. évi országgyűlés	5
II. Bezerédj özvegye. Flórika halála és emléke az önkéntes adózásban	101
III. Bezerédj és az 1843/44. évi országgyűlés tárgyalásai	147
1. Az országgyűlés előzményei (147—150). 2. Vallásügyi viták (150—156). 3. Horvát nemzetiségi mozgalmak (156—169). 4. Az országgyűlés gazdasági javaslatai (169—177). 5. A közteherviselés (177—182). 6. Az emancipáció (183—193). 7. A városok ügye (193—210). 8. A büntetőjogi reformmunkálat (210—226). 9. Bezerédj politikai magatartása az országgyűlés alatt (226—237).	
IV. Bezerédj mint közgazdasági író. Szociális és nemzetgazdasági tevékenysége	238
1. Bezerédj hírlapírói munkássága (238—252). 2. A medinai örökvltsági szerződés (252—258). 3. A kakasdi örökvltság (258—270). 4. Szedres község alapítása (271—278). 5. Bezerédj mint selyemtenyésző (278—294).	
V. A kormánypárt uralomrajtása Tolna vármegyében. Bezerédj a szabadelvű párt szervezésében	295
VI. Bezerédj és az 1848/49. évi események. Fogsága és halálraítéltetése ...	331
VII. Bezerédj családi öröksége. Remeteélete Hidján. Halála	401

KEPEK JEGYZÉKE.

ÖNÁLLÓ MELLÉKLETEK.

I. KÖTET.

	Lap
A Bezerédj-család 1431. évi címere.....	8
Bezerédj István.....	96
Bezerédj Amália.....	104
Bezerédj Istvánné és Flórika.....	168

II. KÖTET.

Az 1839/40. évi országgyűlés tagjainak búcsúirata Bezerédjhez.....	72
Bezerédj István 1842-ben.....	240

A SZÖVEGBE NYOMOTT KÉPEK.

I. KÖTET.

	Lap		Lap
1. A szerdahelyi Bezerédj-kúria ...	7	33. Szegedi Róza badacsonyi háza	87
2. A szerdahelyi Bezerédj-kastély...	13	34. Kisfaludy Sándor levele Bezerédj Istvánhoz.....	89
3. Részlet Bezerédj Mihály leveleiből	15	35. Bezerédj Amália dallam-kompozíciója.....	90
4. Részlet Bezerédj Mihályné leveleiből.....	17	36. Bezerédj Amália gyermekversikéje.....	91
5. Id. Bezerédj István.....	21	37. Bezerédj György.....	97
6. Id. Bezerédj Istvánné.....	23	38. Somogyi Leopold püspök bizonyítványa Bezerédj István és Amália házasságáról.....	100
7. Felsőbüki Nagy Sándor levele leányához, Erzsébethez.....	24	39. Részlet Bezerédj István házassági szerződéséből.....	102
8. Id. Bezerédj István feljegyzése fia születéséről.....	25	40. A hidjai kastély mai képe.....	105
9. Id. Bezerédj István katonai szabadságlevele.....	27	41. A hidjai kastély régi képe.....	107
10. Insurgensek vezényszavai id. Bezerédj István kézírásában.....	30	42. Tengelicz.....	109
11. Ifj. Bezerédj István gyermekkori levele anyjához.....	32	43. Gróf Széchenyi István.....	111
12. Kőszeg látképe.....	35	44. Csapó Ida.....	113
13. Somogyi Leopold püspök névaláírása.....	36	45. Bezerédj Miklós püspök.....	115
14. Sopron látképe.....	38	46. Balatonfüred.....	117
15. A Bezerédj-fiúk névnapj köszöntője.....	42	47. Kisfaludy Sándor badacsonyi háza	119
16. Gróf Széchenyi Ferencz soproni palotája.....	43	48. Badacsony.....	120
17. Pap Demeter névaláírása.....	50	49. Perczel Móricz névaláírása.....	128
18. Pozsony látképe.....	51	50. József nádor.....	135
19. A pozsonyi koronázási templom	53	51. A szekszárdi megyeház.....	139
20. Gróf Széchenyi Ferencz.....	55	52. Az országház Pozsonyban.....	143
21. Gróf Széchenyi Ferenczné.....	57	53. Szekszárd látképe.....	153
22. A czenki kastély.....	59	54. Perczel Móricz.....	160
23. Liszt Ferencz levele Bezerédjhez	60	55. Kölcsey Ferencz névaláírása.....	164
24. Szlemenics Pál névaláírása.....	61	56. Bezerédj Flóri gyermekkori arcképe.....	167
25. Márkus Ignác bizonyítványa ...	66	57. Felsőbüki Nagy Pál.....	171
26. Székelyi Majláth György persónális.....	67	58. V. Ferdinánd megkoronázása ...	172
27. Bezerédj Miklós névaláírása.....	72	59. Gróf Andrássy György.....	175
28. Bezerédj Ignác névaláírása.....	73	60. Gróf Majláth György névaláírása	176
29. Bezerédj Pál névaláírása.....	75	61. Gróf Dessewffy József.....	177
30. Csapó Dániel.....	79	62. Gróf Reviczky Ádám kancellár	183
31. Bezerédj Anna névaláírása.....	81	63. Széchenyi «Világ» című művének czimlapja.....	185
32. Ifj. Bezerédj István névaláírása...	84	64. Bezerédj Ignác.....	189
		65. Gróf Károlyi György.....	191
		66. A régi nemzeti színház belseje	198

Lap	Lap		
67. Kossuth nyugtája az «Országgyűlési Tudósítások» előfizetési díjáról	200	88. V. Ferdinánd névalírása	289
68. Kossuth névalírása	201	89. V. Ferdinánd	297
69. Beöthy Ödön	207	90. Sztankovánszky Imre	303
70. Gróf Sömsich Pongrácz	211	91. Klauzál Gábor	311
71. I. Ferencz a halálos ágyon	217	92. József nádor névalírása	317
72. Az 1836. márczius 28-iki királyi leirat kezdősorai	227	93. Deák Ferencz névalírása	326
73. Zsedényi Ede	231	94. Deák Ferencz	333
74. Bezerédj követi végjelentésének czimlaja	232	95. Ragályi Tamás	341
75. Báró Sina György névalírása	234	96. Kölcsey Ferencz	347
76. A hajóhid Buda és Pest között	236	97. Sztankovánszky levele Bezerédjhez	359
77. Gróf Széchenyi István 1835-ben	237	98. Bajza kritikája Bezerédj Amália első művéről	361
78. A pest-kőbányai próbavasút	241	99. Bezerédj Amália német elbeszéléseinek czimlaja	363
79. V. Ferdinánd	246	100. A «Flóri könyve» czimlaja	365
80. Széchenyi levele Bezerédjhez	250	101. A «Flóri könyve» czimképe	367
81. Felsőbüki Nagy Pál szobra	251	102. A tolnai övöképző alaprajza	369
82. Balogh János	261	103. Játékjelenet a «Flóri könyvé»-ből	371
83. Báró Wesselényi Miklós	265	104. Gróf Festetich Leó névalírása	373
84. Gróf Széchenyi «Stádium»-ának czimlaja	271	105. A «Földesi estvék» czimképe	379
85. Az «Operata in objecto urbariali» czimlaja	275	106. A «Földesi estvék» czimlaja	381
86. Az «Opinio in re urbariali» czimlaja	278	107. Jelentés Bezerédj Amália haláláról	383
87. Kölcsey naplójának czimlaja	283	108. Jelentés id. Bezerédj Istvánné haláláról	385
		109. Záródisz a «Flóri könyve»-ből	388

II. KÖTET.

1. Gr. Esterházy Károly főispán ...	9	27. Széchenyi «Kelet Népe» című munkájának czimlaja	149
2. Deák levele Bezerédjhez	11	28. Lajcsák nagyváradi püspök névalírása	151
3. Perczel Móricz levele a tolnai kortesvilágról	17	29. Gáj Lajos	157
4. Pecsovics-gúnyvers Bezerédjről	23	30. Ráday Gedeon	173
5. Katona István vallomása törvénytelen szavazásáról	25	31. Gr. Dessewffy Emil	179
6. Augusz Antal névalírása	27	32. Fejér György	195
7. Csapó Dániel és társai választási beadványa	29	33. Pesti arvizkép	208
8. Gr. Esterházy Károly névalírása	35	34. Eötvös József	213
9. Madarász József névalírása	37	35. Gr. Teleki József	217
10. Gr. Vay Ábrahám névalírása ...	39	36. Pest a XIX. század első felében	233
11. Alíráások a Perczel-testvérek beadványáról	41	37. Gr. Batthyány Kázmér	251
12. Magyary-Kossa Sámuel névalírása	53	38. A medinai szerződés utolsó oldala	255
13. Nemeskéri Kiss Pál	63	39. Gözsy Máté levele Bezerédjhez	259
14. Tolnamegyei kortesvers	66	40. Garay János névalírása	295
15. Pulszky Ferencz	83	41. Garay «Csatárjának» ajánló sorai	296
16. A képviselőház ülésterme Pozsonyban	95	42. Garay verse Bezerédjhez	297
17. Bezerédj Etelka	107	43. Görgey István versének befejező szakasza	300
18. Kossuth levele Bezerédjhez	119	44. Ifj. Bartal György	303
19. Jelentés id. Bezerédj István haláláról	121	45. Ürményi József főispán	305
20. Id. Bartal György arczképe	123	46. Gr. Batthyány Lajos	313
21. Bezerédj Flóri tánczrendje	125	47. Gr. Dessewffy Aurél	317
22. Bezerédj Flóri levele	127	48. Szentkirályi Móricz	321
23. Bezerédj levele Flórihoz	133	49. Szemere Bertalan	325
24. Ifj. Bartal György névalírása ...	143	50. István nádor	337
25. Bezerédj István adókönyve	145	51. István nádor névalírása	343
26. Kossuth Lajos	148	52. Jellasich	353
		53. Csányi kormánybiztos	357
		54. Nugent tábornok	359
		55. Bezerédj levele feleségéhez 1849. aug. 23-án	365

	Lap		Lap
56. Az 1848. évi országgyűlés ülés- terme	371	65. Haditörvényszéki végzés Bezerédj halálbüntetésének elengedéséről	400
57. Pázmány Dénes	375	66. Bezerédj István rajzai	405
58. Madarász József	379	67. Bezerédj Pál	411
59. Bezerédj indítványa a hárszabályok módosításáról	381	68. Gr. Mikó Imre névalírása	421
60. A pesti Újépület	385	69. Csengery Antal	423
61. Bezerédj levele az Újépületből ...	387	70. Csengery Antal névalírása	425
62. Bezerédjné folyamodványa Hay- nauhoz	391	71. Tóth Lőrincz levele Bezerédjhez	426
63. Haditörvényszéki végzés Bezerédj szabadlábrahelyezéséről	393	72. Bezerédj levele özv. Garaynéhoz	428
64. Haynau	397	73. Palóczy levele Bezerédjhez	429
		74. Bezerédj utolsó levele Sztanko- vánszkyhoz	431
		75. Bezerédj István sirja	433

HELYREIGAZÍTÁS.

Az I. kötet 105. és 107. lapjain látható képek fel vannak cserélve, a 107. lapon van a hidjai kastély régi képe, a 105. lapon pedig a mai képe.

